תנ״ך · ראשונים · רלב״ג ביאור המלות · תורה

רלב"ג ביאור המלות על התורה

רבנו לוי ב"ר גרשום [הרלב"ג]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רלב"ג ביאור המלות על התורה

רבנו לוי ב"ר גרשום [הרלב"ג]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רלבג-ביאור-המלות-על-התורה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

בראשית 6
פרק א 6
פרק ב 13
פרק ג 17
פרק ד 20
פרק ו 21
פרק ז 23
פרק ח 24
פרק ט 25
פרק י 26
פרק יא 27
פרק יב 27
פרק יג 27
פרק יד 28
פרק טו 30
פרק טז 32
פרק יז 33
פרק יח 34
פרק יט 37
פרק כ 39
פרק כא 40
פרק כב 41
פרק כג 42
פרק כד 43
פרק כח 45
פרק כט 45
פרק ל 45
פרק לא 46
פרק לב 47
פרק לג 48
פרק לד 49
פרק לה 50
פרק לו 51
פרק לז 51
פרק לח 53
פרק לט 54
פרק מ 55
פרק מא 56
פרק מב 60
פרק מג 62
פרק מד 64
פרק מה 65
פרק מו 67
פרק מז 69
פרק מח 71
פרק מט 73
פרק נ 80
שמות 81
פרק א 81
פרק ב 84
פרק ג 86
פרק ד 89
פרק ה 92
פרק ו 93
פרק ז 95
פרק ח 97
פרק ט 100
פרק י 102
פרק יא 105
פרק יב 106
פרק יג 125
פרק יד 130

פרק טו 134
פרק טז 139
פרק יז 144
פרק יח 146
פרק יט 151
פרק כ 156
פרק כא 159
פרק כב 167
פרק כג 179
פרק כד 189
פרק כה 192
פרק כו 200
פרק כז 204
פרק כח 208
פרק כט 217
פרק ל 224
פרק לא 234
פרק לב 235
פרק לג 240
פרק לד 242
פרק לה 243
פרק לו 244
פרק לח 245
פרק לט 246
פרק מ 246
ויקרא 247
פרק א 247
פרק ב 254
פרק ג 257
פרק ד 259
פרק ה 266
פרק ו 274
פרק ז 282
פרק ח 291
פרק ט 291
פרק י 293
פרק יא 298
פרק יב 316
פרק יג 321
פרק יד 337
פרק טו 349
פרק טז 361
פרק יז 376
פרק יח 380
פרק יט 387
פרק כ 403
פרק כא 407
פרק כב 413
פרק כג 422
פרק כד 436
פרק כה 440
פרק כו 455
פרק כז 462
במדבר 476
פרק ב 476
פרק ג 477
פרק ד 478
פרק ה 479
פרק ו 486
פרק ז 492
פרק ח 494
פרק ט 496
פרק י 499
פרק יא 503

פרק יב 506
פרק יג 508
פרק יד 510
פרק טו 514
פרק טז 522
פרק יז 525
פרק יח 526
פרק יט 536
פרק כ 548
פרק כא 551
פרק כב 555
פרק כג 560
פרק כד 562
פרק כה 565
פרק כו 567
פרק כז 571
פרק כח 574
פרק כט 577
פרק ל 578
פרק לא 584
פרק לב 586
פרק לג 588
פרק לד 590
פרק לה 590
פרק לו 595
דברים 596
פרק א 596
פרק ב 600
פרק ג 603
פרק ד 605
פרק ה 611
פרק ו 615
פרק ז 622
פרק ח 626
פרק ט 629
פרק י 631
פרק יא 634
פרק יב 638
פרק יג 646
פרק יד 651
פרק טו 657
פרק טז 662
פרק יז 667
פרק יח 673
פרק יט 679
פרק כ 685
פרק כא 690
פרק כב 698
פרק כג 710
פרק כד 717
פרק כה 725
פרק כו 732
פרק כז 736
פרק כח 738
פרק כט 743
פרק ל 747
פרק לא 749
פרק לב 751
פרק לג 760
פרק לד 768

בראשית

פרק א

פסוק א

ואומר שמלת **ראשית** נאמר בלשוננו על חלק המדבר הקודם אי זה קדימה שתהיה מהקדימות המפורסמות כמו שביארנו בששי מספר מלחמות יי' ויהיה אמרו בראשית ברא אלהים וכו' במדרגת אמרו תחלת דבר יי' אל הושע שביאורו הוא תחלת הדבור שדבר יי' בהושע הוא שאמר אל הושע קח לך וגו' וכן הכונה הנה בראשית הבריאה כאשר ברא השם השמים והארץ ומה שנלוה לזה משאר ההויות אמר השם יתע' יהי אור והארץ זו המציאות השפל כי הוא יאמר ככלל על כל זה המציאות השפל ר"ל היסודות בכללם ובפרט יאמר על הארץ היסודית וכאשר יזכר עם השמים הוא נאמר בכללות על כל היסודות ומה שתחת השמים:

פסוק ב

ותהו ובוהו הם החמ' והצורה אשר הם התחלות ההויה כמו שהתבאר בראשון מהשמע וזהם החמר הראשון והצורה האחרונה. ר"ל הצורה אשר יקבלה החמר הראשון תחלה קודם קבולו שאר הצורות כאלו תאמר הצורות היסודיות אמרו ז"ל תהו זה קו ירוק שמקים העולם והוא רמז לצורה בהו אלו אבנים מפורלמוות והוא רמז לחמר וכן נמצא בכתוב שייחס הקו לתהו והאבנים לבהו אמר ונטה עליה קו תהו ואבני בהו ולהיות חלק אלו ההתחלות במציאות חלוש עד שטבעם קרוב לטבע ההעדר נתפרסם כדברי רבותי' שיכנו הפסד זה העולם אל חזרתו לתוהו ובהו והנה ידוע שנטיית הקו כבניין הוא הצורה האחרונה לבניין ההוא והאבנים אשר הם שתותיו ויסודותיו הם החמר הראשון לו וראה אמרם בתוהו שזה קו ירוק שמקיף את העולם כי ההויה תהיה בהשתנות הנושא מהפך אל הפך כמו שהתבאר בטבעיות והממוצע בין ההפכים תמצא בו הדריכה אל ההויה והיותר מפורסם שבממוצעים שבין ההפכים הוא במרים ולזה לקח הירוק שהוא הממוצע שבמראים תמורת הממוצע בין ההפכים ועוד שבממוצע יש בו חלק מכל אחד מההפכים וההפכים והנושא הם התחלות כמו שנזכר בא' מהשמע וקרא החמר הראשון אבנים מפולמות ר"ל נעלמות ונסתרות ונגזר מפלמוני שהוא מורכב מאלמוני ופלני ופלני' שם ההסתר וההעלם כאמר והוא פלאי וכן אלמוני ופלמוני המקובץ משניהם וממנו נגזר מפולמות ואמנם קרא זה החמר אבנים מפולמות להיותו בתכלית ההעלם וההסתר עד שאי אפשר שיצוייר עניינו כמו שהתבאר בא' מהשמע.

וחשך פי' בו הרב המורה הוא אש היסודי והביא ראיה מהפסוקים מהם אמרו כשמעכם את הקול מתוך החשך ואמר במקום אחר ודבריו שמעת מתוך האש וזה ממה שיורה שהחשך הוא אש ואמר ג"כ כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח. וכבר יסופק על זה הדמיון ספק חזק כמו שאבאר וזה כי הענין אשר היה ממנו האש במתן תורה ראוי שיקרא חשך להיותו חשוך מאד ולזה אמר כשמעכם את הקול מתוך החשך ואמ' ג"כ את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל כבר ביאר לך שהם שמעו דבריו מתוך האש ומתו' הענן והערפל אשר הוא החשך ולזה יתבאר שאמרו מתוך החשך לא יחוייב שיהיה נאמר על האש כמו שהבין הרב המורה והוא מבואר שאין ראוי שיפול שם החשך על האש המתלקחת כי היא מאירה ולא על האש היסודי לפי שהיא ספיריית ולא יקרה ממנה חשך ואולם נאמר בזה הפסוק הנזכר על העניין אשר נתחדש בו זה האש במתן תורה ולזה ג"כ יאמ' כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח. וכבר יסופק על זה הדמיון ספק חזק כמו אבאר וזה כי הענין אשר היה ממנו האש במתן תורה ראוי שיקרא חשך להיותו חשוך מאד ולזה אמר כשמעכם את הקול מתוך החשך ואמ' ג"כ את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל כבר ביאר לך שהם שמעו דבריו מתוך האש ומתו' הענן והערפל אשר הוא החשך ולזה יתבאר שאמרו מתוך החשך לא יחוייב שיהיה נאמר על האש כמו שהבין הרב המורה והוא מבואר שאין ראוי שיפול שם החשך על האש המתלקחת כי היא מאירה ולא על האש היסודי לפי שהיא ספיריית ולא יקרה ממנה חשך ואולם נאמר בזה הפסוק הנזכר על העניין אשר נתחדש בו זה האש כמתן תורה ולזה ג"כ יאמ' כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח וזה כי הענן שיצאו ממנו הלהבות והדברים המפסידים הוא ברוב העתים חשוך מאד. והנרא' בעיני שהכונה במלת חשך יהיה בזה המקום אשר אנחנו בו היסוד הארצי כי הוא בעצמו חשוך מאד ונעדר מהצורה אשר הוא האור יותר משאר היסודות זולת הארץ כי שאר היסודות הם ספיריים זולת הארץ והארץ היא גם כן הגשם אשר קנה מחצור' יותר מעט מכל הגשמים הנמצאים בזה העולם השפל עד שמדרגתו קרובה למדרגת החמר הראשון אמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב וכבר תמצא שייוחס החשך אל העדר הצורה והשלמות אמר אבן אפל וצלמות והוא מחמר הראשון כמו שביארנו בביאורינו לספר איוב. ולזא' הסבה ראוי שייוחס שם החשך לארץ וכבר יתבאר זה עוד ממה שאמר וחשך על פני תהום וזה כי התהום בלי ספק השטח השפל מהמים והוא עמק המים ולזה יחס החשך לפני תהום שהוא שטח המי' השפל ויחס הרוח לפני המים והוא שטחם העליון והיה הרצון באמרו על פני תהום אצל פני תהום

ולא עליו כמו עליו מטה מנשה ונתת על המערכת לבונה זכה שהרצון אצל המערכת כמו שיתבאר בי"א ממנחות. ולזה יחס החשך לפני תהום שהוא עמק המים והשטח השפל מהן והרוח לפני המים והוא שטחם העליו' לפי שפני התהום הוא שטחם השפל והוא השפל וכבר יקשה לרב המורה למה יחס החשך על פני תהום שהוא עמק המים כאמרו תהום אמר לא כי היא. והנה היה ראוי שייחסו על פני הרוח לא שייחס היותו על שפל המים כי זה בתכלית זרות ורוח אלהים הוא האויר היסודי וסמכו לאלהים להורות על גודל כמותו כי הרוח המנשבת מעטת הכמות ביחס אל היסוד האוירי ולפי ששם הרוח משותף לאויר ולרוח המנשבת הנה תארו בגודל להורות מאי זה רוח ידבר כבר תמצא זה כלשוננו הרבה ר"ל שיסמך אחר משמות השם יתע' לדבר כשירצה להפליג בגודלו או בחזקו אמר כהררי אל. שהלבת יה. חצי שדי. כקול שדי. והנה כלל במלת רוח האויר והאש לפי שכבר ברחה התורה מלקרא אש להורו' על המרחק אשר בינו ובין האש המוחש והנה הוא כמו אויר אלא שהוא יבש ובזה יאמרו החכמים שהאויר הוא שלש' חלקים החלק שיהיה בו הגשם והמטר ושאר הדברים הנוהגים מנהגם וחלק האמצעי והוא חם ולח והחלק העליון הוא חם ויבש. כי הרוח המנשבת הוא מורכבת לא פשוטה:**מרחפת** ר"ל נחה וכן על גוזליו ירחף ינוח.

פסוק ג

יהי אור. זה האור הוא עולם המלאכים אשר הוא האור על דעת האמת אמר ונהורא עמיה שריה. אמרו במדרש תלים כמזמור אורי וישעי.

פסוק ד

וירא אלהים כי טוב אמר רבי יהודה ברבי סימון הבדיל הקב"ה את האור לעצמו משל למלך שראה מנה יפה ואמר זו לבני הה"ד אור זרוע לצדיק. ראה איך הסכימו כלם שזה האור אינו אור מוחש אבל הוא אצלם אור השכל. ומה נפלא מאמרם בזה למי שיתבונן ויבין אופן המחלוקת אשר ביניהם. וזה שר' יהודה בר' סימון ראה שאי אפשר לשכל האנושי שישיג השכלים הנפרדים בשום צד מן ההשגה וחכמי' יראו שאפשר לו השגתם כמה שישפע לו מאורם וזיום בדרך שישלם לו ההשארות בזאת ההשגה ואע"פ שאי אפש' לו השגתה. באופן שלם כמו שהתבאר בא' מספר מלחמות יי' ואולם מאמר רבי אבין הלוי הוא מאמר נפלא מבואר שזה האור הוא קודם בסבה לשאר הנמצאות. וכזה אמר החכם שהשם עיין בעולם השכלים הנפרדים והשפיע מהם המציאות.

פסוק ו

רקיע הוא הגרם השמימיי.

המים הוא הגשם בלתי שומר תמונתו אשר הוא בין קצת הגלגלים לקצת. כמו שביארנו חיוב מציאותו בחלק הראשון מהמאמר החמישי מספר מלחמות יי'.
וכבר ביאר הרב המורה רקיע המקום אשר יתהוה בו הענן לפי שהיה זר אצלו המצא המים למעלה מהגרם השמימיי. אלא שכבר תמצא שדוד אמר הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים וזה בלי ספק נאמר על גרם השמימיי. וכבר נתבאר לך ממאמרם ז"ל שהם הבינו זה כמו שביארנוהו. אמרו בבראשית רבה בפרשת אלה תולדות השמים והארץ. רבי עזריה בשם רבי כלפי למעלה הדבר אמור שכל מה שאתה רואה תולדות השמים והארץ הם שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ בשני בראו מהעליונים שנאמר ויאמר אלהים יהי רקיע. בשלישי בראו מן התחתונים שנאמר ויאמר אלהים יהי מאורות ברקיע השמים וגו' הנה התבאר לי מזה המאמר שהרקיע שנברא ביום שני הוא מהגרמים השמימיים. וכבר תמצא במדרש נכפל במקומות רבי' שהשמים נעשו מאש ומים ורמזו בזה לשני מינים הגרמים השמימיים שיש בו האחד שומר תמונתו והוא אשר יוחס אל המים והנה אמרו בבראשית רבה מה שיורה תכלית ההודאה על ביאורינו זה והוא אמרם בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא יהי רקיע בתוך המים נגלדה טפה האמצעית ונעשו שמי' התחתונים ושמי השמים העליוני' לחים היא שמים ביום ראש' וקרשו' ר"ל שנתן להן עמידה וקיום.
יהי רקיע. יחזק הרקיע רבי יודה ברבי סימון אומר יעשה מטלת הרקיע כמה דאת אמר' וירקעו את פחי. אמר רבי חנינה יצתה אש של מעלה ולחכה פני רקיע וכו' אמר רבי פינחס בשם רבי הושעיה' כחלל שבין הרקיע לארץ כך יש בין הרקיע למים העליונים יהי רקיע למים העליונים יהי רקיע בתוך המים בינם ובנתים אמר רבי תנחומא אנא אמרית טעם אלו נאמר ויעש אלהים את הרקיע ויבדל אלהים בין המים אשר על הרקיע הייתי אומר על גופו של רקיע המים נתונים כשהוא אומ' בין המים אשר מעל לרקיע הוי אומ' המים העליונים תלוים במאמר. והנה לך ראיות מזה המאמר שהם הבינו שזה הרקיע הגרם השמימיי. הראשונה אמרו ונעשו שמים התחתוני' ושמי השמים העליונים וזה ממה שאין ראוי שיאמר על הענן ולא על המקום שיתהוה בו. והשנית ממה שאמר יצתה אש של מעל ולחכה פני רקיע וזה אין ראוי שיאמ' על הענן כי התעבותו הוא התלחלח וצריכה להוית המי' לא יובש והפועל לו הוא הקור אשר בחלק ההוא מן האויר כמו שהתבאר בספר האותות לא האש. והשלישית מה שאמר כחלל שבין הרקיע לארץ כך יש בין הרקיע למים העליונים ואלו היה הרקיע ענן או מקום הענן היו שם גם כן מים העליונים בכח לא עליו. ואולם כשיובן זה לפי מה שספרנו יאות זה המאמר כי הם כבר

תמצאם אומרים שעביו של רקיע כשעור מה שבין הארץ לרקיע. וכן יהיה השעור אצלם בין רקיע לרקיע אמרו בבר מהארץ לרקיע מהלך ת"ק שנה ועביו של רקיע מהלך ת"ק שנה ומרקיע עד הרקיע מהלך ת"ק שנה. ולפי זה המאמר יהיה שיעור המים התחתונים והוא חלל שבין הרקיע לארץ ר"ל בין השטח השפל מהרקיע לארץ. כשיעור מה שיש בין השטח השפל מהרקיע למים העליוני' ולזה אמרו יהי רקיע בתוך המים בינם ובנתים שיהיו השעורים שוים עד שיהיה שעור עובי הרקיע כשעור המים התחתונים ויהיה שעור המים העליונים גם כן כמו זה השעור. והנה שעור המים התחתונים הוא חלל שבין הרקיע לארץ ושעור הרקיע הוא חלל שבין הרקיע שהוא השטח השפל מהגלגל למים העליונים ובזה ימשך השעור אצלם בכל רקיע ורקיע ומאמר רבי תנחומא שהמים העליונים תלוים במאמ' נפלא מאד וזה שהוא יאמר שאין טבעם כטבע אלו המים התחתונים שהם כבדים והארץ נושאת אותן. אבל הם תלוים במאמר ר"ל שאין להם דבר ישאם כי אינם קלים ולא כבדים ולזה דקדק ואמר משלו שאלו היה כתוב ויבדל בין המים אשר על הרקיע הייתי אומר על גופו של רקיע המים נתונים ר"ל שהם עליו והוא ישאם. אבל אמר מעל הרקיע ולא תאר אותם בשהם על הרקיע. להיותם נסמכים על עצמם וזה דקדוק נפלא מאד. וכבר הורו לנו שמה שיאמ' בשמים שהם אש ומים הוא על צד הדמיון. מזולת שיהיה כן באמרם כב"ר שמים שחבריות משתוממין עליהם לומ' של מים הם של אש הם. הורו בזה שזה נאמר לבד על צד הדמיון והמשל מזולת שיהיה העניין בעצמו כן. ולזה אמר רבי עקיבה בפרק אין דורשין כשאתם מגיעים לאבני שיש טהור אל תאמרו מים מים שכן כתוב דובר שקרים לא יכון. הנה קרא אבני שיש טהור הגרמים השמימיים וקראם כן להיותם ספיריים ונקיים מכל עכירות ועובי ואמנם אמר זה שכבר אמר שנקרא הגשם ההוא אשר שם מים על צד הדמיון וההמשל לא שיהיה טבעו כטבע אלו המים היסודיים. וראוי שתדע שכבר ימצאו גם כן מאמרים לרבותינו מודים על מה שהבינו הרב המורה מעניין זה הרקיע והם מעטים אבל רובם ימצאו מסכימי' למה שהכננו והוא היותר נאות לפי הסדור הטבעי כמו שתראה מדברינו. והנה שם בריאת הגלגלים מדרגה שנית מן ההויה ולא כלל בריאתם עם בריאת המלאכים שהם צורה להם להורות על שצורותיהם והם השכלי' הנפרדים אינם דבקים בהם כדבקות הצורות ההיולאניות לחמר. אבל צורותיהם נבדלות ולזה יחס צוואת בריאתם ליום אחד ובריאת הגלגלים ליום ב' וראוי שתדע שכל מה שאפשר שחידושי מן הטבע לפי מה שהטביעו הש' ית' לא יוחסה בריאתו לשם יתע' בזה הספור כי הוא יעשהו באמצעות הטבע ולזה לא יחס לש' ית' הוית הצמחים והבעלי חיים המהתוים מהעפוש ומזולת מינם. אבל

יחס לשם בריאת מה שלא יתהוה על המנהג הטבעי כי אם ממינו. כי בריאתו לא ממינו היתה על דרך פלא ולזה לא ייחס הויית היסודות לש' ית' כי די הויתם באמצעות הצורות היסודיות כמו שיתבאר זה למי שעיין בטבעיות.

פסוק יד

לאותות הם הפעולות המסודרות מהגרמים השמימיים בזה העולם השפל אשר הכוכבים מודים עליהם לפי מה שיותר בו א"א מהם על האופן שהתבאר בחכמת משפטי הכוכבים. וכבר יורה שהענין כן אמרו ומאותות השמים אל תחתו. הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ. כבר ביארנו בביאורנו לחכמת הטבעית ובספר מלחמות יי' במאמר הששי ובמאמר השני ממנו כמה שאין ספק בו שמהגרמים השמימיים יסודר כל מה שיתחדש בזה העולם השפל. ומפאת זה הסדור יתכן שתגיע הודעה באלו המקרים לאדם בחלום או בקסם או בנבואה אליו כי הבחירה האנושית תוכל לשנות באופן מה הסדור ההוא כמו שביארנו שם. ואולם החסרון המגיע בחכמת משפטי הכוכבים הוא מצד קצורנו לא מצד העניין בעצמו אמר הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ. ואמרו **למועדים** ר"ל ולמועדים מוגבלים וזה כי פעם יהיה זה הכוכב לאות על מה שיתכן שיקרה ופעם ככב אחר כאלו תאמר שזה הכוכב מושל בזאת השעה ותלקח ההוראה בה ממה שיורה עליו עניין זה הכוכב לפי מה שהתבאר בנסיון. ובשעה השנית ימשול כוכב אחר וכן העניין ביום ובשנה שכבר יהיה כוכב מיוחד מושל בזה היום וכוכב אחר בשני וכזה יהיה כוכב מיוחד מושל בזאת השנה וכוכב אחר בשה האחרת ולזה אמר **ולימים ושנים**.

פסוק טז

לממשלת היום הוא השולטנות על הפעולות על שאר הכוכבים וזה שמן המפורסם הוא שפעולות השמש והירח יותר נגלות ונראות בזה העולם השפל מפעולות שאר הכוכבי'. וכבר נזכר זה בחכמת משפטי הככבים אופן מה מהממשלה לשמש ביום ולירח בלילה במשפטי מולדות בני האדם. אלא שעם כל זה הוא מבואר שיש לשאר הכוכבים ממשלה מה ושולטנות מה ביום ובלילה וכבר נתפרסם זה למי שעיין מעט בחכמת המשפט והנה קרא השמש מאור גדול והירח מאור קטן מצד הכמות ומצד האיכות ואף על פי שהם נראים שוים כשיהיה אור הירח שלם. אם מצד הכמות כי השמש יותר גדול מהירח עד שבו משעורי הירח כמו חמשים אלף בקרוב מעט כמו שביארנו בחלק ראשון ממאמר חמישי ממלחמות יי' ואם מצד האיכות לפי שאור השמש יותר חזק מאד מאור הירח עד שאור הירח הוא נאצל מאור השמש כמו שהתבאר מחכמת הכוכבים.

פסוק כו

לממשלת היום הוא השולטנות על הפעולות על שאר הכוכבים וזה שמן המפורסם הוא שפעולות השמש והירח יותר נגלות ונראות בזה העולם השפל מפעולות שאר הכוכבי'. וכבר נזכר זה בחכמת משפטי הככבים אופן מה מהממשלה לשמש ביום ולירח בלילה במשפטי מולדות בני האדם. אלא שעם כל זה הוא מבואר שיש לשאר הכוכבים ממשלה מה ושולטנות מה ביום ובלילה וכבר נתפרסם זה למי שעיין מעט בחכמת המשפט והנה קרא השמש מאור גדול והירח מאור קטן מצד הכמות ומצד האיכות ואף על פי שהם נראים שוים כשיהיה אור הירח שלם. אם מצד הכמות כי השמש יותר גדול מהירח עד שבו משעורי הירח כמו חמשים אלף בקרוב מעט כמו שביארנו בחלק ראשון ממאמר חמישי ממלחמות יי' ואם מצד האיכות לפי שאור השמש יותר חזק מאד מאור הירח עד שאור הירח הוא נאצל מאור השמש כמו שהתבאר מחכמת הכוכבים.

פסוק כט

ואמרו **ויאמ' אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב** וגומ' היא בריאה ונתינת טבע לא מצוה והעד הנאמן אמרו בסוף העניין ויהי כן ואופן הבריאה הזאת הוא שנתן בכח האד' שיהיו הצמחים מזון לו עם היותם רחוקים מאד מטבעו וכן נתן זה הכח לשאר הב"ח ומזה המקום יוסר זה הספק אשר יסופק בזה המאמר וזה שהו' מבואר מצד העיון ומצד התור' שהרצון האלהי לא ישתנ' וכבר יחשב שיחוייב מזה המאמר שישתנה רצון השם במה שיצוהו מהמצות וזה שכבר יחשב שהשם יתברך מנע בזה המאמר אכילת בשר לאדם ואחר כך התירו לנה אמרו כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה וזהו שקר עצום ראוי שיברח ממנו כל בעל דעת וכבר אמרו זה בדרש קצת רז"ל אלא באלו העניניי' ובכיוצא בהם לא נביט למאמ' אומר כמו שהורנו הרב המורה אבל נמשך אל מה שיאות על שרשי התורה והעיון. והו' מבואר שאין ההאמנה בכל מה שאמרוהו רז"ל מחוייבת לנו כי כבר ימצאו בהם דברים סותרי' קצתם קצת ולזה לא נרחיק היות בהן דברי' בלתי צודקים בכמו אלו הדברים וכבר יחשב שעם כל זה יתחייב לנו שישתנה הרצון האלהי במה שיצוהו מהמצו' שכב' התיר לבני נח אכילת כל הב"ח אמ' כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה ואח"כ אסר קצת' בתורה ונאמר שאם היה בא האיסור לבני נח בכללם היה זה בי ספק שנוי בחק הרצון האלהי אבל למה שלא נאסר זה אלא לקצתם והם בני ישראל הנה אין שנוי כי אמנ' רצה השי"ב ישראל שיהיו יותר קדושים מכל האומות כמו שאמור בזה העניין בפרשת ביום השמיני והתקדשתם והייתם קדושי' כי קדוש אני ולזה מנע מהם קצת מה שהתיר לבני נח וכזה תמצא שאסר לבני אהרן קצת דברים הם מותרי' לנו לרצותו בהם שיהיו יות' קדושים' משאר בני ישראל ואסר לכהן גדול קצת דברים

הותרו לבני אהרן לרצותו שיהיה יותר קדוש מהם כמו שנ' בתורה וזה אמ' הנביא יי' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. ר"ל כי ברצותו בצדק ישראל הגדיל להם התור' והאדירה במה שהרבה להם מהמצות ובכאן הותר זה הספק.

פרק ב

פסוק ב

ויכל אלהים ביום השביעי פירש בו זולתינו ענין ההשלמ' והביאם זה אל שיפרשו ביום השביעי קודם יום השביעי וזה זר מאד עם שיהיה בזה המאמ' מותר כי אח' שנשלמו שמים וארץ וכל צבאם בששת הימים שזכר הנה כלתה המלאכה בהכרח קודם יום השביעי. ולזה יהיה פירושו אצלנו מעניין חשק וכוסף כטעם ותכל דוד שהוא מעניין החשק כמו שאמר נכספה וגם כלתה נפשי ואם יספק מספק עלינו ויאמר שאם היה הדבר כן יהיה חסר נפש כמו ותכל דוד שהרצון בו ותכל נפש דוד לפי שזה הפועל הוא נקשר עם הנפ' אמרנו לו שזה אמנ' יתכן כשהיה החושק מורכב מגוף ונפש כמו האדם ר"ל שאם ייוחס זה החשק לנפש אשר הוא החלק ממנו שאפשר שייוחס לו החשק והכוסף אמנם השם יתעלה אין בו חלק ייוחס לו לבדו החשק כי איננו מורכב ולזה ייוחס החשק אשר הוא חושק אליו בעצמו לא אל חלק ממנו ואופן חשקו **ביום השביעי מלאכתו אשר עשה** הוא שהוא חושק בזה הסדור המושכל אשר לעולם אשר הוא השם ית' באופן מה כמו שזכר הפילוסוף במה שאמר שהשם יתברך הוא נימוס הנמצאו' וסדרם וישרם עם מה שכבר ביארנוהו מזה בספר מלחמות יי' והוא אשר ממנו השתלשל המציאות רוצה לומ' שבזה הסדור המושכל אצל ה' המציא העולם כמו שימציא הפועל הכלי מהסדור מושכל אשר לו בנפשו כאלו תאמ' שהגר יעשה הכסא מהסידור המושכל אשר לו בנפשו ולזה תמצא רבותי' ז"ל שאמרו שבקצת שם השי"ת נברא העולם אמרו שהעולם הזה נברא בה"א והעולם הבא ביו"ד וסמכו אל זה מה שאמר הכתוב כי ביה יי' צור עולמי'. וזה נפלא מאד ומסכי' לאמת כבר תבי' זה כשתתבונן במה שביארנוהו מזה העניין בספר מלחמות יי' וזה החשק אשר לה' יתע' בזה הסדור המושכל הוא סבה שישיגהו אל השי"ת תמיד ובזאת ההשגה יהיה נשמר זה המציאות על עניינו כמו שהתבאר למי שיפליג העיון באלהיות וזה כי השכלים הנפרדים יחשקו גם כן להדמות לבוראם להיותו הולך מהם מהלך הפועל והצורה והתכלית וישיגו מזה הסדור לפי מדרגתם ויחשקו לעשות לפי מה שיגזרהו הסדור ההוא לפי מה שנתן להם השם ית' מהפעולו' בהשלמות העולם ובשמירתו ויתנועעו הגלגלים בעבור זה הציור באופן אשר הם מתנועעים בו וישלימו בזה כל הנמצאות.

פסוק ז

לנפש חיה ר"ל לנפש אשר ימצא בה החיות והקיום בעצמותה מה שאין כן בנפש שאר הב"ח כי היא ההיולאנית ולזה היא נפסדת בהפסד החומר ואולם נפש האדם היא נבדלת באופן מה כמו שביארנו בא' ממלחמות יי' ומזה הצד היה אפשר בה שתשאר קיימת בהפרדה מן החומ' ומפני זה תרגם אנקלוס ע"ה לנפש חיה לרוח ממללא הורה בזה שהו' תואר לנפש המדברת אשר בה האדם אדם ומזה הענין ג"כ באמרו **כל אשר יקרא לו האד' נפש חיה הוא שמו** וזה שמה שקרא אדם מהשמות אין הרצון בו קריאת השם לפי הסכמת הלשון לבד מזולת שיורה על מהות זה השם הנקרא בו אבל הרצון קריאת השם המורה על מהות דבר ודבר והשמות אשר זה עניינם הם הגדרים אמרו בב"ר בשעה שבא השם לברא אדם הראשון נמלך במלאכי השרת אמר להם נעשה אדם אמרו לו אדם זה מה טיבו אמ' להם חכמתו מרובה משלכם הביא לפניהם עוות ובהמות וחיות אמר להם חכמתו מרובה משלכם היבא לפניהם עופות ובהמות וחיות אמר להם זה מה שמו ולא היו יודעין העבירן לפני אדם ואמר לו זה מה שמו ואמר זה שור וזה חמור וזה סוס וזה גמל וכו' כבר הורו לך שקריאת אלו השמות חכמה נפלאה ואם היתה קריאתם לפי הסכמת הלשון לד לא תהיה בזה חכמ' כי כבר היה יכול לקראת באיזה שם שירצה כאלו תאמר שכבר היה אפשר לו שיקרא לשור חמור ולחמור שור לפי הסכמתו ומה שהוא בזה התואר לא יהיה יחוד השם לנקרא בו חכמה אבל כאשר הנחנו השמות ההם על מהות הדברים הנקראים באלו השמות היה בזה מהחכמה מה שלא יעלם לאחד מבעלי העיון. ולזה יחסו ז"ל קריאת אלו השמות לחכמה נפלאה ואמ' שכל מה שיקרא האדם מהשמות כזה האופן יהיה השם ההוא נפש ימצא בה החיות בעצמותה כי השם ההוא הוא מושכל הדבר הנקרא בו ואלו המושכלות כשהגיעו לאדם הם נצחיו' כמו שביאר' בראשון ממלחמות יי'.

פסוק ח

גן הוא רמז אל השכל ההיולאני ואופן ההמשל בזה שכמו שימצאו בגן הצמחי' אשר הוא כחיי עליהם בכח כן ימצאו בשכל ההיולאני המושכלות אשר הוא כחיי עליהם בכח וכבר נכפל ההמשל בזה האופן בשיר השירים כמו שביארנו שם. ובדברי רז"ל תמצא ג"כ זה ההמשל אמרו בשני מחגיגה פרק אין דורשין. ד' נכנסו לפרדס וכו' ואמר ' נטעו כי בזולת זה לא יהיו הצמחים בו בכח קרוב והנה הודיענו בזה המאמר שהשכ' ההיולאני אינו במדרגת העדר והכח הגמור אבל הוא צורה ידבק בה זה הכח ולזאת הצורה היה לאדם מה שהוא ואופן נטיעת זה הגן שהוכנו לו כלים להשגת הדברים המוחשים אשר בהם יגיעו אלו המושכלות בשפע השוע לו מהשכל הפועל כמו שיגיעו לגן הנטוע הוית

פירותיו בנהר אשר ישקה אותו באופן הראוי, עדן, הוא רמז אל השכל הפועל וקראו עדן להיותו תכלית התענוג האפשרי לנו שנדבק בו ונשיגהו באופן האפשרי לנו וזה התענוג לא ישוער להפלגתו עד שאין יחס לתענוגים הגופניים אליו וכבר יהיה זה התענוג לאדם על תכליתו אחר המות וזה יתבאר מהערבו' והתענוג אשר נשיגהו אנחנו במה שנשיג המושכלות בהיותינו דבקים בהומר אשר לא ידבק בנו כי אם זמן מועט מאד לקושי השמע השפע כחו' הנפש אל השכל אשר בנו עד שישלים לו כל ההתבודדות הראוי לו בהשגתו והנה אנחנו נמצא התענוג ההוא נפלא מאד עד שאין יחס לתענוגנו הגופיים אליו וכל שכן יהיה התענוג ההוא בהשגה שתהיה אחר הפרד מהחומ' יותר חזק להיותו בלתי נפסק ולהיות השכל משיג אז יחד כל המושכלות אשר קנה בהיותו דבק עם הגוף ולזה נקרא עדן כי התענוג השלם יהיה לאדם בדבקו בו כפי מה שאפש' וכבר העירו בו רז"ל על זה הביאור אמרו בפרק חלק מאי דכתיב עין לא ראתה אלהים זולתך אלהים יעשה למחכה לו ואמרו קצתם זה עדן שלא שלטיה בו עין מעולם ואם תאמר אדם הראשון היכן היה דר בגן וא"ת גן הוא עדן ת"ל ונהר יוצא מעדן הנה כבר ביארו לך מה שהעירונו עליו ואולם אמרם שלא שלטה בו עין מאולם הוא מבואר שאינו גוף שתשלט בו העין ועין השכל האנושי גם כן לא יתכן שישיגהו בשלמות כמו שביא' במה שאין ספק בו בא' ממלחמות יי'.

מקדם. ר"ל מראשית הענין.

פסוק ט

ויצמח יי' אלהים מן האדמה. הוא מושך עצמו ואחר עמו ועניינו שכבר הצמיח הש' ית' מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל והצמיח גם כן ממנה בתוך הגן עץ החיים ועץ הדעת טוב ורע. העץ נחמד למראה וטוב למאכל הוא רמז להשגת הדברים הערבים כי העץ הוא רמז להשגה בזה המשל. וכבר תמצא זה האופן מההמשל במשלי אמר על השגת התורה עץ חיים היא למחזיקים בה ובשיר השירים ימצא זה ההמשל הרבה ועץ החיים הוא סדור המושכל אשר לנמצאות שהשכל האנושי כחיי על השגתם כי בזאת ההשגה ישיג השכל האנושי החיים הנצחיים. אמרו בבראשית רבה עץ החיים מהלך ת"ק שנה וכל מימי בראשית מתפלגין תחתיו. רבי יודן אומר בשם רבי יהודה ב"ר אלעאי לא סוף גופו מהלך ת"ק שנה אלא קורתו מהלך ת"ק שנה ירצו בזה שעץ החיים הוא הסדור המושכל אשר לנמצאות השפלות ששעורם ת"ק שנה אצלם כמו שזכרנו במה שקדם. ולזה אמרו שכל מימי בראשית מתפלגים תחתיו כי מזה הסדור המושכל יתהוה כל ההוה מהם כמו שיתבאר בחכמת הטבעית ובמה שאחר הטבע.

ואמנם זכרו זה המציאות הטפל לבד להיות השכל הפועל הוא הסדור המושכל אשר מאלו הנמצאות השפלות כמו שבא' במלחמו' יי' להיות האדם יות' כחיי על השגתו מהשגת מה שלמעלה ממנו ולזה גם כן תמצא שאמרו ז"ל שקומת אדם הראשון היה מהארץ ועד לרקיע ואחר כך נתמעטה קומתו כשחטא וזאת הקומה שיעורה אצלם ת"ק שנה וראוי שתדע שעם היות הענין כן תגיע לאדם הצלחתו גם כן במה שיקנה מן ההשגה בנמצאות העליונות אבל תהיה ההשגה חלושה אשר לו בהם יותר נכבדת ויותר חשוקה מההשגה החזקה אשר לו באלו הדברים השפלים ואומר שהוא בתוך הגן לפי שהגן הוא כחיי על השגתו כמו שקדם ועץ הדעת טוב ורע ענינו ועץ הדעת דעת טוב ורע וכמוהו הארון הברית וביאורו השגת הערב והבלתי ערב הנאה והמגונה והמועיל והמזיק ושאר מה שיאמר עליו הטוב והרע לפי מה שיראו האנשי' ואלו ההשגו' ג"כ בתוך הגן כמו שקדם כי מהשכל האנושי יגיעו באופן מה כאמצעי' החושי' והדמיון וכבר אמרו בב"ר שעץ הדעת לא גלהו הקב"ה לאדם ולא עתיד לגלותו ראה מה כתוב ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אותה והרגת את האשה ואת הבהמה. אם אדם חטא בהמה מה חטאת אלא שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויאמרו זו היא שנסקלה פלונית על ידה אם על כבוד תולדותיו חס הקב"ה על כבוד אד' עצמו על אחת כמה וכמה. וכבר אמרו זה לפי שכבר אמרו קצתן שחיטה היתה שהשיגו באכילתה הטוב המגיע ממנו וקצתם אמרו תאנה היתה והשיגו בה מהערבות מה שהביאם לחקור בטוב וברע. וזה החכם אמר שלא נתגלה זה האילן לאדם ולא יתגלה וזה לכבוד אדם הראשון. ועל דרך האמת אף על פי שכבר נשיג הטוב והרע באמצעות השכל באופן מה אין ההשפעה בזאת ההשגה המכוונת בעצמותה מהש"י וראוי שתדע שעדן הוא מקום מהישוב ולמזרחו היה נמצא הגן אר בו כל פרי מגדים אמר בעדן גן אלהים היתה וכו'. כל עץ בגן אלהים לא דמה אליו ביופיו וישם מדברה כעדן וערבתה כגן יי' כגן עדן הארץ לפניו וזה כלו ממשה שיורה שזהו מקום נמצא בישוב ושהמקום ההוא רענן ודשן מאד ולזה גם כן המשיל בו מה שהמשיל ומן המבואר גם כן שמעדן יצא נהר להשקות את הגן ההוא.

פסוק י

ומשם יפרדו. אלו הארבע נהרות המפורסמות שזכר אשר הם נהרות גדולים ישקו חלק גדול מהישוב לפי מה שהתפרסם מעניינם וזה היה מחכמת זה המשל שפשוטו הוא דבר נמצא כן וזה מה שיוסיף העלם והסתר במה שכוון בזה המשל והתפרד הנהרות מהגן הוא משל למה שיושפע מהשכל ההיולאני אל שאר כחות הנפש כמו שממנו כל ענינם ופעולותיהם.

פסוק טו

ויקח יי' אלהים את האדם. ר"ל ששם באלו הטבעיות טבע ימשכהו לעבוד ולשמור הגן בדרך שיוציא פריו וזאת העבודה והשמירה היא ההשתמשות בקניין המושכלות בדרך שיצא מה שבכח הגן אל הפעל והנה זה הטבע אשר ימשכהו הוא מה שיראה בתחלת העניין באלו הנמצאות הטבעיות משלמות היצירה וטוב הסדר והיושר כי זה ממה שימשוך האדם אל שיחקור בענינם עד שידע הסדור המושכל אשר לאלו הנמצאות וכבר ביארנו זה בספר שיר השירים. אמרו בבראשית רבה כי אמרו ויקח יי' אלהים ר"ל פתה אותו כמה דתימה קחו עמכם דברים וזה מסכים למה שאמר אכל תאכל הוא משל אל ההשגה כי האכילה תאמר על ההשגה כמו שאמר אכול דבר הרבות לא טוב וכבר נכפל ההמשל בזה בשירי השירים ובמשלי.

פסוק יז

מות תמות. ר"ל תפסק השגתך והפך זה ותחי רוח יעקב אביהם.

פסוק כא

מצלעותיו. ר"ל מצדדיו. אמרו בב"ר ויקח אחת מצלעותיו. ר' שמואל בר נחמן אמר מן סטרוהי כמה דתימה ולצלע המשכן.

ויסגר. אצר והסתיר כמו יסגור על איש. והענין היה שהש' יתע' ברא על דרך מופת באחד מצדדי האדם קרום בדמות שליא ברא בו הבשר שנתהוה ממנו חוה ואמנם היה בריאת האשה מן האיש לפי שהוא הסבה במציאותה ר"ל שהיא נברא לעבודתו ולהורות שהוא במדרגת ההתחלה לה הושמה בריאתה ממנו כדי שתהיה יותר נשמעת אליו לעבדו העבוד הצריכה לו עם שבזה האופן ג"כ נמצאת יותר מתיחסת אל טבע האדם ואולם בשאר הב"ח אין העניין כן ולזה נבראו יחד ממקום אחד וכבר אמרו זה בב"ר ר"ל שאדם נברא מן האדמה וחוה נבראה מאדם ודע כי אי' אמ' עצם מעצמי ממה שיתחיל שתהיה בריאת' מן האדם כשלקח ה' עצם מעצמיו והוא הצלע שאם היה הדבר כן היה גם כן מחוייב לזאת הסבה שתהיה בריאתה ממנו כשלחק ה' חלק מבשרו כי הוא אמר ובשר מבשרי, וג"כ אם היה הדבר כן היה האדם חסר זה העצם אחר בריאת חוה וזה מגונה.

פרק ג

פסוק א

והנחש. הוא משל לכח הדמיוני והמשילהו לנחש להיותו מזיק לאדם בהגעת שלמותו כמו שקדם ולהיות כל השגתו מגעת בנסיון ר"ל שכאשר הושג בחוש בדבר פלוני שהוא מתוך הנה יצייר אותו הכח הדמיוני בזה האופן ולזה תמצא ענין הנחש נופל בנסיון אמר נחשתי ויברכני יי' בגללך. אמרו ז"ל על הנחש שהוא היה כשעור גמל וסמאל רוכב עליו

ושהקב"ה שחק על גמל ורוכבו וכבר יפילו ז"ל שם סמאל על היצר הרע להיותו נגזר מהשמאל אשר היא הנטייה הדרך הישר וכבר התבאר לך במה שקדם שהכח הדמיוני מנהיג באופן מה הכח המתעורר ומוליך אותו לאשר יפנה במה שיציירהו מהטוב והרע בדברים.**מכל חית השדה**. הנה קרא הכחות הנפשיי' המצאים באדם ובזולתו מהב"ח חית השדה להיותם כמו חיצונים ממהותו המיוחד לו ואמנם היה זה כן לפי שהשדה חוץ לעיר ולזה תמצא שהשתמשו הרבה ליחס מה שהוא חוץ מהדבר אל השדה עד שכבר ביארו ז"ל ובשר בשדה טרפה לא תאכלו הבשר שיצא חוץ למחיצתו כמו שנזכר בפרק בהמה המקשה ובמקומות רבינו מהתלמוד. ולזאת הסבה בעינה נקרא הב"ח המדברי חית השדה להיות מקומו חוץ מהמקום שיהיה בו ישוב בני אדם אמר וחית השדה הושלמה לך ואופן היות הכח הדמיוני ערום יות' משאר הכחות המשיגו' ההיולאניות הוא מבואר כי הוא יצייר מה שרצה לציירו כשלא ימנעהו מזה כחות הנפש ולא ימצא בכל הכחות המשיגות היולאניות כח מצייר זולת הדמיון ומזה הצד היה למדמה מבוא גדול בעניין הנבואה ובמה שידמה לה'.

פסוק ג

ומפרי העץ אשר בתוך הגן. ר"ל ההשגות אשר לא ייוחסו לגן בעצמות אלא שהן מגיעות באמצעה והם השגות הטוב והרע.

פסוק ה

והייתם כאלהים יודעי טוב ורע. ר"ל הם השופטים מנהיגי המדינות כי רוב מה שישתמשו במשפטיהן הוא באלו ההשגות כאלו תאמר שהם ייסרו האדם מהשתמש בדברים המגונים או בהמצאת ההזקים וזה מבואר מאד מעניין השופטים כי רוב משפטיהם הוא מצר הטוב והרע.

פסוק ו

ונחמד העץ להשכיל. ר"ל שהשגתו מגעת בקלות נפלא מה שאין כן בהשגת האמת והשקר אשר תגיע בהם ההצלחה האנושית על תכליתה ואולם השיא הנחש האשה להיות האשה יותר חלושת השכל מן האיש ולזה היא יותר קלה להתפתות בזה והיא אח"כ הסיתה האדם כי האדם נמשך מאד להסתות האשה הלא תראה כי שלמה שחכם מכל אדם הטו נשיו לבבו.

פסוק ז

עלה תאנה. הוא מבואר ואמנם לקחו עלה תאנה להיות בו רחב וקיום עד שלא ימצא עלה רחב כמוהו יהיה אפשר לו הקיום באופן קיום עלה התאנה מתהלך בגן הקול הוא שהיה מתהלך כאמרו קולה כנחש ילך וכן אמרו ז"ל בב"ר לרוח היום הוא רמז קולה

כנחש ילך וכן אמרו ז"ל בב"ר לרוח היום הוא רמז אל העת כקרוב לזריחת השמש כי אז יתעורר הרוח וינשב וה העת הוא משל ליציאה מאופל הסכלות לאור החכמה וכדומה לזה בא המשל הרבה בשיר השירים.

פסוק ח

ויתחבא האדם ואשתו. הוא משל אל התחבואות המחוייב להם מצד נטות השגתם מהמושכלות אל השגת הטוב והרע כי מפני זה כשירצה הפועל להשפיע להם במושכלות לא ימצאם מוכנים וההתחבאות היה בתוך עץ הגן אשר נטתה השגתם אליו.

פסוק ט

ויקרא יי' אלהים אל האדם. הוא על דרך משל עש"ד ויאמר יי' אל השטן. ויאמר יי' לדג. וכמאמר יי' לאשה ולנחש והנה הועילתנו התורה בספרה זה העניין על זה האופן תועלת נפלאה בהנהגה המדינית והיא שאין לשופט לשפוט את האדם אם לא אמת העניין עמו פנים בפנים כי אולי יש לו טענת התנצלות הלא תראה כי ה' ית' עם היותו יודע כל הדברי סופר בזה המשל לא ענש אדם וחוה עד שדבר עמם וידע אם יש להם התנצלות וכן העניין במה שבין האדם לרעהו כי לא יאמין האד' מרעהו שעשה דבר או אמר כנגדו אם לא כשיתאמת זה עמו. בזה יוסרו הרבה ההיזקים הנופלים בין בני אדם.

פסוק יד

ויאמר יי' אלהים אל הנחש. ודע כי זאת הקללה היא צודקת כנחש כי הוא ארור מכל ב"ח ההולכים בשכבר הוא לבדו נמצא הולך על גחונו ולא הוכנו לו רגלים ללכת כמו הענין בשאר ההולכים שאמר הכתוב ונחש עפר לחמו וכן תמצא שהאיבה קיימת בין הנחש ובין בני אדם עד שישוך בני אדם מזולת שיגיע לו תועלת מזה ושהאדם כשירצה לשברו ולכתתו בדר' שלא יזיק לו יכהו מראשו כי לא יועיל הכותו במקום אחר אז בזנבו כי אחר כן יחיה ויזיקהו כשיכהו הנחש ישבר ויכתת בני אדם בעקבם כי הוא הולך על גחונו ומשם יכתתם וימיתם כי כבר יתפשט האר בגופם וימותו וזה מחכמת זה המשל ואולם לפי הנמשל יאות זה המאמר גם כן כמו שיתבאר ויהיה ביאור ראש ועקב לפי הנמשל בראשונ' ובסוף וכן תרגם אנקלוס ואכלת את עשב השדה. ר"ל שהשגתו תהיה ממין השגת שאר הב"ח כי עשב השדה הוא מזון להם.

פסוק יט

בזעת אפך תאכל לחם. ר"ל שבקושי גדול תשיג ההשגה האמתית המיוחדת לאדם והמשילה ללחם להיותו מזון מתוקן לאדם.

פסוק כא

כתנות עור. הוא כמו שביאר המתרגם במה שהמציא והרצון בו שכבר היו אלו הכתנות באופן מהרכות והחלקות שהיו נאותות ללבשם על עוד בשרם והנה המציא ה' ית' אלו הכתנות בפליאה כמו הענין בששת ימי הבריאה ואולם המציאם להם להיות האדם הכרחי ללבוש ישמרהו מהיזק האויר המקיף ואלו המתין זה עד שהתבאר להם דרך המלאכה הזאת יארך הזמן וימותו אם מהחום אם מהקור.

פסוק כב

ולקח גם מעץ החיים. ר"ל שיקח ההשגה הזאת בזולת הדרך שיגיעו בה אליה.

ואכל וחי לעולם. ר"ל שאם אכל ממנו וזה יהיה כשיקח ההשגה על הסדר הראוי יגיע לו ממנה החיים הנצחיים והנה יהיה ביאור הענין כן האם האדם הושם בזה האופן מהבריאה אשר אפשר לו בה שישיג המושכלות באופן מתיחס השגתו לעליונים לתכלית שישתמש בה בהשגות הטוב והרע ועתה כיון שמרה והחטיא כונתנו שמא יהרוס להכנס במושכלות בזולת ההצעות אשר אם יקח ההשגה ההיא על הסדר הראוי יגיע לו ממנה החיי' הנצחיים ולזה שלחו מגן עדן לשמרו מן ההריסה ואפשר שנאמר שאמרו פן ישלח ידו הוא על דרך אורח חיים פן תפלס שהרצון בו שאם יש תוחלת בזאת האשה הזרה שתפלס אורח חיים זה לא יתכן כי נעו מעגלותיה מנתיבות. ולזה לא תדע ארחות חיים וכן הענייין בכאן האם יש תוחלת שישלח ידו ולקח מעץ החיים ויאכל ממנו זה לא יתכן כמו שיתבאר אחר זה. וזה הפ' השני הוא יותר נאות מאד מן הראשון.

פסוק כד

הכרובים. הם הצורות הדמיונות אשר יגיעו באמצעותם המושכלו' כמו שהתבא' בספר הנפש ובא' ממלחמות יי' וקראם כרובים שהרצון בו נערי' קטנים לפי שהן בלתי שלמים כמו הענין בנערים וקטנים והשכל ישלימם כשיפשיט מהן המשנים ההיולאניות ויהיו אלו הצורות בעצמם הם המושכלות כמו שיהיה מהנער איש.

ואת להט החרב המתהפכת. הוא משל להשפעה אשר תגיע לשכל ההיולאני מהשכל הפועל כמו שקדם.

פרק ד

פסוק ה

ויפלו פניו. ר"ל שהשיגהו בושת כי זה ממנהג מי שיבוש שיפלו פניו.

פסוק ז

שאת. הוא מעניין הסבל כמו לא אוכל לבדי שאת אתכם.

חטאת. הוא היחר הרע כבר התבאר זה בב"ר והוא חסר הנושא כמו ומאכלו בריאה שהוא חסר הנושא המתואר בבריאה ועניינו איש חטאת. ואמר שהוא רובץ לפתח ר"ל שהוא שוכן תמיד אצלו מראשית הענין לחטיאו ולהשיאו כי תכף שתהיה בו הבחיר' ימצא בו היצר הרע. ואולם היצר הטו' לא ימצא באדם אם לא אחר שקנה מהשלמות קניין מה ואפשר שנאמר שאמרו שאת הוא מעניין נשיאת הפרי ר"ל שישאו הצמחים פרים אשר בעבורם היה עובד האדמה או נשיאת הברכה כטעם ישא ברכ' מאת יי'.

וחטאת. הוא עונש כטעם מחטאת סדום. אמרו בב"ר אם תטיב שאת ברכה ואם לא תטיב קללה.

פסוק ח

ויאמר קין אל הבל אחיו. לא פורש מה אמר לו ואפשר שאמ' לו שיצאו יחד בשדה או אמר לו דברי תוכחות והראשון הוא יותר נאות אצלי.

פסוק יג

עוני. ענשי.

מנשא. מסבול.

פסוק טו

לכן כל הורג קין. קצר המאמר ולא פיר' מה יהיה ענשו וכמוהו ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע וגו'. לא פירש מה יהיה שכרו וכן ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני וגו'. לא פיר' מה יעשה אם יביא הש' את אשר שאל. והנה לא פירש בכאן העונש לפי שכבר הבטיחו הש"י שלא יכנו כל מוצא אותתו.

שבעתים. לשבעה דורות. וזה כי הדור השביעי אחר קין היה זרע למך והוא מת במבול.

פרק ו

פסוק א

טובות. יפות וכן כי טוב הוא והוא טוב תאר מאד.

פסוק ב

בני האלהים. הם הענקים וסמכם לאלהים להורות על גדלם וחזקם כטעם כהררי אל שלהבת יה.

ויקחו. חטפו ולקחו בחזקה.

פסוק ג

ידון. מעניין דין ומשפט או יהיה מעניין ריב ומדון.

רוחי. הוא רוח האדם אשר הוא בה אדם והוא השכל ויחסה לש' יתע' להיותה נאצלת ממנו.

פסוק ד
הנפילים. הם בני האלהים והם הענקים כמו שקדם.

פסוק ו
וינחם יי'. הוא על דרך משל כי לא אדם הוא להתנחם אבל דברה תורה כלשון בני אדם. וכן אמרו ויתעצב אל לבו ואמרו אל לבו הוא לרצונו ר"ל שכבר נתעצב דרך משל בעבור מה שהיה רצונו בעת בריאת העולם לברא אדם.

פסוק ז
ויאמ' יי'. הנה אמ' זה לנח כמו שנזכר בתורה אחר זה או יהיה זה על דרך האמירות הנזכרות במעשה בראשית שלא נאמרו לנביא אבל היתה ההוראה בהם הרצון לבד כמו ויאמר אלהים יהי אור וחביריו.

פסוק ט
תולדו'. קורות כטעם מה ילד יום.
צדיק. נאמר על שלמות המדות הגוי גם צדיק תהרוג. ונאמר עם זה על שלמות המושכלות וצדיק באמונתו יחיה. ומזה העניין השני נאמר כאן.
תמי'. רוצה לומר שלם.
בדורותיו. אמר זה לפי שכבר היה נח בדורות רבים לאורך ימיו ובכלם נמצא הולך בצדקו.

פסוק יא
ותשחת הארץ. ר"ל אנשי הארץ וכן וכל הארץ באו מצרימה.
לפני האלהים. ר"ל שהשם ראה דרכיהם הרעים כדרך כי עיניו על דרכי איש. או יהיה הרצון בזה לפני הגדולים ומנהיגים שלא היו בושים מהם ואין מי שייסר אותם על רוע מעשיהם.
חמס. הוא הגזל שזכר במה שקדם שהיו הגדולים חוטפים הנשים ובאים עליהם בחזקה ויתכן שכבר נטו מפני השקעתם בזאת התכונה הפחותה אל הגזל גם אל שאר הדברים.

פסוק יב
כי השחית כל בשר. ר"ל כל בני האדם כטעם יבאו כל בשר להשתחות לפני. ואמר שהשחיתו דרכם כי מרוב נטיתם לתאות המשגל השחיתו הדרך הנהוג והיו באים על הנשים שלא כדרכן ועל הזכר ועל הבהמה כמו שאמרו בב"ר.

פסוק יג
מפניהם. בסבתם כטעם מפני מי המבול והרצון בזה שאלו האנשים היו סבה שימצאו בהם אלו המדות הפחותות מצד בחירתם הרעה כי בבחירתם הוא להתנהג במנהגים המשובחים או בהפכם.

והנני משחיתם את הארץ. ר"ל מן הארץ. כטעם כצאתי את העיר או יהיה הרצון באמרו את הארץ עם הארץ והטעם שהוא גזר להשחיתם השחתה תשחת בה הארץ הנגלית אשר יתהוו בה הצמחים והב"ח הארציים. ולזה הוצרך השם לקחת עצה להציל מיני הב"ח כי הם ימותו בלי ספק במי המבול.

פסוק יד

גופר. הוא עץ יתקיים זמן ארוך ולזה בחרו כי זאת התיבה היה צריכה שתהיה באופן שישלם בה הקיום זמן ארוך והוא מין אחד ממיני הארזים כמו שביארו רבותי' ז"ל ולא הוצרכה להיותה מעץ קל על פני המים כי האויר אשר בה ימנעוה מהצלילה במים.

קנים. הם חדרים קטנים ומקומות קטנים לשום בהם מין מין מהעופות ושאר הב"ח. וכבר תמצא לשון קן בזולת העוף כאמרו עם קני אגוע ואם בין כוכבים שים קנך.

בכופר. הוא דבר מתמרח כמו הזפת והדומה לו ימנע מהכנס המים כדבר והוא עם זה מתקיים מאד ואולי הוא טיט אד יעשוהו בקיאי הצורפים אשר הוא מתמרח ומתקיים קיום נפלא.

וכפרת. הרצון בו שימרח בו הכופר ואולי צוה למרוח בו הכופר מבית ומבחוץ לתוספת שמירה כדי שלא יכנסו המים בתיבה.

פסוק טז

צהר. הוא מעניין צהרים והרצון בו שיעשה בו מקום יגיע ממנו האור וידמה לי שבחלון ההוא הושם גשם ספיריי יעבור בו האור ושהחלון שבז' התואר ייוחד בלשוננו בשם צהר לפי שכבר נשאר המקום ההוא סתום ולא ישתמש מהחלון ההוא כי אם לאורה.

פסוק יז

המבול. הוא מעניין בלילה ועירוב כי מדרך המים שיעשו זה.

פרק ז

פסוק ג

גם מעוף השמים שבעה שבעה. ר"ל מהטהורים כי כבר קדם המאמר שיביא מהעוף שנים מכל מין ועתה ביאר שמהמינים הטהורים מהעוף יביא שבעה זכר ונקבה וקצר המאמר בעוף להשענו על מה שאמר בבהמה שיכניס מן הטהורה ארבע עשר מכל מין ומהטמאה שנים.

פסוק ד

היקום. הוא שם כולל לכל חי אשר על פני האדמה.

פסוק יא
נבקעו כל מעיינות תהום. הרצון בזה שכל המעיינות אשר להם תהום רבה נכרו מימיהם מאד מצד רבוי הויית מימיהם אז בבטן הארץ.
וארובות השמים נפתחו. הוא משל לרבוי המים אשר נתהוו אז במקום הווית המטר עד שירדו בשפע כאלו נפתחו להם ארובות והנה הסכימו שתי אלו הסבות יחד ר"ל התהוות רבוי המים בעומק הארץ והתהוות רבוי המים בחלק האמצעי מן האויר אשר יתהוה בו המטר עד שגברו המים בזה האופן שזכר.

פסוק טז
ויסגור יי' בעדו. ר"ל שה' יתע' הגין עליו שלא הזיקוהו החיות רעות אשר שם אותם בתיבה.

פרק ח

פסוק א
וישוכו. וינוחו. ר"ל שלא גברו.

פסוק ב
ויכלא. וימנע.

פסוק י
ויחל. מעניין תוחלת וכן וייחל.

פסוק יא
טרף בפיה. הנה תאר היונה בשם זכר ונקבה יחד כמו רוח גדולה וחזק ועניינו שזה הב"ח והוא היונה טרף בפיה עלה זית או תהיה הבי"ת נוספת כמו שזכר החכם א"ע והרצון בו שפיה טרף עלי זית.

פסוק יג
חרבו. הוא מעניין יובש.

פסוק כא
וירח יי' את ריח הניחוח. הוא עד"מ לדבר בלשון בני אדם כי לא יתפעל השם ית' בהפעלות החושי'.
ויאמר יי' אל לבו. הרצון בו שלא גלה הש' ית' זה הסוד לנביא כמו שידבר האדם אל לבו ולא ישמע אחר דבריו וזה העניין היה שהוא גזר שלא ישחית עוד הארץ בעבור האד' כמו שעשה בעניין המבול ולא יוסיף ג"כ להכות כל חי או ירצה בזה שלא יקלל עוד את האדמה בעון האד' כמו שעשה שקלל אותה בעון קין והביאור הראשון נאות יותר.

פרק ט

פסוק ב
וחתכם. הוא מעניין חתת.

פסוק ד
אך בשר בנפשו דמו. אמרו ז"ל בב"ר שזה אזהרה לבני נח שלא יאכלו אבר מן החי וירצח בו לפי זה הפירוש שלא יאכלו הבשר אשר בנפשו דם הבשר ההוא ר"ל שלא יאכלו בשר הלקוח מהב"ח בדרך שישאר כח בנפש הב"ח ההוא להוות הדם אשר היה ראוי שיובילוהו אל החלק ההוא מהבשר. ולזה ראוי שלא יקחו בשר לאכול מב"ח בדרך שישאר הב"ח ההוא חי. וזה הפירוש נפלא מאד בלשון זה הצווי.

פסוק ה
אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש. ר"ל אם תהרגו קצתם קצת.
מיד כל חיה אדרשנו. פירשו בו המפרשים שהשם ידרוש מהחיה אם תהרג האדם וזה בלתי נכון. כי הב"ח אינם בעלי שכל שיהיה ראוי שיענשו על הרע כשיעשוהו וקצת האחרונים פירשו שהשם ידרוש מיד האדם אם יהרוג רעהו באמצעות החיה כאלו תאמר אם כפתו לפני ארי וטרפו הארי והוא יותר נאות אלא שלא ישלם בו ביאור הנמשך מהפסוק ושאין לשון הפסוק נאות לזאת הכוונה. והנראה לי כי המ"ם תשמש בכאן שימוש הפועל לא שימוש המקבל כי המ"ם תשמש שני אלו השמושים בלשונות וזה שכבר יאמר שמהכסף נעשה הטבעת. והנה הכסף ההוא המקבל לצורת הטבעת ואמר שמהאומן יגיע שלימות המלאכה והנה האומן הוא הפועל המלאכה וכזה תמצא שאמרו ואת דמו מידך אבקש. היה שמושה מ"ם בו שימוש המקבל כי הוא יקבל העונש על זה כשלא הזהיר הרשע ואמרו מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי היה שימוש המ"ם בו שימוש הפועל כי הם פועלים הרמיסה. ומזה העניין השני נמצאו רבים בדברי הנביאים וממנו יהיה אמרו מיד כל חיה אדרשנו. והרצון בזה כשיהרגו האנשים קצם קצת יקח הש' ית' נקמתו מההורג וידרוש דם ההרוג' מיד כל חיה. ר"ל שהוא יסבב שהחיו' ימיתוהו כדרך מה שאמרו רז"ל אע"פ שארבע מיתות בטלו דין ארבע מיתות לא בטלו.

פסוק יח
וחם הוא אבי כנען. ר"ל שהיו מתדמים ברוע והנה הגיע מרוע תכונת חם שראה ערות אביו ולא כסה אותה גם לא עצם עיניו מראות.

פסוק כד
בנו הקטן. כנוי בנו שב אל חם כי כנען היה בנו הקטן והנה חם לא היה הבן הקטן לנח אבל שם היה הקטן ולזה הקדים אחר זה תולדות יפת ואח"כ תולדות חם ואחר כך תולדו' שם. ולזה אין ראוי שיהיה שב אמרו בנו הקטן אל חם.

פסוק כה
עבד עבדים. רוצה לומר עבדות חזק ונפלא כמו העניין בקדש הקדשים שהרצון בו שהיו במדרגה גבוהה מהקדושה.

פסוק כז
יפת. רוצה לומר ירחיב.

פרק י

פסוק ח
להיות גבור בארץ. ר"ל שהוא החל לרדוף אחר השררה והנצוח לחשבו שהטוב יהיה הכבוד והנצוח והרע הפכו.

פסוק ט
הוא היה גבור ציד לפני יי'. ר"ל שהוא היה גבור לצוד האנשים ולהכניעם תחתיו עד שכבר מלך במקומות רבים והוציא משם אשור שהיה מבני שם ולא נשמר מעשות חמס בפרהסיא לפני הש' ית'. ר"ל שהש' ית' רואה כל מעשיו כטעם ותשחת הארץ לפני האלהים. והנה בני נח הוזהרו על הגזל כמו שקדם.
על כן יאמר. ר"ל שבעת נתינת התורה היה זה המאמר מפורסם שיאמרו אותו על האיש האכזרי הרודף אחר השררה והנצוח.

פסוק יב
היא העיר הגדולה. שב אל רסן לפי מה שאחשוב כי הוא יותר ראוי לפי מנהג הלשון. ואעפ"י שכבר מצאנו בנינוה שהיא עיר גדולה בימי יונה הנה זה לא יחייב שיהיה שב אל נינוה.

פסוק יג
לודים ענמים. ושאר השמות הנמשכים להם הם כלם שמות משפחות נקראות בשם המקומות אשר ישבו בהן הלא תראה שהכפתורים נקראים על שם כפתור שהיה מקומם. וכן פלשתי' נקראים על שם פלשת. וזכר שמהכסלוחים נשתלשלו שתי משפחות אחרות וזולתם והם פלשתים וכפתורים.

פסוק כא
אבי כל בני עבר. הם ישראל כי הם נקראו עברים אמר יי' אלהי העברים ויחסו להם לפי שהם היותר נכבדים מזרעו.

אחי יפת הגדול. ידוע שיפת היה הגדול לפי שנח היה בן ת"ק שנה כשהוליד ולזה היה לגדול ק"כ שנה שנתים אחר המבול והנה מצאנו שהיה שם בן מאה שנה שנתים אחר המבול ועוד שהתורה הקדימה לספר תולדות יפת קודם תולדות שם והנה יחס שם אל יפת שהוא הגדול להיותם יחד טובים כמו שקדם. וחם לא יחסו שיהיה אחיהם.

פרק יא

פסוק ד

וראשו בשמים. רוצה לומ' שיהיה גבוה מאד על דרך ערים גדולות ובצורות בשמים.
ונעשה לנו שם. ר"ל שיהיה המגדל סבה שיעשו להם שם וזכר שכולם הם בני איש אחד והוא הוליד אותם באופן אשר השתלשלו ממנו ובזה ישאר זכרונם תמיד כי יתיחסו כלם לראשוני' וזה שהמגדל ישאיר זכרם כל זמן קייומו כי הוא יקרא על שם בוניו. וזה ג"כ יהיה סבה אל שישכנו שם ובמקומות הקרובים לראותם המגדל ההוא למרחוק פן יפוצו על פני כל הארץ לבקש מקומות לעבודת האדמה ויתפרדו איש מעל אחיו והנה היו אומרים זה לחשבם כי יותר טוב היה להם הקבוץ מהפירוד.

פסוק ה

וירד יי'. הוא על דרך משל לדבר כלשון בני אד' כי ה' יתע' יודע הכל כמו שהתבאר בשלישי מספר מלחמות יי'.

פסוק ז

הבה נרדה. הוא משל לירידת גזירתו בהם.
ונבלה. ונבלבל.

פרק יב

פסוק ב

והיה ברכ'. הוא חסר הנושא ועננו איש ברכה וכמוהו ומאכלו בריאה.

פסוק ה

עשו. קנו כמו עשה את כל הכבוד הזה.

פסוק יז

על דבר שרי. בסבת שרי.

פרק יג

פסוק א

ולוט עמו הנגבה. ר"ל שלוט שהיה עמו שם היה עולה ג"כ עמו. ואולם קרא המקום ההוא נגב כי ארץ מצרים היא לפאת דרום מארץ כנען. והנה הודיענו בזה המאמר שאברהם הוריד עמו לוט למצרים.

פסוק ב
כבד מאד. ר"ל שתנועתו כבדה מצד המקנה והכסף והזהב שהיה לו.

פסוק ג
וילך למסעיו. ר"ל שהלך לפי המסעות הראויות לו לרגל המלאכה אשר לפניו ולא הלך במהירו' כדי שלא ימית המקנה.

פסוק ט
אם השמאל ואימינה. ר"ל אם יהיו רועיך לפאת שמאל אימין רועי וירעו בפאת הימין ובזה ישלם סור המריבה מבין אברהם ולוט ומבין רועיהם. וזה שבהפרד לוט מעל אברהם סרה המריבה מבין אברהם ולוט. ועכ"ז יתכן שתהיה מריה בין רועיהם אם ירעו בצד אחד ולזה התנ' לו אברם שהוא יסיע רועיו לפאת ימין אם יבחר לוט שירעו רועיו לפאת המשאל וההפך בהפך.

פסוק י
כי כלה משקה. ר"ל שהיא ארץ נחלי מים והוא שם תחת שם התאר ועניינו כלה בעלת משקה וכבר ימצאו כמו זה בלשוננו הרבה.

פסוק יא
ויסע לוט מקדם. ר"ל ממזרח והנה הלך למערה המקום ההוא אשר היה שם אברהם לראותו כי במערב היה כל המרעה הטוב ורצה שיהיה כל המרעה ההוא שלו והה אם היה נוטה לצפון או לדרום היה קצת המרעה ההוא לאברם ולזה אמר שהוא מפני שבחר שיהיה לו למרעה כל ככר הירדן נסע ממזרח לפאת מערב ולא נשאר לאברם כי אם במזרח שלא היה נאות למרעה.

פסוק טו
לך אתננה. ר"ל בדבור וזהו שהוא שנתנה לו שירשה זרעו או יהיה אמרו לך אתננה כי אברהם היה חושב שתהיה מצות ה' ית' לו במה שאמר לו אל הארץ אשר אראך שלא ישב כי אם במקום מיוחד מכנען והנה הוא המקום אשר יראהו ה' שיהיה נאות אל שידבק בו השפע האלהי ולזה כשהגיע לו שם נבואה בנה שם מזבח וחשב שיהיה רצון הש' ית' שלא יעתק מהמקום ההוא. ומפני זה שב שם בשובו ממצרים והנה הודיעו ה' יתע' כי מקומות רבים ימצאו לו נאותים בארץ ההיא והנה נתנה לו השם כלה לארכה ולרחבה לשבת באי זה מקום שיבחר כי כלה היא נבחרת ולזה בחרה ה' ית' לתתה לזרעו.

פרק יד

פסוק ג
עמק השדים. הוא עמק היו בו שדות רבות.

הוא ים המלח. ר"ל שזה העמק היה אחר זה ים המלח כי כבר ישוב היבשה ים והים יבשה לסבות רבות כמו שהתבאר בספר האותות או יהיה המקום ההוא עמקים ים המלח ר"ל ששם יקחו מימי הים ויעשו מהם מלח.

פסוק ד

ושלש עשרה שנה מרדו. אפשר ששלשה עשרה שנה מרדו או שבשנה השלשה עשר מרדו ואין לנו הכרע בזה.

פסוק ה

רפאים זוזים ואימים. הם שמות מורים על גודל האנשים ההם וחזקם כמו שתרגם אונקלוס והנה ספר לנו זה להודיענו גבורת אלו האנשים והמלכים אשר נצח אברהם במתי מעט.

פסוק ו

בהרם שעיר. ר"ל בעלותם להר שעיר.

פסוק יג

הפליט. הוא הנמלט מן המלחמה.

פסוק יד

חניכיו ילידי ביתו. הם האנשים אשר גדלם בביתו מעת הלידה וחנך אותם במנהגיו החשובים כטעם חנך לנער על פי דרכו. ואפשר שיהיה הרצון בזה שכבר חנך אותם בעניין המלחמה והגבורה כי כן ראוי לבית הגדול כבית אברהם שיהיו קצת בני הבית אנשי מלחמה עם שכבר היה ראוי זה ג"כ מפני היותו רחוק ממשפחתו.

פסוק טו

ויחלק עליהם לילה. ר"ל שכבר נחלק בלילה ההוא הוא ועבדיו למחנות רבות כדי שיבואו עליהם מכל הצדדים ולא ימלטו איש מהם ובחר הלילה כי בזה האופן יתכן שישלם לו הנצוח.

פסוק יח

ומלכי צדק מלך שלם. הנה היה המנהג לקרא מלך ירושלם מלכי צדק או אדוני צדק כי הכל אחד כמו שהיה המנהג לקרא מלך מצרים פרעה. ולכן תראה ביהושע שהיה שם מלך ירושלים אדני צדק. ושלם. הוא ירושלם כטעם ויהי בשלם סוכו. ואמרו ז"ל שזה המלך היה שם בן נח ונכון הוא כי כבר נמצא בדבריו מהשלמות הרבה.

פסוק כב

הרימותי ידי אל יי'. הוא שבועה כמו שזכר החכם א"ע כמו כי אשא אל שמים ידי.

פרק טו

פסוק א

במחזה. הוא כמו מראה כי הנבואה תהיה בחלום או במראה כמו שנזכר בתורה והנבואה המגעת במראה היא יותר שלמה מהנבואה אשר תגיע בחלום.

אל תירא אברם. אולי ירא אברם שיקרא לו חטא במה שהטיב לאנשי סדום ועמורה שהיו רעים וחטאים ליי'.

פסוק ב

ערירי. בלא זרע.

ובן משק ביתי. הנה משק הוא מענין ההליכה כטעם שוקק. הרצון בו מי שהנהגת עניני ביתי הוא על ידו.

דמשק. ר"ל איש דמשק כטעם ויחזק מצרים על העם למהר לשלחם שהרצון בו אנשי מצרים.

פסוק ד

ממעיך. אמר זה לפי שהזרע יהיה ממות' המזון האחרון ההווה בכלי הכשול והו' הלב והכבד. וכבר נקראו האברים הפנימיים מעים בלשוננו כאמרו ותורתך בתוך מעי שהרצון בו בתוך לבי.

פסוק ו

צדקה. הוא מה שראוי לפי היושר והמשפט. והרצון בו שכבר האמין אברם בשם יתע' במה שיעד אותו מרבוי הזרע וחשב זה לה' יתע' ליושר המשפט כי הוא היה ראוי שישגיח ה' ית' בזה האופן מההשגחה. ואולם בענין ירושת הארץ שאל אות כי לא ידע אם יהיו בניו ראויים שישגיח בהם השם ית' בזה האופן מההשגחה.

פסוק ט

עגלה משלשת. פירשו רז"ל שלקח מכל מין ומין מאלו שלשה וזה דרך דרש. והנכון שצוה לקחת אלו הבהמות כשהגיעו לג' שני' כי אז הם בשלמותם לפי ענינם בעצמם. והנה אלו הבהמות הם אשר יקריבו מהם קרבן ליי' ומהעופו' התורים ובני היונה.

פסוק י

ויבתר אותם בתוך. ר"ל שחלק הבהמות לחצאים כי כן היה דרך כורתי ברית שהיו חולקי' דבר אח' לחצאי' והיו עוברי' בין החלקים ההם להורות על שהם שבו כמו גוף אחד לחוזק האהבה אשר ביניהם.

איש בתרו. ר"ל איש הבתר שבתר. והרצון בזה שהוא שם אחד מהבתרי' שבתר לקראת הבתר אשר היה זוגו כי איש ואשה בכמו זה העניין בלשוננו אמר בכרובים ופניהם איש אל אחיו ובירייעות אשה אל אחותה.

והצפור לא בתר. ר"ל התור והגוזל לוידמה שכבר שם אחד מהם בפאה האחת והאחר בפאה השנית.

פסוק יא

העיט. הוא העוף הדורס כטעם העיט צבוע נחלתי לי. והנה היה זה לרמז לאומות אשר יענו זרע אברם ויבלבלו הברית אשר כרת ה' עמו.

הפגרי'. הם הבתרי' שזכר תחלה אשר בהם ישלם כריתת הברית.

פסוק יג

ארבע מאות שנה. ר"ל עד סוף ארבע מאו' שנה מעת הולד יעקב שהיה הראשון מהגרים מזרעו בארץ לא להם גרות מתמיד. והנה מיהר הש"י את הקץ כמו ששים שנה אם היה שלא ישבו ישראל במצרי' כי אם מאתים ועשר שנה כמו שאמרו רז"ל ואפשר שיאמר אומר שהיה מושב בני ישראל שם מאתים ושבעים שנה. וזה כי קהת אפשר שהיה כמו בן שתי שנים בבואו למצרים. ואפשר שאחר זה הזמן ק"ע שנה הוליד לו עמרם שהוא קן קהת. והנה אי אפשר שנאמ' שהיה זה הקץ מעת הולד יצחק לפי שלא ישלם לנו הקץ שזכר בפרשת וארא והוא ארבע מאות ושלשים שנה כי אי אפשר לנו שנ' שזאת הנבואה היתה קודם הולד יצחק שלשי' שנה לפי שאברה' יצא מחרן כ"ה שנה קודם הולד יצחק. וזאת הנבואה היתה להכרח אחר בא אברם לארץ כנען בעת שהתחיל אברהם להתיאש מלהיו' לו זרע ולזה אמ' ואנכי הולך ערירי. וידמה שזאת הנבואה היתה סמוך לנתינת הגר לאברהם לאשה ומה שאמר בעל סדר עולם שאחר זאת הנבואה שב אברהם לחרן ועמד שם ה' שנים כדי לכוון החשבון הנזכר בפרשת וארא הוא בלתי נראה לנו כי לא נתיאש אברם מלהיות לו זרע עד היותו בן שמני' וחמש שנה שישבו עשר שנים בארץ כנען. ולזה השתדלה אז שרה לקחת בזה עצה ממה שירא' ממנו שיהיה אמרו ואנכי הולך ערירי סביב הזמן ההוא. ועם זה לא תמצא שיצא אברהם מארץ כנען אשר צוהו השם יתע' לשבת בה אם לא לסבת חזקה כמו הרעב הכבד כי היה בזולת זה עובר מצות הש"י. ולזה לא יתכן שנאמר ששב לחרן ועמד שם חמש שנים. וג"כ הנה הכתוב ספר שכשהיו באים באר' כנען באו לחרן וישבו שם וזה לאות כי לא באו מארץ כנען לחרן ועוד שאם היה העניין כן לא מהר השם יתע' את הקץ כשהוציא ישראל ממצרים. והנראה ממה שנ' שם שכבר מהר להם את הקץ למען בריתו עם האבות. והנראה בעיני שהקץ מעת שנולד יעקב עד מלאת ת' שנה ומהר הש"י את הקץ שלשים שנה מפני חוזק העבודה הקשה אשר היו המצריים מעבידים ישראל באמרו ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו. והנה מנין ת"ל שנה היו מעת היות לאברהם זרע. ר"ל מעת שנולד יצחק כי ביצחק נקרא לו זרע וממנו יהיה גם כן הזרע גולה בארץ לא לו. ויהיה מושב בני ישראל במצרים מאתים

וארבעים שנה זה נאות מאד בזה העניין. ואפשר ג"כ שיהיה מנין ת"ל עת הגעת הנבואה הזאת לאברם שהוא לפי הנראה בלתי פחות מע"ה שנה קודם הולד יעקב. וזה שאחר זה נתנה שרה שפחתה לאברם והיה זו לאברם שמונה וחמש שנים. והנה מיהר הש"י את הקץ לפי זאת ההנחה כמו מ"ה שנים. ובעבור חטא המרגלים נתאחרו במדבר מ' שנה ונשארו ה' שנים שנכנסו לארץ קדם הקץ וזה נאות מאד כמו שנבאר בג"ה במה שיבא ר"ל שלא הגיע עדיין קץ כניסתם לארץ אחרי מות משה. ולזה היו צריכים שיהיו באופן מהשלמות שתדבק בהם ההשגחה האלהית בדרך שינצחו מאומות ההם.

פסוק טז

ודור רביעי ישובו הנה. ר"ל מהזרע אשר יגלה בארץ לא לו וכן היה כי קהת היה גר ודור רביעי לו היה זרע אהרן ששב לארץ כנען כמו שביאר אב"ן עזרא. ולולא חטא המרגלים היה ה' ית' ממהר את הקץ באופן שישובו שם דור שלישי שהוא משה ואהרן.

עון האמורי. ר"ל עונש האמורי בדרך שירשו זרע אברהם ארצו.

פסוק יז

עלטה. חשך.

והנה תנור עשן ולפיד אש. הוא משל לעבור כבוד ה' בין הבתרים לכרות ברית עם אברם.

פרק טז

פסוק ב

אבנה. הוא מעניין בן רצני לומר שכבר אפשר שיתהפך לה בסבתה מה שנגזר עליה מצד המערכת שלא תוליד כי היא היתה עקרה כמו שקדם.

פסוק ז

מלאך יי'. הוא אחד מהנביאים אשר היו בזמן ההוא כי הנביא נקרא מלאך יי' כאמרו ויבא חגי הנביא מלאך ה'. ואמרו ז"ל בב"ר שזה המלאך הוא שם.

פסוק יב

פרא אדם. ר"ל שהוא יהיה היותר שליט שימצא באדם דלהזיק לזולתו.

ופרא. הוא אחת מהחיות הרעות ובזה ישלם לו שיהיה ידו בכל ר"ל שינצח הכל ובסוף העניין יהיה יד כל בו.

על פני כל אחיו ישכון. ר"ל שתגדל ארצו עד שיהיה שוכן אצל כל אחיו והם בני קטורה.

פסוק יג

הדובר אליה. על ידי הנביא ולזה תרגמו אנקלוס דמתמלל עמה.

אל ראי. ר"ל אדון הראות. והרצון בזה שהוא רואה כל הדברים ויודע אותם אין נסתר מעיניו.

הגם הלום ראיתי אחרי רואי. ר"ל הגם פה ראיתי מה שאחרי רואי והרצון בזה שהיא תמהה כשמצאה הנביא בזה המקום כי זה מורה שכבר שלחו השם אליה להודיעה זאת הנבואה ועוד כי לא היתה חושבת שיהיה בעולם נביא זולת אברם ולזה אמרה הגם פה ראיתי מה שימשך מהפעולות בזה העולם השפל אחרי השם ית' שהוא רואה אותו ויודע כל אשר יקרה לו או יהיה הרצון בזה הגם פה ראיתי מי שהוא אחרי רואי. והרצון בו הגם פה ראיתי מי שילך אחרי השם שהוא רואי בדרך שתדבק בו הנבואה ויהיה אמרו אחרי רואי מעניין אחרי יי' ילכו. והנה אמרה זה לפי שכבר היתה תמהה מאד בראותה שם נביא.

פסוק יד

באר לחי רואי. ר"ל שכבר יחסה לש"י הבאר ההוא שמצאה שם הנביא שהודיעה זאת הנבואה ולזה אמרה שזה הבאר הוא למי שהוא חי וקיים תמיד שהוא רואי.

פרק יז

פסוק א

שדי. ר"ל אשר די. והרצון שדי במציאותו להמציא הנמצאות ביותר שלם שבפנים שאפשר להם.

התהלך לפני. ר"ל שישמור מצותי כטעם את האלהי' התהלך נח.

והיה תמים. רמז אל המילה כי הנימול הוא תמי' שאין בו תוספת הערלה וזה שהערלה הוא דבר נוסף באד' מהכרח החומר ולזה לא תמצאה בבהמו' והנה מה שחסר המן האנושי בבריאותו מהחרה החומר השלימו הש"י באת המצוה כי כמה דברים יש בדברים הטבעיים אשר יצטרך שישלי' אותם האד' כמו העניין בעבוד' האדמ' ובמה שיכין לעצמו ומהאהל והלבוש והמזונות ולזה קרא ה' עצמו ה' אל שדי בנתינתו זאת המצוה לאבר'.

פסוק ג

על פני כל אחיו נפל. ומזה העניין הוא בזה המקום ור"ל שיתקיים בקיומך זרע ישמעאל עד שיהיה יחד עמך במציאות.

פסוק יז

הלבן מאה שנה יולד. אין הה"א ה"א התימ' אבל היא ה"א האמתתו' כדרך הנגלה נגליתי. והרצון בזה הנה לבן מאה שנה יולד ואמנ' שרה איך יתכן שתלד.

הבת תשעי' תלד. הנה בלי ספק יהיה פלא עצום. ואולם ביארנו זה הפסוק באופן הזה ליפ שכב' מצאנו באברה' שהי' בן קל"ז שנה כשמתה שר ולקח אשה אחר זה והוליד ממנה ואין ספר שאלו לא היה ראוי אברם להוליד לא היה נושא אשה כי חלילה לו

שישאנה להנאת המשגל ואיננו זר גם בזמננו זה שיולד לבן מאה שנה וכל שכן שלא היה זה זר בחק אברהם שהיה ארוך החיים ממנו וכבר הבינו זה בזה האופן בב"ר.

פסוק יח

לפניך. מעניין לפני ירח. והרצון בו שיתקיים עמך זרע ישמעאל עד שישאר קיים תמיד בקיומך וזה כי לפני יאמר על הדברים שהם יחד כמו ולפני אלעזר הכהן יעמוד.

פרק יח

פסוק ב

וישא עיניו וירא. ר"ל וכבר נשא עיניו קודם זה וראה שלשה אנשים והם היו נביאים כאלו תאמר שם ועבר עם היו נביאים כמו שספרו מהם רז"ל וזולתם ממי שהיה נביא בזמן ההוא. והנה נקראו מפני זה מלאכים אצל לוט כי הנביא נקרא מלאך כמו שזכרנו בספור הגר המצרית ולא נקראו אצל אברהם כי אם אנשים כי לא היו שלוחים אצלו כי הוא היה נביא. ואולם מה שהודיעו מעניין לידת שרה היתה בשורה טובה לשרה לא לאברהם ולזה אמרו אליו קודם הגידם זה היעוד איה שרה אשתך כי אליה היו הדברים ועוד שאצל אברהם לא היו ראויים שיקראו מלאכים לפי שלא הגיעה להם הנבואה פעמים רבות עד שיהיה ראוי שיתוארו אצל אברהם בשהם מלאכים וזה כי אברהם לגודל מעלתו הגיע לו הנבואה פעמים רבות. ולזה לא יתכן שיתואר אצלו הנביא בשהוא מלאך אם לא תגיע לו הנבואה פעמי' רבות כמו שלא יאמר באדם שהוא עבד פלוני מפני שעבד אותו פעם אחת או שתי' אבל יאמר בו שכבר עבד אותו ואולם יתואר בשהו' עבדו כשעבד אותו תמיד. ואולם אצל לוט שלא הגיעה לו הנבואה כלל יתואר הנביא כשהו' מלאך אם לא הגיע לו הנבואה פעמים רבות כי אם פעם אחת או שתים אמרו בב"ר אברה' שכחו יפה נדמו לו כאנשים אבל לוט שכחו רע נדמו לו בדמו' מלאכים והנה הקדים זה הספור קודם שיגיע עניין הנבואה שהגיעה לאברהם לפי שהוא יספר שבעת פנותם ממנו ללכת לסדום היה הגעת הנבואה הזאת לאברהם ולפי ששליחות אלו האנשים היה בדבר בעינו שהודיע השם יתעלה לאברם בזאת הנבואה.

פסוק ג

אדני. הוא מעניין אדנות והממשלה והוא חול. ואולם אמר זה לגדול שבהם כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה.

פסוק ה

כי על כן עברתם על עבדכם. יתכן שכבר עקמו הדרך לעבור אצל אברה' וזה ממה שיורה שכבר עשו זה לאכול ולשתות עמו. ואפשר שיהיה על דרך עמרו אשר על כן סרו מאחריו. והכוונה בזה כי היה נדיב מאד ולא יעזוב אחד מהבאים אצלו להפרד ממנו

אם לא אחרי אכלו ושתותו. ולזה יהיה בא האנשים אצלו כאלו הוא לתכלית שיאכלו וישתו עמו.

פסוק ז

בן בקר רך וטוב. בן בקר שהיה רך ושמן.

לעשות אותו. לתקן אותו.

פסוק ח

עומד עליהם. עומד אצלם לראות אם יחסר להם כלום.

פסוק ט

הנקודות אשר על אליו ומה שידמה לו הוא אצלי להורות על עניין ממוצע בין המחק ובין הכתב וזה כי הנקודה תעשה על התיבת למחוק מה שעליו הנקודה ולפי שכבר נשארה התיבה בכתוב עם הנקודות שעליה הורה שאינה נמחקת מכל וכל ואינה נכתבת בשלמות. ולזה תהיה הכוונה בכאן שהם לא כוונו מתחלת העניין שיאמרו זה המאמר לאברהם אבל כוונו שישאלו איה שרה להודיעה זאת הבשורה אשר בא אחד מהם להודיעה ולא הרחיקו גם כן אמור זה המאמר לאברהם ולזה שאלו זה לו כשלא מצאו אחר שישאלו לו זה.

פסוק י

שוב אשוב. הנביא ידבר בשם שולחו כדרך הרבה ארבה הנאמ' בהגר. או ר"ל שכבר ישוב שם הנביא ההו' בעת היות לשרה בן. והביאור השני הוא יותר נכון.

כעת חיה. כעת הזאת שהיא קיימת ועומדת עתה. ואמנם אמר זה לפי שהעובר מהזמן איננו נמצא וגם לא העתיד והנמצא ממנו הוא העתה העומד. וכבר התבאר בטבעיות אופן המציאות אשר לו בספר השמע. והרצון בזה שבהגיע כמו זה העת העומד מהשנה האחרת יהיה לשרה בן וכזה אמר השם יתעלה לאברהם שזה יהיה למועד הזה בשנה האחרת והנה לא לקח כזה המאמר העתה האמתי כי לא יתקיים כלל כפי מה שנתבאר בספר השמע אבל לקח העתה אשר בו חלק מהזמן העובר ומהעתיד וזה העתה ימצא לו קיום כל הזמן אשר בין קצותיו וזה כי לולי זה הית מאמר זה האיש לאברהם בעת עצמו אשר אמר השם יתע' לאברהם בשורת יצחק וזה ממה שלא יתכן. ואולם כאשר הנחנו הזמן זה העת רחב הנה יתכן שכבר אמר השם יתעלה לאברהם בקצתו בשורת יצחק ובקשתו הנשאר ספר זה האיש לאברהם אביו זאת הבשורה.

והוא אחריו. רוצה לומר שפתח אהל שרה היה אחורי האהל לא בצד ממנו אשר היו בו אלו האנשים. והנה היה בזה האופן כדי שיהיה ישיבתה באהל ההוא בצנעה נפלאה כדי שלא יראו אותה אחד מהעוברים ושבים.

פסוק יא
אורח כנשים. הוא הוסת.

פסוק יב
ותצחק. מעניין לעג ושחוק.
בקרבה. בלבה. והרצון בזה שלא אמרה זה המאמר לשום אדם.
בלותי. זקנתי. כי בעת הזקנה ידרוך האדם אל הבלוי וההפסד.
היתה לי עדנה. רוצה לומר יהיה לי תענוג הנער ועדונו עד שיהיה מותר יתהוה ממנו העובר.

פסוק יג
ויאמר יי' אל אברהם. הנה לרוב מעלת אברהם בנבואה וקלות התבודדות שכלו מבין שאר כחות הנפש הגיעה לו הנבואה בהקיץ וכבר אמרנו הסבה בזה בשני מספר מלחמות השם או אמר לו זה הנביא ההוא כי כבר הודיע לו זה השם יתעלה בהגיע לו הנבואה הזאת ויהיה אמרו ויאמר יי' אל אברהם כדרך ויאמר ה' לה שהיה באמצעות נביא כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה.

פסוק יד
היפלא. היעלים.

פסוק יח
ונברכו בו. רוצה לומר בגוי ההוא אשר יהיה ממנו ויאמרו גוי לגוי בברכם קצתם קצת ישימך השם כמו זה הגוי אשר השתלשל מאברהם.

פסוק יט
כי ידעתיו. עבר במקום עתיד כדרך אומ' הנה בן נולד לבית דוד. וכבר ימצאו כמו זה רבים בדברי הנבואה גם בדברי האנשים קצם עם קצת כאמרו נתתי כסף השדה קח ממני והרצון בזה שכבר ידע השם יתעלה זה הגוי אשר יהיה מסתעף מאברהם ותדבק בו השגחתו כטעם כי יודע יי' דרך צדיקים.

פסוק כא
ארדה נא ואראה. הוא על דרך משל לדבר כלשון בני אדם.
כלה. רוצה לומר שכבר יעשה אותם כלה.
ואם לא אדעה. רוצה לומר שאם לא חטאו אדעה אותם ותדבק השגחתי להצילם.

פסוק כג
האף תכלה צדיק עם רשע. ואמנם אמר זה לפי שהדעות אינן מסודרות מהשם יתעלה אם לא במקרה. ועל הכונה השגיח ולזה יחס הכליון אל האף לא אל השם יתעלה.

פסוק כד
למקום. רוצה לומר למקום ההוא אשר גזר השם שישחת עם סדום והוא כולל סדום ועמורה אדמה וצבוים. **בתוך העיר**. היו סדום. והנמשך אליה משאר העיירות כלם. והנה זכר סדום לבדה כאמרו אם אמצא בסדום להיותה ראש לכל העיירות האלו. ולזה תמצא שהקדים מלך סדום לשאר המלכים כאשר זכרם במה שקדם ובהשבת הרכוש דבר מלך סדום לבדו עם אברהם להיותו ראש על שאר המלכים ההם ועוד שאברהם התפלל על העיר ההיא מפני שהיה שם לוט בן אחיו.

פסוק כה
השופט כל הארץ לא יעשה משפט. הוא נקרא בתמיהה ועניינו האם יתכן במי שהוא שופט כל הארץ שלא יעשה משפט.

פסוק כז
הואלתי. רציתי. כמו ויואל משה.

פרק יט

פסוק ה
ונדעה אותם. במשכב זכור כמו וידע אדם את חוה אשתו שעניינו המשגל.

פסוק ח
כי על כן באו בצל קורתי. רוצה לומר יש לי להשתדל להציל אותם מידיכם. על אשר באו בביתי. כי זה ראוי לכל אדם להציל בחזקת היד האנשים הבאים בביתו להתאכסן אצלו.

פסוק ט
גש הלאה. הוא כמו קרב אליה ועניינו מתרחק ממנו.
האחד בא לגור וישפוט שפוט. הוא נקרא בתמיהה ועניינו האם נמצא אחד שבא לגור במקום אחד ויטול שררה לעצמו עד שישים עצמו שופט שאר האנשים אשר הם.

פסוק יא
בסנוירים. הוא חלי בעין ישים צל לפני העין בדרך שלא ישלים הראות.

פסוק יג
כי משחיתים אנחנו. הנה הנביאים ידברו בלשון שולחם כמו הרבה ארבה. ואפשר שיהיה זה הרע הבא להם מתחדש מהשם על דרך פלא על יד נביאיו כמו העניין בשאר המופתים הדומים לו. והנה עשה זה השם יתעלה כדי שלא יתפשט זה המנהג הרע במין האנושי וימנע מהמין האנושי השלמות אשר הוא נברא בעבורו.

פסוק טו
ויאיצו. וימהרו.
בעון העיר. בעונש העיר.

פסוק כד

המטיר. הוריד כמו הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. או הוריד מטר עם גפרית ואש. והנה כבר ימצא כמו זה הענין בקצת העתי' שיתהוה מהאוד הקיטורי אש וגפרית וירד ממנו בארץ אבן אש גפריתות ובכלל הנה כמו שהגפרית יתהוה בבטן הארץ מהאוד הקטורי כן יקרה שיתהוה מה שידמה לגפרית לפעמם בחלק האמצעי מן האויר ואפשר גם כן שהויית הגפרית היתה בבטן הארץ ואולם אמר שהשם ית' הוריד שם זאת ההויה מהשמים לפי שמהשמם יוריד השם יתעלה באמצעות הככבים ממה שיעשה בבטן הארץ כמו זאת ההויה ולזה נהפך המקום ההוא מפני זאת ההויה אשר הית' בבטן הארץ כי מזה הענין יקרה לארץ הפכה כמו שהתבאר בספר האותות ויהיה אמרו על סדום ועל עמורה אצל סדום כמו ועליו מטה מנשה.

פסוק כו

ותהי נציב מלח. רוצה לומר שארץ סדום ועמורה היתה כמו נציב גדול ממלח כי לחזק השרפה נתחדש שם מלח כאמרו גפרית ומלח שרפה כל ארצה. וראוי שתדע כי מהארץ הנשרפת יתחדש המלך כמו שהתבאר בספר האותות. לזה זכר מה שקרה לאשתו בהביטה מאחריו להשענו על מה שזכר המלאך שיקרה לו אם יביט אחריו. ועוד שכבר זכר אחר זה שכבר עלה לוט מצוער וישב בהר ההוא ושתי בנותיו וזה ראיה שכבר מתה אשתו.

פסוק כט

אשר ישב בהן לוט. ראוי שתדע שהמקום יהיה ממנו כולל וממנו מיוחד והנה המקום המיוחד הוא תכלית הגוף המקיף הדבר מחוץ והמקום הכולל הוא מה שיהיה זה המקום בחלק ממנו ולזה אמר שהאדם בחדר מפני היותו בשטח האויר המקיף אותו אשר בתוך החדר והוא בבית מפני היותו בחדר והוא בעיר מפני היותו בבית והוא באהלים מפני היותו בעיר ולזה אמר אשר ישב בהם לוט מפני שישב בעיר ההיא הוא בתוכם וכן ויקבר בערי הגלעד רוצה לומר שכבר נקבר במקום אחד מערי הגלעד.

פסוק לג

נקוד תיבת ובקומה הוא לפי מה שהישירנו בזה מורה על שכבר ידע ידיעה מה בקומה אבל לא ידע זה באופן שלם שאלו תאמר שכבר היה מתנמנם בקומה והרגיש בזה בקומה הרגש מה.

פסוק לז

מואב. רוצה לומר שמאביה נהיה לב בן.

פרק כ

פסוק ד

הגוי גם צדיק תהרוג. יתכן שהודיע אליו שימו' הוא ועמו כמו שזכר אחר זה כי מות תמות אתה וכל אשר לך. וכן אמ' אבימלך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה. וקרא הגוי ההוא צדיק להיותם נשמרים מהעריות.

פסוק ט

חטאה גדולה. חטא גדול והוא לשכב עם אשת איש. או יהיה חטאה גדולה עונש גדול והוא מה שיעדו השם יתעלה שימות הוא וכל אשר לו.

פסוק יג

כי התעו אותי אלהים. ר"ל שהגלה אותו השם יתעלה והוציאהו מבית אביו כמו שפי' הרב רש"י ז"ל.

פסוק טז

הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך ואת כל ונוכחת. ר"ל שאברהם הוא לה כסות עינים לכל האנשים אשר אתה ואשר את כל. וזה כי כבר התפרסם לאנשי' מהשגחת השם יתעלה בו במה שיודע לכל האנשים שלא נגע אבימלך בשרה וזהו כסות העינים ר"ל שאברהם הוא סבה שלא ישיגנה בשת על זה מהאנשים כי כלן ידעו שאבימלך לא קרב אליה לרוב אהבת השם יתעלה אברהם.

והנה **כסות**. הוא כטעם וכוסה קלון ערום.

ונוכחת. ר"ל שכבר השיג אותה התוכחת בזה המאמר ונתפייסה בו על מה שהיה לה מהתרעומת על אבימלך שהביא' אל שיחשדו אותה האנשים בזמה והוא מעניין הלהוכח מלין תחשובו. הוכח בדבר לא יסכון. ולא הסכמנו לפרש ונוכחת שכבר נוכחת שרה שלא אמרה עוד על אברהם שהו' אחיה לסבות רבו מהם מה שכבר בקש אברהם מאשתו שתאמ' שהו' אחיה כדי שאם יקרה שיקחוה לא יהרגוהו ולזה הוא מבואר שאם היה אברהם בא במקום אחר אחר זה יצטרך להצלתו שתאמר שרה שהוא אחיה היתה אומרת עליו שהוא אחיה. ומהם שכבר יראה מזה הפירוש שיהיה אמרה על אברהם שהוא אחיה בכמו אלו המקומות מגונה ונהיה אם כן מיחסי' חסרון לאברהם במה שצוה אותה שתאמר אחי הוא ומהם שאינו נקשר יפה עם מאמר אבימלך כמו שהוא נקשר לפי מה שפירשנו מזה גם לא הסכמנו שיהיה אמון ונוכחת ממאמר אבימלך לשרה שאם היה העניין כן התי"ו מונוכחת היתה דגוש'.

פסוק יז

וילדו. ר"ל שנרתח נקביהם והיה בהם כח לדחות המותרות.

פסוק יח
בעד כל רחם. רוצה לומ' בעד כל נקב מהנקבים אשר יצאו מהם המותרות כמו הצואה והשתן והזרע.

פרק כא

פסוק ט
מצחק. מלעיג. וזה שהוא לא היה רואה שיהיה יתרון ליצחק עליו כי הוא גם כן בן אברהם ולזה היה מלעיג על מה שראה שעשה אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק ולא עשה גם כן ביום הגמלו. וכבר יתבאר זה ממה שאשמרה על זה העניין שרה לאברהם. והנה כבר ביארו זה בב"ר בדרך קרוב לזה.

פסוק יב
כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה. ר"ל כל אשר אומרת עיך שרה וכמו אלו ימצאו רבים בלשוננו.
כי ביצחק יקרא לך זרע. רוצה לומר שהזרע הטוב עם אלהים המתיחס לך יהיה מיצחק לא מזולתו.

פסוק טו
השיחים. האילנות כדי שלא יכהו השמש לשמרו מהצמא כי לא היו לה מים.

פסוק טז
כמטחוי קשת. כשעור יריית החץ.

פסוק יז
ויקרא מלאך אלהים אל הגר. אפשר שזה המלאך היה אחד מנביאי הדור ומהשמים שלחוהו להציל את ישמעאל בעבור אברהם או בא זה המאמר להגר בחלום להשגחת השם יתעלה על אברה' מזולת שיהי נבוא' כי הוא רחוק שיאמר שהיתה הגר נביאה כמו שזכרנו במה שקדם.

פסוק כ
קשת. הוא תואר מקשת.

פסוק כג
תשקור. מעניין שקר. ור"ל שלא תעש' ממנו שקר לגמלנו רע תחת הטוב אשר גמלנוך.
ועם הארץ. עם אנשי הארץ.

פסוק לג
ויטע אשל. אילן להיות ממנו צל על הבאר ולאכול תחתיו כי כן היה אילן סמך לאהלו באלוני ממרא לאכול תחתיו בעת החום כאמרו והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו.

ואמנם זכר זה כי לא קבע לו מקום לדירה בארץ פלשתים. אבל בבאר שבע קבע דירתו לפי שאז היה במקום נבחר אל שידבק בו השפע האלהי.

פרק כב

פסוק א

ונסה. הוא מעניין נסיון ועניין זה הנסיון לפי דעתי היה שבאתהו הנבואה בלשון מסופק והוא שאמר אליו השם יתעלה על יצחק והעלהו שם לעולה וזה המאמר יתכן שיובן שיזבח אותו ויעשהו עולה. או שיעלה אותו שם להעלות עולה כדי שיתחנך יצחק בעבודת השם יתעלה. ונסה אותו השם יתע' אם יקשה בעיניו לעשות שום דבר שיצוהו ה' עליו עד שיהיה זה סבה אל שיבין מזה המאמר זולת מה שיובן ממנו בתחלת העיון ר"ל שיובן ממנו שיעלה שם עולה אחרת לא שיזבח בנו, ועניין הנסיון הזה מבואר לפי מה שביארנו מעניין ידיעת השם אלו הדברים בשני ממ"י. וזה שהשם יודע מה שראוי שיעשהו האדם לפי מה שסודר לו מפאת העליוני'. אבל בחירתו הוא מושלת על זה הסדור. ולזה הוא מבואר שאין כל מה שיעשהו האדם לפי מה שסודר לו מהפעולות מפאת העליונים אבל הוא אפשר שיעשה הפעולות ההם ושלא יעשה אותם בזה תתקיים התורה ויתקיים טבע האפשר הנמצא בדברים. ויתקיים שידע השם יתעלה אלו הדברים השפלים כמו שביארנו שם.

פסוק ח

אלהים יראה לו השה לעולה בני. אמר דרך תפלה שיראה לו השם שיחיה לו השה שם לעולה לא בנו. ואמר שה לפי שכבר אפשר שיובן זה ממה שאמר אליו השם יתעלה אלא שהוא יעשה מה שהוא יראה מהמאמר ההוא לפי הנהוג לכבוד השם אם לא יבא לו ממנו באור אחר בזה המאמר. ואמר לו שהוא רואה זאת הכוונה במה שאמ' לו והעלהו שם לעולה ויהיה יראה מענין ההבנה כדרך ולבי ראה הרבה חכמה ודעת. והרצון בו מי יתן שיהיה המובן אצל השם מזה המאמר שיהיה לו השה לעולה שם לא בנו. ואם יספק מספק איך האמין אברהם שיצוהו השם לזבוח יצחק. וכבר יעד אותו כי ביצחק יקרא לך זרע. אמרנו לו שהוא מבואר לפי מה שזכרנו שהיעודים אשר לא יקושר בהם זמן לא יתקיימו אם לא היו האנשים ההם אשר היו עליהם היעודים ראוים ליעודים ההם. וכבר נשלם הביאור בזה בג"ה בפרשת וישלח יעקב. ובהיו' העניין כן הנה אפשר שכבר חטא יצחק לשם יתע' בדרך שלא היה ראוי לזה היעוד. ולזה האמין אברהם שיצוהו הש"י לזבח לו יצחק לעולה.

פסוק יא
ויקרא אליו מלאך יי' מן השמים. הנה לגדול מעלת אברהם בנבואה באתהו הנבואה בהקיץ ולהציל בנו מהמות. וזה לאות שאברהם היה זובח בנו בשמחה לכבוד ה' שאם היה דואג על זה לא יתכן שתבא אליו הנבואה כ"כ שלא יתכן שתבע לו בהקיץ כי היגון והצער הוא ממה שימנה הנעת הנבואה. ולזה אמ' אלישע ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'.

פסוק יג
וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו. ר"ל שכבר נשא עיניו אברה' וראה ב"ח רץ ונתברר לו שהוא איל אחר שנאחז בסבך בקרניו. ולזה הלך אברהם לקחת האיל ונתברר לו שזה היה רצון השם במה שצוהו להעלות שם יצחק בנו לעולה ולזה העלהו שם לעולה תחת בנו שהיה רצונו מתחלת העניין להעלותו בעצמו לעולה.

פסוק יד
שם המקום ההוא יי' יראה. ר"ל שכבר קרא אברהם זה השם למקום ההוא להורות על מעלת המקום ההוא ושהוא מוכן מאד אל שידבק בו השפע האלהי וזה הוא הר המוריה אשר שם היה בית המקדש.
אשר יאמר היום בהר יי' יראה. רוצה לומר שבעת מתן התורה היו קוראים האנשים אותו ההר הר יי' יראה. וזה ממה שיישב יותר בלבנו אמתת זה הספור.

פרק כג

פסוק ד
גר ותושב. הוא הגר שבא להתישב במקום והוא גר תושב.

פסוק ו
נשיא אלהים. ר"ל גדול ונכבד בעיני אלהים.
לא יכלה. לא ימנע.

פסוק ח
את נפשכם. את רצונכם.
ופגעו לי. חלו פניו בעכורי.

פסוק ט
המכפלה. שהיתה כפולה וזה אם כשהיתה שם מערה על גבי מערה או מערה לפנים ממערה.
בכסף מלא. בסף שלם ר"ל שימכרה לו כדי שוויה כי אינו מבקש לו חסד בזה.

פסוק יג

אך אם אתה לו שמעני. רוצה לומר אך אם אתה בזה הרצון שלא יכבד עליך עזבך זאת הנחלה כמו שנראה מדבריך מי יתן שתשמע לי אתן כסף השדה כמו שאמרתי קח אותו ממני. ואולם אמר זה כי דרך בני האדם לומר כמו אלו הדברים על צד ההמלט מהמחלי' פניהם לדעתם שלא יקחו בני האדם כמו זאת המתנה. ולזה לא היה יודע אברהם אם אמר זה עפרון על צד ההמלט או אמר זה לכונה טובה והנה קצר אברם מלבאר זה מאמר לעפרון לכבודו. או יהיה הרצון כזה אך אם אתה לו תהיה בזה הרצון שאת' מראה לי בדבריך הנני מחלה פניך שתשמעני אתן כסף השד' קח ממני והפירוש השני יותר נאות מהראשון.

פסוק טז

עובר לסוחר. רוצה לומר שהמטבע שנתן לו היה שלם ומתקבל לסוחר שהוא משוטט בארצו' לסחורתו לפי שהמטבע ההוא היה מתקבל בכל המקומות לחשיבותו ושלמותו. ולזה שקלו לו. או היה מה שנתן לו כסף לא מטבע ונתן לו כסף נקי שיקחהו כל סוחר. כי הסוחר הוא מכיר אי זי כסף הוא נקי יותר משאר האנשים.

פרק כד

פסוק ב

תחת ירכו. הנכון בו הוא כמו שפירש החכם ר"ע והוא שידמה שכבר היה מנהג בימים ההם לשים אדם ידו תחת ירך מי שהוא ברשותו והאדון יושב וירכו על היד להורות שידו תחת רשותו לעשות כרצונו וספר שזה המנהג היה בימיו בארץ הודו.

פסוק ג

אמר **אלהי השמים ואלהי הארץ** הנה אמר זה להורות שמנהיג אחד הוא מנהיג הכל והעיר גם כן שהשגחת ה' הוא בארץ.

פסוק ה

ההשב אשיב. אמר זה בעבור אברהם שיצא משם כמו שאמ' ודור רביעי ישובו הנה בעבור אברהם שיהיה גר בארץ כנען כי הדור היוצא ממצרים לא יצא מארץ כנען בדרך שיתכן שיאמר בו שישוב לארץ כנען.

פסוק י

וכל טוב אדוניו בידו. ר"ל שהיה מטוב אדוניו הרבה בידיו והיה נושאים אותו העשרה גמלים כי בכמו אלו הדברים יאמר הכולל תמורת החלקי אמר וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים. והרצון בו רובם שאם היו כלם מתים לא היו שם משכימים בבקר. ובכמו זה ימצאו רבים בכתוב'.

פסוק טז
בתולה ואיש לא ידעה. ר"ל שהיא בתולה ולא ידעה איש לשכב עמה כדרכה ושלא כדרכה. והנה תצא לשון ידיעה במשכב שלא כדרך. כאמרו הוציאם אלינו ונדעה אותם.

פסוק יט
כלו לשתות. השלימו לשתות.

פסוק כא
משתאה לה. משתומם בעבורה.
מחריש. ר"ל שהיה שותק ולא היה מדבר לה דבר לראות אם תתעורר מעצמה לשאב לכל גמליו.

פסוק כג
ויאמ' בת מי את. וכבר אמר לה תחלה בת מי את קודם שיתן הנזם והצמידים. ואמנם זכר תחלה נתינתו לה והנזם והצמידים לסדר זה הסדור באופן השלם להורות שהו' נתן לה אלו התכשיטין על החסד שגמלה אותו ללין. אמרו בב"ר שהוא לינה אחת והיא השיבה לו ללון שהוא כמה לינות. ושמעתי בזה מאדני אבי ז"ל באור נאות מאד והוא כי ללין הוא מבנין הפעיל. והרצון בו אצלם שזולתו ילין אותו שם והדבר שהוא בזה התואר לק יקח האדם ממנו כי אם מעט וללון הוא מבנים פעל קל והרצון בו שיהיה לו ממשלה מעצמו ללון שם ולזה יקח אם ירצה כמה לינות. והנראה שאין הבדל בין ללין וללון כי ההפעיל הוא בודד גם כן מה שנמצא בכתוב אמר וילן שם כי בא השמש. צדק ילין בה.

פסוק כז
חסדו ואמתו. החסד הוא מה שייטיבו לאדם על צד החנינה. ואמת הוא. לתת לאדם החק שיש לו עליו. ומפני זה נקרא קיום החסד שיעד ה' לנביא אמת כי אחר יעוד ראוי שיקיימהו הש"י ולזה אמר תתן אמת ליעקב חסד לאברהם כי מה שהיה חסד לאברהם הוא אמת ליעקב.

פסוק נג
ומגדנות נתן. הם עניינים חמודים מאד אם בגדים או זולתם.

פסוק נה
ימים. שנה כמו ימים תהיה גאולתו ונקראת השנה בה השם לפי שהוא כמו יום אחד ארוך כמו שזכרנו בפרשת יהי מאורות.
עשור. עשרה חדשים.

פסוק סג
לשוח בשדה. להתפלל והוא מעניין ולפי יי' ישפוך שיחו.
לפנות ערב. סמוך לשקיעת החמה.

פסוק סד
ותפל מעל הגמל. ר"ל שירדה מעל הגמל בראותה יצחק כי אמר לה העבד שהוא יצחק.

פסוק סז
האהלה שרה אמו. האהל. אהל שרה אמו כמו והנבואה עורר הנביא.
אחרי אמו. אחרי מות אמו.

פרק כח

פסוק יא
ויפגע במקום. הוא מעניין פגישה וכבר נמצא במה שאין הנפגע מתנועע כאמרו ופגע הגבול בתבור. ואמרו במקום ההוא הוא רמז למקום אשר רמזה אליו התורה כאמרה במקומות רבים. אל המקום אשר יבחר יי'. והוא הר המוריה שנבנה בו בית המקדש כי הוא המקום היותר ראוי שידבק בו השפע האלהי משאר המקומות.

פסוק יב
מלאכי אלהים. הם כחות כי כל כח נקרא מלאך כמו שביאר הרב המורה.

פרק כט

פסוק כא
מלאו ימי. זקנתי.

פרק ל

פסוק ו
דנני אלהים. השגיח בי כטעם ודיין אלמנות.

פסוק ח
נפתולי אלהים. עקלתונות חזקים כי כבר יאמ' אלהים על החוזק וההפלגה וכן יה ואל שדי. והרצון בזה שכבר התחכמה בכל הדרכים שאפשר לה שיהיו לה בנים כמו שהיו לאחותה וקראה אלו הדרכים עקלתונות לפי שאין אלו הבנים בניה ע"ד האמת ואינם מחייבים גם כן שיהיו לה בנים אם לא במקרה כמו שביארנו בעניין שרה כשנתנה הגר שפחתה לאברהם לאשה.

פסוק יד
דודאים. אמרו שהוא שרש עשב ימצא בדמות זכר ונקבה ויש לה סגולה לפי מה שסופר בהולדה.

פסוק כ
זבדני. הוא מענין חנינה ומתן.

פסוק כג
אסף אלהים את חרפתי. הוא מעניין הסרה וכלוי.

פסוק כז
נחשתי. נסיתי. וכל לשון נחש הוא גם כן מתיחס לעניין הנסיון כי הם ינסו בדבר וישפטו ממנו על זולתו וזה מבואר מלחש יהונתן ואליעזר.

פסוק ל
לרגלי. בסבתי.

פסוק לב
נקוד. הוא שיש בו נקודות שחורות.
וטלוא. הוא שיש בו חלקים שחורים ורחבים.
חום. הוא שחור.

פסוק לה
העקודים. שיש להם כתמים שחורים ארוכים מקיפים בהם כאלו הם עקודים והוא יותר נכון.

פסוק לז
מקל לבנה. הוא מקל מעץ ששמו לבנה שהקליפה ממנו שחורה ותחת הקליפה הוא לבן ולקח המקל ההוא בעודו לח.
ולוז. הוא שקד שעושה שקדים לפי מה שפירש הרב רבינו סעדיה.
וערמון. הוא עץ שעושה ערמונים.
ויפצל. ויקלף.
מחשוף. ר"ל גלוי ר"ל שמה שהיה מגולה מהמקלות היה לבן.

פסוק לח
ויצג. הניח.
ברהטים. הם ברכות עשויות להשקות שם הצאן.

פסוק מא
המקושרות. הם הממהרות להתעבר.

פסוק מב
ובהעטיף הצאן. הם הצאן המאחרות להתעבר ואחשב שנקראו מקושרות המקדימות להתעבר כי זה יורה על היות כחותיהם הנפשיים חזקים וקשורים בכליהם והעטופות הם אשר כחותיהם הנפשיים מתפזרים לחולשת כליהם על דרך אמרו ונפשם בהם תתעטף ולזה יתאחר עבורם.

פרק לא

פסוק א
עשה את כל הכבוד הזה. קבץ כל הקניין הזה.

פסוק ז
עשרת מונים. הם להורות על הרבוי כי עשרה הוא ראש המספר וירצה בזה כי פעמים רבות החליף משכורתו.

פסוק ט
ויצל. הבדיל והסיר.

פסוק י
וברודים. הוא מעניין ברד והרצון בו שיציו שחורים ויהיו בהם כתמים קטנים לבנים והם הפך הנקודים.

פסוק יג
האל בית אל. הרצון בו אל של בית אל. והרצון בו המלאך הנגלה לך בבית אל.

פסוק יט
התרפים. הוא צורה בתואר האדם עשויה ממתכת בשעות ידועות אצלם יתעורר בה הכח הדמיוני אשר לקוסם וידמה שתדבר הצורה והוא באמת פועל מפעולות הדמיון.

פסוק כה
תקע את אחיו. את בניו.

פסוק לד
כר הגמל. הוא מרדעת הגמל.

פסוק לט
אנכי אחטנה. אהיה חוטא בה ואשלמנה כאלו אני פושע בשמירתה.
גנבתי. היו"ד נוספת.

פרק לב

פסוק ב
מלאכי אלהים. הם הנביאים כי הנביא יקרא מלאך השם או הם מלאכי אלהים ממש.

פסוק יא
החסדים. הם מה שעשה לו ה' יתעלה מהטובות ומה שייעד לו מהם.
האמת. הוא מה שקיים לו השם יתעלה מיעודיו הטובים כמו שביארנו זה במה שקדם.
במקלי. בזולת שום קניין לא היה לי זולת מקלי שהייתי נושא בדרך כדי להמלט מהכלבים וממה שידמה להם.

פסוק יב
והכני אם על בנים. ר"ל שמא יכני באופן שלא ישאיר לי שריד וזה שיכה אם על בנים וימית הכל יחד ויחס ההכאה לו בעבור היותם כלם קניינו או הוא מושך עצמו ואחר עמו כמו שכתב החכם אבן עזרא והרצון בו והכני והכה אם על בנים. והביאור הראשון נראה לנו יותר.

פסוק כא
אכפרה פניו. אעביר אפו.

פסוק כה
ויאבק. כמנהג האנשים המתאבקים להפיל האחד מהם האחר.

פסוק כו
ותקע כף ירך יעקב. סרה ממקומה באופן שמצא עצמו צולע על ירכו כשהשכים.

פסוק כט
שרית עם אלהים. נחשבת שר עם המלאכים לחוזק השגחתך וקורבת מדרגתך מהם.

פסוק לב
ויזרח לו השמש כאשר עבר. כי כבר יזרח השמש במקום אחר ולא יזרח אז במקום השני המתחלף לו באורך וזה מבואר למי שעיין עיון מעט בחכמת התכונה.

פסוק לג
כף הירך. הוא הבשר המתעגל סביב העצם הנקרא האנ"קא המותא. והוא מחזיק בעצם ההוא כמו שיקיף כף היד במה שיחזיק בו.
גיד הנשה. הוא שם הגיד אשר על הכף ההוא לצד חיצוני הגוף ועניינו מפורסם.

פרק לג

פסוק ד
נקוד על **וישקהו** להורות שאין נשיקתו בלב שלם אבל היה עניינה ממוצע בין הנשיקה ובין העדר הנשיקה. ולזה היתה זאת התיבה ממוצעת בין הכתיבה והמחק.

פסוק ח
מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי. רוצה לומר לך כל המחנה אשר פגשתי. והרצון בזה כי מהאנשים ישוה לך כל המחנה הזה אשר פגשתי. וזה כי האדם יתן הדורון כדי שיהיה לו ממקבלו גמול ורצה בזה שאי אפשר שישולם לו גמול על דורון נפלא כזה או פירושו מה יבקשו לך כל המחנה אשר פגשתי והם מוליכי המנחה כאלו לא היה מאמין עשו שתהיה המנחה שלוחה לו להפלגתא.

פסוק י
פני אלהים. פני השרים גדולים. או ירצה בזה פני מלאכי ה' להודיעו שהוא נביא כדי שיראה מהזיק לו.

פסוק יג
עלות. מניקות העוללים.

פסוק יד
לאטי. לנחת שלי.

פסוק טו
אציגה. אניחה ואעזבה.

פסוק יח
שלם. הוא מענין שלום. והרצון בו שכבר בא בשלום ולא ארע לו שום מקרה רע עד בואו בשכם.

פסוק יט
קשיטה. היא מעה לפי מה שבארו רז"ל וכבר יהיו מהם שש בדינר והנה קנה אותם בדמים מעטים כמו שתראה כי לא היו כי אם ד' סלעים וד' מעות.

פסוק כ
ויקרא לו אל אלהי ישראל. ר"ל לפי מה שאחשב שכבר קרה לו שבאה לו נבואה שם מהשם יתעלה שהוא אלהי ישראל כטעם אולי יקרה יי' לקראתי וזה ממה שירה שהמקום ההוא שבנה בו המזבח היה נכון שתדבק בו ההשפעה האלהית. והנה לא נזכרה זאת הנבואה כי אולי לא היה בה דבר מחודש או היא הנבואה שזכר אחר זה שבאה לו שם והוא שאמר לו השם יתע' קום עלה ביתאל ואפשר שיהיה הרצון בו שהוא קרא שם המזבח אל אלהי ישראל כמו שקרא משה שם המזבח יי' נסי וכמו שקרא למקום אל ביתאל במה שנזכר אחר זה וזה הפירוש הוא פירוש החכם א"ע. והביאור הראשון הוא יותר נאות לפי מה שאחשוב כי לא תמצא לאכו' בנין מזבח אם לא מצד שהגיעה שם הנבואה כדי שתגיע גם כן בעתיד כמו שקדם. והנה אפשר לפי זאת הכונה שיהיה פירוש ויקרא ויקרא לו אל אלהי ישראל וכבר קרה לו שהגיעה שם לו מהש' יתע' ולזה בנה שם מזבח.

פרק לד

פסוק ב
ויענה. אפשר שבא עליה שלא כדרכה כמו שאמרו ז"ל כי אנשי המקומות ההם היו מתגאלים מאד בעריות או אפשר שיהיה הענוי להיותה בתולה כמו שנאמר בנערה המאורסה על דבר אשר ענה ובאונס נערה בתולה אמר תחת אשר ענה.

פסוק כא
שלמים הם אתנו. הוא מעניין שלום והרצון בו שכבר הם בשלום עמהם או יהיה מעניין שלמות ומעלה כמו שאמרו לאברהם נשיא אלהים אתה בתוכנו. ולזה ראוי שישמעו לחמול להם כל זכר כדי שיוכלו להתחתן עמהם באופן שיהיו לעם אחד.
רחבת ידים. רחבת המקומות ולזה לא יצר לנו המקום בסבתם.

פסוק ל
מתי מספר. עם מעט שיספר בקלות.

פסוק לא
הכזונה יעשה את אחותינו. קבלנו בזה מהרב אדונינו אבינו נ"ע שהם אמרו ליעקב וכי יעשה שכם אחותינו כזונה שלא יהיה נהרג עליה וזה שבן נח היה מצווה על העריות ונהרג עליהם ופטור בגלוי עריות הזונה כמו שאמרו ז"ל מאימת פטור עלה מכי קרו לה רביתה דפלגיא.

פרק לה

פסוק ב
אלהי הנכר. האך האלילים שלקחו מבית מכם והיו שם גם כן טף שכם ונשיהם שהיו מחזיקים באלו האלילי' והנה צוה יעקב לביתו שישתדלו להסיר אלהי הנכר מכל אשר אתם. והנה אחשב כי הנזמים אשר באזניהם היו מוכנים בעת ההיא לעשות אלילים לחשבם שתהיה להם בזה סגלה הלא תראה שהעגל שעשו ישראל נעשה מהנזמים אשר באזניהם וכן נעשה מהנזמים אשר באזנם אפוד גדעון. ולה לקח יעקב הנזמים אשר באזניהם וטמן אותם עם אלהי הנכר די שלא יהנו מהם סבה בעינה אשר מנעה התורה שלא נהנה מע"ז.

פסוק ז
אל בית אל. כמו אל בבית אל כמה שפיר הר"ש.

פסוק יד
ויסך עליה נסך. הוא מעניין נסכים והנה עשה זה הנסך לכבוד השם יתעלה.

פסוק טז
כברת ארץ. אחשוב שיהיה הרצון בו בחלק מהארץ שהיא ככברה לספונותו והוא החלק הנעבד והנה היה סמוך לאפרתה שלא היה בינו ובין אפרתה כי אם שדות העיר וגניה וכרמיה וכזה בעניין נעמן. וילך מאתו כברת ארץ. ר"ל שלא הרחיק נעמן אלא שיצא משדות העיר וגניה וכרמיה. ולזה השיגו גחזי קרוב מהעיר.

פסוק יח
בן אוני. בן אכלי. כמו לא אכלתי באוני.
ואביו קרא לו בנימן. הטעם בן דרום כי הדרום יקרא ימין בלשוננו וזה כי הוא לבדו נולד בארץ ישראל שהיא לפאת דרום מהמקום אשר נולדו שם שאר בני יעקב.

פסוק כ
קבורתה. כמו קברה ר"ל שאין הרצון בו פועל הקבור' כי לא יתכן שיצב מצבה על פועל הקבור אבל הציב מצבה על המקום שהיה שם קברה וכן לא ידע איש את קבורתו כמו קברו וזה הוא אצלינו הרצון במה שכתב א"ע קבורתה וקברה שוים.

פרק לו

פסוק ו
וילך אל ארץ. ר"ל שהלך לבקש ארץ נאות לו ולמקנהו.

פסוק טו
אלוף. נשיא וגדול. מענין נשיאות ומלכות כמו הורי יהודה.

פסוק כד
ואו **ואיה** נוספת וכמוהו נרדם ורכב וסוס. והרצון בו נרדם רכב וסוס.
הימים. הם הפרדים וקראם כן לפי שאימתם מוטלת על הבריות.

פרק לז

פסוק ב
תולדות יעקב. מקרים שקרוהו בטעם מה ילד יום.
נער. משרת.
דבתם רעה. מה שהיו דברים שהיה רע ומגונה הנה אותם הדברים הביא יוסף אל אביהם ר"ל שספרם לו.

פסוק ג
בן זקונים. הוא כמו ילד זקונים לפי הפשט וזה שכבר היה יעקב זקן כאשר הולידו כי אז היה בן צ"א שנה אל שכאשר יפורש העניין כן הנה יסופק על זה וזה שכבר היה זקן גם כן כשנולדו הרבה משאר בניו כי היו בהם שלא היו גדול מיוסף כי אם שנה או שנתים או שלש או ארבע או חמש ואין ספק שכבר היה יעקב זקן כשהיה בן פ"ו שנה. ובכלל הנה כולם היו בני זקונים כי כבר היה יעקב יותר מע"ז שנה כשנולד ראובן ואם אמרנו שהרצון בזה שהוא היה יותר זקן כשהוליד יוסף ממה שהיה כשהוליד שאר בניו הנה זה בלתי צודק כי כבר היה יותר זקן כשנולד בנימן. ואחשוב שזה הספק יותר כשנאמר שיוסף היה ליעקב מדרגת בן זקונים שבא אחר היאוש ולזה תקשר יותר אהבת האב בו וכן היה עניין יוסף כי הוא היה ליעקב מרחל שהיתה היותר אהובה אצלו אחר היאוש. ולזה היתה נקשרת אהבתו בו. וראוי שתדע שלא יתכן לפי הפשט שיפורש זקונים מענין חכמה כטעם זקנים משער שבתו שאם היה העניין כן לא היה אומר אלא כי בן זקונים הוא ולא יאמר כי בן זקונים הוא לו וזה מבואר בנפשו כי יראה מזה המאמר שאיננו בן זקונים במוחלט אך הוא בן זקונים לו ואם היה חכם הנה יקרא חכם ו=במוחלט לא בסמיכות ליעקב וזה ממה שירה על אמתת מה שפירשנו בזה אלא שעל כל פנים כבר נמשך מיתרון אהבת יעקב לו שהשגיח בו השגחה נוספת להביאו ולהשכילו מסודות

הנמצאות עד שהיה בזאת המדרגה מהחכמה והתבונה שאמר עליו פרעה אין נכון וחכם כמוך.

פסוק ט
השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחים לי. רמז ליעקב ואשתו ואחד עשר בניו.

פסוק יא
שמר את הדבר. המתין. וכמוהו השומרים את דברי.

פסוק יח
ויתנכלו. חשבו עליו מחשבות רעות.

פסוק כא
לא נכנו נפש. לא נכנו מכת נפש.

פסוק כג
ויפשיטו את יוסף. סבבו שיפשיט יוסף את כתנתו מעצמו בתחבולה ובמרמה וזה שאמרו לו שיפשוט אותה לסבה מה והוא האמינם.

פסוק כה
ארחת ישמעאלים. שיירה שהיתה הולכת באורח ולזה נקראת ארחת ישמעאלים שהוא בינוני מפועל קל.
נכאת וצרי ולוט. הם דברים יקרים ונכבדים. והנה סבב הש"י שימכר יוסף לסוחרי' נכבדים שהיו נושאי' סחורות חמודות למעלת יוסף.

פסוק כו
מה בצע. מה תועלת.

פסוק כח
אנשים מדינים. הם הישמעאלים שזדכר כי המדינים נקראו ישמעאלים כמו שביאר החכם א"ע.

פסוק לב
וישלחו. פרשו בו שחתכות בחרב מענין שלח רוצה לומר חרב וכמוהו באיוב בשלח יעבורו והוא מבואר שהחתיכה בחרה אינו דומה לקריעה שתהיה מהחיה. ולזה יהיה נכון ששלחו אותה ליעקב ביד איש אחד כי לא רצו לנשאה בידיהם.

פסוק לה
כי ארד אל בני אבל שאולה. ר"ל שזה האבלות לא יסור ממני עד שאמות ואהיה בקבר שהוא נקרא שאול וזה כי בטן הארץ השפל יקרא שאל כמו שבארנו באיוב בפסוק ערום שאול נגדו. ולפי שהקבר יעשה בבטן הארץ קראו שאול. וכן אציעה שאול הנך להיותו במקום שפל.

ויבך אותו אביו. ר"ל שאביו לבדו בכה אותו ולא בכה זולתו מבניו ובנותיו עמו כי כלם היו שונאים אותו וזהו מה שלמדנו בהכפל זה וכבר אמרו ז"ל שזה המאמר שב אל יצחק שהוא בכה על צער יעקב כי לא היה יכול לגלות לו שיוסף חי עדיין שהם החרימו כל מי שיגלה זה הסוד וזה דרך דרש. והוא אפשר שיצחק גם כן בכה ואותו והנה נעלם מיצחק ומיעקב זה העניין וחשבו שהיה יוסף מת ולא נתגלה להם בנבואה כי האבל הוא סבה להפסק הנבואה.

פסוק לו
והמדנים. הם המדינים והישמעאלים שזכר תחלה.
שר הטבחים. שהיה ממונה לצוות להרוג האנשים ולהגיע להם העונש הראוי על מרים. ולזה תמצא שהוא שם מעצמו יוסף בבית הסוהר כי הוא שליט על זה.

פרק לח

פסוק ב
כנעני. סוחר. כמו כנעניה נכבדי ארץ.

פסוק ה
בכזיב. שם מקום. והנה ספר שהוא היה בכזיב בלדתה אותו לפי שלא היה שם יהודה שאלו היה יהודה שם היה הוא קורא שם לבנו לא אמו כי כבר קרא הוא שם לראשון והיא לשני והיה ראוי שיקרא שם לשלישי.

פסוק יד
ותתעלף. הוא עניין כסוי והקפה ר"ל שכבר הקיפה הצעיף סביב ראש ההקף אחר הקף עד שנשלם לה כסוי פניה באופן שמכסות פניהם הנשים בצעיף.
בפתח עינים. במקום נגלה ונראה ששול בו עין בקלות.

פסוק טו
כי כסתה פניה. ולזה לא הכירה שאם היה מכירה לא היה חושב אותה לזונה.

פסוק יח
ופתילך. היא אדרתו תרגום אדרת שושיפא.

פסוק כא
הקדשה. היא האשה המזומנת לתשמיש לכל והיא המופקרת.

פסוק כג
תקח לה. הערבן. וישאר לה.
פן נהיה לבוז. אם יתפרסם זה הפועל המגונה.
הנה שלחתי הגדי הזה. שהו' מופלג במינו.

ואתה לא מצאתה. הנה בודאי היא לא רצתה לגלות שהיא הקדשה כדי שישאר לה הערבון.

פסוק כד

הוציאוה ותשרף. זה לאות על מעלת האבות בארץ ההיא כי יהודה לבדו שפט אותה לשריפה והיו משלימים מצותו.

פסוק כו

צדקה ממני. יותר ממני צדקה בזה הפועל כי כבר עשקתי ממנה חוקה כשלא נתתיה לשלה בני ולזה היה ראוי שאיבם אותה כי כן היה נהוג קודם מתן תורה שהיותר קרוב מיבם והיא השתדלה שיגיע לה ממני היבום. והנה לא יסף יהודה עוד לדעתה ליראתו שמא ימות כבניו כי היא מוחזקת שימותו אנשיה. וראוי שתדע שזאת הפרש' לא היתה אחר מכירת יוסף אבל היו קצת דברי הספור בעת מכירת יוסף. ולזה אמר שזה היה בעת ההיא וזה שאי אפשר שישלם זה העניין כולו אחר מכירת יוסף כמו שביאר החכם אבן עזרא. ואל יקשה בעיניך איך היה יהודה נפרד מאחיו קודם מכירת יוסף והנה הוא היה עם אחיו במכירתו כי הוא היה הולך ושב והנה היה לו לבדו צאן מלבד צאן אביו וזה הצאן אולי היה משלל שכם והנה הפסיק בזה הספור מה שהחל לספרו מיוסף להודיע ההבדל שהיה בין יוסף ויהודה בענין גלוי העריות.

פרק לט

פסוק ו

כי אם הלחם אשר הוא אוכל. ר"ל שלא היה נוגע בו יוסף כלל כמו שפירש החכם א"ע וזה שאדוני יוסף היה יודע שיוסף הוא עברי והנה לא יאכלו המצרים לחם עם העברים כי תועבה היא למצרים ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה הנה ספר זה כי לזאת הסבה חשקה בו אשת אדוניו לשכב אצלה לתשמיש להיות אצלה בזולת תשמי כי בזה הקרוב אולי ירוה צמאה וישקיט חשקה אם לא יסכים לשכב עמה.

פסוק יא

ויהי כהיום הזה. שהחלה לדבר לו מזה מהשנה האחרת או מהשבוע האחרת.

לעשות מלאכתו. והיא המלאכ' שצוהו עליה אדניו.

פסוק יז

לצחק בי. הוא מענין תשמיש.

פסוק כ

ויתנהו אל בית הסהר. ליסרו כי לא היה בן מות גם לפי מאמר אשתו כי לא נשלמה מחשבתו. ועוד כי כבר היה הדבר בספק אצל פוטיפר.

פסוק כב
הוא היה עושה. כתרגו' כי כבר היה יוסף ממונה עליהם.

פסוק כג
אין שר בית הסהר רואה את כל מאומה בידו. ר"ל שכבר עזב שמיר' האסורים ליוסף ולא היה משגיח בבזה כלל להשענו על שמירת יוסף כי ראה כי השם יתע' עמו בכל אשר היה עושה ולא קרה לו חטא ופשיעה בשירותו ובשמירת בית האסורים מיום שנכנס שם יוסף.

פרק מ

פסוק א
חטאו משקה מלך מצרים והאופה. ר"ל שנמצא במלאכתם חטא ושגגה שלא היתה מתוקנת כהוגן להביאה אל המלך. אמרו ז"ל זה נמצא זהוב בפוליי פושרין שלו וזה נמצא צרור בגלוסקא שלא והנה המשקה הוא שר המשקים והאופה הוא שר האופים.

פסוק ג
במשמר. הוא בית האסורים שהיה שם יוסף.

פסוק ד
ויפקוד שר הטבחים את יוסף אתם. הנה שר הטבחים השגיח ביוסף לאהבתו אותו שיהיה עם אלו השרים הנכבדים.
ויהיו ימים במשמר. שנה אחת כטעם ימים תהיה גאולתו והיה זה כן כי השנה הוא יום גדול והיום הוא שנה קטנה כי בכל אחת מהם יתחדשו ארבע תקופות מהשמש לשמור טבע היסודות הארבעה והלחו' המיוחסו' אליהם.

פסוק ה
איש כפתרון חלומו. ר"ל שאלו החלומות היו צודקים והיו מסכימים אל מה שנכון שיקרה להם והוא הפתרון.

פסוק ח
ופותר אין אותו. יתכן שהגידו חלומם לרבים ולא היה בהם מי שיפתור אותו.
הלא לאלהים פתרונים. ר"ל שלא אזיק לכם אם אפתור לכם חלומותיכם לטוב או לרע כי אם לשם יתעלה לבד יהיה הפתרון והוא יודע מה שהורה עליו זה החלום ממה שראוי שיקרה בעתיד.

פסוק י
כפורחת עלתה נצה הבשילו אשכלותיה ענבים. ר"ל שמהרה הוויתה עד שכשהיתה פורחת עלתה נצה תכף והבשילו אשכלותיה ענבים וזה לאות על המהירות שיבא העניין

שהורה זה החלום עליו ולזה שפט יוסף שמספר השלשה בזה החלום הוא מורה על שלשה ימים.

פסוק יא
ואשחט אותם על כוס פרעה. אין הרצון בזה שישחט אותם בתוך כוס פרעה כי אין זה ראוי לשום אדם ואף אם היה פחות מאד אבל הרצון בו שישחט אותם בתוך כלי אחת לתכלית שיושם המשקה ההוא אל תוך כוס פרעה וזה גם כן אות על מהירות בא הענין הזה.

פסוק יג
ישא פרעה את ראשך. הרצון בו כתרגומו שימנה אותך בתוך עבדיו.

פסוק יד
כי אם זכרתני אתך וגו'. קבלתי בפירוש הפסוק מהרב א"א שכבר אמר יוסף אל שר המשקים הנה תשוב במדרגה הראשונה מהאהבה שהיה אוהבך המלך עד שאם תזכרני עמך אל פרעה כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חסד. תוכל להוציאני מהמקום הזה אשר אני אסור שם וזה שכאשר תזכרני אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה והנה יקל לך לעשות זה כי אינני איש חמס שיהיה זה סבה אל שיצאתי מארצי כי גנב גנבתי משם וגם פה לא עשיתי מאומה כי שמו אותי בבור.

פסוק טז
סלי חורי על ראשי. סלים לבנים.

פסוק יז
והעוף אוכל אותם. זה לאות כי לא ישוב על כנו אבל יאכל העוף את בשרו מעליו.

פסוק יט
ישא פרעה את ראשך מעליך. ירים ויסיר.

פסוק כ
יום הולדת פרעה. הוא היום שנולד בו ואז היה יום איד לו.

פסוק כג
ולא זכר שר המשקים את יוסף. בפיו לדבר דבר ממנו אל פרעה.
וישכחהו. בלבו.

פרק מא

פסוק א
שנתים ימים. הם שתי שנים. וזה החשבון ידמה שהיה מעת צאת שר המשקים מהסוהר ובסוף השתי שנים חלם פרעה זה החלום.

פסוק ג

ודקות בשר. הוא מעניין הדלות והרקיקות. והנה היו שבע הפרות בריאות. משל לשבע שני השבע. ושבע הפרות דלות הבשר שעולות אחריהן. משל לשבע שני הרעב שיבאו אחריהן ואכילת הפרות דקות הבשר את הבריאות הוא משל שתבואת שני השבע תאכל בשבע שני הרעב וזה ממה שספר פרעה אחר זה ולא נודע כי באו אל קרבנה הוא לאות שלא יודע השבע בארץ מפני הרעב שיהיה אחרי כן וזה ממה שחייב שיתקבצו אוכל השנים הטובות כדי שיהיה מזון מוכן להם בשני הרעב כמו שיעץ יוסף לפרעה. ולזה היתה זאת העצה באופן מה מפתרון החלום ומשל השבולים הוא יותר מיוחד בזה כי הוא היה בנושא בעינו אשר היה בו הפתרון.

פסוק ח

ותפעם רוחו. מרוב המבוכה אשר היתה נוטה מחשבתו פעם לדבר אחד ופעם לדבר אחר בעניין פתרון זה החלם במדרגת האיש הנבוך. והנה היתה רוחו במדרגת הפעמון שיכה פעם לצד אחד ופעם לצד שני והיה זה הענין הוא מסגלת החלומות הצודקים ר"ל שיגיע מהם התפעמות הרוח לפי שכבר ישער האדם בהם שהם צודקים. ועוד כי מפני התבודדות הנפלא שהיה לדמיון מבין כחות הנפש עד שקבל זה השפע יגילו לו זה ההפעלות כמו שביארנו בספר מלחמות יי'.

חרטומי מצרים. הם המכשפים.

ואין פותר אותם לפרעה. ר"ל שלא היה אחד מהם פותר אותם באופן שיתישב הפתרון ההוא בלב פרעה.

פסוק ט

את חטאי אני מזכיר. ר"ל כבר יביאני ההכרח להזכיר חטאי כדי שאודיע למלך מי יתכן שיפתור לו חלומותיו.

פסוק יד

ויגלח ויחלף שמלותיו. לכבוד המלך.

פסוק טו

תשמע חלום. הוא הווה והרצון בו שאתה שומע חלום ומבין אותו לפתרו.

פסוק טז

בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה. הורהו בזה שאין בבחירתו לפתור לפי מה שירצה אבל יפתור לו לפי מה שיראוהו מן השמים ולזה התפלל לשם יתע' שיהיה פתרון החלום שלום פרעה.

פסוק כג

צנומות. קשות ויבשות שלא נשאר בהם כי אם מעט זולת הסובין.

פסוק לג

ירא פרעה איש נבון וחכם. הנה הוצרך לזה כדי שיהיה על הפקידים וישגיח במה שיעשוהו עד שלא יוכל אחד מהם לגנוב דבר. ולזה הוצרך שיהיה איש נבון וחכם ועוד שהאיש ההוא יעשה בחכמתו עם אנשי הארץ שיתרצו במה שיעשה.

פסוק לד

וחמש. הוא מעניין וחמושים או ירצה בו שיקנה החמש מכל תבואות השנים ההם.

פסוק לה

ויצברו. ויאספו.

תחת יד פרעה. באוצרותיו.

פסוק לח

הנמצא הזה. הוא עתיד ור"ל מה שאמ' יוסף שנבקש איש נבון וחכם הנה אם נבקשהו לא נמצא נבון וחכם בזה שרוח אלהים בו.

פסוק מ

ישק. מעניין נשק וכלי זיין ר"ל שלא ישא אחד מהם כלי זיין ולא יצא למלחמה אם לא במצות יוסף.

רק הכסא אגדל ממך. אהיה גדל ור"ל כי בכסא לבד אהיה גדול ממך שאני לבדי אשב על כסא המלוכה.

פסוק מב

את טבעתו. בה היה חותם המלך ונתנה ליוסף לחתום בשמו כל מה שירצה.

וילבש אותו בגדי שש. הם היו יקרים מאד בארץ מצרים.

רביד. ענק.

פסוק מג

במרכבת המשנה. הוא המרכבה שהיה רוכב בה מי שהוא משנה אל המלך.

אברך. כמו הברך וכמהו אשכם ושלוח רוצה לומר שכבר הכריזו לפניו שיחלקו לו כבוד ויברכו על ברכיהם לפניו.

פסוק מד

את ידו ואת רגלו. רוצה לומ' שלא יעשו דבר ולא ילכו למקום אם לא ברשותך. והרצון בו שאתה תמשול בהנהגתם בכללה ואמר שלא ירים איש מבלעדיו את ידו ואת רגלו על צד ההפלגה או יהיה פירושו כדברי המתרגם כי במצרים לא יהיה רשות לאדם לרכוב על סוס אם לא ירשהו המלך על זה אבל הם כלם רוכבים על חמורים והיה זה כן כי לרוב המצא הסוסים במצרים לא יוכר בין השרים והעבדים אם יהיה רשות לכלם לרכוב על סוס וכן הענין בבגדי שש כי הם נמצאים שם מאד.

פסוק מה

צפנת פענח. הוא לפי מה שאחשוב שם שהוא מורה על רוב הבינה והחכמה וידיעת סודות המציאות או היה שם אלי פרעה כן כמו ששם נבוכדנצר שם דניאל כשם אלהיו והביאור הראשון הוא יותר נאות.

פוטיפרע. אמרו ז"ל שהוא פוטיפר אדוניו.

כהן און. אדון און כטעם ובני דוד כהנים היו.

ויצא יוסף על ארץ מצרים. רוצה לומר שכבר רכב במרכבת המשנה ויצא על ארץ מצרים ואז חלקו לו כבוד כלם ונתברר להם שהוא עליהם ושהוא משנה למלך.

פסוק מו

ויעבור בכל ארץ מצרים. להשגיח בעניני הארץ כי אליו נתן פרעה זה הפקידות.

פסוק מז

לקמצים. ירצה לפי מה שאפשר לחשוב שבשבולת אחת היתה מלא קמצם בר ואמר זה על דרך הפלגה והגוזמא.

פסוק מח

ויקבוץ את כל האכל. ר"ל כל האוכל שהיה יכול לקבץ אחר שהשאיר לעם הארץ מה שיספיק להם לאכול ולזרוע ונתן אוכל כל עיר בתוכה כי בזה יסכימו יותר אנשי העיר לתת בידו תבואתם אם על צד המתנה אם על צד המכר אחר שיבטחו שהוא יהיה מוכן להם שם בעת הצורך וזה כי כל אדם יבחר המזון הנהוג לו על הבלתי נהוג לו ולזה יאהב כל אדם יין מדינתו ותבואת מדינתו.

פסוק מט

כי אין מספר. אמר זה על צד ההפלגה והגוזמא כי כבר היה לו מספר בהכרח אך לקושי המנותו יאמר שאין לו מספר.

פסוק נא

כי נשני אלהים אל כל עמלי. ר"ל כי שכח אותי השם כל מה שעברו עלי מהתלאות ושכח אותי את כל בית אבי מרוב הטובה שחנן אותי לא תדאג נפשי לדבר מזה.

פסוק נד

ויהי רעב בכל הארצות. ר"ל שהיו סביבות ארץ מצרים.

ובכל ארץ מצרים היה לחם. לפי שכבר אצר יוסף אוצרות רבות בכל אחת מערי מצרים והנה אמר זה להודיע כי לולי עצת יוסף היה נעדר הלחם גם כן במצרים כמו שנעדר בכל הארצות אשר סביבותיה וזה כי ברבות הטובה ירבו האנשים יותר לאכול ממנה.

פסוק נו

ויפתח יוסף את כל אשר בהם. ר"ל שהוא פתח בכל ערי מצרים כל האוצרות שהיה בהם בר למכור למצרים.

וישבור למצרים. הוא מעניין מכר או ר"ל שנתן להם שבר והוא התבואה כטעם כי יש שבר במצרים שבר רעבון בתיכם.

פסוק נז

וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף. ר"ל שכל אנשי הארץ באו אל יוסף מצרים לקנות תבואה.

פרק מב

פסוק א

וירא יעקב. ר"ל וישמע יעקב שכבר אמר אחר זה הנה שמעתי וככה וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים.

למה תתראו. יתכן שהיו מתקוטטים יחד בסבת הטרף שהיה כל אחד מהם רוצה לקחת ממנו לזון בניו כשהיו מבקשים לחם והאחרים היו מונעים ממנו כמשפט בשני רעבון ויהיה תתראו מענין נתראה פנים כמו שפירש החכם אבן עזרא או יהיה הרצון בזה והוא הנכון בעיני. למה תשוטטו בארץ כנען לבקש שבר רעבון בתינו מהסוחרי' אשר שם ותתראו מפני אנשי כנען הלא לכם לירא פן יקחו המקומות אשר סביב שכם נקמת שכם מכם. אל תתראו בארץ הזאת לשוטט בה אך רדו מצרי' לשבר בר כי שמעתי כי יש שבר במצרים והעד על זה הפירוש מה שאמר ושברו לנו משם ר"ל שלא תשברו לנו מארץ כנען וזה יהיה סבה אל שנחיה ולא יהיה לנו לירא שימיתונו אנשי כנען בסבת שכם כי לא תתראו להם.

פסוק ח

ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו. לפי שהיה קטון בהפרדו מהם ובלא זקן והם היו גדולים והיה להם זקן כמו שאמרו ז"ל.

פסוק ט

ערות הארץ. סודות הארץ וסתריה כמשפט המרגלים שיחקרו באי זה אופן הארץ נשמרת ומאי זה מקום יתכן שיכנסו בה.

פסוק יא

כלנו בני איש אחד נחנו. קבלתי בפירוש זה הפסוק מהרב א"א נ"ע כי זה אמרו לאמת שאינם מרגלים לפי שהמרגלים הולכים בסכנה עצומה כפשע בינם ובין המות ואין מדרך האדם שישים עשרה מבניו בסכנה הזאת וזה שהוא אולי יקל באחד מבניו או בשנים

אך לא במספר רב כזה. ולזה אמתו לו מזה שהם כנים ר"ל שהן אנשי אמת לא מרגלים. וידמה לפי זה הפירוש שהוא אמר להם כי אין זאת ראיה שהם אינם מרגלים כי אולי נשארו לאביהם בנים רבים ולזה הקל בהם והם השיבו כי לא נשאר לאביהם כי אם אחיהם הקטן והוא הוסיף לענותם שזה ראיה שהם מרגלים שאם היו באים לשבור אוכל היו באים כלם אך השאיר אביהם אחיהם הקטן שלא לסכן כל בניו והבחינה האמיתית תהיה בזה שהם יאסרו כלם מלבד אחד ילך לקחת אחיהם הקטן ואם לא ירצה אביהם לשלח אותו הנה זה ראיה כי הוא הקל בשאר בניו והשאיר לו הקטן לרוב אהבתו אותו שאם היה אוהב אותם במדרגת הקטן היה שולח הקטן תכף ואם לא ישלח הקטן הזה הוא ראיה כי לא ישלח שאר בניו להיותו מיקל בהם.

פסוק יז
משמר. בית האסורים או אסרם בבית אחד מביתו.

פסוק יט
שבר רעבון בתיכם. כתרגומו.

פסוק כג
כי שומע יוסף. מבין.
כי המליץ בינותם. לפי שכאשר היו מדברים עם יוסף היה ביניהם מליץ ולזה חשבו שלא יהיה יוסף מבין לשון עברי.

פסוק כז
בפי אמתחתו. הו' שקו אבל נקרא אמתחת לפי שהוא נמתח כשממלאין אותו.

פסוק כח
ויצא לבם. כאלו יצא לבם מהם מרוב הפחד והדאגה.

פסוק כט
ויגדו לו את כל הקורות אותם. לא היה צריך לספר מה אומרו לו אבל הם העלימו ממנו קצת ולזה שב לספר מה שהגידו לו וזה שהם העלימו ממנו האסרם כלם והאספם על משמר שלשת ימים והעלימו ממנו האסר שמעון. ואולם עשו זה כדי שיתרצה יעקב יותר לשלוח בנימן וזה שאם היה אדוני הארץ אכזרי מאד בעיני יעקב ומבקש תואנות לא היה מתרצה בשום פנים לשלחו שם.

פסוק לו
יוסף איננו ושמעון איננו. זאת ראיה שלא נתברר בלב יעקב שהיה יוסף מת אבל הענין בספק אצלו ולזה לא אמר יוסף מת ושמעון איננו ואמר אחר זה ואחיו מת כמשפט הנבוך שפעם היה חושב שיהיה מת ופעם היה חושב שאיננו מת.

פסוק לז
שני בני תמית. הנה אמ' בזה ראובן דבר שגעון ולזה לא השיבו יעקב על דבריו דבר ואמנם כפר זה להורות כי ראובן לא היה חכם ולזה נתגאל במשגל המגונה אשר זכרה התורה והוא שכבר שכב את בלהה פילגש אביו כי החכם לא יפותה לבו לכמו אלו והפעולו' המגונות.

פסוק לח
והורדתם את שבתי ביגון שאולה. ר"ל כי עתה שגדל בנימין היה מתנחם בו קצת נחמה מעניין יוסף ואלו ימו' בדרך אשר ילכו בו לא יסור אבל יעקב עד יום מותו כי לא ישאר לו מרחל דבר יתנחם בו.

פרק מג

פסוק ב
כאשר כלו. כאשר השלימו.

פסוק ג
העד העיד. הוא מענין התראה לאמד העוד אביכם חי היש לכם אח יתכ' שכבר שאל להם יוסף זה ואם לא נזכר והעד מה שאמר לו יהודה אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח ואחשב שכאשר אמרו לו כלנו בני איש אחד נחנו שאל להם יוסף אם יש עוד להם אח ואם אביהם חי כי בזה תלקח ראיה אם הם מרגלים או כנים וזה שאם לא היה להם אב לא תהיה ראיה שיהיו בנים היותם כלם בני איש אחד וכן אם היו לו אחים רבים כמו שביארנו במה שקדם והודיעוהו בתשובתם שני אלו העניינים יחד גם יתכן שהגידו לו אחר זה שאביהן זקן ושאחיהם הנשאר הוא ילד זקונים כמו שיראה ממה שאמ' יהודה ליוסף במה שיבא אחר זה וכן יראה ממנו כי אחר זה אמר להם יוסף שיורידו אחיהם הקטן אליו וישים עינו עליו והשם השיבו כי לא יוכל הנער לעזוב את אביו ועזב את אביו ומת ואחר כן אמר להם יוסף כי זה יורה על היותם מרגלים ואספם אל משמר שלשת ימים ואמנם קצרה התורה בזה הספור.

פסוק ח
ונחיה ולא נמות. הוא על דרך הצחות ובלשון נהוג מאד בלשון הערב או יהיה הרצון בזה שאם נשוט לקנות שבר בארץ כנע אולי נמות כלנו ואתה וטפינו על ידי בני כנען לקחת נקמת שכם ממנו. ואם נלך למצרים לא יהיו בסכנה כי אם ההולכים.

פסוק יא
מזמרת הארץ. מן הדברים היותר משובחים שימצאו בארץ כנען.

פסוק יב
וכסף משנה. הוא כמו משנה שכשר שכיר והרצון בו שיקחו ממנו כפל ממה שלקחו בראשונה כי אולי נתיקר. או יהיה פירוש משנה כסף כסף שני כטעם מגיד המשנה. והנה בלי ספק היה ידוע להם השער כי אנשי העיר ההיא היו הולכים תמיד לארץ מצרים לשבור אכל והיו מודיעים להם השער. כאשר שכלתי כאשר שכלתי מיוסף ואירא ששכלתי מכלכם. עד בואכם. כי יעקב היה ירא שיעלילם האיש.

פסוק טז
בצהרים. הוא העת שהשמה נראה בו בחצי השמים והוא מעט קודם חצי היום עד מעט אחר חצי היום. ולזה נקרא בלשון מורה על שנים כי קצתו מזוהר הבקר וקצתו מזוהר הערב והאנשים יחשבו בכל זה הזמן שיהיה השמש בחצי השמים למיעוט התחלפות גובה השמש בזה העת כמו שהתבאר בחכמת הכוכבים.

פסוק יח
על דבר הכסף השב באמתחותינו להתגולל עלינו. כדי שהתגולל עלינו עלילת הכסף לומר שאנחנו גנבנוהו. וכן ולהתנפל עלינו כאלו אמר שתפול עלינו זאת העלילה או הרצון בו להדיח עלינו הרעה ולהפילה עלינו בדרך שיקחו אותנו לעבדים ויקחו חמורינו. ואולם אמרו זה כי אולי היה מפורסם להם כי זה העונש הוא כמו זאת הגנבה במצרים והעד על זה מהו שאמר אחר זה אשר ימצא אתו יהיה לי עבד.

פסוק כג
נתן לכם מטמון. כמו שפירש החכם אבן עזרא כי זה הבר היה מקובץ מאנשים רבים ויתכן שהיה לאחד מהם מטמון בבר אשר לקח ממנו יוסף ולזה לא זכה בו המלך והוא למי שהגיע אליו בגורלו וכן יתבאר הדין הזה בשני ממציעא.

פסוק כה
ויכינו את המנחה. שמוה בכלים נאים וסדרוה באופן היותר שלם שיוכלו.

פסוק כח
ויקדו וישתחוו. הכניעו קדקדם בהשפלתם ראשם לכבודו כמשפט ואח"כ נכנעו יותר והשתחוו.

פסוק ל
נכמרו. נתחממו. כמו עודנו כתנור נכמרו.

פסוק לא
ויתאפק. ויתחזק מההפעלו' שהתפעל בראיית אחיו.

פסוק לג
וישבו לפניו הבכור כבכורותו. הנה יתכן שיוסף צוה להם שישבו בזה הסדור ולזה תמהו איך קרה שיהיה זה הסדור לפי הסדור שיש להם בבכורה ובצעירות.

פסוק לד
משאות. מנות. והנה נתן משאת אחד לשנים במשפט ולבנימן שהיה יחיד נתן משאה יותר גדולה מהמשאה שנתן לשנים אחיו. ולזה יהיה פירוש הפסוק ותרב משאת בנימן ממשאת כולם חמש ידו' שכבר רבה משאת בנימן ממשאת שתהיה לאחיו שהיו להם חמשה חלקים לכל שנים מהם חלק אחד כי הוא רחוק שישים לבנימן לבדו משאה יהיה שעורה כמו חמשה משאר המשאות.
וישכרו. ר"ל ששתו עמו הרבה.

פרק מד

פסוק ג
והאנשים שלחו. נתן להם רשות ללכת.

פסוק ה
נחש ינחש בו. הוא מענין נסיון בטעם נחשתי ויברכני יי' בגלליך. והרצון בזה כי זה הגביע הוא אשר ישתה אדני בו ולזה לא יתכן שישכחהו אבל יראה שהו' מעלים עיניו כשיקחוהו לנסות את האנשים אשר יבואו לפניו הם אנשי אמת או אנשי און ומרמה וזה שאם יקחוהו יתבאר לו שהם אנשים גנבים ויצוו לשמור הבית בבואם שם ואם לא יקחוהו יתבאר לו שהם אנשי אמת אחר שהגביע לפניהם ויוסף מעלים עיניו ממנו ולזה אמר יוסף הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני ר"ל שאיש כמוהו שהיו באים לביתו רבים אשר אינו מכירם הוא מנסה את האנשים הבאים לביתו אם הם נאמנים אם לא ויצוה לשמור ביתו מהם.

פסוק ט
אשר ימצא אתו מעבדיך ומת. התירו עצמם לעונש נוסף על העונש הראוי על זה להורות שהם לא גנבו הגביע.

פסוק י
ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא וקבלתי מזה פירוש מהרב אדוני אבי נ"ע שהוא אמר להם גם עתה שאני חושד אחד מכם כדבריכם כן הוא. שבכלל אתם אנשי אמת ולזה אם אמצא הגנבה ביד איש אחד מכם לא אחשוד אתכם שתהיה נגנבת בהסכמת כולכם. ולזה לא יהיה נענש כי אם מי שתמצא בידו הגנבה והוא פירוש נאה מאד.

פסוק יג
ויעמוס. ויטעון.

פסוק יד
ויבא יהודה ואחיו. לפי שהיה יהודה לבדו משתדל בהצלת אחיו כי הוא ערב אותו זכרו בביאור.

פסוק טז
מה נדבר ומה נצטדק. הנה אין לנו פה להתנצל אך באמת תדע כי אין לנו חטא בזה אך הוא סבב ה' יתע' שיקרה לנו דבר יחשב לו עון ואולם הושם הגביע בזולת כוונה על יד ממלא השקים באמתחת בנימן אך באמת לא גנבו. והנה יחס מה שיתחדש על דרך הקרי ליי' יתעלה כי כמו אלו הדברים אשר בקרי ייוחסו לו כמו שזכר הרב המורה וזכרו גם כן הפילוסוף בשני מהשמע.

פסוק יח
כי כמוך כפרעה. ר"ל שאתה והמלך שוים במדרגה. ולזה יש לי לירא מאפך כי אתה שליט לעשות חפצך כמו המלך.

פסוק כא
ואשימה עיני עליו. להשגיח בו ולהטיב לו על צד החמלה.

פסוק כב
ועזב את אביו ומת. ר"ל שכבר ימות בעבורו אביו אם יעזבהו מרב אהבתו אותו לפחדו שיקרהו רע.

פרק מה

פסוק א
להתאפק. להתחזק שלא יתפעל באופן שיוכרח שיבכה בפניהם ולפי שלא היה רוצה לבכות מפני שאין זה מחק המושל השלם ולזה צוה שיוציאו כל איש מעליו.

פסוק ב
וישמעו מצרים. אפשר ששמעו הבכי האנשים שהיו קרובים לבית אשר בכה שם יוסף והם הגידו העניין לבית פרעה ואח"כ חקרו על העניין הזה ונגלה להם שכבר באו אחי יוסף כמו שאמר אחר זה.

פסוק ג
העוד אבי חי. הנה שאל להם זה כי הוא חשב שאולי אמרו בעת הזאת שכבר ימות אביהם ביגון כדי שישיגו מבוקשם בהשבת בנימן אבל אולי לא היה חי ולזה רצה לדעת זה באמת.

פסוק ה
כי למחיה שלחני אליהם לפניהם. ר"ל שהשם יתע' סבב שתמכרוני למען עשה כיום הזה שאהיה לפניכם למחיה בזה הרעב הכבד אשר יתמיד שבע שנים ולזה אין לכם

אשם על זה כי מהאלהים נהיה הדבר ההוא. והנה אמר זה לפייס לב אחיו שלא יבושו ממנה ושלא יראנו על מה שגמלוהו מהרע.

פסוק ח

וישמני לאב לפרעה. למנהיג עד שכל עניניו עושה על פי.

פסוק יב

כי פי המדבר אליכם. ר"ל שאתם ראיתם כי פי לבד היה המדבר אליכם בכל מה שהייתי רוצה כי לא היה אדון עלי שאהיה נוטל רשות ממנה לעשות מה שארצהו אבל מרצוני לבד הייתי גוזר ומצוה מה שהייתי גוזר ומצוה כאלו לי הממשלה בזה. וזה לכם לאות שאני לאב לפרעה ושאני מושל בארץ מצרים ולזה תוכלו להגיד לאבי כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם בבירור. ואנקלוס תרגם ארי בלישנכון אנא ממליל עמכון הורה על זה שהוא לקח ראיה שהוא יוסף מפני שהוא מדבר בלשונם ואין ספק שאין זאת ראיה כי כל העבדים היו מדברים בלשונם הלא תראה גם כן ששם היה מליץ מדבר בלשונם ולא חשבו עליו מפני זה שיהיה יוסף. ועוד שכבר היתה להם ראיה חזקה שהוא יוסף במה שספר להם ממכירתו ומשאר דבריו עם שלא היה אפשר אחר כל זה שלא יהיה להם קצת הכר בו. ואמנ' אמ' זה יוסף לאמת שהוא לאב לפרעה עד שכבר יוכל לעשות כל מה שירצה בזולת שיטול רשות ממנו והנה רצה להודיע זה לאביו כדי שיתרצה יותר לבא לארץ מצרים וכבר אפשר שנאמר שהרצון בו בזה הוא שפי הוא המדבר אליכם ר"ל לתועלתם לבד ולזה אין להם לחשדו שיאמר שקר והביאור הראשון הוא יותר נכון.

פסוק טו

ואחרי כן דברו אחיו אתו. ר"ל אחר שנשקם ובכה עליהם והראה שאין בלבו עליהם דבר על מכירתם אותו. טענו את בעירכם. שימו משא על בהמתכם. את חלב הארץ. המקום היותר שמן מהארץ או ר"ל מבחר פירות הארץ.

פסוק טז

והקול נשמע בית פרעה לאמר באו אחי יוסף. או אפשר שהרצון באמרו וישמעו מצרים הוא שהם שמעו שכבר באו אחי יוסף כמו שאמר אחר זה והקול נשמע בית פרעה וגו'.

פסוק יט

ואתה צויתה זאת עשו. יתכן של היו עגלות יוצאות ממצרים אם לא ברצון פרעה והיה זה כן לפי שהעגלות ימשכו אותם הסוסים והיו הולכות בהם נשי המלכים וטפיהם או נשי השרים וטפיהם גם כן ולרוב המצא הסוסים שם היה חוק זה להבדיל בין הגדולים והשפלים וידמה שלא נתן פרעה זאת הממשלה בזה העניין ליוסף ולזה היה צריך שיצוהו פרעה בעניין העגלות וזהו מה שאמר אחרי כן ויתן להם עגלות על פי פרעה.

ולזה האמין יעקב בניו כשראה העגלות אשר שלח יוסף לשאת אותו כי אז נתברר לו שכחו יפה בבית המלך וכי הוא בנו כי לולא זה לא היה משתדל כל ההשתדלות הנפלא הזה בהבאתו למצרים.

פסוק כג

ולאביו שלח כזאת. ר"ל מחליפו שמלות שזכר בפסוק הקודם לו ולנשיו ולטפיו עשרה חמורים שהיו נושאים מהטובות שהיו בארץ מצרים.

ומזון. הוא הליפתן אשר הוא זן בעצמו כמו האורז ומיני הקיטנית ומה שידמה להם.

פסוק כד

אל תרגזו בדרך. ר"ל אל תכעסו קצתכם עם קצת בדרך על דבר מכירתי להאשים קצתכם קצת פן יצא ביניכם ריב ומדון תשחיתו בעבורו קצתכם קצת או אמר זה בעבור המצרים ההולכים עמם כדי שלא תתפרסם להם חרפתם.

פסוק כו

ויפג לבו. ר"ל נתקרר מרוב היגון ושקטה מתנועתו כמו אל תתני פוגת לך.

פסוק כז

ותחי רוח יעקב אביהם. הוא הפך ויפג לבו כמו שכתב החכם א"ע גם נכון מה שאמר המתרגם וזה כי כבר נפסקה ממנו הנבואה מרוב היגון ואחר שנודע לו שיוסף חי שמח מאד ושב נכון אל שתשפע אליו הנבואה.

פסוק כח

רב עוד יוסף בני חי. די לו בזה השמחה.

אלכה ואראנו. הנה לא נתרצה יעקב לשבת במצרים כמו ששלח לו יוסף לפי שרצונו היה שישבו הוא ובניו בארץ כנען שהיא הארץ הנבחרת. ולזה לא אמר שילך לשבת שם אבל אמר שילך לראותו והנה רצונו היה לשוב אחרי כן. והנה בא לבאר שבע שהיה מקום נכון לנבואה והקריב שם קרבנות כדי שתגיע לו שם הנבואה להמלך בזה עם השם יתע' אם יסכים שילך יעקב שם לראות יוסף או לשבת שם כמו ששאל ממנו יוסף בנו. ולזה אמר לו ה' יתע' בנבואה שלא ירא מלרדת למצרים ולזה ממה שיורה שכבר היה ירא מזה קודם שבאתהו דבר השם יתע' על זה.

פרק מו

פסוק ד

אנכי ארד עמך מצרימה. ר"ל שהשגחתי תדבק בך שם ואנכי אעלך גם עלה ר"ל שמאתי יבא לעזר לעלות ממצרים לארץ כנען והנה אמר זה ה' יתע' על זרעו כי הוא העלה אותם מעוני מצרים באותות ובמופתים ובמוראים גדולים.

פסוק ח

יעקב ובניו. הנה זה לעד שיעקב היה במספר כל נפש בניו ובנותיו. הנה אמר ובנותיו בעבור דינה שהיא אחת לבד כמו ובני דן חושים. שלשים ושלש עם יעקב תמצאם כך. והנה מה שאמרו חז"ל זו יוכבד שנולדה בין החומות הוא על דרך דרש וזה שאם היה זה כן היה ראוי שתתפרסם בתורה זה המופת שהיה בלדתה משה ואהרן כמו שפרסמה זה בלדת שרה יצחק שהיה זה יותר נפלא מאד כי היא היתה בת מאה ושלשים שנה כשילדה משה ובת מאה ועשרים ושבע שנה כשילדה אהרן והנה מדרך התורה שתתפרסם עניין המופתים כי האמונה בהם הוא פנה גדולה מפנות התורה. והנה עם זה יש תועלת להמון בזה המאמר כמו שנבאר בג"ה בביאורינו דברי הדרשים האלה ודומיהם אם ירצה הש"י. וראוי שתדע שאין מה שאמר הכתוב אשר ילדה אותה ללוי במצרים עדות שלידתה לבד היתה במצרים לא הורתה כי כן אמר הכתוב על בני יוסף ובני יוסף אשר יולדו במצרים הנולדים לך בארץ מצרים ואין הרצון בזה שתהיה לידתם לבד במצרים.

פסוק כו

כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירכו. הנה לא מנה בזה המספר יעקב כי לא היה מיוצאי ירכו גם לא מנה יוסף ושני בניו כי לא היו באים אז למצרים אבל נמצאו שם וכאשר הוסיף על זה המספר הוא ויוסף ובניו היו מספרם שבעים.

פסוק כט

ויאסור יוסף מרכבתו. ע"י שליח או אסרה בעצמו על צד הזריזות לכבוד אביו והראשון נראה יותר לפי הפשט.

ויבך על צואריו עוד. ר"ל יותר מהנהוג או ר"ל והוא הנכון שעוד שהיה בוכה על צואריו כשאמר ישראל אל יוסף אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי והרצון בזה כי מרוב השמחה ימות האדם בלא עתו ובקלות כ"ש הזקן ולזה אמר אליו יעקב שהוא ימות בעת ההוא מרוב השמחה אחרי ראותו את פניו כי עודנו חי ואמר זה כדי שיסור יוסף ממנו ולא יבכה לפניו כדי שלא יתפעל לבו מזה ויפנה יעקב לבו לדברים אחרים כדי שלא ימות. ולזה לא זכר בכות יעקב על צואריו יוסף כי יעקב מנע עצמו מזה כדי שלא ימות מרוב הפעלות השמחה. ולזה תמצא שדבר אחר זה יוסף עם אחיו ועם כל בית אביו ולא היה שם יעקב כי כבר רצה יעקב שיסור ממנו יוסף כדי שלא ימות מרוב הפעלות.

פסוק לד

בעבור תשבו בארץ גושן. הנה סבב יוסף ישבו בארץ גושן לסבות ארבע. הא' מפני שהיא ארץ מרעה והיא נאותה להם. והשנית מפני היותה במיטב הארץ. והשלישית כי לא רצה

שיהיו מפוזרים בארץ מצרים והושיבם מפני זה שם בכפר קטן שהיה במיטב ארץ גושן והיא רעמסס. ולזה נמצאו שם ישראל מקובצים עם רוביים כי היתה הארץ רחבת ידים ובנו בה וזה היה סבה אל שהיו מכאיבים אותם המצרים עם רוע מנהגם באופן מה שהיו מכאיבים יותר אם היו מעורבים עמהם ומפוזרים ביניהם. וידמה גם כן שמנהג הארץ ההיא לא היה רע כמנהג ארץ מצרים הלא תראה כי לא היו שם מתעבים כל רועי צאן כמו שהיו מתעבים אותו במצרים לפי שהמצריים היו עושים מהצאן אלוה וכבר יתבאר לך שלא היה זה המנהג בארץ גושן מזה שאמר יוסף בעבור תשבו בארץ גושן כי תוע' מצרי' כל רועה צאן ולזה בחר יוסף שישבו שם ותהיה אם כן זאת סבה רביעית והוא אפשר גם כן שהיה מנהג ארץ גושן כמנהג ארץ מצרים אבל היתה ארץ גושן רחבת ידים והיה מפני זה רבה בלתי מיושב אבל הושיבם שם במקום בלתי בנוי ונתן להם מקום לבנות והוא היותר נכון. והנה לזאת הסבה נמצאו ישראל בלתי מעורבים עם המצרים כלל ולזה אמרו ותמלא הארץ אותם ר"ל שהארץ הבלתי נושבת אשר שם נתמלאה מהם. והרביעית שאם היו ישראל מעורבים עם המצרים היו במעט מהזמן מתגאלים במנהגיהם הפחותים ולזה בחר יוסף שישבו במקום אחד בלתי מעורבים עם המצריים.

פרק מז

פסוק ב
ומקצה אחיו. יתכן שבחר מהם מי שלא היו אנשי מדות כדי שלא יעמוס עליהם פרע' מעמס הנהגת מקנהו.

פסוק ג
רועה צאן עבדיך. ר"ל כל אחד מעבדיך.

פסוק ו
במיטב הארץ. ר"ל במיטב הארץ הושיבם אבל עכ"פ ישבו בארץ גושן. ומשם בחר להם היותר טוב וכן עשה יוסף ולזה הושיבם בארץ רעמסס שהיה במיטב ארץ גושן והרצון באמרו הושב את אביך ואת אחיך שיתן להם אחוזה שם.

פסוק יג
ותלה. הוא מעניין לראות. ר"ל שהיו לואים לסבול חוזק הרעב.

פסוק יז
וינהלם בלחם. הנהיג אותם בלחם ממלא ספקם בכל מקניה בשנה ההיא.

פסוק יח
ויאמרו לו לא נכחד מאדני כ"א תם הכסף. ר"ל שהם אמרו לו כי באמת לא נשאר מהם דבר מטלטל יקנו בו שבר והראיה לך שלא נכחד כי אם כשתם הכסף המצאנו

לאדני מקנה הבהמה לקנות שבר וגם עתה אם היה נשאר בידינו דבר אחר המקנה היינו ממציאים אותו לך כמו שהמצאנו המקנה אחר תם הכסף אך באמת לא נשאר לפני אדני כי גופנו ואדמתנו.

פסוק יט

גם אנחנו גם אדמתנו. הנח מיתת האדמה היא כשלא תעבד ולא תזרע כי אז לא תוכל לתת צמחיה.

והאדמה לא תשם. לא תהיה שממה שלא תעבד ולא תזרע.

פסוק כא

ואת העם העביר אותו לערי'. הנה העת יקבל כל אחד ממקומו להראות להם שמה שהם מחזיקים בו אינו שלהם אבל נתנו להם פרעה בזה האופן שהתנה עמהם והוא שיתנו החמישית מהתבואה לפרעה.

פסוק כב

הכהנים. הם השרים הגדולים אשר בארץ מצרים בטעם ובני דוד כהנים היו. או ירצה בו כהני הבמות והם כומרי ע"ז כמו שפירש המתרגם.

פסוק כז

וישב ישראל בארץ מצרים ובאר גושן ויאחזו בה. ר"ל שעם השתעבד אנשי מצרים לפרעה לתת לו חמישית התבואה הנה ישראל ישבו בארץ מצרים בחלק ממנה שיהיה נקרא ארץ גושן והיה להם אחוזה בה והיו בני חורין מנתינת החמישית לפרעה.

פסוק כט

שים נא ידך תחת ירכי. פירשנוהו בענין אברהם והרצון בזה בכאן שהוא שאל מיוסף שיכנע לו שיהיה כאלו הוא ברשותו לעשת כל מה שישאל ממנו.

אל נא תקברני במצרים. הנה רצה זה לסבות שלש. הא' כי זכר האדם הוא במקום שהוא נקבר מצד מה שהוא נקבר בו ורצה יעקב שיהיה זכרו במקום שיהיה שם זרעו והוא ארץ כנען כי כבר ייעד לו ה' יתע' שתהיה לו האר ההיא לזרעו. והשנית שלא רצה להתחבר עם בני ארץ מצרים גם אחר המות מפני שכבר היו מנהגיהם רעים מאד ורצה מפני זה להקבר אצל אבותיו הטובים וזה להעיר שראוי שיתרחק האדם מחברת הרשעים כי גם אחר המות הקפיד בזה יעקב. והשלישית להעיר על מעלת ארץ כנען שהוא ראוי שישתדל האדם שיעמוד שם בחייו כי גם אחר המות רצה יעקב להקבר שם.

פסוק לא

וישתחו ישראל על ראש המטה. יתכן שהשתחוה לשם יתעלה ונתן לו תודה על זה כמו שפירש החכם א"ע גם הוא נכון שהשתחוה ליוסף ונתן לו תודה על זה בהשמעו אליו

והכנעו לעשות חפצו עם היותו מושל בארץ וכזה תמצא שכבר התחזק ישראל וישב על המטה לכבוד יוסף.

פרק מח

פסוק ד

ונתתיך לקהל עמים. ראוי שתדע כי כבר אמר לו השם יתע' גוי וקהל גוים יהיה ממך. והנה השמיט יעקב הנה בזה הספור גוי לפי שכבר נתקיים זה בבנימן שנולד אחר זאת הנבואה ומה שיהיה עתיד ממנו להתקיים הוא שיהיה ממנו קהל גויים והנה נתבאר ליעקב שזה הייעוד הוא יתקיים בבני בניו ר"ל שכבר יפרד אחד מבניו לשני גוים והם שני שבטים. והנה נתן זאת המתנה ליוסף כמו שנתן לו הבכורה כי מפני שלא היה ראוי ראובן לבכורה היה ראוי שתשוב ליוסף כי הוא הבכור לרחל אשר היא העיקר כי ברחל נתרצה יעקב לעבוד לבן ואולם נתגלגל הדבר שהיו לו לנשים לאה והשפחות. והרצון בזה שיהיו נמנים לשני שבטים בעניין ירושת הארץ כראובן ושמעון שהם הגדולים וכבר ישאל שואל אי זה תועלת היה לבני יוסף בהמנותם שני שבטים לענין ירושת האר והנה היתה נחלתם לפי מניין גלגלותם בשוה כמו שאמר לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו הנה היתה זו הספק הוא אצלי לפי מה שאומר וה שכבר הוא אפש' שנעלם מיעקב מה שתיסד התורה מזה והיה חושב שתהיה נחלקת לשבטים בשוה כי כבר יעלמו מהנביאים דברים רבים. הלא תראה שכבר נעלם מיעקב ענין מכירת יוסף וכן אמר אלישע ויי' העלים ממני ואפשר גם כן שנאמר שזה הענין היה ברכה שברכו ה' יתע' שיפרה וירבה שבט מהשבטים באופן שיהיה לשני שבטים והנה זאת הברכה נתן יעקב ליוסף לראותו שהוא ראוי לה. ולזה תראה שעלה מספר שבטי מנשה ואפרים יותר ממספר ראובן ושמעון כי מספר שבטי מנשה ואפרים עלה לירושת הארץ פ"ה אלפים ומאתים ומספר שבטי ראובן ושמעון לא היה כי אם ס"ה אלפים ותתק"ל ולזה נתקיים שיהיו אפרים ומנשה לענין ירושת הארץ כראובן ושמעון ויותר מזה קרוב לשיש ועוד כי כבר היה להם בזה תועלת מצד רבוי הגורלות שיהיה להם כי הגורל האחד יתכן שיקרה בו שיהיה לבעליו הפחות שבדברים אשר יפלוהו עליהם ואמנם לא יקרה זה בשני גורלות ועוד שכבר ידמה שהודיע יעקב ליוסף באי זה מקום קבר רחל כדי שישתדלו בניה שיהיה המקום ההוא לגורלם כי זה ראוי להיותה אמם והנה כאשר היו לבניה ג' גורלות היה יותר קל להם שישיגו זה. ולזה תמצא שכבר היתה קבורת רחל בחלק בנימן כמו שאמר שמואל לשאול ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל בגבול בנימן בצלצח' ועוד כי כבר היה אפשר להם תועלת אחר מצד הקיום כי כבר התבאר מדברי

התורה במה שיבא שלא יכלה שבט מהשבטים בעת מהעתים. ולה יהיה בזה מהתועלת לזרע יוסף שיהיה לזרע כל אחד מבני יוסף קיום.

פסוק ו

ומולדתך אשר הולדת אחריהם. יתכן שהוליד יוסף אחר ביאת יעקב למצרים ולא נתקיים מהם זרע או יהיה הרצון באמרו אשר הולדת אשר תוליד כי כבר ימצאו כמו זה רבים בלשוננו ואפשר שנולדו לו אחר זה בנים ומתו בלא בנים או לא נזכרו בעניין משפחות בני יוסף להקראם על שם אחיהם. גם אפשר שלא נולדו לו עוד בנים וזה כי יעקב לא ייעד אותו שיוליד עוד אך אמר אליו שאם יוליד עוד יקראו על שם אחיהם.

פסוק ז

מתה עלי רחל. הרצון בו מתה אצלי כמו ועליו מטה מנשה. והנה אמר זה להורות על רוב אהבתו אותה שכבר היה קרוב אליה בעת מותה לראות אם יוכל להציל אותה והנה ספר לו זה להודיע שמן הראוי היה שייטיב ליוסף זאת הטבה לפי שרחל אמו היתה האהובה לו והנה הודיע לו שהוא קבר אותה שם כדי שישתדלו זרעו וזרע בנימן שיעלה המקום ההוא לגורלם והנה לא הקפידה לקברה במערת המכפלה לפי שהארץ ההיא תהיה לו ולזרעו לנחלה כמו שזכר בזה המאמר עם שכבר היה ידוע ליוסף בבואו מפרן כזה העת שמתה בו רחל היה ירא יעקב מאד על עניין שכם ולזה הסכים לקברה שם.

פסוק ח

מי אלה. לא היה יודע שהם בניו ולזה שאל זאת השאלה כי לא יחוייב בנביא שידע כל הדברים כמו שזכרנו.

פסוק ט

בני הם אשר נתן אלהים בזה. אולי יהיה הרצון בזה בני הם אשר נתן לי אלהים בעבור זה הייעוד שיעד לך שיצאו ממך קהל גוים והנה הודיעו בזה המאמר שהם מנשה ואפרים ושהוא מסכים ממה שאמר אליו יעקב מזה היעוד שכבר היה על מנשה ואפרים הוא באמת גם יתכן שהיו לו בנים אחרים והודיעו שאלו הבנים הם מנשה ואפרים כי הם היו העקר כמו שהתבאר מדברי יעקב ולזה אמר לו שהם הבנים שנתן לו השם יתע' בעבור זה הייעוד וראוי שתדע שאינו מחוייב שיהא אמרו בזה מורה על המקום כי תמצא אמרו גם בזה לא בחר יי' והרצון בו באיש הזה וכבר יהיה הרצון בזה המקום בייעוד הזה שזכר יעקב.

פסוק י

לא יוכל לראות. ר"ל שלא יוכל לראות היטב ולזה הגישם אליו שיראם באופן יותר שלם.

פסוק יא

לא פללתי. לא דנתי בלבי כמו שפירש החכם א"ע.

פסוק יד
שכל את ידיו. לפי דעתי הוא מענין עוות כטעם סכל נא עצת אחיתופל דעתם יסכל אע"פ שהוא כתוב בשי"ן הנה עניינו כאלו היה כתוב בסמ"ך כמו הענין בהוללות וסכלו' והכונה בזה שהוא עווה את ידיו ושם ימינו לפאת שמאל ושמאלו מפאת ימינו.
כי מנשה הבכור. הרצון בזה שאע"פ שמנשה הבכור והיה ראוי שישים יד ימינו עליו אחר שבא לפאת ימינו הנה עווה יעקב עם כל זה להניח ימינו על ראש אפרים להיותו ראוי לברכה יותר כמו שהתבאר מדברי יעקב או יהיה הרצון בזה שיוסף שכל ידי עקב ר"ל שהיה סבה לסכל את ידי יעקב ויהיה אמרו שכל יוצא לשלישי. והנה עשה זה יוסף כי מנשה הבכור ולזה שם אותו לימין ישראל.

פסוק טו
הרועה אותי. המנהיג אותי ומשגיח בי.

פסוק טז
המלאך הגואל אותי מכל רע. הוא השכל הפועל שהוא מלאך השם יתע' להשגיח ביריאיו להצילם מכל רע כמו שביארנו ברביעי ובסוף מספר מלחמת יי'.
וידגו לרוב. הרצון בזה שיפרו וירבו כדגים שירבו למאד מאד וזה מבואר מנינם כי בדג אחד ימצא מספר נפלא מהבצים.

פסוק יז
על ראש מנשה. הרצון בו להניחו על ראש מנשה.

פסוק כ
וישם את אפרים לפני מנשה. כדבור הברכה להורות שאפרים יגדל יותר ואם הוא הצעיר.

פסוק כב
שכם אחד. חלק אחד.
אשר לקחתי. אשר יקחו זרעי כי כן מנהג הנביאים לחשב מה שיהיה כאלו נהיה כמו שזכר החכם אבן עזרא.
בחרבי ובקשתי. ר"ל בחרב זרעי ובקשתם שהם ילחמו על האר ויורישו הגוים אשר בה או ירצה בזה בעזר ה' יתעלה שהוא חרבי וקשתי כמו שפירש החכם אבן עזרא.

פרק מט

פסוק ג
יתר שאת. יתכן שיהי מענין וישא משאת והרצון בזה כי מפני שהוא בכור היה ראוי שיהיה לו יתרון בנחלה כמשפט הבכור שיש לו חלק נוסף על שאר האחים או יהיה

הרצון בו רוממות וירצה בו כי מפני שהיה ראובן בכור היה ראוי שתהיה לו הממשלה וההתנשאות כטעם והממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור.
ויתר עז. ר"ל שהוא היה ראוי שיהיה לו יתרון בעוז ובתקף והוא הממשלה.

פסוק ד
פחז כמים אל תותר. פחז הוא מענין מהירות וכמוהו ופוחזים כי הם נמחרי לב ולזה המשילו למים שיגרו במהירות והנה פחז הוא שם תחת שם התאר ועניינו איש פחז וכמוהו רבים בלשוננו והרצון בזה אתה איש פחז כמים שתעשה מעשיך במהירות בזולת הסתכלות אם נאות לעשות כן אם לא הנה לא יהיה לך יתרון בענייניים שיהיה ראוי שיהיה לך יתרון מצד הבכורה וזה שכבר הגעת מזאת התכונה הפחותה אל אשר עלית משכבי אביך אשר בו המגנות מה שלא יעלם.
אז חללת יצועי עלה. ר"ל שכבר חללת יצועי שעלית בו וידבר פעם לנוכח ופעם שלא לנוכח או יהיה הרצון במלת עלה נתעלה רצוני שכבר היה נוהג בו יעקב במעלה ובקדושה כמנהג השלם ולזה היה חטאו יותר עצום כאשר חללו ראובן כי אין אשם מי שילכלך המלוכלך כאשר מי שילכלך הנקי. או יהיה הרצון במלת עלה נכרת כטעם אל תעלני בחצי ימי ר"ל שאחרי כן לא קרב אליה יעקב.

פסוק ה
מכירותיהם. הם כלי זיינם אמרו ז"ל שהו' לשון יווני שקורין לחרבות מכ"רין והנכון בעיני שיהיה מכרותיהם כמו מגורותיהם בחלוף כ"ף בגימ"ל כי הם ממוצא אחד וזה כי האותיות אשר הם ממוצא אחד יתחלפו קצתם לקצת בלשוננו וזה תמצא הרבה וכזה תמצא מכורותיך הוא כמו מגורותיך לפי מה שהסכימו המפרשים הרצון בזה שאפילו המגירות שאינם כלים להרוג האנשים ולא יתכן זה בהם אבל הם כלים לעשות מלאכת הנגרות הם כלי חמס להם כי גם בהם יתחכמו להרוג האנשים. והנה אמר זה לפי שהם הרגו בערמה ר"ל שמעון ולוי אנשי שכם בפעל ההוא בעינו אשר בו היו נכנסים בברית עמהם להיות לעם אחד והוא המילה כי הם שמו אותה כלי להריגת אנשי שכם והנה לא ישר בעיני שיהיה מכירותיהם כמו מדורותיהם כי הם משתי שרשים מתחלפים ועוד שכבר יהיה עם זה המאמר חסר כי כבר יהיה הרצון בו שכבר הביאו כלי חמס במגורותיהם ובאופן שביא' אינו חסר.

פסוק ו
בסודם. הוא כמו בקהלם והרצון בו כהווסדם וכן נפשי הוא כמו כבודי כי הנפש הוא החלק היותר נכבד שננעל נפש.

וברצונם עקרו שור. הנה רצונם הפך אפם כטעם יי' ברצונך העמדת להררי עוז. והמשיל האדם החזק מאד לשור כי הוא חזק מאד וזה מפורסם בעניינו ונכון בזה שבאפם הרגו האנשים וכן בהראותם שהם ברצון עמהם יעקרו וישחיתו התקיפי' שבהם וזה מי שלא יוכלו להרגם באפם וזה שה' הרגו אנשי שכם שהיו חזקים מאד מהם כשהראו אותם שהם ברצון עמהם.

פסוק ז

ארור אפם. הנה קלל תכונתם הרעה כדי שישתדלו לסור ממנה.

אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל. לפי שלא יאות לבעלי זאת התכונה הפחותה שיהיו מקובצים ולזה שם אותם יעקב מפוזרים וכן היה כי שבט לוי היה מפוזר בין השבטים ושבט שמעון היה גם כן מפוזר פזור מה כמו שנבאר אחר זה.

פסוק ח

יודוך אחיך. ישבחוך ויודוך כי ההצלחה תבוא בסכתך לפי שהם יראו שידך היא בערף אויביך רוצה לומר שאויביך בורחים מפניך ומפני זה אתה מכה אותם בערפם.

ישתחוו לך בני אביך. שתהיה הממשלה לך.

פסוק ט

גור אריה יהודה. המשילו לגור אריה להיותו מלך על החיות לרוב גבורתו והנה אמר זה לפי דעתי על דוד שהיה באופן מהגבורה עד שהכה הארי והדוב והציל את צאנו מפיהם.

מטרף בני עלית. הנה מפני שהמשילו לגור אריה המשיל הריגתו גלית לטרף והרצון באמרו עלית נתעלית ועלית במדרגה המלוכה והרצון בזה כי בסבת הריגתו גלית התעלה והיה זה כלי אל שיהיה שר צבא שהיה כלי להיותו מלך על ישראל ויהיה מ"ם מטרף כמו מ"ם מחטאת נביאה. שהרצון בו בסבת חטאת נביאיה.

כרע שכב כארי. שלא ימצא מי שיחרידנו ויעתיקנו וכן היה בדוד שנצח כל הגוים אשר נלחם בהם ולא היה בהם מי שיברח דוד מפניו.

פסוק י

שבט. הוא הכלי שיגיע בו המוסר מהמנהיג אל מקבל המוסר והרצון בזה שלא יסור מיהודה שלא יהיה ממנו מושל ממשלה מה.

ומחוקק מבין רגליו. הוא מעניין יי' מחוקקינו. רוצה לומר שהוא מיסד לנו חקים ונימוסים נתנהג בהם ולפי שהמושל הוא מיסד מנהגים וחקים ירצה שיתנהגו בהם האנשים אשר הוא מושל עליהם קרא המושל מחוקק והרצון בזה שלא יסור מהיות מושל מזרע יהודה ממשלה מה.

שילה. בנו וקראו שילה לפי שהויתו בשליא ולזה יקר' שיקרא בשם הרב' שנתהוה בו כאמרו ובשליתה היצאת מבין רגליה. והנה אמר זה על דוד שהיה בן יהודה רוצה לומר שהיה מזרעו.

ולו יקהת עמים. רוצה לומר קבוץ הגוים כי הוא היה מולך על עמים רבים היו לו עבדים נושאי מנחה והנה אין הרצון בזה שיסור השבט מיהודה בבא שילה אך רוצה לומר שלא תסור ממנו ממשלה מה עד שיבא העת שתהיה לו ממשלה שלמה באופן שיהיה מזרעו מי שיהיה מולך על גוים רבים והנה הביא הרב אדוני אבי נ"ע חבר לזה אמרו לא יתיצב איש בפניך עד השמידך אותם שאין הרצן בו שאחר כן יתיצבו בפניו והוא מבואר בנפשו.

פסוק יא

אסרי לגפן עירה. הוא כמו עירו בוי"ו. והטעם שארצו תהיה שמנה מאד באופן שלגפן אחד יאסור האדם העי' שלו כי יבצור מהגפן האחד משא החמור בשלמו' וכן לשורק' בני אתונו. הרצון בו בן אתונו רוצה לומר כי יאסור בן אתונו לשורקה והיא הגפן כי משם יבצור משאו בשלמות.

כבס ביין לבושו. אמר זה על צד ההפלגה לרבוי היין שימצא לו.

ובדם ענבים סותה. עניינו וביין אדום כדם יכבס לבושו.

פסוק יב

חכלילי. היו"ד נוספת ועניינו אדמוני כי מרוב השתייה יאדימו העינים והכונה בזה לרוב המצא היין בארצו.

ולבן שנים מחלב. רוצה לומר ששיניו תהיינה לבנות מרוב שתייתו החלב והעיר בזה שארצו תהיה זבת חלב ודבש לטוב המרעה.

פסוק יג

זבולן לחוף ימים ישכון. הקדים זבולן לישששכר ואע"פ שהוא מאוחר בלידה לפי שגורל נחלתו היה קודם לגורל נחלת יששכר כמו שהוא ביהושע אלא שכבר נפסד עלינו זה הסדור בקצת השבטים ובכלל הנה לא נודע סבה שלימה במה שנתבלבל בזה הסדור.

לחוף ימים. רוצה לומר שפת הימים.

לחוף אניות. רוצה לומר שפת הים אשר יתקבצו בו האניות והוא הנמל.

וירכתו עד צידון. רוצה לומר בירכתו קצה ארצו מענין ולירכתי המשכן.

פסוק יד

חמור גרם. חמר בעל עצם כבד והנה החמור הוא מאוחר התנועה וכל שכן כשיהיה בזה התאר כי אז תהיה בהכרח תנועתו בכבדות כי התנועה תהיה מהירה או מתונית

מצד היחס אשר בין המניע והמתנועע וזה כי כל מה שיהיה התנועעו יותר גדול תהיה התנועה יותר מתונית כשהיה המניע אחד או תהיה הכונה בחמור גרם כחוש מאד כי הוא לא יוכל ללכת והמשילו אליו לפי שישכר לא היה רוצה לצאת מארצו כאמרו שמח זבולון בצאתך וישכר באהליך.

רובץ בין המשפתים. הרצון בזה בין המערכות והכונה כי כשיטענו עליו משאו בשתי מערכות בשני צדדיו הנה ירבץ תחת משאו וכן לא יוכלו להעתיק ישכר מארצו.

פסוק טו

וירא מנוחה כי טוב. כאשר ראה מקום מנוחתו שהוא טוב וארצו כי נעמה נטה שכמו לסבול כל המשא ושב כעבד נותן מס אל המלך ישר' שלא יכרחם לצאת או של גוים שלא ילחמו עליהם כמו שפירש החכם אבן עזרא.

פסוק טז

דן ידין עמו. ר"ל שמדן יהיה מי שידין ישראל בכללם והוא שמשון ששפט ישראל עשרים שנה.

פסוק יז

שפיפון. הוא נחש ונקרא כן להיותו משבר ומכתת האנשים שינשוך בהם בנשיכתו כטעם הוא ישופך ראש והנה הנחש והשפיפון הוא שמשון שהרג הרג רב בפלשתים כל ימיו והמשיל הריגתו הפלשתי' בהסמכו על עמודי הבית והפיל העמודים והבית על הפלשתים לנחש הנושך עקבי סוס ויפול בזה רוכבו אחור.

פסוק יח

לישועתך קויתי יי'. כאשר ראה הנביא הרע שיקרה לשמשון בסוף אמר שהוא מקוה לישועת השם כי הוא יסבב להציל שמשון מזה הרע והנה לזאת הסבה אחשוב שסבב השם יתעלה שיהיה שמשון נזיר אלהים במה ששלח על יד נביאו למנוח ולאשתו כדי שלא ימשך לתאות המשגל אשר היתה סבת נפלו בזה הרע כי ההתרחק משתיית היין והשכל מועיל לזה העניין מאד כאמרם ז"ל כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין. ועם כל זה לא נשלמה ההצלה בזה לשמשון.

פסוק יט

גד גדוד יגודנו. רוצה לומר שגדוד יבוא אליו שיקבצם ויאספם וינהגם בשבי.

והוא יגוד עקב. ר"ל שהוא יגוד הגדוד ההוא וינצחנו בסוף ואולי זה העניין קרה או יקרה כי לא נדע כל מה שקרה לאבותינו כמו שכתוב בפירוש החכם אבן עזרא.

פסוק כ

מאשר שמנה לחמו. והוא מחלק אשר מהארץ תצא לחם שמנה לרעננות הארץ ודשנה ולזאת הסבה יתן מעדני מלך.

פסוק כא

נפתלי אילה שלוחה. הנה האילה היא מהירה התנועה והיה זה משל לברק בן אבינועם שהיה מנפתלי ששמע בקלות למאמר דבורה ששלחהו להלחם עם סיסרא שהיו לו תשע מאות רכב ברזל בעם מעט כי לא הביא עמו כי אם עשרת אלפים איש ובסוף הענין נתן אמרי שפר בשירה ששרו הוא ודבורה בן פורת סעיף פוריה.

פסוק כב

בנות צעדה עלי שור. רוצה לומ' שצמחו מהסעיף ההו' פארו' גדול וגבהו עד שצעדו על החומר לרוב גובה הפארו' ההם ולגדלם וזה משל על הצלחת יוסף ורבוי זרעו אחרו'.

פסוק כג

ימררוהו ורובו. פירשו זה על מה שעשו לו אחי יוסף שמררו חייו ויורו חצים שנונים להפילו ולא יכלו לו כי כבר ישבה באיתן קשתו ונכון הוא גם נכון בעיני שיהיה עתיד ויהיה הרצון בזה שכבר ישטמו זרע יוסף בעלי חצים ולא יוכלו להם כי השם יתעלה יעזרם.

פסוק כד

באיתן. במקום איתן רוצה לומר במקום חזק.

ויפוזו. ענינו ויחזקו כמו שפירש החכם אבן עזרא או יהי' בעניין פז ורצה בזה שהושם פז על זרועיו לגדולה ולממשלה.

מידי אביר יעקב. משם רועה אבן ישראל. זה רמז למשיח בן יוסף לפי דעתי והרצון בו שמיוסף יצא האיש שיהיה רועה אבן ישראל. וראוי שתדע כי ישראל בחוזק הגלות ידמו לאבן על צד המשל לרוב סבלם הפגעים ומעוט הרגשתם בהם ולזה יעד הנביא שיסיר לב האבן מבשרם ויתן להם לב בשר והנה אמר בזה המקום שמיוסף יצא האיש שיהיה רועה אבן ישראל ויתחיל התשועה על ידו כי צמיחתו תהיה בהיות ישראל בתכלית השפלות עד שיהיו במדרגת האבן. ולזאת סבה אחשוב שהסכימו רז"ל על משיח בן יוסף והנה התבאר שכבר יהיה לישראל בתחילת הגאולה מנהיג איננו מבית דוד תצמיח ע"י הגאולה ממה שאמר זכריה בעניין הישועה והושיע השם אשת אהלי יהודה כבראשונה למען לא תגדל תפארת בית דוד וגומ'. וזה לאות שלא תהיה זאת הישועה בראשונה על ידי בית דוד וספר אחר זה שכבר יהיה נדקר זה המנהיג ההולך לפניהם ואמר עליו שהוא היה גדול המעלה כדוד וכמו בית דוד ובכלל הנה יאמר עליו שהוא כאלהים וכמלאך השם יתעלה לפניהם והרצון בכאן באלהים הם השלמי' כאמרו אני אמרתי אלהים אתם והנה יתבאר זה בג"ה ביאור יותר שלם אצל ביאורנו לזאת הפרשה.

פסוק כה

מאל אביך ויעזרך. הרצון בו מאל אביך ומאת שדי שיעזרך ויברכך תהיינה לך אלו הברכות לך שזכר אחר זה.

ברכות שדים ורחם. הם רבוי הבנים בזולת הפלא וגדולם בשלמות באופן שימצא להם מהשדים מזון טוב ונאות מה שיספיק לגדול.

פסוק כו

תאוות. נבול. והרצון בזה כי ברכות אברהם ויצחק לא היו כי אם על ירושת ארץ כנען ובכלל הנה הם לא היו על ירושת כל הארץ בכללה אם היה שנודה שלא יהיו קיני וקניזי וקדמוני ממשפחו' ארץ כנען ואולם זאת הברכה תהיה עד גבול גבעות עולם שהם קצות הישוב ר"ל שלא יהיה בכל העולם דבר שלא יירשו אותו. והנה אמר זה על צד ההפלגה והגוזמא להורות שהוא ברכו על שיירש נחלה בלא מצרים כי הנביאים ידברו בזה האופן להורות על ההפלגה כמו שאמר משה ערים גדולות ובצורות בשמי'.

ולקדקד נזיר אחיו. הוא כמו לראש יוסף והנה היה יוסף נזיר אחיו כי הוא היה היותר פרוש והיותר מושל בתאותו ויורה על זה ממה שעשה מעניין אשת אדוניו שלא רצה להשמע אליה ושם עצמו מפני זה בשנאה עצומה עמה אשר היה לו בה מהסכנה מה שלא יעלם ולא כן עשה יהודה במצאו תמר בדרכו שהוא שאל ממנה שיבא אליה ויותר רחוק מזה מה שעשה ראובן מענין בלהה. ולזאת הסבה קראו יעקב נזיר אחיו.

פסוק כז

זאב יטרף. הרצון בזה שבנימין יהיה כמו זאב שיטרף והנה אמר זה לגבורתו והצלחתו.

בבקר יאכל עד וגו'. ר"ל שלא יארח הכנעת אויביו אכל בבקר בצאתו למלחמה יאכל שלל אויביו תכף ולערב היום ההוא יחלק שללם בכללות לבני שבטו או לעמו. והנה אחשוב שהיתה זאת הנבואה על שאול שיצא מבנימן כי כבר התגבר על הגוים כמו שנאמר עליו וילחם סביב בכל אויביו יפנה ירשיע.

פסוק כח

איש אשר כברכתו בירך אותם. רבים יתמהו מזה לפי שכבר ימצאו מבניו שלא בירך אותם בזה הספור כמו הענין בראובן ושמעון ולוי עד שכבר הוכרחו לומר שכבר בירך אותם איש כברכתו ולא נזכרו אלו הברכות ואולם מה שנזכר מזה הוא מה שהודיעם מה שיקרם באחרית הימים. וזה בלתי נאות אצלי כי הברכות שבירך אותם הנביא הם גם כן דברים שיקרום בעתיד ולולי זה לא ימצאו בברכות ההם תועלת. וראוי שתדע כי ההודעה שתהיה לאדם בדברים העתידי' לו אם טוב או רע הו' ברכה ולזה השגיח השם יתע' בזה האופן בדבקים בו רוצה לומר שיודיע אותם מה שיתכן שיקרה להם כדי שיקחו

עצה ברע שלא יגיע וישתדלו בהגעת הטוב היותר שלם שאפשר כמו שביארנו ברביעי מספר מלחמות השם ובביאורינו לספר איוב ובהיות הענין כן הנה יתכן שמה שאמר יעקב לאחד אחד מבניו הוא ברכה לו הלא תראה כי יצחק אמר לעשו בברכו אותו ואת אחיך תעבד ואין זאת ברכה אבל היא מהדברים העתידים לו ועוד כי כבר ימצא תועלת לראובן ושמעון ולוי במה שאמ' להם מהדברים אלו וזה כי הוא הודיע לראובן כי הוא תכונתו הפחותה מנעה ממנו זה היתרון שהיה ראוי להיות לו והנה אם היה משתדל ראובן לתקון ענייניו היה ממעט ממנו זה העונש ואולם מה שאמ' לשמעון וללוי מצד תכונתם הרע' אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל הוא ברכה כי לכמו אלו האנשים לא יאות הקבוץ ולזה היה הפזור טוב להם עם שכבר נמשך מזה הפזור ללוי ברכה נפלאה והוא שהיה משיג המצטרך לו בזולת עמל במה שנתנו לו ישראל מהמעשרות והתרומות ושאר המתנות שהיו לשבט לוי. והנה לשמעון נתאמ' זה הפזור באופן מה עם ירושת הארץ עד שנפלה נחלתם תוך נחלת בני יהודה כמו שמבואר ביהושע והנה תמצא שערי שבט שמעון היו מפוזרות בינות ערי נחלת יהודה לו תעמד על מניין הערים שנפלו לגורל שבט יהודה וזה שכבר תמצא שמהערים ההם נפלו קצת למטה שמעון ותבין מהסדור אשר להם בספור גורל בני יהודה שמהערים ההם שנפלו לגורל שמעון לא היו יחד.

פסוק לג

ויאסוף רגליו אל המטה. כי בתחלה היה יושב על המטה כשבירך אות' כדי שתתישב דעתו יותר בעניינים וידע בנבואה מה שעתיד שיקרה להם והנה היו מפני זה רגליו חוץ מהמטה ואחר כך שכב על המטה ולזה אסף רגליו אליה כמו שפירש החכם אבן עזרא. והנה עמד בזה המצב השני עד שגוע ומת.

פרק נ

פסוק ב

לחנוט את אביו. הוא מעשה סמים שעושים למת כדי שיוכל לעמוד בשרו ימים רבים בזולת עפוש.

פסוק י

גרן האטד. הוא גרן מוקף קוצים.

פסוק טו

ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. הרצון בזה כי כאשר הם ראו כי מת אביהם יראו שישיב יוסף להם גמול על אשר גמלוהו רע ואמרו לו בשם אביו מה שאמרו. ואם אמר אומר איך יתכן שיירא מזה והנה הראה להם יוסף שאין להם אשם בזה וקרבם אליו ונתן להם מתנות כי זה ממה שיורה שהוא מחל להם האשם ההוא אמרנו לו שכבר היה להם לירוא

שיהיה זה מיוסף לבלתי הכאיב לב אביו ולזה לא רצה להזיק להם בחייו אבל אחרי מות אביו אולי יקח נקמתו מהם או אפשר שירצה בזה והוא הנכון אצלי שהם ראו והכירו כי מת אביהם כי לא היה קרוב להם יוסף עתה לכלכל אותם בקרבתו אליהם בעת היות אביו חי ויראו שיהיה זה העניין לשנאת יוסף אותם על הרעה אשר גמלוהו. ולזה אמרו לו בשם אביהם מה שאמרו עד שכבר הבטיחם שהוא יכלכל אותם ואת טפם.

פסוק יט

כי התחת אלהים אני. הנה הה"א היא ה"א האמתות כמו ה"א הנגלה נגלתי. והנה הרצון בו כי תחת אלהים אני וירא אותו ולזה אל תיראו שאעשה הרעה הזאת ועוד שאתם לא עשיתם לי רע אך היה סבה לטוב מה שעשיתם. גם הוא נכון שיהיה הרצון בזה אל תיראו כי אינני במקום השם יתע' שאוכל לעשות לכם רע הלא אתם רואים כי כלכם הסכמתם לעשות לי רע ולא די שלא היה לכם יכולת על זה אבל היה זה סבה לטוב ואיך אוכל לבדי להזיק לכלכם אל תיראו כי לא די שלא אזיק לכם אבל אטיב לכם ואכלכל אתכם ואת טפכם.

פסוק כג

בני שלשים. הנה בני השלישים לאפרים הם רביעים לו.

גם בני מכיר בין מנשה יולדו על ברכי יוסף. ר"ל שיוסף גדלם ומלת גם לעד כי הם נולדו לאחר הולד השלשים לאפרים וספרה התורה זה להעיר על יתרון הברכה לאפרים על מנשה ברבוי הבנים כי כבר היה לו דור רביעי קודם היות למנשה דור שלישי ולזה גם כן תמצא מספר בני אפרים יותר רב ממספר בני מנשה בפרשת מדבר סיני.

פסוק כו

וישם. שם אותו בארון אחד מהאנשים ולא הזכירו והנה שרשו ישם. והנה ישם ושום שני שרשים בעניין אחד כמו שכתב החכם אבן עזרא ויתכן שיהיה וישם שב אל יוסף. והרצון שהוא שם עצמו בארון ע"י שליח צוהו על זה כמו אז יבנה שלמה.

שמות

פרק א

פסוק א

את יעקב איש וביתו באו. ר"ל שעם יעקב באו איש ובני ביתו והם אשתו ובניו:

פסוק ה

ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב. בעבור שהזכיר איש וביתו שנכללו בזה נשות השבטים שב לבאר שהוא לא מנה מאלו רק מי שהם יוצא ירך יעקב ובזה האופן היו יעקב עם

בניו כשנמנו איש וביתו שבעים נפש והנה נמנה עמהם יוסף שהיה במצרים פי שהוא מיוצאי ירך יעקב:

פסוק ו

וכל הדור ההוא. הנה הדור הוא באופן שהיה האב ובנו שני דורות כמו שביאר החכם אבן עזרא. והנה הרצון באמרו וכל הדור ההוא שהמצרים שראו כבוד יוסף ומעלתו וכבוד בית אביו מתו וזה שהוא ספר שכבר קם מלך על מצרים אשר לא ידע יוסף ולזה הקדים הספור שכבר מת כל הדור אשר ידע יוסף. ובכלל הנה הורה בזה שמעלת יוסף היתה חזקה מאד אצל היודעים אותו עד שאלו היה שם מהיודעים אותו כשהסכים מלך מצרים לענותם לא היו נסכמים על זה לגודל מעלת יוסף אצלם ולחזק אהבתם אותו:

פסוק ז

וישרצו. רוצה לומר שכבר נמצאת בהם הפריה והרביה באופן נפלא מאד כמו שתמצא בשרצ"י שכבר נמצא בהם הרבוי בהולדה וימצא בהם עם זה מהירות ההולדה וזה מבואר מעניין השרצים והנה אמר וישרצו מעניין ההדמות לשרצים ברבוי ההולדה והנה הדגים נקראו שרצים כמו שאמר ישרצו המים שרץ נפש חיה:

וירבו ויעצמו. וירבו במספר ויעצמו גדולי הגוף ותקיפים:

במאד מאד. הרצון בזה שבמאד מהם היה הרבוי והעוצם מאד לא היה שם כי אם מעטים שלא ימצא בהם זה הרבוי הנפלא בהולדה והעוצם וזה מודה על חוזק דבקות ברכת השם יתעלה בהם עד שכבר מלא הארץ מהם או יהיה הרצון באמרו ותמלא הארץ אותם שארץ גשן אשר היו בה שהיתה ארץ רחבת ידים קודם בואם נמלאת מהם או יהיה הרצון בזה שכבר היתה ברכת השם יתעלה בארץ אשר היו יושבים כה עד שכבר נמלאת הארץ ההיא כל טוב עמהם:

פסוק ח

אשר לא ידע את יוסף. לא הכיר את יוסף:

פסוק ט

רב ועצום ממנו. אין הרצון בה שיהיה מספר בני ישראל רב ממספר המצרים אבל הרצון בזה שהן פרים ורבים יותר מהם והם עם זה יותר עצומים ויותר תקיפים:

פסוק י

והיה כי תקראנה מלחמה. ענינו פן תקראנה קורות מלחמות כמו שכתב החכם אבן עזרא:

ועלה מן הארץ. ויסור מתח ידינו בחזקה:

פסוק יא

שרי מסים. שרים שהיו מכריחים לתת מס למלך:

למען ענותו בסבלותם. למען ענות אותם בעוצם המשא שהיו מעמיסים עליהם ואחשב שזה המס היה בתחילת העניין שהיו נותנים דבר קצוב למלך שנה בשנה או חדש בחדש או יום ביום והוא היותר נכון ואשר לא היה יכול לפרוע המס היה המלך נפרע ממנו בשעבור לו בבנין ולזה תמצא שקצת ישראל לא היו עושים זאת העבודה:

ערי מסכנות. האם ערים לשים שם אוצרות המלך והנה מסכנות הם אוצרות ושומר האוצר נקרא סוכן ויקוצו מפני בני ישראל. רוצה לומר שצר למצרים מאד בראותם עוצם פריית בני ישראל ורבייתם ושלא הועילה עצתם בזה:

פסוק יג

ויעבידו מצרים. יתכן כמו שכתב החכם אבן עזרא שכאשר ראה מלך מצרים שלא חסר פרות ישראל ורבותם מפני המשא שהעמיס עליהם נתן רשות לשרי המסים לעבוד בהם בפרך רוצה לומר שהפליגו להכריחם לעשות יום ביום יותר מהחוק לענותם באופן שימעט זרעם כי רב העמל הוא ממעט הזרע בסבת החלשה שתקרה לחום הטבעי בעבורו:

פסוק יד

בעבודה קשה. היא עבודה משברת גופו של אדם כמו עבוד' השדה ועבודת הבנין וזה שכבר ימצאו מהמלאכו' שאין בהם עמל רב כמו מלאכת הצריפה ושאר המלאכות הנוהגות מנהגה והם בחרו להעבידם באלו המלאכות הקשות:

אשר עבדו בהם בפרך. רוצה לומר שלא הספיק להם מה שהיו עובדים בהם בפרך כל עבודתם באופן שלא היו יכולים להשלים עבודתם יום ביום בזולת עמל רב אבל מררו את חייהם עם זה כשבחרו להם העבודות הקשו':

פסוק טז

על האבנים. אמרו שהוא מושב אשה היולדת וידמה שהמלך צוה אותן להמת הזכרים בדרך שלא יודע כי חמס היה עושה ולזה אמר להם כי בהיות הולד יוצא מהרחם והנה הוא אז על האבנים יראו אם הוא זכר וימיתוהו כי אז יוכלו להמית באופן שלא יודע ואולם אחר שיולד' לא יתכן להם זה:

פסוק יז

ותחיין את הילדים. לא די שלא המיתו אותם אבל השתדלו להחיות אותם:

פסוק יט

כי חיות הנה. בריאות ושלמות הכח ולזה ילדו מעצמן מרוב החיות שבהן ויעש להם בתים. שיצאו מהם מלכים ומנהיגים בטעם כי בית יעשה לך יי' וזה היה הגמול הראוי

להם על מה שהיו עושות מעניין החיותם את הילדים כי מחק השלם הוא שישגיח במונהגים ממנו לרפא הנשבר ולכלכל העצב:

פסוק כב

כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. הרצון בו שצוה לכל עמו שכל הבן שיולד לישראל ישליכוהו ליאורה ולא הקפיד על הבנות כי תהיינה להם לנשי' ויהיה לעם אחד.

פרק ב

פסוק א

ויקח את בת לוי. היא יוכבד כמו שהתבאר בפרשת פנחס זה האיש שנשא אותה הוא עמרם בן קהת בן אחיה כמו שהתבאר שם והנה הרחקנו שתהיה לידת יוכבד בין החומות בהכנס יעקב למצרים שאם היה הדבר כן היה זה הפלא יותר עצום מהפלא שנעשה לשרה ולא שתקה התור' מלזכור זה בביאור עם היות מנהגה לפרסם ענין הפלאים וזה שאם ישבו ישר' במצאים רד"ו שנה כמו שאמר ז"ל הנה תהיה יוכבד בת ק"ל שנה כאשר ילדה משה וזה דבר בתכלית הזרו' ולי החשבון שהסכמנו אנחנו בו תהיה לכל הפחות בת מאה ומ"ה שנה כאשר ילדה כי משה כי כשהם יצאו ממצרים נשלמו ת"ל שנים מעת נבואת בין הבתרים שהיתה אצל היות אברהם בן פ"ה שנה כמו שזכרנו בפרשת לך לך והנה לפי זה החשבון תהיה יוכבד בת קמ"ה שנה כשנולד משה וכשילדה אהרן היתה בת קמ"ב שנה וזה כלו בתכלית הזרות והנה אפשר שנולד' יוכבד ללוי בסוף ימי חייו ושיהיה יי לוי בהכנסם למצרים כמו חמשים שנה ולזה תהיה נולדת יוכבד כמו פ"ז שנה אחר בואם למצרים ופ' שנה' שהיה למשה בצאתם ממצרים והנה קס"ו שנה וכאשר חסרנום מרכ"ה שנה שעמדו מם לפי מה שהסכמנו אנחנו ישארו נ"ח שנה כאשר ילדה את משה וזה איננו זר. ואפשר עם זה שכבר הגיעה לאברהם זאת הנבואה אשר שמנו ממנו התחלת החשבון ות"ל שנה קודם עניין הגר קרוב לעשר שנה. וראוי שתדע כי מה שאמרו ז"ל שנולדה בין החומות. אמרו זה על דרך הדרש להועיל להמון וליסד בלבם עוצם יכולת השם יתעלה לעשות הפלאים:

פסוק ב

ותרא אותו כי טוב הוא. יתכן שהיה יפה תואר וגדול הגוף יותר מן החוק ואפשר שכבר ידעה יוכבד בנבואה שהו' יהיה מושיע את ישראל ולזה השתדלה בהצלתו:

פסוק ג

ולא יכלה עוד הצפינו. יתכן שכל מה שאורך זמן זאת הגזרה מכבידים המצרי' יותר לחקור אם יולד בן לבנו' ישראל להשליך אותו היאור' והנה ספר שאחר שעבדו שלשה

חדשים לא יכלה עוד הצפינו לחוזק חקירת המצרים על זה. ועוד שכבר היה אז קולו יותר חזק והיה נשמע למרחוק בהיותו בוכה:

גומא. הוא עץ קל מאד:

ותחמרה. שעה אותה כחמר כדי שלא יכנסו בה המים. ואחשוב שיהיה זה החמר הטיט אשר יעשוהו בקיאי הצורפים ויקראו טיט החכמה:

בסוף. הוא הגמי שהיה בשפת היאור ועם כל זה נתיראה שיגדל היאור וישא התבה ולזה כסתה אותה בחמר ובזפת:

פסוק ו

ותראהו. ר"ל הילד ואחר כך הוסיף לבאר עוד זה:

והנה נער בוכה. ר"ל שהיה קולו כקול נער:

ותאמר מילדי העברים זה. יתכן שכבר הכירה שהוא מילדי העברים זה בעבור שהושם בזה המקום להצפינו והנה אמרה זה באופן שהורה שהיא חמלה עליו ולזה שאלה אות' אחותו אם תלך לקרא לא אשה מניקת מן העבריות להניק לך את הילד:

פסוק ח

ותקרא את אם הילד. לפי שחלב האם הו' יותר נאות לולד מחלב זולת':

הילכי'. כמו הוליכי והו' בשקל היטיב. והרצון בזה שתוליך אותו ותשתדל בהנהגתו ותניקהו:

פסוק יא

ויצא אל אחיו. יתכן שהיה מפורסם בבית פרעה כי משה היה עברי ולזה ידע משה שהוא עברי או הודיעה לו זה בת פרעה:

פסוק יג

ויאמר לרשע. יתכן שאמר זה המאמ' למי שהיה עושה החמס כי הוא הרשע ואפשר שמשה אמר למכה רעהו רשע למה תכה רעך:

פסוק יד

אכן נודע הדבר. אמר זה כי הוא היה חושב שלא היה נודע דבר הריגתו המצרי כי הוא ראה שאין איש שם כאשר הרגו:

פסוק טז

ולכהן מדין. הוא יתרו והוא חובב בן רעואל:

פסוק יח

אל רעואל אביהן. הוא אבי אביהן כמו שפירש החכם ר"ע:

פסוק יט
איש מצרי. יתכן שהיה מנהג המצרים בלבושיהם משונה ממנהג המדינים או אולי שאלו אותו מי הוא ואמר להן שהוא מצרי:

פסוק כא
ויואל משה. הוא עניין החפץ והרצון:

פסוק כה
וידע אלהים. הוע ע"ד כי יודע יי' דרך צדיקים. והרצון בו שדבקה בהם השגחת השם יתע' להוציאם קודם בא עת הגאולה בעבור בריתו עם האבות וזה כי בהשגחת האלהית תמשך באיש הטוב עד שישמרו בה זרעו אחריו כמו שביארנו ברביעי ממ"י:

פרק ג

פסוק א
וינהג את הצאן אחר המדבר. הנה משה ליראתו מפרעה הסכים להיות רועה צאן כמו שכתב החכם א"ע כדי שלא יראו אותו עוברים ושבים ולזאת הסבה בעינה נהג הצאן אחר המדבר ובחר שם מרעה טוב לצאן כי במקום ההוא היה יותר בטוח שלא ימצאוהו עוברים ושבים:
הר האלהים. הנה קראו הר האלהי להיותו מוכן אל שידבק לו בו השפע האלהי כדרך מה שאמר יעקב אין זה כי אם בית אלהים. והנה אפשר שבאה שם נבואה למש קודם זה או שקראו הר האלהים על שם העתיד והוא אפשר גם כן שהיה נקרא הר האלהים לגדלו. כטעם אש אלהים. כהררי אל. כקול שדי:

פסוק ב
ומלאך יי'. הוא השכל הפועל אשר הוא שליח השם להציל הדבקים בו מהרע הנכון לבא עליהם וכאלו אמר שעם חוזק הצרות היתה דבקה השגחת השם יתעלה בהם להצילם שלא יבערו ויכלו באלו הצרות החזקות המגיעות להם מהמצרים ולזאת הסבה הנה כאשר ראה השם יתע' שהצרות היו באופן שלא יוכלו ישראל לסבלם בשום פנים התעורר להוציא אותם משם כמו שביאר זה למשה:

פסוק ה
של נעלך מעל רגלך. אמר לו זה כדי שירגיש במה שידרך בו וכאלו אמר לו שיתבונן בזאת המראה שראה אותו שהוא מעיר על ענין לא יובן ממנו בתחלת המחשבה וכזה תמצא בהרבה מהנביאי' שיראו מראה לא ידעו כונתו ואח"כ יתבאר להם זה כמו שראה ירמיה סיר נפוח ופניו מפני צפונה. והנה הודיעו השם יתע' שזה המראה היה משל על ענין עבדות בני ישראל והתענותם תחת יד המצרים ואז יתבאר למשה עניין זה המראה

אשר היה נבוך בו ואחשוב כי לבת האש היה משל לחוזק הצרה שהיו בה יש' שהיא ראוי שתכלה אותם כמו שתכלה הלהבת הסנה בקלות והסנה היה משל לישראל שהיו מוכנים מצד שפלותם ורוע מנהגם אל שיכלו אותם אלו הצרות כמו שיכלה האש הסנה בקלות:

פסוק ו

ויסתר משה פניו. במראה הנבואה כי הוא ראה כאלו אחד מדבר עמו כאשר התבאר לו שהוא השם יתע' הסתיר פניו ליראתו מהביט לשם יתע' והנה היה זה ממנו לשערו הקצור הנפלא שיש לאדם להשיג השם יתע':

פסוק ז

כי ידעתי את מכאוביו. הוא דבק עם וארד להצילו והרצון בו הנה מפני שידעתי את מכאוביו שהם באופן מהחוזק שלא יוכלו לסבל. ירדה השגחתי בהם להשתדל להצילם מיד מצרים ואע"פ שלא הגיע הקץ ולהורישם ארץ כנען כאשר יגיע הקץ:

פסוק יא

מי אנכי כי אלך אל פרעה. רצה כזה שאיננו ראוי ללכת אל פרעה שהוא מלך גדול כי לא איש דברים הוא כמו שזכר אחר זה. ועוד שהו' היה לפי מחשבתו שפל מאד ולה לא יתכן שיבא לפני מלך גדול כפרעה וזה המאמר היה מגודל ענות משה:

וכי אוציא את בני ישראל ממצרים. רצה בזה שאע"פ שיהיה ראוי לבא אל פרעה הנה לא יתכן שיוציא בני ישראל ממצרים וזה כי לא יתכן שיוציאם ממצרים אם לא לתקוה שיעלה אותם לארץ כנען מדי צאתם והנה ישראל לא היו באופן מהשלמות שיהיה ראוי שתדבק בהם השגחה האלהית בזה האופן הנפלא בזה האופן הנפלא ר"ל שיירשו ארץ כנען קודם שיגיע העת. ואמנם אמר משה זה מפני מה שנתבאר לו מרוע מנהג ישראל ולא היה בזה למשה מיעוט אמונה בדברי השם יתע' לפי מה שייעד השם יתע' מן הטובות על צד ההשגחה יקרה שלא יגיע כאשר לא היה המקבל באופן מהשלמות שיהיה ראוי שתדבק בו כמו ההשגחה הזאת כמו שביארנו בששי ממ"י. ולזה אמר השם יתעלה כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך יי' לעשו' צדקה ומשפט למען הביא יי' על אברהם את אשר דבר עליו כמו שביארנו בפרשת וירא. והנה יתכן שתהיינה פעולות ישראל מצר בחירתם יותר רעות ממה שהיו לפי המסודר מהם שהוא הידוע אצל השם יתעלה כמו שהתבאר בג' ממ"י ולזה היה ירא משה שמא ימנע מישראל זה הטוב אשר יעד להם השם יתע' בעבור מנהגיהם הפחותים.

פסוק יב

תעבדון את האלהים על ההר הזה זה לך לאות שכבר יהיו ישראל באופן מהשלמות בצאתם ממצרים שיהיו ראוים שתדבק בהם השגחתי בדרך שאורישׁ להם ארץ כנען קודם שיגיע הקץ וזה שכבר יסכימו כולם לעבוד אותי ולשמור מצותי תכף שיצאו ממצרים על ההר הזה וזה אמנם היה בעת מתן תורה כי אז נכנעו ישראל כלם לשמוע ולעשות את כל אשר דבר השם יתע' מעניין התורה וכהיו' העניין כן הנה ראוי שתדבק בהם אז השגחתו להעלות אותם לארץ כנען כמו שיעדתי לך:

פסוק יג

מה שמו. ראוי שתדע ששם הדבר הוא מה שיורה על מהותו ויתן ציור בו לפי מה שאפשר כמו שזכרנו בפרשת בראשית בפסוק ויקרא האדם שמות והוא מבואר שזה השם הוא יותר אמתי כשיהיה שם למתואר בו מהשם המורה על האיש הפרטי כי הוא אינו מורה עליו כי אם במקרה והמשל כי שם ראובן לא יורה על דבר מזה האיש שנקרא בזה השם ואולם החי המדבר מורה על מהותו הודאה שלימה והוא מבואר שאין הרצון בזדה המקום השם אשר לא יורה על המהות כמו העניין בשם האיש הפרטי וזה כי לא יהיה לשם תועלת לאמת שהשם שלחו אליהם בהודעתו אותם כמו זה השם אשר לא יורה דבר מעצמות השם יתע' וזה שלא ימנע כמו שאמ' הרבה מוצרה בראשון מספרו הנכבד מורה הנבוכים אם שידעו ישראל זה השם אם שלא ידעוהו ואם ידעו אותו לא יתברר להם מפני זה שהשם שלחו אליהם כי גם הם היו יודעים זה השם ולזה היה אפשר שיאמר משה מעצמו זה השם מזולת שיודיעהו השם יתעלה לו בשלחו אותו אליהם ואם לא היו יודעים אותו הנה לא יתברר להם מפני זה שהשם שלחו אליהם כי גם הם היו יודעים זה השם ולזה היה אפשר שיאמר משה מעצמו זה השם מזולת שיודיעהו השם יתעלה לו בשלחו אותו אליהם ואם לא היו יודעים אותו הנה לא יתברר להם מפני זה שיהיה זה שמו עד שיאמינו מפני זה שהש' יתע' שלחו אליהם וגלה לו שזהו שמו ולזה הוא מבואר שזהו השם הוא הנותן ציור במהות השם ית' לפי מה שאפשר אהיה אשר אהיה ראוי שתדע שההייו' לנמצא הוא היותר מורה על עצמות השם ית' מכל השמו' שאפשר שיפלו עליו וכן העניין בשם האחד וזה כי השם יתע' יתואר באלו השמות מצד עצמותו ואמנם בשאר השמות יתואר מצד פעלותיו כאלו תאמר כשיתואר כשהוא טוב וחנון ורחום ואל שדי ושאר מה שנוהג זה המנהג ואולם הנמצא והאחד הוא נאמ' עליו ית' בעצמות וראשונה וכשי אמר על זולתו יאמר בו באיחור מצד מה שקנו מן המציאו' והאחדו' מהשם ית' כמו שביארנו בג' ובה' ממ"י ובפירושנו למאמר השלישי ממה שאחר הטבע ובכאן טעה החכם אבן סינה טעות גדול כמו שביארנו שם

במה שחשב שלא יתכן שיתואר השם באלו השמות ר"ל ההייות והאחד והנה התורה הסכימה למה שהביאה אליו העיון והוא שהש' יתע' יהיו אלו השמו' מיוחדי' לו ולזה אמר בזה המקום למשה ששמו אהיה אשר אהיה ואמר במקום אחר שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד הנה כבר בארה שהשמות המיוחדים לו יתע' הם ההייות והאחד והנה הכונה באהיה אשר אהיה הנמצא שהוא תמיד בענין אחד וזה לא יצדק בנמצא אחד זולתו כי כולם נתחדשו והיו. אחר שלא היו כמו שביארנו בששי ממ"י ויורה ג"כ זה השם כשהוא הנמצא אשר ימצא מעצמותו. ואולם שאר הנמצאים יש להם עלה תשים אותם נמצאים והוא השם יתע':

פסוק טו

זה שמי לעולם. הנה אמר זה כי השם המורה על עצמו' הדבר יתואר בו דבר תמיד ואולם השם אשר יהיה לדבר מצד פעולותיו לא יתואר בו הדבר אלא בעת הפעולות ההם גם לא אחר היותו פועל הפעולות ההם אם לא היה מדרכו שיפעל תמיד אלו הפעולות:

פסוק יט

ולא ביד חזקה. ר"ל אם לא ביד חזקה:

פרק ד

פסוק א

כי יאמרו לא נראה אליך יי'. רצה בזה שאע"פ שיאמר להם ששמו אהיה אשר אהיה הנה לא נתברר להם שנראה אליו השם יתע' בנבואה וזה כי זאת ההשגה אפשר שתהיה לאדם מצד מה שהוא חכם ואע"פ שלא יהיה נביא ולזה שאל אותו יתבאר בו לישראל שהוא נביא ונתן לו השם יתע' שלשה אותו' בעניין בלתי מסכים לטבע המציאו' יודיע אותם לישראל קודם חדושם והם אות המטה ואות יד משה ואות מימי היאור וזה כי כבר יבחן הנביא במה שיודיע מהענינים העתידי' אשר יהיו על צד ההשגחה הפרטי' בפעם אחת לבד שאם ימצאו בהם דברים צודקים הנה יודע שהוא נביא כמו שבארנו בששי ממ"י וזה כי לא יתכן שיודעו כמו אלו העניני' בחלום ובקסם כמו שזכרנו שם והנה נתן לו השם יתע' ג' אותות שאם היו ישראל מוציאים דבה באו' הראשון ויאמרו שאין בו זרות אבל הוא מסודר שיהיה כן בעת ההיא אולי יאמינו באות השני ואם לא יאמינו גם באות השני הנה יאמינו באות השלישי כי כמו אלו הזריות הנה לא יתכן שימצאו יחד בזה האופן על המנהג הטבעי ולזה יביאם זה להאמין שהם דברים חוץ מן הטבע וההודעה בהם לא תהיה אלא לנביא:

פסוק י

כי כבד פה וכבד לשון אנכי. ר"ל שיה כבד פה באופן שלא היה יכול להוציא מפיו הדבור כי אם בקושי כמנהג העלגים והיה כבד לשון שהי' לזאת כשהיה רוצה לדבר לסדר דבריו באופן נאות כי לא היה איש דברי' ולזה היה לו מהקושי העצם כשיוכרח לדבר לפני פרעה לשתי אלו הסבות והנה אמר לו השם יתע' על מה שאמר שוא כבד פה שהוא יהיה עם פיו ע"ד שאר המופתים בעת שידבר לפני פרעה באופן שלא יהיה אז כבד פה ועל מה שאמר שהוא כבד לשון אמר אליו הש' יתע' שהוא יורנו אשר ידבר והנה אפשר והוא הנכון שיהיה הרצון בכבד פה וכבד לשון כפל עניין במלות שונות והרצון בזה שכבר יכבד עליו לסדר דבריו באופן נאות ואחשוב שתהיה הסבה בזה רוב התבודדותו בענינים האלהיים. ולזה אמר גם מאז דברך אל עבדך. כי מן העת ההוא התחיל להיות בו כובד הלשון לחשקו להשיג ה' יתע' תמיד מפני מה' שלא נגלה לו מעוצ' מדרגתו:

פסוק יג

שלח נא ביד תשלח. ראוי שתדע שלא היה בזה למשה מיעוט ההאמנה במה שיעדו השם יתעלה שיהיה עם פיו וזה כי כמו אלו הייעודי' יהיו בתנאי שיהיה המקבל באופן שיהיה ראוי שתדבק בו השגחת הש' יתע' אז בדרך שימשך מהשגחה ההיא כמו זה היעוד והנה נתירא משה שמא יתיר הדבקות אשר בינו ובין השם יתע' בעת דברו עם פרעה באופן שלא ימשך לו מה שיעדו השם יתע' להיות עם פיו ולהורות אותו את אשר ידבר ולזה אמר לש' יתע' שישלח זה השליחות ביד מי שיאות לשליחותו כי הוא איננו ראוי לזה:

פסוק יד

ויחר אף יי' במשה. אמר זה כלשון בני אדם להורות שלא אמר משה זה המאמר כהוגן וזה כי הוא היה באופן מהשלמות שהיה מיד עם ה' יתע' עד שכבר תבואהו הנבואה תמיד כאשר רצה באמרו עמדו ואשמע' מה יצוה יי' לכם ובהיות הענין כן היה לו לבטוח שיתקיים זה היעוד שיעד לו השם יתעלה שיהיה עם פיו באופן שיוכל לדבר כהוגן מה שיצטרך עם פרעה ועם ישראל והנה היה עונש משה על זה שנמנעה ממנו זאת ההשגחה אשר יעדו אותו השם בה והוכרח אל שיהיה לו אהרן לפה לדבר אל העם כאמרו ודבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים ר"ל מורה ולמנהיג וזה שכבר תשים הדברים בפיו:

פסוק יט

כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך. יתכן שמת פרעה ועבדיו שהיו יודעים ענין הריגת משה המצרי ומתו גם כן קרובי הנרצח ויודעיו באופן שלא היה שם מי שישתדל לנקום נקמתו:

פסוק כ

מטה האלהים. הנה קרא שם המטה מטה האלהים לפי שכבר עשה בו השם יתע' האות ר"ל שנהפך לנחש ואמר לו עם זה שבו יעשה האותות:

פסוק כא

ראה כל המופתים אשר שמתי בידך. ר"ל אשר אשים בידיך והם מופת המטה והמכות על סדרם כי לא אמר למשה שיעשה לפני פרעה המופתים השלשה אשר שם בידו אבל אמר לו שיעשם לפני ישראל ולזר לא עשה משה מופת ההפך ידו מצורעת לפני פרעה והנה הודיע אותו כי בסוף זה הענין תחול במצרים מכת בכורות ואפשר שנאמ' שיהיה הרצון באמרו אשר שמתי בידך שהוא שמם אז בידו על סדרם עד מכת בכורות והנה לא זכר בזה המקום כי אם מכת בכורות כי היא היתה תכלית המכות ובסבתה נכנע פרעה ונתרצה לשלוח את בני ישראל מארצו:

פסוק כד

ויפגשהו יי'. הוא חסר המצטרף והרצון בו שכבר פגש משה כאב אנוש מאת השם יתעלה ובקש להמיתו מרוב חוזק המחלה והנה נודע למשה בנבוא' שזה המקרה קרהו על שנתעצל במילת בנו אליעזר כי כבר צוה השם יתעלה לאברהם שימול לו כל זכר בן שמונה ימים והנה לעוצם מעל משה היה מגיע לו עונש גדול על חטא קטן שלא היה ראוי לכמו זה העונש כדי שיזורז יותר לעשות מצות השם יתע' עד שלא היה ראוי במי שיגיעו על ידו מצוות השם יתע' לאנשים שיתעצל בעשייתם כי ילמדו ממנו שאר האנשים ולא ינהגו בעשייתם המצות בזריזות וזאת השגגה היתה לפי מה שאחשוב כי משה היה סבור כי מפני לכתו במצות השם יתע' יפטר מזאת המצווה עד השלימו השליחות כי אינו יכול לקיים את שתיהם שאם ימול הולד תחלה ויצא לדרך תהיה סכנה לתינוק והוא היה חושב שיהיה רצון השם יתע' שישוב עם אשתו ובניו למצרים כי איננו ראוי לאדם שיפרוש מאשתו ובניו ועוד שאם לא יוליך אותם שם הנה יחשבו ישראל שהוא אינו בוטח שיצאו ממצרים ולה עזב אשתו ובניו ולא רצה להוליכם שם והנה מה שאמרו רז"ל בזה הענין מסכים אל מה שאמרנו בו והנה לא היה רוצה השם יתע' שיעתיק אשתו ובניו כי די לו באותות אשר בידו לתת אמונה לישר' שיצאו ממצרים והנה המתין לו השם יתע' עד היותו במלון כדי שישאר שם התינוק והנה שם נשארו עמו צפורה וגרשום

ואמר אליה משה שתשוב עם בניה לבית אביה כאשר תוכל על זה וזהו מה שאמרה התורה בפרש' יתרו אחר שלוחיה לפי שכבר שלח אותה משה אל בית אביה:

פסוק כה

צור. הוא חרב לקחתו למול את בנה:

ותגע לרגליו. ר"ל שכאשר כרתה ערלת בנה הגיע דמו לרגליו מרוב הדם שיצא ממנו כי לא הי הלה אומנו' בזה המעשה ולא נתחנכה בזה. ולזה לא ידעה איך תעצור דמו באופן שלא יצא ממנו בכמו זה הרבוי:

ותאמ' כי חתן דמים אתה לי. ראוי שתדע כי שם החתנו' יקרא כלשוננו על התחלת הזווג ולזה יפילו אותם על התחלת כל דבר ולזה יקרא הוולד הנמול בעת המולו חתן כי זה התחלת שפיכו' דמים לה כי לא נסתה והנה חשבה שכזה יעשה כל מי שיכרות הערלה וכאשר סר החולי ממשה וגלה לה שאין המנהג לעשות המילה כזה האופן אבל ישתדלו לעצור הדם תכף אז אמרה שזה הולד הוא הראשון שישפך דמו בה האופן הנפלא בכל הערלו' המולו:

פרק ה

פסוק א

ויחגו לי במדבר. ר"ל ויזבחו לי ואלו הזבחים נקראים שלמי חגיגה בדברי רבותינו ז"ל והנה זהו מה שאמ' לו השם יתע' שיאמר לפרעה ישלח ישר' לזבוח לו במדבר:

פסוק ב

לא ידעתי את יי' וגם את ישראל לא אשלח. ר"ל לא נודע לי ענינו בדרך שאכנע לו לשלוח ישראל במצוותו ואז הוסיפו לו ביאור שבקשתם היא שישלחם דרך שלשת ימים במדבר לזבוח ליי' כדי שיבין מאלו הדברים שלא היתה כוונתם שישלחם במוחלט אבל שישלחם דרך שלשת ימים לזבוח ליי':

פסוק ג

פן יפגענו בדבר או בחרב. ר"ל פן יפגע עמו ישראל בדבר או בחרב וימותו ישראל כלם ולא תהיה לך מהם העבודה הזאת או היה זה כגוי לחלוק כבוד למלכות והרצון בו פן יפגע השם יתע' פרעה ועמו בדבר או בחרב:

פסוק ד

לכו לסבלותיכם. הנה אמר זה פרעה כנגד כל ישראל כי משה ואהרן לא היו עובדים זאת העבודה:

פסוק ה
הן רבים עתה עם הארץ. ר"ל שכבר יהיה נזק גדול לפרעה אם ישביתו אותם מסכלותם ללכת לזבוח במדבר:

פסוק ח
מתכנת. מספר:

פסוק ט
ואל ישעו בדברי שקר. ר"ל ואל יפנו ויבחרו בדברי שקר וזה שאם תכבד העבודה עליהם לא יהיה להם פנאי לקחת אלו העצו' בלבם והנה סבת לקיחתם כמו אלו העצות של דברי שקר היותם נרפים ונטלים ממלאכה:

פסוק טז
וחטאת עמך. הנה יחסו החטא לעם לחלוק כבוד למלכו' ובא העם בלשון נקבה וכמוהו רבים:

פסוק יח
ותוכן לבני'. הוא מספר הלבנים שיה מוגבל להם. וישב משה אל יי' יתכן שהלך משה אל המקום שהיה נאות שתגיע לו שם הנבואה:

פסוק כב
למה הרעות לעם הזה. הנה חשב משה שאע"פ שלא יתן אותם פרעה להלוך לא יכביד עבודתם כי כבר אמר לו השם יתע' שהוא ראה עני עמו ולזה היה חושב משה שתדבק בהם השגחתו להקל מעבודתם או שלא תכבד עליהם יותר ממה שהיה וכאשר ראה שכבר הרע פרעה לעם מעת שבא אליו לדבר בשם השם נתירא משה פן תמנע זאת ההשגחה מישראל מפני חסרונם והודיעו השם יתע' כי אין השתדלותו להקל העבודה מהם שם אבל ישתדל עכ"פ להוציאם משם ביד חזקה:

פסוק כג
והרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך. ר"ל שלא הצרת עמך בבאי לפרעה אבל נוסף להם רע מאז באתי אל פרעה וזה הפך ממה שהייתי חושב מדבריך:

פרק ו

פסוק ג
באל שדי. ר"ל באל שדי במציאותו להשפיע מה שיצטרך לנמצאות באופן היותר שלם וכאלו יאמר שהוא נראה לאבות בזה השם שאם לא יתכן שיהיה מה שייעד להם מצד הסדור המסודר באמצעו' הגרמי' השמימיי' הנה הוא יביא להם זה הטוב מפאת הסדור המסודר מההשגח' האלהית אשר דבקה באבו' הקדושי' מפני השגחה הכוללת הנה

תהיה מפני ההשגחה האלהית אשר תדבק לדבקים בו והנה ביארנו זה בשלמות בששי מספר מלחמו' יי':

ושמי יי' לא נודעתי להם. ר"ל לישראל והרצון בזה כי בעת ששמי שהוא יי' לא נודע לישר' כמו שהו' נודע עתה על ידך במה שלמדת ידך אותו לזקני ישר' הנה עם כל זה הייתי משתדל להקים אתם בריתי שהיה עם האבות לתת להם רץ כנען ארץ מגוריהם אשר גרו בה והנה קראה ארץ מגוריהם מפני האבו' שגרו בה כמו שאמ' על יצחק רק את בני לא תשוב שמה בעבור אברהם שיצא משם ויותר נפלא מזה שכבר שמעתי גם כן נאקת בני ישר' קודם שהיה שמי נודע להם כמו שנזכר בפרשה הקודמת ובהיות הענין כן הו' מבואר שהם יותר ראויי' עתה שתדבק בהם השגחתי לפי ששמי יי' נודע ביניהם. ולזה ראוי שתבטח שאני אקיים מה שהבטחתיך והנה אמר ושמי יי' לא נודעתי להם ולא אמר ושמי יי' לא נודע להם להעיר על ששמו הוא עצמו ועצמו הוא שמו וזה כי בנמצ' המורכב יקרה שיהיה הגדר בלתי הנגדר באופן מה לפי שהנגדר הוא אחד ובגדר ימצא הרבוי מה כמו שיתבאר באלהיות ואולם השם יתעלה הוא אחד פשוט מכל הפנים ולזה יהיה עצמו ושמו דבר אחד מכל הפנים:

פסוק ח

אשר נשאתי את ידי. ר"ל אשר נשבעתי טעם כי אשא אל שמים ידי:

פסוק ט

וידבר משה כן אל בני ישראל. הנה לפי דעתי משה אמר זה לישראל בלא אמצעות אהרן כי כן צוהו השם יתע' במה שאמר לו לכן אמור לבני ישראל:

פסוק יא

בא דבר אל פרעה. בזולת אמצעות אהרן ולכן אמר משה הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני **ערל שפתים**. והנה הרצון בערל שפתים סתום הדבור ר"ל שננעלו שערי הדבור לפניו כמשפט מי שאינו איש דברים ולזה ביאר במה שאחר זה ידבר יי' אל משה ואל אהרן בכל מה שצוה לאמ' לישראל ולפרעה הרצון בזה שהדבור היה מאתו יתע' למשה שיאמ' זה לאהרן והוא היה המליץ בינו ובין מי שישלחהו השם לדבר אליו והנה אחר שהזכיר תולדו' אהרן ומשה שב לבאר זה שנית:

פסוק כו

הוא אהרן ומשה. מפני שהיה מדבר עתה בתולדות אהרן הקדים אהרן למשה ועוד שהוא היה גדול ממנו והנה אחר זה כשתארם כשהם מדברים אל פרעה הקדים משה לאהרן כי משה היה העקר בזה:

פרק ז

פסוק א

ראה נתתיך אלהים לפרעה. ר"ל שעל דבר פרעה שהיה ירא איך ישמע אליו נתנו השם יתע' לאלהים באופן שיהיה מורה לאהרן מה שיאמר והוא יהיה לו לנביא ולמליץ כמו שאמר בפרשה הקודמת הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים:

פסוק ד

ונתתי את ידי. ר"ל מכתי והוא כלשון בני אדם בעבור שהיד הוא כלי להכות:

פסוק ט

והשלך לפני פרעה. כדי שיתבאר לו שהמטה הוא נהפך לנחש באופן שלא ישאר לו ספק על זה. והנה לזאת הסבה השליך אהרן את מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו וכן הכה במימי היאור להפכם לדם לעיני פרעה ולעיני עבדיו לזאת הסבה בעינה. וכן ראוי שנאמין שיהיה הענין גן בשאר המכות הנוהגות זה המנהג ואם לא נזכר זה בכלם:

פסוק יא

לחכמים ולמכשפים. אחשוב שהחכמים היו האנשים שהיו חכמים בחכמת מצרים וענין החכמה ההיא היתה להמיא חכמת הכשוף ויעשו בה פעולות זרות אין מדרך הטבע שיגיעו ממנו וזה אם בשיאחזו העינים ויביאו לחשוב שהם עושים מה שאינם עושי' אם כשימציאו התחבולו' הטבעיות יתחדשו בהם עניני' זרים ידמו מפעולות הכשפים או בשיעשו אלו הפעולות הזרות על דרך כשוף אם היה שיהיה אפשר שיתחדשו בדרך הכשוף כמו אלו הפעולות על דרך האמת. והנה לא נודע לנו עד היו מהות זה הכשוף וענינו. ולה לא ראינו לדבר בו והמכשפים היו האנשים שהיו מעסקי בפעולות הכשוף:

חרטומי מצרים. הם החכמים והמכשפים:

בלהטיהם. בסתריהן כטעם והמלך לאט את פניו שהרצון בו כסה והסתיר. וידמה שכבר עשו זה באחיזת עיני' וזה שהם הביאו לחשב שיהפכו מטותיהם לתנינים במה שהסתירו והעלימו מאמתת העניין מהאנשי' הרואים זה:

פסוק יב

ויבלע מטה אהרן מטותם. ר"ל שבעת היותו לתנין בלע שאר התנינים והיו למזון לו עד שכאשר שב למטה לא נמצא שם רק מטה אהרן והוא המטה שהיה ביד משה שצוהו השם יתע' שישאהו בידו שיעשה בו את ואותות וזה לאות' שמטה אהרן היה תנין לפי האמת לא לפי הראות לבד כמו הענין במטות החרטומים ולזה היה ראוי שיתן פרעה אל לבו שיש הבדל נפלא בין מה שיעשוהו החרטומים ובין מה שעשה משה והנה עם כל זה נתחזק לב פרעה ולא שמע אליהם:

פסוק טז

ואמרת אליו יי' אלהי העברים וגו'. הנה הרצון בזה שיאמר לו זה באמצעות אהרן כמו שקדם:

פסוק יח

והדגה אשר ביאור תמות ובאש היאור ונלאו מצרים. ר"ל כי בעת שיכה במטה אשר בידו על המים יהפכו לדם ותמות תכף הדגה אשר ביאור ובאש את היאור:

פסוק יט

על מימי מצרים. הם כלל כל המימות ואחר זה פרט אותם והנה אמר לו שיטה ידו על מימי מצרים לפי שבעת הכותו את היעור יהפכו כלם לדם כאלו נטה ידו עליהם:

על נהרותם על יאוריהם ועל אגמיהם. הנה הנהרות הם מימות הנגרים שיש להם בהמ מקור או מקורות יהיו נובעי' ממנו והיאורים הם ג"כ מימות נגרים אלא שאין להם בהם מקור יהיו נובעים ממנו אבל הפכו המים שם ממקום אחר. והאגמים ומקוה המים הם מימות עומדים במקום אחד בלי נגרים וכאשר יהיה שם מהם כמות רב יקראו אגמים וכאשר יהיו מועטים יקראו מקוה המים:

ובעצים ובאבנים. רוצה לומר שכבר יהפכו לדם גם כן המים אשר בכלי העצים והאבנים בעת הכותו את היאור:

פסוק כב

ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם הוא כמו בלהטיהם. והנה הביאו להם מים מהמקומות אשר חפרו אחר זה כמו שכתב החכם אבן עזרא והפכו אותם לדם לפני פרעה כי לא נהפכו לדם על ידי אהרן רק המים המגולים הנראים על הארץ לא המים אשר תחת לארץ ולזה חפרו המצרים סביבות היאור מים לשתות והנה עם כל זה היה הבדל עצום בין מעשה משה למעשיהם כי הם לא הפכו כי אם מים מעטים היו לפניהם ומשה הפך כל מימי מצרים ברגע אחד:

פסוק כג

ולא שת לבו גם לזאת. כי הוא חושב שהיו מעשה כשפים ולא נתן לבו להתבונן בהבדל נפלא שבין מעשה המכשפים למעשה משה:

פסוק כה

וימלא שבעת ימים. רוצה לומר שהמכה הזאת עמדה שבעת ימים וביארה התורה זה בזאת המכה לאות שכל שאר המכות עמדה כל אחת מהן שבעה ימים כי זה מנהג התורה שתבאר הדברים בענין אחד כדי שנלמוד ממנו זה בשאר הענינים הדומים לו כמו שהתבאר בשרשים הכוללים. וארצה באמרי שאר המכות אשר אפשר שיאמר בהם זה כמו הכנים והשחין:

פסוק כו
בא אל פרעה ואמרת אליו. רוצה לומר שיאמר זה לו באמצעות אהרן וכן הענין בכל הדברים שצוה השם יתע' למשה שיאמר לפרעה כי כבר שמהו השם יתע' לו לפה בכל אשר ישולח אל פרעה כמו שקדם:

פסוק כח
ועלו ובאו בביתך. הקדימו לפי שהוא היה העקר ולזה היה ראוי שילקח תחלה ולזה גם כן הקדי' עבדיו לעמו כי היתה יד עבדיו במעל אשר מעל בישראל:

פרק ח

פסוק א
נטה ידך במטך על הנהרות. הרצון בזה שיטה ידו במטהו בעבור הנהרות והאגמים והיאורי' בדרך שיצאו מהם צפרדעים או אפשר שנטה ידו במטהו אל הצד שהיו בו הנהרות והיאורים והאגמים. והביאור הראשון הוא יותר נכון כי כבר יתכן שהיו במצרים מימות בכל הצדדים:

פסוק ב
ותכס את ארץ מצרים. רוצה לומר שעלה ממנו רבוי נפלא:

פסוק ג
ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם. כבר ביארנוהו במה שקדם והנה יתכן שעשו זה במים מועטים שהביאו לפניהם כמו שכתב החכם אבן עזרא רוצה לומר שהביאו לחשוב שיעלו מהם צפרדעים:

פסוק ד
העתירו אל השם ויסר הצפרדעים. מפני שלא מצאנו לפרעה שיאמר כן במכת הכנים ידענו כי לא עשה זה כי אם לנסות אם היה זה הפועל בא על ידי משה ואהרן או הוא מקרה קרה להם וידעו זה המקרה משה ואהרן באחד מן הדרכים אשר ידע האדם בהם העתידות ולזה אמר שאם היה כדבריהם שיהיה זה הפעל בא על ידם מאת השם יתעלה יתפללו לשם יתע' שיסיר הצפרדעים ממנו ומעמו ואז יתברר לו אם תסור המכה הזאת כי דבריהם אמת וישלח העם לזבוח ליי' ואמ' משה לפרעה התגדל והשתבח והתפאר עלי להוכיח השקרו' אם ימצא בדברי והנה תבחן עוד כשתגזור הזמן שתרצה שתסור זאת המכה ממך ואני אשתדל בתפילתי עם השם יתע' שיאמינו דבריך והנה אמר לו זה כי משה היה יודע שכונת פרעה היה לנסותם והנה אם אמר לו משה שיעתיר אל יי' ויסורו הצפרדעים היה אפש' שישאר ספק על זה לפרעה ויחשוב כי משה היה חושב שכבר הגיע העת שיסורו הצפרדעי' ולזה רצה משה שיגביל פרע' העת שירצה שיסורו

בו. והנה חשב פרעה כי משה אמר זה להיותו משער שכבר הגיע עת סורם כי הוא יחשב שירצה פרעה שיסורו תכף ולזה שם העניין בבחירתו והתחכם פרעה כנגד זאת המחשבה ושאל ממנו שיסורו הצפרדעים למחר:

פסוק ה

למתי אעתיר לך. אין הרצון בזה מתי אתפלל לך אבל הרצן בו באי זה העת יבחר שיסורו הצפרדעים ויתפלל משה שיסורו בעת ההוא:

פסוק ו

למען תדע כי אין כיי' אלהינו. הנה אמר זה לפי שפעולות העליונים מוגבלים ומסודרים ולא יוכלו לשנות סדורם ואולם השם יתע' שליט לעשות מה שישאלו ממנו הדבקים בו:

פסוק ח

אשר שם לפרעה. ר"ל ששם בהם מועד לפרעה שיסורו בו:

פסוק י

ויצברו. ויאספו:

חמרים חמרים. ר"ל צבורין צבורין:

פסוק יא

וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו ולא שמע אליהם. יתכן שבאו לפניו משה ואהרן אחרי שסרו הצפרדעים לבקש ממנו שישלח ישראל כמו שהבטיחם ולא שמע אליהם ואז אמרו לו לפי מה שאחשוב שאם מאן הוא לשלח העם הנה יכה במטה אשר ביום עפר הארץ והיה לכנים וכאשר מאן לשלחם אז צוה משה לאהרן שיכה עפר הארץ והיה לכני' בכל ארץ מצרים כמו שהיה מנהגם בשאר המכות הקודמות כי לא היו מביאים המכות כי אם לתכלית שישלח בני ישראל ממצרים:

פסוק יג

ויך את עפר הארץ ותהי הכנם באדם ובבהמה. ר"ל שבסף העניין היה הכנם באדם ובבהמה וזה שבתחילה היה כל עפר הארץ כנים בכל ארץ מצרים ואז השתדלו החרטומים להוציא הכנים ולא יכולו ואחר זה עלה הכנם מהארץ באדם ובבהמה ר"ל שבסוף העניין היה הכנם באדם ובבהמה:

פסוק יד

להוציא את הכנים ולא יכולו. ידמה שלא היה כח במלאכה ההיא להחטיא חוש הראות בכמו אלו ההויות הקטנות ולזה אמרו בבראשית רבה שאין השד שולט בבריאה פחותה מכשעורה:

פסוק טו
אצבע אלהים הוא. ר"ל שהיא מכת השם יתע' לא פעל נעשה בכשפים ולזה לא יוכלו החרטומים לעשו' כמו זה המעשה כן פירשו בבראשי' רבא ויתכן שהם אמרו שהיא מכת אלהים לפי המערכת ולא נעשה על ידי משה ואהרן כמו שכתב החכם א"ע וכאלו אמר זה להודות שיאן יתרון למשה ולאהרן עליהם:

פסוק טז
ואמרת אליו. באמצעות אהרן הנני משליח בך מגרה ומשסה בטעם והשלחתי בכם את חית השדה:

פסוק יח
ערוב. הם חיות מעורבות ממיני' רבים כמו זאבים ושועלים והיו אוכלי' מזונותיהם בבית ובשדה ומשחיתים המקנה:
והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן. יתכן ששאר המכות היו כוללים לישראל ולמצרים כמו שכתב החכם א"ע:
למען תדע כי אני יי' בקרב הארץ. ר"ל שאני משגיח בתחתונים ואע"פ שמעלתי גבוהה מאד וזה שכבר אביא המכה הזאת כך ובעמך ולא אביא אותה בארץ גשן ששם בני ישראל:

פסוק יט
ושמתי פדות בין עמי ובין עמך. ר"ל שאני אשם ההבדל בין עמי ובין עמך פדות וזה כי לעמי יהיה לו פדות מהמכה הזאת ולא כן לעמך וזהו ההפלגה וההבדל שאמ' השם יתעלה שיפליא ארץ גשן לבלי היות שם ערוב ואפשר שרצה בזה והוא הנכון שגם בארץ גשן לא ימלטו מזאת המכה כי אם הישראלים וזה כי כבר היו שם מצרים כמו שהורה באמרו ושאלה אשה משכנתה או ר"ל בפרות הפרש כמו שכתב החכם אבן עזרא:

פסוק כא
לכו זבחו לאלהיכם בארץ. ר"ל בארץ מצרים כדי שלא יצאו משם כי היה ירא פרעה שיברחו:

פסוק כב
תועבת מצרים. כתרגומו כי הם היו עובדים למזל טלה והיו חושבים שיהיה המזל ההוא אלהי מצרים:

פסוק כד
רק הרחק לא תרחיקו ללכת. יותר מדרך שלשת ימים:
העתירו בעדי. שיסור הערוב:

פסוק כח
גם בפעם הזאת. אמ' זה לפי שפעם אחרת הסכים לשלחם ולא קיים דברו וזה היה במכת הצפרדעי' והנה זה גנות גדול בחק המלכות ר"ל שלא יקיים דבריו וכל שכן בענין הזה וזה כי הוא היה עושה חמס בהכריחו ישראל לעבודת פרך ולזה היה ראוי שישלחם לזבוח להשם ואם לא קדמ' להם מצדו הבטחה על זה עם מה שהיה רואה מהנפלאו' והמכות שהביאם עליו השם יתע' כדי שישלח העם:

פרק ט

פסוק ג
הנה יד יי' הויה. ר"ל מכת השם יתע' במקנך אשר בשדה הנה זה היה פלא עצום כי זה העפוש אשר נתחדש באויר אז על דרך פלא שהיה ממית המקנה לא נתפשט כי אם באויר שהיה חוץ לעיר:

פסוק ו
וימת כל מקנה מצרים. ר"ל שמת ממנו הרבה כי הגזירות הכוללות תעשינה בכמו אלו הספורים על זה האופן וכן וישכימו בבקר והנה כלם פגרי' מתים. וכן אמרו כי כלנו מתים בעבור הבכורות שמתו. והנה מתו אשר בשדה ונשארו אשר בעיר ואולי לא מתו כל אשר בשדה כי לא אמר כן משה לפרעה אבל אמ' שיהיה בהם דבר כבד מאד:

פסוק ז
ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם. הנה אף על פי שכבר היה ראוי שיתברר לו שזה פועל אלהי שלא מת אחד ממקנה ישראל והיה בלתי אפשר שיהיה כמו זה ההבדל בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים במקרה הנה עם כל זה הכביד לבו ולא שלח העם כמו שיעד השם יתע' שכבר יחזק לבו כדי שירבו אותותיו ונפלאותיו במרים ויתקרבו ישראל מפני זה לעבודת השם יתע'. וידמה שכבר אמר לו אז שישלח את העם בהתאמת לו דבריהם והוא חזק לבו ואז אמרו לו כי אם מאן הוא לשלח יביאו לו מכת השחין כי לא באו המכות כי אם לתכלית שיצאו בני ישראל ממצרים:

פסוק ח
פיח הכבשן. הוא הרמץ:
וזרקו משה השמימה. אפשר שם משה הכל בכלי אחד וזרקו באויר לצד השמיט'. ורז"ל אמרו בבראשית רבה שכבר נעשה לו נס שהחזיקו מלא חפני משה מלא חפניו ממשה ואהרן:

פסוק י
פורח. כתרגומו:

פסוק יב
כאשר דבר יי' ביד משה. ר"ל שכבר אמר השם יתע' למשה כי הוא יחזיק את לבו:

פסוק יד
כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך. ר"ל שישלח הרבה ממכותיו אל לבו. והרצון בזה שיירא לבו ויפחד מהם כי היו בזאת המכה קולות חזקים וברד ואש מתלקחת מתוך הברד. והנה תמצא שכבר פחד מאד פרעה מזאת המכה ולזה אמר בבא המכה חטאתי הפעם יי' הצדיק ואני ועמי הרשעים:

בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. הרצון בזה כי בקצת הדברים הנמצאים בארץ יתכן שיהיה כח לעליוני' שהם עולים מהשם יתעלה אבל בכל הארץ אין כח לאחד מהן זולתי השם יתעלה וזה כי כל אחד מהעלולים ממנו יש לו כח בסדור זה הנמצא השפל כמו שהתבאר בחמישי ממלחמות השם. ואולם השם יתעלה יש לו כח בכללות זה הסדור והוא מסודר ממנו והוא שליט עליו להניע אותו לאשר ירצה:

פסוק טו
כי עתה שלחתי את ידי ואך. רוצה לומר אם הייתי רוצה הייתי שולח מכתי ואכה אותך ואת עמך בדבר ולא ימצאו ישראל מונע אחר זה מהיציאה מצרי' לזבוח לי:

פסוק טז
ואולם העמדתיך בעבור. שתראה כחי ויכנע לבבך ובעבור שיכירו מדרגת מציאותי בכל הארץ כדי שיתקרבו כלם לעבודתי:

פסוק יז
מסתולל. כובש ורומם כטעם דרך לא סלולה:

פסוק יט
העז. אסוף:

פסוק כג
ויט משה את מטהו על השמים. רוצה לומר שנטה מטה לצד השמי' ותהלך אש ארצה הם לפידים הוים מהאיד הקטורי ואולי היו קלים באופן שהיו מהלכים ברדתם לארץ והם נקראים פובדר"ש בלעז ואולי היו יורדים תנועה ישרה והם נקראים לאמ"ש בלעז:

פסוק כח
קולות אלהים. רוצה לומר קולות חזקים כמו רוח אלהים. כהררי אל. שלהבת יה. כקול שדי. והרצון בזה הפסוק הוא כי מני שראה פרעה שכאשר היה מעתיר משה שתסור המכ' היה מעתיר שתסור למחרת היום ההוא כמו שתראה בעניין הערוב הנה שאל פרעה שתסור עת הזאת המכה תכף ולזה אמר העתירו אל יי' שתסור זאת המכה והוא

רב מה שהביא ממנה די בו להכניע לבי לשלח אתכם ולזה בטחו שכבר אשלח אתכם ולא תוסיפון לעמוד כי נפלה יראת השם יתעלה על פני ממה שהביא מזאת המכה:

פסוק כט

כצאתי את העיר אפרוש כפי אל יי'. זה לאות כי לא היה מתפלל משה לשם יתע' תוך העיר כי אולי לא היתה מוכנת אל שידבק לו כח השפע האלהי באופן שתהיה תפלתו נשמעת או היתה הסבה בזה חוזק התפעלותו מרוע מנהג המצרים ולזה היה צריך שיתבודד מהם בהתפללו לשם יתע' ולזה אמר במה שקדם:

למען תדע כי ליי' הארץ. רוצה לומר שהוא משגיח בה ושליט לעשות בה כחפצו:

פסוק ל

כי טרם תיראון מפני יי' אלהים. ר"ל שטרם שאתפלל עליכם להסיר זאת המכה אתם יראים מהשם יתע' אך אחר זה כי תהיה הרוחה לא תיראו ממנו כמו שספר ואמר אחר זה ויסף לחטא ויכבד לבו הוא ועבדיו.

פסוק לא

והנה ספר אח' זה ש**הפשתה והשעורה** הוכו בברד כי היו באופן שהזיק להם ואולם ההטה והכוסמת לא הוכו וכמו זה ספר בשאר המכות אי זה מהדברי' לקו בהם ועוד שכבר הוכרח לזה בזה המקום כי הוא אמר במוחלט כי כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר ולזה ביאר אי זה מהדברים אשר בשדה הוכו ואיזה מהם לא הוכו:

פסוק לג

ויצא משה מעם פרעה ויעתר אל יי'. והרצון בו שהוא יצא מן העיר:

ומטר לא נתך ארצה. ר"ל שלא נתך מטר מהעננים אשר שם מטר שירד לארץ אחר שפירש משה כפיו אל השם יתע' וזה היה פלא עצום ואולם אנקלוס תרגם שהמטר שהיה יורד לא ירד לארץ וזה יהיה יותר נפלא. ולפי דעתי שאם היה הענין כן הנה היתה מבוארת התורה זה כמו שביארה שאר הפלאים הנפלאי':

פסוק לה

ויחזק לב פרעה. רוצה לומר שהשם סבב שיהיה לבו חזק כאשר דבר ביד משה:

פרק י

פסוק א

בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו וגו'. הרצון בזה בא אל פרעה ולא יעצרך מזה היותו בלתי שומע לדברי לשלח את העם כי אני הוא הסבה בהכבדת לבו ולב עבדיו. והנה עשיתי זה כדי שאשית רבוי האותות האלה בקרבו. והנה רציתי שירבו אותותי בקרבו להקנות לבני ישראל אמונה שלמה באופן שתמשך לזרעם אחריה' וזה כי הם

יראו אלו הנפלאות וידעו כי אני יי' ויספרו זה לבניהם ובניהם לבניהם דור אחר דור באופן שיתפרסמו לכולם אלו הנפלאות ויאמינו בי תמיד. והנה הזכיר לב עבדיו מפני שהזכיר במכה הקודמת שכבר הכביד לב פרעה ועבדיו:

פסוק ב

התעוללתי. הוא לדבר כלשון בני אדם והרצון בו התפעלתי וזה כי השם הראה במה שהביא עליהם מהמות כאלו הוא כועס עליהם. לענות להכנע:

פסוק ה

וכסה את עין הארץ. ר"ל שיכסה העין המשתדל לראות הארץ בדרך שלא יוכל לראות את הארץ כי הארבה יהיה בין העין ובין הארץ בדרך שלא יראה ממנו דבר או ר"ל בעין הארץ מראה הארץ כטעם ועינו כעין הבדולח ור"ל שיכסה צבע הארץ בדרך שלא יוכל הרואה לראות הארץ:

פסוק ז

הטרם תדע כי אבדה מצרים. ר"ל התרצה שיתברר לך קודם שתסכים לשלחם כי אבדה מצרים:

פסוק ח

ויושב את משה ואהרן. שלח פרעה להשיבם אליו ושבו:

פסוק ט

בנעירנו ובזקנינו נלך. הם הזכרים ואח"כ זכר הטף ואח"כ המקנה כי זהו הסדור הראוי:

כי חג יי' לנו. ולזה ראוי שנוליך עמנו האנשים והנשים והטף לשמוח יחד בחג יי' וראוי שנוליך גם כן עמנו המקנה לזבוח מהם ליי':

פסוק י

יהי כן יי' עמכם. אמר זה להם דרך קללה כאלו יאמר שהוא לא ישלח אותם ואת טפם וימשך מזה המאמר שלא יהיה יי' עמהם:

ראו כי רעה נגד פניכם. ראיתי כתוב בספר אחד כי חכם אחד אמר לפרעה מלך מצרים ששם שני אלוהות האחד הוא פועל הרעות והאחד הוא פועל הטובות. והנה אחשוב שאמר זה לפי שהתחלת הדברים המחלפים יחוייב שתהיינה מתחלפות והנה ביאר הפילוסוף מהם זה הדעת במה שאחר הטבע ושם התבאר שהש' יתע' הוא התחלת הטובות והחומר הוא התחלת הרעות והנה בארנו אנחנו בד' ובה' ממ"י ובביאורנו בספר איוב איך הענין בזה וסוף הדברים הנה אחשוב שלזאת הסבה אמר פרעה ראו כי רעה נגד פניכם כי הוא חשב כי אלהי ישראל הוא האלוה אשר הוא פועל הרעות מפני מה שראה מאותותיו אשר שם בקרבו ולזה אמר להם שהם מבקשים רע בלכתם אחרי אלהיהם כי לא יעשה להם רק רע. ולזאת הסבה אמר משה למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם

להרוג אותם בהרים. והנה קצת ישראל פחדו מזה עד שחדש להם השם יתע' אות לטוב שלא היה בו רע כלל והוא העץ שהשליך משה אל המים וימתקו המים ולזה אמר השם אז שלא ייראו שיהי ממנהגו להגיעו הרעות מפני מה שראו מאותותיו במצרים וזה כי אם ישמעו למצות השם יתע' לא ישים בהם הרעות אשר שם במצרים כי הוא רפאם מהרעות אם הגיעו אליהם כמו שרפא המים ממרירותם כדי שיהיו נאותים לשתות מהם וזה לאות שאין מדרכו להגיע הרעות כמו שהיו חושבים כי אותה אתם מבקשים הנה עד עתה לא בקשתם כי אם ללכת במדבר לזבוח לשם ואין מחק הטף והנשים שיזבח ליי' ולזה הוא מבואר שלא הייתם מבקשים רק שילכו הגברים אך עתה לקחתם זאת העצה לברוח מן הארץ והנה לא נתפייסו בזה משה ואהרן וגרשם מאת פניו:

פסוק יב
בארבה. בעבור הארבה:

פסוק יג
רוח קדים. הוא רוח מזרחית:

פסוק יד
לפניו לא היה כן ארבה כמוהו. ר"ל בכל גבול מצרים שזכר בזה הפסוק ומזה המקום יסור הספק אשר יסופק מענין הארבה אשר היה בימי יואל בן פתואל שאמר עליו הנביא כמוהו לא נהיה מן העולם ואחריו לא יוסיף עד שני דור ודור וזה כי הארבה ההוא לא היה בגבול מצרים אבל היה בגבול ארץ ישראל והנה הר"ש ז"ל התיר זה הספק כשאמר שזה הארבה היה ממין אחד ולא היה ולא יהיה ממין אחד כמוהו. ואולם הארבה שהיה בימי יואל היה ממינים רבים כמו שנזכר שם והם גזם וארבה וילק וחסיל ואמר עליו שלא נהיה כמוהו במינים רבים והנה כאשר עיינו בזה לא מצאנו שישלם היתר זה הספק בזה האופן כי כבר ביאר בספר תהילים שהארבה שהיה בימי משה היה גם כן ממינים רבים וזה שהוא אמר בזכרו מכת הארבה אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר. ובמקום אחר אמר בזכרו מכת הארבה ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה. והנה מדברי התורה יהיו מיניו חלוקים למינים רבים כאמרו את הארבה למינהו ואת ההרגל למינהו. ובהיות הענין כן הנה הוא מבואר שזה הארבה היה גם כן ממינים רבים:

פסוק טו
עין כל הארץ. מראה כל הארץ או יהיה הרצון בו שיכסה ראיית כל הארץ שלא היה העין יכול לראות דבר ממנה כי חשכה כל הארץ מצל הארבה לרבויו:

פסוק טז
חטאתי ליי' אלהיכם ולכם. רוצה לומר שכבר חטא ליי' מפני שמאן לשלח את עמו וחטא למשה ולאהרן מפני שגרשם מאתו קודם בא מכת הארבה:

פסוק יז
שא נא חטאתי אך הפעם. רוצה לומר שלא אמאן עוד מלשלח העם ולזה התפלל משה שיסור הארבה וזה הוא מה שאמ' אחר זה ויחזק יי' את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל רוצה לומר שלא קיים מה שהבטיח למשה. וידמה שאז אמר לו משה שאם אינו משלח העם הנה הוא יביא חשך חזק על מצרים ולא רצה פרעה לשלח העם ואז הביא משה מכת החשך כמו הענין בשאר המכות:

פסוק כא
וימש חשך. פירשו בב"ר שחדש עובי נפלא באויר עד שהיה האדם יכל למשש אותו ונכון הוא. והנה לזאת הסבה לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש ממקומו. אבל היו מוכרחים שיסתמו נקבי האף והפה בדרך שלא יכנס זה האויר העב הקטורי שחדשו אז השם יתע' על דרך פלא תוך גופם וימיתם והנה הצער שהגיע להם בזאת המכה היה נפלא מאד:

פסוק כג
ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. ר"ל שבמקומות שהיו יושבים היה אור ולא היה נכנס בו זה האיד העב הקטורי וזה תכלית הפלא כי המצרי שהיה שכן לישראל היה החשך בביתו ובבית ישראל היה אור:

פסוק כד
יוצג. יונח וישאר פה.

פסוק כט
כן דברת. דבר אמת דברת כמעט כנים אנחנו:

פרק יא

פסוק א
ויאמר יי' אל משה. וכבר אמר יי' אל משה וזה כי זאת הנבואה לא באתהו לפני פרעה והנה הוא מבואר שהוא אמר לפרעה ענין זאת המכה קודם שיצא מלפניו כי בסוף ספרו ענין זאת המכה אמר ויצא מעם פרעה בחרי אף:
כלה. בשלמות שלא ישאל מכם שתעזבו דבר:

פסוק ד
כחצות הלילה. הוא כמו בחצות הלילה וכן כצאתי את העיר. הוא כמו בצאתי את העיר. ולרבותינו זכרונם לברכה זה בדרך אחרת היא הולכת מהלך הדרש:

פסוק ה
היושב על כסאו. הראוי להיות יושב על כסאו כי בנו הבכור היה ראוי שימלוך תחתיו אחריו:
עד בכור השפחה אשר אחר הריחים. הוא בכור השבי אשר בית הבור והנה השפחה היא שבויה והיא אחר הריחים לטחון שם והיא עומדת שם בתוך הבור כדי שלא תברח והנה הרצון בזה כי ימותו אז כל הבכורו' מהיותר נכבד עד הבכור היותר פחות:

פסוק ו
אשר כמוהו לא נהיתה וכמוה לא תוסיף. הוא כמו רוח גדולה וחזק שבא בענין זכר ונקבה וכן ארץ ימצא בלשון זכר ובלשון נקבה. והרצון בו שכמו ארץ מצרים לא נהיתה ארץ בעולם ר"ל שלא חלו בה כמו אלו הפגעים הרעים שחלו בארץ מצרים. וכן לא תוסיף ארץ להיות כמו ארץ מצרים שהכה יי' יתע' אותה באלו המכות העצומות:

פסוק ז
לא יחרץ כלב לשונו. ר"ל שלא יזיקם ולא יפחדם דבר ואפי' הפחד החלוש שיהיה לאדם כשיחרץ הכלב לשונו להיות לו נוכח:

פסוק ט
ויאמ' יי' אל משה לא ישמע אליכם פרעה. ר"ל שכבר אמר השם יתעלה למשה קודם שיבא למצרים שלא ישמע אליו פרעה כי הוא יסבב זה כדי שירבו מופתיו בארץ מצרים להקנות לישראל אמונה אמתית בשם יתע' ושם הודיע לו כי בזוף הענין יביא אליהם מכת בכורות והנה קיים השם יתעלה זה היעוד ר"ל שכבר עשו משה ואהרן כל המופתים האלה לפני פרעה ולא רצה לשלח ישראל כי השם יתע' חזק ואמץ לבבו:

פרק יב

פסוק א
אל משה ואל אהרן. ר"ל שכבר אמר השם יתע' למשה שיאמר זה לאהרן כי אהרן היה לו לפה:

פסוק ב
החדש הזה. נאמר על חדוש הלבנה וראוי שתדע כי לא יתכן שיהיה התחלת החדש מעת החדוש האמיתי ללבנה והוא מעת דבוקה עם השמש שאם היה הדבר כן היה מחדש לחדש ימים ושעות ורגעים וכבר התבאר מלשון התורה כי החדש הוא מורכב מימים לבד במה שאמר עד חדש ימים. ועוד כי התורה תצוה להקריב קרבן בר"ח ואלו היה ראש החדש בעת הדבוק האמתי לירח עם השמש היה לפעמים ר"ח בלילה והיה בלתי אפשר להקריב זה הקרבן שהוגבל כי הקרבת הקרבנות הוא ביום לבד כמו שיתבאר

בספר ויקרא. ובפרט מה שנאמר שם היה העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה. ולזה הוא מבואר שאין החדש מתחיל מעת הדבוק האמתי לירח עם השמש והנה הימי' הם לפי הנהוג מתחילים מזריחת השמש או משקיעתו ויתבאר הוא ראוי שיהיה ימי חדש הלבנה מתחילי' משקיעת השמש לפי שאז יהיה ראיית הלבנה בחדושה והנה יתבאר מזה שראוי שיהיה החדש מתחיל מהעת שתתחיל הלבנה להראות בו לא מהעת שיתדבקו השמש והירח שאם היה מתחיל מעת התדבקות השמש והירח היה החדש מורכב מימים ושעות ורגעים ולא ישאר אלא שיהיה החדש מתחיל מעת חדוש הלבנה לפי הראות והוא מעת שהתחיל להראות והוא אצל שקיעת השמש ובהיות הענין כן היה החדש מורכב מימים לבד הנה יקרא ראש החדש היום הראשון ממנו ובו יהיה הקרבן המיוחד בר"ח בין תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים כמו שיתבאר במה שיבא ואולם אם יכלול החדש ימים ושעות ורגעים ולא יהיה ראש החדש כי אם הרגע אשר בו יהיה חדושו וזה יהיה פעמים רבות בעת שלא יתכן להקריב בו קרבן ועוד שהתורה למה שהיא מצוה בכל הזמנים שהיו אחר נתינת' לבו והיה בלתי אפש' שיהיה שם בכל הזמנים מי שידע עלת התדבקות השמש והירח ע"ד האמת הנה ראוי שיהיה קביעות החדש בלתי תלוי בעת זה הדבוק האמתי ולזה הוא מחויב שיהיה תלוי בחדוש הלבנה שהיא לפי הראות כי זה אפשר שיושג תמיד בחוש. ולפי שהראייה תהיה אצל שקיעת השמש הנה ראוי שתהיה החדש מתיל מעת שקיעת השמש ובכאן התבארה הסבה אשר חוייבנו בעבורה לסמוך בקבוע החדש על הראייה ולזאת הסבה היו הימים מתחילים לפי התורה מעת שקיעת השמש אמר מערב עד ערב תשבתו שבתכם וזה כי כבר היה ראוי שיתחילו הימים אם מזריחת השמש אם משקיעתו כי אלו העתים לבד יושגו בחוש:

ראש חדשים. ר"ל שיהיה ראשון לשאר החדשים בענין השנים וזה ממה שיורה שהשנה היא מורכבת מחדשים והנה זה החדש שהוא ראשון לשאר החדשי' הוא בהכרח אם אצל העת שיכנס בו השמש בראש מזל טלה או אצל העת שיכנס בו השמש בראש מזל מאזני' כי אלו שני המקומות יתכן בהם שיהיה ר"ח מבין שאר התקופות השמשיות לפי שאופן המזלות הוא נחלק בפועל באו הנקודות כי אופן המישור יחלקהו בהם ואין הענין כן בשאר התקופות וכבר למדנו שזה החדש הוא אצל העת שיכנס בו השמש בראש מזל טלה לפי שהתור' בארה שזה החדש הוא חדש האביב במה שאמר' שמור את חדש האביב ושהחדש השביעי תשלם בוא האסיפ' מתבוא' הגורן והיקב וזה לא יתכן אם לא יהיה זה החדש הראשון אצל העת שיכנס בו השמש ברא טלה ובזה ידענו שזה החדש הוא חדש ניסן כמו שנזכר במכילת' והנה למדנו מזה שאנחנו מחויבי' לקבוע

חדשים ושנים שאם לא נקבע אותם לא יהיה לנו חדש ראשון לחדשי השנה והנה צותה התור' שנמנה חדשי השנה באופן שנשים זה החדש ראשון בענין השנים ולמדנו מזה ג"כ שהשנה אינה מתחלקת כי אם לחדשי' לא לדשים וימים נוספים עליהם כי בזה האופן יתכן שיהיה זה החדש ראשון לחדשי השנ' כי חלקיה הראשונים חדשי' ועוד שהוא אמר לחדשי השנה ולזה הוא מבואר שחלקי השנה הם חדשים לבד לא חדשים וימים נוספים ובהיות הענין כן והיה מבואר שהתורה הקפידה שיהיה זה החדש תמיד היות השמש אצל מזל טלה כי היא אמרה שמור את חדש האביב והוא מבואר שענין האביב תלוי בשמש הנה הוא מבואר כי חדשי השנה יהיו פעמים י"ב ופעמים י"ג. כדי שיהיה תמיד זה החדש קרוב לזה העת הנזכר וזה כי השנה השמשית היא יותר מי"ב חדש מחדשי הלבנה קרוב מי"א ימים וכאשר היה זה כן הוא מבואר שכאשר התקבץ מזה השארית מה שיהיה קרוב לחדש אחד הנה יצטרכו להוסיף על השנה חדש אחד כדי שיהיה חדש ניסן בזמן האביב שהיה בארץ ישראל אצל העת שיכנס בו השמש בראש טלה וזאת השנה תקרא מעוברת והנה יתבאר במעט עיון למי שידע שיעור זמן החדש והשנה שכבר יצטרכו לעבר שבע שנים בכל י"ט שנה כי י"ט שנה יקיפו בחדשים שלמים בקרוב נפלא ומספרם רל"ה חדשים ולזה הפליג באטולויאו"ס היוני לשבח מי שהמציא זה המחזור מי"ט שנה כי הוא הזמן הראשון שיקיף בחדשים ובשנים שלמים:

ראשון הוא לכם. ביאר בזה שכיון שקבעו אותו הנה יחוייב שיהיה ראשון ולא ישאר להם כח לעבר לעבר השנה ההיא ולולי זאת הסבה לא היה צריך שיאמר אלא החדש הזה לכם ראש חדשי השנה והיה זה כן לפי שקביעתנו המועדים היא תלויה בקביעת החדש ודבר זה כולו מסור לב"ד הגדול כמו שיתבאר וכיון שקבעו זה החדש וקראוהו ניסן חוייב שיהיה חג המצות בזה החדש בזמנו:

פסוק ג

בעשור לחדש הזה. הקדים לקיחתו לשחיטתו ד' ימי' לשתי סבות. הא' היא מפני שכבר יחוייב שיהיה תמים והנה בזה הזמן יוכלו לבדוק אם יהיה בו מום אם לא ונצטרך להם אז בזה ד' ימים להעדר מהם הבקיאות בהכרת המומים הפוסלין. והשני הוא כי זאת המצוה היתה להקנותם אמונה אמיתית בשם יתע' ולהוציאם מאמונות המצרים הנפסדות ולפי שהמצרים היו עובדים למזל טלה והיו מפני זה חושבים שיהיה זביחת הצאן דבר מכעיס אלהיהם ומביא עליהם רעות נפלאות באה המצוה מהש' יתע' לזבח השלם מזה המין והוא הזכר שיהיה תמים בלי מום והיה עם זה בן שנה שזביחו היא יותר זרה ובזה הפועל ינצלו מהרע העצום אשר יביא השם יתע' על המצרי' הפך מה

שהיו חושבים המצרי שימשך מזה הפועל וכדי שיתנו ישראל זה הענין אל לבם ותתישב נפשם בזאת האמונה באה המצוה שיהיה לקיחתו בעשור כדי שיחקרו בזה הענין שנטוו בו באלו הד' ימים באופן שיתעקר מהם זאת האמונה הנפסדת ויהיו בעת עשותם זאת המצוה נקיים ממנה בדרך שיעשוה לכבוד הש' יתע' בשמחה ובטוב לבב והנה נבאר במה שאחר זה שהלקיחה בעשור אינה נוהגת לדורות אבל היה זה בפסח מצרים לבד:

שה. הוא טלה או גדי כי כן כתוב שהכשבים ושהעזים וכבר אמר אחר זה ג"כ מן הכשבי' או מן העזי תקחו:

לבית אבות. למשפחות. ולמדה התורה דרך ארץ שהוא ראוי לאנשים כשיבאו להתחבר עם זולתם בסעודה או במה שינהג מנהגה שיבחרו להתחבר עם אנשי משפחתם ולמדתנו בזה התורה שכבר יצאו רבים בשה אחד עד שכבר יתכן שישתתפו כל המשפחה בו:

שה לבית. למד שכבר יוכל הבית האחד לקחת שה בעבורו לבד מזולת שישתתף לו בו זולתו:

פסוק ד

ואם ימעט הבית מהיות משה. מגיד לך הכתוב שאין ראוי לשחוט את הפסח על הנמנין בו אם לא היו ראוים לאכול אותו כלו כדי שלא יביאו קדשים לפסול וזה שאי אפשר שיאכלו ממנו אלא הנמנין בו כמו שיתבאר ואם לא יוכלו לאכלו ישאר ממנו וישרף כמו שיתבאר במה שיבא:

ולקח הוא ושכנו הקרוב אל ביתו. הנה היה ראוי שיבחרו להמנות עם השכנים בפדח מצרים כי הוא היה נעשה בבית כל אחד מהם:

במכסת נפשות. הנה הודיענו שראוי שיהיו נמנין בלקיחתו בעלי הפסח ההוא:

איש לפי אכלו תכסו על השה. למדנו מזה שהנמנה בו ראוי שיהיה מי שאפשר בו האכילה ממנו כי הוא אמר לפי אכלו תכוסו על השה ושהם נמנין ואוכלין על הפסח כל זמן שהוא שה וזה אמנם הוא בעת שהוא חי כי אחר השחיטה איננו שה כי אם בשתוף השם לבד. ולזאת הסבה התבאר שכבר אפש' לקצת הנמנין בו שיהיו מושכין את ידיהם ממנו כל זמן שהשה חי וזה כי ההמנות לא נשלם עד שנשחט השה שאם היה נשלם לא היה אפשר להמנות בו אחר זולת הנמנין בו תחלה כי אין ראוי שיאכל מבשרו כי אם בני החבורה כמו שיתבאר אחר זה. ולזה הוא מבואר שהמנותם אינו נשלם עד השחט השה ומפני זה הוא מבוא' שאפש' שיהיו מושכין ידיהן ממנו עד שחיטתו וראוי שתדע שאי אפש' שימשכו כל בני החבורה ידיהם ממנו יחד כי אם היה אפשר זה תסור הקדושה מהשה אשר נלקח לשם פסח וזה בלתי אפשר כי אי אפש' הפקעת הקדושה מהקדשי'

בזה האופן כמו שיתבאר לך כאשר ישולם לך העיון בדיני הקרבנות והזבחים ולמדנו מזה שאין אדם נמנה על שני פסחים לפי שנאמר תכסו על השה על שה אחד אתה נמנה ואינו נמנה על שני פסחים. וראוי היה להיות כן שכיון שנמנה על שה אחד כבר פרע חובו המוטל עליו מקרבן הפסח:

פסוק ה

שה תמים זכר בן שנה. למדנו מזה שאי אפשר בקרבן פסח שיהיה בעל מום כי התודה חייבה שיהיה תמים. וכבר יתבאר במה שיבא המומין הפוסלין בקדשים וכן למדנו מזה שאי אפשר בו שיהיה נקבה ולא טומטום ואנדרוגינוס כי אין אחד מאלו זכר באמתות אצל ידיעתנו והתורה צותה שיהיה זכר וכן למדנו מזה שאי אפש' בו שיהיה יותר מבן שנה והנה שיעור השנה התבאר שהוא לפעמים י"ב חדש ולפעמים י"ג חדש וראוי שתדע שהשה שהוא פחות משנה כשר לפסח ולזה תהיה הכונה במה שאמר' התורה בן שנה להוציא השה שהוא יותר מבן שנה לבד וזה כי בן הוא השה שהוא פחות מבן שנה וזה כי בן שנה יאמר בשני ענינים אם כאשר הוא בן שנה לא פחות ולא יותר אם כאשר אין לו יותר משנה אחת אבל הוא בשנתו הראשונה ואי אפשר שתהיה הכונה בזה שיהיה בן שנה בדקדוק כי לא יתכן שימצא בזה הרבוי שצריך להם ולזה תהיה הכונ' בו שיהיה בשנתו הראשון:

פסוק ו

ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל. הנה למדנו מה שהתורה רצתה שיתפרסם זה הפועל כי יש בפרסומו תועלת להזכיר נפלאות השם יתע' שעשה לישראל בצאתם ממצרים ולזה אמר שישחטו אותו רבים רוצה לומר שיהיו שם רבים בעת שחיטתו לפרסם זה הענין ולפי שאמרה כל קהל עדת ישראל ולא אמרה כל קהל ישראל או כל עדת ישראל למדנו שהכללות ההוא שב אל הקהלות והעדות לא לאישי הקהל והנה יהיה קהל עדת כמו שמש ירח שהרצון בו שמש וירח והנה הרצון בו שישחטו אותו כל קהל ועדה שבישראל בין הערבים ולפי שלא יתכן שיפול שם כל על הפחות משלשה כי אנחנו לא נאמר משני אנשים כל האנשים האלו אבל הפחות שנאמר בו זה הלשון הוא שלשה כמו שזכר הפילוסוף בראשון מספר השמים. הנה יחוייב מזה שתהיה שחיטתו בשלש קהלו' וכל אחד מהם הוא עשרה כמו שיתבאר מצד הוראת הגדר בשרשים הכוללים:

בין הערבים. הוא חצי היום שהוא בין שני הערבים. הערב אשר הוא קודם זריחת השמש והערב שהוא אחר שקיעת השמש שכל אחד מאלו נקרא ערב או נשף אמר מהנשף ועד הערב למחרתם. והיה זה כן כי בכל אחד מאלו הזמנים ימצא ערוב מהחשך והאור מפני אור השמש הנרא' כעבים וזה הזמן אשר קודם זריחת השמש נהג הלשון לקרא אותו

שחר והזמן אשר אחר שקיע' השמש נהג הלשון לקראו ערב והנה מחצי היום ואילך יכנסו בגבול החיוב לשחוט הפסח לא קודם זה:

פסוק ז

ולקחו מן הדם. כבר יתבאר במה שאחר זה שקבלת הדם היתה בכלי שנאמר וטבלתם בדם אשר בסף ומשם היו לוקחים מהדם כשיטבלו בו אגודת אזוב ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף ראוי שתדע שזאת ההזאה היתה לפני' מהבית כמו שנאמר אחר זה והיה הדם לכם לאות והנה צוו בה לפרסם להם הפסד האמונה אשר גדלו בה ר"ל אמונת מצרים וזה כי בזאת הפעולה אשר היה לפי דעתם בה אף וחמה לאלהי מצרי' והנה ראוי לפי אמונתם שיבא רע נפלא בבית אשר יזו מדם השה בה היו נצולים המו שכתוב וראיתי את הדם ופסחתי עליכם וזה כי כבר היה זה לאות לישראל שסרו מזאת האמונה הנפסדת וזה היה סבת הצלתם ר"ל סורם מהאמונה ההיא וכבר בארו זה ז"ל במכילתא באופן מסכי' לזאת הכונה על הבתים אשר יאכלו אותו בהם כבר התבאר אחר זה כי בשאר הבתים ג"כ אשר היו יושבים היו מזים מדמו בזה האופן שנאמ' על הבתים אשר אתם שם והיה זה ג"כ כדי שיראו הדם ויתפרסם להם שבזה הענין תשלם להם ההצלה מהנגף אשר נגפו המצרים בלילה ההוא ואכלו את הבשר בלילה הזה הוא ליל ט"ו והוא מצות עשה:

פסוק ח

צלי אש. הוא הצלוי באש בעצמו לא הצלוי בדבר שהוחם באש כמו התנור ומה שידמה לו מהדברים שהוחמו באש:

ומצות על מרורים יאכלוהו. ראוי שתדע כי מצה הוא הלחם שלא נתחמץ הנעשה מחמשת מיני תבואה אשר אפשר בהם החמוץ והם חטה ושערה ושיון וכוסמת ושבולת שועל. וזה כי המצה הוא מה שנעדר ממנו החמוץ ולזה לא תהיה אלא במה שאפשר בו החמוץ ואלו המינים שזכרנו הם לבדם באים לידי חמוץ כמו שהתבאר לרז"ל. ומרורים. הם עשבים מרים כמו החזרת והכרפס ומה שידמה להם והנה המצוה היתה שיאכלו עם הפסח מצה ומרור וכבר ביארו ז"ל במכילתא שאין מצות מצה ומרור מעכב' מצות אכילת הבשר ר"ל שאם לא היה לו מצה ומרור לא ימנע מפני זה אכילת הפסח כי המצוה היא אכילת הפסח והמצה והמרור טפלים לה. והנה לזה אמרה התורה ואכלו את הבשר בלילה הזה ואחר כן ביארה התנאים אשר תשלם בהם זאת האכילה. ר"ל שיהיה צלי אש ושיאכל על מצות ומרורים ואלו היה אכילת המצה והמרור מצוה בפני עצמה היה אומר ומצות על מרורים יאכלו לא יאכלוהו שהוא שב אל הבשר שזכר בראש הפסוק וזה מבואר בנפשו וידמה שתהיה הסבה בשלא תהיה מצות מצה ומרור מעכבת

מצות אכילת פסח לפי שמצות מצה ומרור לא היתה מכוונת כי אם להעיר על החפזון כמו שנבאר וזה היה מיוחד יותר בפסח מצרים כמו הענין במה שאמר מתניכם חגורים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם שלא היה נוהג כי אם בפסח מצרים. ואולם אכילת הבשר בתואר שזכר היתה מכונת להוציאם מאמונת המצרים ולזה אין ראוי שתהיה מצות מצה ומרור מעכבת אותה:

פסוק ט

נא. הוא לפי הוראת הגדר מה שהתחיל להתבשל ולא נתבשל בשלמות כבר נתבאר זה בטבעיות ולפי שכבר אסר במקום אחר המבושל במים ואע"פ שהוא מבושל על תכליתו ידענו שמה שהזהיר עליו הוא הצלי אש שלא נתבשל באופן שיהיה ראוי למאכל אדם:

ובשל. הוא תאר כמו חפץ זקן:

מבושל במים. ראוי שתדע שדין מי שאר המשקין בזה כדין המים כי התורה לא התירה שיאכל כי אם צלי אש והנה הוצרכה התורה לבאר שהבשל שמנעה התורה לאוכלו הוא המבושל במים מפני שכבר יפול הבישול בלשוננו על הצלייה באש כבר תמצא זה בפסח יאשיהו שנאמ' ויבשלו את הפסח באש כמשפט. והנה לפי דעתי זה המאמר יהיה בשתי מצות לא תעשה. האחת היא שלא יאכלו ממנו נא והשנית שלא יאכל ממנו בשל במי' או בשאר המשקין. והנה נבאר אמתת זה אצל מנותינו המצות הנכללות בזאת הפרשה:

כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו. רוצה לומר שיצלהו שלם באופן שיהיה ראשו אצל כרעיו ואצל קרבו וראוי שתדע כי לא מחזירים קרבו לתוכו אחר שהדיחו אותו כי התורה הקפידה שיהיה צלי אש וזה החלק ממנו יהיה בדמות מבושל אבל היה קרבו מבחוץ כשיצלו אותו כדי שישלוט בו האש בעצמו והנה צותה התור שיצלהו שלם להראות לישראל הפסד אמונת המצרים כי הם יצלו אותו שלם והוא האופן אשר היה ראוי שיגיע ממנו כעס יותר לאלהי מצרים ובזה האופן יהיו ניצולים. וראוי שתדע כי אכילת נא ומבושל הוא לאו אחד לא שני לאוין כי התורה כללה אותם בלאו אחד והנה יש לשניהם ענין יוכללו בו והוא שהם בלתי צלי ולזה אמ' אחר כן כ"א צלי אש וראוי שתדע שהאוכל ממנו נא ומבושל לא ילקה אלא אם אכל אותו בליל ט"ו ולמדנו זה ממה שאמר כי אם צלי אש בשעה שיש לו לאכלו צלי אש הוא מוזהר על אכילתו נא ומבושל לא קודם זה שאם אכלו קודם זה נא ומבושל עובר בעשה כי התורה צותה אותו שיאכל הבשר בליל ט"ו לא קודם זה וכן אם אכלו בלתי נא ומבושל ובלתי צלי אש בליל ט"ו עובר בעש':

פסוק י

ולא תותירו ממנו עד בקר. הנה החמירה התורה בזה יותר ממה שהחמירה בשאר הקדשים כי זמן אכילת הקדשים החמור מהם הוא ליום אחד ולילה כמו שיתבאר וזמן אכילת הקרבן הזה אינו כי אם לילה אחת והיה זה כן כי רצתה התורה שיאכל בעת היותו יותר נבחר לעשות כפי מה שאפשר כנגד אמונת המצרים כי בזה יתישרו ישראל יותר לסור מהאמונה ההיא:

באש תשרופו. ראוי שתדע כי התור' לא הגבילה זמן לזאת השריפה ולזה לא תדחה זאת השריפה לא שבת ולא יום טוב וזה מבואר כנפשו:

פסוק יא

מתניכם חגורים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אותו בחפזון. כבר יראה מזה כי מנהגם היה להתיר הגורם כאשר ירצו לאכול וכן המנהג היום בקצת המקומות וכזה אמרו בראשון משבת בהתחלת הסעודה שהיא משיתיר חגורו וכן היה מנהגם להסיר נעליהם מרגליהם ולרחוץ אותם קודם האכילה. ולזה אמר אברהם יוקח נא מעט מים ורחצו רגליהם והמקל הוא דבר ישאהו האדם בצאתו לדרך והנה צוה אותם שיאכלו הפסח בדמות נוסעים לא יתירו חגורם ולא יסירו נעליהם מרגליהם ויהיה מקלם בידם ויאכלו אותו בחפזון ובמהירות כמנהג האנשים שרוצים ללכת בדרך להעיר אותם כי בפעם הזאת ישלחם פרעה בלי ספק ואע"פ שכבר הקשה לבו בכל המכות הקודמות ובזה האופן תהיה נוספת אמונתם בשם יתע' בראותם שכבר יתקיים מה שיעיד להם כי הכונה כולה היתה להוציאם מאמונתיהם הנפסדות ולהכניסם באמונה האמתית כי בזה האופן תשלם להם ההצלחה האנושית ויהיו ראוים לירושת הארץ כמו שקדם. והנה זה הצווי היה בפסח מצרים לבד וזה מבואר בנפשו:

פסוק יב

ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה. ר"ל שתראה בהם פעולתי ומכתי או יהיה מענין עברה וכעס כמו שביארנו במכילתא כטעם עובר ומתעבר והנה זה המאמר הוא כלשון בני אדם כי השך יתע' לא יתפעל כלל חלילה לו מזה:

ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. הם האלילים שהיו עובדים להם וידמה שכבר נשחתו במין אחד ממיני ההשחתה כמו השריפה וההרס ומה שידמה להם וזה כולו היה לאמת ישראל שאין באול האלילים צד מהאלהות:

פסוק יג

וראיתי את הדם ופסחתי עליכם. זה לאות כי לא היתה זאת ההזייה על המשקוף ועל שתי המזוזות כי אם בפסח מצרים והרצון בו שכבר יתבאר לי מפני מה שתעשו מן הדם שיצאתם מאמונת המצרים וזה יהיה סבה שאחוס עליכם:

ולא יהיה בכם נגף. מפאת המשחית הנוגף המצרים:

פסוק יד

וחגותם אותו חג ליי'. ראוי שתדע כי מלת חג תאמר על יום טוב וזה מענינם מבואר ותאמר עוד על זבח שלמי החגיגה אמר אסרו חג בעבותי' ולא ילין חלב חגי. וידמה שיהיה נאמר בזה המקום לפי הענין הראשון ונרא' בעיני שיהיה הרצון בו זביחת השלמי' והם נקראים בלשון רז"ל שלמי חגיגה וכן בארו זה במכילתא וכבר יורה שכן הוא שכבר אמ' משה לפרעה ויחוגו לי במדבר. ור"ל ויזבחו לי כמו שהתבאר מדבריו במקום ההוא. וכבר ביאר שזאת החגיגה היא נוהגת לדורות והנה יתבאר במה שיבא שזאת החגיגה היא נוהגת לדורות והנה יתבאר במה שיבא שזאת החגיגה יש לה תשלומין כל שבעה ובהיות הענין כן הנה תהיה זאת החגיג' מצוה בפני עצמה:

פסוק טו

שבעת ימים מצות תאכלו. ר"ל שמה שתאכלו מן הלחם יהיה מצה אבל לא חייבה התור' לאכול מצה כי אם בלילה הראשונה והיא ליל ט"ו כמו שיתבאר אחר זה:

אך ביום הראשן. הוא יום ארבעה עשר אשר דבר בו תחלה וצוה שישחט הפסח כל בין הערבי' כי היום אשר ידבר בו עתה הוא יום חמשה עשר והוא אשר צוה לאכול בו הפסח והנה אמ' כי ביום ארבעה עשר יחוייב להשבית שאור מבתיהם וזאת ההשבת' היא שיבטלו החמץ ההוא ויוציאוהו מתורת אוכל ויהיה נחשב להם כאבן וכעפר וכמה שידמה להם מהדברים שאינם ראוים לאכילה ולזה אמר תשביתו ולא אמר תסירו. ואולם העת שיחוייב שתהיה נשלמת זאת ההשבתה בו הוא ביום י"ד. ולפי דיני התורה הוא בחצי היום וראית זה שכבר אמרה התורה בענין זביחת הפסח לא תזבח על חמץ דם זבחי כמו שיתבאר במה שיבא ובהיות הענין כן הנה יצטרך שתשלם השבתת החמץ קודם שיגיע זמן שחיטת הפסח שהוא בחצי היום כמו שקדם:

מיום הראשון עד יום השביעי. רוצה לומר מהשבעת ימים שצוה שיהיה מה שנאכל אותו מהלחם מצה ולזה נתן טעם לזה הצווי ואמר כי כל מי שיאכל חמץ באלו השבעת ימים ישיגהו עונש נפלא והוא שתכרת נפשו רוצה לומר שלא יהיה לה השארות כלל אבל תאבד לגמרי כמו שהתבאר במכילתא ובהיות הענין כן הנה יחוייב שיהיה מה שנאכל אותו מהלחם באלו השבעה ימים מצה ולהרחיקנו יותר מאכילת החמץ צוה גם

כן שנשביתהו מבתינו קודם הכנס אלו הז' ימים. וראוי שתדע שזה העונש הנפלא לא יהיה אלא למי שיעשה זה במזיד אבל אם עשה זה באונס אין לו אשם בזה וזה מבואר מאד כי לא יתכן שיענש האדם על מה שעשהו באונס ועם שהוא מבואר כי כבר בארה התורה בעניין הנערה המאורסה כשנאנסה שאין לה חטא משפט מות אמר ולנערה לא תעשה דבר כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה. וכן אם עשה זה בשוגג יפטר מהכרת ויתחייב קרבן כמו שיתבאר בג"ה בפרשת ויקרא:

פסוק טז

ביום הראשון מקרא קדש. ראוי שתדע שהתורה בארה במה שיבא כי אנחנו נקרא מועדי יי' מקרא קדש כמו שכתוב אלה מועדי יי' מקראי קדש אשר תקראו אותם במועדם. רוצ' לומ' שהקריאה הזאת היא מסורה לנו וכבר נבאר אחר זה שהיא מסורה לבית דין הגדול לבד. ואין ראוי שיאמן שתהיה זאת הקריאה במועדים בעצמם כי אם בחדשים כי הם תלויי' בקדוש החדש כי הם ביום מוגבל מהחדש ולזה הוא מבואר כי כשידענו מתי היתה תחלת החדש ידענו מתי יהיו המועדים אשר יהיו בחדש ההוא. ולזה הסכימו רז"ל שזאת הקריאה היא לקדש החדש וממנו תמשך קדוש' המועדי' וזאת הקריא' היא שיאמרו בחדש ההוא שהו' מקודש כשיתבאר להם שהלבנה נראת מבערב והנה צותה התורה שיהיה היום הראשון מאלו השבעה ימים קדש. וכן השביעי וענין זאת הקדושה היא שנצטוינו לשבות בהם ממלאכה שאינ' לצורך אוכל נפש בעצמותה כמו שיתבאר אחר זה:

כל מלאכה לא יעשה בהם. היא מצות לא תעשה נזהרנו בה מעשיית מלאכה לבד המלאכה שישתמשו בה לצורך אוכל נפש והנה זאת המלאכה שאינה לצורך אוכל נפש היא המלאכה אשר קראה אותה התורה מלאכת עבודה וזה דבר ידענוהו מזה המקום וזה כי היא אמרה תמורת זה המאמר במקומות אחרים כל מלאכת עבודה לא תעשה. והנה נבאר בג"ה מה שיוכלל בשם מלאכה באופן שלם אצל באור מצות שבת. והנה מלאכות שהם לצורך אוכל נפש הם כמו הבשול והשחיט' והטחינ' והרקד' והעשלישה והאפייה וההבערה וההוצאה מרשות לרשות ואלו המלאכות ומה שידמה להם הם שאפשר לעשות ביום טוב ואפילו לבהמותינו וזה נכלל במה שאמר אשר יאכל לכל נפש שאם היתה הכונה בזה שלא יותר לנו לעשות רק אשר יאכל לאדם לא היה אומר לכל נפש ואולם אמר לכל נפש להתיר לנו לעשות מה שיאכל לכל נפש מנפשות בעלי חיים. וראוי שתדע שמה שאמר בכאן אשר יאכל לכל נפש יובן על שני פנים האופן האחד שיאכל בפועל והאופן השני שהיה דרכו שיהיה נאכל ואין ראוי שנבין שתהיה

כוונת התורה באמרה אשר יאכל שיהיה נאכל בפועל שזה בלתי אפשר לנו לקיימו כי לא ידע האדם מה יצטרך לו לאכול באופן שיעשה ממנו השעור הוא לבדו ולא יוסיף עליו וכל שכן שאי אפשר לו לעמוד על שעור מה שיצטרך לו מן האש לבשל ולאפות ולה הוא מחוייב שתהיה הכונה בזה שכבר יותר לנו לעשות מה שדרכו שהוא נאכל וזה כמו שרש כולל לכל הפעולות והתארים אשר זכרה אותם התורה ובהיות הענין כן הנה כבר יותר לנו דרך משל לאפות ולבשל ואף על פי שלא נצטרך אליו כי אין כונת התורה להתיר מה שנצטרך אליו לבד אבל התירה המלאכו' אשר תהיינה בעצמותם לצורך אוכל נפש. ואולם רז"ל עשו סייגים וגדרים בענין אלו המלאכות כמו שנבאר אצל זכירתנו שרשי זאת המצוה ולפי שאין בכאן כי אם לאו אחד לכל סוגי המלאכות שאינם לצורך אוכל נפש הנה אם עשה אותם האדם כלם בהתראה אחת אינו חייב אלא אחת מה שאין כן בשבת כמו שיתבאר במה שיבא בג"ה. וראוי שתדע כי אף על פי שבאה בכאן באזהרה מעשיית מלאכה ובז' של פסח בלאו אחד הנה הם שתי מצות לא תעשה כי כבר בא לאו אחד בכל אחד מאלו הימים ביחוד בפרשת אמור אל הכהנים ובזולתה:

פסוק יז

ושמרתם את המצות. ראוי שתדע כי הזכירה והשמירה הם דבר אחד אין הבדל ביניהם אלא שהשמירה היא זכירה מתמדת והזכירה היא שמירה נפסקת. והנה הרצון בזה שיזכרו ענין המצות שנצטוו בהם להזכיר יציאת מצרים שהוכרחו לאפות הבצק עוגות מצות כמו שיתבאר אחר זה:

ושמרתם את היום הזה לדורותיכם. ר"ל שיזכרו תמיד יום צאתם ממצרים כמו שאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. ואפשר שתהיה השמירה הנזכרת בזה הפסוק לצוות על קיום אלא המצות וכמוהו לפי מה שאחשוב. וישמור משמרתי. ר"ל שכבר קיים מה שצווה לקיימו מהמצות והחקים והתורות:

פסוק יח

בראשון. ר"ל בחדש ניסן שהוא החדש הראשון כמו שהתבאר במה שקדם:

בערב תאכלו מצות עד יום הכ"א לחדש בערב. למדנו מזה שהימים הם מתחילים מהערב לא מהבקר ולמדנו מזה שאכילת מצה בליל הראשון מז' ימי הפסח היא חובה והיא מצות עשה לפי מה שהתבאר מזה הפסוק לא יותר מזה וזה שהרצון בזה שהם מחוייבים לאכול מצה בערב כי כבר צותה זה התורה בביאור ומשם עד סוף האחד ועשרים יום לא קבעה התורה להם זמן שיאכלו מצה בכל יום מהם ולזה הוא מבואר כי לא צותה אלא שלא יהיה מה שיאכלו מהלחם כי אם מצות שאם היה רצון השם יתע' שיאכלו בחיוב מצה עד סוף הכ"א יום הנה אם כן יהיו מחוייבים לאכול מצה בלי

הפסק עד סוף הכ"א יום וזה בלתי ראוי שיצוו בו כי הוא בלתי אפשר שיקיימו אותו ולה הוא מבואר שאין הרצון בזה אלא שיהיה מה שיאכלו מהלחם עד סוף כ"א יום מצה לא חמץ. ועוד שכבר נאמר בפרשת פינחס שבעת ימים מצות יאכל וזה הלשון יאמר על מה שהוא רשות כאמרו הוא לבדו יעשה לכם ששת ימים תעשה מלאכה. וכן אמ ג"כ בזאת הפרשה מצות יאכל ועוד שכבר באר במה שאמר שבעת ימים מצות תאכלו שאין הכונה בזה אלא שלא יאכל חמץ וזהו אמרו שם כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל. ולזה הוא מבואר שמה שאמ' שבעת ימי' מצות תאכלו אין הרצון בו שיתחייבו לאכול מצה אלא שיהיה מצה מה שיאכלו מהלחם כמו שקדם:

פסוק יט

שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם. ר"ל ברשותיכם כי כבר באר במקום אחר בזאת הפרשה ולא יראה לך שאור ולא יראה לך חמץ בכל גבולך וראוי שתדע שהשאור והחמץ אר הוזהרנו בו שלא יראה ולא ימצא בגבולינו הוא החמוץ והשאור שלנו לא מה שיהיה של אחרי' ושל גבוה כמו חמץ של גוי או של הקדש כי כבר ביאר שהוא לא צוה שלא יראה החמץ והשאור בכל גבולינו אלא כאשר יהיה שלנו וזהו אמרו. לא יראה לך ואי אפשר שישוב אמרו לך אל הראייה שאם היה זה כן היה ראוי שיאמר לא תראה חמץ ולא תראה שאור ועוד שאם היה הדבר כן היה אפשר שימצא השאור והחמץ בבתינו אבל יחוייב לנו לעצום עינינו שלא נראהו וזה מבואר הבטול כי התורה צותה שנשבית שאור מבתינו ושלא ימצא בהם ולזה הוא מבואר שאמרו לך שב אל החמץ והשאור. והרצון בו שלא יראה בגבולינו החמץ והשאור שהוא שלנו. והנה זכר הבתים לבד כי הם המקומות היותר ראויים אל שימצא בהם החמץ ואולם הכונה היתי' שלא יראה ולא ימצא החמץ והשאור בגבולינו להרחיקנו שלא נאכל מהם לפי שכבר ימשך מהאכילה ההיא שתכרת הנפש כמו שביארנו בזה הפסוק והתבאר זה ג"כ במה שקדם:

פסוק כ

כל מחמצת לא תאכלו. רוצה לומר אפילו מה שיכנס בו החמץ ע"י תערובת לא תאכלו וזהו מה שכלל אותו במלת כל ואמנם המחמצת שזכר ראשונה שיהיה העונש על אכילתה כרת היא בלי ערוב כי המחמצת לא יאמר בסתם כי אם על מה שהוא ממנה בלי ערוב ואולם יאמר על המעט בתערובת החמץ כי אפשר בו שיחמיץ העסה אשר יתערב בעבור החלק מהחמ' שיש בו ולזה נכלל במלת כל תערובת החמץ והמשל בזה שאם צוה האדון שיצאו הרופאים מן העיר לא יחוייב מזה המאמר שיצא ממנה מי שיודע פעולה אחת או שתים ממלאכת הרפואה כי כמו זה לא יקרא רופא כי אם על המעט אך

אם אמר שיצא מהעיר כל רופא הנה יחוייב שיצא ממנה כל מי שיש לו אי זה הסתבכות שיהיה במלאכת הרפואה:

בכל מושבותיכם תאכלו מצות. למדנו שמצות המצות נוהגת בכל מושבות. ואולם מצות הפסח אינה תלויה בו כי היא אינה נוהגת אלא בארץ ישראל במקום אשר יבחר יי' ממנה כמו שהתבאר בפרשת ראה אנכי שאמר לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך וגומר והנה זה ראיה שמצות המצה אינה תלויה במצות הפסח אבל הם שתי מצות והנה בא המאמר במצות אכילת מצה ביחוד שנאמר בערב תאכלו מצות. והנה למדנו מזה הפסוק שהמצות שיצא האדם בהם ידי חובתו הם המצות שאפשר שיאכלו בכל מושבות לא המצות שאי אפשר לאכול בכל מושבות כמו לחם הפנים וחלות תודה ורקיקי נזיר ומה שינהג מנהגם:

פסוק כא

משכו וקחו לכם. ר"ל שימשוך מי שיש לו וייחד השה לפסח ויקח מי שאין לו ר"ל שיקנה אותו:

צאן. הוא שה שאמר לו השם יתע' כי כבר יאמר צאן על הזכר ג"כ וידמה שכבר בחר הש"י שיהיה פסח מצרים שה כשבים ואולם לדורות יהיה מן הכשבים ומן העזים וזה שכבר ידמה שהמצרים היו יותר מתעבים זביחת הצאן מזביחת עז ולזה תמצא שכבר יחס זה התיעוב אל הצאן אמר כי תועבת מצרים כל רועה צאן:

למשפחותיכם. הוא מה שאמר שה לבית אבות:

ושחטו הפסח. למדנו מזה שצריך שתהיה כוונתם בשחיטתם אותו שתהיה השחיטה לשם פסח ולזה ג"כ אמר זבח פסח הוא ליי' ר"ל שתהיה זביחתו לשם פסח להזכיר שכבר פסח הש"י על בי בני ישראל במצרי' וכן תמצא בפרש' ראה אנכי שהקפידה התורה תמיד לזכור פסח אצל הזביחה. אמר וזבחת פסח לא תוכל לזבוח את הפסח שם תזבח את הפסח. וזה יורה ממה שכונת התורה הוא שנזבחהו לשם פסח וכזה תמצא שהקפידה בעניין החטאת שנאמר ושחט אותה לחטאת וכבר נבאר בג"ה הסבה בביאורנו לעניין הקרבנות. ואמנם הסבה אשר בעבורה הקפידה התורה שיהיה נשחט השה לשם פסח הוא כדי שיגיע לנו מזה הפעל התכלית אשר בעבורו נצטוינו בזאת המצוה והוא לפרסם הנפלאות שעשה לנו השם יתי' כשהוציאנו ממצרים ולזאת הסבה בעינה היה הקרבן הזה במכסת נפשות ובבית אחת כי זה כלו ממה שיורה ויוסיף הערה לנמנין בזה הקרבן שיתנו לבם בו ויזכרו מפני זה מה שבעבורו נצטוינו בזאת המצוה:

פסוק כב

ולקחתם לכם אגודת אזוב. יודע כי האזוב הוא צמח שפל מאד ולזה אמר מן הארז אשר בלבנון עד האזוב אשר יוצא בקיר ר"ל מן הצמח הגבוהה עד הצמח השפל והנה צוה השם ית' להיות הזאה הזאת באגודת אזוב לבזות השה שהוא תועבת מצרים בתכלית מה שאפשר להראות לישראל הפסד אמונת המצרים ואולם ההזאה אשר היתה על המזבח שהיתה לכבוד הש"י היתה באצבע הכהן הימנית כמו שיתבאר בענין הקרבנות ולזה הוא מבואר שכבר היתה בזאת ההזאה בזוי נפלא לתועבות מצרי' ולזה התכלית היתה הצואה שתהיה זאת ההזאה באגודת אזוב ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בסף הנה יתבאר מזה שבכל הזאה והזאה היתה טבילה בדם אשר בסף. ולזה שב לזכור מן הדם אשר בסף ר"ל שלא תהיה ההזאה השנית מן הדם הנשאר באגודת אזוב אבל תהיה מן הדם אשר בסף וזה מבואר מאד חיובו מלשון הכתוב וכן נתבאר זה במכילתא:

ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. ראוי שתדע שזאת המצוה לא היתה אלא בפסח מצרים והסבה בזה היתה לפי שהם הזו מהדם על הפתח ועל שתי המזוזות כדי שתהיה זאת ההזא' מצלת אותם שלא יכנס המשחית בבית לנגוף כמו שקדם וזה אמנם יהיה כשיסתכלו בעניין ההזאה הזאת אשר היתה בפנים בבתים שהיו שם כי מפני זה יצאו מאמונות מצרים הנפסדו' כמו שביארנו ושמרתם הדבר הזה לחק לך ולבניך לחוק עולם ר"ל שחיטת הפסח כי היא היתה לדורות והוא אמנם תעשה בארץ ישראל לבד כמו שביאר ואמר והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן יי' לכם כאשר דבר ושמרתם את העבודה הזאת וכבר יורה שזה המאמר שב לשחיטת הפסח שכבר ביאר אחר זה שזאת העבודה אשר תהיה לדורות היא זבח פסח ליי' וזה לראיה שההזאה על המשקוף ועל המזוזות לא היתה אלא בפסח מצרי' והנה השכל יחייב זה וזה כי המצוה הזאת לא תהיה נוהגת אלא בפסח מצרים בפני הבית כמו שהתבאר בזה המקום ובפרשת ראה אנכי ושם היו ההזאות בכללם במזבח או בקדש הקדשים לפני הכפורת או נוכח קדשי הקדשים ולא היתה ההזאה במקום אחר כמו שיתבאר בענין הקרבנות אבל חוייב בפסח מצרים שתהיה ההזאה בו בזה האופן כי לא היה להם אז בית מיוחד לשם יתעלה:

פסוק כז

ויקוד העם וישתחוו. ר"ל אם השם יתע' לתת תודה לו על הטובה אשר אמר להטיב להם:

פסוק כט

היושב על כסאו. ר"ל שהיה ראוי שיהיה יושב על כסאו ולהיו' לו המלוכה אחריו כי הממלכה תהיה לבכור כפי הנהוג:

בבית הבור. ר"ל בבית האסורים:

פסוק לא
גם אתם גם בני ישראל. הנה זה מנהג הלשון כמו גם לך גם לי לא יהיה. והרצון בזה שיצאו האנשי' והנשי' והטף וילכו דרך שלשת ימי' במדבר לזבוח ליי' כאשר שאלו:

פסוק לב
גם צאנכם גם בקרכם קחו. ר"ל שמה ששאלתם קם מקננו ילך עמנו ולא תשאר פרסה הנני נותן לכם רשות על זה:
וברכתם גם אותי. ר"ל שברכתכם תבא עלי במה שאטיב לכם משלי כטעם ברכת אובד עלי תבא. והרצון בזה לא די שאשלח אתכ' עם כל אשר לכם אבל אתן לכם עוד משלי באופן שתברכוני כמו ששאל ממנו משה באמרו גם אתה תתן בידינו זבחי' ועולו' וידמה שהוא נתן להם מתנות רבות בצאתם לראותו הפלא שעשה להן השם ית' ועוד כי הש"י נתן את חן העם בעיני מצרים ומפני זה הטיב להם משלו:

פסוק לג
ותחזק מצרי'. הרצון בזה יד מצרים או ארץ מצרים:
כלנו מתים. כתרגומו. והרצון בזה שהם כלם דורכי' אל המות אם לא ישולחו בני ישראל:

פסוק לד
משארותם. הם כלים שלשין בהן הבצק:

פסוק לו
וישאילום. ר"ל שהמצרים היו מתעוררים מעצמם להשאיל אותם מה שלא שאלו מהם כי נתן הש"י חן העם בעיני מצרים:
וינצלו את מצרים. הוא מעניין הפרשה והבדלה בטעם ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב. ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי. והרצון בה שהפרישו והבדילו מהם כל הדברים היקרים שהיו להם ונשאום כמו שייעד השם יתעלה להם:

פסוק לז
כשש מאות אל רגלי הגברים לבד מטף. הנה ספר זה להודיע שכבר נתקיים הייעוד שיעד השם יתע' ליעקב שכבר יעשהו לגוי גדול במצרים כי הם לא ירדו שם כי אם בשבעים נפש ולא ארך הזמן שיצאו משם בזה הרבוי הנפלא:

פסוק לח
וגם ערב רב עלה אתם. הם האנשים שנתערבו עמהם לראותם היזק הפלאים שנעשו להם והנה הקדים לזכור האנשים שיצאו משם ואחרי כן זכר המקנה כי זהו הסדור הראוי:

פסוק לט
ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות. כי לא החמיץ הבצק עדיין ולא יוכלו להמתין שיחמיץ וגם לא עשו להם צדה לדרך כי גורשו ממצרים בחפזון ובבהלה

ולא יכלו להתעכב שם באופן שישאו עמהם לחם לאכל ולזכר זה הענין צוה השם יתע' שנאכל מצות בשבעת ימי הפסח:

פסוק מ

ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. תחסר מלת עד וככה ארבעים יכנו ר"ל שהרצון בו עד ארבעים יכנו כמו שנבאר שם בג"ה. והנה הרצון בזה הוא שישראל ישבו במצרים עד ת"ל שנה ולא פורש מאי זה עת התחיל זה החשבון. והנראה בעינינו שה החשבון מתחיל אם מעת שנולד יצחק אם מעת נבואת בין הבתרים כמו שביארנו בפרשת לך לך. והנאות בעיני בזה שהחשבון הזה מתחיל מעת נבואת בין הבתרים והיתה נבואת בין הבתרים כמו ט"ו שנים קודם שנולד יצחק ושיהיה זה החשבון מתחיל מעת הנבואה ההיא והנה ארבע מאות שנה שאמר השם יתע' לאברהם התחילו מעת שנולד יעקב כי הוא היה הראשון שגר בארץ לא לו גרות מתמיד והנה יצאו ישראל קודם הקץ שנ' לאברהם כמו ארבעים וחמש שנה והוא מבוא שאם היו ישראל שלמים היו נוחלים הארץ תכף צאתם קודם הקץ. ולזה שלח משה מרגלים לתור את ארץ כנען זמן מועט אחר צאתם ממצרים אבל הטו עונם ונתאחרו שם במדבר ארבעים שנה ואח"כ ירשו ארץ כנען על ידי יהושע והנה עכ"פ נתקיימה להם ירושת הארץ אם בבא הקץ שיעד השם יתע' לאברהם אם קדם לו זמן מועט כמו שיתבא' מדברינו במה שיבא ר"ל שכבר נחלו את הארץ קודם הקץ:

פסוק מא

בעצם היום הזה. ר"ל שהיה בסוף ארבע מאות ושלשים שנה:

יצאו כל צבאות ה'. הם השבטים:

פסוק מב

ליל שמורי' הוא ליי'. הוא מענין זכירה אלא שהיא זכירה תמידית כמו שביארנו ור"ל שהלילה הזה זכר השם יתע' ושמר אותה להוציא צבאותיו מארץ מצרים. כי כן הגביל השם יתעלה בתחלת ענין שהוא סבב שלא ירצה פרעה לשלח את העם עד הלילה הזאת שהיה בה מכת בכורים והוא ליל חמשה עשר בניסן:

הוא הלילה הזה ליי' שמורים לכל בני ישראל לדורותם. הוא מענין זכירה גם כן והרצון בו שכבר יחויבו ישראל לדורותם לזכור מה שעשה להם השם יתעלה מהנפלאות בלילה הזה וזה אמנם יהיה נשלם כשיזכרו זה בפה כמו שבאה המצוה בזה במה שאחר זה שנאמר זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים והנה נתבאר בזה המקום שזאת הזכירה תהיה בליל ט"ו כי הזכירה אשר בפה ראוי שתהיה בעת שנצטוינו לזכור זה בלב כי היא מביאה אליה. והנה אין ספק כי זאת הזכירה היא בפה כאמרו והגדת לבנך ביום ההוא

לאמר כי הכונה כלה היא לפרסם עניין הנפלאות אשר עשה השם יתע' וזה הפרסום ישלם בזכירה אשר תהיה בפה לא בזכירה אשר תהיה בלב. והנה תמצא זכירה בענין הגדה וספור כי אז זכרתני אתך. ולא זכר שר המשקי' את יוסף. וכן זכור את יום השבת או שמור את יום השבת. הם מעניין זכירה בפה כמו שנבאר שם בג"ה:

פסוק מג

ויאמר יי' אל משה ואל אהרן. ר"ל שכבר אמר זה למשה שיאמר אותו לאהרן והוא יהיה לו לפה באלו המצות כל בן נכר לא יאכל בו. ראוי שתדע כי אין הרצון בבן נכרמי שהוא מעם אחר וזה שכבר התבאר בזה המקום שהגר מותר באכילת הפסח אע"פ שהוא מעם אחר כיון שהוא מאמין בתורת ישראל ובהיו' העניין כן הנה יהיה בן נכר מי שהוא מאמונה אחרת ואף על פי שהיה ישראל ולזה הוא מבואר שישראל משומד הוא בכלל בן נכר והוא מבואר שזאת המצוה לא צותה התורה אל הבן נכר. כי אינו מקיים מצות השם יתע' אבל צותה לנו שלא נאכילהו מבשר הפסח כי מצוות התורה כלה הם לאנשי התורה וזה מבואר בנפשו וכבר התבאר בשרשים הכוללים כי האכילה תהיה בכזית ולזה הוא מבואר כי מי שהאכילה כזית מבשר הפסח לישראל משומד עובר בלא תעשה:

פסוק מד

וכל עבד איש מקנת כסף. הוא עבד שגופו קנוי כמו עבד כנעני:

ומלתה אותו אז יאכל בו. ראוי שתדע שאין זה המאמר שב אל העבד כי כבר יתבאר ממה שאמר אחר זה וכל ערל לא יאכל בו שאין העבד הערל אוכל בו ואולם אמרו אז יאכל בו הושב אל האיש שזכר וירצה בזה שהאדון אסור לאכול מבשר הפסח אם יהיה עבדו אשר גופו קנו לו ערל:

פסוק מה

תושב ושכיר. תושב הוא גר תושב והוא אשר קבל עליו שלא לעבוד ע"ז כי בזולת זה לא נניח אותו לישב בארצנו כמו שיתבאר בג"ה במה שיבא:

ושכיר. הוא העבד שאין גופו קנוי לו והנה למדה אותנו התורה שאף על פי שיהיו התושב והשכיר מולין לא יותר לנו להאכילם מהפסח ומזה המקום נלמד שהעבד שגופו קנוי יותר לו לאכול מבשר הפסח כשנמול כי הוא יותר נקשר לאמונתנו מהתושב והשכיר ואילו היתה כונת התור' שיהיה העבד הזה אסור לאכול מן הפסח היה ראוי שתבאר זה הדין בעבד ונדע מזה שכן הדין כתושב ושכיר:

פסוק מו

בבית אחד יאכל. ידוע כי הבית יאמר על המקום המוקף מחיצה והנה צותה התורה שהנמנין על הפסח יאכלוהו במקום אחד יגבילוהו מחיצות לא בשני מקומות והכונה

בזה היא שיהיה הפסח בכללו נאכל במקום אחד כמו שהקפיד' התורה שיצלה יחד בכללו ראשו על כרעיו ועל קרבו כן הקפידה שיהיה נאכל יחד במקום אחד:

לא תוציאו מן הבית מן הבשר חוצה. ראוי שתדע כי ההוצא' הוא שיעקור האדם הדבר ממקום מה. ויוציאהו משם ויניחהו חוץ מהמקום הראשון. ולה הוא מבוא שלא יעבור האדם על לאו זה אם לא יקח הבשר מהמקום שהוא בו ויוציאהו חוץ למקום ההוא ויניחהו שם אבל אם עקר ולא הניח או הניח ולא עקר הנה אין זה הוצאה אבל הוא קצת ממלאכת ההוצאה ולזה הוא מבואר שלא יתחייב על זה מלקות וכבר נבאר עוד בג"ה דיני ההוצאה אצל הביאור במצות שבת וראוי ג"כ שתדע שאינו חייב על הוצאת הבשר אם אין בה כזית כי לא יפול שם אכילה בפחות מכזית והנה למדנו זה ממה שאמר בראש הפסוק בבית אחד יאכל וזה לראיה כי לא יפול שם אכילה בפחות מכזית כי בדבר נאכל ידבר וזה לא ישלם בפחות מכזית כמו שהתבאר בשרשים הכוללים ומזה יתבאר שאם לא היה הבשר ראוי לאכילה לאי זו סבה שיהיה זה לא יתחייב עליו אם יוציאהו ואפשר שתהיה הכונה בשם בית חבורה כמו ושמחת אתה וביתך שהרצון בו חבורת המתקבצים בביתו מהנשים והטף ובני הבית בכללם ויהיה הרצון בו שיאכל הפסח בחבורה אחת לא בשתי חבורות ולפי שאמר לא תוציא מהבית מן הבשר חוצה למדנו שהמקום אשר יאכלוהו בו ראוי שיהיה מוקף. כדי שיתכן בו שיוציאו אותו משם לחוץ:

ועצם לא תשברו בו. ראוי שתדע כי לא יקרא העצם השחום ומה שידמה לו כי מינו נאכל אפילו בשור ואולם יקרא עצם מה שלא יתכן שיאכל לפי הנהוג ואעפ"י שכבר יקרה שיאכל בגדי הרך ולזה לא יתחייב משום שבירת עצם אלא בעצם שאין מדרכו שיאכל בשור הגדול אחר שנתבשל כי איננו נהוג שיאכל העצם אשר כזה גם בשה. ולפי שאמר לא תשברו בו למדנו שעל שבירתו חייב לא על שריפתו. ועוד שכבר נתבאר בפרשת בהעלותך שכבר יתחייב אפי' בנותר שחייב לשרפו וזה שכבר נאמר שם לא ישאירו ממנו עד בקר ועצם לא ישברו בו. והנה יתבאר מזה שכבר יתחייב על שבירת עצם אפי' בעת שהוא פסול לפי שכבר כפלה התורה לזכור אזהרת שבירת עצם בזה המקום אפי' על מה שיצא מהבשר לחוץ וכן התבאר מזה המקום שאפי' הבשר שהוציאהו חוץ שהוא אסור באכילה כמו שנאמר לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה ועצם לא תשברו בו. ולפי שאמר בו שהוא שב אל הבשר שזכר בזה הפסוק למדנו שאינו חייב משום שבירת עצם אלא אם היה בו כזית בשר או מוח כי כן שיעור הבשר הנזכר כמו שביארנו והנה יתבאר בפרשת בהעלותך שכבר יתכן שיהיה נעשה הפסח בטמאה כאשר היו רב הקהל טמאים ולפי ששבירת העצם הנה האזהרה בה חדוש הנה לא יהיה נוהג אלא בפסח

הנזכר בתורה שהוא בא בטהרה והוא גם כן הנהוג על הרוב ואולם הפסח הבא בטמאה לא יתחייב משום שבירת עצם והטעם בזה כי אזהרת שבירת עצם עם שהיתה להעיר על החפזון שצוו בו לאכול בשר הפסח עד שלא היה להם פנאי לשבר העצמות הנה גם כן לכבוד הקרבן שלא ינהגו בו מנהג גרגרנות ואולם הפסח הבא בטומאה כבר הוסר הכבוד ממנו עד שכבר יאכלוהו הטמאים כמו שנבאר בג"ה בפרשת בהעלותך ולזה לא הקפידה התור אם ישבר בו עצם ואולם אמרנו שאזהרת שבירת עצם הוא לבדו חדוש לא זולתה לפי ששאר האזהרות והמצות הנופלות בה ימצא להם דומה בשאר הקרבנות וזה שבעניין צלי אשר יחדה התורה בפסח כזה מצאנו כאיל נזיר שיחדה בו התורה הבשול ועניין היותו נאכל לאנשים מיוחדים במקום מיוחד כן מצאנו בקדשי הקדשים שהיו אוכלים אותם אהרן ובניו לבד בחצר אהל מעד והנה תמצא בהרבה מהקדשים אסור יוצא כמו שיתבאר בג"ה בעניין הקרבנות ואמנם אזהרת שבירת העצם לא נמצאת ולא מה שידמה לה בשאר הקרבנות ולזה אמרנו שהוא חדוש' כל עדת ישראל יעשו אותו מגיד שעניין היות השה נקח לבית אבות או לאדם ולשכנו לא היה אלא בפסח מצרים אבל בפסח דורות ימנה עם מי שירצה עד שכל עדת ישראל אפשר שיתחברו בפסח אחד אם היה שיהיה נודי וזאת העשיה הוא לשחוט אותו בין הערבים ולמדנו מזה שזה חובה לכל אחד ואחד מישראל וכי יגור אתך גר הוא גר צדק שנתגייר וקבל עליו עול מצות התורה:

פסוק מח

המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו. ר"ל שלא יותר לו לעשות הפסח אם לא יהיו נמולים כל הזכרים אשר הם לו כמו בניו וילידי ביתו ומקנת כספו שגופם קנוי לו וזה עם שהוא מבואר בנפשו שכל אלו הם נכללים במה שאמר המול לו כל זכר הנה הוא ג"כ מבואר מעניין מה שאמר השם יתעלה לאברהם שימול לו כל זכר ואח"כ ביאר שכבר יוכללו בזה ילידי ביתו ומקנת כספו וראוי שיתבאר לנו מזה כי המו שימנע הגר מעשית הפסח במילת בנו ועבדיו כן הענין ג"כ בישראל כי לא החמירה התור' בגר יותר ממה שהחמיר בישראל אבל דבר הכתוב בהווה לפי שזה העניין יתכן שימצא בגר יותר מה שימצא בישראל וזה מבואר בנפשו וכן ראוי שיתבאר מזה שמילת בניו ועבדיו מעכב' אותו מאכילת הפסח כי כבר נכלל בעשיית הפסח האכילה וזה יתבאר ממה שאמר בפרש' בהעלותך ככל חקת הפסח יעשו אותו וזה כלל חקות האכילה כמו שיתבאר שם ועוד כי כבר מצאנו כי גם מילת העבד מעכבת בעליו מאכילת הפסח כמו שנתבאר בזאת הפרש' לזה הוא מבואר שמילת בניו ועבדיו מעכבת אותו מאכילת הפסח:

והיה כאזרח הארץ. לכל דיני זאת המצוה וכל ערל לא יאכל בו אפילו היה ערל ישאל ואם אכל ממנה עובר בלאו:

פסוק מט

תורה אחת יהיה לכם ולגר הגר בתוככם. ר"ל לעניין המצות בכללם כי לא יתגייר הגר לקיים קצת המצו' זולת קצת וזה כי התורה היא נימוס אחד שלם אין להוסיף עליו ואין לגרוע ממנו כמו שנזכר זה בתורה:

פסוק נא

ויהי בעצם היום הזה וגו'. הוא דבק עם מה שאחר זה והרצון בו כי בעצם היום הזה שהוציא יי' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם בו ביום דבר השם יתע' למשה על מכת בכורות ובו ביום אמר משה אל העם שיזכרו היום אשר יצאו ממצרים וכל הדברים הנמשכים לזה עד פרשת ויהי בשלח:

פרק יג

פסוק ב

קדש לי כל בכור. הנה קדש הוא מקור והוא שב אל בכור הבהמה הטהורה כמו שאמר כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש הנה למדנו מזה כי ההקדשה תהיה בבכור בהמה הטהורה ואולם בכור האדם יפדה ואין לו קדושה וכן בכור החמור פטר כל רחם הנה מלת פטר הוא מענין פתיחה והרצון בזה הולד הראשון אשר נפתח בו רחם האם בלדתו ולזה למדנו שאם יצא הולד דרך דופן לא דרך הרחם או שלא יהיה שם רחם והוא פה המקום הנקביי הנה איננו בכור לזה הענין והנה לקח השם יתעלה לו הבכורות באדם ובבהמה בבני ישראל לפי שהוא הציל בכורות ישראל ביום הכותו כל בכור בארץ מצרים והנה ידמה שלא היה לישראל אז מהבהמות הטמאות כי אם החמורים ולזה לא נהגה התורה זאת הבכורה כי אם במין החמור מהבהמות הטמאות ולא היו מגדלים סוסים לפי שלא יותר לרכוב בהם במצרים כי אם השרים הגדולים. וראוי שתדע שבכור אדם אינו נוהג בלויים כ"ש בכהנים כי הלוים לקחם השם יתעלה תחת כל בכור בבני ישראל כמו שהתבאר בפרשת במדבר סיני ואם פטרה קדושתם בכורות ישראל כ"ש שתפטר בכוריהם כי הם יהיה קדושים בזאת הקדושה הפוטרת בבכורות. והנה למדנו מזה כי בכור הבהמה אינו חייב בבכורה עד שיהיה הבכור ואמו מישראל כי אמרו בבני ישראל שב אל הבכור זה פטר רחם ולזה אם היה אחד מהם של גוי או שהיה לו שותפות באחד מהם אינו חייב בבכורה:

פסוק ג

זכור את היום אשר יצאתם ממצרים. הוא זכירה בפה כמו שזכרנו במה שקדם והיא מצות עשה וזאת הזכירה נצטוינו בה כליל ט"ו כמו שהתבאר במה שקדם והנה אמר מש זה המאמר ביום ההוא בעצמו אשר יצאו ממצרים מבית עבדים ר"ל שהיו מסוגרים בארץ ההיא תהלי' ההסגר כמו שהיה מוסגר הבית אשר ישימו בו העבדים כדי שלא יברחו ולזה אמרה התורה תמורת זה המאמר במקום אחר מכור הברזל:

כי בחוזק יד הוציאנו. ר"ל כי ביד החזקה ובמכה נפלאה שהביא על המצרים הוציאם השם יתעלה ממצרים והיא מכת בכורות ולזה צריך שיזכרו זה הפלא שעשה להם השם יתעלה:

ולא יאכל חמץ. היא מצות לא תעשה הוזהרנו בה מאכילת החמץ וכבר התבאר שהעונש על זאת האזהרה היא כרת והנה התבאר בשרשים הכוללים שכבר התבאר מזאת האזהרה שהחמץ אסור בהנאה גם כן כי האכילה היא אחת ממיני ההנאה:

פסוק ד

היום אתם יוצאים בחדש האביב. הנה אמר זה כי התורה תצוה שנעשה פסח בחדש האביב כמו שיאמר בפרשת ואלה המשפטים את חג המצות תשמור למועד חדש האביב כי בו יצאת ממצרים. ולזאת הסבה יצטרכו ב"ד לעשות קצת השנים מי"ג חדש כדי שיבא חג המצות באביב כמו שקדם והיה כי יביאך יי' וגו':

פסוק ה

ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה. ר"ל ששחיטת הפסח ואכילתו על התואר הנזכר כי זה לא היה נוהג אלא בארץ ובמקום אשר יבחר השם ממנו היתה שחיטתו ואכילתו כמו שביאר בראה אנכי והנה לא עשו ישראל פסח במדבר רק בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים כי אז באה המצוה להם על זה מהשם יתעלה כמו שהתבאר בפרשת בהעלותך:

פסוק ו

שבעת ימים תאכל מצות. רוצה לומר שמה שנאכל מהלחם באלו השבעה ימים יהיה מצה אך אין חובה לאכול מצה כי אם בלילה הראשונה כמו שקדם. ולזה אמר בכאן מצות יאכל את שבעת הימים שהו' לשון מורה על היותו רשות:

פסוק ז

ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך שבעת ימים. הם מצות לא תעשה ואין האדם חייב עליהם אם לא היה בהם שיעור אכילה והוא כזית כי הכונה היתה בזה

כדי שלא יאכל החמץ או השאור באלו השבעה ימים ולא תהיה אכילה בפחו' מכזית כמו שהתבאר בשרשים הכוללים:

פסוק ח

והגדת לבנך ביום ההוא וגו'. ראוי שתדע שזאת ההגדה יחוייב שתהיה בליל ט"ו כי אז צותה התורה לעשות המעשי' שיבואוהו לזכור יציאת מצרים והוא ענין אכילת הפסח בתואר ההוא ולזה אמר במה שקדם כי הלילה הזה הוא נשמר לכל בני ישראל לדורותם והנה רצה הש"י שנכפר אלו המופתים הנפלאים לבנינו ובעבור זה חרבה מופתים בארץ מצרים כי בזה האופן תמשך האמונה האמתית בשם יתעלה לבני ישראל תמיד באמרו למען תספר באזני בנך וכן בנך והנה הרצון בזה שכבר עשה השם יתעלה אלו המופתים הנפלאים בצאתי מצרים בעבור שאגיד זה לבני ובן בני כי בזה תתמיד האמונה לבני ישראל כמו שזכרנו:

פסוק ט

והיה לך לאות על ידך. ר"ל שתהיה זאת הפרשה והיא קדש לי כל בכור כתובה ותהיה לאות לנו על היד להזכיר לנו ענין זאת הפרשה כי כשנשא אותה תמיד על ידינו תביא אותנו לזכור עניינה ותהיה מפני זה תורת השם יתע' אשר צונו בזאת הפרשה שגזרה בפינו ונזכור עניין יציאות מצרים שהיה בה מן הנפלאות מה שיביאנו להאמין בשם יתעלה אמונה אמתית והנה באה זאת המצוה בד' פרשיות בתורה והם קדש לי כל בכור. והיה כי יביאך. שמע ישראל והיה אם שמוע ולזה ידענו שאלו הארבע פרשיות כתובות בתפילין של יד וכן נזכר בכל אלו הפרשיות בתפילין של ראש אמר בזה המקום ולזכרון בין עיניך ובשאר המקומות אמר ולטוטפות בין עיניך. וראוי שתדע שאין הכונה בזה שנניח תפילין של יד על היד בעצמה כי זה יהיה מזיק מאד לפעולותינו וכן אין הכונה שנניח התפילין שלראש בין העינים מפני מה שאמרה התורה בהם ולזכרון בין עיניך ולטטפות בין עיניך וזה כי אין שם מקום יתכן שיונחו בו עם שהם יהיו סגורים בעינינו ר"ל שכבר ימנעונו מראיי' הדברים כהוגן עם שזה יהיה דבר יביא אותנו להיו' ללעג ולשחוק לשאר העמים והנה התורה לא תצוה לעשות כמו אלו הדברים ולזה יהיה הרצון באמרו בין עיניך בראטש מקום שהוא כנגד בין העינים והו' במקום שמוחו של תינוק רופס בו ויהיה הרצון באמרו על ידך על גובה היד והוא בפרק האמצעי בין הכתף והזרוע וכבר יתבאר גם כן שאין תפילין של יד מונחים על היד בעצמו לפי שנאמ' והיה לך לאות ר"ל שיהיה לו לבד לאו' ואם על היד בעצמו היה לאות לו ולאחרים כי כלם יראו אלו התפלין כמו שבארנו זה במכילתא ועוד שכבר יראה שהתורה צותה שיהיו אלו התפילין באלו המקומות כדי שנשים לבנו ומחשבתנו באלו הפרשיות באמרו למען תהיה תורת

יי' בפיך ולזה ראוי שיהיו התפילין של יד כנגד הלב ותפילין של ראש במוח כי משם תהיינה המחשבות וראוי שתדע כי התפילין של יד יחוייב שיהיו ביד שמאל וזה כי כתוב בהם וקשרתם לאות על ידך בפרשיות שמע ישראל והיה אם שמוע ופעל הקשירה הזאת יחויב שיעשה ביד הימנית כמו שהתבאר מהשרשים הכוללים ולזה יחוייב שיהיו התפילין ביד השמאלית כי לא יתכן שנקשר אותם ביד הימנית אם יהיו התפלין ביד הימנית וזה מבואר בנפשו וראוי שתדע שאלו הד' פרשיות ראוי שיהיו על הסדר שהם בו בתור' בתפלין של יד בקלף אחד או בעור אחד ובתפלין של ראש בארב' חתיכו' מן הקלף או מן העור וזה כי בתפלין של יד אמר שהם יהיו לאות שהו' לשון יחיד ובתפילין של ראש אמר שהם יהיו לטטפות הם רבים. וראוי שתדע כי כתיבת התפלין לא תהיה אלא בעור בהמה וחיה טהורה כי אין מהנהוג לכתוב בזולתם והתורה תצוה לעשות הפעולות לפי הנהוג כמו שהתבאר בשרשים הכוללים ואולם איכות עשית האות הזה והטטפות לפי מה שיורה עליו גדר אלו השמות היה מבואר לאבותינו הקדושים דור אחר דור מפי משה רבינו והנה נזכיר זה בזכרנו שרשי אילו המצות:

פסוק י

ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה. ר"ל משנה לשנה והנה קרא השנה ימים כי הוא כמו יום אחד ארוך כמו שקדם והנה הרצן בזה החקה החוקה הנוהגת בכל מקום כמו אכילת מצה והשבתת השאור והחמץ ואולם עשיית הפסח לא יתחייבו בו כי אם בארץ ושם יתחייבו בו בכל שנה:

פסוק יא

והיה כי יביאך וגו'. והעברת פטר כל רחם ליי' מגיד לך הכתוב שאין מצות בכורות בכללה נוהגת אלא בארץ ר"ל כי בכור בהמה טהורה אינה נוהגת כי אם בארץ לפי שיש לו קדושת הגוף ואמנם פדיון פטר חמור ועריפתו ופדיון בכור אדם יתבאר שהוא נוהג גם כן בחוצה לארץ. ולזה זכר תחלה בכור הבהמה הטהורה קודם שיזכיר בכום אדם להורות כי בכור הבהמה הטהורה הוא לבדו תלוי בארץ וזה שאם היה בכור אדם ג"כ בלתי נוהג בחוצה לארץ היה ראוי שיקדים בזאת המצוה בכור אדם כמו שהקדימו במה שקדם באמרו באדם ובבהמה לי הוא. וכבר יראה גם כן שבכור אדם נוהג בחוצה לארץ כי תמצא בפרשת במדבר סיני שנמנו הבכורות לישראל כלם והעודפים על מנין הלוים נתנו חמשה שקלים ואם אמר אומר שהם היו לשם יתע' מפני שהצילם במצרים ביום הכותו כל בכור ולזה יחוייב שיהיו נפדי' הבכורות שיצאו ממצרים ואע"פ שלא יהיה בכור אדם נוהו בחוצ' לארץ אמרנו לו שכבר היו נמנין עמם הבכורו' שנולדו אחר יציאת מצרים כי זה המניין היה בזנה השנית לצאת בני ישראל ממצרים לפי מה שהתבאר

בפרשת במדבר סיני וזה ראיה כי פסיון אדם נוהג בחוצה לארץ. ואם אמר אומר שכבר יתבאר ג"כ שבכור בהמה טהורה נוהג בחוצה לארץ לפי שכבר היתה בהמת הלוים תחת כל בכור בבהמת בני ישראל בשנה השנית לצאתם ממצרים לפי מה שהתבאר בפרשת במדבר סיני וזה ראיה שבכור בהמה טהורה נוהגת בחוצה לארץ אמרנו לו שאי אפשר שיונח העניין כן כי כבר התבאר בכאן כי קצת ענין הבכור' תלוי בארץ. ולזה אמר והיה כי יביאך וגו'. והעברת כל פטר רחם לייי' ואם לא תהיה תלויה בארץ לא בכורות האדם ולא בכורות הבהמה לא יתאמת מה שזכר בכאן מההתלות קצת עאנין הבכורה בארץ ובכלל כשהיה מחויב שיהיה קצת הבכורה תלוי בארץ הוא מבואר שהוא ראוי שיהיה תלוי בארץ ענין בכורת בהמה שיש לה קדושת הגוף ועוד כי הבהמות אשר ללוים לא נמנו ולא בכור הבהמה אשר לישראל כמו הענין בבכור האדם ולזה יראה שלא הקפידה התורה בבהמה בהקפדה בבכור אדם. ועוד כי בהמת הלוים לא היתה קדושה באופן קדושת הבכור שנוכל לומר שתחול קדושת בכורות הבהמה הטהורה על בהמות הלוים שאם היה הענין כן תהיינה בהמות הלוים כלם לאהרן ולבניו כי הבכורו' הם לו כמו שנזכר בפרשת קרח. ואולם היות בהמות הלוים תחת בכורות הבהמות אשר לישראל היה לפי שכבר היה ראוי שיהיו בכורות בהמתם לשם יתע' מפני שהצילם ר"ל בכוריהם מבין בכורי מצרים ולפי שהלוים היו לשם יתע' היה רצון השם יתע' שתהיה בהמת הלוים פדיון לבכורות בהמת ישראל כי לא היה קדושה לפי שאין בכור הבהמה הטהורה נוהג בחוצה לארץ ובכלל הנה מפני שקצת המצות הנזכרות בזאת הפרשה נוהגות בארץ ובחוצה לארץ כמו הענין בתפלין של ראש ותפלין של יד כי הם נזכרו בפרשת שמע והיה אם שמוע בלא תנאי ביאת הרץ הוא מבואר שאין בכאן מצוה נתלית בביאת הארץ זולת הראשונה והיא בכור הבהמה הטהור' אשר היא סמוכה לזה התנאי וכל פטר שגר בחמה אשר יהיה לך הזכרי' לייי' למדנו מזה שבכור בהמה טהורה אינו נוהג אלא בזכרים ולזה הוא מבואר שאם היה הראשון נקבה אינו קדוש ולא הבא אחריו לפי שאינו בכור ולא פטר רחם:

פסוק יג

וכל פטר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו. זה נוהג בחוצה לארץ וכל מה שנזכר אחריו בזאת הפרשה מהמצו' כמו שקדם והנה זה השה הוא לכהן כמו שהתבאר בפרשת קרח והנה זה השה אין לו קדושה כלל אבל הוא ממין כהן כמו שאין לפדיון בכור האד' קדושה ועוד שכבר נזכרה קדושה בפדיון פטר חמור והנה זה השה כבר יהיה מהכשבים או מן העזים כי כל אחד מהם נקרא שה יהיה נקבה או זכר תמים או בעל מום כי כל אחד

מאלו נקרא שה ולזה יתחייב שיהיה חי כי המת איננו שה כי אם בשתוף השם לבד. ולפי שכבר חייבה אותו התורה לפדותו ושאם לא פדהו יערפהו כדי שלא יהנה בו למדנו מזה שאסור לאדם ליהנות בפטר חמור עד שיפדהו ולמדנו כי כבר יתחייב אדם לפדותו משיהיה בכור אדם מבן חדש כי כבר נתבאר בו בפרשת קרח שמצות פדייתו תהיה מעת היותו בן חדש ואע"פ שכבר אין כופו נאסר בדבר שלא נפדה. ולזה יהיה זה הדין יותר ראוי בפדיית פטר חמור שגופו נאסר בהנאה עד פשייתו והנה לא נזכרה התורה זה הדין בפטר כמור לפי שכבר יהיה אפשר לו שלא יפדה אבל ירפהו ועוד כי כבר הספיק לה מה שזכרה מזה הענין בפדיית בכור האדם והנה לא ינהג דין פטר חמור אלא במי שיהיה מדרכו מין החמור ולזה אם היו קצת סימני חמור אינו חייב בבכורה וראוי שתדע שלא יהיה נפדה פטר חמור אלא בשה שיוכל ממנו הכהן לעשות כל מה שירצה כענין פדיון בכור אדם כי הקיש הכתוב פדיונם זה לזה בזה המקום ובפרשת קרח. ולזה לא יפדה פטר חמור בפסולי המוקדשים כי לא יוכל הכהן לעשות מהם מה שירצה כמו שיתבאר במה שיבא בג"ה והוא מבואר שמצות פדייה קודמת למצות עריפה כי כבר נזכרה זה בתורה בביאור. והנה עניין העריפה הוא לפי מה שיור' עליו הגדר שיכה בערפו בקופיץ ובמה שידמה לזה ממה שיאות לו בו לפי הנהוג ענין העריפה ואם המיתו בענין אחר בטל זאת המצוה והוא מבואר שהו' אסור בהנאה אחר העריפה כי אין לפועל העריפה תכלית אחר אלא שלא יהנה ממנו בעליו. וכן כל בכור אדם בבניך תפדה מגיד לך שאין בכור אדם נוהג אלא בזכרים ולזה אמר בבניך שהרצון בו זכרים וכן תמצא שכאשר נמנו הבכורות לפי מה שנזכר בפרשת במדבר סיני לא נמנו אלא הבכורות הזכרים ועינן זאת הפדייה הוא שיתן לכהן חמש סלעים של כסף או דבר שיקחהו הכהן בחמש סלעים כמו שהתבאר בפרשת קרח והנה הסלע כ"ד מעה כסף צרוף משקל כל מעה מהם כמו משקל י"ו גרגירי שעורה. והנה זאת הפרשה צווינו לכתבה בתפילין של יד ובתפילין של ראש ממה שאמר והיה לאות על ידכה ולטוטפות בין עיניך:

פרק יד

פסוק ד

אכבדה בפרעה ובכל חילו. ר"ל שכבר אתכבד ואתעלה בעבור מה שאביא בפרעה ובחילו. מהמכ' העצומה כי אז יכירו יש' כבודי וגבורתי ומעלתי לעשות כל מה שאחפוץ: **וידעו מצרים כי אני יי'**. ר"ל שלא יהיה לישראל לירוא שירדפו עוד מצרים אחריהם כי כבר יתבאר להם שאני יי' במה שאביא עליהם מהמכה העצומה ויראו מפני זה מרדוף עוד אחרי בני ישראל וזהו התועלת המגיע לישראל כאשר ידעו המצרים הפלגת גבורת

השם יתעלה כי הוא נלחם לישר' כי לא היתה הכונה בזה להביא המצרים לאמונת הש"י וזה מבואר בנפשו:

פסוק ו
ויאסור את רכבו. ר"ל בצווי כי אין מחוק המלך לאסור רכבו או אולי עשה זה לרוב הזריזו' לרדוף אחריהם:
ואת עמו לקח עמו. יתכן שפתה אותם והסיתם לרדוף אחריהם כי הם היו יראים מזה למה שראו מהנפלאות אשר עשה השם יתע' בעבורם ואפשר שהכריח אותם לרדוף אחריהם ולה אמר ואת עמו לקח עמו:

פסוק ז
ושלישים. ר"ל גבורים ושרים:

פסוק ח
ובני ישראל יוצאים ביד רמה. ר"ל שלא היו הולכים כדמות בורחים:

פסוק י
ופרעה הקריב. ר"ל שהנהיג מחנהו במרוצה חזקה באופן שהקריבו מאד לישראל כי טוב לנו עבוד את מצרים וגומר. יתכן שאמרו לו זה ליראתם שיהיה אלוהי ישראל הוא האלוה הפועל הרעות כמו שהיה חושב פרעה במה שאמר לישראל ראו כי רעה נגד פניכם כמו שביארנו במה שקדם ולזה השיב להם משה שיתיצבו ויראו את ישועת יי' אשר יעשה להם היום בהפך מה שהיו חושבים ממנו שיהיה פועל הרעות לבד ואפשר גם כן שישראל היו יראים שירדוף אחריהם פרעה מלך מצרים כשיראה שלא ישובו ולזה היו יראים שימותו במדבר והשיב להם משה שלא ייראו מזה כי השם ית' יסבב שלא יוסיפו המצרים לרדוף אחריהם ולזה אמר להם שלא יוסיפו לראות המצרים עוד עד עולם כי כבר ידעו המצרים כח השם יתע' וגבורתו בהכבדו בפרעה ברכבו ובפרשיו:

פסוק יד
יי' ילחם לכם ואתם תחרישון. יתכן שצוה להם שלא יצעקו ולא ידברו כדי שלא ירגישו המצרים שהם קרובים להם מאד ויורו להם חצים או יזיקו להם באופן אחר ולזאת הסבה סבב השם יתע' בענן שיהיה בין המצרים וביניהם בדרך שלא יראו המצרים את ישראל ולא יזיקום:

פסוק טו
מה תצעק אלי. יתכן שמשה היה צועק לשם יתעלה שיציל את ישראל מיד מצרים שהיו קרובים להם מאד ואף גם זאת שכבר ייעד השם יתע' למשה שכבר יכבד לב פרעה ובכל חילו והנה עם כל זה לא נמנע מלהתפלל לשם יתע' כי זה יהיה כלי אל שיחדש השם יתע' זה המופת אז על ידו להיותו דבק בשם יתעלה בעת התפילה. וידמה שכבר אמר

השם יתע' למשה שלא יצטרך לו לזעוק אל יי' להכין עצמו אל שיהיה דבק לשם יתעלה בעבור שיהיה ראוי שיעשה זה המופת הנפלא על ידו כי היה דבק בו תמיד:

פסוק יט

ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל. יתכן שקרא מלאך האלהים הכח והשופע מאת השם יתע' שישפע ממנו זה הפלא העצום. ר"ל עמוד הענן ועמוד האש ואפשר שיהיה מלאך האלהים הנזכר בזה הפסוק הוא משה כי הנביא יקרא מלאך כמו שקדם ואחשוב שעשה זה לפי שיש לנביא רושם בחדוש האותות והנפלאו' כמו שהתבאר בששי מספר מ"י ועוד כי היה בזה תועלת לישראל שלא ייראו מפרעה ומעמו כי הנביא שם עצמו במקום אשר היה בו מהסכנה יותר ולזה הוא מבואר שהוא היה יודע בלי ספק שלא יקרם שום נזק בזה ועוד כי לפי שהנביא היה יותר מושגח לעוצם התדבקותו בשם יתע' הנה היה ראוי שיהיה הוא אחרון כי בזה יעשה במלחמה שישמו מול פני המלחמה החזקה היותר גבורים:

פסוק כ

ויהי הענן והחשך. ר"ל שכבר התקבצו שם שתי סבות להציל ישראל מיד המצרי' וזה כי כבר היה ענן מפסיק ביניהם אשר ימנעם מראותם והנה חשך הלילה ג"כ מנעם מראות אותם:

ויאר את הלילה. ר"ל שכבר האיר השם יתע' הלילה לישר' בעמוד אש וזה ג"כ סבה שלישית להציל ישראל:

פסוק כא

ויולך יי' את הים ברוח קדי' עזה כל הלילה. ראוי שתדע כי השם כשיעשה המופתים ישתדל להמציא להם סבות אשר בהם יהיה יותר מעט מן הזרות אצל הטבע כמו שקדם וכבר ביארנו זה בששי ממ"י. ולזאת הסבה המציא הש' יתעלה ע"ד המופת רוח קדים עזה אשר היא מנגבת ומעתקת המים אל הצד המערבי באופן שחדש להם מקום מגולה בים והיומי הים מימינו ומשמאלו כי המקום ההוא יותר גבוה ולזה נשלם לו ההגלות עם השאר המים מימינו ומשמאלו וזה הוא הרצון בהם שאמר והמים להם חומה מימינם ומשמאלם לא שיהיו המים גבוהים מימין ומשמאל ולא יהיו נגרים שאם היה הענין כן לא יהיה מבא לרוח הקדים לחדוש זה המופת אלא שעם כל זה היו המים גבוהים בצד המערבי כי הרוח העתיקם שם והיה מונע אותם תמיד מהיותם נגרים ולזה הוליך יי' רוח קדים עזה כל הלילה. והנה קרא המים חומה. ואם אינם גבוהים לפי שהם היו מונעים המצרים מלבא עליהם מימינם ומשמאלם ולא היו יכולים ללכת כי אם מאחריהם. ומאחריהם היה הענן לחומר ביניהם:

פסוק כד

וישקף יי' אל מחנה מצרים. יתכן שהמציא השם יתע' אז במחנה מצרים ענן עם איד קיטורי היה יורד ממנו מטר וברקים לבהלם עם שבזה נתלחלח המקום המגולה אשר בו היו מהים ולזה לא היו יכולים הסוסים ללכת והם הסירו אופן מרכבותיו להקל מהסוסים כדי שיוכלו לברוח ולצאת מהים ועם כל זה לא הועיל להם כי כבר היו הולכים שם בכבדות לרוב הטיט שהיה בים ואפשר שיהיה הרצון במה שאמר בעמוד אש וענן כי במחנה מצרים אשר הגביל אותו תמיד עמוד האש והענן שהיה בין מחנה ישראל ובין מחנה מצרים חדש השם יתע' מה שיהם את מחנה מצרים וזה עם מטר סוחף וברקים כמו שאמר דוד וישלח חציו ויפיצם וברקים רב ויהומם או שהביא השם רוח מקבלת לרוח הראשונה הפכה המים שבאו לצד המערבי על מחנ' מצרים ואז הסירו המצרים אופן מרכבתיהם לברוח וזה הוא מה שאמר אחר זה נטה ידך על הים וישובו המים על מצרים על רכבו ועל פרשיו וזה היה בתכלית הפלא כי במקום שהיו בו ישראל היתה מנשבת רוח הקדים ובמקום שהיו בו המצרים היה מנשבת הרוח המקבלת לה עד שנשלמה בזה האופן ההצלה לישראל בעת שהיו בו המצרים טובעים כמו שאמר אחר זה וישובו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים ולא נשאר בהם עד אחד ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. ר"ל כי בעת שהיו המצרים טובעים היו ישראל הולכים ביבשה בתוך הים:

פסוק כז

וינער יי' את מצרים בתוך הים. הרצון בזה כי הרוח שדחה עליהם מי הים בלבלם ונערם והוליכם אל עומק מי הים לרוב הדחייה אשר היתה שם וזהו מה שאמר ירדו במצולות כמו אבן ואפשר היותו מענין צעקה כטעם נערו כגורי האריו' ר"ל שהם היו צועקים מאד בראותם בא עליהם מי הים והנה בזה התועלת לישראל להודיעם כי הם היו אחריהם ושכבר היו טובעים וזה שאם לא היה הענין כן הנה מפני שהיה הענן ביניהם לא יתאמת לישראל שהיו טובעים המצרים כי אולי יחשבו שלא ירדפו אחריהם בתוך הים אבל שבו מרדוף ואולם כששמעו אותם צועקים נתברר להם שהם היו בים אחריהם ושכבר טבעו שם כלם כי לא ראוי שנשאר מהמחנה ההוא דבר:

פסוק ל

ויושע יי' ביום ההוא. ר"ל שביום ההוא נשלמה התשועה לישראל מיד מצרים כי זה יהיה סבה שלא יוסיפו המצרים עוד לרדוף אחריהם:

וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. ר"ל שהחלק מישראל שיצאו מהים והיו על שפת הים היו רואים המצרים טובעים בים. או יהיה הרצון בזה שהים הוציא הטובעים

ממחנה מצרים לשפת הים וראו ישראל המצרים מתים על שפת הים והביאור הראשון נראה לנו יותר:

פסוק לא

ויראו העם את יי'. ר"ל שכבר נתברר להם כח ה' וגבורתו ולזה ייראו ממנו:

ויאמינו ביי' ובמשה עבדו. ר"ל שאז האמינו בשם יתע' בכל מה שיעד להם והאמינו במשה עבדו בכל מה שאמר להם בשמו כי אז נתברר להם כי הוא שליח נאמן לשם יתעלה:

פרק טו

פסוק א

אשירה ליי'. ר"ל אדבר בתאריו דרך שיר והמשל כי לא אוכל לדבר בעצמותו:

כי גאה גאה. מאד:

רמה בים. השליך וירה. והנה אמר זה על צד ההפלגה להורות על מהירות הכנסם בים וטבעם בו כי השם יתע' סבב להביאם אל שירדפו אחרי בני ישראל תוך הים והנה רדפו שם אחריה' במהירו' נפלא לפי מה שהיה אפשר להם וזה היה סבה שטבע כלם בים ולזה אמר רמה בים כי השם יתע' הניעם במהירות ללכת בים כמו שיתנועע החץ במהירות כשיורו אותו:

פסוק ב

עזי וזמרת יה. יתכן שתהיה היו"ד במלת עזי נוספת ויהיה וזמרת כמו וזמרה כי כבר ימצא בלשון שמות מוכרתים יבואו בתואר סמוכי' נפל אשת' אתן שנת. וכמוהם רבים. והרצון יהיה בזה כי השם הוא עוז וזמרה וכן פירשו רז"ל במכילתא ויהי העוז מענין הבאת העונש הנפלא כמו שקרא המכות הנפלאים שהכה במצרים חוזק יד ויד חזקה ויהיה זמרה מענין שבח וגאות ורוממות כמו מזמרת הארץ. ויהיה הרצון בזה שהשם יתע' הוא תכלית העוז להתגבר על אויביו כי לא יבצר ממנו כל אשר ירצה לעשות והוא גם כן תכלית הטוב והשבח כי פעולותיו תמצאנה בתכלית מה שאפשר מהחכמ' וטוב הסדור. והנה ירצה בזה השם יתעלה היה עוז למצרים להתגבר עליהם להשחיתם והיה זמרה וטוב לישראל באופן שהיה לו לישועה בדבר ההוא בעינו שהשחית בו המצרים או יהיה וזמרת סמוך. ויהיה הרצון בזה שגבורת יה וטובו רמה בים סוס ורוכבו היה לי לישועה ר"ל שהפועל האחד בעינו היה בו התגברות והשחתה וטוב והצלה וזה כלו היה לי לישועה וזה כי הטוב שהיה בזה הפועל להוליך ישראל בים בלא נזק אין ספק שהיה לישראל לישועה ומה שהיה בו מההשחתה למצרים היה ג"כ ליש' לישועה כי בו נשלמה להם ההצלה מיד מצרים ובו הוישרו להאמין בשם יתע' האמנה שלמה או יהיה

וזמרת מענין כריתה ויהיה יה מורה על ההפלגה והחוזק כמו שלהבת יה והרצון בזה כי עוז וכריתה חזקה היה מה ששפע מהשם יתעלה להשחית המצרי' והוא בעינו היה לי לישועה וזה תכלית הפלא שהיה הפועל המשחית והכורת הוא בעינו מושיע עד שיהיה כורת למצרים ומושיע לישראל:

ואנוהו. פרשו בו ואושיבנו בנוה ר"ל שאבנה לו מקדש תראה שכינתו בו. וקצת רז"ל פרשוהו מענין נוי ויופי. וזה לפי שה שאחשוב הנוה והמעונגה. גבר יהיר ולא ינוה ר"ל שאין בו מן הנוי והיופי דבר ועם כל זה הוא יהיר וגאה ויהיה הרצון בזה זה אלי ואתארהו בתארים אשר יהיה בהם מהנוי והיופי מה שאפשר כי כבר ימצא בפעולותו תכלית הנוי והיופי ואו יהיה הרצון באמרו ואנוהו והוא יותר נכון שאני אתארהו בתארים מורים על היות לו נוח ומשכן לדבר בלשון בני אדם ר"ל שאני אתרהו כאלו הוא כח בגוף כי אי אפשר לאדם לדבר בו בזולת זה האופן בדרך מפורסם לכל האנשים ולזה אמר ימינך יי' ושאר מה שדומה לזה וכאלו התנצל בזה על תארתו בכמו אלו התארי' :

פסוק ג

איש מלחמה. ר"ל אדון המלחמה. כי הוא לבדו יוכל להגיע הרע כאשר ירצה בכל עת אע"פ שלא היה נכון המקבל שיגיע לו רע מפאת הגרמי' השמימיים:

יי' שמו. רצה בזה שזה המשפט הו' מתהפך וזה שהשם ית' הוא אדון המלחמה ומי שהוא אדון המלחמה יי' שמו ולה הוא מבואר שאין שם זולתו מי שיהיה אדון המלחמה:

פסוק ה

במצולות. הוא מעמקי הים:

פסוק ו

נאדרי בכח. היו"ד נוכפת וענינו אדר בכח והרצון ימינך יי' האל הנאדר בכח ימינך יי' תרעץ האויב ויהיה ההכפל בימינך יי' על צד הצחות כמו כי הנה אויביך וגו'. ורבים כמוהו או יהיה נאדר בכח שב אל הימין ויהיה ימין פעם זכר ופעם נקבה וכמוהו רוח גדולה וחזק ויהיה הרצון בזה שימין השם יתע' והוא הטוב המסודר ממנו בנמצאות על הכונה הראשונה הוא נאדר בכח כי בו יתכן שיניע הם יתע' רע עליו ר"ל למי שירצה מצד השגחתו באנשים הטובים הדבקים בו ואמנם אמר זה כי הרעות לא יבואו מהשם יתע' מצד עצמותם אבל יושפעו ממנו הטובות תמיד והשם יתע' יסבב בהשפעתו הטובו' שיגיע בהם רע לרשעים לא שיכוון אל הרע אבל יכוון אל הטוב והוא הצמלת החסידים מידם ומצד שהוא טוב מושפע זה הפועל מהשם יתעלה. ולזה אמר שימין יי' והוא מה שיושפע ממנו שהוא מכוון אל הכוונה הראשונה הוא נאדר בכח להגיע בו לרעים על

הכונה השנית ואולם השמאל הוא מה שיושפע ממנו שהוא בלתי מכוון בעצמו אבל היה מציאותו מהכרח החמר כמו הפכת הארצו' והאש הנופל ומה שינהג מנהגם:

פסוק ח

נערמו מים. עמדו כמו ערמה גבוהה כי הרוח היה דוחה אותם תמיד כל הלילה ולא היה כח למים שיהיו נגרים אבל היו עומדים כמו נד:

קפאו תהומות. הנה תהום הוא קרקעית הים ורצ' בזה שקרקעית הים קפא ונקרש באופן שלא היה בו טיט אבל היה בתכלית הנגוב והיובש באופן שיוכלו ישראל לעבור בו הנה התהום יאמר פעם על החלק מהארץ אשר היה בו עומק המים ופעם יאמר על מעמקי המים בעצמם כמו תהומות יכסיומו מפני היותם שוכנים בחלק ההוא מהארץ כמו שיקראו היושבים במקום מה בשם המקום ההוא כאלו תאמר שמצרים היה שם מקום ונקראו המצרים מצאים על היותם שוכנים במקום ההוא אמר וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים:

פסוק ט

תמלאמו נפשי. הוא מענין כריתה כמו בלא יומו תמלא. התמלא בשוכות עורו וענינו שכבר תכרית אותם נפשי וזה שאני אריק חרבי ותורישמו ידי או יהיה מענין אסיפה כטעם מלאו ואמרו האספו ונבואה. והרצון בו תאספם נפשי אין מקום אחד שלא יוכלו לברוח כי הים יהיה להם מצד אחד ואני וחילי מהצד האחר:

פסוק י

נשפת ברוחך כסמו ים. הנה זהו הרוח המקביל לרוח הקדים אשר השיב את מי הים סוף על המצרים:

פסוק יא

מי כמוך באלים. הם השכלים המניעים הגרמים השמימיים ואמנם אמר זה כי אין בהם מי שיהיה לו יחס וערך עם השם יתע' כמו שבארנו בה' ממ"י:

נאדר בקדש. ר"ל שהוא יותר אדיר בקדושה והבדל מכל שאר הנבדלי':

נורא תהלות עושה פלא. ר"ל שהוא נורא להללו כי לא יוכל אחר לספר תהלתו והוא עושה פלא ומשנה טבע הנמצאות וזה דבר לא יוכל עליו אחד ממניעי הגרמים השמימיים כי לא ישנו מנהגם:

פסוק יב

נטית ימינך. ר"ל כי בימינך נעצמו והוא מה שהשפעת מהטוב להשגיח ישראל בו סבבת שבלעה הארץ את המצרים:

פסוק יג
נחית בעוזך אל נוה קדשך. הוא עבר במקום עתיד והרצון בו שהשם יתע' ינהל ישראל בעוזו אל נוה קדשו והוא הר המוריה אשר היה בו בית המקדש או ירצה כזה שהשם יתע' נהל ישראל בעזו והוא מה שחדש מהמופתים החזקים אל נוה קדשו ר"ל שקרב אותם לעבודתו עד שהביא אותם אליו כמו שאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי:

פסוק יד
ירגזון. הוא מענין יראה וחתת כטעם שם רשעים חדלו רוגז. רגזו ואל תחטאו:

פסוק טז
בגדול זרועך ידמו כאבן. ר"ל מרוב יראתם ופחדם מגדול גבורתך ישובו כאבן דומם:

פסוק יז
בהר נחלתך. הוא הר המוריה אשר נבנה בו בית המקדש כי הוא המקום היותר מוכן אל שידבק בו השפע האלהי ולזה אמר שהוא מכון לשם יתעלה מקדש הוא מקדש בדגש הקו"ף לתפארת והיה ראוי להיות באות הדלת כמו ועשו לי מקדש:

פסוק כב
ויסע משה. יתכן ישראל היו מתעכבים שם בים סוף לראות אם יוציא הים להם דבר מחיל המצרי' אשר טבעו שם ולזה זכר שמשה הסיעם משם או אולי לרוב שמחתם היו רוצים להתעכב שם במקום אשר נעשה להם זה הפלא העצם וסבב השם יתע' שיסעו משם באמצעות עמוד ענן ההולך לפניהם יומם ועמוד האש לילה:
וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים. יתכן שהיו נושאים מים בכלליהם לשתות כי לא יוכלו לעמוד ג' ימים בלא שתיה:

פסוק כה
ויצעק אל יי'. זה לאות כי המופתים יתחדשו ע"י הנביא באמצעות התפלה כמו שזכרנו:
ויורהו יי' עץ. אמרו רז"ל במכילתא שעץ מר היה והנה אמרו זה להורות שעל צד המופת שבו המים המרים מתוקים לא בדרך טבע וזה הוא האמת בעצמו ר"ל שה הענין זה על צד המופת ויורה על זה מה שאמר והיה אם שמוע תשמע בקול וגו'. כמו שנבאר והנראה לנו שלזה העץ היה מבא בהמתקת המים אלא שלא היה באופן שיוכל להגיע ממנו זה הפועל הנפלא ר"ל שימתיק כל מי המעין ההוא אבל אם היה שימתיק המים היה ממתיק מהם שעור מועט מאד וכזה מצא בענין דבלת התאנים שצוה ישעיהו למרוח על שחין חזקיהו. וזה כי דבלת התאנים יש לו מבא מה כבשול המורסות אבל לא יתכן שיגיע ממנו כמו זה הפועל שיחי השחין כשימרחו עליו דבלת התאנים וכן תמצא במה שצוה אלישע לנעמן שירחץ שבע פעמים במי הירדן וזה כי הרחיצה במים ימצא בה תועלת

מה בענין הצרעת אבל לא ימצא בה כמו זה התועלת הנפלא ובכלל הנה כל המופתים שיעשה השם יתע' יחבר להם מהסבות מה שיהיה בו יותר מעט מהזרות אצל הטבע. וכבר בארנו הסבה בזה בו' ממ"י:

שם שם לו חק ומשפט. בארו רז"ל ששם צוה להם השם יתע' ענין שבת ודינין הנזכרים בואלה המשפטים אמרו שבת ודינין במרה איפקוד. ולפי הפשט הנה נצטוו במשפטים ההם אחר ששמעו עשרת הדברים כי אז תמצא בסוף פרשת יתרו ויאמר יי' אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברי עמכם וזה היה בלי ספק אחר ששמעו עשרת הדברים כי אז דבר השם יתעלה עמהם מן השמים ואמר אחר זה ואלה המשפטים וגו'. וזה לאול כי כל הספור הזה הוא נמשך ולה יתבאר שהמשפים האלה נצטוו בהם אחר ששמעו עשרת הדברות והנה הרצון בזה לפי מה שאחשוב שהעם הנזכר שהלינו על משה שם לשם יתע' חוק ומשפט ר"ל שהם חשבו עליו שאין מדרכו שיגיע ממנו זולת הרעו' ושזה הוא חוק השם יתע' ומשפטו כמו שהיה מאמין פרעה באמרו ראו כי רעה נגד פניכם לפי מה שביארנו במה שקדם והנה הביאם להאמין זה כי הם ראו שכל הנפלאות שהגיעו מהשם יתע' היה בהם רע מה כאלו תאמר שקריעת ים סוף היתה כדי שיטבעו המצרים בים וכן הענין בכל המכות והנפלאו' שנתחדשו ממנו והנה עמוד האש והענן לא היה במציאותו טוב מורגש ולזה נסה זה העם השם יתעלה אם יוכל להשפיע להם טובות לא יהיה בהם רע לדבר והשפיע להם הש"י אז על ידו זה המפות שהיה בו טוב בזולת רע ואמר להם השם יתעלה על יד משה לא תיראו שיהיה מדרכי להגיע הרעות לבד מפני מה שהבאתי למצרים מן הרעות כי אם תשמעו בקול השם יתעלה ותעשו הישר בעיניו ותאזינו למצותיו ותשמרו כל חוקיו הנה לא אשים עליך כל המחלה אשר שמתי במצרים כי אין מדרכי להגיע הרעות כמו שחשבתם וזה כי אני יי' רופאך ר"ל שדרכי להסיר המחלה מהדבקי' בי לא שאביאה עליהם הלא תראו שרפאתי המי' המרי' והמתקתי אותם וזה לאות כי אין מדרכי להגיע הרעות לבד כמו שחשבתם. או יהיה הרצון באמרו שם שם לו חק ומשפט ששם במקום ההוא סדר השם יתע' לישר' חוק ומשפט רוצה לומר ששם הודיעם שהוא יסדר להם חקים ומשפטים יתנהגו בהם במה שאמר להם אם שמוע תשמע לקול יי' אלהיך וגו'.

ושם נסה ישראל ורומם אותם על כל שאר האומות במה שיעד אותם שיתן להם מצות וחקים ינצלו מכל רע בשמרם אותם כל שכן שלא יהיה להם לירוא שיביא עליהם כמו הרעות לבד כמו שהיה אומר פרעה כי הוא יסיר הרע מהאנשים הדבקים בו והראיה על זה שכבר המתיק המים המרים ויהיה נסהו מענין רוממות וכן מה שאמר לבעבור נסות

אתכם בא האלהים. וכן נסה עלינו אור פניך יי' או יהיה ושם נסהו מענין ניסיון והרצון בזה שהשם יתעלה נסה ישראל בזה המופת אם יאמין בו בדרך שילך בתורתו כמו שאמר בענין המן למען אנסנו הילך בתורתי אם לא. וזה כי כשיראו ענין אלו המופתי' הנפלאי' אשר לא היה בהם כי אם השפעת הטוב היה ראוי שיכנעו ללכת בדרכי השם יתע' והנה השמיעה בקול מצות הש' יתע' הוא שיקבלו עליהם לקיים דבריו:

פסוק כו

והישר בעיניו תעשה. שתקיים המצות אשר צוה לעשות אשר להם תועלת בעצמותם כמו השבת אבדה ואהבת הריעים והדומים להם:

והאזנת למצותיו. ר"ל שתאזין למצותיו ותתבונן בהם ותקיימם והם מצות עשה ומצות לא תעשה אשר יחייבם העיון:

ושמרת כל חקיו. הם מצות עשה ולא תעשה שאין טעם מבואר בענינם וענין השמירה הזאת הוא לזכור עניינם ולקיימם ושלא לעבוד עליהם:

פסוק כז

ושם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים. להעיר כי השם יתע' היה מנהלם במקומות היותר נאותים אל שימצא להם שם ההכרחי להם:

פרק טז

פסוק ג

בשבתנו על סיר הבשר. ר"ל שהיה הבשר נמצא להם שם בשפע:

פסוק ד

הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. ראוי שתדע שזה המופת היה נפלא מאד כי לא יתכן שיתהוה ע"ד הטבע דבר מזה בעת מהעתים כי לא יתהוה מאלו האדים העולים באויר דבר יתכן שיהיה מזון וזה מבואר במעט עיון למי שעיין בטבעיות והנה עכ"פ יתכן שיהיה מערוב היסודות והמזג שמה שיהיה טבעו כטבע זה המן אשר ירד להם מן השמים שאם לא היה הענין כן יהיה מציאות המן נמנע מצד עצמותו ומה שזה דרכו לא יתחדש ע"ד מופת כמו שלא יתחדש ע"ד מופת מציאות מרובע יהיה קטרו שוה לצלעו. וכבר בארנו זה בו' ממ"י ושם בארנו זה הענין הוא דעת תורתנו ושהוא מחוייב מצד העיון והנה היה התהוות המן בזולת סבותיו באופן התהוות מהמטה נחש ר"ל שאין התהוות המן ומציאותו דבר נמנע מצד עצמותו כמו שאין מציאות הנחש נמנע מצד עצמותו ואמנם היה נמנע מצד הטבע שיהיה המן מאלו האדים או מהאויר ושיהיה הנחש מהמטה:

פסוק ה

והיה ביום הששי. ר"ל שיאפו ממנו ביום הששי מה שיצטרך לכבוד השבת כמו שבאר אחר זה כי בשבת לא יוכלו לאפו' ולבשל כי הם מהמלאכו' האסורות לעשות בשבת כמו שנתבאר בה המקו' ושיתבאר במה שיבא ורז"ל ביארו מזה שהוא אסור להשתמש בשבת במה שלא היה מוכן לצורך שבת מערב שבת כמו גרוגרות וצמוקים בעת התיבשם לשמש שאינם ראויות מצד עצמתם אבל הדברים ראוים בעצמם אע"פ שהם בלתי מוכנים מפני שהם עומדים לסחורה הנה הם מוכנים אצל שבת כי לגודל מעלת השבת ישים האדם כל הדברים אשר בידו מוכנים אצלו וכן למדנו ענין ההכנה ליום טוב מזה המקום אלא שיש הבדל בדיני המוקצה בין שבת לי"ט כי י"ט יהיה מוקצה מה שיהיה לסחורה אע"פ שהוא ראוי בעצמותו וכן יהיה מוקצה הב"ח העומד לגדל התרנגולת לביצתה ורחל לגזתה כי אין מעלת י"ט אצל האנשים כמעלת שבת ולזה לא יהיו אצלו כל הדברים הראוים בעצמם מוכנים כמו הענין בשבת. וכבר נסתעפו מזה השרש דינים רבים במסכת י"ט ובמסכת שבת ובמקומות זולתם מהתלמוד:

והיה משנה על אשר ילקטו יום יום. כדי שיספיק להם לשני ימים ערב וידעתם כי אני יי' וגו' ר"ל שכבר יתבאר לכם עוצם כחו וגבורתו לעשות כל אשר ירצה וזה שכל מה ששאלתם ממנו יתן לכם עד שכבר יביא לכם בשר לאכול בזה המדבר בזה היום בעינו קודם שיעבור הערב ובבקר תראו כבוד יי' במה שישפע ממנו לכם לחם לאכול בזה האופן הנפלא לפי שהוא שמע תלונותכם:

פסוק ח

אשר אתם מלינים עליו'. כי לא עלי ועל אהרן תלונותיכם במה שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית כל הקהל הזה ברעב כי אם מהש' יתעלה כי מאתו נהיה כל אשר עשינו:

פסוק י

והנה כבוד השם נראה בענן. זה היה על צד המופת. רוצה לומר שהיו מכירים ישראל בבא הנבואה וזה היה בהרבה מנבואותיו לפי מה שהתבאר מדברי התורה וזה היה כלו להביא ישראל שיאמינו בענין הנבואה כדי שיקבלו התורה קבלה שלמה שלא ישאר להם ספק בשהיא מהשם יתעלה:

פסוק יב

בין הערבים תאכלו בשר. ר"ל בזמן אשר בין הערבים והרצון בזה שקודם שתסור היום לגמרי יאכלו בשר:

פסוק יג

ותעל השליו. הוא מין ממיני העופות ואולי העלה אותם השם יתעלה מן הים כמו שכתב החכם א"ע שכבת הטל הו' הטל שיורד בבקר והנה אמר שכבת הטל לפי שהוא נעשה מאיד חלוש לא ירדו ממנו טיפים אבל יתלחלח מהקרירות אשר בסוף הלילה וימצא הלחות בפועל על הארץ:

פסוק יד

ותעל שכבת הטל. ר"ל שנפסקה ירידת הטל כמו שפירש החכם אבן עזרא. והרצון בזה שהטל יהיה יורד ראשונה ואחר שירד הטל ירד המן עליו כמו שכתוב ורדת הטל על המחנה וגו':

דק מחוספס. פירש החכם אבן עזרא שהיה דק ועגול גם נכון הוא מה שפירש המתרגם רצוני שהוא היה כדמיון זרע דק קלף ר"ל שהוסרה קליפתו כי הוא היה לבן כזרע גד כמו שספר אחר זה:

פסוק טז

עומר לגלגולת. פירש אחר זה כי העומר הוא עשירית האיפה והאיפה היא מדה שעורה שלש סאין והנה הסאה היא ו' קבין והקב היא ארבעה לוגין ולזה תהיה מדת העומר שבעה לוגין וחמישית לוג:

פסוק יז

ויעשו כן בני ישראל. ללקט עומר לגלגלת כאשר צוה להם משה:

וילקטו. מי שהיו לו בני בית מרובין ומי שהיו בני ביתו מועטים לפי האומד באופן שיהיה בו עומר לגולגולת וכאשר מדדו מה שלקטו מצאו שהמרב' לא העדיף מעומר לגלגלת והממעיט לא החסיר וזה היה דבר פלא כי הרצון היה מהשם יתעלה שיהיה להם לחם חקם לא פחו' ולא יתר ולזה סבב שימצאו הענין בזה האופן:

פסוק יט

איש אל יותר ממנו עד בקר. הנה צוה השם יתעלה להם לסבות האחת כי זה השיעור הוא ראוי למאכל אדם ר"ל עומד לגולגולת ולא יוכלו להותיר ממנו שלא יזוק גופם. והשנית כי ההשתדלות להותיר ממנו עד בקר היה מורה על מיעוט האמנה בשם יתעלה לא יבטח המותיר ממנו עד בקר שירד המן בבקר שאם היה בוטח בזה לא היה משתדל להותיר מהמן עד הבקר. ולזאת הסבה כעס משה על האנשים שהותירו ממנו עד בקר וסבב השם יתעלה שלא יועיל להם כי כבר באש והיתה בו רמה:

פסוק כא

וחם השמש ונמס. סבב זה השם יתעלה כדי שילקטוהו בזריזות בבקר השכם קודם שיביאו הרוחות עליו עפר ולהקנותם תכונת הזריזות ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה.

יתכן שהיה זה על דרך פלא כי לא מצאנו שצוה משה להם שילקטו ביום הששי לחם משנה והנה הם היו לוקטים לפי האומד עומר לגלגולת וכאשר מדדו בעומ' מצאו שכבר לקטו שני העומר לאחד ולזה באו כל נשיאי העדה להגיד למשה הדבר הזה לאמת מה זה ועל מה זה. ואפשר כמו שכתב החכם אבן עזרא שאמר להם משה שילקטו ביום הששי לחם משנה ואם לא נזכר ובאו נשיאי העדה לדעת מה יעשו ממנו. והנה הביאור הראשון נכון הוא יותר שאם היה כפירושו למה זה לא שאלו נשיאי העדה מה יעשו מזה הלחם המשנה ואיך יאכלוהו כאשר צוה אותם שילקטו ביום הששי לחם משנה והנה סבב השם יתעלה שידעו כי ביום השביעי הוא שבת בזה האופן קודם שיצוה אותם משה בענין השבת כדי שיאמינו יותר בענין השבת כי הם ראו כי ביום הששי ירד להם משנה ולא ירד ביום השביעי וזה לאות כי היום הזה נבדל בענינו משאר ימי השבוע ושהוא בלתי ראוי שתעשה בו המלאכה ולזה אמר להם משה זה אשר ראיתם שירד ביום הששי לחם משנה:

פסוק כג

הוא אשר דבר יי' שבת שבתון שבת קודש ליי' מחר. ר"ל שהוא מחוייב שישבתו בו מכל מלאכה ואין ראוי להתעסק בו רק בעבודת השם יתעלה ולזה אפו ביום הששי מה שיצטרך לאפות לצורך השבת ובשלו הצורך לבשל והעודף הניחו למשמרת עד הבקר לאכלו בשבת והניחוהו עד הבקר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו כי מאת השם נהיה שיניחו אותו למשמרת ולזה לא קרה בו מה שקרה במה שהותירו עד בקר בשאר ימי השבוע כי הוא הבאיש והיתה בו רמה ויתכן שהודיעו למשה שלא הבאיש ולא היתה בו רמה ואמר להם משה אז שיאכלוהו ביום שבת ולא יצאו ללקוט כי לא ימצאו וכל זה היה להוסיף להם האמנה בענין השבת:

פסוק כח

לשמור מצותי ותורותי. רוצה לומר במצותי מה שעברו על דבר השם להותיר מהמן עד הבקר ולצאת ביום השבת ללקוט ואלו המצות הם בעינם התורות שזכר כי צוה הש יתע' אלו הנימוסים בעניין המן והשבת ובזה האופן קרא התורה נימוס אשר צוה השם יתעלה שיעשו בו דבר אחד מהדברי אמר זאת תורת החטאת זאת תורת האשם ואפשר עוד שקרא אלו המצות תורות לפי שאין הכונה בהם עניין אלו המצוות בעצמותו אבל הם מכונות להורות על דברים אחרים כאלו תאמר שמצות השבת היא להורות על חדוש הועלם או על יציאת מצרים גם כן כמו שזכרה התורה זה בפרשת וישמע יתרו ובפרשת ואתחנן ומה שצוה השם יתעלה שלא להותיר מהמן עד הבקר היה להורות כי ראוי לאדם יסתפק בלחם חקו ולא יפנה לרבוי אסיפת הקנינים שימנעוהו במה השתדלות

בשלמות הנפש עם שכבר היה זה להרגילם שיאמינו בשם יתעלה שכבר ירד המן להם בבקר בבקר:

פסוק כט

שבו איש תחתיו וגו'. ולזא' הסבה נתחייב המקושש סקילה כמו שנתבאר בתורה ומזה המקום יתבאר שההכנסה מרשות הרבים לרשות היחיד היא אסורה בשבת וכבר נבאר זה בג"ה מצד אחר בפרשת יתרו והנה הוציאו רז"ל ענין. התחומין של תורה מזה המקום בראשון מעירובין אלא שעכ"פ פשט הכתוב הוא כמו שבארנו וענין התחומין יתבאר לנו ממקום אחד כמו שנבאר בפרשת יתרו ואלו היתה זאת האזהרה למנוע היציאה מהמחנה הנה יתחייבו האנשים אשר בקצה המחנה בלכתם פסיעה אחת שיצאו חוץ למחנה וזה דבר בלתי ראוי שנאמינהו כי המשקושש יצא חוץ למחנה לפי מה שיראה ממה שאמר וימצאו איש מקושש עצים לא היה חייב אלא מפני שהיה מקושש ולזה לא נענשו המוצאים אותו ולא גונו על צאתם מהמחנה ואולם הביאו רז"ל זה הפסוק לאסמכתא לבד כמנהגם ברבים מביאורי דיני המצות ואפשר שנאמר שהרצון בזה שישבו תחתיהם מי שלקטו דבר חוץ למחנה כי אין להם להוציאו חוץ מהמקום ההוא שהוא תחתיו כי אי אפשר שנאמר שיצוה אותם משה שישבו בשבת במקומם ולא יצאו משם שאם היה הדבר כן היו מוצאי המקושש חייבים ולזה הוא מבואר שזה המאמר היה למי שילקט דבר בשבת בחוץ ואמר אחר זה אלי יצא איש ממקומו להזהיר אפילו על היציאה בזולת לקיטה והנה היציאה מהמקום לפי מה שימצא מהמדינות לא יהיה בפחות משיעור המדינה כי עד כמו שיעור המדינה לכל הצדדים ימשכו לכל הפחות שדות העיר וכרמיה ויעריה ולפי שמחנה ישראל היה אז ג' פרסאות לפי מה ששערו לפי מנין האהלים שהיו שם הנה היתה זאת האזהרה שלא יצאו שלש פרסאות חוץ למחנה כי לא היה הרצון בזה שלא יצא כלל מן המחנה כמו שביארנו. ולזה תהיה הכונה בו שלא יצאו ממה שהוא ראוי שיהיה נכלל במקות המחנה ולפי שהם היו במדבר שלא היתה שם שדות וכרמים הנה יהיה זה השיעור כולל בכל מדינה היתה גדולה או קטנה ואע"פ שאין גבוליה מגיע לכמו זה השיעור אז ירצה בזה באמרו שבו איש תחתיו שמי שיצא חוץ לשלש פרסאות ישב במקומו שלא יהיה לו רשות לשוב אל המחנה ולא יוכל ללכת יותר מארבע אמות ובזה חטאו היוצאים מהמחנה' ללקט כי הם לא לקטו דבר עם שהיה בזה הפועל ממיעוט האמונה בשם יתע' מה שלא יעלם:

פסוק לא

זרע גד. אחשב שהוא אחד מהזרעים הקטנים הלבנים ודמהו לו מצד הלובן כאלו יאמר שהוא לבן כזרע גד ולפי זה הפירוש אפשר שיהיה מאמר לאה בא גד להיותו הבן ההוא

לבן ולזה המשילה אותו לגד וקראו גד או ירצה בזה שהוא כזרע גד כדמיונו וכדמותו והיה גם כן לבן:

וטעמו כצפיחית בדבש. אמר זה להורות על הפלגת שבח המן שהוא היה לתכלית הערבות בטעמו. והיה טוב למראה:

פסוק לג

לפני יי'. ר"ל לפני ארון העדות והוא בקדש הקדשים כמו שיתבאר במה שיבא והנה היה זה המן קיים לדורות ובלתי נפסד על צד הפלא ר"ל שכבר נתן לו השם יתע' טבע אז על יד משה נביאו על שיהיה בלתי נפסד עם היותו קל ההפסד בעצמותו עד שהיה נמס הנשאר מהמן חוץ מהמחנה בחום השמש כמו שקדם:

פרק יז

פסוק ב

מה תנסון. יתכן שהיו אומרים זה על צד הנסיון כי כבר היו מהם מים לשתות שהביאו מאלים אך רצו לנסות אם יוכל משה לתת להם שם מים וכזה יודע להם כי מהשם היה כל אשר הוא עושה ואם לא יוכל על זה יאמרו כי אין ה' בקרבם כמו שהיה אומר שמה וממה שנתחדש מהנפלאות היה על דרך המקרה וזהו מה שאמר אחר זה ועל נסותם את יי' לאמר היש יי' בקרבנו אם אין וזה שאם היה השם בקרבם היה יכול לתת להם מים בלי ספק כי הוא שליט בכל והנה החלק מהעם שהריב עם משה ונסה השם יתעלה הוא זולת החלק שצמא למים והנה החלק מהעם שצמא למים לא שאלו המים כהוגן אבל אמרו דבריהם בדרך התרעומת ולזה אמר משה בהתפללו לשם יתע' שיתן להם מים. עוד מעט וסקלוני:

פסוק ו

הנני עומד לפניך שם על הצור. הוא לדבר כלשון בני אדם והרצון בו שכבר ישפע לך ממני שם זה המופת שכאשר תכה בצור יצאו ממנו מים שיספיקו אל שישתו מהם העם או ירצה בזה שאתה תשתדל להדבק בי כי שם בדרך שאהיה עומד לניך ואז יתחדש זה המופת על ידך מפני דבקותך בו וידמה לפי מה שהכינו רז"ל במכילתא שישראל אמרו למשה איה כוחך וגבורתך להביא באמצעות המטה כל מה שתרצה כמו שעשית במצרים תנו לנו מים באמצעות המטה אבל בלי ספק לא תוכל על זה כי לא נעשה באמצעות המטה מופת אלא לרע לפי שאין מדרך האלוה ההו' אשר חדש אלו המכות לעשות כי אם רע ואלו יעשה המופתים ההם על יד השם יתעלה הנה בלי ספק יוכל לתת לנו מים באמצעו' המטה כי הטובות שופעות ממנו באמצעו' בנמצאות בתכלית מה שאפשר להם מהטוב והשלמות ומפני זה רצו לנסות בזה הענין אם יש יי' בקרבם במה

שחודש מהנפלאות באמצעות המטה או היו הנפלאות ההם מאלוה אחר דרכו שיגיע ממנו רעות לבד ולזה צוה השם יתעלה שיעשה זה המופת אשר היה לטיוב באמצעות המטה וזה פירו' נאה מאד בזה הענין:

פסוק ט

בחר לנו אנשים. ר"ל אנשי מדות שהיו ראוים למלחמה או יהיה הרצון בה אנשי מעלה כדי שיהיו יותר ראוים שיעשה להם נס אנכי נצב על ראש הגבעה. הנה עשה משה כן כדי שיראוהו ישראל ויתבאר להם כי בהרימו ידיו יגבר ישר' ובהניחו ידיו יגבר עמלק ולזאת הסבה לקח המטה בידו כדי שיתברר להם כי השם יתעלה יחדש להם זה המופת באמצעות המטה:

פסוק יב

וידי משה כבדים. יתכן שהיה גדול הגוף והיא עם זה זקן והנה אלו הם שתי סבות לתת לו כובד באיבריו וזה מבואר למי שעיין בטבעיות עיון שלם ולזה גם כן לא יכול משה לעמוד תמיד כל מה שהתמידה המלחמה ולפי שהיתה הכונה שתהיה במקום גבוה כדי שיראוהו ישראל לקחו אבן והושיבוהו עליה בדרך שיגבה מקומו ולהיות ידיו כבדים תמכו אהרן וחור בידיו מזה אחד ומזה אחד בדרך שהתמיד להגביה ידיו מעת שתמכו בידיו אהרן וחור מזה אחד ומזה אחד עד בא השמש:

פסוק יג

את עמלק ואת עמו. יתכן שהביא עם אחד עמו להלחם בישראל:

פסוק יד

כתוב זאת זכרון בספ'. יתכן שכתב זה בספר מה היה ידוע אצלם והוא ספר הזכרונות או ספר מלחמות יי'. כמו שכתב החכם אבן עזרא או ר"ל שיצוה לישראל לזכור את אשר עשה עמלק ולמחות את שמם כמו שבא הצווי בזה בתורה ולזה כתב זה הספור בתורה כי השם יתעלה הוא אשר יתן כח לישראל למחות את עמלק המחות נפלא ומוחלט ולזה זכר זה הנס שעשה השם יתע' לישראל ולזכר בנה משה מזבח על ראש הגבעה וקרא שמו יי' ניסי. והרצון בו שהוא נלחם בעבורי ולא אצטרך לנס הרים במלחמה לשמור שלא תהיה חרב איש באחיו:

פסוק טז

ויאמר כי יד על כס יה. קבלתי בפירוש זה הפסוק מהרב אדוני אבי שהוא אמר כי היד שהוא על הכסא יהיה ממנה מלחמה ליי' בעמלק מדור דור מישראל שיהיו נלחמים בעמלק כי יד יי' תהיה אתם תמיד לעזרם. והנה הכסא הוא השמים כטעם השמים כסאי והנה השם יתעלה הוא מושל על מה שיסודר מהגרמים השמימיים להפך הסדור ההוא

כאשר היה מסודר ממנו רע מה שאוהביו הדבקים בו ובזה הכח אשר לו על הכסא היה נלחם בעמלק כי לפי המערכת היה עמלק מנצח ישראל לולי עזר השם יתעלה וכן תמצא בימי המן כי לולי עזר השם יתעלה היו ישראל נופלין ביד העמלקים והנה זה הפירוש הוא נכון מאד ואפשר שנאמר לפי הפירוש הזה כי זאת המלחמה היתה מן היד אשר על כס יה ולזה קרא שם זה המזבח יי' ניסי. ובזה האופן תהיה המלחמה ליי' בעמלק מדור דור מישראל הנלחמים עמו כי תמיד היה עמלק מנצח לפי המערכת לולי עזר הש' יתעלה:

פרק יח

פסוק ב

אחר שלוחיה. ר"ל אחר ששלחה לביתה בהיותה במלון והוצרכה למול בנה ולהתעכב שם ואז אמר אליה שתשוב אל בית אביה עם בניה כי לא יוכל משה להתעכב שם עד ירפא הנער:

פסוק ג

אמר שכבר שמע יתרו כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו מהנפלאות כאשר הוציא את ישראל מיד מצרים והנה שמע לפי זה הפירוש מכת בכורות. ומה שפסח השם יתעלה על בתי בני ישראל לבלתי היות שם נגף למשחית ומה שהשאילום המצרים בצאתם כלי כסף וכלי זהב ושמלות כי נתן יי' חן העם בזה בעיני מצרים כי אלו הנפלאות עשה יי' יתעלה כאשר הוציאם ממצרים וידמה שלא היה נכון בעיניו הדבר כי לא יהיה זה מהיושר בחוק יי' כשלא יודע בו יותר מזה השיעור ולזה שב משה לספר ליתדו את כל המכות אשר הביא השם יתעלה על פרעה ועל מצרים בהדרגה ואת כל התלאה אשר מצאתם בדרך מרדיפת פרעה וחילו אחריהם וממלחמת עמלק ואז הודה יתרו לשם יתעלה וכרך אותו וראה כי ביושר הביא הש"י על המצרים מה שהביא מהרעות:

פסוק ד

ויצילני מחרב פרעה. אמר זה כי הוא היה מבקש להרגו כמו שנזכר בפשרת ואלה שמות:

פסוק ה

אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהי'. ר"ל אל מדבר סיני שהיה חונה שם משה שהיה בו הר האלהים והוא הר סיני שנגלה עליו השם יתעלה והנה יהיה אמרו אל המדבר אשר הוא חונה על דרך מה שאמר קרית חנה דוד והנה זה ראיה שזה היה אחר מתן תורה כמו שכתב החכם אבן עזרא ואולם בא זה הספור בזה המקום בעבור מה שאמר יתרו עתה ידעתי כי גדול יי' כי זה יורה שהנפלאות שעשה השם יתעלה יתחייבו להאמין אל כל מי שישמע אותם כ"ש למי שראה אותם והנה לזאת הכוונה נתחדשו אלו

הנפלאות כמו שקדם ר"ל שיאמינו ישראל בשם יתעלה כדי שיוכנו לקבול התורה ולזה בא זה הספור קודם מתן תורה ועוד כי סמיכות זה הספור לספיר מתן תורה יעיר אותנו למצוא הסבה אשר בעבורה פירש משה מן האשה שהיו תמהים מזה אהרן ומרים ואמרו הרק אך במשה דבר יי' הלא גם בנו דבר וזה כי הוא זכר בזה הספור שוב אשתו אליו וזכר אחר זה בספור מתן תורה מה שצוו ישראל שיהיו נכונים לשלשת ימים לא יגשו אל אשה וזה ממה שיתבאר ממנו במעט עיון שכבר היה ראוי למשה שיפרש מהאשה כי הוא היה תמיר עם השם יתעלה ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך. יתכן ששלח לו זה על ידי שליח:

פסוק ז

וישתחו וישק לו. יראה מפשט הכתוב כי משה השתחוה ליתרו חמיו והיה זה מגודל הענוה שהיתה למשה:

פסוק ט

ויחד יתרו על כל הטובה שעשה יי' לישראל. הרצון כי כבר שמח יתרו על כל הטובה שעשה יי' לישראל כי היא היתה הכוונה ברע שביא השם על מצרים ולא שמח ברע שהביא על המצרים מצד מה שהוא רע להם אבל מצד שהוא טוב לישראל כי אין מחוק השלם לשמוח על הרע מצד שהוא רע:

פסוק י

ויאמר יתרו ברוך יי' אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה. יתכן שאמר זה אל הזקנים וראשי העם שהיו שם עם משה שלא העמיסו עליהם המצרים העבודה בחומר ובלבנים כי לא נכנסו כל ישראל בזאת העבודה כמו שבארנו בפרשת ואלה שמות והנה הצילם מיד מצרים ומיד פרעה שהיו מכאיבים ומכים אותם כאמרו וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו ושוטרי בני ישראל תמצא גם כן שהיו מוכים וזה לאות כי מנהגם הזה לחכות העבדים ולצערם עם שכבר היו משתדלים להמית כל הבן הילוד לישראל ולזה אמר אחר זה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים כי העם היו חת ידם לענותם בסבלותם ואפשר כי קצת ראשי העם והזקנים היו גם כן עובדים את העבודה אבל נתן יתרו תודה לשם יתעלה בתחלה על הצלתו ראשי העם והזקנים כי הם הנכבדים שבעם ואחר כן נתן תודה על הצלתו עם. וזה הביאור השני הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב כי גדול יי' מכל האלהים הוא כטעם מי כמוך באלים כי בדבר אשר זדו עליהם הוא שב אל מה שאמר אשר הציל את העם והרצון בזה שהשם יתעלה הציל ישראל בדבר בעינו אשר חשבו המצרים עליהם להשחיתם וזה כי המצרים היו רודפים אחרי בני ישראל על שפת הים כדי שיטבעו או יפלו בידם כי לא היה להם מנוס אך הים היה מהצד

האחד והמצרים הרודפים אחרים מהצד השני ובדבר ההוא בעינו שחשבו להשחיתם בו נשלמה ההצלה לישראל כי זה היה סבה אל שטבעו המצרים בים ופחדו המצרים מרדוף עוד אחרי בני ישראל והנה יהיה אמרו אשר זדו עליהם כטעם וכי יזיד איש על רעהו:

פסוק יב

עולה וזבחים. זה ראיה שכבר נעשה המזבח והוקם המשכן כשהיה זה המעשה:

לאכול לחם עם חותן משה לפני האלהים. אפשר שהיה אהל משה אצל אהל מועד כמו שאמר החכ' א"ע או אמר לפני האלים ע"ד אמרו הר האלהים מפני רדת השכינה בהר ולהיות השכינה תמיד באהל משה אמר שהם היו אוכלים להם עם חותן משה לפני האלהים או ירצה בזה כי בעת אכלם הלחם היו לפני האלהים ר"ל שהיו משתדלים בעבודתו ולקרבה אליו כפי מה שאפשר כי משה רבינו היה מישירם על זה:

פסוק יג

וישב משה לשפוט את העם. הנה זה היה מהראוי כי השופט ראוי שיהיה יושב כדי שיתישב יותר בענין המשפט שבא לפניו:

ויעמוד העם על משה מן הבקר עד הערב. הנה מן היושר שיהיו בעלי דינין עומדים כדי שלא יתישבו למצא טענות ידחו בהם האמת ולזה היה ראוי שידברו מה שידברו בזולת התיישבות ומפני זה אמרה התורה ועמדו שני האנשים אשר להם הדים והנה היו עומדים מהבקר עד הערב לרבוי הבעלי דינין הבאים לפניו בעם רב כזה כשלא יהיו בו כי אם שופט אחד ולזה תמה יתרו מדוע לא שם משה שפטים אחרים על העם להקל מעליו ולזה אמר מדוע אתה יושב לבדך שלא יהיה שם שופט אחר זולתך כי זה יהיה סבה שכל העם נצב עליך כל היום שמי שבא לפניך לדין לא יוכל להשמיע דבריו אליך תכף אבל יצטרך לפעמים להמתין מבקר עד ערב לרבוי הטענות הבאות לפניך ואמר משה לחותנו הנה לא אוכל לשים על העם מי שיקל מעלי וזה כי כבר יבא אל העם בהכרח לדעת בנבואה מה שישאלו ממני והנה יהיה לדרוש כטעם ותלך לדרוש את יי' ובלי ספק אין בעם מי שיקל מעלי בזה והנה בענין הדינים אשר ביניהם לא אוכל גם כן לשים עליהם מי שיקל מעלי וזה כי כאשר יהיה להם ריב קצתם עם קצם יבא אלי לשפוט בין איש ובין רעהו ואשפוט אותם לפי מה שהתחייב ממצות התורה וזה לא יוכל לעשות אחר זולתי ואודיע גם כן להם חקי האלהים ותורותיו וזה לא יוכל עשות אחר זולתי כי לי לבד יבואו מצות התורה ובנבואה והנה זכר חקי האלהים ותורותיו לפי שלא יתכן שיודעו לאדם מדרך החכמה והעיון ואולם המצות אשר יחייבם השכל בעצמותם יתכן שידע האדם דיניהם בזולת התורה:

פסוק יז

והשיב חותן משה אליו **לא טוב הדבר אשר אתה עושה** הנה ישיגך לאות נפלא כזה ולכל העם אשר עמך כי אתה לא תוכל לדון לבדך כל דברי ריבותם והם יראו להביא כל דברי ריבותם אליך בדרך שתשפוט ביניהם עד שמרוב הלאות אלי תפריד הדבקות אשר בינך ובין השם יתעלה בדרך שלא תבא אליך הנבואה כאשר ישאלוך.

פסוק יט

עתה שמע בקולי ואתן לך עצה בדרך שיהיה אלהים עמך תמיד ולא תפריד הדבקות אשר בינך ובינו מצד רבוי הלאות בדברי ריבות העם היה אתם לעם אצל השם יתעלה ר"ל שלא תטריד מחשבתך בדבר אחר והבאת אתה לפני האלהים את הדברים אשר ישאלוך על צד הנבואה ותבאך הנבואה מצד הדבקות שיהיה לך תמיד עם השם יתעלה והזהרת אתהם את החקים ואת התורות והם מצות לא תעשה שלא יתכן שיודעו כי אם על צד הנבואה:

פסוק כ

והודעת להם את הדרך ילכו בה. במנהגיהם ובתכונותיהם כמו אהבת הרעים והשמר מהנקימה והנטירה ומה שידמה לאלו המצות:

ואת המעשה אשר יעשון. והם מצות עשה אשר יהיה בקיומן מעשה כמו אכילת מצה וישיבת סוכה והנחת תפילין והתעטף בציצית ומה שידמה להם מהמצות המעשיות ואתה תבחר מכל העם בדרך נבואה אנשי חיל שיהיה להם אבירות לב ולא ייראו מאדם כדי שלא יעוותו המשפט מפני היראה ותהיה יראת השם יתעלה על פניהם כי כמו אלו ראוי שישפטו דין אמת ויהיו אנשי אמת ר"ל שיהיו אוהבי האמת כי בכאן תכונות לקצת האנשים לאהוב השקר מן האמת והם האנשים ההטעיים בטבע כמו שזכר הפילוסוף והנה אוהבי האמת יחקרו בריב הבא לפניהם חקיר' שלמה לדון דין אמת לאמתו לרוב אהבתם האמת ויהיו שונאי בצע ר"ל שונאים הגזל והעושק אלא שכבר יקשה לזה הפירוש מדוע התנה זה התנאי כי אחר שהם ירירי אלהים אין ספק שהם שונאים הגזל והעושק ולזה ידמה שיהיה בצע מענין תועלת הממון כטעם מה בצע כי בהרוג את אחינו והרצון בזה שהם אוהבי האמת באופן שישנאו בעבורו הממון באופן שלא יעלים מהם אהבת הממון אמתת דרך הדין. ואולם שזאת התכונה היא ראויה לשופט הנה יתע' ממה שאומר וזה שאם היה האדם אוהב ממונו מאד הנה כאשר תהיה לאחר טענת ממון עליו תמנע ממנו אהבת הממון לחקור אשר עם לבו באופן שלם אם יש זכות לחברו עליו ומי שינהג זה המנהג לא יתכן שיהיה שופט כי זה יהיה מבא לשפוט בין האנשים בזולת יושר וזה כי האדם תמצאהו על הרוב אוהב יותר קצת האנשים מקצת. ולה תמצא שיהיו

מריבים שני בני אדם ויבחר הרואה אותם שינצח האחד יותר מן האחר ואם לא ראה אותם קודם זה כ"ש כשראם קודם ונשא ונתן עמהם שכבר יתכן שיהיה שם שתי סבות מביאות לאהוב האחד ולשנא האחר או לאהוב האחד יותר מהאחר הרבה ואין ספר שכאשר יאהבהו השופט יותר יאהב ממונו יותר. ולזה תעלים ממנו אהבת הממון אמתת הדין הנה יקרה מזה שלא ישפוט על נכון ולזה אמרו במכילתא שונאי בצע ששונאים ממונם בדין כ"ש ממון אחרים וזה אצלנו מה שאמר שונאי בצע ששונאים ממונם בדין כי ההיא דאמרינן כל דיינא שמפיקין מיניה ממונא בדינא לאו דיינא הוא ר"ל שאם לא ישנא ממונו בעבור דין האמת הנה תעלי' ממנו אהבת ממונו אמתת הזכות שיש לחברו עליו. ולזה לא ירצה לתת לחברו מה שישאלוהו לחשבו שאין לו זכות עליו וכאשר יקראהו חברו לדין יכיר השופט כי יש לחברו זכות עליו ויוציאהו ממנו ומי שזה דרכו אין ראוי שיהיה דיין שאם העלים ממנו אהבת ממונו האמת כן יעלים ממנו האמת לפעמי' אהבו ממון חברו:

פסוק כא

ושמת עליהם שרי אלפים ושרי מאות. פירשו רבותינו במכילתא ובמסכת סוטה ששרי אלפים היו שרים לאלף ושופטים אותם והם היו שש מאות לשש מאות אלף. ובזה האופן היו שרי מאות ששת אלפים ושרי חמשים י"ב אלף ושרי עשרות ששים אלף. והנה קשה לזה הפירוש איך יתכן שימצאו כמו זה המספר הרב מהאנשים שיהיו בהם כל אלו התכונות כמו שכתב החכם א"ע. והחכם א"ע פירש שרי אלפים שרים שיש להם משרתים ובני בית ושכירים אלף וכן על זה הדרך והנה יקשה לזה הפירוש גם כן אם היה מתנאי אלו השופטים שיהיו שרי אלפים או שרי מאות או שרי חמשים או שרי עשרות הנה היה ראוי שיאמר שונאי בצע שרי אלפים ושרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות ושמתם עלליהם לא שיפסיק לומר ושמתה עליהם קידם שיזכיר כל התנאים וכן תמצא גם כן שאמר אחר זה ויבחר משה אנכי חיל מכל ישראל גוו'. וכזה גם כן תמצא בפרשת אלה הדברים אמר ואקח את ראשי שבטיכם וגו'. ולזה ידמה שמשה שם אותה שרי אלפי שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות והנה הענין לפי מה שאחשוב שמשה בחר מהם אחד אחד לשבט מהיותר נכבדים ושם אותם שרי אלפים כדי שיהיו חזקים ותקיפים להכריח האנשים לקבל דינם ותחתיהם שם דיינים אחרים נכבדים ושם אותם שרי מאות וכן בזה האופן בדרך שיוכלו השופטים לשפוט בין איש ובין רעהו בזולת טורח ושפטו את העם בכל עת כי לא יבואו לפניהם דברי ריבות רבים ולזה לא יצטרכו הבאים לפניהם להתעכב שם והיה כל הדבר הגדול שלא ידעו משפטו יביאו אליך ואתה

תודיע להם משפטו וכל הדבר הקטן ישפטו הם ויקלו מעליך ונשאו אתך ויהיה והקל מקור לא צווי:

פסוק כג

אם את הדבר הזה תעשה. הנה לא תמנע נבואתך אך יצוה ה' אותך מצות התור' ותוכל לעמוד עם הש' יתע' ולהפנות מחשבתך משאר הענינים או יהיה פירוש ויכלת עמוד הפך נבול תבול. או ירצה אם את הדבר הזה תעשה ויסכים בו השם יתעלה ויצוך עליו ויכלת עמוד וגם כל העם הזה איש על מקומו יבא בשלום תכף שיבואו לדין ישמע הדיין דבריהם וישפוט ביניהם ותסור מפני זה המחלוק' והקטטה מביניהם והנה זכר שכבר שמע משה לקול חותנו וזכר עם זה שכבר לוח משה חותנו לכבודו והלך לו אל ארצו והנה בפרשת בהעלותך זכר בשלמות דברי משה לחותנו ובקש ממנו שילך את ישראל וייטיבו לו:

פרק יט

פסוק א

בחדש הוא יום ראש חדש בעצמו והעד מה שאמר ביום ההוא באו מדבר סיני ולזה יאמר החדש בשני פנים. האחד על הזמן אשר מחדש לחדש כמו חדש ימים. והשני על יום ראש החדש וכן יאמר השבת על יום השביעי מהשבוע ויאמר על כל השבוע אמר שבע שבתות תמימות תהיינה. ולפי שזה יורה כי לכל הפחות יהיה מתן תורה ביום השלישי לחדש השלישי והוא קרוב לזמן חג השבועות כי הוא בששה בסיון ויהיה אפשר שיהיו ישראל חונים שם שלשה ימים מה שאמר להם משה היו נכונים לשלשת ימים. הנה ראוי שנאמין כי יום מתן תורה היה בששה בסיון ועוד כי הו' מן השקר שתשאיר לנו התורה רושם וזכר לעת שיצאנו ממצרים לעשות בו חג הפסח ולא תשאיר לנו רושם וזכר לעת שנתנה בו התורה בזה האופן הנפלא ולזה הוא מבואר שחג השבועות הוא בעת מתן תורה והיה זה בהזכירנו ענין מתן לתורה הנפלא להעמידנו תמיד על האמונה בדבר תורה:

פסוק ב

ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר. ירצה לפי מה שאחשוב שהם חנו במדבר וחנו ממנו במקום שהיה אצל ההד כי שם הוליך אותם עמוד הענן ואפשר עוד שיהי' הרצון בזה כי ביום החדש באו מדבר סיני וזה שכבר נסעו מרפידים ביום ההוא ובאו מדבר סיני וחנו שם ביום ההוא בעינו. והנה ספר זה לפי מה שאחשוב להיות המרחק רב בין רפידים ובין מדבר סיני כמו שזכר החכם ר"ע. ועם כל זה הגיעו במדבר סיני ביום ההוא בעינו ולזה חנו שם במדבר שלא להטריחם יותר מן הראוי ואחר שכבר חנו שם זמן מה

שבו לחנות נגד ההר כי עמוד הענן ועמוד האש הוליך אותם שם על פי יי' ואז עלה משה אל האלהים אל הר סיני כי ידע כי שם יתן השם יתע' תורה לישראל ושם באתהו הנבואה מהשם יתע' ואמר אליו כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל והנה כפל הענין במלו' שונות כמו אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל והנה היה רצון השם יתע' שיאמר זה לאשר יבינו דבריו ולזה אמר זה משה לזקני ישר' והם אחר זה הגישו הדברים אל כל העם באופן שיבינו אותם אתם ראיתם הנפלאו' העצומות שעשיתי במצרים בעבור שתדעו כי אני יי' ותאמינו בי עד שכבר העתקתי אתכם מאמונותיכם הנפסדות והבאתי אתכם לעבודתי בתכלית המהירות במה שחדשתי לכם מהמופתים הנפלאים כאלו נשאתי אתכם על כנפי נשרים שהם ממהרים לעוף:

פסוק ה

ועתה אם שמוע תשמעו בקולי. לקיים מצותי ושמרתם בריתי אשר אני כורת עמכם להיות לי לעם ולקיי' דברי התורות בכללם והוא הברית הנזכר בסוף פרשת ואלה המשפטים הנה תהיו לי סגולה מכל העמים לשמר אתכם ולהשגיח בכם כי לי כל הארץ לעשות בה כחפצי ולזה אוכל לשמור אתכם מכל רע מצד יתרון השגחתי בכם ויהיה אמרו כי לי כל הארץ על דרך אמרו למען תדע כי ליי' הארץ ולא תחשבו שיהיו דברי תורותי אשר אצוה אתכם עומסים עליכם מעמס כבד ומנהיגים אתכם בשפלות ובבוז כי לא אעביד אתכם בעבודה קשה אבל אשים אתכם בני חורין ונכבדים בדרך שתהיו ממלכת כהנים ושרים וגוי קדוש לבלתי התגאל בפעולות המגונות אשר יתנהגו בהם שאר האומות כמו שאמר ועתה ישראל מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה:

פסוק ו

אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל. כי בזה בלי ספק ראוי שיסכימו לקבל התורה ר"ל מפני התועלת הנפלא שיגיע ממנה להם עם זה שלא יכבד להם עניינה אבל יערב להם והנה בא משה מן ההר אל המחנה וקרא לישראל ואמר להם הדברים האלה אשר צוהו יי' והם הגישו הדברים לכל העם וענו כל העם יחדיו כל אשר דבר יי' נעשה:

פסוק ח

וישב משה את דברי העם אל יי'. ראוי שתדע כי הידיעות כלם הם אצל השם יתע' וישפיע לנביא אחת מהם זולת האחרת מצד הנביא כי מצד השם יתע' ישפיע לו יחד כלם אם היה אפשר זה במקבל ואולם תתיחד הידיעה בקצת הענינים מקצת מצד מה שתשוטט בו מחשבת הנביא כמו שביארנו בשני ממ"י ולזה מפני שהיה יחוד ההודעה מצד הנביא היה ראוי שיגיד הנביא מה ששוטטה מחשבתו בו וזה כלו במראה הנבואה כי ידמה לנביא ענין הגעת ענין הנבואה לו כאלו ישאל ויענה וזה אמנם יהיה באמצעות הדמיון

וכבר תעמוד על אמתת זה מההשפעה אשר תהיה בחלומות הצודקים כי כבר תמצא פעמים רבות בזה האופן והנה מה שאמרו ישראל כל אשר דברר יי' נעשה היה אפשר שיובן על שני פנים. האחד שיהיה להם אות כי השם יתע' מדבר עמו אלו הדברים אשר יצוה אותם עליהם ויהיה הרצון מאמרו כל אשר דבר יי' נעשה אבל רצונינו שיתברר לנו שדבר יי' לך. והשני הוא שיהיה הדבור דבור השם יתע' לא דבור משה וזה כי אע"פ שיתברר להם שהשם מדבר עמו לא יתברר להם שיהיה הדבור אשר ידבר להם משה הוא הדבור אשר דבר אליו השם יתעלה והנה לא היו ישראל סכלים שירצו שידבר להם השם יתעלה בעצמו כי זה בלתי אפשר להם אבל רצו שיתחדש על דרך מופת מהשם יתע' מה שיודיע להם רצון השם יתעלה מזולת שישמעו זה מפי משה כמו שהכירו ענין מצות שבת מפני דמן קודם שישמעו זה מפי משה והנה השיב משה דברי העם אל יי' והבין אותם משה אז לפי האופן הראשון רוצה לומר שהם רצו שיהיה להם אות יעוד להם כי השם יתע' מדבר עמו ואז יעשו כל אשר דבר יי' לו ובאתהו התשובה מהשם יתע' לפי מה שהבין אותו משה מדבריהם לסבה שזכרנו במה שקדם ואמר אליו הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור יראה העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם במה שתדבר להם בשמי אחר שכבר יתפרסם להם שאנכי מדבר עמך והנה פירשנו ישמע יראה לפי שהחושים יבואו קצם תחת קצת לפעמים אמר ראה ריח בני:

פסוק יג

לא תגע בו יד. רוצה לומר בהר סיני כי לכבוד שם יתע' יחוייב שייראו מגעת בו כלל לא ביד ולא ברגל והנה מי שלא ישמר מזה יהיה נסקל על יד בית דין או יהיה מושלך ממקום גבוה אם בהמה אם איש שיגע בהר לא יחיה אבל יהיה נסקל על יד בית דין והנה הבהמה כוללת בהמה וחיה כמו שנבאר ברשת שמיני. וראוי שתדע כי גם האשה היתה בכלל כמו שאמרו במכילתא כי מן השקר שינהג זה הדין באיש ובבהמה ולא ינהג באשה ולזה כי האשה לחסרונה הוא יותר ראוי שתרחק מההר אשר ירד השם בו מה שהתמידה השכינה להראות מהאיש ולזה תמצא כי משה ואהרן לשלמותם עלו אל ההר כי הם היו קרובים מהש' יתע' ומזה המקום למדנו שההשלכה ממקום גבוה דינה כדין הסקילה בשוה והטעם כי בסקילה הוא שיוכה האדם באבנים או במה שידמה להם וזאת ההכאה כבר תהיה בשני פנים אם שיעתיקו האבנים וישליכום על המוכה או שישליכו אותו עליהם או על מה שינהג מנהגם כי באלו השני פנים תגיע לו ההכאה ולפי שראוי שנבחר לדון במיתה הקלה שבמיתות אשר בסוג ההוא כמו שנבאר בנ"ה במה שיבא

הנה ראוי שננהג בנסקלים זה המנהג רוצה לומר שנשליכם ממקום גבוה בדרך שימותו ולה היו דנין הנסקלים בזה האופן כמו שנתבאר בסנהדרין:

במשוך היובל המה יעלו בהר. הנה היובל הוא השופר שהוא מקרן הכבש כי היובל הוא כבש כמו שנתבאר במסכת ר"ה והנה הרצון באמרו במשוך היובל כאשר יתקע משה בשופר ואז יוכלו ישראל לעלות בהר וידמה שכבר תקע משה בשופר כשנסתלקה השכינה משם כמו שפירש הגאון לפי מה שכר ממנו החכם אבן עזרא וכן תמצא שאמר בספר יהושע במשוך בקרן היובל כשמעכם את קול השופר:

פסוק טו

היו נכונים לשלשת ימים. הוא לפי הפשט מה שאמר לו השם יתעלה היו נכונים ליום השלישי כמו שפירש החכם אבן עזרא. ולזה אמר אחר זה ויהי ביום השלישי להורו' כי מה שאמר להם היו נכונים לשלשת ימים הרצון בו ליום השלישי וכזה תמצא שאמר ויאסוף אום אל משמ' שלשת ימי' ואחר כך זכר כי ביום השלישי התירם ממאסרם ואסר שמעון לעיניהם וכבר הביא זה הענין החכם אבן עזרא לראיה על פירושו ובכלל הנה יום מתן תצורה היה מוגבל מהשם יתע' שיהיה ביום החמישים אחר יום ראשון של פסח כי בזה היום צוה השם שיהיה חג שבועות ולה לא יתכן שיכוין השם יתעלה אל יום אחד ויוסיף משה מדעתו וישנה הענין ליום אחר ואולם אמרו זה רז"ל על צד הדרש להוציא מזה המקום דין פולטת שכבת זרע כמו שנזכר במסכת שבת:

פסוק טז

ויהי ביום השלישי בהיות הבקר. המציא השם יתע' על הר סיני בדרך המופת קולות וברקים נפלאים וכבר תמצא בזה האופן ענן כבד היה בו איד קטורי בדרך שחדש קולות מרעידים וברקים נפלאים וחדש גם כן שם ע"ד המופת קול דומה לקול שופר והיה חזק מאד וזה בתכלית הפלא רוצה לומר שיתחדש קול השופר מזולת שופר אלא שמציאות קול השופר אינו נמנע מצד עצמותו ואולם מה שהוא בלתי אפשר אצל הטבע הוא שיתחדש קול שופר מזולת שופר או מה שיאות לו וה הוא המופת אשר היה בזה והוא אצלנו במדרגת התחדש הנחש מהמטה שהוא נמנע אצל הטבע אלא שמציאות הנחש אינו נמנע בעצמותו והנה חרד כל העם אשר במחנה מאלו הקולות הנפלאים:

פסוק יז

ויוצא משה את העם מן המחנה. והושיבם בתחתית ההר ר"ל אצל תחתית ההר כדי שיראו אלו הנפלאות וישמעו דברי השם יתע' מתוך דברי האש והנה אמר לקראת האלהים לפי ששם נראה כבודו במה שחדש שם מהנפלאות העצומות והנה עלה עשן נפלא מכל הר סיני לפי שכבר ירד עליו כבוד השם יתעלה באש ונתחדש בהר בדמות

רעש וחרדה בדומיון מה שיתחדש בארץ אשר נסגר בה איד קטורי וזה כלו חדש השם יתע' אז על דרך המופת:

פסוק יט

ויהי קול השופר הולך וחזק מאד משה ידבר והאלהים יעננו בקול. ירצה לפי מה שאחשוב כי קול השופר היה הולך ומתחזק מאד וזה היה ענין בתכלית הפלא ועוד נתחדש שם פלא אחר כי משה היה מדבר עם השם יתע' וכשהיה מגיע לו מענה מהשם יתעלה בנבואה היה מתחדש אז קול דברים מוחש ישמעו אותו ישראל ויתברר להם שהשם יתע' מדבר עמו והנה חדוש קול הדברים בזולת כלי הדבור הוא אצלנו כחדוש הנחש מהמטה וזה כי מציאות קול דברים אינו נמנע מצד עצמותו אבל הוא נמנע מצד הטבע שיתחד' בזולת כליו ולזה היה חדושו על דרך המופת ואחר שהשלים לזכור הנפלאות שחדש שם השם יתע' במעמד הר סיני שב לספר מה שצוה השם יתע' למשה אז ומה שהשיב לו משה ומה שענה אותו השם יתע' שהיה המענה ההוא בקול כמו שקדם:

פסוק כא

רד העד בעם. להזכיר אותם שלא יהרסו להתקרב אל ההר לראות כבוד השם יתעלה שירד על הר סיני באופן שיגעו בהר שמא לרוב תשוקתם לראות זה הענין הנפלא לא יתנו אל לבם לזכר מה שצוה שלא יגעו בהר ויהרסו רבים מהם לעלות ויהיה זה סבה אל שיומתו רבים מהם בסקילה:

פסוק כב

וגם הכהנים הנגשים אל יי'. ידמה שכבר קרא כהנים בני אהרן על שם העתיד ובזה האופן בעינו קראם נגשים אל יי' כי הם היו הכהנים ונגשים אל יי' בכח ואם לא היו עדיין כהני' בפועל וכן פירשו ז"ל במכילתא. וכזה תמצא שאמר הכתוב מבכור פרעה היושב על כסאו על שם העתיד והנה הזהיר אותם שיתקדשו וישמרו מעלות בהר ונגוע בקצהו פן יפרוץ בהם השם יתע' וימיתם במגפה לפי שהם אולי לא ישמרו מעלות בהר מפני ראותם שמשה ואהרן עולים בו. והנה מה משה מדוע הוסיף הש' יתע' לצוות ישר' שלא יהרסו לעלות ואמר הנה באמת לא יוכל העם לעלות אל הר סיני כי אתה העדות בנו לאמר הגבל את ההר וקדשתו לרשום בו גבול שלא יעברו ישראל הגבול ההוא ואמר משה לשם מה צורך יש בצווי הזה הלא כבר הגבלתנו וצוויתנו עם זה לקדש ישראל בדרך שיהיו נכונים ליום השלישי ולזה לא נצטרך להוסיף עתה להם אזהרה בזה וצווהו השם יתע' להוסיף להתרות אותם על זה לסבה שזכרנו. ועוד שכבר יעלה הוא ואהרן

ואולי יחשבו מפני זה הכהנים והעם שאין בזה אשם אם יעלו בהר או אם יגעו בו ולזה חוייב שהוסיף להזהירם על זה שנית:

פסוק כד

והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל יי' וגו'. והנה אמרו פן יפרוץ בהם יי' ואולם לעם לא היה צריך להזכיר העונש שכבר קודמה להם הידיעה מה יהיה העונש אם יגעו בהר ואמנם הוצרכו להוסיף להזהירם שלא יעלו בהר ושלא יגעו בו לסבה אשר זכרנו:

פרק כ

פסוק ג

על פני. ר"ל על עצמותי והרצון בזה שאע"פ שתאמין בי לא תשתתף עמי אלהים אחרים לתת להם חלק באלהות או יהיה הרצון בזה על השגחתי וירצה בזה שלא תאמין שיהיה לנו מנהיג אחר זולת השגחת השם יתעלה וזה כי מה שיסודר מהגרמים השמימיים הוא מהשם יתעלה והוא שליט להמיר הסדור ההוא כאשר יקרה ממנו רע לדבקים בו כמו שנתבאר מענין יציאת מצרים ולזה אין ראוי להאמין ההנהגה והממשלה על הנמצאות כי אם מהשם יתעלה אשר בשמים ממעל הם הככבים והנה אמר לפי שרבים טעו בהם וחשבו שיהיו אלוהות מפני מה שיראו מהפעולות השופעות מהם בזה העולם השפל ולא השגיחו כי גבוה עליהם הוא אשר נאצלו ממנו אלו הפעולות באמצעותם כמו שהתבאר בטבעיות ובאלהייות:

פסוק ד

ואשר בארץ מתחת. הם הב"ח ההולכים והמעופפים ונכללו עמהם בזה המאמר הצמחים אשר על הארץ:

ואשר במים מתחת לארץ. הם הדגים ושרצי המים והצמחים הצומחים במים. והנה בא זה הענין בהדרגה בגדול החל ובקטן כלה וזה כי הככבים הם יותר נכבדי' מהב"ח אשר בארץ על מדרגותיהם והב"ח אשר בארץ הם יותר נכבדים מהב"ח המימיים כמו שהתבאר בספר ב"ח וכן ההיקש מן הצמחי' אשר בארץ עם צמחי המים. ולזה תמצא בצמחי המים מה שהוא כמו אמצעי בין הדומם והצומח כמו האלמוג ולפי שאמר כל תמונה הנה נכללו בזה גם כן שאר הדברים הנמצאים בארץ ובמים אשר להם תמונה מצד המלאכה או מצד הטבע:

פסוק ה

אל קנא. אמר זה כלשון בני אדם כאלו השם יתע' מקנה אם יתנו האלהות לזולתו כמו שיקנה המלך אם יתנו המלוכה לזולתו:

פסוק ז
לשוא. הנה שם שוא יפול על הכזב ועל הדבר שהוא לבטלה משל מה שהוא נופל על הדבר שהוא לבטלה אמרו שוא לכם משכימי קום ומשל מה שהוא נופל על הדבר הכוזב אמרו שוא ודבר כזב והנה ישתתפו אלו העניינים 'שהם לבטלה ולזה נכללו שניהם במלת שוא היתה האזהרה בהם יחד אחת במספר:

פסוק ח
זכור את יום השבת לקדשו. הוא זכירה בפה לקדש אותו וזה הקדוש ראוי שיהיה אצל כניסתו ויציאתו להבדילו משאר ימי השבוע:

פסוק יא
וינח ביום השביעי. ר"ל שלא חדש בו דבר ע"ד מופת על האופן שעשה בששת ימי בריאת העולם אבל נמשך המציאו' על ענינו לפי הטבע שהטביעו עליו בעת הבראו ולזה פירשו רז"ל וינח פועל יוצא והרצון בו שהניח לעולמו:

פסוק טו
וכל העם רואים את הקולות. וראה את ערותה. וכן אמר ומתוך האור וטוב לעינים כאלו היה הראות חוש הטעם. או יהיה ישמע מענין הקבלה כטעם והיה אם שמוע תשמע בקול יי' ולא שמע בתורתו ויהיה הרצון בזה הנה אנכי בא אליך כעב הענן לעיניהם וזאת יהיה לכם לאות שאני מדבר עמך והנה אעישה להם זה האות בעבור ישמע העם במה שאדבר עמך ויקיימו הדברים ההם וגם בך יאמינו לעולם בכל מה שתדבר להם בשמי מפני מה שיתפרסם להם שאני מדבר עמך והנה זה הפירוש השני יותר נכון לפי מה שאחשוב וכאשר שמע משה זה המאמר מהשם יתעלה שב להתבונן במה שאמרו ישראל וידע שהם כוונו בזה שיהיה המדבר להם השם יתעלה לא משה. והנה הגיד משה דברי העם אל יי' לפי זאת הכוונה השנית. ולה אמר לו השם יתע' כי מפני שהם רוצים שיגיע להם קול דברים מהשם יתע' כבר יחוייב שתקדשם שלא יגשו אל אשה ויכבסו שמלותם לכבוד השם יתע' כדי שיהיו נקיים מהטמאות ובזה האופן יהיו נכונים ליום השלישי לשמוע קול הדברים שיגיע מהשם יתע' על דרך המופת כי ביום השלישי ירד עיי' לעיני כל העם על הר סיני ותתן גבול לעם סביב ההר שלא יעברו הגבול הוא וזה כשתאמר להם השמרו לכם עלות בהר ונגוע בקצהו השפל כל הנוגע בהר מות יומת על יד בית דין וכבר ביאר אחר זה שזאת המיתה היא סקילה והנה הזהירם מגעת בהר כלל לישב בנפשותם עוצם מעלת השם יתע' כדי שיראו ממנו ולא יקלו בדבריו:
רואים את הקולות. הוא כמו שומעים כי כבר יחליפו החושים קצתם בקצת והיה זה כן לפי שבכאן חוש משותף לכל החושים החמשה כמו שנתבאר בספר הנפש וזה ייחס

השגת הלפידים והקולות לכח אחד ואע"פ שהשגת הלפידים תהיה לחוש הראות והשגת הקולות לחוש השמע והנה הקדים הקולות ללפידים ואע"פ שהלפידים הם סבה לחדוש הקולות לפי שחדוש הקולות היה יותר מכוון בזה המקום מחדוש הלפידים וכן אמר כזה במה שקדם ויהי קולות וברקים ועוד שדרך התורה ברוב המקומות לזכור האחרון בסדר הראשון לפי שהוא יותר מכוון ולזה הזכירה התורה עשרת הדברים בזה הסדור כמו שנתבאר במה שאחר זה:

פסוק טז

דבר אתה עמנו ונשמעה. ר"ל שכבר נקבל דבריך ונלך בדרכיהם:

ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות. ר"ל באמצעות קול הדברים כי עשרת הדברים שמעו אותם ישראל בזה האופן והחריד אותם הקול הנפלא ושאר הנפלאות שהיו שם:

פסוק יז

לבעבור נסות אתכם. יתכן שיהיה מענין ההתנשאות ואע"פ שהוא בסמ"ך וכן אמרו במכילתא בשביל לגדל אתכם בא האלהים ורצה בזה כי בקבולם התורה יהיה להם התנשאות וההתרוממות על שאר האומות כמו שאמר במה שקדם והייתם לי סגולה מכל העמים ועוד כי בה יהיו ממלכת כהנים כמו שקדם וזהו ההתנשאות ורוממו' למתנהגים בה בדרכי התורה והנה אמר בכאן ובעבור תהיה יראתו על פניכם תמורת מה שאמר במה שקדם כי בקבולם התורה יראה גוי קדוש:

פסוק יח

הערפל. הוא עב הענן אשר ירד בו הכבוד:

פסוק כ

לא תעשון אתי. הנה מפני מה שאמר לא תעשון אתי ואחר זה אמר לא תעשו לכם כמו שאמר בענין הקטרת והקטורת אשר תעשו במתכונתה לא תעשו לכם להורות שלא יעשנה כי אם לבית השם יתעלה הנה הוא מבואר שהרצון בזה באמרו לא תעשון אתי שלא יעשו בבית המקדש אלהי כסף ואלהי זהב ולא יעשו זה גם כן בבתיהם ובשאר המקומות והעד גם כן על זה הפירוש מה שאמר אחר זה מזבח אדמה תעשה לי ר"ל שלא תעשה לי בבית אלהי כסף ואלהי זהב אבל תעשה לי שם מה שלא יתכן שיחשב בו האלהות ושם תעבדני והוא המבזח שלא היתה בו תמונה תביא לחשוב בה האלהות וכאשר התישב זה הוא מבואר שאין הרצון באמרו אלהי כסף ואלהי זהב שיעשו מהם אלוהות כי בזה לא תצטרך התורה להבדיל בין עשייתם אותם בבית המקדש ובין עשייתם אותם בבתיהם כי הכל הולך אל מקום אחד ועוד שאם היה הענן כן למה זכר כסף וזהב הנה היה ראוי שימנע במוחלט עשיית האלהים בשיאמר במוחלט שלא יעשו

להם אלהים אחרים ואמנם הרצון בזה שצורות מי שיתכן שיקראו אלהים לא יעשו לו למי בבניין בית המקדש ולא להם ולזה זכר כסף וזהב להורות כי לנו יעשו והנה האדם תמצאהו שהוא נקרא אלהים. אמר והייתם כאלהים יודעי טוב ורע. ואמר אמרתי אלהים אתם. עד האלהים יבא דבר שניהם. ובכלל הנה האדם יתכן שיקרא אלהים להיותו בעל שכל כי מפני זה יושפע ממנו פעולות להשלים הדברים הטבעיים וכן הכוכבים נקראים אלהים אמר ברון יחד ככבי בקר ויריעו כל בני אלהים. ואינו צריך להביא ראיה שהשכלים הנפרדים קרויים אלהים אמר הודו לאלהי האלהים. והנה מאלו שהם נקראים אלהים הזהיר הזם יעת' מעשות לו צורה לנוי כדי שלא יביא זה לחשוב שיהיה להם האלהות האמתי:

פסוק כא

וזבחת עליו. ר"ל אצלו. כטעם ועליו מטה מנשה. והראיה שלא היתה הזביחה על המזבח שהרי נתבאר בפרשת ויקרא ששחיטת השלמים תהיה פתח אהל מועד ולזה הוא מבואר שאין שחיטתם על המזבח ממש:

אזכיר את שמי. הוא מעניין אזכרתה והרצון בו שבכל מקום אשר אריח שמי ועצמותי כטעם והריחו ביראת יי'. והנה המקום אשר יריח בו השם יתע' שמו הוא המקום אשר יהיו החשובים הדבקים בו כי הם משיגים מנימוס הנמצאות וסדרם וישרם דבר מה ובזה האופן ידע השם יתעלה כי שמו בקרבם כי כשישיגו שעור מה מנימוס הנמצאות ישיגו מעצמותו יתע' כמו שהתבאר מדברינו למי שיתבונן בהם בראשון ובה' ממ"י והנה שם תדבק השגחתו יתעלה וברכתו כמו שביארנו בד' ממ"י או שיהיה אזכיר מענין זכרון ויהיה המקום שיזכיר בו שמו השם יתעלה המקדש כי כל ענייניו הם מישירים להשיג סוד הנמצאות כמו שנבאר במה שיבא ולזה נתחייבו ישראל לראות המקדש ג' פעמים בשנה ור"ל שבכל מקום שיהיה מקדשו שם תדבק השגחתו ויברך ישראל ואעפ"י שלא היה במקום הנבחר כי אם בסוף העניין שהיה בהר המוריה והנה סבה זה כי המקדש בעצמותו יהיה סבה אל קניין השלמות אשר בעבורו יהיו מושגחים:

פרק כא

פסוק ג

בגפו. ר"ל בגפו שבא יחיד או יהיה בכנפו. והרצון בו כנף כסותו כאלו יאמר שבא יחידי לא הביא עמו דבר זולת כסותו בטעם כי במקלי שעברתי את הירדן:

פסוק ד

אם אדוניו יתן לו אשה. ר"ל שפחה כנענית ולה אמ' האשה וילדיה תהיה לאדניה וזה לא יתכן שיהיה בבת ישראל:

פסוק ו
אל האלהים. ר"ל אל השופטים:
והגישו אדניו אל הדלת או אל המזוזה. ר"ל שיעמוד העבד אצל הדלת או אצל המזוזה הסמוכה לו באופן שיתכן לרצוע אזנו בדלת:

פסוק ח
לו יעדה. ר"ל ליעדה לו לנשואין:
לעם נכרי. הנה עם הוא שם נופל על הקבוץ. ור"ל בעם נכרי קבוץ נכרי ר"ל שלא ימכרנה לבית אחר כי בבית יתקבצו אנשי הבית וכאלו אמר שלא יוכל למכרה לאיש אחר:

פסוק י
שארה כסותה ועונתה. שארה. מזונה. כטעם וימטר עליהם כעפר שאר:
ועונתה. רוצה לומר חקה הראוי לה למשגל:

פסוק יג
צדה. הוא מענין הצדיה להשתדל להמיתו במזיד כמו ואתה צודה את נפשי לקחתה:
והאלהים אנה לידו. ר"ל הכין והזמין וראוי שתדע כי מה שבקרי יוחם אל השם יתע' כמו שזכר חרב המורה אמר ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר יי' או יהיה הרצון באמרו והאלהי' אנה לידו שהש"י סבב שיגיע הרע לאיש הנהרג לאחת מהסבות שיתכן שיביא הש"י בעבורם הרע לרעי' לפי מה שביארנו ברביעי ממ"י ובבאורנו לספר איוב. שבתו' הוא מה ששבת ממלאכתו בסבת ההכאה:

פסוק כ
נקום ינקם. ר"ל שיקחו ב"ד נקמתו ממנו והנקמה היא נפש תחת נפש והוא בסייף כמו שביארה התורה באמרה שופך דם האדם באדם דמו ישפך ושפיכת הדם הו' בחרב לפי הנהוג ומצאנו ג"כ שם הנקמה נופלת בחרב שנ' חרב נוקמת נקם ברית נקום נקמת בני ישר':

פסוק כב
בפלילים. הוא כמו ואויבנו לפלילים. והרצון בו דיינים בטעם ופללו אלהים:

פסוק לב
שקלים. הם סלעי' והסלע הוא מכסף נקי משקל שלש מאות ושמונים וארבע מגרגירי השעורה לפי מה שהתבאר לקודמים מגדרו:

פסוק לג
וכי יפתח איש בור. שהיה מכוסה כראוי או כי יכרה איש בור ולא יכסנו כראוי ונפל שמה שור או חמור או אחד משאר ב"ח:

פסוק לד

בעל הבור ישלם. ההיזק שבא בב"ח ההוא בסבת הבור כסף ישיב לבעליו כשעור היזק ההוא:

והמת יהיה לו. ר"ל לניזק כי זה מן הראוי רצוני שלא ישלם בעל הבור אלא היזק שנתחדש בסבת הבור ולזה יהיה אמרו והמת יהיה לו שב אל הניזק ולא אל המזיק. וראוי היה להיות כן שאם אתה אומר שתהיה הנבלה למזיק הנה יקרה מזה שתפסד הנבלה כי המזיק לא ירצה להחזיק בה כדי שלא יחייב עצמו בתשלומי הנזק ההוא עד יוברר הדבר על פי עדים ויחתך הדין על יד ב"ד והבעלים לא יחזיקו בה ולפי שאינה שלהם ולזה היה מהיושר התוריי שתהיה הנבלה לניזק והוא ישתדל למכרה באופן שלא תפסד אלא שבעל הבור חייב להוציא לו משם הנבלה ר"ל שהוא יפרע שכר ההוצאה ההיא. כי היא גרם לו זה הנזק ג"כ והוא מבואר שהאיש והאשה שוין בזה הדין שנ' בעל הבור. ואולם דבר הכתוב בהווה כי הכונה היתה לסלק ההיזקים באופן שלא יבא נזק מהאדם לחברו ואמנם הקן והשוטה והחרש לא ינהג בהם זה הדין כי אינם בני דעת ולזה כוונה התורה באמרה וכי יפתח איש בור להוציא הקטן ומי שידמה לו שאינם בני דעת וראוי שתדע שזה הדין לא ינהג אלא במקום שהיה רשות לב"ח ההוא להלך כמו רשות בעליו ורשות הרבים ומה שידמה לו שנ' ונפל שמה שור או חמור שיפול בדרך נפילה ואין דרך שיכנסו השור והחמור של אדם בביתו של חברו ועוד שאין לו אשם על זה והנה יתחייב על הבור שהוא ברה"ר אע"פ שאינו שלו לפי שלא היה לו רשות להמציא שם ההיזקים והנה אם חפר ברשותו והפקיר אחר זה רשותו ולא הפקיר בורו חייב בנזקים ההם לפי שהוא בעל הבור ובכלל איך שהיה הוא בעל הבור הנה הוא חייב בנזקי הבור שנאמר בעל הבור ישלם אמנם אם הפקיר רשותו ובורו לא ישאר בכאן צד יתחייב בעבורו בנזקי הבור לפי שלא יתחייב על החפירה שכבר חפר בשלו ואינו ג"כ בעל הבור וכבר יתבאר לך שהוא יתחייב על חפירתו בור ברשות הרבים ואע"פ שאינו שלו שנא' וכי יפתח איש בור מגיד לך שאל פתיחתו אותו הוא חייב ומפני זה יקרא בעל הבור כי הוא המציא התקלה ההיא ואינו חייב על נזקי הבור שאינו שלו אלא אם המציא התקלה ההיא מדעתו כאלו תאמר שפתח הבור או חפר אותו אבל אם היה אנוס בהמצאותו אותו פטו' כמו שנתקל ונשברה בורו ברה"ר. וראוי שתדע שאחד הבור ואחד שאר התקלות הדומות לה כאלו תאמר שהניח אבן בר"ה ונתקל בה הב"ח בהליכתו ואחד שור וחמור ואחד שאר הב"ח ואמנם דבר הכתו' בהווה וראוי שתדע שלא יתחייב על מיתת שור וחמור אם לא היתה נפילתם לפי הנהוג רצוני שאם היו קטנים או שוטים או שומי' יתחייב על

נפילתם לפי שאין דרכם להתכונן בדרך אם יש שם מכשול אם לא ואולם אם היו גדולים ופקחים הנה הוא פטור לפי שדרכם להתבונן בדרכים אלא אם נפלה הבהמה בלילה או שדחפה ב"ח אחר שם או שהיתה אבן אצל הבור שנתקל בה ונפל או שנשפכו אם מים אצל הבור והוחלקה שם ונפלה כי כשחיה העני' על זה התואר יתחייב בעל הבור כי הבהמה היא כמו אנוסה בזאת הנפילה ואם היתה תקלה אחרת בעלים ישלמו יחד בעל הבור ובעל התקלה ההיא הנזק כי לכל אחד מהם מבוא בהמצאת זה הנזק וראוי שתדע כי בהמתו של אדם אם המציא תקלה ברה"ר הנה בעל הבהמה פטור מלשלם הנזקין שיתחדשו מפני התקלה ההיא שנ' כי יפתח איש בור ולא שיפתח שור בור. וראוי שתדע שמי שימסור בורו לבן דעת שישמר אותו פטור מנזקי הבור שנאמר ולא יכנסנו והוא הדין לשמירתה שתשוה כמו הכסוי כי כוונת התור המבוארת בזה הענין והנה אם כסהו בכליו של חברו ובא חברו ונטלו הנה לא יפטרהו זה הכסוי כי לא היה לו רשות לכסותו בו וחברו כשנטלו נטלו ברשות והנה אמרה התור הבור שיש בו כדי שמית אף כל שיש בו כדי להמית ולה אם לא היה בתקלה כדי להמית פטור מהמיתה אבל הוא חייב על הנזקי' לפי שכבר יש בו כדי להזיק. וראוי שתדע שאם נפל בבור אדם ומת שבעל הבור פטור כי התורה ביארה דין המתת האדם בשור המועד מפני שיש לו בעצמו התחלה ללכת ולהזיק ואולם הבור אין לו התחלה בעצמו ללכת ולהזיק ולזה לא נלמד זה הדין. בור ממה שנ' בזה בשור ואולם אם נזק אדם בנפילתו בור הנה יתחייב בנזקי בעל הבור ואפילו אם היה פקח ונפל שם ביום כי אין דרך בני אדם להתבונן בדרכים כי ההיקש אחד ר"ל כי הוא ישלם לו הממון שחסר אותו אם נפלה שם בהמתו ולזה ישלם לו מה שחסרו מהממון כשנפל שם הוא בעצמו וכמו שלא ישלם לו מבהמתו כי אם הנזק כן לא ישלם לו מגופו כי אם הנזק ואולם שאר הדברים לא ישלם לו וכבר יתבאר זה באופן אחר וזה כי הוא זכר שור וחמור להוציא אדם שאינו מסוגם הקרוב וכבר נתמעט האדם לענין המיתה שנזכרה בשור וחמור ולפי שהוא מבואר שבעל הבור חייב על נזקי בהמה כמו שהוא חייב על מיתתה כי ההיקש הוא אחד ולא נתמעט האדם כי אם מענין המיתה הנה יתחייב בעל הבור על נזקי אדם אם לא היה האד' פושע בנפילתו בו והוא מבואר שאם נפלו כלי' בבור ונשברו או נטנפו שבעל הבור פטור שנ' ונפל שם שור או חמור שדרכן לילך וליפול בבור יצאו הכלי' שאין דרכם לילך ואינם ג"כ מסוג השור והחמור ולזה יהיה פטור גם על הלכים שנפלו שם עם השור והחמור כי התורה לא לחייבתהו לשלם כי אם השור והחמור ומה שידמה להם מהב"ח והוא מבואר כי שוה כסף הו' ככסף וראוי שתדע שאם היתה הבהמה שמתה מפסולי המוקדשי' הנה בעל הבור פטור

שנ' והמת יהיה לו מי שאפשר בו להיות לו יצאו פסולי המוקדשין שהם אסורי הנאה כשמתו כמו שיתבאר במה שיב' ובכלל אינו מן היושר שישלם רק מה שפוחתו הביתה לפי הנהוג כשישומו הנבלה. ואולם זאת הנבלה אין לה שומ' כי אינ' שוה כלל ואין ראוי לו שיוסיף על ענשו מה שיש מדין הקדשי' מזאת הבהמה ולפי שאי אפשר בזאת הנבלה שומא הנה לא ינהגו בה אלו התשלומין:

פסוק לה

וכי יגוף שור איש את שור רעהו. באופן שימות:

ומכרו את השור וחצו את כספו. בינים וגם את המת יחצון. וראוי שתדע שאין כוונת התורה שימכר השוה החי על האופן שיראה מפשט הכתוב שאם היה הענין כן היה לפעמים המזיק נשכר כשהיתה הנבלה יותר שוה מהשור החי ולפעמים היה משלם יותר ממה שהזיק ויהיה אם כן תם חמור במועד ולזה הוא מבואר שהדין הזה יהיה כשהיו השורים שוים כמו שאמר אחר זה שלם ישלם שור תחת השור שהרצון בו שהיו שוי' ולפי מה שנזכר במה שקדם יתבאר כי אמרו וגם את המת יחצון. אין הרצון בו שיטפלו שניהם בנבלה ההיא כי בעל השור המזיק לא ירצה להטפל בה עד יתברר הדבר לפני ב"ד כדי שלא יתחייב עצמו בתשלומי זה הנזק ויקרה מזה שתפסד הנבלה ולזה היה מן היושר שיהיו שמין כמה היתה הנבלה יפה בשעת מיתה ואם נפסדה אחר זה יהיה ההפסד לניזק כי הוא פושע בזה ואם נתיקרה קודם השומא יהיה השבח לשניהם כי לא בא זה היוקר בה מצד הניזק שיהיה היוקר שלו יתבאר מזה שנזק השור התם הוא משתלם בגופו ולזה אם נגנב או נאבד הבעלים פטורין והנה הדין בזה כמו הדין בשור תם שהרג האדם שלא יוכלו הבעלים להפסיד כי אם השור ההוא ואם נודע לבעלים כי שור נגח הוא מתמול שלשום ולא ישמרנו בעליו כראוי ויצא והזיק שלם ישלם שור תחת השור הזיק והמת יהיה לו ר"ל לניזק שאם היה הרצון שיהיה למזיק לא היתה התורה צריכה לבאר שיהיה המת למזיק אחר שאמרה שלם ישלם שור תחת השור כי אין מן הדין שישלמו הבעלים יותר ממה שהזיקו ולזה הוא מבואר שרצון בזה שיהיה המת לניזק ושישלמו לו הבעלים בשיעור מה שהגיע לו מהנזק בסבת המיתה והנה שתקה התורה מהנזקים אשר תעשה בהמתו של אדם וזברה בהמתה לבד לפי שאפילו המתה יהיה הענש עליה ממון ולזה לא יהיה הבדל בין ההמתה לנזקין ואולם באדם לבדו היה הבדל בין המתתו לזולתו ובין חבלו בזולתו ולה ביארה התורה הדין במיתה ובניזקין וכבר יתבאר לך שכוונת התורה שאם הזיק השור בזולתו ישלם הנזק אע"פ שלא המיתו ממה שבאר בשן ורגל ובאש שיתחייבו בעלים על נזקיהם אפילו במה שאין בו רוח

חיים שלא יתכן שיאמר בו מיתה ובכלל הנה כוונת התורה להסיר ההיזקים מבין בני אדם ולזה יהיה דין המיתה ודין ההיזקי' בזה אחד ולזה זכרה התורה ההמתה לבאר שלא יתחייב השור מיתה על המתת השור כי אין שם מה שחוייב בו מיתה כי אם על המתת האדם וכן אמרה התורה ומכה נפש בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת. ובהיות הענין כן הנה יתחייב השור ג"כ על נזקי הכלים ועל נזקי אדם אם חבל בו אלא שלא יתחייב עליו כי אם נזק לבד כי שאר הארבעה דברים לא חייבה התורה בהם זולתי האדם והנה יהיה הדבר שהוזק לניזק והמזיק ישלם לו מה שהניעהו מההפסד בסבת הנזק אם היה תם חצי נזק גופו ואם היה מועד נזק שלם משל מזיק כי לא הקפידה התורה שישתלמו נזקי הבהמה מגופה אלא כשהיתה תמה. וראוי שתדע שדין הנגיפה והגניחה והרביצה והבעיטה והנשיכה הוא אחד והנה הבהמה היא תמה לאלו הנזקים עד שהועדה אלא אם היה מועד מתחלתו כמו הארי והדוב והזאב והנמר והברדלס ושאר מה שידמה להם ולזה אם רבצה הבהמה על כלים גדולים ושברה אותם הרי זה שנוי ומשלם חצי נזק בגופה. ואולם אם רבצה הבהמה על כלים קטנים אין זה שנוי ודינו דין היזקי הרגל והנה יתבאר דינם אחר זה. וראוי שתדע שלא ינהג זה הדין אלא בשור של ישראל שנגח שור של ישראל שנאמר כי יגוף שור איש את שור רעהו ואולם בשור של הקדש ובשור של נכרי לא ינהג זה הדין והוא מבואר שזה הענין לא ימצא באופן שתשלם שם העדה כ"א ברה"ר כי שם תלכנה הבהמות כלן וימצאו קצתם קצתם ויתכן שיזיקום והוא מבואר שאם נזקה הבהמה ברשות הניזק שבעל השור חייב בנזקיה אם היה תם חצי נזק ואם היה מועד נזק שלם ודין זה נלמד אותו מרגל שפטור בו ברה"ר לפי שלשניהם רשות להוליך בו וחייב ברשות הניזק לפי שאין לו רשו' להלך שם כמו שיתבאר אחר זה ולזאת הסבה חייבה התורה בהיזקים שהזיק הבהמה בעצמה ובמה שידמה לה ברה"ר לפי שאע"פ שיש לה רשות להלך שם אין לה רשות ליגח או לנגוף ובהיות הענין כן הנה תתחייב גם כן על הנגיפה ברשות הניזק לפי שאין לה רשות שם לנגוף אבל הוא יותר ראוי שתתחייב שם וזה מבואר מאד ואולם אם נכנס הניזק ברשות המזיק פטור לפי שאין לו רשות להלך שם ולכתו שם גרם לו הנזק ואולם אם נכנס שם ברשות הנה המזיק חייב כמו הענין ברה"ר וזה כלו מבואר כמעט עיון. וראוי שתדע שהעדת השור תהיה בג' ימים רצופים כשהעידו העדי' בב"ד בכל יום ויום שכבר נגח לא שיעידו יחד שנגח ג' ימים שנ' או נודע כי שור נגח הוא מתמול שלשום שיהיה נודע לו מתמול שלשום שהוא שור נגח ואולם יתבאר שהו' נודע לו כשהעידו זה בב"ד וכן הענין אם הועד לשבתות או לראשי חדשים או משני ימים לשני ימי' ויהיה מועד לימים

ההם ולשאר הימים הוא תם ואולם אם נגח ביום אחד ג' נגיחות אין זה מועד שנאמר מתמול שלשו' ואם נגח בג' ימים והעידו העדים יחד בשלשה הנגיחות הנה לא יקרא מועד ואם העידו זה ביום אחד שלשה כתי עדים והעידו שנגח בג' ימים הרי זה ספק אם דינו דין מועד אם לא והמוציא מחבירו עליו הראיה והנה אין העדה אלא בפני הבעלים שנאמר בשור שגנח האדם והועד בבעליו וכ"ש שראוי זה הדין בשור שנגח השור ומפני זה אם הועד שור אחד ומכרו בעלי או נתנו חזר לתמותו עד שיהיה מועד בפני הבעלים השניים וכן אם חזר בו זה השור מהיותו נגח באופן שיתבאר זה לאנשים כאלו תאמר שיהיו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח הנה חזר לתמותו שנאמר או נודע כי שור נגח הוא שיהיה שור נגח בע שנגח והנה השור המועד אם ישמרו בעליו כראוי פטור שנאמר ולא ישמרנו בעליו ואולם השור התם יתחייב עליו אפילו שמרו כראוי כי לא תלה הכתוב הענין בשמירה והנה אם לא היו לשור בעלים והזיק בין תם בין מועד פטור מן התשלומין והקודם בו זכה כדין ההפקר שנאמ' כי יגח שור איש וזה איננו שור איש וכן היו לו בעלים ולא היו בני דעת כמו שהיה חרש שוטה וקטן אם שנאמר כי יגח שור איש שהוא בן דעת ובכלל מי שהוא פטור על נזקי עצמו לא כל שכן שהוא פטור על נזקי ממונו ולפי שנזק שור תם משתלם מגופו שנאמר ומכרו אש השור החי וחצו את כספו הנה נעשה הנזק שותף בו ואם חזר ונגף יהיה הניזק חייב בנזקיו לפי החלק אשר לו בו.
והנה העבד שהזיק הבעלים פטורין שלא חייבה התורה האדם על נזקי ממונו אלא כגון שור וכיוצא בו לא על עסקי אדם שיש לו דעת ועוד שא' היה הענין כן היה ביד העבד להפסיד לרבו כל קניניו וזה אינו מיוש' התוריי ולה לא יתחייב האד' במה שתזיק אשתו והעבד והאשה משלימין כאשר יהיה להם קנין ימשלו בו כאלו תאמר שנשתחרר העבד ונתגרשה האשה והנה דין הנזקין שיגבו מן המטלטלין שנאמר שלם ישלם שור תחת השור כסף ישיב לבעליו ואם אין שם מטלטלין הנה יהיו נפרעין מהקרקע היותר נבחר כדי שישוה למטלטלין ר"ל שיקפצו בו בני אדם לקנותו מצד שבח הקרקע ההוא כי יגנוב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה והנה החמירה התורה בשור ושה יותר משאר הגנבות לקלות העשות הגנבה הזאת כי אלו הבהמות דרכן שיעמידון בשדות וביערים לרעות ויקל לגנבם מפני זה ולטבחם ולאכלם וכן יקל למכרם לרב התועלת אשר בענינם מה שאין כן בבהמה טמאה והנה הבקר שיש בו בטול מהמלאכה היה ענשו יותר גדול והנה לא יתחייב בזה העונש אם לא מכרו כלו אבל אם שייר בו אבר מן איבריו פטור שנא' וטבחו ומכרו לא שימכר קצו ובכלל הנה הטביחה והמכירה הם בנושא אחד ואם שייר בו מה שאיננו נכלל בטביחה

כמו גזותיו הנה הוא חייב ואחד האיש ואחת האשה ואולם חרש שוטה וקטן פטורין מתשלומי ארבעה וחמשה כי אינם בני עונשין שנאמר כי יגנוב איש פרט לקטן לפי שאינו בן דעת וכן הענין בחרש שוטה וקטן והנה הגנבה תאמר על מה שיצא מרשות הבעלים כי מה שהוא ברשותם לא נגנב ולזה אם גנב שור או שה והוא עדיין ברשות הבעלים שלא הגביה אותם באופן שיקנה אותם הנה אם טבח או מכר פטור מתשלומי ד' וה' כי לא גנב אותם בעת שטבח או מכר ואם גנב עגל ונעשה שור או טלה ונעשה איל ואח"כ טבח ומכר פטור מתשלומי ד' וה' שנ' וטבחו או מכרו שיהיה מה שטבח או מכר הוא מה שנגנב בעינו ואולם זה אינו מה שגנב כי כבר נשתנה ונתחדש לו שם אחר טבחו או מכרו על ידי שליח הרי הוא כאלו טבחו או מכרו הוא בעצמו כי כבר יאמר שעשה האדם דבר מה כאשר עשה אותו על ידי שלוחו וכן אם נתנו או פרעו בחובו הרי הוא כאלו מכר כי הנותן נותן לתקות גמול הונה אם חתך אבר מאבריה ואח"כ מכרה הרי זה ספק אם הוא שיור או אינו שיור וזה כי מפני שבטביחה לא יותר זולת מה שמכר ידמה שאין זה שיור ולפי שלפי הנהוג תהיה הטביחה כוללת כל האיברים הנה ידמה שיהיה זה שיור והנה המוציא מחבירו עליו הראיה וכן אם מכרו חוץ ממלאכתו או חוץ משלשים יום שתהיה מלאכתו גם זה ספק אם הוא שיור כי אינו שיור בגוף הבהמה אבל הוא שיור ביחס אל הטביחה כי אחר הטביחה לא תהיה בו מלאכה ולזה יהיה המוציא מחבירו עליו הראיה ואם גנב האדם מבית הגנב פטור מתשלומי כפל ומתשלומי ד' וה' שנ' וגונב מבית האיש ולא מבית הגנב כי אין איש ואדון לזה הדבר הנגנב ומזה יתבאר גם כן שהגונב להקדש פטור מאלו העונשין שנאמר וגונב מבית האיש ולא מבית הקדש וכן הגונב לנכרי שנאמר ישלם לרעהו. וכבר נלמד זה גם כן מדין נגיפת השור הסמוך לזה הדין שאינו נוהג כי אם ברעהו וראוי שתדע כי האדון יקנה הדבר שאינו שלו כשנתיאשו הבעלים ממנו כמו שיתבאר במה שיבא אצל דיני האבדה והנה מפני זה לא תועיל המכירה שימכר לפני יאוש הבעלים ועם כל זה חייבהו התורה עליה שנאמר וטבחו או מכרו בעת שיתחייבו בו על הטביחה יתחייבו על המכירה וכל שכן שיתחייב על המכירה אם מכרו אחר יאוש הבעלים כי אז תקרא מכירה על דרך האמת ואם לקח אדם מהגנב קודם יאוש בעלים ונגנב ממנו הנה איננו איש לזה הדבר הנגנב ולזה לא יתחייב הגנב בגנבה ההיא תשלומי כפל ולא תשלומי ארבעה וחמשה שנאמר וגונב מבית האיש:

פרק כב

פסוק א

אם במחתרת ימצא הגנב. שהיה משתדל לגנוב והכהו הבעל הבית או איפה שיהיה ומת לא יתחייב הורגו מיתה ואם זרחה השמש עליו דמים לו ראוי שתדע כי הגנבה תעשה על הרוב בלילה לפי שאז יבטח הגנב שלא יראוהו האנשים ולזה אמר איוב ובלילה יהי כגנב ואמר עוד כי יחדו בבקר למו צלמות ר"ל שהרוצחים והגנבים ידאגו מאד בהיות הבקר עד שהוא צלם כמו צלמות ולזה אמרה התורה אם זרחה עליו השמש ולפי שלא אמר הכתוב אם זרחה השמש דמים לו מגיד שתהיה הזריחה עליו כאלו תאמר שיתחדש שם מה שיתפרסם שהוא עושה מה שיעשה שם כאלו תאמר שראהו נכנס לשם כי אז יירא מעשות שם דבר לחשבו שכבר יודע שהוא עשה זה כמו שיירא הגנב מלגנוב כשזרחה השמש לחשבו שכבר יראוהו האנשים. וראוי שתדע שלא אמרה שאין דמים לזה הגנב מפני רצותו לגנוב הממון שאין ראוי שישלם נפש תחת ממון. ואמנם ירדה תורה לסוף דעתו כי הוא נכנס שם לגנוב ושאם יעמוד עליו בעל הבית או אחד מבני ביתו יהרגם כדי שתשלם לו הגנבה ולזה התירה התורה להורגו לכל מי שימצאהו ואמנם כשזרחה השמש עליו ר"ל שראוהו שם הנה אז ישמר מההריג' לחשובו שכבר יודע מי עשה הדבר הזה ואז לא יותר להרגו ומזה המקום יתבאר שהרודף אחר חברו לרגו מותר להצילו בנפשו של רודף:

פסוק ב

שלם ישלם. מה שגנב על האופן שיתבאר אחר זה ואם אין לו דבר שישלם הגנבה ממנו ונמכר בגנבתו על יד ב"ד וזאת המכירה היא לשש שנים כמו שהתבאר במה שקדם:

פסוק ג

ואם המצא תמצא ביד הגנב הגנבה משור ועד חמור ועד שה חיים שנים ישלם. אולם אם טבחם יתחייב על השור חמשה ועל השה ארבעה ולזה אמר חיים. וראוי שתדע שלא תקרא הזביחה הנהירה והעקור ודומיהם וזה מבואר בנפשו אלא אם היתה שחיטתו לכלבי' או לרפואה כי אז יהיה דין הנבול ודין הטביחה אחד והוא כמו טביחה לזה התכלית אשר כוון בה והוא מבואר שדין תשלומי כפל נוהג בכל הדברים המטלטלים שהם ממון שנאמר כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים וגו'. אם ימצא הגנב ישלם שנים למדנו שדין תשלומי כפל נוהג גם במה שאינו ב"ח כשהיה ממון ויתבאר מזה שמי שגנב עבד כנעני לא ינהג בו דין תשלומי כפל כי אינו דומה לאלו הפרטים אשר זכרה התורה בענין הגנבה כי הוא אדם ועוד שכבר הוקשו עבדים לקרקעות אמר והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם ולא ינהג זה הדין בקרקעות כי אינן מטלטלין ולא תתכן בהם הגניבה גם

כן כי הקרקע הוא ברשות בעליו איך שיהיה ולא ינהג זה הדין בגנבת השטרות לפי שאין גופו ממון והוא מבואר שתשלומי ד' וה' אינו נוהג אלא בשור ושה ושור יקרא אפילו בן יומו שנאמר שור או כשב או עז כי יולד ושה יקרא מן הכבשים ומן העזים אחד זכר ואחד נקבה כמו שהתבאר במה שקדם והוא מבואר שנקרא שה אפי' אחר שנה מפני שאמרה תורה שה תמים זכר בן שנה וראוי שתדע כי הגנבה בעינה חוזרת לבעלים אפילו לאחר יאוש שנאמר אם המצא תמצא בידו הגנבה וגו'. ר"ל שהוא משלם הגנבה ההיא בעצמה ובעינה ויענש לתת כפל כשעור מה שרצה לגנוב מחברו וזה גם כן יתבאר ממה שהקפידה תורה בנזקי שור ובור שיהיה המת לנזק וכן ראוי שתשוב הגנבה לבעליה ואם השביחה הגנבה מאליה לפי יאוש הוא לבעלים ולאחר יאוש הוא לגנב כי כבר קנאה ביאוש הבעלים ואולם אם השביחה בשהוציא הגנב בה הוצאה הנה השבח לגנב אפילו לפני יאוש ואם נשנית בידו הגנבה משלם תשלומי כפל בשעת הגנבה שנאמר אם המצא בידו הגנבה וגו'. שנים ישלם ר"ל שישלם שנים כמו הגנבה לזה אם גנב טלה ונעשה איל משלם שני טלאים כעין שגנב וכן אם גנב כי ושברו אינו משיב לו הכלי אבל משיב לו שנים כעין שגנב כי הוא מחוייב לשלם שנים כמו הגנבה. וראוי שתדע כי הבא במחתרת נהרג מפני חשבנו שהיה רודף להרוג בעל הבית אם יעמוד להציל ממונו ולזה לא יהיה נהרג אם נתברר לנו שהוא אינו רודף כמו שראוהו עדים שנכנס שם כי ייראי מעשות דבר לדעתו כי יודע הדבר וכן אם היה יוצא משם ונמצא במחתרת יש לו דמים גנב או לא גנב כי כבר נתבאר שאינו רודף וכן אם נתבאר מענייננו ביאור שלם שאין כונתו להמית כמו הצב שנכנס בבית הבן יש לו דמים ואין הבדל בין נמצא גנב במחתרת או שנמצא בתוך גנו של אדם או לתוך חצר או בתוך קרפיפו הנה אם נהרג אין לו דמים כי הוא נכנס שם לגנוב ואם יעמוד אדם לפניו יהרגנו ולא אמרה התורה במחתרת אלא בהווה כי הכונה כלה למנוע המכוין להרוג שלא יהרוג ואין הבדל בין שנמצא שם ביום או בלילה כי התורה לא אמרה אם זרחה השמש דמים לא אבל אמרה אם זרחה השמש עליו כמו שקדם והוא מבואר בעצמו כי ביום ישתדל יותר להרוג כדי שלא יתפרסם ענינו כי לא יוכל לברוח שלא יראוהו האנשים ואין הבדל בין נמצא במחתר' או בין שיהי' איש או אשה או גדול או קטון שנא' אם המחתרת יצא הגנב אי זה שיהיה. וראוי היה להיות כן כדי לשמור שלא יהרג הלא תראה כי השור נסקל לשמירה שלא יהרג ואע"פ שאין לו דעת ולא היה ראוי שיענש והנה הבא במחתרת לתוך שדה או גנה או דיר או סהר וכיוצא בהם יש לו דמים כי לא עלה בדעתו שימצא שם אדם ולזה לא היתה כונתו כי אם לגנוב. וראוי שתדע שאין האשה נמכרת בגנבתה שנאמר ונמכר בגנבתו האיש ולא השה ולזה

תמצא שבארה התורה זה הדין בעבד עברי לבד ואולם האשה לא תמצא שיהיה אחר שליט למכרה כי אם אביה בהיותה קטנה שנאמר וכי ימכור איש את בתו לאמה וראוי היה להיות כן כי באשה אם תמכר יהיה לחוש לעבירה מה שאין כן באיש הנמכר ולזה צותה התורה בבת הנמכרת שיעדה האדון לו לאשה או לבנו והוא מבואר שאינו נמכר בגנבתו אם לא היה גדול כי אינו בן עונשיו והנה הואר נמכר בגנבתו ואם היה שוה יותר מגנבתו אינו נמכר שנאמר ונמכר בגניבתו שיהיה כלו נמכר בגנבתו אבל אם היה שוה פחות מגנבתו הרי הוא נמכר כי כבר תוכלל מכירתו בגניבתו והשאר יהיה חוב עליו עד שתמצא ידו:

פסוק ד

כי יבער איש שדה או כרם. ר"ל שיאכילהו לבהמתו ושלח את בהמתו וירעה בשד' אחר הנה ישלם מיטב שדהו שהשחית או מיטב כרמו ואו' ההשחתה כבר תהיה אם באכילה אם ברגלי הבהמה כי הוא ישלם לו גם כן מה שתשחית הבהמה ברגליה כי בזה הגיע לו ג"כ נזק וכבר רמז אל זה הנזק במה שאמר ושלח את בעירה ר"ל שכבר עזבם ללכת שם כאמרו משלחי רגל השור והחמור ולא יתחייב על אלו הנזקין וכמה שידמה להם כי אם ברשו' הניזק שנאמר וביער בשדה אחר ואולם ברשו' הרבים פטור על השן והרגל וכ"ש ברשות המזיק וראוי שתדע שמה שידמה לשן דינו כשן ומה שידמ' לרגל דינו כרגל והנה מה שידמה לשן הוא כל נזק שיגיע מהבהמה שתתכוין בו להנאתו כמו שנתחככה בכותל להנאתו והזיקה או טנפה פירות להנאתה ומה שידמה לזה ממה שיהיה להנאת הבהמה שיהיה דרכה בכך ומה שידמה לרגל הוא מה שדרך הבהמה להזיק בו דרך הליכה כמו שהזיקה בגופה דרך הלוכה או במה שמחובר לגופה וכמו משואה ופרומביא שבפיה ועגלה המושכת בקרון כי כמו שדרכה ללכת ולהזיק כך דרכה להניע הדברים המחוברים לה עמה ולהזיק במה שיפגשו אותו' וראוי שתדע שאם אכלה הבהמה מה שאין דרכה לאכול על דרך הטרף או על דרך השחתה הנה הוא מתולדות נגיחה או נגיפה שחייב עליהם ברשו' הרבים אם תם חצי נזק מגופו ואם מועד נזק שלם כמו הכלב שאכל טלאים וחתול שאכל תרנגולים גדלים או שאכלה כסות אוכלים כי התורה אמרה שדה או כרם שהוא דבר שדרך הבהמה לאכול ממנו וראוי שלא יעלם ממנו כי אע"פ שהוא פטור ברשות הרבים מנזקי שן ורגל הנה אם נהנת הבהמה משלמת מה שנהנת אע"פ שאינה משלמת מה שהזיקה כי אין ראוי שיהנה האדם מחברו שלא ברצונו ולא ישלם לו. וראוי שתדע שאם נכנסה הבהמה לרשות הניזק באונס בזולת פשיעת השומר הנה בעליה פטור מלשלם מה שהזיקה שנאמר כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה

שיהיה הוא המבעיר או המשלח וזה אמנ' יהיה כשלא שמר' כראוי כי מטבע הבהמה שתלך לאכול באשר תמצא כשלא ישמרוה הבעלים ולה אם לא שמרה הנה הוא כאלו היה הוא המשלח אותה שם ובהיות הענין כן הנה אם באה הבהמה שם באונס כמו שהוחלקה ונפלה לגנה ואכלה שם אין הבעלים משלמין מה שהזיקה ואמנם ישלמו מה שנהנת כמו שביארנו וכן אם כנס צאנו לדיר ונעל בפניה כראוי ויצאת והזיקה הנה הוא פטור כי הוא אינו המבעיר או המשלח וכן אם שלחה איש אחר והביאה שם הבעלים פטורין כי הם אינם המשלחים וזה ששולח אותם שם היא משלם מה שהזיקה יותר ממה שנהנת והבעלים משלמין מה שנהנת והנה יראה מפשטי הכתוב שהבהמה תהיה ברשו' הניזק ואכלה פירות הניזק שתקחם מרשות הניזק ואז יתחייב לשלם מה שהזיקה שנאסר ושלח את בעירה ובער בשדה אחר שתהיה הבהמה אוכלת בשדה אחר ותקח משם מה שתאכל הי התורה בארה שהוא משלם מה שהזיק בשדה ההוא. ואולם אם אכלה פירות הניזק ברשות הניזק ולקחת אותם מרשות הרבים הנהנה ספק נסתפק לחכמי התלמוד וזה כי הוא אוכלת בשדה אחר ויתכן שיאמר בכמו זה ובער בשדה אחר ואפשר גם כן שלא יאמר בכמו זה וביער בשדה אחר מפני שלא לקחה הפירות מרשות הניזק ולזה יהיה על המוציא מחבירו עליו הראיה ואולם אם לקחה הפירות ברשות הניזק ואכלה אותם ברשות הרבים הנה לא יאמר בכמו זה וביער בשדה אחר שהרי לא אכלה אותם בשדה אחר ולזה לא ישלם אלא מה שנהנת. וראוי שתדע שאם הזיקה הבהמה פירות תלושין ומה שידמה להם כמו כלים משלמין הבעלים מה שהזיקה הבהמה כשישומו הפירות ההם או הכלים ההם כמה הם שוין ואם הזיקה פירות המחוברים לקרקע הנה ישומו הפירות ההם בששים בקרקע ההוא ר"ל שאם אכלה בית סאה משערי' כמה ישוו ששים בית סאו' באותה שדה עם כמו אלו הפירות וכמה הם שוין כשנאכל מהם בית סאה ומשלם הפירות ולמדנו זה ממה שאמרה התורה מיטב שדהו ר"ל ששמין המיטב עם השדה אע"פ שלא אכל כל השדה ובזה הקל מה למזיק ור"ל שאם היו שמין הפירות ההם לבדם היה הפחות יותר וזה הדין נבנה על שרשים מהם שהמחובר למה שיצמח בו דינו כדין מה שיצמח בו ולזה היה עובר ירך אמו ופירות המחוברים לקרקע כקרקע ומהם כי ששים הוא המספר התכליתיי אשר יהיה בו למתדמה החלקים בטול במינו ולמדנו זה בענין זרוע בשלה ומהסכי בדיני ממונות נשפט להקל על מי שנוציא הממון ממנו לפי מה שאפשר ובהיותצ הענין כן וכבר בארה לנו התורה שזאת השומא תהיה על גב שדה אע"פ שלא אכלה כלה הנה נקח זאת השומא בתכלית מה שאפשר מן ההיקל באופן שלא יבטל יחס זה הדבר אל הכלל שנחברהו אליו וזה יהיה בששי' פחות ממנו

מעט ולפי שהמעט ההו' לא ימצא באופן שלא ימצא יותר מעט ממנו הנה לא נחסר מהם דבר כי מה שזה דרכו לא יעלה ולא יוריד בזאת השומא כלל עד שאם נחסר מהם דבר מה הנה כבר אפשר שיחוכר ממנו יותר מעט מזה ונכביד על המזיק שלא כדין ומזה יתבאר שאם שכרה הבהמה לק מה מכלי יתכן שיתוקן הנה לא נשים החלק ההוא הנשבר אבל נשים הכלי כמה שהיה שוה קודם הנזק וכמה הוא שוה עתה כמו הענין בשדה ובכרם:

פסוק ה

כי תצא אש. לפי הנהוג שימשך יציאתה ומצאת קוצים אשר המשיכו האש והביאוה אל הגדיש או אל הקמה ונאכל הגדיש או הקמה או נפסד השדה ונשרף כמו שלחכה נירו וסככה אבניו שלם ישלם הנזק מי שהבעיר הבערה והוא מבואר שאם עבר האש שם באונס כמו שהביאתה לשם רוח שאינה מצויה. או שעברה נהר שאין דרך האש ההוא לעברה והזיקה אחר זה או שהכניס הניזק כליו לשם פטור כי התורה אמרה המבעיר את הבערה והו' לא הבעיר אותה ולזה הוא מבואר שהמבעיר את הבערה והרחיק משד' חברו באופן שלא היה ראוי לאותה האש שתגיע שם והגיעה שם והזיקה טור וכן אם שמר אשו ומסרה לבן דעת לשמר' פטור מנזקיה כי הוא אינו המבעיר הבערה ואם מסרה למי שאינו בן דעת חייב ואם היה מדרך האש ההוא שתמשך ותזיק ולזה הוא מבואר שאם מסר אש בעל שלהבת לחרש שוטה וקטן שהוא חייב ואם מסר להם נחלת ולהכוה טור לפי שאין דרך הנחלת שתמשך ותזיק והנה אם כן זה הנזק לא עשתה אשו אבל עשתה זה האש שהדליקו אליו שאינם בני דעת והנה המבעיר והוא המתחייב ולזה אם הביא אחד האש והביא השני עצים הנה המביא עצים הוא המבעיר ואם הביא אחד עצים והביא השני האש' הנה המביא האש הנה הוא המבעיר וכן אם הביא האחד אש והשני עצים ובא השלישי וליבה כדי להבעיר האש הנה המלבה הוא המבעיר והנה יתחייב לבדו בנזקי האש ואם לבתו רוח שאינה מצויה כלן פטורין כי זאת ההבערה היתה באונס וראוי שתדע כי האדם יתחייב באשו משום חציו וזה כי כמו שהחץ מזיק מזולת מי שיגע מי שירה אותו בנזק כן הענין באש וכמו שהחץ יתנועע מההנעה אשר הניע אותה מי שירה אותו אם לא ימנעהו מונע כן האש ימשך ויתנועע מצד הטבע שחדש בו המדליק אותו במקום הראוי שימשך שם מצד טבעו ואין לאש התחלה אל שלא יתנועע אחר שהובער כמו שאין לחץ התחלה אל שלא יתנועע אחר שיורוהו ולפי שאשו הו' משו' חציו הנה יתחייב בו בעל האש אם הזיק באדם בה' דברים כמו שיתחייב בזה אם חבל בו בחציו כי אין הבדל בין חבלו' האד' בין מתכוין לשאין מתכוין כמו שהתבאר בענין דמי ולדות והנה יתחייב על אשו ג"כ משום ממונו שנאמר כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל

גדיש או הקמה. ולזה כשהיתה אש בחצרו של אדם ולא שמרה כראוי ויצתה והזיקה חייב ולזה סמך הכתוב גם כן נזקי אשו לנזקי שן ורגל ללמד שהוא חייב על אשו משום ממונו וראוי שתדע כי האש שיצאה מרשותו של אדם והזיקה הנה בעל האש פטור על הטמון שנאמר ונאכל גדיש או הקמה או השדה שהם דברים גלוים ואולם על הטמון פטור ואם הבעיר בתו של חברו חייב אף על הטמון שנודע בלי ספק שהוא שם שהרי לא הבעיר ברשות והרי הוא כאלו הזיקו בידים ומתקנת חכמים שאם לא היו שם לדים על הטמון ישבע ויטול מה שדרך בני ארסל הניח בו אבל מה שאין דרך בני אדם להניח בו אפילו ישבע אינו נוטל. והמשל שאם היה ארנקי מלא מעו' בגדיש אפי' נשבע אינו נוטל אם אין שם עדים כי אין דרך בני אדם להניח ארנקי בגדיש וראוי שתדע כי מה שידמה לאש דינו כדין האש כמו אבנו וסכינו ומשא' שהניחן בראש גגו באופן שרוח מצויה תפילם ונפלו והזיקו בעת נפלם. הנה דין זה הנזק כדין האש בשוה וכן הענין במה שידמה לזה ואמנם אחר נפלם יהיה דינם דין הבור וזה מבואר ממה שקדם

פסוק ו

כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים שמור. ר"ל שיגיעו ביד רעהו באחד מהדרכים אשר ישובו בהם להיות ברשותו וקבל עליו לשמור אותם וגונב אחרי כן הדבר שהוא שומר אותו מבית האיש השומר אם ימצא הגנב ישלם שנים לבעלים לפי שהוא גונב אותו להם כי זה השומר פטור מגניבה ואם לא ימצא הגנב והיה זזה ועז שנגנב מנו לפטרו מן התשלומין ונקרב בעל הבית שנגנב זה מרשותו אל הדיינין וישבע ויפטר כי לזאת הסבה יבא לפניהם כמו שאמר בתמורת זה המקום בפרשה השנית שבועת יי' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו וגו'. והנה יפטר בזאת השבועה אם לא שלח ידו במה שנתן בידו חבירו קודם שנגנב ממנו שאם שלח ידו בו באופן שיקנה אותו לעצמו כאלו תאמר שהגביהו להשתמש בו ולהחזיק בו כשלו הרי הוא באחריותו ומשלו נגנב לא משל בעלים ואם טענו הבעלי' שהוא פשע בשמירתו שלא שמר כראוי לפי מה שהפקיד לו שהיה שור או חמור או שה או שלמה ומה שידמה להם או שהיה מחלוקת ביניהם:

פסוק ח

על כל אבדה. שהיא באופן שאפשר שיאמר בעל האבדה כי הוא זה ר"ל שאפשר לו להכיר האבידה ולתת סימניה והנה טוען שאין האבידה שלו עד הדינין יבא דבר שניהם להכיר אם פשע אם לא פשע או אם האבדה שלו או אינה שלו ואפשר שיהיה הרצון בזה על כל אבדה שיטעון השומר שנאבד ממנו באיזה אופן שיהיה עם כשנגנב כמו שקדם או בזולת זה האופן שזה יאמר כך וכך היה מה שהפקדתי בידך והשומר טוען כי הוא זה ואינו כמו שאתה אומ' או יהיה הרצון בזה על כל אבדה שיטעון השומר שיאמר בעל

הפקדון כי מה שאתה שואל שנגנב או אבד הוא זה והוא בידך הנה מכל אלו הטענות יבא על הדיינין דבר שניהם לראות מי הוא הטוען אמת וישבע בפניהם השומר שהוא דבריו ויפטר במה שהודה אם הודה דבר. והנה מי שירשיעו אותו הדיינין מפני שנשבע על שקר ישלם שנים לרעהו ר"ל בזה שטען טענ' גנבה ואבדה ונשבע שאם באו עדים אחר זה שנשבע על שקר באופן שירשיעוהו הדיינים ולא ירשיע הוא עצמו הנה הוא משלם שני כי הוא כמו גנב ואין ספק שלא יהיה זה הדין כי אם אחר שנשבע כי המה שטען שנגנב או נאבד קודם שנשבע לא הועיל להפטר מתשלומי הפקדון וענין תשלומי כפל הוא לחייבו מדה כנגד מדה וכן אם נשבע והודה אחר זה אינו משלם תשלומי כפל כי אין מרשיעין אותו דיינים אבל הוא מרשיע את עצמו והוא מבואר שזה הדין בזה הענין שוה היה הפקדון כסף או כלים או שור או חמור או שה ומה שידמה להם. כי כבר זה באר זה בביאור בזאת הפרשה ולא אמר הכתוב כסף או כלים אלא שדבר בהווה:

אשר יאמר כי הוא זה. ר"ל שאם תהיה טענתם בשור וחמור או שה או שלמה שנתן בידו בכל אבדה שמצא שיאמר השומר כי הוא זה ואיננו כמו שאתה טוען עד האלהים יבא דבר שניהם לאמת זה הענין בשבועה והנה השומר ישבע ולא ישלם כמו הענין בשבועות השומרים שהוא על השומר לפי מה שהתבאר מדברי התורה ומהענין בעצמו וכבר יתבאר שזה הענין הוא הודאה במקצת הטענה מפני מה שאמר אשר יאמר כי הוא זה ולא אמר אשר יאמר כי הוא אינו ואם טענו חטים והודה לו בשעורים הנה הוא אומר לו כי הוא אינו לא כי הוא זה. ובכלל הנה אמרו כי הוא זה מודה שהטענה וההודאה הם בדבר אחד וזה מבואר למי שיבין במלאכת ההגיון וכבר ביארו זה במכילתא בזה האופן והנה חכמים תקנו שהמוצא מציאה לא נחייבהו שבועה מפני תקון העולם ומתקנת חכמים שלא ישבע מודה מקצת אם לא היתה הכפירה שתי כסף או יותר וההודאה בשוה פרוטה או יותר והוא מבואר שאינו מודה מקצת אם לא הודה לו במקצת הכמו' שטען. ולזה יחוייב שיהיה הטוען טוען דבר מוגבל במדה או במשקל או במנין שאם לא היה מוגבל לא היה לזאת הטענ' קצת שתהיה בו הודאה במקצת והנה אם טען דבר שבמדה והודה לו במנין או במשקל פטור כי הם מינים מתחלפים מהכמה ולא יפול ביניהם היחס כאלו תאמר שטען מדה מלאה מעות והוא מודה לו בחמשים זוז ומזה המקום יתבאר שהמודה בקנס פטור שנא' אשר ירשיעון האלהים ישלם שנים ואולם אם היה מרשיע עצמו ר"ל שיורה שנשבע על שקר הנה הוא פטור מן הכפל וכבר נשפט שהענין הוא כן בשאר הקנסות וראוי שתדע כי מה שנאמר בשומר שכר ומת או נשכח הוא כשהיה זה באונס גדול שאינו יכול להציל ראיה לדבר זה שהרי הוא חייב על הגנב'

ואע"פ שהוא אונס ולזה הוא מבוא' שלא יפטר מהמתה והשבורה והשבויה אלא מפני שהו' אונס יותר גדול מאונס הגנבה והנה הרצון במתה שתמות כדרכה שאין לך אונס יותר גדול מזה והשבור' שנשברה ע"י לסטים שאין לו כח לעמוד מפניהם בשום פנים וכן העניין בשאר האונסים הגדולים הדומים לזה וראוי שתדע כי מ"ש אין רואה שבועת ה' תהיה וגו'. אין הרצון בו שאם לא ראו עדים זה הענין ישבע ויפטר כי לא יפול ספק בזה שאם יביא עדי' יפטר אבל הרצון בזה שאם לא היה מדרך המקום ההוא שיהיה שם רואה אז יפטר בשבועה ואם היה מדרך המקום ההוא שיהיה שם רואה לא יפטר בשבועה אלא יביא ראיה או ישלם וכן מה שפטרה התורה שומר שכר מהטרפה הוא כשנטרפ' באונס גדול וזה יתבאר בביאור בעינו אשר ביארנו זה בשבויה ושבורה ומתה וראוי שתדע שאם פשע בשמירתו כמו שהביא הבהמה למקום גדודי חיות ולסטי' ומה שידמה לזה הנה הוא חייב לשלם כמו העניין בשומר חנם שהוא חייב בפשיעה והנה מה שאמר בטרפה יביאהו עד אין הרצון בו שלא יפטר אלא בעדם כי הטרפה דינה כדין המתה והשבויה והשבורה אלא שהרצון בו שיביא עדים במקו שיש רואה או שישבע במקום שאין רואה כי אין שם סבה תחייב שיהיה ההבדל בין הטרפה ושאר האונסים הגדלים וראוי שתדע שהעד הנאמר בכאן הוא שני עדים וזה יתבאר מצד הגדר כי ההעדה יחויב שתהיה בבית דין כי בזולת זה לא יהיה כי אם ספור. וראוי שיהיה משני עדים כי בזולת זה לא יגמר הדין על פיהן ולא תהיה העדה בצד שיהיה פטור מלשלם בה העדות כי התורה אמרה על פי שנים עדים יקום דבר וראוי שתדע כי השואל ששאל בהמה או כלי למלאכה מה ומחמת המלאכה ההיא שהיה לו רשות עליה מאת הבעלים מתה הבהמה או נשבר הכלי בשעת מלאכה הנה הוא פטור כי על זה הרשוהו הבעלים ואולם אם בא הפסד שלא בשעת מלאכה או שלא מחמת המלאכה שהרשוהו עליה אבל מחמת מלאכה אחרת הנה השואל חייב והוא חייב בכל האונסין כמו שהתבאר בתורה. וראוי שתדע שהשומרים לא יתחייבו בדבר אם לא היו בני דעת וזה מבואר מהשרשים הכוללים ואולם הבעלים אע"פ שלא היו בני דעת יתחייבו השומרים להם כל אחד בדינו ולא נאמר כי יתן איש אל רעהו אלא בהווה:

פסוק ט

כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה. באופן שיהיה ביד רעו ויקבל עליו לשמור ומת הב"ח ההוא או נשבר ששברתו חיה רעה או נשבה ששבוהו לסטים הנה אם אין רואה שיבא ויעיד בזה שבועה השם תהיה בין שניהם בפני ב"ד כמו הענין בפרשה הקודמת וישבע השומ' שכן הוא ויפטר אם לא שלח ידו קודם זה במלאכת רעהו

שאם שלח ידו בה שלא מת או נשבר חייב לשלם ולקח בעליו השבועה ממנו ויפטר השומר מלשלם ההפסד שהגיע בסב' המיתה והשבירה או יהיה הרצון באמרו ולקח בעליו שיקח הנבלה או השבור' ויפטר השומר מלשלם אפילו פחת נכלה כי אל היה לו רשות להטפל בה וכן פירשו במכילתא ואם גנוב יגנוב מעמו וגו'. כי אונס הגנבה איננו גדול כאונס המיתה והשבורה והבזוזה ולזה לא יתחייב על המיתה והשבירה והשבי ואם טרוף יטרף. שטרפו חיה רעה יביא אל הבעלים עד בפני ב"ד שהענין כי הוא ויפטר מלשלם הטרפה ר"ל ההיזק שהגיע בסבת הטרפה ויתכן שירצה בזה כי גם הנזק שתגיע בטרפה אחר שנטרפה לא ישלם כי לא היה לו רשות להטפל בזה:

פסוק יג

וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר. באונס או מת הנה אם לא היה בעליו עמו במלאכתו בשעת שאלה שלם ישלם אע"פ שאלו האונסין הם אונסים גדולים אם בעליו עמו בשעת שאלה לא ישלם דבר כי מפני שבעליו הם תחת ידו בשעת שאלה הנה לא יתכן שישתעבד לו זה אז בשמירת הבהמה כי מן השקר שיהיה האדם עבד ואדון יחד לאיש ועוד כי האדם כשהיה עושה מלאכת אחר ייטב בעיניו ליהנות בעל המלאכה כדי שיתן לו שכר מהמלאכות אשר לו ולזה לא יחוש אז אם יקח בהמתו או כליו אע"פ שלא יקבל עליו שמירתו הנה אם הוא שכיר לבעלים בא בעניין זאת השאלה בעבור שכרו ואם איננו שכרו הכל הולך אל מקום אחד כי האדם יעשה חסד לחברו לתקות גמול ולזה הוא מבואר שאם היה בעליו עמו פטור מלשלם ולמדנו מזה כי בכאן ג' דינין מתחלפין לשומרים האחד הוא פטור מגנבה ואבדה וחייב בשפיעה והב' חייב בגנבה ופטור בשבורה ומתה. והשלישי חייב בכל האונסין והנה השלישי הוא שואל כמו שביאר הכתוב והשנים הראשונים הם שומרין ואין התחלפו' דיניהם מפני חלוף מה שישמרו אותו כי כל אחד מהם כבר יחוייב בשמירת הבהמ' כמו שביאר הכתוב ולזה הוא מבואר שהתחלפות דיניהם הוא מפני התחלפותם בענין השמירה והוא מבואר שאשר ישמור בשכר הוא יותר משועבד לשמור מאשר ישמור בחנם ולזה תהיה הפרשה הראשונה בשומ' חנם ומפני זה אמר בה כסף או כלים כי לא תמצא שיבקש האנשים שכר בשמירת הכסף והכלים והפרשה השנייה היא בשומר שכר ולזה אמר בה חמור או שור או שה וכל בהמה כי על הרוב לא תמצא שיקבלו האנשים לשמור הבהמה אם לא בשכר והנה הענין כן הולך בהדרגה שומר חנם שכל ההנאה היא לבעלי' פטור מכל אונס ושואל שכל ההנאה היא שלו חייב בכל אונס ושומר שכר שההנאה היא לשניהם חייב באונסין קטנים כמו גניבה ואבידה ופטור באונסין גדולים וממזה יתבא' שכן הענין בשוכר כי

ההנאה היא גם כן לשניהם. וראוי שתדע כי כל אחד מהשומרים יפטר מכל דבר אם היה בעליו עמו בשעה שהגיע לידו הפקדון ככי התורה ביארה זה הענין בשואל וכ"ש בשאר השומרים וכבר יתבאר לך מדברינו כי כשהיה בעליו עמו פטור גם על פשיעה כי לא נשתעבד בשמירתו כלל כמו שביארנו וראוי שתדע שדין השומרים הנזכ' בכאן אינו נוהג בהקדש ולא בשל נכרי שנאמר כי יתן איש אל רעהו וכי ישאל איש מעם רעהו אינו נוהג בקרקעות ולא בעבדים ולא בשטרות והטעם בעינו שנתבאר זה בענייני הגנבה ולא יתחייבו עד שהגיע לידם שנאמר כי יתן איש אל רעהו שיגיע לידו ובשואל נאמר וכי ישאל איש מעם רעהו שיהיה שואל מעם רעהו להוציא מה שהוא עדין עם רעהו ולא יתחייבו שומר חנם ושומר שכר עד שיקבלו לשמור שנאמר לשמור והנה שומר חנם שפשע ולא שמר כראוי לדבר ההוא הנשמר הנה הוא חייב שנאמר על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה שיהיה פושע ביחס שמירת השור או החמור או השה או השלמה ושומר חנם ושומר שכר ששלח יד בפקדון נתחייב בכל האונסין הרי הדבר עומד באחריותן שנאמר אם לא שלח ידו במלאכת רעהו הא אם שלח ידו במלאכה לא יפטר מתשלומין מפני אלו האונסין וסבת זה כי כבר שב הדבר ההוא להיות להם ונתחייבו לשלם כמוהו לבעלים מעת ששלח בו ידו והוא מבואר שהדיינין שיבואו לפניהם הם יותר מאחד שנאמר אשר ירשיעון האלהים ואפשר שהיו שנים אם לא יהיה שם מכריע ביניהם אם יחלוקו ולא יגמר הדין על פיהם ולזה יחויב לכל הפחות שיהיו שלשה וכבר יתבאר מזה המקום שמודה מקצת הטענה ישבע שנאמר על שור על חמור על שה וגו':

פסוק טו

וכי יפתה איש בתולה אשר לא אורסה. קודם זה הפתוי ושכב עמה הנה יקשר עמה בקשר האישות ותהיה לו לאשה תחת אשר פתה אותה וזה הוא מה שענשה אותו התורה על זה ואם לא ירצה אביה לתתה לו לאשה הנה ישקול כסף כמוהר הבתולות כמו שנתבאר בפרשת כי תצא מלחמה בענין האונס שהוא חמשים כסף וראוי שתדע כי אמרו אשר לא אורסה. לא בא להוציא את הארוסה בעת הפתוי כי כבר נתבאר בתרוה משפט הארוסה שהיא בסקילה ואמנם בא להוציא מי שנתארסה ונתגרשה והוא מבואר שלא הוציא אותה מזה הדין לפטור המפתה אותה אבל הוציא אותה מענין היות הקנס לאביה. רצוני שאם לא אורסה יהיה הקנס לאביה כמו שנבאר ואם אורסה יהיה הקנס לעצמ' וראוי שתדע שלא יתחייב המפתה בזה הקנס אם לא בא אליה כדרכה שנאמר וכי יפתה איש בתולה שיפתה אותה וישכב עמה באופן אשר היא בתולה ולז"א כמוהר

הבתולות כי הוא אבד אותה המוהר ההוא מפני שהשיב אותה בעולה. וראוי שתדע שזה הדין ינהג במי שהוא ברשות אביה כמו קטנה ונערה שנאמר ואם מאן ימאן אביה לתתה לו ואולם הבוגרת כבר יצאת מרשות אביה כמו שיתבאר בפרשת ראשי המטות ולזה אין לה קנס כי כנין הקנס הוא חדוש ולא ינהג אלא בנושא אשר זכרה אותו התורה. וראוי שתדע שאע"פ שאינה ראויה לו לאשה כרגון חייבי כריתת וחייבי לאוין שאין בהם מיתת ב"ד ולא התרו בו למלקו' ישלם קנס כי אמרו מהורי מהרנה לו לאשה אינו תנאי להקל עליו אבל הוא תנאי להחמיר עליו ולענשו בזה האופן ואין מן הראוי שכאשר לא יוכל להענש בזה האופן יהיה פטור. וראוי שתדע כי מי שהיא בחזקת בעולה אין לה קנס שנאמר בתולה וזו אינה בחזקת בתולה והוא מבואר שזה הקנס הוא לאביה כשהיה לה אב שנאמר ואם מאן ימאן אביה לתתה לו וכיון שהיא ברשותו לתת למי שירצה ראוי שיהיה הקנס הזה שלו ועוד שכבר ביארה התורה זה באונס שנאמר ונתן לאבי הנערה חמשים כסף. וראוי שתדע שאמרו מהורי מהרנה לו לאש' אינו מחויב שתהיה לו לאשה אם לא רצתה כי לא בא הצווי לה ולזה מבואר שאם לא רצתה היא נותן המפתה קנס לאביה וכ"ש אם לא רצה הוא כי אף על פי שרצה לנשאה ישלם קנס אם לא רצתה היא כ"ש כשלא רצה לכנסה שיחוייב לשלם לה קנס וראוי שתדע כי המפתה ישלם זולת הקנס הבושת והפגם וזה יתבאר ממה שאמר והוא שכבר נתבאר חיוב האדם בחמשה דברים במה שהזיק ברעה והוא מבואר שהאונס מביא צער באנוסה ואין הענין כן במפותה ואם היו החמשים כסף עונש זה הענין בכללו היה עושה האונס בבושת ופגם יותר כל מעונש המפתה כי המפתה ישלם חמשים כסף על הבושת והפגם והאונס יפטר בחמשים כסף והבושת והפגם והצער ולזה הוא מבואר שאין אלו החמשים כסף דמי הבושת והפגם אבל הם קנס והוא משלם אותם מפני מה שנהנה מזה ולזה אמר באונס ונתן האיש השוכב לאבי הנערה. רצוני שכבר נתן זה בעבור ששכב עמה ונהנה בשכיבתו זאת:

פסוק יז

מכשפה לא תחיה. ר"ל העושה מעשה מפעולות הכשוף. ואולם מה שהוא נעשה על צד אחיזת העינים אין בו חייב מיתה כי אין זה נכנס תחת גדר הכשוף וכבר יתבאר במה שיבא דין המכשף הוא בסקילה ואמר בזה המקום מכשפה לא תהיה להורות שאם לא המיתוה עוברים על לא תעשה והנה זכר בכאן האשה לפי שהנשים דעתן קלות ולה תמצאנה בהן פעולות הכשוף יותר ממה שימצאו באנשים. והנה זכר בכאן מכשפה כי הם יעשו פעולות על צד הכשוף להביא הבתולה אל שירצה המפתה:

פסוק יח

כל שוכב עם בהמה מות יומת. הנה הוצרך להזכיר זה בזה המקום כי מפני מה שנזכר מההבדל בין נזקי אדם לנזקי בהמה אולי יחשב חושב בראותו כי המפתה בתולה יפטר בממון שהשוכב עם בהמה יהיה פטור כי לא הזיק דבר לבעל הבהמה ולזה בארה התורה כי הוא חייב מיתה וזאת המיתה היא סקילה כמו שיתבאר במה שיבא ואין הבדל בשכיבת הבהמה בין כדרכה בין שלא כדרכה בין גדולה בין קטנה כי הוא ראויה לביאה בהולדה בין שאינה נרבעת או אובע' כמו שיתבאר בעניין העריות ועוד כי מי שימשך לפועל המשגל בזה האופן יקרה לו שאם לא ימצא אשה ישכב עם בהמה:

פסוק יט

זובח לאלהים יחרם. אע"פ שאין זה דרך עבודתם יחרם וימות וכבר נתבאר בפרשת שופטים שזאת המיתה היא סקילה והנה לא תעשה העבודה הזאת בלתי ליי' לבדו ולמדנו מזה שכן הענין בשאר העבודות הנעשות לשם יתע' שאם עשה אחת מהם לע"ז נסקל אע"פ שאין דרך עבודתה בכך ואין צריך לומר שאם עבד אותה דרך עבודתה שהוא חייב מיתה והנה בא זה בזה המקום לפי שהאנשים כאשר תרבה להם תאות המשגל יקחו להם מבנות הגוים לשכב עמם ויהיה זה סבה אל שיפותו לעבוד ע"ז כמו שאמר כי יסיר את בנך מאחרי ועד כי כבר ימשך מזה הפועל המגונה שיפותו לעשות תמונות יזבחו לפניהם או יקטרו לפניהם ויחשבו שיהיו בפועל הזה נעזרים בהשגת בעילת האשה אשר יחשקו בה כמו שהתפרסם משגעונות האומות הקדומות בזה הענין:

פסוק כ

וגר. הוא גר צדק שהוא גר בן ברית וכבר נלמד זה מהדברים הנלוים לו והם האלמנה והיתום והעני מישראל והנה הזהיר על אלו מפני שנפשם שפלה ואין להם כח והקדים דין הגר כי לא יחסר לו רק עזר המשפחה ואחר כך הזכיר האלמנה והיתום כי לא יחסר להם רק סדר ההנהגה והמשא והמתן כי אין להם מי שישא ויתן בעסקיהם כראוי ואח"כ העני והוא היותר שפל רוח מכלם:

לא תונה. דבר ידוע הוא כי יש אונאה בדברים אונאה בממון ואולם האונאה אשר בממון אמרו וכי תמכרו ממכר וגו'. אל תונו איש את אחיו אשר ואולם האונאה אשר בדברים כאמרו והאכלתי את מוניך את בשרם והנה זאת ההונאה פירשו במכילת' אונאת דברים:

לא תלחצנו. דבר ידוע שאין זאת האזהר' שלא נלחץ גופו ודחקהו מענין ותלחץ רגל בלעם כי כבר הקדימה התורה נזקי הגוף בזאת הפרשה ונעתקה אל נזקי הממון בהדרגה כמו שנבאר לסוף זאת הפרשה ולזה יהיה אמרו לא תחלצנו בממון כי כבר יפול שם הלחץ בממון ולפי שסמכו לאונאה הנה יהיה זה הלחץ אונאת ממון והנה הקדימה התורה

אונאת דברים כי היא יותר קשה וכבר יורה שזה הלחץ הוא ממון כי כבר אמר אחר זה בענין הממון וגר לא תלחץ. ר"ל שלא תטה משפט כמו שיתבאר אחר זה וכבר אמרה זה התורה בביאור אמרה לא תטה משפט גר יתום ואלמנה:

פסוק כא

לא תענון. ר"ל שלא יכעיסם ויקניטם ולא יכאב לבם בדברים או יאבד ממונם כי זה הענוי הוא אשר ראוי שתזהיר התורה בזה המקום בענין האלמנות והיתומים כי רוב האנשים יקלו בהם לחלשתם:

פסוק כב

כי אם צעוק יצעק. הרצון בו הנה אם צעוק יצעק וכבר ימצאו בלשוננו רבים בזה האופן ר"ל שבאה מלת כי תמורת הנה לא תהיה לו כנושה לנוגשו בכח ולהצר לו בגביית חובו:

פסוק כד

נשך. הוא ריבית כמו שהמלוה ד' דינרין בה' והנה נקרא זה הענין נשך לפי שדרך המלוים כסף ברבית לקחת כסף וריבית לפי הזמן כאלו תאמר שידעו כמה יתנו בכל חדש והרי הכסף ההוא הוא כמו נושך ואוכל תמיד. ואולם בהלואת האוכל לא יפול שם נשך כי אין מנהגו זה המנהג ויהיה מענינו מבואר:

פרק כג

פסוק א

לא תשא שמע שוא. וזאת האזהרה היא לדיין ויורה על זה האזהרות הנלוות לזה. ועוד כי אם ישמע איש אחר שמע שוא לא יזיק אבל האזהרה היא לדיין שלא ישמע דברי אחד מבעלי דין שלא בפני בעל דין אחר כדי שלא יקח בדמיונו מה שהוא שקר כי זה יהיה סבה אל שלא יוכל להאמין הפך הדברים ההם ויצא מפני זה המשפט מעוקל והנה קראה התורה זה הענין שמע שוא כי ברוב יהיו כמו אלו הדברים דברי שוא ולולי זה לא היה מקדים להקדים דבריו לדיין:

אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס. ר"ל שלא ישית הדיין ידו עם רשע להיות עד מי שהוא איש חמס והנה חמס הוא שם תחת שם התואר. והו' מבואר שאין הרצון בזה שלא ישית ידו עם רשע באופן שיהיה עד חמס כי לא היה צריך לומר עם רשע כי אע"פ שלא היה רשע לא היה ראוי שישית ידו עמו להיות עד חמס ואולם הכונה בזה שלא ישית ידו עם רשע באופן שיהיה עד מי שהוא איש חמס והנה הרשע הוא מי שעבר עברה שיש בה מלקיות שנאמר והיה אם כן הכות הרשע וכן יקרא הרשע מי שעבר עבירה שיש בה מיתת ב"ד ואיש חמס הוא הלוקח ממון חבירו במס כמו הגזלנין והחמסנין וגנבים והמלוים ברבית וכן עד זומם הוא גם כן איש חמס ופסול לעדות. וראוי שתדע

שהמחוייב מלקות כיון שלקה הוסר שם הרשע ממנו ויהיה כשר לעדות שנאמר ונקלה אחיך לעיניך כיון שלקה הרי הוא כאחיך ואולם מי שהוא איש חמס הוא פסול לעדות ואע"פ ששלם הממון שנקרא בעבורו איש חמס יהיה פסול לעדות כי לא הוסר שם איש החמס ממנו מפני מה ששלם מן הממון כי הכונתו הוא לעשות חמס כשיוכל אלא אם נתברר מענינו שעשה תשובה:

פסוק ב

לא תהיה אחרי רבים לרעות. ר"ל שבענין הרעות הגדולות כמו דיני נפשות אין ראוי להיות אחרי רבים המשל שאם היו המחייבין יותר מן המזכין אחר אין ראוי שנחייבהו מיתה על פיהם ומזה יתבאר שאם עברו זה הגבול רוצה לומר שיהיו המחייבין יותר מן המזכין יותר מאחד הנה יטו אחריהם כי התורה תדבר בזה האופן כמו שהתבאר בשרשים הכוללים והנה יתבאר כי אמרו לרעות הוא בדיני נפשות לבד כי בדיני ממונות יהיו הרעות לזה טובות לה וזה מבואר בנפשו:

ולא תענה על ריב לנטות. ר"ל שלא יענה הדין על ריב כשישאלוהו מה דעתו בו לנטות אחד אחד משאר הדיינין ששמע דבריהם ויעלים מה שהיה דעותו בזדה הענין עד שיהיה מענהו בזה לנטות אחד אחד מי שקדמה לא להודיע מה שיראה בעיניו מזה הדין כי כשיעשה זה בזה התאר לא ילקח תועלת בדבר הדיינין. והנה לזאת הסבה לא היו מתחילין מהגדול שבסנהדרין בענין דיני נפשות שמא יטו האחרים לדבריו ולא יהיה בכאן זולת האחד מהסנהדרין:

אחרי רבים להטות. הוא בהכרח בנושא זולת הנושא אשר אמר בו לא תהיה אחרי רבים לרעות והוא אם לזכות בדיני נפשות שהולכים בהם אחר הרוב אם לחובה אם לזכות בדיני ממונות:

פסוק ג

ודל לא תהדר בריבו. לזכותו בדיני ממונו למפני דלותו אע"פ שהיה כנגדו עשיר והיה ראוי לתת לו כמו זה הסך בתורת צדקה אבל ראוי שישפוט דין אמת לאמתו:

פסוק ד

כי תפגע שור אויבך. ר"ל שור ישראל בעל עברות כמו שביארו במכילתא כי אין ראוי לשנוא ישראל כשר שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך והנה יבארה התורה אע"פ שזה השור והחמור התועה בדרך הוא מאיש בעל עבירות כיון שהוא מחזיק בתורת משה ראוי להשיב לו אבידתו וכבר יוכיח העניין בעצמו אם אלו הב"ה הם תועים אם לא והנה ביאור דברי האבדה יהיו בכללן בפרשת כי תצא:

פסוק ה

כי תראה חמור שונאך רובץ. ר"ל ישראל בעל עברות שראוי לשנאתו ועם כל זה צותה התורה שאם ראית אותו רובץ תחת משאו והדלת מעזוב לו העלם הראוי שיעלימו בעניניו להניחם אובדים בעבור רוע מעשיו עזוב תעזוב עמו זה העניין עזרהו לפרק המשא מעל החמור באופן שלא ישאר רובץ ואפשר שיהיה הרצון בעזיבה עזיב' המשוא ר"ל שיוריד המשוא מעל החמור באופן שיוכל החמור לקום. והוא מבואר שאם היה שם בעל הבהמה הנה הוא קודם לכל אדם לתקן ענייניו כי לא צותה התור' זה אלא שלא נמנע מפני השנאה מלעזור לו כדי של ישאר חמורו רובץ שם ואם לא רצה בעל הבהמה לפרק אותה הנה לא יתחייב מוצאה לפרוק אותה וזה מעניינו מבוא' כי לחמלה עליו היה זה הצויי והוא ירצה באבדת הבהמה וכן הוא מבואר שאם לא היה מדרך מוצאו שיפרק הבהמה אם היתה שלו כמו שהיה זקן ואינו לפי כבודו או כהן והו' בבית הקברו' הנה הוא פטור מלפרוק כי לא החמירה התורה יותר על ממון חברו מממונו אבל הכונה בזה שיאהב ממון חברו במדרגת אהבתו ממונו והנה פירושו למדנו מעניין הנלוה שאמ' בו כי תפגע מכאן אמרו שזאת הראיה היא ראיה שהיא בפגיעה ושערו חכמים שהוא אחת משבעה ומחצה במיל שהוא אלפים אמה ואם היה רחוק ממנו יותר מזה השעור אינו מצוה ללכת אצלו ולפרוק בהמתו והוא מבואר שאם ראה שונאו שהוא רובץ תחת משאו שהוא מחוייב לפרק המשא מעליו והדברים ק"ו לא תטה משפט אביונך בריבו פירשו בו שהוא אזהרה לדיין שלא יטה משפט מי שהוא אביון מהשלמיות הטובות' והוא האיש החוטא שהוא אביון מן המצות שלא יאמר אדם כיון שזה הוא חוטא אין ראוי לעיין בדינו ולענוש שכנגדו אבל צותה התורה לדון לו דין אמת היה צדיק או רשע ולזאת הסבה הפסיקה התורה בעניין מצות הדיינין במצות השבת אבדה לחוטא ובמצות פריקת משאת בהמה החוטא מדבר שקר תרחק והאזהרה לדיין שיתרחק משמוע דבר שקר על האופן שהתבאר במה שאמר לא תשא שמע שוא ואפשר שאמר זה שאע"פ שיעידו עדים כנגד החוטא והדיין היה יודע שעדותם שקר והנה אין לדיין לומר כיון שהוא חוטא והעידו העדים כנגדו הנה אדון משפט אמת לפי מאמ' העדים ואענישנו אבל ראוי שיתרחק מז ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא אצדיק רשע ראוי שתדע כי נקי הו מי שהו' נקי בעצמותו וצוה שלא להרגו אע"פ שנגמר דינו להריגה ומזה המקום נתבאר שאם מצאו לו זכות אפי' אחר שנגמר דינו מחזירין אותו כדי שלא יהרגו נקי ושכל מי שירצה להגיד לו זכו' מחזירין הדיינין לשמעו וצדיק הוא מי שהצדיקוהו ויצא צדיק בדין והנה אם ראו אחר זה חובה אין מחזירין דינן כי כל משפטי הדיינים מיי' כמו

שאמר שלמת פלגי מים לב מלך ביד יי' אל כל אשר יחפוץ יטנו והנה לא הסכים השם ית' שיזכוהו הדיינים אם לא היה צדיק ולזה אמר כי לא אצדיק רשע ר"ל שלא אסכים שיצא צדיק בדין אם היה רשע. וראוי שתדע שהדין שאמרנו שאין מחזירין אותו לחובה הוא כשהיה ראוי שיקרא דין וזה אמנם יהיה כשלא טעו הדיינין בדבר שפשטי התורה מורים הפך דינם אבל אם טעו כו זה הטעות לא נכנס דינם בגדר הדין כלל ומחזירי' אותו אפי' לחובה:

פסוק ח

ושחד לא תקח. אפילו לדין דין אמת לאמתו:

כי השוחד יעור עיני חכמים. וימנע מהם מראיית האמת כדין ההוא:

ויסלף דברי צדיקים. אשר לא יסכימו לעשות עול בשום פנים לפי שדעתם קרובה למי שקבל שוחד ממנו ולא יוכלו לראו' לו חובה בשום פנים והוא מבואר שאם היה הדיין בעל מלאכה וקח מהבעלי דינים כשיעור מה שבטל ממלאכתו הנה אין זה נקרא שוחד. אבל הוא תשלומי מה שהפסיד בעבורם. וראוי כשהיה הענין כזה התירה שיקח הדיין שכר בטול מלאכתו משני הבעלי דין בשוה כדי שלא יהיה דעתו קרובה לאחד מהם יותר מהאחר. וראוי שתדע כי הדיין שלקח שוחד דינו בטל כי התורה העידה שהשוחד יעור עינו ויסלף דבריו ומזה. המקום יתבאר שהדיין שקרובה דעתו מאד מבעלי דינין אין ראוי שיראה להם:

פסוק ט

וגר לא תלחץ. אחשוב בזה אזהרה לדיין שלא ילחץ הגר בדינו כשיעלים עינו מלעיין כראוי בדינו מפני היות דעתו יותר קרובה אל העברי אשר יריב עמו ולזה נמשכה האזהרה הזאת לאזהרת לקיחת שוחד וזה כי עוו' הדין כבר יהיה לשתי סבו' אם מפני היות דעת הדיין קרובה לאחד מבעלי דינין אם מפני היו' דעת הדיין רחוקה מאחד מהם ולזה אמרו רבותינו שאין ראוי לאד' לדון לא לאוהבו ולא לשונאו ואמרה התור' שהו' ראוי שנחמול עליו לפי שנפשו שפלה ויכאב לבו מאד אם נלחצהו בזה האופן וכבר ידענו נפש הגר ושפלותו כי גרים היינו בארץ מצרים:

פסוק י

ושש שנים. תוכל לזרוע את ארצך ולאסוף את תבואתה לעצמך ואולם השנה השביעית תשמטנה ר"ל שתסיר ידך וממשלתך מתבואתה וזה יהיה כשתפקיד מפירותיה לכל ישראל:

פסוק יא

ונטשתה. ר"ל שתעזוב התבואה ההיא ולא תשמרנה ותעכבה לעצמך כטעם אל מי נטשתה מעט הצאן. ויהיה זה סבה אל שיוכלו אביוני עמך לאכול מתבואתה ויתרם תשאר לחית השדה לאכלה ולמדנו מזה שלא הותר לאכול מתבואתה אלא בעת שנשאר ממונה בחוץ לחית השדה:

כן תעשה לכרמך ולזיתיך. ומה שידמה להם ר"ל שתפקיר פירותיהם בשה השביעי' ותעזבם בזולת שמירה. וראוי שתדע שמצוה זו אינה נוהגת אלא בארץ ישראל כמו שיתבאר בפרשת בהר סיני ומעת שנתחלקה הארץ וידע כל אחד מהם אי זה הוא ארצו או התחילו למנות שנאמר שש שנים תזרע את ארצך מן העת שהיא ארצך. וראוי שתדע שלא צותה התורה שלא יקחו הבעלים מתבואת ארצם אבל מותר להם לקחת ממנה כמו שנתבאר בפרשת בהר סיני אבל צותה שלא יקחה בכללות כאלו לא הקפידה כי כונת התורה שיוכלו לאכול ממנה העניים ולזאת הסבה לא התירה התורה פירות שביעית אלא בעת שנשאר ממינם בחוץ לחית השדה כי זה יהיה סבה שלא יעכב האדם הרבה מאותם הפירות לעצמו כי לא יועילו לו אחר שלא ישא ממינם בשדות ובכרמים ובאילנות לזאת הסבה בעינה נמנעה הסחורה בהם כמו שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה שאם היתה הסחורה מותרת מהם הנה ילקוט האדם מאלו הפירות הרבה וילך למכרם לשאר האנשים בדרך שתשלם אכילתם קודם העת שלא ישאר ממינם בחוץ:

פסוק יב

ששת ימים. תוכל לעשות מעשיך וביום השביעי תחוייב לשבות מכל מלאכה באופן שלא יעשה לך הב"ח אשר הם ברשותך כמו שהתבאר בפרשת וישמע יתרו ויהיה זה סבה אל שינוח שורך וחמורך והעבד הכנעני הקטן שאינו עדין בגדר המצות והגר אשר בשער כשהיה שכירך כמו שביאר בפרשת וישמע יתרו. והנה סמך ענין השבת לענין השביעית להורות ששניהם משותפים בכונה אחת והמשל כי כמו שהותר לנו לעשות מלאכה בששת הימים ומנעה אותנו התורה מזה ביום השבת כן התירה לנו ענין עבודת האדמה בששת השנים ומנעה אותנו התורה מזה בשנה השביעית ואולם לא נמנעה במוחלט המלאכה בשנה השביעית כי אי אפשר שיהיה האד' בטל מכל מלאכה שנה אחת עם מה שיקרה בזה מההפסד כי הבטלה מביאה לידי זמה ולידי שעמום הלב ולא יתכן שישלם לאדם מה שיצרך לו בשנה אחת בזולת עשיית מלאכה בשנה ההיא והוא מבואר כי כל התועלות שמנינו בענין השבת תמצאנה בענין השביעית זולת מה שאמרנו כי יוחד היום ההוא לעבודת השם יתעלה מפני היותו תחת ממשלת כוכבים רעים כי זה לא יתכן שיהיה זה בשביעית וזה כי אע"פ שכבר יהיו השנים תחת ממשלת כוכב כוכב

כמו הענין בימים הנה לשנת היובל יפסד זה הסדור. והמשל כי לשנת נ"ו שנה תשוב הממשלה לשבתאי ולא תהיה השביעית כי אם לשנת הנזכ' והנה תמצא בענין השמטה תועלת נוספת על תועלות מצות השבת והוא ההטבה לעניים:

פסוק יג

ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. ירצה לפי מה שאחשוב ובעבור כל אשר אמרתי אליכם תשמרו ירצה לפי מה שאחשוב ובעבור כל אשר אמרתי אליכם להטיב אתכם לתת לכם את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם לשמרו שמירה נפלאה ולא תזכירו שם אלהים אחרים להשבע בהם כי זה יביא להאמין בהם ולא ישמע שם אלהים אחרים על פיך להביא האנשים לעבוד ע"ז כי זה כלו יהיה סבה אל שתעדר מכם הטובה אשר יעדתיה לכם. הלא תראה כי כאשר נשקעו ישראל בע"ז גלו מהארץ. וראוי שתדע שלא מנעה התורה זכירת שם ע"ז סתם כי כבר זכרה התורה וזכרו הנביאים קצת שמות ע"ז ולזאת הסכימו רז"ל שזאת האזהרה היא שלא לישבע בשם ע"ז והנה היא באופן מה תחת לא תשא כי התורה צותה שנשבע בשמו יתע' כשיביא ההכרה אל זה אמר ובשמו תשבע ואמר שבועת יי' תהיה בין שניהם. ולזה צוה גם כן שלא לישבע בשם ע"ז ואמרו ולא ישמע על פיך הוא תחת לא יהיה לך והוא אזהרה למסית ואפשר שיהיה הרצון באמרו ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו כי בכל אלו המצות שצויתי אתכם תהיו נשמרים כי הם כלם לתקון הקבוץ המדיני ולהסרת הנזקין מבין בני אדם או ירצה בזה שבכלל המצות שצויתי לכם תהיו נשמרים ותדבק השגחתי בכם כי הם כלם מכוונות להגעת השלמות הנפשי אשר הוא סבה דבקות ההשגחה האלהית באדם או ישוב זה לענין מצות השבת ויהיה הרצון בו וביום השביעית תשבות למען ינוח וגומ'. למען שתשמרו ותהיו מושגחים בכל אשר אמרתי אליכם כי מצות השבת תישירכם להשיג כי בכאן אלוה פועל בכל הנמצאות וזאת ההשגחה תהיה סבה אל שתדבק בכם ההשגחה האלהית והנה הביאור הראשון שעשינו בזה הוא היותר נאות לפי מה שאחשוב:

פסוק יד

שלש רגלים תחוג לי בשנה. נתבאר מצד הוראת הגדר כי זאת החגיגה הוא שיקריבו שלמים והם הנקראים שלמי חגיגה ואלו השלש רגלים ובאר אותם אחר זה והם חג המצות וחג השבועות וחג הסכות:

פסוק טו

את חג המצות תשמור. להקריב שלמי חגיגה שבעה ימים אשר תאכל מצות כאשר צויתיך למועד חדש האביב והוא סבוב תקופת ניסן כי אז התבואה באביה בארץ ישראל ולא יראו פני ריקם אבל תחוייב להקריב לי בבואך לראות פני עולה והיא נקראת עולה

ראיה והנה הגיד לך הכתוב כי דין החגיגה והראיה אחד וכמו שהראיה יחוייב עליה בכניסתו כן הענין בחגיגה אם כן למה נאמר שבעת ימים להגיד שיש לחגיגת חג המצות תשלומין כל שבעה והנה אין לחגיגה ולראיה שיעור מן התורה אבל איש כמתנת ידו כמו שנתבאר בפרשת ראה אנכי. ואולם מדברי חכמים יהיה שעור הראיה מעת כסף לכל הפחות ושיעור החגיגה שתי כסף לפי שקצתם ליי' וקצתם לבעלים וחג הקציר הוא חג השבועות כי אז קציר חטים בארץ ישראל ועליה אמר הקציר סתם ואולם בחג המצות יהיה קציר שעורים ולזה קרב אז העומר משעורים להתיר החדש להדיוט והלא נקרא חג השבועות יום הבכורים כי אז יקריבו שתי הלחם שהם בכורי' כמו שנזכ' בפרשת אמור אל הכהנים ויותר אז החדש להקדש ואז גם כן יביאו הבכורים בירושלים על האופן שיתבאר בפרשת והיה כי תבא ולזה אמר בכללות שהוא זמן הבאת בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה ולא אמר שהוא זמן הבאת בכורי החטים וחג האסיף בצאת השנה והוא חג הסוכות כי אז תשלם אסיפת הגורן והיקב ושאר הפירות אשר בשדה והנה למדו רז"ל שחג השבועות יש לחגיגתו תשלומין כל שבעה מחג המצות ולמדו שחג הסוכות יש לו תשלומין עד צאת י"ט האחרון שבו מחג המצו' והנה יספיק בזה כמו זה ההיקש לפי שאין בהקרבת שלמי חגיגה שלא בחיוב שום עיון:

פסוק יז

שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון יי'. וזאת הראיה היא עם קרבן עולה כמו שאמר ולא יראו פני ריקם ואלו השלש פעמים הם בחג המצו' ובחג השבועות ובחג הסוכות. והנה התועלת בזאת הראייה היא לראות ענין בית המקדש שהוא מורה על מציאות השם יתע' ועל הגדולו' שבסודות הנמצאות כמו שנבאר במה שיבא בג"ה ולזאת הסבה באה המצוה להקריב לשם יתע' קרבן בעת הראייה ולזה ג"כ באה מצו' החגיגה אז להורות על שהוא ראוי שישמח האדם ויהיה חוגג בזכותו לעבוד האל ולהשיגו כפי כוחו כי זה הוא תכלית השלמות ותכלית השמחה כמו שהתבאר במקומותיו. וראוי שתדע כי לא יתחייבו באלו שתי המצו' כי אם הזכרים לא הנקבות והטומטום והאנדרוגינוס שנאמר כל זכורך וכבר יתחייבו עליהם בעת הראייה ביום הראשון של מועדים ויש להם תשלומי על האופן שביארנו בענין החגיגה והנה עכ"פ אם לא הביא עולת ראיה ביום הראשון עובר על לא תעשה שנאמר ולא יראו פני ריקם. והנה דין העבד ודין האשה הוא אחד בזה כמו שישתנה דינם בשאר מצות עשה שיש בהם זמן קבוע ועוד שכבר נאמר בפרשת הקהל בבוא כל ישראל לראות את פני יי' אלהיך למדנו משם שלא יחוייב בראייה כי אם ישראל לא עבד כי אינו ישראל גמור והנה החרש והשוטה והקטן אינם

בני מצות כי אינם בני עדת ולה אינם מחוייבים בחגיגה וראיה והנה הסומא פטור מן הראייה שנאמר לראות את פני יי' אלהיך ולזה הענין מורה על הראות כל אחד מהם לאחד והנה ראות השם יתע' אותנו הוא ראייה שלמה בזולת חסרון ולזה יהיה הסומא באחד מעיניו פטור מן הראייה והנה אמר הכתוב לראות שהוא מבנין נפעל לראות להורות כי בראותנו אותו יראה אותנו וישגיח בנו ובכלל הנה הוא מבואר כי לא הוכרחנו בעצמות ללכת לבית המקדש כדי שיראה יי' אותנו כי עיניו משוטטות בכל הארץ ולזה יהיה עלותינו שם כדי שנראהו לפי מה שאפשר לנו וזה יהיה סבה אל שיראה אותנו וראוי שתדע כי מי שאינו יכול לעלות ברגליו המו הזקן והחולה ומה שידמה להם הוא פטור מן הראייה שנאמר בעלותך לראו' את פני יי' אלהיך והעליה שעולה האדם לפי הנהוג הוא ברגליו והנה הטמא והערל פטורין מן הראיה כי אינן רשאין להכנס למקדש ואולם הטמא הוא מבואר בתורה והערל השוהו לבן נכר שנאמר כל בן נכר ערל לב וערל בשר וראוי שתדע כי החרש שאינו שומע אע"פ שהו' מדבר או האלם שהוא שומע פטורין מן הראייה כי התועלת המכוון כראייה לא ישלם כי אם למי שישמע וידבר כי אז יתכן לו שישאל לחכמים אשר אצלו על מה הורה כל ענין וענין מבית המקדש וכבר יתבאר זה ממה שנאמר בפרשת הקהל לראות את פני יי' אלהיך וגומ'. ואמר שם בענין הקהל למען ישמעו ולמען ילמדו שכל הבאים לראות ראוי' לשמוע וללמד והלמידה השלימה לא תהיה כי אם למי שהוא מדבר כדי שישאל מה שהוא מסופק בו:

פסוק יח

לא תזבח על חמץ דם זבחי. ר"ל דם הפסח ולפי ששחיטת הפסח הוא אחר חצות הנה יחוייב שיהיה החמץ מבוער מבתינו קודם זמן שחיטתו והו' בחצי היום וזאת אזהרה לבני חבורה שלא יהיה חמץ ברשותם בעל שישח' הפסח לפי שהם זובחי' אותו אע"פ שאיש אחר יזבח בעבור' והו' ג"כ אזהרה שלא ישחטהו אדם ויש ברשותו חמץ כי הוא זובח אותו אע"פ שהו' זובח אותו לזולתו ואחד זביח' ואחד שאר עבודו' בו ולזה יהיה עובר בלא תעש' מי שזר' דמו או הקטיר אמוריו ויש ברשותו חמץ ואולם זכרה התורה הזביחה כי היא העבודה היותר קלה עד שהיא תהיה כשרה בזרים כמו שיתבאר בענין הקרבנות:

ולא ילין חלב חגי עד בקר. אחשוב שיהיה הרמז במה שאמר חגי אל השלמים הבאים עם הפסח וכן במה שאמר בפרשת כי תשא ולא ילין לבקר זבח חג הפסח ר"ל אמורי זבח חגיגת הפסח וביאר בו שהוא יפסל בלינה וכל שכן בשאר הקרבנות וזה כי השלמים מותרי' באכילה עד היום הג' כמו שיתבאר בענין הקרבנות' והיה לחושב שיחשוב שיהיו

מותרין למזבח גם כן עד היום השלישי ולזה הוצרך לבאר שהו נפסל בלינה ואולם באמורי הפסח בעצמו לא היה צריך לבאר זה כי בשר הפסח אינו מותר לאכול כי אם עד הבקר לפי משפטי התורה ומזה המקום נלמד שכל הקרב למזבח הוא נפסל בלינה ויעברו על הלנתו בלא תעשה:

פסוק יט

ראשית בכורי אדמתך תחוייב להביא בבית יי' אלהיך על האופן שיתבאר בפרשת כי תבא ושם יתבאר שלא יחוייב להביא בכורי' אלא מארץ ישראל ומשבעת המינין המיוחדים בתורה לארץ ישראל שנאמר ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש וזה הדבש הוא דבש תמרים ויתחייב להביא מנבחר מהם שנאמר ראשית ושם ראשית יאמר על הקודם במעלה אמר קדש ישראל ליי' ראשית תבואתו והנה יתבאר שאם לא היו הפירות והקרקע שגדלו בו שלו אינו מביא שנאמר בכורי אדמתך והנה הבעלים חייבי' באחריותם עד שיהיו הפירות בבית המקדש שנא' תביא בית יי' אלהיך ואולם זמן הבאת הבכורים הוא בחג השבועות כמו שהתבאר במה שקדם לא קודם זה ואמנם שא דיני הבכורים יתבארו בג"ה בפרשת והיה כי תבא:

לא תבשל גדי בחלב אמו. הוא הדין לשאר בהמות וחיות טהורות שיש להם חלב אם. ואולם העוף אין לו חלב אם ואין בבשולו בחלב אסור. וראוי שתדע כי אכילתו פסולה מן התורה ר"ל אכילת בשר בחלב וזה כי התורה מנעה בבישולו שהוא לתכלית האכילה וכל שכן שמנעה אכילתו ולזה תכלול האזהרות מהבשול שתי אזהרו' אזהרת הבשול והאזהרה מאכילה כמו שכללה האזהרה מלגלות ערות בת הבת שתי אזהרות והם ערות בת הבת וערות הבת. והנה יתבאר לך שהתורה מנעה אכילת בשר בחלב כי היא זכרה זאת האזהרה בפרשת ראה אנכי ואחר אזהרתה מאכילת הנבלה ושאר המאכלות האסורות להורות כי לא די שהזהירה מאכילת בשר בחלב אבל הזהירה גם כן מהבשול. וראוי שתדע שהמבשל בשר בהמה טהורה בחלב בהמה טמאה אינו לוקה שנאמר בחלב אמו שהיא טהורה ואין צריך לומר אם בשל בשר בהמה טמאה בחלב בהמה טהורה שאינו לוקה וכל מה שאינו חייב על בשולו אינו לוקה על אכילתו מפני בשר בחלב כי אנחנו למדנו האכילה מהבשול. ואולם בשר עוף בחלב אסור לאכול מדברי חכמים ואינו חייב על הבשול אם לא בשל לפי הנהוג בחום האש ואולם אם בשל בחמי טבריא ובמה שידמה להם אינו לוקה כי אין דרך בישול בכך וכן אם בשלו בחלב זכר פטור שנאמר בחלב אמו וכן אם בשלו בחלב מתה כי אינה אם אחר שמתה וכן אם בשלו במי חלב כי אין מי חלב חלב והתורה אמרה בחלב אמו והנה את אזהרה נזכרת בתורה בשלשה

מקומות בזה המקום ובפרשת כי תשא ובפרשת ראה אנכי וידמה שהיא נזכרה באלה המקומות להודיע הכונה בזאת המצוה מצד הענינים הנלוים לה ולפי שבזה המקום היתה התורה זוכרת המצוה אשר יכונו לעבודת השם יתע' ולהשיגו בפי כחנו כמו חגיגה והראייה וקרבן הפסח והבכורים הנה ידמה שתהיה הכוונה בזאת המצוה אחד משני דברים אם להתקרב לעבודתו יתעלה אם התרחק מלכת בחקות שאר הגוים הרחוקים שעבודתו כי אולי היה מנהג האומות הקדומות לבשל בשר בחלב בבית עבודה זרה בבואם לחוג חגיהם ומנעה אותנו התורה מזה ואם לא מצאנו זה כתוב ממנהגיהם כי רושם נימוסי האומות ההם כבר אבד לאורך הזמן ולמחלוקת התורה עליהם ולזאת הסבה אחשוב שבאה האזהרה הזאת בפרשת כי תשא כי שם יראה שכוון במצות הנזכרות בו להרחיק מעבודה זרה מפני מעש' העגל ואפשר שהיא העירה בזה המקום להתקרב לעבודתו יתע' וזה כי כמו שצוה השם ית' שלא נעשה מלאכה ביום השבת למען נתבונן בענין זאת המצוה ויתבאר לנו שהיא להעיד כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש כן צוה שלא נבשל גדי בחלב אמו להעיד שלא נקח מחכמת השם יתעלה הנראת בנמצאות השופעות ממנו שהוא כלי אל שנשיג אמתת מציאותו הקדמות כוזבות יביאנו לספור בהתחלה הראשונה כמו שעשו קצת הקודמים שבטלו התנועות וההויה מפני קצת הקדמות כוזבות והביאם זה להאמין שתהיינה כל הנמצאות על מה שהם עליו מזולת סבה פועלת. ולזה צוה השם יתע' שנביא ראשית בכורי האדמה בית יי' לישב בנפשותינו שהכל מאתו וצונו שלא נבשל גדי בחלב אמו לישב בנפשותינו שנשמר שלא נשתמש בהשחתת נפשותינו בשפע השופע לנו מהשם יתע' אשר יגדלנו ויקנה לנפשנו מציאותה כמו שיגדל החלב הגדי היונק אותו כי זה ידמה למי שיבשל הגדי וישחיתהו בחלב אמו אשר היה מכוון לזונו ולגדלו או צוה זה להעיד שנזהר שלא תביאנו רוב הטובה שנתן לנו השם יתע' לבעוט בו כאמרו וישמן ישורון ויבעט. וכסף הרבתי לה וזהב עשו לבעל ולזה צוה גם כן שנביא ראשית בכורי האדמה לבית יי' לישב בנפשותינו שכל הטובות הבאות לנו הם מאתו ית' כי זה ירחיקנו מהבעיטה בו בסבת רבוי הטובות ואולם בפרשת ראה אנכי העיר אותנו מצד הנינים הנלוים לזאת האזהרה שם כי בזאת האזהרה תועלת לבריאו' הגוף ולזה המשיך האהרה בה שם אל האזהרה מאכילת הב"ח אשר הם בלתי נותי' לבריאו' גופנו כמו שנבא שם בג"ה ולא יקשה למצוא הסבה בזה למי שעיין בטבעיות ובחכמת הרפואה עיון מעט ובכלל הנה ערוב המזונות מתחלפים במהירות העכול וקשיו לא יאות כי המתעכל ראשונ' יפסיד האחר ואין הנה מקום ביאור אלו הדברים ולא יקשה בעיניך אין תהי' מצה

אחת לתועלו' רבות כי אתה תראה מצות השבת שכרה בו התורה שתי תועלו'. ובכלל הנה התורה תדמה לטבע וכמו שיעשה הטבע הפעולה האחת לתועלות רבות כן הענין במה שתצוהו התורה.

פסוק כ

מלאך. הוא נביא. כי הנביא יקרא מלאך כמו שזכרנו כמה שקדם:

פסוק כא

כי שמי בקרבו. הנה קרא דברו שמו כי דבר השם יתע' לנביא הוא מה שהגיע לנו מהידיעה בנימוס הנמצאות והשם יתע' הוא נימוס הנמצאות וסדרם וישרם כמו שביארנו כל זה בספר מ"י ולזה יהיה הממרה בנביא ממרה בשם יתע':

פסוק כה

ועבדתם את יי' אלהיכם. ידוע כי אין זאת העבודה שיצטרך השם יתע' אל שנשרתהו כי הוא אינו צריך לזולתו ואינה מהעבודו' הנעשות לו במקדש כי הכהנים לבד יעשוה וזאת המצוה היא לכל ישראל ולזה הוא מבואר כי זאת העבודה הוא שנבקש ממנו מה שיצטרך לנו כמו שיבקש העבד מאדוניו מה שיצטרך לו ולזה ביארו ז"ל שזאת העבודה היא התפילה:

פרק כד

פסוק א

הנה אחר שהודיע השם יתע' למשה אלו המשפטים והמצות והחקים והיה זה ביום שמוע ישראל ישרת הדברים אחר שעמדו העם מרחוק אמר אליו השם יתע' עלה אל יי' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים זקני ישראל כל אחד לפי מדרגתו אחר שהגיד לעם כל הדברים ואת כל המשפטים:

והשתחויתם. לשם יתע' מרחוק אך משה לבדו יהיה נגש אל יי' והם לא יגשו ואחד מן העם לא יעלה עמו בהר סיני כי משה לבדו יעלה שם לזולתו עמו ויבא משה מן ההר אל העם ויספר לעם את כל דברי יי' אשר קדם זכרם ואת כל המשפטי' ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר יי' לך נעשה כי כבר קבלו עליהם זה במה שאמרו דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהי' פן נמות:

פסוק ג

את כל דברי יי'. אשר קבלו עליהם ישר'ובבקר בהשכמה השתדל להכניס ישראל בברית עם ה' ית' ולזה בנה מזבח שם תחת ההר והקים שם י"ב מצבות לי"ב שבטי ישראל:

פסוק ד

ויכתב משה. בספר:

פסוק ה

ושלח משה **נערי בני ישראל ויעלו עולות** במזבח **ויזבחו זבחים שלמים ליי' פרי**'. אחשוב כי העולות והשלמים הכל הים פרים וכבשים בעבור שהיו לכלל ישראל כי בדברים הכוללים לישראל כלו יביאו פר כי הוא הגדול שבמינים אשר יקריבו ממנו קרבן ליי' כמו שמצאנו בפר העלם של צבור והם עשו זה בשליחותו של משה כי לא היו שם כהנים עדין:

פסוק ו

והנה משה קבל **חצי הדם וישם באגנות וחצי הדם** העולה והשלמים זרק על המזבח לשם יתעלה.

פסוק ז

ולקחו **ספר ברית** אשר כתב בו את כל דברי יי' ויקרא באזני העם בעת רצותו לכרו' ברית עמהם לראות אם הם עתה נסכמי' בהסכמה שהסכימו לשמוע קול דברי יי' ויאמר כל אשר דבר יי' לך נעשה ונקבל היו מצות שיש בהם מעשה או מצות שאין בהם מעשה כמו מצות לא תעשה וקצת מצות עשה שאין בה מעשה:

פסוק ח

ואז לקח משה חצי הדם ששם באגנות וזרק **על העם** ר"ל שזרקו על קצתם לא על כל אחד מהם כי כמו שבזריקה אשר תהיה על איש אחד מצאנו שלא תצטרך להיו' על כל חלקיו אבל יספיק שתהיה על קצת חלקיו כן הענין בזריקה אשר תהיה על העם כלו ואולי זרק על מקום קבוץ העם והגיע הדם על קצם או זרק אותו על ראשי העם והביאור הראשון נראה לנו יותר ואולם לזרוק על כל אחד ואחד מהעם איננו נכון כי יקשה זה למשה לרבוי' ובזה נשלמה כריתת הברית כי דרך כורתי הברית לחלוק דבר אחד לב' חלקים נאמרו והמה כרתו אותו לשנים ויעברו בין בתריו והנה למדנו מזה שכבר טבלו קוד' זה כי לא מצאנו הזאה בזולת טבילה וזה יתבאר ממה שזכה התורה במצורע וטמא מת ועוד כבר נזכר בזה הענין כבוס בגדים קודם מעמד הר סיני ואין כבוס בגדים בזולת טבילה ומזה המקום למדו רז"ל שהגר כשיתגייר נכנס בברית בג' דברים במילה וטבילה והרצאת קרבן ואולם הטבילה והרצאת הקרבן התבאר ענינם מזה המקום ואמנם המילה לפי שקצת המצות התוריות לא יתכן שנחזיק בהם בזולת המילה כמו מצות קרבן הפסח ומה שידמה להם והנה נמולו ישראל בעת הצטוותם על אכילת הפסח ויצוו שכל ערל לא יאכל בו ולה נכנסו ישראל לברית באלו השלשה דברים:

פסוק ט

ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל. אל קצת ההר להשתחוות שם מרחוק כמו שצוו באופן שלא יתקרבו אל ראש ההר אשר שם הכבוד כי שם היה נגש משה לבדו.

פסוק י

והתבוננו בענין מציאות השם יתע' והשיגוהו וראו שהוא אדון כל העולם לא אדון המציאות השפל לבדו כמו שיחשבו האומרים כי האלוה המנהיג הדברים ההווים הנפסדים הוא זולת האלוה המנהיג הדברים הנצחיים כמו הגרמים השמימיים והנה ראוהו ש**תחת רגליו הוא כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר** והוא הגרם השמימיי ולה הוא אדון השמים עם היותו אדון כל הארץ:

פסוק יא

ואל אלו הזקנים שהיו **אצילי בני ישראל לא שלח ידו** השם יתע' להזיק להם מפני עלות השגתם בזה המושג היק שהיה מפורסם אז כי המשיג אותו ימות כמו שאמר מנוח מות נמות כי אלהים ראינו ואמ' יעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי ואמרה התורה השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כמונו ויחי אבל התענגו תענוג נפלא במה שהשיגו כאלו היו אוכלים ושותים זהו הביאור הנאות בזה לפי דעתינו וכן הסכימו קצת רבותינו ז"ל כי זאת ההשגה היתה נאותה וצודקת וקצתם גנוה והנה הרב רבינו משה עליו השלום נמשך לסברתם והנה ראית המגנים זאת ההשגה ממה שאמר ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו מכאן שהיו ראוים לשליחות יד והנה הפירוש בזה לפי זה הדעת השני לפי מה שאחשוב הוא שהם טעו וחשבו שיהיה השם יתעלה אחד ממניעי הגרמים השמימיים ולזה אמר ראו שתחת רגליו כמעשה לבנת הספיר כי הגרם השמימיי הוא בזה התואר וכבר מה שיש בזה מהנטייה מהאמת בחמישי מספר מלחמות השם וכבר טעו בזה גדולי הפילוסופים כמו שביארנו שם. ואל אצילי בני ישראל לא שלח השם יתע' ידו להזיק אותם על טעות' ויחזו את האלהים בעת שהיו אוכלים ולא היו מתבודדים התבודדו' שלם מהשגת האמת בזה וכאלו זה סבה אל טעותם:

פסוק יב

ויאמר יי' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם. ואחר אתנה לך את לחות האבן אשר יהיו בהם עשרת הדברים כתובים מכתב אלהים על דרך המופת. והתור' אתן לך והם ספורי התורה אשר יקובל בהם תועלת במדות ובדעות ואתם לך שם כלל המצות אשר הסכמתי לכתוב להורותם הדרך הישרה אשר בה תגיע להם ההצלחה:

פסוק יג
ויקם משה ויהושע. בן נון משרתו מבין הזקנים ויעל משה אל הר האלהים והוא הר סיני:

פסוק יד
ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם. להשתדל בהנהגת העם לשפוט ביניהם כראוי והנה אהרן וחור עמהם להודיע אתכם הדברים הקשים מי בעל דברים יגש אליהם לברר דינו והנה חור היה בן מרים אחותו של משה לפי הקבלה ומזה המקום ואילך לא נזכר בתורה וקבלו רבותינו שנהרג במעשה העגל על שהיה מוכיח ישראל:

פסוק טו
ויעל משה אל ההר ויכס הענן את ההר. להראות לישראל כי השם היה מדבר עמו:

פסוק טז
וישכון כבוד יי' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים. ובסוף הששת ימים קרא השם יתע' למשה ביום השביעי מתוך הענן:

פסוק יז
ומראה כבוד יי'. לעיני בני ישראל כאש אוכלת בראש ההר:

פסוק יח
ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר ויהי משה בהר מ' יום ומ' לילה. לחם לא אכל ומים לא שתה כמו שנזכר אחר זה אבל נתענג בהשגתו בהנתן לו התורה ונהנה מזיו שכינה ולא נצטרך למזון וזה כלו נוהג מנהג שאר המופתים אשר נעשו על ידי משה:

פרק כה

פסוק ב
ויקחו לי תרומה. הרצון בו שיפרישו אותה לשמי וידמה שזאת התרומה הוא זולת התרומה שרמז אליה באמרו מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי. וזה שכבר נזכר בפרשת אלה פקודי כי כסף העשוי למלאכת המקדש הפרישוהו ישראל כשנתן כל אחד מהם מבן עשרים שנה ומעלה מחצית השקל והנה זאת התרומה היתה מוגבלת לא היתה נוספת מצד הנדבה ולא נגרעת מצד העדר הנדבה ועליה אמר ויקחו לי תרומה על צד הצואה וכבר היתה שם תרומה אחרת שהיתה לפי הנדבה והיא תנופת הזהב ושאר הענינים הנוהגים מנהגו שהיו צריכים למלאכת הקדש כמו שנזכר בפרשת ויקהל כל נדיב לבו הביאו חח ונשם וגו' כל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן וגו' והנשיאים הביאו את אבני השוהם ואבני המלואים והנה כלל שאר מיני אלו התרומות במה שאמר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם ולזה זכר שם הכסף עם הזהב והנחשת והנה הכסף בא בקע לגלגולת והזהב והנחשת היא בא נדבה או אולי היה שם כסף גם כן שיהיה

בא נדבה ולא נכלל במלאכת המקדש הנזכרת בפרשת ואלה פקודי ואולם עשו ממנו כלי שרת:

פסוק ד

תכלת. הוא צמר צבוע בצבע שעינו דומה לעין הים או לעין השמים:

והארגמן. הוא צמר צבוע אדום:

ותולעת שני. הוא צמר צבוע בצבע אדום גרנ"א בלעז ואין אדמימותו במדרגת אודם הארגמן:

ושש. הוא מן הפשתים הנבחרי' וכשיהיה חוטו כפול לששה הרי נקרא שש או שש משזר וכשלא היה חוטו כפול ששה נקרא בד וזה כלו לפי מה שיורה עליו הגדר כי בד יורה על היחידיות ושש על הששה ושם הענין בעצמו הוא פשתים או בוץ:

ועזים. הוא הצמר הרך ההוה בעזים סביב שרשי השערות הקשות והוא כתכלית הרכו':

פסוק ה

ועורות אלים מאדמים. הם עורות אלים צבועים בצבע אדום גוד"א מנס"י בלעז:

ועורות תחשים. אחשוב כי הם תישים גדולים ועורותיהם יותר חזקים ויתר קשים ויותר נבחרי' מהאלו' על כן כתוב ואנעלך תחש שהוא הנבחר שבעורות לעשו' מנעלים ורז"ל אמרו שהוא מין חיה לעורה גונין הרבה:

ועצי שטים. הוא ממין הארזים יתכן שכרתו שיש אותם באחד מהם מהמקומות אשר עבדו בהם לעשות מהם שולחנות ומה שידמה להם והתנדבו אותם מי שנמצאו בידיהם כמו שמפורש בפרשת ויקהל:

פסוק ו

שמן למאור. הוא שמן זית זך כתית והיה נבחר מאד ולזה לא נמצא כי אם ביד הנשיאים כמו שמפורש בפרשת ויקהל:

שמן המשחה. הוא שמן מרוקח עם הבשמים יבא זכרונם במה שיבא ובו היו מושחים הדברים שרצונם לקדשם כמו המשכן וכלו והכהנים על האופן שהתבאר והנה בקטרת הסמים היו נכנסים בשמים יבא זכרונם במה שיבא:

פסוק ז

אבני שוהם. הם אבנים טובות היו בכתפות האיפוד ובחושן ג"כ היתה נכנסת עם שאר אבני' טובות יבא זכרונם במה שיבא והם אבני המלואים שזכר בזה המקום וקראם אבני המלואים כי היו עושים להם גומא בחושן ומשימים אותם האבנים שם למלאת הגומא ההוא:

פסוק ח

ועשו לי מקדש. הוא מצות עשה וזאת העשייה יחוייב בשתהיה לשמו יתע' שנאמר ועשו לי ויחוייב היותה ביום כמו שהתבאר בשרשים הכוללים והנה עשיית זה המקדש הוא שנעשה אוהל או בית ויהיו שם כלים מוגבלים בתואר הנזכר במה שיבא והנה נקרא זה המקום מקדש להיותו קדוש כי הוא מוכן לעבוד בו השם יתע' והוא גם כן מעיד על מציאותו כמו שנבאר במה שיבא בג"ה ולזה אמר ושכנתי בתוכם ר"ל כי זה המקד' יהיה סבה שתהיה שכינתי בתוכם וראוי שיהיה המקדש נעשית מן כלל ישראל או שיתנדבו אותם הענינים יחידים לצבור ולש' יתע' שנאמר ועשו לי מקדש וראוי היה להיות כן לפי שעיונו משותף לכל ישראל ולזה תמצא שעבודת אהל מועד היתה באה משל צבור שוה בשוה כמו שנבאר בפרשת תשא. וראוי שלא יעלם שזאת המצוה אינה באי זה מקום הזדמן מהמקומות אבל במקום אשר יבחר יי' כמו שנזכר ועליו אמר בפרשת ראה כי לא באתם עד עתה וגו' ועברתם את הירדן וישבתם בארץ והיה המקום אשר יבחר יי' והו' המקום אשר כשנגלה ענינו לא הותר להיות המקדש אלא בו וזה המקום הוא בהר המוריה ועליו אמר דוד בספר דברי הימים זהו בית יי' אלהים וזה מזבח לעולה ועליו אמר בספר תלים זאת מנוחתי עדי עד וכזה המקום היה בית המקדש ולא הותר להיות המשכן אלא בו אחר הגלותו. ואולם המשכן שהי' במדבר היה לפי שעה לחנך ישראל לעבודת השם יתע' באופן שיהיו לו לעם וינחילם את הארץ ולא סרו שלא היה להם משכן או בית עד שנגלה להם מקום בית עולמים. ולזה לא תנהג זאת המצוה אלא במקום ההוא שיהיה בו בית המקדש בהר המוריה:

פסוק ט

כל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו. יעשו לי עתה מקדש במדבר:

וכן תעשו. לדורות ר"ל שתעשו צורת המשכן וכליו על זה האופן ואולם שיעור המשכן לא יחוייב שלא יוסיף על זה השיעור וזה דבר מבואר מהבנין שעשה שלמה על פי נביא כמו שהורוהו דוד אביו באמרו הכל בכתב מיד יי' עלי השכיל. ומזה המקום יתבאר ששעורי הבית ההוא יחוייב שיהיו נודעים על פי נביא כמו שנודע אלו השעורים על ידי משה. וראוי שגם כן יהיה שם מלך וכהן גדול וסנהדרי גדול' כמו שהיה במשכן הנעשה על יד משה כי הוא היה מלך ונביא והיה שם אהרן שהיה כהן גדול ושבעים איש מזקני ישר' שהיו סנהדרין וכן הענין במקדש שעשה שלמה וראוי היה להיות כן כי אלו הענינים הגדולים המשותפים לישראל בכללם ראוי שיעשו ע"י מי שיכללום בהנהגותיהם בכל אופני ההנהגה ולה אמרו שאין מוסיפין על העיר ועל העזרו' אלא

בכל אלו התנאים ולמדו זה ממה שאמ בזה המקום וכן תעשו. וכן לא יחוייב שיהיו כלי המקדש מהמתכות הנזכרים בכאן כי לא צוה אלא שיעשו אותם בזה התבנית שזכר לא מהמתכות שזכר ואמנם יהיה זה למצוה מן המובחר ואין ספק שמצות עשיית המשכן או המקדש נוהגת לדורות כי כבר נזכרו בתורה מצות רבות נוהגות לדורות לא ישלמו אלא בה והנה התועלת בזאת המצוה כבר זכרנוהו ויתבאר ביאור שלם במה שיבא:

פסוק י

הנה הארון לא היו לו רגלים לפי הנראה מהשפט וקומתו היתה אמה וחצי כשנמדוד מבחוץ וכן היה גובה השלחן עם רגליו והנה עוביו לא נודע לנו מפשטי הכתוב ועכ"פ היה עוביו נאות אל שיתקיים זמן אורך נפלא וכבר יתבאר לך שזאת המדה היתה מבחוץ שאם נמדוד הרוחב והאורך מבפני' היה הכפרת נופל בתוך הארון כי היה ארכו כארך הארון ורחבו כרחבו וצפית אותו זהב טהור אין ספר שזה הצפוי לא היה באופן צפוי הזהב לכסף שהיא קליפה דקה מאד כי לא ידבק הזהב בעץ בזה האופן ולא יהיה לו קיום. ולזה הוא מבואר ששלשה ארונות נעשו אחד מעץ ואחד מזהב נכנס לתוכו בצמצום ואחד מזהב מקיף בו בצמצום. וכבר היו זה באופן שכל ארון העץ היה מצופה זהב ועובי ארונות הזהב לא נודע ועכ"פ היה להם עובי מרגש כדי שישלם להם הקיום ולא יתכן שיהיה עובי ארונות הזהב טפח כמו שאמרו ז"ל כי לא יתכן שישלם אחד מאלו הארונות בזה העובי מכל הזהב הנזכר באלה פקודי העשוי למלאכה וזה יתבאר למי שעיין בהנדסה עיון מעט ואולם אמרו זה ז"ל להודות על שכבר היה לאלו הארונות עובי מורגש:

פסוק יא

ועשית עליו זר זהב סביב. הוא סבוב מזהב מקיף על עליוני הארון מבחוץ כדי שיכנס בו הכפרת ויחזיק בו:

פסוק יב

ויצקת לו ארבע טבעות זהב. רצה שיעשו אלו הטבעות על צד ההתכה כדי שיהיה התדבקותם מעצמותם ויהיה יותר חזקים:

על ארבע פעמותיו. ר"ל זויותיו והוא מענין פעם כי הפעם הוא השניות והעדר התדבקות וכן הענין בזויות כי בהם יחלקו השטחים המקיפים בדבר קצתם מקצת והנה היו שתי טבעות מהם על הצלע האחד מצלעות הרוחב ושתי טבעות על צלעו השנית ובהם היו נכנסים הבדים המצופים לשאת הארון בהם והיה זה כן מפני שהעדות הנתן בארון היה דבר שלם בעצמותו והדבר השלם הוא מה שלא יחסר בו דר רצה השם יתע' שימצא בו

השלמות בארון בכל הפנים עד שלא יחסר בו דבר אבל ימצא תמיד מוכן אל השלמות מבלי שיצטרך להביא בו דבר מחוץ:

פסוק יח

כרובים. הם כצורות בן אדם צעיר הימים ונקראו צעירי הימים רובים מפני גדול הנפלא הנמצא בהם ותהיה הכ"ף בזה השם כמו כ"ף הדמיון והשתמשו בו כאלו היתה שרש:

מקשה. ר"ל שיעשה זה הכפרת כשיקיש בקורנס על עשת הזהב באופן שיעשה הכרובים בזאת ההקשה משני קצות הכפרת כדי שיהיו הכרובים והכפרת מחתיכה אחת במספר והנה היו הכרובים פורשי כנפים למעלה כאלו ירצו לעוף להגביה עצמו למעלה ובזה האופן היו סוככים בכנפיהם על הכפרת כאלו היו כנפיהם סוכה עליה והכרובים היו הופכים פניהם איש אל אחיו ועם היות פניהם איש אל אחיו היו פניהם נוטות למטה אל אמצע הכפרת כאלו הם מביטים אל מה שלמטה מהם:

פסוק כא

ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה. במדרגת כסוי ואל הארון תתן קודם זה את העדות אשר אתן אליך והם שתי לוחות אבנים כמו שנזכר בספר מלכים אין בארון רק שני לוחות האבנים אשר הניח שם משה בחורב והנה זכר בזה המקום שנית נתינה בעדות בארון להורות שאין ראוי שיושם הכפורת על הארון כי אם אחר שינתן בו העדות כדי שלא ימצא בו החסרון בדרך שיצטרך להסיר הכפרת להניח שם העדות ועוד העיר בזה כי היות הכפרת בזאת הצורה הוא מכוון מפני העדות הנתן בתוך הארון וכבר יתבאר זה מדברינו בגזרת הצור כאשר נבא הסבה אשר הביאה להעשות זה בזה האופן:

פסוק כב

ונועדתי לך שם. ר"ל ששם יראה ענן יי' בדברי עמך כאלו אני מדבר עמך מהמקום ההוא כמו שהיה הענין בהר סיני שנראה שם כבוד יי' בהגיע הנבואה למשה ודברי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובי' אשר על ארון העדות וגו' כדי שיתפרסם להם כי משם אני מגיע אליך הנבואה כי זה ממה שיישירם להשיג מה שכוון בעשיית הכפרת והכרובים בזה התואר על ארון העדות:

פסוק כג

ועשית שלחן עצי שטים שנים עשר טפחים ארכו וששה טפחים רוחבו ואמה וחצי היתה קומתו עם רגליו והיה מצופה זהב טהור על האופן שזכרנו בצפוי הארון ועשית לו זר זהב ר"ל שיקיף בו סבוב הזהב גבוה מעט כמו שנהוג בשלחנות היפי' לעשותם בזה התואר כדי שיחזיקו בדברי' אשר ישימו עליו ולא יפלו ממנו:

פסוק כה

ועשית לו מסגרת טופח סביב. הנה זה המסגרת היה מה שקבועים בו רגלי השלחן לארבע הפאות והיה עביו טפח כדי שישלם בו החוזק והקיום ואחשוב שרחבו היה ג"כ טפח ועל המסגר היו מניחים השלחן כדי שלא יהיו קבועים רגלי השלחן והיה זר זהב סביב המסגרת כדי שיכנס השלחן בתוכו ויחזיק בו באופן שיהיה מקי בכפרת זר הזהב אשר בארון ולה אמר לעומת המסגרת תהיין הטבעות שאם היו הטבעות בשלחן הנה בשאתם השלחן ישארו בארץ רגלי השלחן ומסגרתו ואמנם כשהיו לעומת המסגרת היו נושאים המסגרת והשלחן אשר בו יחד קערותיו הם הדפוסים שהיו אופין בהם לחם הפנים ומניחים אותן בהן עד שיערכוהו על השלחן:

פסוק כט

וכפותיו. הם הכפות שמניחין בהן הלבונה אצל מערכת לכם הפנים כמו שיתבאר במה שיבא:

וקשותיו. הם סעיפי ילן מפורצלין פצולין לסמוך בהם המנקיו' אשר עליהם יונח לחם הפנים והיו שם ארבעה קשות היו קבועים בקרקע כנגד בדי השלחן:

והמנקיות. הן כמו חצאי קנים חלולים וכ"ח מנקיות היו שם י"ד לכל מערכת וזה שכבר היה מניח הלחם הראשון על השלחן ואחר מניח שלש מנקיות על הלחם ההוא והם נסמכות בקשות ועליה היה מניח הלחם השני וכן בזה האופן עד הלחם החמישי ובין לחם החמישי והשישי לא היה משים כי אם שתי מנקיות כי אין עליו זולת הלחם הששי לחם הפנים ראוי שתדע שכבר היו על השלחן י"ב חלות וכל אחת היתה עשויה משני עשרונים סלת כמו שיתבאר בסוף פרשת אמור אל הכהנים:

פסוק ל

ותאר אלו החלות היו באופן שהיתה כל אחד מהם **לחם הפנים** ר"ל לחם שיש לו פנים רבים וכבר התבאר באחד עשר ממנחות תואר עשייתם והוא שהיו עושין חלה ארכה עשרה טפחים ורחבה ה' טפחים וקרנותיה שבע אצבעות וכופל מן האורך טפחים מכאן וטפחים מכאן ואותן הטפחים עומדים בגובה כמו דפנות וענין קרנותיה הוא לפי הנראה לי כי לא היתה החלה בעלת ארבעה צלעות בשלמות אבל היתה בעלת שמנה צלעות ארבע צלעות לצד הזויות באלכסון והם אשר קראום קרנות ואורך כל קרן מהם היה שבע אצבעות ובזה האופן ישלם לזה הלחם שיהיו לו פנים רבי' בכל אחד משטחיו המקיפים בו כי כל אחד מששה השטחים המקיפים בכל גוף שיהיה בזה התואר נחלק לשלשה שטחים עד שכבר יקיפו בו יח' שטחין שבע שטחים בכל אחד מדפניו ארבע בתושבת החלה ואולם עובי אלו החלות לא הוגבל כי כבר יתחלף לפי קושי הבצק ורכותו ולפי

דעתי היה עוביו פחות מאצבע וזה יתבאר משעור עשרון שהוא עשירית שלש סאין ואמה על אמה ברום שלש אמות היה מחזיק ארבעים סאה. ולזה יהיה שעור העשרון אמה על אמה ברום חצי אצבע וחמישית חומש אצבע שהם כמו שלש מאות אצבעות ורביע אצבע בקרוב ובהיו' הענין כן הנה החלה הנעשת משני עשרוני' מעשרה טפחי' אורך וחמשה טפחים רחב לא יהיה כי אם שש שמיניות אצבע בקרוב כשהונח שיעור הבצק כשיעור הסולת אשר ממנו נעשה והו' מבואר שהבצק כשיהיה מצה לא יהיה נוסף כמותו על כמות הקמח ואם היה שיהיה נוסף הנה הוא מעט אבל יראה בחוש שכמות הבצק הזה הוא פחות מכמות הקמח ולזה לא יתכן שיהיה עובי אלו החלות כי אם פחות מאצבע ולזאת הסבה תמהנו על הרב רבינו משה במה שפירש וקרנותיו שבע שעובי החלה היה שבע אצבעות ועוד שכבר התבאר שם שיעור שתי הלחם שהיו באים בעצרת שהם באים חמץ שהיה כל אחד מהם עשרון והנה היה ארכו שבע טפחים ורחבו ארבעה טפחים וקרנותיו דאצבעות והוא מבואר שהבצק שיהיה חמץ הוא יותר רב הכמות ממה שהיה בהיותו מצה ואם היה הרצון בקרנותיו עביו הנה יהיה שיעור החלה שהיא מצה הבאה משני עשרונים יותר משלשה שעורים מהחלה שהיא חמץ הבאה מעשרון אחד וזה בלתי אפשר בשום פנים עם שהוא רחוק שיהיה מוגבל האורך והרוחב והעובי כי הכמות בזה יתחלף לפי קושי הבצק ורכותו וחשיבות התבואה והעדר חשיבותה ולזה הוא מבואר שהרצון בקרנותיו הוא כמו שפירשנו אנחנו עם שזה הוא יותר נאות מצד הלשון והנה היה זה הלחם דק וזה היה סבה אל שיכול להאפות כשיכניסוהו עם דפוס בלתי הם בתנור קטן כמו שנתבאר במנחות ולדקות זאת החלה יתכן גם כן שיקרא זה הלחם לחם הפנים כי הוא זה כלו פנים ר"ל שאין לו תוך שלא ישלט בו האויר בקלות או חום התנור והנה היו משימים מאלו החלות שש במערכת האחת והיה גבהם י"ב טפחים וישאר ריוח בין שתי המערכות טפחים ושם היו נותנים שתים כפות מלאות לבונה כמו שיתבאר בפרשת אמור אל הכהנים:

פסוק לא

ועשית מנורת זהב טהור מקשה. ר"ל שתלקח חתיכה אחת מזהב ויקיש בה הקורנס עד שתהיה בזאת התמונה אשר זכר:

ירכה. הוא המקום שיצאו ממנו רגלי המנורה והם שלשה כי לא תוכל לעמוד בזולת זה ובפחות מזה המספר מהרגלים:

וקנה. הוא הקנה האמצעי אשר יצאו ממנה כל קני המנורה:

גביעיה. הם בצורת ביצה ששני ראשיה חדין:

ופרחיה. הם כצורות פרחי הצמחים והם כמו קערה ששפתה כפולה לחוץ ואמר שזה כולו היה מחתיכה אחת לא מחלקים נפרדים:

פסוק לב

וששה קנים יוצאים. מצדי קני המנורה האמצעי:

שלשה קני מנורה מצדה הא' ושלשה קני מנורה מצדה השני. וזה היה באופן הסתעפות הסעיפים מצמרת האילן ובכל אחד מאלו הקנים היו שלשה גביעים שוליהם לצד יציאתו מקנה המנורה ואחריהם היה בו כפתור ואחר הכפתור פרח והיה שרשו לצד יציאתו מקנה המנורה:

פסוק לד

ובמנורה. ר"ל בגופה היו ארבעה גביעים רשני כפתורים ושני פרחים מלבד שלשה כפתורים שהיו בה במקום תוצאות ששה הקנים והנה היו מהם בקנה האמצעי למעלה מתוצאו' ששה הקנים שלשה גביעים וכפתור ופרח שהיה בגוף המנורה למעלה מתוצאות ששת הקנים ועוד היה שם פרח נוסף שהוא למטה אצל הרגלים שנאמר בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה. למדנו שאצל ירכה היה שם פרח למטה במקום תוצאת רגלי המנורה ולזה אמר עד פרחה שהוא בסוף ירכה וזה מובאר מאד ובגוף הקנים בראשם תעשה שבעה נרות ישימו בהם השמן ולא זכר בהם שיהיו זהב טהור כי הם מגוף המנורה שהיתה זהב טהור ויהיו הנרות באופן שכאשר ידליק נרותיה יאירו הנרות אל עבר פניה והנה לא התבאר בזה המקום לאיזה צד היו פני המנורה וממה שהתבאר מצורתה יתבאר שאין לה מצד עצמה פנים ואחור כי היא מתדמה משני צדדיה ואולם מצד צד הדלקתה ימצא לה פנים ואחור כי אל עבר מה שיאיר הנר יהיו פניה וזה מבואר בנפשו ואולם צד הדלקתה הוא לצד קדש הקדשים ר"ל שראשי הפתילות הדולקות היו לצד המערב שנאמר בפרשת תצוה יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר לפני יי' ר"ל שעריכת הנרות היתה לפני יי' והוא לצד המערב שבו קדש הקדשים והנה פני המנורה הוא הנר האמצעי כי הוא יוצא מעצם קנה המנורה ואולם הקנים אשר משני צדדיו הם הימין והשמאל אשר למנורה והנה ימין המנורה היה לצד הצפון והנה ראש פתילת הקנה האמצעי היה לצד המערב שהוא לצד קדש הקדשים וראשי הפתילות ששת הקנים היו נוטים אל עבר ראש פתילת הקנה באופן שיהיו כלם מאירים אל עבר פניה:

פסוק לח

ומלקחיה. הם צבתים לקחת בהם הפתילות ולתקנם בנרות המנורה כראוי טנאלייי"ס בלעז:

ומחתותיה. הם כצורת כפות קטנות לחתות בהם האפר שבנר ובהם היו מסירים השמן הנשאר בנר בעת הטבת הנרות וזכרה התורה שאלו המלקחים והמחתות זהב טהור לא יהיה בו סיגים:

פסוק לט

ככר זהב טהור יעשה. את המנורה את כל הכלים האלה הדבקים בה כמו נרותיה וששת הקנים וגביעיה וכפתוריה ופרחיה ואולם המלקחים והמחתות אינם מכלל הככר כי לא יצטרך לומר שיהיו זהב טהור כי כבר הודיע זה במה שאמר כבר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה ובהיות הענין כן הוא מבואר שאין המלקחים והמחתות מכלל הככר וכבר נתבאר לרבותינו מהחוש שגובה המנורה היה שלש אמות ואולם התור' לא הגבילה גבהה ועוביה ורחבה אבל הגבילה משקלה לבד:

פסוק מ

וראה ועשה כתבניתם אשר אתה מראה בהר. מגיד שהוא מחוייב לעשות אותה בזה התבנית אבל לא חוייב העשותה מזהב אבל יחוייב לעשותה ממתכת בדרך שתהיה מקשה ואם היתה ממתכת איזה שיהיה יחוייב שיהיה נקי מסיגים כי גם בזהב דקדקה התורה בזה שנאמר זב טהור ואם לא היתה מזהב לא יחוייב היותה באה מככר כי אין המשקל מהתבנית עם שכבר יתחלף בזה כמות חומר המנורה להתחלף משקלי המתכות וכן ראוי שתבין הענין כשלחן וכליו וביתר הענינים הנזכרים שלא בא הצווי בהם שיהיה מזהב אלא למצוה אבל מה שיחוייב הוא העשותם בזה התבנית הנזכר ומזה יתבאר שהגביעים והכפתורים והפרחים לא יצטרכו בשלא תעשה המנור' מזהב כי אינם מתבנית המנורה במה שהיא מנורה. ואולם כשהיתה באה מזהב צותה התורה שתהיה בזה התואר כי אז תשלם ההערה במה שהעירה התורה בהם כמו שיתבאר מדברינו במה שיבא בג"ה ואיך שהיתה המנור' הוא מבואר שצריך שיהיו הקנים והנרות בזה התואר הנזכר כי הם מתבנית המנורה במה שהיא מנורה:

פרק כו

פסוק א

שש משזר. הוא מהפשתן הנבחר שבארץ מצרים שהיה חוטו כפול ששה ולפי שהיריעות היו נעשות משש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני הנה היה ראוי שיהיה חוטי השלשה מינים הנשארים כפולים ששה שאם לא היה הענין כן לא תהיה המלאכה מתדמה ומסכמת קצתם לקצת:

כרובים מעשה חושב. ר"ל שבאריגתה היו נרשמות בה צורות כרובים משני צדדיה כי כן תהיינה הצורות הנעשות באריגה מעשה חושב ואולי נקרא חושב כי הוא חושב מספר החוטים באופן שתרשם הצורה באריגתו:

פסוק ד

מקצה בחוברת. ר"ל מהקצה שלה שתתחבר בו בלולאות ובקרסי הזהב עם קצה החמש יריעות השניות המחוברות אחת אל אחת והנה חמשים קרסי זהב ישימו עשר היריעות מחוברות באופן שהיה המשכן אחד:

פסוק ז

יריעות עזים. הם עשויות מצמר הרך שאצל שרשי שער העזים:

פסוק יב

וסרח העודף. הרצון בו היתרון העודף:

פסוק טו

והנה יתבאר הרצון בזה אחר שיתבאר מענין קרשי המשכן כמה היו עבים. ויתבאר שיעור מקום קדש הקדשי' והנה יראה כי שעור מקום קדש הקדשי' היה עשר אמות אורך ועשר אמות רוחב ועשר אמות היה קומתו כקומת הקרשים ואמנם שרחבו היה עשר אמות יתבאר מאורך היריעות שהיה שלשים אמה והיה מהם עשר אמות ברוחב המשכן ויותר על זה העובי הקרשים והיה נתלה מהם לצדדי המשכן כשיעור קומתו פחות עובי הקרשים ותהיינה היריעות מגיעות לארץ לא יחסר כי אם עובי הקרשים ואמנם שארכו היה עשר אמות יתבאר מהיריעות העשרה שהיה שיעור מ' אמה שהיה נכנס מהם שלשים אמה לאורך המשכן וישאירו עשר אמות פחות עובי הקרשים שיהיה נתלה על אחורי המשכן ולפי שהפרכת היתה כנגד קרסי הזהב יתבאר שמקום הקדש היה אורכו ועשרים אמה וישאר ארך מקום קדש הקדשים עשר אמות ואולם כמה היה עובי הקרשים והנה יראה מדברי רז"ל שעבים היה אמה אלא שאם היה הענין כן לא יתכן שישאו ארבעי' ושמונה קרשים באלו ד' עגלות צב שהיו נושאות אותם עם יתר הענינים הנלוים להם שהוא ביד בני מררי כמו שיתבאר בפרשת נשא. והנכון בעיני לפי הפשט שלא היה עובי הקרשים כל זה השיעור אלא שכבר יקשה מה שאמר ולירכתי המשכן ימה תעשה ששה קרשים ושני קרשים תעשה למקצעו' המשכן שכבר יראה מזה שהיו לפאת מערב ח' קרשים וכבר הגביל שיעור הקרשים בראש הפרשה שכבר היה רחבם אמה וחצי האמה ולזה ידמה שיהיה הרחב שתים עשרה אמה וישארו שתים אמות לרחב הקרשים והנה התיר זה הספק החכם א"ע במה שאמר כי אמרו ושני קרשים תעשה וגומ' אינם בשיעור שאר הקרשים ולזה הפרידם מבין שאר הקרשים והנה כאשר כפל היריעה

הששית אל מול פני האהל לפאת מזרח ישאר עד מקום קרסי הנחשת כ"ב אמה ולזה יהיו קרסי הנחשת שתים אמות בתוך קדש הקדשי' ולפי זה הפירוש תסרח חצי היריעה העודפת על אחורי המשכן לא יחסר מזה רק עובי הקרשים ותהיה פחות מחציה על הארץ ואם נודה שעובי הקרשים היה אמה שלמה לא יהיה נתלה ממנה על הארץ כי אם אמה ולזה יהיה הפירוש אמרו חצי היריעה העודפת לא שיהיה חציה בכוון והנה יקרא החלק חצי אמר יחצוהו בין כנענים. עד צואר יחצה. והנה היריעות התחתונות לא היו מגיעות עד הארץ אבל היה חסר מזה אמר וכמו עובי הקרשים כי לא היה אורך היריעות כי אם כ"ח אמה וכשהוצאנו מהם עשר אמות שהיה רחב המשכן ועובי הקרשים נשארו תשע אמות פחות עובי הקרשים לכל אחד מהצדדים לכסות הקרשים ויריעות עזים היו מוסיפות על זה אמה מזה ואמה מזה כי כבר היה ארכם שלשים אמה ועשית מכסה לאהל עורות אלים מאדמים למחסה ולמסתור ועל זה המכסה היה מכסה אחר של עורות תחשי' מלמעלה לכסו' עורות האילים והיה זה לתוספת שמירה מזרם וממטר. שלא תתלכלכנה היריעות:

עצי שטים עומדים. ר"ל שתהיה קומתם לאורך העצים:

פסוק יז

משולבות. הנה היו למטה בכל קרש וקרש כדמות שתי יתדות הם כדמות שליבות הסולם והם היו נכנסות בתוך אדני הכסף שהיה ככר בכל אדן מהם לשמור שלא יבלו ראשי הקרשים בארץ וכדי שיהיה בנין המשכן יותר חזק ואלו השליבות היו מכוונות כלם אשה אל אחותה באופן שכאשר יכנסו תוך האדנים יהיו האדנים כולם מכוונים בקו אחד:

פסוק כד

ויהיו תואמים מלמטה. ר"ל שיהיו הקרשים אמר למקצועות המשכן למטה מכוונים ביושר ומחוברים בקרשי שתי הרוחות יחד ויחדיו יהיו כלים על ראשי הקרשים מלמעלה בדרך שיהיו מחוברים מכל הצדדים ויסכימו לשטוחי שתי הרוחות אשר הם זויות לו ולא יוסיף בקומה אחד מהם אל האחר ויכלו אל הטבעת האחד שתהיה מכונת בהם כנגד הטבעות שבכל רוח אשר בקרשים כי כבר היו בכל קרש וקרש טבעות יכנסו בהם בריחים לקשור הקרשים בדרך שיהיה האהל חזק והנה הטבעת אשר במקצועות לרוח צפון ודרום יקשור הכותל המערבי עם כותלי צפון ודרום ואלו הטבעות היו מחוץ כי ההשתדלות היה בזה הבנין שיהיה יפה מבפנים כמו שיראה מענינו:

כן יהיה לשניהם לשני המקצועות יהיו. ר"ל שלשני הרוחות יהיו הטבעות בקרשים המקצועות עם שאר הקרשים אשר לפאת מערב והשני לרוח צפון במקצוע הצפון או

לרוח הדרומי והנה הטבעות הם דבקים דבוק חזק בקרשים והם בלתי נפרדים מהם כדי שיתקיים בהם האהל כשנכנסו בהם הבריחים:

פסוק כו

ועשית בריחים עצי שטים חמשה וגו'. פירשו רז"ל במלאכת המשכן שהחמשה בריחים לא היו אלא שלשה אלא שהבריח העליון והתחתון היה כל א' מהם מב' חתיכות זה מבריח מקצה הכותל עד אמצעו וזה מבריח מקצה הכותל השני עד אמצעו עד שמגיעים זה לזה וידמה לפי זה הפירוש שבקרש האמצעי היו שתי טבעות כדי שיקשור הקרש ההוא שני הבריחים ואולם הבריח האמצעי היה מבריח מן הקצה אל הקצה ולזה לא היה כי אם אחד לבד ואמרו כי הבריח התיכון לא היה נכנס בטבעות אבל היו הקרשים נקובים והוא נכנס בתוכם ואם היה הענין כן הנה היה הבריח התיכון המערבי לא יתכן שיהיה מכוון כנגד הבריח התיכון הצפוני והדרומי אבל יהיה למעלה מהם או למטה ואפשר שיהיה הבריח התיכון נכנס ג"כ מטבעות ויהיה אמרו בתוך הקרשים שהוא באמצע הקרשי' וכמוהו אמרו ופעמוני זהב בתוכם סביב שהרצון בו שהפעמונים היו בין הרמונים כמו שאמ' פעמון זהב ורמון פעמון זהב ורמון לא שיהיו הפעמונים תוך הרמונים בעצמם וכבר זכר זה א"ע. והנה בזה האופן יקימו המשכן באופן שיהיה בנינו חזק ולא יתפרדו חלקיו:

פסוק לא

ועשית פרוכ'. הנה יתב' לך כי מלאכת הפרוכ' היא כמלאכ' יריעות המשכן כי כל אחת היתה מכ"ד חוטים שש לפשתן וכן לתכלת וארגמן ותולעת שי וכל אחת היתה נעשת מעשה חושב באופן שיהיו נראים שם ראשי הכרובים משני הצדדי' ואמנם היה הבדל ביניהם מצד הוראת הגדר כי כשהיתה המלאכה עבה מאד נקראת פרוכת ואמרו ז"ל שהפרוכת עבה טפה וראש הפרוכת היה כרוך במוט והיו שם ארבעה עמודים ששם היו נסמכים על ארבעה אדני כסף והיה בראשם ווים של זהב והם כמו יתדות עקומים והיו מחזיקים במוט שהפרוכת כרוך בו והנה הפרוכת היה תחת קרסי זהב והוא היה מחיצה מבדלת בין הקדש ובין קדש הקדשים ושעירו הפרוכת היה עשר אמות על עשר אמו' ומבית לפרכת היה הארון והכפורת ומחוץ לפרכת היה השלחן על צלע צפון והמנורה על צלע דרום:

פסוק לו

ועשית מסך לפתח האהל. הנה זה המסך היה לפאת מזרח והיה כמו מחיצה ומעשרים וארבעה חוטין היה נעשה מארבע מינים שנעשו מהם הפרוכת ולא היו בהם כרובים ולא היו מעשה חושב אבל מעשה רוקם. והרצון בזה שהצורה הנעשת בו אינה נראת

כי אם מצד אחד. ואחשוב כי הצורה הנעשת בו היתה נראת מבפנים וראש המסך היה כרוך במוט והיו שם ח' עמודי שנים שהיו נסמכים על חמשה אדני נחשת והיה ראשם ווים של זהב והיו מחזיקים במוט שהמסך כרוך בו:

פרק כז

פסוק א

ועשית את המזבח עצי שטים. הוא מזבח החיצון ואולם מזבח הקטרת יבא זכרונם במה שאחר זה והמזבח הנעשה בידי משה היה ארכו חמש אמות ורחבו חמש אמות רבוע יהיה המזבח יתבאר מזה שלא הקפידה התורה שיהיה ה' אמות ארכו ורחבו ה' שאם היה הענין כן הנה יהיה אמרו רבוע יהיה המזבח מותר ואמנם הקפידה התורה שיהיה רבוע ושיהיה קומתו שלש אמות שהוא כשיעור קומת האדם ובעבור שמצאנו במזבח שעשה שלמה שהיתה קומתו עשר אמות ידענו שאלו הג' אמות אינם קומת המזבח בכללה ואולם זאת הקומה היא מכרכוב המזבח עד מקום המערכה והנה הכרכוב הוא הסובב ולמטה ממנו היה חצי קומת המזבח כמו שיתבאר אחר זה שנאמ' ונתת אותו תחת כרכוב המזבח מלמטה והיתה הרשת עד חצי המזבח. ולמטה היה יסוד המזבח הנזכר בפרשת ויקרא וכאשר התישב שגובה המזבח היה יותר משלש אמות הנה יחוייב שנאמר שמה שאמרה התורה ושלש אמות קומתו הוא ללמד שאם לא היתה קומתו כי אם שלש אמות כשר:

פסוק ב

ועשית קרנותיו על ארבע פנותיו. הנה היו הקרנות ארבע. בארבעה זויות מקום המערכת והנה לא נזכר שעור אלו הקרנות בתורה והיה שיעורם בבית שני אמה על אמה:

ממנו תהיין קרנותיו. למדנו מזה שאין ראוי לעשות הקרנות לבדם נפרדים ומונחים במזבח אבל ראוי שיהיה הקרנות מגוף המזבח. וראוי שתדע שהמזבח שאין בו ארבע קרנות פסול שנאמר בפרשת ויקרא ונתן על קרנות מזבח העולה וכן אם אין לו יסוד שנאמר ונתן אל יסוד מזבח העולה וכן אם אינו מרובע שנאמר רבוע יהיה המזבח וכן אם אין לו כבש שנאמר לא תעלה במעלות על מזבחי למד שראוי שיהיה באופן שנוכל לעלות בו לא במעלות ומה שזה דרכו הוא כבש ובכלל מפני שהוא מחוייב שתהיה קומתו ג' אמות הנה אי אפשר מזולת כבש לעלות עליו לערוך הנתחים על העצים אשר על האש כמו שנזכר בפרשת ויקרא ואולם שעור ארכו ורחבו אין מעכבים כיון שהוא מרובע ובלבד שלא יפחות מאמה על אמה כי לא מצאנו מזבח פחות מזה השעור וזה כי מזבח הזהב היה שיעורו אמה על אמה ועוד כי נתחי הפר לא יכילם מקום יותר קטן

מאמה על אמה ואף על פי שיושמו זה על זה והנה הוא ראוי שיהיה המזבח באופן שיהיה ראוי להקרבת כל הקרבנות:

פסוק ג

ועשית סירותיו לדשנו. ר"ל להשים בהם דשן המזבח להסירו משם והנה צורת הסירות ידועה:

ויעיו. הם מגרפות לגרוף בהם הדשן לשומו בסירות:

מזרקותיו. הם כלים צורתם ידועה והיו מקבלים בהם דם הקרבנות:

ומזלגותיו. ומתתותיו הם כלים בעלי יתדות עקומות להפך בהם הבשר על גחלי המערכה לערכו כראוי:

מחתותיו. הם כדמות כפות גדולות היה להם בית יד היו לוקחים בהם נחלי אש לשאת אותם למזבח הקטרת כמו שיתבאר:

לכל כליו. הוא כמו כל כליו והלמ"ד נוספת:

פסוק ד

מכבר מעשה רשת נחשת. ר"ל שיעשה מנחשת כדמו' כברה שיהיה נקוב כמו הרשת ועל הרשת היו ארבע טבעות נחשת לשום בהם הבדים לשאת המזבח והנה המכבר היה דבק למזבח בלתי מתפרד ממנו באופן שכאשר ישימו בבדים בארבע טבעות ישאו עמו המזבח והוא היה נתון תחת הסובב והיה מגיע עד חצי קומת המזבח היה להבדיל בין הדמים הנתונים למעלה כמו דם החטאת ובין הדמים הנתונים למטה כמו דם העולה ומה שידמה לו בזה:

פסוק ח

נבוב לוחות תעשה אותו. ר"ל שזה המזבח נעשה מלוחות עצי שטים והיה חלול כמו תיבה ומה שידמה לה והיה זה גם כן מפני היותו מטלטל ואחר שבאו אל המנוחה ואל הנחלה עשו המזבח מהאבנים בלתי חלול והוא מה שאמרה התרה אבנים שלמות תבנה את מזבח יי' אלהיך וזה תאר המזבח שעשו בבית שני ע"פ הנביאים ומלנו תעמוד על צורת זה המזבח הנזכר בזה המקום בנו בנין אבנים בארץ מרובע היה ארכו ורחבו ל"ב אמה ועלה הבנין ה' טפחים ואח"כ כנסו ה' טפחים והגביהו הבנין ה' אמות והיה ארכו ורחבו ל' אמות וב' טפחים וה' טפחים העודפים סביב יסוד הבנין הם יסוד המזבח ואחר כך כנסו ה' טפחים אחרים וזהו סובב והגביהו הבנין ג' אמות והיה ארכו ורחבו כ"ח אמות וה' טפחים והוא מקום המערכה ובכל זוית וזוית עשו קרן גבוהה ה' טפחים וארכו אמה ורחבו אמה והם קרנות ולפאת דרום המזבח עשו כבש לעלות אל המזבח ואל הסובב והנה לא נזכר בתורה מקום הבש והנה נודע זה מפי הנביאים כמו שאמר דוד

הכל בכתב מיד יי' עלי השכיל וכבר יתבאר זה באופן מה מדברי התורה וזה כי מפני ששחיטת קדשי הקדשים בצפון הנה ראוי שיהיה הכבש בדרום כדי שיהיה המזבח כנגד קדשים הקדשים ולפי שלפני המזבח אין ראוי שיהיה לצד המערב כדי שלא יהיו אחוריהם כנגד היכל יי' בעלותם שם הנה יחוייב שיהיו לצד הדרום כי הדרום יותר נכבד מהצפון ולזה היתה המנורה בדרום:

ואולם רגלי הכבש אי אפשר שיהיו לצד המערב לסבה שזכרנו ולא לצד המזרח שאם היה הענין כן היה ההעתק מהכבש למזבח בהפך הנהוג מתנועת הרגלים בעליה וזה שהוא ראוי שתהיה התנועה בה מפאת המערב כי זה מה שיורה על ההתרחק מהש' ית' והוא הפך מה שכוון בזאת העבודה ולזה יחוייב אם הונח הענין על זה התאר שיהפוך עצמו העולה בכבש תכף אחר עלייתו להפך הצד אשר היה פונה אליו בעלותו וזה כלו בלתי נהוג ובלתי מורגל עם שהפכוה להפך הצד אשר היה פונה אליו בעלותו מורה ההתרחק מהשם יתעלה והוא מבואר שאין ראוי בתנועה האחת שיקביל קצתה לקצת כל שכן בזה הבנין הנכבד ולזה יחוייב שיהיו רגלי הכבש לפאת דרום:

פסוק ט

ועשית את הצד המשכן. ר"ל החצר שהיה מקיף במשכן והנה אורך המשכן שהיה ל' אמה אורך י' אמות רחב והחצר היה ארכו ק' אמה ורחבו נ' אמה וכאשר תשים רוחב המשכן באמצע רחב החצר ישארו עשרים אמה לפאת צפון ועשי' אמה לפאת דרום וידמה שכ' אמה גם כן היו נשארים לחצר המשכן לפאת מערב בדרך שיהיה רוחב החצר לשלש צדדיו שוה וישארו חמשים אמה לפאת מזרח שהיו להם המזבח החיצון ולזה היה מקום המזבח החיצון מרובע ורחבו נ' אמה על נ' אמ' וזה הוציאו רבותנו ממה שאמר ורוחב נ' בנ' ר"ל שבנ' אמה מארך החצר היה כלה המשכן שאם לא היה הענין כן לא היה ראוי שיא' כי אם רוחב חמשים:

קלעים. הם כדמות יריעות ולא היו כי אם משש חוטים והיו מן הפשתן שנאמר שש משזר:

פסוק י

ועמדיו עשרים. לכל חמש אמה עמוד אחד והעמודים ההם היו נסמכים על אדני נחשת ובראשם היו ווים של כסף להחזיק בקלעים ואחר כן היו חוטי כסף דבקים בעמודים לקשור בהם הקלעים לעמודים בדרך שלא תפרידם הרוח מהם ואלו החוטים היו במקומות רבים מהעמודים לפי מה שאחשוב באופן שיקשרו הקלעים בעמודים ויתקיימו בהם ורוחב חמשים בחמשים רוצה לומר שכבר נמצא רחב החצר נ' אמה בנ' אמה מהאורך שהיה חוץ למשכן ואולם במקום המשכן לא היה רחבו כי אם כ' אמה

לצד צפון וכ' אמה לצד דרום כמו שביארנו וקומה חמש אמות שש משזר ר"ל שהקלעים היתה קומתו חמש אמות לכל כלי המשכן בכל עבודתו ר"ל כל הכלי' שהיו צריכים בהקמתו ובהורדתו כמו מקבות להכות בבדים להכניסם בטבעות ולהוציא העמודים מתוך האדנים ויתידות להוציא הבדים מתוסך הטבעות ולנעוץ בקרקע בשער החצר ואז יניחו הקלעים סביבם וישימו שם עמודיהם ואדניהם ואחר זה יסירו היתדות ההם משם והנה כל אלו הכלים היו מנחשת ואף על פי שכלי המשכן היו כלם מצופים זהב או כס הנה המשרתים להם ראוי שיהיו למטה ממדרגתם ולזה הושם מנחשת. הנה זה ביאור המלות וקצת דברי זאת הפרשה. ואולם שאר הדברים אשר באו בה הם מבוארים עם מה שהישרנו אליו ואולם התועלות המגיעות הם רבים:

פסוק כ

כתית. הרצון בו לפי הוראת הגדר שיהיו כותשין הזתים ויתנום בסל והשמן יורד מאליו בלי טעינת כלל הוא כשר למאור והוא השמן היותר נבחר למאור וראוי שתדע כי למאור נדקדק בשמן זית שיהיה כתית אבל לא נדקדק בזה בזמן המנחות שנאמר כתית למאור ביאר בזה כי למאור לבדו הוא שנקפיד בזה. ומזה המקום יתבאר כי מה שאמרה תורה בשמן המנחות שיהיה כתית אינו לעכב אבל למצוה מן המובחר:

להעלות נר תמיד. למדנו מזה שצריך שידליק הפתילה באופן שיכול לעלו' הנר תמיד שתהא השלהבת עולה מאליה ויחוייב מזה שצריך ג"כ שישימו בנרות המנורה מהשמן בדרך שיתכן שיעלה הנר מהדלקה להדלקה שהיא בערב ובבקר כמו שהתבאר בסוף הפרשה ומה שאמר בכאן יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר אין הרצון בו שלא ידליק המנורה אלא בערב ולא תעלה נר ביום אבל הרצון בו שישימו בנרות המנורה מהשמן בשעור שיספיק מערב עד בקר והנה אמרה התורה מערב עד בקר ולא אמרה מבקר עד ערב לפי שימינו הם מתחילי' מהערב כמו שזכרנו במה שקדם. ולזה אין מחנכין המנורה אלא בערב כי הלילה קודמת ליום בימים התוריים ועוד כי מה שהולך במדרגת החסרון במה שתעיר עליו המנורה קודם בזמן למה שהולך במדרגת השלמות מצד מה שתאיר לצד קדש הקדשי' וזה מבואר מדברינו בפרש' הקודמת ולזאת הסבה היתה נקראת ההדלק' אשר בבקר ההטבה כי היא כאלו היא מתדלקת הערב אלא שעניינה הולך במדרגו' השלמות ממנה והנה רצתה התורה שתהיה הדלקת היום האחד נעשית בשני פעמים כמו שהיו י"ב תחלות אשר על השלחן בשתי מערכו' כמו שביארנו הסבה בזה במה שקדם והנה המצוה הזאת היא להעלות הנר בין הערבים ולהטיב הנרות בבקר ולפי שהנר האמצעי הוא שרש לשאר הנרות כמו שביארנו במה שקדם הנה אם ככה הנר

האמצעי לא נדליק אותו משאר הנרות ואולם אם כבה אחת משא הנרות מדליקי' אותו מחברו כשנמשוך הפתיל עד הנר שככה כי הם יקחו אורם קצתם מקצת כמו שביארנו במה שקדם:

פסוק כא
מחוץ לפרוכת אשר על עדות. ר"ל אשר אצל העדו' כי לא היתה הפרוכת על העדות:

פרק כח

פסוק א
לכהנו לי. הוא"ו נוספת הרצון בו לכהן לי. וענין זאת הכהנה הוא שדות הש"י בזאת העבודה הנזכרת בתורה:

פסוק ב
לכבוד ולתפארת. למדנו מזה שהוא מחוייב שיהיו אלו הבגדים באופן שיהיו לכבוד ולתפארת ואם לא היו בזה האופן כמו שבלו או נקרעו וכיוצא בהם פסולים:

פסוק ג
אשר מלאתיו רוח חכמה. למדנו מזה שכל חכמה שתהיה לאדם היא שופעת מהשם יתעלה וזה הוא האמת כמו שהתבאר בטבעיות ובא' ובה' ממ"י:
ועשו את בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי. למדנו מזה שבגדי כהונה הם מקדשין הכהן לכהן לשם יתעלה אבל בזמן שאין בגדי כהונה עליו אינו מקודש והרי הוא כזר שעבד שחייב מיתה:

פסוק ד
חשן ואפוד ומעיל. הנה יבא ביאורם במה שאחר זה:
כתנת תשבץ. היא עשויה משש כמו שיתבאר אחר זה וענין השבוץ היא העשותה בתים בתי' כמו בית הכוסות. והנה תשבץ הוא שם:
מצנפת. היא עשויה משש כמו שיתבא' והיה צונף בה כהן גדול ראשו צניפה על גבי צניפה.
ואבנט. הוא ג"כ משש והיה כדמות חגורה לחגור בו על הכתונת והיו חוגרים בו כנגד הלב לא במקום בית השחי שכן פירש יחזקאל ולא יחגרו ביזע. רוצה לומר במקום שמזיעין בו:
לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי. למדנו מזה גם כן כי הכהנים ההדיוטים והם בני אהרן אינן מקודשים לכהן לשם יתע' אלא בזמן שבגדי כהונה עליהן. וראוי שתדע שראוי שלא יהיה דבר חוצץ בין בשרם לבגדי כהונה שנאמר בפרשת אחרי מות ומכנסי בד יהיו על בשרו ורחץ במים את בשרו ולבשם וכן תמצא בפרשת צו מה שיורה על זה שנ' ויקרב

משה את אהרן ואת בניו וירחץ אותם במים ויתן עליו את הכתונת למדנו מזה שלא היה שם דבר בין בשרו ובין הכתנת לולי המכנסי' שהיו חוגרים תחלה ואולם השמיט זכרם שם לכבוד משה:

פסוק ה

והם יקחו את הזהב וגו'. רוצה לומר החכמים העושים את המלאכה וכבר למדנו מזה המקום שאין עושין שדרה בממון בפחות משנים. והיה זה כן לפי שהאדם לא יחשוב שיעש' עון גדול כשיקח לעצמו מהממון שהוא מושל בו:

פסוק ו

ועשו את האפוד זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר. והם כ"ד חוטין מלבד הזהב ולמדנו שהם כ"ד חוטין לפי שהפשתן היה חוטו כפול ששה וחוטי התכלת והארגמן ותולעת שני ראוי שיהיו מתיחסים לחוטי הפשתן וזה מבואר מאד והנה הזהב היה חוט אחד ממנו עם כל אחד מאלו המינים ויהי החוטין כ"כ שנאמר וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות בתוך התכלת והארגמן ולמדנו מזה שחוט של זהב היה כפול בתוכם. והנה היתה מלאכתו מעשה חושב שהצורות נראות משני צדדים באופן אחד והם נעשות באריגה לא במעשה מחט:

פסוק ז

שתי כתפות חוברות יהיה לו. הנה היו עושין הכתפות נפרדות מהאפוד ואחר כך תופרין אותם בראש האפוד בדרך שיהיו על כתפיו של אהרן:

פסוק ח

וחשב אפודתו. הוא כדמיון אבנט שהיה יוצא משני צדי האפוד והיה חוגר אותו כנגד לבו והוא ממלאכת האפוד בעצמה מכ"ח חוטים וממנו היה יוצא לכאן ולכאן כמו שתי רצועות:

פסוק י

ששה משמותם על האבן האחת. ידוע כי הימין הוא היותר נכבד מהשמאל ולזה היה ראוי שתהיה התחלת פתוח השבטים באבן אשר בכתף הימנית. והנה היו שם כתולדותם אחד בכתף הימנית והשני כנגד השטח ההיא בכתף השמאלית כאלו תאמר שראובן היה ראשון בכתף הימנית ושמעון הראשון בכתף השמאלית. וכן בזה הדרך לא שיהיו ששה על הסדר בכתף האחד וששה על סדר בכת השנית. וזה דבר התבאר ענינו מן החוש למי שיראה אלו הכלים מרז"ל. ולזה אמר ששה משמותם על האבן האחת שאם היה הרצון שיהיו ששה מהם על הסדר בכתף האחד לא היה צריך לומר משמותם והנה העירנו בזה שאין הששה מסודרים על הסדר בכתף האחד:

פסוק יא

מעשה חרש אבן. רוצה לומר מעשה אומן האנים היקרות לפתח בהם מה שירצה:

מוסבות משבצות זהב. הנה היה מקיף להם בית של זהב ובתוכו היתה נכנסת האבן:

פסוק יב

אבני זכרון לבני ישראל. רוצה לומר שהאבנים ההם תהיינה סבה שיזכור אהרן תמיד במחשבו בני ישראל ותשוטט בהם מחשבתו והנה בזה תועלת להגעת הנבואה בעניניהם כשהיה ראוי להגעת הנבואה כמו שביארנו בשני מספר מלחמות השם. והנה צורת האפוד היתה לפי מה שהאומר הוא היה כלי תלוי מאחורי הכהן ורחבו היה כרוחב גבו של כהן מכתף לכתף כדי שתהיינה הכתפות מחוברות לו והוא היה תלוי למטה מהכתפים שהוא כנגד בית השחי והכתפות מחוברות לו ונקפלות לפני הכהן מעט וכנגד הלב היה יוצא מהאפוד כמו חגורה משני צדדיו והיה חוגר בה על מעיל האפוד כמו שיתבאר אחר זה:

פסוק יג

ועשית משבצות זהב. רוצה לומר שיעשה מחוטין של זהב באריגה שתי חתיכות קטנות עשויות בתים בתים והיה מחובר אחד מהם בכתף האחד מהאפוד והאחר בכתף השנית והנה תועלתם היה לחבר החשן באפוד באמצעות השרשרו' שהיו נכנסות בטבעות החשן וקצותיהם קשורים במשבצות או תפורים בהם:

פסוק יד

מגבלות תעשה אותם. ר"ל שיגבילו המרחק שיש בין המשבצות ובין טבעות האפוד ויהייו בזה השיעור מכוונ' ר"ל שיהיה ארכם כמו זה המרחק וידמה שהיה חוטם כפול תוך הטבעות מצד הטבעת בדרך שהיו מדובקים בזה האופן בטבעת וקצותיהם האחרים שהיו החוטים בהם נפרדים היו דבוקים במשבצות והנה אלו השרשראות היו נעשים מעשה עבות. והנה זאת המלאכה מפורסמת:

פסוק טו

חשן משפט. נקרא כן כי בו ישפוט הכהן על העתידות שישאלוהו מהם כמו שיתבאר והנה מלאכתו היתה כמלאכת האפוד והנה היו עושין אותו בשעור זרתים באורך וזרת ברוחב ואחר כך כופלי' אותו בדרך שיהיה זרת ארכו וזרת רחבו והנה אחשוב שהצד אשר היה בו ההכפל היה למעלה אצל הראש והנה היו בו ארבעה טורים מזהב נעשה כתי' בתים לשים בו י"ב האבנים שזכר ואמרו על אבן אחלמה שהוא מעיר הכח הדמיוני באופן שיחלום האדם הרבה כאשר ישאה והאבנים היו על שמות בני ישראל והנה היה כתוב באודם ראובן ובפטרה שמעון ובברקת לוי וכן על זה האופן. וכבר קבלו רז"ל

שכתוב היה מלמעלה שם האבות והם אברהם יצחק ויעקב ולמטה שבטי יה וכבר היו על החשן שרשרות מגבילות מרחק החשן מהאפוד באופן שזכרנו למעלה וזה שכבר היה על החשן שתי טבעות למעלה בצד הנראה מן החשן ובטבעו' ההם היו מחוברו' השרשרות שרשרת אחת בטבעת האחת ואחר כך היו מחברים קצת שתי השרשרות על שתי המשבצו' אשר בשני כתפו' האפוד ובשני קצות החשן השפלות לצד בלתי נראה היו שתי טבעות זהב וכנגדם היו בכתפות האפוד שתי טבעות זהב והיה פתיל תכלת נתון לה באלו הטבעו' ובו יקשרו החשן עם האפוד מלמט' באופן שיהי חשב האפוד חגור מלמטה מפתיל התכלת כאמרו להיות על חשב האפוד:

פסוק כח

ולא יזח החשן מעל האפוד. הנה זאת האזהרה היא מצות לא תעשה ויתבאר שזאת האזהרה היה שלא יתפרק זה החיבור דרך קלקול לא שיהיה עובד המפרק אותו לתקנו וזה יתבאר ממה שאמר במעיל האפוד לא יקרע והנה הקריעה היא כל מה שיעשה דרך קלקול והשחתה וכזה יהיה אמרו לא יזח החושן מעל האפוד שלא יעשה זה דרך קלקול והשחתה וגם כן הנה יתבאר מצד הוראת הגדר כי אמרו לא יזח ר"ל פירוק חבורו דרך קלקול והנה היו שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו כי החשן היה על הלב כדי שתשוטט מחשבת הכהן הגדול בבני ישראל כי זה יישירהו אל שתבואהו ההודעה במה שיתכן שיקרה להם כמו שזכרנו במה שקדם אצל אבני האפוד והנה היו שם שמות האבות ושבטי יה לפי שמחבת הכהן תשוטט בשבטי' בצד שיוכללו בו ויהיו כלם כאחד לא בצד שיתחלקו בו כאו תאמר שתשוטט מחשבתו בכל שבט ושבט ביחוד כי הוא בלתי אפשר שתשוטט מחשבתו יחד בענינים חלוקים אם לא מהצד שיתאחדו בו:

פסוק ל

ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים. הנה לא בארה התורה איך היתה נתינת האורים והתומים בחשן המשפט ומה היו האורים והתומים לא זכרה איך יעשו אותם ומזה המקום נפל ספק בענינם והנה אמרו רז"ל שהאבנים האלה שהיו כתובים בהם שמות בני ישראל היו נקראים אורים ותומים מפני שמאירי' את דבריהם ומתממין את מעשיהם ואם היה הענין כן מה היה עושה משה בזה הענין שיתכן שתאמר התורה ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים ואמר גם כן בפרשת צו וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים וזה ממה שיביאנו להאמין כי האורים והתומים היה דבר מה נתן אותו משה אל חשן המשפט באופן שנתן העדות אל הארון שנאמר ונתת אל הארון את העדות אשר אתן אלך וידמה שהאורים והתומים היה דבר שלא היה בעשיו אומנות יצטרך שיעשה אותו איש אחר זולת משה וידמה שהיה ענינם ידוע מצד הוראת

הגדר ולזה אמרו קצת הקודמי' שהיו שם כתבי שם המפורש וזאת הכתיבה עשה אותה משה וזה דבר נאות מאד לפי מה שאחשוב רוצה לומר שיהיו האורים והתומים דבר נכתב נתן בתוך החשן ולזה היה החשן כול והנה האורים והתומים היו מעירים הנבואה כשהיה הכהן ראוי לה כשהוא מסתכל בהם ולזה אמ' עליו ונשא אהרן משפט בני ישראל על לבו וה כי השמות הכתובים בחשן היו סבה אל שתשוטט מחשבת הכהן בישראל והאורים והתומים היו סבה להגיע הנבואה לו מצד התבוננותו בעצם הסבה הראשונה ויתבודד מפני זה שכלו מבין שאר כחות הנפש אשר הוא סבה להגעת הנבואה במה ששוטטה המחשבה בו ולזה ישא אהרן באמצעות הורים והתומים משפט בני ישראל על לבו כמו שזכרה התורה ולפי שהאורים והתומים היו העקר אשר אליו היתה הכונה היו נקראים אלו הבגדים אורים ותומים שנ' תומיך ואוריך. ושאל לו במשפט האורים. עד עמוד כהן לאורים ותומים. ולפי שזה כלו היה להעיד הנבואה לא היו נשאלים באורים ותומים אלא לכהן שרוח הקדש שורה עליו ולפי שמחשבתו לא שוטטה אלא בבני ישראל בכללם ולא היו נשאלים באחד אחד מהם אלא בדברים הכוללים והנה אחשוב בזה אחד משני ענינים אם שיהיו האורים ההתחלת ההיולאניות שהם סבות ההפסד כמו החומר הראשון והיסודות וקראם אורי' כי כמו שהאש הוא מפסיד כן הם מפסידים ולזה היה האש על המזבחות המורים על ההפסד והתומים הם ההתחלות הצוריות שהולכיות מהדברים ממדרגת התמימות והשלמות והנה מי שהתבונן באלו ההתחלות יתבאר לו שיש שם צורה ראשונה פועלת כל הנמצאות כמו שהתבאר בטבעיות ובמה שאחר הטבע תעתק מפני זה זאת ההשגה בשם יתע' ובשכלי' הנפרדים ותגיע לו הנבואה מפני זה הדבקות אשר לו בשם יתע'. ואפשר שיהיו האורים מיני החום הטבעי אשר לנמצא שהוא כלי לצורה להגיע פעולותיה לנמצא ההוא ולזה קראם אורים כי החום הטבעי הוא בנמצאות מפני מה שיש בו ביסוד האש שהתמזג בשאר היסודות ההתמזגות אשר ישלם בו החום הטבעי לנמצא ההוא והנה יהיה אלו החמימיות מתחלף מצד התחלף ההתמזגות כמו שהתבאר במקומותיו עד שהחום הטבעי אשר לאדם הוא זולת החום הטבעי אשר לסוס והחום הטבעי אשר לאבר אחד הוא זולת החום הטבעי אשר לאבר אחר מהאיברים והמשל שחום הכבד הוא זולת חום המוח ובזה האופן הנפלא ישלים השם יתעלה אלו הנמצאות וכבר התבאר במקומותיו שאין בידודו' די בהגעת כמו זה החום המשוער הטבעי ולה יחוייב שיהיה שפע זה החום מנמצא יותר נכבד מהיסודות והם הגרמים השמימיי' לפי מה שנתן להם הש"י מהכח ביום הבראם כמו שהתבאר במקומותיו. והתומים הם הצורות הנמצאות לאלו הדברים שלא יתכן המצאם מזולת

צורה פועלת כמו שלא תבא צורת הכס' המוחשת אם לא מהצורה המושכלת אשר לה בנפש האומן. והנה יעתיקהו זה העיון אל העיון במה שישפע מהשם יתע' באמצעו' הגרמים השמימיים ובאמצעות הצורות אשר ישפיע באמצעותם נימוסי כל אלו הדברים אשר בכאן ובזה האופ' יגיעו לו העתידו' בנבואה. ואפשר שהיו האורים הכוכבים המאירים ולזה קראם אורים והנה היה הרצון בזה כי השם יתע' שם בהם כחות חלוקים עם היותם כלים מגשם לא קל ולא כבד עד שישלמו באמצעותם כל אלו הדברים אשר בכאן בניצוצים המגיעים לנו מהם כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות יי' והתומים הם הצורות אשר לגרמים השמימיים שהולכים במדרגת התמימות מהם ויכלה העיון בזה אל הסבה הראשונה כי נימוס אלו הדברים הוא מושפע מהם כמו ביארנו בחמשי מספר מלחמות יי' ומזה ההתבוננות שיהיה לכהן הראוי לנבואה באלו הענינים יהיה מוכן אל שתגיע לו הנבואה בענינים ששוטטה מחשבתו בהם והנה איך שיפורש מאלו הפירושים ענין האורים והתומים הכל הולך אל מקום אחת כי הכונה היתה להישיר הכהן אל שתגיע לו הנואה במה שישאלוהו ישראל מעניניהם הכוללים כמו שזכרנו במה שקדם וזה הביאור השלישי הוא היותר נראה לנו וידמה שזאת השאלה והמענה אשר בה לא היה כי אם בענינים הנופלים תכף כמו שנתפרסם ממה שזכר בשאלות ששאלו באורים ותומים ולזה היתה ההודעה בה יותר שלמה כי המקבל לא יתכן שישתנה בזה הזמן המועט בדרך שישתנה מה שיתכן מה שיקרה לו ולזה אמרו ז"ל כי אף על פי שיעוד הנביא חוזר היעוד המגיע באמצעות האורים והתומים אינו חוזר. והנה זה מבואר שמשפט האורים הוא מה שיודע לקוסם ומשפט האורים והתומים הוא מה שיודע לנביא כמו שביארנו בשני ובחמשי ממלחמות יי'. והנה ביארנו שם כי גם הקוסם או החולם יתכן שיצדק בענינים הנופלים תכף ואולי לזה אמר על אלעזר הכהן ושאל לו במשפט האורים כי אולי לא הגיעה מדרגתו אל שידע משפט התומים ועם כל זה כבר היה מספיק מפני שאת השאלה לא היתה כי אם בענינים הנופלים תכף:

פסוק לא

ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת. כבר היה מבואר ממה שיורה עליו שם המעיל כי מלאכתו היתה עבה ושחוטו היה כפול שנים עשר. והנה היה כלו תכלת והנה היה כי ראשו כפול בתוכו בדרך שיהיה שפה לפיו סביב מבפנים כפי תחרא באופן שיראה חלק מבחוץ כמשפט כי בה יהיה יותר יפה והוא היה עושה מעשה אורג והזהיר שלא יקרע והנה הקורע אותו דרך השחתה לוקה כי הוא מחלל כבוד השם יתעלה והוא הדין לשאר בגדי כהנה לזאת הסבה בעינה. ואולם הודיעה זה התורה במעיל לפי שלא היה

מכוון לעצמו אבל היה ממשמשי האפוד והחשן ולזה היה נקרא מעיל האפוד וכל שכן בשאר הבגדים המכוונים לעצמן. והנה צורת המעיל היא ידועה שאין לו בית יד כלל אבל יש לו מקום יכנס בו הראש ומקצתו תלוי לאחוריו ומקצתו לפניו ועליו היו מניחים האפוד ולזה נקרא מעיל האפוד והנה היה נראה בין כתיפות האפוד ולמעלה מן החשן ולמטה מעיל האפוד שהיה עינו כעין הרקיע שהוא כעין תכלת. ולזה לא היה בו כי אם תכלת ומזה המקום יראה שענין האוים ותומים היה לפי הביאור השלישי שבארנו והנה היו על שולי המעיל סביב רמוני תכלת וארגמן ותולעת שני וחוט כל אחד מהם היה כפול שמנה שכבר נאמר בפרשת ואלה פקודי רמוני תכלת וארגמן ותולעת שני משזר והנה משזר הוא מורה על החוט הנכפל שמנ' לפי הוראת השם והוא נגזר משזרה שהיא שדרה שיש בה צלעו' רבות והנה הרמונים היו בצורת הרמונים שלא פתחו פיהם והם כמו כדורים וכמותם היה ידוע מצד מספר החוטים שהיו בהם ולפי שרחב המעיל היה ידוע שהם כרחב גבו של אדם ועוד מעט הנה היה ידוע מספר הרמונים שהיו במעיל כי הפעמון היה שיעורו כשיעור הרמון זוג של זהב ועינבל בתוכו להכות בו כדי שישמע קולו. והנה היה המעיל סביב מוקף מפעמוני זהב ורמוני תכלת וארגמן ותולעת שני משזר וזה היה סבה שישמע קול אהרן בבאו אל הקדש ויעירהו להתבונן במה שהיה בקדש ובמה שהיה עליו מהבגדים לאיזה תכלית היה כי בזה תשלם הכונה האלהית הרצויה באלו הדברים ובזאת הסבה בעינה לא היה אפשר שיכנס שם הכהן אם היה שתוי יין כמו שיתבאר במה שיבא כי היין ימנעהו מהתבונן באלו הדברים כראוי. והנה מספר הרמונים היו שלשים ששה בצד שלפנים ושלשים ששה בצד שלאחור וכן מספר הפעמונים. בדרך שלא היה שם מקום פנוי שלא יהיה בו פעמון ורמון:

פסוק לו

ועשית ציץ זהב טהור. והנה הציץ היה מגיע מאוזן אל אוזן ולא היה מקיף הראש בשלמות אבל היה קושרו בפתיל תכלת שהיה נכנס בנקבים שהם בקרנות הציץ אצל האוזן והנה היה כתוב בו קדש ליי' ואם היה בשני שטין היה קדש מלמטה ולייי' מלמעלה לחלוק כבוד לשם יתע' ולהורות שהוא עליון על כל הנמצאים ואם היה בשטה אחת היו כותבין בה קדש ליי' והנה האותיות היו בולטות בו שנאמר ופתחת עליו שיהיה הפתוח עליו ואולם באבני השוהם ואף על פי שנאמר בהם ופתחת עליהם כבר באר אחר זה שהאותיות היו שוקעות שנאמר תפתח את שני האבנים ועוד שכבר נאמר בציץ הפרשת ואלה פקודי מכתב פתוחי חותם וענין הכתיבה לפי הנהוג הוא שתהיה הכתיבה בולטת וגם כן הנה מפני שהכתיבה היא בולטת לפי הנהוג במקומות שאפשר זה הנה היתה

הכתיבה בציץ בולטת כי זה היה קל להעשות בו. ואולם באבנים היתה הכתיבה הנהוגה שתהיינה האותיות חקוקות וכן היו כתובות שם לפי מה שאחשוב והנה קשה פתיל התכלת היה באחורי העורף על המצנפת שהיה צונף בה כהן גדול ראשו באופן שהיה חופהו כלו לבד מקום הנחת התפלין שהיה מגולח והוא היה בין המצנפת והציץ במקום שמוחו של תינוק רופס על מול פני המצנפת היה הציץ על מצח אהרן לא מאחורי העורף:

פסוק לח

והיה על מצח אהרן ונשא אהרן את עון הקדשין. למדנו מזה כי בזמן שהציץ הוא על מצח אהרן אז הוא נושא את עון הקדשים לא בזמן שאינו על מצח אהרן ואולם איזה עון הוא נושא לא נתבאר בכאן ואולם נלמד אותו ממה שאומר והוא שאי אפשר שישא עון הקדשים. אם היו פגול וישיב אותם להיות לרצון שכבר נאמר בפגול לא ירצה וכן לא ישא עונם אם היו בעלי מומין שהרי נאמר בהם לא ירצה המקריבין טמאין אף על פי שהם שוגגים ולא אם היו הקרבין טמאים אם היתה טומאתם ידועה כבר נתבאר זה כלו בתורה ונאמר כי מפני שמצאנו שעון הקדשים והמקדש שהיה הכהן מכפר עליו הוא הטומאה כמו שנתבאר בפרשת אחרי מות הנה זה העון הוא בהכרח עון טומאה ולפי שאי אפשר שיהיה בטומא הידועה מהטעם שזכרנו הנה יהיה העון שהוא נושא עון הטומאה בלתי ידועה כגון שנטמא המקריב בטומאת התחום שהוא בלתי ידועה לו ולא לזולתו כי זה הענין הוא למטה משגגת טומאה וכן אם נטמא הקרב ולא נודע עד שהקריב אמוריו הנה הציץ מרצה על כמו אלו הטמאות שנאמר את עון הקדשים רוצה לומר שגגת הקדשים הוא נושא אבל אינו נושא שגגת המקריבים והנה ישא מה שהוא למטה משגגה והוא אם נטמאו בטמאת התהום וזה דבר יתבאר מהשרשים הכוללים:

והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני יי'. הנה מפני שהציץ בא לרצות עון הקדשים היה ראוי שיהיה על מצח אהרן בכל יום ויום כי הקרבנות היו קרבים בכל יום ויום. והנה היה זה אפשר כי כהן גדול היה מקריב ומשמש בכל יום אם ירצה. ולזה יתכן לו ללבוש בגדי כהונה בכל יום. והנה מזה המקום נלמד זה וזה כי בגדי כהונה לא יותרו ללבשם אלא מפני צרך העבודה ולפי שרצתה התורה שיהיה הציץ תמיד על מצח אהרן למדנו שהוא היה עובד בכל יום אם ירצה ולא יעכבוהו מזה אנשי המשמר ההוא:

פסוק לט

ושבצת הכתנת שש. היא עשויה מפשתן שחוטו כפול ששה והיא משובצת רוצה לומר שהוא עשויה בתים בתים והיו לה בתי ידים בדרך הלבוש השלם. ועשית מצנפת שש. המצנפת לא היתה משובצת והיתה עשויה מפשתן שחוטו כפול ששה. והנה היתה המצנפת ארוכה והוא צונף בה כהן גדול ראשו צנפה על גבי צנפה:

ואבנט תעשה מעשה רוקם. היא האבנט היא חגורה שחוגר בה הכתונת. תחת אצילי ידיו כרך על גבי כרך וארוך היה מאד והוא היה נעשה משש ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רוקם כמו שנתבאר בפרשת ואלה פקודי והאבנט היה כלאים כמו שאתה רואה. ולזה לא יותר הכהן ההדיוט לחגור בו אלא בשעת עבודה ואולם הכהן גדול יותר בכל הבגדים אפי' שלא בשעת עבודה מן הטעם שזכרנו:

פסוק מ

ולבני אהרן תעשה כתנות. הנה מלאכתם היתה כמלאכת כתונת כ"ג המו שנתבאר בפרשת ואלה פקודי. ואולם מלאכת האבנטים אינה כמלאכת האבנט של כהן גדול וזה דבר נתבאר בחוש דרז"ל ויש לו סמך עוד ממה שנאמר בזה בפרשת ואלה פקודי כמו שיתבאר שם. והנה אחשב שמלאכת אבנט של כהן גדול היתה יותר יפה במלאכתם ואולם באבנט של כהן הדיוט לא היה כי אם מין אחד של צמר:

ומגבעות. הם תמורת המצנפת של כהן גדול אלא שכ"ג צונף בה והם מניחים אותה על ראשיהם כמין כובע:

לכבוד ולתפארת. למדנו שאם אינם באופן שיהיו לכבוד ולתפארת הם פסולות כמו הענין בבגדי כהן גדול:

פסוק מא

והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו. הראוי לאהרן והראוי לבניו לבניו והם שמנה בגדים לכהן גדול וארבעה לכהן הדיוט:

ומשחת אותם. בשמן המשחה:

ומלאת את ידם. רוצה לומר שיקריב קרבנם אשר בו יכנסו לקדושת הכהונה כמו שיתבאר אחר זה:

פסוק מב

ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה ממתנים עד ירכים יהיו. למדנו מזה שאין ראוי שיהיה במכנסים נקב תוכל להראות בו הערוה כי המכנסים ראוי שיהיו באופן שיכסו בשר הערוה ממתנים ועד ירכים היו. אין ראוי שיובן מסוף המתנים עד ראש הירכים כי אין ביניהם אמצעי ולא מסוף המתנים עד סוף הירכים כי לא יתכסה בהם הערוה כראוי. וכל שכן אם היו מראש המתנים עד ראש הירכים ולזה יהיה הרצון בזה מראש המתני' עד סוף הירכי' והיו על אהרן ועל בניו בבאם אל אהל מועד לכבוד השם יתע' בואם אל אהל מועד או בגשתם אל המזבח לעבוד עבודה שאם עבדו בזולת זה האופן חייבים מיתה בידי שמים.

פרק כט

פסוק א

פר. הוא בן שתי שנים:

ואיל. הוא משנכנס בשנה השנית אחד ושלשים יום וזה כלו לפי הוראת אלו השמו':

פסוק ב

לחם מצו'. ענינם ידוע ולא יה בהם שמן כלל והיו באים סולת חטי':

וחלו' מצות בלולות שמן. הנה היה כולל הסולת בשמן ואח"כ לש אותם במים:

ורקיקי מצות משוחים בשמן. היה עושה מצות רקיקות ולש אותם במים ואחר העשותן מושחן בשמן. והנה יתבאר שמספר כל מין ומין מאלו היה עשרה לפי שכבר ירים חלה אחת מכל מין כמו שיתבאר אחר זה והתרומה היותר גדולה שמצאנו בתורה היה אחד מעשרה והנה הביא יחד הפר והאילים והחלות ואע"פ שהם קרבנות חלוקות כמו שהתבאר מפני שבקבוצם תשלם הקדושה לאהרן ולבניו. וראוי שיהיה הכל מוכן בהתחלה כדי שימצא בזה הפועל השלמות בכל אופניו:

פסוק ד

אל פתח אהל מועד. ר"ל מבוא אהל מועד והיא העזרה כלה ר"ל חצר אהל מועד. וכן פתח דבריך יאיר ר"ל מבא דבריך והתחלתם:

פסוק ה

והלבשת אהרן את הכתנת. אין ספק שכבר לבשו תחלה המכנסי' אמנם לא זכרה התר' זה להתרחק מהזכיר דבר ערוה ואחר לבישתם הכתנה יחגרו אבנט אהרן ובניו כמו שאמ' אחר זה וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו ואהרן ילבש אחר זה מעיל האפוד ואחר כן חוגר בחשב האפוד עליו וזהו שאמר ואפדת לו בחשב האפוד ועליו ישים החשן ובו יתן האורים והתומים כמו שנזכר בסוף סדר צו אמר שם ויתן אל החשן את האורים ואת התומים ואח"כ ישים המצנפת על ראשו ואח"כ יתן נזר הקדש על המצנפת והוא ציץ הזהב והציץ היה מול פניו כמו שאמר בפרשת צו וישם אל המצנפת אל מול פניו את ציץ הזהב נזר הקדש ויצקת על ראשו הנה היה יוצק משמן המשחה על ראשו מעט ומחת אותו כבר יתבאר ששמן המשחה לא נעשה ממנו שיעור רב והוא היה לדורות לא נעשו זולתן ולא יעשה ולזה הוא מבואר שזאת המשיחה לא היתה אלא בחלק מעט על הראש והיתה המשיחה שם כצורת כף יונית כמו שהיו מקובלים רז"ל מהנביאים שראו זאת המשיחה בעיניהם:

פסוק ח

ואת בניו תקריב. ר"ל שיביאם בחצר אהל מועד וזה אמנם היה בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים כי אז הוקם המשכן והיתה להם כהנה לחקת עולם ר"ל שאחר זה לא יצטרכו לכמו זה הפועל לחדש להם כהנה אבל יהיו בניהם אחריה' לדורותם כלם כהנים ואולם לכהונה גדולה תצטרך משיחה וזה תמיד כי לא יתכן שיהיה בני הכהן הגדול כהנים גדולים כי לא יהיה שם כי אם כהן גדול אחד או ירצה בזה כי בזאת הלבישה תהיה להם כהונה תמיד לא כשלא יהיו לבושים אלה הבגדים כי אז הם במדרגת זרים לעבוד עבודתם:

פסוק ט

ומלאת יד אהרן ויד בניו. ר"ל שתשלים ידם ויכלתם לעבוד זאת העבודה אשר יעבדו בה באלו הקרבנות שתקריב עליהם כי אחר זה יהיה להן רשות ויכולת לעבוד לעבודתם והקרבת את הפר לפני אהל מועד הוא בחלק בחצר אהל מועד שהיה בו מזבח העולה כי אותו החלק ממנו היה לפני אהל מועד לא מה שהיה ממנו לצדדי אהל מועד ולאחוריו:

פסוק י

וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש הפר. הנה הסמיכה היתה בשתי ידי' וענינה היה להעיר על שהחטאי' נפרדו מהם וכאלו הושמו על זה הב "ח והוא מבואר שהנרצה בזה לא ישלם בסמיכה לבד אבל בתשובה ואמנם היה הסמיכה מעירה על התשובה והנה סמך תחלה אהרן ידיו ואחר כך כל אחד מבניו ומזה המקו' נלמד שהסמיכה יחוייב שתהיה בבעלי' לא בשלוחם ולה דקדקה התורה שיהיו כלם סומכים:

פסוק יא

ושחטת את הפר לפני יי' פתח אהל מועד. כבר יתב' במה שיבא ששחיטת החטאת היתה בחצר אהל מועד בחלק הצפוני במה שהיה ממנו לפני אהל מועד והנה לא היתה זאת השחיטה כשרה בזר כמו הענין בשחיטת שאר הקדשים לעוצם זה הענין וגדולתו וכן תמצא בעבודת יום הכפורים שלא היתה השחיטה כשרה כזר אבל היה השוחט כהן גדול ואמרו לפני יי' רצה בו שיהיו פני השוחט ליד קדש הקדשים:

פסוק יב

ולקחת מדם הפר ונתת על קרנות המזבח באצבעך. ר"ל אצל קרנות המזבח. והנה תמצא לשון התורה בחטאת על קרנות המזבח ובעולה על המזבח סביב וזה נמצא נכפל תמיד מתורה כזה האופן ולפי שמצאנו בעולת העוף וחטאת העוף על קיר המזבח ידענו שאין הזריקה על המזבח או על קרנותיו אבל היא על דפני המזבח. והננה דפני המזבח היו נחלקים לשני חלקים והחלק העליון הוא המתואר בשהוא אצל קרנות המזבח כי

הם היו בעליונו והחלק התחתון הוא המתואר כשהוא אצל המזבח ולזאת הסבה ידמה שיהיה החלק במזבח כדי שיהיו קצת הדמים למעלה וקצתם למטה. והנה היה טובל אצבעו בדם ונותן על קרן אחת בחצי העליון מהמזבח כי הקרנות היו כלות שם אל ארבע קרנות נפרדות זו מזו. ואולם הקרנות אשר בחצי התחתון היו כלות אל היסוד שמחבר אותם כלם. והנה היו בחטאת ארבע מתנות מתנה אחת בכל קרן בחודה והיה על כל הזאת טבילה באצבעו להורות על הפרד אלו הקרנות. והנה היה זה הענין מיוחד בחטאת לפי שהוא בא לכפר על החטאי' הגדולי' וסבת החטאים החומר אשר יכלה ויפסד וישוב ליסודותיו שהם ד' כמו שהתבאר בטבעיות וכאלו יה זה הערה לעזוב אלו הדברים החומרי' אשר סופם אל ההפסד:

ואת כל הדם תשפוך אל יסוד המזבח. הנה זאת השפיכה הית' אצל קרן מערבית דרומית כי הצד ההוא בחרתהו התורה בהגשת המנחה וחטאת העוף ועולת העוף כמו שהתבאר בספר ויקרא ושם התבאר הסבה בהיות זה הצד הנבחר ועוד כי מפני שאצל הקרן ההוא היתה ההזא' האחרונה ראוי שישפכו שירי הדם ביסוד אשר בצד ההוא כי הוא ראוי לזה כמו שאר חלקי היסוד ולזה אי' ראוי שיניחוהו לשפוך שירי הדם אל חלק אחר מהיסוד והנה בקרן ההוא לא היה שם יסוד אבל היו שם נקבים יכנס בהם הדם כי לא יאות שיהיה זה המקום הנכבד בטנוף זוהמת הדם והנה היתה הכונה בזה להרחיק ישר' מאכילת הדם ולזה היה דם כל הקרבנות נשפך במזבח ולא הותר להם לאכול בשר במדבר אם לא בשיעשו מהב"ח ההוא קרבן שלמים והיה המזבח אוכל החלב והדם בכללות עד שלא היה להם חלב ודם שיוכלו לאכלו כי לרוב הסתבכותם באכילת אלו המאכלים הנמאסים לבוחני האמת לא יוכלו להפרד מזאת התכונה והפחותה כי אם בזה האופן כמו שנבאר במה שיבא בג"ה והנה היה בזה תועלת שני והוא להעיר שישתמשו בדברים החמריי' לעבודת השם יתע' ולזה היתה שפיכת שאר הדם אצל החלק המערבי שהוא כנגד קדש הקדשים ולפאת דרום שהוא הימין כאלו יעיר בזה אל שנשים מנהגו בפעולות הגופיות אל הימין מהם שהוא המכוון והוא לעבודת השם יתע' והנה הקטיר מהפר המזבחה החלבים שזכר ויותרת הכבד כי מנהג כל חטאת ושאר הפר עם עורו ועם פרשו צוה לשרוף חוץ למחנה כמשפט חטאת הכהן שהיא נשרפת כמו שיתבאר הסבה במה שיבא:

פסוק טז

וזרקת על המזבח סביב. זאת הזריקה היתה למטה בחצי התחתון מהמזבח כמו שזכרנו במה שקדם והיה נותן שתי מתנות בשתי זויות האלכסון באופן שתהיה כל מתנה מהם

מתפשטת בשני הרוחות ובזה האופן תהיה הזריקה סביב ואת האיל הנתח לנתחיו הם נתחי הבהמה הראשוני' אשר תחלק אליהם הבהמה לא הנתחים שיתחלקו עליהם נתחי הבהמה וכבר יתבארו אלו הנתחים איך הם במה שיבא עם זכירת הענין העולה בפרשת ויקרא בג"ה:

פסוק כ

ונתת על תנוך אז אהרן וגו'. הנה זה היה באופן כריתת הברית וזה שקצת הדם נתן על אהרן ועל בניו כאלו המקומות הנזכרים וקצתו על המזבח והנה היתה זאת הנתינה באלו המקומות הנזכרים כי האוזן הוא כלי השמיעה והידים והרגלים הם כלי העשיה כי ברגלים תהיה ההליכה ובידים תעשנה העבודות וכאלו העירם בזה שישתדלו לעשות אלו העבודות אשר יישירום אל זה ולזה היתה זאת ההזאה על האיברים האלו אשר לפאת ימין והנרצה בזה שתהיה שמיעתם ועשייתם ביותר נבחר שבדברים לעבוד השם יתע':

פסוק כא

ולקחת מן הדם אשר על המזבח. ר"ל הדם אצל המזבח שזרק קצתתו עליו ומהנשאר ממנו יקח משמן המשחה שיתבאר אחר זה אופן עשייתו והזה על אהרן ועל בגדיו ועל בניו ועל בגדי בניו ועל זה האופ' יקדשו הם ובגדיהם ולקחת מן האיל החלב והאליה וגו' הנה זה האיל השני היה במדרגת שלמים ולזה היה המזבח אוכל קצתו והבעלים קצתתו. והמקריב קצתו. וכבר יתבא' מהו האליה בענין הקרבנות ושוק הימין היה נאכל למזבח בזה הקרבן שהוא כמו שלמים ולא ימצא כן לזולתו והנה היתה הכונה בזה הענין בעצמו שכיון בנתינת הדם על תנוך אוזן הימנית ועל בהן היד הימנית ועל בהן רגל הימנית. ולזה נתן הסבה בזה ואמר כי איל מלואים הוא רוצה לומר שבו ימלא את ידם לכהן ולשרת לפני יי':

פסוק כד

ושמת הכל על כפי אהרן וגומ'. שהאימורים הנזכרי' והחלות הנזכרות ישים על כפי אהרן ועל כפי בניו. על כפי אהרן ראשונה ואח"כ על כפי כל אחד מבניו ומשה היה משים ידיו תחת כפיהם ומניף להעיר כי משה שהיה אמצעי בינם ובין השם יתע' יקרב אותם אל השם יתע' וכאלו יקח זאת המנחה מידם באמצעות משה. ועניין זאת התנופה יתבאר בשלמות בפרשת צו והחזה הרים משה לשם יתע' והיה למשה למנה שהיה כהן בזאת העבודה והוא אבי הכהונה והמוליד אותם כי ממנו נסתעפה לאהרן ולבניו כמו שנתבאר בזה המקום:

פסוק כז

וקדשת את חזה התנופ' **וגומר**. ידוע ממה שקדם כי שוק הימין מאיל המלואים הוקטר המזבחה והנה הרצון בזה שהחזה והשוק נתקדש מזה האיל שהוא שלמי' באופן שלא יאכלו אותם הבעלים והיה החזה והשוק משלמי ישראל לאהרן ולבניו לחק עולם כמו שנעשה בזה האיל שהיה שלמים והנה לא היה החזה והשוק מאיל המלואים למשה לפי שכבר הביא ההכרח שיהיה השוק קרוב בכמו שזכרנו ולפי שאמר לאהרן ולבניו למדנו שהכהן הגדול נוטל חלק בראש כי הוא קודם לבניו וכן למדנו בענין העבודה שהוא קודם לבניו ממה שאמר יערוך אותו ואהרון ובניו:

פסוק כט

ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו. הם בגדי כ"ג שנזכרו במה שקדם והרצון באמרו יהיו לבניו לאחד מבניו כי לא יהיה שם כי אם כ"ג אחד:

למשחה בהם בשמן המשחה ובהם ימלאו ידם לשרת בקדש:

פסוק ל

שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו. למדנו מזה שהכהן הגדול כשהיו מקדשין אותו היה לובש בגדי כ"ג ופושטן ולובשן למחר עד שימלאו לו שבעה ימים ובכל יום ויום אלו השבעה ימים היה נמשח בשמן המשחה שנאמר ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו למשחה בהם ואח"כ ביאר ששבעת הימים ילבשם וזה לאות שכבר ימשח בהם באלו השבעה הימים ולפי שכבר אמ' למשח' בהם למלא בהם את ידם למדנו מזה שכיון שתלבש אותם פעם אחת ונמשח אם עבד עבודתו כשרה כי נמלאת ידו לשרת והנה בניו הם הכהנים ההדיוטים והנה יבחרו מהם היותר ראוי לכהונה גדולה. וראוי שתדע שאם היה בנו ראוי הנה הוא קודם לכל אדם כי המחזיק במעלה אין ראוי לעשקה ממנו מה שהתמיד להיות ראוי לה ממנו:

פסוק לא

ובשלת את בשרו במקום קדוש. הוא העזרה:

פסוק לב

פתח אהל מועד. הוא חצר אהל מועד והוא לפנים מן הקלעים כמו שנתבאר במה שקדם:

פסוק לג

ואכלו אותם אשר כופר בהם. בעבור שזכר אהרן ובניו יאכלו בשר האיל והלחם אשר בסל שהיה במדרגת שלמים באלו הקרבנות זכר עם זה שאותן הקדשים אשר כופר בהם והם החטאת והאשם כי הם הבאים לכפרה יאכלו גם כן אהרן ובניו הוא מצות עשה ולמדו רבותינו מזה המקום שבאכילת הכהנים יתכפר לבעלים. ובספרא למדו זה ממה שאמר ואותה נתן להם לשאת את עון העדה והנה התבאר הסבה בזה בג"ה בענין

הקרבנות והנה אמרו למלא את ידם לקדש אותם שב אל מה שיהיה בו המאמר תחלה והוא אמרו ואכל אהרן ובניו את בשר האיל וגו' וזאת האכילה תהיה למלא את ידם בדרך שיהיה להם כח לשרת בקדש והנה הוכרחו רבותינו לבאר אמרו ואכלו אותם אשר כופר בהם בזה האופן לפי שאם היה שב אל בשר האיל והלחם היה בזה המאמר כפל ומותר או תהיה הכונה בזה באמרו למלא את ידם ולקדש אותם בעבור מלא ידם וקדושתם יאכלו אלו הקדשים ואמנם מי שאין ידו מלאה בזה האופן והם מי שאינם כהנים לא יוכלו לאכול מאלו הקדשים ויהיה שב אל מה שאמר ואכלו אותם אשר כופר בהם ותהיה הלמ"ד תמורת בעבור וכמוהו ימצאו רבים בלשוננו. והנה הרצון באמרו וזר לא יאכל כי קדש הם מי שאינו כהן שהוא זר אצל כהונה ופר חטאת תעשה ליום על הכפורים. ר"ל בכל יום משבעת ימי המלואים כי בכל יום יעשה כמו אלו הקרבנות שזכר בזאת הפרשה. והנה זכר החטאת לפי שכבר יחשב שלא יצטרכו לפר החטאת כי אם ביום הראשון ובו תשלם להם הכפורת ולזה זכר שבכל יום ויום יקריבו פר החטאת:

פסוק לו

וחטאת על המזבח. רוצה לומ' שיזה מדמו עליו:

ומשחת אותו לקדשו. זאת המשיחה היא משמן המשחה והוא כמו כי יוני:

פסוק לז

כל הנוגע במזבח יקדש. רוצה לומר ממה שיהיה נוגע במזבח יקדש. רוצה לומר מה שדרכו שיהיה נוגע במזבח והא הדברים הראוים לו כי הם המתוארים בזה התואר ובא להרבות מה שהיה מהם נפסל משבא לעזרה כמו טמא ויוצא ולן וכיוצא בהם ואין ראוי שיובן שיהיה הרצון שיקדש הנוגע במזבח ממה שלא היה ראוי לו כלל כגון בהמה טמאה או בעל מום ומה שידמה להם כי אין זה ממה שדרכו שיתואר שיהיה נוגע במזבח כי הוא אינו ראוי לו כלל וראוי שלא יעלם ממנו הסבה בסדור אשר באלו הקרבנות וזה כי החטאת היה קרב ראשונה לכפרה וחלב מועט ממנו היה קרב לשם יתעלה כי הבעלים בלתי ראוים שיקח השם יתעהל מהם מנחה ודורון ואחר שנתכפר להם יקריבו עולה שהיא כלה לשם יתעלה להורות שהם מתקרבים לעבודת השם יתע' ואחד העולה יבא הקרבן שהוא במדרגת השלמים שקצו קרב לשם יתע' וקצו לכהנים וקצו לבעלים להורות שהם באהבה עם השם יתע' עד שיאכלו יחד על שלחן אחד:

פסוק לח

וזה אשר תעשה על המזבח. רוצה לומר ממה שיעשה בו תמיד ואולם הדברים אשר יעשו עליו לעתי' מה מהשנה יתבארו במה שיבא:

פסוק לט

בין הערבים. ר"ל בין שני הערבים והוא חצי היום והנה היתה עשייתו מחצי היום ואילך עד שיקעת השמש. ולפי שאמ' ואת הכבש השני תעשה בין הערבים למדנו שאין מחנכין את המזבח אלא בתמיד של שחר כדי שיהי תמיד של בין הערבים אף על פי שלא נעשה תמיד של שחר ביום ההוא שהרי הוא שני אצל המזבח:

פסוק מ

בשמן כתית. ר"ל שכותתין הזתים ונותנין אותו בסל והשמן היוצ' הוא שמן כתית. והנה זה התנאי אינו לעכב אלא למצוה וזה יתבאר ממה שאומר והוא שכבר נאמר בענין שמן המנורה כתית למאור למדנו מזה כי למאור לבד יצטרך כתית לא למנחות ועוד שבשאר המנחות לא זכרה התורה זה התנאי כמו המנחות הנזכרות בפרשת פנחס בענין המנחות הבאות עם המוספין וזה לאות כי לא תקפיד התורה בענין השמן הבא עם המנחות שיהיה כתית והנה הענין בעצמו יחייב זה כי למנורה ראוי שתקפיד התורה שיהיה שמן כתית כדי שיהיה נאות להעלות נר תמיד. ואולם השמן הבא עם המנחות לא היו משתמשין בו בדבר יצטרך להקפיד בו שיהיה כתית וזה מבואר מאד:

רובע ההין. היא שלשה לוגין:

פסוק מא

לריח ניחח אשה ליי'. אחשוב שהרצון בזה הריח החזק לעורר המקריב הקרבן להתבונן בענין הקרבנות האלו למה היו כדי שיגיע בהם התועלת המכוון והיא הגעת הנבואה למי שהיה מהכהני' ראוי לה כמו שהיו הפעמונים במעיל האפוד לזאת הסבה כמו שזכרנו במה שקדם וכבר ביארנו איך יהיה מבוא בענין הקרבנות האלו להגעת הנבואה בפרשת נח:

פסוק מב

פתח אהל מועד. הוא העזרה כמו שקדם:

לפני יי' אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם. הוא קדש הקדשים אשר היה מעיר אל ענין הגעת הנבואה כמו שקדם ומשם היא נראה רושם מוחש בהגיע הנבואה למשה כמו ענן ומה שידמה לו להורו' על הכונה במה שהיה שם שעם הוראתו על מציאות הצורות הנבדלות היה מורה על שפע האלהי אשר בו תהיה הנבואה והנה זכר זה בזה המקום להורות על שעקר הכונה בענין הקרבנות הוא להגיע הנבואה:

פסוק מג

ונקדש בכבודי. ר"ל ששם יראה כבודי:

פסוק מה

ושכנתי בתוך בני ישראל. רוצה לומ' שתדבק בהם השגחתי במה שיקנו מהשלמות בסבת המשכן והעבודה הנעשת בו ואהיה להם למנהיג להצילם מהרעות הנכונות לבא עליהם מצד מערכת הככבים באמצעות ההודעה אשר תבא להם בהם מצד הנבואה ואז יתבאר להם בראותם השגחתי הדבקה בהם כי אני יי' אלהים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים על צד ההשגחה הפרטית:

פרק ל

פסוק א

ועשית מזבח מקטר קטרת. זה המזבח הוא מזבח פנימי ויקטירו בו קטרת הסמים בבקר ובין הערבים בעת הקרבת התמידין ואז ידליקו המנורה גם כן ומקומו היה בין השלחן הזהב והמנורה משוך בין שניהם לחוץ וכבר כרנו הסבה במה שקדם והנה יתבאר במה שיבא תואר קטרת הסמים אשר יקטירו בו:

פסוק ב

ממנו קרנותיו. בעבור שהמזבח מורה על ענין ההפסד כמו שקדם וההפסד יהיה מצד החומר אשר הוא חלק מורכב כשיפרדו יסודותיו וישובו לענינם הראשון דנה רצה שיהיו בו ד' קרנות כמספר היסודות שיהיו ממנו כי מהם נהיה המורכב והנה היה מכוון כנגד ארון העדות כי זה המזבח יורה על ההפסד האדם ושובו ליסודותיו ושוב נפשו אל האלהים אשר נתנה ולזה לא היה נעשה בו כי אם הקטרת קטרת הסמים ולזאת הסבה היו משימים בו מעלה עשן להעיר על עליית הנפש אל התחלתה בעת הפרדה מהחומר:

פסוק ז

בהטיבו את הנרו'. ר"ל בהדלקתו כהנרו' כי כבר ידליק אותם בבקר ובערב ולפי שסמך ענן הקטרת להדלקת הנרות למדנו שאין מחנכין מזבח הזהב אלא בקטרת של בין הערבים כמו שאין מחנכין את המנורה אלא בנרות של בין הערביים והענין הזה יתבאר במנורה ממה שאומר והוא שכבר אמר במנורה יערוך אותו אהרן ובניו מערב ועד בקר למדנו שהדלקת הערב הו' השרש וממנו תהיה ההתחלה ועוד שהכתוב קרא הדלקת הבקר הטבה והדלקת הערב העלה וההטבה לא תהיה כי אם בנרות שדלקו וזה מבואר בנפשו ולפי שבא זה בלשון הטבה לא היו מדליקין אותם יחד בבקר אבל היו מדליקין אותם יחד בערב אבל היו מדליקין קצתם פעם אחד וקצתם בפעם אחרת כמו שנזכר במסכת תמיד:

פסוק ט

לא תעלו עליו קטורת זרה. זולת הקטורת אשר יתבאר ענינה במה שיבא ולא עולה ומנחה ושאר הקרבנות כי זה המזבח לא ישמש זולתי להקטרת הקטורת והיא מצות לא תעשה:

ונסך לא תסכו עליו. רוצה לומ' שלא ינסכו עליו יין או שמן כמו הענין במזבח החיצון והיא גם כן מצות לא תעשה לפי דעתי אך הרב המורה לא מנאה ודעתו רחבה מדעתנו:

פסוק י

וכפר אהרן על קרנותיו האחת בשנה. רוצה לומר שיזה בהם ביום הכפורים כמו שיתבאר בפרשת אחרי מות והנה לא זכר עשיית מזבח הפנימי עם עשיית השלחן והמנורה אך המתין לזכור עשייתו עם זכירתו עשיית מזבח החיצון להורות שאלו שתי המזבחות יכוון בהם כוונה אחת בעינה כי שניהם מורים על ההפסדים אלא שמזבח הפנימי מורה על הפסד האדם אשר ישאר ממנו דבר בלתי נפסד והוא הנפש וזה היה מיוחד עניינו להקטרת הקטרת כמו שזכרנו והנה הסבה בזה זכרנוה עם זכירתנו ענין המנורה ושלחן הזהב ולפי שההויה יותר נכבדת מכל המורכבים זולתי האדם היה שלא יתחנך מזבח החצון כי אם בתמיד של שחר כי טבע היום הוא נאות להויה כמו שיתבאר למי שעיין בטבעיות. ולפי שההפסד באדם שהשלים נפשו יותר נכבד לו מההויה היה שלא יתחנך מזבח הזהב כי אם בקטרת שבין הערבים כי טבע הלילה הוא נאות להפסד ואמנם היה זה כן כי ההויה הוא באד' לזה התכלית בהפך הענין בשאר המורכבים וכן הענין בהדלקת המנורה כי היא תורה על ענין השגת שלמות האדם באמצעות כלי הנפש המרגשת עד שנרותיה יאירו מזה לצד הכרובים. וראוי שתדע כי ארון העדות היה לפאת מערב כדי להרחיק מנתינת האלהו' לשמש כמו שעשו הרבה מהתועי' הקודמים וזה כי בהשתחויתם אל היכל השם בבקר יהיו אחוריהם לשמש בעת שחיטתם תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים וסמכו זה למה שאמר שנים ליום ר"ל לנגד היום אשר סבתו השמש ולזה היה נשחט תמיד של שחר בעזרה בקרן צפונית מערבית ותמיד של בין הערבים בקרן צפונית מזרחית ולזאת הסבה כונו גם כן שיהיה המדליק את המערכה בבקר באופן שיהיו אחוריו לצד מזרח כמו שנזכור בג"ה במה שיבא והנה התועלות המגיעות ממה שנכלל באלו הפרשיות התבארו מדברינו במה שקדם:

פסוק יב

כי תשא את ראש. הרצון בו כאשר תמנה כי המונה מרים הפרטים ומעלה אותם כלל אחד עליון והנה מצאנו שהמספר סבת הנגף במה שנזכר מעני' דוד בצוותו ליואב שר הצבא למנות ישר' ולא ידענו סבת זה הענין בשלמות וידמה שיהיה זה הענין שב

אל עין הרע והסבה בהיזק הנמצא בו לפי מה שאחשוב כי כבר יותכו ויצאו מהעין קצת אדי' והמותרי' אשר ידחה הטבע עד שכבר ספר הפילוסוף כי המראה החדשה אם תסתכל בה האשה בעת וסתה יראה בה כתם דם ישאר רשומו בה זמן מוחש ואלו האדים יתכן שימיתו קצת האנשים בהיותם ארסיים להם ולקלות הפעלותם מהם וזאת היא מה שאחשוב סבת הנגף המגיע מהמספר ושימותו קצת האנשים הנמני' מזולת קצת מפני החלוף אשר בטב' במקבלי' המתפעלי' מזה והוא מבואר שהעין הוא האבר שינזק יותר מפני זאת ההבטה הארסיית ויביא באמצעותו ההיזק אל המוח מצד היותו שכן לו ולזה תמצא שלא היו מקפידים אם היו הדברים הנמנים חלק מהאנשים כאלו תאמר אצבעותיהם כי האברים ההם אין בטבעם שיזיקו בזה הפעל תמצא זה במה שהיו עושים בהפילם גורל מי יעשה אחת אחת מהעבודות הנעשות במקדש לפי מה שהתבאר במסכת יומא שכבר היה מוציא כל אחד מהם אצבע והיו מונין כל האצבעות ולא היו חוששין בו כי הסכנה כלה היא כשתהיה ההבטה אל פנים כי שם מקומות יעברו בהם אלו האדים בקלות ויוכלו אל המוח כאלו תאמר העינים לקלות הפעלותם והאף והאזן להיותם פתוחים אל המוח ולפי שכבר אמר' התורה ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם למדנו מזה שאין ראוי לפקוד אותם בעצמם כדי שלא יהיה בהם נגף ולזה פקד שאול העם בטלאים רוצה לומר שהיה מביא כל אחד טלה והיו הטלאים נמנים ופעם אחרת פקד אותם באבנים רוצה לומר שהיה כל אחד מהם מביא בזק והיו הבזקים הם הנמנים ובזה הענין שגג דוד כשצוה ליואב להביא מספר מפקד העם וראוי שתדע שזאת המצוה ר"ל שיתנו מחצית השקל כשימנה אותם לא היתה אלא לפי שעה וזה הוא אמרו כי תשא את ראש בני ישראל וגו' ולזה תמצ' שלא נהג זה הענין כי אם בזה המספר הראשון אש ספר אותם משה שהיה בשנה הראשונה כשיצאו ממצרים ומחציי השקלים האלו נעשו אדני הקדש ואדני הפרכת העמודים וצפוי ראשיהם וחשוקיהם כמו שהתבאר בפרשת ואלה פקודי. ואולם במספר השני שספר אותם משה הנזכר בפרשת במדבר סיני ובמספר השלישי שספר בפרשת פנחס לא נהג זה הענין. ולזה תמצא כי כשספר אותם שאל פקדם בטלאים ובבזק ולא נתנו מחצית השקל לפי שזאת המצוה לא היתה אלא לפי שעה:

פסוק יג

גרה. הוא הנקרא מעה בלשון רבותינו וכבר הוסיפו שתות ושמו השקל כ"ד גרה ומשקל הגרה הוא כמשקל י"ו גרגירי שעורה בינונית לפי מה שקבלו הגאונים:

פסוק טו

העשיר לא ירבה. והדל לא ימעיט וגו'. כבר ביארנו שזאת המצוה לא היתה אלא לפי שעה ולזה לא ימנו הלאוים הנופלם בה במספר המצות. והנה צוה השם יתע' שלא ירבה העשיר בזה הענין ולא ימעיטו הדל לסבות האחת מפני שזה הושם בעניינים המשותפין לישראל שהיה ראוי שיהיה החלק האחד בו כחלק האחר ולא היה ראוי לקחת מהם על צד החיוב כי אם דבר שוה לא יוכר בו שוע לפני דל ואולם על צד הנדבה הותר להם להתנדב כל אחד מהם לפי אשר ידבנו לבו כמו שנתבאר מעניין מה שנתנדבו הנשיאים וזולתם למלאכת המשכן. והשנית שזה היה לכפר על נפשותם ממה שמנו קודם שנכנסו תחת כנפי השכינה וכל אחד מהם נפש יש לו ולזה ראוי שיהיו שוים בזה העני' והנה זאת התרומה הית' חלק אחד ממאה מערכם כי ערך הזכר שהוא מבן עשרים שנה ומעלה הוא חמשי' שקל לפי מה שהתבאר בפרש' אלה מסעי ולקחת את כסף הכפורים וגו'. ראוי שתדע שזה הפסוק הוא מדבר מתרומ' אחרת זולתי התרומ' שקדם זכרה בזאת הפרשה וזה שהתרומה הקודמ' לא נתנה על עבודת אהל מועד אבל נעשו ממנ' האדני' ושאר הדברים שנזכרו בפרש' אלה פקודי ועוד שאם היה הדבר כן היה אמרו לכפר על נפשותיכ' בזה הפסוק כפל ומות' ולזה ידמה שזה העני' מדבר מתרומ' אחרת יעשו ממנה התמידי' וכל קרבנו' צבור כי זה חובה על ישר' לעשותו ויתחיי' שיהי' שם כסף משותף יעשו ממנה כל אלו הענינים אשר חיובם על כלל ישראל ולפי שעבודת אהל מועד תשוב בסבוב כל שנה ושנה ראוי שיוקח כסף הכפורים זה בכל שנה ושנה ואולם אמרנו שהוא תשוב בסבוב בכל שנה לפי ששם העבודו' לא יהיו כי אם משנה לשנה כמו עבודת יום הכפורים וקרבן העומר ושתי הלחם של עצרת ומה שידמה להם ולזה הוא מבואר כי עבודת אהל מועד תכלול בעבודת השנה ולפי שכבר נאמ' בזה הכסף לכפר על נפשותיכם כמו שנאמר זה בתרומה הקודמת וכבר נתבאר שם כי הכפרה על הנפשות תהיה מחצית השקל הנה זה הכסף ג"כ יהיה מחצית השקל לכל אחד ואחד ולפי שזה הכסף ילקח מאת בני ישראל לבד הנה לא יקחו שקלים מהגוים ואם נתנו אין מקבלין מהם וזה דבר התבאר בספר עזרא שנאמר לא לכם ולא לבנות בית אלהינו וגו'. וראוי שתדע כי הכהנים והלויים ג"כ נכללים בבני ישראל ולזה יתחייבו בשקלים. ואולם הנשים פטורות שנאמר בבני ישראל ולא בנות ישראל והעבדים דינם כדין הנשי ולפי שזמן התחלת עבודת אהל מועד היה באחד בניסן כי אז הוקם המשכן הנה יהיה אחד בניסן ראש השנה לגביית השקלים וכבר יספק מספק ויאמר איך יתכן שנאמין שיהיה שעור זאת התרומה מחצית השקל והנה מצאנו בימי עזרא שהשיבו

זאת התרומה לשלישית השקל שנאמר והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל לשנה לעבודת בית אלהינו ללחם המערכת למנחת התמיד וגו'. והנה אנחנו נבאר זה באחת משני דברים אם שנאמ' שאין שעור זאת התרומה מוגבל מן התורה ולזה היה להם כח לפחות ממחצית השקל או שנאמר שאין חיוב זאת התרומה מן התורה ונאמר שאם היו השקלים שהיו בימי עזרא כשיעור השקלי של תורה היה זה הספק מחוייב ואולם כשיתבאר שאותם השקלים הם זולת השקלים של תורה יותר זה הספק. והנה העירו רבותינו במסכת שקלים שהשקל שהיה בימי עזרא היה כפל השקל של תורה מזה המקו' יותר זה הספק ולא תקשה זה עלינו ממה שאמרו שם שהם נתנו שלישית השקל ההוא כי אנחנו התרנו זה הספק לפי פשט הכתוב ובגמרא רבני מערבא התירו זה הספק באופן הולך מהלך הדרש וזה שהם הבינו שלישית השקל על תרומת השקלים שהיו תורמים שלש פעמים בשנה ובזה האופן התירו זה הספק שם ואחשוב שהם למדו זה מזה הפסוק על צד האסמכתא לא שיהיה דעתם שתהיה הכוונה בפסוק ההוא זאת הכוונה וראוי שתדע כי ענין השקלים אינו נוהג אלא בזמן שבית המקדש קיים שנאמר ונתת אותו אל עבודת אהל מועד בזמן שעבודת אהל מועד נוהגת וזה מבואר בנפשו כי לזה התכלית ינתנו השקלים

פסוק יח

הנה היה הכיור וכנו שהיו שמים אותו עליו מנחשת כמשפט שאר הדברים שהיו בחוץ אהל מועד וכבר זכרנו הסבה במה שקדם:

ונתת אותו בין אהל מועד ובין המזבח. וראוי שתדע שלא היה הכיור כנגד פתח האהל מועד ואמנם היה משוך ממנו לדרום וזה כי לפאת דרום היה כבש המזבח בדרך שכשיעלו בו להזות על קרנות המזבח ילכו לצד ימין כי זה הוא ההעתק הטבעי לאדם כי התחלת התנועה הוא מהימין כמו שנזכר בטבעיות וזאת הרחיצה היה בשתם אל המזבח לשרת כמו שאמר אחר זה ולזה ראוי שיהיה הכיור אצל כבש המזבח:

ונתת שמה מים. ראוי שתדע שכבר יחוייב בזה המשקה שישמו בכיור שידבק בו גדר המים ולזה יתכן שיהיה ממים חיים או ממי מקוה כי אין מתנאי המים שיהיו חיים אבל יהיו צלולים או עכורים אלא שצריך שלא יהיה עכירותם באופן שיצאו מגדר המים וכן אם נתערב בהם דבר ונשתנה מראיהן כי אז תסלק מהם שם המים וזה מבואר בנפשו:

פסוק יט

ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם. ראוי שתדע שהם היו הולכים יחפים במקדש כדי שלא יהיה ביניהם דבר חוצץ ובין המקדש והנה הידים והרגלים עם שהם מתלכלכים תמיד בדברים שיתעסקו האנשים בהם הנה ישלח להם הטבע מותרות

הזיעה וזה מבואר מענינים ולכבוד השם יתע' היה מחוייב שירחצו אותם במים בעת הכנסם לאהל מועד או בגשתם אל המזבח לשרת וכדי שיתנקו יחד הידים והרגלים היה משים ידו על רגלו ורוחץ אותם יחד ולפי שאמר ורחצו אהרן ובניו ממנו למדנו ששיעור מי הכיור הם שירחצו מהם ארבעה כהנים ידיהם ורגליהם כי אהרן ובניו היו ארבעה והם אהרן אלעזר ואיתמר ופינחס:

פסוק כ

בבאם אל אהל מועד. ר"ל לשרת כאלו תאמר להקטרת קטרת או להדלקת המנורה והנה למדנו זה ממה שאמר או בגשתם אל המזבח לשרת כי זה יורה שזאת הביאה הנה המכוון בה הוא לשרת והנה תמצא בסוף אלה פקודי שאמר תמורת זה המאמר בבאם אל אהל מועד ובקרבתם אל המזבח ירחצו והנה הרצון בקריבה ההיא לשרת וכזה יהיה הרצון בביאה לשרת וזה מבואר מאד ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימותו לפי שאמר תהלה ורחצו מים ולא ימותו אחר ביאת אהל מועד הודיענו גם כן שאם יגשו אל המזבח לשרת בזולת רחיצת ידיהם ורגליהם יהיו חייבים מיתה וזאת המיתה היא מיתה בידי שמים כי לא בא ציוי לנו להמיתו. וראוי שתדע שאם עבד הכהן בלא רחיצת ידיו ורגליו עבודתו פסולה והנה נלמד זה ממה שאמר בבעל מום בפרשת אמור אל הכהנים. ולא יחלל את מקדשי. הנה ביארה התורה בבעל מום שאינו במיתה אם עבד שעבודתו פסולה וכל שכן בזה שהוא במיתה והנה דקדקה התור' שתהיה זאת הרחיצה במים קדושים שנתקדשו בכלי שרת ושתהיה הרחיצה הזאת במקדש למעלת העבודה ואם חסר אחד מאלו התנאים הרי זה כאלו לא רחץ.

פסוק כג

בשמים ראש. ענינו כמו ראשי בשמי' והרצון בו המשובחי' שבהם:

מר דרור חמש מאות. שקלים ר"ל משקל חמש מאות שקלים כמו שאמ' בסוף העני' וקדה חמש מאות בשקל הקדש:

וקנמן בשם. הוא הקנמון ואולם אמר בשם לפי שיש ממנו שאינו בשם. וראוי שתדע כי מקנמן בשם היה שם גם כן חמש מאות שקלים שאם היתה כוונת התורה שלא יקחו ממנו כי אם מאתים וחמשים שקלים היה ראוי שיאמר וקנמון בשם מחציתו ר"ל מחצית הר"נ או וקנמון בשם ר"נ. והנה הרצון באמרו וקנמן בושם מחציתו ר"נ שיהיה מה שיקחו ממנו ר"נ שקלם ורצתה התורה שישקל הקנמן בשם בשני פעמים כדי שיהיה משקלו נוסף מעט על משקל המור דרור והקדה כי יהיו בו שתי הכרעו' וזה כלו מחכמת התורה בזאת ההרכבה שתהיה באופן היותר שלם אל מה שכוון כה מטוב הריח והקיום ולא

נוכל לעמוד על אופן החכמה בזאת ההרכבה מצד קצורנו בידיעת טבעי הדברים וטבע הנמזג מהם ומצד קצורנו בידיעת מה שכונה בו התורה בזאת ההרכבה:

וקנה בשם. הוא הקנה אלא שיש מהם שאינו בושם וממנו ילקח משקל ר"נ שקלים:

פסוק כד

וקדה. הוא הקשט:

ושמן זית הין. שעור ההין י"ב לוגין לפי מה שנתבאר מצד הוראת הגדר והנה היה שורה אלו הסממנים במים בדרך שיתנו בהם ריחם ואחר כך היה נותן בהם במים הין שמן ומכשל המים באש עד שיכלו המים וישאר הרקות בשמן וזה השמן היה בתכלית מטוב הריח והוא הנקרא שמן המשחה כי ממנו ימשח כל הנזכרים הנכנסים בגבול הקדושה והמעלה והגדולה ובו נמשח אהל מועד ושאר הדברים וארון העדות שצוהב משיחתן בזאת הפרשה ובו נמשחו אהרן ובניו והיו נמשחים לדורות הכהנים הגדולים ומשוח מלחמה ומלכי בית דוד מי שהיה נמשח מהם וזאת המשיחה היתה כמין כי יוני כמו שזכרנו במה שקדם והנה כוון בה טוב הריח לישב בנפש גודל מעלת מי שהיה נמשח בה:

פסוק כט

כל הנוגע בהם יקדש. רוצה לומר מהדברים הראוים להם כי הם אשר אפשר שיתוארו בזה התאר ומזה המקום למדנו שכמו שהמזבח מקדש הראוי לו אף על פי שנפסל כן הענין בכבש המזבח וכן כל כלי המזבח וכל כלי השרת מקדשין הראוי להם כבר נתבאר זה מזה המקום:

פסוק לא

שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם. ר"ל זה שעשהו משה כי זולתו לא נעשה ולא יעשה וזה יתבאר ממה שאומר והוא שאם היתה כוונה שיעשה שמן המשחה תמיד בזה התאר היה ראוי בהזהירה שלא נעשה כמוהו במתכונתו שתבאר שלא נעשהו לנו כמה שאמרה בענין הקטרת:

פסוק לב

על בשר אדם לא ייסך. כל אדם במשמע ואפילו מי שנמשח בשמן המשחה כי אדם הוא ולזה אם סך בו כלים ובהמה או אדם מת פטור כי לא ידבק בו גדר האדם וראוי שתדע כי הסך ממנו לגוים פטור כי המאמר הוא בבני ישראל שנאמר ואל בני ישראל תדבר לאמרו וגו':

ובמתכונתו לא תעשו כמוהו. לא ליי' ולא לכם:

קדש הוא. ולזה נמנעה בו הסיכה ואחר זה ביאר כי מי שיעשה זה ענשו כרת ואשר יתן ממנו על זר. רוצה לומר משמן המשחה שעשה משה. והנה נכלל במה שאמר אשר יתן ממנו הסיכה והמשיחה ולזה הוא מבואר שהנותן משמן המשחה על כהן גדול והדומה לו שנמשח בשמן המשחה פטור שנאמר על זר ואין אלו זרים אצלו. ולא יתחייב עליהם אם לא סך אותם כי הכל זרים אצל סיכה שנאמר על בשר אדם לא ייסך ומזה המקום יתבאר על הסך ממנו אפילו כהן גדול ענוש כרת. ואולם השעור אשר יתחייבו בו הוא כזית כי לא יורגל לתת מהשמן על האנשים שימשחו עצמן בו פחות מזה השעור ולזה לא יתחייבו בו על הסיכה בפחות מזה השעור והנה בענין שמן המשחה ספק אינו מעט וזה כי זה השמן אי זה שהיה שעורו היה מחוייב שיכלה באורך הזמנים ויעדר ממנו המשיחה ולא תהיה אם כן זאת המצוה נוהגת לדורות וזה הענין אנחנו נמצא בהפך כי התורה קראה הכהן הגדול הכהן המשיח וזה לאות כי ראוי תמיד בכל כהן גדול שיהיה משוח בתמידות התורה שהיא נצחית לפי השרשים התוריים ואם אמרנו שזה השמן לא יכלה הנה זה יהיה בתכלית הפלא שיהיה מה שיחסרו ממנו תמיד נשאר על שיעור אחד והוא מבואר שלא ימצא בכאן מופת מתמיד ונאמר שכבר ביאנו כמאמר הששי מספר מלחמות השם שכבר יתכן שימשך המופת בסבת הנביא גם אחרי מותו ולזה תמצא שלא סר המן במות משה כמו שהתבאר בספר יהושע והיה זה כן כי מהנביא נמשך ביד אלהינו הטובה עליו לתת כמו טבע לדברי' המקבלי' שימצא להן כמו זה המציאות הנפלא אז ובזה האופן היה המן אשר נגנז בצנצנת נשאר קיים באורך הזמנים עם מהירות הפעלות המן עד שהיה נבאש מה שנשאר ממנו אחר יומו. והיה נמס הנשאר ממנו בשדה כחם השמש לפי שכבר נתן בו על דרך המופת כח טבעי אל שלא יתפעל מהדברים אשר מחוץ ובזה הכח היה נשאר קיים גם אחרי מות הנביא וכן הענין בשמן המשחה לפי מה שאחשוב רצוני שכבר נתן בו כח טבעי על דרך המופת להתקיים ולשנו' מה שידבק בו מהאויר המקיף ולהשיבו אל טבעו והנה תמצא כי לשמן האותות מה לקבול זה הטבע עד כי יאמרו בשמן כאשר יתישן לא יחסר בל יתוסף שעור מה ואולם הסמים אשר בזאת ההרכבה היו עוזרים גם כן אל זה כי המופתים כשיעשם השם יתע' יבקש להם הסבו' היותר נאותו'. והנה תמצא כי רבותינו זכרונם לברכה הסכימו גם כן בראש כריתות שזה הענין היה בשמן המשחה על דרך פלא. והנה כיון השם יתעלה שלא יהיה שם שמן המשחה זולת זה כדי שתהיה הקדושה נאצלת על מי שנקדש בזאת המשיחה על יד משה רבינו אדון הנביאים שהיה נכבד מכל נולד להוסיף מעלה בנפש על זאת הקדושה וראוי שתדע כי כלי שרת יהיו קדושים אף על פי שלא נמשחו בשמן המשחה כיון שנשתמשו

בהן במלאכתן שנאמ' ואת כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש מגיד כי בפעל השירות הם נכנסין בגדר כלי השרת שהם כלי הקדש כמו שזכר בסוף הפרשה וכלה אהרן ובניו לכסות את הקדש למדנו שכיון ששרתו בהם בקדש הם נקראים כלי הקדש. ובזה האופן היו מתקדשים כלי השרת בבית שני כי לא היה להם שמן המשחה ובכלל הנה משיחת הכלי' לא היתה אלא לפי שעה כדי שיתישב יותר בלבם קדושת המשכן וכליו. ואולם אחר שנתישב בלבם ענין קדושת המשכן לא נצטרכו לזה וכן משיחת כהן הדיוט לא היתה אלא לפי שעה ובזאת המשיחה נתקדשו כל הכהנים הבאים אחריהם זולתי כהן גדול מפני יתרון מעלתו על שאר הכהנים ולזה אמר' התורה בכהן גדול אשר יוצק על ראשו שמן המשחה מגיד שלא יוצק שמן המחשה על כהן הדיוט והנה התועלת בזאת המצוה מבואר:

פסוק לד

נטף. הוא נוטף מעצי הקטף שיצא מהם הצרי:

ושחלת. הוא הנקר' בלשון משנה צפרן לפי שהוא חלק ומצהיר כצפרן:

וחלבנה. הוא שרף אילנות וריחו רע. ואמו שקורין אותו גלבנו"ם בלע"ז:

בד בבד יהיה. ר"ל שיקח משקל שה מכל אחד מהד' סמים שזכר ואולם הסמים שלא נתפרשו שכלל אותם בשם סמים ידמה שהם מים ההם היו ידועים מצד פרטי הסמים הנזכרים אחריהם וזה דבר ידוע מצד הוראת הגדר הלא תראה כי המון ישאלו לרוכלי' סמים' מודקי' ויכונו בזה אל הרכבה מיוחדת מסמים לתבל בהם התבשיל וזה מפורסם אצלנו ולזה יהיו הסמים שזכר אחריהם נטף ושחלת והלבנה זולת הסמים שזכר אחריהם לבונה זכה וכבר קבלו רבותינו איש מפי איש מה היה המובן בשם סמים בזמן ההוא בזה האופן ואמרו שי"א סממנין נאמרו לו למשה מסיני ואלו הם. הארבעה הנזכרים בתורה ומור. וקציעה. ושבלת נרד. וכרכום. וקשט. וקנמון. וקלופה. וידמה גם כן שבשם סמים עם מה שנלוה לו יובן מצד הוראת הגדר מהות הסמים ויחסי ההרכבה והנה נתבאר לרבותינו בזה האופן כי יחס ההרכבה הזאת היא בזה התואר שכאשר ילקחן מכל אחד מהארבעה סמים הנזכרים בתורה שבעים חלק ילקח ממר וקציעה ושבלת נרד וכרכום מכל אחד י"ו חלק ומקושט. י"ב חלק ומקנמון ט' ומקלופה ג':

פסוק לה

ממולח טהור קדש. הרצון בממולח שיודקו הסמנין באופן שישלם בהם העירוב בקלות להכנס כח כל אחד מהם בכל גוף חברו כמו שיכנס המלח בכל הגוף שימלחוהו ובזה ישלם בהם ההתמזגות והערוב כמו שהתבא' בטבעיות ואמ' טהור להזהיר על הטומא' וקדש להזהיר שלא יעשוה קטורת מהחולין אבל יקנו הסמים מהדמים שהם קדש. ואם

עשו הקטורת מן החולין הרי היא פסולה ואין צריך לומ' שאם לא היתה טהורה שהיא פסולה:

פסוק לו

ושחקת ממנה הדק. ר"ל מהקטרת המרוקחת:

ונתת ממנה לפני העדות. ר"ל במזבח הקטרת שהיו מקטירי' בו ממנה בבקר ובערב. והוא היה מכוון לפני העדות כמו שזכרנו במה שקדם:

פסוק לז

והקטרת אשר תעשה במתכונתה לא תעשו לכם. והיא לא הבדילה בזה אך הזהירה שלא נעשהו כלל וזה לאות כי כוונת התורה שלא יעשה ממנו זולתי מה שעשה משה וכבר יתבאר זה גם כן באופן אחר וזה שאם היתה כוונת התורה שיעשה זה השמן תמיד לא היה ראוי שתודיע כמות משקל הסמים אבל היה די שתודיע יחוס ההרכבה כמו שאמרה התורה בקטרת בד בבד יהיה ולא הודיעה המשקל שיקח מאחד מהם ולזאת הסבה תמצא שלא היה כהן משיח בבית שני לפי שגנז יאשיהו שמן המשחה ולא היה להם רשות לעשותו:

והקטרת אשר תעשה במתכונתה לא תעשו לכם. הרצון בזה שתהיה מאלו הסמנין ובזה יחס מההרכבה לא תעשו אותה כי אם לכוונ שתהיה קדש ליי' לא שתעשו אותה לעצמכם ואחר זה ביאר שאם יעשה אותה להריח בה שהוא בכרת ואולם אם לא עשוה להריח בה כמו שעשאה למסרה לצבור או להתלמד בה פטור. וכן אם הריח בה ולא עשאה אינו חייב כדת כי לא יתחייב כרת כי אם מי שיעשה במתכונתם להריח בה ואולם אופן החכמה מהעשותה מאלו הסמים בזה האופן מההרכבה הנה נעלמה ממנו הסבה ואחשוב הכונה בזאת ההרכבה שהיה לה טוב הריח כשיקטירו אותה ויראה לה עשן עב מוחש להעיר על הכונה אשר בעבורה היתה הקטורת והנה היה מחוייב שתהיה זאת ההרכבה מוגבלת באופן אחד מהאופנים ולו היתה באופן אחר היתה נופלת השאלה ג"כ ואולם אמרנו שכבר היה מחוייב שתהיה מוגבלת כי כל מה שהיה נעשה בזה המקום הנכבד היה ראוי שיהיה מוגבל לעוצם מעלתו הלא תראה כי האנשים רבי המעלה ימצאו פעולותיהן יותר מוגבלות עד שימצא בפעולותיהם מה שבקרי יותר מעט והאנשים הפחותים מאד תהיה רוב פעולותיהם בקרי וכן הענין בנמצא בכללו כי מה שהיה יותר נכבד היתה ההגבלה יותר נמצאת בו. והמשל כי הב"ח יותר אמתיים כשתהיה פעולותיהם הטבעיות מוגבלות מהצמחים כי אתה תמצא צמחים רבים ממין אחד יתחלפו תכלית החלוף במספר ענפיהם ובזרעם ולא ימצא כמו זה החלוף בב"ח כמספר איבריהם ובמספר הולדות ומה שהיה יותר שלם מהב"ח ימצא יותר אמתי

בהגבלה עד שיכלה הענין אל הגרמים השמימיים שאין בענינם דבר בקרי אבל כל מה שבהם הוא מוגבל ומכוון כבר זכר זה הפילוסוף במה שאחר הטבע ולזה נראה לנו כי הרבה מהדברים המוגבל עניינם מהדברים אשר במקדש הנה תהיה הסבה באופן הגבלתם בזה האופן כדי שיהיה כל מה שיעשה בו מוגבל ומסודר מזולת סבה אחרת בזה ואולם תבוקש סבה לענין ההוא לא להגבלה הנופלת בעניניו וזה שער גדול להעמידנו על אמתת אופן החכמה בהרבה מהדברים שהיו נעשים במקדש ולו חקרנו בסבה זאת ההגבלה היה מביא אותנו זה להזיות רבות וירחיקנו מעמד על כוונת התורה וזה ממה שלא יעלם למי שיפליג החקירה באלו הדברים ואולם שיעור מה שיקטירו ממנו בכל פעם ופעם לא נתבאר בתורה זולתי מה שיקטירו ממנה ביום הכפורים שהוא מלא חפני הכהן וכבר קבלו איש שהשיעור שנהגו להקטיר ממנה בכל פעם הוא משקל י"ב שקלים וחצי שקל ואולי זהו השיעור הראשון הראוי לעשות בו כמו זאת ההקטרה באופן שיורגש ענינ' הרגש חזק ואולם התועלת המגיע מענין ההקטרה כבר זכרנוהו במה שקדם:

פרק לא

פסוק ג

ואמלא אותו רוח אלהי'. כבר ביארנו בראשון מספר מ"י כי כל מה שנשיגהו מהחכמה הוא שופע לנו מהשם יתעלה וזה דבר העדיתנו עליו התורה בזה הפסוק ומזה המקו' יתבאר שמושכלות השכל המעשי הם גם כן שפועות לנו מהשם יתעלה ובמה שאמר וכלב כל חכם לב נתתי חכמה העדיתנו על ענין נפלא והוא שזה השפע השופע לנו מהשם ית' לא יגיע לנו אלא אם כן הכננו עצמנו לקבול השפע ההוא וזאת ההכנה תהיה במה שנשיגהו מהמוחשו' אשר הוא סבת קנותנו המושכלות אמרו ז"ל אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש לו חכמה שנאמר ובלב כל חכם לב נתתי חכמה וכן התבאר בספר המופת שכל למידה ולמוד תהיה בידיעה קודמת. והנה אצל זכירתו ענין עשיית המשכן וכליו בזה המקו' זכר אותה בהדרגה הראויה לפי המעשה ולזה הקדי' זכר עשיית אוהל מועד לעשיית הארון וזכר שתי המזבחו' זה אחר זה להיותם לכונה אחת באופן מה כמו שזכרנו:

פסוק י

השרד. רוצה לומר השרות והם הבגדים שהיו מכסי' בהן כלי המשכן בנשאם אותם באופן אשר התבאר בפרשת במדבר סיני:

פסוק יג

אך את שבתותי תשמורו. רוצה לומר השבתו' והמועדי' כי כל אחד מהם נקרא שבת על שם השביתה מהמלאכה. והנה בא זה הצווי בזה המקום לסבות. האחת היה לעמוד

על הכונה אשר בעבורה היו עניני המקדש באופן שהיו בו כי השבתו' הם מכווני' לזאת הכונה בעינה כמו שזכרנו במה שקדם ויתבאר גם כן על השלמות במה שיבא בג"ה. והשנית היא כי אולי יחשב חושב כי מפני שהקרבנות המוגבלים בתורה דוחים השבת והמועדי' כן תדחה מלאכת בית המקדש השבתות והמועדים ובארה לנו התורה בזה המקום שאין הענין כן והסבה בזה שלא קבעה התורה מועד בעשיית בית המקדש כמו שקבעה מועד בעשיית התמידין והמוספין ומה שידמה להם ולזה לא תדחה עשיית המקדש שביתת שבת לא יום טוב:

כי אות היא ביני וביניכם. רוצה לומר שבת בראשית כי הוא תעמידנו על שיש שם עלה ראשונה גבוה משאר עלות הנמצאות ולזה תורנו כי השם יתע' הוא יי' שהוא מקדש אותנו במצותיו להתקרב אליו בחזקת היד:

פסוק יד

ושמרתם את השבת. ר"ל שלא תעשה בו מלאכה:

כי קדש היא לכם. ביארו רז"ל מזה המקום שהמלאכה הנעשת בשבת אינה אסורה אף על פי שכבר נעשת באיסור אמרו היא קדש ואין מעשיה קדש והוא מבואר שהתור לא אסרה לנו הנעשה בשבת אבל אסרה לנו עשית המלאכה:

מחלליה מות יומת. כבר התבאר בענין המקושש שזאת המיתה היא סקילה וזה אמנם יהיה כאשר יהיה בעדים ובהתראה:

ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה. רוצה לומר אם היה מזיד ולא היו שם עדים והתראה וענין הכרת הוא אבדן הנפש באופן שלא יהיה לה השארות כמו שהתבאר במכילתא:

פסוק יז

ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים. הנה זה האות הוא שהשבת תעידנו על שהשם יתע' חדש העולם אחר שלא יה וזה האות הוא זולת האות הקודם כי הוא לדעת כי הא יי' מקדשנו. ולזה היתה מצות השבת לפי מה שהתבאר בתורה לשלש סבות שתי אלו הסבו' הנזכרו' בזה המקו' והשלישית להעמידנו על שהשם יתע' הוציאנו ממצרי' כמו שנזכה בפרשת ואתחנן אמרו שבת וינפש הוא לדבר כלשון בני אדם כי אין אצלו יגיעה ולאות כלל. ואולם התועלות המגיעות משמירת השבת כבר זכרנום במה שקדם ובזה המקום ואין תועלת בכפל הדברים:

פרק לב

פסוק א

כי בושש משה. ר"ל שכבר נתעכב שם יותר מהזמן אשר היה מנהגלו להתבודד בו עם השם יתע':

קום עשה לנו אלהים. הרצון בו טלמסא שיהיה לו כח העליון להגיד העתידו' עד שתעמוד להם תמורת משה להנהיג אות' ולהודיעם מה שיקרה להם ואמנם שאלו ממנו זה לא סתבכם באמונת מצרי' הנפסדות שהיו עושין צורו' בזה האופן והיו חושבים שיהיה להם כח עליון כמו שהתפרסם מהטעות שטעו בו האנשים בעת ההיא:

פסוק ד

ויצר אותו בחרט. אחשוב שלא עשה אהרן דפוס עגל להשלים בו הזהב הנתך אבל עשה הצורה בחרט כדי שלא תשלם כי אם בזמן ארוך ותכף שנשלמה טעו אחריה קצת העם ועשו ממנה אלוה וכאשר ראה אהרן רוע לבבם השתדל לעכבם עוד והתחיל מלאכה אחרת ובנה מזבח לפניו ויסד בלבם שראוי שתעשה כל זאת המלאכה על ידו ולפי שהיה עושה עצמו כומר לע"ז לכבוד הש"י כדי שלא יסורו את ישראל מאחריו נתן יי' שכרו ועשאו כהן לפניו הוא וזרעו כמו שאמרו ז"ל בואלה שמות רבה פרשת ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. משל לבן מלך שזחה דעתו עליו ונטל את הצפורן לחתור את בית אביו ואמר לו פדגוגו אל תיגע עצמך תן לי ואני חותר הציץ המלך עליו אמ' לו יודע אני היאך היתה כונתך חייך איני משליט בריאה על פליטין שלי אלא לך כך בשעה שאמרו ישראל לאהרן עשה לנו אלהים אמר פרקו נזמי הזהב אמ' להם אני כהן אני אעשה אותו ומקריב לפניו והוא לא נתעסק בו אלא לעכבן עד שיבא משה אמ' לו הש"י אהרן אני יודע היאך היתה כוונתך חייך איני משליט על קרבנותיהם של בני אלא לך וכו' ואמרו עוד שם בזאת הפרש' ויבן מזבח לפניו בקשו לבנות עמו ולא הניח להם אמ' להם הניחו לי שאני בונהו לעצמי שאין כבודו של מזבח שיבנה אותו אחר ואהרן נתכוין כדי לאחר בדבר אמ' עד שאני בונהו לעצמי משה יורד וכו'.

פסוק ה

והנה אמר להם אהרן **חג ליי' מחר** לעכבם עד מחרת היום ההוא והם השכימו בבקר וראו שאהרן בלי מקריב לפניו ונזדרזו להעלות עולות ולהגיש שלמים ואח"כ אכלו ושתו וקמו להשתחות לעגל ולקראו לפניו אלה אלהיך ישראל והנה קרא זה הענין שחוק שהוא יותר ראוי שיהיה נעשה ע"ד לעג ושחוק משייוחס אל המעשים שיעשו בדעת ובישוב לב וזה היה ביום הארבעים מעת עלות משה בהר ואז אמר השם יתע' למשה שירד להסיר ישראל מהרע שנסתבכו בטרם שיזנו כל ישראל.

פסוק ז

ואמר **אשר העלית מארץ מצרים** כי המופתים יעשה אותם השם ע"י נביאו כמו שביארנו בששי מספר מ"י. והנה עם קשה עורף הוא. ר"ל שהוא קשה לסור ממה שנסתבך בו לפי

שהסר מהדבר הופך אליו עורף ומשים פניו להפכו יחס זה הענין אל קשי העורף ר"ל שהוא קשה להפך אל מה שנסתבך בו ולזה אין לבטוח שיוסרו מזה העון שנכשלו בו:

פסוק י

ועתה הניחה לי. כבר ביארנו ברביעי מספר מ"י שלדבקות השגחה על הטובים יהיו נשמרים אוהביהם מהדעות הנכונות לבא עליהם כדי שלא יקרה מזה צער ודאגה לאיש הטוב המושגח ולזה אמר הניחה לי שלא יקשה בעיניך אם אכלה אותם שאם היה זה קשה בעיניו יהיו ישראל נשמרים לאהב' הש"י משה ולזה אמרו ז"ל ויחל משה מלמד שאחזתו אחילו ר"ל שעשה עצמו חולה על הרע שדבר השם יתעלה לעשות לעמו ומזה הצד נמלטו ישראל ובכלל הנה חלותו פני השם יתעלה על זה יורש שכבר היה קשה בעיניו אם יכלה השם יתעלה ישראל בזה האופן אע"פ שיעשה אותו לגוי גדול כמו שיעדהו:

פסוק יא

למה יי' יחרה אפך בעמך. אשר השתדלת בהוצאתם ממצרים בזה האופן הנפלא כי זה יורה לאנשים שלחוזק אהבתך אותם עשית זה ועתה במעט מהזמן אחר זה תקצוף עליהם ותכלם הלא זה יביא האנשים לחשב חסרון מה בחק השם יתע' אם סכלות אם עול אם השתנות ותהיה אתה בעצמך סבה אל שתרחיק האנשים מהאמנה בך וזה בלתי ראוי בשם יתעלה כי הוא שם ביצירה באדם כל הכלים שאפשר שישבוהו אל השלמות האנושי והוא השגת השם יתעלה לפי מה שאפשר למה תהיה סבה אל שיחזיקו המצרים בטעותם שאמרו שאתה הוא האלוה העושה הרעות כי הם כשיראו שתכלה אותם במדבר יאמרו ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים ולכלותם מעל פני האדמה כי כבר היה אמר בפרע לישר' ראו כי רעה נגד פניכם ותהיה אתה סבה אל שיחזיקו האנשים בטעותם יבצר מהם השלמו' אשר נבראו בעבורו זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך שהיו דבקים בך ולדבקותם בך יעדת שיהיו זרעם מושגחים באופן שירבו רבוי נפלא וינחלו הארץ הנבחרת כדי שיגיעו אל השלמות ואם יעתקו מהרבוי אשר הגיעו אליו בזמן ארוך אל המיעוט הנפלא עד שלא ישאר מזרעם כי אם בית אחד איך יתכן שתשלם להם מה שיעדת הלא כשישובו לרבות יתכן שתכעוס עליהם על דבר אחר ותשוב לכלותם ונכלל אם הם ראוי' לכליה מצד עצמם ראוי שתחמול עליהם מצד דבקות השגחתך על האבות הנבחרים והנה זאת התפלה היתה סבה אל שניחם השם על הרעה אשר דבר לעשות לעמו ולא הסכים לכלותם מפני שהיה הענין קשה בעיני משה והוא מבואר כי משה לא בקש בכל דבריו אלה אלא שלא יכלם ולזה נשאר קצף על ישראל להביא עליהם רע באופן אחר ומפני זה הוכרח משה לשוב להתפלל אל השם יתעלה שישא חטאתם כמו

שנזכר אחר זה ואחר שהשיג משה מהש' יתע' שלא יכלם פנה וירד מן ההר כמו שצוהו הש' יתע' והשתדל לתקן את אשר עותו בכל הפנים שאפשר כדי שיוכל אחר זה להשיג מהשם ית' שישא חטאתם כי לא יתכן שישא חטאתם בעוד שהם מחזיקים בו:

פסוק טו

לוחות כתובים משני עבריהם. אמרו ז"ל שהכתיבה היתה חקוקה באופן שהיה החקק עובר אל העבר השני ולזה אמרו מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים וזה דרך דרש. ולפי הפשט יראה שהיה הכתב בהם משני עבריהם פנים ואחור לא שיעבור הכתב שבצד האחד אל העבר השני כי לא ידבק גדר הכתיבה במה שיעבור ממנו אל העבר השני כי כבר תהיינה בו האותיות הפוכות וזה מבואר בנפשו:

פסוק טז

והלוחות מעשה אלהי' המה. ר"ל שלא היתה תמונת הלוחות נעשת במלאכה על יד אדם אבל היה חדושה מהשם יתעלה על דרך המופת והמופת היה חדוש הדבר בזולת סבותיו וכן היה חדושן נכתב בהם מהשם יתע' על דרך מופת ולא היה חדושו על ידי אדם:

חרות. ר"ל רשום:

פסוק יז

בריעה. כאשר היה העם מריע ומגביה קולו:

פסוק יח

קול ענות גבורה. הוא הקול שמחדשים אנשי המלחמה כשהם מנצחים:

קול ענות אנכי שומע. ר"ל הגבהת הקול על דרך לעג ושחוק. והנה השליך משה מידיו הלוחות ושבר אותן בראותו זה הענין לפי שהלוחות לא נתנו אלא להכניס ישראל בברית עם השם יתעלה שיקיימו התורה והם הפרו הברית בעבדם ע"ז כי ההודאה בע"ז היא כפיר' בכל התורה כי כשלא יאמן בשם יתע' לא תפול האמונה במצות התוריות אשר צווה בהם ולקח העגל ושרפו וטחן הנשרף עד אשר דק ויזר על פני המים והשקה מהמים ההם בני ישראל לפרסם להם שאין כח האלהות לזאת האמונ' ולא ישיגם כי אם רע בעבודתה ובהשחתתה ישיגם ההמלט מהרע הנגזר עליהם וכבר אמר משה לאהרן מה עשה לך העם הזה כי סבבת להביא עליו חטאה גדולה וזה לאות כי אהרן לא חטא בזה המעשה שאם היה אהרן חוטא בזה היה ראוי שיגנהו משה תחלה על החטא עצמו וכבר התנצל אהרן שהוא עשה לעכבם עד שיבא משה כדי שלא יחטאו ועשה גם כן העגל באופן שלא היה ראוי שיטעו בו כמו שבארנו במה שקדם מדברינו ולזה אמר ויצא העגל הזה ר"ל לא היה ראוי שיטעו בו:

פסוק כה

פרוע הוא. ר"ל מושבת ומבוטל ממחשבתו וכמוהו ואל תפרעו ר"ל שלא תבטלו המוסר ותשביתוהו וכן גדל פרע ר"ל השבתת מלאכת הנלוה ובטלה מהשער:

לשמצה. הוא מקור משמץ וענינו להמעיט כטעם אזני שמץ מנהו. ומה שמץ דבר נשמע בו. שהרצון בו מעט:

בקמיהם. ר"ל באנשים שהיו קמים על אהרן לבקש ממנו שיעשה להם אלהי' אשר ילכו לפניהם והנה ענין זה הפסוק הוא שכבר ראה משה את העם כי כבר היתה כונתם יותר רעה ממה שיצא לפועל ממעשיהם כי נתבטלה מחשבתם בסבת מה שעשה אהרן לעכב המלאכה ולפרסם שאין תועלת במה שהיה עושה כמו שביארנו במה שקדם ובזה האופן המעיט הקמים עליו שהיו מעוררים על עשיית זאת הצורה ולא היו טועים אחריהם זולתי אנשים מעטים ביחס כל המחנה:

פסוק כו

ולזה קבל משה התנצלות אהרן ואסף אליו האנשים הנשמעים לו יותר שלא טען אחרי העגל והוא מה שאמר **מי ליי' אלי** וצוה אותם שיעברו וישובו משער לשער לראות מי טעה אחרי העגל ויהרגוהו אע"פ שיהיה אחיהם או רעיהם או קרוביהם ולא ימלט איש מהם וזהו אמרו מלאו ידכם איש בבנו ובאחיו ולפי שהוכרח להזכיר בזה המקום שלא ימנעם מעשות משפט היות החוטא בניהם או אחיהם הנה אפשר שנלמד מזה שאין הדיין דן קרובו:

פסוק ל

ואחר שנשלם זה הודיע להם משה שהם חטאו **חטאה גדולה** במה שהשיאם לבם לעבוד ע"ז ושהוא יבקש מהשם יתעלה לכפר על חטאתם והנה אמר לשם יתע' להראות חוזק הפעלותו על הרע המגיע לישראל שישא חטאת ישראל או ימיתהו כי הוא היה בוחר מותו מחייו אם לא ישא השם יתעלה חטאתם כי זה האופן אשר בו ינצלו הרעים מהרע בעבור השגחת ה' על הטובים כמו שזכרנו במה שקדם:

פסוק לב

והנה הספר שכתב השם הוא המציאו' בכללו כי הוא עלול ממנו ולזה היה אמרו **מחני נא מספרך אשר כתבת** כאלו אמר קח נא את נפשי. והמשיל זה המציאות לספר כי כמו שהספר יור' על הציור אשר ממנו היה מציאותו כן הנמצא המוחש מורה על נימוס העולם המושכל אשר הוא אצל השם שממנו היה מציאות הנמצא המוחש:

פסוק לג

והנה היתה תשובת השם למשה שלא ישא חטאת' אבל ימחה מספרו **מי אשר חטא** לו והם הנשארים מהאנשים שטעו אחרי העגל שלא דנו אותם בני לוי והם אשר לא היה להם עדים והתראה שלא היה להם רשות להמיתם ומענין ירושת הארץ שנשבעתי לאבות שאתן אותם לזרעם ונחלו לעולם כמו שזכרת הנה יהיה בזה האופן שאתה תנחה העם לארץ ההיא הנה מלאכי ילך לפניך והוא אשר ממנו תהיה ההשגח' הכוללת כאלו תאמר מהשופע מהגרמי' השמימיי' כי זה גם כן יקרא מלאך ואולם ההשגחה הפרטית אשר תהיה מצד הדבקות בהשם ית' לא תדבק בהם זה וזה יהיה סבה שביום פקדי אפקוד עליהם חטאתם ר"ל בעל היותם נכונים לבא עליהם רע מצד המערכת כטעם אמרו לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם. או יהיה הרצון באמרו הנה מלאכי ילך לפניך מה שסודר לישראל מהשגחה מפני האבות כמו שבארנו זה הענין בששי ממ"י וזה הביאור יהיה יותר נכון אם היה שלא הגיע הקץ אז כמו שנראה מדברינו במה שקדם.

פסוק לה

והנה נגף השם העם שהיו סבה לעשות העגל **שעשה אהרן** והם האנשים הנשארים מהתועים אחריו ואחשוב שזאת המגפה היתה באלו הימים שהתנפל בהם משה לפני יי' שישא חטאתם והם היו ארבעים יום כמו שנזכר בפרשת והיה עקב.

פרק לג

פסוק א

וכבר שבה זאת הנבואה למשה במאמר יותר מבואר ואמר אליו השם יתע' **לך עלה מזה אתה** וישראל אל ארץ כנען שנשבעתי לאבותיה' שהיא ארץ חלב ודבש ומזה הצד לבד ירשו הארץ כי אינם ראוים לזה מצד עצמם:

פסוק ב

ושלחתי לפניך מלאך. והוא מה שסודר לישראל מההשגחה מפני האבות ואגרש האומות ההם כי לא אעלה בקרבך שתדבק השגחתי בכם מצד עצמכם כי אתם קשה עורף לצאת מהדעות הנפסדות שגדלתם בהם ואם יהיו עיני בכם הנה אכלה אתכם כאשר תמרו את פי בזה האופן וכאשר שמעו העם הדבר הרע הזה והוא סור השגחת השם יתע' מהם התאבלו על מה שנפקד מהם:

פסוק ד

ולא שתו איש עדיו עליו. אחשוב שהרצון בזה העדי שנתן להם במתן תורה והוא הנימוס התוריי שהועד עדי ושלמות למי שיתנהג בו וכבר ביאר זה הענין אחר זה ואמר שהם התנצלו העדי שהיה להם מהר חורב וכאלו הסירו צוארם מתחת עול התורה והסבה

היתה כי כבר הובטחו בקבולם התורה שהשגחת השם יתע' תדבק בהם מפני התורה כמו שקדם וכאשר ראו שנפקד מהם זה התכלי' דימו שאין תועלת להם בתור' וזה היה מרי שני:

פסוק ה

ולזה אמר יי' אל משה **אתם עם קשי עורף** ולא תוכלו לצאת מודעותיהם הנפסדות אשר גדלתם עליהם וזו היא סבה שאם אעלה בקרבך זמן מועט ישיגך הכליון מפני העונש שאביא עליכם על מרותיכם פי' ועתה הוספת לחטוא להוריד עדיך מעליך הנה אדעה מה אעשה לך אמרו ז"ל בואלה שמות רבה מהו עדיך רבי שמעון בן יוחאי אומר כלי הזין שנתן להם הקדוש ברוך הוא ושם המפורש חקוק עליו:

פסוק ז

ומשה יקח את האהל וגו'. כיון שראה משה מתנה טובה שהיתה בידם אבדו אותה מיד כעס עליהם ואין ספק שזאת המתנה שנתנה להם מחורב היא התורה ואין ספק ששם המפורש חקוק עליה כי היא תישירנו אל השגתו יתעלה והנה יהיה הורד מקור ואין ראוי שיהיה צווי שכבר זכר שלא שתו איש עדיו עליו ואיך יציה אותם שיורידוהו מעליהם ואין ראוי שיהיה זה העדי כפשוטו כי לא אדע אין יתכן שיוחס אל הר חורב ולזה התעוררנו לבאר אותו בזה האופן והנה קרא התורה עדי ולפי שאינו נימוס מוכרח יהיה ראוי שיקובל אבל היא נימוס שהוא בעצמותו בתכלית היופי והתקון והשלמות עד שראוי שימשך האדם אחריו מצד עצמו וכאשר ראה משה לישראל נזופים לפני השם יתעלה נהג עמהם בנזיפה והרחיק אהלו מהם עד יכנעו להם וישובו אל השם יתע' ושם נתפרסם להם אמתת הגעת הנבואה למשה כי עמוד הענן היה יורד באהלו לעיניהם טרם באו שם וכבר שבו ישראל בכללם מדרכיהם ושבו אל השם יתע' ולה ספר כי כל העם קם בראותם עמוד הענן יורד והשתחוו איש פתח אהלו וספר גם כן שכל העם היו מכבדים משה נביאו ודבר יי' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו אחשוב שלחוזק מדרגתו בנבואה היתה מגעת אליו הנבואה בהקיץ ולזה היה במדרגה מהנבואה שאמר עמדו ואשמעה מה יצוה יי' לכם כאשר ידבר איש אל רעהו ולא היתה נבואתו נאמר סתום אבל היתה מפורשת כמו שידבר איש אל רעהו בלשון מבואר וזה כלו לעוצם מדרגתו בנבואה כבר בארנו הסבה בזה בשני מספר מלחמת השם:

פסוק יא

ומשרתו יהושע בן נון משרת. שלא היה סר מתוך האהל אבל היה מתבונן תמיד כמה שלמדהו משה ואמנם זכר זה בזה המקום לבאר שלא נתרחק משה מיהושע בהתרחקו מישראל על חטא העגל והנה שקידת יהושע באהל משה היה סבה אל שהגיע לו

מהשלמות באופן שהיה נביא והנחיל לישראל את הארץ והנה פירשנו נער משרת כטעם גחזי נערו וכמוהו רבים בלשונינו

פסוק יב
ידעתיך בשם. ר"ל ידיעה פרטית והיא הידיעה אשר בעבוד דבקה ההשגחה הפרטית בו:

פסוק יד
פני ילכו. ר"ל השגחתי וכן אם אין פניך הולכים. או יהיה הרצון בפני ופניך השכלים הנפרדים שהם אצל פני יי' לעוצם מעלתם. וכן לא תוכל לראות את פני ופני לא יראו הנה מקום אתי. ר"ל אע"פ שלא תוכל לראות פני הנה תוכל להשיג מדרגה מה ממציאותי:

פסוק כג
ושכותי את כפי. ר"ל שאהיה מסכך בעננים כדי שלא תראה עצמותי וכן והסירותי את כפי וראית את אחורי. ר"ל הנמצאות שהם אחורי העלולות ממני ובהשיגך אותם תשיג מדרגה מה ממציאותי כמו שבארנו בה' ממ"י:

פרק לד

פסוק ז
נושא עון. ר"ל מוחל עון והוא מה שנעשה במזיד:
ופשע. הוא הנעשה ע"ד מרד:
וחטאה. הוא מה שנעשה בשוגג:

פסוק ט
כי עם קשה עורף הוא. קבלתי בפירוש זה הפסוק מהרב אדוני זקני ר' לוי הכהן כי משה אמר כי מפני שהעם הזה הוא קשה להפך עורף אל מה שנשקע בו הנה אם תסלח לעווינו ולחטאתינו עד שישקעו באמונת' הנחלם לעולם כי הם קשי עורף ולא יסורו מזאת האמונה האמיתית כשיסתבכו בה סכוך מורגש והוא נאות מאד לפי הלשון והענין וכן אמר בפירוש רפאה נפשי כי חטאתי לך ר"ל אני מבקש ממך רפואה לנפשי כי היא צריכה רפואה כי חטאתי לך:

פסוק יט
הזכר. ר"ל שתהיה המקנה שהוא פטר רחם זכר כי אז הוא קדוש לא אם היה נקבה:

פסוק כד
ולא יחמוד איש את ארצך. ר"ל באופן שיתעורר לכבוש אותה כשתעלה לרגל:

פסוק כט
קרן עור פניו. קרן הוא מענין הזוהר כמו וקרנים מידו לו. והרצון בזה שלעוצם התבודדות משה מעניני הגוף והיותו דבק עם השם הזמן הארוך שב זוהר השכל אל העור שהוא מסך מבדיל ר"ל החמר עד שהיה משה כאלו הוא שכל פשוט ולא היה מרגיש כדברים

הגופיים. ולפי שהפנים הוא שם יפול על הצורה המשיל החומר לעור הפנים כי הוא מחיצה ומסך לצורה האנושית מהשגת המושכלות כמו שהתבאר במקומותיו:

פסוק לג

ויתן על פניו מסוה. הרצון בו שהשתדל להפריד זה הדבקות מעט עד שישלם לו הדבור עם ישראל וזה לתכלית הפלא כי לשאר האנשים יקשה שישלם להם ההתבודדות כשכל מבין שאר חלקי הנפש ולמשה היה קשה הפרדת זה ההתבודדות עד שלא היה יכול עליו כי אם בקושי ובהשתדלות. וכבר מצאנו בעצמנו כמו זה הענין בהתבודדות העיוני ובפרט בחקרנו הענינים העמוקי' אשר ידיעתם חשוקה מאד ר"ל שלא שלטנו על עצמנו בהפרדת זה ההתבודדות אפילו בעת האכילה והשתיה והדבור בדברים ההמוניים עם זולתנו אבל היה שכלינו נוטה תמיד אל העיוני' ההם וזה ממה שהעמידנו על הבנת זה המאמר אע"פ שההבדל בין שני המינים האלו מההתבודדות היה נפלא. רצוני שההתבודדות אשר בו תשלם הנבואה הוא יותר קשה ויותר נפלא מאד אלא שלעוצם מדרגת משה בנבואה היתה מדרגתו בענין זה ההתבודדות החלוש כפי מדרגתנו בענין זה ההתבודדות או יותר מזה:

פרק לה

פסוק א

הנה אלו הדברים בכללם כבר קדם זכרם במה שעבר ומשם ילקח פירושם זולתי דברי' מועטי' נתחדשו בהם והם אשר נשתדל לבארם עתה הנה הקדים משה בזה הספור זכרון שמירת השבת לעשיית המשכן וכל אשר בו אע"פ שהיה מאוחר במה שקדם מדברי השם יתע' אלא לפי שהכונה בזה הוא להודיע שאין מלאכת המשכן דוחה שבת והקדימו משה מפני זה והנה נתחדש בה אזהרה אחת והיא אמרו לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת ואמר בכל מושבותיכם כי במקדש יבערו אש המזבח ביום השבת ולפי שאמר בכל מושבותיכם והיו קצת המושבות לדייניין הדנין דיני נפשות למדנו מזה שאין דיני נפשות דוחין את השבת אף על פי שהם מצוה כי הבערה היא אחת ממיתות ב"ד המו שיתבאר במה שיבא והנה נמנעה בשבת והוא הדין לשאר מצות ב"ד. וידמה שלזה הענין לבד הוצרכה זאת האזהרה כי כבר קדמה האזהרה מעשות מלאכה בזבת והנה ההבערה היא אחת מהמלאכו' ואמנם מפני שהעירנו על שאין מלאכת המשכן דוחה שבת ואם היא מצוה העירנו ג"כ על שאין מיתת ב"ד דוחה שבת ואם היא מצוה והסבה בזה כלו מפני שלא נקבע מועד מוגבל לאלו הדברים ולזה אינם דוחים את השבת והנה יתבאר מזה המקום גם כן שכבר יתחייבו בשבת על אחת אחת מהמלאכות שכבר היה

בא לאו ביחוד על ההבערה שהיא אחת מהמלאכות שכבר היה בא לאו ביחוד על ההבערה שהיא אחת מהמלאכות וכן הענין בשאר המלאכות ולזה אמרו ז"ל כי ההבערה לחלק יצאת וענין זה החלוק הוא שאם עשה האדם מלאכות הרבה בהעלם אחד חייב חטאת על כל אחת ואחת ואף על פי שנכללו כל המלאכות בלאו אחד שכיון שבא לאו ביחוד כאחד מהם למדנו שהלאו שם אל אחת אחת מהמלאכות ולזה תהיה כל אחת מהם ממצות יי' אשר לא תעשינה שיתחייב עליהם חטאת כשנעשו בשגגה כמו שנתבאר בפרשת ויקרא ואת פרכת המסך אין הרצון שתהיה מסוככת אבל הרצון בזה הענין גדר ומחיצה כטעם הנני סך את דרכך בסירים:

פסוק כב

ויבאו האנשים על הנשים. ר"ל אצל הנשים והרצון בזדה שכבר נתעוררו יחד להביא הצריך לזאת המלאכה לפי נדבתן והנמצא אתם מאלו הדברים:

פסוק כו

וכל הנשים אשר נשא לבן אותנה בחכמה טוו את העזים. ידמה שיהיה בטויית העזים מהאומנות והחכמה יותר משיהיה בזה בטויית הצמר:

פרק לו

פסוק ו

איש ואשה על יעשו עוד מלאכה. מלאכת הקדש:

ויכלא העם מהביא. למדנו מזה המקום שההבאה תקרא מלאכה ולזה יתחייבו עליה בשבת ומזה המקום נלמד שאין ראוי לאדם שיקדיש לשם יתעלה מנכסיו יותר מן הראוי וכן ההקש בענין הצדקה ולזה אמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש כדי שלא ישוב להיות עני ויצטרך לבריות וזה שהוא ראוי שנזהר בפעולות הטובות שלא יעשו באופן שיקרה מהם רע פן ירחקו האנשים מהן וזה שאם בא האדם לעני בסבת רוב הצדקות וההקדשות יאמרו האנשים ראו מה התועלת בהקדשות ובצדקות הלא פלוני היה משתדל בענינם בתכלית מה שאפר והעני יביא זה אל שירחקו האנשים מעשיית אלו הפעולות הטובות: והנה סדור המלאכה לא היה באופן שזכרו משה במה שקדם כי הסדור ההוא הוא הנאות לפי הענין וזה הסדור הנזכר הוא הנאות לפי עשיית המלאכה ולא זכר תחלה עשיית משכן והפרוכת ואח"כ עשיית הארון והכפורת כי היה ראוי שתהיה מלאכ' המשכן והפרוכת ואח"כ עשיית הארון והכפרות כי היה ראוי שתהיה מלאכ' המשכן קודמת למלאכת הארון אשר יושם בו והנ' זכר עשיית היריעות קודם לעשיית הקרשי' כי אין ראוי שיעמידו הקרשים אם לא היו תחלה היריעות מוכנות לכסות אותם ולהיות לאהל על המשכן כדי שלא תראה זאת המלאכה חסרה זה הזמן הארוך אשר יעשו בו היריעו':

פרק לח

פסוק ח

ויעש את הכיור נחשת וכנו נחשת במראות הצובאות אשר צבאו פתח אהל מועד. הנה אלו המראות היו מנחשת מזוקק כדי שישלם בו רושם התמונה וכבר נתקבצו צבא מהם להתנדב אלו המראות לפי שלא היה להם נחשת אחד להשלים המלאכה וזה מורה על הפלגת נדבת לבם להביא המצטרך לזאת המלאכה ואולם אמר במראות הצובאו' כי תמונת הכיור וכנו עשה בנחשת ההוא על צד מה שיאמר שהצור' הוא בחמר וזה הוא אחד מהדרכים שיאמר בהם שהדבר בדבר כמו שזכר הפילוסוף בספר השמע או תהיה הבי"ת תמורת מ"ם והרצון בו שהוא עשה הכיור וכנו ממראות הצובאות וכבר מנו מזה המין בעלי הלשון הרבה:

פסוק כא

אלה פקודי המשכן וגומ'. ר"ל זה סך מנין משקל מה שנעשה במשכן מזהב וכסף ונחשת וזה היה קצתו ע"ד נדבה והם הזהב והנחשת. וקצתו היה בקע לגלגלת והוא הכסף:

משכן העדות. קרא המשכן משכן העדות כי בו היה ארון העדו' והוא הנכבד שבחלקי המשכן וכאלו היה המשכן לזה התכלית ולה קראו משכן העדות:

אשר פוקד על פי משה. ר"ל שמשה צוה שימנו זה עבור עבודת הלוים. ביד איתמר בן אהרן הכהן ר"ל שאלו הפקודים היו בכלם שהיתה עבודת משא הלוים בהם ביד איתמ' בן אהרן הכהן והיא עהבודת בני גרשון ובני מררי שהיתה ע"י איתמר כפי מה שנזכר בפרשת נשא אלא שכבר יקשה לזה הפירוש שכבר פוקד כל הזהב העשוי למלאכה והנה היתה מעבודת הלוים ביד אלעזר בן אהרן ועוד שלא אשער לאי זו סבה פוקד מה שהיתה מעבודת הלוים ע"י איתמר ולא פוקד מה שהיתה מעבודת הלוים ע"י אלעזר לזה יהיה הפירוש הנכון שזה המנין פוקד על פי משה והיתה מלאכת המנין הזה עבודת הלוים:

ביד איתמר. ר"ל שאיתמר היה ממונה על זה והיה ממנה על הלוים מי שהיה בוחר לפקד מה שנכנס כמלאכה הזאת מזהב וכסף ונחש' ואין ספק שהם ידעו מה שהביאו העם על צד הנדבה והיו כותבים זה בכל יום ומפני זה ידעו עושי המלאכה כמה היה מה שהביאו ואמרו אל משה כי מרבים העם להביא יותר מהראוי והנה צוה זה משה לשמור המתעסקים במלאכה מהחשד ולזה אמר ויהי זהב התנופה ר"ל שכל זהב התנופה היה ככה והוא בעינו מספר הזהב העשוי למלאכה וזה ממה שיורה שהם מנו מה שהביאו העם לנדבה וזה פירוש נאות אלי מה שאמרו ז"ל בואלה שמו' רבה בזה הענין כבר יתבא' כי הככר הוא ק"נ מנה וזה שכסף פקודי העדה היה מאת ככר ואלף ושבע מאות ושבעים שקל בשקל הקדש מחצית השקל לגלגלת לשש מאות אלף ושלשת אלפים ותק"ן שהיה

מספרם בעת שלקחו זאת התרומה והנה עלה לשלשת אלפים וה' מאות ונ' חציי שקלים אלף ותשעה שקל ונשארו לשש מאות אלפף חצי השקלים מאת ככר שהם ג' אלפים שקלים לככר אולפי שהמנה הוא כ"ה סלעים הנה יהיה הככר ק"כ מנה:

פרק לט

פסוק א

בגדי שרד. הם הבגדים שהיו הלוים מכסים בהם כלי המשכן כשהיו נושאין אותם. וכבר היה בהם תכלת ובגד ארגמן ובגד תולעת שני כמו שנזכר בפרשת במדבר סיני בעבודת בני קהת:

פסוק מג

וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה יי' כן עשו ויברך אותם משה. למדנו מזה שראוי למנהיג הדור לברך המונהגי' ממנו כאשר ישמעו אל דבריו כדי שיהיו יות' זריזי' לעשו' רצונו:

פרק מ

פסוק ב

ביום החדש הראשו' באחד לחדש תקים המשכן את משכן אהל מועד. הנה זה החדש הוא חדש ניסן כי הוא הראשון כמו שהתבאר בפרשת בא אל פרעה ואמנ' היה זה החדש ראש השנה למלאכת המשכן כי הוא יותר ראוי להיות ראש השנה מתשרי כי אז יתקרב אל הישוב השמש ויתחדשו הצמחים והפירות וישמחו החיים ומזה המקום נלמד כי השקלים ראוי שתשלם נתינתם באחד בניסן כי הוא ראש השנה לעבודת המשכן:

פסוק ד

וערכת את ערכו. הם שנים עשרה חלות שהיה עורך עליו כמו שזכר בפרשת אמור. והיתה להיות להם משחתם לחקת עולם לדורות. רוצה לומר שבזאת המשיחה יהיו כהנים הבאים אחריהם ולא יצטרכו למשיחה אחרת להשים אותם כהנים ואמנם הכהן הגדול יצטרך למשיחת אחרת תשימהו כהן גדול

ואחר זה זכר כי משה הקים המשכן וכל אשר בו ושמש בכהונה כי הוא היה אבי הכהונה והמוליד אותה ולזה חנך המזבחות והשלחן והמנורה וזכר מה שנתחדש מהמופ' אחר שהוקם המשכן שהיה עליו ענן יי' יומם ואש היה בו לילה והיו רואים זה כל ישראל לפרסם להם נפלאות השם יתע' וילכו אחריו באופן שיהיו ראוים שתדבק בהם ההשגחה האלהית הפרטית.

ויקרא

פרק א

פסוק ב

אדם כי יקריב מכם קרבן ליי'. ראוי שתדע כי אדם להיותו שם המין כולל האיש והאשה. והרצון בזה הקרבן שהוא בא בנדר ונדבה וביאר תחלה עניין העולה ואחר כך באר ענין שאר הקרבנות האחרים הבאים בנדר ונדבה כמו המנחה והשלמים ומה שהתנה ואמר מכם אין ראוי שיובן שלא נקבל קרבן מן הגוים כי כבר התבאר בפרשת אמור אל הכהנים שכבר נקבל הקרבנות מן הגוים דרך נדר ונדבה אלא שלא נקבל מהם בעלי מומין שנאמר ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם ועוד שאלו היתה כוונת התורה להוציא הגוים לא היה צריך לומר מכם שהרי עם בני ישראל היו הדברים שנא' דבר אל בני ישראל ולזה יהיה הרצון באמרו מכם כמי שהוא מבני ישראל במדרגתם באמונה בשם יתע' והוציא כזאת המלה המשומד שהוא בבני ישראל ואיננו ממנו באמונה והסבה כשנקח זה מן הגוים לא מן המשומד כי הגוים לא היו קרובים לשם יתעלה ונתרחקו ואמנם הם רחוקים ממנו ואם ישתדלו להתקרב אליו ראוי שיקובל מהם ואולם המשומד שידע האמונה האמתית ועזב אותה מצד רוע תכונתו ופחיתותו הנה אין ראוי שיקובל ממנו זה כי אין כונתו להתקרב לשם יתעלה שאם היה הענין כן לא המיר כבודו. ועוד שכבר יראה שמי שנתחייב חטאת ועולה לא תקובל ממנו העולה אלא אחר החטאת כדי שיהיה נקי מחטאו קודם שיתקרב לשם בזה האופן כי לא יקבל האדון דורון מהשנוא לו ואע"פ שיהיה החטא בשגגה ובהיות הענין כן הנה קל וחומר שלא תקובל העולה מהמשומד שעבר במזיד:

ואמר **קרבן ליי'** כי הוא ראוי שתהיה הכונה בקרבן לשם יתע' ואמר שאם היה זה הקרבן מן בהמה לא יהיה כי אם מהבקר או מן הצאן והרצון בצאן מן הכבשים או מן העזים כמו שאמר אחר זה ואם מן הצאן קרבנו מן הכבשים או מן העזים. וידמה שכמו שיאמר שה על הכבשים או על העזים כן יאמר צאן על הכבשים והעזים. ואולם ממיני החיה לא יהיה קרבן ואע"פ שיש בהם מינים טהורים ואחשוב שנבחרו שני אלו המינים לשתי סבות האחת מפני היותם יותר נבחרים והשני להיותם יותר נמצאים בקלות ולא רצה השם להעמיס עלינו להביא קרבן מה שיקשה מציאותו ולזה בחר מין ממיני העוף תורים ובני יונה לשתי אלו הסבות גם כן זכר תמים באמרו זכר מיעט נקבה וטומטום ואנדרוגינוס ובאמרו תמים הוציא הבעלי מומים וכבר יתבארו במה שיבא המומין הפוסלים בקרבן:

פסוק ג

אל פתח אהל מועד יקריב אותו. למדנו מזה שמטפל בו להביאו אל פתח אהל מועד ובאמרו יקריב אותו למדנו שהוא מחוייב להקריב אותו ושכופין אותו על זה ר"ל מי שיש לו כח על זאת הכפיפה והוא ב"ד ובהיות הענין כן הנה מה שאמר אחר זה לרצונו לא כוון בו שאם לא רצה יהיה פטור אבל יכריחוהו עד שיתרצה בזה וכבר נשער שהוא יתרצה בזה כשיאמר רוצה אני אע"פ שהכריחוהו בזה וזה כי האדם ראוי שימשך אחר המצות התוריות. וכאשר יביאהו יצרו הרע להתרחק מהם ויסרנוהו על זה עד שאמר שהוא רוצה בהם הנה ראוי שנשפט שכבר קבל מוסרנו ואמרו לפני יי' ירצה בו שיהיה ראש הבעל חי לצד המערב ששם קדש הקדשים:

פסוק ד

וסמך ידו על ראש העולה. מפני שזאת הסמיכה היא כלי מה לכפר עליו כמו מה שדרך העולה לכפר הנה יתודה בעת סמיכתו אותן העונות והנה למדנו זה ממה שנאמר בפרשת אחרי מות וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונות בני ישראל וגו'. ולזאת הסבה היתה הסמיכה להורות שהוא כאלו סלק מעליו אותן העונות והעתיק אותן על ראש הבעל חי ההוא כדי שיתישב בלבו שכבר נתכפרו לו אותם החטאים ולזה תועלת מבואר שאם לא יחשוב שיתכפרו לו עונותיו בשובו אל השם יתע' הנה מי שחטא חטאים עצומים יחשוב כי כאשר אבד אבד ויוסיף לחטא תמיד לחשבו שאין לו תועלת בשובו לשם יתע' אלא יאבד בסבת העונות שחטא בהם וזהו התועלת הכולל בענין הקרבנות הבאים על החטאים והם לא יכפרו בזולת התשובה. ויתבאר מזה גם כן שהסמיכה לא תנהג בלבד בעולת נדבה אבל תנהג גם כן בעולת חובה כי היא יותר ראויה בזה להיותה באה על חטא מה. ובכלל הנה מצאנו הסמיכה נוהגת בקרבנות הבאים על החטא כמו שיתבאר במה שיבא וזאת הסמיכה היתה לצד המערב ר"ל שפני הסומך היה לצד המערב שהרי מצאנו במקום אחר בזאת הפרשה מבובא זה בענין הסמיכה אמר בפר העלם דבר של צבור וסמכו זקני העדה את ידיהם על ראש הפר לפני יי'. ולמדנו גם כן מזה המקום שהסמיכה היא בשתי ידים ועל ראש הב"ח ההוא לא על אבר זולתו כאלו בכל כוחו העתיק ממנו אלו העונות ושמם על ראש הב"ח ההוא ולפי שהכונה בסמיכה זאת הכונה למדנו שבעל הקרבן בעצמו יחוייב שיסמוך ידיו על ראש קרבנו לא בנו ולא אשתו ולא שלוחו. וכבר בארנו זה עוד ממה שנזכר בפרשת ואתה תצוה וסמך אהר' ובניו את ידיה' על ראש הפר כמו שבארנו שם:

פסוק ה

ושחט את בן הבקר לפני יי'. הנה השחיטה או הזביחה יורו לפי הוראת הנדר על חתיכה בצואר דרך הולכה והובאה לא בדרך הובאה כמו שיכו בגרון או במה שידמה לו ולא בדרך דרסה כי זה גם כן לא יכנס בגדר השחיטה אך ישים הסכין על הצואר ויחתוך לא שינקב ויכניס הסכין בצואר ויחתוך כי גם זה לא יקרא שחיטה וזה כלו מבואר מצד היראת הנדר. והוא בכלי שאין בו פגימה שאם היה בו פגימה כמו העניין במגרה לא יקרא זה שחיטה אבל נקב. וראוי שתהיה זאת החתיכה באופן שיתכן שתמות הבהמה בהזמן קצר אחר החתיכה והוא מה שמבואר לפי מה שהתבאר מן החוש ישלם בחתיכתו שני אלו הסימנין או רובם. ר"ל הקנה והוושט. ואולם בעוף ישלם זה לפי מה שהתבאר מן החוש בחתיכה סימן אחר או רובו. והיה זה כן מפני היותו חלוש ההיות ביחס אל הב"ח ההולך על ארבע כמו שבארנו בפרשת בראשית ולזה תמצא בדגים שהם יותר חלושים בחיות שבזולת שחיטה הותרו באכילה כי הם ימותו בזולת זה במעט זמן כשיוציאם מן המי'. וצריך שלא ישהא השוחט באמצע השחיטה כדי שלא תהיה נבלה קודם היותה שחוטה וראוי שלא יזבח לשם ע"ז כי הנזבח יאסר בזה וזה שורש כולל בכל שחיטה היתה לקדשים או לחולין ואולם בקדשים יחוייב עם זה שיהיו פני השוחט וראש הבהמה לפני יי' בשיהיו פניהם לצד המערב ששם קדש הקדשים שנאמר ושחט את בן הבקר לפני יי' הנה מפני שאמר ושחט ולא התנה שיהיה השוחט כהן כמו שהתנה אחר זה בהקרבת הדם ובזריקתו שיהיה נעשה על יד בני אהרן הכהנים הנה למדנו מזה שהשחיטה כשרה בזרים ומה שאמר בזאת השחיטה שתהיה לפני יי' כבר נתבאר אחר זה שהוא על ירך המזבח צפונה לפני יי' ר"ל בצפון העזרה אשר בה המזבח ולא יתכן שנאמר שכאשר היתה העולה מן הצאן תהיה השחיטה בצפון לא כאשר היתה מן הבקר שהרי כבר נאמר בפרשת צו במקום אשר תשחט את העולה תשחט החטאת למדנו מזה ששחיטת העולה בכללה היא במקום אחר בעזרה:

ואמרו **לפני יי'** ירצה בו שתהיה השחיטה לצד המערב ששם קדש הקדשים וזה יהיה כשיהיה ראש הבהמה ופני השוחט לצד המערב:

והקריבו בני אהרן הכהנים אל הדם. ר"ל בעת שהם כהנים וראוים לשרת וזה יהיה כשאינם חללים ובעלי מומין ושאר מה שידמה לזה ממה שפוס לאותם מהשירו' ושיהיו לבושים בגדי כהונה והיו עושים זה בכלי שרת כי כל זה מתנאי הכהן המשרת כמו שהתבאר במה שקדם ויתבאר במה שיבא והנה זאת ההקרבה היא הגשת הדם אל המזבח והיא כוללת עם זה קבלת הדם בכלי שרת כי לא מצאנו שיהיה כשר בזר זולת

השחיטה ולזה לא נתר קבלת הדם כי אם בכהן וכבר ימצא מבואר בדברי הימים ויקבלו הכהנים את הדם וזרקו את הדם על המזבח סביב. מצאנו בחטאת על קרנות המזבח וזה הלשון נכלל בכל המקומות שנזכר שם מעשה החטאת בבהמה. ובמעשה העולה כתוב בכל המקומות על המזבח סביב וכבר ידענו כי הקרנות היו בחלק העליון מהמזבח ולזה למדנו שזריקת דם העולה הוא בחצי התחתון מהמזבח וזריקת דם החטאת בחצי העליון כי גובה המזבח היה נחלק לשני חלקים כמו שכתוב בפרשת ויקחו לי תרומה והיתה הרשת עד חצי המזבח. ולפי שאמר סביב הנה הוא מבואר שזה ישלם בשתי זריקות בשתי צדי האלכסון ברוחב בדמיון חוט יחגור המזבח כי כל זריקה תכלול שני צדדין ואלו הזריקות היו בקרן צפונית מזרחית מערבית דרומית. לפי שבצפון היתה השחיטה ומשם ההתחלה ומפני זה היו שירי הדם נשפכין ביסוד דרומית כי שם היה כלה עניין הזריקה ולפי שהיה אז שם והיה המקום ההו' ראוי לשפוך שירי הדם הנה היה ראוי שלא יעתקו מהמקום ההוא לשפוך שירי הדם אל מקום אחר כמו שהתבאר בשרשים הכוללים וכבר ביארנו גם כן במה שקדם כי יסוד דרומית מערבית הוא היותר נבחר ובחרתהו התורה בהגשת המנחה וחטאת העוף ועולת העוף. ולפי שאמר את הדם למדנו שיהי הדבר הנזרק הוא הדם לא תמצית הדם ולא שיריו. ובאמרו אשר פתח אהל מועד למדנו שזאת הזריקה תהיה במזב העולה לא במזב הקטרת. והנה זאת הזריקה היה בכלי אשר בו הדם:

פסוק ו

והפשיט את העולה וגומ'. לפי שלא התנה בכאן שיהיה זה נעשה על יד כהן למדנו מזה שההפשט והנתוח כשרים בזר. ובאמרו ונתח אותה לנתחי' הנתחי' וכבר יתבאר מצד הוראת הגדר מה הם נתחיה הראשונים והנה היה הראש נתח אחד ואף על פי שיש בו אברים רבים כמו שאמר אחר זה את הנתחים את הראש ואת הפדר כי הכונה היתה לנתח אותה לנתחיה הראשונים כמו שזכרנו וכבר נשלים הסבה בזה במה שיבא לפי מה שאפשר לנו:

פסוק ז

ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח. למדנו שנתינת האש על המזבח לא יהיה כי אם בכהן בעת שהוא בכהנו. וזאת ההצתה ר"ל הצתת האש היתה בבקר על המזבח כמו שיתבאר בפרשת צו:

וערכו עצים על האש. אין הרצון בזה מערכת העצים אשר היו עושים שם בהדליקם האש אבל אלו העצים היו נותנים שם בשומם הנתחים על המזבח כדרך שיהיו הנתחים על העצים אשר הם באש כמו שזכר בפסוק הבא אחר זה שאם היתה הכונה בזה במערכת

העצים הנעשית בבקר להדליק האש הנה אפשר שלא יהיה עצים בעת הנתחים על המזבח להיות האש בוער בהם קודם זה ולזה אמרו רז"ל שהוא היה מצוה לשני גזירי עצים שהיו משימים שם שני כהנים בעת עריכת נתחי העולה על המזבח לפי שאי אפשר קיום מה שאמר וערכו עצים על האש בפחות משני כהנים וזה אמנם יהיה כתמיד של בין הערבים ואולם בתמיד של שחר יספיק בכהן אחד שישים שני גזירי עצים שנאמר בפרשת צו וביער עליה הכהן עצים בבקר בבקר וערך עליה העולה והקטיר עליה חלבי השלמים למדנו משם שכהן אחד די בתמיד של שחר ולזה יהיה זה המאמר שהקפיד שיהיה נעשה בשני כהנים כתמיד של בין הערבים:

פסוק ח

וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הפדר. לפי שאין הפדר נתח מהנתחים וזה מבואר מענינו למדנו מזה שחבור הפדר לראש היה לכסות בית השחיטה שהוא מלוכלך לכבוד השם והנה היה הראש קודם לשאר נתחים למעלתו עליהם מצד רבוי האברים הנכבדים אשר בו והנה זאת הערכה לא תכשר כי אם בכהנים רבים בעת היותם בכהונתם וזה שיקח אחד מהם הנתחי' אשר מדרכם שישאו מהם שני ולזה אמר בפרשה הבאה אחר זה וערך הכהן אותם להורות שיש לכהן אחד לשאת שני נתחים והנה זכר זה בצאן להיות זה יותר נמצא בו. ואמנם הנתח אשר היה מדרכו שישאהו אחד היה נושאו אחד ואשר היה מדרכו שישאוהו שנים היו שנים נושאים אותו וכן על זה האופן וזה כולו אמנם הוא בקרבנות צבור כמו התמידין כמו שנתבאר בפרשת צו באמרו זאת תורת העולה שהמאמר היה בתמידים ולזה לא ינהג דין שני גזירי עצים ורבוי הכהנים בעריכת האיברים כי אם בעולת צבור ואמנם בעולת יחיד לא נקפיד בזה אם היה נעשה על יד כהנים רבים או על יד אחד. ואין שם דין נתינת שני גזירי עצים ולפי שצוה לתת הנתחים על העצים אשר על האש אשר על המזבח למדנו שהוא ראוי שישי' הנתחי' כמו שהם על האש אר על המזבח לא שיצלם תחלה באש אחר שאינו על המזבח ואחר ישימם שם צלויים:

פסוק ט

וקרבו וכרעיו ירחץ במים. להסיר לכלוכם לכבוד השם יתעלה ולזה ראוי שתהיה זאת הרחיצה באון שיוסר הלכלוך בשלמות:

והקטיר הכהן את הכל המזבח. ר"ל כל מה שזכר והם הנתחים והקרב והכרעים וכשנעשה על זה האופן אז היא נקראת עולה והוא הקרבן שהוא ריח ניחוח ליי' להניח לו מהחטאי' אשר מדרך העולה לכפר אותם ואם מן הצאן קרבנו וגו' זה כולו מבואר

במה שקדם ואולם אמרו וערך אותם הכהן מלמד שכהן אחד אפשר שישא שני נתחים כמו שזכרנו למעלה:

פסוק יד

ואם מן העוף וגו' מן התורים או מן בני היונה. הקפידה התורה שנקח התורים בהיותם גדולים לא בהיותם קטנים ובני יונה בהיותם קטנים לא בהיותם גדולים וידמה שהם יותר נבחרים אז או היה זה להיותם אז יותר קלי המציאה כי ברב היונים גדלים בבית ויקל לתפשם בקטנותם והתורים אינם גדלים בבית ואפשר שנתקבצו בזה שתי אלו הסבות ולא הקפידה התורה בהם בהיותם תמימים או זכרים כמו העניין בעולם בהמה מפני החסרון שיש בזה הקרבן כי מדרג' המעופף היא שפלה מאד ממדרגת הב"ח ההולך כמו שהתב' בספר ב"ח כ"ש שהי' שפלה ממדרגת הטהורים בב"ח ההולך. ועוד כי רבי' מהמומי' הנמצאים ב"ח ההול הם בלתי נמצאים במעופף ולזה לא השגיחה התורה בזה כי התור' לא תביט בדבר זה. וזה מבואר מאד מן החוש והוא אפשר שלהכנת הנקבה הזרע אשר ממנו יהיה האפרוח בזה רושם לשמור ההויה ההיא משבושי החומר ומזה המקום יתבאר שאם היה העוף חסר אבר כמו שיבש גפו או יהיה שנסמית עינו ומה שידמה לזה שהוא פסול כי בזה המום לא ימצא הבדל בטבע בין העוף ובין הבהמה וכבר יורה שזה הוא רצון התורה שכבר הקפידה התורה בלקיחת אלו המינים בזמן היותם יותר נבחרים ועוד שכבר תמצא שכאשר זכרה התורה המומין הפוסלין בבהמה לא זכרה אלא לרוב העניין הגלות בהם וכשהקל בעוף בעניין המומין הנה ראוי שנדון שכבר הקל במה שזכר בבהמה וזה מבואר אחר עיון מהשרשים הכוללים והקריבו הכהן אל המזבח למדנו שהגשתו למזבח למקלו הוא בכהן בכהונו לא בזר וכבר זכרנו עם זה ג"כ שכבר יתכן שיביא האדם תור אחד או בן יונה אחד ולא יצטרך להביא שנים וראוי שתדע שזאת ההקרבה היא לקרן דרומית מערבית מהמזבח לפי ששם היה הכבש ומשם יעלה להקטיר ועוד כי ההקרבה אל המזבח ראוי שתהיה לפני י' אל פני המזבח כמו שביאר התור במנחה בפרשת צו שנאמר בה גם כן והגישה אל המזבח כמו שאמרה בכאן והקריבו הכהן אל המזבח וההגשה היא תהיה בהכרח לצד קרן דרומית מערבית כמו שנבאר אחר זה:

פסוק טו

ומלק את ראשו והקטיר המזבח. הנה ענין המליקה היא לפי מה שיורה עליו הגדר חתיכת הסימנים מאחורי העורף בצפורן הכהן לא בסכין ולא בכלי אחר וזה אמנם יהיה כשיחתוך בציפורנו שדר' ומפרקת בלא רוב בשר כדי שלא תהיה מתה קודם שימלוק כי המליקה לא תהיה כי אם בחי כמו שהזביחה לא תהיה כי אם בחי. וראוי שתדע כי

אין הרצון נאמרו והקטיר המזבחה שיקטירוהו המזבח וזה כי ההקטרה לא תהיה קודם זריקת דמים כמו שהתבאר בפרשיות הקודמות וכבר נזכרה אחר זה בזה הפסוק זריקת הדם ולזה יחוייב שלא יהיה הרצו' בזה שיקטיר הוא המזבח ועוד שכבר נזכר אחר זה הקטרה באמרו והקטיר אותו הכהן המזבח. ואי אפשר שנאמר שזאת ההקטרה היתה לראש וההקטרה הנזכרת בסוף לשארית העוף כי הקטרה היתה יחד לא פעמים פעמי' וזה מבואר ממה שקדם ולזה יהיה הרצון באמרו והקטיר המזבחה בזה המקום שתהיה זאת המליקה במקום שיוכל להקטיר ממנו העוף המזבחה והוא בחצי העליון מהמזבח ולמדנו עם זה שהוא ראוי שתהיה זאת המליקה באופן שיוכל להקטיר הראש בפני עצמו ולזה יחוייב שיחתוך שני הסימנין ויחתוך כל הראש באופן שיוכל להקטירו בפני עצמו ונמצה דמו על קיר המזבח לפי שכבר קדם שזאת המליקה היא בכבש בחצי העליון מהמזבח למדנו שמצוי הדם היה בחי העליון מהמזבח בהפך העניין בעולת בהמה וכבר נאמר זה גם כן מתאר זאת הזאה שהיא דומה להזאה אשר לחטאת וזה שהזאת החטא' היא מלמעלה למטה לא ברוחב קירות המזבח כמו שיתבאר והזאת העולה היא ברוחב קירות המזבח כי היא סביב וזאת ההזאה היא באורך כמו העניין בהזאת החטאת שנאמר ונמצה דמו על קיר המזבח והדם הנמצא שותת מלמעלה למטה וההזאות שהם בזה התואר היו בחצי העליון מהמזבח והסיר את מראתו בנוצתה הוא הופק עם העור והנוצה שעליו ובני מעים היוצאים עמו כי זה כולו בכלל במלת מראתו ר"ל מקום הראי:

פסוק טז

והשליך אותה אצל המזבח קדמה אל מקום הדשן. למדנו מזה שמקום הדשן הוא אצל המזבח מלמטה. וכבר היה למזרח לפי ששם זריחת השמש ולפי שלא יחשוב חושב שהעבודה היא לשמש היו הדברי' הנכבדי' במקדש לפאת מערב והפחותים לפאת מזרח ושם היה מקום מוראת העוף. ולפי שהמזבח היה מוכן לעבודת השם היה מקום הדשן למזרח הכבש שהוא אצל המזבח לא למזרח המזבח בעצמו:

פסוק יז

שסע אותו בכנפיו לא יבדיל. לפי שכבר אמר בעולת בהמה ונתח אותה לנתחיה היה מקום לחשוב שיהיה העניין כן בעוף הנה מפני זה אמר לא יבדיל ר"ל שלא יצטרך להבדיל ולזה לא יהיה אמו לא יבדיל מצות לא תעשה וזה מבואר מאד:

והקטיר אותו הכהן המזבח על העצים אשר על האש. אין הרצון בזה שיהיו שם שני גזירי עצים שאין כתוב כאן עריכה לעצים אבל הרצון אצלי שהוא ראוי שיקטירהו על היוקד מהעצים לא על מה שנשלמה כבר שריפתו והוא הדשן והנה יקראם עצים מפני מה שבהם עדין לישרף:

פרק ב

פסוק א

ונפש כי תקריב קרבן מנחה ליי' לפי שזכר מעשה העולה שהיא באה בנדר ונדבה והיתה המנחה באה עם העולה כמו שיתבאר במה שיבא באר בזה המקום שיש לאדם להתנדב מנחה בפני עצמה וביאר ענינה בכל אופניה וזכר תחלה מנחת הסלת כי לסלת קדימה על מה שיעשה ממנו ואחר זה זכר מאפה תנור להיות יותר נמצא ממעשה מחבת ומעשה מרחשת והנה הסלת היא סלת החטים וכבר יתבאר שלא יהיה זה פחות מעשרון כי הוא המנחה הקטנה שכל המנחות הבאות עם העולה כמו שיתבאר במה שיבא:

ויצק עליה שמן. שיהא בו מהשמן מה שראוי שיוצק על כללות הסלת וזה אמנם יהיה כשהיא בכמות ראוי שיהיה נכלל בו ושערו חכמים לוג שמן לכל עשרון ולזאת הסבה ראוי שיושם מהשמן בתחתית הכלי ואחר כן יושם בו הסולת ויוצק ממנו עליו ויבלול ונתן עליה לבונה כבר יתבאר במה שיבא בזאת הפרשה ששיעור הלבונה היה קומץ אחד והביאה אל בני אהרן הכהנים וקמץ משם מלא קמצו וגומ'. ראוי שהכהן היה מגישה אל המזבח כמו שכתוב אחר זה והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח. וכבר קדם להגשה קבולה בכלי שרת והוא מתנאיה ולזה לא יהיה קבולה בכלי שרת כי אם בכהן ובכלל הנה לא התירה התורה בזה אלא הבאת המנחה אל הכהן ולזה לא נתיר הקבלה בכלי שרת כי אם בכחן ואחר ההגשה אל המזבח תהיה הקמיצה בדרך שבני אדם קומצים מלא קמצם בזולת הרחבת האצבעות ובזולת קבוצם אל קצת יותר מן הראוי:

פסוק ב

מסלתה ומשמנה. למדנו מזה שראוי שיהיה בלול באופן שכאשר יקח מסלתה יקח משמנה עמה ושהוא ראוי שיהיה זה הקומץ מסלתה ומשמנ' לא מסולת חברתה ולא משמן חברתה ולזה אם נתערבו מנחות זו עם זו באופן שלא יוכל לקמוץ מזו בפני עצמה ומזו בפני עצמה הרי הן פסולות והיה זה כן לפי שקומץ מתיר המנחה לכהנים וזלה ראוי שיהיה מהמנחה ההיא על כל לבונתה לפי שאמרנו דבר על דבר הוא שני לו במספר ואחרי המספ' הם בהכרח מסכימי' כמו שהתב' במקומותיו הנה יחוייב שיהיה שיעור הלבונה כשיעור מה שיקח מהסולת והשמן ר"ל קומץ:

והקטיר הכהן את אזכרתה המזבח. ר"ל הקומץ והלבונה. ולא תכשר זאת ההקטרה כי אם בכהן בכהונו ולזה יהיו במנחה ארבע עבודות דומות לארבע הנזכרים בעולה והם קבלה והולכה וזריקה והקטרה וכמנחה הם קבלה והגשה וקמיצה והקטרה:

פסוק ג

והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו. מגיד שלא זכו בה עד שתהיה נותרת ר"ל שיוקטר הקומץ ומגיד לך שכהן גדול קודם לכהן הדיוט באכילת שירי המנחה וכן הענין בשאר הדברים. ולזה אמרו רז"ל שהוא נוטל חלק בראש והוא מבואר שלא תותר זאת האכילה כי אם לזכרי כהונ' וזה יתבאר בפרשת צו:

פסוק ד

וכי תקריב קרבן מנחה מאפה תנור. הנה תהיה באחד משני פנים. והוא שאם יעשה מסולת החטים. חלות מצות בלולות בשמן. ר"K שיבללו הסולת בשמן לוג שמן לכל עשרון ואחר יגמרו הלישה באופן הנהוג ר"ל המים פושרין ואפה זה בתנור או שיעשה מהסלת מצות רקיקות בזולת שמן בלישתם אבל אחר העשותם ישמחו הרקיקים בשמן באופן שיבלה לוג שמן בכל עשרון. ואחשוב שזאת המשיחה היא קודם האפייה כי בזאת האופן יהיו הרקיקה יותר ערבים:

פסוק ה

ואם מנחה על מחבת. הוא כלי מנחשת שאין לו שפה ועושה הבצק קשה שלא יצא מהכלי ואופן מעשיהו הוא שבולל הסולת בשמן לוג לכל עשרון ואחר לש הבצק בפושרין כמנהג וצוה שתהיה מצה לא חמץ:

פסוק ו

פתות אותה פתים ויצקת עליה שמן. אמרו ז"ל שכבר היה פותת אותה בזה האופן שכופל תחלה לשנים ואחר חוזר וכפלה לארבעה וכותת בזה האופן ונותן הפתיתין בכלי שרת ויצק עליה שמן:

פסוק ז

ואם מנחת מרחשת קרבניך. הוא כלי שיש לו שפה ועושה הבצק רך והשאר נעשה כמעשה מחבת אין הבדל ביניהם אלא שזה בצקו רך וזה בצקו קשה ולזה הוא מבואר שהוא פותת אותה פתים וצק עליה שמן כמו הענין במנחת מחבת אבל מנחת המרחשת יותר ראויה ביציקת השמן כי נתינת השמן בה הוא יותר ראוי ונהוג ולפי שפתיתת החלות היה כדי שיתכן לקמוץ הוא יותר מבואר שזה משותף למאפה תנור ומחבת ומרחשת ואמנם יציקת השמן לא תהיה במאפה תנור כי התורה לא זכרה אותו כי אם במנחת מחבת שהיא יותר ראוי בזה ממנחת מאפה תנור לפי הנהוג. ולזה לא נלמד ממנה זה הדין במאפה התנור והגישה אל המזבח ר"ל הכהן שכבר זכר כי ההגשה תהיה על יד כהן כמו שנתבאר בפרשת צו אמר שם זאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן לפני יי' אל פני המזבח ולזה יהיה הרצון באמרו כאן והגישו אל המזבח שתהיה ההגשה לפני

יי' אל פני המזבח וזה יהיה כשתהיה הדגשה לקרן דרומית מערבית בחודה של קרן כמו שיתבאר בג"ה בפרשת צו:

פסוק ט

והרים הכהן מן המנחה את אזכרתה. ר"ל מלא קומצו ולבונה כמו העניין באזכרתה הכתוב למעלה וככלל הנה ראוי שיהיו כל אלו המנחות שוות בענין הקמיצה והלבונ' וזה מבואר בנפשו מן בעטן בעצמו ומלשון התור בזה כל המנחה אשר תקריבו ליי' לא תעשה חמץ לפי שבפרשת צו חזר והזכיר לא תאפה חמץ למדנו שהוא חייב על חלק מהעשייה כי האפיה היא חלק מהעשייה ולפי השרשים הכוללים יתבאר שהקומץ אשר יקרב ליי' אם חמצו אחר שהקריבו לראש המזבח אינו לוקה שנאמר אשר תקריבו וזה כבר קרב והוא מבואר שאפילו שירי המנחה אם עשה מהם חמץ לוקה שכבר אמר בפרשת צו על שירי המנחה לא תאפה חמץ כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה ליי' הנה התבאר הסבה בזה במה שיבא לפי מה שאפשר לנו והוא מבואר שלא ימנעו מפני זאת האזהרה אכילת שירי מנחות בדבש ואמנם נמנע חמוץ שירי מנחות לסבה שזכרנו קרבן ראשית תקריבו אותם ליי' ר"ל שתי הלחם שהיו באים חמץ בעצרת והוא ראשית לכל המנחות הבאות מן החיטים ולזה לא יותר להביא מנחות מן החדש מהחטים קודם זה לפי שהוא קרבן ראשית שיהא ראשית לכל המנחות הבאות מהחטי' ואל המזבח לא יעלו לריח ניחוח כי לא היה מהם דבר למזבח אבל היו שתי הלחם בעצרת נאכלים לכהנים כמו שיתבאר במה שיבא. ולפי שאמר לריח ניחוח למדנו שאם העלה חמץ למזבח שלא לעבודה אינו לוקה:

פסוק יג

וכל קרבן מנחתך במלח תמלח. ר"ל כל מה שהוא קרב ממנחתך תקריב עמו מלח כאלו תאמר הקומץ והלבונה ואמר אחר זה ולא תשבית מלח ברית אלהיך מעל מנחתיך לעבור עליו בעשה ובלא תעשה והוא מבואר שהמלח בא משל צבור כמו העצים והמי' אשר ידיחו בהם הקרב והכרעי' כי אין אלו דבר מעצם הקרבן אבל הם תקון לו:

על כל קרבנך תקריב מלח. זה כולל לכל הקרבנות הקרבים למזבח כמו איברי העולה ואמורי קדשי הקדשים וקדשים קלים ואם תקריב מנחת בכורים ליי' זו מנחת העומר שהיתה קרבה בי"ו בניסן והיא היתה באה חובה כמו שיתבאר בפרשת אמור אל הכהנים:

פסוק יד

ואולם אמר מלת **ואם** לפי שהיא תלוי' בארץ והרצון בזה כשתהי' בארץ באופן שתתחיי' בה וידענו שזאת המנחה בא מן השעורים שאם היתה באה מן החטים לא היו שתי הלחם

של עצרת מנחה חדשה וכבר קראה הכתוב מנחה חדשה בפרשת אמור אל הכהנים ועוד שלא היו החטים נקצרים בי"ו בניסן בארץ ישראל. ואמנם היה אז קציר שעורים וזה מבואר מן החוש אביב קלוי באש ר"ל שהוא קולה השעורים באש כדי ליבשם באופן שיהיה שולט האש בכולם:

גרש כרמל. היו טוחנין אותו ברחיים של גרוסו' כדי שיהיה הסולת יותר יפה:

פסוק טו

ונתת עליה שמן. ר"ל על הסלת של זאת המנחה והנ' היה המעשה בה כמו מעש' מנח' הסלת הנזכר למעלה וזה מבוא' מלשון הכתוב והנה בזה המקום נשלם זכר המנחות הבאות בפני עצמן:

פרק ג

פסוק א

ואם זבח השלמים קרבנו. אחר שביאר הדין המנחה בא לבאר דין מעשה זבח השלמים וכבר נקרא שלמים מענין שלום ר"ל שהוא יבא אחרי היות שלום בין האדם למקום ולזה היה עניינו שיאכלו בו על שלחן אחד הבעלים והכהנים וה' יתע' וזה כי הדם והאמורים היו למזבח וחזה ושוק לכהנים והעור והבשר לבעלים. וכבר נבאר זה באור שלם אחר שישלמו לב עניני הקרבנות:

אם זכר אם נקבה תמים יקריבנו. מי שהוא זכר ודאי או נקבה ודאית יצא טומטום ואנדרוגינוס:

תמי'. להוציא בעל מום והנה לא הקפידה התורה בו שיהיה זכר כמו שהקפידה בעולה לפי שהעולה כלה לשם יתעלה:

לפני יי'. ר"ל בעזרה באופן שיהיו פניו לצד המערב:

פסוק ב

וסמך ידו על ראש קרבנו. כבר בארנו זה במה שקדם. וראוי שיובן מזה שאין הסמיכה נוהגת אלא במה שאפשר שיאמר בו שהוא קרבן שלו ולזה לא תהיה הסמיכה בפסח ובכור ובמעשר ועוד שהם אינם באים על חטא כלל והסמיכה הוא בעבור החטא כמו שקדם:

ושחטו פתח אהל מועד. מגיד שהשחיטה כשרה בזר. ושחיטת השלמים כשרה בכל העזרה. כי על העזרה היתה נקראת פתח אוהל מועד ר"ל מבוא אהל מועד ולזה אם שחטה בעזרה אפילו אחורי ההיכל כשרה כי כל העזרה היא מבוא אוהל מועד ר"ל שממנה יבואו אל אוהל מועד. ואולם אם שחטה בגגו של היכל פסולה וכן אם שחטה

בעזרה והיו דלתות ההיכל נעולות כי אז אין העזרה בעצמותה מבוא אבל מועד אם אל באמצעות פתיחת דלתות ההיכל וזה מבואר מאד:

וזרקו בני אהרן הכהנים. בעת שהם בכהונם להוציא החללים ומחוסרי בגדים ושאר מה שידמה לזה ויתבאר שמשחיטה ואילך מצות כהונה על האופן שהתבאר במה שקדם:

על המזבח סביב. ר"ל למטה מחוט הסקרא ושם היה נותן שתי מתנות שהן ארבע בשתי קרנות לאלכסון המזבח כמו שביארנו במה שקדם:

פסוק ג

החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב. זה מבואר כי קצת החלב היה המכסה הקרב בלתי דבק בו וקצת דבק בו כמו חלב שעל גבי הקבה. ומשני אלו החלבים דבר בזה המקום:

פסוק ד

ואת שתי הכליות ואת החלב אשר עליהם אשר על הכסלים. אלו לא אמר כי אם החלב אשר עליהן היה לחשוב שלא יהיה קרב מהחלב ההוא רק מה שהיא ממנו על הכליות לבד ולזה אמר אשר על הכסלים וכלל בה הנשאר מהחלב ההוא ופתילות החלב אשר על הכסלים שהוא תחת החלב הנמשך לחלב הכליות:

ואת היותרת על הכבד על הכליות יסירנה. הנה היה נוטל מעט מן הכבד עם היותרת כמנהג הטבחי' והוא מה הו מן הכבד אצל הכליות והנה ביאור הפסוק כן והיותרת נוסף על הכבד שהוא אצל הכליות יסירנה:

פסוק ה

והקטירו אותו בני אהרן המזבח. ר"ל בעל שהם בכהונם לפי שכבר אמר אחר זה בהשלמת באור מעשה זבח השלמי' והקטירו הכהן:

והקטירם הכהן על העולה אשר על האש אשר על המזבח. ר"ל על עולת התמיד של בקר שהיא ראשונה לכל שאר הקרבנות. וכבר ישימו שם עצים על האש קודם הקטרה כמו שקדם ומזה המקום יתבאר שאין דין גזירי עצים נוהג כי אם בעולת התמיד שאם היה נוהג כן בעולת יחיד הנה אל היה ראוי שיהיה הבדל בזה העניין בין העולה ויתר הקרבנות:

פסוק ו

ואם מן הצאן קרבנו לפני אהל מועד. ר"ל בעזרה וכל מקומות העזרה כשרים בזה. כמו שהתבאר במה שקדם כי אין ראוי שיהיה הבדל בזה בין קצת מיני זבח השלמים ובין קצת חלבו האליה תמימה:

פסוק ט

לעומת העצה יסירנה. רוצה לומר שמנו והנבחר ממנו והוא האליה ויסיר אותה בשלמות עם חליות השדרה עד מקום חבור הכליות והוא נקרא העצה בלשוננו:

פסוק טז

כל חלב ליי'. רוצה לומר שהמכוון בהקטרת חלבים האלו הוא שיהיה כל חלב ליי' באופן שלא יאכלוהו בני ישראל והנה יתבאר במה שיבא חלק הכהנים בזבח השלמים והשאר יהי' נאכל לבעלי':

פסוק יז

חקת עולם לדורותיכם בכל מושבתיכם כל חלב וכל דם לא תאכלו. מגיד שלא נאסר לבד החלב והדם של הקרבנות אבל נאסר כל חלב וכל דם מהבהמות המותרות באכילה ולזה אע"פ שהותר בשר תאוה אחר הכנס ישראל בארץ הנה ינהג בבשר ההוא זה הדין ולמדנו עוד עם זה שאין המצוה הזאת תלויה בארץ ולזה אמר בכל מושבותיכם שלא יחשוב חושב מזה יהיה נוהג לבד בקרבנות כי אין הקרבנות נוהגות בכל מושבות כמו שיתבאר במה שיבא. ולפי שסמך אזהרת החלב למה שאמר כל חלב ליי' למדנו שהחלבים שהם ליי' הם הנאסרים לבד מזה המקום יתבאר שהחלב שבתוך הכליות ושבתוך הכסלי' אינו נאסר מן התורה כי התורה לא זכרה בחלבי' אשר לה' כי אם החלב שעל הכליות ועל הכסלים ולא שבתוך הכליות ובתוך הכסלים. ולפי שלא זכר בקרבנות בדם מינים שונם כמו שזכר בחלבים ואמר כל דם לא תאכלו למדנו שכל אחד ממיני הדם הוא בלאו לא הדם היוצא בשעת שחיטה לבד אשר היה נזרק על המזבח כמו דם האברים ודם התמצית ומה שידמ' להם ובכאן נשלם זכר הקרבנו' שיהיו על צד הנדר והנדבה ואולם למה היו אלו הקרבנות בזה האופן הנזכר הנה נבא זה אחר שנשלם זכר הקרבנות כלם כדי שלא נכפול המאמר בזה ושם נבאה בג"ה התועלות המגיעות מהם ומה מהם על הכונה הראשונה ומה מהם על הכונה השנית:

פרק ד

פסוק ב

אחר שזכר הקרבנות הבאים בנדר ונדבה ובאר קצת מהם וקצת דיניהם שב לבאר לזכור הקרבנות הבאים על חטא והחל מהבאים על החטאים היותר עצומים והם אשר יתחייבו על זדונם כרת וכבר למדנו זה ממה שאמר והוא שכבר זכר בכאן בזה החטאת דין מיוחד מיחיד ודין מיוחד אם נעשה מפני העלם דבר מעיני העדה יש לספק בזה המקום על הדם למה מנה שתי מצות בעניין החטאת וידמה שהכל מצוה אחת כי כבר התחיל בכללות נפש כי תחטא ואחר כך ביאר דיניו אם היה החוטא כהן משוח או כל עדת ישראל

או נפש אחת מהם. והנראה בעיני שכל זה מצוה אחת לפי העקרים הכוללים שעליהם ונבנתה שרש המנות המצות ובכמו זה תמצא זאת החלוקה במה שאמר בפרשת שלח לך וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה והנה חייב שם לצבור פר כמו שחייב בכאן אלא שהוסיף שם שעיר ותמצא שחייב שם ליחיד עז בת שנתה לחטאת כמו שחייב בכאן שעירה או כשבה ולזה למדנו שהמצות אשר יהיה זה הקרבן עליהם הוא מסוג המצוה הנזכרת בפרש' שלח לך. ואמנם המצוה הנזכרת בפרשת שלח לך היא אשר יתחייבו על זדונה כדת כמו שנתבאר שם באמרו והנפש אשר תעשה ביד רמה וגומר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה ולזה יהיה מה שאמר בזה המקום מכל מצו' יי' אשר לא תעשינה במצו' לא תעשה מחייבין על זדונה כרת. ואמנ' נתיחדה מהם הנזכרת בפרש' שלח לך לפי שהיא בע"ז כמו שנבאר שם בג"ה. ומזה המקום יתבאר שלא יתחייבו חטאת על מצות עשה ואע"פ שחייבין על זדונו כרת כמו פסח ומילה שנאמר אשר לא תעשינה מכלל שבלא תעשה הכתוב מדבר וכן לא יתחייבו חטאת על מצות לא תעשה שחייבין על זדונה כרת אם לא היה מעשה כמו המגדף כי הדבור איננו מעה שנאמר אשר לא תעשנה וזה ממה שיורה שיש מעשה באלו המצות אשר ידבר בבזה המקום:

ועשה מאחת מהנה. מגיד שכל אחת ואחת מהנה חייב חטאת ולזה יתבאר על דרך משל אם אכל חלב ודם בשגגה חייב שני חטאות וכן על כל מצוה ומצוה מאלו:

פסוק ג

אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם. בעבור שהכהן המשיח הוא היותר נכבד שבעם ונתקדש יותר התחיל המאמר בו כזה תמצא במה נזכר בחטאת יום הכפורים שראשונה הקדים פר חטאת אשר לו לזאת הסבה בעינה. וראוי שתדע כי הכהן המשיח היה מוכן להורות משפטי ה' לישראל כמו שנאמר בפרשת שופטים ושוטרים. לבלתי שמוע אל הכהן העומד לשרת שם את יי' אליך והנה נשתתפו בזה כל הכהנים כמו שאמר שם ובאתה אל הכהנים הלויים ואמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל והנה הנבחר מהם היה כהן גדול ולזה היה הוא יותר מיוחד בזה ולזה יהיה אמו לאשמת העם ר"ל שיהיה חטאו במה שאולי יהיה סבה שיאשמו בו העם וזה יהיה כשיטעה בהוראה באלו המצות הנזכרות כי בזה האופן אפשר שיחטאו העם בסבה זה הטעות והנה יהיה כשישאלו ממנו שיורה אותם זה הדין ומזה המקום יתבאר שזה הדין יהיה כשטעה בהוראתו אם עשה על פי הוראתו כמו שקדם אמרו ועשה מאחת מהנה ושיהיה ראוי להוראה כי בזולת זה לא יתכן שיאשמו העם בסבת הוראתו והוא מבואר מלשון התורה

שהוא ראוי שיהיה כהן משיח בעת שחטא ואז ינהג בו זה הדין. ובזה יתבאר ממנו שהוא ראוי גם כן שיהיה כהן משיח בעת שיקריב קרבנו ואז ינהג בו זה הדין:

והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן בקר תמים ליי' לחטאת. למדנו מאמרו תמים שלא יתכן בזה הפר שיהיה בעל מום. ולמדנו מאמרו פר שלא יתכן שיהיה עגל ומאמרו בן בקר שלא יתכן שיהיה זקן וכבר נתבאר מצד הוראת הגדר שזה השם לא יפול כי אם כאשר אין לו יותר משלש שנים ולא פחות משנה ומאמרו על חטאתו אשר חטא למדנו שהקרבת החטאת ר"ל שחיטתו וקבלת דמו והולכתו וזריקתו ראוי שתהיה לשם הבעלים ולשם החטא אשר עליו בא ומאמרו ליי' לחטאת למדנו שצריך שיקריבהו לשם הקב"ה ולשם החטאת וכבר למדנו שזה הדין נוהג בכל חטאת ר"ל שיהיה קרב לשם הבעלים ולשם החטא שעליו בא ולשם חטאת לפי שכבר נאמר בחטאת יחיד על חטאתו אשר חטא ושחט אותה לחטאת:

פסוק ד

והביא את הפר פתח אהל מועד. ר"ל מבוא אהל מועד והוא העזרה:

לפני יי'. שיהיה ראשו לפאת מערב ששם קדש הקדשים באופן שיהיו פני הכהן לפאת מערב כשיסמוך ידו על ראש הפר. וכבר זכרנו בהם שקדם עניין הסמיכה ושיש עמה ודוי ושחט את הפר לפני יי' שיהיה ראשו לפאת מעב באופן שיהיו פני השוחט לפאת המערב כשישחט אותו:

פסוק ה

מדם הפר. מהדם שהוא דם הפר והוא דם הנפש לא דם העור ודם התמצית ומגיד שזאת הקבלה מצוותה בכהן משוח אך אין זה מעכב ר"ל שאם קבל דמו כהן הדיוט כשר שהרי אמר אחר כן וטבל הכהן ונתן הכהן והקטירם הכהן ולא זכר שם משוח ואין ראוי שידקדק יותר בקבלת הדם מזריקתו שהוא מהלך אל השלמות אל הקבלה. ואם אמר אומר שכבר הקפידה התורה שתעשה הקבלה על ידו ולא הזריקה כי בה תלויה הכפרה ואין ראוי שיהיה המכפר והמתכפר איש אחד בעינו אמרנו לו שכבר יראה דברי התורה הפך זה והוא שבעבודת יום הכפורים יכפר הכהן הגדול תחלה על עצמו ולא יתכן שתעשה העבודה ההיא על יד אחר כמו שירא' מלשון התורה כזה בפרשת אחרי מות והביא אותו אל אהל מועד. לפי ששם תהיה ההזאה על הפרוכת ועל קרנות מזבח הזהב וטבל הכהן את אצבעו בדם כבר התבאר בשרשים הכוללים כי זה האצבע הוא ימיני וכן הקבלה וההולכה והזריקה הוא בימין והזה מן הדם שבע פעמים לפני יי' את פני פרכת הקדש אחרי שטבל אצבעו בדם יזה מן הדם אשר באצבעו ולזה הוא ראוי שיהיה באצבעו כדי הזאה וכזה יעשה שבע פעמים ר"ל שיטבול אצבעו בדם ויזה באופן

שיהיה כל הזאה טבילה ויהיו פניו למעבר בעת הזאתו באופן שתהיה הזאתו את פני פרכת הקדש ותהיה ההזאה נכח קדש הקדשים:

פסוק ז

ונתן הכהן מן הדם על קרנות מזבח קטרת הסמים. והם ארבע מתנות על ארבע קרנותיו וזה המזבח הוא מזבח הזהב שהוא באהל מועד ובו יקטירו קטרת הסמים לא זולת זה כמו שהתבאר במה שקדם ואמרו לפני יי' אין הרצון בו שתהיינה אלו הזאות הארבע לפני יי' כי זה בלתי אפשר אך היה בזה שזה המזבח הוא לפני יי' לפי שהוא סמוך לקדש הקדשים כמו שהתבאר במה שקדם ואולם מזבח העולה היה מחוץ לאהל מועד בעזרה:

ואת כל דם הפר ישפוך אל יסוד מזבח הועלה. ר"ל הנשאר מדם הפר אחר אלו ההזאות. וכבר זכרנו במה שקדם מה הוא יסוד מזבח העולה. ומזה המקום למדנו זה הענין גם כן בשאר הקרבנות הנוהגים זה המנהג כמו פר יום הכפורים:

אשר פתח אל מועד. ר"ל ממה שיהיה היסוד ההוא לפארת מבוא אהל מועד והוא יסוד המערבי:

פסוק ח

ואת כל חלב הפר וגו'. עד כאשר יורם משור זבח השלמים כבר נתבאר כל זה במה שקדם כאשר יורם משור זבח השלמי'. ידוע שזה לא יהיה צריך להזכיר להודיע מה ירים ממנו שכבר זכרו בזה המקום בשלמות כמו שזכר בשור זבח השלמים. ואמנם לבאר שזה יעשה בזה הקרבן לסבה בעינה שיעשה בשור זבח השלמים. וכן אמרו בספרא מה שלמים מביאי' שלום לעולם אף זה מביא שלום לעולם. וכבר נבאר זה בג"ה כאשר נבאר למה היו הקרבנות באופן שבאה המצוה בהם:

פסוק יא

ואת כל עור הפר ואת כל בשרו על ראשו ועל כרעיו. למה שמנה הראש והכרעים אחר כירתו כל בשרו. למדנו שכבר ינתחהו לנתחיו כמו העניין בעולה וזה כי הראש הוא נתח מהנתחים כמו שהתבאר במה שקדם וכן הענין בכרעים אין הבדל אלא שאלו הנתחים יעשו בזולת הפשט העור כי הם היו נשרפים עם עורם מה שאין כן בנתחי העולה:

קרבו ופרשו. ר"ל הקרב עם פרשו מה שאין כן בקרב העולה שכבר היו מסירים את פרשו ורוחצין אותו כמו שהתבאר במה שקדם:

פסוק יב

והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה. ר"ל חוץ למחנה ישראל במקום שהיה שם היה נקרא בית הדשן ומגיד שאחר שקרעוהו והוציאו אימוריו והקטירום על מזבח העולה

מוציאין אותו שלם חוץ למחנה ישראל ושם מנתחין אותו באופן שקדם ושורפים אותו שם ולפי שלא אמר והוציא הכהן למדנו שזאת ההוצאה כשרה בזר:

אל מקום טהור. שיהא מקומו טהור:

אל שפך הדשן. אל מקום ששופכין שם הדשן:

ושרף אותו על עצים באש. מפני שלא אמר ושרף אותו הכהן למדנו שהשרפה הזאת כשרה בזר. ולפי שאמר על עצים ולא אמר על העצים. למדנו שאיזה עצים שיהיו כשרים לזה ואפילו קש וגבבה שהם נקראים עצים גם כן בלשוננו. ובכלל הנה כונת התורה להסיר היופי והנוי מזה החלק מזה הקרבן הנשרף בחוץ. ולזה לא רצה השם יתעלה שישרף בחוץ במקום בלתי קדוש עם עורו ועם פרשו ולא דקדק בשורפו שיהיה כהן. וזה יורה שכאשר אמר עצים הוא לכונה שלא יקפיד אי זה עצים שיהיו אלו העצים:

על שפך הדשן ישרף. רוצה לומר על מקום ששופכין שם הדשן:

פסוק יג

ואם כל עדת ישראל ישגו. רוצה לומר כל ישראל או רובם וכבר יבאר אחר זה זאת השגגה איך תהיה:

ונעלם דבר מעיני הקהל. הנה לפי שהעינים מורים לב"ח איזה הדרך ילך בה וישמרוהו מהכשל בהליכתו קרא עיני הקהל ב"ד הגדול כי הם המורים לכל ישראל אי זה הדרך ילכו בו בדרכי התורה כמו שהתבאר בפרשת זקן ממרא או יהיה הרצון באומרו אל כל עדת ישראל בית דין הגדול כי הוא כולל לכל ישראל. והנה מצאנו בתורה שקראה הבית דין עדה אמר ושפטו העדה. והצילו מעיני העדה להורות כי מבית דין ידבר. ולפי שאינם עיני הקהל אם אינם ראויים להוראה חוייב שיהיו כלם ראויים להוראה ואז ינהג בם זה הדין הנזכר פה ומזה גם כן יתבאר שהוא ראוי שיהיה נעלם מכלם לא מקצתם ואז ינהג בם זה הדין ואמרו ונעלם דבר רוצה לומר שיזכור אחר זה והם אשר לא תעשינה שחייבין על זדונם כרת כמו שבארנו ולפי שאמר ונעלם דבר חוייב שלא תעלם מהם כל המצות אבל דבר ממנה כאלו תאמר שיורו שהדם היוצא מהשחיטה הוא אשר אסרתהו התורה אבל דם הלב הוא מותר:

ועשו אחת מכל מצות יי' אשר לא תעשנה. ר"ל ישראל שכבר זכרם בראש הפסוק או יהיה שב אל הקהל שזכר קודם תיבת ועשו. והנה הרצון בו כל ישראל לא קהל מקהלות ישראל כי כבר לקח העניין כולל בבית דין מפני כללות העושים על פיהם. ולפי שסמך העשייה להעלם הדבר מעיני הקהל הנה יחוייב שיהיה ההעלם ההוא סבת עשייתם זאת ההעברה. ואמנם זה יהיה כשיאמרו להם מותרים אתם לעשות זה. ואם עשו או ישראל

כלם או רובם כי הוא בכם כמו שהתבאר בשרשים הכוללים מפני הוראתם זאת אך ינהג בהם זה הדין ולפי שאמרו ועשו שב אל הקהל או אל ישראל לא הב"ד הנה יתבאר שאם עשו בית דין על פי הוראתם לא ימנו עם העושים מישראל להשלימם לרוב ונודעה החטאת אשר חטא עליה ר"ל למי שהיה להם ההעלם נודעה שגג' ההוראה אשר חטאו עליה ישראל ועשו אחת מאלו העבירות החמורות והוא ראוי שתודע להם החטאת אחר שעשו כל ישראל או רובם על פיהם ואז ינהג בהם זה הדין לפי שכבר זכרם התורה זאת הידיעה אחר המעשה. וראוי שתודע להם החטאת ההוא בייחוד לא שיודע להם שטעו בדבר מה שהורו ולא יזכרו מעצמם איזה דבר הוא שנאמר ונודעה החטאת ולא שיודיעוה להם:

פסוק יד

והקריבו הקהל. ידוע כי השבט האחד נקרא קהל שנאמר ויעמוד יהושפט בקהל יהודה וכל ישראל גם כן קרוי קהל ואלו היה הרצון בזה כל ישראל לא היה צריך לומר כי אם והקריבו כי אמרו ועשו שב אל כל ישראל כמו שבארנו. ולזה יהיה אמרו והקריבו הקהל שב אל כל שבט ושבט ואם אמר אומרו שאם יהיה הענין כן יהיה כל קבוץ שבמקום מקו מעיירות ישראל מביא פר לפי שכל קבוץ מהם נקרא קהל אמרנו לו שזה בלתי ראוי וזה כי החלק כלל כל ישר' חלוקה ראשונה הוא לשבטים לא אללו הקהלות והנה יקריבו כל שבט ושבט פר אע"פ שלא חטאו כיון שחטאו רוב ישראל והנה שאר מה שבא בזאת הפרשה עד אשר נשיא יחטא מבואר ממה שזכרנו בפרשת כהן משיח בכל דבריו כי ענין זאת החטאת שוה לחטאת כהן משוח לכל דבריו כמו שנזכר בזאת הפרשה:

פסוק כב

אשר נשיא יחטא. ראוי שתדע כי נשיא השבט יקרא נשיא והמלך גם כן יקרא נשיא כאמרו ועבדי דוד נשיא להם לעולם. ויתבאר במה שיבא זה שהמאמר בזה המקום הוא במי שוהא מלך לא בנשיא השבט וזה שכבר לקח מן הכהנים מי שאין שם כהן עליו גדול ממנו והוא הכהן המשיח. ולקח מהב"ד ב"ד הגדול שאין עליו ב"ד. וראוי שיקח בכאן הנשיא שאין עליו אדם מישראל והוא המלך והוא מבואר מלשון התורה שזה הדין ינהג כשהיה נשיא ואחר כך חטא לא אם חטא ואח"כ היה נשיא ובזה יתבאר שאם עבר מנשיאותו אדם שיקריב קרבנו לא ינהג בו זה הדין:

ועשה אחת מכל מצות יי' אשר לא תעשנה. כבר בארנו במה שקדם שהמאמר פה הוא למצות לא תעשה שחייבין על זדונן כרת שיש בהן מעשה:

פסוק כג

או הודע אליו חטאתו אשר חטא. עניינו והודע אליו חטאתו אשר חטא. למדנו מזה ממה שאמר בשגגת בית דין בהוראה ונודעה החטאת וכאשר תמצא גם כן בנפש כי לחטא מעם הארץ או הודע אליו חטאתו ועניינו בהכרח והודע. לפי שאם לא הודע לו לא יתחייב חטאת אבל יתחייב אשם כמו שאמר אחר זה ואם נפש כי תחטא וגו' ולא ידע ואשם וגו'. והנה הענין במלת או כמו העניין באות וא""ו זה כי אות וא""ו פעם עודפת ופעם עניינה עניין מלת או כמו אביו ואמו קלל ורבים זולתו וכן מלת או מחלקת ולפעמים עודפת וכבר מנה מהם ר' יונה מהמדקדק רבים. ועניין הודע אליו שיהיה ידוע אליו באי זה אופן שיהיה אבל אם לא היה ידוע לו אף על פי שהעדים מעידים שכן הוא לא יתחייב חטאת אם לא היה לבו סומך על דבריהם. וראוי שיהיה ידוע לו חטאתו אשר חטא בה אבל אם לא נודע לו אף על פי שנודע בודאי שחטא לא ינהג בו זה הדין משל זה אם היה חלב ונותר לפניו ואכל מהם בשגגה ואינו יודע אי מזה מהם אכל פטור מקרבן חטאת:

שעיר עזים זכר תמים. זכר ולא נקבה ולא טומטום ואנדרוגינוס:

תמים. ולא בעל מום וכבר יזכרו המומין הפוסלין בקרבנות במה שיבא:

פסוק כד

וסמך ידו. כבר ביארנו דיני הסמיכה ושהיא עם ודוי ועל ידי בעלים ולא על ידי זולתם:

ושחט אותה במקום אשר ישחט את העולה. רוצה לומר לצפון העזרה ואמרו חטאת הוא רוצה לומ' שישחטוה לשם חטאת וכבר פירשנו במה שקדם איך ישחטנה לפני השם. וכן אמר בפרשה הבאה אחר זה ושחט את החטאת רוצהלומר שיהיה חטאת כשישחטוהו וזה אמנם יהיה כשישחטוהו לשם חטאת:

פסוק כה

ולקח הכהן. מקבלה ואילך מצות כהונה:

באצבעו. רוצה לומר הימני וכן הקבלה היא ביד הימנית באופן הנהוג רוצה לומר בכלי וזה אמנם יהיה בכלי השרת:

על קרנות מזבח העולה. הם ד' קרנות על ד' הזאות:

ואת דמו ישפוך אל יסוד מזבח העולה. ר"ל הנשאר מדמו וכבר ביארנו באי זה חלק מהיסוד יהיה זה:

פסוק כו

וכפר עליו הכהן מחטאתו. שתהיה הכפרה לשם הבעלים ולשם חטאת:

פסוק כז

ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ. רוצה לומר שאינו מלך ולא כהן משוח:

בעשותה אחת מכל מצות השם אשר לא תעשנה. כבר ביארנו שאלו המצות הם מצות לא תעשה שיש בה מעשה שחייבין על זדונו כרת וזה הדין. אמנם יהיה כשלא עשה זה על הוראת בין דין באופן הנזכר במה שקדם כי יפטר היחיד ויביא כל שבט ושבט פר כמו שהתבא' והנה הנמשך מזאת הפרשה עד ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה מבואר ממה שקדם:

פרק ה

פסוק א

ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה. ר"ל שבועה או קללה בשם מן השמות הקדושים כי על כל אחת מאלו יפול שם האלה כבר תמצא בקללת סוטה שנקראת אלה ושם התבאר גם כן שהאלה היא שבועה וזה אמנם כשישביעהו בעל דין שיעיד לו אותו עדות שיודע לו. ולמדנו שזאת השבועה היא על פי בין דין ר"ל התובע ולפי שאמר והוא עד הנה יחוייב שיהיה ראוי לעדות לא קרוב או פסול או שומע מפי שומע ולפי שאין דבר העד עדות אל בפני בית דין הנה לא יתחייב העד אם לא יגיד חוץ לבית דין כי שם אין דבריו עדות אלא ספור דברים לבד ולא יתחייב גם כן אם לא היה שם עד זולתו כי דברי העד האחד אינה עדות על דרך האמת אם לא היה שם עד אחר זולתו שנאמר על פי שנים עדים אם שלשה עדים יקום דבר. וראוי גם כן שיהיה השומע הוא העד שנאמר ושמעה והוא עד רוצה לומר שיהיה עד בעת ששמע:

וראוי גם כן שתהיה ספירתם העדות אחר שמיעת הקול שנאמר ושמעה קול אלה אם לא יגיד ולזה אם קדמו וכפרו ונשבעו שאין יודעין לו עדות לא ינהג בהם זה הדין. וראוי גם כן שתדע שזה הדין לא ינהג אלא בדבר של ממון ויהיה עם זה מטלטל וגופו ממון ולזה לא ינהג בעבדים ושטרות וקרקעות אף על פי שהם ממון באופן מה וזה יתבאר ממה שאומר אמנם לא ינהג אלא בתביעת ממון כי התורה אמרה והוא עד או ראה או ידע מכלל שהנושא אשה בו העדות יוכל להתקיים העדות בו בראייה שלא בידיעה ובידיעה שלא בראיה וזה שלא יתכן אלא בתביעת ממון. והמשל שכבר יראו עדים שראובן הלוה לשמעון ויעידו מה שראו או יודה בפניהם שמעון ויאמר להם שיהיו עדים לראובן שהוא הלוהו ויתבאר שלא ינהג זה הדין בקרקעות ועבדים ושטרות כי הוא ראוי שלא נחמיר בעדים יותר ממה שנחמיר בנתבע וזה שהנתבע לא יחוייב שבועה באלו הדברים אף על פי שיהיה מודה מקצת כמו שהתבאר בפרשת ואלה המשפטים ואם הוסר דין שבועה מהנתבע באלו הדברים כל שכן שראוי שיוסר מהעדים והוא מבואר שבשבועת העדות אין הבדל בהבאת הקרבן בין שוגג למזיד שהרי לא נאמר בה ונעלם ממנו כמו שאמר

בשאר הדברים הנזכרים עמה וזה אמנם הוא לחייב על המזיד כשוגג ואם אמר אומר שלא יתכן שיבא קרבן על הזדון אמרנו לו שכבר מצאנו בשפחה חרופה קרבן על הזדון וכן הענין באשם גזלות הנזכר אחר זה ולזה נשפוט בזה המקום שיבא זה הקרבן גם על הזדון או נפש אשר תגע בכל דבר טמא לפי שלא זכר פרטי זה הכלל כי אם אבות הטמאות למדנו שאינו מדבר במגע וולד הטמאה וזה כי נבלות הבהמה והחיה והשרץ הם אבות הטומאה כמו שיתבאר:

פסוק ב

ונעלם ממנו והוא טמא. ר"ל שנעלם ממנו היותו טמא ואינו זכור שנגע באלו הטמאות והנה הוא עדין טמא ר"ל שלא טהר עדיין מטמאתו:

ואשם. ר"ל שעשה מה שלא יתכן עשותו לטמא לפי משפטי התורה וזה אמנם יהיה אם כשנכנס למקדש או כשאכל קדש כי משני אלו נזהר הטמא כמו שיתבאר במה שיבא. והנה אף על פי שיש בזדון אלו העבירות כרת כמו שיתבאר במה שיבא הנה הבדילה התורה בין אלו העברות ושאר העברות שחייבים על זדונם כרת כי בשנים אלו יביא קרבן עולה ויורד ולא חלק בו בין נשיא ובין כהן משיח וכהן הדיוט:

והנה אמר **בנבלת חיה טמאה** אף על פי שכל נבלת חיה היא טמאה להתנות שיהיה בה שעור טומאה והוא כזית כי פחות מכזית ממנה לא יטמא במגע וכן הענין במה שאמר בנבלת בהמה טמאה או בנבלת שרץ טמא או כי יגע בטומאת אדם לכל טומאתו אשר יטמא בה רוצה לומר הן טמאת מת הן טומאת זב וזבה ונדה ויולדת ובועל נדה ומה שידמה לזה:

פסוק ד

או נפש כי תשבע לבטא בשפתי'. לא שיגמור בלבו לבד ולא יוציא בשפתיו:

להרע או להטי'. כמו שנשבע שאוכל ולא אוכל שארחץ ושלא ארחץ:

לכל אשר יבטא האדם בשבועה. רוצה לומר לכל מה שדרך האדם לבטא בו בשבועה למנוע ממנו דבר מה או הפך זה וזה אמנם יהיה כשיוציא בפיו מה שגמר בלבו לא שיהיה בלבו דבר מתחלף למה שהוציא מפיו כי אין זה דרך האנשים לבטא בו באופן הזה וכ"כ בשבועה כי אז ידקדקו יותר שיהיה מה שהוציאו מפיהם לפי מה שבלבם ויתבאר עוד שזאת השבועה אמנם תהיה בדבור הרשות לא בדבר של מצוה כי אין הענין ההוא בבחירתו להתרחק ממנו ולהמשך אליו אבל יחוייב לו שינהג בו לפי משפטי התורה וכבר יתבאר זה עוד ממה שפירשה התורה באחד מנדרי אסר ר"ל בנזיר שהוא למנוע ממנו היין שאין שם מצוה תכריחהו לשתות יין או שלא לשתות ובכלל הנה זה ממה שאינו צריך אל ביאור. וזה שכבר אמר שהשבועה תהיה להרע או להטיב ואם

היתה השבועה בקיום דבר מצוה הנה היא שבועת שוא אחר שאי אפשר לו לקיימה ואם אפשר לו לקיימה אינה להרע או להטיב כי בזולת השבועה היה מוכרח בזה. ואם היתה הבטול בדבר מצוה הנה היא שבועת שוא אחר שאי אפשר לו לקיימה כפי משפטי התורה ולזה יתבאר שאין שבועת בטוי נוהגת בדבר מצוה:

ונעלם ממנו. ר"ל שנעלמה ממנו השבועה שזכר קודם זה:

ונעלם ממנו והוא ידע ואשם. רוצה לומר שאחר שידע היותו טמא נעלם ממנו ואשם אם כשנכנס למקדש או כשאכל קדש ולזה יחוייב שתהיה לו ידעיה אחר ההעלם כי לולי הידיעה לא יתעורר להביא קרבן על חטאתו ולא יוכל להתודות אשר חטא ולזה יחוייב שתהיה לו ידיעה בתחלה וידיעה בסוף והעלם בנתים ואז ינהג בהם זה הדין:

והוא ידע ואשם. ר"ל שכבר ידע קודם זה השבועה ואחר כך אשם כשנעלמה ממנו ועבר עליה או יהיה הרצון בזה שיודע אחר שנעלמה ממנו השבועה שעבר עליה מפני העלם ממנו השבועה כאלו תאמר שנשבע שלא יאכל תאנים ואחר כך נעלמה ממנו השבועה ואכל תאנים ואחר כך זכר ענין שבועתו ויתברר לו שכבר עבר עליה:

לאחת מאלה. רוצה לומר לשבועת העדות או לטמאת מקדש או לטמאת קדשיו או לשבועת בטוי וזה יתבאר שאם עבר על כל אלו חייב על כל אחת ואחת ואין צריך לומר אם עבר על אחת מהם פעמים רבות באופן הנזכר שכבר יתחייב קרבן על כל פעם ופעם:

פסוק ה

והתודע אשר חטא עליה. ר"ל שיתודה בסמכו ידיו על ראש קרבנו כמו שהתבאר במה קדם וכבר קצרה התורה בזה להשענה על מה שכבר התבאר שהוידוי יהיה עם הסמיכה על ראש הב"ח:

פסוק ו

והביא את אשמו ליי'. שתהא הקרבתו לשם הקב"ה על חטאתו אשר חטא שיהיה לשם אותו החטא:

נקבה. ולא טומטום ואנדרוגינוס:

לחטאת. שיהיה מעשה לשם חטאת וכבר התבאר במה שקדם איך יעשה החטאת ויתבארו עוד דיניו במה שיבא:

פסוק ז

ואם לא תגיע ידו די שה. ר"ל שיהיה עני בעת הבאתו וכשיהיה העניין בזה התואר יביא שתי תורים או שני בני יונה ליי' וכבר קדם לנו מה הרצון בתורים ובני היונה:

פסוק ח

והקריב אשר לחטאת ראשונה. לפי שאין ראוי שיקריב העולה שהיא כמו דורון להשם יתעלה קודם התנקותו מחטאו' ולזה ראוי שיקדם החטאת לכפר חטאו ואחר כך יהיה מרוצה לשם יתעלה באופן שיתכן שיקח דורון ממנו:

ומלק את ראש ממול עורפו. כבר נתבאר עניין המליקה במה שקדם וזאת המליקה תהיה בעזרה:

לא יבדיל. היא מצות לא תעשה. ר"ל שלא יבדיל הראש מהעוף ההו' אבל יהיה מחובר עמו ולזה יתבאר שבמילקת עוף החטאת לא יצטרך לחתוך בצפורן כי אם סימן אחד או רובו ואולם במליקת העולה יצטרך לחתוך רוב הסימני' כמו הנין בבהמה לפי שלא שלל הכתוב ממנה אלא שלא יצטרך להבדיל כמו העניין בבהמה שיבדיל ממנה הראש בפני עצמו ואולם לחתיכת הסימנין בשחיטה יהיה ענינו בעניין עולת בהמה ר"ל שיצטרך לחתוך שני סימנין או רובם וזאת המליקה תהיה למטה כמו העניין בשחיטת הקרבנות כי לא זכרה התורה בזה דבר יחויב שתהיה מליקה נעשית למעלה אלא שכבר יראה שהיה תהיה לצד שהיתה אליו מליקת עולת העוף אין הבדל ביניהם אלא שמעשה העולה למעלה ומעשה החטאת למטה ושניהם היתה מליקתם לקרן דרומית מערבית וזה יתבאר ממה שנזכר בעולת העוף במעט עיון:

פסוק ט

והזה מדם החטאת על קיר המזבח. ר"ל על מה שהיה מהקיר אצל המולק והוא חלק התחתון ובכלל הנה הוא הקיר אשר יסוד המזבח סמוך לו שזכר אחר זה עד שהמקום אחד יזה אל הקיר וימצה שארית הדם אל יסוד המזבח ומזה המקום נלמד שההזאה לחטאת העוף היתה בחצי התחתון מהמזבח ואחשוב שזאת ההזאה לא היתה באורך כי אם ברוחב ולזה לא קרא ההזאה הזאת המצוי ר"ל שלא היה הדם נמצה בה מן העוף כמו העניין בעולת העוף אבל היתה בזריקה והיה ברחב כי הענין בזריקת דם עולת בהמה ומה שזה דרכו היה בחצי התחתון מהמזבח כמו שנבאר בנתינתנו סבת מעשה הקרבנות באופן שצותה התורה ואת השני יעשה עולה כמשפט. רוצה לומר כמשפט עולת העוף שזכר במה שקדם והנה אין למזבח חטאת העוף כי אם דמו והנה נבאר במה שיבא למה היה זה החלוף בין חטאת העוף ועולת העוף לחטאת בהמה ועולת בהמה רוצה לומר עולת בהמה היתה למטה והזאת חטאת בהמה למעלה ובעוף העניין בהפך:

פסוק יא

ואם לא תשיג ידו לשתי תורים או לשני בני יונה והביא את קרבנו. שהיה עני בעת הבאת קרבנו:

לחטאת. שיהיו כל מעשיה לשם חטאת:
לא ישים עליה שמן. זו מצו' לא תעשה שלא ישים עליה שמן כמו הענין בשאר המנחות שבאות נדבה:
ולא יתן עליה לבונה. הוא גם כן מצות לא תעשה והנה סבת זה החלוף בין זאת המנחה ומנחת נדבה:

פסוק יב
מלא קומצו. התבאר במה שקדם איך תהיה הקמיצה:
על אשי השם. רוצה לומר על מזבח העולה ששם מקריבין אשי השם. ואולם אמר אשי השם שלא יקדם הקטרת הקמץ לעולת הבקר ולא קרבן מהקרבנות כמו שהתבאר במה שקדם:
הוא. כי חטאת היא. רוצה לומר שהיא באה חטאת ולזה הוסר הנוי והיופי ממנה:

פסוק יג
והיתה לכהן כמנחה. רוצה לומר שירי הקומץ נכפל לכהנים וראוי שתדע שאם היה החוטא כהן שאין מנחתו נקמצת אבל היא נשרפת כלה שנאמר וכל מנחת כהן כליל תהיה. ואולי זה הוא מה שרצה נאמרו והיתה לכהן כמנחה רוצה לומר שיהיה דינה לכהן כמנחה אם היה הוא המביא זה הקרבן וכבר התבאר דין מנחת כהן במה שקדם:

פסוק טו
נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה מכל קדשי השם. רוצה לומר שנהנה מהם כאלו תאמר שאכל מקדשי השם וכבר יורה שהכונה בחטא הוא מה שאמרנו שהרי אמ' אחר זה ואת אשר חטא מן הקדש ישלם וזה אמנם יהיה בשני פנים אם שיחסר ההקדש בזאת ההנאה כמו שהמשלנו בענין האכילה או שלא יחסר ההקדש בזה אבל נהנה מה שיתנו בו האנשים כסף מה בשכירות כאלו תאמר שנשתמש בכלי הזהב שהם קדש להשם ולפי שבאופן הנהוג לא תמצא הנאה שיש עמה חסרון בהקדש כי אם בר החסר בעצמו כמו הענין באכילה יהיה מתנאי המעילה שהיא על הנאת הדבר הנפגם שתהיה הנאתו ופגמו בדבר האחד בעינו לא שיהיה פגם דבר ונהנה מדבר אחר זולתו והשעור הראשון שיהיה בזאת ההנאה היא שוה פרוטה כמו שהתבאר בשרשים הכוללים. וראוי שתדע כי קדשי השם יקראו קדשי בדק הבית וקדשי המזבח רוצה לומר מה שיזכה בו המזבח שיהיה קרב לשם לא מה שיאכלוהו הכהנים כי הם קדשי הכהן ולפי שאמר מקדשי השם למדנו שהם מצטרפים זה עם זה להשלים שעור מעילה ואפילו נהנה היום מקדש מה ולאחר ימים רבים נהנה מקדש אחר מצטרפים וכיון שמכלם נהנה שוה פרוטה מעל:
והביא את אשמו לשם. שיהיה לשם הקב"ה:

איל תמים. שלא יהיה בו מום:
מן הצאן. ולא מן העזים:
בערכך כסף שקלים. לפי שהרבוי הראשון הוא שנים הנה הרצון בו שני שקלים רוצה לומר שיהיה ערך האיל שני סלעים של כסף צרוף והנה שקל לפי הוראת הגדר הוא ב"ד מעין וכל אחד מהם היה משקלו י"ח גרגירי שעורה:
לאשם. ר"ל שיהיה שוה שני סלעים בעת היותו לאשם וכן בעת ההבאה ראוי שיקנהו שתי סלעים או יותר כי התורה הקפידה שיביאהו בערך כסף שקלים:

פסוק טז
ואת אשר חטא מן הקדש ישלם. רוצה לומר מה שנהנה ממנו:
ואת חמישיתו יוסף עליו ונתן אותו לכהן. ידוע שאין נותן חמישית לבד לכהן אבל מה שישלם מאשר חטא מן הקדש הוא גם כן נתן לכהן ולזה יהיה הרצון בזה שמה שיתן לכהן יוסף חמישיתו על אשר חטא מן הקדש. ולזה אם נהנה מן הקדש ארבעה סלעים משלם חמשה סלעים כי החמשה סלעים מוסיפים חמישיתם על ארבעה סלעים. ואמנם זכר תחלה זאת אשר חטא מן הקדש ישלם להורות כי הקרן יעכב הכפרת לא החמש. וראוי שיהיו התשלומי' קודם הבאת האשם כי איך יתכפר לו והוא מחזיק בחטא. ולזה אמר אחר השתלומין והכהן יכפר עליו באיל האשם וראוי שתדע כי אשם נקרא מה שהחזיק בו שלא כדין אמר בפרשת נשא בגזל הגר והשיב את אשמו בראשו וחמישיתו יוסף עליו. ולזה יתבאר שאמרו איל אשם יתבאר ממנו שכבר אפשר שיקריב אחר שלום הקרן שהוא האשם ולזה יחסו איל האשם כי האשם מעכב הכפרה לא חומשו. והנה יושוו בזה הדין הכהן המשיח והנשיא והדיוט כי התורה לא חלקה ביניהם בזה:

פסוק יז
ואם נפש כי תחטא ועשתה אחת מכל מצות השם אשר לא תעשינה. כבר ביארנו במה שקדם שאלו המצות הם מצות לא תעשה שיש בהם עשה שחייבין על זדונו כרת והנה במצות ההם בעינם ידבר בזה המקום לפי שכבר ביאר דינם כאשר נודעה החטאת ועתה יבאר דינם כשלא נודעה החטאת שנאמר ולא ידע ואשם ולפי שלא ביאור הכתוב בזה דין בית דין שטעו בהוראה ועשו הקהל על פיהם ודין כהן משיח שהורה בטעות ועשה על פי הוראתו הנה לא ינהג דין אשם תלוי בהם אם לא נודעה להם החטאת אבל הנשיא יתחייב באשם תלוי כמו ההדיוט לפי שלא חלקה התורה בזה בין הנשיא וההדיוט ר"ל בשגגה המעשה. ואולם בשגגת ההוראה לא זכרה דבר בזה ולזה לא ינהג זה הדין בשגגת הוראה וענין זה הקרבן הוא שנזכר שעבר בשגגה על ספק עבירה מהעברות הנזכרת ולפי שבנושא ההוא בעינו שזכר כשנודעה החטאת ידבר בזה המקום והיה האסור קבוע

במה שנפל לו בו הספק והמשל שיהיו לניו שתי חתיכות אחת של חלב ואחת של שומן ואכל אחת מהם בשגגה ואחר זה זכר שחת מהם חלב ונסתפק לו אי זה מהם אכל ואולם אם לא היתה שם כי אם חתיכה אחת ואכלה ואחר כך זכר שהוא ספק חלב ספק שומן הנה לא ינהג בזה דין אשר תלוי לפי שלא היתה שם בודאי אחת מכל מצות השם אשר לא תעשנה בערכך לאשם קצרה התורה בזה להשענה על הערך הנזכר באשם הוא כסף שקלים על שגגתו ששגג ולא ידע יתבא' מזה שהוא חייב על כל שגגה ושגגה שנזכ' שעבר על ספר עבירה מאלו העבירות אשר הוא אשום אשם לה. ר"ל שזה האשם הוא על אשר אשם להש"י בשלא נשמר במה שיעשה אותו שלא יהיה בו עבירה או ספק עבירה בכמו אלו העבירות הגדולות:

פסוק כא

נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו. ולא לגבוה ולא לנכרי:

בפקדון. שהפקיד לו והוא הממון שראוי שיהיה בעין ולא ישלח בו יד הנפקד:

או בתשומת יד. רוצה לומ' מלוה וקראהו תשומת יד לפי שהושם לוח יד בה רוצה לומ' שנתן לו רשו' להוציאה למה שיצטרך לו ואחר יפרעה אל המלוה:

או בגזל. הוא הדבר הנגזל שלקח מיד הבעלים בחזקה:

או עשק את עמיתו. כאלו תאמר שכבש שכר שכיר ומה שידמה לזה למה שיחזיק בו שיש לאחרי' חוק עליו ולא בא לידו מביתם אבל הם יודעים זה:

פסוק כב

או מצא אבדה וכחש בה. הוא דבר שיש לאחרים חק עליו ולא בא לידו מביתם והם אינם יודעים בזה. ובזה נכלל כל דבר שבממון שיהיה לאדם מרעהו והקדימה התורה זכירת הפקדון והמלוה לפי שהוא יותר נמצא ואח"כ זכרה הגזל והעושק ששניהם יודעים בו ואח"כ זכרה ענין האבדה שאין יודע בה כי אם מצאה:

וכחש בה ונשבע על שקר. רוצה לומר שנשבע שאין בידו כלום ויהיה נשבע על שקר. ר"ל שיהיה יודע ששקר הוא מה שנשבע עליו הוא כפירתו הממון. ולזה יחוייב שיהיה מזיד בממון:

על אחת מכל אשר יעשה האדם לחטא בהנה. עניינו כמו אשר חטא מן הקדש והרצון בו שיהא נהנה ממון מפני כפירתו כמו שזכר בפרטי זה העניין דבר שבממון. ואולם בשאר הדברים שאינם ממון לא ינהג זה הדין והנה יתבאר ממה שאמר על אחת שכל אחת ואחת מאלו השבועות אשר בזה התאר יתחייב זה הקרבן ושלא יתחייב על השבועה האחת אפילו שהיא לדברים רבים יחד בזה התואר או לאנשים רבים כי אם קרבן אחד והנה יתבאר שזה הדין לא יהיה אלא בדבר המטלטל ויתבאר שה הדין אינו בקנסות

לפי שאין כפירתו מועילה לו בזה כי אפילו אם יודע יפטר כמו שיתבאר בפרשת ואלה המשפטי' והוא מבואר שאין זה הדין נוהג בקרקעו' ולא בשטרות אף על פי שהן מטלטלין לפי שאין גופן ממון ולא בעבדים לפי שדינן ודין הקרקעות אחד וזה כי הקרקע לא יתכן בה הכפירה והגזל כי הוא לפני בעליו בחזקתו. וכן העבדים לא תתכן בהם חזקה תוציאם מיד הבעלים כי להם בעצמם התחלת תנועה בחירית לשוב אל אישם הראשון והוא עוד מהדברים שלא יתכן בהם כפירה כי ישלו קול עם שהעבד בעצמו יגיד העניין:

פסוק כג

והיה כי יחטא ואשם. ר"ל כאשר יתן אל לבו שחטא ואשם בזאת הכפירה והשבוע' עליה הנה יתכפר לו בזה האופן שזכר רוצה לומ' שישיב הממון שכחש בו לבעלי' בתוספת חומשו ואחר יביא איל תמים לאשם. וראוי שתדע שזה אמנם יהיה כשיודה מעצמו שיש בידו הממון ההוא אבל אם העידו זה עדי' והוא מכחישם לא ישלם אלא הקרן כי אולי היה יודע ששבועתו תהיה שקר ושכח שיהיה לאיש ההוא הממון בידו וכבר חייבה התורה שיהיה יודע בעת שנשבע שהא נשבע על שקר או מכל אשר ישבע עליו לשקר ממה שידמ' לאלו הפרטי' כאלו תאמ' שנתחייב לו ממון מפני פירו' שמכר לו או מפני ירושה או עסק שנתן בידו להתעסק בו בסחורה ישבע עליו לשקר רוצה לומר שידע ששקר נשבע בעת השבועה ושלם אותו בראשו וחמישיתו יוסף עליו לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו אין בספק שאמרו לאשר הוא לו יתננו אינו שב אל חמישית לבד כי הקרן יותר ראוי שיאמר בו זה המאמר כי בו יתכן שיאמר לאשר הוא לו ולזה יהיה הרצו' בזה שיהיה מה שישלם נוסף חמישיתו על הקרן שהוא הראש ומזה יתבא' שיחוייב לו שישיבהו לבעלים לא לזולתם קודם שיביא קרבנו שנאמר לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו לא לבנו ולא לשלוחו ואת אשמו יביא לה' איל תמים מן הצאן בערכך לאשם רוצה לומר בערכך שני שקלים ויתבאר שלא יתכן להביא הקרבן קרבן השתלומין כמו שהתבאר בקרבן מעילה ולפי שזכר בזה המקום תחלת התשלומין ואח"כ הבאת האשם ויתבאר שאין החמש מעכב מקרבן מעילה שראוי שיהיה הבאת החמש בו יותר חמור לפי שהוא להקדש ועם כל זה איננו מעכב ועוד שכבר אמר בזה המקום והשיב את הגזלה אשר גזל וגו'. וזה ממה שיורה שלא הקפידה התורה שישלם קודם הבאת קרבנו כי אם הקרן ועוד שאמר לאשר הוא לו יתננו יאות לפי הלשון על הקרן לבד:

פסוק כו

וכפר עליו הכהן לפני יי'. רוצה לומר שיקריבהו הכהן על מזבח העולה כמשפט האשם:

לאשמה בה. עניינו כענין לחטא כהנה כי אשם וחטא אחים ויאמר כל אחד מהם על מה שנהנה מהם האדם או יעכב בידו מזולתו שלא כדין אמר בגזל הגר על קרן הגזלה אשם ואמר בפרשת מעילה אשר חטא מן הקדש והנה נלמד מאמרו לאשמה בה לחטא בהנה שאם היה הממון ההוא פחות משוה פרוטה לא יתחייב עליו אשם ולא תוספת חומש וזה יתבא' מהשרשי' הכוללים כי פחות משוה פרוטה אינו נערך בין בני האדם כלל כי אין שם כסף יהיה מחירו:

פרק ו

פסוק ב

ראוי שתדע כי בעולה התדירה דבר בזה המקו' כי הוא אשר ימצא שיתאכלו אבריה בכל לילה ולילה והוא תמיד של בין הערבים ואמנם תמיד של שחר זכר בסוף כאמרו ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר וערך עליה העולה וזאת תורת החטאת וזאת תורת האשם ראוי הוא להשלי' ביאור מה שזכר מהם כפרש' הקודמת הנה יחוייב שיהיה עניין תמיד של בין הערבים נרמז בפרש' הקודמת ולזה ביארו רבותינו שאמרו בעניין העולה בפרש' הקודמת. ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח וערכו עצים על האש. שב לתמיד של בין הערבים. וזה יתבאר עוד כי לא מצאנו עריכת העצי' רק בעבור התמידין ולפי שמצאנו זה בזה המקום בלשון יחיד ושם בלשון רבים והיה מה שבזה במקום לתמיד של שחר ידענו כי מה שנזכר במקום ההוא איננו לתמיד של שחר ולזה יהיה לתמיד של בין הערבים ובכלל הנה תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים לפי שהם מכוונים לדבר אחד בעינו. ראוי שלא יתחלפו זה מזה בענין עריכת עצים ר"ל שלכל אחד מהם יערכו עצים והסבה בחיוב זאת העריכה בשניהם היא אחת כמו שהתבאר מדברינו במה שיבא וגם כן מפני שאמ' על מוקדה הנה ראוי שיהיה שם מוקד שמיוחד לה לבד וזה אמנם יהיה העצים הנערכים על האש שעליהם ישימו איברי העולה ופדרה ולפי שאמר היא העולה על מוקדה על המזבח למדנו שהיא אחרונה לכל הקרבנות הקרבים ביום ההוא אלא אם יביא בה הכרח שיקרב אחריה קרבן אחר כמו הענין בקרבן פסח שהיה קרב אחר תמיד של בין הערבים ולמדנו מזה שמהפכין כל הלילה באיברי' שלא התאכלו עד הבקר כי אף על פי שהקרבת הקרבנות לא תהיה בלילה כמו שהתבאר מהשרשים הכוללים הנה עכול מה שהקריב ביום ישלם בלילה וזה כולל לעות התמיד ולשאר הקרבנות כי אין ראוי כשיקריבו עולת בין הערבי' שיוציאו משם איברי שאר הקרבנות אבל ראוי שתשלם שם הקטרתם כמו שצותה התורה ואש המזבח תוקד בו רוצה לומר שעם זה המוקד שיהיה יוקד במזבח כל הלילה לעכול הקרבנות היה שם מוקד אחר יוקד בו והוא האש שיקחו

ממנו אש למזבח הקטרת כי כבר התבאר הפרשת אחרי מות כי מעל מזכה העולה יקחו מלא המחתה גחלי אש וראוי היה שיהיה זה האש מערכה בפני עצמה כי כבר צוה השם יתעלה שלא יקטיר בו מכל הקרבנות זולתי הקטרת הסמים ואם היה שיקחו זה האש מהמערכה אשר יקריבו עלית הקרבנות לא היו נמלטים שלא יתערב במחתה דבר מה מאברי הקרבנות המאוכלים ויתבאר שזאת המערכה השנית היתה למערב מזבח העולה לפי שאמר בפרש' אחרי מות ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח מלפני השם למדנו שזה האש ייוחד מהאש האחר מהמערכת הגדולה שהיא לפאת מערב וראוי היה להיות כן למעלת הקטרת על הקרבת שאר הקרבנות הנה כמו שיחדה לו התורה מזבח בפני עצמו יותר קרוב לקדש הקדשים כן יחדה לו התורה מערכת האש יותר קרבה לקדש הקדשים ולזאת הסבה בעינה היה ראוי שיהיה הדלקת המנורה מזאת המערכת השנית ולמדנו מזה שאמו תוקד בו שאין הרצון שיציתו האש למטה ויביאוהו אל זאת המערכה אבל יחוייב שתהיה הצתתו בגוף המזבח:

פסוק ג

ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד ילבש על בשרו והרים את הדשן. למדנו שהרמת הדשן היא עבודה מן העבודות ולזה דקדקה התורה שתהיה על ידי כהן ובבגדי כהן ולא זכרה הורה כל הבגדים להשענה על מה שנזכר בבגדי כהונה שלא ישרתו כי אם בהם ולזה יחוייב שתהיה זאת בבגדי כהונה בכללם ואמנם הוצרכה התורה להזכיר בכאן לבישת בגדי כהונה לפי שהיה עולה על הדעת שלא תהיה העבודה בבגדי כהונה שלא יתלכלכו הבגדי' ההם בדשן המזבח:

והרים את הדשן אשר תאכל האש. עם העולה יחד הם הגחלים העליונים אשר איברי העולה סמוכים להם ולזה יהיה זה הדשן הגחלים הפנימיות ואולם הרמת זה הדשן הוא כשיחתה הגחלים העליונים עם איברי העולה אילך ואילך עד שיראו הגחלים הפנימיות עממיות והוא הדשן הנזכר בזה המקום הולכת העצים אינה צריכה כהן:

ושמו אצל המזבח. ר"ל שיקחהו במחתה ויורידהו וישימהו אצל המזבח במה שנזכר במה שקדם שהוא מקום דשן והוא אצל מזרח המזבח:

פסוק ד

ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים. ראוי שנדע שאלו הבגדים האחרים הם בגדי כהונה גם כן שאם היתה הכונה שלא יצטרכו בגדי כהונה בז לא היה צריך לומר כי אם ופשט את בגדיו והוציא את הדשן ועוד שאמרו אחרים יחוייב שיהיו ממין הבגדים הראשונים ואולם אמרה התורה שילבש בגדי כהונה אחרים שיהיו פחותים מהראשונים להורות שזאת העבודה היא למטה מהעבודה הראשונה:

והוציא את הדשן אל מחו למחנה אל מקום טהור. ר"ל האפר אשר על המזבח הנאכל בשלמו' כי הגחלים העליונים ואברי העולה ישארו שם וזה האפר יוציאוהו מחוץ למחנה אל מקום שפך הדשן הנזכר בפרשת ויקרא אל מקום טהור שאם היה טמא יטהרנו והאש על המזבח תוקד בו רוצה לומר שאחר זה יעשה שתוקד אש על המזבח בו בעצמו לא שיציתו האש למטה יעלוהו שם וזה אמנם יהיה כשיערכו שם העצים וידליקום שם וראוי שיהיו פני המדליק לפני יי' שהוא לצד המערב כי כבר דקדקה התורה בזה בכל העניינים כמו שתראה ומפני זה יהיה התחלת הבערתה מפאת מזרח של המערכה:

פסוק ה

לא תכבה. הוא מצות לא תעשה והמכבה לוקה:

ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר. ר"ל על האש המערכה והם שני גזירי עצים שהיה מביא לערוך עליהם העולה באופן שתהיה העולה על העצים ולפי שלא התנה שיהיה שם כהן כי אם בהבערת העצים למד בו שהולכת העצים אינה צריכה כהן:

וערך עליה העולה והקטיר עליה חלבי השלמים. למדנו מזה שהעולה היא ראשונה לכל הקרבנות רוצה לומר עולת התמיד ועליה יהיו שאר הקרבנות יאמר בזה המקום והקטיר עליה חלבי השלמים ואמר בפרשת ויקרא בחטאת ובמנחת חוטא והקטיר המזבחה על אשי יי':

פסוק ו

אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה. היא מערכת שלישית יערכנה באופן שתוקד על המזבח כמו שקדם במערכות האחרות והנה זה ראש לא ישמש דבר אלא שהוא שם תמדיי לא תכבה היא מצות לא תעשה והמכבה אותו לוקה ושתקה התורה מהזהיר על כבוי אש המערכה השלישית היא לצורך מזבח הקטרת לפי שהענין קל וחומר רוצה לומ' שאחר שהזהיר על האש שישתמשו בו במזבח העולה שלא יכבהו כל שכן שתקפיד התורה באש שישתמר בו למזבח הקטרת שהוא יותר נכבד:

פסוק ז

וזאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן. ראוי שתדע שזאת ההקרבה כוללת קבלת המנחה בכלי שרת והולכתה לפני המזבח כמו שההקרבה הנזכרת בראש ויקרא כוללת קבלת הדם והולכתו למזבח כמו שבארנו שם ובכלל הנה לא מצאנו במנחה שיהיה רשות לבעלים כי אם להביאה אל הכהן וזה לאות כי מה שאחר ההבאה ההיא לא יהיה כי אם על ידי הכהן ובכלל הנה מתנאי ההקרבה אל המזבח שיהיה מתקבל בכלי ובכלי ההוא יוליכה והנה זה הכלי יחוייב היותו מכלי שרת:

לפני יי' אל פני המזבח. הנה מפני שפני המזבח הם לדרומו כי שם היה הכבש הוא מבו' שאם היתה ההגשה שם לא תהיה לפני יי' שהוא למערב ולזה יחוייב שתהיה ההגשה באופן שתהיה לצד המערב שהוא לפני יי' ותהיה ההגשה עם זה אל פני המזבח שהוא הדרום וזה אמנם ישלם כשתהיה ההגשה על קרן דרום מערבית על חודה של קרן כשילך הכהן ופניו למערב לפאת דרום עד שיגיע שם:

פסוק ח

והרים ממנו בקמצו וגו'. כבר בארנו במה שקדם זאת הקמיצה איך תהיה וששיעור הלבונה הוא ג"כ קומץ והנתרת ממנה יאכלו אהרן ובניו מפני שאמר זה אחר אמרו והקטיר המזבח למדנו שלא יותירו שירי מנחה לכהנים כי אם אחר הקטרת הקומץ והלבונה והקדים אהרון לבניו ללמד שכהן גדול נוטל חלק בראש:

פסוק ט

מצות תאכל במקו' קדוש בחצר אהל מועד יאכלוה. הוא לפנים מן הקלעים וצוה השם יתעלה שיאכלוה מצות לא חמץ. כמו שאמר אחר זה לא תאפה חמץ וזה המאמר אמנם הוא בשירי המנחות ולזה הוא מבואר שהאופה חמץ שירי המנחה לוקה וכן המחמץ אותה כי התורה זכרה אחד ממעשה תקון החמץ וחייבה עליו והוא הדין בשאר המעשים ויורד שכן הוא שכבר אמר במנחה במה שקדם לא תעשה חמץ ואמנם זכר הנה האפייה לחייב על כל מעשה ומעשה ואמר במנחה במה שקדם כל המנחה אשר תקריבו ליי' לא תעשה חמץ וזה כולל הקומץ ושירי המנחה ולזה יחוייב מלקות על אי זה מהם שיהיה אם עשאו חמץ:

פסוק י

חלקם נתתי אותה מאשי קדש קדשים היא בחטאת וכאשם. שהם קדש קדשים כל זכר בבני אהרן יאכלנה פרט לבנות אהרן. והנה למדנו מזה שאפילו בעלי מומים חולקין בה לפי שהם ראוים לאכילתה חק עולם לדורתיכם מאשי יי' הנה אין הכהנים זוכים בה אם לא אחר שיתוארו כשהם אשי יי' וזה יהיה אחר שהוקטר במזבח הראוי לו:

פסוק יא

כל אשר יגע בהם יקדש. למדנו שאין זה אלא מפני מה שנבלע מהם בדבר הנוגע בהם ולפי שהוא קדש הנה יהיה בקדושה ההיא הדבר שנבלע בו דבר ממנו והנה למדנו זה ממה שאמר בחטאת מזה הענין כמו שיתבאר במה שיבא זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו ממנו ליי' ביום המשח אותו למדנו שבזה הקרבן ישוה בהן כהן המשיח לכהן הדיוט ולפי שאמר אחר זה והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אותה חק עולם למדנו שאין זה נוהג אלא בכהן משיח שאם היה נוהג בכל כהן לא היה צריך לזכור זה וזה

הפך מה שנזכר קדם זה ולזה יתבאר שהיותר תמידיי הוא מיוחד בכהן משיח ואולם בעת החנוך ישוו בזה כהן משוח לכהן הדיוט ולזה זכר ביום המשח אותו שמורה על חנוך הכהן הגדול והכהן ההדיוט ואף על פי שאינו נמשח הנה עת התחנכו דומה ליום המשח של כהן גדול וראוי שתדע כי לא יתכן שיאמר ביום המשח אותו בעבור כהן גדול כי אין זה הקרבן מיוחד בו ביום המשיחה לבד אבל הוא תמידיי ויתבאר עוד שתמידות זאת המנחה אינו נוהג כי אם בכהן גדול כי לא מצאנו דבר מהענינים התמידיים בבקר ובערב במקדש שהיה נכפל וזה מבואר מאד במנורה ובהקטרת הסמים ובתמידים ולזה יחוייב שיהיה זה נוהג מנהגם רוצה לומר שלא יעשה ממנו כי אם אחר לא הרבה כמו שהיה מחוייב אם יעשה אותו כהן גדול ומזה המקום יתבאר שאין מתנאי זאת המנחה התמידיית שיהיה המקריב אוו כהן משוח אבל תנהג בכל כהן גדול ואמנם זכרה תורה משוח לפי שמדרך כהן גדול שיהיה נמשח בשמן המשחה עשירית האיפה סלת מנחה תמיד מפני שזכר סלת שיורה על הקמח היותר יפה הנה הוא מבואר שזה יהיה מן החטים וכן הענין בשאר המקומות אשר זכרה התורה סלת וראוי שיקחוהו מהחטי' היותר משובחים להמשך לכוונת התורה שיהיה זה קרבן היותר נבחר שאפשר מחציתה בבקר ומחציתה בערב למדנו שהיא קרבה חציין ולזה אם אבד או נטמא המחצית האחד יחוייב שיביאו עשרון אחד ויחצו אותו לשניים ומחציתו יקחו באופן שיהיה זה הקרבן בבקר ובערב מחצית העשרון והוא מבואר מענין זה הקרבן שאף על פי שמת כהן גדול לא תפסק הקרבתו עד שימנו כהן גדול אחר כי זה הקרבן צוה להיות תמידיי ותמידותו ידמה שינהג מנהג שאר הדברים התמידיים במקדש שלא יפסק עניינם מה שהתמיד העבודה במקדש וראוי שתדע שאמרו מחציתה בבקר ומחציתה בערב יהיה במנחה התמידיית והיא מנחת כהן גדול לא במנחת כהן הדיוט והנה המנחה ההיא תהיה עשירית האיפה כי אין שם שיעור במנחה יותר קטן לפי מה שהתבאר בתורה על מחבת בשמן תעשה לפי שכבר נתבאר במנחת מחבת שהוא סלת בלולה בשמן יהיה אמרו בשמן בזה המקום מורה על שמן אחר יקבלוהו במחבת ואופן הטגון בזה האופן שתבאר מן החוש שישלם בשלשת לוגין לעשירי' האיפה מורבכת תביאינה רוצה לומ' שקודם שתשימנה על מחבת תהיה מורבכת וזה יהיה כשתהיה חלוטה ברותחין החלה הבלולה בשמן ואחר כך יקלוה מחבת בשמן תופיני הרצון בו לפי הוראת הגדר מה שהוא ממוצע בין בשל ונא מנחת פתים שיהיו פותחין החלות האלו ולפי שכבר ידענו שמנחת מחבת היא מנחת פתים יהיה אמרו פתים בזה המקום מורה על עניין אחר לפי שכבר הקפידה התורה שיהיה זאת המנחה קרבה חציין למדנו שאמרו פתי' בזה המקו'

הוא שלא תהיינה שם בבקר כי אם חצי החלות ובערב חצייהם הנשארים כאלו תאמר שיחצו כל חלה וחלה ויקחו החי האחד ממנה בבקר והחצי האחר בערב ולפי עניין זאת המנחה התמידית נלמד שהיא נעשית שתי' עשרה חלות שכן מצינו בלחם הפני' שידמה היותו לזאת הכוונה בעינה שהיא שתים עשרה חות וזה יתבאר ממה שאמרנו בזה בפרשת ויקחו לי תרומה:

פסוק יד

תקריב ריח ניחוח ליי'. ראוי שתדע שכבר יהיה עמה קומץ לבונה והיא גם כן חציין קרב כי כבר זכרה התורה באלו המנחות שתבא עמהם לבונה וזה כולל לכל המנחות אלא אם תבאר התורה שלא יתן עליה לבונה כמו שבארה במנחת חוטא ולפי שזכר אהרן שב לבאר שזה ינהג בכל כהן גדול ולזה אמר והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אותה רוצה לומר שיהיה נבחר לכהן גדול מבניו שהם הכנים הדיוטים:

פסוק טו

חק עולם ליי' כליל תקטר. רוצה לומר שלא ירימו ממנו קומץ אבל עולה כולה כליל ולפי שאמר חק עולם ליי' למדנו שאין להקרבתה הפסק ולזה חוייב כשמת כהן גדול שיקריבוה יורשיו עד שיתמנה כהן גדל אחר:

פסוק טז

וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל. רוצה לומר שאין מקריבין ממנה קומץ ויאכלו השירים כמו הענין במנחת ישראל אכל עולה כלה כליל והאוכל ממנו עובר על לא תעשה שנאמר לא תאכל וזה אמנם יהיה במנחת כהן לא במנחת כהנת:

פסוק יח

זאת תורת החטאת במקו' אשר תשחט העולה תשחט החטאת. רוצה לומר בצפון העזרה כמו שאמר במה שקדם על ירך המזבח צפונה לפני יי'. ולמדנו מזה שמקום שחיטת כל עולה וחטאת היא בצפון העזרה:

לפני יי'. רוצה לומר שתהיה השחיטה לפני יי' וזה ישלם כשיהיו פני הנשחט ופני השוחט לצד קדש הקדשים:

קדש קדשים הוא. למדנו מזה שכבר דקדקה התורה שתהיה שחיטתה בצפון מפני היותר קדש קדשים ומזה המקום יתבאר שכל מה שהוא קדש קדשים תהיה שחיטתו בצפון ושמה שאינו קדש קדשים לא נקפיד בו שתהיה שחיטתו בצפון:

פסוק יט

הכהן המחטא אותה יאכלנה. ראוי שתדע שאין הכונה בזה שלא יאכל ממנה כי אם הכהן המקריב אותה כי כבר אמרה בפרשת אמור אל הכהנים בבעל מום לחם אלהיו

מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל שהוא מבואר שהוא אינו ראוי להקריב ועוד שכבר אמר בזה המקום חלק כחלק יאכלו שירה כי הכהנים חולקים ביניהם מה שיזכו בו מהמתנות רוצה לומר אנשי בית אב של אותו היום ועוד שאם היה כן לא יתכן שתצוה התורה שלא יותירו ממנה. כי אי אפשר לפי הנהוג שיאכל אדם אחד כל בשר בהמה אחת בסעודה אחת או בשתים ולזה תהיה הכונה בזה הכהן שראוי לעבודה להוציא את הטמא ולא להוציא בעל מום מפני מה שנזכר בפרשת אמור אל הכהנים כמו שזכרנו:

במקום קדוש תאכל בחצר אוהל מועד. הוא לפנים מן הקלעים:

פסוק כ

כל אשר יגע בבשרה יקדש. לפי שזכר בשרה שיבלע ממנו דבר הנוגע בו למדנו שמצד הבליעה הקפידה התורה בזה ולזה לא ינהג זה בנגיעה שתהיה בעצמות החטאת וגידיו הקשים ומזה המקום יתבאר שלא יקדש להיותה כמוה רק שיהיה נבלע בו ממנה דבר והטעם כי דבר הבלוע הוא קדש קדשים ולזה ינהג זה הדין בדבר שהוא בלוע בו וזה מבואר שזה ראוי שינהג בכל הקדשים רצוני' לומר שאם נבלע מהם דבר יהיה עליו חומר מה שהוא נבלע בו:

ואשר יזה מדמה על הבגד אשר יזה עליה. מפני שאמר מדמה אשר יזה עליה למדנו שזה יהיה קודש ההזאה ובדם הראוי להזאה והוא הדם שיקבלו בכלי שרת ויש בו שיעור הזאה ובמה שידמה לו שיהיה אפשר שיבלע בו הדם בו ממה שראוי לקבל טומאה כמו שק ועור הרך:

תכבס במקום קדוש. רוצה לומ' שיהיו מכבסין אותה בעזרה באופן שלם כדי שייוסר ממנה הדם הנבלע בה:

פסוק כא

וכלי חרס אשר תבושל בו ישבר. הטעם מפני מה שנבלע ממנה בו והוא נפסל בלינה כמו שיתבאר בענין הקדשים וזה אין דרך להוציא הבלוע מהכלי חרס ולזה יחוייב שישבר וראוי שנדע ששבירתו הואר במקום קדוש כמו הענין הכבוס הבגד וכן הענין במריקה ושטיפה במים לכלי הנחשת אשר תבושל בו כי הכוונה בזה הוא מפני דבר הבלוע שמקום אכילתו הוא בעזרה וראוי שלא נוציא דבר חוץ ממחיצתו כמו שנתבאר מאמרו בפרשת ואלה המשפטים ובשר בשדה טרפה לא תאכלו וראוי שתדע שכן הדין אם שמו בכלי חרס תבשיל רותח של חטאת אך בכלי נחשת אף על פי שלא בשלוהו בו כי בעבור הבליעה יהיה זה הדין ואם בכלי נחשת בשלה ומורק ושוטף במים הנה המריקה תהיה בחמין והשטיפה אחר זה בצונן וזה יתבאר מצד הוראת הגדר וזה אמנם יהיה במים ולא בשאר משקין כי זה הנהוג והתורה דקדקה שתהיה במים ובזה האופן

יסור הדבר הבלוע מכלי נחשת והנה נזכר מזה הענין בדם ובבשול לא ינהג כי אם בחטאת הנשחטת כי בה ידבר שנאמר תשחט החטאת ולזה לא ינהג זה בחטאת העוף ולא ינהג זה הדין גם כן בחטאת הנפסלת או הנשרפת כי הם אינם נאכלות והוא ידבר בה המקום בחטאת הנאכלת שנאמר במקום קדוש תאכל בחצר אהל מועד וראוי שהמריקה והשטיפה תנהג בכל הקדשים הנאכלים כדי שלא יפסל בלינה כל זכר בכהנים יאכל אותה למדנו מזה שלא תאכל ממנו כהנת:

פסוק כב

קדש קדשים היא. למדנו מזה שלא תאכל כהנת קדשי קדשים:

פסוק כג

וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל. למדנו מזה שאף חטאת יחיד שהיא נאכלת אם בא אפילו מקצת דמה אל אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל נפסל אפילו שאר דמה ולזה לא תהיה נאכלת לא למזבח ולא לכהנים כי זריקת הדם מכשיר האמורים למזבח והקטרת האמורים מתיר הבשר לכהנים ואם באשם ולא הזה ממנו בקדש אם היתה כוונתו כשהביאו שם שיכפר בו בקדש הנה נפסל חטאת וראוי שנדע שכמו זה הדין יהיה בדם הנכנס בקדש אם הכניסוהו לבית קדשי הקדשים כי היחס אחד וכן ראוי שנדע שהבשר שנכנס מהחטאת לאהל מועד כשר שנאמר מדמה ולא מבשרה. וכן ראוי שנדע שהדם שיוצא חוץ למחיצתו במקום למטה בקדוש' ממחיצתו שהוא נפסל אבל לא נשפוט בזה שיהיה נפסל כי אם היוצא כמו הענין בבשר שיצא חוץ למחיצתו כי מה שחדש בזה המקום שיהיה מקצת הדם הנכנס באהל מועד פוסל שירי הדם לא נלמוד ממנו לשאר ענייני יציאת הדם ממחיצתו:

באש תשרף. אי איפשר שנאמר שיהיה נשרף במזבח העולה כי אין למזבח העולה מהחטאת כי אם האמורים אבל יהיה נשרף במקום אשר ישרפו בו הדברים אשר אינם קרבים לשם יתעלה ולפי שלא ביאר שלא יהיה נשרף מחוץ למחנה. אבל אמר סתם באש תשרף למדנו שהוא נשרף במקומו בעזרה במקום מוכן שם לשרוף פסולי המוקדשין. ואחשוב שזה המקום היה לצד המזרח כמו הענין במקום הדשן וראוי שנבין מזה המקום שהחטאות הנשרפות אשר מחוקם להוציאם חוץ לעזרה אם אירע בהם פסול בחוץ לא ישרפו במחיצתן אבל ישרפו חוץ לעזרה במקום מוכן שם לזה והנה לא בארה התורה אלו המקומות כמו שבארה מקום השלכת מוראת העוף להעיר שכל מקום כשר לזה והוא שיהיה בעזרה במה שנשרף בעזרה או חוץ לעזרה במה שנשרף חוץ לעזרה וראוי שתדע שאין ראוי שיפורש וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד החטאת אשר מדרכו שיובא מדמו אל אהל מועד והם החטאות הנשרפות שאם היה הדבר כן לא

היה ראוי שיאמר באש ישרף לפי שכבר באר זה במה שקדם ועוד שהוא מדבר עתה בחטאות הנאכלות ועוד שכבר יורה לשון התורה שהבאת דמו לכפר בקדש סבת החיוב שלא תאכל רוצה לומר שלולי זה כבר היה נאכל וזה המאמר לא יתכן כי אם בחטאות הנאכלות וראוי גם כן שתדע שכבר כלל באמרו לא תאכל החטאות הנשרפות ולזה אמר וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד שאם היתה הכוונה בזה בחטאות הנאכלות לבד לא היה צריך לומר וכל חטאת אבל היה אומר ואם יובא מדמה אל אהל מועד ואמרו באש תשרף שם גם כן לכל אלו החטאות והכונה בו בחטאות הנשרפות שלא ישרף כמצוות אל שפך הדשן אבל ישרף באופן השרף פסולי המוקדשים:

פרק ז

פסוק א
וזאת תורת האשם במקום אשר תשחט העולה ישחט האשם. רוצה לומר לצפון העזרה:

פסוק ב
ואת דמו ישפך על המזבח סביב. כמו העניין בעולה וזה נוהג באשם לפי שנאמר זאת תורת האשם:

פסוק ג
ואת כל חלבו יקריב וגו'. כבר התבאר כל זה במה שקדם:

פסוק ז
הכהן אשר יכפר בו לו יהיה. רוצה לומר ההן הראוי לכפר בו והם אנשי בית אב של אותו היום ואמר אשר יכפר בו להוציא הטמא אך הבעל מום חולק עמהם כמו שבארנו בפרשה הקודמת ולמדנו מזה שלא זכה בו הכהן עד שיתכפרו בו הבעלים וראוי שנבין שכן העניין בחטאת שנאמר הכהן המחטא אותה יאכלנה רוצה לומר כשחטא אותה כמשפטי התורה:

פסוק ח
והכהן המקריב את עולת איש עור העולה אשר הקריב לכהן יהיה. למדנו שעור העולה הוא לאנשי בית אב ולא יזכו בו אלא לאחר הקרבה שנאמר עור העולה אשר הקריב ועוד שגדר העולה לא ידבק כי אם בנעשת כמצותה והנה בארה התורה בעור העולה שהוא לכהנים וממנו יתבאר מקל וחמר שעור החטאת והאשם הוא לכהנים לפי שכבר זכו בו הכהנים בבשרם ולזה בארה זה התורה בעולה לפי שהיא עולה כליל והיה עולה על הדעת שלא יהיה לכהנים חלק בה:

פסוק ט

וכל מנחה אשר תאפה בתנור וגומר לכהן המקריב אותה לו תהיה. רוצה לומר לאנשי בית אב הטהורים כמו שקדם והיא גם כן נאכלת לזכרי כהונה לפנים מן הקלעים כי היא קד קדשים ובאר שאין חולקין מנחה כנגד מנחה ולזה הפריד המנחה האחת מן האחרת להורות שכל אחת מהם חולקין ביניהם ולזה אמר וכל מנחה אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת ועל מחבת וגו' ולא אמר וכל מנחת תנור ומרחשת ומחבת:

פסוק י

וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה. רוצה לומר מנחת הסלת וחרבה תקרא הסלת שאין עמה שמן כי היא יבשה כמו הענין במנחת חוטא ובמנחת סוטה:

לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו. ראוי שנדע כי אין ראוי שתהיה הבדל בחלוקת המנחה לכהנים ובין מנחת הסלת ובין שאר המנחות וזה מבואר מצד עצם העיון ועוד שכבר אמר במנחת חוטא והיתה לכהן כמנחה למדנו מזה שאין הבדל בעניין היות המנחה לכהן בין מנחה למנחה ועוד שכבר יורה זה שתהיה לכהן המקריב אותה ועוד שלא יתכן שיחלק עשרון סלת לכל הכהנים בכללם כי לא יגיע לאחד מהם בזה האופן חלק מוחש ולזה יחוייב שתהיה הכונה באמרו לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו לכל אנשי בית אב של אותו היום והנה לא אמרה תורה בזה המקום לכהן המקריב אותה לו תהיה לשתי סבות האחת ללמד לנו כי מה שאמרה לכהן המקריב אותה לו תהיה אין הרצון בו שיקריב בפעל אבל הכוונה בו הראוי להקריב אז והם אנשי בית אב והשנית שאם אמרה בזה המקום לכהן המקריב אותה לו תהיה היינו חושבים שלא תחלק זאת המנחה כלל לאנשי בית אב אבל יקח אותה האחד מהם והוא המקריב אותה לפי שאינה ראויה ליחלק באופן החלק מנחת מאפה תנור או מנחת מחבת או מרחשת כי המנחות ההם הם אפויות ואי זה חלק שיגיע מהם לכהן הוא ראוי לו לאכלו אבל מנחת הסלת תחסרה לישה ואפייה ולזה לא יהיה החלק המגיע לאחד מאנשי בית אב ראוי בפני עצמו ולזה בארה לנו התורה שזאת המנחה גם כן החלק לאנשי בית אב והם משתי אלו הלשונות שאמרה התורה בזה המקום בזכירת הכהנים בקדשי הקדשים למדנו שכונת התורה היא שיהיו נחלקים לאנשי בית אב כי הם הראוים אז להקריב מפני שהוא יומם ולא יצא מכלל החלוקה הבעל מום ואם אינו ראוי להקריב הוא ראוי לאכול וכבר בארה התורה שכהן בעל מום חולק עם אנשי בית אב כמו שזכרנו ולמדנו מאמרו איש כאחיו שאין הקטן חולק בקדשי הקדשים:

פסוק יא

וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריב ליי'. הוצרך בזה המקום לזכור אשר יקריב ליי' לפי שהוא נאכל לבעלים והיה עולה על הדעת שלזאת הסבה לא יצטרך שיהיו מעשיו לשם הקב"ה וכבר ביא' בפרשה הקודמת עשית השלמים במה שיכלל כל מיני השלמים ועתה שב לבאר כל מה שנתייחדו בו מיני השלמים מקצתו לקצת והוא שאם יקריבנו על תורה יקריב עמם מיני השלמים ועתה שב לבאר כל מה שנתייחדו בו מיני השלמים מקצתו לקצת והוא שאם יקריבנו על תודה יקריב עמם מיני לחם בשלם שבפנים והם כולם מהחטים שהרי זכר סלת אמר וסלת מרבכת חלות בלולות בשמן והנה יראה שמיני הלחם שזכר יהיה מנושא אחד בעינו לפי שהחלפון שזכרה התורה בהם הוא באופן התקון לבד ולזה יהיה קצו חמץ וקצתו מצה והקצת שהוא מצה יהיה קצתו חלות מצות בלולות וקצתו מצות השוחין בשמן ושני אלו המינים הם מאפה תנור וקצתו רכיכין והם חלות בלולות בשמן וחולט אותם ברותחים עד שתאפה כל צרכה ואחר כך קולה אותה על המרחשת בשמן כי היא זאת הכוונה במה שאמר מורבכת לפי הוראת הגדר וראוי שתדע כי שיעור מה שיעשה חמץ הוא כשיעור מה שיעשה מצה שנאמר על חלות לחם חמץ אחת וכבר יורה אמרו על שניות במספר ולפי שאחרי המספר יחוייב שיהיו מסכימים יהיה שעור חמץ כשיעור המצות בכללם כמו שבארנו זה בענין הלבונה הבאה עם המנחות:

פסוק יב

אם על תודה יקריבנו. ביום הקריבו את זבחו יאכל. רוצה לומר שלא יחשב על מי שיעשה זה הפעל הרצוי והוא הכהן שיאכלו הבעלים מבשרו ביום השלישי ולזה תהיה בעת אמרו ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ואם יחשב שיאכלהו הבעלים ביום השלישי הנה לא ירצה הזבח במה שיעשו להגעת הרצוי והוא השחיטה וקבלת הדם והולכתו וזריקתו כי לכל אלו העבודות הם מהכרח הגעת הרצוי. וראוי שנדע שלא תפגל זאת המחשבה הזבח אלא כשחשב בהם המרצה בעבודות אשר הם מהכרח הרצוי כי מפני ששלל הרצוי מפני זאת המחשבה ראוי שיהיה הרצוי מגיע במה שיעשהו אז הבעל המחשבה ההוא לולי זאת המחשבה שתמנענו ומזה המקום יתבאר שלא יתפעל הזבח אלא במחשבת הפועל עבודות הרצוי וכשיהיה ראוי שיגיע הרצוי על ידו המקריב אותו לא יחשב לו המחשב רוצה לומר שלא יחשב על יד הכהן המרצה שיאכלוהו בעלים חוץ לזמנו פגול יהיה והנפש האוכלת מבשר זה הזבח שחשבו בו זאת המחשבה עונה תשא רוצה לומר שהוא בכרת וכן אמר על זה הבאור בפרשת קדושים תהיו ואוכליו עונה ישא כי את קדש יי' חלל ונכרתה הנפש ההיא מעמיה. ולמדנו מה המקום שכל

מקום שנאמר בתורה עונו ישא הרצון בו שתכרת הנפש ההיא והנה זכרה זה התורה בקל וממנו נלמד בחמור והמשל שכבר בארה התורה בשלמים שאם יחשב שיאכלוה הבעלים מהם חוץ לזמן אכילתם נתפגלו ואם הקפידה התורה בזה בשלמים שהם קדשים קלים כל שכן שתקפיד בזה בקדשי קדשים ולזה יהיה זה הדין נוהג בכל מיני קדשים רוצה לומר שאם חשב הכהן בעבודות שהם מתנאי הרצוי שיאכל בשר הקרבן אחר זמנו נתפגל הקרבן וכמו זה מאופן יתבאר שאם חשב שיהיה נקטר למזבח הנקטר מהקרבן ההוא שם חוץ לזמנו שהוא פגול. וזה שאם הקפידה התורה בזה בנאכל לבעלים כל שכן שתקפיד בנאכל לגבוה והוא מה שהקטירו מהקרבן ההוא על המזבח. ולזה יתבאר שכבר יתפגל הקרבן בכמו זאת המחשבה הן בנאכל לכהנים בן בנאכל למזבח וראוי שנדע שזה הדין ינהג בקרבן שיתכן שיאכל ממנו למי שהיתה המחשבה לו שיאכל חוץ לזמנו כמו הענין בבשר זבח השלמים שנעשו בהלכתן שיתכן שיאכלו ממנו הבעלים שהיתה המחשבה שיאכלוהו חוץ לזמנו וזה יתחייב ממנו שיהיה זה הזבח כשר ושיהיה מה שנפלה המחשבה בו ראוי לאכילה רוצה לומר שיהיה בו שיעור אכילה שהוא כזית ושיהיה ראוי לאכילה כמו הבשר לא שתהיה המחשבה בזאת בעצמות והגידים והקרנים והטלפים. ראוי שתדע שזה הדין לא ינהג אלא במה שיש לו מתירין לאדם או למזבח כמו הענין בבשר השלמים הנזכר פה שיש לו מתירין והוא זריקת הדם והקטרת האמורין אבל מה שאין לו מתירין לאדם או למזבח אם היתה המחשבה לו הנה לא תהיה המחשבה כפולת כי מתנאי המחשבה המפגלת מה שנזכר פה שתהיה בעת עשיית הפעל אשר הוא מהכרח הרצוי ובדבר אשר באלו הפעולות בו רושם להתירו לאכילה לאדם אם היתה המחשבה לאדם או למזבח אם היתה המחשבה למזבח והנה אמרו לא יחשב לו הוא מצות לא תעשה ולמדנו ממנו שהכהן מוזהר שלא יחשב כמו זאת המחשבה שתפסיד הקדשים ולפי שאנחנו נמצא כי מתנאי הקדשים הזמן והמקום רוצה לומר שכבר קבעה התורה זמן לאכילתם הן לאדם הן למזבח כמו שהתבאר במה שקד' וקבעה עם זה מקום יאכלו בו. וזה שקדשי הקדשים נאכלים לפניו מן הקלעים שהוא מקום קדוש כמו שיתבאר וקדשים קלים אכילתם לפנים מן החומה בירושלם כמו שיתבאר במה שיבא הנה ראוי שנעיין אם הוא ראוי שנלמד מזה שתהיה מחשבת המקום מפגלת ר"ל אם חשב שיאכל קרבן חוץ למקומו. ונאמר שכבר בארה התורה בפרשת קדושים תהיו כי הטעם בפגול הוא מפני שכבר חל את קדש יי' והוא מבואר שהבשר יתחלל בעצמותו אם יעבור זמנו כי ישוב הבשר נבאש ונבזה ואם יצא חוץ למקומו לא יתחלל מעצמותו אלא שאינו במקום קדוש כמו המקום שהיה בו. ולזה יתבאר שלא יתפגל מצד

מחשבת המקום. אבל יהיה פסול אחר שהקפידה התורה במחשבות בעניין הקרבנות וראוי שנדע שהאוכל את הנותר חייב כרת וזה שאם נתחייב כרת באכילתו תוך זמנו מפני שחשבו בו לאכלו חוץ לזמנו כל שכן שיתחייב כרת כשאכלו חוץ לזמנו באמת וזה מבואר מאד והבשר אשר יגע בכל טמא ר"ל בשר קדש שנטמא כי בבשר קדש ידבר בזה המקום והנה כלל באמרו כל הטמאות הקלות והחמורות הנזכרות בתורה:

והקריב על זבח התודה. למדנו שזבח התודה הוא העקר ולחמי התודה הם באים בכלל הזבח. והנה לא נתבאר בתורה שיעור הלחם הבא עם התודה. והנה מצאנו בתורה מבואר שיעור הלחם הבא עם שני כבשי עצרת שהוא עשרון והוא חמץ. ולזה ידמה שכל לחם ולחם מהחמץ יהיה שעורו עשרון. ולפי שכבר אמר והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה ליי' שיהיו לחמי החמץ לכל הפחות עשרה כי לא מצאנו תרומה בפחות מזה המספר בתורה ולזה יתבאר שהחמץ יהיה עשרה עשרונות שהוא איפה כי העשרון הוא עשירית האיפה וממה שקדם יתבאר שמיני המצה יהיו גם כן עשרה עשרונות ולזה יהיו לחמי תודה באים מעשרים עשרונות. ויתבאר ממה שקדם שבכל מין ומין יהיו עשרה לחם עד שיהי המספר החלות ארבעים. ולפי שאמר חלות מצות חלות לחם הנה יחוייב שתהיינה שלמות לא פרוסות וכן מה שיקח הכהן הוא אחד שלם פרוס שנאמר והקריב ממנו אחד מכל קרבן יי' והנה השיעור שישימו מהשמן כאלו החלות לפי הנהוג מענינם כשיתוקנו למאכל היה לוג רביעיתו לרקיקין ורביעיתו לחלות מאפה תנור וחצי לרכיכין וראוי שנדע שכבר אפשר להרים תרומת הלחם הזה בעיסה כמו העניין בחלה כי שם נאמר בכ' תרומה:

פסוק יד

לכהן הזורק את דם השלמים לו יהיה. למדנו מזה שהוא ראוי שיהיה הכהן ראוי בשעת זריקת הדם רוצה לומר שאם היה הכהן טהור בשעת קבלת הדם או הולכתו ואינו טהור בשעת זריקה אינו חולק בלחמי תודה עם אנשי בית אב. והנה הרצון באמרנו הזורק הראוי לזרוק מצד הזמן והם אנשי בית אב של אתו היום ובשר זבח תודה שלמיו ביום קרבנו יאכל ראוי שנדע שאין הכוונה בזה שיאכל קדם בא הלילה שכבר אמר אחר זה לא יניח ממנו עד בקר ואמנם הכוונה בו תוך יום אחד מעת הקרבתו ולא יהיה זה ג"כ מעת לעת אבל יהיה גבול אכילתו עד סוף הלילה והסבה כי אז יהיה הבשר יותר נבחר ממה שיהיה כשיעבור זה הזמן ובאר זה התורה בקצת קדשים קלים ולמדנו מזה שכן הדין בקדשי הקדשים רוצה לומר שאין נאכלים כי אם עד בקר הבא ראשון כי אם הקפידה בזה התורה עם היותר מהקדשים קלים כל שכן שתקפיד בזה בקדשי הקדשים

ולפי שאין ממנהג האנשים לאכול בלילה אחר חצי הלילה הנה ראוי שיאכלם קדם עבור חצות הלילה אלא שלא יפסל בנותר עד יעבור הלילה. ואחשוב שקרבן זבח תודה בא על עניין נתינת הודאה לשם במה שהשפיע מהטובות. ולזה נקרא תודה. ולזה תמצא כשיוסיפו על העיר שיקדו התוספת ההוא בב' תודות. לפי מה שהתבאר קצת באור מעזרא ובתודות ההם היו אומרים ארוממך יי' כי דלותני שהוא ענין הודאה על הטובות שהשפיע וידמה כשיסמך על זבח התודה היה אומר בו וודוי הודאה לשם יתעלה כי זה הקרבן לא היה בא על עון:

פסוק טז

ואם נדר או נדבה זבח קרבנו ביום הקריבו את זבחו יאכל. למדנו מזה המצוה מן המובחר לאכלו ביום הראשון אך לא יפסל הנותר ולזה אמר אחר זה וממחרת והנותר ממנו יאכל או תהיה וי"ו והנותר נוספת כמו וי"ו ואיה ועגה. נרדם ורכב וסוס. ענייננו וממחרת הנותר ממנו יאכל:

פסוק יז

והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף. מפני שלא אמר והנותר ממנו עד בקר למדנו שבבא הלילה אחר עבור היום השני יהיה נפסל בנותר ואמרו באש ישרף יחוייב העשותו בו לפי מה שיתבאר מהשרשים הכוללים ולזה ימתינו לשרפו עד בקר יום שלישי וישרפוהו הבעלים בבתיהם במקום שהיו נאכלים בו כי לא צותה התורה בזה המקום שיוציאוהו מחוץ לשרפו:

פסוק יח

ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי לא ירצה. הנה בביאור זה הפסוק מהעומק וקושי וזה אי אפשר שנאמר שתהיה הכוונה בזה במה שיובן ממנו בתחלת העיון רוצה לומר שאם יאכל מבשר הזבח ביום השלישי שלא ירצה וזה שכבר התבאר בפרשת אחרי מות כי בזריקת הדם תשלם הכפרה אמר שם ואני נתתיו על המזבח לכפר על נפשותיכם כי הדם הוא בנפש יכפר ואחר שלמה הכפרה אין ראוי שיאמן שישוב החטא על עניינו. ובכלל הנה אחר שנרצה הזבח לא יתכן שישוב להיות בלתי נרצה וזה מבואר בנפשו ולזה גם כן יתבאר שאמרו המקריב אותו לא יחשב לו אין הרצון בו שלא יהיה נחשב לו לדבר הזבח אשר אכלו ממנו אחר זמנו ולזה יהיה יחשב לו מעניין מחשבה. והרצון בו שלא יחשב זה העניין למקריב אותו שהוא בעל הזבח כמו שאמר ברא' זאת הפרשה אשר יקריב ליי':

פסוק יט

באש ישרף. מפני שלא ביאר זכר מקום אחר שריפתו הנה תהיה שריפתו במקום אכילתו אלא אם היה מקום אכילתו מכניס מחייב שלא נכנס הטומאה לשם כמו העניין בעזרה ולזה אם נטמא בעזרה בשר קדשי הקדשים שהוא נאכל שם ישרף ואם יצא חוץ לעזרה ונטמא שם ישרף במקומו כי לא נוכל להכניס הטמא בעזרה:

והבשר כל טהור יאכל בשר. ר"ל כי כבר הורשה כל טהור לאכל בשר קדש מזבח השלמים אך אם יאכל ממנו הטמא יתחייב כרת והנה בארה התורה זה הדין בקדשים קלים וממנו יתבאר בקדשי קדשים מקל וחומר ואמרו וטמאתו עליו ירצה בו שיהיה טמא מצד עצמו כאלו תאמר שהיה זב ומצורע או בעל קרי ואמרו ונפש כי תגע בכל טמא הוא בטמאה שיהיה לאדם מצד המגע בדבר הטמא כאלו תאמר שנגע בטומאת אדם כמו זובו ושכבת זרעו או שנגע בזב ומצורע ונדה ושאר מה שידמה לזה או בבהמה טמאה היא הנבלה:

פסוק כא

או בכל שרץ טמא. הם שמנה שרצים הנזכרים בתורה שיטמא הנוגע בהם כמותם:

פסוק כג

זכרה התורה אלו המינים לפי שמהם יביאו הקרבנות ולכבוד הקרבנות רצה שלא יאכל חלב אלו הבהמות אף על פי שלא יהיו קרבנות:

פסוק כד

וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכול לא תאכלוהו. הנה הנבלה היא לפי מה שיורה עליו הגדר שנזבחה שלא כדרך הזביחה הראויה והטרפה היא שמתה מעצמה או שיש בה חולי או מכה אי אפשר לחיות ממנה כאלו תאמר שטרפה זאב או ארי ואמרו לכל מלאכה רצה בו שכבר הותר לנו ליהנות בו בכל מלאכות כאלו תאבד במשיחה או בהדלקה אבל יאסר באכילה והוצרך להזכיר חלב נבלה וחלב טרפה שלא יחשוב חושב שלא ינהג איסור מחלב אלא בבהמות הראויות להקריב אשי ליי' ולמדנו מזה המקום שהאוכל חלב נבלה וטרפה יתחייב משום חלב גם כן ואם הוא חייב מפני היותו מנבלה וטרפה מצד אחר כמו שיתבאר:

פסוק כה

כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו ממנו אשה לה' ונכרתה. אין ספק שאין הרצון בזה שיקריב ממנה בפעל שכבר זכר בכללות כל חלב שור וכבש ועז לא תאכלו ואין הרצון בזה גם כן שתהיה הבהמה ההיא ראויה להקריב מנה אשה לה' שלא תהיה בעלת מום וזה שכבר זכר נבלה וטרפה ולזה הוא מבואר שהרצון בזה שאינה נאות להקריב

ממנה אשה ליי' והבהמה שבזה התואר הוא שור וכבש ועז והנה למדנו מזה המקום שלא נאסר מהחלבים אלא מה שמדרכו להיות קרב להם מאלו הבהמות כי יראה שלכבוד הקרבנות מנע החלב כמו שיבאר במה שקדם:

פסוק כו

וכל דם לא תאכלו בכל מושבותיכם לעוף ולבהמה אין ראוי שנאמין שיהיה דם החיה מותר כי כבר נתבאר בסדר ויקרא בכללות שכל דם הוא אסור וכן יתבאר זה בפרשת קדושים תהיו ולזאת הסבה צוה שם לכסות דם חיה ועוף ולזה יתבאר שאמרו ולבהמה נכלל בו חיה ובהמה כי שם בהמה יאמר בכללות על החיה והבהמה אמר זאת הבהמה אשר תאכלו כיל וצבי ויחמור וכן הענין בחיה אמר בפרשת ויהי ביום השמיני זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ והנה סמכה התורה צווי אסור החלב והדם אחר זכרון תורת השלמים. כי לזאת הסבה נצטוו שלא יאכלו במדבר כי אם שלמים כמו שזכרנו במה שקדם וזה יתבאר עוד בפרשת אחרי מות:

פסוק כט

למדנו מזה שדין התנופה ינהג **בבני ישראל** ולא בבנות ישראל ולא בגוים:

המקריב את זבח השלמים ליי'. הם הבעלים:

יביא את קרבנו ליי' מזבח שלמיו. רוצה לומר שהבעלים מביאים בידיהם מה שהוא קרב להשם מזבח השלמים וזה שאם היה על תודה יביא בידיו אחד מכל קרבן מהלחם:

פסוק ל

ידיו תביאנה את אשי יי'. רוצה לומר שהבעלים יביאו בידיהם החלבים שהם אשי השם ועמהם יביאו מה שיהיה מהמזבח לכהנים וזה הדבר השני כולל התודה והשלמים ואמנם הבאת הלחם המיוחד בתודה וראוי שתדע כי הבאת אלו הדברים יחד בסדור הראוי נתבאר בפרשה הבאה אחר זה עם מה שזכר בזה המקום וזה שהלחם הבאה עם התודה יושם עליון שנאמר בפרשה הבאה אחר זדה ומסל המצות אשר לפני השם לקח חלת מצה אחת וחלת לחם שמן אחת ורקיק אחת ויושם על החלבים ועל שוק הימין ולפי שנאמר על החלבים ועל שוק הימין למדנו שהחלבים היו למטה ולמעלה מהם חלק הכהנים שהוא חזה התנופה ושוק התרומה והנשאר מאשי השם לפי שלא נזכר מקומו היה למעלה והוא שתי הכליות הכבד וכאשר היה שם לחם היה למעלה מהם כמו שביארנו:

את החלב על החזה יביאנו את החזה. ירצה לפי מה שאחשוב שהשומן שאצל החזה יביאנו את החזה לכהן כי החלב יאמר על השומן אמר חלבו האליה תמימה ולא זכר בכאן כי אם החזה אך אחר זה זכר שוק הימין וקראו שוק התרומה וידענו כי החזה והשוק

היו יחד בתנופה אמר בפרשת שמיני שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים להניף תנופה:

פסוק לא

והקטיר הכהן את החלב המזבחה והיה החזה לאהרן ולבניו. ר"ל שלא יזכו הכהנים בחזה ושוק אם לא אחר הקטרת החלבים במזבח ונאמר לאהרן ולבניו להורות כי כהן גדול נוטל חלק בראש אף על פי שאינו מקריב:

פסוק לב

ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן מזבחי שלמיכם. למדנו בזה המקום ששוק הימין הוא גם כן לכהן והנה יחס התרומה לשוק והתנופה לחזה ואם היתה להם יחד התנופה והתרומה לפי שתנועתיהם הטבעיות נאותות לזה ולזה וזה שתנועת החזה בבהמה היא הולכה והבאה וזה היא תנופה ותנועת השוק שהיא כלי ההליכה היא בהעלאה והורדה כן יעלה כל ב"ח רגליו ויורידם ובזה האופן יעתק המקום למקום:

פסוק לג

המקריב את דם השלמים ואת החלב מבני אהרן לו תהיה שוק הימין למנה. ר"ל הראויים להקריב אז והם אנשי בית אב כמו שביארנו במה שקדם ולמדנו שמי שהיה מהם טמא בעת זריקת הדם או בעת הקטרת החלבים איננו חולק בחזה ושוק:

פסוק לד

ונתן אותם לאהרן הכהן ולבניו. למדנו שכהן גדול קודם לבניו בחזה ושוק וממנו נלמד שכן העניין בשאר מתנות כהנה:

פסוק לה

זאת משחת אהרן ומשחת בניו מאשי הש' ביום הקריב אותם לכהן להש'. ר"ל זאת היה הגדלה שנתגדלו במשיחתם הכהנים מאשי השם ביום הקריב אותם השם יתעלה לכהן להשם כי אז נתן להם זה החלק מהקרבנות שנזכרו בזאת הפר' לעולה ולמנחה ולחטאת לאשם ולתודה ולזבח השלמים ואמר מאשי השם כי כבר נתן להם השם יתעל מתנות אחרות זולת אלו כמו שיבא ולהורות שאלו המתנות יהיו לכהנים לדורות אמר אחר זה אשר צוה השם לתת להם ביום משחו אותם מאת בני ישראל חק עולם לדורותיכם:

פסוק לז

זאת התורה לעולה וגו'. אמר ולמלואים לפי שמעשה המלואים והשלמים הם שנים והם דומים בענייניהם למעשה התודה אלא שלא היה במלואים לחם חמץ כמו שנזכר בפרשת ואתה תצוה ובזאת הפרשה הבאה ביום צוותו את בני ישראל להקריב קרבניהם להשם למדנו מזה שכל הקרבנו' ראוי שיהיו לשם הקב"ה ולמדנו מזה עוד שאחת מהכונות

בקרבנות היתה שלא יקריבו קרבן לע"ז ולזה צוה אותם שיקריבו קרבניהם להשם למען לא יזבחו לע"ז ולזה אמר בפרשת אחרי מות ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים:

פרק ח

פסוק א

זאת הפרשה דבקה לפרשת וזה הדבר אשר בסדר ואתה תצוה ושם ביארנו כל הנזכר בזאת הפרשה:

פסוק לא

בשלו את הבשר פתח אהל מועד ושם תאכלו אותו ואת הלחם אשר בסל המלואים. הנה נוהג איל המלואים ובלחמו מנהג קדשי הקדשים לאכלו במקום קדוש ולבשלו במקום קדוש ואם הוא כשלמים מפני שבו נשלם קדשת אהרן ובניו:

פסוק לג

כי שבעת ימים ימלא את ידיכם. ר"ל שבכל אחד מהשבעת ימים יעשה להם משה ככה כנזכר בזאת הפרשה להקריב עליהם אלו הקרבנות כי כן כתוב בפרשת ואתה תצוה ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אותכה שבעת ימים תמלא את ידם:

פסוק לד

כאשר עשה ביום הזה. מכל הקרבנות והמעשים:

צוה ה' לעשות לכפר עליכם. עד שכבר תצטרכו בכל יום מאלו השבעה ימים לפר חטאת להשלים הכפרה כמו שנזכר בפרשת ואתה תצוה ושם זכרנו התועלות המגיע מזה הפעל לחדש הכהונה והקדושה לאהרן ולבניו באופן שיהיו ראויים לכפר על זולתם והנה היו אלו הקרבנות נוהגים שבעה ימים כדי שיבינו מהם עם זה ההכפל מה שהיא הערה עליו באופן שיהיו נקיים בשלמות המחטאים עם שכבר היה זה גם כן לכפר על החטאים רבים דמו להם ולזה ראוי שיהיה ההכפל בזה הקרבן הראשון אשר בו נתחדשה להם הכהונה והיה בכל יום חטא ועולה ושלמים להודות על הגעת הרצוי להם בשלם שבפנים לפי מה שהורם מענין הקרבנות ובכאן נשלם הבאור בזאת הפרשה:

פרק ט

פסוק א

ויהי ביום השמיני. ר"ל לאחר עבור שבעת ימי המלואים כי אז נשלם עניין משיחת אהרן ומשיחת בניו באופן שהיו ראוים לכפר עליהם בעצמם ועל זולתם והיה חטאת אהרן עגל לכפר על מעשה העגל ואם היתה כוונתו טובה כמו שבארנו ואמנם היה צריך כפרה כי כבר חטאו בזה העניין קצת ישראל וכאלו היה אהרן בזה סבה מה ואולם בני ישראל מפני שעשו קצתם ממנו ע"ז היה קרבנם דומה באופ' מה לקרבן הבא על שגגת

ע"ז שהוא שעיר לחטאת ופר לעולה ובכאן היה שעיר לחטאת ועגל לעולה תמורת הפר להעיר על מעשה העגל והנה היה עמו כבש לעולה לסבה בעינה אשר בא פסח מצרים והוא להוציאם מאמונת המצרים שהיו עובדים מזל טלה והיה שם שור ואיל לשלמים שהם מהמיני הנבחרים והיה שם חטאת ועולה ושלמים להשלים הרצוי לישראל עם השם יתעלה בשלם שבפנים כמו שבארנו מעניין אלו הקרבנות והיתה שם מנחה בלולה בשמן להוסיף שלמות בזה הרצוי וכבר התבאר במה שקדם סדר הקרבת המנחה ושהו' עם קומץ לבונה ולזה לא נשנה הביאור בזה המקום:

פסוק ד

כי היום יי' נראה אליכם. ר"ל שיראה אליהם כבודו ויגיע בזה רושם מוחש על צד המופת כשתצא האש מלפני יי' ממקום קדש הקדשים שהוא מעיר על אותן הגעת עשיית הקרבנות האלו ולזה לה נצטרכנו לבאר זה בזה המקום:

פסוק טו

וישחטהו ויחטאהו כראשון. ר"ל שאהרן בעצמו שחטהו וחזה ממנו על קרנות המזבח כמו העניין בראשון אבל לא השוהו לראשון לשאר דיניו כי זה החטאת לא הובא דמו אל הקדש פנימה כמו העניין בחטאת אהרן כמו שנזכר אחר זה ולזה היה דינו שיהיה נאכל לזכרי כהונה כמו שקדם:

פסוק טז

כמשפט. ר"ל שכבר הקריבה קדם שיקריב חטאתו כי כבר נשלמה לו הכפרה כשבעת ימי המלואים בצד מספיק לו להכשירו להקריב העולה אבל לכפר על ישראל חוייב שיביא קדם זה החטאת לכפר בו יחד בעדו ובעד העם ואחר הביא חטאת העם:

פסוק יז

מלבד עולת הבקר. ר"ל כי כל אלו הקרבנות הנזכרים שהם קדשי קדשים הקריב אהרן בזה האופן מלבד עולת הבקר שהקריבה קודם אלו הקרבנות כולם:

פסוק יט

האליה והמכסה והכליות ויותרת הכבד. המכסה הוא החלב אשר על הקרב ולפי שזכר באחרונה הכליות ויותרת הכבד למדנו שהם הושמו עליונים בתנופה כדי שיתעוררו הבעלים בעניינם למה בחר השם יתעלה שיוקטרו עם החלבים והנה הם אינם מהמיטב והשמן כמו שאר מה שיוקטר מזה לשם יתעלה יהיה זה סבה אל שיגיע להם התועלת המכוון בזה העניין:

פסוק כב

וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם. זו ברכת כהנים שיתבאר עניינה בפר' נשא והיתה עם נשיאות כפים כמו שנבאר הסבה שם בג"ה:

פרק י

פסוק א

ויקחו בני אהרן נדב ואביהו איש מחתתו ויתנו בהן אש. ר"ל להוליך אש אל מזבח הזהב ששם הקטרת קטרת סמים והנה לא ביאר באי זה מקום לקחו זה האש אבל התבאר אחר זה שלא לקחו אותו מהמקום הראוי לפי מצות השם יתעלה ולזה קרא זה האש אש זרה:

וישימו עליה קטרת. ר"ל אחר ששמו האש על המזבח הזהב:

ויקריבו לפני יי' אש זרה אשר לא צוה אותם. ידמה שלא לקחו זה האש מעל מזבח העולה כמשפט והיה מפני זה זרה או שלא לקחו מאש מערכת מזבח העולה המיוחדת להוליך למזבח הזהב להקטיר עליה קטרת הסמים אבל לקחו אש אם מהמערכה הגדולה אשר עליה יקטירום התמידין ויתר הקרבנות אם מאש המערכת קיום האש אשר שם כמו שהתבאר במה שקדם. והנה ענש אותם השם יתע' זה העונש הנפלא מפני הקלס בזאת העבודה הנכבדת בזה האופן כי לא יתכן שיעמדו על הכונה בה אם לא ידקדקו לעשות אותה באופן שצוה השם יתעלה ויהיה זה סבה אל שיבצר מזאת העבודה התועלת הנפלא המכון בה והוא הגעת השלמות האנושי בעיון לפי מה שאפשר וכל שכן כשיהיה זה המרי בעת הכנס בזאת העבודה כי זה בלי ספק היה סבה אל שלא ידקדקו הם והבאים אחריהם לעשות זאת העבודה לפי מה שצוה השם יתע' לולי ראותם העונש הנפלא כי זה יהיה סבה אל שלא יפילו הכהנים מנימוס מעשה הקרבנות דבר ליראתם משיגיע להם כמו זה העונש וזה יסבב שיעמדו על הכוונה אשר בעבורה נצטוו לעשותה בזה האופן ולזה היה הגעת זה הענש על נדב ואביהו ממה שישלי' כוונת השם יתע' בזאת העבודה והנה בא זה העונש להם על דרך המופת להשגחה על ישראל שלא יבצר מהם הטוב המכוון בקרבנות וכבר בארנו זה האופן מההשגחה ברביעי מספר מלחמות יי':

פסוק ג

בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד. ר"ל בקרובי והם המשלימים נפשם בעיון להשיג אותי אתקדש כי הם ראויים שישתדלו להשיג אותי בחזקת היד בצד מהשגה אהיה נבדל בה משאר הנמצאות ובזה ישיגני שיכבדוני כל העם כי קרובי יודיעו להם על צד הקבלה ממהותי ועצמותי מה שיכבדוני בו ואם לא הגיע השגתם אל שאתקדש בה באופן יבדילוני משא הנמצאות בצד מהמציאות המיוחד לי וזה אמנם יהיה לקרובי הנגשים אלי באלו ההערות הנפלאות אשר סדרתי במקדש ובעבודה אשר שם ובהיות העניין כן כשאחזו מי שאבחרם להיות קרובי והם הכהנים הנגשים אלי דרך שלא יכשר עמה שאתקדש בהשגתם עם אילו ההערות הנפלאות אשר סדרתי הנה מנעו הטוב הנפלא

אשר כוונתי אליו מהם ומן העם ולזה ראוי שיגיעם עונש נפלא כדי שלא יבצר מישראל התועלת המכוון בזאת העבודה או ירצה בזה בקרובי והם הנגשים אלי לשרתני כוונתי שאתקדש במה שסדרתי מאלו העבודות כדי שיעמדו מהם על אמתת מציאותי ויבדילוני משאר הנמצאות ואמנם על פני כל העם ר"ל די שאתכבד באלו העבודות שישיגו שאלו העבודות הם לתת לי כבוד מזולת שישיגו בשלמות העניין המכוון באלו הקרבנות כמו שאמר זובח תודה יכבדנני והנה הנגשים אל השם יתעלה לשרתו כשלא דקדקו באופן אלו העבודות שיעשו לפי הנימוס שצותה עליו התורה לא יראו שיהיה בעבודה הערה אחרת רק לכבד את השם יתעלה ולזה יראו שהוא יכובד בזה האופן מהמעשה כמו שהיה מכובד באופן האחד ומפני זה לא ידקדקו בו ולא יגיעו אם כן מהתועלת להם באלו העבודות רק מה שיגיע שיתכן להגיע להמון וזה הפך הכוונה האלהית בזה ולפי שכבר ימנע מזה האופן התועלת המכון באלו הקרבנות הגיע השם יתעלה להם זה הענש הנפלא:

וידום אהרן. ר"ל ששתק ולא צעק ובכה על זה כחק שאר האנשים כי ליתרון מעלתו לא היה ראוי שיתפעל בהפעליות האלו כשאר האנשים:

פסוק ו

ראשיכם אל תפרעו. ר"ל שלא יגדלו שער ראשם וישביתו ממנו התגלחת כשאר האבלים ולפי שבאה אזהרה בזה בייחוד לכהנים למדנו שפריעת הראש חק על שאר האבלים:

ובגדיכם לא תפרומו. ר"ל אל תקרעו למדנו מזה שהקריעה חק על שאר האבלים והנה נמנעה לכהנים הפריעה והפרימה לכבוד השם יתעלה שלא יכנסו מנוולים בעבודתו אבל יכנסו בבגדי הכהונה יהיו להם לכבוד ולתפארת ולזאת היתה זאת הצואה כוללת לאבלים ולבלתי אבלים ומה שאמר אחר זה ולא תמותו אשר יורה שכבר תחייבו מיתה אם עבר אל עלו האזהרות מבואר הוא שזה יהיה אם עשו עבודתם בהיותם בזה האופן מהנוול לא אם לא שמשו במקדש כלל בהיותם בזה האופן וזה דבר נלמדהו ממה שהזהירה התורה בענין שתיית היין אשר הנוול בה יותר חוק בחק השם יתעלה כי הוא יבלבל שכל הכהן וימנעהו מהשיג הכונה אשר בעבורה יעשה מה שיעשה מהעבודות ועם כל זה לא חייבה התורה בו מיתה אם לא מצד העבודה ולזה יתבאר שחיוב המיתה שנזכר בזה המקום הוא אם עשו העבודה ועוד אם היתה זאת האזהרה שלא בשעת העבודה למה ייוחד בזה כהן גדול מבין שאר הכהנים שנאמר בו ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום ואמנם ייוחד בזה להיותו תמיד במקדש ותמיד הוא משמש כשירצה. ולזה

נמנעה הפריעה והפרימה תמיד ואמנם כהן הדיוט אינו משמש אלא בעת המשמר שלו ולזה לא היתה זאת האזהרה לו תמידית כמו הענין בכהן גדול:

פסוק ז

ומפתח אהל מועד לא תצאו פן תמותו. ר"ל שלא יניחו עבודתם מפני המקרה הרע הזה שקרה להם ולמדנו מזה המקום שאיזה כהן שיהיה שהניח עבודתו ויצא מן המקדש חייב מיתה יין ושכר אל תשת אתה ובניך אתך ראוי שתדע שהשתייה לא תהיה בפחות מרביעית לפי מה שהתבאר בשרשים הכוללים ולפי שהשכר הוא יין הנה תהיה ואו ושכר תנאית ר"ל מיין שיהיה שכר והוא היין שעברו עליו ארבעים יום והנה אמרו בבאכם אל אהל מועד ירצה בו בבאכם שם לשמש בכהונתכם כי לזה יהיה בואם שם לפי הנהוג ומזה המקום יתבאר שמי ששתה רביעית יין שעברו עליו ארבעים יום ועבד חייב מיתה וראוי שיתבאר מזה שהשכור משאר המשכרין כמו החלב ושאר מה שידמה לו אין ראוי שישמש כי מפני בלבול המחשבה הזהירה התורה בזה אבל לא יתחייב על זה מיתה כי התורה לא חייבה מיתה אלא על היין ולא נלמד ממנו מה שלמטה ממנו בפועל השכרו' למיתה אבל יתבאר שהוא בלאו והנה הזכירה התורה היותר מגונה והיותר חזק בזה הפועל למיתה לפי שלא יתחייבו מיתה אלא עליו חקת עולם לדורותיכם מגיד שזאת האזהרה נוהגת לדורות והנה באה בזה המקום אזהרה פריעת הראש ופרימת בגדים לפי שנתחדש זה המקרא לאהרן אשר היה מביא הוא ובניו לפריעת הראש ופרימת הבגדים מצד האכל לולי אלו האזהרו' וכן באה זה המקום האזהר' שלא יצא מפתח אהל מועד ר"ל שלא יניחו זאת העבודה ויצאו לזאת הסבה בעינה כי זה העניין היה מביא אותם להניח עבודתם ולצאת לולא זאת האזהרה ובאה בכאן האזהרה משתיית היין ושכר להעיר כי מפני בלבול שכלם ושבושם מתו נדב ואביהוא כי אלו היו מתישבים בדבר העבודה הזאת ואופן החכמה אשר בעבורו היתה בזה האופן לא היו מפילים מדברי השם יתעלה בה דבר ולהבדיל בין הקדש ובין החול ר"ל בעת שתזקקו בהוראתם להבדיל בין הקדש ובין החול בעניין הנדרים והערכין והחרמים ומה שידמה להם ממה שיצטרך בו ההוראה אם הוא קדש או חול לא תהיו שתויי יין וכן כשתבאו להבדיל בין הטמא ובין הטהור בענין הנגעי' ובזולתם מהטמאות אשר יפול ספק בעניינם וכן כשתבאו להורות בני ישראל את חקי התורה לא תשתו יין בבואכם להורות אלו ההוראות וראוי שיתבאר מזה ששתוי יין אין ראוי שיורה היה ישראל או כהן אלא שזה לכהן באזהרה לפי מה שנתבאר בזה המקום וישראל אינו באזהרה לפי שזה הדין יותר ראוי בכהן כי השגגה תהיה בהוראתו תזיק יותר לפי שהוא משותף לכל ישראל בעניין האזהרה כענין שנאמר

יורו משפטיך ליעקב וגו'. ואמר בפשרת שופטים כי יפלא ממך דבר למשפט ובאת אל הכהנים הלוים ואין הענין כן בישראל המורה הוראות ולפי שהוא מבואר כי מפני אפשרות חדוש השכרות מפני שתיית היין באה זאת האזהרה והתבאר לרבותינו בנסיון כי בשתיית רביעית לוג מיין חי בזולת הפסק יתכן שיתחדש השכרות או ביותר מרביעית יין חי או מזוג אפי' בהפסק לא בפחות מה והיה התנאים האלו בשתיית זה היין אשר יתחייבו עליו מיתה כששמשו במקדש ר"ל שאם שתו יין חי יהיה השעור רביעית לוג ושתהיה השתייה יחד ואם לא שתו אותו יחד אבל הפסיק בשתייה יהיה השעור יותר מרביעית חי או מזוג כי היין המוזג גם כן יקרה ממנו השכרות בקלות כמו שנזכר בספר שאלות טבעיות אצל המזבח ר"ל בעזרה ולזה אמר אחר זה במקום קדוש ונכלל בזה כל מחנה כהנה והוא העזרה והלשכות הפתוחות להשם תאכלו במקום טהור לפי שהוא שלמים לא חייבנו כי אם במחנה ישראל ושם חוייב שיאכלוהו בטהרה כמו שקדמה האזהרה בזה מלטמא הקרבנות ימלא כלם בטומאה וכבר יתבאר במה שיבא שלא יותר לאכל שלמים כי אם במחנה ישר':

פסוק טו

שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף תנופה לפי יי'. כבר בארנו במה שקדם והנה כי כבר היתה שם תנופה ותרומה לכל אלו הדברים ויחס התרומה לשוק והתנופה לחזה לסבה שזכרנו במה שקדם והנה למדנו מזה שהשוק והחזה היו על אשי החלבים לא על הכליות ויותרת הכבד ולזה נתחייב שיהיו הכליות ויותרת הכבד על החזה והשוק כמו שזכרנו במה שקדם והנה צוה אותם לאכול באנינות אלו הקדשים לפי שהם לא היו אלא לפי שעה והיתה מעשיהם מצות השם יתעלה שיאכלום באנינות להוראת שעה לפי שזה היה תחלת מעשיהם ולא הסכימה החכמה האלהית שיהיה נגרע חקם במה שנתחננו בו מאלו הקדשים ואמנם הקדשים הנהגים לדורות לא יתכן לאכלם באנינות ולזה התנצל אהרן על שלא נאכל שעיר החטאת מפני האנינות כמו שיתבא' אחר זה והנה יתבא' ששעיר החטא' הזה איננו השעיר הנזכר בזאת הפרשה שאם היה הדבר כן למה זה הסכימו לאכול שירי המנחה וחזה ושוק באנינות ולא אכלו זה השעיר אבל שרפוהו והנה היה ראוי שיהיה הדין שוה ככאלו הקדשים להאכיל באנינות או שלא להאכיל ולזה הסכימו רבותינו ז"ל שזה השעיר הנשרף היה שעיר ראש חדש כי ר"ח היה היום כמו שנבאר במה שיבא ולפי שזה השעיר נוהג לדורות לא הסכים אהרן לאכלו באנינות לחשבו שמה שצוה השם יתעלה להאכיל באנינו' באלו הקדשים לא יהיה נוהג אלא בקדשי שעה:

פסוק טז

ויקצף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים. אמר הנותרים. אם להורות שמיתת נדב ואביהו היתה קדם זה או לבאר שהם יהיו נותרים ותתקיים להם הכהונה ולא ימותו באופן מיתת נדב ואביהו או אמר זה להעיר שגם הם היו ראוים ליענש מצד שלא דקדקו כראוי בעניין זאת העבודה ומזה הצד כעס עליהם משה רבינו ע"ה כאלו תאמר שהם לא נוסרו במה שחל עליהם מהרע במיתת נדב ואביהו:

פסוק יז

מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש. מפני שאין הרצון בזה לגנות אותם על שאכלוהו שלא באופן הראוי לפי שהם לא אכלוהו כלל אבל נשרף הנה יהיה בהכרח הרצון בזה מדוע לא אכלתם את החטאת שיהיה במקום הקדש ואמר זה להעיר שלא נפסל זה החטאת מפני יציאה חוץ למקומו כי הוא היה במקום הקדש ולזה לא היה דינו לישרף ומפני זה גנה אותם ומזה המקום נלמד שהיוצא חוץ למקומו דינו שישרף:

ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר וגומ'. אע"פ שכבר נשלמה הכפרה בזריקת הדם כמו שקדם הנה ייטיב עניין זאת הכפרה אכילת הכהנים אלו הקדשים כי בזה הערה להתקרב אליהם באופן שיקנה מהשלמו' כפי מה שאפשר וישמר מהשגגות מעניינים התוריים כמו שקדם. או היה הרצון בזה שנתן השם יתעלה לכהנים אלו המתנות בעבור שישאו את עון העדה ויכפרו עליהם כאלו יאמר שזה שכר להם חלף עבודתכם והביאור הא' הוא יותר נאות לפי מה שאחשוב:

פסוק יח

הן לא הובא מדמה על הקדש פנימה. ר"ל שלא היה דינה לישרף כי לא הובא את דמה אל הקדש פנימה ומזה המקום נלמד שאם נכנס דם חטא' הנאכלת לפנים ממחיצתו דינה לשרף ומפני שאמר פנימה נלמוד מזה בכל חטאות שנכנס דמו לפנים ממחיצתו שהוא נפסל ודינו לישרף ולזה יהיה נפסל החטאת אשר יזו מדמו על הפרכת ועל קרנות מזבח הזהב אם הכניסו מדמו לבית קדשי הקדשים שהוא פנימה כחק הדם ההוא:

פסוק יט

וידבר אהרן אל משה הן היום הקריבו בני את חטאתם ואת עולתם לפני יי' תקראנה אותי. כמו אלו המקרים הזרים שמתו בהם:

ואכלתי חטאת היום. הזה בעינו שהיו בו בני חיים ומתים:

הייטב בעיני יי'. שאהיה אוכל החטאת הזאת הנוהגת לדורות באנינות הנה אין ראוי שנקל בקדשים הנוהגים לדורות כי זה השעיר הנשרף היה שעיר ראש חדש כמו שזכרנו ולולא זה לא היה לאהרן התנצלות בזה המאמר והנה יתבאר שהיה ראש חדש ביום ההוא

ממה שאומר. וזה שכבר נזכר בסדר ואלה פקודי כי באחד לחדש נשלמה הקמת המשכן שנאמ' באחד לחד' הוקם המשכן ונזכר בפרשת נשא כי ביום כלו' משה להקים את המשכן נשלמה משיחתו וקדושו וקדוש מזבח ומשיחתו ושביום ההוא התחילו הנשיאי' להקריב קרבנם לחנכת המזבח ולזה יתבאר שהוא יום השמיני הנזכר בזאת הפרשה כי אז נשלם קדוש המזבח ומשיחתו ואז היתה חנוכת המזבח על ידי הכהנים ולזה היו שם ביום ההוא שלשה שעירים לחטאות השעיר הנזכר בזאת הפרשה ושעיר נחשון הנזכר בפרשת נשא ושעיר ראש חדש והנה היו שעירי הנשיאים לפי מה שאחשוב לכפר על מעשה העגל כי על חטא ע"ז יקריב כל נשיא בכל שבט פר ושעיר כמו שזכרנו במה שקדם ולזה בא זה הקרבן באופן מתיחס לקרבן שגגת ב"ד הגדול שטעה בהוראה בעניין ע"ז. ואיך שיהיה הנה לא היה קרבן הנשיאים אלא לפי שעה ולזה לא יתכן שנאמר שיהיה זה השעיר שנשרף שעיר נחשון ויתבאר גם כן שזה היה שעיר ראש חדש לפי שנאמר בכאן ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליהם וכבר נאמר בשעיר ראש חדש ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם והנה למדנו מזה שאנינות של תורה אינו נוהג אלא ביום המיתה לבד שנאמר ואכלתי חטאת היום למדנו כי ביום ההו' לבד היה נוהג והנה התנצל אהרן לבדו בזה המאמ' ולא חשש להתנצלות בניו כי בהתנצלותו די התנצלו' להם וזה שאם לא היה ראוי שיאכל כהן גדול קדשים כשהוא אונן אע"פ שהותר לו לעבוד באנינות כמו שיתבאר כל שכן שהכהן הדיוט לא יתכן שיאכלם כי הוא נזהר מעבו' באנינו' כמו שיתבאר:

פסוק כ

וישמע משה ויטב בעיניו. ר"ל שכבר ראה שמה שנעשה כדין נעשה והנה הורה זה על זריזות משה לקיים מצוות השם יתעלה עד שהעלימה ממנו זריזותו ההתישבות על זאת המצוה שבאתהו מאת השם יתעלה באופן שיעמדו על עניינה אם היא נוהגת בקדשי שעה לבד או תנהג גם כן בקדשי דורות עם שרוב התבודד שכל משה במושכלות היה מונע אותו מהשיב מחשבתו באלו העניינים המעשים הפנמיים באופן שלם הלא תראה שזה היה מונע אותו מלסדר דבריו עם בני אדם באופן ראוי ולזה היה אהרן לו למליץ כמו שנזכר בסדר ואלה שמות:

פרק יא

פסוק א

וידבר יי' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם. להעיר שרוב התבודדות משה במושכלות היה סבת שגגתו במה שקצף על שריפת שעיר החטאת זכר בזה הדבור אהרן להעיר

כי מזה הצד בעינו חייב שיהיה לו לאהרן למליץ לדבר הדברים לישראל בעבורו כמו שזכרנו:

פסוק ב

זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ. הנה היה הוא שם יאמר בכלל על החיה והבהמה וכן העניין בבהמה כמו שזכרנו במה שקדם:

פסוק ג

כל מפרסת פרסה ושוסעת שסע פרסות. ר"ל במפרסת פרסה שלא יהיו לה אצבעות וצפורנים כמו הכלב והחתול והדומה להם ולהרחיק בעלי הפרסה העגולה כמו החמור והסוס אמר ושוסעת שסע פרסות רוצה לומר שתהינה ברגל אחד שתי פרסות כמו העניין בבקר ובצאן:

מעלת גרה בבהמה אותה תאכלו. התנה עוד בבהמה המותרת באכילה שתהיה מעלת גרה כמו הענין בבקר ובצאן לא תותר באכילה אם לא ישלמו בה שני אלו התנאים כמו שזכר אחר זה וכבר התבאר מהשרשים הכוללים שאמרו מפרסת פרסה ומעלת גרה אינם ענינים מצואים אבל הרצון בו שיהיה דרך הב"ח ההוא להיות טבע מינו להיות לו פרסה שסועה ולהעלות גרה ולזה יתבאר שהנולד מן המינים הטהורים אף על פי שאין לו פרסה שסועה ואינה מעלת גרה בפועל הוא מותר לפי שדרך מינו להמצא בו אלו הסמנין ושהנולד מן המינים הטמאים אף על פי שיש לו פרסה שסועה והיא מעלת גרה בפועל הוא אסור לפי שאין דרך מינו להמצא בו אלו הסמנים אבל היה זה ביצירתו שבוש משבושי החומר:

פסוק ד

אך את זה לא תאכלו וגומ'. הזכיר התורה לא תעשה באכילת המינין מהבהמה והיה הבאים בסימן אחד מסמני טהרה ושתקח מהמינין שאין להם סמן טהרה כלל כי הם יותר ראוים בזה הדין ולזה יתחיבו מלקות על אכילת כל בהמה היה שאין לה שני סמני טהרה:

טמא הוא לכם. אין הרצון בזה שיהיה טמא בעודו חי אבל ירצה שנבלתו טמאה כמו שביאר אחר זה או ירצה בזה שראוי שירחקו מאכילתו:

פסוק ח

מבשרם לא תאכלו. ר"ל אף על פי שנשחטו כי אין השחיטה מועילה בם:

ונבלתם לא תגעו טמאים הם לכם. ראוי שנדע שהנוגע בנבלתם לא יעבוד על לא תעשה שהרי מצאנו כי גם בטומאת מת לא נזהרו כי אם הכהנים והנזיר כמו שיתבאר במה שיבא ולזה יהיה הרצון בזה שאם יגעו בנבלת אלו המינים הטמאים נטמאו וכאלו אמר

שיתרחקו מנגוע בנבלת כדי שלא יטמאו ולזה אמר אד זה ולאלה תטמאו ר"ל שאם תגעו בהם תטמאו והוא מבואר שאין אמרו ולאלה תטמאו מצות עשה אך ר"ל שאם תגעו בהם תטאו כמו שביארנו ולזה גם כן לא יהיה אמרו ובנבלתם לא תגעו מצות לא תעשה והנה התנה השם יתעלה בבהמה הנאכלת שיהיו בה שני אלו הסימנין שזכרנו כי היא היותר נאותה למזג האדם להזון ממנה כמו שנבאר וזה שהשם יתעלה לבחרו בישראל ורצותו שיהיה עם חכם ונבון הרחיק מהם המאכלים המעבים החומר ונותנים עבירות לשכל והרחיק מהן גם כן המאכלים המזיקים והבלתי נאותים ואולם שאלו המינים כשימצאו בהם ב' אלו הסמנים הם היותר משובחים הנה יתבאר זה ממה שאומר וזה שהפרסה עגולה הוא כלי מלחמה לבעלי הפרנסה היא וכן האצבעו' בחיה הם כלי כמו שהתבאר בספר ב"ח והנה ב"ח הנלחמים הם בלי נאותים המזג להזון מהם לפי שכבר תגבר עליהן בהכרח הליחה השחורית או האדומית עד שלאלו הב"ח תמצא על הרוב ליחה ארסתי. ואולם הפרסה שסועה איננה כלי להלחם ולזה היו אלו המינים יותר נאותים והתנה שיהיו מעלת גרה כי זה יורה על החומר הדק אשר הוא נאות להיזון ממנו האדם לפי שחמרו הוא בתכלית הדקות ביחס אל שאר המורכבות כי המזון כל מה שיהיה יותר דומה לעצם הנזון היה יותר נאות לו. וכבר התבאר בספר ב"ח כי כל מה שהיה הב"ח יותר נכבד הכין לו הטבע בטנים יותר אל העכול להיות המזון יותר רחוק מעצם הנזון ויצטרך לשנויים רבים קודם שובו לעצם הניזון לדקות המרו ולזאת הסבה היה דרבוי הבטנים בב"ח הוראה על דקות החומר ולפי שבה עלות הגרה היה נשלם רבוי הבטנים ולזה הב"ח כי עם שלו בטנים רבים הנה הערים הטבע ושמהו מעלה גרה לכפול פועל קצת בטניו הנה הוא מבואר שהיות הב"ח ומעלה גרה מורה על דקות חמרו ולזה הוא מבואר כי אלו הסימנים מורים אל האותות הבעל חי למזנים האנושיים:

פסוק ט

את זה תאכלו מכל אשר וגו'. הנה מפני שהב"ח היותר נכבד הוא ההולך ואחריו המעופף. והב"ח היותר חסר הוא אשר במים כמו שזכרנו בפרשת בראשית והתבאר זה בספ' הב"ח. הנה היה הסדר נותן שיזכור אחר החיה והבהמה מיני העוף הטמאים והטהורים קודם שיזכור סימני הדגים אך מפני שלא מצאה התורה בעופות אותות נראים לחוש יספיקו לבאר הטהור מהטמא המשיכה התורה המאמר בדגים להמצא בהן סימנים מספיקין לבאר המותר מהאסור כמו הענין בבהמה:

כל אשר לו וגומ'. סנפיר הוא כמו כנף שפורה בו במים וקשקשת היא דבוקה בגופה:

במים בימים ובנחלים. הנה הימים הם המימות המלוחים כמו ים הגדול והנחלים הם המימות המתוקים ואמר במים תחלה כי הוא יכלול כל המימות המלוחים והמתוקין ואף על פי שלא יקרא משוה המים ההוא ים ולא נחל:

אותם תאכלו. ר"ל אותם שיש להם שני אלו הסמנין וראוי שנדע כי אף על פי שלא יהיה להם ב' אלו הסמנין בפעל אם היה מדרכם שימצאו להם הנה הם מותרים באכילה וזה יתבאר מהשרשים הכוללים וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים ר"ל במים המלוחים והמתוקים משרץ המים ומכל נפש החיה אשר במים ר"ל במים הדומים לימים והנחלים שאינם בכלים ואמנם המים אשר הם בכלים או בשיחין ומערות אם נתעפשו והתליעו לא יאסר השרץ ההוא מזה הצד ואולם אם פרשו מהמים יאסרו מפני שרץ השורץ על הארץ כמו שיתבאר אחר זה והנה קרא שרץ ב"ח קטני הגוף אשר במים כי שרץ יאמר על מה שהוא קטן הגוף מהב"ח וקרא חיה הב"ח אשר במים שאינם קטני הגוף:

פסוק יא

ושקץ יהיו לכם מבשרם לא תאכלו וגומ'. הנה באר בזה הפסוק מה שנרצה באמרו שקץ הוא לכם והוא שהאוכל מהם עובר בלא תעשה ושראוי להתרחק מנבלתם אך לא תטמא כמו הענין בנבל' בהמה טמאה:

פסוק יב

כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים שקץ הוא לכם. הרצון באמרו במים מה שידמה למיני המים שזכר אבל לא ינהג זה הדין במה שיולד במים שבכלים מעפוש המים ההם כמו שזכרנו והנה התנה השם יתעלה בדגים הנאכלים שיהיו בהם שני אלו הסמנים שזכרנו כי הם היותר נאותים למזב האדם לדקות חמרן ביחס אל שאר הדגים וזה שהקשקש בבעלי הקשקשי' יורה על שלמות החום היסודי לברר החלק הארצי בהויה ולעשות ממנו אלו הקשקשים במקום שילקח בו תועלת לשמירת הב"ח ההוא עם שזה יורה על דקות החמר להתפעל בקלות מהדברים א'ר מחוץ ולזה הערים הטבע לעשות להם אלו המגינים ואין העניין כן בב"ח הקלפי כי הקליפה המקפת בו מורה על עובי החמר כמו שהתבאר בביאורנו לספר ב"ח וכן הסנפיר כלי עוזר לקלות התנועה לזה הדג ויעמוד זה גם כן להשים זה הדג נאות למזגים האנושיים כמו שיתבאר בעיון מעט במלאכת הרפואה כי שם התבאר שהאברים היותר רבי התנועה הם יותר נאותים למזון האדם כי התנועה מביאה שתדחה המותרות ותדקדק החמר:

שקץ הוא לכם. הנה לא אמר שיהיו טמאים כמו הענין בבהמה כי אין נבלתן מטמא אבל אף על פי הם משוקצים לנו עד שנתרחק מאכילתם תכלית הרחוק והנה נבאר בג"ה

בסוף זה הסדר למה לא תנהג טומאה בדגים ושם נתן סבות ענין הטמאות והטהרות ביותר שלם שאפשר לנו:

פסוק יג

ואת אלה תשקצו מן העוף וגומ'. הנה הודיענו בזה הפסו' שלא תנהג טומאה בנבלת העוף הטמא כמו שלא תנהג בדגים אבל יהיו משוקצים ונתעבים באופן שנשמר מאכילתם:

את הנשר ואת הפרס ואת העזניה. אחשוב שהעזניה הוא שקורין אצטרז' ואוכל הברזל והזכוכית. ופרס גם כן היא עוף גדול בלתי נמצא ביישוב אמרו שהוא נקרא בערבי אלעק"ב:

פסוק יד

והדאה. היא הראה הנזכרת במשנה תורה ואחשוב שהוא נקרא וולטור"א שהוא שם העופפות ואולי נקרא כן לקלות עופותו אמר כאשר יראה הנשר ונקראה ראה לפי שיש לה ראות טוב ואלו הכלים הכין לה הטבע להשיג הטרף ההכרחי לה ר"ל קלות העופפות וטוב הראות:

ואת האיה. אמרו שהוא הנקרא אנסה' בלעז והיא גם כן הדיה הנזכר במשנה תורה ואם הזכיר שם שני אלו השמות כדי שלא יטעה האדם בזה המין כי יש שקורין אותו איה ויש שקורין אותו דיה והנה הפיר' זה המקובל בזה מחוייב שיהיה כן ככי מן השקר שנאמר שבזה המקום התיר הדיה ובמשנת תורה אסורה ואמר למינה להעיר שיש שם מין אחר מתיחס לזה והוא גם כן אסור כמוהו וזה כי מה שזכר הם מינים ולא אישי ולזה יהיה אמרו למינה או למינו או למינהו רבוי בענין זה המין כל עורב למינו אמרו שיש שם מין אחד מתיחס לו והוא הנקרא זרזיר אשטורניל"ו בלעז ונודע לנו זה בניסיון כי הוא שוכן עם העורב אמרו רז"ל לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו ואת בת היענה הוא עוף משמיע קול אבל ויללה והוא שוכן במדבר:

פסוק טז

ואת התחמס ואת השחף. הם עופו' לא נתבארו לנו ואפשר שנקרא תחמם מרוב הטרף כאלו יחמוס בזה שאר עופות ואפשר גם כן שנקרא שחף מרוב החום הנכרי אשר בו כאלו יהיה תמיד מוקדה:

ואת הנץ למינהו. אמרו בו שהוא אשפרווי"ר בלעז ואמר למינהו להעיר כי שם מין אחר מתיחס לו והוא אסור כמוהו ואמרו רז"ל שהוא שורנ"יקא ולא נתבאר לנו עניין זה המין:

פסוק יז

ואת הכוס. אמרו בו שהוא פלקו"ן:

ואת השלך. אמרו בו שהוא עוף השולה דגים מן הים:

ואת הינשוף. אמרו שהוא עוף שהוא עף בלילה ונקרא ינשוף מעניין נשף:

פסוק יח

ואת התנשמת. אמרו שהוא עוף הנקרא ציויטא:

ואת הקאת. אמרנו רז"ל שהוא עוף נמצא בכרכי הים הנקרא ג"כ קיק ולא נתבאר לנו עניין זה העוף כמו שלא נתבאר לנו רבי':

ואת הרחם. הוא עוף מרחם מאד על אפרוחיו:

פסוק יט

ואת החסידה. אמרו שהיא דיה לבנה ונקראת כן לפי שעושה חסידות עם חברותיה במזונותיה:

ואת האנפה. אמרו שהיא דיה רוגזנית ואמרו למינה לאסור מין אחר מתיחס לה:

הדוכיפת. אמרו שהוא תרנגול הבר ונקא כך לפי שיש לו סגולה לחרק הסלע כאלו אמר דוכיפת רצוני שהוא עושה שנים מן הסלע כי הסלעים וההרים נקראו כפים אמר ובכפים עלו:

והעטלף. ידוע והוא הנקרא קראט"א פאנדא:

הנה אלו המינים לבדם הם האסורים בעוף השאר טהורים והנה לא נתנו התורה סימנים בזה להבדיל בין הטמא ובין הטהור כי לא נמצאו שם סמנים מורגשים יתנו האמת בזה ולפי שאלו המינים בלתי ידועים וכל שכן לנו להעדר הבקיאות ממנו בלשון הקדש טרחו רז"ל המכירים אלו המינים ומצאו קצת סמני יתכן שיוכרו בהם אלו המינים הטמאים וזה שכבר נתבאר להם בתפוש שאין כאלו המינים זולתי פרס ועזניה מי שלא יהיה דורס ואוכל שיהיה לו זפק או אצבע יתרה או שהיה קרקבנו נקלף ביד ולזה יהיה הדרך בזה לראות אם העוף דורס ואוכל שאם היה אוכל ודורס הוא בלי ספק מאלו המינים האסורי' כי בהם נכללו כל העופות הדורסים לפי מה שנאמר שנתאמת להם ואם אינו דורס ואוכל אם היה לו אחד מהשלשה סימנין שזכרנו הנה הוה טהור אם לא פרס או עזניה שאינם נמצאים בישוב לפי מה שאמרו ז"ל והנה יעזור לזה החפוש שכבר מנה הכתוב מינים טהורים בעוף והם תורים ובני יונה והנה ימצאו להם אלו הסימנין כלם ר"ל שיש להם זפק ואצבע יתרה וקרקבן נקלף ואינם דורסים ואוכלין והנשר הוא נמנה בראש העופות הטמאים והוא דורס האוכל ואין לו זפק ולא אצבע יתרה ולא קרקבן נקלף וכאשר התישב לנו זה הנה אפשר לנו לעמוד על הסבה אשר בעבורה נאסרו אלו המינים הנבחרים בסימנים הנזכרים וזה שהדורס הוא אסור לפי שהוא טורף והב"ח הנלחמין הם בלתי נאותים להזון מהם האדם כמו שזכרנו בעניין הבהמות הטמאות ומציאות הזפק

מורה על דקות החמר כי רבוי המבונים אשר בהם יהיה העיכול מורה על דקות החמר וכבר ביארנו במה שקדם כי כל מה שהיה חסר הנזון יותר דק הוא יותר נאות למזון למזנים האנושיים מצורף לזה שמה שהיה עב החמר הוא נותן עכירות בשכל ומכבה אורו וזה הפך מה שכונה התורה בזה כמו שזכרנו במה שקדם וכן נאמר שהיות הקרקבן נקלף יורה על האותות וזה הכלי להטיב עכולו כי יותר יתחזק על פעל העכול בהיות זה העור והקרום בתוכו ממה שיתחזק בזה כשלא היה שם כי אם הבטן הזה בשרי לפי שהחום הטבעי יהיה שם יותר נשמר כשהיה הבטן הבשרי מקיף בבטן האחד וכבר זכרנו כי מה שהכין לו הטבע מהכלים יותר להטיב בו העכול בזה הוראה על רוחק המזון מעצם הנזון ובזה הוראה מה על דקות החמר על שהשלם העכול בזה הבטן הבשרי מורה על עבי החמר עם שכבר ישמר חומו היסודי בזה הבטן הבשרי לעביו ואולם האצבע יתרה איך יתבאר שלה רושם על שזה העוף נאות להזון ממנו האדם הנה הוא מקום עיון ואחשוב שזה אמנם יורה על שמזון זה הב"ח אינו מהטרף ולזה הושמה לו אצבע יתרה לעוזר על ההליכה ללקט הזרעים מעל הארץ ומה שידמה לזה ואמנם העוף הטורף לפי שלא יצטרך ללכת ללקט אבל יעוף וידלג להשיג טרפו לא הושמה לו אצבע יתרה עם שכבר תזיק לו האצבע יתירה לפועל הטריפה כי תסבך תנועתו בטרף ותבלבלה וג"כ מפני שהצפורנים הן כלי המלחמה בעופות הטורפים לא הושם להן אצבע יתרה כי לא יספיק המותר הארצי בהם לעשות ממנו הצפרנים באצבעות הרגל גדולות כמו שיצטרך לפעל הטרפה ושתהיין עם זה חמשה ולזה לא היתה בהם אצבע יתרה כדי שיספיק זה המותר למה שיצטרך לזה הב"ח מחוזק הצפרנים וגדלן ואמנם הפרס והעזניה עם המצא בם קצת אלו הסמנים לא היו מותרים לפי שאלו הכלים היה בהם מצד הזונם במזונות הקשים הנמצאים במדבר לא לדקות חמרם כי כל מה שהיה נזון הב"ח במזון יותר עב התחזק ההוראה על עבי חמרו הנה זהו מה שנראה לנו בזה לפי מה שאפשר לנו השגתו ממה שהנידו רז"ל מענין המינין ואלו הושגו לנו בחוש היינו מבארים זה ביאור יות' רחב אלא שעכ"פ כבר נתננו בזה הסבות הכוללות שאפשר שיתנהו בזה לפי השגתו:

פסוק כ

כל שרץ העוף ההולך על ארבע שקץ הוא לכם. קרא שרץ העוף קטני הגוף ממנו כגון הזבובין והיתושין והצרעה והדבורה ומה שידמה להן והנה היו אלו המינים אסורים באכילה כי נמצא בהן רבוי הרגלים וכבר נתבאר בספר ב"ח שזה הוראה על חלשת החום היסודי ורבוי החלק הארצי ומה שזה דרכו הוא עב החמר מאד והוא מפני זה בלתי נאות להזנת האדם כמו שזכרנו במה שקדם ואמנם נמצא בהן רבוי הרגלים לפי שכבר היה

בהם עם זה כנפים שהם תמורת הידם ולזאת הסבה יהיה כל מרבה רגלים אסור וכן יאסר לזאת הסבה ההולך על גחונו כמו הנחש והתולעים שזה דרכ' כי ליתרון החלק הארצי וחלשת החם היסודי לא יתכן שיתחזקו הרגלים לשאת אותם ואע"פ שיהיו רבים ולזה לא ימצא הנחש כי אם בארץ החמה כי לא יוכל לחיות בזולת הארץ ההיא לחלשת החום היסודי וזה סבה שנית לאסור הדגים אשר אין לו סנפיר:

פסוק כא

אך את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההולך על ארבע אשר לו כרעים ממעל לרגליו וגומ'. ר"ל שהן ידלגו על הארף ולא יעופו בכנפיהן ולפי שהדלוג ישלם בכפיפת הכרעים והתפשטותם הושמו להם אלו הכרעים ויעזרו להם כנפיהם בזה הדלוג כי הם ידביקום זה לזה כשירצה לדלג המו שיעשה האדם באופן מה מידיו כשירצה לדלג והנה מפני שאין אלו הכנפים לעוף בהם ולא יהיו להם כי אם ארבע רגלים ולזה לא ימנו אלו המינים בכלל מרבה רגלים כי הם לא ישאו גופם כי אם בדק' הרגלים והכנפים הושמו בהם להטיב תנועתם לא לתמורת הידים או נאמר כי אין רבוי הרגלים מהן מהכרח החמר לעביו אבל יה זה מפני יתרון השגחת הטבע באלו המינים כי מפני שתנועתם הוא בדלוג הנ מן ההכרח שיהיו להם הכלים שבהם ישלם הדלוג ביותר שלם שאפשר לפי המקבל:

פסוק כב

את אלה מהם תאכלו את הארבה למינו. הורה בזה שיש שם מין שני מתייחס לו שהוא מותר וארז"ל שהוא צפרת כרמים:

ואת הסלעם למיניהו. הורה בזה שיש שם מין שני מתיחס לו הוא גם כן אותר ואמרו רז"ל הוא יוחנה ירושלמית:

ואת החרגול למינהו. אמר רז"ל שהמין המתיחס לו הוא גם כן מותר והוא עוצדניא:

ואת החגב למיניהו. ארז"ל שהמין המתיחס לו שהוא גם כן מותר הוא הדוכנית ולפי שאלו המינין יקשה הכרתם וכ"ש לנו להעדר הבקיאו' ממנו בלשון הקדש בה העת שאנחנו בו טרחו רבותינו המכירי' אלו המינין שהתירה התורה מהחגבי' ונתנו לנו סימניה' והם שיש להם ד' רגלי' וב' קרסולי ברגליהם האחרוני' ויש להם ד' כפנים חופים רוב ארך גופם ורוב הקפו ומה שזולת זה הם טמאים ומה שהיה מהם ראשו ארוך ויש לו זנב איננו טהור אם לא היה שמו חגב ולזה הוא מבואר שאלו הסימנים לא ישפטו עכ"פ שיהיה הב"ח ההוא נאות למזגים האנושיים ואמנם היה זה כן כי בקצת המינים היה מהכרח החמר לעביו ולזה הוכנו להם רגלים רבים לשאת גופם ובקצת המינים היה להטיב תנועתם כדי שישלם להם הדלוג בקלות ולא לעבי החומר וזה ידוע למי שראה אלו המינים והשיג טבעם יתברך האל היודע טבע הדברים בלבד בשלם שבפנים

אשר מהידיעה היא נסתעפו אלו הדינים במיני הב"ח לברור מהן הנאות למזון האדם מהבלתי נאו' אם מצר החליאו הגוף אם לא מצד עבותו החמר באופן שיכבה אור השכל מהשיג מושכליו ולזה תמצא ביארה התור' שכבר נשקץ נפשותינו אם נאכל הב"ח שמנע ממנו וכבר יעיד החוש על אמתת זה במה שנמצא מאומתנו מחזק ההכנה לחכמה יותר משאר אומות כמו שהעיר' התורה באמרה רק עם חכם ונבון וגו'. והנה לזאת הסבה מנעה התו' אכילת פירות אילו ג' שנים כי על הרוב באלו הגק' שנים ישתמש האילן במה שיקחהו מהמזון לגודל גופו ולא יתחזק מפני זה עד שיהיה שם מותר במזון טוב הבשול וההצטמקות אשר יהיה ממנו הפרי כי הטבע לא יתחזק על כל אלו הפעולות יחד ולזה יהיה הפרי ההוא בזה הזמן חלוש החום היסודי ורב הלחות הנכרי ומפני זה בלתי נאות למזון לעניו ומפני זאת הסבה בעינה תמצא באדם שאינו ראוי כלל להוליד עד הגיעו לי"ג שנה ויום א' כי לא יתחזק על טוב בשול הזרע כראוי לרוב המזון שיצטרך לו לגדול גופו וגם כן לא תהיה הולדתו שלמה אחרי כן עד שהגיעו לעשרים שנה כי אז יתחזק באופן שלם על בשול הזרע למעוט הגדול הנמצא בו אז ושלמות טבעו בזה העת ולזה לא יכנס האדם בגדר פריה ורביה עד שהגיעו לעשרים שנה כמו שביארנו בפרשת בראשית:

פסוק כג

וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים שקץ הוא לכם. שב לזכור זה שנית להורות על שלא יטמאו כמו הענין בנבלת בהמה אבל הוא משוקץ ומתועב מלאכלו:

פסוק כד

ולזה סמך אמרו **ולאלה תטמאו** כאלו אמר שלאלו לא נטמא אם נגע עם שכבר כלל בזה המינים שלהם כרעים לנתר בהם על ארץ מלבד המינים שזכר מהם שהן מותרין באכילה ולאלה תטמאו בעבור שלא זכר טומאה במיני הבהמה כי אם בנבלת הגמל והשפן והארנבת והחזיר שב לבא' שנבלת שאר המינין שאין להם פרסה שסועה ואינה בעלי גרה היא גם כן טמאה:

כל הנוגע בנבלתם יטמא עד הערב. ובערב יטהר כשיטבול במים כמו שיתבאר במה שיבא וכל הנושא מנבלתם יכבס בגדיו וטמא עד הערב למדנו שמשא הנבלה חמר מהמגע שמנעה אינו מטמא בגדים ומשאה מטמא בגדים:

פסוק כו

לכל הבהמה אשר היא מפרסה פרסה ושסע איננה שוסעת. ר"ל שאין לה פרסה שסועה אבל יש לה פרסה עגולה כמו הענין בגמל ובחמור ובסוס וגרה איננה מעלה כמו הענין בחזיר ושאר המינים שאינן מעלין גרה מהמינים שיש להן פרסה או פרסות:

טמאים הן לכם כל הנוגע בהם יטמא וגומ'. ר"ל שנבלתן כמו שזכר בראש זה המאמר:

פסוק כז

וכל הולך על כפיו בכל החיה ההולכת על ד'. הם אשר יש להן אצבעות ברגליהם כמו הכלב והחתול והזאב והשועל ומה שידמה להם ואמנם אמר בכל החיה ההולכת על ארבע להוציא מזה העופות הטהורים כי הם הולכים על כפיהם אך אינן הולכים על ארבע כי אין להם כי אם שתי רגלים ללכת בהם ובכנפיהם יעופו והנה ביאר שנבלתם מטמאה במגע ובמשא ואמר באחרונה טמאים הם לכם להורות שאסור לאכלם כמו שאר אחר זה בגמל ושפן וארנבת ובחזיר לזאת הכונה בעינה ולזה אמר אחר זה שם מבשרם לא תאכלו:

הנוגע בנבלתם יטמא עד הערב. כמו שהתבאר זדה מדין הנבלה והנה לא זכר בזו שתטמא במשא ואי אפשר שנאמר שתהיה טומאתה למטה לטמאת נבלת בהמה טמאה באופן שלא תטמא במשא כי היותר נכבד יותר ראוי בטמאה לפי מה שהקדמנו ולזה הוא מבואר שכבר רמז בטומאת המשא במה שאמר והאוכל מנבלתם יכבס בגדיו והוציא זה בלשון אכילה ללמדנו שני עניינים. האחד שלא נחשוב אם חשב עליה לאכלה שיהיה דינה דין האוכלים והטמאים שנזכרו קודם זה שלא יטמאו אדם וכלים ולא אוכלין ומשקין שהן חולין. והשני ללמדנו השיעור אשר בו תטמא הנבלה הזאת במגע ובמשא והוא כזית שהוא שיעור אכילה ואמנם הוצרכה התורה לזה לפי שבנבלת הבהמה הטמאה למדנו מזה מפני שסמך עניין טומאתה לאסור אכילתה באמרו מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו וכבר מצאנו במקם אחר שאמר התורה זה הלשון ואין הרצון בו כי אם לשיעור אמרה בבית המנוגע. והאוכל בבית יכבס את בגדיו. והרצון בזה שישהה שם שיעור אכילה כמו שנבאר שם בגזרת השם וכן יהיה הרצון בזה המקום באמרו והאוכל מנבלתה שישא ממנה שיעור יתכן בו אכילה והוא כזית וכן מצאנו שהרצון באמרו ומזה מי הנדה יכבס בגדיו שישא מהן כשעור הזאה כי אם יזה מהן איננו טמא כמו שנבאר שם בגזרת הצור:

פסוק כט

וזה לכם הטמא וגו'. הנה אעפ"י שאלו השרצים הוא מסוג הבעל חי ההולך והיה ראוי פני זה שיקדים לשרץ העוף הנה לא זכרה התורה עניינם כי אם בסוף לפי שלא מצאנו בהם מין נאות למזון כמו העניין בשרץ העוף ולזה לא היה המאמר בזה להבדיל הנאכל מן הבלתי נאכל כמו הענין במה שזכרה קודם זה מענייני הבעל חי בזאת הפרשה אבל הבדילה המטמא ממנה מהבלתי מטמא ממנה עם היותם כלם אסורים באכילה כמו שזכר אחר זה וכל שרץ השורץ על האד' שקץ הוא לא יאכל:

החולד והעכבר והצב למינהו. הנה הצב לפי מה שאחשוב הוא השרץ הנקרא אורא"ן בלעז והוא מתנפח מאד בעת כעסו עד שיבקע וימות ואותו האיד היוצא ממנו ימית כל מה שיפגש מהבעל חי ולזה נקרא מעניין לצבות בטן והאנקה הוא שרץ איריצו"ן בלעז ונקרא כן בעבור שהוא צועק והכח הוא הנקרא לדיר"ט בלעז והוא רב הארס מאד והלטאה הוא לגר"מ וראדה בלע"ז והחמט אמרו בו שהוא הנקא ליאסה ולפי דעתי הוא הקרוי אלברינה והוא מהשרצים הארסיים הממיתים והתנשמת אמרו בו שהוא הנקרא בלעז טלפ"א ואחשוב שהוא שקורים לו דרבוץ בלעז שאין לו עינים ואוכל שרשי העשבי' תחת הקרקע:

פסוק לא

אלה הטמאים לכם בכל השרץ ר"ל ששאר השרצים לא יטמאו מה שיגעו בו כאלו תאמר הנחש והעקרב והעכביש והדומה להם ואמנם שאלו המינין בלתי נאותי' למזון הנה זה מבואר ממה שהיה מהן בעל ארס או ממית כמו החולדה והצב והכח והחמט ואולם שאר המינין יתבאר שהם עבי החמר מאד ולזה תמצא בעכבר שיזון מהקלף והבגד עם קשים והיותם בלתי ראויים למזון לרב ממשלת הטבע הארצי בהם כי המזון מתיחס ודומה לנזון כמו שהתבאר בטבעיות ותמצא בהלטאה שאם תחתוך זנבו תתנועע אחר זה זמן ארוך לקרבתה מטבע הצמחים כמו שנזכר בספר ב"ח והאנקה גם כן ירה על עבי חמרה היות השער ארש בעורה כדמות קוציות והתנשמת גם כן יורה על עבי חמרה היות משכנה תמיד תחת העפר והיות לזונה תמיד העפר ובמה שהיה מהצמחים יותר מתייחס לטבע העפר וכאשר ישאל שואל ויאמר אם היה שנתרחקו אלו השרצים מפני היותם בלתי נאותים למזון האדם מפני עבי חמרם או ארסיותיהם למה לא נמנו עמהם הנחש והעקרב והעכביש ודומיהם שיראה מעניינם שהם ארסיים והם עם זה עבי החמר מאד וזה יתבאר מהנחש שהוא הולך על גחונו לפי מה שזכר במה שקדם וביתר השרצים זכרנו מפני קרירותם ורבוי הרגלים אשר להם ונאמר שאם היתה בזה העניין לברור הבלתי נאותים מהנאותי היה זה הספק מחויב מזה הצד אלא שאתה לא תמצא שהתירה התורה הנשארים מהשרצים על הארץ באכילה אך מנעתה אותם כלם והנה בררה התורה היותר שלמי הבריאה באלו השרצים לזה הדין שזכרה רוצה לומר לטומאה והשאר אינם מטמאין להיותם חסרי הבריאה ולזה תמצא שכל אלו המינים הנזכרים פה מהשרצים הם הולכים על ארבע כמשפט הבעל חי השלם וכבר תמצא שכבר המשיכה התורה זה הענין בדבר הטומאה ר"ל שכל מה שהיה הב"ח יותר שלם היתה נבלתו יותר חזקת הטומאה מכל הנבלות ואחריה נבלת הבהמה והחיה ואחריה נבלת השרץ השורץ על

הארץ והנה בעופות הטמאים ובדגים ובחגבים לא זכרה התורה וטומאה לחסרון יצירתם וכן הענין בזה המקום רוצה לומר של חסרון יצירת שאר השרצים לא זכרה התורה בהם טומאה ולא נשתתפו כל השרצים השורצים על הארץ בעניין האסור באכילה להיותם כלם בלי מנאותים למזון:

כל הנוגע בהם יטמא עד הערב אמר במותם לפי שהם לא יטמאו אלא בהיותם לחים אבל אם יבשו באופן שאין בהם כח לשוב לחים לא יטמאו ולזאת הסבה לא יטמאו עצמות השרץ וצפורניו וגידיו ועורו במה שהיה מהם שימצא לו עור יבש והנה אלו השרצים אינם מטמאים במשא ובזה האופן היתה נבלתם למטה מנבלת בהמה וכל אשר יפול מהם עליו במותם יטמא לפי מה שאמר ממנו למדנו שאבר מן החי הפורש מהם הוא יהיה טמא גם כן אלא שהוא יהיה טמא כשיהיה כליי רוצה לומר שיהיה בו בשר גידים ועצמות כמו העניין בכללות השרץ וזה הדין גם כן ינהג בנבלת בהמה כי אמר מנבלתם ובכלל הנה האבר שבזה התאר מתיחס לכללות הבעל חי כי יש בו רבוי המתדמי החלקים ובו כח שומר מציאותו ולזה אם לא היה בשר כדי להעלות בשר ארוכה לחי אינו מטמא והוא מבואר שהבשר הפרוש מן החי אינו ראוי שיקרא נבלת החי ההוא משני צדדין הצר האחד שכבר יתכן שיחליף הבע' חי הבשר ההוא ולא יחסר אבר בעבורו ולזה לא יתכן שיקרא נבלתו והצד השני שאינו דומה לכללות הבע' חי ההוא כשהיה בו רבוי המתדמי החלקים כאלו תאמר בשר וגידים ועצמות והנה שיעור נבלת הבהמה הוא כזית לפי שסמך טומאתה לאכילתה אמר מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו וכבר התבאר בשרשים הכוללים ששעור האכילה הוא כזית לא יבלעו יחד בבית הבליעה יותר מכזית לפי הנהוג באכילת אדם ואמנם בשרצים לא סמך טומאתם לאכילתם כי אין בהם דבר יהיה ממנהג האדם לאוכלו ואף אם לא היה בעל דת ולזה יהיה שיעור טומאתו שוה לשיעור אבר היותר קטן שבהם והוא כעדשה לפי מה שהתבא' בחפוש ר"ל באבר שהיה בו בשר וגידים ועצמת באופן שיהיה ראוי שיקרא לבדו וזה האבר הוא מקצת השרץ שהוא ככלו וגם כן הנה מפני שהיו אלו השרצים הנאכלים לחיות קטנות הגוף מן האדם כאלו תאמר שהעכבר יאכלהו החתול הנה אולי הנהוג מאכילת אותו הבעל חי יחד בבית הבליעה אינו יותר מבעדשה כי אולי יחס גודל העדשה אל גודל הזית הוא יחס קטן הגוף ההוא לאדם וגם כן אפשר שלמדנו זה השיעור מיחס זה השרץ אל הבהמה והחיה ממוצעת הגוף כי הוא אולי הוא כיחס עדשה אל הזית והנה זה השיעור מקובל איש מפי איש עד משה רבינו ולפי שסמך דין טומאת הנבלה לאכילתה למדנו

מזה שכאשר נפסלה מלאכול והבאישה ביותר אינה מטמאה וכן הענין בשרץ כי טמאתו יותר קלה:

פסוק לב

מכל כלי עץ או בגד אנו עור או שק. למדנו שאלו הכלים כלם יש להם בית קבול כמו השק העשוי לשאת בו הדברים ולהשימם בו אלא שזה הכלי קבול יהיה מער או מבגד והוא הנעשה מצמר או פשתים או משי או קנבץ ופעם מעור ופעם משער העזים והחזיר וזנב הפרה ומה שידמה להם והוא הנקרא שק ולמדנו מזה שראוי שיהיה זה הכלי מטלטל מלא וריקן כמו הענין בשק ואז ינהג בו זה הדין וגם כן מפני שהבגד והעור והשק עשויים לפי הנהוג מהבעל חי הגדלים ביבשה למדנו מזה שאין זה הדין נוהג אלא כשיהיו מהבעל חי הגדלים ביבשה לא מסוג המעופף והשח וגם כן מפני שהבגד והעור והשק הם כלים עשויים ממותר הארצי אשר בבעל חי ההולך שישתמש בו הטבע לתועלת הנה נלמד מזה שכן הדין בכלים העשויים מעצמות הבעל חי ההולך והקרנים והטלפים כי היותם בבעל חי הוא מזה המותר גם כן וכבר ישתמש בהן הטבע לתועלת מבואר. ויתחייב מאמרו כלי עץ או בגד או כל כלי חרש וגומר שתהיה מלאכתו נגמרת קודם שיקבל טומאה כי לא ישתמשו בו לפי הנהוג עד שתגמר מלאכתו ולזה לא יקרא כלי קודם זה וכן יתבאר מזה שמה שנתחבר לכלי שאין לכלי צורך בו ולפי הנהוג לא יטמא הכלי בעבורו ולא יטמא הוא בעצמו כי איננו כלי ולא מהכלי ואולם ידות הכלי ומה שידמה להם מהמחובר לכלים אשר יש לכלי תועלת בהם דינם דין שאר חלקי הכלי וכן ראוי שנבין מעניין הכלים האלה שיהיה כלי לשמש האדם כי זה הנהוג מענין הכלים לא שיהיו כלים לשמש הכלים וג"כ הנה המכון בכלי הוא שיהיו כלי לאדם ובכלל הנה בענין הטמאות לא נלמד הפחות מהנכבד כי היותר נכבד הוא היותר ראוי בטומא' לפי מה שיתבאר ממה שזכרנו בענין הטמאו' וממה שנזכר בזה המקום בכלים וזה שהכלים הנעשים מהצומח והחי הם היותר מקבלים הטומאות מהכלי הנעשה מהעפר והוא כלי חדש כי הוא אינו מקבל טומאה אלא מתוכו כמו שיתבאר אחר זה ומזה המקום יתבאר שהדרך בטמאות שלא ילמד הפחות מהנכבד:

כל כלי אשר יעשה מלאכה בהם. ר"ל אשר ישתמשו בהם בעצמם ולמדנו מזה שהכלים המחופים כלם ממתכת או מדבר אחר אין מקבלים טומאה כלל כי לא יעשה בהם בעצמם מלאכה אבל בהפוייהם וההפוי איננו בעצמו כלי ולזה לא יטמא:

במים יובא וטמא עד הערב וטהר. רוצה לומר שיובא בכללותו במים ויהיה טהור אחר שיעריב שמשו והוא מבואר שאלו המים שיובא בהם ראוי שלא יהיו מקבלים טומאה

שאם היו מקבלים טומאה הנה יטמאם הכלי והנה המים שאינ' מקבלים טומאה הם מיני מעיין ובור ומקוה המים אשר בקרק' כמו שאמר אחר זה אך מעיין ובור ומקוה מים יהיה טהור:

פסוק לג

וכל כלי חרש אשר יפול אל תוכו. למדנו מזה שאין כלי חרש מטמא אלא מתוכו לא מגבו ושהוא מטמא כשהגיע השרץ לאויר תוכו אף על פי שלא נגעה בו והוא מבואר מזה שאם היה כלי אחר בתוכו ונכנסה הטומאה באויר הכלי הוא שלא יטמא הכלי חד ההוא כי הטומאה היא תוך תוכו ולא בתוכו המיוחד והתורה אמרה כל אשר בתוכו ולא בתוך תוכו כמו שנ' במה שיבא וכן למדנו מזה שהכלי חרש שאין לו תוך אינו מקבל טומאה ושראוי גם כן שיהיה לו תוך עשוי לקבלה שנאמר כל אשר בתוכו יטמא מכלל שדרך הכלי הזה להשתמש בקבולו כל אשר בתוכו יטמא למדנו מזה שהכלי חרש הטמא מטמא האוכלים והמשקין אשר באוירו אף על פי שאינן נוגעין בו והוא שלא יהיו תוך כלי אחר שנאמר בתוכו ולא בתוך תוכו ולמדנו עוד שאינו מטמא הכלים שבתוכו שנאמר מכל האכל אשר יאכל אוכלין ומשקין מטמא ואינו מטמא כלים ואולם יתבאר שהאוכלין ומשקין יותר ראוין בטומאה מכלי' לפי שהם יותר נכבדים ממה שיקח האדם בהם מהתועלת יותר ממה שיקח מהתועלת בכלים כי מהמזונות יחיה וישובו חלק ממנו ואין ספק ששאר הכלין שנטמאו במגע השרץ יהיו גם כן מטמאין אוכלין ומשקין במגע ואמנם זכרה התורה זה בכלי חרש הקל בעניין טומאה וכן נבין שכן הענין בנבלת הבהמה בכל מה שנזכר בזה המקום מטומאת השרץ בכלים ובאוכלין ובמשקין ואולם זכרה התורה זה בטומאת שרץ הקלה כדי שנלמד ממנו טומאת נבלת בהמה. וראוי שנדע שאיך שהיה מצב הכלי חרש כיון שהוטמאה באוירו נטמא או כיון שהאוכלים והמשקין באוירו נטמא ואם היה הכלי חרש טמא וזה יתבאר מלשון זה הכתוב לפי מה שהתבאר. וראוי שלא יעלם ממנו שהכלים אינן מקבלין טמאה אלא ממה שיטמא האדם ולזה תמצא בנבלת השרצים שמטמאה האדם במגע ומטמאה כלים ואולם האדם שיטמא במגעה לזה יטמא הכלים ולזה אין טעון כבוס בגדים וכן העניין בגבלת הבהמה ר"ל שכאשר נגע האדם בה לא יטמא כלים ולזה אין טעון כבוס בגדים ואולם במשא הנבלה יהיה טעון ככוס בגדים כי הוא ובגדיו תטמאין יחד מטומאת הנבלה כאלו נשאות יחד ומזה המקום יתבאר שהטומאה כל מה שתרחק מהמקרה תחלש כי אין טומאה הנוגע בה במדרגת טומאתה ולזה לא יטמא האדם הנוגע בה הכלים כמו שתטמא היא כלים ולזה יתבאר שכל מה שתרחק ממקרה תרד המדרגה ותהיה הנבלה אב הטומאה

והיא תטמא האדם וכלים לא מה שלמטה ממנה בטומאה והנה האדם או הכלי הנוגע בה הוא ולד הטמאה הראשון והנה יה שיגיעו בו הוא שני לטומאה ולפי שלא זכרה התורה שיהיו אלו האוכלי' מטמאין מה שיגיעו בו למדנו שאליהם תכלה זאת הטומאה ומזה המקום נתבאר שאין שני עושה שלישי בחולין ואולם בקדשים מדרגות אחרות כמו שיתבאר במה שיבא וראוי היה להיות כן כי הם יותר נכבדים וכל מה שהיה הדבר יותר נכבד הינה יהיה קבולו הטומא' יותר חזק כמו שנתבאר מדברנו וראוי שתדע שהכלי הוא ראשון אחר שטבל נשאר טמא עד הערב כמו שאמר במים יובא וטמא עד הערב וטהר והנה על כל פני' טהור בטבילתו מהטומאה שהיה בה ונתרחקה הטומא' ההיא מדרגה אחת ולזה ישוב הראשון שני כשטבל עד שיעריב השמש ואז יטהר וזה יתבאר ביאור שלם במה שיבא:

ואותו תשבורו. למדנו מזה שאין לכלי חרש טהרה בטבילה אבל יטהר כשיבטלו אותו ויבטלו תשמישו וכן מצינו בכלי חרש שבשלו בו את החטאת שאין לו תקנה אלא שבירה וזה לחזק בליעת הכלי חרש מה שיבושל בו וראוי שיובן מזה שכן הדין בשאר הכלים רוצה לומר שכאשר נשברו טהרו כי הם כלי':

פסוק לד

מכל האכל אשר יאכל אשר יבא עליו מים יטמא וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא. ירצה בזה כי מה שאמר כל אשר בתוכו הרצון בו שיהיה מיוחד לאכילת אדם שאם לא היה העניין כן הנה יהיה אמרו אשר יאכל לבטלה כי מה שהוא אכל הוא בלי ספק נאכל מפני שיאכלוה ב"ח מה ואמרו אשר יבא עליו מים למדנו שאין האכל מקבל טומאה אם לא יבא עליו מים וכן זכר זה שנית' בזרעים מפני היותם אבל אמר וכי יותן מים על זרע ונפל הנבלתם עליו טמא הוא לכם ולפי שאמר מים בזולת הידיעה הנה כל מים במשמע ולזה יהיו שאר המשקין אשר יזון בהם האדם ומציאות מאדיי גם כן מכשירין לקבל טומאת כמו הטל והיין והשמן והחלב והדבש והדם ולא יהיו מכשירין מי פירות אחרים זולתם לפי שאין מציאותם מאדיי ולא נזון בהם האדם לפי הנהוג ולזה אין להם שם מים כי אם בקשור הפרות ההם להם כאלו תאמר שהם יקראו מי תותים מי רמונים ואולם ששם מים יתכן שאמר על אלו המינין הוא מבואר ממה שזכרנו בפרשת בראשית כי הגשם הבלתי שומר תמונתו וחלקנו עליו שם מים ולזה תמצא שקראו רז"ל מיין הפרות מי פירות וראוי שנדע שההכשר לאוכל באחד מאלו המשקין לא יהיה כשהיה האכל מחובר לקרקע שאם היה הדבר כן לא היה צריך להתנות וכי יותן מים על זרע בעודו מחובר וכן לא יוכשר האכל במים אשר בקרקע כל זמן שלא נתלשו משם

שנאמר אשר יבא עליו מים וכי יותן מים וראוי שתדע שהאכל לא יוכשר לקבל טומאה אם יבא עליו משקה סרוח ונבאש כי הוא יות' ראוי שיבטלהו מתורת אכל למיאוסו לא יקבל טומאה כלל משיכניסוהו בגדר קבול הטומאה ועוד שנאמר אשר יאכל ואין דרך לאכול אוכל בלול במשקה נבאש ומוסרח ואולם שהדם מזון נמצא לאדם הנה זה מבואר מאד שהאכל לא יוזן ממנו האדם אלא באמצעות התהפכו לדם וכבר התבאר שאלו המשקין שיהיו מכשירין האוכלין הם נאותים להזון במה שנתן מהסבה בזה אצל נתינתנו הסבות באלו הטמאות וראוי שנדע שהאכל יקבל טומאה בכל שהוא שנאמר מכל האוכל אשר יאכל. כל זרע אפילו גרגיר זרע וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא. וירצה בזה כל משקה שיהיה דרך האדם לשתותו והוציא בזה מזה דין המשקה הנבאש והמשקה שמציאותו מעטי כגון מי פרות שאלו אינם מקבלין טומאה ואמר בכל כלי שהמים שלא היו בכלי כמו מי מקוה ומי מעיין אף על פי שנגע בהם הכלי הטמא או הנבלה והשרץ לא יטמאו כמו שאמר אחר זה אך מעיין ובור ומקוה מים יהיה טהור וכל אשר יפול מנבלתם עליו יטמא ר"ל כל אוכל מוכשר לקבל טומאה ומשקה מהמשקין שכלל בפסוק הקודם אם יפול עליו מגבלת השרצים האלו יטמא ולמדנו מזה שאינם מטמאין אחרים אף על פי שנטמאו בנבלה עצמה אך דינם כשנטמאו בנבלה עצמה כמו דינן שנטמאו בולד הטומאה או ירצה בזה והוא יותר נאות שאע"פ שנתבאר במשקין שמחובר לקרקע לא יקבל טומאה אין העניין כן בכלי חרש כי התנור והכירים שהם מחרס אף על פי שהם דבקים לקרקע הם טמאים מאוירם בנבלת השרץ כמו הענין בשאר כלי חרס ואיך שהיה הנה הדין שהוצאנו מהפירוש הראשון שהוא צודק והוא יתבאר ממה שאמר אחר זה וכי יותן מים על זרה ונפל מנבלתם עליו טמא הוא לכם ולא זכרה התורה שיהיה זה הזרע הטמא מטמא אחרים ולזה יתבאר שאליו תכלה הטמאה וכן העניין במשקין כי טומאתם שוה לפי מה שהתבאר בזה המקום:

פסוק לה

תנור וכירים יותץ טמאים הם וטמאים יהיו לכם. רוצה לומר שהתנור והכירים שהם מחרס או ממה שהתייחס לו הנה אף על פי שהם מחוברים לקרקע אם נפל בתוכם השרץ יטמאו ולא יצאו מטומאתם כי אם בשבירה כמו הענין בשבירה בכלי חרש אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור רוצה לומר אך לא יהיה זה הדין נוהג במשקין אלו כי המעיין והבור אשר בו מקרה מים הוא טהור אף על פי שנפל מנבלתם בו שלא יטמא המקום ההוא ולא המים אם לא נתלשו ממנו כמו שקדם:

פסוק לו

ונוגע בנבלתם יטמא. למדנו שאף על פי שהנבלה לא תטמא המים שם לא תטהר הנבלה בבאה במעיין או במקוה אבל הנוגע בנבלתה שם מהדברים שיקבלו טמאה ממנה יטמאו או כפל המאמר בזה להורות שנבלתם מטמאה במגע לבד לא במשא כמו העניין בנבלת הבהמה שמטמאה במשא:

פסוק לז

וכי יפול מנבלתם על כל זרע זרוע אשר יזרע טהור הוא. הטעם בזה לפי שלא הוכשר לקבל טומאה ואמר אשר יזרע להרבות שומר האכל ויד האכל לטמאה והכשר וזה שבזריעת הזרעים ימצאו קלפותיהם השומרות אותם עמהם וכן ימצאו קצתם בזרעם עם ידותיהם ולזה אמר שאין יותן מים על הזרע שזכר אז יקבל טומאה בכללו עם השומר והיד מנבלת השרץ וראוי שתדע שזה הזרע ראוי שיהיה נאכל לאדם ואז יקבל טמאה כשהוכשר כמו שהתבאר קודם ולפי שאמר וכי יותן מים על זרע שיורה על שלא בא שם במקרה אבל נתנוהו שם בכונה למדנו שלא יכשירו המים האוכלים לקבל טמאה אם לא באו שם ברצון הבעלים ולא יחוייב שיתנוהו הם בעצמם על הזרע שהרי אמר וכי יותן ומזה יתחייב גם כן שיהיו המים אם היו בקרקע נתלשין ברצון הבעלים כי הנתינה תורה על תלישתן מזה ועל עניין מכוון וכבר יתבאר לך שהשני עושה שלישי בקדש שנאמר בפרשת צו והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל ולפי שכבר נקרא טמא בזאת הפרשה האכל והמשקה שהיה שני למדנו שהשני עושה שלישי בקדשים והנה נבאר בגזרת השם במה שיבא לפי מה שאפשר לנו למה לא יטמאו האוכלין והמשקין כי אם בזה האופן. רוצה לומר 'שתכלה אליהם הטומאה בחולין ואף על פי שכבר נגע בהם אב הטומאה:

פסוק לט

וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאוכלה. רוצה לומר אשר לה פרסה שוסעת והיא עם זה מעלת גרה אם תמות בזולת הזביחה הנזכרת בתורה כי לא נוכל לומר שתהיה בזביחה טמאה שהרי היא נאכלת לכהנים הנזהרים מהטומאות ולמדנו מזה שאם נזבחה אף על פי שנמצאת טרפה אינה מטמאה ולפי שכבר חלק בבהמה הטהורה לבד במיתה בין הזבוחה לשאינה זבוחה למדנו מזה מן הבהמה הטמאה לא יהיה הבדל בנבלתה בין הזבוחה לשאינה זבוחה:

הנוגע בנבלתם יטמא עד הערב. כמו שהתבאר זדה מדין הנבלה והנה לא זכר בזו שתטמא במשא ואי אפשר שנאמר שתהיה טומאתה למטה לטמאת נבלת בהמה טמאה באופן שלא תטמא במשא כי היותר נכבד יותר ראוי בטמאה לפי מה שהקדמנו ולזה

הוא מבואר שכבר רמז בטומאת המשא במה שאמר והאוכל מנבלתם יכבס בגדיו והוציא זה בלשון אכילה ללמדנו שני עניינים. האחד שלא נחשוב אם חשב עליה לאכלה שיהיה דינה דין האוכלים והטמאים שנזכרו קודם זה שלא יטמאו אדם וכלים ולא אוכלין ומשקין שהן חולין. והשני ללמדנו השיעור אשר בו תטמא הנבלה הזאת במגע ובמשא והוא כזית שהוא שיעור אכילה ואמנם הוצרכה התורה לזה לפי שבנבלת הבהמה הטמאה למדנו מזה מפני שסמך עניין טומאתה לאסור אכילתה באמרו מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו וכבר מצאנו במקם אחר שאמר התורה זה הלשון ואין הרצון בו כי אם לשיעור אמרה בבית המנוגע. והאוכל בבית יכבס את בגדיו. והרצון בזה שישהה שם שיעור אכילה כמו שנבאר שם בגזרת השם וכן יהיה הרצון בזה המקום באמרו והאוכל מנבלתה שישא ממנה שיעור יתכן בו אכילה והוא כזית וכן מצאנו שהרצון באמרו ומזה מי הנדה יכבס בגדיו שישא מהן כשעור הזאה כי אם יזה מהן איננו טמא כמו שנבאר שם בגזרת הצור:

פסוק מא

וכל שרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל. כלל בזה שמנה שרצים שזכר ושאר השרצים וביאר שהאוכל אותם עובר בלא תעשה ואחר כך זכר סוגיהן ואמר כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע עד כל מרבה רגלים כי מהן הולך על גחון כמו הנחש ומה שידמה לו מהתולעים השורצים על הארץ ההולכים על גחונם ומהם הולך על ארבע כמו השמנה שרצים הנזכרים ועקרב ושאר השרצים ההולך על ארבע ומהם מרבה רגלים כמו הנדל והעכביש ומה שינהג מנהגם:

פסוק מב

לא תאכלו כי שקץ הם. ראוי שתדע שכל שנאסר באכילה בזה המקום הוא מותר בהנאה כבר תמצא זה בנבלה לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי וממנה נקח ראיה על השאר וראוי שתדע שהשרצים ההוים מהעפוש באוכלים אינן אסורים באכילה בכל עת שלא יהיו שורצים על הארץ כי לא אסרה התורה מאלו השרצים אשר ביבשה כי אם השרץ השורץ על הארץ:

פסוק מג

אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ על הארץ. למדנו בזה שכבר הרחיקתנו התורה מאכילת אלו השרצים כדי שלא נשקץ נפשותינו בעבי ובעכירות שיקרה לנו מהם אשר יהיו סבה לכבות אור השכל:

ולא תטמאו בהם ונטמאתם בם. אין הרצון בזה לצוות שלא נטמא בהם כי אין בני ישראל מוזהרים על הטומאה כמו שביארנו במה שקדם ואין הכונה גם כן בזה טומאת הגוף

שאין כל השרצים מטמאין אבל יטמאו מהם השמנה הנזכרים לבד ואמנם הרצון בזאת הטומאה טומאת נפש כאלו תאמר שאם ישקצו את נפשותם בהם ימצאו טמאים במה שעתיד ולא ימשול שכלם להשיג המושכלות אשר ישלם בהם:

פסוק מד

כי אני השם אלהיכם והתקדשתם והייתם קדושי' כי קדוש אני. רצוני בבזה כי אני השם המנהיג אתכם ולזה יחוייב לכם ללכת בדרכי להדמות אלי כפי היכולת ולפי שאני קדוש ופרוש מחמר ראוי לכם שתהיו פרושים ומובדלים מהחומר כפי מה שאפשר ולזה לא תאכלו המאכלים המעבים החמר והמונעים השכל מהשגת שלמותו אשר בו יתקדש וישאר נבדל מהחומר:

ולא תטמאו את נפשותיכם בכל שרץ השורץ על הארץ. כפל המאמר בזה לחזק האזהרה ולהעמידנו על הכונה אשר בעבורה היתה זאת האזהרה כי אני השם המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים והייתם קדושים כי קדוש אני רוצה לומר שכבר העלתי אתכם מארץ מצרים לכונה שאהיה לכם לאלהים ותאמינו בי ותדבק השגחתי בכם ולזה העליתי אתכם משם עם אלו המופתים הנפלאים לקרב אתכם לעבודתי והשגתי ולזאת הסבה נתתי לכם אלו המצות אשר בהם תשלם לכם הקדושה והפרישו' מעניני החמר ותשתדלו בשלמו' השכל כי קדוש ונבדל מהחמר אני ורציתי שתקנו מהשלמות מה שתדמו בו אלי לפי מה שאפשר:

פסוק מו

זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הרומשת במים. רוצה לומר להבדיל מהם הנאכל מהבלתי נאכל ובבהמה הבדיל עם זה בין הטומאה ובין הטהור:

ולכל נפש השורצת על הארץ. רוצה לומר והתורה אשר לכל נפש השורצת על הארץ והוא להבדיל מהם בין הטמא ובין מה שאיננו טמא והנה הטמא מהם הם השמנה שרצים שזכר ובכאן נשלם הביאור בזאת הפרשה:

פרק יב

פסוק ב

דבר אל בני ישראל. למדנו מזה שזה הדין אינו נוהג אלא באנשי התורה לא הגויים וכן העניין בשאר הטמאות הנמשכות לה כמו צרעת וזב וזבה ונדה:

אשה כי תזריע וילדה זכר. הנה הקדים התורה להזכיר היולדת זכר כי הוא היותר נכבד וכבר התבאר בספר ב"ח שכאשר היה חומר הנקבה מוכן לקבל זרע הזכר יהיה הנולד זכר וכאשר היה הפכי לו הנה יתפעל ממנו זרע הזכר באופן שיחלש חומו ויהיה הנולד נקבה וכבר ביארנו אנחנו בביאור לספר ההוא כי זרע הנקבה יש לו מבוא הולד מזה הצד

ר"ל שהוא יכין חומר הנקבה לקבל פועל מה וזה יתבאר בביצת הנקבה אשר תתהוה מזולת זרע הזכר ויתבררו החלבון והחלמון ויתברר בה המותר הארציי אשר תתהו' ממנו הקלפה ובכלל לא יחסר בה דבר אלא שלא יהיה ממנו אפרוח לפי שאין זרע הזכר שם וזה ממה שיתבאר ממנו של זרע הנקבה פעל מה בבשול זה החמר והכנתו מצד זה החום החלוש הנמצא בו והנה בארנו שם בטול דעת מי שיראה שאין לזרע הנקבה מבוא בהולדה וכן היה זה דעת הפלוסוף לפי מה שספר ממנו אכן רשד' ולזאת הסבה אחשוב שרמזה התורה במה שיחסה לידת האשה זכר אל הזרעתה וזה שכאשר תזריע קודם שיזריע האיש תקנה חום מה לדם הנקבה באופן שיהיה מוכן לקבל פועל זרע הזכר בשלמות והיה הנולד זכר וכשיזרע האיש קודם הנה יהיה הנולד נקבה לחוזק הפכיות דם הנקבה לזרע הזכר ולזה אמרו רז"ל אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה ולזא' הסבה גם כן אמרו הורצה שיהיו בניו זכרים יבעול וישנה והנה הלידה הוא לפי מה שיורה עליו הגדר יציאת הולד דרך הרחם ולזה אם יצא דרך דופן לא ינהג בה דין זאת הטומאה והטהרה והנה ינהג זה הדין בולד בחי ובמת כי בכל אחד מהם יפול שם הלידה ועניין הדם היוצא מהרחם בלידה בולד החי והמת הוא אחד בעינו כי הוא מותר הדם הבלתי נאות בהולדה כמו זכרנו במה שקדם בפרשה הקודמת:

וטמאה שבעת ימים. אע"פ שלא תראה דם כי הוא מבואר כי אי אפש' בלידה מזולת דם בלתי נאות להולדה ואולי למיעוט כמותו לא הרגישה בו:

כימי נדת דותה תטמא. ר"ל כימי נדה חליה כי עניין הנדות הוא בנשים חלי מה ולזה תרגיש הנדה בבא וסתה שראשה ואיבריה כבדים עליה והנה דין זאת הלידה הוא דין ראיית הנדה שתטמא שבעת ימים ולא יותר אף על פי שתראה דם בכל השבע' ימים מה שאין כן בראיית הזבח כמו שיתבאר:

פסוק ג

וביום השמיני ימול בשר ערלתו. מפני שקבעה התור' זכרון למילה למדנו שהי' דוחה שבת ויום טוב כשחל השמיני בהן והוצרכה התורה להזכיר זאת המצוה בכאן כדי שלא נחשוב שלא נתנ' התוד' בכללה על ידי משה רבינו ולזה לא תספיק לתורה מה שנזכרה מזאת המצוה לאברהם:

פסוק ד

ושלשים יום ושלשת ימים תשב וגומר. ר"ל שכל הדמים שתראה אחר ז' ימי הלידה בל"ג ימים הבאים אחריהם הם דמי טהר ולא תטמא בהם וכבר נאמר סבת זה במה שאחר זה:

בכל קודש לא תגע ואל המקדש לא תבא עד מלאת ימי טהר'. למדנו מזה שאעפ"י שדמיה טהורים בזה הזמן הנז' הנה היא איננה טהורה לקדש ולא למקדש עד מלאת ימי טהרה שתביא קרבנותיה ואז תטהר לכל הדברים והנה הסבה היותה בלתי טהורה לקדש ולמקדש הנה הוא מפני היותר מחוסרת כפרה להשלים טהרתה וזה כי למעלת הקדש והמקדש ראוי שתרוחק הטומאה בהם יותר כמו שבארנו במה שקדם וראוי שנדע שהדמים האלו הם דמי טהר כשטבלה אחר ז' ימי הלידה אך אם לא טבלה תשא' בטמאת' תמיד ויטמאו קצת המשקים היוצאים ממנה כמו שיתבאר:

פסוק ה

ואם נקבה תלד טמא' שבועים כנדתה. ר"ל שתהיה נדת טומאתה באלו הי"ד יום כטומאתה הנדה ואף על פי שראת' דם בכלם תטהר בסוף י"ד יום כשתרחץ בשרה במים ודין טומאתה באלו הימים הוא דין טמאה הנדה לכל הדברים ר"ל לטמא בועלה וליתר דיני הנדה הנזכרים אחר זה והוא מבואר שאם נסתפק לנו בולד אם הוא זכר או נקבה נשפט בו להחמיר ותטמא לידה י"ד יום ולזה תטמא לידה י"ד יום היולדת טומטום או אנדרוגינוס כי לא נוכל לומר שלא תהיה טומאה לידה כשלא היה הולד ודאי זכר או ודאי נקבה לפי שאין הבדל לעניין טבע דם לידה בין היות הנולד ודאי זכר או ודאי נקבה בין היותו ספק כי עכ"פ זה הדם הוא ממותר הדם הבלתי נאות להולדה והיתה הלידה דרך הרחם כמנהג:

וששים יום וששת ימים תשב על דמי טהרה לבן או לבת תביא כבש בן שנתו לעולה ובן יונה או תור לחטאת. ר"ל שאחר ששלמו ימי הטהרה הנזכרי' ולפי שאי אפשר שיהיה מעשה אלו הקרבנות בלילה לפי מה שנתבאר בשרשים הכוללים הנה היה הבאתה אלו הקרבנות למחרת ימי מלאת אל פתח אהל מועד אל הכהן למדנו שהיא מטפלת בהבאתו אל הכהן עד העזרה ר"ל עד המקדש שהיא יכולה להכנס בעזרת והוא מבואר שהיא אינה יכולה להכנס בעזרה קודם הביאה כפרת' כי טהרתה תלויה בכפרתה לאחר מלאת ימי טהרה שנאמר וכפר עליה הכהן וטהרה ממקור דמיה מכלל שלא טהרה ממקור דמיה עד שהביאה כפרתה והקריבו לפני ה' וכפר עליה וטהרה ממקור דמיה למדנו מזה שטהרתה תלויה באחד מאלו הקרבנות והוא החטאת כי הוא הקרב ראשון והוא גם כן המורה על החמר אשר בעבורו היתה זאת הטמאה ובכלל הנה מצאנו בכל מקום שהיה שם חטאת שכפרה תלויה בחטאת וכבר נתבארה סבת זה מדברנו בענין הקרבנות ואמנם תהא העולה אחר זה להשלים הרצוי בין המטהר מאלו הדברים החמריים ובין השם יתעלה כי הוא מורה על הצורה וטהרה ממקור דמיה קרא מקור מקום שיצאו משם בטבע

אלו הדמים כי הוא מקודם ומשם נובעים ומפני היותם נובעים מהם כזה בזה האופן היתה הטומאה כמו שביארנו ולזה לא יטמא דם מכתרו אע"פ שהו' מן המקור לדם הבא מצדדי הרחם שאינו מן המקור וראוי שתדע כי אלו הקרבנות שאינם באים על חטא לא יכפלו בהכפל ענינם כמו העניין בקרבנות הבאים על חטא ולזה אמר וטהרה ממקור דמיה שאע"פ שהיו שם לידו' מרובות כיון שהביאה חטאתה טהרה מכל אלו הטמאות ולזה אלו ילדה תאומים או ילדה ולדות הרבה זה אחר זה קודם הבאת קרבנותיה הנה תביא קרבן אחד ובו תשלם טהרת לכל אלו הלידות מצד ההערה אשר לקרבן להתרחק מענייני החמר אם לא מן הצד שישרת בו הצורה ואמנם בקרבנות הבאים על חטא ימצא העין בהפך שנאמר על חטאתו כמו שבארנו במה שקדם וראוי היה להיות כן כי כמו שהטבילה לא תכפל בהכפל הטומאות כן ראוי שיהיה ענין הקרבנות הבאים להשלים טהרת הטבילה אלא שהלידות שיקרו לה אחר התחייבה בקרבן והם אחר ימי מלאת ימי טוהר הלידה הראשונה תתחייב עליהם קרבן שנית וכן בזה האופן אבל על כל פנים היא טהורה בחטאת אחד כמו שבארנו והשאר מהקרבנות חובה עליה להקריבם אבל אינם מעכבים טהרתה וכפרתה:

פסוק ז

זאת תורה היולדת לזכר או לנקבה. ר"ל עניין טומאת הלידה וימי טהרתה וקרבנותיה:

פסוק ח

ואם לא תמצא ידה די שה. ר"ל שהיתה ענייה שלאתהשיגה ידה למה שהיתה חובה עליה לקחת שתי תורים או שני בני יונה אחד לעולה ואחד לחטאת תור לעולה ובין יונה לחטא' או הפך והיה זה כן כי מפני חסרות חטאת העוף לא נשלמה בו הערת חטאת בשלמות ולזה ישלים ההערה העולה הבאה עמו כמו שבארנו בסוף פרשת צו. ולזאת הסבה חויב שיהיה החטאת ממין העולה כשיהיו שניהם מסוג העוף אלא שעל כל פנים כבר נשלמה זאת הכפרה בחטאה כמו שבארנו למעלה וכפר עליה הכהן וטהרה ר"ל שכבר תשלם טהרתה לאכילת קדשים ולהכנס למקדש במה שיכפר בו עליה הכהן והיא החטאת כמו שבארנו. ואולם מה הסבה אשר בעבורה היתה טומאת לידת נקבה יותר חזקה מטומא' לידת זכר עד שימי טמאתה הם כפל ימי טומאת הזכר הנה הסבה בזה לפי דעתי מבוארת וזה שהחמר שיתהוה ממנו הכר הוא יותר דק מהחמר שתתהוה ממנו הנקבה וזה מבואר למי שעיין בחכמה הטבעית ולפי שהמותר מתיחס לבעל המותר הנה יהיה בהכרח זה המותר אשר בלידת הנקבה יותר עב ויותר נפסד וגם כן הנה לחוזק החום היסודי בזכר ימשול על הדם להפכו לטבעו יותר ממה שימשול על הנקבה ולזה יהיה המותר יותר רב בלידת הנקב' ממה שימצא מנו בלידת הזכר. ואמנם סבת דמי

הטוהר והיותם בנקבה כפל מה שהם בזכר ר"ל שימי טוהר הם בנקבה ס"ו ימים ובזכר אינם כי אם חצי זה המספר הנה הסב' בזה גם כן איננה לפי דעתי ממה שיקשה וזה כי דם היולדת נטמא מפני היותו בלתי נאות להולדה כמו שזכרנו בעניין הטמאות והטהרות וכן הענין בדם הזבח והנדה כמו שביארנו ואולם אם ימצא באשה דם יוצא ממקורה נאות להולדה הנה איננו ראוי שיטמא מזה הצד ואולם שכבר יצא ממקור האשה כמו זה הדם אחר הלידה הנה זה מבואר ממה שאומר וזה שהוא מבוא שכאשר הטבע התחיל למשוך דבר מה לצד מה והמשיך זה הפועל זמן ארוך הנה לא יתחזק הטבע למשוך הדבר ההוא להפך הצד ההוא תכף אבל יהיה זה בהכרח בלתי נשלם לו כי אם לאחר זמן ארוך ולזה הנה כאשר משך הטבע זה הדם הנאות להולדה אל מקור האשה להזון ממנו הולד והתמיד זה זמן ארוך הנה מן השקר שימשך תכף זה המותר אל השדים להתהות ממנו החלב אבל ישלם זה בזמן ארוך ולזה היה חלב היולדת בעת הסמוך ללידה בלתי נאות לפי מה שהגידו הרופאים כי הוא יותר עב מן הראוי לפי שלא ימשך אליו עדיין הדם הנקי אשר היה נמשך אל הולד ברחם ולזה ישאר נביעת זה הדם הנאות להולדה מהמקור זמן ארוך אחר הלידה ואולי שערה החכמה האלהית שזה ישלם לפי הנחות בזה הזמן אשר הגבילה התורה בזכר ונקבה ואמנם היה זה הזמן בנקבה יותר ארוך ממה שהוא בזכר לפי שהדם שתזון ממנו הנקבה יותר עב מהדם שיזון ממנו הזכר וכן הענין בחלב היולדת נקבה עם חלב היולדת זכר כי המזון מתיחס ודומה לנזון ולזה הנה יקרה לזכר לדקו' מזונו שיתחזק הטבע על משיכ' הדם הנקי אל השדים באופן שלא יהיה נובע ממנו דבר ברחם בזמן יותר קצר מהזמן שיתחזק על משיכתו בנקבה כי יספיק לזונה דם יותר עב הדם שיצטרך להיות ממנו חלב הזכר. והנה אחשוב שדמי טוהר היו נשלמים בארבעים יום לזכר לפי שעד מ' יום לא נשלמה יציאת הולד ברחם לי מה שהושג בחוש ואחר זה יהיה נזון בדם הנקי הנובע לו מהמקור אך קודם והאיננו נמשך לו שם כי איננו נזון אז וזה מבואר למי שעיין בטבעיות וכמו שזמן ההשתדלות אל מי שימשך הטבע זה הדם הנקי ברחם הוא ארבעים יום כן יהיה העניין בזמן משיכתו אותם אל שדים ואולם היה הזמן יותר ארוך בזה בנקבה לסבה שזכרנו הנה זהו מה שנראה לנו בסבות מה שנז' בכאן בטומאת היולדת וטהרתה והוא נפלא מאד כמו שתראה והנה היה סדר הטמאות נון לפי מה שביארנו שיזכור תחלת תורת המצורע ואחר כך תורת הזב והזבה והנדה והיולדת אבל הקדים לזכור עניין טמאת היולדת קדם הזכירו עניין הצרעת להעיר אותנו כי הצרעת בא בסבת הדם הבלתי נאות להולדה כי כשנתעברה האשה וחיה העובר הזה מכמו זה הדם הבלתי נאות להולדה יקרה לנולד מההפסד שיהיה מורע או מה שידמה

לזה מהעפושים הנפלאים. וראוי שיתבאר ממנו ממה שזכרנו שלא יהיה ליולדת ימי טוהר ולא ימי טומאת לידה אם הפילה תוך ארבעים יום מעת הריונה כי אין שם עדין מותר דם בלתי נאות להולדה כי אין העובר נזון עדין ואין שם גם כן עדין משיכה לדם הנאות להולדה אל המקור ואולם אחר ארבעים יום תטמא לידה לזכר ז' ימים ולנקבה שבועים ואם היה ספק הולכין בזה להחמיר כמו העניין במפלת שפיר מרוקם לפי שיש שם מותר בלתי נאות להולדה אשר הוא סבת טמאת לידה אך לא יתכן שיהיו לה ימי טוהר על האפן הנזכר מה שלא נשלמה בריאת העובר באופן שיתחזק על משיב' הדם הנקי כמו שהתבאר מהסבה שנתננו בזה ולזה יראה שלא ינהג דין ימי טוהר אלא מעת שישעיר הולד כי אז נשלמה ברייתו באופן שיתחזק על זאת המשיכה כי כבר יתילדו אז בגופו מחוזק עכולו אידים עשנים יתהוו ממנו השערות ועל זה יהיה מזונו אז בשלם שבפנים וידבר יי' אל משה ואל אהרן. זכר בכאן אהרן לפי שאליו או לבניו יציטרכו בענין הנגעי' לטמא או לטהר להסגיר או להחליט כמו שיתב':

פרק יג

פסוק ב

אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת וגו'. קרא שאת הנגע שאינו בתכלית הלובן כלובן הבהרה שהוא בתכלית הלובן ונקראת שאת לפי שאין מראיהו עמוק מן העור אבל נראת יותר גבוה. ולזה נקראת שאת והנה יקרא בהרת לפי מה שיורה עליו הגדר הנגע שהיא לבן כלובן השלג ויקרא שאת מה שהוא לבן במדרגת צמר נקי של כבש בן יומו וספחת השאת אשר רמז אליה בזה הפסוק הוא הנגע שהוא למטה בלובן מהשאת והיא טפלה לשאת כעניין ספחני נא אל אחת הכהונות והוא במדרגת לובן קרום נצה וכן תמצא לבהרת ספחת אבל היא יותר ראויה בזה מהשאת וראוי שיהיה יחס ספחת הבהרת אל ספחת השאת יחס הבהרת אל השאת והנה ספחת הבהרת לפי מה שיורה עליו הגדר לבנה בסיד ההיכל והנה סדור אלו המראים היותר לבן הוא הבהרת ואחריו השא' ואחריו ספחת הבהרת ואחריו ספחת השאת והנה מה שהוא בלובן למט' מלובן ספחת השאת איננו נגע צרעת וכל השיעור הקטן שיפול בו שם השאת או הבהרת וספחת לפי מה שיורה עליו הגדר והא כגריס חקלקי שהוא מרובע ושעורו באורך וברוחב כדי צמיחת שש שערות שהם לו' שערות בכלל הנגע:

והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים. כי המשפט בזה הוא לכהן גדול או לכהן הדיוט כמו שיתבאר:

פסוק ג

וראה הכהן את הנגע בעור הבשר ושער בנגע הפך לבן. ר"ל שיקדם מציאות הנגע למציאות השער הלבן בו באופן שיהיה ההפך השער הלבן בנגע כי זה מאותות הצרעת וזה שהחום הנכרי יהיה סבת לובן השער כמו שירא' באיש שיבה וכבר התב' בשרשים הכוללים כי מפני שהשער מתחדש ממנו רבוי הנה לא יפול שם השער בפחות משתי שערות ולזה יחוייב שיהיו נהפכים בנגע ללבן שתי שערות ואז יהיה זה הסימן טמאה:

ומראה הנגע עמוק מעור בשרו. כמו העניין בבהרת:

וראהו הכהן וטמא אותו. הנה למדנו בזה המקום כי הפך השער לבן הוא סמן לצרעת בבהרת וכן היקש בשאר מראות נגעים ולזה כלל אותם יחד בראש העניין. ואמר שאת או ספחת או בהרת:

פסוק ד

ואחר זה זכר שארית דיני אלו המינים מהצרעת. ואמר **ואם בהרת לבנה היא בעור בשרו**. ראוי שתדע שכבר נשער לובן הבהרת במראה העור הבינוני בלובן ושחרות כי עור הכושי יביא לחשוב בלובן החלוש שהוא לובן הבהרת וכן מראה עור הלבן ביותר יביא לחשוב בלובן הבהרת שהיא כהה:

ועמוק אין מראה מן העור. ר"ל שהיא כהה באופן שלא יראה מראה עמוק מן העור והיא ספחת הבהרת שזכרנו. והנה יאמר שם הבהרת גם על מה שהוא למטה בלובן ממראות הנגעים אמר בבוהק במה שאחר זה בהרות לבנות ואחר זה זכר שהם בהרות כהות לבנות. והנה זכר זה המין מהנגעים לפי שלא זכרו בראש העניין ולמדנו כי גם כן שלבנותו כהה ינהג זה הדין ר"ל שיצטרך להסגיר אף על פי שלא הפך שערו ללבן ואפשר שיכלול במה שאמר ועמוק אין מראהו מן העור כל הנגעים זולת הבהרת והנה יתכן שם הבהרת בכללם כמו שזכרנו:

ושערה לא הפך לבן. ר"ל שלא הפך הנגע שתי שערות בו בלובן הנה אין בכאן דבר מורה על טמאה כי אם לובן הנגע ואולי אינו צרעת כיון שאין בו א' מאלו הסמנין:

והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימם שנית. כבר נתבארה הסבה בזה במה שקדם וראה הכהן את הנתק ביום השביעי להסגרו שהוא יום שלשה עשר מהראיה הראשונה:

פסוק ה

וראהו הכהן ביום השביעי והנה הנגע עמד בעיניו. ר"ל שהוא עדין מראות הנגעים שיהיה בהם תחלה לא נשתנה למטה מהלובן הלובן ההוא ולא אל לובן יותר חזק ולמדנו שזה הדין נוהג בכל הנגעים האחרים. ולזה אמר בעיניו שיורה אל רבוי המראים ולא אמר בעינו ולמדנו עוד מזה שכל המראות הנזכרות מצטרפות להשלים שעור הנגע:

לא פשה הנגע בעור. ר"ל שלא נתפשט ממנו דבר בעור שהוא חוץ מהנגע כי זה נקרא פשיון הנגע לפי הנהוג:

והסגירו הכהן שבעת ימים שנית. ר"ל שלא נשפוט עדין בזה הנגע שאינו נגע צרעת ואף על פי שעמד בעיניו שלא נשתנה מראהו לא אל חוזק הלובן ולא אל חולשתו ולא הפך שער לבן ולא פשה. ואמנם הוצרכה התורה להורותנו זה כי היה אפשר שנחשוב שזה כתם בעור לבד לא עפוש בבשר ולזה לא נשתנה עורו כלל אבל יהיה טעון הסגר שני לבחון עוד עניין זה הנגע ולפי שאמר לא פשה הנגע למדנו שאם פשה הנגע בעור אחר ההסגר הנה לא יוסגר שנית אבל הוא טמא ולמדנו מזה שהפשיון סימן טומאה משקרה אחר ההסגר כי לא יתכן שיהיה פשיון בראייה הראשונה שיראה הכהן הנגע וזה מבואר בנפשו והנה טעם היות זה ההסגר שבעת ימים מבואר ממה שזכר' ואחשוב שהטעם בזה ההסגר הטע' בעינו אשר בשלוחו מחוץ למחנה ישראל כדי שלא ישא ויתן עם בני אדם ויתעפשו מזה החלי וכאלו זה הדבר ממוצע בין הטהרה והטומאה כי לא יצא מן העיר ולא ישא ויתן עם בני אדם והנה ההסגר באדם תועלת שני והוא כי מפני העדר התנועה יתקבץ החום היסודי ויתחזק ויתכן לו שיגבר על החום הנכרי שהוא סבה הנגע ויוציאהו לחצוני הגוף ויתיכהו וכאשר נתחזק החלי עם ההסגר אז יורה על זה העפוש בגו ולזה יורה על הצרעת:

פסוק ו

וראה אותו הכהן ביום השביעי שנית והנה. כמו הנגע ר"ל שנשתה מראיתו אל לובן למטה מהלובן שהיה בו אלא שהוא עדין כלובן הארבע מראות הנגעים הנזכרים ולא פשה הנגע בעור. כי אע"פ שנשתנה מראהו שיורה אל העפוש בבשר כיון שלא פשה הנגע הנה הוא טהור כיון שאין שם ההפך שער לבן ולא פשיון וזה כי השתנות מראהו יורה באמת ששם עפוש מה בשר אלא שאין כל נגע מתחדש מעפוש כבשר צרעת ואף על פי שמראהו כמראות הנגעים הנזכרים ולפי שאמר לא פשה הנגע בעור למדנו שאם פשה אחר ההסגר השני הוא טמא:

וטהרו הכהן מספחת היא. אמרו שהיא חזזית לבנה ואינה ממין צרעת אף על פי שתמצא כלובן הבהרת ולזה לא נראה בה סמני הצרעל. ר"ל שלא הפכה שער לבנה ולא פש הנגע:

וכבס בגדיו. למדנו שהמוסגר ניטמא בגדים:

פסוק ז

ואם פשה תפשה המספחת בעור אחרי הראתו אל הכהן לטהרתו ונראה שנית אל הכהן. ר"ל אל הכהן שראה אותו קדם זה והסב' בזה כי הוא יכיר אם פשה אם לא:

פסוק ח

וראה הכהן והנה פשתה המספחת בעור וטמאו הכהן צרע' היא. למדנו מזה שאם פשה אחר הטהרה שהוא טמא:

פסוק ט

נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן. ר"ל לראות עניינו אם הוא צרעת אם לא:

פסוק י

וראה הכהן והנה שאת לבנה בעור והיא הפכה שער לבן ומחית בשר חי בשאת. ר"ל או מחית בשר חי בשאת. וזה כי כבר ידענו ממה שקדם שהשער לבן הוא סימן טמאה לא יצטרך שתחבר עמו סמן המחיה והנה יהיה זה הוא"ו תמורת או המחלק בוא"ו אביו ואמו קלל. ולפי שסמך עניין המחיה להפכת שער לבן. למדנו שהמחיה יחיב שתהיה כשעור יהיה אפשר בה שיצמחו בה ב' שערות באיזה צד שיהיה מרחיקה ר"ל באורך וברוחב כי הנושא ראוי הוא שיהיה אחד בשני אלו הסמנין המתחלפים הנופלים בו והנה מחית הבשר החי אשר בתוך הנגע סימן טמאה כי זה יורה על שזה העפוש בא לזה המקום מהבשר והעור מחוץ מהם ולזה תגיע אל מקיף המקום ההוא קודם שיגיע אל מרכזו ולזה יורה שזה העפוש הגיע שם מטה שנדחה אליו מהעפוש מפנימי הגוף וזה שאם היתה התחלת הוית זה הנגע בבשר שהוא כן היה מן הראוי שיהיה התחלתו במרכזו ואחר יתפשט לחץ וזה מבוא' מאד ולפי שהנשאר מהשאת סביב המחיה ראוי שיהיה בו אפשרות שיצמחו בו שתי שערות באי זה שיהיה מרחקיו הנה ראוי שיהיה עביו מקום צמיחת שתי שערות ולזה יהיה ארך זה הנגע ורחבו באופן שיתכן שיצמחו בו שש שערות ולפי שכל נגע ראוי שיהיה באופן שיהיה ראוי למחית ולהפכת שער לבן הנה יהיה בזה ראיה ששעירו הנגע לא יהיה פחות מהשיעור שזכרנו במה שקדם ר"ל שיתכן שיצמחו בו לו' שערות שש בארץ ושש ברחב:

פסוק יא

צרעת נושנת היא בעור בשרו. ר"ל כשהיתה מחית בשר חי בשאת והנה להיות זה העפוש נושן בתוך הגוף ילאה הטבע לדחותו לחיצוני הגוף כי אם בזה האופן החלוש:

וטמאו הכהן לא יסגירנו כי טמא הוא. למדנו מזה שאין מסגידין את הטמא והסבה מבוארת במה שקדם כי לחוזק טמאתו ראוי שיצא מחוץ למחנה. והנה למדה אותנו התורה זה הדין בשאת וממנו נלמד כי הבהרת יותר ראוי בזה הדין להיות יותר מורה על חזק צרע':

פסוק יב

ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל העור הנגע מראשו ועד רגליו לכל מראה עיני הכהן. רוצה לומר שתכסה הצרעת את כל עור בעל הנגע מראשו ועד רגליו לכל מה שישלוט בו ראות עיני הכהן פרט לבית הסתרים שאינו מעכב שאין הראות שולט בו כשיעמוד המצורע כמשפט עמידה האדם ומנהגו ולזה לא יעכב העור שתוך הקמטין כי אינו נראה וראוי שיהיה כל הפורח בגופו כמראה הצרעת וכסתה הצרעת את כל עור הנגע ואולם אם היה שם חלק לבן שיהיה לבנו למטה מלבן הצרעת לא ינהג בו זה הדין ולמדה מזה שהרואה הנגעים יצטרך שיהיה לו שתי עינים כי בזה יהיה ראותו יותר שלם שנאמר עיני הכהן ולזה יתבאר גם כן שאין רואין הנגעים אלא בעת שהיה אור היום על שלמותו לא בבקר ובערב כי אז לא תהיה הראייה שלמה להבדיל מראות הנגעים ולזה לא תהיה הראייה בתוך הבית ולא ביום המעונן וראוי שתדע כי ראיית הנגעים אפשר שלא בכהן אבל המשפט אשר בהם לטמא או לטהר או להסגיר לא יהיה אל בכהן כי כבר דקדקה התורה שיהיו אלו הענינים נעשים על יד כהן ואם אמר אומר הנה כבר מצאנו גם כן שכבר דקדקה התורה שתהיה ראיית הנגעים בכהן אמר לו שכבב' מצאנו מה שיורה שהראייה אפשר בזולתו אמר בפרשת כי יפלא בעניין הכהנים על פיה יהיה כל ריב וכל נגע והנה לא יבא אז הנגע אליהם כמו שלא יבאו אז בעלי הריב אליהם אבל יבואו להם המורים באלו ההוראות ובהיות הענין כן הנה מה שיוחד להם מהנגעים הוא שיהיה המשפט על פיהם לא הראייה וראוי היה להיות כן כי הראייה תלויה בבחינת אלו המראות וידיעת משפטם וזה אפשר שישלם באי זה שיהיה ממי שראוי לסמוך עליו ואמנם המאמר לטהר או לטמא או להסגיר ראוי שיהיה על פי הכהנים למעלתם וזה מה שדקדקה התורה באלו הדברים שיהיו על יד כהן:

פסוק יג

וראה הכהן והנה כסתה הצרעת את כל בשרו וטהר את הנגע כלו הפך לבן טהור הוא. הנה אחשוב שהסבה בזה כי כשראה הכהן שהתחיל לדחות זה העפוש לחיצוני הגוף ואחר כך יראה התפשטותו בכלל הגוף הנה ירה זה על ממשלת החום היסודי על זה העפוש ודחהו מפני זה מכל הצדדי' לחיצוני הגוף. וידחה שם כמו שידחה החום הנכרי בקדחות בימי הגבול לחיצוני הגוף מכל המקומות ויתך בזיעה ואז יהיה הבריאות ולזה לא יטמא זה שפרחה הצרעת בכלוא ע"פ שנהפך כל שערו ללבן כי זה מדרך העפוש הנדחה שם ולזה אמר אחר זה וביום הראות בו בשר חי יטמא למדנו שבמחיה מטמא ולא בשער לבן וכבר העירתנו התורה כי מאמר הכהן באלו הענינים לא יחייב שיהיה כן אלא כשיהיה מסכים לאמת ולזה אמר וטהר את הנגע כלו הפך לבן טהור הוא ויתבאר

מזה שאם טהר מי שאינו טהור לא תועיל טהרה שלו וזה תמצא כפול בזה הענין אמר נגע צרעת הוא וראהו הכהן וטמא אותו וטהרו הכהן מספחת היא וטמאו הכהן צרעת היא וטמאו הכהן לא יסגירנו כי טמא הוא. וטמאו הבשר החי טמא הוא צרעת היא וטהר הכהן את הנגע טהור הוא והנה תמצא נכפל כל זה בכל זה העניין ומזה גם כן יתבאר שהראייה ובחינת המשפט בנגעים אפשר שתהיה בזולת כהן וזה שכבר אמר וטהרו הכהן מספחת היא ר"ל שכבר אפשר שיבחן מזולתו שמספחת היא וכשיתבאר שהוא מספחת באי זה צר שיהיה הנה יטוהרנו הכהן וכן מה שאמר וטמאו הכהן צרעת היא כלי אינה צרע' מצד בחינת הכהן ענינה אבל היא צרע' מצד ענינה בעצמה אי זה שיהיה מן האנשים שיבחן ענינה וביום הראות בו בשר חי יטמא הטעם בזה התבאר במה שאמרנו במחיה וזה כי הנגע הוא בהרת או שאת ובו מחית בשר חי שהיא טמאה לפי מה שקדם וג"כ הנה מפני שלא ימשול הטבע לדחו' זה העפוש מכל הצדדין הנה יראה שעדין העפוש בפנימי הגו ולזה אם ישוב אחר כן זה הבשר החי להפך ללבן הנה הוא טהור:

פסוק יח

ובשר כי יהיה בו בעורו שחין ונרפא. הנה שחין יורה לפי הוראת הגדר על מה שיפסד בו העור בסבת חום שאינו חום אש וכשהיה זה בסבת חום אש יקרא מכות אש וזה החום בכלל איך שיהי' הוא חום נכרי ולזה אפשר שיתחדש ממנו העפוש במקומו ויתחדש שם שצרעת אלא שזה לא יהיה בעת שהוא מוגלא במקום השחין והמכוה אבל יהיה אחר שהתחיל לעשות עור חלוש ולזה אמר צרבת השחין הוא כמו שיתבאר:

ולזה אמר **ונרפא** ר"ל שיהיה נרפא באופן שיהיה שם במקומו מה שידמה לעור ואז יוכל להתחדש בו שאת או בהרת ולזה לא ירצה באמרו ונרפא שיהיה נרפא בשלמות והיה במקום השחין שאת לבנה או בהרת לבנה אדמדמת ר"ל שיהיה צבעה מעורב לבן ואודם בצד שיהיה הלובן המופלג ההוא נוטה לאודם נטייה מה וראוי שנדע שהראייה המעורבת מלובן ואודם ינהג גם בשאת אמר א"כ והנה שאת הנגע לבנה אדמד' מת ומזה נשפט שהענין כן בספחת הבהרת והשאת ויתבאר שזה המראה המעורב עם אודם ינהג גם כן בצרעת עוד בשר שנאמר והנה שאת הנגע לבנה אדמדמת בקדחתו או בגבחתו כמראה הצרעת עור בשר ובכלל הנה מראות נגעי צרעת ראוי שיהיו בלתי מתחלפים באי זה מקום שיהיה מגוף האדם וזה מבואר עם מעט יעיון וכבר ביארו דז"ל איך נשפוט באלו המראין המתמזגין עם אדם לפי מה שקבלו בזה מפי משה איש מפי איש והוא שכבר נקח כוס מלא חלב ונשליך לתוכו שני טפים דם או יהיה מראהו כמראה בהרת לבנה

אדמדמת ואם השלכנו לתוכה ארבעה טפים דם יהיה מראהו כמראה השאת אדמדמת ואם השלכנו לתוכו שמנה טפי דם יהיה מראהו כמראה ספחת הבהרת אדמדמת ואם השלכנו לתוכו י"ו טפי דם יהיה מראהו כמראה ספחת השאת אדמדמת והיה זה כן כי האודם להיות הפכיי ללבן באופן מה הנה יחסר לובן הנגע כשהתמזג עמו וכל מה שהיה המראה יותר לבן ישאר יותר לבן וזה בלתי צריך אל ביאור ולזה יתבאר שהבהרת היא יותר לבנה עם אדמומיתה ואחריה השאת ואחריה ספחת הבהרת ואחריה ספחת השאת וזה דומה ליחס מדרגותיהם בלבן ואולם שהמראה הלבן המעורב באודם יורה על הצרעת הוא מבואר מן החוש והסבה בזה כי מפני שהיה שרש הויתו מהדם המעופש הנה יקרה לו והוא היותר נמצא:

פסוק כ

וראה הכהן והנה מראה שפל מן העור. רוצה לומר שהיא בהרת מצד הלובן כמו שזכרנו במה שקדם:

ושערה הפך לבן. זה יורה על העפוש והחום הנכרי כמו שהתבאר במה שקדם:

וטמאו הכהן נגע צרעת היא בשחין פרחת. מפני החום הנכרי אשר בסבתו נהיה השחין נשאר שם הרושם עד שהגיע ממנו זה העפוש ולזה ייחס אותו לשחין או אפשר שנאמר שיהיה מיוחס לשחין במקרה כי אפשר שיהיה זה העפוש תוך הגוף ולא משל הטבע לדחותו כי אם בזה המקום החלוש שיהיה בו השחין וזה אמנם יהיה לחולשת הטבע והעניין הראשון הוא יותר נאות כי לזה הבדילה התורה בין השחין והמכוה ולא צרפם זה עם זה ואלו היה מהעפוש אשר תוך הגוף היתה הסבה בשניהם אחת בעינה והנה בארה התורה זה הדין בבהרת וממנה נלמד שכן הדין כל שכן בשאר מראות נגעים כי כבר זכרה אותם בתחלת הענין אמ' שאת לבנה או בהרת לבנה אדמדמת:

פסוק כא

ואם יראנה הכהן והנה אין בה שער לבן. רוצה לומר שלא הפך הנגע שתי שערות ללבן:

ושפלה איננה מן העור והיא כהה. רוצה לומר שאין עמוק מראה מן העור ולזה אינה בהרת אבל היא בהרת כהה והיא ממראות הנגעים:

והסגירו הכהן שבעת ימים. כבר התבארה הסבה בזה ההסגר במה שקדם ולמדתנו התורה כי בזה הנגע שלבננותו כהה ינהג זה הדין. רוצה לומר שכבר יצטרך להסגיר אף על פי שלא הפך שערו ללבן:

פסוק כב

ואם פשה תפשה בעור. רוצה לומר בעור השחין. לא בעור הבשר כי זה הנגע הוא במקום השחין. וחלקו הכתוב מצרעת עור בשר להורות שאינם מצטרפים זה עם זה ולזאת הסבה לא יתכן להם שיפשו זה לתוך זה:

פסוק כה

וטמא אותו הכהן נגע הוא. רוצה לומר נגע צרעת כי הפשיון הוא סימן טמאה כשנתחדש אחר ההסגר כמו שקדם וכבר התבאר הסבה בזה במה שקדם רוצה לומר למה הוא סימן טמאה ואם תחתיה תעמוד הבהרת לא פשתה צרבת השחין היא וטהרו הכהן ר"ל שכיון שלא פשה הנגע ואין בו סימן טומאה הנה יהיה זה הלובן אשר נתחדש שם מקרה בעור הוא מפני החום אשר בסבתו היה השחין ואין שם עפוש בבשר אשר תחתיו באופן שיתהוה ממנו צרעת ולזה לא יהיה זה נכנס בגדר הצרעת או בשר כי יהיה בעורו מכות אש והיתה מחית המכוה בהרת לבנה אדמדמת או לבנה והנה זכר קצת מראות הנגעים והוא הדין לנשארים וקרא מחית המכוה העור החלוש שנתחדשה שם אחר שנתרפאה מהמוגלא אשר בה והנה כל הנמשך בעניין המכוה שוה למה שנאמ' בעניין השחין וממה שאמרנו שם יתבאר כל מה שנאמר בעניין המכוה לא יתחלף אלא שכבר אמר בסוף והיא כהה שאת המכוה היא מה שלא אמר מה שיתיחס לזה בשחין והנה הבאור בו בשחין שהיא כהה שנשתנו מראיה של לובן למטה מהלובן שהיתה בו אלא שמראיתה ממראות הנגעים והנה עם כל זה לא נשפט שיהיה זה נגע צרעת ואף על פי שכבר יורה השתנות מראה ששם עפוש בבשר שתת העור הנה אינו באופן שיהיה צרעת אבל הוא נגע אחר מתחדש בסבת המכוה ולזה לא פשה הנגע ולא נהפך שערו ללבן והנה יתבאר שנגעי השחין והמכוה אינם מצטרפים זה עם זה ואינם עושים זה לתוך זה כי התורה חלקה אותם עם היות דיניהם שוים להורות שנגעיהם חלוקים זה מזה ואין בהם הסגר כי אם שבוע אחד ואין מחית בשר חי בהם סימן טמאה:

פסוק כט

ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן. רוצה לומר במקו' צמיחת השערות וינהג באשה נגע הזקן אם היה לה זקן ולא ינהג באיש אם לא היה לו זקן והנה זה הנגע נקר' נתק וענינו שנתקו משם השערו' בסבת איזו ליחה שדרכה שיקר' ממנה זה:

פסוק ל

וראה הכהן את הנגע והנה מראהו עמוק מן העור. ר"ל שהוא במדרגת לובן הבהרת:

ובו שער צהוב דק. יקר' צהוב השער שצבעו כצבע הזהב ויקרא רק בזה המקום כשהיה קצר ולקוי לא כשהיה ארוך ודק והיה זה כן כי זה השער הוא ראיה על עפוש הצרעת

אשר קרה בסבתו הנתק אלו השערות מזה המקום כי זה מין מה מהצרעת כמו שהתבאר בספר הרפואה ויקראוהו חולי השועל והנה יקרה מזה העפוש שלא יאות האיד העולה אל הראש להתהוו' ממנו שער או אם יתהוה ממנו תהיה הויה חלושה ולזה לא יקרה לו שיארך וזה שזה החולי יקרה משרפה תתחדש בדם ולזה לא יתכן שתהיה ממנו איד עשני נאות להמית השער אם לא באופן חסר ולזה לא יארך להעדר מזונו. ולזאת הסבה הנה אם יתילד שם שער יהיה צהוב להתיחס זה הצבע לזה הדם המעופש בזה האופן ולא יהיה שחור כצבע שער האיש הברי ומפני זה היה זה השער הצהוב הדק בנתק סימן צרעת כשהיה בו שתי שערות בזה התבאר כי שם השער לא יאמר בפחות משתי שערות. כמו שהתבאר בשרשים הכוללים והנה למדתנו התורה שאע"פ שיהיה לבן הנתק כלובן הבהרת לא נשפוט שהוא צרעת אם לא היה בו שער צהוב דק והנה אין מתנאי זה השער שיהיה הנתק מהפך אותו בזה התואר כמו העני' בשער הלבן אבל אף על פי שהיה שם זה השער קודם חדוש הנתק זה השער הנה הוא סימן טמאה וסבת זה כי דקותו יוכיח שהאיד העשני העולה שם איננו נאות להויית השער:

פסוק לא

וכי יראה הכהן את נגע הנתק והנה אין מראהו עמוק מן העור. ר"ל אף על פי שאין מראהו עמוק מן העור כיון שאין בו שער שחור ר"ל שתי שערות שחורו' ויהיה השער בלתי דק הנה יצטרך להסגר לבחון ענין זה הנגע אם הוא בסבת צרעת אם לא ולמדנו מזה שאם היה בו שער שחור שלם ההויה ר"ל שיצמח באורך לפי הראוי הנה הוא מציל על זה הנגע וכן למדנו מזה שאם לא היה בו שער צהוב דק לא נשפוט מפני זה שיהיה טהור אף על פי שמראה עור הנגע איננו עמוק מן העור אבל יצטרך להסגר והנה הטעם בזה ההסגר התבאר במה שקדם. וראוי שנדע כי עניין השער השחור הוא מתיחס לעניין מחית הבשר החי אלא שהמחיה סימן טומאה והשער השחור סימן טהרה והנה דינו כשעור דין המחיה ודין שעור הנתק אשר סביבו דין שעור הנגע אשר סביב המחיה ולזה ראוי שיקיף הנתק השער השחור בשעור שיהיה בעיניו שעור צמיחת שתי שערות כדי שיתכן שיהיה בו שער צהוב דק ואין צורך לתת טעם למה שהיה השער השחור אשר באמצע הנתק סימן טהרה כי זה מבואר הסבה:

פסוק לב

וראה הכהן את הנגע ביום השביעי. הוא שביעי ליום ראיית הנתק:

והנה לא פשה הנתק. שאם פשה היה זה סימן שהוא מצורע כי זה יורה על שזה העפוש מתחזק בגופו ולזה ימשך ממנו זה הנתק לשער ולא היה בו שער צהוב רוצ' לומר שער צהוב דק שזכר במה שקדם ולפי שידענו ממה שקדם שהשער הצהוב הוא לבדו סימן

צרעת בנתקים הנה יתבאר שוא"ו ולא היה בו שער צהוב הוא תמורת או המחלק ולזה יטמא הנתק בשער צהוב דק או בפשיון:

ומראה הנתק אין עמוק מן העור. ר"ל הנה כשלא היה בו אחד משני אלו הסימנין הנה אע"פ שאין מראה הנתק עמוק מן העור לא נשפוט שיהיה טהור אבל יצטרך להסגר לבחון ענין זה הנגע אם הוא צרעת אם לא. וזאת הבחינה תהיה בזה התאר שיתגלח שער ראשו או זקנו והנה לא הקפידה התורה שתהיה התגלחת בכהן והשערות שהם סביב הנתק לא יגלח והם הסמוכות לנתק והנה צותה התורה זה כדי שיוכל הכהן לבחון בהם אם פשה הנתק כמו ישראה במה שאמרה התורה בזה ולזה הוא מבואר שאין התגלחת מעכבת ההסגר כדי שיכיר הכהן הפשיון בזולת התגלחת כמו שנתבאר ממה שנזכר בהסגר הראשון בנתקים:

פסוק לג

והסגיר הכהן את הנתק שבעת ימים שנית. ר"ל שיסגיר בעל הנגע שבעת ימים כי בזה הזמן יתכן שישתנה עניין זה הנגע. ויתבאר עניינו לחוזק רושם שבעת הימים בדברים הטבעיים עם שבזה הזמן תשוב הלבנה במבט מרובע ממה שהיתה בו תחלה כי מפני זה יסודר ממנה פעל מקביל באופן מה למה שהיה סודר ממנה תחלה:

פסוק לד

והנה לא פשה הנתק בעור. הא אם פשה הנה הוא טמא ומראהו איננו עמוק מן העור רצה לומר אף על פי שאין מראהו עמוק מן העור ואין בו סימן צרעת הנה יהיה טעון כבוס בגדים ולא נאמר שיהיה דינו כדין הקרח והגבח שהוא טהור ואינו טמא כלל אף על פי שכבר נראה עתה שסבת זה ההנתק לשער לא יהיה צרעת אבל הוא סבת הקרחות והגבחות בעינה אבל על כל פנים יטהרנו הכהן שנאמר וטהר אותו הכהן וכבס בגדיו וטהר:

פסוק לה

ואם פשה יפשה הנתק בעור. למדנו שהפשיון מטמא גם אחר הטהרה לא יבקר הכהן לשער הצהוב טמא הוא רוצה לומר שכיון שפשה הנה הוא טמא אף על פי שאין בנתק שער צהוב דק ולזה לא יצטרך הכהן להסגירו לבחון אם יצמח בו שער צהוב דק כמו הענין בראיה הראשונה של נתק ואמר זה שלא נחשוב מפני שטהרו הכהן שיהיה דין הראייה הזאת דין הראייה ראשונה שאינה מטמאת בזולת שער צהוב והוא מבואר שהשער הצהוב מטמא שלא בפשיון כי זה הדין היה גם כן בראייה הראשונה כמו שקדם:

פסוק לז

ואם בעיניו עמד הנתק. רוצה לומר שהנתק שנטמא. בשער צהוב דק כי בו יתכן שיאמר שעמד בעיניו מפני היות לו מראה מוגבל והוא הצהובות ואמנם הנתק בעצמו אין לו מראה מוגבל אבל יטמא באי זה מראה שהיה כשהיו בו סימני הטמאה ולזה יהיה זה המאמר בהכרח בנתק שהוחלט מפני שער צהוב ושער צהוב צמח בו נרפא הנתק טהור הוא כיון שאמר נרפא למדנו שכבר היה מצורע קודם זה ואמר שאף על פי שיהיה בו שער צהוב כיון שצמחו בו שתי שערות שחורות במקום הנתק הנה זה ראיה שסר עפוש הדם ושב באופן שיתכן שיצמח ממנו השער לפי הענין הטבעי. וראוי שתדע כי אף על פי שנפלו אלו השערות השחורות ונשאר שם הנתק והשער הצהוב הנה הוא טהור כי אמרה התורה שהוא נרפא והנה תהיה נשירת אלו השערות לסבה אחרת זולת הצרעת כמו שיקרה הקרחות והגבחות בזולת צרעת:

פסוק לח

ואיש או אשה כי יהיה בעור בשרם בהרות בהרות לבנות. הם כתמים לבנים ואינם נגעים והם רושורוש בלעז אבל לבנים למטה מלובן ארבע מראות נגע צרעת:

פסוק לט

וראה הכהן והנה בעור בשרם בהרות כהות לבנות. רוצה לומר שהם למטה בלובן ממראות נגעים:

בהק הוא פרח בעור טהור הוא. רוצה לומר שאין אלו הכתמים בסבת עפוש בבשר אבל הוא כתם בעור והנה האיש הבהקני נקרא רוש"ו בלעז והוא ענין יקרה מבלבול ליחותיו וערבובם באופן בלתי שלם כמו שיקרה לעוף שתהיה נוצתו מצבעים רבים לזאת הסבה כמו שהתבאר בטבעיות:

פסוק מ

ואיש כי ימרט ראשו. רוצה לומר שער ראשו:

קרח הוא טהור הוא. למדנו שלאי זו סבה שיהיה נמרט שערו כיון שהו קרח עתה שאין בעור ראשו שער הנה הוא טהור ולא יהיה דינו דין הנתקים כי הקרחת יבא הרבה פעמים לאנשים הבריאים וכונת התורה היתה בזה לבאר לנו שער הראש כשלא היה בו שער דינו כשאר עור הבשר להטמא בנגעים. והנה ביארה התורה כי זה המקרה כשיהיה במה שאחורי הראש יקרא קרחת וכשיהיה במה שהוא מפאת פניו יקרא גבחת ודין נגעי הקרחת ונגעי הגבחת הם כדיני נגעי צרעת עור בשר אלא שאין בהם הפכה שער לבן כי אין בהם שער ואין נגעיהם מצטרפים זה עם זה ולזה הבדילה התורה הקרחת מהגבחת עם היות דיניהם שוי' והסבה בזה להתחלף טבע אחורי הראש מטבע הצדדין כמו שנזכר

בספרי הרפואה וזה כי אחורי הראש תמשול הלבנה ובצדדיו ימשלו השחור' והאדומה שהלבנה מקבלת לכל אחד מהם ואם היתה הפכיותה לאדומה יותר חזק ולזה יראה שההוה מהם מהנגעים הוא מסבות מתחלפות להתחלפות המקבלים ולזה לא יצטרפו זה עם זה ולא יפשו זה לתוך זה הלא תראה כי בשחין ובמכוה הבדילה התורה גם כן עם היות דיניהן שוים להיות החום הנכרי אשר בהם מסבות מתחלפות:

פסוק מב

וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם. לא שיהיה קצת הנגע בקרחת וישלם שעורו במה שהיה שעורו ממנו בגבחת או בשאר עור בשר הנלוה להם אבל יחוייב שיהיה כלו בקרחת או כלו בגבחת ולזה כפל זה הענין ואמר בקרחתו או בגבחתו והנה למדנו מזה שהנגע הלבן מטמא עם היותו אדמדם כמו שמטמא בהיותו לבן לבד וזה כולל בכל נגעי צרעת עור בשר אף על פי שלא נזכר זה שם כי הצרעת הנזכרת בזה המקום הוא הדין צרעת עור הבשר כמו שיאמר כמראה צרעת עור בשר:

צרעת פורחת היא בקרחתו או בגבחתו. ולא נשפוט מפני זה שיהיה המרט השער בקרחת או בגבחת בסבת צרעת אבל ישוב הקרח או הגבח לטהרתו בהרפא זה הנגע שנתחדש בקרחתו או בגבחתו ואף על פי שנשאר הקרחת או הגבחת על כנינו:

פסוק מג

וראה אותו הכהן והנה שאת לבנה אדמדמת בקרחתו או בגבחתו כמראה צרעת עור בשר. הרצון בזה שיראה אותו הכהן באופן ראיתו צרעת עור בשר להסגירו ולטמא ולטהר כי דיניהם שוים אלא שבזה הנגע לא יקרה שיהפך שערו ללבן מפני שאין בו שער ואמנם יטמא בפשיון ובמחיה וזכרה התורה זה המראה הלבן אדמדם בשאת וממנו נלמד שכן העניין בשאר מראות הנגעים ולזה כללה אותם תחלה במה שאמרה נגע לכן אדמדם ולפי מה שנתבאר בזה המקום שדין הקרחת והגבחת הוא דין עור בשר הנה נלמד מזה שכבר ינהג בהם דין נגעי שחין ומכוה כמו הענין בשאר עור בשר והנה אמר איש בזאת הפרשה לפי שהקרחות והגבחות הוא יותר נמצא בו ולא ימצא באשה כי אם על דרך הזרות הנפלא אבל עכ"פ יתבאר מטבע העניין בעצמו שדינו שוה לאיש ולאשה כי בהפקד השער מאלו המקומות ישוב העור במדרגת עור בשר':

פסוק מה

והמצורע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים. זה כולל כל מיני הצרעת והרצון בו כי כשהיה מוחלט לטמאה יחוייב שיהיו בגדיו קרועים לבזותו והתועלת בזה הבזיון הוא מזה נתעורר על חסרון החומר שהוא סבת זה העפוש וההפסד ונעמוד מזה על אמתת מציאות הצורה:

וראשו יהיה פרוע. ראוי שתדע כי פריעת הראש תאמר בפנים שונים וזה כי הוא יאמר על השבתת התגלחת ולא יקרא זה פרוע ראש עד ששבת מהתגלחת שלשים ויאמר על בטול הכסוי והגלוי והנהוג לראש וזה שאם כסהו כלו הנה השבית ממנו מה שהוא נהוג שיתכסה ממנו ולזה העניין השני ופרע ראש האשה רוצה לומר שיסיר הצעיף שהיא מתכסה בו וישאר שערה מגולה והנה הרצון בזה המקום אינו לגדל פרע כי אי אפשר שיהיה פרוע הראש בה האופן תכף היותו טמא אלא אם קרה שעמד קודם זה מהגלוח שלשים יום ולזה ראוי שתהיה הכונה בו אם גלוי הראש אם כסוי הראש ולפי שאמר אחר זה ועל שפם יעטה שיורה על פלגת כסוי הראש יותר מהנהוג הנה יהיה הרצון בזה שיהיה ראשו מכוסה באופן שישבות ממנו הגלוי הנהוג:

ועל שפם. הוא השער שעל השפה והיתה הצואה שיכסהו כמו שיעשה זה האבל והנה הטעם בזה הוא הטעם בקריעת בגדול ולפי שאמר הז העניין בלשון זכר והיו קצת הדברים אשר בו בלתי נמצאים לנקבה כמו השפם אם שאין ראוי שינהגו בנקבה כמו קריעת הבגדים כדי שלא יתגלה בשרה ויביא זה לדבר ערוה הנה אין אלו הדברים נוהגים באשה כי אין ראוי שנלמד זה הדין באשה ממה שנזכר בשה לאדם כי זה יותר בלתי ראוי בחק האשה ממה שהוא בחק האדם:

וטמא טמא יקרא. ירצה בזה שיקרא טמא לאנשים שהוא טמא כדי שיפרשו ממנו ולפי שאמר וטמא ולא אמר וצרוע למדנו שזה הענין נוהג בכל הטמאים והתועלת בזה מבואר והוא מבואר מעצם הענין שבזה ראוי שתהיה האשה שוה לאיש:

פסוק מו

כל ימי אשר הנגע בו יטמא. למדנו מזה שכאשר סר הנגע סרה טמאתו כשיטהר. והנה סור הנגע יהיה אם בסבת רפואה אם בסבת קציצת הנגע והנה יטהר בקציצת הנגע כשתהיה הקציצה ההיא לא מבחירתו ואולם אם היתה בבחירתו איננו ראוי שיטהר בה כי הוא החוטא בזה הפועל כמו שיתבאר במה שיבא ומשל הקציצה היא שלא מבחירתו אם קרה שתהיה בהרת בבשר הערלה כי הוא יוכרח למול ולקוץ בהרתו וכן הענין אם נקצצה במקרה שלא בכונה וכן הענין בתלישת סימני טמאה:

בדד ישב מחוץ למחנה מושבו. למדנו מזה שהוא יוצא חוץ לשלשה מחנות רוצה לומר חוץ ממחנה ישראל וסבת זה מבוארת ממה שקדם והוא מבואר שזה לא ינהג אלא בעיר המוקפת חומה כי התורה אמרה מחוץ למחנה מושבו והנה המחנה האחד במה שהוא מחנה אחד הוא מוקף מחיצה והנה למדנו מזה שמושבו טמא ולזה חייבה התורה שיהיה חוץ למחנה וכבר יתבאר זה גם כן ממה שנאמר בנגעי בתים שמטמאים בביאה כמו

שיתבאר שם והנה להעיר שזה ההפסד בא לאדם מצד החומר לא מצד הצורה זכרה התורה אחר זה טמאת צרעת בקצת הדברים שישתמש האדם בהם הבאים מהצמח והחי והן במדרגת הדומם וענין הצרעת באלו הדברים הוא שיגבר בהן הלחות הנכרי והחום הנכרי ויחלש חומם היסודי אשר היה מעמיד הלחיות אשר בהם באופן שידרכו אל הבלוי וההפסד מההרכבה מצד התכת לחיותיהם אשר בהם קיומם והנה תמצא כי המראה שיורה על כמו זה העפוש הוא הירוק או האדום כבר תמצא זה במקומות העפושים כמו מימי האשפות ומה שידמה להם ולפי שאין באלו הדברים התחלה תובילם אל הרפואה מזה העפוש כמו הענין באדם שהוא חי הנה כשיטמאו אלו הדברים בזה האון ישרפו להעיר על חסרון החמר ושמצד צורתו היה השתמשות האדם בו ולזה נמנעה ההשתמשות בו באדם ונאסרו בהנאה להורות על זה הענין:

פסוק מז

והבגד כי יהיה בו נגע צרעת בבגד צמר או בבגד פשתים לפי שהיותר נהוג בבגדים הוא שיהיו מצמר או מפשתים. לא הסכימה התורה שיהיה נוהג אלו הנגעים כי אם באלו המינים מהבגדים ולזאת הסבה הוא מבואר שלא ינהג זה בצמר ההוה מהגדל בים כי אינו נהוג שיעשה מזה בגדים ובכלל הנה לא ינהג בצמר אלא הבא ממין הצאן וכבר התבאר מהשרשים הכוללים שאם היה רובו צמר או פשתים הנ יטמא בנגעים ולפי שסמך בגד צמר לבגד פשתים והיה מבואר בבגד פשתים שהוא לבן יחוייב בבגד צמר שיהיה לבן ואז ינהג בו זה הדין ולזה לא ינהגו נגעי בגדים בצבעונים אף על פי שנצבעו בידי שמים וזה כי באלו העניינים שהם חדוש לא נקח אלא מה שבא בתורה בזולת הקש ודמיון:

פסוק מח

או בשתי או בערב לפשתים ולצמר. רוצה לומר שאם טוו מהפשתים או מהצמר השתי הוא הדק ממנו או הערב יטמאו בנגעים או בעור או בכל מלאכת עור ירצה באומרו או בעור או בכל כלי עור ולזה תראה שאחר זה אמר תמורת או בעור לכל אשר יעשה העור למלאכה:

פסוק מט

והיה הנגע ירקרק או אדמדם. הנה מפני שההכפל בכל העניינים הוא לחזק הנה ירצה בזה ירוק מאד או אדום מאד:

בבגד או בשתי או בערב או בכל כלי עור. למדנו מזה שלא יטמא העור בנגעים אם לא היה כלי משמש את האדם ואם ישמשהו באי זה אופן שיהיה הנה יטמא בנגעים והנה נלמד זה גם כן כי התורה הקדימה בזה המקום היותר נכבד ולזה הקדימה הבגד לשתי

ולערב ובזה יתבאר כי בהקדימה העור לכל מלאכת עור יהיה העור יותר נכבד והוא מורה על הכלים המשמשין את האדם שמוש נראה ובאמרו לכל מלאכת העור. הרבה את הכלים שישמשו את האדם באופן חלוש כמו האהלים של עור ומה שינהג מנהגם ולפי שאמר בכל מלאכת עור והמלאכה שתעשה מן העור בעצמות וראשונה אין העור צבוע בידי אדם הנה לא ינהג זה הדין בעור הצבוע בידי שמים כי הבדילה התורה אותו מהבגד ולזה לא נלמד בו זה הדין מבגד:

פסוק נ

והסגיר הנגע שבעה ימים. לבחון עניינו לאי זה כית יפנה כי למספר השבעה ימים רושם חזק בעניינים הטבעיים והוא דבר ממוצע בין הטהרה ובין השלוח חוץ למחנה כמו שקדם ולזה יתבאר שדין השלוח חוץ למחנה ינהג בבגדים ובכלי עור ובשתי ובערב והנה ביום השביעי ישוב לראותו ואם פשה הנגע יטמאנו כי הנגע הוא צרעת ממארת רוצה לומר שמביאה מארה והשחתה ובלוי לדבר שהוא בו:

פסוק נב

ושרף את הבגד וגו'. הטעם כדי שלא יגיע ממנה תועלת לאדם וזאת השרפה היא חוץ לעיר כי הבגד המנוגע ישולח חוץ לעיר כמו שביארנו וראוי שנדע שהפשיון יהיה בבגדים ובעור אם כשיתפשט הנגע יותר ממה שהיה חוץ לנגע. וזה יהיה בכל שהוא אם בשיתחדש בהם נגע אחר כי זה גם כן יורה על התפשט זה המקרה בכללות הבגד והכלי עור וזה מבואר בנפשו ויתבאר עוד ממה שאמר בסוף זה העניין פורחת היא כי אף על פי שזה הנגע הוא נגע אחר הנה דינו דין הפשיון:

פסוק נג

ואם יראה ביום השביעי שלא פשה הנגע. הנה יצוה הכהן וכבסו אשר בו הנגע לא כל הבגד וכל הכלי כי הצורך בזה הכבוס הוא בעבור הנגע להעביר זה הכתם ולזה יעשה כמה שיתכן בו העברת זה הכתם ובזה תהיה בחינת המקרה אשר היה בעבורו זה הנגע כי אם היה דבר מחוץ יסור בזה האופן ואם היה בעצם הבגד או העור לא יסור והסגיר הכהן שבעת ימים שנית לבחון עניינו בסוף השבעה ימים ואם לא הפך את עינו מהמראה שיהיה בו נגעו הנה אף על פי שהנגע לא פשה הנה הוא טמא וישרף באש חוץ למחנה כמו שקדם:

פסוק נה

פחתת היא בקרחתו או בגבחתו. ור"ל שזה הנגע הוא רכיבה אל הפחו' והחסרון והפרד ההרכבה הוא שיהיה הבגד או העור חדש או הפכו והנה הגבחת באלו הדברים ר"ל בבגדים ובעור יאמר על החדשים לפי מה שירוה עליו הגדר וקרחת יאמר על השחקים:

פסוק נו

ואם ראה הכהן והנה כהה הנגע אחרי הכבס אותו. רוצה לומר שנשתנה אל ירוקות יותר חלוש ממה שהיה או לאודם חלוש ממה שהיה וקרע אותו מן הבגד או מן העור או מן השתי או מן הערב רוצה לומר שיקרע מקום הנגע ויסירהו משם ולא ביערה התורה מה שיעשה בזה הנגע שקרע והנה נלמד מזה הענין שהוא נשרף ולזאת הסבה הוסר להציל על שאר הבגד או העור ואם תראה עוד בבגד או בשתי או בערב או בכל כלי עור מפני שקרע אותו כלי אחר הקריעה למדנו שהוא ישים בבגד ובעור במקום הקרע מה שיתוקן בו וישאר כלי כמו שהיה ואם תראה עוד באי זה מקום שיהיה מהעור והבגד אפילו במקום שטלו בו המטלית לתקנו:

פסוק נז

פורחת היא באש תשרפנו את אשר בו הנגע. רוצה לומר שזה העפוש שצומח בזה הבגד והערו להיותר דורך אל ההפסד והנה אם היה זה הנגע בזולת המטלית שנאמר ואת אשר בו הנגע והנה לא היה בו נגע כלל ואמנם אם היה הנגע כמטלית הנה ישרף הבגד והעור שנאמר באש תשרפנו את אשר בו הנגע רוצה לומר עם אשר היה בו הנגע:

פסוק נח

והבגד או השתי או הערב או כל כלי עור אשר תכבס וסר מהם הנגע. אף על פי שכבר נשתנה למראה אחר שאינו ממראות נגעים אלו ולא חזר למראהו הראשון הנה הוא טהור אחר שיכבסו אותו כבוס שני ויטבלו אותו ולזה רמז באמרו וטהר רוצה לומר שיטהר בטבילה. וראוי שנדע ששיעור אלו הנגעים הוא כגריס כמו העניין בצרעת אדם כי התורה זכרה אלו הנגעים יחד:

פסוק נט

זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר וגומר לטהרו או לטמאו. רוצה לומר שכבר למדה התורה בזאת הפרשה מתי יטהרם הכהן ומתי יטמאם והנה לא זכרה התורה הדין אם סר הנגע בהסגר הראשון כי דינו מבואר ממה שנזכר בזה ההסגר השני כי מה שיטהר בו בהסגר השני כל שכן שיטהר בו אם יקרה בהסגר הראשון וכן לא זכרה התורה מה יהיה הדין אם כהה אחר ההסגר הראשון והנה יתבאר שאם כהה אחר ההסגר הראשון לא יקרע וישרף כמו הענין אם כהה אחר ההסגר השני אבל טעון כבוס והסגר כי התורה לא הבדילה בזה בין הפך עינו ללא הפך עינו כמו שיראה שם אבל כיון שלא פשה הנגע טעון ככוס והסגר ואמנם אחר ההסגר השני לא נזכר מה יהיה דינו אם כהה ופשה אבל נזכר שם דין לא נשתנה מראהו אף על פי שלא פשה ויתבאר שמה שביאר בלא כהה ולא פשה ינהג בכהה ופשה כי עמידת הנגע בעינו הוא סימן הטמאה וכן הפשיון ואין הכהה סימן לסור

הנגע כמו שאין העדר הפשיון סימן לסור הנגע ולזה יהיה כהה ופשה מורה על הטמאה במדרגת מה שיורה עליו לא כהה ולא פשה והוא מבואר שהוספת הנגע במראהו אינו למטה בהוראה על הטמאה מעמידת הנגע בעינו ולזה אם הוסיף חוזק במראהו ולא פשה יהיה דינו כאלו עמד בעינו ולא פשה וכל שכן כשיהיה טמא אם הוסיף חוזק בעינו ופשה. ובכאן נשלם ביאור זאת הפרשה והנה נתננו הסבה בסדורה וזכירת תועולותיה יהיה אחר ביאורינו פרשת תורה המצורע כי אז ישלם זכר אלו הטמאו' וטהרתם:

פרק יד

פסוק ב

זאת תהיה תורת המצור' ביום טהרתו. רוצה לומ' כשיטהר מצרעתו ונרפא אחר שטמאהו הכהן באי זה שיהיה ממיני הצרעת הנזכרים ונשתלח מחוץ למחנה כי כבר יתבאר אחר זה שהכהן יצא אל מחוץ למחנה לראותו אם נרפא נגעו ולזה לא ינהג זה הדין במצורע מוסגר ולמדה התורה שביום עצמו שטהר מנגעו יביא צפורים לטהרו ולא יצטרך להמתין בא יום אחר והיה זה כן לפי שאין הצפורים מסירין טומאתו לגמרי כי מן השקר שיהיה המצורע עצמו טהור כשנרפא קודם הערב שמש והנוגע בו לא יטהר עד הערב והובא אל הכהן אחשוב כי מפני שהיה מושבו טמא כמו שיתבאר יצטרך שיובא אל הכהן בצאת הכהן אל מחוץ למחנה ועוד כי לכבוד הכהן יחוייב שיובא אליו וכבר היה בא אליו תוך המחנה אם היה לו רשות להכנס בו ולזה יצא הכהן מעט אל מחוץ למחנה ושם יבא אליו המצורע לטהרתו:

פסוק ג

ויצא הכהן אל מחוץ למחנה. למדנו מזה שהוא ראוי בזה שהכהן יטהרנו שלא יהיה מצורע כי זה הכהן עומד תוך המחנה ויצא משם לזאת הטהרה והמצורע לא יתכן בו שיעמוד תוך המחנה וסבת זה מבוארת מאד ממה שאמרנו בסבת הטהרה הזאת:

וראה הכהן והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע. וזה אם בסימני טהרה כמו העניין בצמיחת שער שחור בנתק שיורה על הרפואה או בסור סימני טמאה או בסור נגעו לגמרי:

פסוק ד

וצוה הכהן ולקח למטהר. הצווי בכהן והלקיחה בכל אדם:

שתי צפורים חיות טהורות. הרצון בצפורים שיהו דרין בבית כבשדה שהרי נאמר ושלח את הצפור החיה על פני השדה ואלו לא תהיה דרה בבית הנה בצאתה מידו תשתלח מעצמה על פני השדה והצפור שבזה התאר הוא צפור דרור ואמר חיות להוציא הטרפה שאי אפשר לה להחיות כי לה חולי או מכה יוליכה אל המות ואמר טהורות להוציא

העופות הטמאים והנה ראוי שיקח יחד שתי אלו הצפורים ושיהיו שוים כי זה מדרך האחרים שיכון בהן המספר אלא שאין זה מעכב שכבר יתכן שיפול המספר בהם מפני היות כל אחד משניהם צפור:

ועץ ארז ואזוב ושני תולעת. ראוי שיעיה עץ הארז כשעור שיוכר בו שהוא עץ ארז. ולא יכבד על הכהן להזות בו עם אלו המינים הקשורים עמו ולזה יחוייב שיהיה בראשו טרף שיוכר בו שהוא ארז ושיהיה גדול מאד על האזוב כי הוא לוקח מצד מה שהוא מהצמח היותר גדול והאזוב לוקח מצד מה שהוא הצמח היותר קטן וכשהביטו מפרשי התורה באלו השרשים הספיק להם שיהיה אורכו אמה ובראשו טרף ועביו כמו רובע כרע המטה כשחלק אחד לשנים ושנים לארבעה ושיעור האזוב אינו פחות מטפח כי הוא יקחהו בידו אם שאר המינים ויטבלם בדם ובמים ויזה כמו שיזכור אחר זה וזה לא יתכן בפחות מטפח כי שעור אצבעות היד אשר בהם תהיה הלקיחה הוא קרוב מטפח. וראוי שיהיה זה האזוב המין ממנו שיקרא אזוב סתם לא המין שיקרא אזוב עם שם לווי כמו אזוב יון או אזוב מדברי כי התורה זכרה אזוב סתם ושיעור השני התולעת אין פחות משקל כי הוא ראוי שיהיה באופן שיקשרו בו אלו המינין וישובו להקיף בו לצפור החיה ראשי אגפיים והזנב באופן שתקשר עם אלו המינים קשירה מה ולא תפרכס בכנפיה ובזנבה וזה לא יתכן בפחות מזה השיעור לפי מה שנראה בחוש וצוה הכהן ושחט את הצפור האחת. אין הרצון בזה שתהיה הצואה בכהן והשחיטה בכל אדם כי כבר נמשך אחר זה לזכור הפעלות הנשארות ולא זכר שיהיה ענייני נעשה על יד כהן והם פעולות מבואר מענייני שלא יתכן העשותה כי אם על יד כהן והם לקיחת אלו המינים וטבילתם בדם וההזאה על המצורע ולזה הוא מבואר שכבר נזכר בזה המקום כהן להעיר שמזאת הפעולה יתחייב להיות הכל על ידי כהן ולזה יהיה הרצון בזה כי הכהן יצוה להביא אלו הצפרים אליו ויתר המינים הבאים עמהן וישחט האחד מהזוג:

פסוק ה

אל כלי חרש על מים חיים. רוצה לומר שימצה דם הצפור אל הכלי חדש על מים חיים שלא נשתמשו בו לתועלת האדם והוא מבואר שהוא ראוי שיהיה הענין כן בכלי רוצה לומר שיהיה חדש שלא נשתמ' לתועלת אדם לסבה בעינה אשר היתה זאת המצוה במים שתהיה בהם זאת הטהרה ולפי שאמר אחר זה בדם הצפור השחוטה על מים החיים למדנו שיהיו המים כשיעור שיהיה דם הצפור נכר ויוכר עם זה שהם מים ולזה לא יהיה לפי מה שנתבאר מן החוש כי אם ברביעית עם שבזה שיעור יתכן טבילת המינים האלו

וההזאה בהם את הצפור החיה יקח אותה ואת עץ הארז ואת שני התועלת ואת האזוב. למדנו שהוא ראוי שיקח הצפור השנית הנשארת ויקח עמה שלשת המינים הנשארים:

פסוק ו

וטבל אותם ואת הצפור החיה. למדנו מזה שהם קשורים יחד שלשתם באופן שיהיו אגודה אחת שנאמר ויטבול אותם ושהצפור החיה אינה בכלל אגודתם שנאמר ואת הצפור החיה להורות שהם עמה שנים במספר וזה יהיה כשיהיו הם אגודה אחת וחוץ מהאגודה ההיא תהיה הצפור ותאגד בהם אגודה מה באופן שתהיה הטבילה בהם יחד: **בדם הצפור השחוטה על מים החיים**. הנה תהיה הטבילה בזה הדם שמתמזג על המים החיים לארבעת אלו המינים יחד להזות על המטהר מן הצרעת:

פסוק ז

והזה על המטהר מן הצרעת שבע פעמים. אחשוב שכבר יתבאר מלשון התורה כי על כל הזאה טבילה רוצה לומר שיזה ויטבול שבע פעמים והנה לא יחדה התורה אבר מיוחד תהיה בו ההזאה והנה מפני שזה היה לכונה שהוא נפרד עתה ממה שהיה בו מההפסד והחלי ולזה ישלח את הצפור החיה על פני השדה. הנה ראוי שתהיה במקום מורה על ההפרד ולזה תהיה זאת ההזאה אחורי ידו כאלו יאמר שהוא בלתי מחזיק עוד בזה העפוש וההפסד כי תוך היד מורה על החזקה ואחורי ידו מורה על הפך זה והוא מבואר בנפשו ולזאת הסבה בעיני תהיה ההזאה בבית המנוגע כשטהר על משקוף הבית מבחוץ:

וטהרו ושלח את הצפור החיה על פני השדה. רוצה לומר שכבר תהיה זאת ההזאה לטהר המצורע וכבר ביארנו סבת זה בסוף פרשת שמיני והיא על יד כהן. ולמדנו מזה ששאר הפעולות שבגופו שבהם רושם לטהרתו הם נעשים על ידי כהן ולזה יתבאר שתגלחתו נעשית על ידי כהן ואחר כך ישלח את הצפור החיה אשר הזה בה על פני השדה וזה השלוח לא יצטרך שיעשה על ידי כהן לפי מה שהגבלנו ממה שאמר הכתב וטהרו ולפי שזה השלוח הוא על פני השדה שהוא חוץ לעיר הנה הוא מבואר שלא יהיה שלוח על פני השדה אם היה בשדה חוץ לעיר אבל יתחייב מזה הלשון שישלחה מתוך העיר על פני השדה:

פסוק ח

וכבס המטהר את בגדיו. לטהרם מן הטמאה הראשונה ואף על פי שכבר ישוב לטמאם אחר זה בלבשו אותם הנה הטמאה ההיא באופן מה למטה מהטומאה הראשונה כמו שיתבאר:

ורחץ במים וטהר ואחר יבא אל המחנה. הנה זאת הטבילה תהיה אפילו במי מקוה כי לא אמר במים חיים ויטהר בה מלטמא בביאה ומלטמא משכב ומושב לא יטמא כי אם הטומאה שזכרה התורה אחר זה והיא שהוא מטמא בגדים במגע ולזה הוא מבואר שהוא מטמא עדיין אדם וכלים במגע ולא נלמד מזה שיטמא במשא כי יש שם מי שיטמא במגע ולא יטמא במשא לחולשת טומאתו כמו שיתבאר בפרשת שמיני ואחר זה גם כן יותר להכנס לפנים מן החומה:

וגלח את כל שערו. הנה התגלחת היא על ידי כהן כמו שבארנו ואמרו כל שערו רוצה לומר כל שערו אשר בנראה מגופו שהרי אמר אחר זה בפרטי השער:

וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים. הטעם בזה הוא להפרישו מאשתו כי המשגל הוא ממה שיזיק לו בהחלישו החום היסודי ואולי יהיה זה סבה להשיבו לעניין חוליו ולפי שאין המשגל מזיק לאשה בזה האופן כי זרעה הוא נא בלתי מבושל והיה מאמר התורה בזה בלשון זכר למדנו שאין הדין נוהג באשה כי היא מותרת בתשמיש המטה והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו ואת כל שער יגלח כבר ביארנו שהתגלחת היא נעשית בכהן וכבס את בגדיו ורחץ את בשרו וטהר הנה בזאת הטבילה יטהר לכל הדברים של חולין זולתי לקדשים ולמקדש שלא יטהר לפי שהוא מחוסר כפרה כמו שנתבאר ביולדת ומשם נלמד זה העניין ולזה אמר בהשלמת הבאה קרבנותיו וכפר עליו הכהן וטהר ולולא שכבר היה טמא לדבר מה לא אמר וטהר:

פסוק ט

את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו. שהם כלם בנראה מהגוף ולזה לא יצטרך לגלח השער שבתוך החוטם והוא מחוייב שלא ישארו שתי שערות בשערות שיתחייב בהם התגלחת שאם נשארו שם שתי שערות לא עלתה לו תגלחת שנאמר את כל שערו. ולזה ראוי שלא ישאר שם מה שיפול בו שם שערות והוא שתי שערות לפי מה שהתבאר בשרשים הכוללים:

פסוק י

וביום השמיני יקח שני כבשים תמימים וכבשה אחת בת שנתה תמימה. ראוי שתדע כי מה שאמר בזה וביום השמיני אין הרצון בו שאם לא הביא אלו הקרבנות אז לא יוכל להביאם אחר זה להשלים טהרתו אבל לקחה התורה אותו הזמן היותר קצר שיתכן שתשלם בו טהרתו. והנה יקח הכבש לאשם ויקריבהו ראשונה ובו יוכל אל שיקריב חטאתו ועולתו לכפר עליו מטומאתו כמשפט שאר מחוסרי כפרה המביאין קרבן וזה כי מפני שהיה הצפור הנשחט בחוץ חטאת בתכלית החסרון עד שלא היה קרב ממנו דבר למזבח לחסרון החמר שהורה עליו הנה היה ראוי שיביא אחריו מה שישלם בו

באופן מה שחסר בחטאת הראשון ואחר יאות לו להקריב חטאתו ועולתו ולא היה ראוי שיסמוך על החטאת הראשון להשלים טהרתו לסבה שזכרנו עם של חוזק טומאת שכבר נשאר טמא אחר החטאת ההוא באופן שהוא מטמא בגדים כמו שקדם והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואותם לפני השם פתח אהל מועד הנה יעמיד הכהן את המצורע המטהר חוץ לעזרת ישראל כנגד פתח המזרח ופני המטהר לצד המערב שהוא לפני השם כי לא יוכל להכנס יותר מזה השיעור קודם שתשלם טהרתו ומה שאמר ואותם אין הרצון בו שיעמיד גם כן הקרבנות ומה שהביא עמהם מהסלת והשמן כי לא יתכן שיאמר בהם העמדה אבל הרצון בו שהוא ראוי שיהיו מוכנים שם כל הדברים האלו להשלים טהרתו אם ירצה שתשלם לו הטהרה ביום ההוא ומה שאמר האיש אין הרצון בו שלא ינהג זה באשה ובקטן כי כבר אמר אחר זה על הראש המטהר וכפר המטהר מטמאתו שיורה שאי זה שיהיה המטהר ינהג בו זה הדין. ועוד שאתה תמצא קרבנות טהרה נוהגות באשה כאיש כמו שיתבאר בעניין זב וזבה ואף על פי שכבר היה הזב יותר ראוי בחוזק הטומאה מהזבה כמו שיתבאר מדברנו:

פסוק יב

ולקח הכהן את הכבש האחד והקריב אותו לאשם ואת לוג השמן והניף אותם תנופה לפני השם. לפי שהכהן היה אז במזרח העזרה הנה הוא מבואר כי התנופה הזאת תעשה במזרח ופניו למערב שנאמר לפני השם וכן העניין בשאר התנופות כמו שקדם והנה התנופה היתה שהיה הכהן מוליך ומביא מעלה ומוריד הכבש ולוג האשם כמו הענין בשאר התנופות:

פסוק יג

ושחט את הכבש. זה מבואר ולזה יהיה הנאכל ממנו נאכל לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה כי הוא קודש הקדשים:

פסוק יד

ולקח הכהן מדם האשם וגומר. הנה לא זכרה התורה מה שיהיה במזבח מדם האשם והחלבים גם לא זכרה הנאכל לכהנים ממנו להשענה על מה שביארה מזה בתורת האשם וראוי שנעיין אי זה מהנתינות הדם תהיה ראשונה אם יתן ראשונה על המטהר ואחר על המזבח או הפך זה והנה יתבאר שהוא ראוי שיהיה ראשון מה שיהיה למזבח כמו שהיתה החלבים קודם אכילת שאר לכהנים כי המגיע מזה לשם יתעלה מתיר הנשאר לאדם ועוד שהרי מצאנו בביאור בפרשת ואלה המשפטים שחצי הדם זרק על המזבח קודם שיזרוק על העם מהדם הנשאר להביאם בברית עם השם יתעלה ובכלל הנה הוא מבואר שמה שהגיע מהקרבן לשם יתע' קודם מה שמגיע ממנו לאדם ולזה זכרה

התורה בזאת הפרשה ההזאה מן השמן שבע פעמים לפני השם קודם הנתינה ממנו על בוהנות המטהר ואזנו ולזה הוא מבואר שאחר זריקת הדם על המזבח סביב בחלק השפל מהמזבח היתה זאת הנתינה מהדם על המקומות מהמצורע שזכר וזה שהדם שיקבל הכהן לתת על בוהנות המצורע ראוי שיהיה דם האשם לא שירי הדם הנזרק שנאמר ולקח הכהן מדם האשם ולזה הוא מבואר שבעת נתינת שחיטת האשם יקובל קצת הדם לתת על המזבח על יד אחר מהכהנים כלי שרת כמשפט וכהן אחר יקבל אז קצת הדם לתת על בוהנות המצורע ואזנו ויתבאר מהנמשך לזה בעניין הזה שזאת הקבלה תהיה בכף הכהן ולפי שהיא עבודה ראוי שתהיה בכף הכהן הימנית כמו שהתבאר בשרשים הכוללים ולפי שהנתינה תהיה מהכף השמאלית באצבע הכהן הימנית כמו שהתבאר בשרשים הכוללים מנתינת השמן על בוהנות המצורע ואזנו בזאת הפרשה הנה יערה הכהן הדם מידו הימנית לידו השמאלית ואחר יטבול אצבעו הימנית בדם אשר על כפו השמאלית ויתן ממנו על תנוך אזן המטהר הימנית וזה יהיה אחר שיכניס המטהר ראשו בעזרה באופן שלא יצא הדם חוץ לעזרה כדי שלא יפסל ואחר יכניס המצורע ידו הימנית בעזרה ויתן הכהן מן הדם באצבעו על בהן ידו הימנית ואחר יכניס המצורע רגלו הימנית ולקח הכהן מלוג השמן ראוי שתדע שהוא ראוי שיהיה לוג השמן בעת זאת הלקיחה והיציקה ולזה אם נשפך ממנו אם חסר ממנו אי זה שיעור שיהיה קודם שיציקה לא יתכן לעשות ממנו מה שזכר אם לא ישלים שעורו קודם זה וכן ראוי שיהיה הנתן על בוהנות המצורע מלוג השמן ולזה אם חסר או נפשך קודם הגמר הזאות השמן והנתינה ממנו על בוהנות המצורע ואזנו צריך להביא לוג אחר לעשות ממנו הנזכר בזאת הפרשה בסדר הנזכר:

פסוק טז

והזה מן השמן באצבעו שבע פעמים לפני השם. הנה ההזאה הזאת היא לצד המערב כנגד קדש הקדשים שנאמר לפני השם ועל כל הזאה והזאה תהיה טבילה ומיתר השמן אשר על כפו יתן הכהן באצבעו הימנית על תנוך אוזן המטהר הימנית ובוהנותיו על דם האשם רוצה לומר אצל דם האשם או עליו ממש. וראוי שתדע שלא יחוייב שיהיה שם דאם האשם בעת זאת הנתינה וזהו שכבר אמר תמורת זה בקרבן מצורע עני על מקום דם האש ולזה אף על פי שנתקנה הדם משם קדם זאת הנתינה יתכן לתת מהשמן בבוהנות המצורע ואזנו באופן הנזכר ולפי שאמר ויצק על כף ההן השמאלית ולא אמר על כפו למדנו שהוא ראוי שתהיה זה על כף כהן אחר אלא שאין זה מעכב וזה שכבר תמצא בפרשה הבאה אחר זה ונתן הכהן מן השמן אשר על כפו וזה מורה שאפשר

שיעשה זה בכף כהן עצמו והנותר בשמן אשר על כף ההן יתן על ראש המטהר וכפר עליו הכהן לפני השם למדנו שראוי שיהיה זה העניין לפני השם רוצה לומר שיהיו פניהם לצד המערב ושזאת הנתינה היא מעכבת הכפרה ולזה אמר יתן על ראש המטהר וכפר עליו הכהן הא אם לא נתן לא כפר ועשה הכהן את החטאת וכפר על המטהר מטמאתו רוצה לומר שאחר זה יותר לו לאכל קדשים ולהכנס לעזרה ואולם העולה אינה מעכבת הטהרה כמו שזכרנו בפרשת יולדת ואמנם אמר הקרבת העולה והמנחה וכפר עליו הכהן וטהר לחתימת המאמר כאלו אמר שבסדר הנזכר תשלם הכפרה והטהרה למטהר ואולם למה היו אלו הקרבנות בזה האופן אחר התגלחת והצפרים הנה ראוי שנאמר בזה לפי מנהגנו והשגתנו ונאמר כי מפני שהיה חטאת המצורע הנעשה חוץ לשלש מחנות בתכלית מההוראה על החומר החסר ולזה לא היה ממנו דבר להשם יתעלה ולא לכהנים וגם לא היה מטהר בו המצורע לחסרונו כמו שנזכר הנה לא היה ראוי שתבא אחריו עולה שהיא כלה לשם יתעלה כי אין האיש הזה במדרגה שתקובל ממנו עולת כי היא תבא אחר שלמות הטהרה ולזה בא אחריו אשם המורה על הצורה הוראה מה ולזה היה נזרק דמו למטה וסביב והיתה הוראת האשם בזה המקום לפי הנראה לנו כי מהצורה באה הרפואה למטהר כמו שבא ההפסד מצד החמר ולזה היתה נתינת הדם והשמן מהכף השמאלית על אלו האברים הימניים כאלו יאמר כי מהצורה היתה זאת הדריכה מהשמאל אל הימין כי השמאל מורה על הנטייה וההפסד וחלי הוא נטייה ממנהג הטבעי והיתה נתינת הדם והשמן על אלו האברים שהם קצוות הגוף והם מפני זה חלושים וידחו להן המותרות לזאת הסבה ועם זה כאשר תעשה הצורה פעולתה בשלם שבפנים ידחה העפוש וההפסד גם מאלו המקומות החלושים והנה יזה משמן שבע פעמים לפני השם להעיר כי הכחות השופעות מהגרמים לפי מה שנתן מהם השם יתעלה מהכח ביום הבראם הם שומרים האדם בעצמות מכמו אלו ההפסדים וזה המכוון מהם ואם היה שיהיה במקרה סבה באופן מה לכמו אלו הפסדין כמו שזכרנו ולזאת הסבה היה התנופה לזה האשם להורות כי התנועות הסבוביות הם התחלות לתנועות היסודיות ולתנועות המורכב מהם לפי מה שסודר ביום ברא ארץ ושמים וזה כי ההולכה וההובאה מעירות על התנועות הסבוביות המזריחית והמערבית וההעלאה וההורדה מורה על תנועה מהמרכז ואל המרכז ואלו התנועות הנזכרות סבות שאר התנועות הקודמות כמו שהתבאר בטבעיות והנה היתה זאת הפעולה המורה על הצורה בשמן שנשאר רשומו זמן ארוך והיתה הפעולה המורה על החמר החסר במים שלא ישאר רשומם כי אם מעט כי החלי שוהא מפאת החמר הוא מעט ואולם הבריאות שהוא מצד

הצורה הוא מאדיי ולזאת הסבה היה ההקדשה במשיחת השמן והנה היה השמן ההוא רוקח ולמעלת הנמשח בו מה שאין כן בשמן אשר ימשח בו המטהר מהצרעת ואמנם ינתן הנשאר מהשמן על כפי השמאלית על ראש המטהר באצבעו הימנית לפי שהראש לקרירותו יתפעל בקלות מחסרון החום היסודי. ובהיותו שלם ישמר מהרעועים וכאלו יעיר בזה כי הצורה בהיות פעולתה שלמה תשמר הראש מהפסדים עם האותות לקבל הרעועים מצד החמר וזה כלו לפי מה שהשרשנו נוהג מנהג הענינים להעיר על מציאות הצורה ושמנינה יהיו הטובות וההפסדים יהיו בסבת החמר ולפי שדם האשם מורה על הבריאות שהוא מצד הצורה לא יכשר היותו כי אם כבש ואף אם היה המצורע עני וזה שהדם מורה על ההפסד הוא דם העוף להיותו בעל חי חסר כמו שבארנו ולזה יחוייב שיהיה זה הדם השני שמורה על הבריאות דם בעל חי שלם והוא ההולך אשר יוליד בעל חי כגופו ולזה לא תיכן שיהיה תור או בני יונה ולזאת הסבה תמצא במצורע עני שיביא חטאתו ועולתו מן העוף אבל אשמו יהיה כבש עכ"פ ואם דל הוא ואין ידו משגת רוצה לומר שדלותו הוא באופן שאין ידו משגת לכל אלו הקרבנות ולפי שאין המטהר ראוי לחטאתו ולעולתו ולמנחתו אשר בהם הבדל בין דל לעשיר כי אם אחר הביאו אשמו הנה יודע אז אי זה קרבן יתחייב להביא שאם היה אז עשיר יתחייב להביא קרבן עשיר אף על פי שהעני אחר כך ואם היה דל יביא קרבן עני אף על פי שהעשיר אחר זה ולפי מה שהתבאר בשרשים הכוללים יתבאר שהדם העומד לזרק נפשט אותו כזרוק ולזה כיון כשנשחט דם האשם יחול עליו חייוב היות הבאת שאר הקרבן ואז יבחן אם יתחייב להביא קרבן עשיר או עני ושאר מה שנזכר בזאת הפרשה מקרבנות המטהר הכל מבואר ממה שקדם לנו מהמאמר בקרבנות עשיר והנה שם זכרה התורה על הסדר הנשכר בקרבנות עשיר להעיר כי הכל מכוון ולזה לא יתחלף זה הנימוס כלל ואם יתחלפו הב"ח אשר מהם והיה הקרבנות וכמות המנחה:

פסוק לד

כי תבואו אל ארץ כנען. יעיר שאין נגעי בתים נוהגים אלא בארץ ישראל:

ונתתי נגע צרעת. הנה יחס להשם יתע' נתינת נגע צרעת כי הוא סבה אל מה שיתחדש באופן מה ואף על פי שאין הרע מתחדש ממנו בעצמות כמו שיתבאר במקומותיו וגם אפשר עם זה שיהיה הנגע מתחדש בבי' על ההשגחה אם להראותם האוצר הגנוז שם כמו שאמרו ז"ל או לשמור העומדים שם מהמפולת וזה שהם ישבו בבתים אשר לא בנאום ולזה היה אפשר שיהיו רעועים ונכונים אל הנפילה לרוב זמן זה הבנין והם לא ידעו זה

ולזה היה הש"י מראה בבית ההוא על צד ההשגחה זה ההפסד אשר לבית בקירות הבית והנה היה מראה זה הנגע ירקרק או אדמדם לסבה בעינה שזכרנו בנגעי בגדים וכלי עור: **בבית ארץ אחוזתכם**. למדנו מזה שירושלם אינה מטמאה בנגעי' לפי שלא נתחלקה לשבטים ולזה אינה אחזה לאיש מיוחד שיתכן שיאמר בה:

פסוק לה

ובא אשר לו הבית כנגע נראה לי בבית. ולא יאמ' נגע נראה לי כי המשפט בזה לכהן הוא:

פסוק לו

וצוה הכהן ופנו את הבית בטרם יבא הכהן לראות הנגע ולא יטמא כל אשר בבית. למדנו מזה שיש לאחר ראיית הנגע עד שיבנו הבית כדי שלא יגיע בזה צער לבעל הבית ומזה המקום נלמד שיש לאחר ראיית נגעי אדם לזאת הסבה ולזה לא יראו הנגעים בשבת ולא בי"ט כדי שלא יקרה מזה צער לבעל הנגע ביום שהיה ראוי שישמח בו:

ואחר כך יבא הכהן לראות הבית. למדנו שהוא יראה באופן שיהיה בו לא שיפתחו בו חלונות כדי שיראה נגעו בשלמות וזה יתבאר מאמרו הבית בה"א הידיעה:

פסוק לז

וראה את הנגע והנה הנגע בקירות הבית. לפי שהנגע יחוייב שתהיה על שתי אבנים ואז ינהג בו זה הין שנאמר וחלצו את האבני אשר בהם הנגע והנה אין האבנים נקשרות בבנין באופן שיהיו לאחת הנה יחוייב בזה הנגע שיהיה שיעורו כשני נגעים ולזה יהיה רחבו כגריס וארכו כשני גריסין ולמד ממה שאמר בקירות הבית שהוא מחוייב שיהיו לבית קירות ואז ינהג בו זה הדי' לא שיהיה עגול ולפי שהנהוג מהבית שיהיה בו קירות שיהיו בו ארבעה כתלים לא פחות ולא יותר הנה לא ינהג זה הדין כי אם בבית בעל ארבעה כתלים והרצון באמרו בקירות הבית באחת מקירות הבית כמו יקבר בערי הגלעד:

שקערורות. רוצה לומ' שיהיה מראיהם שוקע מן הקיר כמו שאמר אחר זה ומראיהם שפל מן הקיר:

ירקרקות או אדמדמות. רוצה לומר חזק הירוקות או חזק האודם:

פסוק לח

ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית. למדנו מזה שהנגע ראוי שיהיה תוך הבית ואז ינהג בו זה הדין לא אחריו כי לא יכנס הכהן בבית בראותו אותו שיתכן שיאמר בו שיצא מן הבית ולמדנו מזה שכיון שיצא מהבית יוכל להסגיר את הבית שנאמר אל פתח הבית לא קודם זה ולזה יצא מתחת המשקוף ויעמוד לצד הפתח ולמדנו מזה שאף על פי שהרחיק מאד מהבית יוכל להסגיר שנאמר ויצא הכהן מן הבית וכבר יצא משם ואין ראוי שנאמר

שלא יכשר זה אלא כשהיה סמוך לבית כי אין שם דבר יתחייב ממנו שיהיה יותר ראוי בסמוך כי לא יחוייב שיראה הנגע בעת שישפוט להסגיר הבית שאם היה הדבר כן הנה יקרה שיהיה שם נגע ראוי להסגירו עליו ולא יוכל על זה לפי שלא יתכן לו שיראה הנגע ההוא מפתח הבית ולזה הוא מבואר שלא יחוייב שיראה הנגע מהמקום אשר ישפוט שם שדינו להסגירו וראוי שתדע שכבר יתכן לו להסגירו כיון שיצא מחלל הבית אפף על פי שהוא עדיין תחת המשקוף שהרי אני קורא ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית:

והסגיר את הבית שבעת ימים. הנה בארנו הסבה כשיהיה ההסגר שבעת ימים:

פסוק לט

ושב הכהן ביום השביעי וראה והנה פשה הנגע בקירות הבית. הנה הפשיון הזה יהיה בכל שהוא אם היה סמוך או כגריס אם היה מופלג כי זה יורה על התפשט זה העפוש שם כמו שבארנו בנגעי בגדים:

פסוק מ

וצוה הכהן וחלצו את האבנים אשר בהם הנגע. למדנו מזה שלא ינהג זה הדין אלא כשהיה הנגע על שתי אבנים לכל הפחות וראוי היה להיות כן כי מפני שהבית הוא מקבוץ הא האבנים הנה לא יתכן שילקח ראיה מהם על כללות הבית אם לא היה זה ההפסד בשנים מהם כי הם הקבוץ הראשון והנה זה הענין באבנים דומה דינו לענין נגעי בגדים וזה כי בנגעי בגדים ישרף כל הבגד כיון שפשה הנגע לא מקום הנגע לבד וכן אם פשה הנגע בבית יסירו כל האבנים אשר בה הנגע לא החלק מהם שבו היה הנגע והנה לא יהיה הסגר בנגעי בגדים אחר הפשיון לפי שאין כללות הבגד חלק לדבר אחר כמו הענין באבנים שהם חלק מהבית. ולזה יצטרך להסגיר אחר הפשיון כמו שיתבאר אחר זה לראות אם ישוב הנגע ואז נשפוט על התפשט ההפסד בכללות הבית ומזה המקום יתבאר שהענין בנגעי בתים בשני ההסגרים הראשונים באבנים אשר בהם הנגע כדין הבגדים שבהם הנגע ואמנם קצרה התורה בזה במשפטה לקצר במה שהוא בכח דבריה ולזה הוא מבואר שאם לא פשה הנגע בהסגר הראשון ופשה בסוף ההסגר השני חולץ האבנים אשר בהם הנגע וקוצה העפר סביב הנגע וטח את הבית ומסגירו פעם שלישית ולזה יהיה בבתים הסגר שלשה שבועות מה שאין כן בנגעי בגדים ולסבה שזכרנו ואם כהה בראשון או שסר הנגע אינו טעון הסגר ולפי שאי אפשר לכבס מקום הנגע כמו העניין בבגדים קולף אותו:

ואם עמד בעיניו ולא פשה מסגירו שנית ואם כהה קולף מקום הנגע כמו הענין בבגדים ואם עמד בעיניו ולא פשה חולץ וקוצה וטח כמו הענין בבגדים שישרף אז כללות הבגד ההוא כי אין הבגד חלק לדבר כמו אלו האבנים שהם חלק מהבית ומזה המקום יתבאר

על צד התיחס כי כמו שיבא ההכרח להסיר חלק מהבית ישובו לתקנו כשיקחו אבנים אחרות ועפר אחר כך כשיבא ההכרח להסיר חלק מהבגד ישובו לתקנו כשיטלו בו טלאי ממקום אחר ואחר הסגירו שלישית לשפט על כללות הבית והשליכו אתהן אל מחו לעיר כל עיר משמע בין מוקפת חומה בין בלתי מוקפת חומה ואמנם האדם לא יצא אלא מחוץ לעיר מוקפת חומה שנאמר בו מחוץ למחנה והמחנה במה שהוא מחנה אחד הוא מוקף מחיצה:

וראוי שיתבאר מזה שכן הענין בבגד המנוגע כי אין ביניהם הבדל אלא בענין ההסגר השלישי כמו שבארנו ואולם זכרה התורה זה הדין באבנים לפי שהם יותר פחותים ולזה היה ראוי שתהיה טמאתם יותר קלה לפי מה שהשרשנו בעניין הטמאות והטהרות ומפני זה היה אפשר שנלמד מהם זה הדין לבגדים וכלי עור אל מקום טמא כאלו תאמר המקום שישליכו שם הנבלות ומה שדימה להם מהטמאו' ואת הבית יקציע מבית סביב רוצה לומר שיקלף העפר אשר טחו אותו בו בפנים סביב הנגע:

פסוק מב

ולקחו אבנים אחרות והביאו אל תחת האבנים ועפר אחר יקח וטח את הבית. יתבאר מזה שאין ראוי שיביא אבן תחת האבנים אבל יביא אבנים תחת האבנים אף על פי שמספרם מתחלף וראוי שלא יהיו האבנים שיביא ולא העפר לקוח מזה הבית עצמו שנאמר אבנים אחרות ועפר אחר והנה הכונה היא להשלים הבית מה שחסר בסבת חלוץ האבנים והקציעה והנה אמרה התורה בלשון רבים חלוץ אבנים והשלכתם ושפיכת העפר וקציעתו ולקיחת אבנים והבאתם. ואולם לקיחת העפר והטיחה זכר בלשון יחיד להורות שאם היה זה הכתל משותף לביתו ולבית חבירו שניהם מטפלין בכל זה זולת בלקיחת העפר האר והטוח הבית שאינו מיטפל בו אלא בעל הבית שנראה בו הפגע:

פסוק מג

ואם ישוב הנגע וגו' עד טמא הוא. הנה זה שאמר ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע בבית. רוצה לומר אחר ההסגר ביום השביעי וזה שכבר אמר אחר זה ואם בא יבא הכהן וראה והנה לא פשה הנגע בבית אחר הטוח ואם לא היה שם הסגר מה זאת הביאה שיבא הכהן לראות את הבית והנה אין בו נגע ולזה הוא מבואר שכבר יסגיר הבית אחרי הטוח אותה שבעה ימים ואם נראה שם נגע כשעור נגעי בתים הנה נשפוט שצרעת ממארת היא לכללות הבית והבית כלו יהיה טמא לא מתוכו לבד ויתבאר במה שקדם בנגעי בגדים שאם נראה הנגע באבנים ששמו שם מחדש הנה יוציאו האבנים ההם עם שאר אבני הבית חוץ לעיר ואם תראה בשאר אבני הבית לא יוציאו חוץ לעירה האבנים ששמו מחדש אבל שאר כל האבנים:

פסוק מה

ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית. מגיד שאין מיטפל בנתיצה אלא בעל הבית אשר בו הנגע וניתץ את שלו ומניח של חבירו שנאמר את אבניו לא אבני הבית הנלוה לו ולמדנו מזה שאין דין נגעי בתים נוהג אלא בבית שהיו אבנים ועצים ועפר והיה זה כן לפי שהוא כליי ודומה באופן מה לדברים בעלי הצורה השלמה והם בעלי הנפש כי הם כלם כלים כמו שהתבאר בטבעיות ולזה יטמאו האבנים מצד מה שהם חלק מהבית ואף על פי שאין האבנים ראויים לטומאה כמו שקדם והנה יובדל הבית מהבגדים והעור בלקיחת שתי צפורים לטהרתו כמו הענין באדם מה שאין כן בבגדים ובעור כי הם יטהרו בטבילה וידמה שאין זה הענין כן בבתים למעלתם על הבגדים ועל העור אבל היה זה לפי שאי אפשר בהם הטבילה ואין ראוי שתסור טמאתם בזולת פעל כלל ולזה היתה טהרתם בצפורים שיורו על ההנקות מזה ההפסד שבא בסבת החמר כמו שתורה הטבילה על זה והנה עם זה ההבדל בטהרת האדם בצפורים לטהרת הבית מהם מבואר וזה כי האדם ישאר טמא אחר הבאת הצפורים מה שאין כן בבית לפחיתותו והבא אל הבית כל ימי הסגיר אותו יטמא עד הערב זה יהיה באדם או בכלים והנה יטמא בו כלי חרס אם לא היה מוקף צמיד פתיל כי הכלי חרס אינו מטמא אלא מאוירו וזה נוהג גם כן בנגעי האדם ובנגעי בגדים כי הם ראויים בזה הדין כמו הבתים או יותר מהם אלא שזה יהיה בהיותם קבועים במקום כמו הענין בנגעי הבית לא אם היו נעתקי' בזולת עמידה כלל והשוכב בבית יכבס את בגדיו והאוכל בבית יכבס את בגדיו לפי שהוא טמא תכף בואו הנה לא אמר שוכב או אוכל בעבור טמאת האדם אבל אמר זה בעבור טומאת בגדיו ולפי שאין האכילה והשכיבה שם ממה שיש לו רושם בטמאת הבגדים למדנו שלא אמרה התורה אלא שעור שהייתו שם באופן שיטמאו בגדיו וזה שהבגדים שהוא לבוש לא יאמר בהם שהם באים אל הבית בבואו שם ולזה לא יטמא עד שישהה שם שיעור אכילה בינונית והוא כשיעור שלשה ביצים פת חטים ובלפתן ומיסב כי זהו הנהוג מהאכילה וכשיעמוד שם כמו זה השעור אז יטמאו בגדיו שהוא לבוש קודם זה:

פסוק מח

ואם בא יבא הכהן וראה והנה לא פשה הנגע. רוצה לומר שלא נתחדש שם נגע אחר זה ההסגר הנה זה ראיה שנרפא הנגע במה שהוסר מהאבנים ושאין העפוש ההוא מתפשט בנשאר מן הבית:

פסוק מט

ולקח לחטא את הבית שתי צפורים וגו'. הנה מפני שנטמא הבית כל ימי ההסגר והיה בלתי ראוי שתסור טומאתו בזולת פועל כלל הנה תהיה טהרתו בצפורים לפי שאי אפשר

בו הטבילה כי הם יורו על שזה ההפסד בא מצד החמר וההזאה בזה האופן תורה על הנקות מזה החסרון כמו שבארנו במה שקדם. והנה תהיה ההזאה הזאת על משקוף הבית מבחוץ להורות שסר הנגע כמו שבארנו במה שקדם:

פסוק נד

זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק. אמר ולנתק לפי שאינו נגע אבל הוא נשירת שער:

פסוק נה

ולצרעת הבגד ולבית. מגיד שדין הצרעת הבגד והבית הוא אחד וכבר התבא' מדברינו שהעניין הוא כן:

פסוק נו

ולשאת ולספחת ולבהרת. אף על פי שכולם טמאים ראוי שיוכרו לכהן כי אז יהיה שלם הבחינה בעניין נגעי הצרעת ויוכל לעמוד יותר על אמיתת ענין הנגע אם עמד הנגע בעיניו או כהה להורות ביום הטמא וביום הטהור:

פסוק נז

זאת תורת הצרעת. ר"ל כי בזה האופן ישפט הכהן בנגע שהוא טמא או טהור או בבעל הנגע ואם ישפט בזולת זה האופן לא יהיה משפטו משפט וכבר בארנו זה במה שקדם:

פרק טו

פסוק א

וידבר יי' אל משה ואל אהרן. לפי שקצת אלו הטהרות תלויות בכהן כמו הענין בזב וזבה בא בזה הדבור שם אהרן:

פסוק ב

דברו אל בני ישראל. למדנו שאין אלו הטמאות נוהגות אלא בבני ישראל לא בגוים:

איש כי יהיה זב מבשרו. הנה הרצון בזיבה בזכר שישפך ממנו זרע דומה ללובן ביצה המוזרת והנה ראוי שתהיה התחלת הזיבה מבשרו שידחה זה המותר לא שיהיה זה בסיבת דבר מחוץ וראוי שתדע שהזוב נוהג בקטן וכן הענין בזוב הנקבה הקטנה שנאמר בסוף זאת הפרשה והזב את זובו לזכר ולנקבה והנה היה זה כי אף על פי שהזרע המבושל אינו ראוי שימצא בפחות מבן תשע שנים ויום אחד כמו שנאמ' אחר זה ולזה אינו ראוי לביאה עד אותו הזמן כי לא יתחזק על בשול הזרע הנה הזוב אפשר שימצא כן לפי שהוא נא בלתי מבושל וכן הענין בנדות האשה והזבה ר"ל שהוא נא ובלתי מבושל ולזה לא ימנע המצאו בנקבה קטנה:

זובו טמא הוא. למדנו שהזוב בעצמו הוא טמא ויתבאר שהוא אב הטומאה מרוק הזב שהוא מטמא אדם כמו שיתבאר אחר זה וכל שכן שהענין הוא כן בזובו:

פסוק ג

זאת תהיה טומאתו בזובו רד בשרו את זובו. ר"ל שישפך הזוב מבשרו ויצא לחוץ בזה האופן או שהחתים בשרו מזובו ר"ל שיצא זובו לחוץ באופן שתסגר בו נקב הערוה סגירה מה כי זה דרך הזוב כשיהיה כמות מעט הנה איך שהיה מאלו הפנים הנה הוא טמא ולפי שזאת הטמאה היא לזב בכל שהוא והיה בלתי אפשר כשיתואר כשהוא זב בראיה הראשונה למעוט השעור הנה לא יטמא הזה טומאות זוב כי אם בראיה השנית וזה שכבר יתואר דבר בתואר מה אם מפני המשך בו הדבר ההוא זמן ארוך אם מפני הרבות לעשות הדבר ההוא והמשל שהוא יתואר שהוא רופא כאשר רפא פעמים רבות ויקרא אדום כשנמצא בו מראה אדום זמן ארוך ולזאת הסבה לא יתכן שיתואר האדם כשהוא זב בראיה הראשונה כי אין שם ריבוי מספר ולא ארך בזמן ובהיות הענין כן הנה הפחות שיתואר כשהוא זב בראיה השנית ולזה יתבאר שדין ראיה ראשונה של זב לטומאה הוא כדין שכבת זרע והוא מבואר מזה כי טומאת הזב תלויה בראיות לא בימים כמו הענין בזבה ולזה ראוי שנחקור מתי תהיה הראיה או הראיות בראיה אחת ומתי תהיה או תהיינה בראיות רבות ונאמר כי מפני שהראיה הזאת הוא הדחות המותר הזרעי מכלי הזרע הנה ראוי שימצא שם עת ראשון לא יתכן שיהיה בו זה ההדחות שני פעמים וכאשר נעמוד על זה העת מצד החפוש בחוש הנה יודע שכל מה שיראה תוך זה העת הוא ראיה אחת ואע"פ שהפסיק בראיה ההוא וראוי שיהיה זה העת הוא הזמן שישלם בו הדחות זה המותר בטבע ולזה כאשר נמשכה הראיה יותר מהשעור ההוא ידענו שזה הוא הדחות שני וכן אם נמשכה הראיה יותר מכפל מזה השעור ידענו שזהו תהיה ראיה הג'. והנה עמדו הראשונים על זה השעור לפי מה שקבלו מפי משה עם שהוא מבואר מן החוש והוא כדי טבילת האדם וספוגו אחר הטבילה ר"K שלא יגיע שיעור הראיה האחת לשיעור טבילה וספוג':

פסוק ד

כל המשכב אשר ישכב עליו הזב יטמא. ראוי שיהיה הכלי ההוא עשוי לשכב באופ' שהיה אפשר שיתואר כשהוא משכב ואז ינהג כן זה הדין ולזה אם היה משמש למשכב לבד או שהיה משמש למשכב עם שמושו לדבר אחר בעת היותו משכב כאלו תאמר שיהיה בכאן ארגז ופתח בצדו וישכבו עליו וישימו בתוכו דברים לשמרם דרך פתחו בעור שהוא משמש למשכב הנה דינו דין משכב ואמנם אם לא יהיה פתח אלא בעליונו באופן שכאשר ירצו לפתוח פתחו לא יוכל לשמש משכב הנה לא ינהג בו דין המשכב וכן ראוי שנדין העני' במושב שנאמר וכל הכלי אשר ישב עליו יטמא ר"ל שיהיה דרכו שישבו עליו וזה אמנם יהיה כשיהיה מיוחד לישיבה:

פסוק ה

ואיש אשר יגע במשכבו יכבס בגדיו. למדנו שמשכבו הוא אב הטומאה לטמא אדם באופן שהוא טעון כבוס בגדים ויטמא טומאת ערב וראוי שתדע שמשכב והמושב והדומה להם ינהגו בכלי' המקבלים טומאה אע"פ שאין להם בית קבול כמו כלי עץ וכלי עור שנ' וכל המשכב וכל הכלי אשר ישב עליו והנוגע בבשר הזב יכבס בגדיו למדנו שהנוגע בבשר הזב טעון כבוס בגדים וטמ' טומאת ערב:

פסוק ח

וכי ירוק הזב בטהור. יכבס למדנו שרוק הזב הוא אב הטומא' ויטמא אדם לטמא בגדים שעליו וראוי שנדע שכן הדין בכל משקה הזב שהוא מתיחס לרוק כגון כוחו ונועו ומיץ האף כי כל זה דומה לרוק שהוא מתגעל ובכלל הנה הוא מותר נא בלתי מבושל וזה שהוא טמא כזוב עם היותו רחוק טבע זובו כל שכן שיהיה טמא בזבה ונדה כי הוא קרוב יותר מטבע זיבתה שהוא מותר נא בלי מבושל וראוי שנדע כי שכבת זרע הזב הוא יותר ראוי בזאת הטומא' מרוקו וכן הענין במימי רגליו לפי שאי אפשר בהם שיהיו בלא צחצוח זיבה וכן הענין בנד' וכל המרכ' אשר ירכב עליו הזב יטמא כאלו תאמר המרדעת והאוכף ומה שידמה להם והנה אין טומאת' באופן שיטמא' הנוגע בהם לטמא בגדים שעליו שהרי אמר אחר זה וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו יטמא עד הערב ולא אמ' שיכבס בגדיו ואמנם יטמא המרכב האדם במשא לטמא בגדים שנאמר והנושא אותם יכבס בגדיו וזהו ההבדל שיש בין משכב ומושב למרכב ר"ל שמשכב ומושב מטמאים האדם במגע לטמא בגדים שעליו בנגעו בו ואולם המרכב יטמא האדם במגע לא לטמא בגדים שעליו וכולם מטמאים האדם במשא לטמא בגדיו ר"ל המשכב והמושב והזב זובו ורוקו ומרכבו שנאמר והנושא אותם יכבס בגדיו והנה אמר זה בלשון רבים אחרי זכרו כל אלו הטמאות להעיר שכלם מטמאים במשא בזה האופן וכבר התבאר שהמשכב והמרכב מטמאים זולתם בג' פנים אם כשיגע בהם או כשישאם או כשישאוהו:

וראוי שתדע שהמשכב יטמא איך שהיה ר"ל אע"פ שהיו שם כלים רבים נאים למשכב זה תחת זה הנה יטמאו כולם יחד שנאמר וכל המשכב וזה יהיה אע"פ שקצ' הדברים הם בלתי מקבלים טומאה כאלו תאמר שהיו המשכבות תחת אבן ושכב עליה וכן הענין במוש' ובמרכב וזה מבואר מלשון התורה בזה ולפי שהמשכב והמרכב והמושב מטמאין מפני שנשאו הזב הוא מבואר שבאי זה אופן שישאוהו יתטמאו וזה יהיה אם כשישכב בהם או כשישב עליהם או כשירכב עליהן או כשיעמד עליהן או כשישען גופו עליהם או כישתלה גופו בהם כי בכל אחד מאלו המינים ישאוהו ולפי שאמר והיושב על הכלי אשר ישב עליו הזב יכבס בגדיו למדנו שבכל הפנים שהמושב מטמא מהזב ההוא

מטמא מי שינשא עליו ר"ל יושב או רוכב או שוכב או עומד או נשען או נתלה ואפי' היה המושב המתטמא תחת האבן כי הוא מתטמא מהזב בזה האופן כמו שקדם ולפי שהמושב והמרכב והמשכב המטמאים מן הזב הם מטמאים זולתם באלו הג' פנים ר"ל שהם מטמאין אם כשיגע בהם או כשישאם או כשישאוהו הוא מבואר שהזב יותר ראוי שיטמא בכל אלו הפנים וכבר בארה התורה במה שקדם שהזב מטמא במגע ובמשא ולא בארה עדין אם הזב מטמא מה שישאוהו אבל בארה זה במה שאמרה וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים וכבס בגדיו וזה שאי אפשר שהרצון בזה לבאר שהוא מטמא במגע לטמא בגדים שכבר באר זה במה שקדם במה שאמר והנוגע בשר הזב וגו'. ולזה יהיה הרצון באמרו וכל אשר יגע בו הזב שישאוהו שזאת החלוקה נשארה התורה לבאר מענין הזב והנה הוציאו בלשון נגיעה לבאר שכמו שלא יטמא במגע אלא בנגלה בגופו כן לא יטמא מה שישאהו אם לא נשאהו בנגלה מגופו ולזה זכר בזה המקום ידיו שהם בנגלה מגופו לבאר שלא יטמא חוב מנשיאותו הדברים כי אם בנגלה מגופו והוא מבואר שכבר תתכן לשון נגיעה בשיאה כי כל נשיאה בנגיעה אם באמצעי אם בזולת אמצעי והנה הרצון באמרו וידיו לא שטף במים שלא רחץ בשרו ואמנם אמר זה בלשון נקיה כי הטבילה לא תהיה לידיו לבד אבל לכלל גופו וזכר ידיו כי בהם תהיה הנגיעה הנהוגה לשאת הדברים ועוד שכבר זכר ידיו לבאר שרחיצת בשרו האמורה בזב ובדומה לו לא תחוייב שתהיה אלא שעל כל פנים ראוי שיהיה כל בשר ראוי לביאת המים שלא יהיה שם דבר חוצץ וראוי שתדע שכל מקום שנאמר ורחץ במים לא יחוייב שיהיו חיים כמו מי מעין אבל יספיק שיהיו מי מקוה אלא אם בארה התורה שתהיה הטבילה במים חיים כמו שזכרה זה בזב ובהזאה מצורע במי חטאת ולפי שהרחיצה יחוייב שתהיה לכל חלקי האדם יחד כי אי אפשר שיטהר לחצאין ר"ל כי כשהיה קצתתו טמא הנה כלו טמא ולזה כאשר חלק ממנו בטומאה יטמא כלו הנה יחויב שיהי' המקוה מן המים מה שיתכן שיטבול האדם בהם יחד ושערו חכמים שזה ישלם מ' סאה:

פסוק יב

וכל כלי חרס אשר יגע בו הזב ישבר. ראוי שיתב' מזה שאין הרצון בזה מגע כי לא חלקה בזה התור' בין תוכו לאחוריו והוא מבואר שאין כלי חרס מקב' טמא' אלא מתוכו אפילו בטמאת מת שהיא היותר חמורה שבטמאות ולזה מציל בו צמיד פתיל כמו שיתבאר בפ' פרה ולזה הוא מבוא' שאין הרצון בזה מגע שלא יטמא בו הכלי חרס וכן אם נגע בו מאחוריו ואם אמר אומר שהרצון בזה שיגע בתוכו ויהיה מה שאמר אשר יגע בו בטעם אמרו וכלי חרס אשר תבושל בו שהרצון בו בתוכו אמרנו לו הוא בלתי צודק

וזה שבר אמר וכלי כלי עץ ישטף במים למדנו מזה שבמגע אשר יהיה בעבורו הכלי עץ טעון טבילה יהיה הכלי חרס טעון טבילה לפי שהכלי עץ מתטמא אפילו מאחוריו כמו שקד' הנה יהיה הכלי חדש מתטמא מאחוריו בנגיע' וזה שקר לפי מה שהתבא' ולזה הוא מבואר שהרצון בזה המגע נשיאה ולמדנו שאפילו הכלי חרס המקוף צמיד פתיל יתטמא כשישאהו הזב באי זה אופ' שיהיה מהנשיאה שתהיה בנגלה מגופו כמו שקדם והוא מבואר שהנשיאה תהיה באמצעות דברים בלתי מקבלין טומאה כאלו תאמר שנשא הכלי על אבן כי כבר נשאהו אף על פי שנשאהו באמצעות וזה כולל לכל מה שזכר בו משא מהטמאות וכן תהיה הנשיאה אם הסיט הכלי באמצעות קורה או מאזנים כאלו תאמר ששם ידו או רגלו בכף מאזנים והגביה בזה האופן הכף השני והיה בו כלי מהכלים וראוי שתדע שכל אלו הטמאו' ינהגו גם במצורע כי טמאתו יותר חמורה מטמאת הזב ולזה ראוי שנלמוד אלו הטמאות מהזוב רוצה לומר טמאת משכב ומרכב ומושב ויתר הטמאות הנזכרות בזב:

פסוק יג

וכי יטהר הזב מזובו וספר לו שבעת ימים לטהרתו. ר"ל שיספר לו ז' ימים יהיה טהור בהם מזובו. ולפי שאמר לטהרתו למדנו שראוי שיהיה טהור בכל אחד מאילו השבע' ימים ולזה אם יראה קרי ביום אחד מהם אינו עולה מהמנין ולפי שמצאנו בזבה שלא תכנס בגדר הבא' הקרבנות כי אם בשלשה ימים תראה בכל אחד מהם זיבה כמו שיתבאר מאמרו ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים והנה תלה הענין בזב בראיות לא בימים והוא מבואר שלא יכנס הזב בזה הגדר כי אם בג' ראיות או בראיה שיעורה כג' ראיות או ב' ראיות שיעורן כשיעור ג' ראיות כשיהיה שעור הא' כשיעור ב' ראיות וזה יתבאר עוד ממה שאמר בסוף זאת הפרשה זאת תורה הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע לטמאה והדוה בנדתה והזב את זובו לזכר או לנקבה הנה ביאר שבזב שתי תורות הא' לטמאה והוא מה שזכ' תחלה והאחרת לזב שוה דינו לדין הזבה הנקבה ואמר בו בזב את זובו ולא אמר לזב לבד כמו שאמר תחלה להורות כי זה הזב השני יהיה לו זוב אחר היותו זב והוא יהיה מתואר כשהוא זב בב' ראיות כמו שביארנו ואז יהיה טמא אלא שלא ישוה דינו לדין הנקבה שיתחייב קרבן כי אם בשלשה ראיות וראוי שנדע כי הרחיצה במים חיים וספירת ז' ימים לטהרתו נוהג בכל זב אבל הבאת הקרבנות לא תהיה כי אם בזב בעל שלשה ראיות כי בזה ג"כ ישוה דינו לדין הנקבה וזה כי מפני שהנקבה לא תרחץ במים חיים אחר ספירת הז' ימים כמו הענין בזב הנה לא ימצא בזה הדין שוה לזכר ולנקבה מהתחל' הספירה ואילך אלא בקרבנות לבד ולפי שכלל זוב הזכר והנקבה

יחד ומצאנו בראיות נקבה שאם הפסיק יום שלם בין הראיות שאין הראיות מצטרפות הנה התבאר בזוב הזכר שאם הפסיק יום שלם בין הראיות שאין הראיות מצטרפות:
וכבס בגדיו ורחץ בשרו במים חיים וטהר. ר"ל אחר שעמד שבעת ימים בלא ראיית זוב והנה תהיה טבילתו במי מעין ולא במי מקוה וכבר בארנו הסבה בזה בפרש' שמיני ולפי שהטבילה לא תשל' טהרתה כי אם אחר הערב השמש הנה יטבול ביום הז' מבעוד יום כדי שיבא השמש אחר הטבילה קודם הגיעו ליום השמיני קודם שיביא קרבנות ועוד שהרי מצאנו בשאר טומאת ערב שיטבול מבעוד יום ואם לא יטהר מטמאתו אלא אחר הערב שמש כן ראוי שנשפט בזאת הטבילה:

פסוק יד
וביום השמיני יקח לו שתי תורים או שני בני יונה. לא תור ובן יונה לא בן יונה ותור:
ובא לפני יי' אל פתח אהל מועד. ר"ל חוץ לעזרת ישראל אצל שער המזרחי כי לא יתכן לו להכנס בעזר' עד הביאו חטאתו ואמנם העולה אינה מעכבת את הכפר' ולא הכפרה מעכבת את העולה כמו שהתבאר בזה שקדם וראוי שתדע כי הקרבן הבא על כמו אלו הטמאו' יוכל להביאו אחר על המטהר מטומאתו שלא מדעתו וזה כי אלו הקרבנות ינהגו אפילו בקטן אם קרה לו הצרעת או הזוב ויביא אביו אלו הקרבנו עליו להאכילו קדשים ואם הענין כן בקטן שאין לו דעת מעצמו ואין ראוי לקרב מצד עצמו כלל לפי שאין לו דעת כ"ש שיהיה זה הענין כן בגדול:

פסוק טז
ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע. ראוי שתדע שאין זה נוהג אלא בגדול שנא' ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע ר"ל שיהיה דרכו שתצא ממנו שכבת זרע וסבת זה כי הקטן לא יתכן שתצא ממנו שכבת זרע לפי שמזונו יכלה בגדול גופו ולא יתכן שישאר שם מותר מצומק ומבושל יהיה ממנו זרע והנה לא חלקה התורה בשכבת זרע איך שיצאו בו אע"פ שיצא לסבה מחוץ הנה יטמא וענין השכבת זרע ידוע שהוא לבן נקשר כלובן בצח הבלתי מוזרת ואם לא היה בזה האופן הנה אינו שכבת זרע והנה יקרא גדול לזה העניין מי שדרכו שתצא ממנו שכבת זרע כמו שקדם וכבר התבאר מן החוש שה יתכן כבן תשע שנים ויום אחד:
ורחץ במים את כל בשרו. ר"ל כל בשרו הנראה כמו שהתבא' במה שקדם ולפי שאמר במים ולא אמר במים חיים הנה יתבאר שזאת הטבילה תכשר אפילו במי מקוה:

פסוק יז

וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וכבס במים וטמא עד הערב. ראוי שתדע שכן הדין בשאר הכלים כי השכבת זרע אב הטמא' ויטמא הכלים ואולם זכרה התורה אלו הכלים כי הם אשר יתכן יותר שתמצא בהם שכבת זרע להתאותם למשכב ורכות':

פסוק יח

ואשה כי ישכב איש אות' שכבת זרע. הנה מבואר מצד הלשון שזה הדי' יהיה כשהיה הוא והיא ראויים לשכיבה והיתה שכיבתם באופן עושה פרי להולדה כי השכיבה היא שכב' זרע לא אם בא עליה שלא כדרכה ולא הוציא זרע והנה יתבאר מן החוש שהיא ראויה לבעילה מעת היותר בת ג' שנים ויום אחד כי אז היא ראויה לביאה והזכר יהיה ראויה לביאה מעת היותו בן ט' שנים ויום א' ואמנם ימצא המותר הזרעי באשה קודם המצאו באיש לפי שאינו צריך אל שלמות הבשול שיצרך אליו בזכר והנה זה צריך ביאור יותר רחב. וראוי שתדע כי הטמאות לא יטמאו כשיגעו בבית הסתרים כמו שבארנו במה שקדם ויתבאר גם כן מזה המקום וזה שאם היה אבות הטומאה מטמאין על זה האופן לא הוצרכה התורה להזכיר זאת הטמאה בבועל ובנבעלת כי כל אחד מהם נוגע בשכבת זרע אם בית הסתרים אם בנגלה מבשרו גם לא תטהר הנבעלת בערב אלא אם פלטה השכבת זרע קודם הטבילה כי היא עדיין שכבת זרע זה במעיה ולזה הוא מבואר מזה המקום שהטמאות אינם מטמאות בבית הסתרים:

ורחצו במים וגו'. ר"ל פנים שנטמאו בזאת הביאה וראוי שתדע שאם פלטה האשה השכבת זרע ועדין לא נפסד בגופה לא ירד מגדר השכבת זרע הנה תטמא משום וגעת שכב' זרע כי היא נגעתהו בצאתו בנגלה מבשרה והנה אין השכבת זרע מטמא במשא כי לא נשכרה בו טומאה במשא:

פסוק יט

ואשה כי תהיה זבה. ראוי שתדע שזה הדין ינהג אפילו בקטנה שנאמר כי תהיה זבה וכל קטנה ראוי להיו' זבה דם ממקורה להדחו' שם הדם שהוא בלתי מבושל כי הנאות ימצא הרבה במזון הקטנים ללקיחתם מן המזון יותר מן הראוי:

דם יהיה זובה בבשרה. ר"ל שאין הלבן מטמא בה אבל האדום כשיצא ממקורה שנאמר בבשרה ולפי שלא אמר מבשרה כמו שאמר בזב למדנו אע"פ שעדין בשרה שלא יצא חוץ מהרחם כיון שזב מהמקור אצל הפרוזדור הנה האש' טמאה ולמדנו גם כן שאע"פ שזב מן המקור באונס הנה היא טמאה כי לא התנה שתהי' ההתחלה בזאת הזיבה מבשר' כמו שהתנה זה בזב:

שבעת ימים תהיה בנדתה. ר"ל שהיא קרויה נדה כל ז' ימים אע"פ שלא ראתה דם אלא ביום הא' וכן אם ראתה בכלם תטהר אחר שיכלו ז' ימים אחר שתטבול במים. והנה לא זכרה התורה שיהיה דם הנדה טמא לפי שזה מבואר מעצם הענין וזה שכבר תמצא טומאתה במדרגת טמאת הזב לטמא משכב ומושב ומרכב ולזה ראוי שיהיה משקיה מטמאין כמו הענין בזב וכ"ש דם נדותה כי היא היה סבת טמאתה בצאתו מהרחם ובכלל הנה יתבאר ממה שזכרנו בסוף פרשת שמיני ששרש זאת הטמאה הוא בדם הנדה בעצמו מפני שנעדר ממנו התועלת אשר בעבורו ימשך אל החם והוא ההולדה וראוי שתדע שלא תטבול מבעוד יום ביום השביעי בנדתה מפני שהיום ההוא הוא מימי נדתה ואולי תראה ביום ההוא ותצטרך לחזור ולטבול אחר ששקעה חמה ואולם הזב יתכן שיטבול מבעוד יום כי הוא בחזקת ההנקות מהטמאה ואולי לא יראה וישלם לו ההנקות:

וכל הנוגע בה יטמא עד הערב. רוצה לומ' אדם או כלים והוא מבואר שהאדם הנוגע בה יטמא לטמא בגדים שעליו בעת הנגיעה וזה אפילו מושבה מטמא האדם במגע לטמא בגדים כ"ש היא בעצמה:

פסוק כ

וכל אשר תשכב עליו בנדתה יטמא. רוצה לומר שיהיה הכלי ההוא ראוי שתשב בו וזה מבואר מהשרשים הכוללים עם שכבר נתבאר זב בזב אשר אין ראוי שתהיה טמאתו למטה מטמאת הנדה כמו שנתבאר מדברינו בסוף פרשת שמיני והנה התבאר במה שקדם שטמאה משכב ומושב תהיה כאשר ינשא עליהם הטמא באי זה דרך שיחיה מהדרכים שזכרנו בפרשת זב:

פסוק כא

וכל הנוגע במשכבה יכבס בגדיו ורחץ במים וטמ' עד הערב. למדנו שמשכבה מטמא האדם במגע לטמא בגדים וכן למדנו מזה הענין במושבה בפסוק הבא אחר זה אם על המשכב הוא או על הכלי אשר היא יושבת עליו בנגעו בו יטמא עד הערב ראוי שתדע שאין הרצון בה שכאשר ינשא האדם על המשכב והמושב שיהיה טמא שאם היה הענין כן לא היה ראוי שיאמר בנגעו בו ועוד שאם היה הענין כן הנה ראוי שיטמא לטמ' בגדים שעליו כמו שהתבאר בפרשת זב שאין מגע המשכב והמושב יות' חמור מהנשא עליהם וכבר אמר בכאן יטמא ולא אמר שיהיה טעון כבוס בגדים ולזה הוא מבואר ממה שנזכר בפרשת זב שמה שהעיר עליו בזה הכתוב הוא המרכב שהוא מטמא לטמא בגדים והנ קראו באש' משכב ומושב כי אין ראוי להזכיר המרכב באש' לפי שיש לו פסוק הרגלים אשר הוא כלי לדבר הערוה אמר ותפסקי רגליך לכל עובר והוא מבואר שהמרכב מתיח' מאד למושב וכ"ש מרכב הנשים והנה שתקה התורה מלהזכיר טמאות הנושא ודם הנדה

ומשכב' ומושב' ומרכב' ומשקיה להשענה על מה שזכרה מזה הענין בזב וכן הענין במה שתשאהו או תסיטהו הנדה מהכלי' אבל התורה קצרה בזה במשפטה כי כבר זכרה בזה במה שיספיק ללמד ממנו כי דין טמאת הנדה והזב לטמא זולתה הוא אחד בעינו:

פסוק כד

ואם שכב ישכב איש אותה ותהי נדתה עליו וטמא שבעת ימים. ר"ל שכבר יהיההדין טמא' נדתה עליו להיות טמא ז' ימים מעת שכיבתו עמה והנה ראוי שיהיה הוא ראוי למשכב והיא גם כן ואז ינהג בהם זה הדין זה מבואר מהשרשים הכוללים ולפי שלא אמר שכבת זרע כמו שאמר בפרש' הקודמת הוא מבואר שאע"פ שלא הוציא שכבת זרע יטמא בזה האופן וזה בין ששכב עמה כדרכה או שלא כדרכה או כי כל אחד קרוי משכב כמו שיתבא' מאמרו ואת זכר לא תשכב משכבי אשה:

וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא. ראוי שתדע שכן יהיה הדין במושבו ובמרכבו כאשר ינשא עליהם בועל נדה אלא שאין משכבו ומרכבו מטמאים אדם וכלי' במגע ובמשא כי התורה לא זכרה זה כן כמו שזכרה אותו בזב ובנדה ויתבאר מהשרשים הכוללים כי מזאת הטמאה החמורה הם משללים לא מהטמאה אשר למטה ממנה והוא לטמא אוכלין ומקין ועוד שזה ראוי בהם כי הם ולד הטמאה וזה שהתבאר שהראשון לטמאה מטמא אוכלים ומשקין:

פסוק כה

ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים. הנה מפני אמרו ימים יחוייב שיהיו שני ימים לכל הפחות הנה הפחות שיאמר בו ימים רבים הוא שלשה ימים. ולזה לא ינהג הדין שזכר אחר זה בהבאת הקרבנות כי אם בזבה שראתה שלשה ימים זה אחר זה:

בלא עת נדתה. ר"ל שלא היה זה בשעת הימים אשר בהם נדה כי כבר התבאר דין הראיה שתהיה בעת נדתה אבל זאת הזיבה תהיה במה שישאר מימי וסתה אחר זמן נדותה כשישפע מהדם בה יותר מהנהוג לפי העניין הטבעי וזה התוספת יקרא זיבה והנה קרא בלא עת נדתה כשלא היה הזיבה נמשכת לשבעת ימי הנדה אך היה שם הפסק יום אחד או יותר ולזה אמר אחר זה כי תזוב על נדתה ר"ל שלא היה הפסק בין ימי הנדה לימי הזיבה:

כל ימי זוב טמאתה כימי נדתה תהיה טמאה היא. למדנו מזה שטמאתה בימי זונה אע"פ שלא ראתה שלשה ימים היא כטמאת הנדה באותן הימים ולזה תטהר בערב כשטבלה כמו שתטהר הנדה כשטבלה ביום השביעי ואע"פ שראתה בו דם אלא שראוי שתשמר מזה כי אולי תראה למחרת היום ההוא ותהי' טמאה למפרע עד שאפשר שתבא לכלל זבה גדולה ויצטרכו לה שבע' ימים נקיים מזוב קודם שתטהר כמו שיתבאר:

פסוק כו

כל המשכב אשר תשכב עליו כל ימי זובה כמשפט נדתה יהיה לה. וכל כלי אשר תשב עליו טמא יהיה כטמאת נדתה. למדנו מזה המקום שהמשכב ומושב טמא בנדה הוא כשהיה מיוחד למשכב ומושב והזבה היא מטמא' משכב ומושב ומרכב כמו הנדה וכן הענין ביתר הטמאות:

פסוק כז

כל הנוגע בה יטמא וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב. באר דין נגיעת המשכב והמושב ושתקה מזכירת טמא' נשיאות שלהם או הנשאם להשענ' שזה יתבאר מה שזכרה מזה:

פסוק כח

ואם טהרה מזיבה וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר. ר"ל שלא תטהר עד שיעברו עליה שבעת ימים תמצא בהם טהורה מזובה ולזה אם ראתה דם בסבת דבר לא יתכן שיקרא זוב כאלו תאמר שתהיה מקשה ללילד ותראה דם מחמת קושי ההוא הנה לא תסתר הראייה ההיא מה שעבר מהשבעה ימים הנקיים מזוב. ואמרו ואחר תטהר ר"ל שתטבול במים כמשפט הטמאים והנה תביא אחר זה קרבנות שלה להשלים הטהרה למקדש וקדשיו כמו הענין בזב ויולדת:

וראוי שיתבאר מזה המקום שימי הנד' הם קודמים לימי זיבה שנאמר או כי תזוב על נדתה ויתבאר שהמעט שיהיו ימי הזיבה הם י"א יום וזה כי ימים רבים יהיה על המעט שלשה ימים ושבעה ימים שתמנה אחר זה תטהר בהם מזובה הנה אם כן הם ראוים לזיבה כי מה שתראה בהם יהיה זיבה וההפסק המועט שיהיה בין ימי הנדות לימי הזיבה שרמז עליה באמרו בלא עת נדתה הוא יום אחד ולזה יתבאר שימי זיבה הם על המעט אחד עשר יום אחר ימי נדה והיה זה כן לפי שאי אפשר שתקבע האשה וסת לנדתה בפחות מי"ח יום בין וסת לסת והנה מי שימצא על הרוב בין וסת לוסת הוא חדש יום ולזה הנה כשתראה תחלה תהיה נדה ז' ימים ומה שתראה תוך י"א ימים הבאים אחריהם היא זיבה בהכרח כי אי אפשר שיהיה בין וסת לוסת פחות מי"ח יום ואולם מה שתראה אחר הי"א יום אולי הוא וסת נדתה כיון שלא קבעה לה וסת עדין ואולם אם קבעה לה וסת הנה יהיה כל מה שתרא' אחר ימי הנדה זבה ולזה אמרה התורה בלא עת נדתה שכל מה שתראה בזולת העת שקבעה לנדתה הוא זיבה תדע שכן הוא שהרי אמרה תורה ואשה כי תזוב זוב דמה ימים רבים למדנו מזה שאפילו היה מספר הימים אלו אלף יום הנה הם ימי זיבה ולזה תמצ' שאמרו רז"ל שהרואה עשרה ימים טמא ועשרה ימים טהור הנה יהיה ימי שמושה כימי זיבתה וכן למאה וכן לאלף למדנו מזה שאף ראתה אלף ימים

זה אחר זה שכלם ידי זבה לבד השבעה הראשונים שהם ימי נדה והנה תמנה מהימים הטהורים שבעה לטהרה מזיבה והשאר תוכל לשמש בהם והם במספר ימי זיבתה ולזה אמר שהרואה ז' ימים טמא וז' ימים טהור משמשת רביע ימיה. וזה שהשבעה הראשונים הם ימי נדה ותטהר בסופם ותשתמש השבעה הטהורים והשבעה ימים הבאים אחריהם תהיה זבה גדולה ותטהר מזובה בז' ימים הטהורים ולא תשמש כלל ואחר ישובו ימי נדה ויחזור בה בסבות בזה האון הנה תשמש שבוע אחת בכל כ"ח ימים ויהיה בין וסת לוסת כ"ח יום ואם ראתה ז' ימים טמאים ושמנה ימים טהורים משמשת ט"ו יום מתוך מ"ח וזה שהיא תהיה זבה קטנה בעד היום הנוסף ותצטרך לשמור יום אחריו שמא תראה וישארו לה ז' ימים טהורים ולא ישאירו מהי"ח יום כי אם ב' ימים תהיה בהם זבה קטנה והראיה הבאה אחריהן אולי היא וסת נדות כי כבר עברו הי"ח יום ולא הגיע יעדין לגדר הזבה גדול' ולזה תמצא ו' טמאים ויום טוהר להשלים הז' וישארו לה ז' ימים טהורים לשמש עם בעלה ואחר זה יכנסו ארבעה ימים מהשמנה הטמאים תוך ימי זיבה ותהיה זבה גדולה ולזה יהיו כל השמנה הטמאים ימי זיבה ותמנה אחריהם שבעה נקיים וישאר לה יום אחד ואחר זה ישובו ימי נדה בזה האופן וילך זה בסבות והנה לרב המורה בזה דרך אחרת ואינו מסכים ללשון הלכה אשר בנדה בזה לא במה שאמרו משמשת רביע ימיה כי לא תשמש לפי דעתו כי אם שביעית ימיה ולא במה שאמרו ט"ו יום בכל מ"ח וזה כי לפי שרשיו לא תשמש במ"ח יום השניים כי אם שלשת ימים וזה שהוא ימים הראשונים מהשמנה ימים הטמאים הם ימי זיבה לפי שרשי הרב ותהיה בהם זבה גדולה ולזה יתבאר שלא תשמש בח' ימים הטהורים כי אם היום אחרון מהם ואחריהם יהיו הח' ימים הטמאים כלם ימי זבה ולא תשמש בימים הטהורים הבאים אחריהם כי אם ביום אחד וכן לא תשמש במ"ח יום השלישיים כי אם ג' ימים הנה אם כן לא תשמש באלו המ"ח ימים השלישיים כי אם שלשה ימים ואחריהם גם כן יהיו כל הח' ימים הטמאים ימי זיבה ולא תשמש בימי' הטהורים הבאים אחריהם כי אם ביום אחד בלבד וזה כי מהשמנה ימים הטמאים הראשונים יהיו השבעה ימים האחרונים ימי זיבה תהיה בהם זבה גדולה ולא תשמש בימים הטהורים הבאים אחריהם כי אם יום אחד מהם. ואחריהם יהיו השלשה ימים האחרונים משמונה ימים הטמאים ימי זיבה תהיה בהם זבה גדולה ולא תשמש בימים הטהורים הבאים אחריהם כי אם ביום אחד מהם ולזה יתבאר כי דעת רז"ל הוא לפי מה שהושרשנו והוא הנראה מלשון התורה ולולי כי יארכו הדברים יותר מן הראוי היינו מבארים דעתנו בזה ממקומות רבים מדברי רז"ל בזה המתירים במה שאפשר שיסופק על זאת ההנחה אלא שזה יותר ראוי שיהיה

בחבורינו התלמודיים. והנה הזבה הקטנה לא יחוייב בה שתהיינה הראיות שתראה אחר זה אחר הי"ח יום מהזיבה כי התורה לא תראה שיקרא זוב בה רק ימי טמאת אבל בזבה גדולה התבאר מהתורה שכל הנמשך לראייתה הוא זוב ואע"פ שתראה אותו באחד מהז' ימים לטהרתה מזובה והנה בזה האופן יתבאר לך מה שאמרו שדמי האשה מעטים בימי זובה ולזה היא בחזק' טהורה אע"פ שלא בדקה עצמה כל זמן שלא ראתה טמא והוא מבואר שכל מה שרחקה האשה מוסתה יהיו דמיה יותר מעטים ולזה היא מהשקר שנאמר במי שקבעה לה וסת מארבעים ים לארבעים יום דרך משל שאחר עבור שבעה ימים יהיו דמיה מועטין וישובו להיות דמיה מרובין אחר עבור י"ח יום אבל מן הראוי שיהיו יותר מועטין ולזה לא תצטרך לבדוק אלא סמוך לוסתה לא בז' ימים הבאים אחר י"ח יום מימי וסתה ולזה לא יהיו ימי נדה אלא כשלא היה לה וסת קבוע שהוא נשפט שזה וסת שני וכבר הארכנו בזה יותר מן הראוי ולפי שלא אמר בזה וספרה לה שבעת ימים לטהרתה כמו שאמר זה בזב למדנו שאלו השבעה ימים אע"פ שלא תהיה בהם טהורה כיון שהיא בהם טהורה מזב שלה הנה אינם סותרת בזה הימים הנקיים וזה יהיה כשתראה דם קושי בהם שהיא טמאה או כשיהיו קצם ימי נדה שאינה רואה בהם ואולם בזב אמר שיטהר בהם מזובו ושיהיו עם זה לטהרתו ולזה אם ראה קרי באלו הז' אע"פ שהם טהורים מזובו הנה אינם לטהרתו וסותר יום ראיי' הקרי כי הלכה טמאתו ביומו והזהרתם את בני ישראל מטמאתם ולא ימותו בטמאם את משכני אשר בתוכם. למדנו מזה שאין ישראל מוזהרים על הטמאה רוצה לומר שלא יטמאו באלו הטמאות אבל ראוי שישמרו מהכנס למקדש בהיותם טמאים כדי שלא ימות ולזאת הסבה ראוי שידקדקו בהם הענין הטמאו' כדי שיתבאר להם מתי הם טמאים כדי שלא יכנסו למקדש בהיום טמאים ולזאת הסבה ראוי שידקדקו בה יותר בעלותם לרגל כי אז היה מדרכם לראות את פני יי':

פסוק לב

זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע לטמאה בה. לפי שחזר להזכיר אחר זה תורת הזב ואת זובו למדנו כי לזב ב' תורות וזה הזב בעל שתי ראיות הוא טמא ואינו מביא קרבן ולזה אמר לטמאה בה והזב את זובו הוא בעל שלש ראיות והוא יתחייב בקרבן כמו שבארנו במה שקדם:

פסוק לג

והדוה בנדתה והזב את זובו לזכר ולנקבה. ר"ל החולה בנדתה והוא בעת וסתה כי אז תרגיש שראשה ואיבריה יהיו כבדין עליה והזב את זובו לזכר ולנקבה למדנו מזה שהם

טמאים בזוב אע"פ שהם קטנים כי אמרנו זכר ונקבה יכלול הקטנים והגדולים ולמדנו שהזב בעל שלש ראיות יסכים לזבה גדולה בהבאת הקרבנות כמו שבארנו:
ולאיש אשר ישכב עם טמאה. לפי שאמר עם טמאה ולא אמר עם נדה למדנו שעם איזו טמאה שישכב מהטמאות הדומות לנדה כגון יולדת וזבה גדולה או קטנה הנה יהיה הבועל טמא באופן שנזכר בבועלי נדה ובכאן נשלם הביאור בזאת הפרשה:

פרק טז

פסוק א

אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני יי' וימותו. ר"ל בקרבתם לפני יי' להקטיר הקטרת ויהיה עניינו כטעם בגשתם אל המזבח או יהיה זה חטא שני לבני אהרן רוצה לומר שבאו לפני לפנים ובעבור כן סמך לזה הספור אמרו דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש והביאור הראשון הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב ואמנם סמך לזה הספור זאת האזהרה לבאר שהדברים שהעונש עליהם מיתה בידי שמים אין ראוי להקל בהם כי השם יתע' יקח נקמתו מהאיש העובר עליהם כמו שלקחה מבני אהן ולזה ראוי שייראו מאד מעבור על כל אלו האזהרות והנה לא בארה התורה מה היה זה הדבור ואפשר שיהיה הדבור ההוא הוא הדבור הנזכר אחר זה במה שאמר ויאמר יי' אל משה דבר אל אהרן אחיך ויהיה כפול המאמר בזה בטעם אמרו תחלת דבר יי' בהושע ויאמר יי' אל הושע ואפשר שרמז בזה המקום אל הדבור הנזכר בפרשת שמיני שהיה אחרי מות שני בני אהרן והם האזהרות שנזכרות שם שנתחייבו עליהם הכהנים מיתה בידי שמים והנה זה הענין שזכר בזה המקום מעבודת יום הכיפורים היה אז ואמנם הפסיקה התורה בין שני אל המאמרים וזכרה ענין המאכלות אסורות והמותרות והטמאות והטהרות כי עבודת יום הכיפורים היתה מכוונת לנקות הטמאות כמו שיתבאר ולזה זכר' אותם התורה קודם שתזכיר זאת הפרשה והנה נזכרו המאכלות קודם הטמאות לפי שענינם מתיחס כמו שהתבאר מדברינו במה שקדם:

פסוק ב

ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת. רוצה לומר בבית קדשי הקדשים:
אל פני הכפרת אשר על הארון ולא ימות. באר שאם יבא שם בזולת זה האופן שזכר בזאת הפרשה אפילו ביום הכיפורים שצוהל הכנס שם יתחייב מיתה שנאמר בזאת יבא אהרן אל הקדש רוצה לומר בזה האופן לא בזולתו ולא בזולתי היום הזה מהשנה והוא העשירי לחדש שביעי כמו שנזכר בזאת הפרשה וראוי שתדע כי בבית שני לא היה שם ארון כי כבר גנזו יאשיהו ועם כל זה היה שם קדש הקדשים והיה שם צורת כרובים

להורות על מציאות הצורות הנבדלות אשר בעבורו היה קדש הקדשי' אף על פי שאין שם ארון וכפרת ולהעיר על שאין ארון וכפרת מעכבים זאת העבוד אמר אחר זה בזאת יבא אהרן אל הקדש:

כי בענן אראה על הכפרת. רוצה לזמר שכבודי נראה משם בענן וממנו מגעת הנבואה כמו שאמר ונועדתי לך וגומר. ולזה ראוי לתת מעלה וכבוד לזה המקום הנכבד שמעיר על אופן הגעת הנבואה ועל מציאות הצורות הנבדלות ולזה היה נראה שם על צד המופת בעת הגעת הנבואה למשה ענן להעיר כי שם מה שיעיר על הנמצא אשר ישפיע הנבואה שהאדם לא יכול להשיגו השגה שלמה כמו שלא יושג בשלמות המוחש לחוש הראות כשהיה ענן בין החוש והמוחש ולהיות העניין כן הנה אין ראוי שיתמידו להכנס בזה המקום הנכבד כי זה מה שיפחית מעלתו בנפש ויהיה זה סבה אל שתעלם הכונה שכונה התורה בענינו:

פסוק ג

בזאת יבא אהרן אל הקדש וגומר. ראוי שתדע שזה יהיה אחר הקריבו תמיד של שחר עם שאר העבודות הנעשות אז כמו הקטרת הקטרת והטבת הנרות כי כבר התבאר שאין קרבן קרב קודם תמיד של שחר והנה יתבאר אחר זה איך יקריב אלו הקרבנות:

פסוק ד

כתנת בד קדש ילבש וגומר. למדנו מזה שהוא משמש בעבודות המתיחסות לכפרת היום בבגדי לבן והם של פשתן ולא יחוייב בחוטן שיהיה כפול ששה שנאמר בד ולא ישמש אלא בד' בגדים והנה העבודות המיוחסות לכפרת היום הם חטאתו וחטאת העם ושעיר המשתלח הנזכרים בזאת הפרשה והכנסת הקטרת לפני לפנים כי כל זה נזכר בזאת הפרשה אחרי זכירתו אלו הבגדים להורות שכל אלו העבודות בבגדי לבן הם נעשות ואולם עולתו ועולת העם והקטרת אמורי פר ושעיר הנשרפין היה בבגדי זהב רוצה לומר בשמנה בגדים אשר לכהן גדול אף על פי שיחשב היותו מיוחד לכפרת היום וזה שכבר אמרה התורה זה בביאור בזאת הפרשה שנאמר ורחץ את בשרו במים במקום קדוש ולבש את בגדיו ויצא ועשה את עולתו ואת עולת העם וגו'. ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה. והיה זה כן כי שלמות הכפרה היא בחטאת כמו שהתבאר במה שקדם וכיון שנזרק דמו שלמה הכפרה ולזה לא תהיה הקטרת האמורי' של פר ושעיר מהעבודו' המיוחדו' לכפר' חיו' ולא עשיית עולתו ואת עולת העם והנה היו אלו העבודות בגדי לבן כי לחזק ההוראה שהיתה בהם על עניני החמר וחסרונו אשר הוא סבת הטומאה והחטאים שיכפר עליהם ביום הזה ראוי שיוסר ממנו זה הכבוד הנפלא שהיה לו בלובשו בגדי זהב וישמש בדמות הבגדים שישמש בהם כהן הדיוט הלא תראה של זאת הסבה נשרף הפר והשעיר חוץ

לשלשה מחנו' ויטמא שורפם ושולח השעיר האחד לעזאזל ויטמא משלחו עם שהלובן מורה על הנקיון מהחטאים כאמרו אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וזה גם כן ראוי שילבש בגדי לבן בעבודות אשר תהיינה לנקות מהחטאי' והוא מבוא עוד שאינו ראוי שיכנס לפני לפנים בבגדי זהב כי ראוי שיכיר היותו שפל ונבזה ביחס אל השם יתעלה והשכלים הנפרדים אשר מה שבמקום ההוא מעיר על מציאותם וראוי שלא יעלם ממנו שכל העבודות הנעשות ביום ההוא במקדש היו על יד כהן גדול וזה שאתה תמצא בכל הפרשה הזאת שעל יד אהרן תעשינה אלו העבודות המיוחדות לכפרה והבלתי מיוחדות לכפרה והנה בפרשת פינחס זכר בעבודת היום מוסף היום ושעיר חטאת מלבד חטאת הכפורים ומלבד עולת התמיד וזה ממה שיורה שעל ידי מי שיעשה חטאת יום הכפורים תעשה עולת התמיד ומוסף היום ושעיר חטאת השני אלא שלא יהיה בבגדי לבן כי אם מה שזכרנו:

ורחץ במים את בשרו ולבשם. מצינו בזה המקום שבלבישתו בגדי הלבן יצטרך טבילה וכן מצינו במה שאחר זה כי בלבישתו בגדי זהב הוא טעון טבילה ומזה המקום נלמד שבכל עת שימיר מבגדי זהב לבגדי לבן או מבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה. ומזה המקום יתבאר שהוא טעון קדוש ידים ורגלים בין בגדים לבגדים וזה כי גם כן במקומות שלא הצריכה התורה טבילה הצריכה קדוש ידים ורגלים כל שכן שיצטרך במקום שהוצרך לטבילה ואחשוב שהוצרכו אלו הטבילות הנוספות בזה היום להורות על חוזק ההנקות מאלו הדברים החמריים שהם סבת הטמאות והעברות שיכופר עליהם ביום הכפורים ולפי שהכפרה הזאת כוללת לכל ישראל חוייב שתהיה על יד הנכבד מהכהנים:

פסוק ה

ומאת עדת בני ישראל יקח וגומר. הנה זה היה לקוח ממה שהיה מכלל ישראל והם חציי השקלים המוכנים לכל עבודת אהל מעד ומזה המקום נלמד שהפר והאיל שהיה מביא כהן גדול היה משלו לא מכלל הצבור ואלו השני שעירות הם שעיר המשתלח ושעיר הנשרף בחוץ שניהם חטאת כמו שנבאר בזה הפסוק והנה תבא העולה אחריהם להורות שנשלם הרצוי:

פסוק ו

והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו. ראוי שתדע שזאת הכפרה הוא ודוי דברים שהרי אמר אחר זה בשעיר המשתלח יעמד חי לפני ה' לכפר עליו. וכבר התבאר בזאת הפרשה שזאת הכפרה היא ודוי דברים שנאמר וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונות בני ישראל. ומשם יתבאר שהודוי הוא

אחר הסמיכה והנה זאת ההקרבה הוא שיביאהו לצפון העזרה ויהיה ראש הקרבן מצד המערב ופני הסומך גם כן לצד המערב ויתודה בעדו ובעד ביתו. וראוי שתדע כי ביתו יאמר על אשתו ויאמר על הכהנים הדיוטים שהם בניו. ולפי שאמר אחר זה וכפר בעדו ובעד ביתו ואמר בסוף הפרשה ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר למדנו שההודאה בביתו הנאמר ראשונה נאמר על אשתו וביתו הנאמר שנית מורה על הכהנים ולזה ראוי שיהיה לכהן גדול אשה ואז יתכן לו לעבוד עבודת יום הכיפורים והיה זה כן כדי שיהיה יותר נקי מהרהור מעניני המשגל לפי שיש לו פת בסלו:

פסוק ז

ולקח את שני השעירי' והעמיד אות' לפני יי' פתח אהל מועד. הנה העמדתם תהיה למזרח העזרה לפאת צפון ופניהם לפאת המערב שנ' לפני י' באופן שאשר יהיה ליי' מהם יקריבהו לפאת מערב לשחוט אותו שם שנאמר אחר זה והקריב אהרן את השעיר אשר עלה עליו הגורל ליי' ועשהו חטאת:

פסוק ח

ונתן אהרן על שני השעירים גורלות גורל אחד ליי' וגורל אחד לעזאזל. לפי שאמר על שני השעירים את שני השעירים שני שעירי עזים לחטאת וההמנות במספר יהיה ביותר שלם שבפנים באחדים השוים והמסכימים למדנו שראוי שיהיו שוים ושתהיה לקיחתם כאחד עד שיהיו שנים תמיד. וענין הגורלות לפי מה שיורה עליו הגדר הוא שישימו שני גורלות במקום מכוסה ויגיעו הדבר אשר בו הגורלות ויקחו ממנו אחד בזולת שיראוהו וישימיהו על אחד מהדברים אשר יפילו עליו הגורל והשני על השני ולזה ראוי שיהיו הגורלות שוים ומסכימים באופן שלא יוכר במשושם בהם דבר והמשל שאם היה אחד של אבן ואחד של עץ הנה יכיר הגורל איזהו במשושו אותו ויהיה ענינו כאלו לא היה שם גורל וכן הענין אם היו שניהם מדבר אחד נהיה האחד גדול והאחד קטן והנה אלו הגורלות היה כתוב באחד מהם להשם ובשני לעזאזל:

פסוק ט

והקריב אהרן את השעיר אשר עלה עליו הגורל ליי' וגו'. לפי ששניהם חטאת כמו שקדם הנה ראוי שיאמר הכהן שהוא ליי' חטאת והנה יעשהו חטאת לשם יתע' בזה המאמר רק בתחלת ענינו לא היה מבואר בו אם יהיה לשם יתע' או לעזאזל והנה יניעהו ויקריבהו לצד המערב בעת ההיא להורות שהוא יהיה קרב להשם יתעלה:

פסוק י

והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד חי לפני יי' לכפר עליו לשלח אותו לעזאזל המדברה. הנה זה השעיר אשר לעזאזל היה עומד חי יפניו למערב כדי שיתכפר עליו

בהתודותו עליו כמו שיזכור אחר זה ולזה היה עומד שם עד השלימו הזאות דם הפר והשעיר כי אחר זה יתודה עליו ואחר זה ישלח אותו לעזאזל המדברה ולזה היה ראוי שיעמוד במקום אשר משם משתלח והוא אצל מזרח העזרה והנה עזאזל הוא מקום גבוה וקשה והיה במדבר שלא יעבד בו ולא יזרע:

פסוק יא

והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו ושחט את פר החטאת אשר לו. רוצה לומר שיקריבהו עוד שנית לפאת מערב כדי שיהיה במקום שחיטתו ויסמוך עליו ויתודה בעדו ובעד הכהנים והנה יתבאר לשון זה הודוי והודוי הקודם במה שיבא בזאת הפרשה ותכף לסמיכתו וישחט את פר החטאת אשר לו. וראוי שתדע כי מפני שהיה מחוייב שיהי' הוא בעצמו מקבל הדם בכלי שרת בימין ובה ישחוט הנה לא ישחוט כי אם רוב הסימנין כדי שלא יצא דם הפר מפני זאת השחיטה ולפי שבזה האופן נשלמה השחיטה לפר הנה ישלים כהן אחר לחתך הסימנין והעורקין באופן שיצא הדם ואז יקבל הכהן הגדול הדם בכלי שרת כמשפט ואם יאמר אומר שהוא ראוי שתהיה השחיטה באופן שיצא ממנה הדם לחזות בו ולזה לא יכשר זה אלא בכהן גדול אמרנו לו שזה בלתי אפשר אם לא ישפך הדם ואולי ישפך ממנו באופן שלא ישאר ממנו כדי להזות וגם כן הנה לא חייבה התורה שיהיה על ידי כהן גדול כי אם השחיטה לא חתיכת הורידין ולזה יתכן חתיכתם על ידי כהן אחר ולפי שההזא' לא תהיה כי אם אחר הקטרת הקטורת לפני לפנים הנה יהיה אחד מהכהנים מנדנד הדם במזרק כדי שלא יקרש באופן שיוכל להזות ממנו:

פסוק יב

ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח מלפני יי'. ר"ל מעל מזבח העולה מהמערכה שהיתה שם מוכנת לזה לצד המערב ולזה היו שם ד' מערכות ביום הכיפורים כמו שבארנו בפרשת צו ומזה המקום יש ללמד שמערכת האש אשר יביאוהו למזבח הקטרת הוא יותר מערבית מהמערכה הגדולה וראוי היה להיות כן כי מה שהוא נכנס לפנים הוא יותר ראוי שיהיה יותר מערבי ויותר מערבי היה מה שהיה נכנס לפני לפנים לזאת הסבה בעינה ולפי שאמר גחלי אש למדנו שלא יביאם שם אלא מעוכלות ולא עוממות אלא לוחשות וראוי שיהיה האש בכלם שנאמ' גחלי אש והיה זה כן כדי שלא יהיה מהם בעצמם עשן אבל יהיה כל העשן מקטרת הסמים וכדי שיעלה בקלות ראוי שיהיו הגחלים לוחשות ולא עוממות:

ומלא חפניו קטרת סמי' דקה והביא מבית לפרכת. לפי שהקטרת היתה דקה כמו שאמר ושחקת ממנה הדק. למדנו שמחזיר ממנה למכתשת כדי שתהיה בתכלית הדקות

באופן שיוכל לקחת משם מלא חפניו מהקטרת השחוקה שנית ולפי שאמר שיביא מבית לפרכת מלא חפניו עם לקיחתו מלא המחתה שהיא בהכרח בידו הימנית לפי מה שהתבאר מהשרשים הכוללים הנה ימדוד מלא חפניו מקטרת הסמים וישימהו בכף אחד לא בחפניו כי לא יוכל עם זה לשאת המחתה בידו ולזה ישא הכף בשמאלו עד אשר יניח המחתה בקדש הקדשים ואחר ישוב הקטרת לחפניו כמו שצותה התורה ומשם יתנהו על האש וכבר נתן הסבה בזה אחר שישלם ביאור זאת הפרשה:

והביא מבית לפרכת והביא את דמו אל מבית לפרכת. רוצה לומר אף על פי שאין שם ארון וכפרת ולזה עשו זה בבית שני שהיו שם כמה נביאים והנה אחשוב שהיה הכפרת בבית שני עם הכרובים כי כבר הקפידה התורה בהזאת דם הפר ושעיר של יום הכיפורים שתהיה על פני הכפורת ולפני הכפרת:

פסוק יג

ונתן את הקטרת על האש לפני יי'. הנה יתבאר מזה שהוא יניח תחלה המחתה לפני לפנים לפני יי'. ר"ל לפני הארון ואחר כך יתן הקטרת עליה ולפי שהוא ראוי שיהיה הקטרת מלא חפניו כמו שנזכר בפסוק הקודם ומשם יתנהו על האש הנה יקח הכף בשיניו או באי זה צד שיוכל ויוציא משם בגודלו הקטרת עד שישיבה לחפניו ומשם יתן אותה על האש במה שיהיה ממנו לצד המערב שנ' לפני יי':

וכסה ענן הקטרת את הכפרת אשר על העדות ולא ימות. למדנו מזה שהוא ראוי שיהיה בקטרת מה שיעלה עשן באופן שיהיה עשן הקטרת מוחש והוא הנקרא מעלה עשן והיה נכנס בסמני הקטרת ואם לא היה זה הסם שם יתחייב מיתה. והוא מבואר שאין ראוי שיכניס שם קטרת זרה. ר"ל שלא תהיה במתכונת קטרת הסמי' שאם הכניסה שם הנה נכנס שלא לצורך עבודה ויתחייב מיתה כמו שקדם והנה ישאר שם הכהן עד שיעלה ענן הקטרת וכסה את הכפרת ואחר כך יצא משם וראוי שיהיו פניו לצד המערב גם בצאתו כי אין ראוי שיהיה אחוריו אל ארוך יי' וזה מבואר בנפשו כל שכן מה שנראה שדקדקה התורה בכל הנעשה שיהיה לפני יי':

פסוק יד

ולקח מדם הפר והזה באצבעו על פני הכפרת קדמה ולפני הכפר' יזה שבע פעמים מן הדם באצבעו. לפי שהכפרת פנים לצד המזרח ולצד צפון ולצד דרום הנה זכרה התורה שתהיה זאת ההזאה אצל פני הכפרת לצד מזרח שהוא כנגד פני הכהן כשיהיה פניו אל הארון והנה מלבד זאת ההזאה שהיא על פני הכפרת יזה לפני הכפרת שבע פעמים וגו' כמו שנתבאר בהזאות הדומות לזה במה שקדם ואמנם קצרה התורה בזה והנה תהיה

ההזאה הראשונה למעלה והשבע למטה לפי שנאמר על הכפרת ושאר הזאות הם לפני הכפרת והוא מבואר ממה שקדם שאלו ההזאות יחוייב שיהיו באצבעו הימנית:

פסוק טו

והמשלח את השעיר לעזאזל וגומר. ראוי שתדע שלא יקרא משלח עד שיצא מהעיר שבית המקדש בתוכה כאלו תאמר חוץ מירושלים כי כל זמן שהוא בעיר הוא במה שממנו התנועה כי העיר הוא הפך המדבר שאליו התנועה ובצאתו מהעיר והוא בדרך אז החל בתנועה הזאת ואז יקרא משלח ומן אז יטמא בגדים שעליו ולא יטמא הנוגע בשעיר הזה אבל יטמא משלחו מצד מה שהוא משלחו אף על פי שלא נגע בו וראוי שיתבאר מזה שהמוציא פר ושעיר הנשרפין מחוץ למחנה הוא טמא ומטמא בגדים כי הוא ראוי בזה כמו שמשלח שעיר המשתלח כי הם נשרפין חוץ למחנה מפני שאתם העונות כמו שישתלח השעיר מפני שאתו העונות ועוד שהרי מצינו בהם שהשורף אותם טעון כבוס בגדים ולזה ראוי שנלמד מזה כי הם יטמאו מוציאם כמו שעיר המשתלח שיטמא משלחו שאם לא יטמאו אלא השורפם לא היה ראוי בשעיר המשתלח שיטמא כי אם מי שידחפנו להמיתו ולא יטמא בגדים קודם זה:

פסוק טז

וכפר על הקדש מטמאות בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם. יקרא קדש מקום הקדשים ואמר שבאלו ההזאות יכפר עליו מטמאות בני ישראל בענין מקדש וקדשיו אם נכנסו במקדש בטומאה או אכלו קדשים בטומאה. ומפשעיהם לכל חטאות הטמאה שהם אלו שזכרנו והנה הפשע יאמר על מה שהוא בזדון וזה מבואר מצד הוראת הגדר ולזה יכפר על זדון טומאת מקדש וקדשיו בזה האופן בפר כהן גדול ושעיר הנעשה בפנים ר"ל שבפר כהן גדול יכפר עליו ועל ביתו ועל הכהנים ובשעיר הנעשה בפנים יכפר על כל ישראל. והנה יכפרו אלו הקרבנות החמורות שבעבירות אלו הטמאות וראוי שתשלם הכפרה בכל מיני עבירות אלו הטמאות כי מן השקר שתשגיח התורה בכפרת קצת מיניהם ולא תשגיח בשאר וזה שקרבן עולה ויורד יכפר על טמאת מקדש וקדשיו כשהית' שם ידיעה בתחילה ובסוף והעלם בנתים כמו שיתבאר בפרשת ויקרא ופר ושעיר הנעשה בפנים ביום הכיפורים מכפר על זדון אלו הטמאות וישאר מאלו העברות מה שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף ומה שיש בו ידיעה בסוף ולא בתחלה ומה שיש בו ידיעה בתחלה ולא בסוף וכבר מצאנו כפרת אלו הטמאות בשעיר ביותר חמור שבמיניהם ולזה כשמצאנו שעירים באים לכפרה ולא נתבאר מה יכפרו הנה יתבאר שהם באים לכפר על דבר שהוא מסוג מה שיכפר עליו זה השעיר וכל שכן שיתבאר זה בשעיר חטאת הנעשה במזבח העולה ביום הכפורים שנאמר בו בפרשת פינחס ושעיר

חטאת אחד לכפר עליכם מלבד חטאת הכיפורים למדנו שהוא מכפר על דבר הוא מסוג מה שיכפר עליו חטאת הכפורים והנה ראוי שיכפר על דבר שהוא יותר קל מזדון הטמאה כי ראשונה ראוי שיתנקה מהדבר החמור ואחר כן מהקל וזה מבואר במעט עיון ממה שקדם בענין הקרבנות. וכבר מצאנו עוד בראשי חדשים וברגלים שעירי חטאות ונאמר בהם שהם לכפר כמו שנזכר בפרשת פינחס וראוי שיהיו מכפרים הקל שבמיני אלו הטמאות כי החמור יכפר עליו ביום הכיפורים ולזה יכפר השעיר הבא אחריו על החמור שבמינים הנשארים ולזה יכפרו שעירי ראשי חדשים ושעירי הרגלים על שגגת הטומאות במקדש וקדשיו שאין בהם ידיעה לא בתחלה ולא בסוף ויכפר שעיר הנעשה בחוץ ביום הכפורים על היותר חמור מזה שלא יבא בשום פנים לחייב קרבן עולה ויורד והוא מה שאין בו ידיעה בתחלה ויש בו ידיעה בסוף והנשאר מהעברת אלו הטמאות הוא מה שיש לו ידיעה בתחלה ואין בו ידיעה בסוף וזהו אפשר על חיוב קרבן עולה ויורד וזה יהיה כשתתחדש לו הידיעה במה ששגג בו ואין בכאן כי אם אחד משעירי יום הכיפורי' לכפר עליו על זאת הטומאה כל זמן שלא תתחדש לו ידיעה בה וראוי שתיוחס זאת הכפרה לשעיר הנעשה בפנים לפי שהוא היותר חזק לכפר על הטמאות ולזה יכפר על זדון הטומאה ולפי שהחמור שבמיני השגגות אחר המין שיתחייב עליו קרבן עולה ויורד הוא מה שיש בו כח על שיתחייב עליו קרבן עולה ויורד הנה תיוחס זאת הכפרה לשעיר הנעשה בפנים ולא ייחדה התורה שעיר בכפרת זה המין מהטומאה לפי שזאת הכפרה אינה שלמה כי כל זמן שתתחדש לו ידיעה בסוף על שגגתו יתחייב קרבן עולה ויורד מה שאין כן בשאר הכפרות הבאות על הטמאות שייחדה התורה בהם שעיר:

וכן יעשה לאהל מועד השוכן אתם בתוך טמאתם. ר"ל שיזה בו מדם הפר ח' הזאות אחרות כמשפט הנזכר ומדם השעיר שמנה הזאות אחרות כמשפט הנזכר ותהיינה אלו ההזאות לכפר על אהל מעד מאלו הטמאות הנזכרות ולזה אמר השוכן אתם בתוך טמאתם והנה לא בארה התורה באי זה מקום מאהל מעד תהיינה אלו ההזאות. והנה יתבאר זה ממה שזכרה בהזאות הנעשות פנים וזה שהם היו לצד המערבי ממנו באופן שתהיה ההזאה לפני יי' ובזה האופן תהיה ההזאה באהל מועד על פני הפרכת קדמה ולפני הפרכת במה שהיה ממנו כנגד הארון כדי שיהיו פני המזה לפני יי' וכזה תמצא זה מבואר בהזאות הנעשו' באהל מועד שהם בפני הפרכת בפרשת ויקרא:

פסוק יז

וכל אדם לא יהיה באהל מועד לכפר בקדש עד צאתו. ר"ל שבהזאתו לפני לפנים על הכפרת ולפני הכפרת יחוייב שלא יהיה אדם באהל מועד ומזה המקום יתבאר שבהיותו מכפר על אהל מועד ראוי שלא יהיה אדם בין המזבח ואהל מועד כי היחס אחד:

וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל. רוצה לומר שיכפר מהטמאות הנזכרות באהל מועד בעדו ובעד הכהנים ובעד כל קהל ישראל. ואמנם הכפרה בעדו ובעד הכהנים תהיה בדם הפר והכפרה בעד כל קהל ישראל תהיה בדם השעיר:

פסוק יח

ויצא אל המזבח אשר לפני יי'. רוצה לומר המזבח היותר מערבי כי הוא לפני יי' והוא מזבח הקטרת הסמים והנה הכפרה הזאת היא גם כן מהטמאות הנזכרות והיא תהיה כשיזו עליו מדם הפר והשעיר באופן שיזכר אחר זה:

ולקח מדם הפר ומדם השעיר ונתן על קרנות המזבח סביב. רוצה לומר כשיטבול אצבעו בדם ויתן ממנו בכל קרן וקרן מקרנות המזבח באופן הנזכר בחטאת וזה יהיה כשיערב דם הפר ודם השעיר ויטבול אצבעו בדם המעורב והנה יתחיל להזות על קרן שנפגע בו תחלה בהכנסו לאהל עם הדם המעורב כמו שהתבאר מהשרשים הכוללים ולפי שבהכנסו שם ילך תחלה סביב המזבח לפאת ימין הנה הקרן שיפגע בו תחלה הוא המזרחי הצפוני ואחריו המערבי הצפוני ואחריו הדרומי המערבי ואחריו הדרומי המזרחי והנה נתן הסבה בכל זה אחר שהשלמנו באור דברי זאת הפרשה:

פסוק יט

והזה עליו מן הדם באצבעו שבע פעמים. הנה זה יהיה בשטח המזבח העליון במקום הקטרת הקטרת והנה לא פרשנו מלת עליו אצלו כשתהיה ההזאה בקירות המזבח כי לא היו במזבח הזהב שני מקומות אחד למעלה ואחד למטה כמו העניין במזבח העולה ועוד שאף על פי שיהיה שם מקום שני מורה על הצורה כמו העניין במזבח העולה הנה לא תהיה ההזאה בו שבע פעמים להורות על הצורה אבל תהיה ההזאה ברוחב וסביב ולא תהיה באצבעו ולזה הוא מבואר שהכונה באמרו עליו הוא שתהיה ההזאה עליו ממש לא בקירותיו והנה יזה אלו ההזאות ממקום שהשלים שם נתינת הדם על הקרנות והוא הצד הדרומי מזרחי:

וטהרו וקדשו מטמאת בני ישראל. רוצה לומר מזדון טמאת מקדש וקדשיו והנה תשלם הכפרה בזה באלו הג' מקומות מאלו הטמאות לכהן גדול ולכהנים ולעם הקהל:

פסוק כ

וכלה מכפר אל הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח והקריב את השעיר החי. רוצה לומר שאחר שישלים כפרת זדון מקדש וקדשיו באלו השלשה מקומות יקריב השעיר החי אשר לעזאזל לפאת מערב מעט להתודות עליו ואחר כך ישלחהו:

פסוק כא

וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי. הנה למדנו בזה המקום שהסמיכה היא בשתי ידים על ראש הקרבן ומזה המקום נלמד שתהיה הסמיכה בכל כחו כי לזאת הסבה הקפידה התורה שתהיה הסמיכה בשתי ידיו:

והתודה עליו את כל עונות בני ישראל וגו'. רוצה לומר שהוא כאלו יסיר עונות ישראל:

ומפשעיהם לכל חטאתם. איזה שיהיו עשה או לא תעשה קלים או חמורים וישימם על ראש השעיר בסמיכתו זאת ויתבאר מלשון הכתוב שהוא יתחיל מהקל ויסיים בחמור ולזה זכרה התורה הפשע אחר העון כי הפשע הוא יותר חמור כי הוא מורה על הזדונות כמו שקדם ולפי שהחטא יאמר על היותר קל כמו שהתבאר בפרשת ויקרא שהחטא יאמר על השגגה אף על פי שלא הודע לו חטאתו אשר חטא הנה יהיה לשון זה הודוי שחטאו ושעוו ושפשעו בני ישראל ויבקש מדבריו מהשם יתע' שיכפר להם זה כי זהו ענין הודוי והנה תלמד גם כן שההדרגה הוא בזה התואר ממה שאמר חטאנו עם אבותינו העוינו והרשענו וראוי שלא יעלם ממנו שהוא ראוי שישובו ישראל בכל לבם לשם יתע' ואז יתכפרו להם כל החטאי' בזה הקרבן וזה שאם דקדקה התורה בזה בקרבנות יחיד הבאות על השגגות כל שכן שתקפיד בזאת הכפרה הנפלאה אשר באה להניח חטאים גדולים ולזאת הסבה היתה התרועה בר"ח השביעי כמו שיתבאר במה שיבא בג"ה ומזה המקום למדנו שהודוי הנעשה על פר כהן גדול הוא גם כן בזה הענין כי פר כהן גדול הוא לו ולכהנים תמורת שני שעירי העזים לכל ישראל שנאמ' בזאת יבא אהרן אל הקדש בפר בן בקר לחטאת ואיל לעולה. ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעולה. והנה אחד מהשעירים יכפר על זדון טמאת מקדש וקדשיו והשני יכפר על כל עבירות שבתורה והוא המשתלח והנה על שני אלו הדברים יכפר כהן גדול בעדו ובעד הכהנים ולזה יהיה לשון הודוי הראשון שחטא ושעוה ושפשע הוא וביתו שיכפר לו השם יתע' ולשון הודוי השני הוא שחטא ושעוה ושפשע הוא וביתו והכהנים ושיתפלל להשם יתע' שיכפר להם זה:

ושלח אותו ביד איש עתי המדברה. רוצה לומר איש של רוב הרגלו בהליכה במדברות לא ימתין אכל כל עת הוא נכון לו כאלו הוא בעל העת כי יש אנשים רכי הלב ואולי ילכו שם בעת אחת לא בעת אחר ליראתם מן ההליכה בכמו אלו המקומות כל שכן אם יקרו

דברים מונעים כמו המטר ונשיבה הרוחות החזקות ומה שידמה לזה ולפי שהכפרה לא תשלם בזולת שלוח זה השעיר למדבר היה ראוי שידקדקו שיהיה המשתלח איש עתי שיהיה כל עת נכון לו באופן שישלים מה שכוון לזה ובזה לא דקדקה התורה במשלח שיהיה כהן ולזה יהיה שלוח השעיר אפילו בישראל:

פסוק כב

ונשא השעיר עליו את כל עונותם אל ארץ גזרה. רוצה לומר אל ארץ שלא יעבד בה ולא יזרע והנה בזה תועלת לישב בלבם שכבר נתכפרו להם עונותיהם ולא יתרשלו מעבוד השם יתע' מפני מה שהפליגו לחטא במה שקדם. וראוי שנדע שזה השעיר ימות שם בשלוחו אותו וזה יתבאר מפני' שונים מהם שאם היה שלוחו להניחו חי כמו העניין בשלוח הצפו' החיה של מצורע הנה מפני שזה השעיר הוא חטאת יקרה בו מהתקלה הרבה. ועוד שאם דקדקה התורה במקום שישלחהו בו שלא יהיה בו תועלת לבני אדם כל שכן שתדקדק מה בשעיר בעצמו ולזה יחוייב שיהיה שלוחו לעזאזל באופן שימות. וזה יהיה כשידחהו המשלח שם משן הסלע גבוה כי זה יורה עליו לשון עזאזל מצד הוראת הגדר. ולזאת הסבה היה המשלח טעון כבוס בגדים כמו שטעון כבוס בגדים השורף פר ושעיר וזה כי השעיר החי לא יטמא מצד מה שהוא חי אבל יטמא משלחו מצד ששלוחו להמיתו והנה כמו שהיה תכף לסמיכה שחיטה בקרבנות כן יהיה תכף הסמיכה שלוח בזה השעיר מפני שסופו אל ההמתה:

ושלח את השעיר במדבר. רוצה לומ' שכיון שיתברר שישתלח השעיר במדבר אף על פי שלא הגיע עדין למקו' הגבוה שידחפהו משם משלחו להמיתו יעשה הכהן גדול אלו הפעולות שיזכור אחר זה. וראוי שתדע שהמשלח אם לא יכול להשלים השלוח בזולת אכילה הנה יותר לו אז לאכול כי זה הוא מצורך השלוח אשר יחוייב שיעשה ביום הכיפורים וזה מבואר בנפשו:

פסוק כג

ובא אהרן אל אהן מועד ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקדש. ראוי שנדע שלא חייבה אותו התורה לבא אל אהל מועד לפשוט בגדיו שם כי זה בלתי ראוי במקו' הנכבד ההוא רוצה לומ' שיעמוד שם ערום וכ"ש שזה יותר נמנע מצד שימשך לזה שיצא כהן גדול ערום משם וילך ערום אל הלשכה אשר בה המקוה אשר יטבול בו לא צותה התורה גם כן שיבא שם שלא לצורך כי כבר הוזהר מזה במה שקדם ולזה יחוייב שתהיה זאת הביאור לצורך ויחוייב עם זה שתהיה באופן שיחוייב העשותה בבגדי לבן כי לא זכרה התורה שנותו בגדי לבן לבגדי זהב עד אחר זאת הביאה ומזה המקו' יתבאר שזאת הביאה היא להכנס לפני לפנים להוציא הכף והמחת' כי לא נשאר מעבודת יום

הכיפורים דבר יהיה ראוי שיעשה בבגדי לבן זולת זה כי אין ראוי שיכנס לפני לפני' בבגדי זהב כמו שקדם ולפי שאין רשאוי שיוציא משם הכף והמחתה טרם השלם העיכול לקטרת ולאש אשר במחתה והיה זה ממה שלא יתאמת שישלם בכמו זה העת הנה יצטרך להמתין לסלק הכף והמחתה עד הערב וראוי שיהיה זה בעת שיצטרך לבא אל אהל מועד להקטיר קטרת הסמים ולהעלות את הנרו קודם שיקטיר קטרת הסמים ויעלה את הנרות כדי שלא יהיה ענן הקטרת לפנים מאהל מועד ולפי לפנים יחד כי ההערה בו באלו השני מקומות קרובה להיות אחת כמו שנבאר ולזה אין ראוי שתהיה בשני המקומות ובכלל הנה אז ישלם בלי ספק העיכול לאש ולקטרת ואין ראוי שיכנס שם הכהן אם לא אחר שיתברר לו שישלם זה כדי שלא יכנס שם שלא לצורך ויתחייב מיתה בידי שמים והנה לא זכרה התורה בביאור סלוק הכף והמחתה לפי שאינו מכוון בעצמו ואינו מצורך הכפרה אבל בהכרח יתחייב לכבוד המקום ההוא שלא ישאר שם האפר בכל השנה עד בא יום הכיפורים אחר שיסירה משם הכהן הגדול בבואו לכפר בקדש והנה לא נזכרה בזה המקום זאת הביאה כי אם להשלים זכרון הדברים שיעשו בבגדי לבן לא שיהיה סדר העניין כן ואולם שאר הדברים כלם נזכרו על הסדר אשר אם נשתנה הסדר ההוא לא יהיה במה שיעשה בזולת סדרו תועלת והנה יפשוט כהן גדול בגדי לבן בלשכה שיטבול בה ושם ילבש בגדי זהב:

והניחם שם. רוצה לומר שלא ישמש בהם עוד ומזה יתבאר שהם אסורים בהנאה והנה יתבאר טעם זה אחר השלימנו באור זאת הפרשה. וראוי שתדע כי אח שלוחו השעיר יוציא אמורי פר ושעיר להקטירם על המזבח העולה ואחר שיתבאר לו שהגיע השעיר למדבר ישלח פר ושעיר מחוץ למחנה לשרפם וינתחם באופן שהתבאר בפר כהן משיח בפרשת ויקרא ולזאת הסבה אמרה תורה ושלח את השעיר במדבר ולא הוצרכה להזכיר הוצאה חלבי החטאת כי זה מבואר ממה שקדם מענין הקרבנות והנה סמך אחר זה שלוח השעיר לעזאזל להוצאת פר ושעיר מחוץ למחנה לשרפם להעיר שזה היה נעשה יחד והנה העניין מעמו יעיר על זה כי הפר של כהן גדול היה נכלל בו. כל עניין שני השעירים ולזה ראוי שיהיה ענין השעירים נעשה יחד כמו העניין בפר שהוא גוף אחד:

פסוק כד

ורחץ את בשרו במים במקו' קדוש. ר"ל באחת הלשכות אשר בעזרה ומזה המקום נלמד שכל עת שיטבול ביום הזה להחליף בגדים מבגדי לבן לבגדי זהב או הפך יהיה טעון טבילה בקדש וראוי שיתבאר מזה ג"כ שבלבשו בבקר בגדי זהב לעבוד עבודת תמיד של שחר והמוספין יצטרך טבילה וזה שבהכנס לעבודה יצטרך כל כהן קדוש ידי' ורגלי'

ולט יצטרך לזה בשאר העבודות שיעבוד ביום ההוא כמו שקדם ואם במקום שאין טעון קדוש ידי' ורגלי' חייבתהו התורה לטבול כ"ש שיתחייב לטבול במקו' אשר הוא טעון קדוש ידים ורגלי' ולזה יתבאר גם כן שבכל טבילה יהיה קדוש ידי' ורגלי' כל שכן במקו' שנתחייב טבילה והנה נבאר הסבה בכל זה במה שיבא:

ולבש את בגדיו. ר"ל בגדי זהב כי הם בגדיו אשר יעבוד בהם תמיד:

ויצא ועשה את עולתו ואת עולת העם. רוצה לומר אילו ואיל העם והנה יעשה תחלה עולתו ואחר כך עולת העם כמו הענין בחטאת והיה זה למעלת הכהן עם שאין ראוי שיכפר על זולתו קודם שיכפר על עצמו מה שלו מהחטאים ההם ולפי ששם שעיר החטאת אחד להשלי' זאת הכפרה כמו שנזכר בפרשת פינחס הנה ראוי שיהיה נעשה קודם עולתו ועולת העם כי החטאת קודם לעולה כמו שיתבאר במה שקדם. ואמנם לא הזכיר זה בזה המקום כי לא נזכר בזה המקום החטאת ההוא. וראוי שתדע כי האיל שנזכר בפרשת פינחס בעולה שיקריבו בני ישראל ביום הכפורים הוא האיל הזה שקרא איל העם. וזה שכבר אמר שם ושעיר עזים אחד לחטאת מלבד חטאת הכפורים ועולת התמיד למדנו מזה שכל העולות והחטאות באות משל צבור ביום הכפורים נזכרו שם מלבד חטאת הכפורים ועולת התמיד של שחר ושל בין הערבים ולזה הוא מבואר שכבר נזכר שם איל העם והוא האיל הנזכר:

וכפר בעדו ובעד העם. רוצה לומר שבה תשלם הכפרה בשלמו' כי הקרבת העולה הוא להעיר שכבר נשלם הרצוי במה שהתבאר במה שקדם:

פסוק כה

ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה. רוצה לומר אחר הקרבתו עולתו ועולת העם יקטיר אמורי פר ושעיר הנשרפין על המזבח העולה:

פסוק כו

ורחץ את בשרו במים. רוצה לומר אחר שיטבול ויעריב שמשו יוכל לבא אל המחנה שיצא ממנו והוא העזרה ואפשר שנמנעה ממנו הביאה אל המחנה אפי' תוך חומת ירושלם ביום ההוא קודם שיטבול להעיר על התחזק מהעונו' אשר נשאום אלו החטאות:

ואחר יבא אל המחנה. ראוי שתדע שלא תדחה ביאתו אל המחנה יום הכפורים שהוא אסור במלאכה והנה הרצון בזה שאחר כן יוכל לבא אל המחנה ולהכנס למקדש אחר שיעריב השמש:

פסוק כז

ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת אשר הובא את דמם לכפר בקדש יוצא אל מחוץ למחנה ושרפו באש את עורתם ואת בשרם ואת פרשם. מפני שאמרה התורה בזה המקום אשר הובא את קדמם לכפר בקדש ולא היה צרך זה בזה המקום לפי שכבר ידענו זה

למדנו שהשורף טעון כבוס בגדים מפני שהובא את דמם לכפר בקדש ולזה יתבאר שכל חטאות הנשרפות מחוץ לחנה מטמאות בגדי שורפם וכן הענין בבגדי מוציאם מחוץ למחנה ובכלל הנה לסבה אשר התחייב בזה המקום יתחייב זה בכל חטאות הנשרפות וראוי שתדע שכבר יתואר שהוא מוציא מחוץ למחנה תכף שיצא מן המחנה שהוא בו כי כל עוד שהוא במחנה ההוא בעינו הוא כמה שממנו התנועה ולזה לא יקרא מוציא חוץ למחנה עד שיצא חוץ לעזרה וכן משהיגע למקום שריפתו אינו מטמא המתעסק בו כי לפי מה שאחשוב אלא אם היה מתעסק בשריפתו. והשורף מטמא בגדים כל זמן שיהיה אפשר שיתואר כשהוא שורף ולזה יטמא בגדים המתעסק בשריפתו עד שתשלם השרפה ויעשה האפר והוא מבואר שלא יקרא שורף מפני הבעירו האש אם לא היה באש הזה זה החטאת הנשרף:

פסוק כח

ורחץ את בשרו במים. רוצה לומר אחר שיטבול ויעריב שמשו יוכל לבא אל המחנה שיצא ממנו והוא העזרה ואפשר שנמנעה ממנו הביאה אל המחנה אפי' תוך חומת ירושלם ביום ההוא קודם שיטבול להעיר על התחזק מהעונו' אשר נשאום אלו החטאות:

פסוק כט

והיתה לכם לחקת עולם. רוצה לומר זאת העבודה שקדם זכרה:

בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשותיכם וכל מלאכה וגומר. הרצון בזה הענוי שלא יאכלו ושלא ישתו וזה מבואר מצד הוראת הגדר ומעצם הענין וזה שכבר יראה שהיתה הכונה בזה שיבדלו מאלו ההנאות למען יכנע לבבם ויתנו אל לבם לשוב מדרכם הרעה כי זה כיון ביום הזה כדי שתשלם להם הכפרה ולזאת הסבה היתה התרועה בראש השנה כמו שיתבאר במה שיבא בגזרת הצור. ולפי שהוציאה התורה זה בלשון ענוי ולא אמרה בביאור שלא יאכלו בעצם היום הזה הנה לא יעברו על זאת המצו' באכילת כזית אבל באכילה שמצדה ימנע העינוי ושערו חכמים שזה ישלם בשיעור מהמזון בכותבת הגסה לא בפחות מזה ובשתייה ישלם זה בשיעור רביעית לוג לא בפחות מזה וראוי שיתבאר מזה שאם אכל אוכל בלתי ראוי לאכילה או שתה משקה בלתי ראוי לשתי' לא יענש על זאת הצואה כי אין זה ממה שיעבור הענוי בסבתו אבל הוא ענוי וכן אם אכל על השבע המופלג והנה נאסר בכל מלאכה כמו הענין בשבת:

האזרח והגר הגר בתוככם. ר"ל בגר צדק ולמדנו בזה שלא נקבל גר צדק לחציין אם לא יקבל עליו כל התורה כולה:

פסוק ל

כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם. למדנו שהיום הזה מכפר אע"פ שאין שם בית המקדש לעשות העבודה הנזכרת והיה זה כן מפני שנתנה התורה סבת המצות הנהוגות בפני הבית ושלא בפני הבית היות השם יתעלה מכפר ביום הזה מכל חטאות ישראל והיה זה כן לפי שעיקר הכפרה היא התשובה והצום עם השביתה מהמלאכה ומכל צרכי הגוף מעיר על התשובה הערה נפלאה:

מכל חטאתיכם לפני יי' תטהרו. ר"ל שכבר יטהרו מכל חטאתם לפני יי' בזאת העבודה הנעשת בבית המקדש לפני ה' או ירצה בזה שהם יטהרו לפני י' בשובם אליו בזה האופן ויהיו במדרגת מי שלא חטא:

פסוק לא

שבת שבתון היא לכם. זאת היא מצות עשה לשבות בו מכל מלאכה:

ועניתם את נפשותיכם חקת עלם. הנה שתי אלו המצות לפי שאין להם התלות בבית המקדש הוא מבואר מעניינם שהם נוהגות תמיד:

פסוק לב

וכפר הכהן אשר ימשח אותו. ר"ל שזאת הכפרה הנעשת בבית המקדש תעשה על יד כהן משיח בשמן המשחה או ע"י כהן אשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו אף על פי שאינו משוח בשמן המשחה והוא המרובה בגדים ולמדנו מזה שבזמן שבן כהן גדול ראוי לכהונה גדולה הוא קודם לכל אדם ומבואר זה בנפשו כמו שביארנו במה שקדם:

ולבש את בגדי הבד בגדי הקדש. למדנו מזה שהדבר המתיחס לכפרת היום יעשהו כהן גדול בבגדי לבן:

פסוק לג

וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד וגו'. למדנו שלכל אחד מהם כפרה בפני עצמה ולזה לא תעכב כפרה המתאחר כפרת הקודם. ואולם כפרת הקודם תעכב כפרת המתאחר כדי שלא ישתנה הסדור שסדרה התורה בזה:

ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר. כבר התבאר מזה מה שאמרה שנית וכפר בעדו ובעד ביתו ירמוז בו אל הכהנים כי הם בניו כמו שביארנו:

פסוק לד

והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חטאתם אחת בשנה. ר"ל שתעשה העבודה הזאת בזה האופן ובסדור הנזכר פעם אחת בשנה והיא בעשור לחדש השביעי:

ויעש כאשר צוה יי' את משה. הורה בזה שכל זה מכוון באופן הנזכר ולזה לא הפיל אהרן ממנו דבר הנה זהו ביאור דברי זאת הפרשה:

פרק יז

פסוק ב

דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל. ראוי שתדע כי הגר הוא בכלל כי כבר זכרה התור' בביאור במה שדומה לזה בזאת הפרש' עם שזה מבואר בכללות שמשפטי התורה הם שוים לגר ולאזרח הארץ:

פסוק ג

איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כבש או עז במחנה. זכר שור וכבש ועז לפי שמהם יהיו הקרבנות כמו שנזכר בפרשת ויקרא ואמר במחנה ר"ל במחנה ישראל וגומ':

פסוק ד

ואל פתח אהל מועד וגו'. רוצה לומר מחוץ למחנה ישראל והנה הוא מדבר בקדשים ששחטם חוץ לעזרה היה ששחטם במחנה ישראל או ששחטם חוץ למחנ ישראל כדי שלא הביאו לשחטו אל אהל מועד באופן שצותה התורה כדי שיהיה נאות להקריב קרבן להש' לפני משכן ה' הנה הדם ששפך בזאת השחיטה יחשב לו דם ר"ל שכבר יתחייב עליו מיתה ולזה ביארה התורה שכבר יתחייב עליו כרת והנה התבאר מזה המקום שבקדשים ידבר כי הם ראוים להביא אל אהל מועד ולזה ראוי שיהיו הקדשים ראוים לבא אל אהל מועד ואז יתחי' כרת על שחיטתן בחוץ. אבל אם היו בעלי מומין או שהיו באופן מה זולת זה שאינן ראויים לבא אל אהל מועד הנה לא יתחייב כרת על שחיטתן וראוי שיתבאר מזה המקום כי הנשחט בחוץ הוא פסול להקריב ממנו קרבן לה' כמו שהתבאר מדברנו בביאור זה הפסוק וראוי שלא יעלם ממנו כי התורה תדבר במה שהיא שחוטה במחנה או מחוץ למחנה רוצה לומר שהוא בגדר השחיטה שם ולזה אם שחט בלילה שם הנה אם תהיה שחיטתו שחיטה כי בשחיטה אשר שם לא יהיו מתנאיה שלא תהיה בלילה כמו העניין בשחיטה אשר בעזרה שאינה אלא ביום כמו שהתבאר ולזאת הסבה לא יתחייב המולק את העוף חוץ לעזרה כי אין זה העניין נכנס בגדר השחיטה חוץ לעזרה אבל ידמה שם זה הענין לנהירה או לנדמה לה ולזה יתחייב על שחיטת עוף שהוא קדשי' בחוץ כיון שלא הביאו אל אהל מועד באופן הראוי להקריב ממנו קרבן להשם:

פסוק ה

למען אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זובחים על פני השדה והביאום לה' אל פתח אהל מועד אל הכהן. קרא על פני השדה מה שהוא חוץ מהמקום המוגבל לזבחי השם יתעלה כי השדה מורה על זאת הכונה כמו שביארנו בפסוק אמרו ובשר בשדה טרפה לא תאכלו עם שכבר היה אפשר שהיו ישראל קודם מתן תורה זובחים

זבחים על פני השדה לא לעבודה לשם יתע' הלא תראה במעשה העגל שהעלו עולות ויגישו שלי' והיה זה המנהג הפחות להם ממה שנהגו וגדלו עליהם בהיותם במצרים בדעותיהם הנפסדות ומנהגיהם הפחותים וזבחו זבחי שלמים להשם אותם:

פסוק ו

וזרק הכהן את הדם. ר"ל שאפילו השלמים נאכלים לבעלים והיה אפשר מפני זה שיחשב שלא יתחייב כרת אם ישחטום בחוץ מפני חלק הבעלים שהוא נאכל במחנה ישראל הנה יחוייב שיביאום אל אהל מועד לשחטם כדי שיהיו להש' ויקריב מהן למזבח הדם והחלבי':

פסוק ז

ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים. ר"ל לשדים והם הדמיונים הכוזבים שיביאום לחשוב במה שאיננו אלוה שהוא אלוה ואחשוב כי מפני ששבתי הוא אשר ייוחס לו עניין השדים כמו שהתבאר במשפטי הכוכבים והיה גדי בית שבתאי הנה נקראו השדים שעירים ואע"פ שדלי גם כן הוא בית שבתאי הנה יתחדשו הדמוינים המפסידים משבתאי מצד טבע השחורה אשר מזל גדי מתיחס לו וכן העניין בשבתאי לא מצד טבע הדם אשר מזל דלי מתיחס לו:

חקת עולם תהיה זאת לכם לדורותיכם. ראוי שנדע שזאת החקה הנוהגת לדורות בזה הענין הוא שלא לזבוח לשעירים וכ"ש לע"ז ואמנם השחיטה חוץ מפתח אהל מועד לא יתחייבו עליה כרת כי אם אחר שנגלה להם המקום שנבנה בו המזבח בהר המוריה כי קודם זה היה אפשר להם לשחוט ולהעלות הקרבנות לשם יתעלה בכל המקומות כמו שיתבאר בפרשת ראה אנכי ולפי זה הפירוש יהיה זה מצות לא תעשה והנה הרב המורה לא מנאה ובספרא אמרו והביאום להשם מצות עשה מצות לא תעשה מנין ת"ל ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים והנה אפשר שיהיה הרצון בזה כי לולי הבאתם הקרבנות לה' אל אהל מועד יהיה סבה שלא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירי' וזה שאם היה מותר להם לזבח לש"י מכל מקום הנה יהיה זה סבה שלא יעמדו על אמתת השם ויחשבו בו רבוי לזאת הסבה על שלמעוט עמידתם על האמת בזה תהיה הקרבתם למה שיהיה האלוה לפי הדמיונים הכוזבים שר הם השרים באמת ולפי זה הפירוש יהיה שב אמרו חקת עולם תהיה זאת לכם לדורותיכם לענין שחיטת קדשים בחוץ וזה אמנם יהיה אחר הגלות בית עולמים כמו שיתבאר בפרת ראה אנכי וכבר יורה שאין אמרו ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים מצות לא תעשה שאם היה הדבר כן לא היתה בזה המאמר מלת עוד אבל היה המאמר בזה ולא יזבחו את זבחיהם לשעירים ואולם אמר עוד יורה שהרצון בזה שזה יהיה סבה שלא יזבחו עוד שבחיהם לשעירי' וזה מבואר מאד:

פסוק ח

ואליהם תאמר איש איש מבית ישראל ומן הגר אשר יגור בתוכם אשר יעלה עולה או זבח ואל פתח אהל מועד וגו'. ר"ל שאם יעלה עולה או זבח חוץ לעזרה יתחייב כרת והנה זכר העולה שהיא כלה כליל ואחר כך הזבח שלא יקריבו ממנה לשם כי אם קצתו להעיר שאיך שיהיה העניין בזה יתחייב עליו כרת ובאמרו אל פתח אהל מועד לא יביאנו למדנו שכל הראוי לבא אל אהל מועד אם עשה אותו בחוץ לקרבן באופן שלא יוכל להביאו אל אהל מועד כמשפטו יתחייב כרת והנה אמרנו שיעשה אותו בחוץ לקרבן לפי שנאמר עולה או זבח ומזה המקום יתבאר שנסוך היין אע"פ שלא היה קרב על המזבח אם עשה אותו בחוץ חייב שהוא ראוי להביאו לאהל מועד שנאמר בקדש הסך נסך שכר לה' ויתבאר שאין חייב כרת אם לא יעשה זה הקרבן להשם יתעלה שנאמר עולה או זבח והעולה והזבח הם לחש' לפי הוראת הגדר וזה מבואר ממה שקדם במעשה העולה והזבח. וראוי שתדע שלא יתחייב על העלאה בחוץ להשם אם לא נבנה שם מזבח כי המזבח לקוח כנגד העלאת הקרבנות ולזה תמצא בנה ואברהם ויצחק ויעקב ובלעם במה שהקריבו מהקרבנו' ליי' בניית המזבח:

פסוק י

ואיש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל כל דם. לפי שזכר אחר זה ואני נתתיו לכם על הזבח למדנו שלא יתחייבו כרת אלא עם הדם אשר מדרכו שינתן על המזבח והוא דם הנפש כמו שאמר דם הפר ודם השעיר ואולם דם התמצית ודם האברים לא יתחייבו עליו כרת ויתב' מהשרשים הכוללים שהדם ההוא הוא באזהרה:

פסוק יא

כי נפש הבשר בדם הוא. ר"ל שהד' הוא הכלי לנפש להוביל בו החו' היסודי והמזון לחלקי הגוף ולזה ימות הב"ח רק בהסתלק הדם ולזאת הסבה היתה ההערה בו על הנפש כמו שביארנו בעניין הקרבנות והיה מכפר על הנפש בזה האופן וכבר יתבאר במה שקדם שאסור הדם אינו נוהג כי אם בבהמה ובעוף ואולם דם שאר הב"ח לא יתחייבו עליו מזה הדם ולפי שדם הבהמה ועוף אסור והיתה החיה בלתי קרבה להשם יתעלה ולא העוף באופן שיהיה ממנו שלמים חייבה התורה בחיה ובעוף הטהורים כאשר ישחטם שנכסה דמם בעפר כדי שלא יבאו הנשים לאכול דמם ואולם הבהמה לא הוצרכה בה התורה לזה לפי שלא הותר לישראל בתחלה לאכול בשר כי אם שלמים וכבר היה קרב מהם החלב והדם לשם יתעלה ואולם אחר שארך הזמן וסרו ישראל מהמנהגים הפחותים אשר הסתבכו בהם בהיותם במצרים מאכילת הדם והחלב אז הותר להם בשר תאוה כמו שיתבאר במה שיבא והנה אמרה התורה אשר יצוד ציד חיה או עוף לפי שהנהוג

בהם שהם נצודים והוא מבואר ממה שביארנו שכבר ינהג זה הדין בהם אע"פ שלא צד אות' הוא בעצמו כאלו תאמר שנתנו לו במתנה או שקנאם וראוי שנדע שלא ינהג זה הדין אלא בחיה ובעוף הטהורים שנאמר אשר יאכל ולפי שלא ביארה התורה אסור חלב בחיה ובעוף כי אם בבהמה במקום שזכרה אסור דם בבהמה ובעוף ר"ל בפרשת צו הנה למדנו מה שאין אסור חלב נוהג בחיה ובעוף וכבר יתבאר מעצם הענין שאין להם חלב אבל הוא שומן מטבע השומן וראוי שנדע שלא ינהגו כסוי הדם כי אם בשחיטה המותרת באכילה שנאמר אשר יאכל ובכלל הנה כאשר לא יותר לאכול מהבשר בסבת השחיטה כ"ש שיתרחקו מלאכול הדם ולזה לא יצטרכו לכסוי הדם כי עם שהוא אפשר ג"כ שהיה ממנהגיהם הפחותים שיצודו חיה או עוף להיותם מדבריים ויחשבו שיהיו השדים מזה הצד יותר מתייחסים להם ולזה היה ממנהגיהם שישפכו דמם במקום אחד והיו אוכלין הבשר סביב הדם ההוא והיו חובים שיבאו שם השדים לאכל הדם כי הוא מזונם לפי מחשבתם ובזה האופן תשלם האהבה להם עם השדים ויודיעו להם העתידות ולזה אמר לא תאכלו על הדם ואחר כן אמר לא תנחשו ולא תעוננו כמו שיתבאר במה שיבא וכבר זכר זה הרב המורה רצוני לומר שכבר היה ממנהגיהם הפחותים לאכול על הדם לזאת סבה כמו שראה בספריהם הקודמים ולזה גם כן לא היה נוהג כסוי הדם בחיה ועוף ולפי שהתכלית היה לאכול הבשר סביב הדם לזאת הסבה שזכרנו הנה כשלא היה הבשר נאכל לא יתחייבו בכסוי וראוי שנדע שצריך שיהיה עפר למעלה ועפר למטה שנאמר ושפך את דמו וכסהו בעפר ר"ל שישפוך את דמו בעפר ויכסהו בעפר והנה בזה האופן גם כן תעמוד התורה כנגד הכונה ההיא וזה שכאשר ישפך הדם לא ימצא שם במורגש אבל יהיה נבלע בעפר והוא מבואר שכל מה שיקרא עפר בלשון קודש יתכן לכסות בו את הדם:

פסוק יד

כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. ר"ל שנפש הבשר וחיותו הוא באמצעות הכח אשר בנפשו להזות דמו ולזה יחדו השם יתע' לכפר על הנפש וכדי שיתיישב יותר בלב האנשים שהכפרה תשלם בזה ראוי שיהיה ענינו מרוחק האכילה כי אם יאכלוהו לא יחשבו בו יתרון על הבשר הזה ובכלל הנה השתנות המזון אל הדם הוא מבואר שהוא מפועל הנפש כי אל ימצאו הדברים המזוניים נהפכים לדם עם הפסדם אם לא כשיזון מהם הב"ח ולא היה בזה מופת על מציאו' הנפש כי אין מדרך החום שימשך ממנו זה אם לא היה חום נפשיי ולפי שאלו הדברים היו להעיר על מציאות הצורה כמו שזכרנו במה שקדם הנה הגבילה התורה ענין הדם בזה האופן:

פסוק טו

וכל נפש אשר תאכל נבילה וטרפה. ראוי שתדע שאין הרצון באמרו נבלה וטרפה נבלה או טרפה כי הטרפה לא תטמא אם לא היתה עם זה נבלה לא הטרפה השחיטה כמו שהתבאר בפרשת ויהי ביום השמיני בב"ח אשר טומאתו יותר חמורה אמר וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה למדנו שהשחיטה אינה מטמאה ולזה יהיה הרצון בזה שתהיה נבלה וטרפה יחד ולפי שהיתה טרפה אינו סבת הטמאה ואין לו רושם בה כמו שהתבאר מדברנו מזה המקום הנה לא יהיה התנאי בזאת הטמאה שתהיה טרפה אבל תטמא גם כן בזה האופן אם היתה נבלה לבד וזה מבואר מאד ואמנם זכרה התורה נבלה וטרפה להורות שהיא תדבר במין מהב"ח שאפשר שיהיה בו נבלה וטרפה יחד והוא המין הטהור כי בב"ח הטמאים לא תנהג טרפה ולפי שזאת הנבלה לא נזכר בה שתהיה מטמאה במגע ובמשא אבל תטמא כשתאכל הנה אינה הנבלה המטמאה במגע ובמשא הנזכרת בפרשת ויהי ביום השמיני עם שאם היה העניין כן הנה זה כפל ומותר ולזה הוא מבואר שאין זאת הנבלה אינה נבלת חיה ולפי שהוא זכר בזה המקום החיה והעוף אשר יאכל למדנו שבנבלת עוף טהור מדבר והוא אינו מטמא כי אם בזה האופן בהיותו בבית הבליעה לא קודם זה ולא אחר שירד משם וכבר ביארנו הסבה למה לא יטמא העוף הטהור כי אם בזה האופן בפרשת שמיני וראוי שיתבאר שאם יהיה בבית הבליעה כשיקיא אותו שאינו מטמא כי אין זו נקראת אכילה אבל הוא מקביל לאכילה:

פסוק טז

ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו. ר"ל שיתחייב כרת ולפי שאי אפשר שיתחייב כרת על הטמאה אם אכל קדש או נכנס במקדש בהיותו טמא הנה יהיה הרצון בזה שאם יאכל עם זה קודש או יכנס למקדש בהיותו טמא קודם הטהרו מזאת הטמאה יתחייב כרת:

פרק יח

פסוק ג

כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו. הנה ירא' מלשון התורה בזה שמנהגי ארץ מצרים ונימוסיהם בעניין העדיו' היה בתכלית מהגנות וכן העניין במנהג ארץ כנען ונימוסיהן בענין העריות ולזה הזהירם הזם יתעלה שלא ינהגו בכמו אלה המנהגים הפחותים ההם כמו שאמר בסוף זאת הפרשה אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם:

פסוק ה

אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. ר"ל שמדרך משפטי השם יתעלה וחקותיו שיהיה חיי האדם בהם כי הם מישרים לשלמות הנפש שהוא החיים הנצחיים עם שכבר ימצא בהם תועלת גם כן באלו החיים הגופיים כמו שנתבאר בהרבה מהמצות:

פסוק ו

איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה. ראוי שתדע שבזאת ההזהרה תועלת במדות ותועלת בעיון אמנם התועלת אשר בעיון בזה היא הערה שאין המבוא אשר בהולדה לזכר ולנקבה בהדרגה אחת ולזה הזהירה התורה שתהיה הנקבה שאר בשר הזכר כי שאר הבשר יחשב היותה מטבע אחר לפי שחצבו מצור אחד וכבר התבאר בטבעיות שיש הבדל נפלא בשה בין הזכר והנקבה והוא שזרע הזכר הוא הפועל בהולדה והנקבה תתן החומר שהוא המתפעל בהולדה ואמנם התועלת אשר במסות בזה זכרו הרב המורה והוא שאלו הנקבות שהם שאר בשר אם היו מותרות לאדם הנה לרב מציאותם אצלו ולחוזק האהבה אשר ביניהם בטבע יקרה שיהיו נשמעות אליו תמיד ויבא אליהן גם בזולת אישות ואע"פ שיהיו לאיש אחר ויגיע מזה הפסד נפלא בדברים הטבעיים המדיניים עם שכבר ישחית עצמו מצד רבוי המשגל וראוי שתדע כי גלוי הערוה ישלם בפתיחת הרחם כי אז יתגלה הנסתר והפתיחה ההיא תשלם בהכנסת העטרה לבד ואעפ"י שלא נגמרה הביאה והנה תמצא במקומות שכונה התורה שתהיה בשכיבה שכבת זרע כמו שתראה בשפחה חרופה בפרשת קדושים אמר ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע ואולם בזה המקום לא זכרה כי אם גלוי ערוה לתוספת הרחקה בזה כי אפילו בתחלת הביאה יתחייב כרת וראוי שתדע שזאת השכיבה תהיה אם כדרך הנקבות אם בזולת דרך הנקבות שהרי אמר בזה העניין ואיש כי ישכב את זכר משכבי אשה להעיר שהמשכב ההוא גם כן משכבי אשה ואם אינו עושה פרי ולפי שגלוי הערוה הוא התחלת הביאה הנה לא יהיה גלוי הערוה אלא במי שתתכן בו הביאה והוא בזכר מבן ט' שנה ויום אחד ומעלה ובנקבה מבת ג' שנים ויום אחד ומעלה כמו שהתבא בשרשים הכוללים ומזה המקום יתבאר שאם גלה ערוה בזולת קושי לא יתחייב כרת כי אין זה הענין התחלת ביאה והוא מבוא מזאת האזהרה שהקרב לאחת מהעריות קריבה המביאה לגלות הערוה עובר בלאו אבל לא יתחייב כרת אם לא גלה ערוה שהרי אמר בסוף הפרשה כל אשר יעשה מכל התועבות ונכרתו הנפשות העושות למדנו שלא נתחייב כרת אם לא עשה מעשה לא על השתדלותו לעשותו ואמנם הזהירה התורה בזה להוסיף הרחקה בזה הענין:

פסוק ז

ערות אביך וערות אמך לא תגלה. הרצון בערות אב משכב זכור ויתחייב עליו משני צדדין האחד מפני שהוא משכב זכור והשני מפני שהוא ערות אב ואם עשה זה בשוגג יתחייב שני חטאות כי כבר חייב על הזדון כרת כמו שהתבאר אחר זה והרצון בערות אם בין כדרכה בין שלא כדרכה וכן הענין בשאר העריות וכן אם היתה אמו עם זה אשת אביו יתחייב עליה ג' חטאות משום אשת איש ומשום אשת אב ומשום אם כמו שיתבאר במה שיבא אח' זה:

פסוק ח

ערות אשת אביך לא תגלה. ר"ל אף על פי שאינה אמו והיא נקראת אשת אב משנתארסה ואע"פ שמת האב מן הארוסין יתחייב עליה משום אשת אב ואולם אנוסת אביו ומפותת אביו אינה אסורה לו משום אשת אב כי אינה אשתו:

פסוק ט

ערות אחותך בת אביך או בת אמך מולדת וגומ'. אחשוב שמולדת בית היא ההולדה ר"ל שתהיה לאשה מאישה ומולדת חוץ היא ההולדה שתהיה לאב ממי שאינה אשתו או ההולדה שתהיה לאם ממי שאינו אישה וביארה התורה שאע"פ שהיא אחותו בזנות או בממזרות בין מן האב בין מן האם יתחייב עליה משום ערוה וזהו מה שלמדנו באמרו או מולדת חוץ:

פסוק י

ערות בת בנך או בת בתך לא תגלה ערותן כי ערותך הנה. הנה יתבאר ממה שאמר כי ערותך שכבר יתחייב אם גלה ערות בתו אבל היא יותר ראויה בזה כי היא יותר אמתית בעניין שאר הבשר וזה ממנהג התורה כמו שהתבאר מהשרשים הכוללים:

פסוק יא

ערות בת אשת אביך מולדת אביך. ר"ל שתהיה נולדת מאביו שאם לא היה הענין כן כבר תהיה מותרת לו אם לא היתה אמו אשת אביו הנזכרת בזה המקום וכבר יתחייב עליה משום בת אביו כשהיתה אשתו ואולם אם היתה בת אנוסת אביו או מפותת אביו לא יתחייב עליה משום בת אביו אבל יתחייב עליה משום אחותו מן האב:

פסוק יב

ערות אחות אביך. ביאר שאחות האב ואחו' האם הם ג"כ אסורות משום ערוה כי הם שאר אב או אם ערות אחי אביך לא תגלה. ר"ל למשכב זכור ויתחייב עליה משום משכב זכור ומשום ערות אחי האב. אל אשתו לקרב:

פסוק יד
דודתך היא. ר"ל שלא יקרה אליה לגלות ערוה והוא מבואר מצד הוראת הגדר שלא יקרא אחי האב סתם אלא כשהיה אחיו מן האב לא כשהיה אחיו מן האם ולא מן האב וכבר יתבאר בפרשת יבמה ועוד כי מפני שמנעה אחות אב ואחות אם ימנע אחי אב ולא אחי אם הנה יראה שלא מנע אלא מי שהוא אחי האם מן האב לא מי שהוא אחי האם מן האם ועוד שהוא מבואר שלא תקרא דודתו אשת אחי האב מן האם:

פסוק טו
ערות כלתך לא תגלה אשת בנך היא. הטעם לפי שהוא ערות הבן הוא שאר בשר:

פסוק טז
וערות שאר אחיך. הוא לפי שנתן הסבה בזה שהיא ערות אחיו ומצאנו בערות אחותו שהשוה אחותו מאביו לאחותו מאמו. הנה יתבאר שזה הדין ינהג גם כן באשת אחיו מן האם:

פסוק יז
ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה לא תקח לגלות ערותה. הרצון בזה שיהיה לו אישות עם אחת מהם ולזה אמר לא תקח ומפני האישות ההוא נאסר עליו האחרת מפני שהוא שאר אשתו כמו שאמר שארה הנה זמה הוא וכזה תמצא באחות אשתו שאמרו בה לא תקח להעיר כי מפני נשואי אשתו נאסרה על האחת ובזה תמצא בפרשת קדושים שאמר לשון קיחה בזה הענין אמר האיש אשר יקח את אשה ואת אמה זימה היא ולא תמצא לשון קיחה בשאר העריות ולזה יראה במה שאין ספר בו שתהיה אחד מהן אשתו ולזה אמר בפרשת תבא ארור שוכב עם חותנתו ואין לאומר שיאמר שיקח שתיהן לנשים ואז יתחייב כרת כשיגלה ערו' השנית שאם נתחייב כרת כשגלה ערותה אחר שלקחה לאשה כ"ש שהוא ראוי שתאמר לו כשלא לקחה לאשה ולזה הוא מבואר שאין לו לקוחין כי אם עם אחת מהן ובעבורה נאסרה לו האחרת וזה שאם היתה היא אשתו הנה נתחייב כרת אם יגלה ערות בתה או בת בתה או בת בנה וכן אם היתה בת הבת אשתו הנה תאסר עליו חמותו ואם חמותו ותאסר עליו גם כן אם חמיו לפי שאשתו היא בת בנה ולזה הוא מבואר שהאונס אשה או המפתה אשה לא תאסרנה עליו קרובותיה לפי שאין לו אישות בה:

פסוק יח
ואשה אל אחותה לא תקח לצרר. ר"ל כשנשא אשה לא ישא אחותה באופן שתהיין צרות זו לזו ויגלה ערותה על ערות אשתו בחייה אמנם אחר מות אשתו תותר לו אחות אשתו מה שאין כן בשאר קרובות אשתו הנזכרות בפסוק הקודם וראוי שנדע שאין

הבדל באחות אשתו בין היותה אחותה מן אביו או מאמה שכבר תמצא בפרשת קדושים שנקראת אחות סתם מי שהיא אחות מן האב או מן האם אמר ואיש אשר יקח אחותו בת אביו או בת אמו וגו'. ערות אחותו גלה:

פסוק יט

ואל אשה בנדת טמאתה לא תקרב לגלות ערותה. הנה זה כולל טמאת היולדת שהרי נאמר בה כימי נדת דותה תטמא וטמאת שבועים כנדתה וטמאת זבח קטנה וזבה גדולה שהרי נאמר כל ימי זוב טמאתה כימי נדת דותה תהיה ויתבאר שכל זמן שלא טבלה ינהג זה האסור לפי שטהרתה תלויה בטבילה לא בימים וזה עם שהוא מבואר בנפשו יתבאר מטמאת נבלת עוף טהור שהוא טמאת ערב ועם זה אמרה התורה בפרשה הקודמת ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו אף על פי שארך הזמן אחר זה כיון שלא טבל עדין הוא בטמאתו ומזה המקום יתבאר שהבא על אשתו והרגישה שכבר ראתה דם אסור לו להכניס האבר או להוציא כי הכנסה וההוצאה הם גלויי ערוה והם מעניין הביאה ולזה ראוי שיתעכב וישים לבו לדבר אחר עד שיסור קושי האבר ואז יוציאהו כי זה אינו נכנס בגדר גלוי הערוה:

פסוק כ

ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע לטמאה בה. ראוי שתדע שאמרו לזרע איננו תנאי עד שאם לא יוציא זרע לא יתחייב אבל יתחייב כיון שנתן בה שכבתו אף על פי שלא הוציא זרע שכבר נאמר בפרש' כי תצא כי ימצא איש שוכב עם אשה בעולת בעל ומתו גם שניהם ואמנם אמר לזרע להורו' שהשכיבה שאין מדרכה שתהיה לזרע לא יתחייב עליה כאלו תאמר אם הכניס האבר מת והוא באופן שלא יתכן בו הקשי:

פסוק כא

ומזרעך לא תתן להעביר למולך ולא תחלל את שם אלהיך. כבר התבאר לפי הוראת הגדר כי מולך היתה ע"ז עובדים בה האש והאב נותן מקצת זרעו לכומרי ע"ז ההוא וברשותם יעבירהו ברגליו תוך האש וידמו שבעבודה הזאת כרת ברית עם ע"ז ההיא בתתו מזרעו לה ולזה ידמה שלא היו מעבירים שם כי אם קצת זרע ואחשוב שתהיה הכונה בזאת לעובד מאדים כי הוא אשר ישלוט על הויות האש השורף כמו שנזכר במשפטי הככבים ויתבאר מאד מן החוש ולפי שהוא יורה על המשגל המגונה כשיכונו אל כונה זו זכר בזה המקום כי הוא יזכור אחר זה משכב הזכור והבהמה אשר בתכלית הגנות והנה אפשר שזאת הע"ז היתה מחקות המצריים או הכנענים שזכר ולזה זכרה בזה המקום והוא אפשר עוד שתהיה הכונה בזאת הע"ז שאין שם סבה צוריית אבל הפעולות שנראה לנמצא נמצא הם מצד החום אשר לו עד שתהיה ההזנה מצד החום מזולת נפש

כמו שחשבו קצת הקודמים ולזה חשבו שיהיה אלוה מי שהוא התחלת החום אשר בנמצא נמצא ומה שהוא בזה התאר הוא היותר אמתי בחום ולזה היו עובדים אותו והוא מבואר שבעלי זאת האמונה לא יאמינו במציאות הנפש כ"ש שלא יאמינו בהשארותה ולזה לא יגדרו עצמם בכמו אלו הגדרים התוריים אבל ישתדלו בהשגת ההנאות לבד כי אין שם תכלית אחרת לפי זה הדעת ואפשר עוד שזכרו בזה המקום להורות על חוזק גנות אלו העריות שיזכיר עד שהוא מתיחס בגנותו לגנות ע"ז וזה כי כאשר ישכב את זכר שהו' משכב בלתי עושה פרי יורה שהוא לא יתן לא לבו להשיג מה שהיה מן החסד והחנינה במה שנתן השם יתעלה מן הכח בזה הזרע ולזה לא ישתמש בתועלת הנפלא המיוחס לו וכן העניין כמי שיתן שכבתו בבהמה והוא מבואר שמי שמנהגו זה המנהג ר"ל שלא יחקור מה שהיה מן החכמה והסדר והיושר באלו הנמצאות השפלות לא תשלם לו השגה שתהיה בכאן סבה פועלת וצוריית ויבא מפני זה לכמו אלו הדעות הנפסדות עם שהנטיה החזקה להנאות זה החוש בזה האופן תמנעהו מההשתדלות בהשגת שום מושכל ויפול מפני זה ביותר פחות מהדעו' הנפסדות באלו ביארה התורה שלא נקל באלו האזהרות כי המרותנו בהם אפשר שיבא לזאת העברה הנפלאה:

פסוק כב

ואת זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה היא. ר"ל שזה הענין הוא נתעב מצד עצמות:

פסוק כג

ובכל בהמה לא תתן שכבתך לטמאה. ראוי שתדע שזה הדין שוה בבהמה ובעוף כי הגנות בכלם אחד ואמנם זכר בהמה להיותה יותר קרוב מטבע האדם משאר הב"ח והנה אין הבדל בבהמה בין הגדולה לקטנה שנאמר וכל בהמה וכיון שהערה בה או שהערת בו חייב אם היה גדול כי משכב כולל המשכב אשר כדרך והמשכ' אשר לא כדרך כמו שקדם:

ואשה לא תעמוד לפני בהמה לרבעה תבל היא. ר"ל דבר בלי והשחתה להשתמש בכח האנושי להולדה בזה האופן הנפסד שאם היה שתהיה ממנו הולדה לא יהיה הנולד אדם כמו שלא יהיה הנולד מסוס ואתון ולא חמור אבל מין אחר שעם זאת הולדה גם כן תכלה אל מין אחר בלתי מוליד כמו שהתב' בספר ב"ח והוא מבואר שהאדם גדול המעלה מאד ביחס אל הבעלי חיים האחרים ולזה ראוי שיגיע ענש נפלא למי שישתמש במה שהכין הטבע להיות ממנו אדם אל שיהיו ממנו שאר ב"ח:

פסוק כד

אל תטמאו בכל אלה. ר"ל באי זה שיהיה מאלה כי כן מנהג לשון הקדש אמר וכל דם וכל חלב שור וכבש ועז לא תאכלו והנה ביארה התורה שאלו המעשים המגונים האלו

היו סבה לאבדן האמות ההן ולהקיא הארץ יושביה כי לולי רשעת הגוים ההם לא היה מסכים השם יתעלה לאבדן ולגרשן כדי להטיב לישראל כי זה יהיה עול בחק השם יתע' ולפי ששב לכלול בזה הגר שב להזכיר כי גם הגרים בארץ הגיע להם הענש בסבת הפעולות המגונות ולזה אמר כי את כל התעבות האלה עשו אנשי הארץ כי גם הגרים יקראו אנשי הארץ ואמנם תחלה זכר האזרחים במה שאמר כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם כי הגוים אשר בארץ הם האזרחים שהם לגוי אחד ומשפחה אחת כאלו תאמר החתי והאמורי ומה שידמה להם מאלו האמות:

פסוק כח

ולא תקיא אתכם וגו'. קבלתי בפרוש זה הפסוק מהרב אדוני אבי ז"ל ולא תחשבו שיהיה זה העש המגיע לכם בה שתקיא אתכם כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם אבל יתחייבו כרת הנפשות העושות איזה דבר שיהיה מכל התועבות האלה וזהו ההפרש בין העונש שיגיע לכם בזה ובין הענש שהגיע מזה לגוים ההם וכבר יסתפק מספק ויאמר שהו' ראוי שיהי' הענש המגיע מזה לישראל יותר עצום למעלתם כי כל מה שהיה החוטא יותר נכבד היה ראוי שיהיה ענשו יותר חזק וזה הפך מה שיראה מה המאמר ואנחנו אומרים בהתר זה הספק כי אלו האומות התנהגו בכללם באלו הפעולות המגונות ובזולתם ולזה היו ראוים לכמו זה הענש הנפלא ולולי הסתבכם בהם כלם לא הגיע להם זה העונש הכולל ולזה ארך זמנם עם רוע מנהגיהם כמו שאמר כי לא שלם עון האמורי עד הנה ואולם ישראל יענשו אף על פי שלא יחטאו בזה כי אם איש אחד ופעם אחת בשתכרת נפש החוטא ההוא ואמנם שאר האנשים אשר יהיו בקצת עלו המעשים המגונים ע"י ב"ד יתבארו בפרשת קדושים תהיו ושם יתבאר כי כאשר הסתבכו ישראל באלו הפעולות תקיא אותם הארץ אמר ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ולא תקיא אתכם הארץ וזה מורה שאם לא ישמרום תקיא אותם הארץ ולזה אחשוב גם כן שתהיה הכונה בזה המקום שישמרו משמרת השם לבלתי עשות מחוקות התועבות האלה כדי שלא תקיא הארץ כאשר קאה את הגוי אשר לפניהם כי זה יקרה להם כשיחטאו בזה רבים מהם והוסיפה התורה להזכיר עונש אחר יקרה לאיש ואיש אשר יחטא בהם והוא הכרת הנפש ההיא ויהיה אמרו כל אשר יעשה וגו'. כאלו יאמר ראוי שתשמרו משמרתי לבלתי חטאו באלו הפעלות המגונות כי כבר יגיע זה העונש לאיש ואיש שיחטא בזה וזכרה תחלה הענש הכולל שיקרה לכלל האומה אם יסתבכו באלו הפעולות ואחר זכר העונש הפרטי שיקרה למי שיחטא בזה היה פרט או כלל ובכאן נשלם ביאור זאת הפרשה:

פרק יט

פסוק ב

קדושים תהיו כי קדוש אני יי' אלהכם. רוצה לומר שתתקדשו מחסרונו' החומר ותפרדו מעניינו בתכלי' מה שאפשר לכם ובזה תדמו לו לפי מה שאפשר כי אני נבדל מחמר ונקי ממנו בכל האופנים:

פסוק ג

איש אמו ואביו תיראו. צוה במורא ההורים כי בזה תועלת נפלא לקבל האדם מוסרי התורה וזה כי ההורים יסרו זרעם ויקנו להם המוסר אשר ישמרו בו מהשחית עצמם וזולתם כי זאת התכונה היא להורים בטבע לאהבת זרעם ולזה ישמרו בכל האופנים שאפשר שלא יוזקו מצד רוע מנהגיהם בפעולותיהם ושלא יזיקו זולתם לשמרם שלא יזיקום ועם זה ג"כ ייסרום שלא יטו אל רוב המאכל והמשתה כדי שלא ישחיתו קנייניהם וזה כלו נמשך הוא לכוונת התורה אמר כי באשר ייסר איש את בנו יי' אלהיך מיסרך ולזה התחיל שלמה בספר משלי להזהיר על זה המוסר אמר שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אך ולהיות מוסר ההורים הישיר לקבול מוסר התורה הפליגה התורה בעונש הבן שלא יקבל מוסר ההורים כמו שיתבאר בדין סורר ומורה על שבזאת המצוה תועלת נפלא להישיר האדם ליראת השם יתע' וזה שאם צוונו לירא מההורים לפי שכבר היו כלי מה שתולדתינו כל שכן שיותר ראוי לאין שיעור לירא מהשם יתעלה שהוא סבה האמתית במציאותינו ובמציאות ההורים וזה שלא נוכל לייחס הויתנו עם מה שבה מיתרון החכמה אל זר האב והאם כי לא נמצא בהם אומנות בזה המעשה עד שיכונו לעשות האברים בזה האופן הנפלא שהם עליו. ולזה יחוייב שיהיה הפועל האמיתי באלו ההויות שכל משיג מה שיעשהו כמו שביארנו בספר מלחמות יי'. והתבאר עוד במה שאחר הטבע. והנה יראת ההורים הוא לעשות מה שיצוו לעשות ולהשמר ממה שיזהירו מעשותו וכן יהיה מיראתם שלא לחלוק על דבריהם וכן תהיה מיראתם לשום מעלה גדולה בנפש ולזה יחוייב שלא יקל לשבת במקומם או לעמוד במקומם והוא מבואר שלא יחוייב מפני יראת ההורים לעבור את דברי השם יתע' כשיצוו על זה וזה כי יראתנו אותם הוא מפני מצות השם יתע'. ולזה ראוי שנירא יותר מהשם יתע' והוא מבוא גם כן שהאשה אחר שתנשא לא תמשול על זאת המצוה כי היא מוכרחת לעבוד בעלה ולזה לא ימשול האב להפר נדריה בהיותה בית איש אבל ימשול עם זה אישה כי היא מוכרחת להמשך לרצונו כמו שיתבאר בפרשת ראשי המטות:

את שבתותי תשמורו. העירנו בזה כי ביראת ההורים תועלת במדות ובדעות כמו העניין בשמירת שבתות השם יתעלה שיש בהם תועלת במדות ובדעות כמו שביארנו במצות שבת. ויתבאר עוד במה שיבא בשאר המועדות:

פסוק ד

אל תפנו אל האלילים. רוצה לומר שלא תפנו במחשבתיכם לענין האלילים שיהיה זה סבה שתזנו אחריהם והנה קרא הע"ז אליל להורות שאין בה ממש אבל הוא כמו הדבר שאין לו מציאות:

ואלהי מסכה לא תעשו לכם. לפי שכבר אמר בפרשת יתרו לא תעשה לך פסל וכל תמונ אשר בשמים ממעל ואמר בזה המקום ואלהי מסכה לא תעשו לכם. הנה נלמד ביאור זה הענין מהענייינים הנמשכים לו וזה שבפרשת יתרו אמר תחלה לא יהיה לך אלהים אחרים ואח כך אמר לא תשתחוה להם וזה מורה ששם הורה על עשיית הפסל לא לעבדו. ובזה המקום לפי שסמכה אל העניין שהוא תוספת קדושה והוא אמרו אל תפנו אל האלילים הנה תהיה הכונה בזה שלא יעשה אלהי מסכה אפילו לזולתנו וזה כי גם הצורות שהם לנוי מנעה התורה שלא נעשם לנו כמו שהתבאר מאמרו ואלהי מסכה לא תעשו לכם ולזה הוא מבואר שנמנע ממנו מעשיית אלהי מסכה לנוי שאם היה לעבדו הנה הוא נכלל באמרו לא תעשה לך פסל ואם הוא לנוי נכלל באמרו ואלהי זהב לא תעשו לכם. ולזה תהיה הכונה בזה המקום שנזהר מעשיית אלהי מסכה גם לזולתינו והנה אמר לכם כי מדרך עושה מלאכה שינתן לו שכר עליה ולזה הוא עושה אותו בעבורו לא בעבור בעל המלאכה ורצתה התורה בזה אף על פי שלא נכוין בזה הפועל בעבור עבודה זרה אבל בעבורנו והוא לקחת שכר מזה המעשה הנה עם כל זה הוא אסור וזהו תוספת הקדושה אשר בזאת האזהרה וכי תזבחו זבח שלמים לייי'. אותם כבר נתבאר זה הדין מהשלמים בפרת צו ומשם יתבאר כי אמרו ואם האכול יאכל מבשר זבח השלמים ביום השלישי רוצה לומר אם יחשוב עליו שיאכל ביום השלישי על יד המקריב אותו באופן שביארנו שם:

פסוק ט

ובקוצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצור. צותה התורה בזה לחונן הדלים ממה שהשפיע השם יתעלה לאדם מן הטובות והנה יקל לאדם להניח להם מעט מהקמה כי זה ממה שלא החזיק בו עדיין וכן הענין בשאר המתנות האלו שזכר בזה המקום ואולי אם ימתין עד בא קצירו ותבואתו לידו יקשה בידו לתת לו זה אבל על כל פנים אם לא הניח הפאה באופן שצותה התורה או הלקט או העוללות או הפרט כבר תחייב לתת לעניי ממה שבא בידו מזה שנאמר לעני ולגר תעזוב אותם הנה הוא

מצוה לעזבם על כל פנים לעני ולגר והנה הפאה הוא לפי מה שיורה עליו הגדר בסוף השדה כי הוא מה שתכלה אליו הקציר והוא מבואר מצד עצם הענין שבאי זה מקום שתכלה הקציר' וכל להניח פאה אף על פי שהוא באמצע שדהו כי לא דקדקה התורה אלא שיניח קצת מהקמה לעניים ואין הבדל לעניים בין היותר באמצע השדה או בסוף השדה והנה הקצירה תאמר על מה שילקט כלו כאחד והוא אוכל ומכניסו לקיום וגדולו מן הארץ כמו תבואת השדה והוא מבואר עוד שהוא בלתי נוהג במה שאין לו בעלים כמו ההפקר שנאמר פאת שדך ומזה יתבאר שזה בלתי נוהג בשדה הקדש ובשדה הנכרי שאין אני קורא בהם שדך וראוי שיובן מזה שכן הדין במה שיתלש יחד כי התלישה בו דומה לקצירה בתבואת השדה ואמנם זכרה התורה התבואות הנקצרות כי זהו היותר נהוג. והנה נדר הקצירה היא לקיטת התבואות על ידו או על יד שלוחו לתכלית שיאסף זה אל ביתו אמנם מה שישחית הבעלי חיים או ילקטו אותו הלסטים לעצמם או שישחת באון אחר לא יקרא קצירה. וכן לא יקרא קצירה אם קצר זה קודם שתהיה התבואה ההיא ראויה לקצור באופן מהאופנים אבל יהיה השחתה לא קצירה והוא מבוא עוד שאין ראוי שיניח מן השדה על חברתה כי אין זה פאת השדה הנקצרת והוא מבואר שמאלו המתנות אין בהם דבר לכהנים וללויים אבל הם לעניים שנאמר לעני ולגר תעזוב אותם וראוי שתדע שכאשר יגיע העת שלא ילכו העניים עוד לבקש בשדות ובכרמים אלו המתנות יוכלו הבעלים ללקחם שאם יעזבו אותם שם לא יהיו לעני ולגר אבל לעורבים ולעטלפים וכיוצא בהם וזה הפך כוונת התורה:

ולקט קצירך לא תלקט. הנה לקט הוא לפי הוראת הגדר מה שיפול מתך ידו בלקטו השבולים הנקצרות או הנופל מתוך המגל שהוא כלי ללקט כאלו תאמר שנשארה שם שבולת אחת או שתים שלא נקצרו ולא נשאר סביב דבר יקצרו עמו ואולם בזולת זה האופן לא יהיה לקט והנה הוא שבולת אחת או שתים יחד אבל אם היה יותר מזה הנה הוא קציר לא לקט הקציר והוא מבואר מצד הוראת הגדר:

פסוק י

וכרמך לא תעולל. רוצה לומר שלא תקח העוללות והנה העוללות הם מגזרת עולל שהוא קטן והם לפי הוראת הגדר הענבים חסרי ההווייה שאין משדרתם מסתעפים אשכולות ואין גרגיריהם מתקבצים זה על זה כגון העניין בענבים השלמים אבל גרגיריהם מפוזרים והנה יתבאר מזה שאפי' היה הכרם כלו עוללו' הנה הוא לעניים:

ופרט כרמך לא תלקט. פרט הם הגרגרים הנפרטים מהענבים בעת הבצירה וזה כנפרט ממנו מה שאין בעל הבית מקפיד לו לפי הנהוג כמו אם נפרט גרגיר אחד או שנים מאחד

מהענבים לא יותר מזה ולזה ראוי שלא ישימו הבוצרים הסל תחת הענבים בעת הבצירה כדי שיפול שם הפרט והוא מבואר שזה הדין יהיה בלקיטתם הענבים בסל ואולם אם שמו הענבים בקרקע בעת הבצירה וחזרו ולקטום משם יהיה פרט אפילו אשכול כי ממנהגם שלא יקפידו האנשים בזה כשיהיה בזה האופן וזה מבואר מן החוש והיה זה כן כי יחסו קטן אל מה שלקטו משם ולזה יקלו האנשים בזה כשהיתה הלקיטה בזה האופן וכבר יתבאר שלמות אלו הדינין בפרשת כי תצא:

לעני ולגר תעזוב אותם. ראוי שתדע שהקציר בא לפי הנהוג משנה לשנה ומי שאין לו מהענינים מה שאפשר שיסתפק בו שנה אחת הוא הנקרא עני לזה הענין וזה מבואר מאד כי מה יעשה זה שיש לו כדי פרנסת קצת השנה הימצאו לו אלו המתנות בעת שתחסר לו פרנסתו. והנר הוא גר צדק שקבל עליו לקיים כל התורה וזכרה אותו התורה לפי שיתכן יותר שיהיה עני כי אין לו חלק ונחלה בארץ לפי מה שיתבאר כי מה שיקנה מן הקרקעות ישוב לבעליו בעת היובל:

פסוק יא

לא תגנבו. היא האזהרה על גנבת ממון וזה יתבאר מהענינים הנלוים לו וכבר נתבאר העונש על גנבתו בפרשת ואלה המשפטים:

ולא תכחשו. מפני שהזכירה התורה בפרשת ויקרא העונש על מי שכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל ונשבע על שקר כי האזהרה בזה המקום שלא לכחש ושלא לשקר רוצה לומר שאם כחש לא ישבע על זה לשקר וכבד נתבאר שם העונש:

פסוק יב

ולא תשבעו בשמי לשקר. הוא האזהרה מעבור על שבועת בטוי שנתבאר העונש בזה בפרשת ויקרא ונתבאר בזה המקום שכבר יעברו על השבועה אף על פי שאינה בשם המיוחד כיון שהיא בשם מהשמות שנקרא בהם השם יתעלה שנאמר ולא תשבעו בשמי לשקר בכל שם שהוא שמי:

וחללת את שם אלהיך. הוא מבואר ששבועת שקר הוא חלול הש"י שאם היתה גדולה מעלתו אצל הנשבע כראוי היה נשמר תכלית השמירה שלא ישבע בשמו הנכבד לשקר:

פסוק יג

לא תעשוק את רעך ולא תגזול. הנה הגזלה הוא דבר הנגזל בעין מיד הבעלים בחזקה כמו שאמר ויגזול את החנית מיד המצרי והעושק הוא מה שיכבוש האדם מזולתו בחזקה ולא ירצה להשיבו לו כאלו תאמר שיכבוש שכר שכיר או הלואה או פקדון וכבר נתבאר בפרשת ויקרא שכבר יתחייב להשיב הגזלה או העושק עם שהוא מבואר בנפשו:

לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר. הנה הלנת פעלת שכיר לא תהיה בשכיר לילה כי לא נתחייב לו השוכר שכירותו עד סוף הלילה ולזה תהיה זאת ההלנה בשכיר יום יום ונתנה התורה זמן לבעלים לפרוע השכיר עד סוף הלילה ומשם ואילך יתחייב בלא תעשה ומזה המקום יתבאר שכר שכיר לילה גובה כל היום עד הלילה ובבא הלילה יעבור עליו בלא תעשה כי היחס אחד ועליו אמרה תורה במה שיבא ביומו תתן שכרו:

פסוק יד

לא תקלל חרש. היא האזהרה שלא לקלל אחד מישראל והנה זכר החרש לפי שהוא בלתי שומע ובלתי מתפעל מזה ועם כל זה הזהיר על קללתו וכל שכן שראוי להזהר מלקלל מי שאינו חרש כי יקרו מזה קטטות והפסדים בקבוצים המדיניים ואולם המקלל את המת אינו חייב כי הוא בזה הדין למנה מהחרש וזה מבואר מהשרשים הכוללים. וראוי שתדע שלא יתחייב על הקללה אם לא יקלל בשם מהשמות המיוחדים לשם יתעלה כמו שביארנו בפרשת ואלה המשפטים:

ולפי עור לא תתן מכשול. הרצון בזה שמי שהוא עור בדבר לא תתן מכשול לפניו להפילו כאלו תאמר אם שאל ממך מדבר מה אם הוא מותר או אסור ואמרת לו בדבר האסור שהא מותר או שאל ממך עצה ונתת לו עצה בלתי הוגנת להזיק לו באי זה אופן שיהיה או אם היה האיש ההוא בעל תכונות רעות והמצאת לו הדברים אשר בהם יעשה הרעות הנה בכל זה יעבור משום לפני עור לא תתן מכשול ומי ששם מכשול בדרך להפיל העובר שעובר שם עובר גם כן על זאת האזהרה ויתחייב עם זה בנזקיו לפי מה שנתבאר ממה שנזכר בפשרת ואלה המשפטים:

פסוק טו

לא תעשו עול במשפט. ראוי שתדע שעשיית העול במשפט יהיה משני צדדין אם שישפוט שלא כדין כשיזכה את החייב או כשיהיה ראוי לשפוט ולגמר הדין ולא יגמר הדין לחמוס על דין הזכאי ולהאריכו כי זהו גם כן עול בעניין המשפט ונכלל הנה כשלא יתנהג בענייני הדין כראוי להוציא המשפט לאור בעת הראוי לפי הדבר ההוא ויעשה זה בכונה לעשוק דין אחר מהבעלי דינין הנה הוא עובר על לאו זה ואמנם אם יעשה זה להוסיף חקירה באימות העניין אין זה עול אבל הוא יושר:

ולא תשא פני דל. הנה הכונה בזה לפי הדברים הנלוים לו שלא תשא פני דל למשפט להטות המשפט מפני דלותו והנה הוצרכה התורה להזהיר בזה כי אולי יחשוב השופט כי מפני שהעשיר מחוייב לפרנס העי די מחסורו והיה האופן היותר שלם בזה שינתן זה לעני באופן שלא יבוש כמו שיתבאר בענין הצדקה הנה יהיה צדקה אם יזכה הדל

ויתפרנס מהעשיר דרך כבוד לזה הוצרכה התורה להזהיר בזה בבאור כי על כל פנים ראוי שישפטו כדין:

ולא תהדר פני גדול. רוצה לומר בבואו לדין ועניין ההידור שלא יכבדהו השופט בבואו לפניו לדין יותר מבעל דינו כטעם והדרת פני זקן והטעם בזה שאם יראה בעל דינו שהגדול מכובד בעיני השופט ירא שתהיה דעת השופט קרובה לו ויצטער מזה ויכאב לבו עד שלא יוכל לסדר טענותיו כראוי בפני השופט לו שבו שלא יועילו לו טענותיו:

בצדק תשפוט עמיתך. לפי שלא צוה בזה אחר אמרו לא תעשו עול במשפט והמתין להזכיר זה אחר אלו הלאוין הוא מבואר שזו היא מצות עשה כנגד אלו הלאוין הקודמים ואמנם היותו כנגד לא תעשו עול במשפט. ולא תשא פני דל. הוא מבואר כי מי שיעשה עול במשפט או ישא פני דל במשפט איננו שופט בצדק וכן יתבאר כי מי שיהדר פני גדול איננו שופט צדק כי הוא ככה באופן מה אל שיתחדש עול במשפט כמו שקדם:

פסוק טז

לא תלך רכיל בעמך. ענין הרכילות הוא שיספר האדם דברים מאיש אחד לאיש אחר אף על פי שהם דברי אמת באופן שתוכל להתחדש בזה שנאה ותחרות ביניהם כי בזה מההפסד בקבוץ המדיני מה שלא יעלם והנה יתבאר מזה שהוא ראוי להזהר מלספר בגנות חברו וזה שאם הזהירה התורה מסיפור הדברים מלספר בגנות חברו וזה שאם הזהירה התורה מסיפור הדברים שיבאישו ריח האיש ההוא בעיני איש אחד או בעיני האנשים מיוחדים כל שכן שראוי שיזהר מסיפור הדברים שיבאישו ריח האיש ההוא בעיני האנשים כלם:

לא תעמוד על דם רעך. זכרה התורה זאת האזהרה אחרי הלאו הקודם להורות שהרכילות מביאה להריגת נפשות והנה עניין זאת האזהרה שמי שיוכל למלט מהמות איש אחד אם בדבריו אם בהשתדלותו אם בפעולותיו הנה הוא עובר על זאת האזהרה:

פסוק יז

לא תשנא את אחיך בלבבך. רוצה לומר אף על פי שלא יזיק לו כלל כיון ששונא אותו בלבו עובר על זאת האזהרה והנה תועלת זאת האזהרה מבואר כי השנאה אפשר שתביאהו להמנע מהשתדלות בהצלתו ולזה סמך עניין זאת האזהרה לאזהרה הקודמת וכן אפשר שתביאהו השנאה להמנע מהוכיחו כשיעשה דברים בלי ראויים ולזה סמך לזה הצווי הנמשך לו הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. רוצה לומר כשיעשה דבר כנגדך או כנגד השם יתעלה תוכיחנו כדי להשיבו אל הדרך הטובה והנה יש בתוכחתו אותו תועלת אם עשה דבר כנגדו כי אולי יתקן את אשר עותו או יראהו שלא עשה דבר כנגדו או אם עשה כנגד השם יתעלה יש בהוכחתו תועלת להשיבו מדרכו

הרעה ולזה ראוי שתהיה הוכחתו אותו באופן שיתכן שיגיע מהתוכחה זה התכלית וזה יהיה כשיאמר לו בינו לבין עצמו דברים מושכים לבבו לעבודת השם יתע' ומרחיקים אותו מאלו הפעולות המגונות לא כשיאמר לו זה בקנטורא ושיספר בגנותו בפני בני אדם כי בזה התוכחת ישא עליו חטא המוכיח רוצה לור שכבר יהיה המוכיח חטא בזה בביישו אז בפני בני אדם ולזה הזהיר התורה שתהיה זאת התוכחת באופן שלא ישא עליו המוכיח חטא:

פסוק יח

לא תקום ולא תטור את בני עמך. באור אלו האזהרות למד מענינו שהוא במה שבין בני אדם מהעזר קצתם בקצת בדברים שדרך השכנים להעזר קצתם בקצת אשר יקשה בעיניהם כאשר לא יעזרו מהם בזה האופן וזה מבואר מן החוש בדברים המדיניים כי כבר יקשה לאדם בבקשו משכינו שישאלהו כלי מה מעט מהזמן ולא יתרצה להשאילו לו והוא מבואר כי מכמו אלו העניינים תתחדש בינם מריבה ואם יקח האיש נקמתו ממנו בכמו זה האופן תשאר השנאה ביניהם והמריבה ולזה הזהירה תורה לא יקום אבל אם יקרה שישאל ממנו כלי מה מי שמנע ממנו כליו ישאילהו לו כי בזה האופן תסור הקטטה מביניהם והזהירה עם זה שלא יטור בלבבו זה הענין כלל כדי שתסור הקטטה מביניהם ויהיו באהבה ולזה סמך לו הצווי הנמשך לזה. ואולם בנזקי הממון והחבלות לא הזהירה שלא יקום ולא יטור אבל התבאר במה שעבר שכבר יקח נקמתו ממנו על יד בית דין וכל שכן שלא הוזהר מהנטירה ולזה חוייב שתהיה הנקימה והנטירה בכמו אלו הדברים שאמרנו:

ואהבת לרעך כמוך. רוצה לומר שיאהבהו כגופו ולזה יבחר לו כפי היכולת הטובות אפשריות לו וירחיק ממנו ההזיקי' כמו שיעשה זה לעצמו אלא שהמצוה בזה הוא באופן שלא יגיע בו נזק לאהוב מפני זאת האהבה ושלא יחוייב לאד' להניח מלאכתו מפני עשיית מלאכת חברו כי אהבתו עצמו קודמת לאהבתו זולתו וכן אם יקום עליו להרגו אינו מחוייב שיאהבהו ולא יזיק לו אבל יחוייב למלט את נפשו ואפילו בנפש הקם עליו וזה יתבאר באור שלם בפרשת נערה המאורשה:

פסוק יט

אם חקתי תשמרו בהמתך לא תרביע כלאים. הנה הרביעה רמז למשגל כמו שאמ' במה שקדם ואשה לא תעמוד לפני בהמה לרבעה. וענין זאת האזהרה הוא שלא ירביע דבר ממין אחד מהב"ח על נקבה ממין אחר ולפי שאינו מרביע אותם בהעלאותו אותתם זה על זה כי להם מעצמם התחלה בזה הפועל כשיאותו זה לזה למשגל או שלא יאותו הנה לא יעבור על זאת האזהרה אם העלם זה על זה אם לא הכניס בידו אבר הזכר

באבר הנקבה והתועלת בזאת המצוה מבואר כי בזה מהפסד הסדר והיושר אשר בדברי' הטבעיים מה שלא יעלם עם שזה יהיה סבה להפסק התולדה מהנולד מכלאים כמו שהתבאר בספר ב"ח ולזה יפסד בזה האופן הרבה מהטוב שהשפיע השם יתע' באלו הנמצאות עם שזה יביא להאמין שאין בכאן צורה יתחלף בה דבר מדבר כמו שחשבו הרבה מהקודמים ובכלל הנה ההאמנה בשיש בכאן מינים מיוחדים יתחלפו קצתם מקצתם במהותם הוא מפני הצרה אשר בה ייוחד מין מין מהם ולזה צותה התורה בזה להחכימני כי זה ממה שיישירנו להשגתו יתעלה כמו שזכרנו פעמים רבות רוצה לומר ההאמנה במציאות הצורות:

שדך לא תזרע כלאים. רוצה לומר שלא תזרע בו יחד שני מיני זרעים אלא אם היה הזרע האחד בשדה אחד והזרע השני בשדה אחר והתועלת בזאת האזהרה הוא התועלת אשר באזהרה הקודמת להישירנו שנאמין במציאות הצורות גם באלו הדברים היה אפשר שיחשב בהם שלא יתחלפו כי אם במקרי' כמו שחשבו קצת מהקודמים שיהיה התחלפות אלו הדברי' עם היותם מדברים אחדים בעצמם מצד התחלפות החלקים שמהם הרכבו במצב והסדר והתמונה וראוי שתדע כי זריעתו הזרעים כלאים הוא כשיהיה מהזרע האחד עם האחר שיעור מורגש ואולם אם היה באופן שיקרא כל הזרוע בשם הזרע אחד הנה הוא מבואר שאינו כלאים כי המדקדק לזרוע הזרע האחד לא יקפיד בזה השעור אם נתערב בו מזרע אחר והנה עמדו על זה השעור רבותינו ז"ל לפי מה שקבלו מפי משה רבינו ע"ה והוא אחד מכ"ד רצוני לומר שאם נתערב עם הזרע מזרעים אחרים אחד מכ"ד בתערובת ההוא הנה הם כלאים אבל בפחות מזה השעור אינם כלאים וזה אמנם יהיה כשנתערבו מיני תבואה או קטנית קצתה בקצת ואמנם אם נתערבו זרעוני גנה בתבואה או קטנית לא יהיה שיעורם אחד מכ"ד כי כבר יהיו פחות אחד מכ"ד כשנזרע ועם כל זה היה להם שיעור מורגש בנזרע והמשל כי זרע כרוב אם נתערב שיעור אחד ממנו בשלשים שיעורים מתבואה או קטנית הנה כמעט שיחזיק זרע הכרוב מהארץ הנזרעת שיעור שוה לשיעור שיחזיק בו זרע התבואה או הקטנית ולזה יהיה שיעורו אחד מעשרים וארבעה מהמקום שיזרע בו המעורב רוצה לומר שאם היה הזרע בהזרעו מחזיק שיעור אחד מהארץ כאלו תאמר אמה על אמה והתבואה שנתערב עמה מעשרים ושלש אמות מרובעות הנה הכל כלאים והנה מבואר שאין הסבה בהרחקת כלאי זרעים אלא מפני מראית העין לא מפני יניקתם מחלק אחד מהארץ שאם היה הדבר מפני היניקה לא היתה התורה אומרת שדך לא תזרע כלאים אבל תזהיר שלא תזרע הארץ כלאים ואמנם התורה לא הזהיר בזה והוא מבואר שאפשר

לזרוע בשדה אחד חטים ובשדה אחר סמוך לו שעורים ומזה המקום יתבאר שאם היה המקום שזרע בו חיטים בלתי ראוי להקרא שדה אסור לו לזרוע סמוך לו שעורים וכן העניין בשאר זריע' והנה השעורי' יתחלפו לפי מנהג הדבר הנזרע והמשל כי זרעוני גנה יוזרע מהם יחד שיעור קטן כי המקום ההוא הוא שדה לפי הזרע ההוא ולזה אפשר לזרוע מהם במקום קטן מינים רבים והשעורים באלו הדברים עם שהם מקובלים מפי משה רבינו ע"ה הם עוד מבוארים מצד מנהג ההזרע באלו הזרעי' ולפי שהתורה לא חששה בכלאי זרעים אלא מפני מראית עין כמו שביארנו הנה כשיתערב בזרע הנזרע זרע שאין מה שיוציא ראוי לאכילה כי לא יתחייב עליו משום כלאים כי הרואה לא ישפוט שנזרע זה הזרע כלאים בכונה כי הוא בלתי ראוי לאכילה וראוי שתדע כי הזריעה תהיה אם כשיזרעו בידו אלו הזרעי' בשדה או כשיחפה אותם בעפר אם היו בארץ כי הוא ישים אותם זרעוני' בזה החפוי והוא מבואר שזאת האזהרה אינה נוהגת אלא בארץ ישראל כי היא תלויה בארץ וראוי שתדע מזאת האזהרה שאין בזרעי אילנות כלאים כי נזרעו יחד כי אין האילנות דומין לזרעי השדה שסמוכין זה לזה ולזה אם הקפידה התורה בזה בכמו אלו הזרעים אין ראוי שנלמד מהם זה הדין בזרעי האילנות כי הם בזה הדין למטה מזרעי השדה וזה כבר התבאר מהשרשים הכוללים ואולם יתבאר שהרכבת מין במין אילנות התורה אסרה וזה שאם הקפידה התורה בזרעים שלא יזרעו כלאים ואף על פי שכל אחד מהם גדל בפני עצמו כל שכן שתקפיד בהרכבת מין במין ולזה יתבאר שהמרכיב אילן באילן או ירק באילן לוקה:

ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך. כבר יתבאר במה שיבא שזה הכלאים הוא צמר ופשתים לבד שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו וידמה שלפי הוראת הגדר אמרו שעטנז על הבגד ששתיו פשתים וערב בו צמר או הפך זה ולזה אמר אחר כך שם צמר ושפתים יחדיו להורות שאיך שיהיה צמר ופשתים יחדיו הוא אסור ללבשו אף על פי שלא היה ארוג הצמר עם הפשתים אלא שהוא שוע עמו כמו הלבדים אם היו מצמר ופשתים או אם היה מחובר עמו חיבור ישים הצמר עם הפשתים כלי אחד ואפשר שיהיה שעטנז שם נאמר בכללות על אלו המינים שזכרנו מהחבור לצמר עם הפשתים ואיך שהיה הנה כשיתחברו הצמר עם הפשתים באחד מהאופנים הנזכרי' יהיה הבגד ההוא אסור ללבשו משום כלאים והוא מבואר מן התורה שאין אסור כי אם ללבשו אבל מותר להציעו מצע תחתיו שנאמר לא תלבש שעטנז ואמר בזה המקו' לא יעלה עליך ראיה שכבר יתכן לשומו תחתיו וראוי שתדע שלא יקרא צמר רק צמר הצאן ויתבאר שחבורי חבורין יחביר לענין כלאים והמשל שאם היה בכאן רצועה של עור והיה בצד

אחר ממנה חוט של צמר נקשר בה ומצד השני חוט של פשתן אסור לחגור אותה כי הוא צמר ופשתים יחדיו כמו שהתבאר בט' מכלאים וכן העוש בגד מצמר ארנבי' וארג בו חוט של צמר מצד זה וחוט של פשתן מצד זה הרי זה אסור משו' כלאים כמו שנתבאר בחמישי מתוספו' כלאים ומזה המקו' יתבאר שהבגד של צמר שתפרו בו עורות והיו העורו' תפורין בפשתן או היה בהם חוט של פשתן קשור באופן שיהיה חבור הנה הוא כלאי' כי חבורי חבורים הם יחדיו כמו שביארנו עם שהוא מבואר בנפשו וכבר הארכנו בזה לפי מה שראינו בזמנינו זה רבים בלתי נשמרי' מזה ואם טען אדם עלינו ויאמר שאין שם כלאי' מן התורה אלא כשהיה שוע טווי ונוז כמו שנפסקה ההלכה בזה במסכת נדה כמר זוטרא שאומר עד שיהיה שוע טווי ונוז אמרנו לו שאין פסק ההלכה היא שם מחכמי התלמוד אבל מהגאונים הראשונים ולזה לא תשגיח בפסק ההלכה היא כי שם בתלמוד הלכות רבות שהם מהגאונים הראשונים כמו שזכר הרש"י בפירושו למסכת חולין ולזה הדעת נטה הרב המורה והנה תמצא בד' ממנחות רבא חולק על מאמר מר זוטרא בזה והתבאר בעירובין כי מר זוטרא היה תלמיד לרבא ומשרשינו בתלמוד שאין הלכה כתלמיד במקום הרב ועוד שזה המאמר הוא בנדה אגב גררא ולזה לא יתן רושם גדול בהאמתת זה הפסק ועוד שכל המשניות שהם בט' מכלאים מלאות מסתירת דעת מר זוטרא במסכת נדה ועוד שכבר יתכן שיפורש מאמר מר זוטרא במסכת נדה באופן בלתי סותר זה הדעת וזה שהוא יאמר כי מלשון שעטנז לא יתבאר שיהיה שוע או טווי או נוז אבל אם היתה הוראתו זאת ההוראה רוצה לומר שוע טווי ונוז היה ראוי יותר שיורה על מה שהוא שוע טווי ונוז יחד לא מה שהוא שוע או טווי או נוז ומזה הצד אמרו שם דהלכתא כמר זוטרא מראפקינהו רחמנא בחד לישנא והנה אף על פי שנודה שיהיה האמת מה שיאמ מר זוטרא כי לשון שעטנז יורה על מה שהוא שוע טווי ונוז הנה מה שאמרה התורה אחריו צמר ופשתים יחדיו כלל כל האופנים שיהיה בהם הבגד צמר ופשתים יחדיו. וכבר יצאנו ממנהגנו בזה הביאור ואמנם הביאנו לזה מה שזכרנו במה שקדם והנה התועלת בזאת האזהרה עם שהוא לפי מה שיראה להרחיק מההליכה בחקות הגוים הנה הוא התועלת בעינו אשר בשאר האזהרות הקודמות בעניין הכלאים וזה שהצמר הוא בא מן החי בהכרח החומר כמו שהתבאר בספר ב"ח. והפשתים הם באים מן הצמח והוא מין מכוון בעצמו. והנה יגיע מזה תועלת כי הצמר והפשתים עם היותם מסכימים ברכות והספוגיות ושמהם יעשו בגדים לאדם הנה יש בהם הבדל עצמו מצד צורותיהם כי זה מהצמח וזה מהחי והפשתים הוא צמח יותר שלם מהצמר כמו שיתבאר מפועל הצמיחה בפשתי' ובצמר ועוד שהוא מין מהמיני' מכוון בעצמו

והצמר אינו כי אם מהכרח החמר וכל זה להחכימנו בזה האופן להשיג מציאות הצורות והמדרגות הנמצאו' קצתם עם קצת כי מזה נעמוד על מציאות הש"י כמו שזכרנו פעמים רבות:

פסוק כ

ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע. התבאר במה שקדם שזאת השכיבה תהיה אפשרית בקטן בן ט' שנים ויום אחד והנה זאת השכיבה הוא שישכב עמה כדרכה ויגמור ביאתו כי כבר אמר הכתוב שכבת זרע:

והיא שפחה נחרפת לאיש. ר"ל בעולת בעל ולפי שאין אישות לגוי כמו שהתבאר למדנו שזה האיש הוא ישראל ולא יהיה זה בזולת איסור אלא בעבד עברי שכבר התבאר בפרשת ואלה המשפטים שרבו מוסר לו שפחה כנענית ולפי שכבר התבאר שם שאין לו אישות בה ולזה תהיה האשה וילדיה לאדוניה בצאתו ולא תשאר נקשרת עמו כלל בקשר האישות הנה הוא מבואר שזאת השפחה היא בת חורין בצד ושפחה בצד וזה אמנם יהיה כשתהיה משני שותפין וכתב לה אחד מהם גט שיחרור או שנפדית ממנו ונשארה חציה שפחה וחציה בן חורין והנה יהיה הרצון בנחרפת בעולה מענין חרפה כי זה הענין הוא חרפה לנו רוצה לומר המשגל כי הוא לאדם מצד שהוא ב"ח לא מצד שהוא אדם או יהיה מענין כריעה ונפילה ובזה נקראת חורף התקופה שישפל בה השמש תכלית השפלות במקומות מהארץ אשר בהם היישוב וכן אמר לא יחרף לבבי מימי רוצה לומר לא יפול ולא יכנע להודות לדבריכם ומזה הענין נקראו חרפות הדברים אשר יאמרו כנגד איש או אשה להשפיל מדרגתם. ולזה יהיה אמרו נחרפת לאיש נכרעת ונופלת לבעל לשכב עמה והנה לא אמרה התורה בעולת בעל לפי החסרון שיש בזאת הבעילה לפי הנימוס התורי':

והפדה לא נפדתה וגו'. רוצה לומר שאמנם קרא אותה שפחה מפני שלא נפדתה בשלמות או בכסף או בשוה כסף או לא נתן לה שטר שחרור וזה ממה שיורה גם כן שאין הכתוב מדבר במי שהיא שפחה בשלמות שאם היה הענין כן יהיה אמרו והפדה לא נפדתה אם חפשה לא נתן לה מותר אין צורך לזה:

בקורת תהיה. ר"ל שהיא לוקה על זאת הבעילה אם היה זה בעדים והתראה:

לא יומתו כי לא חופשה. מגיד שאם היה נשלם שיחרורה היו בני מות וזה ממה שיורה גם כן שהיא נשואה לישראל:

פסוק כא

והביא את אשמו ליי'. לפי שהיה מדבר מתחלה באיש וזכר מתחלה עונש השפחה קודם זכרו עונש הבועל למדנו שלא יחוייב האיש להביא אשם אם לא תתחייב היא מלקות

כאלו אמר שכאשר תלקה היא אוז יחוייב להביא את אשמו ובכלל זה הנה יתבאר עוד מהמקומות הכוללים ומזה יתבאר גם כן שהוא יתחייב להביא אשם אם היה בן תשע שנים ויום אחד כיון שהיא לוקה על ידו:

איל אשם. רוצה לומר האיל אשר יביאו לאשם והוא הבא בכסף שקלים כמו שהתבאר בפרשת ויקרא:

פסוק כב

על חטאתו אשר חטא. למדנו שהוא מביא אשם אחד על בעילות הרבה וממה שקדם יתבאר שלא יתחייב אשם אם לא היתה היא גדלה ובעולה ושתהיה מזידה:

פסוק כג

וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו. למדנו מזה שהנוטע אילן מאכל בארץ ישראל יאסר פריו שלש שנים מיום שנטעו והנה קראו ערלה להורו' שהוא מותר אין בו תועלת כמו הענין בערלת הבשר וטעם זה הוא כי בהתחלה לא יתכן לרוב האילנו' שיתנו פרים באופן שישלם החום היסודי בו כי לכח הזן בהם טרדה במה שיצטר' לו מן המזון לגדול גופם ולזה לא יתחזק על שיהיה שם מהמזון מותר מצומק ומבושל יעשה ממנו הפרי וכבר תראה זה בביאור ביין ענבי הגפן הילדה שהו' חלוש החום היסודי מאד ולפי שרצתה התורה שיהיה ראשית פריו קדש הלולים ליי'. להעי' כי הש"י הוא הפועל באמת בכל הפעולו' הטבעיו' ומאתו הכל חוייב שימתין זה עד השנה הרביעית שיהיה נבחר מה שיהיה ליי':

שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל. ראוי שתדע שהאכילה היא אחת ממיני ההנאה ולזה נלמד ממנה שפרי זאת הנטיעה אסור בהנאה שלש שנים ולפי שאמר ונטעתם כל עץ מאכל למדנו שאם נטעו לא למאכל פטור מן הערלה והוא מבואר שנטיעת ייחור מן האילן או זריעת זרע האילן הוא אחד לזה הענין וזה מבואר מהמקומות הכוללים. והנה הפרי הוא הכולל הקליפין והגרעינין אשר הם עמו וזה מבואר מצד הוראת הגדר:

פסוק כד

ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש הלולים ליי'. רוצה לומר שיהללו עליו ליי' על כל הטובה אשר השפיע להם וזה אמנם הוא להעיד שכל הטובות הם מאתו יתע' ולפי שהוא קדש למדנו שיחוייב לאכלו בירושלם לפני' מן החומה כמו הענין בשאר הקדשי' כמו שיתבאר ואמנם קדשי הקדשים היו נאכלים לפנים מן הקלעים כמו שהתבאר ויתבאר שנטע רבעי פירותיו לבעלים ממה שנאמר בפרשת נשא ואיש את קדשיו לו יהיו ומזה יתבאר גם כן שמעשר בהמה הוא לבעלים נאמר בו קדש ליי' ובכלל הנה אם היה זה הקדש לכהן לא שתקה התורה מזה. ולפי שלא זכרה התורה בזה דבר הנה והוא מבואר

שאלו הפירות לבעליהן ולפי שאמר כל פריו למדנו שאין בהם לעניים דבר ולא לכהני' וללויים:

פסוק כה

ובשנה החמישית תאכלו את פריו. אמר התורה זו שלא יכבד עלינו מה שמנעה התורה פירות שלשה שני' גם פיות השנה הרביעית לא התירה לאכל אותם כי אם במקום אשר יבחר כמו שקדם כי זה יהיה סבה שתדבק השגחת יתע' בנו ויוסיף לנו מפני זה תבואות הצמחים עם מה שישפיע לנו משאר הטובות ומהטובות האנושיות כמו שבארנו בספר מלחמות השם ואפשר עם זה שיהיה זה לתועלת שזכר הרבה המורה להרחיק מעבודות עבודה זרה הקדומות שהיו עושים פעולות מגונות למהר נתינת האילן פריו להוסיף תבואתו והתורה הערימה לעמוד כנגד הדיעות הנפסדות ההם לפי מה שאפשר לנקותנו מטמאתם:

פסוק כו

לא תאכלו על הדם. הנה מפני שסמך אל זה אמרו לא תנחשו ולא תעוננו למדנו שהאכילה על הדם היתה לכונה שיודעו להם העתידו' וזה אמנם היה שהיו זובחי' הב"ח והיה דמו יורד תוך הפיר' אחת וסביבה היו אוכלין בשר הב"ח ההוא ויחשבו שיהיו אוכלים בזה האופן עם השרים על שלחן אחד ותתחזק האהבה והחברה ביניהם עד שיודיעום השדים העתידות כמו שזכר הרב המורה שראה בספרים ההם:

לא תנחשו. הוא שישפטו בדבר טוב או רע מפני דבר אחד בלתי מעיד עליו כלל כמו שיאמר אומ' לא אעשה דבר פלוני שייעדתי לעשות שאם אעשנו לא אשיג בו רצוני והעד על זה שהרי נפלה פתי מפי:

ולא תעוננו. ר"ל שלא תשימו העתים סבת הדברים כמו שיעשו הסכלים שיאמרו יום פלוני מחדש פלוני או משנת פלוני טוב ויום פלוני רע כי זה כשלא יאמר בו יותר מזה השיעור הוא מביא להאמין שלא תהיה בכאן סבה פועלת ויהיה הכל מתחדש מהקרי כמו שחשבו רבים מהקודמים ואולם אם חברו עם העת מה שיתכן שיהיה סבת לזה לא יהיה בזה חטא והמשל אם אמרו העת פלוני קשה להקזה לפי שהשמש הוא אז במקום שתחמם האויר חום נפלא וכן אם בחרו לזרוע בעת מהשנה הנאות לזרוע מצד טבע התקופה וטבע הזרע לא יהיה בזה אשם וכמו זה אם אמרו שאין טוב לזמור הכרם בתחלת החדש אם היתה הגפן ילדה או בסוף החדש אם היתה הגפן זקנה כי אלו הדברים כלם הם מבוארי הסבות לפי מה שנתן השם יתעלה מהכח בכוכבים להשגיח באלו הנמצאות השפלות. וראוי שתדע שכן ההיקש במה שיתחייב משאר הכוכבים כי התורה העירה שהם נבראו להשגחה באלו הענינים השפלי' כמו שביארנו בפרשת בראשית

ואולם החטא הוא כשיחם זה הענין אל דעת מופשט מסיבות אחרות וזהו מה שאמר רבי עקיבה בביאור זה כגון אלו שהן למודות ערבי שביעיות להיות יפות ולזה יהיה חטא במי שמחשב על פי האצטגנינות מזה הצד אלא אם יחס הפועל לכוכבים עצמם בזולת התחלה קודמת להם כי זהו מכת עבודה זרה בלי ספק ואולם מי שייחס הפועל לשם יתע' באמצעות הכוכבים ממה שנתן להם מהכח בזה לא יחטא בזה האופן אלא שראוי שלא יעלם ממנו שזה המשפט לא יתן האמת עכ"פ אבל ימצא בו הכזב הרבה לקצורנו מהעמידה על מה שיצטרך לעמוד עליו בנסיון למי שירצה שישפוט בזה משפט צדק עם שהשם יתע' הוא השליט על זה הסדור לבלבל אותו על צד ההשגחה כמו שביארנו בספר מ"י. ולזה ימצא בזאת ההודעה מהכזב הרבה ובכלל האזהרה הזאת מי שידמה להודיע העניינים הנעלמים באחיזת עינים כמו שיעשו קצת האנשים שיעשו נר מדברים ידועים וידליקו אותו ויהיה שם קטן שלא ראה קרי ויחשבו שהקטן יראה שם אמתת זה הדבר אשר בקשו לדעת ענינו איך הוא ואולי יקרה לו שיראה שם קצת דמיונים באחיזת עינים ומזה הסוג מה שיעשו שינעצו סכין בלחם אחד ובבא שם האיש החשוד על הדבר ההוא ידומה להם שיתנועע הלחם וזה הסוד מאחיזת עינים יתחייבו עליו מלקות ואמנם האוחז את העינים שהוא פטור הוא כאשר היה בדברים שידומו מפעולות הכשוף מזולת שיהיה כן כמו שתראה שיעשו אנשי' אחיזת עינים שידמה לאנשי' שעומדי' שם שתרנגול קטן ישא קורה גדולה ומה שידמה לזה:

פסוק כז

לא תקיפו פאת ראשכם. ידוע שמנהג עבוד הזרה היה להקיף פאת ראשם רוצה לומר לגלח אותה בתער וכבר נשאר רושם זה המנהג עד היום. והתורה צותה אלינו שלא נלך בחקותיהם כדי שנתרחק מדעותיהם הנפסדות בתכלית מה שאפשר עם שבזה תועלת להחכימנו ולהעמידנו על סודות הבריאה האנושית וזה שכבר יתבאר שחלקי הראש הם בלתי מתדמה הטבע ומזה הצד הבדילה התורה בין הקרחת והגבחת והנה הקפת הראש יביא לחשוב שיהיה הכל מטבע אחד כי טבע העגול אחד ומתדמה ולזה מנעה התורה זה כדי להעמידנו על הבדל הדברים כי עמידתנו על הבדל הדברים ומה שייוחדה בו קצתם מקצת תביאנו לעמוד על מהות הדברים וטבעיהם ומי שלא יחקור בזה האופן אבל יחשוב כל הדברים כלם מתדמים תבצר ממנו כל החכמה ויהיה זה סבה אל שיאמין שאין בכאן כי אם הצורה החמרית כמו שחשבו הרבה מן הקודמים ולפי שטבע פאת הראש הימנית הוא מתחלף לפאת הראש השמאלית הנה יתחייב על שתי אלו הפאות שתי מלקיות וראוי שתדע שהמגלח פאת חבירו הוא שיתחייב מלקות אף על פי שאינו

הוא המתגלה ואמנם המתגלח לא יתחייב מלקות כי לא עשה מעשה ויתחייב שזה הדין הוא באיש לבד לפי שסמך ולזה ולא תשחית את פאת זקנך והאשה אין לה זקן ולזה יתבאר שהאשה שגלחה פאת ראשה או פאת ראש האיש פטורה:

ולא תשחית את פאת זקנך. זאת ההשחתה היא לפי הוראת גדר גלוח בתער. והנה המקומות שהם פאה בזקן לפי הוראת הגדר הם חמש פאות שתים מימין אחת בלחי העליון ואחת בלחי התחתון ושתים כנגדן בשמאל ואחת במקום חבור לחי התחתון הימיני לשמאלי:

פסוק כח

ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם. אחשוב כי הקודמים להשכם כי אין יתרון לאדם אחר המות היו שורטים בשרם כמו אחד מקרוביהם שלהם והתורה הזהירה מעשו' כמו זה הפועל המגונה ויתבא' שהוא חייב על כל שריטה ושריטה שנאמר ושרט לנפש לא תתנו וכן אם שרט שריטה אחת על מתים רבים חייב על כל מת ומת שנאמר לנפש לחייב על כל נפש ונפש:

וכתובת קעקע. הוא כתב עשוי בצבע מהצבעים בעור האדם אחר הקרע במקום שיעבור בו הצבע. וזה היה מנהג הגוים בזמנים הקודמים לרשום על עצמם רושם העבודה זרה להורות שהם עבדים לה והזהירה התורה מעשות זה אפילו לשם יתעלה שלא לילך בחוקותיהם עם שהתורה בכללה היא להטיב לנו לא להכאיב גופותינו כמו שהיו עושים הסכלים ההם ולזה אמר כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם ואולם השם יתע' נהג בזאת התורה השלמה מנהג האב עם הבנים שנשתדל להטיב להם בכל עוז ולשמרם מהפגעים ולזה אמרה במשנה תורה בנים אתם ליי' אלהיכם לא תתגודדו:

פסוק כט

אל תחלל את בתך להזנותה. זאת היא מצו' לא תעשה לא מנאה הרב המורה ועיינה שלא ימסור אדם בתו לביאה שלא לשם אישות:

ולא תזנה הארץ ומלאה הארץ זמה. רוצה לומר שמי שיחלל בתו להזנותה יהיה סבה שתזנה הארץ כי היא תפקיר עצמה לכל ולא תבוש אחרי ראותה שאביה רוצה בזה ויהיה זה סבה שתמלא הארץ זמה כי יקרה מזה שלא יודע ממי הרתה ויבוא הענין שישא האב בתו והאח אחותו:

פסוק ל

את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני יי'. זכר אלו המצות יחד לפי שהם מתדמות בכוונותיהם כמו שיתבאר מדברינו בהם והנח' מורא המקדש הוא שלא יכנס בו שלא

לצורך וינהג בו בכבוד וביראה כי זה מה שיישירהו לעמוד על הכוונה אשר בעבורה היה באופן הנפלא הזה שצוה השם יתע':

פסוק לא

אל תפנו אל האובות. ידוע ממה ששאל שאול באוב לאשה בעת אוב כי האוב הוא פועל יביא לדמות שהעלו בו המת ויתפעל הדמיון באון שיתדמה לו שהוא שומע קול מהמת ההוא יודעי לו העתידות והתבאר שזה הקול המדומה הוא נמוך מאד אמר שפל מאוב קולך וידמה שמה שנתפרסם מההודעה המגעת בכמו זה האופן בלקיחת גלגולת המת הוא מזה הסוג:

ואל הידעונים אל תבקשו לטמאה בה. הנה הידעוני היה שהיו לוקחים עצם מעוף ששמו ידוע והיו משימים אותו בפיהם ויעשו פעולות להתבודד דמיונם עד שיגיע מזה שידברו בפיהם דברים ויחשבו שידעו בזה האופן מה שעתיד להיות והנה הפליגה התורה בהרחקת זה לפי שהיותר חזקה שבראיות על שיש בכאן שכל פועל כל אלו הדברים אשר בכאן היא ההודעה שתגיע מזה בחלום או בקסם או בנבואה כמו שבארנו בשני ממ"י ולזה תמצא שאמר הנביא מי פעל ועשה קורא הדורות מראש רוצה לומ' שהודעתו הדברים העתידים טרם היותם הוא ראיה חזקה על היותו פועל אותם ומי שישים סבת הודעת המתי' או העצמות יבטל שיהיה בכאן סדור מסודר משכל אבל יהיה החומר הוא התחלה לכל הדברים וזה בתכלית הגנות וההפסד:

פסוק לב

מפני שיבה תקום. הוא מצות עשה לקום מפני כל איש שיבה כדי לכבדו לא מנאה הרב המורה ובזה תועלת כי מפני זה ישמעו צעירי הימים לדברי הישישים ויהיו דבריהם אצלם יקרים ולזה יתנהגו במוסריהם כי הישישים לרוב מה שראו מעניני קורות העולם יודיעו להם על צד הנסיון דברים רבים בפיל וספיא המדינית ולזה יקרה למי שישמע דבריהם להנצל מהרבה מהפגעי' אשר היו באים עליו לולא עצת הישישים עם שבזה יתיישב בנפש לתת כבוד נפלא לשם יתעלה שהוא קדמון לא סר מהיות ונמצא ולא יסור:

והדרת פני זקן. היא מצות עשה והרצון בזקן לפי הוראת הגדר חכם כי החכם יקרא זקן אף על פי שהוא צעיר לימים אמר זקנים משער שבתו והדור הוא לעמוד מפניו כדי להדרו:

ויראת מאלהיך. ירצה בזה שזה יביאך לירא מאלהיך יראה עצומה כי גבוהה חכמתו לאין קץ על חכמת הזקן שתחוייב בו לכבדו ונפלאה קדימת מציאותו לאין קץ מקדימת מציאו' האיש הישיש:

פסוק לג

וכי יגור אתכם גר בארצכם. זה גר צדק:

לא תונו אותו. ידמה שיהיה הרצון בזה אונאת דברים כלאו תאמ' שיזכיר לו מעש' אבותיו לבייש ולפי שצותה התורה לתת כבוד לראוי לו מפני החכמה והישישות צותה שלא לבזות אלו האנשים שתלויה מאחריה' קופה של שרצים:

פסוק לד

ואהבת לו כמוך. היא מצות עשה והוסיפה התורה לצוות על אהבתו ואם הוא נכלל במה שאמר לרעך כמוך לפי שיאהבוהו מהבלתי קרובים עם שכבר יקל לאדם להתנגד לו כי אין עוזר ולזה צותה התורה שנאהבהו כנפשנו:

פסוק לה

לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה. הכונה במשפט בזה הפסוק המשפט שיהיה ע"פ המדה והמשקל והמשורה. והמשל שהמודד הבגד בקנה המדה או המודד בארץ הוא השופט על פי המדה ההיא כמה ראוי שינתן אל זה האיש מהבגד או מהארץ או משאר העניינים הדומים וכן השוקל במאזנים אי זה משקל שיהיה מאיזה דבר שיהיה שופט על פי המשקל ההוא כמה יותן לזה האיש מהענין ההוא וכן הענין במשורה והיא המדה המכילה שעור מה מהפרות או מהמשקין ולזה ראוי שלא יטח השופט המשפט בשום צד מהצדדים:

פסוק לו

מאזני צדק אבני צדק. צותה התורה שיהיו הכלים הם בעצם שבהם ישלם המשקל בתכלית מהיושר והצדק באופן שלא יהיה עול מצדם במשקל והנה העול יהיה במאזנים מפנים רבי' מהם שיהיה מרחק הכפות מהאמצע מרחק בלתי שוה ומהם שיהיו קשי הנפילה או קלי הנפילה מאד ומהם שיהיו חוטי הכפות בלתי שוים בארך וכן ההקש בשאר הדברים אשר להם רושם כשלא ימצא הצדק במאזנים:

איפת צדק והין צדק. הנה האפה היא מדת הפרות היבשים וההין היא מדת חלה והנה העול ימצא באיפה וההין אם היו חסרות או יתרות וכבר ימצא העול באפה מפני היותר מחזקת כשימחוה מצד אחד יותר ממה שתחזיק כשימחוה מצד השני וכן ימצא העול בכלי אשר ימחקו בו אם אינו ישר או הוא יותר כבד מן הראוי או יותר קל מהראוי:

פרק כ

פסוק ב

ואל בני ישראל תאמר איש איש וגו'. אחר שהזהיר מלהעביר זרעו למולך זכר הענש והיא סקילה אמר עם הארץ ירגמוהו באבן והוא מבואר שהסקילה תהיה בשני פנים אם

שישליכו האבן על החוטא אם שישליכו החוטא על האבן אמ' במעמד הר סיני כי סקול יסקל או ירה יירה ולפי שהתורה אמר ואהבת לרעך כמוך ראוי שנבחר הקלה שבב' אלו המיתות ובכלל הנה מפני שתשלם מצות התורה בזה בקלה שבאלו המיתות הנה אין ראוי שנעשה יותר מזה כי בכמו אלו העניינים ראוי שנקח המעט שאפשר שתשלם בו כונת התורה והוא מבואר שההשלכה על האבן היא היותר קלה ההמתה וימצא בה יותר מעט הצער כי כבר נרדם בשרו הרדמה מה בנפילה באופן שלא ירגיש הרגש חזק במכת האבן כמו שהיה מרגיש בזה אם השליכו האבן עליו ולפי שאמרה תורה במה שיבא מענין הסקילה יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה למדנו שהעדים מתחילים מזה הפעל באופן שיהיה כדי להמיתו ולזה היו דוחפין אותו ממקום גבוה שיש בנפילה ממנו כדי המית ואם לא מת בזה משליכין עליו אבן שיש בה כדי להמית:

פסוק ג

ואני אתן את פני באיש ההוא והכרתי אותו מקרב עמו. הנה כבר התבאר במה שקד' ענין הכרת:

למען טמא את מקדשי. כבר זכרנו במה שקד' כי הקדש הוא מצד הצורה וכל מה שהיתה יותר נקייה מחמר תהיה בו הקדוש' יותר ולזאת הסבה היתה מה שיעיר על הצורות הנבדלות נקרא קדש הקדשים ואין ספק כי מי שעושה מהאש אלוה לא יאמי' שתהיה בכאן צורה אבל תהיינה הפעולות הנמצאות לדברים הטבעיים מצד מה שבהם מהאש והוא החום היסודי אשר בהם והנה יטמא מקדש להשם ית' בהשיבו כחות הצורות האנושיות כלם מיוחסים על החמר ויחלל שם קדשו יתע' ר"ל שישיבהו חול כי הוא לא יאמין שתהיה בכאן התחלה זולת החמר ואמרה התורה שאם יעלימו עם הארץ את עיניהם לבלתי המית זה החוטא שנתחייב מיתה בב"ד הנה ישים הש"י פניו באיש ההוא ובמשפחתו ר"ל בנמשכי' אחריו כי מן השקר שיענשו משפחתו על חטאו ולזה אמ' והכרתי אותו ואת כל הזוני' אחריו לזנות אחרי המולך מקרב עמם מגיד שהזונים הם הנענשין על זה לאלהבלתי זונין אחריו:

פסוק ט

איש איש כי יקלל את אביו. לפי שכבר זכר בפרשת ואלה המשפטים שהמקלל אביו ואמו הוא במיתה בא לזכור בזה הפסוק באי זו מיתה הוא נענש ואמר דמיו בו רוצה לומר שאין ראוי שיחיה עוד ויתהוה בו דם מן המזון שהוא נזון ממנו אבל כל דמיו הם בו שאין ראוי שיתחדש בו עוד דם וזאת היה חמרה שבעברות לה יהיה העובר בה בסקילה שהיא חמורה שבמיתות אמ' בסוף זאת הפרשה באב' ירגמו אותם דמיהם בם:

פסוק י

ואיש כי ינאף את אשת איש. כבר התבאר כי הנאוף ישלם משיהיה הבועל בן תשע שנים ויום אחד ואמנם ראוי שתדע כי האישות לא ישלם למי שאינו בן י"ג שנה ויום אחד כי קודם זה אין זרעו ראוי להולדה ואף על פי שהוא ראוי לביאה מהיותו בן תשע שנים ויום אחד וכבר התבאר זה במקומות הכוללים ולזה לא יתחייב מיתה על אשת קטן:

אשר ינאף את אשת רעהו. מגיד שלא יתחייב מיתה כי אם על אשת בן ברית כי לא ישלמו תנאי האישות בזולת בני ברית ולזה תצא בשפחה כנענית שיוצאה בלא גט אחר שהיתה מיוחדת לעבד עברי וכן תמצא ביפת תאר שהותרה לישראל הוא שיהיה לה בעל או שלא יהיה לה בעל:

מות יומת הנואף והנואפת. ראוי שתדע שכל מקום שנאמר מות יומת רוצה לומ' על ידי בית דין וזה מבואר מצד עצם הלשון וכל מקום שנאמר ימות רוצה לומר בידי שמים אמר פן ימות גם הוא כאחיו ולפי שלא ביארה התורה באי זה מיתה יומתו הנה יחוייב שיומתו במיתה יותר קלה שאפשר לב"ד שימיתוהו בה והוא מבואר ממה שאמרנו בענין הסקילה ולפי שהקלה באלו המיתו' הוא חנק הנה יומו בחנק:

פסוק יא

ואיש אשר ישכב את אשת וגו'. מגיד שהבא על אשת אביו או על כלתו או השוכב את זכר משכבי אשה נסקלים הוא והם והנה הרצון באמרו תבל עשו בלילת זרע האב עם זרע הבן רוצה לומ' שישכבו שניהם עם אשה אחת:

פסוק יד

ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה. אמר יקח להעיר שהאחת מהן אשתו והשנית חמותו או בת אשתו:

באש ישרפו אותו ואתהן. ידוע כי אשר היא אשתו מהן אינה נשרפת כי לא עשת' עברה ואמר ואתהן הרצון בו הוא ואשר בעברה מהן אם האשה היתה בת אשתו או אמה אם היתה חמותו והוא מבואר כי השרפ' תהיה או אם שישרף הגוף באש בחבלי עצים או שישאר הגוף קיים כמו הענין בנדב ואביהוא כי גם זה יקרא שרפה אמר שם ואחיהם כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף השם. והנה יחוייב שנבאר הקלה שבאלו המיתות כמו שזכרנו במה שקדם ולזה תהיה זאת המיתה בשרפת נשמה וגוף קיים כאלו תאמר שיזרקו לתוך פיו מתכת חום נתך והוא יורד ושורף בני מעים וישאר הגוף קיים ולפי שאמ' אשה ואמה ואיננה כ"א לאחר מיתה הנה יתחייב מהמקומו' הכוללים שתהיינה שתיהן קיימות ואז יהיו נדונים בשרפה:

פסוק טו

ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה וגומר. מגיד שהבהמה והרובע והנרבע כלם בסקילה שנאמר מות יומתו דמיהם בם והתועלת המגיע מהריגת הבהמה הוא שלא יזכרה עון הזה ויאמרו זאת היא שנסקל פלוני על ידה וזה כי ההמתה מכפרת לו העון הזה עם התשובה ולזה ראוי שלא יהיה בכאן מה שיביא לזכור העון ההוא עם התשובה כי בזה יתישב יותר בנפש האנשים שהחטא נמחל אחר קבול החוטא העונש המסודר עליו לפי הנימוס התוריי ועוד כי הזכירה הזאת תביא להרהר בעברה כל זמן שיראו הבהמה ההיא בזכרם שכבר שכב איש אותה או נרבעת אשה לה:

פסוק יז

וראה את ערותה והיא תראה את ערותו. ידוע כי הראיה תאמ' על שאר מיני ההרגש אמר ראה ריח בני וכל העם רואים את הקולות וכמו זה אמ' בזה המקום ראיה על חוש המשוש:

חסד הוא. רוצה לומר שזאת הבעילה כבר תהיה ביניהן מחוזק האהבה לעשות חסד זה לזה ולזה יהיו נשמעים זה לזה תמיד אפילו בזולת אישות ומפני זה מנעה התורה זה כמו שזכרנו במה שקדם או יהיה חסד מענין בושת וחרפה כי הוא עזות מצח שישגל האדם שאר בשרו:

ונכרתו לעיני בני עמם. אפשר שיהיה הרצון בזה שנפשם תכרת ותאבד ואפשר שיהיה הרצון שכבר יכרת מציאותם מישראל ויפסק רוצה לומר שלא יהיו להם בנים ולבניהם בנים וזה תמיד אבל יכלה זה המציאות באופן שלא ישאר להם יד ושם בישראל וזהו מה שאמר אחר זה תמורת שם הכרת ערירים ימותו ערירים יהיו רוצה לומר בלא בנים כמו ואנכי הולך ערירי ולמדתנו התורה בזה שהבא על אחותו או על הנדה או על אחות הוריו או על דודתו או על אשת אחיו נכרת הוא והן והנה הרצון באמרו נדה היא טמאה היא ומרוחקת להעיר על התעוב אשר בזה השגל:

פסוק כב

ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם. אחשוב שיהיה הרצון בשמירה זכירה ר"ל שנזכור אותם בלבנו ונעשה מעשנו על פי החקים והמשפטים ההם:

ולא תקיא אתכם הארץ וגו'. מגיד שאם לא ישמרו ולא יעשו אלו החקים והמשפטים תקיא אותם הארץ ואמנם יהיה אם נסתבכו באלו העונות כלל ישראל או רבי' מהם וזה העונש הוא עונש נוסף על העונש שזכרה התורה בזה ליחידים החוטאים באלו החטאים כמו שביארנו בפרשה הקודמת:

פסוק כה

והבדלתם בין הבהמה הטמאה לטהורה. שב לזכור זה ובזה המקום להעמידנו על הכונה אשר בעבורה צותה התורה בזה כאלו ביאר כי הכונה בכל זה הוא שנהיה נכונים להקרב להשם יתע' בהשגתנו אותו כפי היכולת ולזה מנעה התורה ממנו אלו המשגלים כדי שלא נהיה נמשכים אל הנאות זה החוש כי זה ממה שימנע שלמות בעיון לטרדת המחשבה תמיד באי זה אופן ישיג שישגל האשה הפלונית וזה ממה שלא יצטרך אל ביאור והנה מנעה התורה ממנו אלו המאכלים מהמעבים החמר לכבותם אור השכל וזכותו בעיון כמו שזכרנו במה שקדם ולזה אמר בזה המקו' ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי רוצה לומר כי מפני זה הבדילנו באלו החוקים והמשפטי' משאר מעמים כדי שנהיה להשם יתע':

פסוק כז

ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני וגו'. מגיד שהן בסקילה וכבר התבאר שכל אלו העונשים שהם על ידי ב"ד יהיו כשיהיו שם עדים אומר על פי שנים עדים יומת המת וגו' וראוי שנדע שזה אמנם יהיה אחר ההתראה כי כשלא היתה שם התראה לא יודע אם הוא מזיד או שוגג וכבר ביארה התורה שהשוגג לא יתחייב מיתה במה שחייבה אותו קרבן בפרשת ויקרא והנה נשלם בכאן הביאור בזאת הפרשה:

פרק כא

פסוק א

אמור אל הכהנים בני אהרן. מגיד שאין אלו האזהרות נוהגות כי אם בזכרי הכהונות להיותם נבדלים לעבוד השם יתע' וזה נוהג בכהנים לא בחללים כי הם מחוללין מהכהנה:

לנפש לא יטמא בעמיו. מגיד שאין טמאת מת נוהגת בגוים כי לרחקם משלמות אנושי כמעט שלא נפקד מהם דבר בסבת המות יהיה בו תועלת לאדם במה שהוא אדם והזהיר הכהנים מלהטמא במתים כאלו יאמר שהם ראוים שיתעבו הענינים החמריים אם לא מצד מה שבהם תועלת לצורה האנושית ולזה יהיו מתרחקים מלהטמא למת ואפשר שיהיה הרצון באמרו בעמיו שיהיה המת בעמיו רוצה לומר שיהיו לו קרובים אבל מטמא הוא למת שאינו בעמיו והוא שאין לו קוברין וכן פירשו בתורת כהנים וכבר יתבאר שזה העניין מצוה ממה שאמר' תורה בענין הנתלים לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא והנה אם צותה אותנו התורה לקבור כמו או הרשעים כ"ש שמצוה בזה בשאר המתים:

פסוק ב

כי אם לשארו הקרוב אליו. רצה השם יתעלה שיתטמאו לשאר בשר כדי שיתאבלו עליהם באופן ראוי כי בזה תועלת כמו שביארנו בענין ספוד אברהם לשרה ובכותו עליה ולזה באה המצוה לכהנים שיתטמאו לקרוביהם כמו שיתבאר והנה זכר מאלו הקרובים אביו ואמו ובנו ובתו ואחיו ואחותו והתנה באחותו שתהיה בתולה שאם נבעלה באי זה אופן שיהיה אינו מטמא לה והנה התנה שתהיה קרובה אליו והיא אחותו מאביו לא אחותו מאמו כי אינה יורש' ולזה התנה במוחלט כי אם לשארו הקרוב אליו ומה יתבאר שאינו מטמא לאחיו מאמו ובכלל הנה כמו שבנו ובתו הם ראוים לירשו כן ראוי שיהיה בטמא לאחיו ולאחותו הראוין לירשו ומזה יתבאר מאמרו הקרובה אליו שאינו מטמא לאחיו מאמו ובכלל הנה כמו שבנו ובתו הם ראוים לירשו כן ראוי שיהיה נטמא לאחיו ולאחותו הראוין לירשו ומזה יתבאר מאמרו הקרובה אליו שאינו מטמא לאחותו הארוסה כי אינה קרובה אליו אבל היא קרובה לאישה להדבק בה ולהפרד מאחיה:

פסוק ג

אשר לא היתה לאיש. למדתנו התורה שאינו מטמא לאחותו שהיתה נשואה אע"פ שנתגרשה כי כבר היתה לאיש:

לה יטמא. מגיד שהוא חיי' להטמא לה וכן ההקש בשאר הקרובים הנזכרים כי הם ראויים בזה הדין כמוה וראוי שנדע שהוא אינו מטמא להם אלא בזמן שהם שלמי' שנאמר לאביו ולאמו וגו'. לה יטמא שמורה שהן שלמים והוא מבוא' מצד הוראת הגדר שלא יקראהו הנפלי' בנו ובתו כי לא נשלמ' הוייתם ולזה לא יטמא להם וכך הוא מבוא' שלא הותר לכהנים להטמא אלא לאלו לא לזולתם עמם:

פסוק ד

לא יטמא בעל בעמיו להחלו. ראוי שתדע שכבר יאמר בעמיו על אשתו כמו שאמר בזאת הפרש' ולא יחלל זרעו בעמיו ומאמרו בעל הנה יתבאר שהתורה צותה אותו שלא יטמא מצד מה שהוא בעל והוא מבואר שהוא בעל מצד אשתו ולזה יהיה הרצון בה שלא יטמא הבעל באשתו שהוא להחלו והוא אשתו הפסולה ואע"פ שאיננה מחללת בעלה אבל היא חללה ובניה חללים הנה אמר שהיא לחללו באופן שאמר בבת כהן את אביה היא מחללת וזה כי אע"פ שהנושא הפסולה לו אינו חלל הנה זה הענין חלול מה לו כי הוא מוריד זרעו מקדושתו ומזה המקום יתבאר שאין כהן מיטמא לאשתו הפסולה וראוי שיתבאר מזה שאפשר לו להטמא לאשתו הכשרה אבל לא יתבאר מזה שיחוייב להטמא לאשתו הכשרה:

פסוק ה

לא יקרחו קרחה בראשם. ר"ל על מת שמת להם כבר ביאר זה במקום אחר ואמר לא תשימו קרחה בין עיניכם למת ומגיד שהוא חייב על כל קרחה וקרחה באי זה מקום שיהיה מהראש שנאמר בראשם והנה שיעור הקרחה יתבאר ממה שאמר בשעורי הנגעים שהוא כגריס הקלקי:

ופאת זקנם לא יגלחו. כבר התבאר פירושו בפר' הקודמת:

ובבשרם לא ישרטו שרטת. ר"ל על מת כמו שהתב' בפרש' הקודמת אמר ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם:

פסוק ו

קדושי' יהיו לאלהיהם. ר"ל שינהגו קדושה יתרה בעצמם להתרחק מעניינים המגונים:

ולא יחללו שם אלהיה'. ר"ל שאם לא נהגו עצמם בקדושה הנה הם משפילים על אנשים מדרגת השם יתע' אשר הם מוכנים לשרתו:

פסוק ז

אשה זונה וחללה לא יקחו. ראוי שתדע כי הזונה לפי הוראת הגדר היא הנבעלת לאיש האסור לנשאה והרצון בזה שהיא נוטה מהאדם המותר לה אל אדם האסור לה וחללה היא לפי שהוראת הגדר שנבעלה לכהן הפסול לה כי הכהן מחלל אותה כמו שאמר אחר זה ולא יחלל זרעו בעמיו או שבא מפסולי כהנה כי הזרע ההוא הוא מתחלל וחגם כן הנה כמו שהזונה היא זונה מצד הבעילה כן ראוי שתהיה האשה חללה מצד הבעילה והוא מבואר שלא עבר על לאו זה אם לא נשאה שנ' לא יקחו:

ואשה גרושה מאישה לא יקחו. כבר יורה היותה גרושה שנמצא בה דבר גנות ואין ראוי שיקח הכהן לאשה מי שלא היתי' ראויה לאשה:

כי קדוש הוא לאלהיו. ולזה אין ראוי שיקח אלו הנשים אשר הם בזה האופן מהגנות:

פסוק ח

וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב. ר"ל כבר תצוה לקדשו ולתת לו מהכבוד חקו מפני כבוד השם יתעלה כי כל מה שיהיו הכהנים יותר מכובדים בעיני האנשים תגדל מעלת מי שהם מיוחדים לשרתו בעיניהם ולזה צוה השם יתעלה שיהיה להם בגדי קדש לכבוד לתפארת וצוה בקרבנות שיהיו תמימים:

פסוק ט

ובת איש כהן כי תחל לזנות. לפי שאמרה התורה באש תשרף ולא אמרה מות תמות באש תשרף כמו שאמרה בשאר העונשים מות יומת עם הארץ ירגמוהו באבן. מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו. מות יומתו דמיהם בם. מות יומתו באבן ירגמו אותם דמיהם בם. למדנו שכבר התבאר שהיא במיתה ולזה לא נצטרכה התורה לזכור שהיא במתיה רק

לזכור באי זו מיתה תמות ולזה הוא מבואר שהזנות הזה היא ענשו בישראל מיתה אלא שהיא יותר קלה כי מפני היותה מחללת אביה החמירה התורה במיתתה ולזה יתבאר שהנשואה היתה מיתתה בחנק אם לא היתה בת כהן כמו שהתבאר בפרש' הקודמת והנה היא מחללת את אביה שיבזוהו אנשים מפני שיצא ממנו זרע פגום בזה האופן:

פסוק י

והכהן הגדול מאחיו וגו'. ר"ל שכיון שנמשח בשמן המשחה ולבש בגדי כהן גדול אע"פ שלא לבשם כי אם פעם א' הנה תהיינה נוהגו' בו אלו המצות היתרות:

את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום. לפי שהוא תמיד במקדש הזהירה אותו התורה שלא יהיה מגודל שער וקרוע בגדים בעת מהעתי' וכבר יתבאר שהוא היה תמיד במקדש מהציץ שהזהירה בו שיהיה על מצחו תמיד:

פסוק יא

ועל כל נפשות מת לא יבא. לפי שזכר אחר הכלל הזה אביו ואמו למדנו שההבדל בין כהן גדול לכהן הדיוט אינו אלא בכמו אלו הקרובים לא במת מצוה והוא המת שאינו בעמיו:

פסוק יב

ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו וגו'. למדנו שזאת האזהרה היא גם כן בכהן הדיוט בפרש' שמיני ובהיות הענין כן הנה ראוי שנעין מה ההבדל בזה בין כהן גדול לכהן הדיוט אשר בעבורו תתן התורה סבה כי נזר שמן משחת אלהיו עליו ונאמר שהרצון בזה שלא יצא מן המקדש ויניח עבודתו מפני מת שימו' לו והנה אמרו ולא יחלל את מקדש אלהיו שלא ייירא שיחלל מקדש אלהיו מפני היותו עובד אונן כי אין עבודתו מתחללת מפני האנינות לפי שהוא משוח בשמן המשחה ולזה ראוי שלא יתפעל כלל מכמו אלו הענינים באופן שתבלבל כונתו ואמנם הכהן הדיוט אם עבד אונן חלל וראוי שתדע כי אע"פ שכהן גדול אינו מחלל עבודה מפני האנינו' הנה הוא אסור באכילת קדשים באנינות כמו שהתבא' בפרשת שמיני מאמרו ואכלתי חטאת היום:

פסוק יג

והוא אשה בבתוליה. יקח למדנו מאמרו אשה כי אינו לוקח כי אם אשה אחת לא ב' נשים או יותר כי לעוצם קדושתו אין ראוי שישתדל ברבוי המשגל אבל יספיק לו ההכרחי לקיום המין ולמדנו מאמרו בבתוליה שלא תהיה בעולה כי שם הבתולה מורה על העדר הבעילה ממנה ולפי שהבעילה שהיא כחיית עליה היא משכב האדם הנה לא תאסר לכהן גדול מן התורה אם לא ישכב איש אותה אע"פ שכלו בתוליה לסבה אחרת:

פסוק יד

אלמנה וגרושה וגו'. למדנו אעפ"י שנתאלמנה מן האירוסין אסורה לכהן גדול והסבה בזה כי מפני שהיתה לאיש אחר אינו ראוי שיקח אותה כהן גדול לעוצם מדרגתו על שאר האנשים והנה רצון התורה בזה שאין ראוי שיקח אלמנה וכ"ש גרושה וכ"ש חללה וכ"ש זונה. וראוי שתדע שאם ארס אותה קודם שנתמנה כהן גדול מותר לו לנשאה שנא' לא יקח והרי לקחה קודם היותו כהן גדול:

כי אם בתולה מעמיו יקח אשה. מגיד שאין נושא גיורת ומשוחררת ואף על פי שהיא בתולה:

פסוק טו

ולא יחלל זרעו בעמיו למדנו. שהוא מוזהר מלחלל זרעו באשתו הפסולה שיקח ויתבאר שהי' מתחללת בזה ממה שזכרנו במה שקדם וגם כן הנה מפני שזרעו מתחלל מפני היותו בה הנה ראוי יותר שתהיה היא חללה עד שאם לא נודה שתהיה היא חללה מפני זאת הביאה הפסולה לא יהיה לה טעם לזה הסדור הנזכר באלו הפסולות כי ידמה שהזונה היא היותר מגונה ואחריה החללה ואחריה הגרושה והנה החללה היותר מגונה מהגרושה היא אשר נתחללה מפני בעילה פסולה ואולם החללה שנולדה מפסולי כהנו' יותר מגונ' מהגרושה אבל הענין בהפך ולזה יתבאר מזה העניין שיש בכאן חללה היא מתחללת מפני הביאה הפסולה ומזה המקום יתבאר באופן מה שהכהן מוזהר מלחללה כי כבר הוזהר מלחלל מה שלא בא לעולם כ"ש שהוא מוזהר מלחלל זאת האשה הכשרה לכהונה ואפשר שיהיה הרצון באמרו בעמיו עם עמיו כי אות הבי"ת כבר ישתמשו בה בלשון בזה האופן ויתבאר מזה בביאור שהוא מוזהר מלחלל אשתו:

כי אני ה' מקדשו. ר"ל הכהן הגדול ולזה ראוי שיתרחק מאלו הזווגים הפחותים:

פסוק יז

איש מזרעך לדורותם אשר יהיה בו מום לא יקרה להקריב להם אלהיו. ידוע כי מום יקרא אצל האנשים אי זה שנוי שיהיה ביציאת האדם בכמות או באיכות כאלו תאמר מי שצוארו קצר או מי שידמה לאלו השנוים אשר בבריאה אע"פ שאין בהן הפסד בפעולות הטבעיות והנה על כמו אלו המומין לוקה אם עבר וכבר יהיו באילו המומין מה שהתחלל העבוד' בעבורם והם הנזכרי' בפרטי' הבאים אחר זה כמו שיתבאר במה שיבא ויתבאר מאמרו איש שהקטן אינו ראוי להקריב ולא האש' ולא הטמטום ולא אנדרוגינוס:

פסוק יח

כי כל איש אשר בו מום לא יגש להקריב. ר"ל מום קבוע כי כבר זכר בפרטים הבאים אחריו מומין קבועים והם העור והפסח ואמנם בסוף העניין זכר מומין עוברים כגון גרב

או ילפת וסמך לו כל איש אשר בו מום מזרע אהרן ההן לא יגע להקריב אשי ה' מום בו וגו'. והוא אזהרה לבעל מום עובר ולזה אמר מום בו להעיר שאינו נפסל אלא בעת שהמום בו לא אחר עברו והנה זכרה התורה המומים היותר קשים לפי שכבר יזכור שאם עבד הבעל מום יחלל עבודתו ולזה לא יהיה אלא בכמו אלו המומין החמורים ואם היתה כונת התורה שיהיה כל בעל מום מחלל עבודה היתה זוכרת המומים היותר קלים ומהן נלמד היותר חמורין ואמנם הבדילה החמורין לבאר שבהם ענין נוסף על שאר המומים והוא חלול העבודה וזה מבוא' מהשרשים הכוללים:

איש עור או פסח. הנה העור הוא מי שנתעוור ראות עינו לאי זו סבה שתהיה ואע"פ שאין שנוי בתמונתו ומראהו והפסח הוא מי שיהיה פוסל בלכתו:

או חרו. הוא מענין חרם שהוא מענין השחתה והפסד הוא מי שנפסד ממנו דבר מהדברים שיש להם רושם בפעולותיו והטבעיות כמו הענין במומין הקודמין לזה כאלו תאמר שיבשה אזהנו או מה שידמה לה:

או שרוע. הוא שיהיה נוכף בו דבר יהיה בו הפסד מה בפעולותיו הטבעיות כאלו תאמר שיהיה לו שני שחוסין באוזן כי זה העניין ידמה שהוא משוער בטבע מצד הכמות והתמונה וכאשר נפסד הסדר ההוא לא תהיינה פעולות האבר הוא שלמות וזה מבואר למי שעיין בטבעיות ולזאת הסבה היו חלי מום כשיתבלבלו בעבורו הפעילות הטבעיות כי והוא גדר החלי כמו שהתבאר במלאכת הרפואה ולזה תמצא שאמר הנביא והבאתם גזול את הפסח ואת החולה:

פסוק יט

או איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד. למדנו שהשבר אינו פסל אלא בדברים שבגלוי כגון יד. ורגל:

פסוק כ

או גבן. הוא שיש לו שני גבינים על עינו ולזה יתבאר שאם אין לו גבים על עינו הוא בעל מום גם כן:

או דק או תבלול בעינו. דק הוא מי שיש לו כתם לבנה על השחור שבעינו וזה מבואר מצד הוראת הגדר ותבלול שנתערב מהלובן בשחור ונכלל עמו ומזה יתבאר המומים שבעין הדומי' לו לפי מה שנתב' מהשרשים הכוללים:

או גרב. הוא החכוך היבש:

או ילפת. הוא חזזית המצרית והוא קשה הרפואה:

או מרוח אשך. ר"ל שנתמעך אחד מאשכיו או נכתת ומזה יתבארו המומין אשר בכלי ההולדה הדומים להם:

פסוק כא

כל איש אשר בו מום וגו'. לפי שזכר אשי ה' שהן דברים נקטרים כאלו תאמר החלבים והקמץ והלבונה ולחם אלהיו שהוא נקטר. ר"ל מה שיקריב ממנו הנה נשפט כי על אלו יתחייב מלקות לפי שאין אחריהם עבודה אבל הם בעצמן גמר עבודה ואמנם לא יתחייבו מלקות על הפתיתה ועל הבלילה והתנופה ושאר מה שדומה להם כי הם אינן ראוין בזה הדין כמו אלו העבודות שהן גמר עבודה אמנם על זריקת הדם יתחייבו כי היא עבודה שאין אחריה עבודה אבל היא יותר מכוונת שבעבודו' כמו שהתבאר בענין הקרבנות ובכלל הנה על כל העבודות שהן גמר עבודה יתחייבו מלקות:

פסוק כב

לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל. למדנו שהבעל מום חולק עם אחיו הכהני' בקדשי הקדשים ובקדשים קלים ר"ל עם אנשי בית אב:

פסוק כג

אך אל הפרכת לא יבא ואל המזבח לא יקרב כי מום בו. למדנו שהוא מוזהר מלבא אל הפרכת ומלהתקרב אל המזבח אף על פי שלא עבד. וראוי שנדע שהוא אינו מוזהר כי אם מהמזבח ולפנים כי משם יבאו להקריב בו כי שם פני המזבח כמו שביאר' במה שקדם ומזה הצד נמנע ממנו התקרב למזבח ולא נמנע ממנו הכנס למקדש:

ולא יחלל את מקדשי כי אני השם מקדשם. ראוי שתדע שאין הכונה בזה חלול בית המקדש שאם היה הענין כן היה אומר אני הש' מקדשו ואולם אמר אני הש' מקדשים ר"ל הקדשים ומזה המקו' למדנו שהבעל מום מחלל עבודתו כשהי' מומו מכמו אלו המומי' החמורים שזכרה התורה כי לזאת הסבה בחרה הורה לזכור היותר קשה שבאלו המומין כמו שביארנו:

פרק כב

פסוק ב

דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו מקדשי בני ישראל. לפי הענין ממה שנלוה לו למדנו שזה ההנזר הוא מעבוד עבודה וביאר שאם עבד חלל שנאמר ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי וראוי שתדע שזה ענין הוא בכהן טמא לפי מה שיתב' ממה שנלוה לו אחר זה והנה יתב' שכבר יתחייב על זה החלול מיתה בידי שמים ממה שאמר אחר זה ומתו בו כי יחללוהו וזה שאם חייב מיתה על החלול אשר מפני אכלו הקדשים בטמאה כ"ש שיתחייב מיתה על החלול אשר מפני היותו עובד בטומאה וזה שאנחנו מצאנו בבעל מום שאיננו עובד ואוכל בקדשים כמו שקדם ולזה תהיה יותר חמורה העבודה מהאכילה וכבא יתבא' זה עוד מעצם העניין ממה שאמרנו בעניין הקרבנות:

פסוק ג

אמור אליהם לדורותיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם וגו'. הנה זאת הקריבה היא לאכל וזה יתבאר ממה שזכר אחר זה בקדשים לא יאכל כי על הנגיעה לא יתחייב כרת כמו שיתבאר במעט עיון ממה שנזכר בפרשת צו והנה מה שאין לו מתירים יתיחסו עליו משקדשו ומה שיש לו מתירי' לא יתחייבו עליו עד שקרבו מתיריו וזה כי כבר אמר בפרשת צו בזה העניין והנפש אשר תאכל בשר מזבח הלשמים אשר לה' והוא הבשר שקרבו מתיריו כמו שאמר קודם זה והבשר כל טהור יאכל בשר מכלל שהוא מדבר בבשר שקרבו מתיריו וכן הדין בשאר קדשים אי זה שיהיו ולזה בא המאמר בזה הפסוק:

וטמאתו עליו. למדנו שלא יתחייב כרת אלא כשהיתה טמאתו עליו בשלמות אבל אם התחיל לטהר מטמאתו כאלו תאמר שטבל הנה אין טמאתו עליו ולזה לא יתחייב כרת אבל הוא לוקח כמו שיתבאר מהשרשים הכוללים וכבר נתבאר שהטמא שטבל והוא מחוסר כפורים מוזהר מאכילת קדשים ממה שאמר ביולדת בכל קודש לא תגע ולפי שהתנה זה התנאי באכילה ולא בעבודה למדנו שבעניין האכילה הקלה התורה לטבול יום או למחוסר כפורים לא בענין העבודה שהיא חמורה ממנה וזה מבואר מהמקומות הכוללים:

פסוק ד

איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב בקדשים וגו'. למדנו מזה הענין שהוא מדבר בתרומה לא בשאר קדשים ולפי שכבר ייחס הטהרה באכילתה להערב השמש כמו שזכר אחר זה למדנו שהטבול יום שהעריב שמשו אוכל בתרומה אף על פי שהו' מחוסר כפרה ואולם בשאר קדשים אינו אוכל מחוסר כפרה כמו שקדם והנוגע בכל טמא נפש הוא טמא מת והוא מטמא הנוגע בו כמו שיתבאר בפרשת פרה:

או איש אשר תצא ממנו שכבת זרע. כבר נתבאר בפר' מצורע שהבעל קרי הוא טמא:

פסוק ה

או איש אשר יגע בכל שרץ אשר יטמא לו. הן הח' שרצים הנזכרים בפרשת שמיני או באדם אשר יטמא לו לכל טמא כמו בועל נדה ורוק הזב. והנוגע במשכבו ומושכו ושאר הטומאות לכללם אשר יטמא בהם האדם:

פסוק ו

נפש כי תגע בו וטמאה עד הערב. ר"ל שהיא טמאה לעניין אכילת תרומה עד הערב בהכרח וכדי שלא נבין שאחר הערב יהיה מותר באכילת תרומה אף על פי שלא טבל הוסיף לבאר זה ואמר ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ את בשרו במים ובא השמש ואז יטהר לזה הענין. ר"ל אחר שקיעת השמש:

פסוק ז

ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא. הנה נתן טעם בהיות מותר לאכל בתרומה תכף שהעריב שמשו ואף עלפי שהוא מחוסר כפרה לפי שזה הקדש הוא לחמו אשר הוא אוכל אותו תמיד ולזה לא החמירה התורה בו כחמר שאר הקדשים. ומזה המקום יתבאר שאין הרצון באמרו וטהר שיטהר במוחלט באופן שלא יהיה מחוסר כפר' שאם היה כן לא היה צריך לתת טעם אל היותו מותר לאכול בתרומה וזה מבואר מאד:

פסוק ח

נבלה וטרפה לא יאכל לטמא' בה. ירצה בזה בנבלת עוף טהור שהי' מטמאה בעת הכילה כמו שקדם והוצרכ' התורה להזהיר זה לפי שהכהנים הותרו באכילת חטאת העוף שאינה שחוטה ואולי יחשבו מפני זה שתהיה נבלת עוף טהור מותרת להם ולזה ביארה התורה שהם גם כן אסורין בה ומטמאין באכילתה:

פסוק ט

ומתו בו כי יחללוהו. למדנו שהזר יתחיי' מיתה בידי שמים בהיותו נהנה מתרומה בזה האופן:

ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי יחללהו. ר"ל שישמרו משמרת התרומה ויזהרו מאכילתה בטמאה וביאר שם ש'אם יאכלוה בטמאה יתחייבו מיתה בידי שמים לפי שכבר חללוה והורידוה מקדושתה ומזה יתבאר שעל תרומה טמאה לא יתחייבו מיתה בידי שמי' שהרי היא מחוללת:

פסוק י

וכל זר לא יאכל קדש. ר"ל מי שאינו מזרע הרן:

תושב כהן ושכיר לא יאכל קדש. הגיד בזה כי אף על פי שהתרומה היא לחמו של כהן הנה לא יותר לו להאכילה לעבדו שאינו קנוי לו קניין הגוף:

פסוק יא

וכהן כי יקנ' נפש קניין כספו הו יאכל בו ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו. מגיד שכיון שנפשו קנוי לו באי זה אופן שיהיה הנה הוא אוכל בתרומה ומזה המקום יתבאר שאפילו בהמתו של כהן אוכלת בתרומה כי נפשה קנויה לו ועוד שאי לאומר שיאמר שיותר עבד כנעני לאכל בתרומה מצד מעלתו כי אין לו מעלה על התושב והשכיר אבל יהיה העניין בהפך כשהיה השכיר עבד עברי ואמנם הותרה לו אכילת תרומה מפני היות גופו קנוי וכן הענין בבהמה כי גופה קנוי. ומזה המקום יתבאר שהמאורסת לכהן אוכלת בתרומה מן התורה כי היא קנויה לו:

פסוק יב

ובת כהן כי תהיה לאיש זר. ר"ל שהיא מאורסת לא לכהן היא בתרומת הקדשים לא תאכל. הנה המורם מהקדשים הוא חזה ושוק ומגיד שהיא אסורה בו ויתבאר גם כן שהיא אסורה בתרומה ממה שיבא אחר זה הפסוק ועוד כי כבר שבה קני למי שאינו אוכל בתרומה והנה נכלל בזה גם כן הנבעלת לפסול לה כי היתה לאיש זר לה לפי משפטי התורה ויתבאר שהיא אסורה לאכל בתרומה לעולם כי לא הותרה לאכל בתרומה כי אם האלמנה והגרושה שלא היה בהויתה לאיש והוא אסור כמו שנתבאר בפסוק הבא אחר זה:

פסוק יג

ובת כהן כי תהיה לאלמנה וגרושה וזרע אין לה. ר"ל שאף על פי שנתקדשה לזר או נתאלמנה או נתגרשה ואין לה זרע ממנו היא מותרת לאל בתרומה ולזה יתבאר שלא היתה מותרת בה בעודה אסורה לו ושאינה חוזרת לחזה ושוק שהוא יותר חמור מתרומה ולפי שהזרע הפסול פוסלה מלאכל בתרומה הנה נלמד שהפסולה שיש לה זרע מותר לאכול בתרומה. ר"ל שהי הזרע ההוא מכהן הנה היא אוכלת בעבורו כי ההקש הוא אחד ואין הבדל בזרע בין שיהיה הזרע או זרע הזרע באי זה אופן שיהיה כי הכל יקרא זרעה בלשוננו כמו שיתבאר במקומות רבים ושמתי את זרעך כעפר הארץ וגו'. והנה הכונה בו זרע הזרע והנה יתבאר שהערל אסור בתרומה מפסח שהוא קל ונאסר עם זה הערל מאכילתו וזה יתבאר מהמקומות הכוללים:

וכל זר לא יאכל בו. ר"ל בלחם רביה שהוא התרומה:

פסוק יד

ואיש כי יאכל קודש בשגגה ויוסף חמישיתו עליו. ר"ל שמי שיאכל תרומה מהזרים בשגגה הנה יוסיף עליה החומש שהוא רביע מה שאכל כמו שביארנו בפרשת ויקרא והנה השגגה היא כשלא ידע שהיא תרומה או שלא ידע עשה כי באלו הצדדים יקרא האדם שוגג בעשותו דבר מה שמוזהר מעשותו וזה מבואר מאד וראוי שתדע שהאכילה והשתיה והסיכה דינן אחד בזה העניין כי הכונה בזה היא ההנאה בגופו שיכלה גו התרומה בה והוא מבואר שהאכילה לא תהיה לפי הנהוג כי אם במה שראוי לאכילה מצד עצמותו ושיהיה ראוי לכהן להנות בה ואמנם שהוא מחוייב שיהיה ראוי לאכילה מצד עצמותו הוא מבואר מהשרשים הכוללים ואמנם שהוא מהויי' שיהיה ראוי לכהן להנות בו שנאמר' ונתן לכהן את הקדוש מכלל שהיא היתה קנין לכהן הזה ולזה צוה להשיבה לו ולו היתה אסורה בהנאה הנה אינה קנין לו ולפי שהאכילה לא תהיה לפי

הנהוג אלא במה שיאכל האדם עד שיהיה שבע לא במה שיאכל אחר שהוא קץ במזונו מפני שבעו הנה לא יוסיף האדם חומש אם אכל תרומה בזה האופן:

ונתן לכהן את הקדש. למדנו מזה שמה שישיב לכהן הוא קדש ודינו כדין התרומה ומזה יתבאר שהחומש ג"כ הוא בתרומה ולפי שאמ' ונתן לכהן שהרצון בו הכהן הידוע הנה הוא בואר שהוא רמז בזה אל הכהן שהיתה ממנו התרומה שאכל והנה יתבאר מזה שהקרן יחוייב שישיב לכהן ההוא שהוא הקודש שאכל ואמנם החומש יתנהו לכל כהן שירצה:

פסוק טו

ולא יחללו את קדשי בני ישראל. ר"ל שלא יוציאו לחולין התרומה בשיאכלו זרים ממנה או באיזה אופן שיהיה כאלו תאמר כשתיה או בסיכה ולפי שכבר אמר בתרומה קודם זה: **את אשר ירימו לה'**. הנה יתבאר מזה שאף על פי שלא הרימו תרומה עדיין אם אכלו מן הטבל הראוי להרים ממנו תרומה יתחייבו מיתה לפי שהם חללו מה שבו מהתרומה ולפי שהתורה לקחה החמור שבזה הסוג והיא חייבה בו מיתה והוא הטבל שתרומתו בתוכו הנה יתב' מהשרשי' הכוללים שהטבל שנטלה תרומתו ולא מעשרו הוא באזהרה ולא במיתה:

פסוק טז

והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם. הרצון בעון ענש ואשמה שממה כטעם תאשם שומרון שהוא מעניין שממה ור"ל שכבר ישיאו עצמם עונש של שממה באכלם את קדשיהם כי כבר נתחללו כמו שקדם ויהיה עונש עליהם מיתה כי אני הש' מקדשם ולזה יחטא בזה האופן מי שיחללם:

פסוק יח

איש איש מבני ישראל ומן הגר בישראל. הוא הגר צדק שהוא כישראל לעניין מצות התורה כמו שנזכר בתורה פעמים:

אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם. הנה הנדבה הוא שיקדיש הבהמה ויאמר הרי זו עולה והנדר שיאמר הרי עלי עולה ואח"כ יפרישנה:

פסוק יט

לרצונכם תמים זכר בבקר בכבשים וגו'. הנה לא זכר העוף לפי שאן אלו המומין שזכר נוהגין בו ולזה לא נאמר בו תמים והנה יתבאר מהשרשי הכוללים שהוא לא סלק מן הדין כי אם כמו אלו המומין ואולם המומין החמורין מהן כמו מחוסר אבר או מה שישימהו במדרגת הטרפה שהוא אסור אפילו להדיוט הוא פסול בקדשים. הלא תראה כי גם מהמותרין באכילה לא התירה התורה להקריב כי אם התורים ובני היונה:

פסוק כ

כל אשר בו מום לא תקריבו. לפי שכבר תקרא הקרבה הקדשת הבהמה בנדבה או הפרשת הבהמה לשלם הנדר והוא מבואר מצד הוראת הגדר וממה שנזכר בפרשת ויקרא מזה הנה יתבאר מזה שהמקדיש בהמה בעל מם למזבח עובר בלאו:

פסוק כא

ואיש כי יקריב זבח שלמים להשם. הבדילו מהעולה לפי שאין התנאי בו שיהיה זכר ואולם לענין המומין דינן שוה:

לפלא נדר או בנדבה. ר"ל שזאת ההקרבה היתה על הנדר שפרש או שהקדיש הבהמה לנדבה להיות שלמים:

תמים יהיה לרצון. מצות עשה הוא שיהיה תמים ובזה האופן ישלם בו הרצוי:

כל מום לא יהיה בו. למדנו מזה שאפילו שאחר שהקדישו מוזהר שלא להטיל בו מום והוא מצות לא תעשה:

פסוק כב

עורת או שבור. כבר התבאר עניינים במומין הקודשים ושם יתבאר שהשבירה לא תיפסל אלא כאברים הנגלים:

או חרוץ. מעניין חרץ כאלו תאמר שנסדק עורו אם עצם מעצמיו והוא מתייחס לשבור וסמך לו ולזה לא ינהג אלא במקומות הנגלים כמו הענין בשבור:

או יבלת. הוא בלבן העין לפי מה שיורה עליו הגדר שאם היה בשחור הנה תהיה עורת ולפי שאלו המומין שזכר בפרט הם מומין קבועים למדנו מזאת היבלת היא שיש בה שער שאם לא היה בה שער הוא הום מום עובר לפי מה שהתבאר בחפוש:

או גרב או ילפת. כבר נתבארו במומי האדם:

לא תקריבו אלה להש' ואשה לא תתנו מהם על המזבח להש'. לפי שכבר קדמה האזהרה מלהקדיש בעל מום הנה תהיה האזהר' בזה המקום באמרו לא תקריבו שלא יזרק דמם על המזבח ולזה סמך לו האזהרה מהקריב אשה מהם על המזבח להשם כי הזריקה מכשרת האשה לתתו על המזבח והנה הזהיר על זה בשלמי' וכ"ש בעולה ושאר הקדשים החמורים מהם:

פסוק כג

ושור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אותו ולנדר לא ירצה. הנה השרוע הוא מי שהוא יתר אבר כאלו תאמר שיש לו חמשה רגלים וב' שחוסין של אזן. וקלוט הוא שפרסתו עגולה כפרסת החמור ואמרו נדבה תעשה אותו אין הרצון בו להקדישו למזבח כי כבר קדמה האזהרה בזה ואמנם הרצון בו להקדישו לבדק הבית שהוא קדושת דמים ואולם

מה שאמרו ולנדר לא ירצה שמורה לפי מה שביארנו שאם נדר בהמה לבדק הבית מהבהמות הראויות למזבח כמו שו ושה הנה אין ראוי שיפריש על זה הנדר בהמ' בעלת מום ולפי שאין בזאת הפרשה נזק לבדק הבית ועם זה הקפידה בו התור' למדנו שכר הקפידה בזה מצד המנע הקרבתה למזבח ולמדנו מזה שהמקדיש לבדק הבית דבר ראוי למזבח יחוייב שיהיה קרב למזבח:

פסוק כד

ומעוך וכתות ונתוק וכרות. הנה מעוך הוא שנמעכו אשכיו או אחד מהם וכתות שנכתתו אשכיו או אחד מהם ונתוק וכרות הוא שנתק אחד מאשכיו או נכרת וכ"ש אם נתק הגיד או נכרת כי בזה השחתה יותר עצומה לכלי ההולדה:

לא תקריבו ליי' ובארצכם לא תעשו. לפי שסמכה אל אזהרת השחתת כלי ההולדה במוחלט שהיא אזהרה לכל ישראל הנה תהיה זאת האזהרה גם כן לכל ישראל ואם היא להזהר מהקדיש בעלי מומין למזבח או להזהיר משחיטתם שהיא כשרה בזר ולפי שכבר הזהיר' התורה על שחיטתם בביאור בפרשת שופטים שנאמר לא תזבח ליי' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע הנה לא ידמה שתהיה זאת האזהרה מהקדשים וכפל האזהרה בזה המקום שלא לחשוב שלא תהיה זאת האזהרה כי אם בעולה לא במה שלמטה ממנה בקדשים והנה אמרו ובארצכם לא תעשו אי אפשר שיהיה הרצון בו שלא תנהג זאת האזהרה כי אם בארץ ובשור ובשה. וזה כי לסבה בעינה שימנע זה העניין בשור ושה ימנעו בשאר בעלי חיים כי אין לאומר שיאמ' שכבר נמנע זה בשור וזה מפני שאפשר להקריבו למזבח שהרי בארה התורה שכבר ימנע להטיל מום בקדשים לא בחולין ואם היתה הכוונה שימנע להטיל מום בחולין במוחלט הנה היה ראוי שתזכור זה בתורה במומין האחרים שאין בהם מהגנות וההפסד אצל הטבע כמו מה שיש באלו המומין ומהם נלמד שכן הענין בשאר המומין והנה גם כן זרות הפעל זה בגנותו אין בו רושם בהעשותו בארץ או בחוצה לארץ ולזה יהיה הרצון באמרו ובארצכם לא תעשו שלא תחשבו שיהיה המנע זה מצד מה שהוא ליי' אבל אם לא היה ליי' יותר זה הפעל לעשות שאפילו חוץ מבית המקדש שהוא לכם ואינו ליי' אתם מוזהרים מעשות זה הפועל המגונה לפי שיש בו השחתה לכלי ההולדה אשר שם השם יתעלה בב"ח לשמור מינו ולזה יהיה נכלל בזה חוצה לארץ וזה מבואר מאד כי אין לצאת המצוה התלות בארץ:

פסוק כה

ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה. הנה לכם ה' יתעלה הוא העולה כמו שאמר קרבני לחמי וגו'. וראוי שיבאר שאין מקבלים מהגוי כי אם עולה כי אינו במדרגה שיתכן שיקריב שלמים שיאכל הוא וה' ית' על שלחן אחד ואין ראוי ג"כ שיקריב

קרבנות באים על חטא כי אינו מחוייב בהם ואולם העולה נקבל ממנו לפי שהיא באה בנדר ונדבה:

כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם. ר"ל שבהם דבר נשחת והוא מום בהם ולזה לא יהיה לרצון אם יקריבום לשם יתע' ולפי שכבר אמר בכללות כל אשר בו מום לא תקריבו למדנו שאי זה מקום שיהיה בבהמה ממה שנקרא מום בה לפי הוראת הגדר אע"פ שהו' מום עובר הוזהרנו מהקרבתה ליי' וכבר התבאר בפרשת שופטים שאפילו בזביחה הוזהרנו אפי' במום עובר שנאמר כל מום רע כ"ש בזריקת דמים ובהקטרה. וראוי שתדע שהטומטום והאנדרוגינוס הם בעלי מומין מצד הפסד כלי ההולדה בהם וזה מבואר בטומטום וכן האנדרוגינוס אין בו כח אל ההולדה כמו שיתבאר לי שעיין בטבעיות עיול שלם עם שאינו לא זכר ולא נקבה והתור' דקדקה בקרבנות בקצתם שיהיה זכר ובקצתם שיהיה נקבה וכאשר לא דקדקה התורה בזה לפי זה הענין מה שהו' זכר או נקבה לא מה שאינו לא זכר ולא נקבה ויתב' שהרובע והנרבע והנעבד והממית את האדם פסולים למזבח לפי שכבר אסרה התורה אתנן זונה ומהיר כלב כ"ש אלו שנעשה הגנות בעצמם:

פסוק כז

שור או כשב או עז. למדנו שלא יותר למזבח אלא מה שהוא ממין מיוחד לא מה שהוא מורכב משני מינים כי הוא אינו שור ולא כשב ולא עז וכבר יתבאר שלא יותר אם לא היה דומה למינו והמשל שאם היה בכאן עז והוא דומה לכבש הנה לא יותר למזבח כי הוא אינו כבש ולא עז לפי שהוא דומה לכבש:

כי יולד. למדנו שלא יותר למזבח אלא הנולד כמשפט לא שקרעו את אמו והוציאוהו דרך דופן כי אין זאת הלידה טבעית ויורה זה על חסרון בטבע בנולד ולזה לא תתחזק לצאת דרך הרחם עם שהוא אפשר שלא נשלמה הויתו עדין אבל התעורר לצאת קודם זמנו לסבה מה כאלו תאמר לחסרון המזון או למה שאפשר שיהיה סבה בזה והם הסבות אשר אפשר שינתנו בהפלת העובר:

והיה שבעת ימים תחת אמו. למדנו מזה שראוי שתהיה לו אם ואז יותר למזבח לא אם נשחטה אמו קודם שנולד עם שאין זו לידה לפי הוראת הגדר ובכלל הנה לסבה בעינה אשר נמנעה הקרבת יוצא דופן תמנע הקרבת היתום ואין ראוי שנבין שיחוייב שתהי' לו אם שבעת ימי' כי אין בחיות אחר לידותו רושם בשלמו' הילוד כי כבר אפשר שיינק מבהמה אחרת ולא יהיה בזה לו שום הפסד:

ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אישי ליי'. דקדקה התורה בזה לפי שלא יתבאר לנו מהנולד שלא יהיה נפל אף על פי שנולד באופן שלם אם לא עברו עליו ז' ימים ולזה לא יותר להקריבו קודם זה הזמן:

פסוק כח

ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד. לפי שלא אמר ליי' כמו שאמר קודם זה ואחר זה למדנו שזאת האזהרה נוהגת בחולין ובמוקדשין ולפי שאמר בכאן שה תמורת מה שאמר קודם זה או כשב או עז למדנו שהיא נוהגת בכלאים כאלו תאמר שה הבא מכבש ועז ויתבאר שאינו נוהג אלא בבהמה טהורה שנאמר שור או שה ולפי שאמר לא תשחטו למדנו שלא יעברו על זאת האזהרה אם לא נשחטו שניהם לא אם מת אחד מהם באופן אחר או שניהם וידמה שלא יהיה זה הדין נוהג אלא באם ובנה לא באב ובנו כי אינו מפורסם בכמו אלו הב"ח מי אביהם ולא נהגו האנשים ליחס הנולדים האלו לאביהם אבל לאמם כי היא לבדה תשתדל בהזנתם ובגדולם וכבר יסופק אם ינהג זה הדין גם כן בזכרים כשיודע שהוא אביו לפי שכבר הוציאה התור' זה בלשון זכר ולזה לא יתחייב מלקות אם נשחט האב ובנו ביום אחד אף על פי שהוא ידוע שהוא אביו:

פסוק כט

וכי תזבחו זבח תודה ליי' לרצונכם תזבחו. ר"ל שתהיה כוונתכם להתרצות בזה הוכח לשם יתעלה ולזה יחוייב שיהיה זה לכונה רצויה וברצון ולא באונס:

פסוק ל

ביום ההוא יאכל. הזהיר שלא יותירו מבשר זבח התודה עד הבוקר וכ"ש מהחלבים ומקדשי הקדשים וכבר הזהיר בזה בחלבים ביותר קל מהם והוא חלב השלמים שנאמר ולא ילין חלב חגי עד בקר:

פסוק לא

ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני יי'. ר"ל אף על פי שיכריחו אתכם לעבור על דברי להפר את בריתי:

פסוק לב

ולא תחללו את שם קדשי. ר"ל שלא תקלו בי ותחללו שמי לעבור על דברי לשמוע אל המכריח אתכם לעבור עליהם ליראתכם ממנו כי בזה מהחלול הנפלא אפילו למלך בשר ודם עד שכבר תמצא שיתירו מסירת עצמם להריגה להשמר שלא ימרדו בו ליראת המכריח אותם לבזו' המלך ההוא:

ונקדשתי בתוך בני ישראל. זה הקדוש הוא שיתיר עצמו למיתה מיראתו מעבור על דבר השם יתעלה כמו שנפרסם מענין חנניה מישאל ועזריה אלא שזאת המצוה לא יתחייבו

בה אם לא היו שם מאנשי האמונה מה שיראו זאת הקדושה שנאמר בתוך בני ישראל והוא מבואר שאמרו בתוך בני ישראל הוא מעיר על הקבוץ ר"ל על הקהל והוא מבואר מצד הוראת הלשון ולזה לא יחוייב להתיר עצמו למיתה על זה אם לא היו שם עשרה מישראל כי הוא הקבוץ הראשון וראוי שנדע שזה הדין יהיה כשתהיה כונת המכריח על זה להעביר אותו על מצות השם יתע' כדי שימרוד בו ולזה סמך זה למה שאמר ולא תחללו את שם קדשי ואולם אם לא כיון חלל הש' יתעלה כבר יותר לו לעבור על מצות התורה להציל עצמו מהמיתה אלא אם היתה העברה ההיא ע"ז או גלוי עריות או שפיכות דמים כמו שהתבאר בשרשים הכוללים:

אני יי' מקדשכם. ר"ל שהשם יתעלה מקדש ישראל ומבדיל אותם לעבודתו בזאת התורה השלמה ולזה ראוי שנשמר בכל הפנים שאפשר שלא יקלו אנשי התורה לעבור עליה כי זה אולי יהיה סבה שתסור זאת התורה מישר' במוחלט וזה מבואר מאד עם מה שקדם מהדברים:

פסוק לג

המוציא אתכם מארץ מצרים. ר"ל שאני השתדלתי בזה האופן הנפלא להוציא אתכם מארץ מצרים עם רבוי הנפלאות והמופתים כדי שתוכנו לקבול התורה באופן שאהיה לכם לאלהים כי בזה תגיע לכם ההצלחה האנושית עם שבזה האופן תדבק בכם השגחתי ותשמרו מהרבה מהרעות הנכונות לבא עליכם ולזה ראוי לכם שלא תאבדו זאת המתנ' הנפלאה אשר נתתי לכם אשר בה אהיה לכם לאלהים ולמנהיג והיא התורה:

פרק כג

פסוק ב

דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מועדי יי' אשר תקראו אותם מקראי קדש. ראוי שתדע שהמועדים המיוחסים היותם מקראי קדש לקריאתנו הם שאר המועדים זולת השבת כי השבת הוא מקרא קדש מצד עצמותו אין לנו התחלה בהיותו נקרא ביום שהוא בו. ואולם שאר המועדים הם תלוים בעבור השנה והחדש אשר ענינם מסור לב"ד כמו שביארנו בפרשת בא אל פרעה ולזה תמצא שאמרה התורה זה הענין בכללות מפני שאר המועדים לא מפני השבת לזה לא יאמר בשבת דבר אלא שהוא מקרא קדש כי הוא מקרא קדש מצד עצמותו וכאשר התחיל לזכור שאר המועדים הקדים ואמר אלה מועדי יי' אשר תקראו אותם במועדם כי קריאתם במועדם מסור לנו כמו שביארנו במה שקדם:

פסוק ג

כל מלאכה לא תעשו. הוא כולל מהמלאכות שהם לצורך אוכל נפש ושאר המלאכות שהם מלאכת עבודה וכבר בארנו במה שקדם שכבר יתחייב בשבת על כל מלאכה

ומלאכה אף על פי שנכללו כלם בלאו אחת לפי שהתורה בארה שכבר נכלל בזה הלאו מה שיתחייב עליו בייחוד והיא ההבערה שנאמר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ולזה יתבאר שכבר יתחייב על כל אחת משאר המלאכות כמו שהתבאר מהשרשים הכוללים: **שבת היא ליי' בכל מושבותיכם**. לפי שלא זכר בכאן דבר שלא יהיה נוהג בכל מושבות אמר בכל מושובותיכם לא שלא יהיו שאר המועדים גם כן נוהגים בכל מושבות אלא שכבר זכר מהם מה שאינו נוהג בכל מושבות והם הקרבנות:

פסוק ד

אלה מועדי יי' אשר תקראו אותם במועדם. למדנו מזה שמה שנקרא מהם הוא קיים איך שיהיה. ר"ל מה שיקראו ב"ד הגדול כי הדבר מסור להם ואף על פי שטעו בקריאתם אין לנו אשם בזה וכבר בארנו בפרשת בא אל פרעה איך תהיה זאת הקריאה ושהיא באמצעות הראייה. ולזה אפשר שיקרא בזה הטעו' שלא יראה הירח בזמנו אם בסבת אידים או בסבת הרים מונעים מראיית הירח ולפי שכבר אמר אשר תקראו אותם במועדם והקריאה הזאת היא באמצעות הראיי' למדנו שהרואין הירח יותר להם ללכת לב"ד להעיד שכבר ראוהו אפילו בשבת כדי שיקדשו החדש בזמנו כי התורה צותה שיקדשו בזמנם ולפי שזה הענין יהיה בקבלת עדות ובדרישה ובחקירה אם דבריהם אמיתיים לפי מה שאפשר אם מצד הסכמת העדים קצתם לקצת אם מצד הסכמת מה שיראה מחכמת הכוכבים למה שהעידו וכמו אלו הפעולות לא יורגש העשותם כי אם ביום הנה לא תהיה זאת הקריאה כי אם ביום קודם עבור יום החדש כי לא יתכן שיקדשוהו אחרי עברו וזה מבואר בנפשו ולזאת הסבה ארז"ל שאף על פי שראוהו ב"ד וכל ישראל בליל שלשים ולא הספיקו לומר מקודש ביום השלשים עד שחשכה הרי החדש ההוא מעובר לפי שאין מקדשין את החדש אחר עבור יומו ותימה על הר"ם ז"ל שכתב מה שהוא סותר זה הדעת מפני מה שאמרו בראשון מראש השנה מאיימין את העדים על החדש שנראה בזמנו וכו'. וכבר יתבאר שיפורש המאמר ההוא באופן בלתי סותר למאמר הראשון והוא גם כן פסק זה המאמר הראשון ולזה היו דברי' סותרים קצת מקצת או יהיה זה טעות נפל בספרים והנה בקדוש החדש תלוי קדוש המועדי' ולזה יהיה הקדוש הרמוז בזה הפסוק קדוש החדש לא קדוש המועדים כי אחר שנקבע החדש כבר יודע מעצמו המועד אשר באותו כאלו תאמר שהוא יום העשירי או יום חמשה עשר לחדש ההוא בחדש הראשון הוא ניסן כמו שביארנו במה שקדם בפרשת בא אל פרעה:

פסוק ה

בין הערבים פסח ליי'. ר"ל ששחיטת הפסח הוא בין הערבים והוא מחצות היום ואילך כמו שבארנו בפרשת בא אל פרעה:

פסוק ו

שבעת ימים מצות תאכלו. הכונה בזה שיהיה מה שיאכלו מהלחם באלו השבעה ימים מצה לא חמץ לא שיהיה מצות לאכול מצה כל אלו הז' ימים ולזה אמר במקום אחר מצות יאכל שבעת ימים שהוא מורה שזאת האכילה היא רשות וכבר בארנו זה בשלמות בפרשת בא אל פרעה:

פסוק ז

כל מלאכת עבודה לא תעשו. כבר בארנו ענינה בפרשת בא אל פרעה:

פסוק ח

והקרבתם אשה ליי' שבעת ימים. כבר נתבאר בפרשת פנחס שזה האשה הוא עולה פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים. וזה יהיה מוסף היום בכל יום מאלו הימים ולפי שאמר בזה המקום אשה ליי' ולא ביאר בזה יותר למדנו שהמספר הנאמר בזה בפרשת פנחס הוא למצוה לא לעכב והמשל שאם אין להם שנים פרים מקריבים אחד אין להם פרים מקריבים כבשים ואיל אין להם איל מקריבים כבשים אין להם ז' כבשים מקריבים ששה שנאמר והקרבתם אשה ליי' מכל מקום:

פסוק י

כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם וקצרתם את קצירה. למדנו שאין העומר בא אל מהקציר שבאר ישראל והוא מבואר מצד הזמן שה הקציר הוא קציר שעורים כי קציר החטים לא יהיה בארץ ישראל בזה בזה הזמן:

והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן. למדנו מזה שזה העומר יחייב שיהיה ראשית לכל הנקצרים ולזה הוא מבואר שאסור לקצור מה שהוא ראוי להביא ממנו עומר קודם קצירת העומר אלא אם היה זה למצוה שנאמר ראשית קצירכם אל הכהן לא ראשית קציר מצוה:

פסוק יא

והניף את העומר לפני יי' וגו'. כבר ביארנו במה שקדם שהתנופה הוא למזרח מוליך ומביא מעלה ומוריד והנה זאת התנופה איננה לעומר בעצמו כי כבר קדם בתנופה שהיא לדבר המתוקן להקריבו כאלו תאמר אשי החלבים ומה שידמה להם מה שנזכר בו התנופה ואולם היא לסולת העומ' כשהו' באופן מוכן להקריבו וכבר התבאר בפרשת ויקרא איך נעה מנחת העומר והוא מה שאמר ואם תקריב מנחת בכורים וזה מבואר שהמאמר בו במנחת העומר היא מנחת בכורים וזה היא שראשונה לכל המנחות הבאות מן החדש ואין לאומר שיאמר שיהיה הרצון בה ב' הלחם הבאים בחג השבועות שנקראו מנחת בכורים במה שאחר זה כי לא יצדק בה מה נאמר בזאת המנחה בפרשת ויקרא וזה

כי היא בלתי שתעשה חמץ כי כבר יקריבו ממנה ליי' מגרש' ומשמנה על כל לבונתה וכבר נאמר שם במאמר כולל כל המנחה אשר תקריבו ליי' לא תעשה חמץ. ואמנם שתי הלחם הבאי' בעצרת הם חמץ כמו שיתבאר בזאת הפרשה ולזה הוא מבוארת שזאת המנחה היא מנחת העומר ושהיא באה מצה ואופן מעשיה היא באופן שנתבאר שם והוא שקולין את התבואה אשר בעומר ההוא באש כדי שייבש ויתכן לטחון אותו ולקחת הסלת ממנו וטוחנים אותו בריחים של גרוסו' כדי שתהי' הסולת יותר יפה וזהו אמרו גרש כרמל ואחרי כן יבדרו הסלת היותר יפה ממנה בכל הפנים שאפשר ויקחו ממנו עשרון שהוא השעור הקטן אשר ממנחות לפי שלא נזכר בתורה לזאת המנחה שעור ויבללו אותו בשמן בקטן השעור הנזכר בתורה והוא לוג כי לא נזכר שם שעור לשמן אשר יבללוהו בו ונותנין עליו קומץ לבונה ומניף הכהן זאת המנחה במזרח ומגישה למקום הגשת המנחות וקומץ מגרשה ומשמנה על כל לבונתה כמו שנזכ' בפרש' ויקרא ומקטיר זה הקומץ והשאר נאכל לכהנים ונאפה מצה כמשפט המנחה שהקריבו ממנה ליי' עם שזה העניין הוא ביום השני של פסח שאי אפשר לאכול חמץ ולמדנו שהתנופה היא בכהן שנאמר יניפנו הכהן אבל קודם התנופה כמו הקצירה וההבאה כשר בכל אדם ולמדנו שהבאת העומר היתה ביום שני של פסח שנאמר ממחרת השבת וזה השבת הוא בהכרח אם יום ראשון של פסח אם יום שביעי כי לכל אחד מהם שבת כמו שנזכ' במה שקדם וכבר יתבאר ממה שאמר בספר יהושע שהוא ממחר' יום ראשון של פסח שנאמר ויאכלו מעבור הארץ ממחר' הפסח מצות וקלוי וכבר עשו הפסח בי"ד יום לחדש בערב כמו שנזכר שם והנה היה יום י"ו בניסן מחרת הפסח כי בליל ט"ו היה נאכל והוא ממחרת השבת הנזכר בזה הפסוק ולזה הזכיר כי ביום ההוא אכלו מצו וקלוי כי כבר נאסר להם קודם הנפת העומר לאכול מהחד' לחם וקלי וכרמל כמו שיתבאר בזאת הפרשה והנה חוייב שיהיה מצות לפי שכר היה אסור להם לאכול חמץ וזה ג"כ לאות כי אמרו ממחרת השבת ירצה בו מחרת יום ראשון של פסח ולפי שהנפת העומר הוא ממחרת השבת והספירה שזכר אחר זה היא גם כן ממחרת השבת והיא גם כן מהחל חרמש בקמה למדנו שהקצירה לא תהיה אלא אחר יום ראשון של פסח ולפי שזאת המנחה קבוע זמנה והוא ממחרת השבת למדנו שזאת הקצירה דוחה שבת. ולפי שהראוי בספירה שתהיה בהתחלה אחרי הדבר הנספר לא באמצעם ויהיה התחלת הימים לפי התורה בתחלת הלילה למדנו שמצות הקצירה היא בתחלת ליל י"ו בניסן ולפי שאמר מהחל חרמש בקמה למדנו שמצות העומר לבא מן הקמח וכן מצותו להביאו מן הלח ולזה צותה התורה שיביא קלוי באש ליבשו אלא שהוא מבואר ממה שנאמר בזאת

הפרשה שאם לא מצאו מהקמה אפשר להביא מהעמרים אף על פי שהם יבשים שנאמר והבאתם את עומר ראשית קצירכם כיון שהוא ראשית הקצירים הנה אין קצירתו בי"ו בניסן מעכבת:

פסוק יב

ועשיתם ביום הניפכם את העומר כבש תמים בן שנתו וגו'. זה הקרבן יתר הוא על קרבן מוסף היום והיתה מנחתו כפל מנחת הכבש ולפי שאמר בלולה בשמן למדנו שהיא תהיה בלולה בשמן שהגבילה תורה לשני עשרונים והיא שלישית ההין ואמנם נסכו לא נכפל לפי מה שיתבאר מענין הנסכים בפרשת פנחס ושם נבאר בג"ה איך תהיה זאת ההקרבה לנסכים וראוי שתדע שהסלת הזאת הבלולה בשמן היתה כלה נשרפת על מזבח העולה שנאמר אישי ליי' ואולם היין אסור לנסכו על מערכת האש שלא יבכה אש המזבח אבל הכהן יוצק משם על היסוד למקום שיהיה נפשך בו שירי הדם והיה היין מסיר עפוש הדם ההוא שנאמר בפרשת פנחס בקדש הסך נסך שכר ליי' ולזה לא יחוייב שיהיה נשפך על המזבח':

פסוק יד

ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו וגו'. הזהיר מאכילת לחם מהתבוא' חדשה ולא קלי ולא כרמל והוא הגרש. ר"ל שנפרך בריחים של גרוסות קודם הקרבת העומר ולפי שבא זכר האזהרה אחר זכרונם למדנו שהם שלשה לאוין כי אמרו לא תאכלו שב לכל אחד מהם ביחוד לא למה שיכללם ולו היתה האזהרה ראשונה היינו אומרים שהכל לאו אחד אלא שזכרה התורה הפרטים מפני שלא נמצא שם אחד שיכללם וזהו אחד מהשרשים הכוללים ולפי שאמר עד עצם היום הזה למדנו שמתיר החדש אף על פי שלא הביאו מנחת העומר יותר החדש תכף ביום ההוא בעצמו ואם לא יביאו מנחת העומר לא יותר עד עבור י"ו בניסן שנאמר עד עצם היום הזה והוא מבואר שהיום הזה בכלל האסור שאם היה מותר החדש בהגיע יום הנפת העומר הנה יהיה החדש מותר קודם הנפת העומר וזה הפך מה שאמרה התורה ולפי שנא' שאיסור החדש נוהג בכל מושבות למדנו שאיסור החדש נוהג מן התורה בין בארץ בין בחוצה לארץ והוא מבואר מזה המקום שהעומר מתיר החרש בכללו אע"פ שלא נקצר אבל הוא מחובר בקרקע והוא מבואר שאין העומר מתיר עד שלא היה מחובר לקרקע בעת הנפת העומר וצמח אחר זה כי אינו מתיר הוא כי אם הנקצרים והעומדים ליקצר שהחלו בצמיחה אף על פי שלא נשלמה ולזה יתיר העומר קציר החטים להדיוט אף על פי שהוא נקצר זמן ארך אחר הנפת העומר:

פסוק טו

וספרתם לכם ממחרת השבת וגו'. למדנו שיום הבאת העומר בכלל הימים הנספרים כי ממחרת יום ראשון של פסח יחל המספר והנה שבע השבתות הם שבעה שבועות של ימים שהם מ"ט יום כבר אמר תמורת זה בפרש' ראה שבעה שבועות תספור לך ואמר תמימות תהיינה כדי שלא נחשוב שיהיה הרצון בשבתות האלה שבת בראשית כי כבר יקרה שיהיו ז' מאלו השבועות בפחות משבעה שבתות ולזה בארה התורה שאלו השבע שבתות יהיו מ"ט יום ולזה אמר עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום. ר"ל עד ממחרת השבוע השביעי תספרו שהוא יום החמשים והנה אינו בכלל המספרים כי כבר אמר שבע שבתות תמימות תהיינה שבעה שבועות תספור לך. וכבר נלמד זה גם כן מהיובל שנמנה תשע וארבעים שהם שבע שבתות שנים ואחד נקדש שנת החמשים כמו שנתבאר בפרשת בהר סיני ובזה נמנה בכאן מ"ט יום ונקדש יום החמשים והו' חג השבועות ולמדנו מזה שמצוה למנו' השבתו' והימים ואחשוב ספירת השבועות היא שנמנה שבוע א' בהגיע שבעת ימים ושני שבועות בהגיע י"ד יום וכן על זה הדרך עד שיהיו שבעה שבועות ואמנם במה שבין השבועות אין ראוי לספור שבועות כאלו תאמר שכאשר היו עשרה ימים אין ראוי לשוב לספור שהוא שבוע אחד ושלשה ימים כי המספר השבועות ראוי שיהיה בדרך המספר לא שימנה השבוע האחד ויחזור וימנהו ששה פעמים וזה מבואר בנפשו כי המספר לא יהיה בזה האופן:

פסוק טז

עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום. ר"ל עד ממחרת השבועה השביעית תספרו שהוא יום הנ' ואז ביום החמשים תקריבו מנחה חדשה ליי' או יהיה הרצון באמרו חמשים יום עד חמשים יום כמו ארבעים יכנו שהרצון בו עד ארבעים יכנו כמו שנבאר שם בג"ה ובכא יום החמשים תקריבו מנחה חדשה ליי' ולפי שהוא קרא זאת מנחה חדשה למדנו שהיא חדשה למנחות החטים לא לכל המנחות כי כבר קדמה לה מנחת העומר ולמדנו מזה שאין ראוי להביא מנחת החטים קודם זאת המנחה והוא מבואר שאם הקריב מנחה קודם מנחת העומר שהיא פסולה שאפילו להדיוט לא הותר אז זה החדש ואולם אם הקריבה אחר מנחת העומר קודם זאת המנחה איננה פסולה כי לא זכרה התורה בביאור המנע זה:

פסוק יז

ממושבותיכם תביאו לחם התנופה וגו'. למדנו ששתי הלחם אינם באים אלא מן הארץ כי לא כלל בזה בכל מושבותיכם רק המושבו' המיוחדים ולמדנו שכל אחד משתי הלחם

בא מעשרון אחד ויתבאר שהם באים מן החדש כי התורה קראה זאת המנחה מנחה חדשה:

חמץ תאפינה. לפי שמדת העשרון יחוייב שתהיה מלאה סולת שנאמר שני עשרונים סלת למדנו שהוא מביא שאור ממקם אחר לחמצו שאם היה מודד הסלת עם השאור היתה המדה חסרה או יתרה ואם יקח מתוכה לחמצה עד שיעשה שאור הנה יהיה נפסל בלינה והנה יתבאר אחר זה איך תהיה תנופת ב' הלחם:

בכורים ליי'. ר"ל שתהיה מנחה ראשונה לשאר המנחות שהם באים מן החטים והנה מפני זה בכורים שיובאו ליי' מראשית פרי האדמה ולזה ראוי שלא יביאו בכורים קודם שתי הלחם כי אלו הבכורי' הם שיובאו באופן שיותר שלם כמו שיתבאר מעניין שא הבכורים הם שיובאו באופן היותר שלם כמו שיתבאר מעניין שאר הבכורים עם שאלו הבכורים הם של צבור ושאר הבכורים הם של יחיד ויש לצבור קדימה על היחיד אלא מפני שנקרא העומר גם כן מנחת הבכורי' כמו שבארנו אם הביא בכוריו אחר העומר אינם פסולים ואמנם קודם זה הם פסולים כי כבר יהיה מהם מהחטים והשעורים כמו שיתבאר בעניין הבכורי' בפרשת כי תבא והם אסורין קודם מנחת העומר אפילו להדיוט:

פסוק יח

והקרבתם על הלחם וגו'. הנה זה הקרבן הוא בא בכלל הלחם מלבד מוסף היום הנזכר בפרשת פינחס:

פסוק יט

ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת ושני כבשים לזבח השלמים. ראוי שתדע שאלו הכבשים הם קדשי קדשים ולזה לא יהיה שחיטתם כי אם בצפון ואינם נאכלין כי אם לזכרים כשאר קדשי הקדשים כמו שנתבאר בפרשת צו ואולם יתבאר שאלו הכבשים הם קדשי קדשים לפי מה שיתבאר במה שנזכר מהם בפרשת ויקרא והנה ראוי שלא יהיו השלמים בקדושה פחות מהלחם הבא עמהם ועוד כי התורה אמרה באלו הכבשים קדש יהיו ליי' לכהן ואם לא נוספה בהם קדושה על קודשת שאר השלמים לא היתה התורה צריכה להודיע לנו שהם קדש ואמנם כונת התורה שהם קדש מבין שאר השלמים וזה מבואר מאד:

פסוק כ

והניף הכהן אותם על לחם הבכורים תנופה לפני יי' על שני כבשים. ר"ל שיניף הכהן הכבשים בעודם חיים ותנופתו אותם יהיה נוסף על נפתו לחם הבכורים או רצה בזה שיניפם ויניף להם הביכורים עמהם בטעם מגרשה ומשמנה על כל לבונתה ואמר על

לחם הבכורים להורות שלחם הבכורים הוא העקר ואמנם מצב אלו הדברים בעת ההנפה הוא שיהיו שתי הלחם על שני הכבשים:

קדש יהיו ליי' לכהן. ר"ל שקצתם הוא ליי' וקצם לכהן והם ליי' ולכהן במדרגת קדשי הקדשים ולזה ינהג בהם דין קדשי הקדשים כפל בכל ענייניהם. וראוי שתדע שאם לא נמצאו כבשים לא תבטל מפני זה מנחת שתי הלחם כי היא העקר לפי מה שזכרה התורה מעניינה ולזה הקדימה גם כן לזכרה קודם זכרון שני הכבשים להורות שאין לה התלות בהן אבל בלי ספק לכבשים האלו התלות בשתי הלחם כי אופן הקרבתם מתאחד עם שי הלחם כי הנפתם הוא עם שתי הלחם וכן הנפת אישי החלבים אשר להם וחזה ושוק מתאחדת עם שתי הלחם כמו שהתבאר במעט עיון ממה שנזכר בפרשת צו מתורת זבח השלמים ומזה המקום יתבאר שאם אין שם שתי הלחם לא תתכן הקרבת שני הכבשים ואולם שאר הקרבנות הנזכרים בזה המקום אף על פי שהם באין בגלל הלחם הנה אין להם התלות בו עד שיבטלו בבטולו כי לא נמצא להם קשר עם הלחם הזה באופן שיהיה להם התלות בו:

פסוק כא

וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש יהיה לכם. מגיד שקריאתו מקרא קדש מיוחסת לנו כי היא תלויה קדוש החדש שהוא מסור לב"ד וזה שאחר שקדשו ראש חדש ניסן יהיה יום הט"ו חג המצות ואחריו ימנו מ"ט יום והחמשים יום יהיה חג שבועות:

כל מלאכת עבודה לא תעשו. היא המלאכה שאינה לצורך אוכל נפש כמו שקדם בפרשת בא אל פרעה:

חקת עולם בכל מושבותיכם לדורתיכם. ר"ל השביתה ממלאכת עבודה ואולם הקרבנות אינם נוהגות בכל מושבות כי אם במקום אשר יבחר יי' והוא בית המקדש כמו שנתבאר במה שקדם:

פסוק כב

ובקצרכם את קציר ארצכם וגו'. כבר התבאר בפרשת קדושים ובא בזה המקום כי הכונה בעינה שצוה השם יתעלה שיקריב מנחת העומר ושתי הלחם מהקציר החדש להעיר כי הכל בא מהש' יתעלה והוא צוה גם כן להטיב מהם אל העניים קודם שיבא לידינו להעיר כי זה בא מהש' יתעלה והוא רצה שיזכרו עניים בזה החלק ואנחנו בשאר כי הכל בא מאתו ומאתו הכל:

פסוק כד

בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם וגו'. ומזה המקום יתבאר שהתרועה על הצר הצורר יהיה אחריה ענוי נפש כי לזה התכלית תהיה לפי שבעשור לחדש הזה יהיה

יום הכפורים כמו שנתבאר בפרשת אחרי מות הנה הקדימה התורה לעורר האנשים על התשובה והשבר חלב והכנעו מר"ה הזה והוא מבואר שהתקיעה בשופר נותנת חרדה בלב כמו שאמר אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו ובכלל הנה הקולות החזקים הם מרעידים מאד ובזה מביא להכנע הנפש הבהמית וכאלו העירנו בזה שיכנעו לבבנו ונפשפש במעשינו לתקן המעוו' בהם כדי שנהיה נכונים לכפרה ביום הכפורים וראוי שתדע כי התקיעה תהיה בזולת תרועה אמר בפשרת בהעלותך תתקעו ולא תריעו ואמנם התרועה לא תהיה בזולת תקיעה אמר שם בעניין תרועה ותקעתם תרועה יתקעו למדנו שמדרך התרועה שתהיה תקיעה לפניה ולאחריה ובכלל הנה מפני שהכונה בזה להחריד הלבבות ולעוררם על התשובה הנה רצתה התורה שיהיה זה הקול באופן שיתכן זה יותר ולזה אמר בו תרוע' וכן אמר בפרשת בהעלותך במה שהוא לזאת הכונה בעינה והרעותם בחצוצרות ונתבאר שזאת התרועה היא בשופר ממה שצותה התורה ביום הכפורים של יובל שהוא לזא' הסבה בעינה שנאמר בפרשת בהר סיני והעברת שופר תרועה בחדש השביעי וגו'. ושם נבאר בג"ה מה שיורה עליו שם השופר:

פסוק כה

כל מלאכת עבודה לא תעשו והקרבתם אשה ליי'. הנה המוסף הננזכר בפרשת פנחס ולמדנו מזה המקום שהפר והאיל והכבשים הנזכרים שם אינם מעכבים זה את זה שנאמר אשה ליי' מ"מ שיהיה שם אשה:

פסוק כז

אך בעשור לחדש השביעי הזה. כבר התבאר בפרש' אחרי מות ענין זה הענוי וזה האשה שזכר בכאן הוא מוסף הנזכר בפרש' פנחס:

ועניתם את נפשותיכם וגו'. בארה התורה שהתחלת הענוי הזה הוא מהערב של יום התשיעי ויהיה מערב עד ערב באופן שיהיה יותר שלם זמן הענוי והשביתה מכל מלאכה ולזה אמר תשבתו שבתכם והיה זה כי ימינו הם מתחילין מן הערב מפני היותינו חושבין לחשבון הלבנה כמו שביארנו בפרשת בא אל פרעה ואף על פי שמצד השמש היה יותר ראוי שיהיה היום מתחיל מזריחת השמש כמו שיתבאר לתוכנים ולזאת הסבה גם כן היתה השנה אצלנו מתחדשת מן החדשים אשר לירח ואף על פי שאינה שנה באמת לפי השמש וכאלו היה זה מכון להעיר שאין האלהות והממשלה לשמש כמו שהיו חושבין עובדי השמש והיה חשבונינו לחשבון הכוכב אשר אי אפשר שיטעה בו אדם לראותו שנוי עניינו בכל חדש וחד שהוא הירח שיחסר אורו פעם ויוסיף פעם:

פסוק כח

וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפורים הוא לכפר עליכם. למדנו שהיום בעצמו מכפר ואף על פי שאין קרבנו קרב וראוי להיותכן כי הקרבנות אינם אלא להישירנו על התשובה ואם היושרנו אליה בזולת הקרבנות הנה מן הראוי שיכפר והנה באר בזה המקום שכבר יתחייבו על עשיית כל מלאכה בעצם היום הזה כרת וכן אם לא יתענו בעצם היום הזה ואמר והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה תמורת הכרת להעיר על שכוון בכרת ובר בארנו עניינו במה שקדם והנה ביאר שהשביתה ממלאכה ביום הכפורים נוהגת בכל מושבות שנאמר כל מלאכה לא תעשו חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם וזכר אחר זה שנית חיוב הענוי להורות שהוא גם כן נוהג בכל מושבות עם שהוא מבואר בעצמו שאין לו התלות בארץ ולא בענין הקרבנות אבל אם היה אפשר היה ראוי שיחזק עניינו בבטול הקרבנות כדי שישלם לנו בזה מן ההישרה אל התשובה מה שנפקד ממנו בבטול הקרבנות מההישרה אליה:

פסוק לד

בחמשה עשר יום לחדש השביעי וגו'. הנה הסכות יתבאר לפי הוראת הגדר שהוא סכוך נעשה מעצים תלושים בזולת בנין והוא נעשה על הרוב מעצים שיש בהם עלים כדי שיהיו למחסה מהשמש אמר וסכה תהיה לצל יומם מחורב וכבר נאמר בספר עזרא צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סכת בכתוב ולזה הוא מבואר שזה הסכוך לא יהיה כי הם בתלוש ומבואר גם כן מצד הוראת הגדר שאינו תוך הבית שאם היה כן הנה אינו מסכך באלה אבל הבית הוא שיהיה מסך משיכנס בו השמש והיושב בו יושב בבית לא בסכות ומבואר גם כן מצד הוראת הגדר שאין הסכוך הזה נעשה מהכלים ולא מהאוכלין והנה חג הסוכות לא יתמיד כי אם שבעת ימים אולם וביום השמיני יהיה שבתון כמו שיתבאר אחר זה אך לא ישבו בסכות ואמנם שזה החג הוא ליי' כי הכונה בכל המועדים הוא לעבודתו יתעלה ולהתקרב אליו כפי היכולת כמו שיתבאר בג"ה:

פסוק לה

ביום הראשון מקרא קודש. כבר התבאר זה במה שקדם:

פסוק לו

שבעת ימים תקריבו אשה ליי. כבר נתבאר זה האשה בפרשת פנחס ומזה המקום יתבאר שהפרים והאלים והכבשים של מוסף היום אינם מעכבים קצתם קצת שנאמר אשה ליי' מ"מ ביום השמיני מקרא קדש יהיה לכם וגו'. כבר נתבאר בפרשת פינחס זה האשה

והרצון באמרו עצרת הוא שיהיו נעצרים מעשיית מלאכת עבודה והם הלכות שאינם לצורך אוכל נפש:

פסוק לז

אלה מועדי יי' וגו'. ר"ל שאר המועדים זולת השבת כי אחר זכירתו השבת אמר אלה מועדי יי' אשר תקראו אותם במועדם וכאשר השלים המאמר בהם אמר שאלו המועדים שזכר הם המועדים שרמז אליהם בראש המאמר הזה שמיוחסת קריאתם אלינו:

עולה ומנחה. כבר נזכר מנחת אלו העולות בפרשת פינחס. והנה העולה היא עקר והמנחה היא נמשכת לזה ולזה אין ראוי שתקריב מנחת העולה קודם העולה:

זבח ונסכים. ידוע כי לעוה יהיו נסכים מוגבלים כמו שנתבאר בפרשת פינחס כמו שיש לה מחנחה מוגבלת ולזה ראוי שנעיין למה לא אמרה התורה עולה ומנחה ונסכים ונאמר כי ידמה שיהיה סבה בזה להורות כי הנסכים אינם מתאחדים עם העולה כהתאחדות המנחה לה כי אינם להקרבה אבל להסיר הזוהמא כמו שכתבנו ויהיה הרצון בזבח זבח השלמים כי כבר יחוייבו באלו המועדים להקריב שלמי חגיגה ושלמי שמחה כמו שיתבאר אלא שכבר יקשה לזה מפירוש מה שאמר אחר כן דבר יום ביומו והנה לא הוגבלו אלו השלמים בכל יום מאלו הימים ולזה היותר נאות שיאמר כי הרצון בזבח העולה גם כן אלא שהיא תהיה נקראת עולה מצד מה שיקטירו ממנה במזבח שהיא עולה עליו בכלליו ונקראת זבח מצד מה שיקטירו ממנה במזבח שהיא עולה עליו בכללות ונקראת זבח מצד הזביחה אשר בו יוקח דמה לזרוק על המזבח והוא מבואר שהמנחה מתאחדת עם הנקטר מהעולה והנסכים עם דמה הנשפך אל יסוד המזבח כי לזאת הסבה היו ולהורות על זה קראה התורה בשני אלו השמות מתחלפי' עם המנחה והנסכים':

דבר יום ביומו. למדנוח מזה שקרבנות היום הם תמידין ומוספין אין להם תשלומין למחר:

פסוק לח

מלבד שבתות יי'. למדנו מזה שאלו הקרבנות יקריבו בכל יום מאלו מלבד הקרבנות המוגבלים בשבת והם מוסף שבת שאם היה שבת באחד מאלו הימים הנה יקריבו בו יותר על אלו הקרבנות המיוחדים לשבת:

מלבד מתנותיכם. אחשוב שירמוז בזה מה שיתנו ליי' בזולת דר או נדבה כמו מעשר הבהמה ובכורות:

ומלבד כל נדריכם ומלבד כל נדבותיכם אשר תתנו לה'. הקרבנות הבאים בנדר או נדבה כמו העולה והשלמים והמנחה ולמדנו מזה שכל קרבנות יחיד קרבים ביום טוב וידמה שהעולה שאן זמנה מוגבל ביום ההוא כמו עולת יחיד אינה רוחה יום טוב כי לא יעשה

ביום טוב רק מה שהגבילה אותו התור' אם אינו לצורך אוכל נפש ואמנם השלמי' ומה שידמה להם יקריבו ביום טוב כי הם צורך אוכל נפש ואולם בחולו של מועד יקריבו כל הקרבנות:

פסוק לט

אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ תחוגו את חג יי' שבעת ימים וגומ'. ביאר בזה כי סבת זה החג מפני שאז אסף כל אחד ממנו תבואתו מגרנו ומיקבו כדי שיכיר בו כי הכל בא לו מה' ית' ולזה באה זאת המצוה:

תחוגו את חג יי' שבעת ימים. כבר ביארנו במה שקדם כי זאת החגיגה היא זביחת שלמים ולזה תמצא שאמ' משה ויחוגו לי במדבר תמורת הזביחה כמו שזכרנו במה שקדם ואמר שבעת ימים ואם היא בחמשה עשר ימים לחדש השביעי כמו שזכרנו להורות שזאת החגיגה יש לה תשלומין כל שבעה:

ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון. ר"ל ביום השמיני לראשון שזכר כי בכל אחד מאלו שני הימים צוונו לשבות ממלאכה:

פסוק מ

ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל. לפי שאין זאת המצוה כי אם ביום הראשון לפי זה המאמר ובסוף אמר שהוא ששבעה ימים למדנו שאמרו ולקחתם לכם ירצה בו כשלא תהיו לפני יי' והוא כשיהיו חוץ לבית המקדש ואמנם לפני יי' אלהים והוא בבית המקדש תהיה זאת המצוה שבעת ימים ולפי שאמר ולקחתם לכם ביום הראשון למדנו שאין אדם יוצא באלו הדברים שזכר אחר זה אם לא היו שלו ולזה הוצרכה התורה לאמור לכם. פרי עץ הדר כפות תמרים וגו'. יורה מצד הוראת הגדר באמרו פרי עץ הדר אל האתרוג וזכרה אותו התורה בזה הלשון להורות כי היא בחרה בו מצד שהוא הדר ולזה לא נצא אם לא היה הדר ומזה המקו' יתבאר ששאר הדברים הנלוים עמו יחוייב בכל אחד מהם ג"כ שיהיה הדר וזה מבואר מהשרשים הכוללים:

כפות תמרים. הוא הלולב והוא נקרא בזה השם מצד מה שהתמידו עליו להחזיק קצת בקצת כמו הכף שמחזיק במה שמקיף בו אמנם אחר שיתפרדו עליו כאן ולכאן איננו נקרא בזה השם גם איננו אז הדר ולזה הוא פסול:

וענף עץ עבות. הוא ההדס שהוא עבות ר"ל שיש לו עלים רבים מקיפים בו יוצאים ממקום אחד והמעט שיפול בו זה השם הוא כשהיו לו שלשה עלין מקיפין בו יוצאים בגבעול אחד ואולם אם יצאו שנים שנים אין זה עבות וזה מבואר מצד הוראת הגדר:

וערבי נחל. הוא מין מן הצמחים גדל על הרוב בנחלים ולזה קראה אותו התורה ערבי נחל לא שתקפיד שיהיה גדל על נחל כי היא אמנם תקפיד על המין שילקח ממנו והנה הנקרא ערבי נחל הוא צמח שעלה שלו משוך ופיו חלק וקנה שלו אדום וממנו ימצא שבפי עלהו פגימות דקות מאד מאד וקטנות ואולם מה שעלה שלו עגול ופיו דומה למגל אינו נקר' עבי נחל ואיננו כשר וראוי שתדע כי מפני שאמר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל הנה מן הראוי שיהיו שלשה אלו המינים יחד ועם כל זה אם לקחן אחד אחד יצא שהרי לקחה כלם ואמנם האתרוג ילקח לבדו ולזה לא אמרה תורה פרי עץ הדר וכפות תמרים והנה יקרא הלולב האחד כפות תמרים מצד עליו שבהם יתהוו התמרים ואולם מה שאמרה התור' וענף עץ עבות ידמה שהרצון בו ענף ועץ ר"ל שאין מתנאיו שיהיה ענף אבל יהיה מותר אע"פ שהו' העץ בכללו והנה זה אפשר בזה הצמח לקטנו ואפשר שיובן מזה ג"כ שילקח מזה הצמח ענף ועץ באופן שיהיה עבות מצד רבוי עליו ורבוי ענפיו ולזה ילקחו שלשה כדי הדס כי כבר יקרה בזה הצמח שלא יהיו בו יותר משלשה ענפים ולזה ילקח העץ בהלקחם ולפי שאמר וערבי נחל שרומז אל רבוי והפחות שיפול בו זה השם הוא שני הנה ילקח שני בדי ערבה. וידמה והוא הנכון שהרצון בזה שיקח ענף עץ עבות וערבי נחל ולזה לא יתחייב לקחת מכל אחד מהם כי אם בד אחד והוא מבואר שהלקיחה הנהוגה בהם הוא שילקחו דרך גדלתם ולזה אם לקחם של כדרך גדלם לא יצא כי התורה תצוה ענינם באופן הנהוג מהן כמו שהתבאר מהשרשים הכוללים וכאלו שב זה אל מה שהוא מחוייב מצד הוראת הגדר. וראוי שתדע שאלו המינים הארבעה מעכבין זה את זה כי התורה צותה שנקח אלו המינים כלם ולפי שהאתרוג יהיה לבדו ושאר המינים הם יחד הנה ראוי שילקחו בימין הג' מינין והאתרוג בשמאל:

ושמחתם לפני יי' אלהיכם שבעה ימים. ירצה בזה שישמחו שם במקדש שבעה ימים בלקיחת אלו הארבעה מינין ובכל מיני השמחה ויתבאר שזאת השמחה אינה דוחה יום טוב וכל שכן שבת לפי שהתורה אמרה כי ביום הראשון לא ישמחו כי אם בלקיחת אלו הארבעה מינין אך בשאר מיני שמחות שיהיה בהם מה שלא יתכן העשותו וביום טוב לא יותר להם לשמוח והנה תכלול ג"כ זאת השמחה זביחת שלמים והם הנקראים שלמי חגיגה שנאמ' וזבחת שלמים וכלת שם ושמחת לפני יי' אלהיך ומזה המקום יבאר שאין שמחה זו אלא בבשר בהמה לא בבשר העוף כי השלמים אינם באים כי אם מהבהמה:

פסוק מא

וחגותם אותו חג ליי' שבעת ימים בשנה. הנה אמרו אותו שב אל היום הראשון שזכר בפסוק הקודם ואמר שבעת ימים בשנה להורות שיש לחגיגה זו תשלומין כל שבעה ואמר בשנה לפי מה שאחשוב להורות שאין חגיגת יום זה משתלמת בחג הסוכות של שנה אחרת:

חקת עולם לדורותיכם בחדש השביעי תחוגו אותו. באר שזו המצוה נוהגת לדורות:

פסוק מב

בסכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסכות. צוה שנשב ז' ימים בסוכות באופן שבתנו בבית ולזה יחוייב שנאכל ונישן שם כי באלו העניני' נשתמש מהבית ולפי שזאת הישיבה מתיחסת לישיבה בבית והיא תמורתה והישיבה בבית להנאה לא צער הנה כשתהיה הישיבה בסכה בצער לא יתחייב לישב בסוכה ועוד שכבר חוייבנו לשמוח באלו השבעה ימים ולזה ראוי שיעזוב כל דבר שמצער שמבלבל השמחה ומזה המקום יתבאר שאם ירדו גשמים יצטערו בהם בשתם אז בסכה הנה יהיו הבעלים פטורים מהישיבה אז בסכה ולפי שהסכה היא אהל מה והיה מגדר האהל שיהיו לו שלשה דפנות האחד לאחריו והאחד בצד הימין והאחד בצד השמאלי והוא מבואר בנפשו מענין האהלים שיעשו מוכרי המסחרים הנה יספיק בסכה שיהיו לו שלשה דפנות ומזה ג"כ יתבאר שהדופן השלישי הוא שיהיה לו שיעור מעט כי כן דרך האהלים ולפי שאהל לא יקרא אהל אלא אם היה לו גג טפח הנה יחוייב בסכה שיהיה לה גג טפח ולפי שזה האהל הוא תמורת הבית שהוא עשוי לשבת האדם בו הנה לא יהיה גבהו פחות מעשרה טפחים כי גובה האדם הבינוני בהיותו יושב הוא זה השעור והוא המצב היותר מיוחד שיהיה לו בשבתו בבית ולפי שזה האהל עשוי לאכול בו הנה יחוייב שיהיה באופן שיחזיק ראשו ורובו ושלחנו וזה השיעור יהיה על המעט ז' טפחים על ז' טפחים והוא מבואר שהיושב בסכה שתחת הסכה אינו יושב בסכה שהוא רואה בהיות אותו בתוכה כי אינה מסככת עלו על דרך האמת והוא אינו יושב ג"כ בסכה העליונה כי הוא אינו רואה באוירה ולזה אינו יוצא ידי סכה וכ"ש אם היתה הסכה תחת הבית או תחת האילן:

כל האזרח בישראל ישבו בסכות. אין ראוי שנלמוד מזה שלא תהיה זאת המצוה נוהגת בגר צדק כי דין הגר במצות התוריות כדין כל ישראל כמו שהתבאר ממקומות רבים מהתורה ואמנם זכר האזרח כי יחשב שיהיו קצת האזרחים פטורים מזאת המצוה והם השרים אשר לגודל מעלתם לא יאות להם לשבת בסכות כי אם בהיכלות יפות ושלמי הבניין באופן שיהיו חזקים מאד ולזה בארה התורה שדין כל האזרחים שוה בזאת המצוה:

פסוק מג

למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים. זה זכר אל המופת הנפלא שעשה הש' ית' לישראל בהוציאו אותם מארץ מצרים שהיה עננו עומד למסך שנאמ' ועננך עומד עליהם ולפי שזאת המצוה היא למען ידעו בעבור זה הפלא שעשה הש' יתע' אז לישראל הנה ראוי שיהיה זאת הסכה באופן שישלוט בה העין ולזה ראוי שלא תהיה גבוהה מכ' אמה:

פסוק מד

וידבר משה את מועדי יי' וגו'. ר"ל שכבר השלים מה שצוהו הש' ית' שידבר אל בני ישראל כמו שכתוב בראש העניין:

פרק כד

פסוק ב

צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור. הנה התנה בשמן המאור והוא אשר ישימו במנורה שיהיה שמן זית לא שמן שאר הדברים שיעשו מהם שמן כגון האגוזים והשומשמין ומה שידמה להם ואמר זך כתית להורות שזה השמן יוציא מהזית על צד הכתישה מבלי טעינה בקורה כי השמן הזה הוא היותר זך בלי ספק וכבר יתבאר לך זה מהיין שיצא מהענבים אחר סחיטתן מעצמו כי הוא היותר נבחר מאד מהיין שיצא אחר זה מהם עם הטעינה בקורה כי כבר יתערב עמו טבע השמרים שיצא מהם וזה מבואר מן החוש ולפי שלא התנה שיהיה כתית כי אם למאור למדנו ששאר השמנים שיצאו מן הזית אחר השמן הנזכר כלם כשרין למנחות ולזה לא התנה דבר במנחות אבל אמר בשמן והוא מבואר ממה שנזכר במנחות בפרשת ויקרא ובזאת הפרשה ובפרשת פינחס ואף על פי שכבר נאמר שם במנחות תמיד של שחר בשמן כתית ונאמר ג"כ בפרשת ואתה תצוה הנה הוא למצוה לא לעכב ויעיד על זה מה שאמר בכאן כתית למאור הורה שלא יוצרכו לקחת שמן זית זך כתית כי אם למאור לא למנחות ועוד כי כבר תמצא כי כשנזכרו המנחות בכללם בפרשת שלח לך שלא הותנה בהן שיהיה השמן כתית. וכן תמצא במנחות הנזכרות בפרשת ויקרא שלא נזכר שם כי אם שמן ולא הותנה בו שיהיה כתית להעלות נר תמיד למדנו מזה שכבר תחוייב שתהיה זאת ההדלקה באופן שיעלה השלהבת תמיד ולזה היה מתנאי השמן שיהיה זך בזה האופן כי כל מה שיהיה יותר זך יהיה יותר אמתי בהעלת השלהבת ומזה המקו' יתבאר שהפתילה יחוייב ג"כ שתהיה באופן שיתכן שתעלה נר בקלות והוא מה שאמר להעלות נר תמיד מעיר שזאת המצוה דוחה את השבת כי לה זמן קבוע בכל יום והנה ידליקו המנורה בערב ובבקר כמו שביארנו בפרשת ואתה תצוה ושם פירשנו זה הפסוק ופסוק הבא אחריו וראוי שתדע

כי עריכת המנורה יחוייב שיהיה לפני יי' ולזה ראוי שיהיה פני המנורה לצד המערה ושלא יערוך הכהן המנורה בחוץ ואחר כך יביאה בפנים אבל יחוייב שידליקה בפנים:

פסוק ד

על המנורה הטהור' יערוך את הנרות לפני יי' תמיד. למדנו שאין ראוי שיהיה דבר מפסיק בין הפתילה והמנורה כאלו תאמר צרור או קיסם אבל יחוייב שתהיה הפתילה בגוף המנורה:

פסוק ה

ולקחת סלת ואפית אותם שתים עשרה חלות שני עשרונים יהיה החלה האחת. הנה מפני שהסלת מורה על הקמח היותר דק והיותר לבן הנה נמשך לזה לכונת התורה לדקדק בענין שיהיה בתכלית היופי והדקות ולזאת הסבה בעינה דקדקה בחטים שיהיו נבחרים ושתתוקן בהם המלאכה בתכלית מה שאפשר באופן שתהיה הסלת יותר נקי וזה כולל לכל המקומות שנזכר בהם סלת והוא מבואר שאפיות אלו החלות הוא בעזרה וכן לישתו ועריכתם לאפות אותן וזה שאפילו בקדשים שנפסלו דקדקה התורה שלא ישדפו חוץ לעזרה כמו שנתבאר בהפרשה צו כ"ש שתדקדק באפייתן ובבושלן. ומזה המקום יתבאר שכן העניין בשאר המנחות כי הם כלם קדש קדשים:

שני עשרונים יהיה החלה האחת. למדנו שלישת כל חלה וחלה בפני עצמה כדי שיהיו בכל אחת מהם שני עשרונים ולפי שזאת המדידה תהיה בעשרון שבמקדש הנה הכלי מקדש הסלת ויפסל אם יצא חוץ לעזרה ולזה יתחייב מזה הצד גם כן שתהיה לישתה ואפייתה בעזרה. ולפי שזה הלחם הוא לחם הפנים שהוא בתמונה שלא יתכן שיאפה בזולת שבירה ובזולת קלקול תמונתו אם לא היה נאפה בדפוס היו שם דפוסים של זהב היה נאפה בהם כמו שנזכר בפרשת תרומה והנ היה מחוייב לזאת הסבה שיהיה שם דפים ישימו בתוכה החלה כשהיא בצק ודפוס אחר מבפנים לשמור הבצק שלא תתקלקל תמונתו ובהן היה נאפה בתנור כל צרכו ואחרי כן יסירוה תחלה מאלו הדפוסי' שלא יקלקלוה חום הדפוסים וישרפוה לדקותה ולפי שהיא רכה עדיין בצאתה מן התנור הנה היו משימים אותה בדפוס צונן עד שתצטנן ותתחזק ולפי שהחום מועט יספיק לאפיית אלו החלות לדקותם הנה היה ראוי שיאפו בתנור קטן כדי שלא ישרפו ולא היה נאפה בשבת כי התורה לא חייבה שיהיה נעשה בשבת כי אם עריכת המערכת שנאמר ביום השבת יעריכנו לפני ה' תמיד. וכבר ביארנו בפרשה ויקחו לי תרומה זאת העריכה איך תהיה:

פסוק ו

ושמת אותם שתים מערכות שש המערכת. ר"ל ששה חלות תהיה המערכה מאלו המערכות באופן שיהיו שתים עשרה חלות בשתיהן:

על השלחן הטהור לפני ה'. למדנו שאין הבדל בין החלה והשלחן אבל היא על שטח השלחן ואמנם בין החלות תהיינה המנקיות כמו שביארנו בפרש' ויקחו לי תרומה ולמדנו ממה שאמר לפני ה' שפני עורך אלו המערכות יחוייב שיהיו לפני ה' שהוא לצד המערבי ששם קדש הקדשים:

פסוק ז

ונתת על המערכת לבונה זכה. ר"ל אצל כל מערכת של אלו המערכות ישים לבונה זכה בכף אחת והם הכפות הנזכרות בפרשת תרומה:

והיתה ללחם לאזכרה וגומ'. רוצה לומר שהלבונה תהיה ללחם לאזכרה כשיקטירנה להש' על מזבח העולה וזאת ההקטרה תתיר הלחם לכהנים כמו שיתיר הקומץ והלבונה שירי המנחה והיא תהיה נאכלת אחר זה לזכרי כהונה לבד לפנים מן הקלעים כמו שאמר אחר זה:

פסוק ח

ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני יי' תמיד מאת בני ישראל ברית עולם. כבר נתבאר הסבה בעריכתה ביום השבת בפרשת תרומה ולפי שיחוייב שיהיה זה הלחם על השלחן תמיד חוייב שיהיו שם כהני' כבים אלו מושכין הלחם מעל השלחן ואלו מניחים הלחם שם בעת שהאחרים מושכים באופן שלא ימנע השלחן מזה הלחם כלל והנה יסירו כפות הלבונה משם ויקטירם בשבת להתיר הלחם לכהנים וישימו שם לבונה אחרת אצל המערכת כמשפט הראשון וזהו תמיד ויחוייב שישים אצל כל מערכת לבונה ביום השבת שסדר המערכת כי כבר ביאר כי מעניין המערכה שתחוייב להעשות בשבת יהיה נתינת הלבונה אצל המערכת ולזה זכר כל זה קודם שצוה שתעשה המערכת בשבת לפי שכבר אמר והיתה ללחם לאזכרה למדנו שבעת שהלבונה ראוי לאזכרה יחוייב שיהיה הלחם על עניינו רוצה לומר כל חלה שלמה לזה אם נפרסה חלה מן החלות בעוד שהלחם על השלחן לפי הראוי הנה הלחם פסול ואינו מקטיר עליו הלבונה שנאמר ללחם והוא לח המערכה שנערך על השלחן ומזה המקום יתבאר שאם אחר שהוסר הלחם מעל השלחן נפרסה חלה מהחלות או אחר שהגיע העת להסירו כי אז אינו לחם המערכה לפיכך הנה אף על פי שהוא פסול הנה יקטיר עליו הלבונה כי כבר היתה ללחם מה שהתמידה להיות אצלו לפי הראוי והיתה לאהרן ולבניו רוצה לומר אחר העשות מה שזכר והוא שיקטירו הלבונה להתיר הלחם לכהנים והגיד שאהרן קודם לבניו ולזה יהיה

כהן גדול נוטל חלק בראש. ואכלוהו במקום קדוש. הוא לפנים מן הקלעים כמשפט קדשי הקדשים לפי מה שנתבאר בפרשת צו ואמרו ואכלוהו שם ללחם שזכר:

פסוק י

ויצא בן אשה ישראלית. לא נתבאר לנו מן התורה על מה היו נצים והוא מבואר כי כבר יקרה זה לסבות רבות ואמנם רבותיי' אמרו כי הם היו נצים לפי ששבטו של דן לא היו מניחים אותו לעמוד ביניהם לפי שנ' איש על דגלו באותות לבית אבותם:

פסוק יא

ויקוב בן אשה הישראלית את יי'. רוצה לומר שכבר פירש השם המפורש וקלל אותו באופן הנהוג לקלל והוא בשם מהשמות המיוחדים לשם יתעלה כאלו תאמר שקלל שם בשם כמו שאמר יכה יוסי את יוסי והנה הביאוהו השומעים אל משה לבאר להם משפטו על פי השם והניחוהו במשמר עד שיבאר להם זה:

פסוק יד

הוצא את המקלל מחוץ למחנה וסמכו כל השומעים את ידיהם על ראשו ורגמו אותו כל העדה. למדנו שממתה מחוץ למחנה ולזה יחוייב שתהיה חוץ לב"ד ורחוק מהם עם שכזה תועלת שאם ימצא לו בין זה הזמן מי שידע לו זכות יחזירוהו והנה זאת הסמיכה היתה כאלו אמרו שהם נקיים מהחטא הזה בהמיתם אותו לפי שהוא היתה סבת מיתתו ולזה אומרי' לו בסמכם ידיהם על ראשו דמך בראך שאתה גרמת לך והנה העדים הם אשר תהיה ידם בו בראשונה להמיתו כמו שזכרנו במה שקדם ואמנם ורגמו אותו כל העדה שאם לא מת על ידי העדים כל העדה רוגמים אותו באבנים:

פסוק טו

ואל בני ישראל תדבר לאמר איש כי יקלל אלהיו וגומר. למדנו מזה שהמקלל הוא בכרת וכבר התבאר זה בפרשת בהעלותך ולזה אם לא היו שם עדים והתראה יתחייב כרת ואם היו שם עדים והתראה וקללו בשם מהשמות המיוחדים לשם יתעלה כמו אל אלהים שדי צבאות ומה שידמה להן הנה יהיה נסקל כמו שהתבאר פסוק הבא אחר זה והוצרכה התורה לכפול המאמר בה שלא נחשוב שיהיה מה שגזר על המקלל ההוא הוראת שעה ולא ינהג דין זה בכל מקלל:

פסוק יז

ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת. כבר נתבאר בפרשת מפשטים שה הדין הוא בהורג אחד מאנשי התורה ושם נתבאר שזאת המיתה היא בסייף:

פסוק יח

ומכה נפש בהמה ישלמנה וגו'. רוצה לומר שישלם לו בהמה השוה לה או שוויה כי הכסף דינו כדין שוה כסף בכמו אלו הדברים כמו שזכרנו בפרשת משפטים ולהוסיף

ביאור שהחובל בחברו יתחייב ממון לא שיעשה מום בו כאשר עשה בחברו כמו שאפשר יובן מלשון התורה זכרה התורה דין נתינת האדם מום בעמיתו אחר זכרה דין מכה בהמה שיתחייב ממון והנה לזאת הסבה גם כן שבה התורה להזכיר אחר כך שמכה בהמה הוא חייב בתשלומין להורות שמה שזכרה התורה בדין נותן מום בעמיתו הוא תשלומי ממון ואחר זה שב להזכיר שמכה אדם הוא חייב מיתה. וכבר ביארנו זה באופן שלם בפרשת משפטים ושם ביארנו האופן אשר ישוער בו מה שיתחייב החובל בחבירו לשלם לו מהממון:

פסוק כב

משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה. למדנו שהדין בזה שוה בגר צדק ובאיש מישראל וכבר נכפל זה במקומות רבים בתורה וראוי היה להיות כן כי התורה נימוס אחד יכוין בו לתכלית אחד במספר ומה שזה דרכו הוא בלתי מתחלק לזה יחוייב לגר שיקבל עליו כל מצות התורה בשלמות:

פסוק כג

וידבר משה אל בני ישראל ויוציאו את המקלל אל מחוץ למחנה. למדנו מזה שאין הדיינים יוצאים אחר מי שנתחייב מיתה בצאתו למות כי משה היה הדיין בזה והוא צוה לישראל שיוציאוהו חוץ למחנה וירגמו אותו אבן אך הוא לא יצא עמם לפי מה שיראה מזה. ובכאן נשלם זה הביאור במה שכללה אותו זאת הפרשה:

פרק כה

פסוק א

וידבר יי' אל משה בהר סיני לאמר. אחשוב כי מפני שהפסיק המאמר בפרשת מקלל שלא היה המאמר בה בהר סיני זכר בה המקום שזה הדבור היה בהר סיני לא אחר דבור פרשת מקלל וזה לאות שכל שאר הדברים הקודמים היו בהר סיני ולזה עמד שם משה רבעים יום וארבעים לילה להגיע לו שם התורה על שלמותה:

פסוק ב

כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם וגו'. מגיד שאין המצוה הזאת נוהגת אלא בארץ ישראל אחר שיבאו בה כלם או רובם וזאת היא השביתה היא שתשבות הארץ מהמלאכה בשביעית בעבודת הארץ והאילנות כמו שיתבאר אחר זה:

פסוק ג

שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך. רוצה לומר תוכל לזרוע שדך ולזמור כרמך ולאסוף תבואתה ולמדנו מזה שכיון שנעשית התבואה באלו השנים נוכל לאסוף ולאכול אותה אפילו בשביעית ואמנם אם לא נעשית התבואה עד בא השנה השביעית

הנה יתבאר מזה שלא נוכל לאסוף אותה שנאמר ואספת את תבואתה והיא התבואה ההוא באלו השש שנים:

פסוק ד

ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת להשם. ר"ל שזאת השביתה תהיה לכבוד השם יתע' כמו הענין בשביתה במועדים הנזכרים במה שקדם כי היא מישרת אל השגתו יתע' כמו שנבאר:

שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. ידוע כי הזריעה יותר עצמית בעבודת הארץ משאר העבודות שהם לצרך הזריעה כמו החרישה ולמדנו מזה לפי מה שהתבאר בשרשים הכוללים שעל הזריעה הוא מוזהר לא על החרישה וכן הזמירה שהיא עבודת האילנות היא יותר מועילה לאנשי' בשנה ההיא מפירות הנטיעה כי פירות הנטיעה יאסרו שלש שנים כמו שהתבאר במה שקדם כמו הענין בהרכבה והברכה ולפי שהמכוון בתורה שתשבות הארץ בשנת השמיטה באופן שלא יהיה בעל הקרקע עובד אותה ואוכל תבואתה הנה הזמירה היא היותר ראויה בזה הדין מהנטיעה וההברכה וההרכבה וכל שכן שאר עבודות האילן שהם מועילות לאילן באופן תועלת הזמירה כמו חתיכת הענפים היבשים והחתיכת הנובלת מהאילנות ומה שידמה לזה ולזה לא ינהג זה הדין אלא בזמירה כי אי שם עבודה לאילן מועילה באופן תועלת הזמירה לגפן וזה מבואר בחפוש:

פסוק ה

את ספיח קצירך לא תקצר. הם הספיחי' העולי' מאליהם בזולת זריעה וזה מבואר מצד הוראת הגדר וראוי שתדע כי דין מה שנזרע בשנה הששית דין הספיחים כי הם גם כן באים ממה שנזרע בשנה הששית באופן מה ואמנם דברה התורה בהווה כי אין בכאן דבר יחייב שיהיה זה הדין יותר ראוי בספיחים וזה מבואר בנפשו וראוי שתדע כי התורה לא צותה שנמנע מלקצור הטפיחים ומבצירת הענבים ההווים בכרם הבלתי נזמר וזה שכבר אמרה והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ואם לא נקצור התבואה ולא נבצור הענבים הנה לא יתכן שיהיה לנו לאכלה ולזה יחוייב שתהיה הכונה בזה שלא נקצור אותם כדרך הקוצרים שקוצרים כלל התבואה ולא נבצור כדרך הבוצרים שבוצרים כלל הענבים אבל נקצור ונבצור מהם מעט ויהיה הפקר מה שיהיה בשדות ובכרמי' כמו שהתבאר בפרשת ואלה המשפטים ולזה אמרה התורה בה המקום כאשר ביארה איך תהיה לנו לאכלה ולבהמך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול להעיר שאין הבעלים זוכין באכילה אלא בעת שנשאר ממנה לחוץ שתוכל לקחת ממנו החיה וכבר יתבאר בפרשת משפטים שכונת התורה בזה כדי שיאכלו ממנה העניים שנאמ' ואכלו אביוני

עמך ויתרם תאכל חית השדה וזה גם כן מרה שאפילו העניים לא יהיו רשאין לקצור כל התבואה אבל ראוי שיניחו ממנה לזולתן באופן שתתכן לחית השדה לקחת ממנו:
ואת ענבי נזירך לא תבצור. הנה קראה התורה נזירים הגפנים בלתי נזמרים והכונה בזה כמו שקדם שלא יבצור כדרך הבוצרים אבל יבצור מעט מעט באופן שיהיו שאר האנשים מושלים בבצירה מהן כשירצו:
שנת שבתון יהיה לארץ. רוצה לומר שלא יעשו בארץ אלו המלאכות הנזכרו' והן הזריעה והקצירה והזמירה והבצירה:

פסוק ו

והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. מגיד שהוא מותר לכל האנשים ואף על פי שאינם עניים והם יקחו מה שיקחו מתבואתה לאכלה לא לעשות בה סחורה כי כונת התורה תראה שהיא תשתדל שישאר מהתבואה ההיא בחוץ באופן שיהיה בה תועלת משותף לכל האנשים ולזה תא התירה התורה לאכול ממנה בבית כי אם בעת שנשאר ממנה לחוץ לחיה כי זהו סבה אל שלא ישתדלו האנשים לקחת ממנה הרבה יחד כי לא יועילו להם אחר שלא ימצא מהתבואות בחוץ בשדות ואלו היה מותר לסחור בפירות שביעית הנה יקחו מהם האנשים הרבה יחד וימהרו לאכלם אם בעיר ההיא או בזולתה ולזה ידמה שלא התירה התורה פירות שביעית לסחורה כי אם לאכילה והוא מבואר שהאכילה תכלול כל מיני הנאה מורגלת תלקח מהפירות בעצמם כמו השתיה והסיכה והצביעה ומה שידלה לזה ממה שתהיה בו ההנאה בפרי בעצמו אלא אם מפני שהתורה זכרה האכילה היא ההנאה היותר חזקה שיתכן שיהיה בדבר הנאכל הנה ראוי שיתבאר מזה שאין ראוי שנשתמש בפירות שביעית בהנאה תהיה הפסד בחק הפרות ההם לפי המורגל ומזה המקום יתבאר שאין ראוי לקצור פרות שביעית כשהן בוסר כי אין זה הפסד ואין זה האכילה הנהוגה בו אלא אם זה היה מעט מעט באופן הנהוג לקחת מהפרות כשהם בוסר ועוד שהתורה אמרה מן השדה תאכלו את תבואתה תהיה כל תבואתה לאכול והתבואה הוא הפירות הנגמרים:
לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך וגו'. הנה מפני שהתורה התנית שיהיו גרים עמו והם אשר מזונותיהן עליו למדנו שלא יותר לו למכור פרות שביעית כמו שביארנו במה שקדם אלא אם היתה המכירה לאכלה רוצה לומר לקנות ממנה אכל יאכלוהו הוא ואנשי ביתו:

פסוק ז

ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול. למדנו מזה שמותר להאכיל פרות שביעית לבהמה אלא שראוי שלא יתנם האדם לבהמתו אם היו ראוים לאדם כי זה הפסד בחק הפרות ההן ואמנם יש לו להניח בהמתו לאכול משם כשהם מחוברין כי הם

אינם בזה למטה מהחיה שחוייבנו להניח מכל הפרות מה שיתכן לו לאכל ממנו והוא מבואר שמכירת פירו' שביעית לא יוציא מהם קדושת שביעית כי התורה גזרה בפרות ההם שיהיו לאכלה להם ולאביונים בעת שתוכל לאכול חית השדה מהם לא אחר זה וכן מה שלקח בפירות שביעית הנה עליו קדושת שביעית גם כן עד שלא יוכל להשתמש בו כי אם לאכלה באופן שישתמש מפרות שביעית שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה כמו שביארנו:

פסוק ח

וספרתם לכם שבע שבתת שנים. רוצה לומר ז' שמטות וזאת הספירה תהיה בשנה השביעית שימנו אז שבת אחת וכן עד שיהיו שבע ורצתה התורה שימנו עם זה השנים שנה אחר שנה מאלו שבע שמטות עד שיהיה מספר השנים מ"ט שנה והנה ענין זה המכפר שוה לענין מספר הימים והשבועו' ממחרת הפסח עד חג השבועות אלא שבכאן עניין נוסף שהשביעית בשנים היא שנת שבתון ואין העניין כן בשבועות הנמנות אחר הפסח:

פסוק ט

והעברת שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחדש. רוצה לומר אחר תום מ"ט שנה וזה יהיה בשנת היובל לבד שאם היה זה נוהג בכל שמטה ושמטה היתה התורה זוכרת בזאת הפרשה הקודמת שזכר בה דין שנת השמטה ואם היה נוהג זה בכל שנה ושנה היתה התורה זוכרת זה בפרשת אמור אל הכהנים שזכר בה דין המועדים האלו בכללם והנה נתבאר עניין זאת התרועה בפרשת אמור אל הכהנים והתועלת המגיע ממנה ובכלל הנה ביום הכפורים שהוא העשירי משנת החמשים תעשה זאת התרועה כדי שנתן לא לבנו מה שהעיר עליו קדוש שנת החמשים וקדוש העשירי מהימים כי זה יורה על ענין נפלא בחכמת האלהות כמו שהתבאר מדברינו במה שקדם וכבר התבאר שזה המנין בענין השמטות והיובל אינו נוהג אלא בארץ שכבר אמר בראש זה הענין כי תבואו אל הארץ. וראוי שתדע שזה הענין לא ינהג כי אם אחר שירשו הארץ וחלקו אותה שנאמר שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך עד שחלק הארץ אין אני קורא בו שדך וכרמך. וראוי שלא יעלם ממנו שזאת הספירה היא בהכרח מיוחסת לבית דין הגדול כמו העניין מבקדוש החדש וגם כן הנה מפני שהשנה נכנסת בהכנסת החדש והיה קדוש החדש מיוחד לבית דין הגדול כמו שביארנו בפרשת בא אל פרעה הנה קדוש השנה ההיא מיוחס בהכרח להם וזה בלתי צריך אל ביאור:

פסוק י

וקראתם דרור בארץ לכל יושביה. הנה ביאר שזה החירות שיסור אז מכל אחד מיושבי הארץ הממשלה שתהיה לזולתו עליו ועל אחזתו. רוצה לומר שאם מכר עצמו או שדהו יצא לחפשי בבא היובל וישוב אליו שדהו כמו שהתבאר אחר זה והנה קרא שנה הזאת יובל שהוא שב אל הקרן אשר בו יתקעו שנאמר במשוך היובל במשוך קרן היובל להעיר על התרועה הנעשית בה שישימו לב עליה על מה שהיא בזאת השנה ובזה היום שהיא בו ולפי שאמר לכל יושביה והיה מבואר שהמתוארים שהם יושביה הם כל השבטי' איש על מקומו אשר הגיע לו בגורל בעת חלוקת הארץ למדנו שאם אין כל יושביה עליה אין היובל נוהג וכן אם היו שם והיו מעורבבים לפי שאין השבט יושב בנחלתו ואין היושבין בארץ יושבים על דרך האמת לפי מה שהתבאר מהשרשים הכוללים וגו':

פסוק יא

יובל היא שנת החמשים שנה תהיה לכם. למדנו מזה שעבודות הארץ האסורות בשביעית אסורות ביובל ולא הזכיר בכאן איסור הזמירה כי הוא דומה לזריעה ועוד כי כבר רמז אליו במה שאמר ולא תבצרו את גזיריה כי זה מורה שלא יהיו הגפנים נזמרים בשנה היא ולזה יקראו גזירים כי יגזרו מהם האנשים אז ולא יעבדו אותם:

פסוק יב

כי יובלו היא קדש תהיה לכם. ראוי שתדע כי אין רצון התורה בזה שיהי קדש כי אם לענין שיאכלו מן השדה את תבואתה ולא יאספוה לביתם וזה אמנם היה כדי שיהיו כל האנשים שוים באוכל השנה ההיא כמו הענין בשנת השמיטה וזהו עניין קדושת פירות שנת היובל כי בבא הזמן שלא ימצא מהם בשדה יאסרו הנמצא בבית ושלא יותר להם לאספם אל ביתם כדרך הקוצרים והבוצרי':

פסוק יג

בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו. ר"ל אם מכרו אות':

פסוק יד

וכי תמכרו ממכר לעמיתך. לפי שמגדר הונאה יתבאר שהיא אינה נוהגת כי אם בדברים שיתכן שיהיה ידוע ערכם ומוגבל הנה הוא מבואר שאין אונאה בקרקעו' כי תבואותיהם בלתי מוגבלי' וידועים בעצמות באופן שנוכל לשפוט שתהיה שם אונאה כי הקרקע כחיי על פירות אין להם תכלית ועל פירות שונים יתחלף ענין הערך בהם מאד וכן הוא מבואר שאין אונאה בעבדי' כי לא יגרע התועל' שאפשר שיגיע מעבודתו ועצתו ויתבאר שאין אונאה בשטרות כי אין לשטר מצד עצמותו שום ערך אלא מצד שבסכתו יגבה המלוה את חובו או יהיה לו ראיה על מה שכלל אותו השטר ההוא ובכלל הנה כמו שדברי העדי'

אין להם ערך כי אם לראיה לבד כן הענין בשטרות ולזה הסכימו רז"ל שהאונאה הנזכרת בזה הפסוק הוא המטלטלים וביארו זה ממה שאמר או קנה מיד עמיתך כי זה הלשון יתכן שיפול במטלטלין לא בקרקעות כי אינם נעתקים מיד המוכר לקונה והנה יתבאר שאין אונאה להקדש ממה שאמר אל תונו איש את אחיו והוא מבואר כי במטלטלין יש אונאה כי ענינה מוגבל וידוע אלא שכבר יתבאר כי למטה משתות אין שם אונאה לפי שדרך האנשים לתת בדבר שירצו אותו מאד לקנותו יותר מכדי שוויו עד שתות ולא יקפיד בזה וזה מבואר מן החוש וכן אם יש לנו הוראה שנתרצה בזה המקח עם ידיעתו שקנ' אותו יותר מכדי שוויו הרבה אין בו אונאה ואפילו לקח שוה דינר באלף דינר כי כמו שהאדם שליט לתת מתנה כן הוא שליט לתת במסחר יותר משוויו לרצותו בו ואולם עניין האונאה הזאת תהיה במה שחשב שיהיה ערך הדבר יותר ממה שהוא או פחות ומפני זה נתרצה לתת יותר בו או לתתו לפחות וראוי שתדע שזאת האונאה נתנה לחשבון ובזה האופן תסור כי הוא מונה אותו כל זמן שלא החזיר לו שיעור האונאה ולפי שלפי הנהוג אין ההוקרה והוזלה במסחרים בין האנשים בכמו אלו הדברים יותר משתות הנה אם היתה באונאה יותר משתת לא יחוייב שישאר המקח קיים אבל יהיה כאלו אין שם מקח ואמנם אם היה שתות יתקיים המקח ויחזיר האונאה ופחות משתות לא יחוייב להחזיר אונאה כמו שביארנו והנה עכ"פ נכלל בזה הפסוק שלא להונות בעניין הקרקעות כי התורה מדברת בזה המקום בקרקעות והנה האונאה שהזהירה עליו לפי מה שאחשוב הוא שלא יונה אותו במנין השנים אשר עד היובל וימכור לו מפני זה שדהו יותר ממה שראוי או יקנה אותו פחו' ממה שראוי וזה כי מפני שקנין הקרקעו' חוזר ביובל הנה ערכו יותר מעט בכל מה שקרבה שנת היובל ולזה אם הונהו והביאוהו לחשוב כי אין עד היובל כי אם מעט זמן ויש שם זמן יותר ארוך או הפך זה הנה תהיה בזה אונאה מזה הצד כי הוא אינו מוכר לו כי אם מספר שני תבואות אף על פי שהוא מוכר לו שדהו במוחלט והנה הטעהו במספר בענין הזה ולזה ביאר אחר זה שזה האופן מהאונאה יקרה בקרקעות מצד היובל ועליו הזהיר ובכלל הנה בקרקעות אפשר שתהיה אונאה מצד המספר או מצד המדה והאונאה אשר מצד המד' כבר הזהיר עליה באמרו לא תעשו עול במשפט במדה כמו שבארנו שם והאונאה אשר תהיה מצד המספר הזהיר עליה בזה המקום:

פסוק טו

במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך. ר"ל כי מפני שהקרקע חוזר ביובל הנה אין נקנה לו אלא במספר שני' ולזה ראוי שיהיה הערך לפי השני' אשר עד היובל אם הרבה

הרבה אם מעט מעט כמו שזכר בפסוק הבא אחר זה ולמדנו ממה שאמר אחר היובל שאין הקרקע נקנה ביובל וראוי הוא להיות כן כי הנמכר חוזר כ"ש שהוא ראוי שלא ימכר ביובל ולפי שאמר במספר שנים למדנו שאין הקרקע נקנה לצמיתות בפחות משתי שנים ואיננו נמכר גם כן בזה האופן לפחות משתי שנים שנאמר מספר שני תבואות ימכור לך וראוי היה להיו' כן כי התור העתיקה הממכר למספר שנים בלתי בעל תכלית אל מספר מוגבל אינו יותר ממ"ט שנה וראוי שלא יהיה נעתק אל מה שאינו מספר והוא האחד והמעט שיפול בו שם המספר הוא שנים ולזה לא יהיה נמכר בזה האופן בפחות משתי שנים וראוי שיהיו אלו שתי השנים שנים ראויים לתבואות שנאמר שני תבואות ולזה אם היתה אחת מהשנים בלי ראויה לתבואה מצד עצמותה כמו שהיתה שנת שביעית או שנת שדפון אינה עולה לו מן המנין ומזה המקו' נלמד שאף על פי שיש רשות למוכר לגאל שדהו כמו שנתבאר אחר זה הנה אינו גואל אלא אחר שנשארה ביד הקונה שתי שנים ראויות לתבואות:

פסוק טז

לפי רוב השנים תרבה מקנתו. הנה רמז בכאן אל איכות האונאה שהזהיר ממנה בפסוק הקודם:

פסוק יז

ולא תונו איש את עמיתו וגו'. הנה זאת האונאה היא אפילו בזולת מכר וקנין כמו אונאת דברי' ולזה לא זכר קודם לא מכר ולא קנין כמו שעשה זה באונאת הקודם:

פסוק יח

ועשיתם את חקותי ואת משפטי תשמרו ועשיתם אותם. אמר עשייה לחוקים ולא זכר בהם שמירה שהיא זכירתם בלב כי היה אפשר שיחשוב חושב שלא תצטרך בהם עשייה אבל יספיק שנזכיר עניינם בלב כדי שנעמוד על ההערה אשר בחקי' ההם כי יראה שעשייתם היא לזה התכלי' כמו שהתבאר בדברינו ולזה הוצרכה התורה לצוות בעשייתם ואמנם במשפטים והם המצוות המכוונים בעצמותם ויחייבם השכל לפי שכבר יחשב שלא יצטרך לנו למודם אבל יספיק שנעשה אותם הנה ולזה צותה התורה לזכור אותם בלב כי יהיה סבת העשייה כמו שאמרו ז"ל שהתלמוד מביא לידי מעשה:
וישבתם על הארץ לבטח. ר"ל שלא תגלו מן הארץ אבל תשבו עליה לבטח ולא תפחדו משום דבר:

פסוק יט

ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשובע. כבר בארנו בספר מלחמות ה' כי גם באלו הענינים יהיו מושגחים הדבקים בשם יתעלה וכי תאמרו מה נאכל בשנה שביעית ידוע שזה

המאמר יתכן שיפול בכל שמטה ושמטה כי יצטרך שתספיק להם התבואה מהשנה השישית לשתי שנים ויותר ממה שתפול זאת המבוכה היא השמיטה אשר יבא אחרי' היובל כי יצטרך שתספיק אז תבואה השנה הששית לשלש שנים ועליו אמר וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים ואפשר שנאמר שהוא היותר נכון שזה הפסוק נאמר על כל שנת השמטה והנה תעשה התבואה לשלש השנים שכבר יאכלו ממנה בשנה הששית מעת בא תבואתה ועוד כי בה יזרעו מהבואה ההיא בשנה השמינית וזהו מה שאמר וזרעתם את השנ' השמינית ואכלתם מן התבואה ישן. ר"ל שכבר תספיק עוד התבואה ההיא לזרוע ממנה בשנה השמינית ולאכול ממנה ישן עד בא תבואת' ואמנם מה שאמר אחר זה עד השנה התשיעית עד בא תבואתה תאכלו ישן הוא שב לשנת השמטה שבא אחריה היובל:

פסוק כג

והארץ לא תמכר לצמיתות. זו היא מצות לא תעשה וכבר בארה התורה שלא יועילון לו אם מכרה לצמיתת שהרי היא חוזרת לבעליה ליובל:

כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי. ר"ל הנה שלי הארץ ולא השלטתי אתכם בה למכרה לצמיתת אף על פי שאתם מחזיקים בה כי אתם כמו גרים בארץ ההיא או כמו תושב שהוא ביד אדוניו שאין לו שולטנות במה שהוא מחזיק בו כטעם תושב כהן ושכיר לא יאכל בו:

פסוק כד

ובכל ארץ אחוזתכם גאולה תתנו לארץ. ר"ל שלא די שהארץ לא תמכר לצמיתות ותצא ביובל אבל יחוייב עוד שתתנו גאולה לארץ שאם מכרה אדם מכם ורצה לגאול אותה יהיה שליט בזה ולא יוכל הקונה למחות בידו וכבר יתבאר זאת הגאולה איך תהיה בפרשה הבאה:

פסוק כה

כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו. למדה תורה דרך ארץ שאין ראוי למכור אחוזתו אם לא יביאהו לזה הכרח וזה כי קנין קרקעותיו הוא יותר קיים משאר הקניינים אשר יהיו מחירו ואמר מאחוזתו להעיר כי כשיוכרח על זה לא ימכור ממנו אלא קצתו ויניח קצתו להסתפק בו:

ובא גואלו הקרוב אליו וגאל את ממכר אחיו. למדנו שהיותר קרוב מגואליו קודם לזה הענין:

פסוק כו

ואיש כי לא יהיה לו גואל והשיגה ידו ומצא כדי גאולתו. ר"ל אם לא מצא אחד מקרוביו שיגאל את ממכרו והשיגה ידו משלו לגאול הנה הרשות בידו ולמדנו מזה שאין ראוי שימכר במקום אחד לגאול זה הקרקע ולא שילוה סך גאולתו שנאמר והשיגה ידו ולפי שאמר ומצא כדי גאולתו. למדנו שאינו גואל לחצאין אבל גואל את כלו או תשאר בידו הקונה עד היובל:

פסוק כז

וחשב את שני ממכרו והשיב את העודף לאיש אשר מכר לו ושב לאחוזתו. למדנו שאין ראוי לגאל עד שיאכל הקונה קצת התבואות שנאמר והשיב את העודף וממה שקדם נתבאר שהוא ראוי שיאכל הקונה שתי שנים קודם שישלוט המוכר לגאל ולמדנו ממה שאמר שני ממכרו שאם היו לו עשר שנים ראוים לתבואות עד היובל ואכל מהם הלוקח ב' מהם הנה יחשוב לכל שנה מהשנים הנותרות עשירית המקח. ואף על פי שאכל הלוקח שלש תבואות בשני שנים או שני תבואות בשלש שנים אין מונין לו למספר תבואות אבל מונין לו למספר שנים ולמדנו ממה שאמר לאיש אשר מכר לו שאם מכרה לאחר ומכרה האיש ההוא לאיש אחר בסך יותר גדול אינו מחשב אלא לפי הסך שמכר ראשון וזה מבואר גם כן מצד אחר כי מפני שלא השליטהו השם יתעלה למנוע המוכר מלגאול הנה אין לו רשות למכרו לאחר בסך יותר גדול להכביד עניין גאולת המוכר ואולם אם מכרה בפחות כיון שנסתלק ממנה הקונה הראשון הנה יגאל האדון מיד הקונה השני לפי מה שקנה כי אין לו זכות בזה הקניין יותר מזה השיעור אף על פי שקנהו מיד הבעלים ולדנו ממה שאמר ושב לאחוזתו שאם השביח הקונה הקרקע חייב המוכר להחזיר לו השבח כי אין השבח אחוזתו אבל המציאו הלוקח:

פסוק כח

ואם לא מצאה ידו די השיב לו והיה ממכרו ביד הקונה אותו עד שנת היובל. למדנו מזה גם כן שאין בידו ללוות ולגאל ולמכור ולגאל ולמדנו גם כן שאין השבח חוזר ביובל שנאמר והיה ממכרו ביד הקונה אותו עד שנת היובל ויצא ביובל ושב לאחוזתו ממכרו יוצא ביובל ולא שבה ולזה יחוייב שיחזיר לו השבח:

ויצא ביובל ושב לאחוזתו. למדנו שהמוכר אילנו' אינם חוזרי' ביובלים כי אינם אחוזה ואמנ' הקרקע חוזר כי הוא אחוזה:

פסוק כט

ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה. לפי שאילו המצות תלויות בארץ כמו שהתבאר בראש העניין והיה מבואר מן השרשים הכוללים כי התארים הנזכרים בתורה אינם לפי

המציאות אבל לפי מה שראוי שיתואר בו בעל התואר ההוא הנה למדנו כי מה שיתואר כשהוא עיר חומה בעת כבוש הארץ אף על פי שאחר זה לא יהיה מוקף חומה דינו דין ערי חומה והוא מבואר שעיר חומה הוא מה שהוא מוקף חומה ואחר כך נתיישב העיר בתוך החומה לא מה שהיה עיר תחלה ואחר כך הוקף חומה והוא מבואר שאם אין מה שמוקף חומה במדרגת עיר לא ינהג בה זה הדין וראוי שתדע כי הבתים יכללם החצר כי ימצאו בתים רבים בחצר אחד והעיר תכלול חצרות ובתיהם ואם לא היה בעיר חצרות רבים והם על המעט שלשה יכלול כל אחד מהם בתים לא ינהג בה דין ערי חומה וכן אם לא היה הבית תוך עיר החומה שנאמר וקם הבית אשר בעיר וכן אם לא היה בבניין ההוא דין הבית כמו שיהיה שדה או שלא היה כשיעור בית לא ינהג בו זה הדין אבל דינו דין שאר הקרקעות שחוזרי' ביובל:

והיתה גאולתו עד תום שנת ממכרו. ידוע ממה שקדם בפרשת בא אל פרעה כי השנה היא פעם שתים עשרה חדש ופעם י"ג חדש ולזה היתה גאולתו מיום החדש ההוא עד כמו יום החדש ההוא מהשנה האחרת והמשל שאם נמכר באחד באדר תהיה גאולתו עד אחד באדר מהשנה האחרת שנא' עד מלאת לו שנה תמימה ולפי שלא התנה בכאן שתשיג ידו לגאל למדנו שיש לו למכור קרקע אחר לגאל וראוי היה להיות כן כי מפני שהבית הזה נחלט ואין העניין כן בשאר הקרקעות הנה יועיל לו אם ימכור במקום אחר לגאל אותו ואמנם אין בידו לגאל אותו חציין שנאמר גאולתו לא גולת קצתו ויתבאר שאין בידו ללות מעות לגאל אותו כי התורה לא הרשית קרוביו לגאל אותו כ"ש שאין ראוי שיגאלוהו מי שינם קרוביו ואלו היה אפשר לו ללות מעות לגאל אותו היה נגאל על יד מי שאינם קרוביו במעות שילוה מהם:

ימים תהיה גאולתו. ר"ל שנה אחת כי הוא כמו יום ארוך כמו שהתבאר בחכמה הטבעית וראוי שתדע שלא יגרע מערכו דבר בעבור מה ישב בו הקונה אותו כי לא אמרה התורה שיחשב בזה דבר ועוד כי זה המכר הוא לדורות לאין תכלית ולזה לא יכול לגרוע ממנו דבר בעבור מה שישב בו מהשנה וזה מבואר בנפשו:

פסוק ל

ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה. ר"ל מיום ליום:

וקם הבית אשר בעיר וגומ'. למדנו מזה שאם לא נגאל תוך שנה שלמה באופן הנזכר הנה הוא מוחלט לקונה אותו. ר"ל שאינו יוצא ביובל ולפי שאמר לדורותיו למדנו שאם היה קונה הבית באופן שאין לו דורות כמו ההקדש הנה אינה מוחלט אמנם גאלו אחד מן ההקדש הנה הוא מוחלט במלאת לו שנה תמימה:

פסוק לא

ובתי החצרים. הם בתי העיירות אשר אינם מתוארות בשהם בתי ערי חומה והנה דינם כדין השדות לעניין הגאולה ולצאת ביובל כמו שזכר:

פסוק לב

וערי הלויים בתי ערי אחוזתם גאולת עולם תהיה ללויים. למדנו שהלויים גואלים באיזה עת שירצו אף על פי שלא היה שתי שנים ביד הקונה אותו:

פסוק לג

ואשר יגאל מן הלויים. למדנו מזה שמי שהוא מהלויים אף על פי שאינו לוי כמו שהיה בן בת לוי דינו בעניין הגאולה כדין הלויים והנה הרצון בזה גולת עולם תהיה ללויים ולאשר יגאל מן הלויים:

ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו ביובל. ר"ל שאם לא גאל ממכרו הנה הוא יוצא ביובל:

כי בתי ערי הלויים היא אחוזתם בתוך בני ישראל. ר"ל שכבר יחוייב שיהיה ללויים חירות נוסף בזה העניין על שאר ישראל כי בתי עריהם היא בתוך בני ישראל כי אין להם נחלה בארץ כמו שנזכר בתורה אבל נתן להם כל אחד מהשבטים מחלקו ואם יקרה שימכרו בתיהם יתכן שיקנו אותם אנשי השבט שהיו אלו הערים מהם ובתוך נחלתם ויקרה מזה באורך הזמנים שתסוב נחלת הלויים לשאר השבטים ואולם בשאר שבטים לא יתכן שיקרה זה כי אנשי השבט יושבים בנחלתם ואם יקרה שימכור אחד מהם ביתו יקנהו אחד מאנשי השבט להיותם יושבים לבדם בארץ הוא:

פסוק לד

ושדה מגרש עריהם לא ימכר כי אחוזת עולם הוא להם. ראוי שתדע שאין הרצון בזה שלא ימכר כלל כי כבר בארה התורה כי גם בתיהם יש להם רשות למכרם אלא שיש לבתיהם גאולת עולם ואמנם הרצון בו שלא ישנו אותו לעשות שדה מגרש או הפך או מגרש עיר או הפך והה הושאל לזה העניין שם המכירה לפי שהמכירה ישתנה בה רשות בעל הקניין וישוב אל בעלי' אחרים ולזה הושאלה המכירה להשגות הקניין מן ההשתמשות לתכלית אחת אל השתמשות לתכלית אחרת ואמר אשר התמכר לעשות הרע. ר"ל שבאופן שהיה מיוחד לעשיי' הטוב בכמו האופן ההו' שב לעשות הרע כאלו יצא מרשות המנהיג הטוב אל רשות המנהיג הרע ומזה העניין השני נקרא בזה המקום מכירה העשיי' מהשדה מגרש או הפך ומה שידמה להם כי השתמשו בו לתכלית מקבלת אל התכלית אשר כוון בה ולזה אמר כי אחוזת עולם הוא ללויים ולזה אין ראוי לשנות אותו מענינו כי בזה האופן המשוער יאות להשתמש בו לעולם באופן שלם ואם ישתנה זה הסדר יפסד היישוב ההוא ויבלבל עניינו והמשל שאם עשה המגרש עיר או השדה

מגרש לא יספיק להם ולבהמתם ולכל חייהם ואם עשו הפך זה ימעיטו יישוב המקום ההוא וכבר הקפידה התורה באלה מסעי שישתמשו הלויים באלו המקומות בתכלית המכוון להם ולא יעתיקום אל תכלית אחר אמר והיו הערים להם לשבת ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכושם ולכל חייתם:

פסוק לה

וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו. ר"ל שאם היה אצלך ראוי שתחזק בו להיטיב לו מהונך:

גר תושב וחי עמך. ר"ל גר צדק או שהיה גר תושב את ראוי להחיותו עמך לא שתחייהו ותמית עצמך כי חייך קודמים ולזה גם כן זכרה התורה זה העניין בהדרגה וזכרה תחלה אחיך ואחר כך גר צדק ואם הוא גם כן אחיך אלא שאינו מזרע ישראל ואח"כ גר תושב:

פסוק לו

אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך. למדנו שזאת האזהרה אינה אלא במי שהוא אחיך כמו הישראל וגר צדק וכבר זכרה זה התורה במקום אחר אמר לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך וזה ראויה שלא הזהירה התורה מלקיחת נשך ותרבית אלא ממי שהוא אחיך וראוי שתדע כי בהלואת כסף יפול שם נשך כאלו תאמ' אם הלוה ארבע דנרין בחמש כי כמו שהנושך נשך דבר מחוץ כן העניין במי שמלוה כספו ברבי' כי אין מדרך הכסף לעשות פירות מעצמותו ובהלואת האוכל יפול שם מרבית אם ירבו בו שנ' את כספך לא תתן בנשך ובמרבית לא תתן אכלך משל נתינת האוכל מי שילוה ארבע סאין בחמש והוא מבואר שהעובר על אלו האזהרות יחוייב להשיב מה שלקח מנשך ותרבית כי כל עת שהוא מחזיק בו הוא לוקח מאתו נשך ותרבית:

ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך. אמר ויראת מאלהיך שלא תערים בזה שלא תתלה מעותיך בגוי כדי לקחת רבית מישראל ואמר וחי אחיך עמך שתחוייב להלוות לו כדי שיהיה עמך כמו שאמר אם כסף תלוה את עמי את העני עמך. ואולי לה אמר ויראת מאלהיך שאף על פי שלא תוכל לקחת תועלת בהלוואתך לעני אל תמנע מזה אבל השתדל שייה עמך. ואולם חייך קודמין ולזה אמר עמך:

פסוק לח

אני יי' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את הארץ. הטוב ומשלי תטיבו לעניים והנה הנחלתי לכם אלו הטובות שתתנהו בהם באלו התנאים שצויתי אתכם:

להיות לכם לאלהים. רוצה לומר שאין ראוי שיכבד לכם מה שאגזור עליכם מההטבה לעניים אני הוא שהוצאתי אתכם מתכלית הדלו' לתת לכם הארץ הטובה:

פסוק לט

וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך. מגיד שאין ראוי לאדם למכור עצמו אם לא היה זה בסבת עוני וראוי גם כן שימכר לך כשיביא ההכרח לזה לא לנכרי ולזה הקדימה התורה המכרו לישראל קודם המכרו לנכרי:

לא תעבוד בו עבודת עבד. ר"ל שלא יבזהו לקחת ממנו השירות שיקחו מהעבד הכנעני בחליצת מנעליו ומה שידמה להם מהעבודות הבזויות:

פסוק מ

כשכיר כתושב יהיה עמך. ר"ל שעניין עבודתו ממוצע בין עבודו' השכיר והתושב כי השכיר למעט זמן שכירתו לא יעבוד כי אם העבודה המיוחדת אשר שכרוהו לעשותה והתושב הוא הפך זה כי הוא מוכן לכל העבודות שירצה רבו והעבד העברי ממוצע בין שתי אלו העבדיות כי הוא לא ייוחד לעבודה מיוחדת כמו העניין בשכיר ולא לכל העבודות כמו הענין בתושב והוא מבואר שהמוכר עצמו יש לו מכור עצמו משש שנים לא נאמר שש שנים אלו בעבד עברי שמכרוהו ב"ד כמו שנתבאר בפרשת ואלה המשפטים ומה שאמר עד שנת היובל יעבוד עמך לא יחויי' שלא יוכל למכור עצמו בפחות מה הזמן אבל התחייב ממנו שלא יוכל למכור עצמו ליותר מזה הזמן:

פסוק מא

ויצא מעמך הוא ובניו עמו. למדנו שהקונה עבד עברי חייב במזונו' בניו והיה זה כן לפי שהוא חייב לזון את בניו כמו שבארנו בפרשת ואלה המשפטים וכל שכן שיחוייב במזונות אשתו כי כבר נתבאר בתורה התחייב האדם במזונות אשתו:

ושב אל משפחתו וגו'. למדנו מזה שכל עבד שיוצא ביובל הוא שב אל משפחתו לחזקה שהיה בה ולזה אם היה העבד עברי כהן שמכרוהו ב"ד אינו נרצע שאם היה נרצע לא היה שב לחזקה שהיה בה כי הוא בעל מום ופסול לעבודה. ואמר ואל אחוזת אבותיו ישוב ללמד שאין ראוי לאדם למכור עצמו אם לא אחרי שלא נשאר לו מאחוזתו דבר למכור:

פסוק מב

כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. ר"ל כי מפני שהיו עבדים במצרים והוצאתי אותם משם הנה הם עדי ולזה לא ישלטו להמכ' לעבדים יותר מה הזמן וג"כ הנה קניתי אותם לעבדים במה שהראיתי להם מאותותי ונפלאותי בהוציאי אותם מארץ מצרים ואם ימכרו לעבדים עולמית הנה יסירו עול עבודתי מל צוארם:

לא ימכרו ממכרת עבד. ר"ל שלא ימכרו עולמית כהמכר עבד כנעני ושלא ימכרו על אבן הלקח כמכור העבדים השבויים:

פסוק מג

לא תרדה בו בפרך. ר"ל שלא תכוין בעבודתו לענות גופו אבל תכוין בה לעשות מה שיצטרך לך ולזה אין ראוי לאדם שיצוה לעבדו העברי לעשות מלאכה והוא בלתי צריך כדי שלא ישב בטל ולזה אמר ויראת מאלהיך כי השם יתעלה הוא היודע כוונתך בזה:

פסוק מד

ועבדך ואמתך אשר יהיו לך מאת הגוים אשר סביבותיכם. ר"ל שהעבד והאמה יהיו לך ותמשו' בהם כחפצך הם מאת הגוים אשר סביבותיכם והם הכנעניים:

מהם תקנו עבד ואמה. ר"ל שמהם תוכלו לקחת לקנות עבד ואמה קנין עולמים באופן קניין עבד שנקנה על אבן הלקח:

פסוק מה

וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו. שלא יחשוב שהותר זה באלו האומות שאינם גרים עמכם מצד שאינם מקיימים המצות שנצטוו בני נח ואמנם אשר הם גרים עמכם מהם לא יותר בהם זה להיותם מקיימי' המצות ההם ולזה הוצרך לבאר שכבר הותר זה גם בגרים עמכם וממשפחתם אשר עמכם הם אשר נולדו מהכנעניות ומזולתם מן האומות כי הנולדים הם ממשפחת האם אשר הולידו בארצכם הם הבנים שהולידו הכנענים מנשי שאר האמות כי האבות הם המולידים:

והיו לכם לאחוזה. למדנו מזה המקום שקניין עבד הכנעני דומה לקניין האחוזה בתאר איכות הקניין והנה נתבאר בפרשה הבאה שקנין האחוזה יהיה בכסף ולזה יתבאר שקנין העבד הוא בכסף והתבאר מפרשת שפחה חרופה שהעבד קונה עצמו בשטר ולזה יחוייב שיהיה נקנה גם כן בשטר ויתבאר שהוא נקני' בחזקה לפי שהאחוזה נקנית בחזקה כמו שנזכר בכרם נבות:

פסוק מו

והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשות אחוזת עולם. זכר הבנים כי הם היותר ראויים ליירש וזה כי הבנות לא ינחלו אלא כאשר אין שם בן:

לעולם בהם תעבודו. ידמה מהנמשך לה שהרצון בזה שראוי לנו לעבוד בעבד כנעני אף על פי שאין העבודה צריכה לנו ואין העניין כן בעבד עברי שהיה עובד ולזה אמר שבאחינו בני ישראל לא נרדה בפרך:

פסוק מז

וכי תשיג יד גר ותושב עמך. הגר הוא גר צדק ותושב הוא הדר בארצנו שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז כי לא נניח לשבת בארצנו העובד ע"ז שנאמ' לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי:

או לעקר משפחת גר. אחשוב כי עקר הוא הפך תושב ולפי שהתושב הוא שאפשר לו לשבת עמנו בארצנו לפי שאינו עובד ע"ז הנה יהיה עקר מי שיחוייב לנו לעקור אותו ולהעתיקו מארצנו לפי שהוא עובר ע"ז והנה הוא משפחת גר תושב אלא שגר תושב קבל שלא לעבוד ע"ז והוא לא קבל עליו זה:

פסוק מח

אחרי נמכר גאולה תהיה לו עד או השיגה ידו ונגאל. ר"ל שאין ראוי לעזוב אותו בידו שלא ילמד ממעשיו ולזה ראוי להשתדל בגאולתו היותר קרוב לו כמו אחיו או דודו או בן דודו או שאר קרוביו וזה בהדרגה כי היותר קרוב הוא קודם לגאולה ואם אין אחד מקרוביו גואלו הנה ישתדל הוא עצמו בגאולתו תכף שתשיג ידו ולפי שלא אמר ומצא כדי גאולתו כמו שאמר בפרשת הקודמת למדנו שהוא נגאל לחצאין. ר"ל שאם השיגה ידו לגאל הוא עצמו לקצת שוויו גואל עצמו לקצת שוויו. ובכלל הנה בארה התורה שראוי להשתדל שלא יהיה נשקע שם ולזה צותה התורה שיגאלו אותו קרוביו ומפני זה הוא מבואר שיש בידו ללוות או לגאל עצמו או למכור מנכסיו או לגאל עצמו לחצאין:

פסוק נ

וחשב עם קונהו משנת המכרו לו עד שנת היובל. אמר זה לפי שהוא אינו מחויב לעבוד כי אם קונו ולזה אם מת אדוניו אינו עובד את הבן וזה הדין הוא משותף לגר צדק ולתושב ולעקר כי בהם דברה זאת הפרשה:

והיה כסף ממכרו במספר שנים כימי שכיר יהיה עמו. למדנו שהוא נגאל בכסף לא בשוה כסף ולזה זכרה התור' בזה המקו' כסף ולא זכרה זה בפרשת מוכר שדה אחוזה וזה מיושר התור כי מפני שהקלה התורה בעניין הגאולה הזאת שיגאלוהו קרוביו או ילוה לגואל או יגאל עצמו אם תשיג ידו הנה יקרה בזה מן העול אם יוכל לתת לאדוניו שוה כסף והוא שבזה האופן יתכן שיערימו האנשים לימכר מה שלא ימצא לו קונין לקנות ויהיה בזה עשוק מי שיקנה זה העבד ולזה לא רצתה התורה שלא יגאל אלא בכסף לא בשוה כסף ומה שאמר כימי שכיר יהיה עמו הרצון בו כימי שכיר שיודע סך שכירתו לשנה או לחדש ואינו נמכר עולמי':

פסוק נא

אם עוד רבות בשנים לפיהן ישיב גאולתו מכסף מקנתו. ר"ל שאם היו שנים רבות עד היובל לפי מה שיעלה שנה בשנה ישיב גאולתו לפי הערך שקנהו אדוניו והמשל שאם קנהו שבעים דנרין עד היובל והיו שם ז' שנים הנה ישיב לכל שנה עשר דנרי':

פסוק נב
אם מעט נשאר בשנים. זה הפסוק הוא מבואר כמו שביארנו בפסוק הקודם לו אמנם יתבאר ממנו עוד דבר לא נלמדהו מהפסוק הקודם וזה שאם היה כסף מקנתו עולה לשנה יותר ממה שהוא שוה עתה בעת רצותו לגאל עצמו הנה לא ישיב גאולתו אלא כפי שניו שהם עתה שנאמר וחשב לו כפי שניו ולא אמר וחשב לו כפי השנים:

פסוק נג
כשכיר שנה בשנה יהיה עמו. שאין רבו מושל בו באופן הממשלה שיש לאדון על העבד שנמכר לו עולמית וזה מבואר בנפשו:
לא ירדנו בפרך לעיניך. הזהירתנו התורה שלא נניח הגוי לרדות בעבד עברי בפרך והוא העבדות שהכונה בו לענות גוף העבד כגון שצוהו לעשות מלאכה שאינו צריך לה כדי שלא ינוח או שצוה לעשות המלאכה שהוא צרך ולא נתן לה קצבה כדי שלא ינוח:

פסוק נד
ואם לא יגאל באלה. ר"ל שלא יגאלוהו קרוביו ולא השיגה ידו להגאל:
ויצא בשנת היובל הוא ובניו עמו. ר"ל בזולת כסף ואמר שיצאו בניו עמו להורות שהגוי שנמכר לו חוייב במזונות אשתו ובניו:

פסוק נה
כי לי בני ישראל עבדים. כבר התבאר ענינו בפרשה הקודמת:

פרק כו

פסוק א
לא תעשו לכם אלילים. הזהירה בזה המקם מע"ז להעיר שהכונה ביובל ובשמטה להעיר ולהישיר לעבודת השם יתעלה:
ופסל מסכה לא תקימו לכם. אחשוב כי פסל הוא צורה נעשית לנוי לא לעבודה זרה. ומצבה הוא בנין שנהגו עובדי ע"ז לבנותו בבתי ע"ז והזהירתנו התורה מעשות זה אפילו להשם יתעלה כדי שלא נסתבך באלו הפעולות המגונות היו נשקעים בהם עובדי ע"ז באותם הזמנים:
ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה. לפי שהתנה ואמר בארצכ' למדנו שלא הוזהרנו על זה חוץ לארץ ישראל וענין איסור אבן משכית היה שכבר היה מנהג עובדי ע"ז להניח אבן לפני ע"ז ושם משתחוים ליראתם והנה ענין ההשתחואה הוא לפי הוראת הגדר היא פשוט ידים ורגלים:

פסוק ב

את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו. זכר בזה המקום שמירת השבתות ויראת המקדש להעיר כי זה כלי מביא להישירנו על עבודת השם יתע' ולהרחיק מעבוד זולתו כמו העניין בשבתות ובמקדש לפי מה שביארנו במה שקדם ובכאן נשלם ביאור זאת הפרשה:

פסוק ג

אם בחקותי תלכו וגו'. ר"ל שתעשו אותם ולא זכר בהם שמשירה לסבה שזכרנו בפרשה הקודמת בביאור ועשיתם את חקותי ואולם במצות שהם מכוונות לעצמם וזכר שמירה ועשייה כמו שביארנו שם:

פסוק ד

ונתתי גשמיכם בעתם וגו'. כבר ביארנו בספר מ"י שהדבקים בשם יתעלה תדבק בהם ההשגחה האלהית גם בכמו אלו הדברים הגופיים ולזה אמרנו שמאמר מי שיאמר בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מלתא הם דברי יחיד ואינם נאותי' לפנות התוריות אלא אם יפורשו באופן אחר כאלו תאמר שהם אינם באים לבד מצד ההשגחה הפרטית אשר היא לויה בזכות המושגה אבל נמצאים באים גם כן מצד ההשגחה הכוללת אשר היא תלויה במזל ולזה נמצא הרבה מהאנשים מושגחים בכמו אלו הטובות מזולת זכות ימצא להם ואמ' שימשך להם מהטובו' בהתנהג אותם במנהגי המצות התורייות שיבואו להם גשמי השנה בעתם באופן שתתן הארץ יבולה הראוי לה ועץ השד' פריו הראוי לו לא יפול דבר ויהי' להם מרבוי התבואות עד שדיש הקציר יתמיד עד הבציר והבציר יתמיד עד עת הזרע:

פסוק ה

ואכלתם לחמכם לשובע. ר"ל שהלחם הראוי לכם למזון תאכלוהו לשובע כי רבוי הטובות ישביע לאדם קודם מלוי כרסומהם ולזה תמצא שבעת החסרון המזון יאכל הרבה ולא ישבע:

וישבתם לבטח בארצכם. ר"ל שלא תפחדו מהעתים שיוזקו בהם תבואותיכם ועבודת הארץ אבל תבטחו שיתן השם יתעלה הטוב וארצכם תתן יבולה מצד עוצם דבקות השגחת השם יתעלה בכם בראותכם תמיד הגעת אלו הדברים בארצכם על הטוב שבאופנים ולזה לא תיראו והמשל כי מי שהורגל לבא בארצו אלו הנזקים יירא מאד בראותו העננים החשובים מאד סביב עת הקציר שיפול ברד וישחית תבואתו:

פסוק ו

ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד. ר"ל שיהיה שלום בין איש לאחיו באופן שלא יירא איש מאחיו שיזיקהו באופ' מהאופנים :

והשבתי חיה רעה מן הארץ. באופן שלא יגיע ממנו היזק לבהמתכם ולטפכם:
וחרב לא תעבור בארצכם. ר"ל אפילו חרב של שלום כי כבר אפשר שיגיע ממנה היזק ופחד ליושבי הארץ כמו שהתפרסם מעניין יאשיהו כשעבר פרעה נכה וחילו בארץ ישראל:

פסוק ז
ורדפתם את אויבכם. ר"ל מהאומות האחרות ותשיגו אותם עד שנפלו לפניכם לרב. ובזאת הרדיפה תהיה עוד לכם הצלחה עצומה והוא שכבר ירדפו' מכם חמשה משונאכם ומאה מכם ירדפו רבבה משונאכם ועם היותם בזה האופן מהריבוי ואתם בז האופן מהמיעוט כבר תשיגום ויפלו לפניכם לחרב וזה עניין נפלא בחוזק ההשגחה האלהית והנה לא הלך זה הענין ביחס ר"ל שאין יחס מאה אל רבבה כיחס חמש' אל מאה אבל הוא כיחס אחד אל מאה והיה זה כן כי כשינצחו מאה רבבה לא יחוייב שינצח אחד מאה אבל יותר נפלא אם ינצחו חמשה מאה מהנצוח המאה רבבה כי החיל יקנה מן החוזק מצד הרבוי מה שלא ימצא לחלקי החיל נפרדים והנה כשיגיע רבוי החיל לרבוי מופלא לא יתוסף חוזק החיל על יחס הכפל הרבוי אבל פחות מזה או יקרה שלא יתוסף כלל חזקו בהכפל רבוי וזה כלו מבואר בנפשו:

פסוק ט
ופניתי אליכם. ר"ל שהשגחתי תדבק בכם באופן שתפדו ותרבו מאד שלא יהיה בכם עקר ועקרה כמו שזכרה התורה במקום אחר לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך. ואקים את ברכתי אתכם. להיות מתקיים בכם מה שיעדתי לאבות מירושת הארץ ותהיה השגחתי תמיד בכם דבקה באופן שתנצלו מהרעות הנכונות לבא עליכם ויגיע מדבקות השגחתי בכם גם בעניני הגופיים עד שבשנת השמטה יאכלו ישן ונושן כמו שהבטיח בפרשה הקודמת שנאמר וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית:

פסוק י
וישן מפני חדש תוציאו. ר"ל שמרוב התבואות והפירות יצטרך לפנות מהאוצרות הישן לשום בהם החדש כי לא ימצא להם מקום בזולת זה האופן לרבוים:

פסוק יא
ונתתי משכני בתוככם וגו'. ירצה לפי מה שאחשוב כי בהנהגם בדרכי התורה באופן שירחיקו הפעולות המגונות שהם סבת מיאוס רצון השם יתעלה במי שיעשה אותם הנה אף על פישלא קנו מהשלמות המכוון בתורה בדיעות שהוא כל פרי התורה דבר מורגש הנה יהיה משכן השם יתעלה בהם והנה הרצון בזה שכבר אתן את משכני בתוככם כשתהיו באופן שלא תגעל נפשי אתכם ואף על פי שלא קניתם מהשלמות בדיעות מה

שיתחייב שתדקב השגחתי בכם והיה זה כן לפי שזה הנימוס התוריי מישיר אל קניין השלמות ההוא הישרה נפלאה ולזה אי אפשר מזולת שימצאו באומה המתנהגת במנהגי זאת התורה רבים שהשיגו בקניין זה השלמות דבר מורגש או ירצה בה שכבר אתן משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם כשיקרה שתעברו על קצת המצות זה הנימוס אבל תדבק השגחתי בכם ליסר אתכם כאשר ייסר איש את בנו:

פסוק יב

והתהלכתי בתוככם. שזה הנימוס התוריי יהיה סבה שאשגיח בכם באופן שאהיה לכם למנהיג תמיד ועל פי תהיינה פעולותיכם להציל אתכם מהרעות הנכונות לבא עליכם במה שאודיע לכם מה ע"י עבדי הנביאים וע"י הכ"ג כמו שנתבאר במה שקדם בבגדי כהן גדול:

ואתם תהיו לי לעם. ר"ל כי מבין שאר האומות היוחדו להיות לי לעם:

פסוק יג

אני יי' אלהיכם. רוצה לומר שהו' ראוי שתתנהגו במצותי כי אני הוצאתי אתכם מן העבדות הנפלא שהייתם בו ושמתי אתכם בני חורין ובזה הנימוס התוריי לא שהעמסתי עליכם מה שיכבד עליכם כמו העניין בשאר הנימוסים אבל הם ענינים יקל עשייתם לאדם להיותם נבחרים מצד עצמותם ולזה היה זה הנימוס חירות לכם לא עבדות ולזה גם כן אין ראוי שיכבד לכם מה שנתתי מהחירו' בארץ בשנת השמטה והיובל כי אני הנחלתי אתכם הארץ באלו התנאים והנה לא יעדה התור' בזה המקום ההולכי' בדרכי התורה כי אם באלו הטובות הגופיות לפי שהנעת הטובות הנפשיות לשלמי השכל הוא דבר הכרחי והנביא לא ייעד במה שהוא נביא בדבר ההכרחיי אבל ייעד בדברים האפשריים וזה מבואר מאד:

פסוק יד

ואם לא תשמעו לי וגו'. כבר מצאנו שקרא התורה ע"ז בזה הלשון בפרשת של לך לפי שהעובד ע"ז כאלו עובר על כל מצות התורה כי לא יאמין במצות התורה עם האמנת בע"ז וזה מבואר בנפשו. וכבר התבאר גם כן בזאת הפרשה שבאלו המצות תכלל ע"ז שנאמר והשמדתי את במותיכם:

פסוק טו

ואם בחקותי תמאסו. רוצה לומר שתעזבום על צד המיאוס כי בזה הריסה לכללות התורה ואפילו לא עזבו כי אם מצוה אחת ממנה בזה האופן וזה מבואר בנפשו:

לבלי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי. ר"ל שיהיה מה שלא תשמע לי ותמאסו דברי על זה האופן סבה שתעבדו ע"ז או להפר את בריתי לעבור על מצותי על צד המיאוס

בהם והנה הודיעתנו התורה כי כמו אלו העונשים הגדולים שזכר בזאת הפרשה לא יהיו לכלל האומה אם לא על כמו אלו העבירו' הגדולות אשר יהיה בהם הריסה לכללות התורה. הלא תראה שגם בעת שהיו ישראל עודים ע"ז האריך להם השם יתעלה העונש והוכיחם ע"י הנביאים עד שנתברר שמאנו לקחת מוסר באמרו על מה תוכו עוד תוסיפו סרה והנה לחזק השגחת השם יתעלה על ישראל יביא עליהם אלו העונשים ליסרם בהדרגה וזה שבראשונה ייסרם בהבאתו עליהם מיני חליים כמו השחפ' והקדחת ואם זרעו יבאו אויביהם לגזל מהם תבואותיהם ויכו אותם וימשלו בם באופן שינוסו ישראל מפניהם בראותם אותם ואף על פי שאינם רודפים אותם ואם לא ייוסרו ישראל בזה התוכחה הנה יוסיף השם יתעלה ליסר אותם בתוכחת יותר עצום מזה מאד עד שיהיה זה המוסר יותר נפלא ביחס שבעה אל אחת והוא שימנע מהן מזונם באופן כולל כי הגשמים ימנעו מהם והארץ לא תצמיח זרועיה ואמנם היה זה המוסר יותר חזק מהראשון ואם היה בו גם כן המעטת מזונם כי האויבים כשיגזלו התבואות בזה האופן הנה יהיה מעטי מה שיגזלו מזה ביחס אל מה שישאר ממנו ליושבי הארץ ואולם בזה האופן השני יעדר כל המזון ואם לא יוסרו ישראל בזה המוסר השני ולא יחשבו שיהיה בא על צד העונש אבל ייחסו באו אל הקרי והזדמן ולזה לא יוסרו:

והנה יביא עליהם השם יתעלה מוסר יותר נפלא והוא ישלח בהם חיה השדה ואכלה מטפם והכריתה בהמתם והמעיטה אותם באכלה מהם עד שיהיו הדרכים שוממין שלא ילך בהם אדם ליראתו מהחיות רעות שיאכלוהו וזה מבואר היותו עונש נפלא מהקודם לו כי יגיע ממנו הזיק בגופות מהאנשי' ובמזונותיהם ואם לא יוסרו ישראל בזה המוסר השלישי ולא יחשבו היותו בא על צד המוסר אבל על צד הקרי הנה יביא עליהם ה' מוסר יותר נפלא והוא שיביא עליהם חרב הורגת אותם להנקם מהם נקמת התורה שעברו עליה וכאשר יאספו אל עריהם כדי שלא תשלוט בהן יד האויב הנה לא יועיל זה להם כי ה' ית' ישלח שם דבר עד שלא יוכלו לשמור ערי המבצר וינתנו ביד האויב וכאשר יתן להם ה' משען להם יהיה מעט עד שכר יאפו י' נשים לחמם בתנור אחד למעוט מה שתאפה אחת א' מהם והשיבו לחמם במשקל שהיה כששמוהו בתנור כי לא יניחוהו לאפות כראוי כדי שיאכלו ממנו מעט או ירצה בזה שהלחם ההוא מרוב הסובין והמורסן אשר בו לא יתדבק אבל יהיה נפרך בתנור ולזה יצטרך לנשים ההם להשיב הלחם במשקל לא במספר ובמשקל יחלקוהו ביניהם ועוד שאשלח מארה במזון ואף על פי שיאכלו לא ישבעו וזה אמנם יקרה מצד חסרון המזון ואם בזאת יא יוסרו ישראל ויחסו זה הרע אל הקרי הנה ייסר אותם עוד ה' ית' בקשה שבעניינים אשר אפשר שיתיחסו אל

הקרי והוא שכבר יגיע מחזק הרעב שיאכלו בשר בניהם ובנותיהם וזה מבואר שהוא יותר קשה מהחרב ומשאר מה שקדם וכבר קרה זה הענין בחרבן בית ראשון ובחרבן בית שני לפי מה שנתפרסם ואש ישמיד ה' ית' הכמות שעשו ישראל לעבודה זרה ויכרית החמנים והם הע"ז שעשו להשתחוות לשמש ולצבא השמים ויהיה זה מצד נפלם ביד האויב והוא יהרוס כל בנייניהם וזה הגמול הראוי להם כי מפני שלא רצו לסור מעבודה זרה ברצונם יסורו ממנה על כרחם כי האויב יכרית במותיהם בהכרית עריהם:

פסוק ל

ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם. רוצה לומר שאצל פגרי ע"ז יפלו בחרב וברעב באופן שיפלו יחד הם ואלהיהם הזרים וזה ממה שיורה להם שאין כח באלהי' ההם להושיעם:

וגעלה נפשי אתכם. ר"ל שכבר ירחיק רצון ה' ית' מהם ולא יפנה אליהם להשגיח בהם ויתן את עריהם הרבה וישם מקדשיהם שוממין והם המיוחדים לעבוד השם ית' במקדש ואם יקריבו עליהם הקרבנו' לא יקבלם ברצון וזהו אמרו ולא אריח בריח ניחוחכם וכבר נתאמת כל זה הנמשך לו מאלו הקללות מעת חרבן הבית בעונות אבותינו:

פסוק לב

והשמותי אני את הארץ. ר"ל שכבר אשים ארציכם שממה ואויביכם היושבים בה יתמהו מאד על מה שחלו בארץ ההיא מהמכות והנגעים ואפזר אתכם בגוים ושם אריק אחריכם חרב להרוג אתכם במקומות אשר נדחתם שם ותהיה ארצכם שממה ועריכם תהיינה חרבות מאין יושב:

פסוק לד

ואז תשבת הארץ מה שלא שבתה הארץ בשנת השמיטה בהיותכם עליה כי לא יהיה אז שם מי שיתעסק בעבודת הארץ והאלנות וזה הגמול הראוי לכם על אשר מאסתם בחקותי לבלתי שבות מעבודה בשנת השמטה:

פסוק לו

והנשארים בכם. מן החרב יהיה בפחד בארצות אויביכם עד שכבר ירדוף אותם הקול החלוש שאפשר והוא קול העלה הנדף לרב המורך אשר בלבבם וינוסו כמו שינוס האדם מן החרב ונפלו ואין רודף אותם ובנוסם יכשלו איש באחיו ויפלו כאלו היו נסים מפני חרב ורודף אין ולא תהיה לכם תקומה לפני אויביכם מה שיתמיד הגלות ההוא:

פסוק לח

ואבדתם בגוים אשר נדחתם שם ואכלה אתכם ארץ אויביכם. במינים רבים מהכליון:

פסוק לט

והנשארים בכם. אחר אלו המקרים המכלים אותם יהיו הולכים ומתמעטין בארצות אויביהם:

ואף בעונות אבותם אתם ימקו. כי כבר יכשלו הבנים בעון אבותיהם במקרה מצד מה שהחלו בהן מהרעות אשר אי אפשר סורם אם לא כשהיו הבנים באופן מהשלמות שתדבק בהם השגחת ה' ית' להשיבם על אדמתם וזהו אמרו אבותינו חטאו ואינם וגומ':

פסוק מ

והתודו את עונם ואת עון אבותם. ויכירו כי במעלם אשר מעלו בי לעבוד ע"ז ולמאוס חקותי ומשפטי ובמה שהלכו עמי בקרי בהביאו עליהם מוסרי ולא לקחו מוסר אבל אמרו שזה העונש הוא מקרה קרה להם היה מה שחל עליהם מהרעות כי זה היה סבה אל שהלכתי אף אני עמם בקרי והבאתי עליהן אלו הרעות והנפלאות והבאתי אותם בארץ אויביהם אשר יה סבה להתמדת הרע להם זמן ארוך:

פסוק מא

או אז יכנע לבבם הערל. וישובו אל השם ית' בכל לבם ויכניסו צוארם תחת עול תורתי ואז יהיה נרצה עונם. ר"ל שיהיה נשלם ענשם הראוי להם ואז אפקח עיני עליהם ואזכור את בריתי את האבות ואזכור את הארץ שנשבעתי לאבות לתתה לזרעם והארץ תעזב מהם ותשלים שמטותיה בעת היתה שממה והם ישלימו לקבל ענשם על אשר מאסו בחקותי ומשפטי:

פסוק מד

ואף גם זאת. עם כל מה שהפליגו במרי היתה השגחתי באופן מה בהם בהיותם בארץ אויביהם ולא השלטתי אויביהם לכלותם באופן שהופר בריתי אתם:

כי אני הש' אלהיהם. ואם אינם ראויי' שתדבק בהם השגחתי מצדם הנה תדבק בהם ההשגחה מה מצד האבות בדרך שלא יכלה זרעם ותופר בריתי אתם והנה דבקות השגחתו ית' בנו היום בהיותנו בגלות מבואר מאד כי עם משול אויבינו בנו ורצותם להזיקנו אנחנו חיים ביניהם והנה כל מה שנזכר באלו הקללות עבר עלינו ועל אבותינו בעונותינו ובעונות אבותינו לפי מה שנתפרסם לנו מספורי הקודמים ואחשוב שיהיה אמרו והשימותי את מקדשיכם מורה על חרבן בית ראשון ובית שני ומה שאמר ואתכם אזרה בגוים והריקותי אחריכם חרב מורה על הרוגי ביתר שהיה זמן מועט אחר חרבן בית שני ומה שאמר ואבדתם בגוי' ואכלה אתכם ארץ אויביכם מורה על הצרות הגדולות שעברו על עמנו שמתו מהם רבים מכללם להרג קצת הקהלות הקדושות וגרוש היהודים מארץ צרפת שמתו בסבתו כפלים כיוצאי מצרים ברעב ובדבר:

פסוק מו

אלה החקים והמשפטים והתורות אשר נתן יי' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה. נכלל בזה כל מה שנזכר מהמצות במה שזכר במה שקדם אחר עשרת הדברים בפרשת יתרו ושם נזכרו משפטים רבים בפרשת ואלה המשפטים והתורות הם הנימוס העשות החקים כאלו תאמר תורת החטאת תורת האשם תורת העולה והחקים הם עניני המועדים והשמטות והיובל וענין הטומאות והקרבנות ומה שידמה להם ממה שידמה שאינו מכוון מצד עצם הפעולה ההיא:

פרק כז

פסוק ב

דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש כי יפליא לנדור. ר"ל שיהיה לו דעת לפרש נדרו ולדעת לשם מי יהיה נדרו וכבר שיערו חכמים שזה יהיה על הרוב בזכר בהיותו בן י"ב שנה ויום אחד ובנקבה בהיותר בת י"א שנה ויום אחד ולדה אם נדרו בזה הזמן אע"פ שאינם גדולים אם ידעו למי נדרו נדריהם קיימים ואם אינם יודעים זה אין נדרם נדר עד שיגדלו ואין ראוי שנשפוט שלא ינהג זה הדין אלא באיש שכבר מצאנו בתורה בביאור בפרשת מטות שאשה נודרת כמו שהאיש נודר ואין ראוי שנשפוט שלא יהיה זה הדין נוהג אלא במי שהוא גדול כי בכמו אלו הענינים מצאנו שיכנס בגדר הקטן כמו שיראה מענין קרבן זב וזבה ולזה יתבאר כי הקטן כאשר יהיה מפליא לנדור יהיה נוהג בהם זה הדין:

בערכך נפשות. כמו שאמ' ערך פלוני עלי לה' ואם היה לו ציור מה במי שנדר לו זה הנדר אע"פ שאינו עדיין בערך הגדול בשלמות הנה יתחייב בזה הנדר כמו שקדם וראוי שנדע שאי זה שיהיה הנערך הנה יהיה דינו לפי מה שנזכר. ר"ל שאם היה זכר והיה מבן חדש ועד בן חמש שנים יהיה ערכו חמשת שקלים כסף צרוף משקל כל אחד שלשה מאות ופ"ד גרגירי שעורה ואם נקבה שלשה שקלים ואם מבן ה' שנים ועד בן כ' שנה יהיה ערך הזכר כ' שקלים וערך הנקבה י' שקלים ואם מבן כ' ועד בן ס' שנה יהיה ערך הזכר נ' שקלים וערך הנקבה שלשים שקלים ואם מבן ס' שני ומעלה יהיה ערך הזכר ט"ו שקלים וערך הנקבה י' שקלים וכבר ביארנו במה שקדם שהשנים הנזכרים בתורה הם פעם מי"ב חדש ופעם מי"ג ומאלו השנים נמנה כל השנים הנזכרות בתורה ולפי שלא נתנה התורה ערך לפחות מבן חדש ולא למי שאינו ודאי זכר או נקבה ודאית למדנו שאין ערך לפחות מבן חדש ולא לטומטום ולא לאנדרוגינוס אמנם הזכר והנקבה יהיה ערכם לפי הקצוב בתורה היו חולים או בריאי' היו מישראל או מזולת ישראל כמו הגוים

והעבדים ואמנם אם היה בגדר המת כמו הגוסס ומי שנגמר דינו למיתה אין לו ערך וזה כי רוב הגוססים למיתה ולזה יהיה חשוב כמת והתורה אמרה בערכך נפשות ומי שנגמר דינו למיתה הנה הוא מת בכח אשר הכח ההוא הולך מהלך השלמות כי הנימוס התוריי יכריחנו להמיתו והכוחות שזה דרכם מדרגתן מדרגת מה שבפעל כמו שנתבאר בשרשים הכוללים:

פסוק ח

ואם מך הוא מערכך והעמידו לפני הכהן וגו'. ר"ל שאם היה הנודר עני באופן שלא יוכל לפרוע זה הערך הקצוב הנה יעמוד הנערך לפני הכהן והעריך הכהן אותו לפי השג יד הנודר ולמדנו מאמרו ואם מך הוא מערכך שאעפ"י שיהיה הנודר עשיר מאד לא יוסיף על הערך הקצוב בתורה אמנם אם יהיה עני יחסר מהערך ההוא לפי עניו אבל יהיה זה בהעמדת הנערך לפני הכהן והיות הכהן מעריך אותו בזה האופן להורות כי מה שיפרע הוא הערך שדר כדי שלא יזלזלו האנשים בנדרים ולפי שראוי באלו הנדרים להעמיד הנערך ולהעריכו על פי אשר תשיג יד הנודר באופן שיראה מה יתחייב זה הנודר אם ערך שלם או פחות ממנו למדנו שאם מצת הנערך קודם שעמד הנודר בדין אין לו ערך כי אין ערך למתים ומזה המקום נלמד גם כן שהגוסס אין לו ערך לפי שאי אפשר לו ההעמדה לפני הכהן וראוי שתדע שאם נדר ערך אבר שהנשמה תלויה בו נותן הערך לפי הדין הנזכר אבל אם נדר ערך אבר שאין הנשמ' תלויה בו פטור שנאמר כערכך נפשות ליי' וראוי שנדע שהנודר כשהיה עני לא יפרע פחות משקל כי התורה דקדקה שיהיה הנפרע שקלים והפחות שבזה הסוג הוא שקל אחד והוא מבואר עוד שלפי השנים שיש לנערך בעת שנדר יעריכנו הכהן לא לפי השנים שיש להנערך בעת ההערכה וכן יתבאר שאם היה עשיר בעת הנדר ועני בעת ההערכה או הפך יתחייב ערך שלם שנאמר ואם מך הוא מערכך ר"ל שהוא מך בעת הנדר והערכה וזה כי לא אמר ואם היה מך ולזה הוא מבואר שכיון שאינו מך עתה יתחייב ערך שלם וכן אם לא היה מך בעת הנדר והיה מך אחר כן כי כבר יתחייב בערך שלם כעת הנדר לא יפטרנו ענין ממה שנתחייבו בו להקדש וראוי שיתבאר שזה הדין נוהג בערכין אבל מי שאמר דמי פלוני עלי ליי' יתן דמיו לפי מה שהוא נמכר בשוק היה איש או אשה ולזה יתחייב לתת דמים לפחות מבן חדש ולאבר אף על פי שאין הנשמה תלויה בו ויתחייב גם כן לתת הדמים לטומטום ולאנדרוגינוס אך לגוסס ולמי שנגמר דינו למיתה לא יתחייב לתת דמים כי אין להם דמים:

פסוק ט

ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן להשם. ר"ל שאינה בעלת מום והוא מן הבקר או מן הבקר או מן הצאן כי ממנה יקריבו:

כל אשר יתן ממנה להש' יהיה קדש. ר"ל שאינו נגאלת כי מפני שהיא ראויה לקרבן כבר חלה קדושה בגוף הבהמה ויחוייב שתהיה קרבה למזבח והנה הוא מדבר בזה המקום בקדשי מזבח ולזה אמר אשר יקריבו ממנה קרבן להשם וראוי שתדע שאם הקדיש ממנה אבר למזבח הנה אם לא היתה הנשמה תלויה בו אינו קדוש אלא אותו האבר ותמכר הבהמה ודמיה חולין חוץ מדמי אותו האבר ואמנם הבהמה תקרב למזבח ויקנה אותה מי שהוא מחוייב קרבן שהבהמה ההיא ראויה לו ולזה אמרה התורה כל אשר יתן ממנו להשם יהיה קדש ומנם אם הקדיש אבר שהנשמה תלויה בו פשטה הקדושה בכל הבהמה כי אל יתכן שיאמר בזה האבר שהוא ממנו ר"ל מהב"ח ההוא כי הוא לא ישא ב"ח בסורו ולזה לא יתכן שיתואר זה האבר בשהוא מהנשאר מהב"ח ההוא אבל יתואר שהוא מהב"ח ההוא בכללותו ולפי שהתורה זכרה בזה המקום בהמה ובה אמרה זה הדין הנה יסופק אם ינהג זה הדין בעוף ר"ל שאם הקדיש אבר שהנשמה תלויה בו יהיה קדוש כלו כי אולי מצד חסרון הב"ח לא יהיה קדוש כלו אם לא הקדישו בכללותו ואולי דינו בזה שוה לדין בהמה:

פסוק י

לא יחליפנו ולא ימיר וגו'. ראוי שיתבאר מזה גם כן שהמאמר בזה המקום הוא מדבר בקדשי מזבח שאם היה מדבר בקדשי הבית הנה לא אשער למה הקפידה התורה שלא ימיר אותו והנה אינו קדוש כי אם לדמיו ועוד שהתורה ביארה זה הדין במעשר בהמה כמו שיבא אחר זה שהוא הקל שבקדשי מזבח וממנו יתבאר שכן ההקש בשאר קדשי מזבח ויתבאר ממנו לפי השרשים הכוללים שאינו נוהג בקדשי הבית כי אינם ראויין בזה הדין כמו קדשי מזבח וראוי שנעיין אם החלוף והתמור' תהיה אפשרית בקטן היודע להפליא וזה כי מצד שנדרו נדר ידמה שתמורתו תמורה ומצד שאינו כן אזהרה קודם היותו גדול ידמה שאינו ממיר אלא מי שהוא מוזהר מהמרה והוא הגדול ולזה יהיה העניין בספק אם תמורתו תמורה והנה ענין החלוף והתמורה הוא שיאמר זה תחת זה או זה תמורת זה או זה חלופי זה וראוי שימיר בהמת קדשים בבהמת חולין לא הפך זה וראוי שתהיה הבהמה שימיר בה שלו ואם לאו אין תמורתו תמורה ולזה אין אדם ממיר בבהמת חברו ולא בבהמת הקדש וכן הוא מבואר שאם לא היתה בהמת הקדש שלו אינו חייב אם המיר אותה כי אינו שליט בהמרת' אם לא השליטו בזה בעל הקרבן ההוא והנה הרצון באמרו טוב ברע תמים בבעל מום כי המום הוא דבר רע כאמרו לא תזבח להשם אלהיך שור ושה אשר בו מום כל דבר רע ולזה יקרא רע הבעל מום ומזה המקום יתבאר שכבר יתחייב אם המיר תמים בבעל מום או הפך וראוי שיתבאר שאין

התמורה נוהגת אלא בבהמה שהיתה אפשרית להקרבה בעת שהקדישה שנאמר ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן להשם ולזה אם היתה בעלם מום קבוע בעת שהקדישה אין דין תמורה נוהג בה ועוד שהיא אינה מקדשי מזבח וכבר בארנו שמתנאי התמורה הוא שיהיה הקדש שימיר מקדשי מזבח ואולם אם היתה אז בעלת מום עובר הנה היא אפשרית ההקרבה ולזה ינהג בה דין התמורה וראוי שנדע שהבהמה שימיר בה אעפ"י שהיא בעלת מום קבוע ינהג בה דין התמורה שנאמר טוב ברע או רע בטוב אבל ראוי שתהיה מהבהמות שיקריבו מהם קרבן כי הנושא משותף יהיו כל ההפכי' הנזכרים בזה עד שלא יהיה הבדל בבם אם לא מזה מצד וזה מבואר מהשרשים הכוללים ולזה הוא מבואר שאין ממירין בכלאי' או ביוצא דופן ובמה שידמה להם כי אין אני קורא בהם טוב ברע:

ואם המר ימיר בהמ' כבהמה והיא הוא ותמורתו יהיה קדש. למדנו מזה שאין דין תמורה בעופות ובמנחות שנאמר בהמה בבהמה ולזה יחוייב שיהיה בהמה מה שימיר ומה שימיר בו גם כן ומזה המקום יתבאר שאין דין תמורה באברין ולא בעוברין כי הם אברים כמו שהתבאר מהשרשים הכוללים והנה האבר אינו בהמה ומזה המקום יתבאר שאין השותפין ולא הצבור עושין תמורה שאין אני קורא בכל אד מהם אם המר ימיר וגו'. אבל הוא ממיר חלקו בה והוא אבר או אברי' וראוי שיתבאר מזה שהוא חייב על כל בהמה ובהמה שהמיר בהם ואפילו היו אלף שנאמר בהמה בבהמה ולזה אם המיר בהמות רבות' באחת או הפך חייב על כל בהמה ובהמה וראוי שיתבאר שהבהמה שהקדיש הוא שינהג בה זה הדין התמורה לא בולדה שנאמר והיה הוא ולא ולדו ובזה יתבאר שאם המיר תמורתו אין תמורתו תמורה שנאמר ותמורתו יהיה קודש ולא תמורת תמורה וזה כי אין הולד תמורת התמורה ראויים בזה הדין כמו שראויין בזה תמורת ההקדש ותמורה. וראוי שנדע שאם היתה הבהמה שהמיר בה ראוייה לקרבן הנה היא תקרב באופן הקרב הבהמה שהמיר אותם רוצה לומר שאם היתה עולה או שלמים תהיה התמורה ג"כ עולה או שלמים שנא' והיה הוא ותמורתו יהיה קדש. ר"ל שהם קדש במדרגה אחת וזה מבוא עוד בנפשו כי הוא המירה לזה העניין ואמנם יקרה בקצת הקרבנות שלא יהיה אפשר בתמורתו שתהיה קרבה באופן ההוא וזה כי תמורת החטאת והאשם אי אפשר שתקרב כי הם באים לכפרה וכשלא יכופר בהם לא יתכן להקריבם ותמורת הבכור והמעשר לא יתכן הקרבתה באפן ההוא כי אי אפשר בבלתי בכור שיעשה דינו כדין בכור וכן הענין במעשר בהמה כי לא יקרא מעשר רק אשר יעבור תחת השבט הוא עשירי במניין כמו שיתבאר אח' זה וראוי שתדע כי זה הדין הוא אם המיר או החליף אבל אם חלל ההקדש

על דבר אחד שחלל בהמה בבהמה אם היו קדשי מזבח והיתה הבהמה הראשונה לחולין וכן העניין בקדשי בדק הבית. ר"ל שאם חללו בדבר אחר הרי יצא לחולין וזה יתבאר ממה שאמרה התורה בפרשת ראשי המטות לא יחל דברו. רוצה לומר שלא השליטו הכתוב לחלל דבר בנדרי אחר כי אין שם דבר שיחללהו בו אבל יהיה חלולו בטול הנדר ואולם בנדרי ההקדש יהיה רשאי לחלל כי אין בחלולו בטול הנדר וזה יתבאר בביאור יותר שלם בהגיענו לשם ונאמר בזה המקום מעט ונאמר כי מפני שזכרה התורה בראשי המטות שהאדם שליט בהפרת נדרי בתו ואשו ושבועותיהם בנדר אשר זכרה תחלה שאינו שליט בהפרת נדרי עצמו ויתבאר מהשרשים הכוללים שאחרים שליטים בזה והם לפי מה שיתבאר מזה העניין האנשים שיש להם עליו קצת שררה ויתבאר מזה עוד שדברו הוא שאינו שליט לחלל אבל הוא שליט לחלל הקדשו לסבה שזכרנו:

פסוק יא

ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה ליי'. למדנו ממה שאמר אשר לא יקריבו ממנה קרבן ליי' שהוא מדבר במיני הבהמות שיש בהן קרבן ואמנם נעדרה מהם ההקרבה מצד היותם בעלי מום וראוי שתדע שבבעל מום קבוע הכתוב מדבר ולזה קרא הבהמה ההיא טמאה כי כמו הבהמה הטמאה לא יתכן בה שתקרב לעולם כן העניין בזאת הבהמה ועוד שבעלת מום עובר אין אני קורא בה לא יקריבו ממנה אשה ליי' שהרי תבריא למחר ותהיה ראויה לקרבן:

והעמיד את הבהמה לפני הכהן. למדנו מזה שאם מתה אין פודין אותה כי אי אפשר להעמידה. והיה זה כי אין ראוי שנפדה הקדשים להאכילו לכלבים ואמנם נפדה אותם לשחטם ולאכלם:

פסוק יב

והעריך הכהן אותה בין טוב ובין רע כערכך וגומ'. למדנו מזה שצריך שתהיה הבהמה לפני הכהן כשיעריכנה כדי שידוקדק יותר בהערכתה ומזה יתבאר שצריך לדקדק בהערכתה ולזה הסכימו רז"ל שזאת ההערכה תהיה ע"י ג' ואחד מהם כהן כי התור' הקפידה שיהיה המעריך כהן ומה שאמר בין טוב ובין רע ירצה לפי מה שאחשוב שאיך שיעריכנו אם ערך תמים הוא שוה יותר כי הוא ראוי למחווייבי קרבן אם ערך בעל מום שהו' אין ראוי אלא לחולין הנה יהיה ערך הכהן קיים או יהיה הרצון בזה והוא היותר נאות שאם יעריכנו ערך טוב להקדש. ר"ל שיהיה בו תועלת להקדש או יעריכנו ערך שיהיה הפסד להקדש הנה יהיה ערך הכהן קיים או ירצה בזה שיעריכנו לפי מה שהוא אם טוב ואם רע ולזה ראוי לו שידקדק להעריכו כשוויו וכבר יתבאר גם כן במה שקדם

שאין אונאה להקדש שאם שמו אותה הפחות משוויה הרי היא יוצאת לחולין אלא שהוא מבוא מזה המקום שהוא ראוי שיחללו אותה בשוויה:

פסוק יג

ואם גאול יגאלנה ויסף חמישיתו על ערכך. רוצה לומר שיפרו אותה הבעלי' מיד גזברי ההקדש יוסיפו החומש על הערך שאמרו לתת. ר"ל שאם אמרו לתת בה עשרים דינרין נותנין כ"ה דינרין וכבר ביארנו הטעם בתוספת החומש בפרשת ויקרא:

פסוק יד

ואיש כי יקדיש את ביתו קדש ליי'. למדנו שאמרו ואיש כי יקדיש את ביתו שאין האדם שליט להקדיש אלא מה שהוא במדרגת ביתו. רוצה לומר שהוא שלו ויהיה ברשותו ואמנם המטלטלין שאינם ברשותו אף על פי שהם שלו לא יוכל להקדיש אותם והנה התועלת בזה הדין מבואר שאם היה האדם שליט להקדיש מה שיש לו דין בו אף על פי שאינו ברשותו הנה כאשר תרבינ הקטטות בין האנשים בטענותיהם זה על זה ולא ישלטו להוציאם מידם יקדישו ולהיות האנשים נבדלים מענייני ההקדש בתכלי' מה שאפשר יהיה זה סבה שיתחייב הנתבע עצמו להקדיש במה שלא היה לחבירו דין עליו:

והעריכנו הכהן בין טוב ובין רע כאשר יעריך אותו הכהן כן יקום. רוצה לומר שאיך שיעריכנו הכהן אם ערך שיש בו תועלת להקדש אם ערך שיש בו הפסד להקדש הנה יהיה ערך הכהן קיי' ויצא בערך ההוא הבית לחולין או ירצה בזה שיעריכנו לפי מה שהוא בין טוב ובין רע וזה יהיה כשיעריכנו כשוויו:

פסוק טו

ואם המקדיש יגאל את ביתו. למדנו מזה שההקדש אינו נפדה אלא בכסף או במה שידמה לו והם המטלטלי' לא בקרקעות ועבדים ושטרות כמו שהתבאר בדומה לזה במקומות רבים במה שקדם ולמנו מזה שאין הבדל בזה העניין בין בתי ערי חומה ובין בתי החצרים ושהם נגאלים לעולם בין קודם היובל בין אחר היובל בין שעמדו ביד הקדש זמן ערוך או שלא עמדו בידו כי אם זמן מועט ולמדנו מזה ממה שקדם בבהמה הטמאה שהבעלי' מוסיפין חומש בהקדש ראשון לבד לא במה שיחללוהו עליו כי אינו ראוי בבזה הדין כמו ההקדש הראשון והתורה אמרה ואם המקדיש יגאל את ביתו שהוא הקדש הראשון ולמדנו מזה שאינו נקנה לו ההקדש אלא אחר שיפרע הכסף או שוויו וזה שהתורה אמרה ויסף חמישית כסף ערכך והיה לו ר"ל שאח"כ יהיה לו לא קודם זה ולמדנו מזה שהקדש אינו נפדה אלא בדבר שהוא נתן לעין לגזברי ההקדש כמו הכסף ומה שידמה לו ולזה אין הקדש נפדה בשכירות כי אולי יביא זה לחשוב שיהיה הקדש יוצא בלא פדיון וראוי שיתבאר מזה גם כן שהמקדיש מטלטלין או בהמה טמאה לבדק

הבית ממה שהוא שלו והוא ברשותו יהיה דינו הדין הזה שנזכר בבית בענין הערכת הכהן אותו ובתוספת הבעלים חומש וביתר הדיני' שנתבארו מזה המקום וזה מהשרשי' הכוללים:

פסוק טז

ואם משדה אחוזתו יקדיש איש להשם. הנה שדה אחוזה הוא השה שבאה לו בירושה והרצון באמרו יקדיש איש להשם שיקדישה לבדק הבית כי אי אפשר שיהיה מקדשי מזבח ואין שם קדש להשם זולתי קדשי המזבח וקדשי בדק הבית:

והיה ערכך לפי זרעו. למדנו שאם לא היה ראוי לזרע אינו נדון בזה הדין ר"ל בדין הערך הקצוב בתורה אבל נפדה כשוויו כמו הענין בבית זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף הנה החומר הוא לפי הוראה הגדר שלשים סאין והנה המקום שיפלו שם שלשים סאין לזרע יהיה ערכו חמשי' שקל כסף היתה השדה שמנה או רזה וזה הערך הוא אם הקדישה אחר שנת היובל אבל אם עבר זמן מה משנת היובל לא יהיה ערכו כי אם על פי השנים הנותרות עד היובל כמו שיזכור אחר זה ולפי שאמר על פי השנים הנותרות עד שנת היובל למדנו ששנת השמיטה עולה למניין אלו השנים ולזה הוא מבואר שאלו הנ' שקל כסף היה ערך מ"ט שנה ולזה יגיע לכל שנה שקל ואחד ממ"ט בשקל:

פסוק יז

ואם משנת היובל יקדיש איש שדהו כערכך יקום ואם אחר היובל וגו'. ר"ל שיקדישה משנת היובל ואילך ויתבאר משם שאם הקדישה בשנת היובל אינה מקודשת כי אינה ראויה אז בזה הדין כמו שהיא ראויה אם הקדישה זולת בשנת היובל וזה שכבר ימצא לפי זה הפדיון שהיובל מפסיק באופן מה זה ההקדש ומסיר אותו ולזה לא היה הפדיון כי אם על פי השנים הנותרות עד שנת היובל:

פסוק יח

ואם אחר היובל יקדיש שדהו וגומ'. ר"ל שיחשב לו הכהן את הכסף שהוא חמשים שקל למ"ט שנה על פי השנים הנותרות עד היובל ויחשוב לכל שנה שקל ואחד ממ"ט בשקל ומזה המקום יתבאר שאינה נפדית בגרעון כסף אם לא נשארו ב' שנים עד היובל שנאמר על פי השנים הנותרות ונגרע מערכך ואולם אם לא נשארו שתי שנים עד היובל אינה נפדית בגרעון כסף אבל אם ירצה לפדותה נותן נ' שקל כסף בזולת גרעון כלל ולמדנו עוד ממה שאמ' על פי השנים הנותרות שאין גורעין מהחמשי' שקל כסף לפדיו' שדה שיפול בו זרע חומר שעורים אם לא עברה שנה שלמה או שנים מאחר היובל ר"ל אם עברו קצת חדשים אינו גורע בעבורם דבר מפדיון השנה ההיא:

פסוק יט

ואם גאול יגאל את השדה המקדיש אותו ויסף חמישית כסף ערכך עליו וקם לו. למדנו שהמקדיש הוא שמוסיף חומש כשפודה שדהו מיד ההקדש והם הבעלים ולזה הוא מבואר שאם פדה אותו בנו או אשתו מוסיפין חומש כשפודה שדהו מיד ההקדש וזה מבואר עוד מהסבה שנתננו בתוספת החומש בפרשת ויקרא:

פסוק כ

ואם לא יגאל את השדה ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד. והיה השדה וגומ'. רוצה לומר שאם לא יגאלוהו הבעלים קודם בא היובל ונשאר ביד ההקדש או אם מכר גזבר ההקדש את השדה לאיש אחר שאינו מהקמים תחת המקדיש לגאל את השדה לא יגאל עוד ולא ישוב לבעלים אבל יהיה בצאתו ביובל קדש לה' בשדה החרם שהחרימוהו לה' ר"ל שיהיה הקדש לבדק הבית אלא שאין ראוי שישאר ביד הקדש תמיד כי זה יהיה סבה שימעלו בו האנשים ולזה אמר לכהן תהיה אחוזתו וזה יהיה כשיפדוהו הכהנים מיד ההקדש ובזה האופן יהיה קדש לה' ותהיה אחוזתו לכהן והנה התבאר במה שקדם שהלוים לא ינהג בהם זה הדין אבל הם גואלין לעולם שנאמר גאלת עולם תהיה ללוים. ולזה ראוי שיתבאר שאם הקדישה באי זה עת שיהיה מקודשת אפילו בשנת היובל שכיון שגואלים לעולם מקדשין לעולם:

פסוק כב

ואם את שדה מקנתו אשר לא משדה אחוזתו יקדיש להשם. הנה שדה מקנה הוא השדה שקנהו מזולתו או שנתן לו במתנה כי הוא איננו משדה אחוזתו ולפי שאמר אשר לא משדה אחוזתו למדנו שיש שם שדה מקנה שהוא משדה אחוזה כגון שלקח שדה ממורישיו ומתו מורישיו קודם שישוב השדה להם הנה דינה דין שדה אחוזה אם הקדישה:

פסוק כג

וחשב לו הכהן את מכסת הערכך אשר עד שנת היובל וגומר. הנה הטעם בזה מבואר כי אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו ולפי שאין השדה שלו כי אם עד היובל ישוב השדה לבעליו ביובל:

פסוק כה

וכל ערכך יהיה בשקל הקדש וגומ'. למדנו מזה שאין בערכין פחות משקל ואף עלפי שכבר נאמר בערכי אדם ואם מך הוא מערכך והעמיד לפני הכהן הנה אי אפשר לכהן להעריך אותו פחות משקל והוא מבואר שערכי השדה וערכי אדם הכתובין בזאת הפרשה הם קדשי בדק הבית ובזה ביארה התורה אלו הערכין ואולם אם הקדישו למזבח

ראוי שיפדה אותם בשויים כי לא נודע אם אלו הערכים נוהגין גם כן בקדשי מזבח לפי שאין גופן קדוש למזבח כמו שאין גופן קדוש לבדק הבית או יהיה הענין בזה בקדשי מזבח בצד יותר חמור ולזה נלך בזה העניין להחמיר. רוצה לומר שאם היה ערכן יותר מאלו הערכין הקצובין יפדה אותם בשווייהן ואם היה שויו פחות יפדה אותן באלו הערכין הקצובין:

פסוק כו

אך בכור אשר יבוכר להשם מן הבהמה לא יקדיש איש אותו אם שור אם שה להשם הוא. ראוי שתדע שאין האזהרה הזאת שלא יקדישהו להיות בכור כי זה הוא מה שצוה עליו שנאמר כל בכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש להשם אלהיך והנה התועלת בזאת ההקדשה מבואר ואף על פי שהוא קדוש מצד עצמו הוא שזה יזכיר לאנשים קדושת זה הבכור מפני זה יותר נשמרים יהיו מחטוא בו בגזה ובעבודה ובמה שידמה להם אמנם האזהרה הזאת היא שלא יקדישוהו קדושה אחרת באופן שישנהו מקדושה לקדושה והנה לדמנו שאין זאת האזהרה אלא בבכור שגופו קדוש כמו בכור שור ושה כדי שלא ישנו אותו מקדושה לקדושה ואמנם בכור בהמה טמאה או בכור החיה לא ינהג בו זה הדין כי אינו קדוש וראוי שתדע כי קודם שיבוכר והוא קודם שילד אפשר להקדיש אותו שנאמ' אשר יבוכר לה' ולזה לא בוכר עדיין ולזה אם אמר שאם תלד מבכרת זו זכר יהיה עולה הרי זו עולה מפני שכבר זכה בו ההקדש קודם שיזכו בו הכהנים כי הכהנים אינם זוכין בו כי אם בעת הלידה כמו שזכרנו בפרשת בא אל פרעה והוא מבואר שאין בידו להקדיש אותו לשלמים אפילו קודם הלידה כי אין בידו לעשות חקם מהכהנים ולקחת אותו לעצמו כי התורה זכתה לכהנים בבכור מאת הבעלים ואולם כשהקדישה קודם הלידה להשם הנה אין הכהנים זוכים בו מההקדש ולפי שביארה התורה זה הדין בביאור שהו' מהקדשי' היותר קלים כמו שיתבאר הנה הוא מבואר מהשרשים הכוללים שזה הדין ינהג גם כן בשאר קדשי מזבח ר"ל שאסור לשנותם מקדושתם לקדוש ואף על פי שיעתיקו אותם לקדושה יותר חמורה וראוי שיתבאר מזה שהוא ראוי גם כן שלא ישנו קדשי בדק הבית מקדושה לקדוש אבל ראוי שישאר ההקדש על עניינו הראשון. והמשל שמי שהקדיש דבר לכלי מה מהמקדש אינו ראוי שישנה אותו לדבר אחר מהמקדש וראוי שתדע שיש לאדם להקדיש הזכות שיש לו בקדשים ולזה יהיה לו רשות להקדיש הבכור לבדק הבית ויהיה מקודש לבדק הבית הזכות שיש לו בו ליתן אותו לכל כהן שירצה ומי שיתן אדם בזה הזכות כדי שתהיה לו זאת הבחירה הוא יהיה לבדק הבית והבכור יהיה לאי זה כהן שירצה אף גוף הבכור

אינו הקדש אם אינו שלו ואין אדם מקדיש דבר שאינו שלו ומזה המקום יתבאר שאם הקדיש קדשי בדק הבית למזבח אין הקדש חל עליהם אמנם אם הקדיש קדשי מזבח מבדק הבית מהקדשי' שהוא חייב באחריותם הנה הם קדושים כי אין בזה שנוי מקדושה לקדושה כי אי אפשר שיקרבו למה שהיא ויפלו דמיהן לבדק הבית והנה התורה לא הקפידה אלא שלא ישתנה ממה שהיה בו מתחלה מהקדושה לפי שהוא להשם וראוי שלא יזלזלו בו להסיר קדושתו ואמנם לא הזהיר שלא יוסיף בו עניין קדושה בזולת הסרת קדושה הראשונה:

פסוק כז

ואם בהמה הטמאה ופדה בערכך וגומ'. רוצה לומר שאם יקדיש בהמה טמאה לבדק הבית הנה אם יפדו הבעלים מוסיפים חומש וכבר התבאר שאין החומש מעכב בפרשת ויקרא ומזה המקום נלמד שכיון שנתן את הקרן אע"פ שלא נתן את החומש יצא ההקדש לחולין ואפשר שיתבאר מזה המקום גם כן שנ' ופדה בערכך. ר"ל שכיון שנתן הערך כבר נפדה אלא שכבר יחוייב אחר זה להוסיף חומש שנאמר ויסף חמישיתו עליו:

ואם לא יגאל ונמכר בערכך. למדנו מזה המקום שהבעלים קודמים בזה העניין ואם לא רצו לגאלי מכר לאיש אחר והוא לא יוסיף חומש אבל יפרע הערך לבד והנה היו הבעלים קודמים לשתי סבות האחת לפי שאין מוסיפין חומש והשנית שהוא מן הראוי שתהיה להם קדימה בזה העני' מפני שזה הקנין היה להם ונתנוהו להקדש ומן היושר התוריי יתחייב שלא ישולם להם רעה תחת טובה וראוי שתדע שאם שמו זה המקדש לשה מומחים שהוא ראוי שתהיה זאת השומה על פיהם כמו שזכרנו בזאת הפרש' הנה יוסיפו הבעלי חומש על ערכם ואם לא רצו יקחוהו אחרי' בערך ההוא בזולת תוספת חומש כי כמו זה מצינו במה שערכו קצוב בתורה שהבעלים מוסיפין חומש והנכרים לוקחים אותו בערך ההוא בזולת תוספת חומש ואולם אם הכריזו הגזברי' שכל הרוצה לקח יבא ויקח ובאו הבעלים ואמרו דרך משל הרי הוא שלי בשמנה דינרין ובא אחר ואמר הרי הוא שלי בתשעה דנרים או בעשר דנרים הבעלים קודמים ונותנין העשרה דנרים לבד כי כן אמרו לתת עם תוספת חומש ואם אמר אחד הרי הוא שלי בעשרה דינרים ופרוטה ורצו הבעלים והוסיפו אפילו שוה פרוטה הרי היא שלהם ונותנין יותר על זה חומש הערך שאמרו לתת תחלה אבל אין מוסיפים חומש על עלויו של זה וזה יתבאר ממה שאומ' וזה שכבר אמ' בבמה שאחר זה ואם גאול יגאל איש ממעשרו שאינו גואלו מיד זולתו כי הוא שלו ועל הערך ששם בו יוסיף חומש וכן התבא' במה שקדם שעל הערך הקצוב מיד זולתו יוסיף חומש היה שיהיה זה קצוב מד התורה או שיעריכנו הכהן ולזה

יתבאר שבשני אלו הפנים לבד יוסיפו הבעלים חומש אבל יוסיפו חומש על עליו של זה הרוצה לקנותו מיד ההקדש וראוי היה להיות כן וזה כי הבעלים יוסיפו חומש לאהבתם קניינם כמו שביארנו בפרשת ויקרא וכבר ביאו הבעלים מה שהדבר שוה לפי מחשבתם ועל מה ששוה לפי מחשבתם ראוי שיוסיף חומש לזאת הסבה ואמנם מה שיעלה אותו השני לא יתנוהו הבעלים מפני היות הדבר שוה לפי מחשבתם הסך ההוא אבל יתנוהו כדי שישאר הקנין ההוא תח ידם ולא יבא ליד זולת' ולזה די שיתנו הסך ההוא שהסכימו לתת על עלויו של שני לא שיוסיפו עליו חומש אבל יוסיפו חומש על הסך הראשון לבד כמו שזכרנו:

פסוק כח

אך כל חרם אשר יחרים איש להשם. הנה זה החרם הוא מה שיקדיש איש בזה הלשון שמורה על השחתה והפסד והרצון בו שלא יגיע ממנו תועלת עוד לבעלים ולפי שביארה התורה דין קדשי אדם ובהמה ושדה אחוזה בזה וקדשי לבדק הבית או למזבח ביארה בזה המקום מין אחר מן ההקדש והוא מה שיקדיש איש לתת לכהנים לכבוד השם יתעלה כי החרמים בסתם הם לכהנים כמו שנ' כל חרם בישראל לך יהיה והנה ירדה התורה בזה בהדרגה כי בראשונה זכרה ההקדשות שהם ליי' ואחר כך זכרה ההקדשות שהם לכהני' ואחר כך זכרה ההקדשות שהם לבעלים כגון מעשר דגן ומעשר במה אבל אשר לו מאדם ובהמה ומשדה אחוזתו לא ימכר ולא יגאל הנה האדם אשר לו מאדם ובהמה ומשדה אחוזתו לא ימכר ולא יגאל הנה האדם אשר לו הוא עבדו ואמתו הכנעניים שגופם קנוי לו ואמרה התורה מכל אשר להעיר שאין ראוי לאדם שיחרים כל אשר לו ויצטרך אחר זה לבריות ולזאת הסבה אמרה מאדם ובהמה ומשדה אחוזתו להורות שאין ראוי שיחרים כי אם קצת קניינו ולזאת הסבה אמרה מאדם ובהמה לזאת הסבה בעינ' התקינו רז"ל בעניין הצדקה שהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש ואמר לא ימכר ולא יגאל כדי שישאר לכהנים כי אין להם חלק ונחלה בתוך בני ישראל ולזה ראוי שתתוסף נחלתם בזה האופן כדי שתספיק להם עם תרבותם ולזה הקפידה התורה שתהיה גאלת עולם ללוים ויהיה הרצון באמרו ימכר שלא יקנהו מהם איש אחר ולפי שכבר היה אפשר שיביא זה לחשוב שהבעלים יוכלו לגאל אותו אמר אחריו ולא יגאל:

כל חרם קדש קדשים הוא להשם. לפי שאין האנשים יראים מלעכב בידם ממון שלא כדין אולי יחזיקו בזה החרם הבעלים ולא יתנוהו לכהנים ולזה צותה התורה שיהיה קדש קדשים כדי שירחיקוהו האנשים פן ימעלו בו אמנם אשר הגיעו ליד הכהנים הרי הוא כחולין לכל דבריו ועליו נאמר כל חרם בישראל לא יהיה ר"ל שישתמש בו לכל צרכו:

פסוק כט

כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת. ירצה לפי מה שאחשוב שכבר יצוו מהשם יתעלה להחרים מן האדם מדינה מה או עם מה או ידרו ישראל זה כמו שנזכר מנדר ישראל בפרשת חקת וידר ישראל נדר אם נתון תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם וכמו שצוו ישראל על ידי יהושע להחרים את יריחו וכמו שצוו ע"י שמואל להחרי' את עמלק שכבר נזכר שם שנמשך למצוה הזאת להמית כל האדם והבהמה שיש לאנשים ההם אשר חוייבו להחרים הנה לא יפדה דבר מן החרם ההוא אבל מות יומת כל מה שהחרימו מן האדם והם הב"ח אשר שם והיה זה כן כי כמו זאת המלחמה ראוי שתהיה לכלות הרעים לא לאהבת התועלת ולזה חייבה התורה שלא לחיות כל נשמה משבעה עממין ולמחות זכר עמלק:

פסוק ל

וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ להשם הוא קדש להשם. רצ הש' יתע' שנפריש מעשר מן הזרע והפירות אחר שהפרשנו ממנו תרומה לכהנים ומעשר ראשון ללוים וזה המעשר נקרא מעשה שני והוא נאכל לבעלים בירושלם כמו שנתבאר בפרשת ראה אנכי ושם התבאר שאפשר לבעלים לשאת אותו שנאמר וכי ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שאתו וגו'. ועניין קדושתו הוא שאינו נאכל אלא בירושלם ואינו נאכל באנינות ובטומאה כשאר הקדשים כמו שיתבאר במה שיבא:

פסוק לא

ואם גאול יגאל איש ממעשרו חמישיתו יוסף עליו. כבר זכרה התורה בזה ממה שקדם ולפי שאמרה התורה בזה המקום איש מה שלא אמרה כן בשאר הדברים שקדמו שגואלים הבעלים והוא שכבר אמר בבהמה ואם גאול יגאלנה ובבית אמרה ואם המקדיש יגאל את ביתו ובשדה אמר ואם גאול יגאל את השדה המקדיש אותו למדנו מזה שאין דין תוספת חומש נוהג בפדיון מעשה שני אלא כשהיה הגואל איש ואמנם האשה פטורה מתוספת חומש ולפי שאמרה איש ממעשרו למדנו שפדיון מעשה שני שיוסיפו בו חומש כשיהיה הפודה בעל המעשר כדרך שהיה הפדיון והמעשר שלו והנה התועלת בזה המעשר הוא התועלת אשר בשאר המעשרות ועוד יש בו תועלת להטיב לעניים כמו שהתבאר בפרשת ראה אנכי וזה שכבר ימצאו רבים שיעלה מעשרם לחשבון גדול ולפי שיחוייב להם לאכלו בירושלם הנה לפי שלא יתעכבו שם מאד יתנו ממנו לעניים לאכלו שם:

פסוק לב

וכל מעשר בקר וצאן כל אשר וגומ'. מצד ענינו למדנו שזה המעשר נאכלים לבעלים ג"כ בירושלם ולמדנו שאין זה המעשר נוהג אלא בבקר ובצאן והיה זה כן כי הם ראויין לקרבן מבין שאר הבהמות ולפי שאמר כל אשר יעבור תחת שבט שהוא מורה שיעבור מעצמו. למדנו שמעמידין אמותיהם בחוץ כדי שיבאו הטלאים והעגלי' מעצמם לקולם ומונין אותם אחד אחד ומקדשין העשירי והוא מבואר שאי מעשרין אלא הטלאים משנה זו כי התורה הקפידה גם בזרעים שלא יעשרו מזרע השנה על חברתה שנאמ' עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השד' שנה שנה וכ"ש שתקפיד בזה בבהמה שמשתנה ענינה יותר בשנה שנה ומזה ג"כ יתבאר שאין מעשרין מהצאן על הבקר ולא מהבקר על הצאן ולפי שאמ' העשירי יהיה קדש לה'. למדנו שאינו נוהג במוקדשין כי הם קדש קודם עברם תחת השבט ולמדנו עוד מזה שהעשירי יחוייב שיהיה לו צד אפשרות להיות קדש אל לא יחוייב שיהיה תמים שכבר אמר אחר זה לא יבקר בין טוב לרע להורות שאף על פי שהוא בעל מום כבר יהיה מעשר ולזה לא יתכן שיהיה מעשה בהמה מי שלא היה לו שעת הכושר להיותו קדש כמו כלאים ונדמה ויתום ויוצא דופן ומחוסר זמן והטרפה גם כן אינה מעשר שנאמר כל אשר יעבור והטרפה אינה עוברת רוצה לומר שאין מדרכה להיות עוברת שהרי היא הולכת למות. וראוי שתדע שהעוברים תחת השבט שהוא ראוי שימצא שם עשירי בעת צאתם נפטרו ביד מעשר ואף על פי שלא יהיה שם עשירי בסוף המנין ומה שיעבור מהם שאין ראוי שימצא לו עשירי לא נפטר מיד מעשר ומתעשרים כשימצאו לו נולדים אחרים להשלים המנין והוא מבואר שהעשירי הוא מה שהוא עשירי לפי מאמר המונה והוא אשר אפשר בו הטעות כמו הט' והי"א והנה אלו הם קדשים מצד המאמר אבל אינם מעשר בהמה כי אינם עשירי על דרך האמת וראוי שתדע שמה שהוא פק אם הוא חייב במעשר אם לא הוא פטור מן המעשר כי אולי הוא פטור מן המעשר ואין אני קורא בו העשירי יהיה קדש ולזה יהיה לפי מה שאחשוב הלקוח והנתן במתנה פטור מן המעשר שמא נתעשר מיד בעליו אלא אם היה לקוח או נתן והוא עדיין מחוסר זמן כי אז ידוע שלא נתעשרו עדיין וכבר יתבא' זה באופן אחר והוא שהתורה לא חייבה במעשר אלא מה שיעבור תחת השבט שנאמר כל אשר יעבור תחת השבט העשירי יהיה קדש ולזה יתבאר שכל מה שמכר או נתן או אכל קודם שיעבור תחת השבט פטור מן המעשר והנה יעבור תחת השבט משעת כניסת לדיר להתעשר והנה הנתינה והלקיחה לא יפטרו מהמעברה תחת השבט אלא כשהיה ראוי לזה ביד הבעלים כמו מחוסר זמן לא נפטר מן המעשר בלקיחה ומתנה כי אמרו כל אשר יעבור תחת השבט ייחד בו

אשר עבר תחת השבט מן הראוים לעבור וזה מבואר מצד השרשים הוללים ובכלל הנה התורה ביארה אסור טבל בזרעים והם יותר ראוים בזה הדין מהבהמה כי יש בהם חיוב תרומה ומעשר ותרומת מעשר ולזה הוא מבואר שאין אסור טבל בבהמה ולזה לא יאסר לו לאכל ממנה ולמכור ולתת קודם שנתעשר. והנה התור' ביאה במחוסר זמן שהזמן מונעו מלהקריב ולא זכר זולת זה כי מיום השמיני ירצה לקרבן אשה אף על פי שלא נתעשר וזה מה שיורה שהלקיחה והנתינה פטורים ממעשר בהמה:

פסוק לג

לא יבקר בין טוב לרע וגומ'. רוצה לומר שאפילו אם היה העשירי בעל מום או כחוש אין ראוי להמתין שיעבור תמים או שמן ויקדשנו אלא העשירי בעצמו יהיה קדש היה בעל מום או תמים כחוש או שמן והנה הזהירה התורה שלא לשנות מעשר בהמה מה שלא הזהיר זה במעשר שני לפי שיש במעשר בהמה דבר הוא קדוש למזבח ולזה היתה קדושתו יותר חמורה ולזאת הסבה בעיני צוה שלא ימירנו שאם ימירנו יהיה קודש הוא ותמורתו כמו העניין בשאר קדשי מזבח ואמר בו לזאת הסבה גם כן שלא יגאל לבעלים ולזה הוא מבואר שאינו נמכר לאחרי' כי אם היה אפשר שימכר לאחרים היה ראוי שיהיו הבעלים קודמים בזה והוא מבואר שזה האסור הוא כשהיה תמים אמנם היה בעל מום הרי הוא נאכל במומו והרי הוא חולין לכל דבר כמו העניין בבכור בעל מום כמו שיתבאר בפרשת ראה אנכי. ובכאן נשלם הביאור בזאת הפרשה:

פסוק לד

וידבר יי אל משה במדבר סיני לאמר. דע כי כבר נמנו ישראל קודם זה והיה מספרם זה המספר בעינו שהיה בה המספר הנזכר בזה המקום וזה כי בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן כמו שנזכר בפרשת פקודי וקודם זה נמנו ישראל והביאו בקע לגלגולת כמו שנזכר שם לעשות האדנים ווי העמודים ושאר הדברים שנזכרים והנה היו או ו' מאות אל וג' אלפים ות"ק וחמשים וכן היה מספרם בזה המקום כמו שתמצא וזה ממה שיראה ממנו כי האנשי' הקרובים לעשרים שנה היו שוי המספר לאנשים הקרובים לס' שנה עד שהיה מספר מה שנוסף בהם מבני עשרי' כמספר מה שחסר מהם מבני ששים שנה וזה מורה על עוצם השגחה השם יתעלה בהם להחיותם הזמן האפשרי וזה שאתה תמצא לפי הנהוג כי האנשים הקרובים לעשרים שנה הם רבי המספר מאד מאנשים הקרובים לששים שנה כי מה שיגיעו מזה המספר הם מעטי המספר. ואחשוב כי במספר הראשון לא נמנו הלוים ולא נהנו בקע לגלגלת למלאכת המשכן כי הוא רחוק שיסכים במקרה המספר הראשון עם הלויים למספר השני בזולת הלויים ואולם כשהיה הראשון בזולת הלויים גם כן היה אפשר לפי מה שזכרנו וכבר יורה שישראל היו מושגחים בזה

האופן גם בהיותם במצרים מהרבוי העצום שנתרבו שם במעט מהזמן. שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגומ'. אחשוב כי הרצון באמרו במספר שמות שהם מנו השמות לכל זכר ולא מנו האנשים בעצמם כדי שלא יהיה בהם נגף בפקוד אותם כמו שהתבאר מדברינו בפרשת כי תשא וזה אמנם היה באמצעות נשיאי השבטים שלקחו שמות כל שבט לגלגלותם ומנו כל השמות הנכתבים כדי שלא ימנו האנשים בעצמם ונמנו כל יוצא צבא כי הכונה היתה שילחמו עם שבע עממין ויכבשו הארץ ורצה השם ית' שיפקוד אותם כדי שיתברר להם הפלגת השגחת השם ית' כשיפקדו אחר המלחמה ולא יפקד מהם איש כמו שנמצא זה העניין במלחמת מדין אלא שגרם החטא ונתאחרו במדבר עד תום ארבעים שנה ונכלל תועלת שני והוא שכבר נתיחסו כלם על משפחותם לבית אבותם על ידי משה ואהרן שהיו נביאים.

במדבר

פרק ב

פסוק ב

וחנו בזה האופן והיה אפשר מפני זה שיעזרו אנשי המשפחה קצתם בקצת לכל מה שיצטרך מפני היותם חונים זה אצל זה עם שבזה גם כן הכלל מהתועלת שהיה כל עניינים מוגבל באופן שלא תהיה קטטה בעניין חנייתם והנה הגבילה התורה כשיעמוד היותר נכבד שבשבטים במקום היותר נכבד ולזה היו הלויים עומדים סביב למשכן העדות לגודל מעלתם בעבודת השם יתעלה והנה היותר נכבדים מהם היו חונים לפאת מזרח והם משה אהרן ובניו כמו שנזכר בזאת הפרשה והנה היתה הפאה ההיא יותר נכבדת לפי ששם פני הקדש וקדשי הקדשים ר"ל שפתחיהם היו לפאת מזרח והנה אחר הפאה המזרחית היתה הפאה הדרומית היותר נכבדת וזה מבואר מאד לפי מה שקדם בעניין הקרבנות ולזה היו חובים שם בני קהת שהיתה עבודתם יותר נכבדת מהדרומית כך המערבית המקבלת לה יותר נכבדת מהצפונית שהיא המקבלת לפאה הדרומית ולזה היו חונים בני גרשון לפאת המערבית ובני מררי בפאה הצפונית כי עבודת בני גרשון יותר נכבדת באופן מה מעבודת בני מררי כמו שיתבאר בזאת הפרשה ובזה האופן גם כן היו חונים השבטים סביב למחנה לוייה ולזה היה שבט יהודה חונה לפאת מזרח להיותו היותר נכבד כי ממנו הוגבלה להיות המלוכה והיו חונים עמו השבטים שנולדו אחריו מלאה על מדרגותיהם והם ישששכר וזבולון ולהיותו ראובן היותר נכבד אחריו כי הוא הבכור ליעקב וללאה היה חונה לפאת דרום והיה חונה עמו שם השבט שנולד

אחריו והוא שמעון והיה שם עמהם גד שהוא הראשון שנולד משפחות לאה ואחריו היו בני רחל היותר נכבדים ונתנה הגדולה לאפרי' כמו שהתבאר מברכת יעקב לו והיו חונים לפאת מערב והיו חונים אצלו מנשה ובנימן כי הם מבני רחל ונשארו השבטים הנשארים בני השפחות והם היותר נכבד מהם דן כי הוא הראשון שנולד מבני השפחות וממנו עתיד להיות שופט מושיע ישראל כמו שהתבאר מברכת יעקב ולזה היה זה הדגל בשמו והיה אצלו מטה אשר שהיה בן שפחת לאה לכבוד לאה ואחריו היה מטה נפתלי שהוא משפחת רחל:

פרק ג

פסוק ו

והנה נתייחד שבט לוי לשמור משמר' בית המקדש ולעבוד עבודתו להוסיף מעלה למשכן בנפש כי זה השבט הנבחר נתייחד לבד לזאת העבודה וכבר נתבאר עניין השמירה והעבודה בג"ה בפרשת קרח כי ענייניה היה גם כן לתת גדולה לבית הקדוש בנפש כי מדרך הבתים הגדולים שיהיו בו שומרים ושוערים. והנה להראות מעלת הלוים שכבר נתייחדו מבין שאר השבטים לעבודת השם יתעלה לא התפקדו בתוך בני ישראל וכן לתת מעלה גדולה בנפש לעבודה הנכבדת אשר במקדש נתייחדו העובדים מזולתם מהאנשים והנה הזר הקרב במיתה בידי שמי':

פסוק יב

ואני הנה לקחתי את הלויים מתוך בני ישראל וגומ'. כבר בארנו במה שקדם בפרשת בא אל פרעה שבכור אדם נוהג בחוצה לארץ ואמנם בכור בהמה אינו נוהג אלא בארץ והנה פטרו הלוים הבכורות מישראל לפי המספר ושאר הבכורות נתנו כל אחד מהם חמשת שקלים לאהרן ולבניו והם חמשת סלעים של כס צרוף שהם כמו ארבע אונקיות שלנו ואולם בבכורות הבהמה לפי שאין עיקרם נוהג בחוצה לארץ לא נמנו אבל לוקחו בכללו' הלויים ובהמתם תחת בכורות ישראל ובכורות בהמותיהם מזולת מניין בבכורות הבהמות ואמנם הוצרך להזכיר בכורות הבהמה ואם אינם נוהגי' בחוצה לארץ לפי שהוא ראוי שהבכורות בעצמם שהוצלו מהנגף בנגוף השם כל בכור בהמה יותר ליי' בהם כבוד באופן מה ואם לא היה אפשר שיהיו קדושים בעצמם ולזה אמר בכללות שכבר נלקח לש' ית' בהמת הלויים תחת בכורות הבהמה וכבר הרחבנו המאמר בזה בפרשת בא אל פרעה.

פסוק כה

והנה תמצא בזה המקום במשמרת בני גרשון שהוא למטה ממשמרת בני קהת כי משמרת בני קהת היתה בדברים הפנימיים שהיתה בהם יותר מהקדושה ואמנם היה

במשמרת מזבח החיצון להתיחסות אשר לו עם מזבח הזהב כמו שזכרנו במה שקדם עם שממנו ילקח האש אשר יקטירו בו קטרת הסמים במזבח ולזה נעשו בני אהרן כשהקטירו קטרת הסמים במזבח הזהב באש זרה שלא לוקחה ממזבח הנחשת ואולם משמרת בני גרשון היתה בדברים היותר נכבדים שבדברים החיצוניים והפנימיים מהם כי קלעי החצר הם יותר נכבדים מהקדשים כי הם פנימיים מהם ולזאת הסבה התבאר שהאהל ומכסהו יותר נכבדים מהקדשים והבריחים והעמודי' והאדני' ולזה התבאר שמשמרת בני גרשון יותר נכבדת ממשמרת בני מררי כי משמרת בני גרשון היתה המשכן והאהל מכסהו ומסך פתח אוהל מועד וקלעי החצר ומסך פתח החצר ואת מיתריו משמרת בני מררי היתה קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו וכל כליו וכל עבודתו ועמודי החצר ואדנים ויתדותם ומתריהם ויסדה התורה שיהיה הזר הקרב במיתה כדי שישלם בסדור אלו הדברים הנכבדי' אשר במקדש באופן שיהיה איש על עבודתו ועל משאו ושיסדרו זה אהרן ובניו וישימו איש על עבודתו ועל משאו להסיר מהם המחלוקת ולסבב שישלם הסדור באלו הדברים.

פרק ד

פסוק ב
והנה למעלת הדברים היו משמרת בני קהת מכסים אותם

פסוק ה
אהרן ובניו תחלה קודם שיגעו בהם בני קהת כדי שלא יגעו אל הקדש זולתי הכהנים שהיו מיוחדים לעבודות הנכבדות

פסוק טז
ואולם **שמן המאור וקטרת הסמים ומנחת התמיד** והוא מנחת חביתין של כהן גדול ושמן המשחה לא היו נושאים אותם בני קהת לסבה הנזכרת והיה זה נשא על ידי הכהנים

פסוק כב
נשא את ראש בני גרשון גם הם לבית אבותם למשפחותם. כבר זכרנו הסבה בהיות עבודת הלויים על פי אהרן ובניו ולהיות עבודת בני קהת יותר נכבדת היתה משמרתם ביד אלעזר להיותו יותר נכבד מאיתמר ועבודת בני גרשון ובני מררי היתה משמרתם ביד איתמר:

פסוק כג
והנה היו הלויים פסולין לזאת העבודה בהיותם יותר מבני חמשים שנה להיותם אז חלושי כח מלשאת הדברים הכבדים ובהיותם בפחות משלשים שנה ג"כ היו פסולין כי

לא היו שלמי ההויה והמוסר ולזה לא היו עובדים אז באלו העבודות וכבר יתבאר זה ביאור יותר ארוך במה שיבא בג"ה:

פרק ה

פסוק ב

צו את בני ישראל וישלחו מן החנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש. אחר שסדר עניין המחנה במה שיישיר אל השלמות והטוב זכר מה שיסיר ממנו הרע והפסד הסדר וכבר ביארנו בספר ויקרא התועלת המגיע מעניין הטמאות על מדרגותיהם וזכר תחלה שלוחם מן המחנה על מדרגותיהם והתחיל מהחמור וסיים בקל וזה כי הצרוע ישולח חוץ למחנה ישראל כמו שקדם להיות עניין טומאתו יותר רב ההפסד. ולזה אמר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו ואולם הטמא מת אין שלוחו כי אם חוץ למחנה שכינה להיות עניינו מעטי ההפסד ואמנם היה זה להעיר על מה שזכרנו בספר ויקרא מעניני הטומאות ולזה מצאנו שגם המת אפשר שיכנס במחנה לויה שנאמ' ויקח משה את עצמות יוסף עמו ולפי שממחנה אח צוה לשלח אלו הטמאים בכללם ואין שם מחנה יחייבנו כולם לצאת חוץ זולת מחנה שכינה. הנה הוא מבואר שהמחנה הנזכר בזה המקום הוא מחנה שכינה וזה גם כן דבר למד מעניינו כי הדברים היו קודם זה בעניין זה המחנה בעבודת בני קהת ובני גרשון ובני מררי והנה זה השלוח ממחנה שכינה הוא מצות עשה ולא הבדיל באלו הטמאות בין זכר לנקבה ובין קטון לגדול וזה אמרו מזכר עד נקבה תשלחו מחוץ למחנה והוא מבואר שהאנדרוגינוס הוא נכלל בזה וכל שכן הטומטום וזה מבואר מעצם אלו הטמאו' ומהלשון הנזכר בזה המקו' וזה כי האנדרוגינוס אם היה כמו ממוצע בין הזכר והנקבה הנה הוא נכלל במה שאמר מזכר ועד נקבה תשלחו כי הזכר והנקבה הם הקצוות והוא מה שביניהם והנה מההדרגה הנזכרת בזה המקו' בעניין אלו הטמאו' למדנו שהזב ישולח חוץ למחנה לויה וזה כי המצורע שזכר ראשונה יחוייב שישולח חוץ לשלש מחנות והטמא מת שזכר באחרונה לא ישולח כי אם חוץ למחנה שכינה הנה יחוייב שיהיה האמצעי ביניהם כיצד טומאתו שהיא יותר קלה מטומאת צרעת ויותר חמורה מטומאת טמא מת ואמרו לא יטמאו את מחניהם אשר אני שוכן בתוכם הוא אזהרה לגדולים שהם טמאים שלא יטמאו המחנה שולחו ממנו אלו הטמאים בכללם והוא המקדש:

פסוק ו

איש או אשה כי יעשו מכל חטאות האדם למעול מעל ביי' וגומ'. ר"ל בחטאת האדם מה שיחטא האדם לחבירו כמו שגזל ממנו או שכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד

ואמר למעול מעל בה' שכחש בעמיתו ונשבע על שקר וכבר נתבאר בסוף פרשת ויקרא דין זה העניין בכללות ולא נשנית זאת הפרשה בזה המקום כי אם מפני מה שנתחדש בה והוא שאם מת הנגזל ואין לאיש גואל להשיב האשם אליו הנה ישיב האשם עם החומש לכהן ואחר יביא אשמו לכפר עליו כי לא תשלם לו הכפרה בעוד שהוא מחזיק הגזל ומה שאמ' והתודו את חטאתם אשר עשו למדנו שחייב החוטא להתודו' על חטאו ואף על פי שכבר נענש עליו הלא תראה שזה הגוזל שהו' משיב הגזלה ומוסיף חומש ומביא קרבן חייב להתודות ולזה יתבאר שכל חייבי מיתה חייבי' להתודות כדי שתהיה להם כפרה כי העונש לא יכפר עליהם בזולת הווידוי וכבר יתבאר זה גם כן בכללות לפי מה שמצאנו שעל קרבנות היו הבעלים מתוודים וזה מבואר בהרבה מהם והנה החומש אינו מעכב הכפרה שנאמר האשם המושב ליי' לכהן והנה האשם הוא קרבן שנ' והשיב אשמו בראשו וידמה שזכר בזה המקום בזאת הפרשה להסיר הרע מהמחנה אשר יביא למריבה וקטטה והוא שיהיה האדם נזהר מלהחזיק בממון חבירו שלא כדין ולא יסמך על חולשת שכנגדו שאין לו גואלים כי התורה שמה גואליו היותר נכבדים שבישראל להשיב האשם עליהם כדי שלא יהנו לו מעשיו המגונים:

פסוק ח

וראוי שתדע שהכהן המכפר עליו באיל האשם זוכה בכסף הגזל אם מת הנגזל ואין לו גואל שנאמ' והיה האשם המושב ליי' לכהן מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו. למדנו מזה שהכהן הזוכה באיל האשם זוכה עוד בכסף האשם ולזה אמר מלבד וזהו סבת זכותו בו מפני שהוא יכפר בו עליו ולפי שבארנו בפרשת צו באשם שאשר יכפר בו לו יהיה ביאר בכאן שגם הכסף אשר עליו בא האשם יזכה בו הכהן המכפר בו והם אנשי המשמרת המשמשים אז כי כבר נקרא מכפר הראוי לכפר אז כמו שנתבאר במה שקדם.

פסוק ט

וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה. לפי שזכר כסף האשם מחוייב לתת לכהנים העובדים אז זכר בזה המקום הדברים שהם בבחירת הבעלים לתתם לכל כהן שירצו והם הדברים שלא יהיו מצורפים לקרבן כמו תרומה גדולה וחלה ומה שידמה לה מהמתנות שלא יצורפו לקרבן ואולם התרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן קדש הקדשים שהם להקריב קרבן כמו העניין בחלות תודה הנה תהיה תרומת החלות ההם לכהן המקריב התודה כמו שנזכר בפרשת צו ולזה סמך זה העניין לכסף האשם שזוכה בו הכהן המקריב האשם כי כמו כן יזכה בתרומת חלות התודה ההן המקריב התורה ואולם קדשיו שאין נמשכין לקרבן הם לבעלים לתתם למי שירצו מן הכהנים ולזה אמר איש את קדשיו לו יהיו איש אשר יתן לכהן לו יהיה:

פסוק יב

איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל. הנה סמך זאת הפרשה לפרשה הקודמת שהיתה תכליתה להסיר מחלוקת וקטטה מישראל בכללם כי זאת הפרשה הוא להסיר הקטטה מהבית הנה שלום הבית קודם לשלום העם לפי מה שנתבאר בפילוסופיא המדינית ואולם התחילה התורה מהשלום היותר נכבד המאוחר בסדר וסיימה בקודם בסדר כמו שנבאר וזה ממנהג התורה במקומות רבים ולפי שבסוף העניין ביאר שהעניין הוא בספק אם נטמא אם לא נטמאה ולברר האמת ישקוה מי המרים המאררים הוא מבואר שצרך שיפורש זה המאמר באופן יסכים אל שיהיה העניין בספק אם נטמאת אם לט נטמאת והנה השטייה והמעילה היא לפי הנראה מזאת הפרשה שעברה על צואתו ונסתרה עם מי שקנא לה ואמר שלא תסתר עמו לחשדו אותה שתזנה עמו וזה מבואר מצד הוראת הגדר כי הרצון בקנוי הנזכר בזאת הפרש הוא מה שזכרנו והנה הקנוי צריך שיהיה ידוע על פי עדים שנאמר וקנא את אשתו ואולם בסתירה יספיק עד אחד שנאמר ועד אין בה והנה התנה בזה בזאת הפרשה תנאים רבים כי לא תשלם השקאתה מי המרים אם נפל אחד מהם. התנאי הראשון הוא שיהיה עניין מעילתה במה שמביא לחשוד שישכב איש אותה אבל אם עברה על צואתו בדברים אחרים אין להם רושם בזה לא ישקנה מי סוטה. והשני הוא שיהיה איש מי שקנא לה בעלה ממנו יתכן כי שישכב איש אותה שכתב זרע ולזה אם היה קטן או סריס או שקנא לה שלא תסתר עם בהמה לא ישקנה מי סוטה. הג' הוא שיהיה נעלם מעיני אישה אם שכב איש אותה אם לא שאם היה יודע בודאי שהיא טמאה או שהיא טהורה לא ישקנה מי סוטה. הרביעי הוא שתסתר עם מי שקנא לה זמן יתכן בו שנטמאה שנאמר ונסתרה והיא נטמאה ואין הרצון בו שנטמאה ודאי שהרי יחוייב שיהיה הדבר בספק כמו שזכרנו אבל ירצה בזה שתסתר עמו שיעור טומאה. החמישי הוא שלא יהיה עד בה שנטמאה שאם העידו עדים שנטמאה בודאי אינה שותה וזהו אמרו ועד אין בה ואפשר שירצה בזה שאע"פ שאין שם עד שלם על הסתירה ר"ל שאין שם שני עדים אבל יש שם עד אחד הנה יביאה עד ההוא לשתות מי סוטה וזה כי עד האחד מביא לשבועה שנאמר לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת הוא דאינו קם אבל קם הוא לשבועה כ"ש בזה המקום שרגלים לדבר שהרי קנא לה ונסתרה. הששי הוא שלא תהיה אנוסה וזה שאם נטמאה באונס אין צריך לומ' שאינה שותה שאפילו נטמאה ברצון אינה שותה כיון שנטמאה בודאי אבל אינה אסורה לבעלה מפני זה כיון שהיא אנוסה. ואולם אשת כהן אסורה לו אם נבעלה אפילו באונס כיון שבעלה בעילה אסורה כמו שנתבאר בפרשת אמור אל הכהנים. השביעי

הוא שעבר עליו רוח קנאה וקנא את אשו קודם זה באופן שנתבאר ונודע שכבר קנא לה וזה יהיה בשני דרכים האחד שיהיה קנויו לו בסבת חשד טומאה שיש לבעלה עליה. והב' הוא שיקנא לה מזולת שראה בה דבר יביאהו לחשוד אותה ולזה אמר ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשו והיא נטמאה או עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשו והיא לא נטמאה ונסתרה אחר זה ונסתפק אם נטמאה אם לא נטמאה. וכבר ידענו שהקנוי הוא קודם לסתירה והוא סבה שתשתה האשה מי סוטה מצד הסתירה כי כבר קרא המנחה מנחת קנאות למדנו שהקנוי הוא הסבה להיותה שותה מפני הסתירה ואילו היה קנוי מאוחר לא יהיה הקנוי סבה לזה כיון שלא חטאה אחר הקנוי אך תהיה הסתירה סבתו ולזאת הסבה גם כן אמר בסוף זאת תורת הקנאות למדנו שהקנוי הוא הסבה להיות בכל זה. ויתבאר זה ביאור שלם ממה שאמ' או עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו שבזולת סבה אחרת קנא לה. ואם לא עשתה אחר הקנוי דבר למה תשתה ואין שם מה שיביא לחשוב בה שנטמאת והנה כשהיה הענין כן יביא האיש את אשתו אל הכה לברר הענין וכדי שישמע ה' ית' לקולו להראות ברור הענין כן יביא את קרבנה עשירית האפה והנה יהיה קרבנה קמח שעורים ולא סלת מצד גנות הפועל הזה רצתה התורה שיהיה קרבנה היותר פחות שאפשר. ולזה היתה מנחתה באה מן השעורים ומן הקמח שלהם לא מן הסלת והזהירה התורה שיוסר היופי מזאת המנחה ר"ל שלא תהיה בלולה בשמן ולא יתן אצלה לבונה כי היא אינה רק להזכיר עונה אם חטאה. ולזאת הסבה רצתה התורה שיתנו המים הקדושים אל כלי חרש להסיר הכבוד מזה העניין הנעשה בסוטה כדי ליסרה ומזה המקום למדנו כי כל הנעשה בזה העניין ראוי שיעשה בצד היותר מגונה שאפשר והנה יהיו המים קדושים בשיניחום תחלה בכלי שרת:

פסוק יז

ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן. רצה הש' ית' שילקחו העפר מהמקום ההוא הקדוש להוסיף מעלה למי המרים כדי שתירא האשה מהקל בעניין אלו המים. ולזאת הסבה נמחה בהם השם הכתב בקדושה עם שמצד הקדושה יהיה העניין בשתיית אלו המים יותר נאות להעשות בו זה המופת הנפלא כמו שראינו בעניין הארון מצד קדושתו אמר ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו וראינו שמתו מאנשי בית שמש כי ראו את אדון יי' ולפי שסמך העפר שיהיה בקרקע המשכן אל המם הקדושים וידענו שהמים יתקדשו לפי שעה כשישימום בכלי שרת כן העפר אם הושם לפי שעה בקרקע המשכן יספיק לעניין מי סוטה ואמר ונתן הכהן אל המים להורות שצריך שיהיו המים תחלה בכלי חרס קודם שישים בהם העפר ולפי שאמר אל המים למדנו שיהיה בו מן

העפר שיעור מתיחס לפי המים ולזה הוא מבואר שצריך שיהיה העפר נראה במים בדרך שישאר שם המים על המים ההם כי כבר נקראו מים אחר נתינת העפר בהם אמ' ומחה אל מי המרים ולפי שנקרא מי המרים קודם שימחו בהן האלות ידמה שיהיה משים בהן דבר מר נקראו בעבורו מרי' וכל זה יהיה להוסיף זרות וקושי בזה העניין כדי שיוסרו הנשים מעשות כזאת ולזאת הסבה ג"כ היה מנוולה כשהיה פורע את ראש ואי אפשר שנקראו מרים על שם סופם כי אולי לא נטמאה ולא ישיגנה מרירות מזה ועוד כי אין באלו המים עדין מה שישיגנה מרירות בסבתם כל זמן שלא נמחו בהן האלות:

פסוק יח

והעמיד הכהן את האשה לפני יי'. ר"ל שהיה מעמיד פניה לפאת מערב שיה בו קדש קדשים והיא היתה לפאת מזרח:

ופרע את ראש האשה. כדי לנוולה וראוי שתדע שאם היתה נדה אינה שותה שנאמר ונתן על כפיה את מנחת הזכרון ואם היתה טמאה לא יתכן שתושם המנחה על כפיה. והנה צוה לתת על כפיה את מנחת הזכרון כדי ליגעה להוסיף בזה העניין קושי וזרות והנה היה בזה תועלת עוד כי אולי תחרד מפני הקושי המגיע לה בכל אלו הדברים מהבושת והצער ואולי יביאה זה אל שתודה האמת ולא ימרה השם ונכתב בקדושה על המים ומזה למדו רז"ל שהיו מתחכמים בכל עוז שתודה האמת כדי שלא ימחה השם הנכתב בקדושה על המים אם לא לאשר היא טהורה להראות שלא נטמאה:

פסוק יט

והשביע הכהן את אשה. לא שתשבע מעצמה כי למעלת הכהן יהיה רושם כשתחול עליה הקללה הזאת אם נטמאה יותר מהרושם המגיע אם תקלל את עצמה:

ואמר אל האשה אם לא שכב איש אותך ואם לא שטית. שטייה של טומאה בהיותך תחת אישך עם אי זה שיהיה הנה תהיה נקייה ממי המרים המאררים שלא יזיקו אותך האלות הנחמות בהם והנה הקדים המאמר בהיותה נקייה לפי שזה הוא הראוי לה עם שצריך שתהיה הפתיחה בטוב ואחר זה ביאר איך יהיה העניין אם נטמאת ואמ' ואת כי סטית מעת היותך תחת אישך וכי נטמאת בזאת השטייה עם איזה שיהיה ונתן איש בך את שכבתו מבלעדי אישך:

פסוק כא

יתן יי' אותך לאלה ולשבועה. למדנו מזה המקום שהקללה עם הזכרת השם הנכבד תקרא שבועת האלה והנה זאת ההשבעה הוא שתאמר אמן אמן ותקבל עליה אלו הקללות אם נטמאה. ר"ל שתהיה ירכה נופלת ובטנה צבה לזה תאמר אמן אמן על שתי אלו הקללות ולמדנו מזה המקום גלגל שבועה כי הוא לא השביע אותה אם נטמאת

מאיש זה אבל נטמאת משום איש שבעולם שנאמר ויתן איש בך את שכבתו והנה הזכיר הירך תחלה כי הוא התחיל בעבירה תחלה בפסקה רגליה לזה הנואף ושלמות העבירה היה בבטן ואחר זה הפך הסדר להיות עיקר העבירה בבטן ושם ג"כ יבואו המים תחלה:

פסוק כג

וכתב את האלות. הוא מאמר הכהן אם לא שכב אותך וגו' עד סוף דברי הכהן. ואמנם אמר האלות האלה כי הכתוב קרא שבועה אמרו אם לא שכב ג"כ קרא שבועה אמרו וכי שטית:

ומחה אל מי המרים. למדנו מזה שהוא ראוי שיהיה זה הכתב ראוי להמחות שנ' וכתב ומחה ולפי שנ' אחר זה והשקה את האשה למדנו שהוא ראוי כשיכתוב האלות האלה למחותם אל מי המרי' שיהיה מבואר לו שהיא תשת' את מי המרי' שנ' וכתב ומחה והשק' ולזה הוא מבואר שראוי שנחקור תחלה אם היא טמאה בכל הפני' שאפשר להביאה שתודה זה העניין אם היה אמת כדי שלא יביא העניין בסוף אל שיחה הש' הנכתב בקדושה ולא תשתה:

פסוק כה

והניף את המנח' לפני יי'. כמשפט שאר המנחו' שטעונו' תנופה:

והקריב אותה. את המנחה. למדנו שטעונה הגשה כשאר מנחות:

פסוק כו

וקמץ הכהן מן המנחה את אזכרתה. הוא שיקח מהקמח מלא קמצו והוא הנקרא אזכרתה מצד היותו למזבח כי אין שם לבונה והקטיר המזבח הקומץ ההו' ואחר ישקה את האשה רוצה לומר כי מה שאמרנו שישקה את האשה את המים לא היה אלא אחר השבעת הכהן אותה באופן הנזכר והנפת המנחה והקטרת הקומץ כמשפט והנה עניין זאת המנחה הוא כאלו יבקש הכהן מהש' יתעלה להזכיר את עונה בשיתן את ירכה נופלת ובטנה צבה כששותה אלו המים:

פסוק כז

והשקה את המים. לא היה צריך לומר שכבר אמר ואחר ישקה את האשה את המים ולזה יחוייב שלא יהיה הרצון בו לצוות הכהן שישקנה אך יהיה ענייננו שאם היה שהשקה אותה הכהן הנה יתברר בהם אם נטמאת אם לא נטמאת והנה למדנו מזה המקום שאם אמרה איני שותה אחר כל זה הרשות בידה כיו שתודה שנטמאה ועוד כי כל עצמם לא באו המים אלא לברר אם נטמאת אם לא נטמאת וכיון שנתברר זה על פיה לא נצטרך להשקותה:

פסוק כח

ואם לא נטמא' האשה וטהורה היא ונקתה. ר"ל שתנקה ממי המרים המאררים שלא תנזק בהם כמו שאמר הנקי ממי המרים ואמר אחר זה ונזרעה זרע להורות שקודם שיתברר שהיא טהורה אי אפשר שתזרע זרע כי היא אסורה לבעלה כי הדברים ק"ו אם מספק נאסרה לבעלה כ"ש כשהיה ודאי שנטמאה:

פסוק כט

זאת תורת הקנאות וגו'. שיהיה סבה היותו מקנא לה חשדו אותה ששטתה מעת היותו תחתיו ונטמאה עם איש אחר מצד מה שראה מעניינה עם האיש ההוא אשר יפול בו אצלו ספק שמא היא נטמא כגון שראה שנתייחדה עמו ועמדו כשעור טומאה ולזה קנא לה שלא תסתר עם מי שחשד אותה שזנתה עמו:

פסוק ל

או איש אשר תעבור עליו רוח קנאה. בזולת סבה אחרת תביאהו אל זה ר"ל שלא ראה בה דבר מגונה אבל עברה עליו רוח קנא וקנא אותה באון הנזכר אין הבדל בין שני אלו הדברים בעניין השקאת הסוטה כיון שקנא לה ונסתרה כי אולי יחשוב חושב כי כשהיה הענין בזה האופן השני שלא יצטרך לגלגל עליה שבועה אם שטית טומאה מעת היותה תחת אישה ולזה הוצרכה התורה להזכיר כי הדין אחד בשני אלו הדברים:

פסוק לא

ונקה האיש מעון. ר"ל שהאיש ההוא ינקה מעון אל החשד שהיה חושד אשתו כי זה הדבר יסיר החשד ההוא מלבו:

והאשה ההיא תשא את עונה. אם נטמאת. ומזה המקום נלמד שיש קצת עון בחשד שיחשד אדם זולתו בדבר שקר או ירצה בזה שהאיש ההוא ינקה מעונש בזאת השקאה וזה שאם לא יקפיד האדם באשתו כשתמעול בו מעל ותשטה טומאה תחתיו הנה באמת ישיגהו עונש על זה מהשם יתעלה כי היא אסורה לו ויהיה עמה באיסור ועל ידי ההשקאה הזאת תשא היא לבדה העונש הראוי ונקה בעלה ממנו וכבר בארו רז"ל שאם נקה האיש ההוא מעון בזה המים בודקין את אשתו לא בזולת זה כעניין לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנ' גו'. וזה דבר אמתי בלי ספק נלמד אותו מדברי הנביאים והסבה בזה כי הבאת העונש על המרי הוא השגחה מה מהש' יתע' ומי שהוא בתכלית הרוע יסתיר השם יתעלה פניו ממנו ולא יוכיחנו על עונו להשיבו לטוב כמו שאמר מיעד רע ואנכי הסתר אסתיר פני מהם:

פרק ו

פסוק ב

איש או אשה כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר יי'. ר"ל שיבאר שהוא נודר נדר נזירות ותהיה כונתו לשמים והנה סמך זאת הפרשה לפרשת סוטה שעניינה להסיר הקטטה וההפסד מהבית ולפי שזאת הפרשה הוא להשקיט הריב והפסד מהאד' בעצמו מצד תשוקתו הגופית אשר יביאהו לחטא ושקטת זה הריב הוא ממה שיקדם בסדר בענין שלום הבית ושלום המדינה ולזה שמתהו התורה אחרון בסדר ועניין זאת הפרשה הוא לרפואת מי שיצרו גובר עליו כי הוא צריך שיזיר עצמו מן היין כי היין הוא סבת חזקה להגביר היצר הרע ולהמשך ממנו ההספד והגנות במדות ובעיון ולזה יהיה תועלת עוד בסמיכות זאת הפרשה לפרשת סוטה אמרו ז"ל כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין והיה זה כן כי היין הוא סבה חזקה להמשך אל המשגל והנה אמר כי יפליא לפי שאמר איש או אשה היה חושב יחשב שלא ינהג זה הדין אלא בגדולים ולזה אמר אחר כן כי יפליא ר"ל שמעת אשר מדרכו שיפליא יכנס בחק זאת המצוה וכן הענין במה שאמר ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע. ואשה כי ישכב איש אותה שכבת זרע. ואשה כי תהיה זבה מבשרה שהרצון בכל אלו אפילו קטן או קטנה כשתגיע לזמן שיכן שימצא זה בהם וכן בזה המקום אף על פי שאמר איש או אשה כיון שאמר אחריהם כי יפליא ולא אמר כי ידור נדר למדנו שמעת שיתכן בו שיפליא הוא נכנס בגדר זאת המצוה והנה שערו חכמים שה ישלם בכמו שנה אחת קודם היותו גדול וזה יהיה כשיאסר הקטן מעצמו אמנם האב מזיר את בנו בנזיר קודם זה הזמן אם יראה שיצטרך לו והראיה שהאב מזיר את בנו בנזיר מה שראינו בשמשון ושמואל שנהגו בנזירות מזולת שנדרו בנזיר אבל הסכימו אבותיהם בזה ואם תאמר שגם האם תזיר את בנה בנזיר כמו שראינו בחנה ואשת מנוח אמרנו לך שמצאנו שנדרי הבת תלתה התורה קיומם והפרתם באב ולא באם ומזה המקום נתבאר שאין רושם להם בעניין נדרי זרעה ואיך יהיה זה והנה אינה מושלת גם על נדרי עצמה כי הבעל מיפר נדריה אם ירצה כמו שיתבאר והנה בארה התורה שאם נדר בנזיר סתם כל דיני נזירות חלים עליו והסבה בזה כי עניין הנזירות לא ישלם התועלת בו בזולת כל אלו הדברים הנזכרים בו כמו שנבאר בג"ה אחר באורינו דברי זאת הפרשה. ומזה המקום למדנו שמי שנדר לקיים קצת דיני נזירות יחוייב לו שינהג בכלם כי התורה חייבה זה:

פסוק ג

מיין ושכר יזיר. ר"ל מכל יין חדש או ישן ונקרא היין ישן שכר להיותו יותר חזק ויותר משכר וכן היין או השכר שנשתנה ונעשה חומץ אסור לנזיר לשתות מהחומץ שנאמר

וחומץ שכר לא ישתה ואין צריך לומר החומץ שהוא מן היין בעצמו אבל אפילו נשרו ענבים במים או במשקה אחר אסור לו לשתותו שנאמר וכל משרת ענבים לא ישתה ואין צריך לומר זה שהוא באופן מה מסוג היין אבל גם הענבים אסור לו לאכלם לא הלחים לבד אלא אפילו היבשי' שנ' וענבים לחים ויבשים לא יאכל:

פסוק ד

כל ימי נזרו. הם הימים שנדר שינהג בהם בנזיר ואפילו הם אלף יום או יותר אלא שאי אפשר שיהיו פחותים משלשים יום כמו שיתבאר בזאת הפרשה והוזהר עוד שלא יאכל והנה החרצנים הם הגרעינים אשר בתוך גרגיר הענבים והזג הוא הקליפה אשר מחוץ וזה כלו להבדילו מגפן היין תכלית ההבדל והנה אמר כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין ר"ל כל הימים שהוא נפרש מכל אשר יעשה מגפן היין לפי מה שקדם הוא מוזהר שלא יאכל גם הפסולת כמו החרצנים והזגים:

פסוק ה

כל ימי נדר נזרו תער לא יעבור על ראשו. אין ראוי שתבין שיהיה מותר לו להסיר תערו כדהר אבר זולת התער שהרי ביאר אחר זה שהוא מחוייב לגדל שערו כל ימי נדר נזרו ואמנם דבר הכתוב בחוה ואחר תער ואחר שאר הדברים המסירים השער כלם באזהרה ולפי שאמר לא יעבור על ראשו ולא אמר לא יעביר על ראשו למדנו שהמעביר תער על ראש הזיר עובר בלאו אחד המגלח ואחד המתגלח:

עד מלאת הימים אשר יזיר להשם קדוש יהיה. למדנו שאם היה נזיר כל ימיו כמו שמשון אסור לגלח כלל והנה זאת הקדושה הוא שיגדל פרע שער ראשו והנה הרצון בפרע הוא גדול השער כמו שאמ' במצורע וראשו יהיה פרוע שאין הרצון בו גלוי הראש שהרי נאמר ועל שפם יעטה אבל הרצון בו השבתת הגלוח וההשבתה זו הוא גדול השער כי כשלא יגלחוהו יגדל ולפי שגדול השער לא יהיה באופן שיתכן שנאמ' שנשבת הגלוח ממנו בפחות משלשים יום למדנו מזה שהנזירות אינו נוהג פחות משלשים יום כי לא יהיה גדול פרע פחות מזה לפי מה שנתברר מהוראת הגדר ולזה יתבאר שמי שנדר בנזירות יום אחד או פחות משלשים יום הנה הוא חייב שינהיג בנזירות שלשים יום כי אין נזירות פחות משלשים יום אבל אפשר שיהיה יותר לפי מה שנדר שנאמר כל ימי נדרו:

פסוק ו

כל ימי הזירו ליי' על נפש מת לא יבא. לפי שטמאת מת הוא להעיר על חסרון החמר כמו שזכרנו במה שקדם והיתה הכונה בנזיר שיהיה נבדל מעניינים חמריים שהוא נוטה אליה לפי היכולת הנה מפני זה הוזהר מלהטמא למים ואפילו לקרובים כמו הענין בכהן

גדל ואמר לא יטמא להם במותם לפי שאינו מוזהר כי אם על טמאת מת לא לצרעתם ולזיבתם:

פסוק ז

כי נזר אלהיו על ראשו. אמר זה להורות על קדושתו שנתקדש בה מפני זה הנדר שנדר כשהיה הזירו להשם:

פסוק ח

כל ימי נזרו קדוש הוא ליי'. הורה בזה שהוא קדוש ליי' ואף על פי שאין לו שער אבל מצד עצמו:

פסוק ט

וכי ימות מת עליו בפתע פתאום. ר"ל שימות מת אצלו בפתע פתאום בדרך שלא היה יכול להמלט מלהטמא כי מצד מהירות בא המות למת ההוא והיה הנזיר במקו' שנטמא בו בהכרח אם מצד המגע והמשא ואם מצד האהל ובאר בזה שאף על פי שהו' אנוס הוא חייב בתגלחת ובקרבן והוא הדין בשוגג כי השגגה הוא אונס מה והוא מבואר:

וטמא את ראש נזרו. הורה שבהתחלת נזירתו היה טהור מזאת הטומאה ולפי שטמא ראש נזרו חייב בתגלחת ובקרבן להוציא מי שבאה לו נזירותו כשהוא טמא כמו שנדר נזירות בקבר שאינו מגלח ומביא קרבן על טמאתו:

וגלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו. ר"ל אחר שהזה עליו ממי חטאת בשלישי ובשביעי כדי שיהיה טהור בעת התגלחת שנאמר ביום טהרתו לפיכך אם לא הזה עליו ביו השביעי אינו מגלח עד שיהיה טהור:

פסוק י

וביום השמיני יביא שתי תורים. למדנו שהתגלחת קודם להבאת הקרבן כי הוא בא לקדש את ראשו שנטמא. ולא יתכן שיקדש ראשו אם לא יוסר תחלה השער שנטמא:

שתי תורים או שני בני יונה. ולא תור ובן יונה:

אל הכהן אל פתח אהל מועד. למדנו שהעלים מיטפלין בהבאתם עד שיביאם אל הכהן אל פתח אהל מועד:

פסוק יא

ועשה הכהן אחד לחטאת ואחד לעולה. למדנו מזה שחטאת קודם לעולה וכבר בארנו סבת זה בפרשת ויקרא:

וכפר עליו מאשר חטא על הנפש. רוצה לומר שנטמא למת:

פסוק יב

והזיר ליי' את ימי נזרו. ר"ל מכאן ואילם ולמדנו מזה שאין הבאת האשם מעכב נזירותו:

והביא כבש בן שנתו לאשם. להשלים כפרתו:

והימים הראשונים יפלו כי טמא נזרו. ר"ל הימים שנהג בהם נזירות לפי שכבר טמא נזרו וישוב להתחיל ימי מניין נזירותו ואין מתנאי הימים הראשונים שישארו ימים אחרונים מנזירותו כי כבר יקראו ימים ראשונים אף על פי שלא נשאר אלא יום אחד או קצתו:

פסוק יג

וזאת תורת הנזיר ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו אל פתח אהל מועד. ר"ל יביא את עצמו או אפשר שהרצון בזה שאם לא רצה לבא שם להביא קרבנותיו יכריחוהו על זה כדי שיביא קרבנותיו שהוא מחוייב בהם וכבר נתבאר סדר מעשה הקרבנות במה שקדם ושהחטאת הוא קודם לעולה ויביא עשר מצות ועשר רקיקין כמו שזכרנו בלחמי תודה והנה הבאת קרבנותיו קודם לתגלחתו בהפך מה שהיה בתגלחת הטומאה:

פסוק יח

וגלח הנזיר פתח אהל מועד את ראש נזרו. אי אפשר לומר שיגלח הנזיר בפתח אהל מועד ראש נזרו שנאמר ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש אשר תחת זבח השלמי' וזה מורה שאצל מקום האש שתחת זבח השלמים יהיה התגלחת והוא מבואר שאין הבעלים מבשלים השלמים במקדש ועוד שזה יהיה בזיון לאהל מועד שיגלח הנזיר את ראשו שם וכבר דקדקה התורה שלא לעלות במעלות על המזבח וכ"ש שראוי להשמר שם מהתגלחת:

פסוק יט

ולקח הכהן את זרוע בשלה מן האיל. רוצה לומר אחר שהוסר ממנו חזה ושוק שהוא לכהן יבשלו האיל בכללו ועמו יתבשל הזרוע שהוא לכהן ואף על פי שכבר נתבשל הזרוע שהוא לכהנים עם השאר שהוא לבעלים ולא נאסר מה שהוא לבעלים למדנו שבכמו זה השיעור לא יאסר הקדש מה שנתבשל עמו אבל בפחות מזה השיעור הנה יאסר השאר לבעלים והנה שערו ובמי' שהזרוע אחד מששים הוא מהשאר. ולזה למדנו מזה שמין במינו שנתבשלו יחד היה שיעורו בששים:

וחלת מצה אחת. למדנו מזה שאם היתה פרוסה פסולה לפי שאינה אחת וכן העניין אם היתה חסרה וכן העניין ברקיק המצה:

ונתן על כפי הנזיר אחר התגלחו את נזרו. לא היה צריך לומר אחר התגלחו את נזרו כי הזרוע הוא בשלה וכבר הושם באש שנתבשלה בו שער ראש הנזיר כמו שקדם ואולם בא ללמדנו כי זה לבד יעשה מענין קרבנותיו קודם תגלחתו לא הבאת קרבנותיו והסבה כשהיה זאת התגלחת אחר הבאת הקרבנות כי השיער הוא קדוש שכבר גדלו ליי' ולזה ראוי שיהיה עמו עם שלמות הבאת הקרבנות והסבה בגדול זה השער ליי' להעיר שגם במותרות החומר נשתדל שנשתמש בהם לעבודת השם יתע' וזה יהיה כשיכבוש תאות

החומר כפי היכולת וישתמש בהכרחי לבד לעבודת השם יתעלה ולזה התבשל באש שנשרף בו השיער איל הנזיר עם הזרוע שהוא לכהן:

פסוק כ

והניף אותם הכהן תנופה לפני יי'. כבר התבאר במה שקדם בספר ויקרא שהתנופה הוא כשיהיה מוליך ומביא מעלה ומוריד ושם התבארה הסבה בזה:

ואחר ישתה הנזיר יין. למדנו מזה שקודם זה הוא אסור בשתיית היין כי כל אלו הדברים יש להם מבא ברפואתו על תגבורת יצרו כמו שביארנו ולא ישוב לשתיית היין כי אם אחר השלם אלו דברים:

פסוק כא

זאת תורת הנזיר אשר ידור ליי'. רוצה לומר שהוא צריך שינהג איסור בכל הדברים שהנזיר מהם כאלו תאמר שיהיה נפרש מכל אשר יעשה מגפן היין ומהטמא למתי' ומלגלח ראשו:

קרבנו ליי' על נדרו. רוצה לומר שזאת קרבנו ליי' על נדרו שאי אפשר לו לשנות דבר בדבר הקרבנות לא לתוספ' ולא לגרעון:

מלבד אשר תשיג ידו. ר"ל שאם רצה להקריב לו בנדר ונדבה אפשר לו אבל לא יהיה קרבנו ליי' על נדרו זולת מה שנזכר והם הכבש והכבשה האיל כפי נדרו אשר ידור כן יעשה על תורת נזרו ר"ל שאם נדר נזירות הרבה צריך שינהג בכל אחד מהם כמו זה המנהג ואחר שזכר מה שיביא להסיר מלחמת האדם עם נפשו ויסיר הריב והקטטה וההפסד מהבית והעם בכללו וזכר זאת הפרשה והוא ברכת כהנים שהיא מעירה הערה נפלאה על עניין השלמות והשלום האמתי:

פסוק כג

דבר אל אהרן ואל בניו. למדנו שזאת המצוה היא לאהרן לבניו לבד והוא לברך את ישראל בכל יום בזה האופן הנזכר בזה המקום והנה לעומק זאת הערה לא תרגם בה אנקלוס דבר:

כה תברכו את בני ישראל. רוצה לומר בזה הלשון שהו' לשון הקדש והיה זה כן כי אם יעתיקו זה המאמר ללשון אחר אולי תפסד הכונה ותבלבל ובשם המפורש שנאמר ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם וכבר נתבאר שזאת הברכה היא בעמידה ממה שנאמר בפרשת כי תבא עלה יעמדו לברך גומ'. ואם בברכה ההיא דקדקה התורה שתהיה בעמידה כ"ש בזאת הברכה למעלתה וכבר נתבאר במה שדם שאהרן ברך בנשיאות כפים שנאמר וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ולפי שזה הדבור נאמר יחד לאהרן ולבניו למדנו שבתאר אחד יהיה זאת הברכה מהם ולזה יחוייב שתהיה ברכת

כהנים בנשיאות כפים אלא שהכהן גדול לא היה מגביה ידו למעלה מהציץ כי בציץ היה כתוב קדש ליי' ואם היה מגביה ידו למעלה יביא לחשוב שיהיה שם גבוה על השם יתעלה וזה בתכלית מהכפירה בו יתע' ולזה היו ידיו למטה מהציץ והנה ההערה בנשיאות כפים הוא להעיר שאם נשא לבבנו אל השם להשכיל ולדעת אותו כפי היכולת נתיישר לזאת הברכה והנה זאת הברכה צריך שתהיה פנים כנגד פנים שנאמר אמור להם ומדר המספר עם חברו שיהיו פניו כנגד פניו והיה זה כן כדי שיתבוננו ישראל בענין זאת הברכה ובנשיאות כפי הכהנים:

פסוק כד

יברכך יי' וישמרך. הנה עניין הברכה היא תוספת בטוב והשמירה הוא התמדת הטוב והנה הרצון בו לפי מה שאחשוב שבעת החיים תבא לנו הברכה השם יתע' בהשלמת הנפש המשכלת אשר נבראת בזולת שום שלמות וחכמה כמו שנתבאר בטבעיות ומהשפע השופע להם מה' יתעלה תשיב המושכלו' ובזה יתמיד להוסיף לה שלמות מה שהתמידו החיים האנושית ואחר המות יתמיד לה בזה השלמות ותשאר נצחיית בקיום השגותיה שהשיגה בחיים ולא תשיג זולת מה שהשיגה בחיים וזהו על דרך מה שאמר שלמה בשכבך תשמור עליך וגו'. או יהיה הרצון בזה יברכך יי' מברכות הכתובות בתורה והוא מה שאמר ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה ובשאר הברכות הנמשכות לה וישמרך מכל רע והביאור הראשון נראה לנו יותר:

פסוק כה

יאר יי' פניו אליך ויחונך. ר"ל שזאת הברכה שזכרנו הוא משם יתעלה ואף על פי שכבר נשיג המוכלות באמצעות הרגש כאשר יכפל בדבר כמו שנתבאר בחכמת הטבע הנה לא יספיק זה לקנות המושכלו' אם לא נעזר בזה כשפע השופע מהשם יתע' באמצעות השכל הפועל כמו שבארנו בראשון מספר מלחמו' השם וזה השפע כנה אותו בזה המקום בהארת השם יתעלה פנים אלינו והנה פניו הם השכלים הנפרדים כי הם הנמצאות היותר נכבדות אשר השגחת השם יתעלה ופניו ראוי שתהיה בהם והארת פניו הוא השפע השופע באמצעותם שיכין לנו הדרך להשיג המוכלות על אמתתם ואמר שה איננו מהש' יתע' על צד החיוב ר"ל שאינו מחוייב כשנכפל לנו ההרגש בדבר מה שיגיע לנו המושכל תכף אבל ישפיע זה מהש' יתעלה על צד החסד והחנינה שנ' ויחונך וזאת היא פנה גדולה מפנות התוריות וזה שאם אמרנו שיהיה מה שישפע מהשם יתע' שופע בחיוב היה מחוייב שישפע ממנו זה המציאות תמיד ויהיה אם כן העולם קדום אבל ראוי שנאמין שמה שישפע מהשם יתעלה שופע על צד החנינה והחסד לא על צד החיוב ולזה יתכן שישפע ממנו המציאות תמיד בעת מה ולא ישפע בעת אחרת ואפשר שאמר

יברכך על מה שישפע לנו מהחכמה אשר אצלנו וההתחלות מן החוש כי כמו זה יקרא ברכה כשישיג השגתינו החלושה השגה שלמה ואמר יאר על מה שישפיע לנו שאין אצלנו ההתחלות כמו הענין בנבואה וקרא זה העניין חנינה כי על צד החנינה יגיע זה ממנו כמו שבארנו בשני מספר מלחמות השם:

פסוק כו

ישא יי' פניו אליך וישם לך שלום. ר"ל כי כשתהיה במקומות הסכנה והטעות בעיון הנה יגיע מחסד הש' יתע' שיביא אליך השפע האלהי באמצעות פניו והם המלאכים: **וישם לך שלום**. בדעות וכן גם כן ישים לך שלום בעניינים הגופיים מצד דבקות ההשגחה האלהית בך:

פסוק כז

ושמו את שמי על בני ישראל וגו'. ר"ל שהכהנים יסדרו סוד שמי על בני ישראל באופן שידעוהו כלם ואז אברכם מצד דבקות השגחתי בהם:

פרק ז

פסוק א

ויהי ביום כלות משה להקים וגו'. הנה זה היה בסוף שבעת ימי המלואים שנזכרו בפרשת צו והנה נזכר בפרשה אלא פקודי כי בשנה השנית באחת לחדש ניסן הוקם המשכן ר"ל שנשלמה אז הקמתו ונדמה שזאת ההקמה היתה מה שהקים משה את המשכן וקדשו עם כל כליו והמזבח וכל כליו כשמשח אותם בשמן המשחה ביום ראשון משבעה ימי המלואים וקדשם בדרך ששמש בהם ז' ימי המלואים כי אז נשלם לו קיומו על ענייננו לדורות ע"י אהרן ובניו כי כהונת משה רבינו ע"ה היתה לפי שעה וכבר פירשו בספרי שבכל יום מימי המלואים היה משה מפרק המשכן אחר שהעמידו ומשחו וגם ביום שמיני הוצרך להקימו לזאת הסבה ואפשר שיחזק זה הפירוש מה שאמ' בסוף פרשת צו כאשר עשה ביום הזה צוה השם לעשות לכפר עליכם כי זה יורה כי כמו שעשה משה ביום ראשון עשה בכל ימי המלואים ולפי שביום הראשון הוקם המשכן ומשחו וקדשו עם כל כליו הנה יראה מזה שהקימו בכל אחד מהימים ההם אלא שכבר יראה לפי הפשט שלא שב לעשות משה בשאר ימי המלואים כי אם מה שהיה לכפר עליהם והם קרבנות אהרן ובניו ודי במשיחת פעם אחת המשכן וכליו והמזבח וכליו לקדשם לפי מה שיראה מהגשת הכלים הנעשים במקדש והנה אפשר שנאמר שנמשחו לכל שבעת ימי המילואים כמו שנבאר אחר זה והנה אמר וימשחם ויקדש להורות כי לא נשלמה הקדושה עד שנמשחו כלם וזה מחוייב כי כל אלו הדברים הם מתאחדים לתכלי' אחת כמו שביארנו מעניני' ולזה אפשר שיתקדשו לחצאין והמשל כי השלחן

בעצמו אי אפשר שתהיה לו קדוש' השלחן שהו' חלק מענייני המקדש אם לא בשילות לשאר הדברים אשר שם והנה יתבאר ממה שאמר שאי אפשר שנפר' ביום כלות משה ביום הראשון משבעת ימי המילואי' וזה שקרבנות הנשיאים נעשו תכף ובשבעת ימי המלואים לא כפר משה רק על אהרן ובניו ואח"כ כפר אהרן ובניו על כל ישראל ולזה יחוייב שיהיה העניין ביום השמיני והנה הראשון שהתחילה ממנו עבודת אהרן ובניו היה בראש חדש ניסן והוא היה ראש השנה לעניין עבודת אהל מועד ולזה היו השקלים נגבים אז.

פסוק ב

והנה הביאו הנשיאים קרבנם לפני ה' שש עגלות צב לנדבה וי"ב בקר והתנדבו אותם בעבור הלוים שישאו בהם המקדש וכליו ולא רצה משה לקבל מהן זה לולי שצוהו השם יתעלה על זה והנה הרצון בעגלות צב עגלות מהיפות לכבוד הדברים שהיו משימים בהם:

פסוק ח

ביד איתמר בן אהרן הכהן. שב לבני גרשון ולבני מררי ולבני קהת לא נתן דבר כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו באה המצוה להם בזה המקום שישאו משאם בכתף מצד קדושת הארון ויתר הדברים שהיו נושאים וכבר נתבאר שזה המאמר מצוה ממה שאמר בספר דברי הימים ויקרא דוד לצדוק ולאביתר הכהן וגו'. ויעלו את ארון השם ואלה פקודתם וגו'. כאשר צוה השם אלהי ישראל ולא מצאנו מקום שצוה בו השם יתעלה שישאו משאם בכתף לולי זה המקום ובכאן שגג דוד בהביאו אליו ארון האלהים שהרכיבוהו על העגלה חדשה והיה זה סבה אל שפרץ השם פרץ בעזא ולזה שב בסוף להביאו בכתף ע"י הלויים ולזה אמר כי למבראשונה לא אתם פרץ יי' וגו':

פסוק י

ויקרבו הנשיאים את חנוכת המזבח וגו'. הנה יבאר מזה שכבר נמשח בכל אחד מימי המלואים וביום השמיני כמו שאמרו ז"ל או ירצה ביום המשח אותו ביום שנשלם עניין משיחתו בצד שיתכן שיקריבו בו קרבנו לכפר על ישר' כמו שקד' כי בימי המלואים לא כפר משה רק על אהרן ובניו והנה הקריבו הנשיאים קרבנם אצל המזבח בדרך שוה ר"ל שהסכימו כלם בכל אחד מהמינים שהביאו כאשר הביא זה הביא זה וכן הענין בעגלות והבקר כי כן היה ראוי בדרך שלא יהיה התפאר האחד על חברו ועל פי הגבורה הסכים משה שיקריבו קרבנם כל אחד ביומו והנה הביאו אלה הקרבנות בסדור כדרך שהיו נוסעים ולזה היתה ההתחלה משבט יהודה ואחריו הקריבו שני הנשיאים אשר בדגלו לסדרן וכן בזה הדרך היה סדר אלו ההקרבות. והנה האריך בזכירת זה הקרבן בכל נשיא ונשיא להורות שכלם היו שוים בזה לא היה יתרון לאחד על חבירו שכל אחד מהן

התעורר מעצמו לזאת הנדבה והנה היה זה העניין חדוש שהתנדבו קטרת ואין היחיד מתנדב קטרת ושיהיה זה הקרבן דוחה את השבת ואין קרבן יחיד דוחה את השבת כ"ש כשהיה נדבה שאין נדבה דוחה את השבת אלא שכבר היה זה על פי הגבורה והנה החטאת לא נצטרך לכפר עליהם לפי שכבר כפר אהרן בעדו ובעד ביתו ובעד העם כמו שנזכר בפרשת שמיני ולזה אמרו רז"ל שהיה בא לכפר על קבר התהום כי השעירים מצאנו בהם שהן באי' לכפר על הטמאות ועל מדרגותיהם כמו שביארנו במה שקדם ונמשך מן ההארכה בזה הספור תועלת כבר זכרנוהו במה שקדם:

פסוק פט

ובבא משה אל אהל מועד וגו'. הרצון בזה שבכל עת שהיה רוצה משה שתבא לו הנבואה היה בא אל אהל מועד והיה שומע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת מבין שני הכרובים לפרסם לישראל עניין הנבואה ולזה אמר בפרשת שמיני כי היום יי' נראה אליכם והיה נראה כבוד השם לכל ישראל בדרך שיהיו מרגישים שמשם היתה הנבואה באה למשה והנה עניין הרובים היה מעיר גם כן לחכמים על אפשרות הגעת הנבואה ואיך תגיע כמו שביארנו במה שקדם ואמנם היו צריכים ההמון לזה הפרסום כדי שיתאמת יותר בלבבם עניין הנבואה.

פרק ח

פסוק ב

בהעלותך את הנרות וגו'. אע"פ שנ' דבר אל אהרן ויעש כן אהרן אין ראוי שתחשוב שדקדק' התור' להיות זאת העבודה בכהן גדול שכבר התבאר בפרשת ואתה תצוה שאין העלאת הנרו' בכהן גדול לבדו שנ' יערוך אותו אהרן ובניו מערב ועד בקר וכן ראוי שתבין העניין בקטרת שנאמר בפרשת תרומה והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהטיבו הנרות וגומר. למדנו שהראוי להדלקת המנורה ראוי להקטרת הקטרת למדנו מזה המקום שהוא ראוי שיהיו הנרות דולקות תמיד ואולם מה שנאמר בפרשת ואתה תצוה מערב ועד בקר אינו אלא לשעור השמן שישימו בו מה שיספיק מערב עד בקר ושיערו חכמים חצי לוג:

אל מול פני המנורה. הוא לאחורי פני המנורה כדי שיהיו הנרות דולקות כנגד הארון וזה כי פני המנור היה לפני הכהן ואחוריה לצד הארון וזה אמנ' היה כשהיו נרותיה פונים לצד הנר האמצעי והנר האמצעי לצד הארון:

פסוק ד

וזה מעשה המנורה מקשה זהב וגו' מקש' היא. למדנו שאין מתנאה שתהיה זהב אלא שתהיה מקשה ולזה יחוייב שתהיה של מתכת והתבאר עוד שלא יחוייב שיהיו בה

הפרחים והנמשך להם אלא כשהיתה של זהב שנאמ' מקשה זהב עד יריכה עד פרחה מקשה היא למדנו כי כשהיתה של זהב יצטרך בה פרח וכשלא היתה של זהב לא תצטרך בה זאת הצורה ר"ל גביעיה כפתוריה ופרחיה והסבה לפי שזאת המנורה הנכבדת אשר בזה הציור לא תשלם אלא כשהיתה המנורה של זהב כי הזהב לחשיבותו יביא להעיר על שהוא משל לדבר הנכבד אשר בעבורו נעשה זה הציור ידמה שכבר באה זאת הפרשה בזה המקום לפי שכבר זכר היות הקול מדבר עם משה מעל הכפרת מבין שני הכרובים להישיר איך יתכן שתגיע הנבואה לנביא ולפי שעניין המנור' מישיר בזה כמו שביארנו בהמ שקדם בעניין המנורה סמך זאת הפרשה עניין המנורה:

פסוק ו

קח אל הלוי' מתוך בני ישראל. הנה מפני שרצה להכניס הלוים בזאת הקדושה שהיו מיוחדים לעבוד עבודתם במקדש צוה הש"י לטהרם ראשונה ולכפר עליהם כדי שתתיישב בלב ישראל יותר ענין קדושתם והנה הזו עליהם מי חטאת לטהרם כאלו היו טמאי מת וזה לאות שנשרפה אז הפרה האדומה הנזכרת במה שיבא וידמה שעש זה להעירם על מה שהיתה בו ההערה בזה בטהרה טומאת מת לפי מה שנתבאר מדברינו בספר ויקרא לזאת הסבה צוה אותם לגלח את כל ערם כאלו יעירם זה שיעזבו את הדברים החמריים כפי היכולת וישתדלו בעבודת ה' יתעלה. והנה צוה שיסמכו כל ישראל את ידיהם על הלויים ושיניפם אהרן תנופה לפני יי' כאלו הקריבום ישראל ליי' והיו קדש במדרגת הקרבן כי הם היו ליי' תחת פטרת כל רחם כמו שזכר ולזה צוה לטהרם להניפם תנופה:

פסוק יא

והיו לעבוד את עבודת יי'. הנה עבודתם היה למשא ולשמור משמרת ולשורר בעת הקרבנות כמו שיתבאר במה שיבא:

פסוק יב

והלויים יסמכו את ידיהם על ראש הפרים. לכפר על חטאיהם:

פסוק יט

לעבוד את עבודת בני ישראל באהל מועד. הוא משא המקדש וכליו ושמירת המקדש ולכפר על בני ישראל אפשר שהוא רמז לשיר שהיו משוררים הלויים בעת עשיית הקרבן או יהיה הכונה בו כי בעבודתם זאת יכפרו על בני ישראל שלא יהיה בהם נגף בגשת בני ישראל אל הקדש כי הלויים ישמרום שלא יגשו אל הקדש עם שבראות ישראל כי הענין נעשה בשלמות ע"י הלויים לא תשיגם שגגה לגשת אל הקדש לשאת הכלים הקדושי':

פסוק כד

וזאת אשר ללויי' מכן חמש ועשרים שנה ומעלה יבא לצבא צבא לעבודת אוהל מועד. ידמה שתהיה בזה סתירה לפי מה שזכר מזה העניין בפרשת נשא שמנה הלויים מבן שלשים שנה ועד בן חמשים שנה ובאר שם שאלו הם כל הבאים לצבא בעבודת אהל מועד ואמנ' התירו רז"ל זה הספק כשאמרו שאלו החמש שנים אשר מעשרים וחמש שנה עד שלשים שנה יבואו הלוים לצבא צבא בעניין עבודת אהל מועד לא לעבוד אבל התקבצו ללמוד סדר עבודתם איך תהיה וכשיהיו בני שלשים שנה יעבדו עם אחיהם:

פסוק כה

ומבני חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד עוד. ר"ל עבודת משא כי בסבת זקנתו יהיה חלוש. ואמנם ישרת את אחיו באהל מועד לשמור משמרת ר"ל לשמור המקדש על האופן שנבא' בפרשת קרח בגזרת הצור:

פסוק כו

ועבודה לא יעבוד. ר"ל עבודת המשא ומזה המקום נתבאר ששנים פוסלים בלויים ולא מומין ואמנם בכהנים נזכר שהמומין פוסלים בהם ולא השנים:

פרק ט

פסוק ב

ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו. למדנו מזה שהפסח דוחה את השבת:

פסוק ג

בכל חקותיו ובכל משפטיו תעשו אותו. חקות אלו הדברים שבגוף הפסח כמו שראינו בפרשת בא אל פרעה שאמר זאת חקת הפסח ולא זכר אחר זה כי אם הדברים שבגוף הפסח ואלו הדברים הם שיהיה תמים זכר בן שנה ושיאכל בבית אחת ושלא ישברו בו עצם ושלא יאכל ממנו בן נכר ושאר מה שדומ' לזה ואולם משפטיו הם המצות הנלוות לו כמו מצה ובעור חמץ:

פסוק ו

ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם וגו'. כבר ביארנו בפרשת בא אל פרעה שלא ישחט הפסח על מי שאי אפשר לו לאכלו ולזה הוא מבואר שאם לא היה אפשר שיטהרו בערב לעת אכילת הפסח לא היו צריכים לשאל למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן השם במועדו ולא יה מסופק זה למשה עד שיצטרך לומר עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם ולזה הוא מבואר שכבר חל שביעי שלהם בערב הפסח והיו ראויי' לאכול את הפסח בזמן אכילתו ועם כל זה נדחו לפסח שני לפי שלא היו ראוים בעת שחיטת הפסח ולפי שאמר אשר היו טמאים לנפש אדם ולא אמר טמאים במוחלט למדנו שלא ינהג זה הדין

בשאר הטמאות כמו זבים וזבות ובועלי נדות ושאר הטמאות וזה שכיון שיכולים לאכול מהפסח בערב בשעת אכילתו הנה ישחט עליהם הפסח ואף על פי שעדיין לא טהרו והנה נלמד ממה שאמר ויהי אנשי' אשר היו טמאים וממה שאמר אחר זה איש איש כי יהיה טמא וגו' כי לא ינהג זה הדין שידחו הטמאי' לנפש לפסח שני אלא כשהיו יחידים ואמנם אם היו רוב הקהל טמאי מת אינם נדחים לפסח שני אבל שוחטים את הפסח עליהם בטמאה ואוכלים אותו אפילו בטמאה ר"ל אף על פי שאי אפשר שיטהרו בערב והנה לא יותר לשחוט את הפסח על הטמאים ולאכול אותו בטמאה אלא כשיהיו הטמאים טמאים מטמאת מת והראיה על שנדחית הטמאה בצבור מה שאמר בספר דברי הימים על הפסח שעש חזקיה בחדש השני כי רבת הקהל אשר לא נתקדשו והלוים על שחיטת הפסחים לכל לא טהור כי מרבית העם מאפרים וממנשה וישששכר וזבולון לא הטהרו ונאמר כי אכלו את הפסח בערב בלא ככתוב לפי שחזקיה וסיעתו דחו את הפסח לפסח שני שנאמר ויועץ המלך ושריו לכל הקהל בירושלים לעשות הפסח בחדש השני כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא כי הכהנים לא התקדשו למדנו מזה ששגגתם היתה על שדחו את הפסח מפני הטומאה והראי' שלא תדחה הטומאה מפני הפסח כשהיו רוב הצבור טמאי' אלא בטמאת מת לפי שכבר אמר איש איש כי יהיה טמא לנפש ולא נצטרך לזה התנאי בזה המקום לבאר ששאר הטמאים אינם נדחים לפסח שני שכבר נתבאר במה שאמר אחר זה והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל מעשות הפסח אבל מי שאינו טהור בפסח ראשון יחדל מעשיית הפסח וכיון שלא עשה הפסח במועדו ידחה לפסח שני שאפילו הגר שהתגייר בין פסח ראשון לפסח שני עוש' פסח שני כמו שיתבאר כי פסח שני הוא רגל בפני עצמו ואין תשלומי ראשון ולזה ינהג בו מי שלא היה חייב בפסח ראשון ואולם נצטרך לזה התנאי שיהיה טמא מת להודיע שמה שיתחייב מזה הוא שהאיש נדחה לפסח שני מפני טומאת מת ואין הצבור נדחין לפסח שני מפני טומאת מת ולא נלמד מזה שאר הטמאו' כי בטומאת מת הקלה התורה לבד בזה עם שטמאתו יותר קלה כמו שזכרנו בפרשת וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש:

פסוק י

איש איש כי יהיה טמא לנפש. הוא הדין לשאר הטמאות שידחה עליהם לפסח שני כמו שביארנו ממה שאמר בסוף והאיש אשר הוא טהור ואולם אמר טמא לנפש כי עליו הית' השאלה ובעבור מה שזכרנו שיתבאר מזה שדחויה טומאת מת בצבור:

או בדרך רחוקה. לפי שהשאלה היתה למשה ביום י"ד כמו שאמר ויקרבו לפני משה ולפני אהרן ביום ההוא למדנו שדרך רחוקה תוגבל לפי היום ההוא שהוא בתכלית מה שאפשר מעת הזריחה עד חצות שנכנס זמן חיוב שחיטת הפסח ולזה שיערו חכמים שזה השעור ההוא ט"ו מיל כי כן מהלך אדם בינוני מעת הזריחה עד חצות ואם היה רחוק מירושלם בעת הזריחה ביום י"ד יותר מט"ו מיל הנה הוא נדחה לפסח שני:

פסוק יב

ככל חקת הפסח יעשו. אלו המצות שבגופו כמו שביארנו ולא תנהג בו מצוה שאינה בגופו אלא אכילתו על מצות ומרורים:

פסוק יג

והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה. ר"ל בפסח ראשון:

וחדל מעשות הפסח. רוצה לומר במוחלט שלא עשה לא פסח ראשון ולא פסח שני הנה הוא בכרת אם עשה זה במזיד באי זה שיהיה מהם שהרי חדל מעשות הפסח אבל אם לא היה מזיד באחד מהן פטור מן הכרת ואולם בטמא או שהיה בדרך רחוקה בפסח ראשון ולא נזכר כרת אפילו הזיד בשני וזה מבואר מלשון התורה:

כי קרבן השם לא הקריב במועדו. לפי שזה נאמר גם כן בפסח שני כמו שזכרנו למדנו שפסח שני דוחה שבת כמו שנאמר בו במועדו:

פסוק יד

וכי יגור אתכם גר ועשה פסח ליי'. ר"ל פסח שני כיון שלא נתחייב בראשון שהרי לא היה גר בראשון ולא נתחייב בו:

כחוקת הפסח וכמשפטו. חקת הפסח אלו המצות שבגופו כמו שזכרנו וכמשפטו הוא מצות על מצות ומרורים ולזה לא נאמר וככל משפטיו כי לא היה נוהג בפסח שני ממשפט הפסח כי אם אכילתו על מצות ומרורים. מכאן למדנו שהקטן לא נתחייב בראשון והגדיל כשבא שני חייב בפסח שני. וראוי שתדע שארש אירע בו פסול אחר שנשחט עליו הפסח פטור מפסח שני שהרי הקריב קרבן השם במועדו. יש לשואל שישאל איך עשו בני ישראל את הפסח בשנה השנית והנה לא מלו בניהם הילודים במדבר כמו שנזכר בספר יהושע והנה מילת בניהם היתה מעכבת אותם משחיטת הפסח כמו שביארנו בפרשת בא אל פרעה. ואי אפשר שלא נולדו רבים בשנה הראשונה והנה היתר זה הספק הוא לפי דעתי כי בשנה הראשונה לא ידעו ממדבר סיני אך עמדו שם ימים רבים כמו שזכר בזאת הפרשה כי בשנה השני' בחודש השני בעשרים לחדש נסעו ממדבר סיני. ולפי שעמדו שם ימים רבים יתכן שמלו שם הילודים במדבר אז ולזה היה

אפשר להם לעשות. ואמנם מן אז והנה לא היה אפשר למול כי לא נודע להם שיתעכבו שם במקום אחד שלשה ימים ולזה לא מלו עד בא יהושע:

פסוק טו

וביום הקים את המשכן כסה הענן. אחשוב שהרצון בזה שתכף שהוקם המשכן בשלמות על יד משה כסה הענן את המשכן וזה אמנם היה אחר שבעת ימי המלואים ביום השמיני כמו שאמר שם כי היום יי' נראה אליכם. וזה המופת אמנם התמיד אחר זה בזה האופן שזכר הענן יכסנו יומם ומראה אש לילה וכאשר רצה השם יתעלה שיסעו נסע הענן מעל המשכן וכאשר ישכון הענן שם יחנו בני ישראל. ובזה האופן היו חונים ונוסעים על פי יי' והנה ביאר שפעם ישכון שם הענן זמן רב ופעם זמן מועט ולפי הזמן ההוא היו חונים ונוסעים. והנה ביאר בסוף הענין שלא יסעו עם כל זה כי אם על פי יי' שהיה שולח ביד משה וכאשר היה מצוה אותם משה היו נוסעים בסדור מוגבל על האופן הנזכר אחר זה:

פרק י

פסוק ב

עשה לך שתי חצוצרות כסף מקשה תעשה אותם. התורה הקפידה שתהיו שתים לא פחות ולא יותר ושתהיינה של כסף לא ממתכת אחר ושתהיינה מסכימות אחת אל אחת כי האחדים הנמנים הם מסכימים ושתהיינה מקשה לכבוד השם יתע' ולכבוד הצבור והנה היה השתמשותם לדברים שהיו נוהגים אז ולדברים שהם נוהגים לדורות אמנם הדברים שהם נוהגים או לבד הוא מה שהיו משמשים בהם למקרא העדה ולמסע המחנות ושאר הדברים הנזכרים בזה היו נוהגים לדורות:

פסוק ג

ותקעו בהם. ר"ל בשתיהן תקיעה ולא תרועה שנאמר ובהקהיל הקהל תתקעו ולא תריעו והנה התקיעה הוא קול נמשך ומתדבק והתרועה הוא קול בלתי מתדבק נשבר:

פסוק ד

ואם באחת יתקעו. ר"ל לבדה אז הוא סימן שמשה ע"ז היה קורא הנשיאים לבדם והנה זה התקיעה בלא תרועה:

פסוק ה

ותקעתם תרועה ונסעו המחנות וגומ'. ר"ל כשיתקעו בחצוצרות והריעו אחר התקיעה ויתבאר שכבר היו תוקעים עוד אחר התרועה ממה שאמר תרועה יתקעו למסעיהם. למדנו שפשוטה לפניה ופשוטה לאחריה ואין לאומר שיאמר שהרצון באמרו ותקעתם תרועה שיתקעו בחצוצרות באופן שיעשו תרוע' אך לא יעשו זולת תרועה וכן הענין באמרו תרועה יתקעו לפי שכבר אמר אחר זה ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו

ביאר שההבדל היה בין ענין המסע ובין מקרא העדה שבמקר' העדה תהיה שם תקיעה לבד בזולת תרועה אחריה ואמנם בעניין המסע היתה תרועה אחריה ואלו היה הרצון שתהיה התרועה לבד הנה היה ההבדל מבואר בין שני העניינים ולזה לא היה צריך לומר ובהקהיל את העדה תתקעו ולא תריעו. ואין לאומר שיאמר שהתקיעה הראשונה שהיתה למסע המחנות היתה תקיעה ותרוע' לאחריה והאחרונה היתה תרועה ותקיעה לאחרי' שהרי כבר נאמר ותקעתם תרועה שנית וגו'. ולמדנו מזה שכלם היו בסגנון אחד ר"ל התקיעות אשר היו למסע המחנות:

פסוק ח

ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות והיו לכם לחקת עולם לדורותיכם. ר"ל כי במה שישמשו החצוצרות שיהיה חקת עולם לדורות והם הדברים הנזכרים אחר זה צריך לדקדק שיהיו התוקעים בני אהרן הכהנים ר"ל הראויים לשמש בכהונה פרט לבעלי מומין ואולם בדברים הקודמים שהם למקר' ולמסע לא דקדקה התור' מי יהיה התוקע ומזה המקו' דקדקו שיהיה מותר להקהיל את הקהל בפרשת הקהל לתקוע בחצוצרות כהן בעל מום:

פסוק ט

וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר וגו'. ר"ל אם תבאו למלחמה בארצכם שהיא ארץ ישראל והוא ידוע כי המלחמה תהיה עם האויב לא עם האוהב ולזה לא היה צריך לומר על הצר הצורר אתכם אלא להודיע שבאיזה צר שיצור ישראל יעשו כן להריע בחצוצרות ע"י הכהנים כמו שזכרנו ויזכרו בזה הפעל לפני השם יתעלה. ר"ל במקדש וזה שבזה הפעל יהיה לבם נשבר ונדכה וישובו אל השם יתעלה וירחמם בהתפללם אליו כי התפלה עם זאת התרועה היא סבת היותם נזכרים לסבה שזכרנו כי הקול המרעיד יחריד לב האנשים כמו שאמר אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו ובזה האופן תהיה תשובתם ותפלתם שלמה וכבר יתבאר שהתפלה היתה שם עם זה ושכבר היה זה על כל צרה כדי שלא תבא עליה' כמו שביארנו שכבר זכר שלמה בהנגף עמך ישראל לפני אויב אשר יחטאו לך ושבו אליך והודו את שמך והתפללו והתחננו אליך בבית הזה וגו'. בהעצר שמים וגו'. רעב כי יהיה בארץ וגומ'. דבר כי יהיה שדפון ירקון ארבה חסיל כי יהיה וגו'. והנה שתקה התורה בזה המקום מהתשובה והתפלה לפי שכבר אמרה על צד התנאי ונזכרתם ר"ל עשו בדרך שתהיו נזכרים וזה אמנם יהיה בתשובה ותפלה כי הם סבת ההשגחה האלהית בהם ולפי שאמר לפני ה' אלהיכם למדנו שענין החצוצרו' לא היה נעשה כי אם במקדש כי היא עבודה מן העבודו' כי התורה דקדקה שתהיה ע"י בני אהרן הכהנים ואולם התשובה והתפלה אין מקום מוגבל כמו שאמר שלמה והתפללו

אליך דרך ארצם וגו'. ונתבאר עוד שזאת התרועה לא היתה נוהגת אלא במקדש ממה שאמר דוד עליו השלום בחצוצרות ובקול שופר הריעו לפני המלך השם. ואמר שכאשר יעשו זה יהיו נושעים מאויביהם וראוי שתדע שענין הזכירה הזאת יכלול גם כן ההתענו' וזה שכבר ראינו מכונת התורה שהתשובה והכפרה השלמה תהיה אחר הענוי והתרועה ולזה כאשר רצה השם יתע' שתהיה הכפרה בעשור לחדש השביעי הקדים התרועה מראש החדש כדי שיכנע לבם מחטאיהם וישובו להם תשובה שלמה ובסוף העניין יענו נפשותיהם ביום העשירי ולזה תכלול גם כן זאת התרועה ההתענות וראוי שתדע שאחר שהגיע ההיזק מהצרה ההוא לא יתריעו שנאמר על הצר הצורר אתכם ולא שכבר צרר ולזה גם כן הוא מבואר שאין ראוי להתפלל על הצרה שכבר עברה כי מה שהיה אין להשיב. וראוי שתדע שכבר היה שם גם כן שופר בזאת התרועה ובתרועת ראש השנה היו גם ככן חצוצרות שנאמר בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך השם. למדנו מזה שהיו שם יחד חצוצרות וקול שופר ואמנם נזכרו בכאן חצוצרות להורות שהמצוה בחצוצרות ונזכר בראש השנה שופר להורות שהמצוה בשופר:

פסוק י

וביום שמחתכם ומועדיכם וגו'. ראוי שתדע שכל אלו הדברי שזכרנו שיתקעו עליהם בחצוצרות במקדש הם כשהיו כוללים כמו ימי השמחה והמועדים וראשי חדשים שהם כוללים ולזה יחוייב שיהיו אלו העולות עולות צבור והשלמים זבחי שלמי צבור ואולם על עולת יחיד ושלמי יחיד לא יהיה זה וכן ראוי שנבין העניין בענין התרועה על הצרות שלא יבאו על הצבור:

והיו לכם לזכרון לפני יי' אלהיכם. מגיד שזאת התקיעה אינה מעכבת ענין הקרבנות האלו שכבר נרצו בזולת זה אבל תהיה זאת ההערה להיות לכם לזכרון רוצה לומר לישראל כי זה ישימם מושגחים מהשם יתעלה וידוע כי בעת הזאת היו הלוי' משוררים שיר ליי' לזאת הכונה בעינה כי הכונה באלו הקרבנות כבר נשלמה בזולת זה אמר בספר עזרא השיר משורר וחצוצרות מחצצרים למדנו שבעת התקיעה בחצוצרות היה זה השיר והלוים היו משוררים שנאמר ושרת בשם ה' אלהיו והנה השירות הוא בשם יתעלה הוא השיר אשר בפה:

פסוק כא

והקימו את המשכן עד באם. זכר שלזאת הסבה היו קודמים ליסע בני גרשון ובני מררי כדי שיקימו המשכן קודם שיבאו בני קהת כדי שימצאו בני קהת המשכן מוקם ולא יתעכב בידם ארון העדות אך יושם תכף במקומו:

פסוק כט

ויאמר משה לחובב בן רעואל. חובב הוא יתרו. ולמדנו מזה שכבר נתעכב שם יתרו עד העת שנסעו ממדבר סיני ומה שאמר נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם והם לא נכנסו לארץ כי אם בימי יהושע כך עלה במחשבה שיירשו ישראל את הארץ אחר שקבלו התורה בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים אלא שגרם החטא ע"י המרגלים ונתאחרו ישראל במדבר עד שלמות מ' שנה מעת יציאת מצרים כמו שנזכר בפרש' שלח לך:

לכה אתנו והטבנו לך וגו'. אמר זה להודיע יתרו שעתידין ישראל לירש הארץ והודיעו שכבר יטיבו לו מהטוב ההוא וענה יתרו שלא ילך עמהם בעבור ירושת הארץ אבל ילך אל ארצו ואל מולדתו וידמה שיתרו נפרד מע"ז ולזה מצאנו בניו שהיו יושבים בארץ ישראל כמו שנזכר בספר שופטים ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד וילך וישב את העם ונזכר שם עוד וחבר הקני נפרד מקין מבני חובב חותן משה ויט אהלו על אילון בצעננים אשר את קדש וזה מורה שהם היו נלוים לישראל ונאמר בספר ירמיה הלוך אל בית הרכבים והשקית אותם יין למדנו משם שהם היו מישראל וידענו שהרכבים היו מבני יתרו שנאמר וממשפחת סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים הם הקנים הבאים מחמת אבי בית רכב ולזה הוא מבואר שכבר נתגייר יתרו ולזה היה אמרו כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך למשוך לב כל בני ארצו אל השם יתעלה אם יוכל ואם לא יוכל על זה ימשוך לב אנשי משפחתו:

פסוק לא

אל נא תעזוב אותנו. הראה משה מדבריו כאלו ישראל צריכין ליתרו להעיד על מעלתו: **על כן ידעת חנותנו במדבר והיית לנו לעינים**. ר"ל שאם לא תעזוב אותנו תדע ענייני חנייתנו במדבר ותהיה לנו לעינים לתת העצה הנכונה במצטרך כמו שעשית בעניין מנוי השופטים והנה אמר משה זה על צד הענוה כי לא נצטרך ליתרו בזה:

פסוק לג

ויסעו מהרי יי' דרך שלשת ימים. הר יי' הוא סיני והנה זכר שהמסע הראשון שנסע הארון נסע לפניהם דרך ג' ימים לתור להם מנוחה והנה חנו אז בקברות התאוה לפי מה שנזכר בפרשת מסעי והנה הודיע גם בעת שהיו נוסעים והולכים בדרך היה ענן יי' עליהם יומם:

פסוק לה

ויהי בנסוע הארון. הנה נזכר בכאן כי ממנהג משה היה שבעת שהיה נוסע הארון היה מתפלל משה שיקום השם יתעלה ויפוצו הנה והנה מפחדו אויבי ישראל בראותם הפלא

העצום שהשם יתעלה עושה לישראל ולזה ינוסו משנאי ישראל מפני השם יתעלה והנה קראם אויבי השם יתעלה ומשנאי השם יתעלה כי אויבי ישראל ושונאיו הם אויבי השם יתע' ושונאיו ואמר זה משה כי לולי יד השם יתעלה לא הגיע העת עדין שינצחו ישראל את אויביהם כי לא הגיע קץ עדיין כמו שביארנו בספר ואלה שמות והנה חשב משה שינחלו ישראל את הארץ תכף כמו שאמר ליתרו אלא שגרם החטא ונתעכבו במדבר עד תום מ' שנה:

פסוק לו

ובנחה יאמר. ובנוח הארון היה אומר אנא השם שובה רבבות אלפי ישראל אל הארץ אשר נשבעת לאבותיהם והנה אמר שוב בעבור האבות הקדושים שישבו בארץ ישראל או יהיה הרצון בזה שישיב השם יתעלה אלפי ישראל לרבבות כשיוסיף עליהם כהם עשר פעמים והנה היה שני אלו הפסוקים נקוד מלמעלה ומלמטה להעיר שלא על ענין זה המסע והחניה הפרטית היתה התפילה הזאת למשה אבל היתה על התכלית שהיה מכוון מעת צאתם ממצרים והוא כדי שיירשו ישראל את הארץ וזה כי מפני שכבר קבלו ישראל את התורה ונהיו לשם יתעלה לעם קדוש הנה נתיישרו לירש הארץ אז:

פרק יא

פסוק א

ויהי העם כמתאוננים. כמוצאים תואנה רעה על השם יתעלה כשהיו אומרים איננו שומע את הדברים אשר בכאן ואינו יודע אותם וזהו אמרו שהיו מתאוננים רע באזני השם והנה חרה אף השם יתעלה בזה והראה להם כי הוא שומע הדברים האלה וידעם וזה היה כשהביא עליהם אש גדולה ואכל בקצה המחנה והם היותר רחוקים ממחנה שכינה וידמה שבפחותים שבהם אכלה אש והם היו אומרים הרע בעיני ה' או יהיה אמרו כמתאוננים רע באזני השם שהיו חושבים מחשבות רעות בינו לבין עצמן ולא היה שומע כי אם השם יתעלה לבדו ולא נתברר מה היו אלו הרעות וידמה מהעונש שהביא עליהם השם שיהיו אלו התואנות בעניני האמונה ונראה זה גם כן ממה שאמר בספר ואלה הדברים ובתבערה ובמסה וגו'. ממרים הייתם עם ח' ויזעק העם על משה שיתפלל בעבורם אל השם יתעלה ותשקע האש ולפרסם עניין זה המופת קרא שם המקום ההוא תבערה כי בערה שם אש ה':

פסוק ד

והאספסוף אשר בקרבו. זה ערבוב שעלה עמם ממצרים:

התאוו תאוה. מגיד שלא נתאוו על דבר הכרחי להם אם לא לרדיפת התאוה כי המן היה מספיק להם והנה אלו הפחותים היו סבה שלמדו מהם ישראל ובכו ואמרו שהם מתאוי'

מאד לאכל בשר ואף על פי שכבר היה להם מקנה רב הנה רצו למצא תואנה אם יוכל שם יתעלה לתת להם בשר:

פסוק ה

זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם. יתכן לפי הפשט שלרבוי הדגים שם יהיו בזול גדול ולזה אמר חנם ואמר להורות על פחיתותם שכבר נתן להם השם יתעלה מזון ערב מאד במראהו ובטעמו ובתכלית הנקיות כי היה יורד הטל תחלה ואחר ירד המן עליו. והנה נתרעם משה על ששם השם יתעלה משא כל העם עליו ועל שאלתם ממנו שהיה בתכלית הקושי ר"ל במה ששאלו לתת להם בשר ואכלו ועל הדבר הראשון ענהו השם יתעלה שיאסוף לו שבעים איש מזקני ישראל הראויין למעלה ויעדו השם יתעלה שעל דרך המופת ישפיע הש' ית' שפע נבוא בדרך שישתתו עם משה בהנהגת העם. ועל דבר השני ענהו השם שיאמר אל העם שיהיו מוכנים למחר כי אז ימלא ה' יתע' תאות' עד שימאסו בהמה שהתאוו בו וזהו הגמול שהיה ראוי להם כי הם התאוו תאוה שלא לצורך למאסם עבודת השם יתעלה ונענשו בשימאסו במה שהתאוו בו וענה משה ואמר הנה העם הזה רב מאד ואיך תמצא להם בשר לאכל חדש ימים האם צאן ובקר ישחט להם או אם כל דגי הים יאסף להם היספיק להם והנה אמר בצאן ובקר שחיטה ובדגי הים אסיפה להורות שהבהמה תהיה השחיטה מתרת אותה ואולם הדגים הנה אסיפתם היא המתרת אותם כי תכף שיצאו מהמים ימותו ולפי שהעוף הוא כמו ממוצע בין הדגי' והבהמה הנה עניינו ממוצע בזה ביניהם ולזה למדנו רבותינו ז"ל שהעוף הוא נתר בשחיטת סימן אחד יש למספק שיספק איך לא גנה השם יתעלה משה על זה המאמר שידמה בלתי מאמין במה שייעד לו הש"י ולא מצאנו שנחשב זה לעון למשה ומצאנו שנחשב לעון לו עניין מי מריבה עם היותו לפי מה שאחשוב למטה מזה העניין ונאמר שכבר אמרו בהיתר זה הספק כי עניין מי מריבה היה בפרהסיא וזה המאמר היה בין הקב"ה ובין משה אלא שזה גם כן לא יספיק כי איך ידעו העם שחטא משה כאשר הכה במטהו על הסלע הלא יחשבו כי כן צווה מהשם יתעלה וכבר התירו זה הספק באופן אחר ואמרו שלא רצה לומר משה שלא יהיה כח בשם יתעלה לתת להם רבוי בשר הצריך לזה אבל רצה כי מפני רוע תכונתם לא יתפייסו לזה וזה אמרו ומצא להם אלא שלפי הפשט לא יקשר לפי זאת הכוונה מה שאמר תחלה שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו והנראה לנו בהיתר זה הספק שיש מיעודי הנבואה הטובים אשר בכחם תנאי ואם לא נזכר ולזה מצאנו שלא כעס השם יתעלה על אברהם כשאמר במה אדע כי אירשנה כי בזאת הירושה היה תנאי כמו שביארנו והוא שיהיו רעו באופן מהשלמו' שתדבק

בהם ההשגחה האלהית בזה האופן הנפלא הצריך להם בעניין ירושת הארץ לזה הרהר אברהם בזה לא נחשב לו לעון וכך מצאנו שהרהר משה במה שאמר לו השם יתעלה שיהיה עם פיו ולא נענש על זה לפי שזה הייעוד לא יחוייב שלא יהיה בו תנאי כמו שביארנו בפרשת ואלה שמות וכן אפשר שאמר בזה הייעוד שהיה שיש בו תנאי והוא שהיה הנביא מוכן אל שיעשה על ידו מופת כזה כי נראה כי כל מה שהיתה מעלת הנביא יותר בוהה אפשר שיעשו על ידו מופתים יותר גבוהים ולזה אמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וגומ'. ולכל האותות והמופתים וגו'. ומזה הצד היה אפשר שהרר משה בזה המופת עם ראותו שמצד ההשגחה על ישראל לא יתכן שיעשה זה המופת כי זאת השאלה היתה מהם בסבת מרי כמו שזכרנו ועוד כי המופת יעשה לתועלת מה וזה המופת ולא היה תכליתו להועיל לישראל אבל היה העניין בהפך באופן מה ולאלו הסבות כלם היה חשבה משה שהוא רחוק שיעשה על ידו כמו זה המופת הנפלא וענהו השם יתעלה כי ידו לא תקצר מעשו' זה ואף על פי שאין המקבלים ראויים.:

פסוק כד

ויאסוף ע' איש וגו'. ידמה ממה שראינו מספורי התורה שלא הטילה קנאה בין השבטים שעלו ששה לכל שבט ועלה חשבון ע"ב זקנים כדי שלא תהיה שם קנאה ולזה חוייב שיפילו הגורל מי הם השנים שנשאר מזה המניין ולזה היו הכתובים ע"ב ונשתיירו מהם ב' והם אלדד ומדד כן אמר בספרי ולפי הפשט נראה שאלדד ודד היו מהשבעי' זקנים ונשארו במחנה על צד הענוה שהיו בורחים מן השררה:

פסוק כה

ויתנבאו ולא יספו. ר"ל שלא יספו עוד להתנבאת רק הפעם ההיא וכן ידמה שיהיה אמרו אלדד ומדד מתנבאים במחנה שאז היו מתנבאים לפי שעה:

פסוק כח

אדני משה כלאם. אמר זה יהושע לחשבו שיהיה זה העניין מהם אפקדותה כנגד משה וענה לו שזה ישר בעיניו שיהיו אלו נביאים כדי שישאו עמו במשא העם וידמה שבהם נעזר משה עזר מעט בזה המופת ולזה אמר ויאסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל:

פסוק לא

ורוח נסע מאת ה' וגו'. והנה היה תועלת לישראל בעניין נבואתם שיכנעו במה שעתיד לשמוע דבריהם אשר יצוום להמשך למה שירצה משה מענין הנהגתם ובזה האופן היה זה השפע הנבואיי שהגיע להם אז מישיר אותם אל שישאו עם משה במשא העם:

וכאמתים על פני הארץ. זה מורה על רבוי העופות ההם עד שמחוזק דחיית הרוח אותם היה מהם אחת על אחת כאמתים ואפשר שירצה בזה שיהיו בורחים בשפל לא גבוה

על הארץ יותר מב' אמות וכן פירשו בספרי והוא נאות מאד אלא שמה שאמר אח"כ שהממעיט אסף עשרה חמרים מורה שהיו העופות ההם אחת אחת על הארץ באופן שהיו בגובה זה על זה תחתיים שניי' ושלישי' וכן בזה הדרך על שתי אמות:

פסוק לג

הבשר עודנו בין שיניהם טרם יכרת. ר"ל שלא נשלם עכולו בפה ומזה המקום למדנו שהוא נקרא בשר עד שישלם עכולו בפה:

פרק יב

פסוק א

ותדבר מרים ואהרן במשה וגו'. ממה שאמר אחר זה הענין והוא שכר פירש משה מן האשה ואמרו מרים ואהרן אם בשביל הנבואה פירש וכי לו לבדו דבר הקב"ה הלא גם בנו דבר ואין אנו פורשים מפריה ורביה והנה קראה כושית מצד יפיה וכמו זה נקרא שאול כוש בן ימיני מצד יופיו כי המנהג לתאר הדבר בהפכו ולזה נקרא העור סגי נהור:

פסוק ג

והאיש משה ענו מאד וגו'. אמר זה להורות שלא היו מתרעמים על משה מפני גאוה והשתרר מפני דבור השם יתעלה עמו ולא היה ראוי שיקנאו בו מזה הצד:

פסוק ד

צאו שלשתכם. לכל אחד ואחד בפני עצמו נאמר בנבואה שיצא אל אהל מועד או אמר למשה והוא אמר העניין לאהרן ומרים כי לא יתכן שהיתה הנבואה אחת במספר יחד לרבים:

פסוק ה

ויקרא אהרן ומרים. לכל אחת ואחר קרא בדרך הנבואה או היתה הנבואה בדרך מופת בקול מורגש ואמר להם השם יתעלה מה אתם מתפארים בנבואה כמשה אם יהיה נביאכם נביא השם הנה אתודע אליו בעת השינה במראה הנבואה או אדבר בו בחלום בזולת השתמש החושים על מנהגיהם ולזה תגיע להם הנבואה על המעט ואולם עבדי משה אינו כן כי הוא עם השתמשו בחושיו תגיע לו הנבואה כשירצה ובמה שירצה כמו שאמר עמדו ואשמעה מה וגו'. ולזה הוא נאמן וקיים בכל ביתי והנה זה הבדל אחד בין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים וההבדל השני הוא שאני מדבר בו פה אל פה בזולת אמצעי שאמ' בסוף וזאת הברכה אשר ידעו יי' פני' אל פנים. ר"ל שלא היה אמצעי ביניהם ואמנם אמר זה לפי שכל הנביאים ימצא למדמה בהם רושם בהגעת הנבואה מצד היות מושגיהם דברים פרטיים אשר אין שם כח יתכן בו ציורים זולת הדמיון כמו שביארנו בב' מספר מלחמות ה' ואולם השגות משה הנבואות אשר נתיחד בהם מבין

שאר הנביאים היו השגות כוללות ונימוסים כוללים כמו הענין במצות התורה ובמה שנז' במעשה בראשית ולזה לא היה שם נביא תורה זולת משה. וההבדל הג' הוא שמה שהיה רואה מהדברים הפרטיים היה מגיע לו בלשון מבואר לא בחידות וזה יורה על שלמות השגתו בנבואה ואולם שאר הנביאים היה מגיע להם בחידות וכל מה שהיתה נבואתו יותר חלושה היו החידות יותר עמוקות ויותר סתומות כי כל מה שהיתה החידה יותר עמוקה היתה הידיעה המגעת מנה בענין הנרצה יותר חסרה וכבר ביארנו זה בב' מספר מלחמו' ה' וההבדל הד' הוא מה שאמר ותמונת ה' יביט והנה ההבדל בזה הוא לפי מה שאחשוב ששאר הנביאים מפני דבקותם לחמר יקרה להם שלא ישיגו מנימוס הנמצאות וסדרם אשר אצל השם יתעלה כי אם החלק שתטה אליו מחשבתם ואולם משה היה משיג יחד מה שאפשר שיושג לאדם מזה הנימוס המושכל ובזאת ההשגה הנפלאה היה דבק בשם יתעלה ומשיג תמונתו הנפלאה באופן מה והיה זה כן לקלות התבודדות שכלו מבין שאר הכחות הנפשיות עד שכבר היה תמיד עם הש"י ולא היה יכול להפריד הדבקו ההוא כי אם בקושי נפלא כמו שביארנו בראש ספר ואלה שמות אשרי ילוד אשה שזכה לזאת המעלה הנפלאה והנה במה שזכרנו בזה המקום מזה הענין יש עומק נפלא יתבאר למי שראה דברינו בב' וה' ממ"י ולו באנו להרחיב הביאור בזה יאריך יותר מן הראוי עם שכבר יצטרך להקדמות רבות לא יכילם זה הספר:

פסוק ח

ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה. ר"ל שהיה לכם לירא מהשוות נבואתכם לנבואת משה וזה כי משה להיותו תמיד עם השם יתעלה חוייב לו שיהיה פורש מן האשה והוא מה שדברו עליו מרים ואהרן והנה זכר שחרה אף השם יתעלה בם ונסתלקה הנבואה מהם ואז סר הענן הענן מעל האהל ונגלה שכבר נשארה מרים מצורעת כשלג וזה לאות כי מרים לבדה דברה כנגד משה זה המאמר הנזכר ואולם אהרן נתגנה על שלא הוכיח אחותו על זה וחזק את דבריה ועל זה הקדים מרים לאהרן במה שאמר ותדבר מרים ואהרן במשה והנה בקש אהרן מחילה ממשה על מה שהטיחו דברים כנגדו הוא ואחותו ואמר לו שלא ישית עליהם חטאת מה שנו אלו בו וחטאו והנה התפלל משה לשם יתעלה בעבור אחותו במלות קצרות מאד לפי שלא נצטרך יותר מזה בזאת התפלה כי הש' יתע' עשה זה לכבוד משה וכבר מחל להם משה על מה שחטאו לו כמו שבקש ממנו אהרן והנה הראה שמחל להם זה בהתפללו לה' ית' שירפא מרים אחותו ובאהו המענה על זה שאלו היתה מרים נזופה מאביה היה ראוי שתכלם ז' ימים ולזאת הסבה רצה השם ית' שתסגר ז' ימים מחוץ למחנה כמשפט המצורע ביום טהרתו והנה לכבוד מרים לא נסע

העם עד האספה וזה אמנם היה שסבב ה' יתּ שלא נסע עמוד הענן מעל המשכן באותם שבעה ימים ואחר זה נעלה הענן מעל המשכן ונסעו ישראל מחצרות וחנו במדבר פארן:

פרק יג

פסוק ב

שלח לך אנשים ויתרו את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל וגו'. יתבאר ממה שנזכר בפרשת ואלה הדברים שישראל שאלו למשה לשלוח אליהם מרגלים שנאמר ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ונמלך משה בגבורה ובא הצווי שישלח ראשי העם והם נשיאי המטות כי לשלמותם יתכן בהם יותר שלא יאמרו דבר יניאו בו לב העם ולזה אמר כלם אנשים ראשי אלפי ישראל המה להורות שהיו אנשים חשובים וכאלו השתדל השם יתעלה לברוח במה שנפלו בו עם שכבר היה ראוי שיבטחו בהש' יתעלה שכבר יורישם את הארץ מצד ראותם עוצם נפלאותיו במצרים ועל הים ובכל המקומות אשר באו שם עם שבחצרות ראו מופתים רבם מה' כמו שנזכר בזה הספור ולזה לא היה ראוי שיהיה תורם את הארץ כי אם לראות טובה ויופיה ומאי זה צד יתכן להם יותר לכבשה עם יד השם הטובה עליהם אך לא היה ראוי שייראו שתקצר יד השם יתעלה מלתתה אליהם ואם היה שיחקרו מאי זה צד יקל יותר לכבשה כי השם יתעלה כשיביא הצורך לעשיית המופתים יחבר להם הסבות אשר יהיה בהם יותר מעט מהזרות במופתי' ההם כמו שביארנו בששי מספר מלחמות יי':

פסוק טז

ויקרא משה להושע בן נון יהושע. ידמה שהוסיף אות על שמו לסבה כמו שמצאנו כשרצה ה' יתּ לשנות דבר לאברהם ושרה אל שיהיה להם זרע ששינה שמם וידמה שכבר נגלה למשה סוף דבר המרגלים יהיה להניא לבם ולזה שנה שם הושע בן נון כדי שיעמוד כנגדם וינצחם וזה יהיה סבה אל שינצלו בני ישראל מהנאת לבם על יד המרגלים וכל זה לא הועיל והנה הניא ישראל אל כל זה הרע מיעוט האמתנם בשם יתּ עד שבקשו לשלוח שם מרגלים לחקור אם יתכן להם לכבוש את הארץ. אולי יספק מספק ויאמ' שלא חטא ישראל בזאת השאלה לפי שאנחנו מצאנו יהושע בן נון ששלח מרגלים לירחו ולעי אלא שהיתר זה הספק לא ישה עם מה שאבאר מזה כי זה ריגול יריחו לא היה כי אם לחקור אם נמוגו יושבי מפניהם כמו שביארנו שם וריגול העי היה לחקור מאי זה מקום יתכן להם לכבשם בקלות ואיך. לא שתהיה כונתם שאם יהיו חזקים ישמרו מלהלחם בהם:

פסוק יח

וראיתם את הארץ מה היא. ר"ל אם היא ארץ הרים ובקעים או יא ארץ מישור:

ואת העם היושב עליה. ר"ל שיחקרו אם הם גבורים או חלושים ואם הם רבי המספר או מיעוטי המספר:

פסוק יט

ומה הארץ אשר הוא יושב בה הטוב' היא אם רעה. ר"ל אם אוירה טוב שיעמדו האנשים שם בריאים או העניין בהפך:

הבמחנים. הם המקומות הבלתי מוקפים חומה:

אם במבצרים. הם המקומות המוקפים חומה:

פסוק כב

וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים. אחשוב שיהיה זה המאמר להורות על חשיבות המקום הזה כי צוען היה מקום חשוב מאד בארץ מצרים ועם כל זה היה יותר חשוב חברון כי כשנפוצו על פני כל הארץ בוני המגדל ופרו ורבו מעט עד שמלאו הארץ הנה בלי ספק כשהיו בוני' במקו' אחד היו בונים במקום היותר חשוב אשר בו וכאשר היה צר להם המקום היו בונים במקום אחר שם ואם הוא למטה מהראשון בחשיבות ולזה הוא מבואר שלא נבנתה חברון קודם צוען מצרים אלא מפני היותה חשובה ממנה:

פסוק כג

וישאוהו במוט בשנים. הנה לפי הפשט יראה ששנים נשאו המוט שהיה בו אשכול האחד מן הראש האחד והאחר מן הראש השני או ירצה בזה שהמוט היה בשנים מוטות והיו נושאי' אותו ד' והביאור הראשון נראה יותר לפי הפשט ואולם לרבותי' ז"ל על צד ההפלגה והגוזמא שהיו טורטני וטורטני דטורטני:

פסוק כו

ויבאו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל וגומ'. הנה אמר זה כי אלו היו מספרי' זה תחלה למשה ולאהרן כמו שהיה ראוי לא היה מתחדש מפני דבתם מה שאירע מן הרע כי כבר היה נקל למשה ולאהרן לישב לבם שיסמכו בש' יתעלה עם שיהושע וכלב היו מחזיקים את ידיהם אבל הם השיבו אותם ואת כל העדה ובזה הניאו את לב העם בדרך שלא יוכלו לתקן עותתם והנה אמרו למשה בפני כל העם שהארץ ההיא היה זבת חלב ודבש מרב דשנה ורעננותה לטוב המרעה אשר שם לצאן ולדבורם או יהיה הדבש דבש תמרים כמו שאמרו רז"ל ואמנם העם אשר שם הם גבורים מאד ויש להם עוז ותוקף גדול והנה באמרו כי עז העם העידו גבורתם והיותם רבי המספר כי העז יהיה לעם משני אלו הצדדים והורו עוד על רבוי העם במספר מה שספרו בערים שהם גדולות מאד כי הערים תהיינה גדולות כשהיו העם אשר בה רבי המספר ובאמרם שהערים בצורות הורו שהם חזקות ומוקפות חומה וספרו עוד להבהיל העם שכבר ראו שם ילידי הענק והבהילום

עוד במה שספרו להם שעמלק היה יושב בארץ הנגב כי כבר ראו מלחמת עמלק והכירו שעמלק היו מנצחים אותם באשר משה מניח ידו וזה ממה שהוא ראוי שיפול אימה עליהם כשיראו שיצטרכו ללכת להלחם עם עם עמלק בארצם שהם כה יותר חזקים מאד מחזקם חוץ לארצם כשנלחם בהם יהושע וספרו להם עם זה רבוי האומות שהיו בהר שהיה קשה מאד ללכת להלחם עמהם שם. והכנעני גם כן היה במקום חזק כי היה יושב אצל הים ואצל יד הירדן ויקשה ללכת שם להלחם עמו ועדין לא ספרו מאויר הארץ אם הוא טוב לבריות אם אין וזכרו זה אח' זה כמה שאמרו ארץ אוכלת יושביה ר"ל שהיא משחתת יושביה ומכלה אותם מצד רוע אוירה:

פסוק ל

ויהס כלב את העם אל משה. ידמה שתכף ששמעו העם זה הענין מפי מרגלים היו מתלוננים ואומרים שלא יעלו שם כמו שנגלה אחר זה והנה שתק כלב את העם בעבור משה ואמר עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה ר"ל לפי מה שנתפרסם לנו מנפלאות הש' יתעלה על ידי משה:

פסוק לב

אנשי מדות. ר"ל רבי הקומה:

פרק יד

פסוק א

ויבכו העם בלילה ההוא. ר"ל שלא סרו מלבכות ולהתאונן על זה הענין עד עבור הלילה שאחר היום ההוא ואמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרים בכאן נגלית הסבה אשר בעבורה סבב ה' ית' שיראו מלשוב למצרים וזה שעם כל מה שסבב השם יתע' למנעם מלשוב למצרים היו נכשלים בזה ראה מה היו עושים לולי הסבות ההם ואולם הסבות שסבב הש' ית' למנעם מזה הנה הראשונה התנצלם את מצרים. ר"ל שלקחו משכיניהם שם כלי כסף וכלי זהב ושמלות כי זה ממה שהיה ראוי בעבורו שיראו מלשוב למצרים. והשנית היתה טביעת פרעה וחילו בים סוף כי מפני זה ראוי שיראו מלשוב בידם פן יקחו מהם נקמתם. והסבה השלישית הוא מה שהנחה הש' יתע' את ישראל דרך המדבר ולא רצה לנחותם דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא ויקל לעם לשוב למצרים:

פסוק ה

קהל עדת בני ישראל. ר"ל קבוץ העדות כי כל שבט ושבט היה עדה אחת מיוחדת:

פסוק ט

כי לחמנו הם. ר"ל בידנו הם לאכלם כמו הלחם אשר הוא בידנו:

סר צלם מעליהם. לפי שאמרו המרגלים ארץ אוכלת יושביה היא להורות על שהארץ היתה בלתי טובה לעמוד בה בבריאות ואמרו זה לפי שראו שמתו רבים שם ושהיו שם חולים רבים הנה אמרו יהושע וכלב שזה הדבר ורבוי החולאים לא היה בהם מפני היותו אויר הארץ ההיא בלתי זך אך היה לפי שבא קץ האומות ההם למות כי סר מהם המגן והמחסה שהיה מגין עליהם ולרוע מזל האומות ההם היה זה לא לרוע הארץ ולזה יתבאר שזה העניין אינו מה שראוי שיפיל מורך בלב ישראל מהלחם עם הגוים ההם אבל הוא מה שראוי שיחזק לכם בראותם רוע מזל האומות ההם והיות השם יתע' עם ישראל והנה הגיע מרוע ישראל והנה הגיע מרוע ישראל שאמרו כל העדה לרגום יהושע וכלב באבנים והוא אפשר שגם כנגד משה ואהרן אמרו כי הם היו רוצים לבחור ראש אחד במה שאמרו נתנה ראש ונשובה מצרים ולמנעם מזה נראה תכף כבוד יי' באהל מועד אל כל בני ישראל באופן שהיו מרגישי' בבא דבר ה' ית' למשה:

פסוק יב

אכנו בדבר ואורישנו. ר"ל אין לחוש מפני כלותי את העם הזה שתופר בריתי עם האבות במה שנשבעתי להם מעניין ירושת הארץ כי כבר אעשה אותך לגוי גדול ועצם ממנו ובזרעך יתקיים הברית ההוא והוא מבואר שאין כלותו אותם תנאי במה שייעד לו שיעשה אותו לגוי גדול ועצום ולזה נתקיים למשה זה הייעוד אף על פי שלא כלה השם יתעלה את ישראל כמו שדקדקו רז"ל ממה שאמר ובני רחביה רבו למעלה:

פסוק יג

ויאמר משה אל יי'. שאין ראוי שיעשה זה פן יביא זה אל שיחשבו הגוים שמפני שלא היה להשם ית' כח לנצח האומות האלו באופן שיירשו ישראל ארצם קם והרגם במדבר והנה בעניין העגל אמר משה מה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם ובזאת התפלה אמר כי כל הגוים אשר שמעו את שמע הש' ית' יאמרו זה ולהשלים ביאור בזה אמר מש ושמעו מצרים את הדבר הזה אשר תעשה לישראל עתה מהכליון החרוץ ושתק מלספר מה שיאמרו על זה עד סוף העניין שאמר בכלל כל שומעי שמע השם יתע' יאמרו שמבלי יכולת השם יתעלה להורישם הארץ כלה אותם במדבר זה שכבר הוצאת בכחך את ישר' מקרבו ויספרו המצריי' אל יושבי הארץ הזאת להורות על חוזק השגחתך בישראל ויושבי הארץ הזאת שמעו ונתפרסם להם כי עין בעין נראה אתה לישראל במעמד ההר סיני ובזולתו שהיו רואים ישראל בבא ה' לדבר עם משה ועננך עומד אצלם בעת הגעת הנבואה למשה ובעמוד ענן הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה וזה כלו מורה על יתרון השגחתך בהם בחזקת היד ואחר שכן הוא הנה יאמרו כלם אלו היה יכול השם יתעלה להורישם האר לא היה נמנע מזה הרי הוא מראה שהוא אוהב אותם אהבה יתרה

אך מפני שלא יכול על זה קם והרגם במדבר ועתה יתבאר לכל גודל כחך שדברת כי למען ספר שמך בכל הארץ עשית נפלאות בארץ מצרים ולזה ראוי שתשמר מלעשות מה שיביא לחשוב האנשים שידך תקצר מעשות אשר יעדת מהטוב לעמך.

פסוק יח

אתה השם שהוא **ארך אפים**. ר"ל האף שהוא מצד ההשגחה הכללית במקרה והאף שהוא מצד ההשגחה הפרטית על דרך התוכחת והוא מצד מה שהוא טוב כי השם יתעלה לא יעשה רע כי אם מהצד שהוא טוב והנה השם יתעלה מאריך כל אחד משל האף המגיע במקרה מצד השגחה הכללית מה שיגיע מהרעות באמצעות הגרמים השמימיים אשר שמם הש' יתעלה להשגיח במין האנושי בכללות כמו שביארנו במאמר הב' והה' מספר מ"י והנה השתדל השם יתעלה להרחיק הרעות ההם בחזקת היד מחד השכל אשר נתן לאדם אשר הוא כלי להצילו מהם ואמנם הרע אשר הוא על דרך התוכחת יאריכהו גם כן השם יתעלה כשיוכיח תחלה בתוכחת קל ואחר כך בקשה ממנו או בשישלח השם לחוטאים ההם על ידי נביאיו שאם לא ישובו אליו יחול עליהם הרע ולזה ראוי שלא תמהר להביא עליהם זה הרע הנפלא:

ורב חסד. רוצה לומר אתה השם אשר מדרכך להשפיע רבוי הטוב לא זולת זה וזה מבואר ונגלה ממה שהפלגת להשגיח ביצירת הבעלי חיי' וזולתם בזאת ההשגחה הנפלאה אשר יללאו השכלים האנושיים להשיג ממנה כי אם שיעור מעט ביחס אל מה שבהם בכללות מיתרון ההשגחה ולזה גם כן ראוי שלא יגיע ממך זה הרע הנפלא:

נושא עון ופשע. רוצה לומר אתה השם אשר מדרכך לשאת עון ופשע כשישובו החוטאים איך או כאשר יגיע צער נפלא למושגחים ממך ברעה אשר תמצא אותם כמו שביארנו בפרשת כי תשא ולזה ראוי שלא תגיע לישראל זה הרע הנפלא בעבור אהבתך אותי שאצער מאד בזה:

ונקה לא ינקה. ר"ל שאין מדרכו להגיע מהרע על צד התוכחת שיכרת בהם הנוכח מכל וכל שאם יהיה הענין כן לא יהיה התוכחת ההיא לטוב והמשל שמי שירצה להוכיח בנו לא יהרגנו כדי שיקבל תוכחת אבל יכנו או יחסרנו אבר וכן העניין במי שירצה להוכיח עם אחד כאחד הנה יתכן להוכיח העם שימותו קצתם ונוסרו הנשארים אך לא ימיתם כלם להוכיח את העם ולזה גם כן ראוי שלא תכלה זה העם בזה האופן:

פוקד עון אבות על בנים. ר"ל אתה ה' ית' כשרצית שתשלם התוכחת פוקד עון אבו' וזה שכאשר נסתבך האדם בחטא הסתבכות רב יצטרך לתוכחת רב להוסר מהחטא ההוא כי כשהיה החטא ההוא לאדם קנין חזק יצטרך להסירו ממנו לתוכחת רב יותר ולזאת

הסבה אם היה האב חוטא בזה החטא שחטא הבן יצטרך הבן לתוכחת יותר רב מצד חטא האב כי זאת התכונה שבה להם כמו קנין חזק ובהיות הענין כן שה' ית' לא יעשה רע בעצמות כי אם בסבה תוכחת והוא מבואר מענין התוכחת שאין ראוי שיכרתו בו אשר להם התוכחת והוא מבואר שאין ראוי לך שתכרית ישראל ולזה התפלל משה לה' ית' שיסלח לעון העם הזה כגודל חסדו:

פסוק כא

ואולם חי אני. ר"ל עם שימלא כבוד יי' את כל הארץ ותסור הטענה שטענת מחלול כבודי הנה נשבעתי שאקח נקמתי מהעם הזה מזולת שאכלם והוא שלא יראה אחד מהם את הארץ אשר נשבעתי לאבותם ר"ל מהעם המורדים בי ומן המרגלים המוציאי' הדבה וזה ראוי להם כי כבר ראו את כבודי ואת אותותי הנפלאים שעשיתי במצרים ובמדבר ונסו אותי עוד בנסיונות רבים לבחון אם אני שליט לעשות כל אשר ארצה ומצאו בהם גבורתי הנפלאה ועם זה לא שמעו בקולי ואולם עבדי כלב לפי שנפרד מעצתם ומלא אחרי אביאנו אל הארץ אשר בא שמה והוא חברון וזרעו יירשנה וכן היה לפי מה שנזכר בספר יהושע:

פסוק כה

והעמלקי והכנעי יושבי בעמק. ולזה הוא מבואר שלא תכבד מאד המלחמה עמהם כי אינם במקומו' חזקים מאד כמו הענין ביושבי ההר אלא שמפני זה שלא שמעו בקולי לא אוליכם שם אבל אניעם במדבר עד תום כל הדור הרע הזה ולזה צוה הש' ית' ואמר מחר פנו וסעו לכם המדברה דרך ים סוף ואע"פ שכבר נזכר במה שאחר זה שהעמלקי והכנעני הוא יושב בהר הנה ידמה שהיו עולים אליו מצד אחד ויורדים אליו מצד אחר ואפשר שנאמר שזה הפסוק דבק אל הפסוק הקודם לו והוא שזרעו יירשנה ויוריש גם כן העמלקי והכנעני הוא יושב בעמק אצל ההר ההוא:

פסוק לג

ובניכם יהיו רועים במדבר ארבעים שנה. ר"ל עד מ' שנה הוא מיציאת מצרים והנה אחרם הש' ית' שם עד מ' שנה כדי שלא ימיתם בזולת עתם כי הקטנים שבהם שהיו אז מבן עשרים שנה ומעלה יהיו להם קרוב לס' שנה בעת ההוא ואיננו זר אם ימותו אלו בהיותם קרובים להיות להם ס' שנה כי אשר היו בני כ' שנה היו מעטי המספר ואולם מוציאי הדבה רצה ה' ית' שימותו תכף לפרסם שכבר נענשו על זה המרי:

פסוק מד

ויעפילו לעלות על ראש ההר. ר"ל שכבר הגביהו לעלו' שם בתכלית מה שאפשר והוא שיהיה בראש ההר:

פרק טו

פסוק ב

כי תבואו אל ארץ מושבותיכם. מגיד שאין הקרבנות והנסכים נוהגים אלא בארץ:

פסוק ג

ועשיתם אשה ליי'. ר"ל עולת בהמה או זבח שלמי' למדנו מזה שחטאת ואשם אינן טעונין נסכים שהרי אין באים בנדר ונדבה והכתוב אומר לפלא נדר או נדבה והנה אמרנו שכתו' מדבר בעולת בהמה לפי שכבר ביאר זה ואמר מן הבקר או מן הצאן ללמד על עולת העוף שאינ' טעונה נסכים והנה לפי הוראת הגדר הרצון בנדבה שיתנדב האדם הבהמה ההיא ויאמר הרי זו עולה והרצון בנדר הוא שיאמר הנודר הרי עלי עולה ולזה אמר בפרש' אמור אל הכהנים על בעל מום נדבה תעשה אותו ולנדר לא ירצה והנה הוצרך לומר או בנדבה כי מפני שהבעל מום יתכן שיהיה נדבה ולא יתחייב הנודר בזולת הבהמה ההיא ר"ל שלא יתחייב בנסכים היה אפשר שיחשב שלא יתחייב המתנדב בזולת מה שהתנדב ולא יתחייב בנסכים:

או במועדיכם. הוצרך להזכיר במועדיכם שלא יחשב חושב כי מפני שלא הותר לעשו' בהם אלה מה שהוא לצורך אוכל נפש לא ידחה יום טוב ושבת אלא לקרבנות בעצמם שהוגבל בהם זמן ולא יהיו בהם מנחות לזה בא ללמדנו שהמנחות גם כן מותר לעשות אז ומזה המקום למדנו שהמנחות אינם מעכבו' ממה שנזכר במעשה העולה והמשלמים בפרש' ויקרא ולזה אמרו שאם לא קרבו המנחות היום יקרבו למחר:

פסוק ד

והקריב המקריב קרבנו. למד שלכבש אחד היה שיהיה עולה או זבח. תהיה המנחה עשרון אחת סלת. שיהיה בלול ברביעית ההין שהם ג' לוגים ויהיה שם יין לנסך רביעית ההין ג"כ ויתבאר במה שיבא איך יהיה עניין הניסוך הזה וכן אם היו הקרבים כבשים רבים תהיה מנחת כל אחת מהן ככה כמו שאמר אחר זה כמספר אשר תעשה ככה תעשו לאחד כמספרם או לאיל תעשה מנחה לפי שכבר הקדימה התורה זכירת מנחת הכבש למדנו שתכלי' מה שיהיה מזה המין שיספיק לו זה השיעור המעט מהמנחה הוא הכבש ולזה יתבאר שמה שהיא למעלה מהכבש יתחייב בנסכי איל וזכר האיל והוא הדין לפלגם ואלו היה מתחיל להזכיר נסכי האיל היה מתבאר שמה שהוא קטן מאיל יפטר בנסכי כבש והתבונן זה המקום כי הוא נפלא עם שכבר ידמה שכבר ישולח על הפלגם שם איל:

פסוק ח

וכי תעשה בן בקר עולה או זבח. למדנו שלא חלק הכתוב בבקר בין קטני' לגדולים בעניין הנסכים' והמנחה והנה היתה מנחתו ג' עשרונים סלת בלול בשמן חצי ההין שהוא ששת לוגין:

פסוק י

ויין תקריב לנסך חצי ההין אשה ריח ניחוח ליי'. למדנו שהיין בכללו היה אשה ריח ניחוח ליי' והנה אם כן איננו לבלילת הסלת אבל היה שופך אותו על המזבח שהיו מקריבין שם הקרבנות ולפי שאי אפשר לשפכו על האש אשר על המזבח כי התורה הזהירה מלכבותו כמו שנתבאר בפרש' צו הנה הוא מבואר שהיו במזבח כמין חוטמין שמשם יורד היין למטה במקום שלא יתלכלך המקדש לכבוד הש' ית' וכן ראוי שנבין מהדמים הנשפכים אל יסוד המזבח שכבר היה מחוייב שיהיה שם מקום יכנסו בו כדי שלא יתלכלך המקדש ולא יהיה שם עפוש:

פסוק יא

ככה יעשה לשור האחד. למדנו שלא הבדיל הכתוב בשור בין קטן לגדול והנה שור בן יומו קרוי שור שנאמר שור או כשב או עז כי יולד:

או לשה בכשבים או בעזים. לפי שלא זכר עזים כי אם אצל שה למדנו שלא הבדיל הכתוב בעזים בין קטן לגדול:

פסוק יב

כמספר אשר תעשו ככה תעשו לאחד במספרם. לפי שהמספר לא יהיה אלא באחדים המסכימים למדנו מזה שאין מערבין נסכי כבש בנסכי איל ר"ל נסכי מין אחד בנסכי מין אחר ואולם אשר ממין אחד יתערבו כי התורה לא דקדקה אלא שיהיו כמספרם ולפי שהמנחה היות' קטנה הוא עשרון למדנו שהמתנדב מנחה אינו פחות מעשרון ולפי שהמעט שמצאנו בנסכי' הוא לוג כמו שנזכר בפר' מצורע הוא מבואר שאין ראוי שיתנדב אדם פחו' מלוג שמן:

פסוק יג

כל האזרח יעשה ככה. ר"ל על הקרבת אשה יעשו אלו המנחו' והנסכים ולמדנו מזה שהאזרח הוא שיתחייב בנסכים לא הגוי אע"פ שהוא מקריב עולות לפי מה שנתבאר בפרש' אמור אל הכהנים ולזה נצטרך לבאר אחר זה שהגר שנתגייר חייב במנחות ונסכים:

פסוק יד

וכי יגור אתכם גר וגו'. הרצון בזה שהגר שיתגייר או הגר שכבר נתגייר יחוייבו במנחות ונסכים כמו העניין בישר' והנה מזה המקו' למדנו כי הגר בעת שיתגייר יקריב קרבן

ולפי שכבר מצאנו בישראל בעת שנכנסו תחת כנפי שכינה שהקריבו עולות ושלמים כמו שנתבאר בסוף פרשת ואלה המשפטים למדנו מזה שהגר גם כן יחוייב בקרבן בעת הכנסו תחת כנפי שכינה ולפי שנאמר בכאן ועשה אשה ריח ניחוח ליי' ואין שם קרבן שיהיה כלו אשה ריח ניחוח ליי' זולת העולה למדנו מזה שהגר מתחייב בעולה ולפי שהעולה כבר נתבאר שתהיה מן העוף כמו שנתבאר בפרש' ויקרא הנה יספיק לגר שיביא עולת העוף וכבר יתבאר גם כן כי הגר יחוייב להביא קרבן ממה שראינו ממנהג התורה כאשר תרה להעתיק האדם מלא קדושה לקדושה שתעשה בזה האופן כמו שמצאנו בישראל כשקיבלו את התורה ונתקדשו בה שהקריבו וכמו שמצאנו בישראל כשקיבלו את התורה ונתקדשו בה שהקריבו וכמו שמצאנו באהרן ובניו כשנכנסו לקדושת הכהונה וכמו שמצאנו בלויים כשנכנסו לקדושת הלויה. ולפי שכבר מצאנו בלויים שהקריבו חטאת ועולה ובכהנים שהקריבו חטאת ועולה ושלמים ובישראל שהקריבו עולת ושלמים למדנו מזה שלא יחוייב בכמו זה הענין כי אם עולה כי מה שנשתתפו בו אלו כלם הוא העולה ולזה הוא מבואר שראוי שנדע שלא יתחייב הגר כי אם בעולה ונלמד שהוא מחוייב בטבילה ממה שראינו גם כן בישראל בעת מתן תורה ובכהנים והלויים ונלמד שהוא מחויב במילה ממה שנזכר בסו' פרשת לך לך אלא שהמילה אינה מעכבת הגרות כי כבר מצאנו שאפילו ישראל יתכן שימנעו מהמילה כאשר היתה שם סבה כמו שנזכר בספר יהושע שלא מלו העם היוצאים ממצרים. ועוד שכבר מצאנו מה שהוא משותף באלו הדברים שזכרנו הוא הטבילה והקרבן ולזה הוא מבואר שהטבילה היא מעכב לא המילה:

פסוק טו

הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר. למדנו מזה שהגר לא יתכן שיתגייר כדי לקיים קצת מצות התורה אבל ראוי שיקיימם כלם כשיתגייר. וזה כי התורה הוא נימוס אח' שלם מכוין לתכלית אחת אי אפשר בו התוספת ולא הגרעון ולזה לא יתכן שיקובל קצת הנימוס ההוא לבד. ולפי שאמר לכם ולגר הגר למדנו שהוא מדבר בגר בעת היותו מתגייר כי זה הלשון מסכים אל מה שאמר תחלה וכי יגור אתכם גר ואמר ככם כגר יהיה לפני יי' ר"ל במה שהוא מהקרבנות לפני יי' והוא העולה כי השלמים אינם לפני יי' כי אם מה שהוא מהם כליל לאישים:

פסוק יח

דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם בבאכם אל הארץ והיה באכלכם מלחם הארץ. למדנו מזה שתכף שנכנסו ישראל לארץ ואכלו מלחם הארץ נתחייבו בחלה ולפי שלא יאמר

לחם לפי הנהוג לפי מה שיורה עליו הגדר אלא על מה שהוא מחמשת המינים למדנו מזה שחלה אינו נוהגת אלא בחמשת המינים:

פסוק כ

ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה. מאשר אמר ראשית עריסותיכם במוחלט למדנו מזה שאיך שיעשו בארץ עיסה הנה היא חייבת בחלה ואף על פי שהיא מתבואת חוצה לארץ ועניין החלה הוא שירימו מהעסה חלה אחת תהיה תרומה והיא נתנת לכהן כמו שיתבאר במה שיבא והוא מבואר שאין ראוי שתהיה כל העסה חלה כמו שלא יהיה כל הכרי תרומה וכבר אמר בתרומת גורן כן תרימו אותה והוא מבואר מהשרשים הכוללים שקטן השיעור שיהיה נהוג לעשות ממנו עיסה יתחייב בחלה שנאמר עריסותיכם שיהיה נהוג להעשות עיסה בכמו זה השיעור וכבר נתבאר מצד הוראת הגדר שלא יפול זה השם על פחות ממלא העומר כי כבר הוגבל זה השיעור לאיש אחד ביום אחד בענין המן. והנה זה השיעור הוא עשירי' האיפה כמו שנזכר בתורה והעומר עשירית האיפה הוא והאיפה הוא ע"ב לוגין ולזה יהיה זה השעור שעור ז' לוגין וחומש הלוג. והוא מבואר שכבר יקרא לפי הנהוג עסה מה שלא נשלמה הלישה בו כיון שהתחילו ללושו ומן אז יתחייב בחלה והנה לא הגבילה התורה שיעור לזאת התרומה וכבר נתבאר בתורה בחלות תודה שהתרומה תהיה אחד מעשרה וכן הענין בתרומת מעשר שנאמ' והרמותם ממנו תרומת יי' מעשר מן המעשר ובמלקות השבי בפרשת מדין מצאנו במקום אחד שהתרומה תהיה אחד מחמשי' ובמקום אחר מצאנו שם שהתרומה תהיה אחד מחמש מאות ולפי ששם התרומה לא יפול על חלק מוגבל לפי הלשון הנה הוא מבואר שאי זה חלק שירימו מהעסה שיתכן שיפול עליו שם חלה יספיק לפי משפט התורה אמנם מדברי החכמי' היה שיתן בעל הבית אחד מכ"ד ונחתום אחד ממ"ח לפי שהנחתום מדרכו שיאפה יותר בבת אחת מבעל הבית לפי שהוא מוכר לאנשים רבים ואולם בתרומת גורן יספיק אפי' חטה אחת לפי לשון התורה ואולם מדברי חכמים הוא אחד מחמשים והוא השיעור הבינוני שנמצא בו לשון תרומה כמו שזכרנו כי הוא פחות מאחד מעשרה ויותר מאחד מחמש מאות ולפי שהעין רעה תתחלף בשיעור הדבר שיבואו בו על צד האומר בחמשית השעור ולזה רצתה התורה שהבעלים יוסיפו חומש בדברים שנזכר בהם בתורה הנה תהיה עין רעה פחות מזה החומש ועין יפה יותר על זה החומש ולזה אמרו עין יפה אח' מארבעים עין רעה אחד משש:

פסוק כב

וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה. ראוי שתדע שאין הכונה בזה שתהיה השגגה בכל המצו' שאם היה העניין כן היה מתחייב ממה שנתבאר בפרשת ויקרא שיתחייבו על

כל מצוה ומצוה קרבן אם מעיני העדה נעשתה בשגגה ועוד שכבר מצאנו בסוף העניין מה שיורה בביאור שהעבירה הוא על מצוה אחת שחייבין על זדונה כרת שנאמר והנפש אשר תעשה ביד רמה ונכרתה הנפש ההיא כי דבר יי' בזה ואת מצותו הפר ולא אמר זאת מצותיו הפר. ובכלל הנה הוא מבואר מזה שלא היתה העבירה כי אם על מצוה אחת והנה תאר זאת המצוה שהעובר עליה הוא מגדף את יי' כמו שאמ' את יי' הוא מגדף ושהעובר עליה עובר על כל המצו' שבתורה והנה המצוה שזה דרכה היא ע"ז שהעובר עליה כופר בכל התורה כי כשלא יאמן בשם יתעלה סרה ההאמנה במצותיו ומזה המקום למדנו שהמצות הנזכרות בפרשת ויקרא שיתחייבו על שגגתן חטאת הם אשר יתחייבו על זדונם כרת כמו שזכרנו שם:

פסוק כד

והיה אם מעיני העדה נעשתה בשגגה. כבר ביארנו התנאים הנכללים בזאת הפרשה בפרש' ויקרא ילקח משם והנה הרצון בעיני העדה בית דין הגדול:

ועשו כל העדה. רוצה לומר כל עדה ועדה והרצון בו כל שבט ושבט כי השבט יקרא קהל אל עדה להיות כל אחד מהם מיוחד ונפרד מהאחר כי ישראל היה שוכן לשבטיו וכבר מצאנו בביאור שהשבט יקרא קהל שנאמ' ויעמוד יהושפט בקהל יהודה הנה היה בזאת העברה פר ושעיר לכל שבט ושבט מה שאין כן בשאר העבירות שחייבין על שדונן כרת כמו שנתבאר בפרשת ויקרא והנה יתבאר ממה שזכרנו ששבט יהודה נקרא קהל שכל שבט שנשתלשל מאחד מבני יעקב נקרא קהל ואמנם מנשה ואפרים שנשתלשלו שניהם מיוסף לא יהיו שניהם כי אם שבט אחד:

פסוק כה

וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל. הנה יאמר' במשפטי' התוריים כל על הרוב והנה מצד התאחד בני ישראל יהיה רב המספר ומצד כללות העדות ומספרם יהיה הרוב רוב השבטים והנה אי אפשר שנאמר שיהיה הרצון במה שאמר ועשו כל העדה שיהיו העושים זה הקרבן ב"ד הגדול שהרי אמר בפרשת ויקרא וסמכו זקני העדה ואם היה רומז אל בית דין הגדול לא היה אומר זקני העדה כי כלם היו זקנים ולזה הוא מבואר שהם זקני ישראל ולפי שאמר זקני העדה ולא אמר זקני ישראל למדנו שכל עדה ועדה מביאה קרבן ולזה התבאר שכל שבט ושבט מביא קרבן כיון שעשו בשגגה רוב ישראל על פי בית דין הגדול:

ונסלח להם כי שגגה היא וגו' כי לכל העם בשגגה. ראוי שתדע שכבר יתבאר מזה שאם לא היה שגג' לעוש' העברה כגון שידע בודאי שכבר טעו ב"ד בהוראתם הנה אם עשה זה במזיד את יי' הוא מגדף ולא תהיה לו כפרה מפני זה הקרבן ואם שגג כשחשב שאף

על פי שטעו ב"ד הגדול מצוה לשמוע להוראתם הנה לא נצטרף שגגתו לשגגת הקהל שסמכו על הוראת ב"ד כשחשבו שכל היוצא מפיהם מסכי' לכונת התורה כי אין שגגתו ממין שגגם והכתוב אומר כי לכל העם בשגגה שמורה שהיה השגגה אחת לכל העם ולזה יתחייב חטאת יחיד על שגגתו:

פסוק כו

ולגר הגר בתוכם. הנה הוצרך לומר ולגר הגר בתוכם לפי שכל שבט ושבט הוא מביא קרבן ולזה היה לחושב שיחשוב שלא יהיו נכללים הגרים באלו הקרבנות ולמדה התורה כי הגרים נמנים עם השבט שהם אצלו:

פסוק כז

ואם נפש אחת תחטא בשגגה. לא הבדיל בזה המקום בין כהן משיח או נשיא להדיוט וכבר הבדיל בזה בפרשת ויקרא ואחשוב שהסבה בזה כי בעבודה זרה יהיה דין הכהן משיח והנשיא שעבר עליה כדין ההדיוט כי ההעברה הזאת תסיר מהמשיח ומהנשיא יתרונו על הדיוט והכבוד הראוי לתת לו ולזה רצה שיהיה קרבן המשיח והנשיא שוה לקרבן ההדיוט בשגגת ע"ז:

פסוק לא

הכרת תכרת הנפש ההיא. הכרת הוא אבדון הנפש והפסק ממנה שלמותה:

פסוק לב

וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת. ידמה שסמך חלול שבת לעניין עבודה זרה להדמות מה אשר ביניהם וזה כי המחלל את השבת כופר בפנים מה מהתורה בכללה כי שרש התורה היה נבנה על האמנת החדוש כי זה ייסד לנו שני שרשים כוללים גדולים האחד שה' ית' הוא נמצא והשני שהוא חדש העולם וכשנאמין זה יביאנו זה להאמין מה שצונו בתורה ולהורות על שני אלו השרשים באה מצות שבת ולזה יהיה המחלל שבת כאלו פורק מעליו עול מצות התורה בכללם והנה הרצון במקושש שיהיה תולש את העצים ומחבר מהתלוש אגודה או שהיה מאסף העצים הנתלשים ומעתיק אותם ממקום למקום והנה היה זה מלאכה מצד ההעתקה ממקום למקום כמו שבאר בפרשת ויהי בשלח במה שאמר אל יצא איש ממקומו ביום השביעי:

פסוק לד

כי לא פורש מה יעשה לו. ר"ל שלא נתפרש עדיין באי זו מיתה ימות והנה החמירה התורה בזאת המיתה שתהיה בסקילה מצד מעלת מצות שבת והוא מבואר שזאת הפר' הכתבת בזולת מקומה לפי הזמן שהיה בו זה המקרה וזה שכבר יתבאר ממה שאמר ויהיו בני ישראל במדבר שתכף שהיו ישראל במדבר מצאו זה ר"ל אחר שנתן להם השבת

הנה היה זה בהכרח בשבת השנייה כי השבת הראשון לא היה מתבאר להם חיובה כמו שביארנו שם ואם לא יהיה הפירוש כן מה בא ללמדנו אמרו ויהיו בני ישראל במדבר הלא ידענו שכבר עמדו שם ארבעי' שנה ולא יתבאר מזה באי זה זמן היה ולזה הוא מבואר שזה בא ללמדנו שתכף שהיו ישראל במדבר נהיה זה העניין:

פסוק לה

רגום ירגמו אותו באבנים. כבר התבאר בפרשת יתרו כי הסקילה והירייה דינם אחד כי אין הבדל בין שיכו מהאבן על האדם או מהאדם על האבן ולפי שהוא ראוי בעניין הטלת העונשין שננהג בהם ביותר קל שאפשר עם שמירת מצות התורה כמו שהתבאר בשרשים הכוללים והיה מבואר שהמיתה בירייה היא יותר קלה מהמיתה בהשלכת האבנים עליו הנה היו יורים אותו ממקום גבוה שיתכן שימות מהנפילה ההיא שנאמר יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו והנה שערו חכמים שזה היה אפשר כשיונח בית הסקילה גבוה שתי קומות ואם לא מת בזה הנה אין ראוי שיפילוהו שנית כשישיבוהו שם אבל ראוי שיפיל העד השני עליו אבן שתהיה בה כדי להמית שנאמ' יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו והנה היה זה המשפט נעשה מחוץ למחנה לפי שזה החוטא ראוי שיצא מחוץ למחנה כמו שיצא המצורע מחוץ למחנה לשמור אנשי המחנה מהתגאל בחלאת החטא העצום אשר עליו שצותה התורה להמיתו.

פסוק לח

ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורו'. אחר שכבר זכר העבירות שבהם רושם מה לסור מכל מצות התורה זכר המצוה אשר יש לה רושם בקיום מצות התורה בכללם כמו שאמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות יי' וזה ימשך בכלל מצות הציצית לפימה שאחשוב לשתי סבות האח' הוא כי הלבוש ילבשהו האדם תמיד ויהיו עיניו בו וכאשר יראה בו מצוה אחד ממצות השם יתעלה יזכור את בוראו וירא מלסור מאחרי ה' יתע' לבלתי קיי' מצותיו כמו שספרו רז"ל מאיש אחד היה רוצה להכשל בזמה עם זונה אחת יפה מאד וכשעת מעשה ראה ארבע ציציותיו וזכר את בוראו ונמנע מהתגאל בזאת העברה המגונה והשנית היא כי זאת המצוה תישיר האדם להודות במציאות השם יתעלה אשר הודאה בו תישיר להאמין בכל מצות התורה כמו שהכפירה בו תהיה סבה לעבור על כל מצות התורה וזה כי ארבע כנפות יעירו על עניין היסודות אשר בעולם השפל והציציות מורים על רבוי הדברים המסתעפים מהם וחוט התכלת הקושר הציציות ומחבר אותם מורה על הגרמים השמימיים שמראיהם אצל החוש במראה תכלת ויורה שכל אחד מהם יסתעפו ממנו פעולות רבות ולזה היו הציציות בכל אחד מארבע כנפות ולפי שזה בלתי אפשר בהם אלא מצד רבוי היחסים המתחלפים אשר

להם עם אלו הנמצאות השפלות וזה אמנם יהיה ברבוי התנועות אשר לאחד אחד מהם ומה שזה דרכו יחוייב שיהיה עלול לא עלה ראשונה כמו שהתבאר במקומותיו הנה זה יורה כי גבוה עליה' ויורה שהוא אחד מצד הקשר כל הפעולות הנאצלות מהם לתכלית אחד כי כולם פועלי' בענייני זה העולם השפל לפי מה שנתן להם מהכח ביום הבראם וישלמו אלו הפעולות במה שישפע מכלם ואם לא היתה שם עלה אחת תישירם אל זה איך יתכן שיהיו כלם משתתפים בפעלה אחת מצד מה שהיא אחת ונכלל הנה זה מה שיישיר באופן שלם אל שבכאן סבה אחת עליונה יסודרו ממנה כל אלו הדברים הוא השם יתעלה וכבר בארנו זה מזה המקום בשלמות בה' מספר המלחמות ה' ולזה נהגנו לעשות בציציות מהקשרים והחליות מה שיעיר על השם שנקרא בו השם יתע' או לעשותם במספר הגרמים השמימיים להורות שכלם משתתפים בפעלה אחת כי זה ממה שיביא להורות אל שיש בכאן עליהם סבה תישירם אל זה והוא האלוה יתעלה:

על כנפי בגדיהם. כבר נתבאר במשנה תורה שלא ינהג זה כי אם בבגד שיש לו ארבע כנפות שנאמר על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה והסבה מבוארת ממה שזכרנו ואם היו לטלית ארבע כנפות או יותר יחויי' לעשות ציצית על ארבע כנפות לבד מהבגד ההוא אבל אם לא היו לו ארבע כנפות אינו מחוייב ציצית ומשם יתבאר שזה הציצית הוא עשוי במעשה גדילים להורות על מה שיקשור רבוי הפעולות וישימם כלם בענין אחד. והנה התכלת הוא לפי הוראת הגדר צמר צבוע בדם חלזון ואמר ועשו להם ציצית להורות על שבעת העשייה ראוי שיהיה נעשה לשם ציצית כמו שבארנו בדומה לזה במעשה הפסח והחטאת:

על כנפי בגדיהם. ר"ל אצל כנף בגדיהם והנה לא נתנה התורה שעור לכתחילה אמנם שיריו וגרדומיו בכל שהו והנה הוגבל מספר החוטים להיותם שמנה במספר. רוצה ללומר ששם ארבעה חוטים יכנסו בכנף הבגד ולזה יהיו שמנה כשהיה קצתם מעבר זה וקצם מהצד השני וזה נמשך לכוונת התורה ששמה מספר הכנפות ארבעה לסבה שזכרנו ובפתיל התכלת יתחברו כלם בחליות הנעשות ממנו על החוטין להעיר על עניין הגרם החמישי שישפיע ה' ית' באמצעיתו אלו הפעלו' והיה לכם לציצית. ביאר בזה עוד שהעשייה בתכלת יחוייב שתהיה לשם ציצית וזה כלו הוא כדי שיעמיקו יותר בכוונת זאת המצוה:

פסוק לט

וראיתם אותו. למדנו מזה שלא תנהג זאת המצוה אלא ביום שהוא עת ראיית הדברים לפי הנהוג ועוד למדנו ממה שאמר וראיתם אותו ולא אותו וחברו. ר"ל אין ראוי לאדם

שישא יחד שני טליתות מצוייני' וכן למדנו זה ממה שאמר אשר תכסה בה והנה מפני שהיתה הצואה הזאת לבני ישראל למדנו שאין הנשי' חייבות בציצית וראוי היה להיות כן כי הענין אשר העיר עליו זאת המצוה הוא רב העומק ולא יתכן שיגיע אליו שכל הנשים לקלות דעתן:

וזכרתם את כל מצות יי'. לפי שזאת המצוה מורה על מציאות השם יתעלה כמו שביארנו:

ולא תתורו אחרי לבבכם. ר"ל שזה ישמרכם מלתור אחרי לבבכם אם יש שם אלוה אם לא ומלתור אחרי עיניכם אי זה מהדברים הנראים הוא יותר ראוי שיהיה אלוה כי העינים לא ישיגו אלא הגופות כי זה יישירכם להשיג שיש שם אלוה הוא המנהיג עולם הגלגלים והעולם השפל והנה ידמה שאין לאו זה אזהרה תמנה מכלל המצות כמו שאין אמרו וזכרתם את כל מצות יי' מצות עשה אבל הגידה התורה התועלת הנמשך ממצות ציצית והתועלת המגיע מהמצוה לא ימנה מצוה:

פסוק מ

והייתם קדושים לאלהיכם. רוצה לומר בעשותכם מצות התורה תהיו קדושים לש' ית' כי כוונתם בכללם להישיר לעבודת השם ית' ולהתקדש מטומאת התאוות הגופיות:

פסוק מא

אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים וגו'. ר"ל שכר הוציאם מארץ מצרים באופן שיהיה להם לאלהים מצד עוצם הנפלאות שראו אז ישראל והנה רמז עם זה בזה המאמר אל מה שביארנו בעניין ברית בין הבתרים והוא כי אברהם כששאל אות על ירושת הארץ לפי שזה הייעוד יחוייב שיהיה בו תנאי והיא שיהיה זרעו באופן מהשלמות שיתכן שידבק בו זאת ההשגחה הנפלאה מה' ית' ובאהו המענה כי השם ית' יישירם אל השלמות כשישימם גרים בארץ לא להם ובעבדות נפלא ואחר זה יהיה דן את הגוי ההוא אשר יעבודו ויוציאם ברכוש גדול ובאלו הדינין. והמכות אשר דן הגוי ההוא הישיר ישראל אל השלמות באופן שהיו ראויים לקבל התורה שיהיה בהם השם ית' להם לאלהים והם לו לעם.

פרק טז

פסוק א

ויקח קרח. הרצון בו עניין לקיחת הנפשות באופן שימשך לב רבים מישראל אליו לקנאתו על גדולת משה ואהרן והנה לא ספרה התורה הפתויים אשר פתה בהן לב החמשים ומאתים איש אשר היו מגדולי העם ומהנכבדים שבהם וכבר זכרו מזה רז"ל קצת ספורים במדרשיהן והוא מבואר שכבר משכו לבם כשאמרו שכל הגדולה נטל

משה לעצמו ולאחיו אהרן כי הוא יה מלך ואהרן כהן גדול והיתה הכהונ' לו ולזרעו אחריו ולא עבר זר בתוכם וידמה מזה הספור שלא היו מרעמים על מלכות משה רק על כהונת אהרן ולזה אמר ובקשתם גם כהונה:

פסוק ה

בקר ויודע יי' את אשר לו. ר"ל שהגדולה הזאת לא נתתי לאהרן מעצמי רק ה' יתע' בחרו וזה יתבאר בבקר היום הבא אחר זה והנה הודיעם בזה המאמר כי ה' יתע' לא יבחר כי אם באחד לבד ולזה היה לירא מהקריב הקטרת כי לא יבחר בכלן רק באחד לבד:

פסוק ז

ותנו בהן אש ושימו בהם קטרת. אחשוב שהאש לקחו מהמזבח הנחשת שאם היה שם אש זרה לא יהיה שם אות מפני מיתתם שאינן ראויים לכהונה כי גם בני אהרן עם היותם כהנים מתו בהקריבם אש זרה לפני יי' ולזאת הסבה בעינה אחשוב גם כן שלקחו מהקטרת שהיו מקטירים ממנה במזבח הפנימי לא קטרת זרה שאם היו מקטירים שם קטרת זרה לא תהיה מיתתם על זה מורה שלא בחר השם ית' בהם להיותם כהני' כי אפילו זרע אהרן היו מתים אם היו עושים כן:

רב לכם בני לוי. אמר זה להצילם שלא יבקשו גדולות כי די להם במה שנתן השם ית' מהגדולה כי הוא היה חומל עליהם אף על פי שהיו מעצבים אותו וכאשר ראה שלא נתפייסו בזה אך היו מחזיקין בבקשתם אמ' להן מש שמעו נא בני לוי המעט מכם מה שנתן לכם הש' ית' מהגדולה שהבדיל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו יתע' יותר משאר העם וששם אתכם עובדים עבודת משכן השם ית' באופן שקדם בראש זה הספר רוצה לומר לעבוד ולמשא ולשמור משמרת המשכן והבדיל אתכם לעמוד לפני העדה לשרתם ידמה שזה השרות הוא השיר שהיו הלוים אומרים בפה כמו שנתבאר בעזרא ולמדנו מזה שהשרו' הוא בעמידה עם שזה דבר מבואר בעצמו כי הישיבה מורה אדונות ושררה לא שירות ויקרב אותך ואת כל אחיך בני לוי אתך. שהם ממשפחת קהת יותר משאר משפחות הלויים בששם עבודתכם בקדש הקדשים ולא די לכם זה אלא שאתם מבקשים עוד כהנה ואחר שכן הוא שזה העניין היה כלו מה' יתע' הנה אתה וכל עדתך נועדים לעשות כנגד השם יתעלה לא כנגד אהרן כי לא היה זה מצדו אך השם ית' בחר אותו להיות לו לכהן:

פסוק יד

ותתן לנו נחלת שדה וכרם. רוצה לומר שלא די שלא הביאותנו אל ארץ זבת חלב ודבש כמו שיעדת לנו אפילו שדה וכרם לא נתת לנו ועם זה התחשוב לעשותנו כעורים שלא נראה כי הבטחתנו בדברי שקר:

פסוק טו

אל תפן אל מנחתם. אחשוב שאין זה בקשה ממשה כי זה בלי ספק לא היה צריך לזאת הבקשה כי הם היו עושים כנגד ה' ית' ואין ספק שהוא לא יפנה אל מנחתם ולזה ידמה שיהיה ענייננו כמו זכור מלחמה אל תוסף שאינו בקשה אך הוא ספור העניין וכזה אמר משה הנה אין ספק שאתה אל תפן אל מנחתם כי לא עשיתי להם שום דבר שיהיה להם בעבורו מקום להתרעם על שררותי:

פסוק יט

ויקהל עליהם קרח את כל העדה את פתח אהל מועד. ידמה שמשך קרח בדבריו החמשים ומאתים איש לעשות זה כי אולי הם יראים ממה שאמר מזה שאשר יבחר בו השם ית' הוא הקדוש כי זה מורה שכלם ימותו זולת אחד מהם או יהיה אמרו כל העדה שב אל ישראל כשהיה מושך את לבבם להתרעם על משה על דבר זאת השררה:

פסוק כב

אל אלהי הרחו' לכל בשר. הרצון אמרו לכל בשר לכל אישי האדם כטעם אמרו יבא כל בשר להשתחות לפני והנה הרצון בזה אל שהוא שופט הרוחות אשר לכל בשר בשיודע לאיש ואיש מהם צדקו ורשעתו היהיה נכון שתקצוף על העדה בעבור חטא איש אחד חלילה לך מעשו' זאת:

פסוק כח

בזאת תדעון כי השם שלחני וגו'. נתן להם משה אות אשר יכירו בו כי זה פעל אלהי והוא שאלו לא ימותו כמות כל האנשים אך שהשם יתעלה יברא בריאה בעבורן תתחדש ממנה פתיחת הארץ את פיה ותבלע אותם ואת כל אשר להם באופן שירדו חיים בעומק הארץ והוא שקרא שאול והנה היתה זאת הבריאה בהשם יתעלה אז על דרך מופת בבטן הארץ אשר תחתיהם מה שנה חדש ממנו בקיעת הארץ והנה היה ענין זה המופת שמה שיעשה על דרך הטבע בזמן ארוך אורך נפלא עשה השם יתעלה על דרך המופת בזמן רגע וכן דרך שאר המופתים הנעשים על ידי נביא כמו שביארנו בששי מספר מ"י וכן אמרו זה רז"ל אם נברא פה לגהנם מוטב ואם לא יברא יי' ובסוף הענין אמרו שהמופת היה לקרובי פתחא אול יספק מספק ויאמ' כי עדיין היה אפשר שיהרהרו שמא היה משה יודע על דרך הנבואה כי המקום ההוא שהיה בו הגיע עתו להבקע שם הארץ ולא יהיה מזה אם כן מופת על שזה הענש הגיע להם מפני מרדם אלא שהיתר זה הספק הוא ממה שיקל וזה כי לא יתכן שיאמר שזה היה במקרה ויסכים זה למקום שהיו בו אלו האנשים לבד כי מה שבמקרה בזה האופן הוא מעטי אבל שיסכי' לרבוי מה ויבחרם מבין השאר הנה זה בלתי אפשר שיוחס אל המקרה עם שכבר נגלה להם שימותו האנשים

החמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת וזה ממה שיורה שכל זה היה להם על צד העונש מהש"י כי החוטאים לבד מתו לא זולתם והיותר נפלא מכל זה שבמקום בעינו שנבקע הארץ עשה השם יתע' שהשאיר ממנה המקום שהיו בני קרח כי הם לא מתו כמו שיבא בפרשת פינחס והנה היה זה כן מפני שלא היו נמשכים עצת אביהם והנה אמרו רבותינו ז"ל שמקום נתבצר להם בגהנם והנה מה שאמר ואת כל האדם אשר לקרח. רוצה לומר בני ביתו הנמשכים לעצתו:

פרק יז

פסוק ב

ואת האש זרה הלאה כי קדש. ידמה מזה המקום שכלי שרת מתקדשי' אפילו בזולת משיחה כשישימו בהם מה שהם משמשים בו תדע שאלו הכלם קדשו כי הקריבום לפני השם כששמו בהם הקטרת אך עבודתם לא קדשה אותם כי היא לא היתה עבודה והנה רצה הש' ית' שירקעום צפוי למזבח לפרסם זה העניין באופן שיירא מי שאינו מזרע אהרן להקטיר קטרת לפני יי' פן יקרה לו כמו מה שקרה לקרח ועדתו על עשותם כן:

פסוק ה

כאשר דבר השם ביד משה. רוצה לומר אל אלעזר כי השם ית' דבר לו ביד משה שיקח את המחתות ויעשה אותם רקועי פחים צפוי למזבח:

פסוק יא

קח את המחתות ותן עליה אש מעל המזבח. ר"ל מעל מזבח החיצון כי כן היה משפט בהקטרת הקטרת על מזבח הזהב שהיו לוקחים אש מעל מזבח החיצון כמו שהתבאר במה שקדם וזה לאות שזה הקטרת היה קטרת הסמים שהיו מקטירים על מזבח הזהב. ויעתר לו השם יתע'. עד שכבר נעצרה המגפה תכף שהקטיר הקטרת:

פסוק יז

וקח מאתם מטה מטה לבית אב וגו'. הנה עשה זה המופת הנפלא שהוציא מטה אהרן פרח וצץ ציץ וגמל שקדים בזמן קצר מאד כדי שיתפרסם לישראל כלם כי השם ית' בחר באהרן לבדו להיות לו לכהן השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת כן מצאנו גם כן בצנצנת המן ששמהו אהרן לפני העדות למשמרת ולפי שהארון נקרא ארון העדות מצד הלוחות שהיו בתוכו שהן עדות לעניין התורה ואמר לפני העדות ולא אמ' לפני הארון למדנו מזה שבתוך הארון היו שאם היו חוץ ממנה היה ראוי שיאמר לפני הארון ולא לפני העדות עם שכבר יתכן יותר שהוא למשמרת כשהיה תוך הארון:

פרק יח

פסוק א

אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש. הרצון בזה שאין לירוא לישראל שימותו על דבר משכן ה' כמו שאמר כל הקרב אל משכן ה' ימות האם תמנו לנוע וזה כי אתה ובניך והם הכהנים ובית אביך אתך והם הלוים תשאו עליכם עון המקדש אם יקרב אחד מכם במקום שאין לו רשות להכנס כאלו תאמר אם יכנס כהן גדול לפני לפנים בזולת יום הכפורים או אם יבאו אל אהל מעד או אם יגשו אל המזבח הבלתי ראוים לזה וכן תעשו בלויים אם יקרבו במה שאין להם רשות בו מהמשכן אבל איש על עבודתו ועל משאו:

ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהונתכם. ר"ל מה שהיה מהשגגה בענין העבודות שיעשו הכהנים במקדש יהיה משא העון על אהרן ועל בניו:

פסוק ב

וילוו עליך וישרתוך. ר"ל בעניין הכהונה וזה השרות הוא בעניין השיר שהיו משוררים הלוים בשעה שהיו הכהנים עובדים עבודתם אלא שהלוים לא יהיו לפני אהל העדות לעבוד עבודת הכהנה אבל יהיו הכהנים מבפנים לפני אהל העדות והלוים מבחוץ ולמדנו גם כן מזה המאמר שאמר ואתה ובניך אתך לפני אהל העדות שהוא ראוי שישמרו הכהנים בית המקדש תמיד ובזאת השמירה ילוו עליהם הלויים כמו שאמר ושמרו את משמרתך ומשמרת כל האהל אבל יהיו בזאת השמירה הכהנים לפני אהל העדות והלוים מבחוץ וכבר למדנו שזה ההלוות שהלוו הלוים לכהנים הוא עניין העבודה בשיר מאשר אמר אך אל כל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו והנה כלי הקדש הם החצוצרות שהכהני' היו תוקעים בהם בשעת העבודה. והמזבח היא העבודה הנעשית בענין הקרבנות ויתר הדברים הבאים באחת מהמזבחות ומאשר לא הוציאם כי אם מאלו העניינים למדנו שהם משתתפים להם בענין אינו בכל הקדש ואינו קרב למזבח וכבר נתפרסם עוד ענין שרות הלו' בשיר בספר עזרא:

פסוק ג

ושמרו את משמרתך ומשמרת כל האהל. הוא משמרת כל העבודה המיוחדת להן ומש שימנום עליהם הכהנים בשמירתם כשיעשו להן גזברים ואמר כלים לשמירת הדברים אשר בבית ומשמרת כל האהל כשיהיו מהם שוערים ביום לשמור הבית ובלילה שלא ישנו קצתם כדי שתשלם לו השמירה תמיד ולא ימותו גם הם גם אתם. ולמדנו מזה שהלוים שנכנסו בעבודת הכהנים חייבים מיתה ולזה אמר גם הם ואמר גם אתם להורות שאם לא הקריבו הכהנים אליהם הלוים לעבוד עבודתם המיוחדת להם אבל עבדו

הכהנים אותם העבודות הנה הכהנים חייבים מיתה ומזה המקום למדנו שכל מי שנכנס בעבוד' חברו כאלו תאמר שעבדו בני קהת עבודת בני גרשון או הפך:

פסוק ד

ונלוו עליך ושמרו וגו'. אחשוב שהרצון בעבודת האהל פירוקו והקמתו ומשאו על האופן הקודם ר"ל שהכהנים היו משימין הלוים איש על עבודתם ועל משאם:

וזר לא יקרב אליכם. זו אזהרה כוללת לכל העבודות המיוחסות לכהנים וכבר ביאר בסוף זאת הפרשה העונש והוא אמרו והזר הקרב יומת וזאת המיתה היא חנק לפי מה שהתבאר מהשרשים הכוללים:

פסוק ה

ושמרו את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח וגו'. הוא האזהרה שלא להתעצל בשמירתן כדי שלא יקרה עון בעניני שמיר' המקדש ובעניני העבוד' שתעש' במזבח ובזה האופן יהיו ישראל נשמרים ממה שהיו יראי' באמרם כל הקרב הקרב אל משכן ה' ימות כי הכהנים והלוים ישמרום מלהכנס במקדש ובעבדה באופן הנזכר אחר זה:

פסוק ו

ואני הנה לקחתי את אחיכם הלוים מתו בני ישראל. ר"ל שרבתי אותם לי ובחרתי בהם לעבודתי ולזאת הסבה לא היה ללוי חלק ונחלה בתוך בני ישראל והיו נתונים להם המעשרות כדי שיחיו בהם בזולת עמל ויהיה להם פנאי בחכמה ובתורה לעבוד השם יתע':

לכם מתנה נותנים להשם. אמר שהלוים הם מתנה לכהנים אך לא שיעבדו הלוים הכהנים אלא בדברים שהם לה' והם העבודות הנזכרות שהיו מיוחדין ללוים והיו הכהנים משימין אותן עליהם לעבודת אהן מועד:

פסוק ז

ואתה ובניך אתך תשמרו את כהונתכם וגו'. ר"ל שאהרן ובניו לבדם יתעסקו בעבודת הקרבנות והנלוה אליהם ובקטרת ובמה שהוא מבית לפרכת יתעסק בו אהרן לבדו אחת בשנה כמו שקדם:

עבדת מתנה אתן את כהנתכם. א"ל שזאת העבודה הוא לכם מתנה ואין מנהגה כמנהג העבודות שיכבדו על העובד אבל הנני נותן לכם מתנה נפלאה כזאת הכהונה אם מצד עצמותם לפי מה שהתבאר מדברינו בענין הקרבנות אם מצד המתנות הנתנות לכם מישראל בסבת הכהונה כמו שזכרנו בסמוך:

והזר הקרב יומת. מפני 'סמך זה המאמר לעניין העבודה למדנו שלא יתחייב זר מיתה כי אם על העבודה ודבר העבודה הוא מה שהוא מכוון בעצמותו כמו נתינת האש על

המזבח ועריכת העצים ומה שידמה לזה ואולם מה שאינו מכוון בעצמותו כמו הרמת הדשן ומה שידמה לו לא יתחייב מיתה עליו הזר וכבר ביארו זה ז"ל ממה שאמר עבודת מתנה אמרו עבודת מתנה עבודת מתנה ולא עבודת סלוק:

פסוק ח

וידבר השם אל אהרן. ראוי שלא יעלם ממנו שזה המאמר היה למשה בעבור אהרן וכן העניין בכל מה שדומה לזה כי התורה בכללה נתנה לנו ע"פ משה מפי הגבורה:

ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי. בעבור שמצאנו בזה המקום לך נתתים למשחה ולבניך לחק עלם ובמה שכלל בזאת הפרשה מעניין אלו התרומות אמר נתתי לך ולבניך ולבנותיך אתך ידענו שאין הכונה לזכרי כהנה לבד ומה שזכר נתנו לזכרים ולנקבות ולפי שמצאנו שמה שהוא לזכרי כהנה לבד הוא קדש הקדשים ידענו כי בו העיד בזה הפסוק ולזה המשיך הספור אחריו בענין קדש הקדשים ולפי שהתרומה אשר בקדש הקדשים היו לשם יתע' והנותר הוא לכהנים ולא יזכו הכהנים בנותר אם לא זכה המזבח תחלה באלו התרומות אמר שכבר נתתי לך את משמר' תרומותי שתעשה מה שצויתי להקטיר על המזבח זה המורם:

לכל קדשי בני ישראל לך נתתים למשחה. ר"ל הקדשים ההן שנשארו אחר התרומה לך יהיה לאכלה ולבניך כי לא יאכלו אותם כי אם זכרי כהנה או אפשר שנאמר שיכלול בזה המאמר גם כן חלק הכהנים מקדשים קלים כי הם לא יזכור בו גם כן כי אם אחר' שזכה המזבח במורם מהם להשם ואמר ולבניך לבד לפי שזה דבר כולל לכל חלק הכהנים מן הכהנים היו קדשים היו קדשי הקדשים או קדשים קלים ואין הענין כן בבנות כי לא יאכלו מקדשי הקדשים:

לך נתתים למשחה. ר"ל לגדולה ולזה ראוי שלא יקל בהם לאכלם כמנהג מאכל הפחותים אבל ראוי שינהגו באכילתם בכבוד לכבוד השם יתעלה:

ולבניך לחק עולם. ידמה שרמז בה לקדשי הקדשים שינם נאכלים כי אם לזכרי כהונה שמהם הורם להשם כמו שביארנו והנותר הוא לאהרן ולבניו ואמר תרומותי לפי מה שירימו בהם בזה מתחלף למה שירימו להש' והמשל כי המורם מהמנחה היא זולת מה שמורם מהחטאת ואם הובן זה לפי הכונה השנית שזכר יהיה יותר מבואר ההבדל באלו התרומות בין קצתם קדש וקצתם קדש קדשים ואין ראוי לספק עלינו איך יקרא הכתוב קדשי בני ישראל מה שהוא קדש הקדשים וזה כי כל קדשי הקדשים קודש ואין כל קדש קדש קדשים ועוד על כל פנים צריך להודות שכבר נכלל בזה המאמר קדש קדשים אחר שזכרה התורה בפרטו זה הכלל:

פסוק ט

זה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש. לפי שאמר זאת תחלה באופן כולל שב לבאר הבדל אלו התרומו' במה שיוחדו קצתם מן קצת ואמר מן האש להעיר שמן האש יזכו בו הכהנים ר"ל כי אחר שזכה המזבח בחלקו יזכו הם בחלקם וזה יורה על האמתת הביאור שביארנו במה שאמר ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי:

כל קרבנם לכל מנחתם. ר"ל הקרב לכהנים כל המנחות לפי מה שנתבארו דיניהם כמו שתי הלחם של עצרת ולחם הפנים ומנחת חוטא ומנחת נדבה:

וכל חטאתם. זהו הקרב לכהנים מחטאת יחיד או חטאת צבור היה שיהיו עוף ולא בהמה:

ולכל אשמם. זה הקרב לכהנים מכל אשם היה שיהיה אשם גזלות או אשם מעילה או אשם ודאי או אשם תלוי ואשם נזיר ואשם מצורע ונכלל עמו לוג שמן של מצורע שכבר היה בא עם האשם אחר שלקח המזבח חלקו מכל אחד מאלו:

קדש קדשים לך הוא ולבניך. זה שב לכל אלו הדברים שכל אחד מהם הוא קדש קדשים לפי מה שהתבאר במקומו והם לאהרן ולבניו הנזכרים לבד או לבנותיו:

פסוק י

בקדש הקדשים תאכלנו. אחשוב שיהיה הרצון בזה שיאכל אותו במדרגת קדש הקדשים שהוא נאכל במקום קדוש וזה שכבר נתבאר בספר ויקרא שאלו נאכלים במקום קדוש והנה קצת רבותינו ביארו מזה שאם לא יוכלו הכהנים לאכלו בקדש כגון שהקיפו גוים את כל העזרה הנה יותר להם לאכלו בהיכל שהוא קדש הקדשים והנה יהיה הרצון נאמרו בקדש הקדשים תאכלנו שם תוכל לאכלו לא למנוע ממנו אכילתו בקדש כי כבר נתבאר בספר ויקרא כי הוא נאכל בקדש:

קדש יהיה לך. מגיד שאם לא יאכלנו ראוי שינהג בו קדושה ר"ל גם במה שאינו נאכל ממנו:

פסוק יא

וזה לך תרומת מתנם וגו'. כלל בזה חזה ושוק של שלמים ותודה והוא מה שאמר לכל תנופות בני ישראל כי היה בו תרומה ותנופה נכלל בזה גם כן המורם מאיל נזיר' כי הוא נקרא תרומה וזכר שזה נאכל לכל טהור בית הכהן היה זכר או נקבה לא לבלתי טהור ואח"כ זכר התורה במה שאמר כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן וגומ'. לפי שהתרומה אינה נוהגת אלא בדבר שנגמרה מלאכתו כגון דגן תירוש ויצהר ובזה נכללה תרומה מעשר וזאת התרומה נקראת ראשית כמו שאמר דגנך תירושך ויצהריך ראשיתם אשר תתנו לה' כלל בה עם אלו הדברים הנזכרים חלה כי היא נקראת ראשית ותנתן לכבוד

השם ואפשר לאומר שיאמר שכבר נכללו בזה גם כן ראשית הגז כי היא נקראת ראשית בפרשת שופטים והזרוע והלחיים והקבה כי הן כמו ראשיות לדברים שלוקחו מהן כמו שנבאר בג"ה בפרשת שופטים ולזה נזכרו שם שאר הדברים המתוארי' בשהם ראשיו' כמו ראשית דגן תירוש ויצהר וראשית הגז וכבר אמרו ז"ל בספרי אמנם יתבאר שהו' לא דבר בכאן מראשית גז כי אמר בסוף כל טהור בביתך יאכלנו ואין ראשית הגז נאכל ולזה יהיה אמרו ראשיתם אשר תתנו להשם שם אל חלב יצהר ולא חלב תירוש ודגן ר"ל התרומה ולזה לא יכלל בזה הזרוע והלחיים והקבה לפי הפשט וכלל החלה בזה כי הוא מחלב דגן והוא גם כן ראשית בכורי כל אשר בארצם למדנו מזה שהבכורי' הם מתנה לכהנים והוא מבואר שהקדושה חלה בבכורים אם קרא להם שם אף על פי שלא נגמרה מלאכתם כי לא נאמר בהם דגן תירוש ויצהר כמו העניין בתרומה ולא עוד אלא אפילו קרא להם שם במחובר לקרקע קדושה חלה עליהם וזה מבואר ממה שהישרנו אליו ורז"ל למדו זה מזה הפסוק רוצה לומר שאף על פי שהוא בארצם נקרא בכורים וראוי שלא יעלם ממנו כי הכונה בזאת המצוה לתת בכורים מהפירות ששבח בהם ארץ ישראל במה שספרה התורה ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש והוא דבש תמרים כי דבש הדבורים אינו מיוחס לארץ אך הדבורים יחדשוהו ולזה רמז באמרו כל אשר בארצם ר"ל כי מהפירות המיוחדים לארצם על צד השבח יביאו בכורים לא מזולתם וזה יתבאר יותר ממה שנזכר מזה בפרשת והיה כי תבא שהיה אומר מביא בכורים כמו שנבאר שם בג"ה:

פסוק יג

כל טהור בביתך יאכלנו. מגיד שאין התרומ' והחלה והבכורי' נאכלים בטומאה ולא הוצרך להזכיר זה בקדש הקדשים כי הדברים ק"ו וראוי שיספק מספק איך כפלה התורה זה התנאי לזכור אותם במורם מקדשים קלים ואחר זה שבה לזכרו בתרומה וחלה ובכורים וכבר יספיק שתזכור אותו פעם אחת לבד לכל אלו הדברים אחר שאין הבדל ביניהם בזה התנאי ונאמ' כי אנחנו לא נסכים שלא יהיה הבדל בין טהור הנזכר בחלה ותרומה ובכורים ובין טהור הנזכר במורם מקדשי' קלים אבל הוא מבוא מההדרגה אשר זכרה בה התורה ענין אלו קדשים בגדול החלה ובקטן כלה שהענין כתנאי אכילתם הוא גם כן בזאת ההדרגה ולזה החמירה יותר באכילת קדשי הקדשים שלא יאכלו מהם כי אם הזכרים ובקדש ולא הוצרך להזכיר שלא יאכלוהו בטומאה כי בקדש אי אפשר שיכנסו טמאים שם עם שהדברים ק"ו כמו שזכרנו ואח"כ התנה במורם מקדשים קלים שלא יאכל מהם כי אם טהור היה זכר או נקבה וכן התנית באכילת תרומה חלה ובכורים ולזה

הוא מבואר שהטהרה הנזכרת באכילת המורם מהקדשי' היא למעלה מהטהר' הנזכרת באכילת תרומ' וחלה ובכורי' ולפי שמצאנו בתורה ב' מינים מהטהרה האחרת ידענו שהטהרה היותר שלמה היא אשר תצטרך לאכילת המורם מהקדשים ושלמטה ממנו תצטרך לאכילת תרומה וחלה ובכורי' והנה הטהרה היותר שפלה שנזכרה לאכילת הקדשים היא הערב השמש באמרו ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים והיא תהיה לאכילת תרומה וחלה ובכורים ולזה גם כן אמר כי לחמו הוא והטהרה היותר שלמה ההיא אחר הערב שמש בהבאת הכפרה כמו שמצאנו ביולדת שגם אחר שטבלה והעריבה שמשה הוזהרה מנגיעת קדשים עד מלאת ימי טהרה ולא תצא מזאת הטמאה לאלו הקדשים עד שתביא כפרתה כאמרו וכפר עליה הכהן וטהרה ולזה הוא מבואר שזאת הטהרה תצטרך לאכילת המורם מהקדשים קלים ובכאן הותר זה הספק:

פסוק טו

כל פטר רחם. ר"ל הראשון שפתח הרחם בלידתו והוא הבכור ולמדנו מזה שאם היה הראשון יוצא דופן הנה הבא אחריו דרך הרחם הוא הבכור לזה העניין לכל בשר אשר יקריבו להשם הוא בכור שור וכבש ועז כי בהם לבד נוגע זה העניין ר"ל עניין הבכורה וענין ההקרבה כי מזולתם מהבהמות לא יקריבו כמו שהתבאר בראש ספר ויקרא:

באדם ובבהמה לך יהיה. ר"ל כל פשר רחם באדם ובבהמה והרצון בבהמה בהמה טמאה והוא החמור לבדו כמו שהתבאר בפרשת בא אל פרעה ולזה לא הקפידה התורה לבאר זה בזה המקום:

אך פדה תפדה את בכור וגו'. ביאר שאין קדושת אלו כקדושת בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' היא קדושה קדושת הגוף ואלו קדושים קדושת דמים וזה כי בכור האדם יפדה ה' שקלים כמו שנתבאר במה שקדם והנה השקל הוא כ' גרה והוא מעה משקל היה אז מפורסם וזה המשקל היה נותן בפדיונו בכסף צרוף כי לא יקרא כסף על האמת מה שהיה בו ערוב מתכת אחר ובכור הבהמה הטמאה היה נפדה בשה כאמרו ופטר חמור תפדה בשה והנה הקלה התרה בזכירת מה שיפדה בו כי סמכה על מה שזכרה מזה במה שדם עם שלא יהיה הדבר הכרחי שיגיע הפדיון לכהן כמו העניין בשאר המתנות שזכר וזה שכבר אפשר שלא יפדוהו הבעלים ולא יהיה בזה תועלת לכהן אבל יערוף פטר חמור אם ירצה ולא יפדהו כמו שאמר ואם לא תפדה וערפתו ולזה לא הקפידה התורה מאד בזכירת הדבר שיפדה בזה המקום שזכר בו מתנות כהונה. והנה התנית התורה בבכור אדם שיפדה אחר היותו בן חדש לפי שהבכור ראוי שיתבאר מענייננו שיהיה שלם ההויה כרחם כי היוצא מהרחם לפי הנהוג ובאופן השלם לא יהיה כי אם

בזה האופן ולזה יהיה הנפל פטור מהבכורה כי לא נשלמה חויתו ואי אפשר בו גם כן שיהיה והנה לא נתבאר מהולד שלא יהיה נפל אם לא אחר היותו בן חדש כי כבר נתאמ' בנסיון כי לא יחיה הנפל ל' יום ועוד יתבאר זה מהדבר שעליו באה זאת המצוה והיא מכת בכורות והמתתם וזה לא יתכן שיאמר בנפל כי הוא כמו מת ולא יתכן לומר שהמית השם ית' המת ומזה בעינו יתבאר שלא ינהג דין בכורה בבהמה טמאה בנפל כי בכלם נאמר פטר רחם כמו שביארנו והנה למדו רבותינו ז"ל מזה המקום שהבעלים מטפלין בבכור בהמה טמאה שלשים יום אמ' שמקיש אדם לבהמה במה שאמר באדם ובבהמה מה בכור אדם מטפל בו שלשים יום אף בכור בהמה מטפל שלשים יום ולמדו מזה גם כן שהלוים פטורים מבכור בהמה שנאמר באדם ובבהמה את שיש לך בו באדם יש לך בו בבהמה יצאו הלוים שאין להם באדם לא יהיה להם בבהמה וזה מבואר בזולת ביאור מהמקו' שלמדנו ממנו שהלוים פטורים מבכור אדם לפי שהן פטרו את בכורות ישראל כמו שנזכר בפרשת במדבר סיני כ"ש שיהיו פטורי' בכוריהן ובזה יתבאר שבהמות שלהן פטורות מן הבכורה כי הם פטרו בכורות בהמתם של ישראל כ"ש שיפטרו בכורות בהמותיהם בעצמם:

פסוק יז

אך בכור שור או בכור כשב או עז לא תפדה קדש הם. זהו להזהיר שלא יפדה בכור בהמה טהורה ומגיד שאם פדאו אינו פדוי לפי שהוא קדש וקדוש קדושת הגוף וכן מצאנו במעשר בהמה בסוף פרשת אם בחקותי והחמיר שם יותר והוא שאם ימירנו והיה הוא ותמורתו קודש והנה היה לו לומר קודש הוא אך הוא אמר קדש הם לפי מה שזכרו רז"ל להעיר שה הדין ינהג בכל מה שקדוש קדושת הגוף כמו הפסח והמעשר וכן מה שאמר את דמם תזרוק על המזבח ואת חלבם תקטיר ויקשה לפי הפשט לפי זה הביאור ממה שאמר אחר זה ובשרם יהיה לך כחזה התנופה וכשוק הימין כי זה בלתי אפשר שישוב כי אם לבכור ולזה נאמר אנחנו כי אמרו קדש הם שב לאלו השלשה מינים מבכור רוצה לומר בכור שור וכבש ועז:

ואת דמם זרוק על המזבח. לפי שלא אמר על קרנות למדנו שאין טעון אלא זריקה אחת וזה דבר לא ימנע ממנו אחד מהקרבנות כמו שאמר בפרשת ראה אנכי ודם זבחיך ישפך על מזבח השם אלהיך וגומ' וכבר אמר בתחלה רק קדשיך אשר יהיו לך וגו'. וזה יכלול בלי ספק הפסח והמעשר. רוצה לומר מעשר בהמה ועליהם גם כן יתכן יותר שיאמר והבשר תאכל כי הבשר כלו הוא לבעלים ולזה למדנו מזה שהפסח והמעשר טעונין שפיכה אחת. ולזה גם כן דקדקה התור בפרשת ראה בזביחת הפסח שתהיה במקום אשר יבחר

יי' כדי שיהיה הדם למזבח וכבר נלמד מזה המקום שפסח והמעשר הם גם כן טעונין הקטר חלבי' כמו העניין בבכור כי לזאת הבה היו קדש לש' מצד החלק שאוכל מהם המזבח והדברים גם כן קל וחומר אם הכהנים שזכו בבכור והוא ממונם הוכרחו מפני היות וקדש שיהיה המזבח אוכל חלק ממנו כ"ש בקדשי ישראל שיחוייב להם שיהיה המזבח אוכל ממנו אם לא יהיה בכאן צד יהיה בו קדש והמשל כי הלחמים היו קדש כי חלק מהם נאכל למזבח וחלק אחר נאכל לכהנים אבל הפסח והמעשר למה זה יהיו קדש כי הם כלם לבעלים ולא יהיה מהם חלק למזבח ולא לכהנים ואם אמ' אומר שמעשר שני נקרא קדש אף על פי שאין בו חלק לשם יתע' ולא לכהנים אמרנו שההבדל מבואר בין קדושת מעשר בהמה ובין קדושת מעשר שני כי מעש' שי יש רשות לבעלים לגאול אותו ואין העניין כן במעשר בהמה כי היא בעצמה קדש כמו שהתבאר בסוף פרשת אם בחקותי ולזה אי אפשר במעשר בהמה שיגאל כי בו חלק לגבוה וכבר נלמד זה גם כן ממה שאמר בפרש ראה אנכי שכלל בו אלו הקדשים כמו שזכרנו כי תמצא ששתק שם מזכירת החלב בעולה ואמר ועשית עולותיך הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך והנה היה החלב גם כן קרב למזבח ואחר כך אמר ודם זבחיך ישפך על מזבח יי' אלהיך והבשר תאכל למדנו שאין הבעלים זוכין אלא בבשר ונשען כשלא זכר החלב להשענו שזה ידוע שחלבי הזבחים הם כלם למזבח ולזה לא מצא ההבדל בין העולה והזבחים כי אם בבשר שבשר העולה הוא למזבח ובשר הזבחים הוא לבעלים:

פסוק יח

ובשרם יהיה לך כחזה התנופה וגומר. למדנו מזה שהבכור נאכל לב' ימים ולילה אחד כמו העניין בחזה ושוק של שלים ואין לאומר שיאמר שיהיה רצון התורה בזה בחזה ושוק של תודה שאינם נאכלים כי אם ליום ולילה אחד וזה כי מצאנו בשפיכת הדם שהשלמים הם למעלה מהבכור כי הם טעונין שתי מתנות שהם ארבע והבכור אינו טעון כי אם מתנה אחת ולזה ראוי שנתפש בזמנו זמן השלמים לא זמן התודה ולזאת הסבה גם כן יתבאר שזמן אכילת מעשר בהמה הוא ב' ימים ולילה אחד כשלמים כי הוא זמן הנתן לאכילת היותר קל שבקדשי':

פסוק יט

כל תרומות הקדשי' אשר ירימו בני ישראל לה' לך נתתים ולבניך ולבנותיך אתך לחוק עולם. ר"ל שהמורם משלמים ותודה ואיל נזיר אחר שזכה המזבח בחלקו כי אלו נאכלם לזכרים ולנקבות ושב להזכיר בזה המקום זה הענין דרך כלל:

ברית מלח עולם הוא לפני ה'. הנה המלח ייוחד שאינו נסד גם שומר מההפסד הדברים שיומלחו בו ולזה אמר להורות על הקיום לזה הברית שהוא ברית מלח ולזה סמך לו

לעולם להורות על המצחיות ואמר לפני יי' להעיר שזה הברית יתקיים מה שיתמיד הש' יתעלה להיות קיים כטעם לו ישמעאל יהיה לפניך לפי מה שביארנו שם וככה כונת יהי שמו לעולם לפני שמש ולפני ירח דור דורים:

פסוק כ

בארצם לא תנחל וגו'. זה אמנם היה מיושר התורה כי די להם באלו המתנות למה שיצטרך להם למחיתם וכן הענין בלויים רוצה לומר שדי להם במעשר שנותנים להם ישראל מכל תבואותיהם למחיתם והיתה כונת התורה בזה שלא יהיו אלו טרודי' במזונותיהם ויהיה להם פנאי לעסוק בתור ולהזכיר את בוראם ואמנם היו להם ערים לשבת כי בזולת זה אי אפשר להן ועם שבענין נתינת המעשר הערה להשיג השם יתעלה והנה היה בענינו מהיושר בנתינת זה השעור ישראל ללוים כי הוא חלק קרוב למה שהיה ראוי להם מנחלת הארץ לפי מספר השבטים ומזה יתבאר שחובה לישראל לתת המעשר מפירותיהם ללוים שלא תאמר שאי זה מישראל שיפריש מעשר הוא ללוי' ואם רצה יפריש ואם לא יפריש כאמרו כל חרם בישראל לך יהיה שאם רצה מחרים ואם לא רצה אינו מחרים וזה שאם היה הדבר כן אולי לא יהיה שם מי שיפריש מעש' ויעדר מזו הלוי' ולא יהיה זה גמולם הראוי להם על עבודת' ה' ית':

פסוק כא

ולבני לוי הנה נתתי את כל מעשר בישראל לנחלה חלף עבודתם. מגיד שאם עבד יטול ואם לא עבד לא יטול מכאן אמר בן לוי שקבל עליו עבודת הלוים חוץ מדבר אחד שאין לו חלק בלויה וכבר התבארו אופני עבודת הלוים במה שקדם:

פסוק כב

ולא יקרבו עוד בני ישראל אל אהל מועד. ר"ל לעבוד עבודה וזו היא אזהרה שלא יקרב זר:

לשאת חטא למות. מגיד שזר שעבד חייב מיתה בידי שמים ובזה יהיו ישראל נצולים ממה שפחדו ממנו באמרם כל הקרב הקרב אל משכן השם יומת וגו'. וזה כי כבר בחר השם ית' באהרן ובזרעו בזאת העבודה ובלויי' בעבודה המיוחדת להם:

פסוק כג

ועבד הלוי הוא עבודת אהל מועד. זו היא מצות עשה שיעבדו הלוים העבודה המיוחדת להם:

והם ישאו את עונם. ר"ל במה שיחטאו בזאת העבודה וישראל יהיו נקיים מזה החטא:

ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה. רוצה לומר שלא יהיה להם חלק בארץ לפי שיש להן מעשר פירות בכל תבואות שאר השבטים כמו שזכר בפסוק אחר זה:

פסוק כד

אשר ירימו ליי' תרומה. ר"ל עשר פירות אשר הרימו מהם תרומה גדולה:

נתתי ללוי' לנחלה. לפי שזאת הנחלה היא תמורת חלק נחלתם בארץ ונחלת הארץ נוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית כן לקיחת הלוי' מעשר ראשון מישראל מפירות הארץ נוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית וזה מבואר חיובו:

פסוק כו

והרמותם ממנו תרומת יי'. הנה יתבאר ממה שאמר ממנו שלא יתרום ממין על שאינו מינו ולפי שבמעשר ראשון דקדקה התורה שלא יעשרו מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש שנאמר עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שהוא מבואר שיותר ראוי לדקדק בזה בתרומות מעשר זה גם כן יתבאר מאמרו ממנו ויתבאר גם כן שהמעשר אינו נוהג אלא בפירות הארץ ממה שאמר בסוף פרשת אם בחקותי וכל מעשר הארץ מזרע הארץ ולזה גם כן יתבאר מאמרו ממנו שאין מעשרין מפירות חוצה לארץ על פירות ארץ. והנה קרא אותם תרומת ה' להורות שהוא קדש:

פסוק כז

ונחשב לכם תרומתכם כדגן הגרן וכמלאה מן היקב. ר"ל שהם דברים שנגמרה מלאכתן אבל לא יתרומו שבלים על החטים וזתים על שמן כמו הענין בתרומה שמפרישין ישר' לתת לכהנים כי הוא בדבר שנגמרה מלאכתו ולפי שכבר צוה אותם בזה המאמר להפריש תרומת מעשר אחר שנגמרה מלאכתו והיה לחושב שיחשוב שאם לקח הלוי מישראל מעשר ראשון קודם שנגמרה מלאכתו שלא נתן עדיין הישראל תרומה גדולה לכהן שכבר יפטר הלוי כשיתן לכהן תרומה מעשר לבד ויפטר מתרומה גדולה אמר כן תרימו גם אתם תרומת יי' וגומ' ר"ל שלא תחשבו שאינכם מחוייבים בתרומה גדולה לפי שאתם לויים ולא חייבה אתכם התור כי כן בודאי גם כן מחוייבים להפרישה אחר שלא הופרשה ביד הישראל וגמר מלאכת הפירות ההם בידיכם ותתנו התרומה לאהרן הכהן ולפי שהתרומות הם בכללם לאהרן ולבניו כמו שנתבאר במה שקדם הנה אין ראוי שנבין מזה המקום שלא יתנו הלוים ואת התרומה כי אם לכהן גדול אבל נבין מזה המקום שהוא קודם לבניו כמו שבארנו במה שקדם וכבר למדו' רבותי' ז"ל מזה שאין ראוי לתת' כי אם לכהן חבר כמו הענין באהרן לא לכהן עם הארץ וזה באמת דבר ראוי לכל המתנות כאמרו לתת מנה לכהנים למען יחזקו בתורת ה' ויתבאר מזה שהמחזיקים בתורת השם הם אשר יש להם כמו שארז"ל:

פסוק כט

מכל מתנותיכם תרימו תרומה וגו'. אחר שביאר שאם הקדים הלוי לקחת המעשר קודם שנגמרה מלאכת הפירות ההם שהוא חייב לתת לכהן תרומה גדולה מלבד תרומת מעשר ביאר שם שאם היה שיתנו להם ישראל מפירותיהם קודם שנגמרה מלאכתם מלבד המעשר הנה גם מהמתנות ההם יחוייב ללוים לתת כל תרומת ה' הראויה להם אחר שנגמר מלאכתם כי אין הנתנ' ללוים פוטר הפירות ההם מתרומה גדולה והנה הוצרך לבאר זה כי אולי יחשוב חושב כי מה שנתחייבו בו בתרומת מעשר יתחייבו גם כן בתרומה גדולה אחר שהערים הלוי והקדים לקחת המעשר בשבולים אבל מה שנתן ללוים שאינו מעשר יפטר מתרומה גדולה כי התורה לא צותה זה כי אם לישראל ולזה באר שגם בזה חייב הלוי לתת תרומה גדולה זהו הביאור שנראה לנו בזה והו' נאות מאד לפי מה שנחשוב להמלט שלא יהיה בזאת הפרשה כפל דברים ללא תועלת:

מכל חלבו את מקדשו. הנה קרא חלבו הפרי שנגמרה מלאכתו שהוא נקי מהפסולת והוא מקדשו הקדש שיש בו שאוסרו ומקדש אותו והכונה בזה מבוארת ממה שקדם. ואמרת אליהם בהרימכם את חלבו וגו'. זה שב אל המעשר ראשון שזכר תחלה וזהו אמרו אחר זה כי שכר הוא לכם חלף עובדתכם והרצון בזה שכאש' תרימו ממנו מעשר שנגמר' מלאכתו אז יחשב הנשאר ללוים כתבואת גורן וכתבואת יקב לישראל שאין בו שום קדוש' אך קודם זה לא יותר להם לאכל ממנו כי הוא בלתי מתוקן ומקדשו הוא בתוכו וזהו אמרו ואכלתם אותו בכל מקום ר"ל אפילו חוץ לירושלם ואפילו במקום טמא כי אין בו שום קדושה:

פסוק לב

ולא תשאו עליו חטא וגו'. מזה התבאר שאם לא ירימו ממנו תרומת מעשר ישאו עליו חטא באכלם אותו בטבלו ויהיו חייבים מיתה בידי שמים כי הם מחללים קדשי בני ישראל בנהגם בהם מנהג חולין ולזה הוא מבואר שאף על פי שנטמא המעשר הם חייבים להפריש ממנו תרומת מעשר כדי שלא ישאו עליו חטא. ובכאן נשלם הביאור בזאת הפרשה.

פרק יט

פסוק ב

דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדומה תמימה. למד מזה שמשל צבור היתה באה והנה הרצון באמרו אדומה תמימה הוא שתהיה תמימה ושלמה באודם ומפני זה למדנו שאם היה בה שער לבן או שחור שהיא פסולה וכבר התבאר מהשרשים הכוללים שלא יפסול בה פחות משתי שערות כי החלק הראשון בשער הוא שתי שערות ואי אפשר

שנא' שיהיה הרצון באמרו תמימה שלא יהיה בה מום שהרי אמר אחר זה אשר אין בה מום ויהיה אם כן אמרו תמימה לבטלה ולזה הוא מבואר שאמרו תמימה שב אל האדמימות והנה נתבאר מצד הוראת הגדר כי פרה תקרא כשהיא בת ג' שנים וראוי שתהיה פרה כשיקנו אותה שנאמר ויקח אליך פרה:

אשר לא עלה עליה עול. ביאר בזה שאף על פי שלא משכה בעול כיון שעלה עול עליה נפסלה מה שאין כן בעגלה ערופה שנאמר בה אשר לא עבד בה ולא משכה בעל ולזה היתה פרה אדומה בזה יותר חמור' מעגלה ערופה וראוי שתדע שהמלאכה פוסלת בה גם כן כמו הענין בעגלה ערופה אך שתקה התורה מזה כי כבר הגידה שאף על פי שעלה עליה עול בזולת שמשכה בו היא נפסלת כ"ש אם נעשה בה מלאכה ועוד שהמום פוסל בה שאין כן בעגלה ערופה ולזה ראוי שינהג בה כי אם מה שהוא להנאת הבעלים כמו העניין במשיכת העול ויתר העבודות אשר יעשו בו דומות לזה שהם שלא לצרכה וברצון הבעלים אבל מה שהוא לצרכה לבד כשרה ולזה אם עלה עליה זכר פסולה שתכלית זה הפועל הוא שלא לצרכה והיא היותה מתעברת:

פסוק ג

ונתתם אותה אל אלעזר הכהן. לפי שלא היה אלעזר כהן גדול כי כבר היה אהרן קיים למדנו מזה שהפרה נעשית בין בכהן גדול בין בכהן הדיוט ולזה אמר אחר זה ולקח הכהן וכבס בגדיו ולא אמר אהרן להורות כי לא הקפידה התורה אלא שיהיה כהן או דקדקה שיהיה כהן גדול וסגל אך לפי שעה נעשית זאת ע"י אלעזר והנה הקדים לומר ונתתם אותה אל אלעזר הכהן להורות שכל מעשיה בכהן:

והוציא אותה אל מחוץ למחנה. למדנו מזה שאין מוציאין אותה וחבירת' יחד מכאן אמרו ז"ל לא היה פרה רוצה לצאת אין מוציאין עמה שחורה שמא יאמרו שחורה שחטו ולא אדומה שמא יאמרו אדומה שחטו ובכלל הנה כמו שהעבודה פוסלת בה כדי שיביא זה לחשוב שלא נבראת זאת הפרה כי אם לזה התכלית כן דקדקה התורה בהוצאתה ובשחיטתה ובשריפתה שלא תהיה בהם כוונה אחרת ולזה אמרה התורה והוציא אותה ושחט אותה ושרף את הפרה שכל מעשיה צריך שיהיו מכוונים לזה לבד וגם במי הנדה דקדקה שלא תהיה נעשית בהם מלאכה שנאמר מים חיים אל כלי וזה ממה שיגלה ממנו שהמלאכה פוסלת בפרה ובכל מעשיה והנה היה מוציא אותה במקום שריפת פרים הנשרפים:

ושחט אותה לפניו. מגיד שאין שוחטין שנים יחד וסבת זה כי הוא יהיה מתעסק במלאכה אחרת עמה ולמדנו מזה שצריך שישחט אותה לשמח כדי שתהיה מחשבתו

בה כי אז יתכן שיאמר בו שהוא שוחט אותה ולמדנו מאמרו ושחט אותה לפניו שיהיה השוחט שוחט אותה לפני אלעזר אשר לו נתנה הפרה כדי שיהיה אלעזר רואה כשהאחר שוחט והטעם בזה ישתן אל לבו לכוין דעתו בעניין הפרה שהוא עמוק ונפלא מאד ולפי שאמר ושחט הוא מבואר שאם נתנבלה בידו היא פסולה שהרי אינה שחוטה:

פסוק ד

ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו. למדנו מזה שצריך שיהי' בכהונו ר"ל שילבש בגדי כהונה והם בגדי לבן כי הוא היה כהן הדיוט ואולם מפני זה דקדק בזה המקום שתהיה נעשית ע"י אלעזר להעיר שאפילו כהן גדול אם יעשה אותה יעשנה בבגדי לבן לא בבגדי זהב וזה יתבאר עוד משלשה צדדין האחד שלא מצאנו שישמש כהן גדול בבגדי לבן רק כשהיה משמש לפני לפנים ביום הכפורים והיה זה כן כדי שיכון לבו יותר בעבודתו כי מה שהיה כתוב על החושן ועל האפוד היה מביא אותו להרהר תמיד וגם קול הפעמונים אשר על שולי המעיל כי זה כלו היה כלי לכוין בענייני ישראל תמיד כדי שימצא עצמו מוכן להשיב כראוי כשישאלוהו באורים ותומים ולפי שבעניין הפרה צריך שתהיה כונתו בה לא בדברים אחרים הוא ראוי שאם יעשה אותה כהן גדול שיעשה אותה בבגדי לבן והצד השני הוא שכבר הראתה בתורה כוונתה להסיר היופי מעניין הפרה ולזה היו כל מעשיה בחוץ והיתה נשרפת עורה ובשרה ואת דמה על פרשה ובהיות העניין כן הוא מבאר שאין ראוי שיעשנה כהן גדול בבגדי זהב כדי שלא ינהג בכבוד וביופי במה שכוונה בו התורה להסיר הכבוד והיופי והצד השלישי הוא כי כמו שעבודת יום הכיפורים שהיתה הכוונה בה הטהרה והכפרה היתה בבגדי לבן כן ראוי בעניין הפרה שהיא מכונת לטהרת טומאה חמור' שתהיה בבגדי לבן:

מדמה באצבעו. ראוי שנבין מזה שיקח מדם הפרה בעצמה באצבעו הימנית שאם קבל אותו בכלי ואחר טבל שם אצבעו אינו מדמה אבל יחובר לו שם אחר ר"ל שהוא מדם הכלי אלא שאם התנינו שיקח מדמה באצבעו שבע פעמים מעצם הפרח בעצמה הנה אפשר שיצא כל דם הפרה קודם שישלים הזאותיו ולזה נלמד זה הענין לוג שמן של מצורע שהטהרה ההיא מתיחסת לזאת הטהרה ונתבאר שם שהוא היה לוקח השמן על כפו השמאלית וכה היה טובל אצבעו הימנית ומזה שבע פעמים וכן ראוי שנאמין שהיה העניין בזה המקום שהכהן מקבל מדם הפרה בכפו השמאלית וטובל בה אצבעו הימנית ומזה:

והזה אל נכח פני אהל מועד. ראוי מזה שנבין שצריך שיכון להזות אל נכח פני אהל מועד ושיראה פני אהל מועד כדי שיתבאר לו מזה שהוא מזה נוכח פני אהל מועד:

מדמה שבע פעמים. למדנו מזה שצריך שיקח באצבעו מדמה שבע פעמים בכל הזאה טבילה וזה צריך לו שיקנח אצבעו בעור הפרה אח' כל הזאה והזאה כדי שלא יזה כי אם ממה שלוקח עתה מהדם באצבע ולפי שצריך לשרוף כל דמה לבד המוזה ממנו שנ' ואת דמה על פרשה ישרוף למדנו מזה שצריך לקנח אצבעו בפרה בעצמה כדי שישרוף דם הקנוח עמה ואחר זה יקנח גם כן כפו השמאלית בפרה בעצמה ולזאת הסבה בעינה:

פסוק ה

ושרף אל הפרה לעיניו. אחר שהצית הכהן את האור בעצי המערכ' דקדקה התורה שיהיה עיניו בשריפת הפרה כדי שלא יתעסק במלאכה האחרת כי המלאכה פוסלת בה כמו שביארנו והוא מבואר מזה הלשון שראוי שישרוף הפרה לא אותה וחבירתה כדי שלא יתעסק במלאכה אחרת וראוי שישרוף אותה כלה במקום אחד לא בשתי מערכות וזה לשתי סבות האחת שאינו שורף את הפרה באש שהצית שם אבל קצתה לבד והשנית שאי אפשר שיהיו עיניו יחד בשתי המערכות והנה לא דקדקה התורה בעצים אשר תשרף הפרה בהם אפילו בקש או בגבבה או בעצים שירצה:

את עורה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרוף. לפי שדקדקה התורה בשערה שיהיה אדום והוא מחובר לעורה למדנו שכונת התורה שישרף יחד עם עורה והנה בבשרה נכלל החלב והקרב. ולפי שכבר אמר תחלה ושרף את הפרה ובשם הפרח נכלל כל הנלוה לה כמו הקרנים והטלפים למדנו שראוי שישרוף הכל יחד אלא שאם פקע מעורה או מהשער הנלוה לו כזית או מבשרה או מדמה חייב להחזיר כי התורה דקדקה שישרפו אלו בכלל ואולם אם פקע מהקרנים והטלפים אינו חייב להחזיר כי לא זכרה אותם התורה בפרטים שזכרה והנה אמרו על פרשה ישרוף. ר"ל אצל פרשה כדי שישרף פרשה עמה והנה נכלל בזה גם הפרש שפירש ממנה על מערכתה כמו העניין בדמה שכולל גם הדם שפירש ממנה על מערכתה בעת שחיטתה והנה הפרש הזה הוא במקום המערכה בהכרח ולזה יחוייב שתהיה שריפת עורה ובשרה ודמה במקום מערכתה ואם פקע מהם חוץ למערכת צריך לשרפו במקומו:

פסוק ו

ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת. שני תולעת הוא צמר צבוע בתולעת הוא שקורין גרא"נה בלעז. וכבר בארנו עניין אלו המינים בפרשת מצורע:

והשליך אל תוך שריפת הפרה. לפי שהוא אומר שריפת הפרה למדנו שלא סר שם הפרה ממנה מכל וכל רוצה לומר שלא נשלמה שריפתה ולזה יחוייב שיצית האש ברובה ואחר כן ישליך אל תוך שריפתה ולזה יחוייב שיצית האש ברובה ואחר כן ישליך אל תוך שריפתה אלו השלשה מינים כדי שישרפו יחד עמה:

פסוק ז

וכבס בגדיו הכהן ורחוץ בשרו במים וגומ'. למדנו מזה שהמשליך עץ הארז והאזוב ושני התולעת אל תוך שריפת הפרה טעון כבוס בגדים ואחר זה שב לבאר שהשורף את הפרה טעון גם כן כבוס בגדים והאוסף את אפר הפרה גם כן טעון כבוס בגדים והנושא את מי הנדה גם כן וזה ממה שיורה שכל העוסקים בפרה טעונין כבוס בגדים עם שהוא אפשר שיהיה אמרו וכבס בגדיו הכהן שב אל המוציא אותה והשוחט אותה והמזה מדמה ויהיה אמרו והשורף אותה שב אל השורף הפרה והמשליך אל תוך שרפתה אלו השלשה מיני' שזכר וזה דבר אפשר שיתבאר גם כן משעיר המשתלח שמטמא המשלח אותו אף על פי שהוא חי כי אלו הטמאות הם מתיחסות וידמה היותם לכונה אחת:

פסוק ט

ואסף איש טהור את אפר הפרה. הנה קרא הכתוב כל הנשרף עמה אפר הפרה כי הם דברים נטפלים לה ולזה הוא מבואר שאחר שנשרפה הפרה אין ראוי להוסיף בעצים כלל כי אפרם לא יהיה אפר הפרה והנה לא הקפיד הכתוב באסיפת האפר שתהיה בכהן אבל הקפיד שיהיה טהור ושיהיה גדול ושיהיה בן דעת להניח האפר מחוץ למחנה במקום טהור שנ' והניח מחוץ למחנה במקום טהור ולזה זכר איש להוציא את הקטן לא להוציא את האשה אחר שיש לה דעת להניח אולפי שאסיפת אפר הפרה שהקלה בו התורה להעשות שלא על ידי כהן הקפידה בו שיהיה טהור הנה נלמד מזה שכל העסוקים בפרה ראוי שיהיו טהורים ולפי שהטהור הוא נאמר בפנים שונות בתורה וזה כי ממנו שהוא טהור לקדשים וממנו טהור לתרומה לא לקדשים וממנו טהור למעשר שני ולא לתרומה ולא לקדשים הנה יתבאר שראוי שנבין מלת טהור הפחות שיפול עליו שם טהור. ר"ל שכיון שהו' טהור למעשר דין בו באסיפת אפר הפרה וזה כי כמו שנקח במלת איש הפחות שיפול עליו שם איש בתורה והוא הישראלי ולא נדקדק בו שיהיה כהן ואף על פי שנקרא כהן איש בתורה כאומרו איש מזרעך לדורותם אשר יהיה בו מום כן לקח במלת טהור הפחות שיפול עליו שם טהור ולזה הסכימו רז"ל שכל מעשה פרה אפשר היותם בטבול יום וכ"ש אם היו טהורים לתרומה לא לקדשים ולפי שהקלה התורה בזה הפעל להעשות שלא על ידי כהן הנה אינו כמו עבודה ולזה יהיה נעשה אפילו בלילה:

והניח מחוץ למחנה במקום טהור. רוצה לומר שלא יהיה המקום ההוא טמא ולזה יתבאר שאם היה האפר תוך כלי חרש מוקף צמיד פתיל באהל המת הרי הוא טמא שהרי אינו במקום טהור והתורה דקדקה על מקומו שיהיה טהור:

והיתה לעדת בין ישראל למשמרת למי נדה חטאת היא. רוצה לומר שמכניסין אותו במקום הנשמר כדי שיהיה לעדת בני ישראל שמור בעבור מי נדה לטהרו מטמאת מת

כמו שיתבאר אחר זה ואמר חטאת היא להעיר שמעשיה הן כעין עבודת אלא שאינה נפסלת בלינה הרי אפרה נשמר למי נדה ימים ושנים עד שלא עשו כי אם אחת בימי משה ולזה הוא מבואר שאם שחטה והזה מדמה היום ושרפה למחרת אינה נפסלת:

פסוק י

והיתה לבני ישראל ולגר הגר בתוכם לחקת עולם. כבר דקדקה התורה שיהיו מעשיה בזה האופן ואם שנה בדבר הרי היא פסולה כי כל הנזכר בה הוא מעכב:

פסוק יא

הנוגע במת לכל נפש אדם. כבר ביאר אחר זה שעניין זה המת שהיה מטמא הוא שהיא בלתי מפרכס אבל הטרפה אינו מטמא אף על פי שסופו לו' ולזה יהיה הרצון במלת מת בזה המקום שיהיה מת בפעל לא אשר דרכו שימות והנה אמר לכל נפש אדם לכלול בזה הזכרים והנקבות הגדולים והקטנים ואפילו הנפלים שהרי הם נכללים במה שאמר לכל נפש אדם:

וטמא שבעת ימים. ביאר שהמת מטמא במגע טמאת שבעה:

פסוק יב

הוא יתחטא בו ביום השלישי וביום השביעי יטהר. ר"ל שביום השלישי לטומאתו יזו עליו ממי הנדה ואחר ישובו להזות ממנו עליו ממי הנדה ביום השביעי ויטהר לערב אחר שטבל וזה דבר כולל לאדם וכלים שנגעו בו מת כי כבר נתבאר בפרשת ביום השמיני שהכלים מקבלים טומאה ממה שיקבלם האדם:

ואם לא יתחטא ביום השלישי. ביאר שלא יתכן שתשלם הטהרה לו אם לא יזו עליו ביום השביעי וביום השלישי והנה היום הזה הוא מעלות השחר כאמרו ואנחנו עושים במלאכה. ר"ל מעלות השחר ועד צאת הכוכבים ואומר והיה לנו הלילה משמר והיום מלאכה ואין ספק שאין שהה ימים רבים מעת טומאתו שכבר יזו עליו לאלתר שהרי היה ראוי לזאת ההזאה קודם זה וכ"ש שהוא ראוי לה עתה ועושה היום ההוא כמו יום שלישי וימנה אחריו ארבעה ימים ויזו עליו ויטבול ויטהר לערב וכן אם שה ימים רבי' אחר ההזאה הראשונה מזין עליו לאלתר וטובל ויטהר לערב:

פסוק יג

כל הנוגע במת בנפש האדם אשר ימות. אמר אשר ימות להעיר שהרצון בזה שיהיה מת בפעל ולולי זה היה אמרו אשר ימות לבטלה וכבר יתבאר מצד הוראת הגדר כי המגע לא יהיה אלא אם נגע בחצוני הגוף ולזה יתבאר שמגע בית הסתרים אינו מטמא כאלו תאמר שתחב הטומאה בכוש והכניס בגרונו וכבר יתבאר זה גם כן ממה שאמר בסוף פרשת ויהי ביום השמיני הנוגע בנבלתה יטמא עד הערב והאוכל מנבלתה יכבס בגדיו והוא

מבואר שאי אפשר באוכל שלא יגע בדבר הנאכל מגע בית הסתרים אלא שזה אינו מגע ולזה שם דינו כדין המשא ולפי שאמר בנפש האדם והיה הדם נקרא נפש כמו שאמר כי הדם הוא הנפש למדנו שהדם היוצא מהמת שאפשר שתתלה בו הנפש הוא מטמא כמת ושערו חכמים שהוא רביעית דם:

ולא יתחטא את משכן יי' וגו'. ר"ל שאף על פי שטבל כיון שלא הזו עליו ממי הנדה באופן הנזכר אם נכנס למקדש הרי הו בכרת כי עדין הוא בטמאתו כיון שלא זורק עליו מי נדה באופן הנזכר:

פסוק יד

זאת התורה אדם כי ימות באהל. למדנו מזה שהמת מטמא באהל:

כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא שבעת ימים. לפי שלא גזר בזה המקום טמאה על האהל אבל על מה שבתוכו ואמר במה שאחר זה והזה על האהל למדנו שיש מן האהלים שאינו מטמא ומן האהלים שמטמא וכולם משתתפים בהבאת הטומאה לכל מה שתחתיהם. והנה האהל שאינו מטמא הוא מציל מה שעליו והאהל המטמא אינו חוצץ כי הטומאה תעבירהו ולזה יטמא כל מה שהוא על הטומאה לפי שהוא מאהיל עליה עד שיגיע העניין לאהל בלתי מקבל טומאה והנ' האהל המקבל טומאה הוא נעש' מארוג או עור כמו העניין באהל המשכן והוא יטמא משום אהל והאהל שאינו מתטמא משום אהל כמו הבית ומה שידמה לו וראוי שתדע שלא יקרא אהל לפי הורא' הגדר אם לא יהיה בו חלל טפח על טפח ברום טפח ולזה לא יהיה חוצץ בפני הטמאה אם לא היה בזה התואר וראוי שתדע כי מה שנתבאר בזה המקום באל הטהור שהוא חוצץ בפני הטומאה אם היתה חוצה לו ר"ל למעלה או למטה וראוי שתדע שמגדר האהל שיהיה מתקיים וקיים במקום אחר ולזה אם היה מתנועע כמו הספינה או שלא היה לו קיום כמו עלי הירק ומה שידמה להם לא יכנס בגדר האהל להביא הטומאה למה שתחתיו או לחוץ בפני הטומאה:

כל הבא אל האהל. ראוי שתדע שכיון שבא שם מקצת האדם או הכלי נטמא כלו כמו העניין בנגיעה שאינו מתנאה שיגע הטומאה בכל הכלי אבל כיון שנגע אותה בחלק ממנו נטמא כלו וזה בלתי צריך אל ביאור ולפי שאמר כל הבא אלא האהל ולא אמר הנוגע באהל כמו שאמר בקבר למדנו שאהל פתוח אינו מטמא אלא דרך פתחו ואם לא היה פתוח היה מטמא מכל הצדדין בדמיון הקרב:

וכל אשר באהל. למדנו מזה כי כל מה שתחת האהל מטמא במת עד התהום אלא שאם היה שם אהל אחר יציל על מה שתחתיו כמו העניין במה שיזכור בכאן בצמיד פתיל לפי

מה שנבאר אחר זה ולפי שהתורה תדבר דבריה בעצמות מדרך מה הוא למדנו שבצד אחר לא יטמא המת מה שסביביו אלא על ידי אהל או קבר שהוא בדמיון אל כמו שנתב' אחר זה. וראוי שתדע שאף על פי שאמר כל אשר באהל יטמא הנה לא יהיה הרצון בזה שיטמא בזאת הטומאה כי אם מה שדרכו לקבל זאת הטמאה והם אדם וכלים כי אוכלין ומשקין לא יטמאו טמאת שבעה ולזה אמר אחר זה והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם ללמד שלא תתפשט זאת הטמאה בזולה אדם וכלים:

פסוק טו

וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא. לפי שלא מצאנו רושם בצמיד פתיל כל אם בכלי חרש כמו שנתבאר בפרשת ויהי ביום השמיני והיתה הסבה בזה להיותו בלתי מטמא אלא מאוירו למדנו כי בכלי חרש דבר הכתו' כי שאר הכלים לא יועיל להם צמיד כי הם מטמאין מגבן ואולם כלי חרש כיון שאינו מקבל טמאה אלא מאוירו הרי הוא טהור כיון שיש צמיד פתיל עליו ולזה הוא מבואר שאם היו כלים בתוכו שהם גם כן טהורים שאם היו מטמאין מפני האל היו הם מטמאים הכלי חרש כי הם מאוירו והתורה הגידה מכח דבריה שאם יש שם צמיד פתיל עליו הרי הוא טהור ולא הבדילה בזה בין שיהיו בתוכו כלים ובין שלא יהיו בתוכו כלים ולזה הוא מבואר שהוא מציל על הכלים שבתוכו ולפי שאמר תחלה כל אשר באהל יטמא שהיה כולל אפילו הכלים הבלועים ואחר כך הוציא מזה הבלועים שבצמיד פתיל למדנו מזה שאין הבלועים בכלים נצלים אלא בצמיד פתיל:

פסוק טז

וכל אשר יגע על פני השדה. ר"ל במקום שאין דבר מאהיל עליו הנה אם נגע באחד מאלו המינים שיזכור מן המת יטמא שבעת ימים:

בחלל חרב אם במת או בעצם אדם או בקבר. לפי שהתורה לא תדבר דבריה לבטלה ראוי שנבין זה המאמר בדרך שלא יהיה בדברי תורה דבר ללא ענין ונשלים הסבה עם זה למה לא היה הסדור אחר זה בזכירת אלו המינים כמו הסדור שבזה המקום אמר וכל הנוגע בעצם או בחלל או במת או בקבר והוא ידוע ששם החלל יפול על האבר האחד אמר לבי חלל בקרבי ולפי שהנהוג על הרוב ממיתת האבר האחד הוא שיהיה זה באמצעות החרב קראט האבר ההוא חלל חרב ואמר אחר כן או במת להמשיל האבר למת ואף על פי שהוא לקוח מן החי ולולי זה היה אומרו בחלל חרב לבטלה כי מת יקרא המת מעצמו על יד זולתו אמר יומת המת והנה זה ע"י בית דין ועוד כי אין זה הבדל יהיה בזה העניין בין המת בחרב ובין המת באן או באגרוף או בזולת זה ואיך יעלה על דעת שיהיה הבדל בזה שתצטרך בעבורו התורה לזכור זה ולזה הסכמנו שיהיה הביאור בזה שב אל

האבר שפלטתו החרב ומזה המקום יתבאר שאבר מן המת יטמא גם כן במגע טמאת שבעה והנה באיברם אשר מדרך החרב לפלטן תמצאם שיש בהם בשר גידים ועצמות ולזה לא יהיה באבר דין המת אם לה היה בו בשר גידים ועצמות:

או בעצם אדם. ביאר שאפילו העצם בזולת בשר מטמא כשיוכר בו שהוא עצם אדם או כשאפש' בו שיקרא עצם אדם וזה אמנם יהיה בעצם הגולגולת השלמה כי הוא יוכר בו בין גולגולת אדם וזולתו וכן העניין בשדרה השלמה והנה רוב בנינו של אדם יקרא עצם אדם והשמל שבנינו הוא על אלו העצמות שוקים והיריכים והצלעות והשדרה ורבם יקרא עצם אדם וכן רב עצמותיו בכללם וזה שכל עצמות האדם יקראו יחד עצם אדם ולזה יקראו רובם עצם אדם וראוי שלא יעלם ממנו שחלק מבזר מת יטמא טומאת מת וזה יתבאר מעניין נבלה ושרצי' שנאמר בהם מנבלתם ואשר יפול עליו מהם וקל וחומ' בטומאת מת החמור ועוד שאם העצמות מטמאין טומאת מת שאין בהם חיות ולא הרגש כ"ש שיטמא הבשר שהחיו' וההרגש הוא בו בעצמות וראשונ' ולזה יתבאר שחלק מהכשר יטמא טומאת מת וזה החלק ראוי שיהיה החלק הראשון שיהיה בו החיות והוא כזית כי שערו חכמים כי האדם בתחלת ברייתו הוא כזית:

או בקבר. למדנו מעניין הקבר שהוא מטמא אם נגעו בו מסביביו לפי שהוא סתום ואולם אם הוא פתוח אינו מטמא כי אם דרך פתחו כמו העניין באהל וראוי שיתבאר מזה שאם היה בקבר אהל והיה המאהיל בלתי מקבל טומאה כמו נסרי' הנה הוא חוצץ בפני הטומאה ויהיה מה שעליו טהור. ולפי שהקבר יקרא קבר גם אחר שהרקיב המת למדנו מזה שאין הבדל בטמאת מת בין לח בין יבש ורואי שיבאר מזה שכל אלו מטמאין באהל שהרי אמר תחלה וכל אשר יגע על פני השדה ביאר בזה שאם היו באהל הנה הם מטמאים באהל וראוי שתדע שהמת כמו שמטמא בנגע כן מטמא במשא ואמנם שתקה התורה לפי שיא בארה בפרשת ויהי ביום השמיני בטמאת נבלה שטומאת משא חמורה מטומאת מגע כי היא טעון כבוס בגדים מה שאין כן בטמאת מגע והסבה בזה כי הנוגע אינו נוגע כי אם בשטח הגוף הטמא ואמנם הנושא נושא עצם הגוף הטמא ובהיות העניין כן והיה בלתי אפשר בטומאת מת להחמיר יותר בטמאת משא מטמאת מגע כי טמאת מגע טעונה כבוס בגדים כאמרו וחטאו ביום השביעי וכבס בגדיו ורחץ במים וטהר בערב הנה שתקה התורה מהמשא לפי שהוא מבואר שאי אפשר בטמאתה שתהיה למטה מטומאת מגל ולזה הוא מבואר שהמת מטמא במשא מן התורה:

פסוק יז

ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת ונתן עליו מים חיים אל כלי. לפי שדקדקה התורה שיהיו המים בהיותם נתנים אל כלי למדנו שלא יעשה במים מלאכה למדו גם כן שהוא מחוייב שלא יתעסק במלאכה אחרת בנתינתו המים אל הכלי כדי שתהיה כוונתו לתת המים אל כלי בעבור עפר שריפת החטאת כי אמרו ונתן עליו אי אפשר שיהיה הרצון בו שיתן העפר בכלי ואחר יתן על העפר מים חיים וזה כי מפני שהעקר הגדול בזה הוא עפר שריפת החטאת הנה ראוי שיתן האפר על המים כדי שיוכר ויתערב במים כמו העניין במי סוטה שבארה התורה בפרשת נשא שהעפר הוא שנתן על המים כי בזולת זה ישאר למטה לכבדותו ולא יוכר העפר במים ההם ולזה יהיה הרצון באמרו ונתן עליו ונתן בעבורו כטעם על שאול ועל בית הדמים ומזה יתחייב שתהיה נתינתו חמים החיים אל הכלי בעבור תכלית שינתן בהם עפר שריפת החטאת ולזה הוא מבואר שאם נתעסק במלאכה אחרת עם מלוי הכלי הנה אותם המים פסולין למי חטאת כי אי אפשר שיכוין אדם לבו בשני מלאכות מתחלפות יחד וצריך שיהיה כלי מה שינתן בו המים חיים ואם לא ידבק בו גדר הכלי אשר יתכן שישתמשו בו בנתינת המים הנה אותם המים הם פסולין והנה קראה התורה זה האפר עפר להורות שאם נשתנה האפר לעפר מפני רוב הזמן שעמד הנה הוא כשר למי נדה ולפי שלא דקדקה התורה בנותן המים חיים אל כלי שיהיה כהן למדנו מזה שכל בן דעת כשר למלא ולפ שאין זה העניין עבודה יהיה המלוא כשר אפי' בלילה ולפי שלא בארה התור' שיהיה עפר שריפת החטאת נתן על הכלי הראשון שמלא אותו מים חיים בעבורו למדנו מזה שמותר לעדות המים מהכלי ההוא אל כלי אחר לשים בו עפר שריפת החטאת אלא שהוא ראוי גם כן שינתנו המים הלו בכלי השני בעבור עפר שרפת החטאת כי מן השקר שתדקדק התורה בזאת הכונה במלוא הכלי הראשון ולא תדקדק בכונה הזאת בכלי השני אשר בו ינתן האפר שהוא השרש והעיקר בזאת הטהרה ובכלל הנה יתבאר ממה שזכרנו שראוי שלא יתעסק במלאכה אחרת עד נתינתו האפר על המים שאם היה עושה כן לא יתאמת שנתן בעבור האפר מים חיים אל כלי כי הוא מניח המים ועוסק במלאכה אחרת קודם נתינתו העפר והתורה דקדקה שיהיה זה העניין מלאכה אחת ויכוין מראשיתה זה התכלית וראוי שלא יעלם ממנו כי עם זה לא ימנע שתהיה זאת המלאכה נעשית על יד שנים זה אחר זה כי המלאכה האחת כבר יקרה בה זה ולזה אפשר אחר שנתן המים אל כלי שיטוש המים אל יד שומר ויוכל הוא לעשות מלאכה כיון שהשומר אינו עושה מלאכה ולא תקרא מלאכה אחרת מה שהוא הכרח הולכת המים לקדשן בעפר בעבור שריפת החטאת וצרך

המקדש שיכוין ויתן האפר בידו על המים לטהר הטמא שנאמר ולקחו לטמא לזה צריך שיכוין לקדש המים ולהזות מהם על הטמא אלא שלא יחוייב שתהיה הכונה לטהר זה הטמא שהרי לא הקפיד הכתוב אלא שיזרקו על הטמא מי נדה מכל מקום וכבר מצאנו גם כן שהתורה ביארה שהמים אשר קדשם יזה מהם על דברי' רבים וזה ממה שיורה שלא יחוייב שיכוין בקדשו המים באפר לכל הטמאים אשר יטהרו באלו המים ולזה גם כן ביאר שההזאה אפשר שתהיה על יד אחר וזה כלו ממה שיורה שלא יחוייב שתהיה כונתו אלא לטהר המים אשר יקדש אי זה טמא אשר הזדמן וזה יתבאר ביאור יותר שלם כשנתן הסבות בכל אלו הענינים שזכרה התורה בזה:

פסוק יח

ולקח אזוב וטבל במים איש טהור. לפי שלא התנה באזוב שלא יהיה בו מלאכה נעשית כמו שהתנה במים למדנו שאחר זה לא תהיה המלאכה שיעשו הבעלים פוסלת מי נדה אפילו בגוף האזוב לא תהיה המלאכה פוסלת וג"כ לפי שבדיל זאת המלאכה מהאחרת למדנו שאחר שנתקדשו המים באפר אין המלאכה שיעשו הבעלים קודם ההזאה פוסלת המים ההם אלא שהוא מבואר שוא צריך שלא יעשה מלאכה בגוף המים ההם כי הכתוב קראם מי נדה שלא ישתמש בהם אלא לזה התכלית כדי שלא יסור שם נדה מהם וצריך ג"כ שיהיו מי נדה נשמרים שנאמר למשמרת למי נדה וזה שאם היה זה אפר צריך שמור בעבור תכלית שיהיו ממנו מי נדה כ"ש שמי נדה צריכין שימור ועוד שהרי יש בהם אפר שהוא צריך שימור ומזה המקום יתבאר שאם לא הונחו מי נדה במקום טהור הרי הן פסולין ואע"פ שהיו בתך כי חרס מוקף צמיד פיל כמו הענין באפר והנה האזוב הוא הנקרא אזוב בלי שום לווי לא אזוביון ולא אזוב מדברי והדומה להם ומה שהתנה שיהיה הטובל האזוב במי' אשר טהור הנה אמר זה להוציא את האשה שנכללה במעשי' הקודמים ולפי שלא בא להוציא את הקטן שב לתאר אותו שנית בזולת מלת איש ואמר והזה הטהור על הטמא ולזה צריך בקטן שיהיה בן דעת כי ההזאה צריכה כונה שיהיה בעבור הטמא וזאת לא תשלם בקטן שאינו בן דעת כבר בארנו שמלת טהור תאמר בענייני הפרה במי שהו' טהור למעשר שני אע"פ שהו' טמא לתרומ' והנה הוצרכה התורה להזכיר בזה המקו' זה התנאי כי אולי יחשב חושב שלא יצטרך זה לפי שמי חטאת אין מטמאין כמו שיזכור אחר זה ועוד שלולי זה התנאי היינו אומרים שהטהור שהזה הוא טמא ולזה למדתנו התורה שהנוגע במי חטאת לצורך הזאת אינו טמא שנאמר ולקח אזוב וטבל במים איש טהור ואומר והזה הטהור על הטמא ללמדנו שמפני הזותו על הטמא לא נטמא וראוי שתדע שלא יחויב במקדש המים באפשר שיהיה הוא המזה כי התורה

שמה זה העניין מלאכה אחרת ולזה אמרה ולקח אזוב וטבל במים איש טהור והזה על האהל ועל כל הכלי' ועל הנפשות אשר היו שם למדנו מזה שאף על פי שיטמא האהל הנה הוא מביא הטומאה בכל מה שתחתיו ואף עלפי שאינו חוצץ בפני הטומאה ולמדנו מזה שאינו צריך על כל הזאה טבילה אבל בטבילה אחת יזה על דברים רבים זה אחר זה מה שהתמיד האזוב להיות בו מים להזות ולמדנו מזה גם כן שבהזאה אחת יוכל להזות על דברים רבים אך שיוזה על כל אחד מהם שנאמר ועל כל הכים ועל הנפשות. וצריך שתהיה ההזאה בקצת הנגלה משטח הטמא לא מבית הסתרים שנאמר על האהל ועל כל הנפשות לא בתוכם ולמדנו מאמרו ועל הנפשות אשר היו שם כי גם הקטנים יטמאו בזאת הטומאה ולמדנו גם כן שצריך שיוכין להזות על הטמאים שהוא מזה עליהם כי לא אמרה והזה על הטמאים אבל אמרה והזה על האהל לבאר שצריך שיכוין להזו' על האהל ועל כל דבר שיזה עליו ומזה יתבאר שצריך שתהיה ההזאה במי שמזה עליו מכח המזה לא מכח כחו ולזה אם הזה על האחד ונטפו המים על השני הזאתו פסולה וצריך גם כן שתהיה ההזאה מהאזוב לא מיד המזה ולא מחוט הנאבד בו:

ועל הנגע בעצם או בחלל או במת או בקבר. הנה הקדים העצם לחלל כי העצים אינו אבר והחלל הוא אבר שלם שיש בו בשר גידין ועצמות ואחר כן זכר המת שהוא כלל הגוף והנה עלה בזה בהדרגה מהקטן אל הגדו' ולפי שעניין הנגיעה בקבר הוא בלי מתיחסת לנגיעה בעצם או בכלל או במת כי היא אינה נגיעה במת ולא בחלק ממנו אבל נגיעה אהל סתום אשר בו כלל המת הנה לזאת סבה לא זכר אתו קודם המת:

פסוק יט

והזה הטהור על הטמא ביום השלישי. למדנו מזה שההזאה לא תהיה אלא ביום:

וחטאו ביום השביעי וכבס בגדיו ורחץ במים. למדנו מזה שההזאה קודמת לטבילה לא טבילה להזאה כשהיתה הזאה ביום השביעי אבל אם לא הזו עליו ביום השביעי הנה יזו עליו אחר זה אם קודם טבילה או אחריה אך צריך שתהיה ההזאה ביום איך שתהיה כי התורה הקפידה בזה:

פסוק כ

ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה וגומ'. ר"ל אם נכנס למקדש כמו שביאר ואמר כי את מקדש ה' טמא ומזה מי הנדה יכבס בגדיו. אי אפשר שנבין מזה שיהיה המזה טמא שהרי בארה התורה שטהור כי התנית בהזאה שתהיה על ידי טהור ואמרה שהוא יזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות ואם היה המזה טמא הנה אחר שהזה על האהל לא יוכל להזות על השאר ולזה יהיה הרצון בו שאם היה אפשר בו לחזות במי הנדה

שהוא וגע רוצה לומר שהיה בהן כדי הזאה הנה הוא טעון כבוס בגדים אם לא היה בהן כדי הזאה ונגע בהם יטמא עד הערב וטעון כבוס בגדים:

פסוק כב

וכל אשר יגע בו הטמא יטמא וגומ'. רוצה לומר שמי שנטמא במת ונגע באחר הנה זה שנגע בו הוא גם כן טמא ולזה הוא מבואר שהטמא מת הוא אב הטומאה לטמא אדם כלים:

והנפש הנוגעת תטמא עד הערב. למדנו מזה שהנוגע בטמא מת אינו טמא בטומאת שבעה אבל טומאת ערב.

פרק כ

פסוק ב

ולא היה מים לעדה. הנה סמך זה למיתת מרים להעיר שמיתת הצדיקים עושה רושם ואחשוב שגם מרים היה מושכת לב ישראל בחכמתה לעבוד השם יתעלה וכאלו אמר שאם היתה מרים בחיים לא הרסו ישראל בזה האופן לשאל המים ממשה בדברי קנטורין כאלה או יהיה הרצון בזה להעיר שאלו היתה מרים בחיים היו נמלכים בה משה ואהרן במה שצוה השם יתעלה אותם ודברתם אל הסלע והיתה היא סבה לשמרם מהשכל בזאת המצוה כי היא היתה נביאה גם כן והיתה גדולת השני' מהם וידמה שהיו חולקים כבד לה לקחת עצה ממנה או יהיה הסמיכות בזה להעיר שיחד נגזרה מיתתם על שלשתם כי בעת מיתתה בא זה המקרה אשר נמשך ממנו גזרת המות על משה ועל אהרן ובמעט זמן מתו כלם כאמרו ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד ואיננו רחוק מה שאמ' רז"ל על צד הדרש שהמים היו באים להם בזכות מרים כי המופתי' יתכן שיתחדשו ע"י אי זה שיהיה נביא והנה הראו העם בדבריהם כי יותר נבחר היה להם המות מאלו החיים שהם חיי צער עם שימשך להם המות בסבת הצמא והתרעמו על משה בהוציאו אותם מארץ מצרים למות במדבר וזכר כי משה ואהרן להתרחק משמוע אלו הדברים הקשים מהעם נתרחקו מהם ובאו אל פתח אהל מועד ונפלו על פניהם לשם ית' לתת לישראל בקשתן כי המופתים יתחדשו ע"י הנביא באמצעות תפילתו לש"י או אפשר שנפלו על פניהם לקהל לבקש מהם על דרך תחנוני' שלא יכשלו בכמו אלו הדברים ליראתם פן יחרה אף הש"י בהם וכבר היה תועלת עוד בהתקרבם אל פתח אהל מועד כי השם יתע' אמר למשה שכבר ידבר עמו מעל הכפרת מבין שני הכרובים את כל אשר יצוה אותו אל בני ישראל והיו בזה שתי תועלות האחד להישיר ולישב בלבם דבר

הקדושה הנפלאה אשר במקום ההוא והב' כי מזה יישרו גם כן לעמוד על הכונה אשר בעבורה צותה התורה לשום על ארון העדות הכפרת ושני הכרובים:

פסוק ח

קח את המטה. ידוע שיאן הצואה בלקיחת המטה ראיה שירצ' הש' ית'. שיכה במטה הלא תראה אמרו ואת המטה הזה תקח בידיך וגומ'. וכבר היו בו אותות רבים בזולת הכאה ועוד כי במכת הברד זכר בביארו שלקח משה המטה בידו ולא הכה בו ולזה הוא מבואר שלא היה מחוייב מזה המאמר שיהיה רצון ה' ית' שיכה משה במטהו על הסלע: **ודברתם אל הסלע וגו'**. הנה זה המאמ' יסבול שתי כונות מפני שתוף לת אל האחד הוא שידברו לסלע ויאמרו לו שיוציאו מימיו מזולת שיכו בו והשני הוא שידברו בעבור הסלע כטעם אמרי לי אחי הוא ובזאת הכונה השנית הבינו משה ואהרן זה המאמר ומפני שצוה ה' ית' לקחת המטה הבינו שיהיה הרצון בזה שיכה בו משה את הסלע כי הוא צוה בלקיחת המטה ומשה ואהרן צוו בדבור אל הסלע ואמנם רצון ה' ית' היתה בזה הכונה הראשונה שזכר בו כדי להישיר ישראל יותר להאמין בו בדרך שיהיו ראוים. לירושת הארץ בשלם שבפני' כי בהכאה במטה היה אפשר שיפול בלבם קצת בספק ויחשבו כי אולי היה מטבע זה המטה שיבקע הסלע בהכותו בו כמו שאמרו רז"ל ולזה אמר יען לא האמנתם בי לקדישנו ולפי שחסרון אמונת ישראל בש' ית' היתה סבה אל שצוה ה' ית' לדבר אל הסלע כדי שיתפרסם להם עוצם גבורת ה' ית' הנה אם כן יתאמת שהן היו סבה לכעוס ה' ית' במשה ואהרן ולזה ספר שה בפרשת ואלה הדברים גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה וגו' ואמר בפרשת ואתחנן. ויי' התאנף בי על דבריכם וישבע לבלתי עברי וגו'. ואפשר עוד שתהיה הכונה בזה כי הם היו סבה לכעוס משה עליהם והכעס היה סבה אל שנעלמה ממשה כונת השם יתע' במה שצוהו ואמר ודברתם אל הסלע ונתן מימיו ואפשר שכר נתחברה לזה סבה אחרת והוא כי מפני שישראל לא היו באון מהמעלה והחשיבות שהיו ראוים שתנתן להם הארץ על ידי משה רבינו היה רצון ה' ית' שלא יביא ואתם משה אל הארץ וזהו אמרו בפרשת ואתחנן ויתעבר יי' בי למענכם וגומ' ואולם היה זה על צד העונש לישראל כי לו היה זה על ידי משה היה מכלה אותם האומות כרגע לעוצם דבקותו וש"י ולחריצותו להיטיב לישר' ולזה תראה שכבר כלה במעט זמן אנשי הארץ אשר נתנה להם לנחלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי. אמנם יהושע בן נון לא היה כחו יפה כל כך ונתעצל במלחמות ההם כמו שנתבאר בספר יהושע ולזה נשארו מהאומות ההם מה שהיה סבה למכשול ישר' בתועבותיהן ולהביא עליהם מכות גדולות כמו שנתבאר בספר שופטים כי השם ית' השאירם לנסות בם את ישראל:

פסוק י
המן הסלע הזה נוציא לכם מים. ר"ל שלא יתכן זה אם לא מצד פלא יחדשהו הש' ית':

פסוק יא
ויך את הסלע במטהו פעמים. ידמה שפעם ראשונה לא יצא ממנו מים לפי שכבר עבר על מצות הש' ית' ואחר זה התפלל משה לש' ית' והכה שנית ויצאו ממנו מים רבים די שלא יתבייש משה ולא יתחלל השם הכבד שלולא זה אללי היו אומ' בו מבלתי יכולת השם ית' לתת להם מים קרח זה לא בסבת עבור משה על דברי ה' ית' ולזה שמע השם ית' לקולו ואע"פ שלא היה זה הנרצח ממנו וכמו זה אמר מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים. וכזה תמצא שאמ' משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך להשענו שהשם ית' יקים את דבריו:

פסוק יג
אשר רבו בני ישראל את יי' ויקדש בם. ר"ל שנקדש בם לגזור מיתה על משה ואהרן כטעם בקרובי אקדש או יהיה שב אמרו בם אל משה ואהרן שזכר בפסוק הקודם עם היות ריב ישראל ומעוט אמונה בשם ית' סבה לזה כי נענשו מפני זה שיפקדו מהם משה ואהרן כדי שלא תהיה להם ירושת הארץ באופן שלם שלא היו ראוים לזה מצד מרים כמו שזכרנו:

פסוק טז
וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים. רמז בזה למשה כי הנביא יקרא מלאך וכבר אמר אחיך ישראל כי אח עשו ליעקב ועשו הוא אבי אדום:

פסוק יז
לא נעבור בשדה ובכרם. להשחית הפירות:
ולא נשתה מי באר. שלא יחסרו המים הראוים לשתיה לאנשי הארץ אך ישתו ממי הנהרות והאגמים הם ומקניהם כי בזה לא יגיע נזק באנשי הארץ כאשר ראו ישראל שלא נתרצה בזה חשבו כי אולי ירצו שיגיע להם תועלת מהמים שישתו שם ישראל ומקניהם ולזה שלחו להם שינת שאם ישתו מימיו ישראל ומקניהם יתנו מכרם וספר שאחר זה כשנסעו מקדש באו הר ההר ושם רצה השם ית' שימות אהרן ונתקדש אלעזר להיות כהן גדול בלבישת בגדי אהרן ומזה המקום אפשר ללמוד שבזולת משיחה יתקדש כהן גדול בלבישת בגדי כהונה לבד וכבר נתבאר זה ג"כ במה שקדם והנה היה זה לפי הנראה בזולת חלי קדם לאהרן אך שרצה ה' ית' שיאסף אל עמיו אהרן בעבור מי מריבה וזאת המיתה היתה כשנפקד ממנו אך הוא עלה במדרגה גבוה מהחיים האמיתיים בהפרד נפשו מהחמר:

פסוק כט

ויראו כל העדה כי גוע אהרן. אפשר שירצה בזה כי מפני שהיה מותו בראש ההר שהיה מקו' נראה מרחוק ראו זה כל העד או ירה בזה והוא היותר נכון. כי כלם הבינו וראו מה שנפקד מהם במותו כי הוא היה משתדל בחריצות בהנהגת ישראל והיה מישיר אותם אל הטוב ומרחיק מהרע בתכלית מה שאפשר ולזה בכו אותו כל בית ישראל ל' יום:

פרק כא

פסוק א

וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב. סמך ספור זה המקרה לספור מיתת אהרן ללמדנו שני דברים האחד שמיתת צדיק עושה רושם ולזה הגיעם תכף מהנזק שנלחם הכנעני בישראל ושבו ממנו שבי והשני שנתן ה' ית' שכרם לישר' על ספדם אהרן בזה האופן הנפלא ולזה נצחון הכנעני ההוא והחרימו אותו ואת עריו כאלו הזהירתנו התורה בזה שלא נתרשל בהספדו של צדיק:

כי בא ישראל דרך האתרים. ר"ל דרך התרים הארץ ומרגלים אותה מהיכן היתה נוחה ליכבש ולזה חשב שירצו להלחם עמו והכין עצמו להלחם עם ישראל:

פסוק ב

והחרמתי את עריהם. הנה זה החרם הוא להשם כמו העניין בחרם עכן ועניינו לכלות ולהחרים הערים ההם:

פסוק ה

וידבר העם באלהים ובמשה. הנה אלו נתרעמו בזולת סבה כי לא היו צמאים למים ולזה לא תמצא שישתדל משה לתת להם מים והם גם כן לא שאלו אלא להסיר מעליהם הנחשים השרפים ולזה יהיה הרצון באמרו אין להם ואין מים כי אין מדרך המדבר להמצא בו לחם ולא מים כי היא ארץ ציה וכמו שהיה אמרו אין לחם בלתי מחוייב שיהיו חסרים לחם כי כבר היה להם לחם והוא המן כאמרם ונפשינו קצה בלחם הקלוקל כן אמרם ואין מים לא יחויב שיהיו חסרים מים ולפי שהיו מתרעמים על הש"י ועל משה בזולת סבה הביאם על זה שלח הש' ית' בהן הנחשים השרפים הנושכים ומזיקים בזולת שיצטרכו אל זה למחיתם וזה כי הב"ח הטורפים משחיתים זולתם בעבור השגת טרפם אבל הנחש לא יזון ממה שישחיתהו ולזה תהיה השחתתו זולתו מפני רוע טבעו כי אין שם סבה תביאהו אל זה:

פסוק ח

עשה לך שרף ושים אותו על נס וגו'. אחשוב שכבר רצה הש"י שישאר רושם מזה העניין לישראל להיותם להם לזכרון לשמרם שלא יספרו לשון הרע הלא תראה כי נחש

הנחשת היה נשאר עד ימי חזקיהו והוא כתת אותם כמו שנזכר בספר דברי הימים ואל צד הפלא רצה הש"י שכאשר יביט אל נחש הנחשת כל מי שהוא נשוך ימלט מהמות וכדי שיוכלו להביט בו כלם הושם על נס והנה היה בקיו' מציאות נחש הנחשת תועלת ליסר ישר' מלשון הרע ולישב בלבם ענין המופתי' אשר ההאמנה בהם הוא הגדולה שבפנות התוריות:

פסוק יג

כי ארנון גבול מואב. ר"ל שהעיר ההיא הוא גבול מואב בין מואב ובין האמורי וזה שהעיר היא היתה ממואב ומשם ואילך היתה מהאמורי ולזה נקר' גבול מוא' ואמר ג"כ שהו' יוצא מגבול האמורי:

פסוק יד

בספר מלחמות ה'. אחשוב שהיה זה הספר נכתבו בו כל ספורי מלחמות יי':

את והב בסופה ואת הנחלים ארנון. ר"ל שעיר את והב היתה בסופה והוא הסוף שיגדל סמוך לנהרות וארנון היה את הנחלים וכלן היו מגבול מואב והוצרכו ישראל לסבוב גבול מואב שלא יכנסו בארץ מואב כי לא רצה הש"י שיסבכו להתגרות בם מלחמה וכן היה מגבול מואב מה שהיה מתקבץ מהנחלים שהיו נשפכים יחד למקום אחד והיה המקובץ נחל גדול והיה נקרא אשר הנחלים וזה הנחל היה נוטה בתנועתו לשבת ער ר"ל לשבת ער ויהיה שבת שם מקום וכן ער והנה אשר הנחלים היה סמוך לגבול מואב ולזה נתבאר מזה שאלו המקומות כלם הם בגבול מואב וזהו אמרו על כן יאמר בספר מלחמות השם וגו'. להביא עדות שארנון היה גבול מואב ומזה המקום יתבאר שישראל היו הולכים סביב ארץ מואב ומזה המקום יתבאר שישראל היו הולכים סביב ארץ מואב ולא רצו עבור בגבולו ולזה אמר בלק והוא יושב ממולי:

פסוק טז

ומשם בארה. ר"ל כי מעבר ארנון נסעו וחנו אל מקו' הבאר והוא במדבר כמו שאמר אחר זה וממדבר מתנה והוא המקום שצוה השם יתע' שיחפרו בו באר ויתן להם מים ואפשר כי לזאת הסבה נקרא המקום שחנו בו באר ולפי שהיה המקום ההוא בלתי ראוי שיצאו ממנו מים שרו ישראל על הפלא שעשה להם השם יתעלה בנתינתו להם מים מהבאר ההוא.

פסוק יז

והנה דבר השירה הזאת **עלי באר ענו לה**. ר"ל כאלו היה אומר זה לזה שוררו בעבור הבאר זה השיר והוא אמר באר חפירות שרים כרוה נדיבי העם במחוקק משענותם ואמר

חלה עלי באר ענו לה כאלו דברו עם הבאר שיעלה ר"ל מי הבאר להעיר על עליית המים בגבורה מהמקום ההוא שלא היה ראוי לזה:

פסוק יח

באר חפרוה שרים וגומ'. ר"ל כי להיות העפר ההוא עפר תיחוח לא הוצרך למי שיתעמל בחפירתו אבל השרים ונדיבי העם כרוהו וחפרוהו במשענותם והוא המטה אשר בידם כמו המחוקק שיכתוב בעט הסופר בזולת עמל כן חפרוה וכרוה בקלות במשענותם ומעפר כזה לא היה ראוי שיצאו להם מים ועם זה היו עולים מים רבים ממנו שהספיק לכל עדה.

וממדבר נסעו ובאו אל מתנה וממתנה לנחליאל ומנחליאל לבמות ומבמות לגיא אשר בשדה מואב בראש מקום גבוה וחזק שם היה מביט אל פני הישימון והוא ארץ שממה והנה אלו כלם הם שמשות מקומות והנה לכל אלו המקומות שמות אחרים בפרשת אלה מסעי:

פסוק כא

וישלח ישראל מלאכים אל סיחון מלך האמורי וגו' וירש את ארצו מארנון ועד יבוק ועד בני עמון כי עז גבול בני עמון. אחשוב שארנון היה למואב אז כמו שספר בפרשה הקודמת ויהיה הרצון באמרו מארנון כי משם יתחיל גבול האמורי מהצד הזה וכאלו אמר שלא נשאר לסיחון דבר מהצד הזה שלא ירשוהו ישר' וירשו ממנו עד יבוק ועד בני עמון והוא הארץ שירש סיחון מבני עמון במלחמ' וספר כי לא יירשו הארץ ההיא כי עז גבול בני עמון וחזק מאד וכמו זה אמר בספר יהושע כי לא להוריש את יושבי העמק כי רכב ברזל להם ויש לספק בזה מדוע לא לקחו ג"כ ישראל אז מידו ארץ בני עמון והנה יד השם תקצר והנה אע"פ שהיה חזק היה יכולת ביד הש"י לסבב שינצחוהו ישראל והנה היתר זה הספק הוא כי הש"י אע"פ שיש בידו לעשות כל אשר חפץ הנה לא יעשה הש"י המופתים רק בעת הצרך ולראויים להם ויחבר אליהם עם זה כל הסבות הנאותות לפי מה שאפשר כמו שזכרנו פעמים רבות ולולי זה לא היו צריכים ישראל למלחמה אבל היה אפשר שישלח השם מלאכו וימיתם כמו הענין בחיל סנחריב ולזה היה רצון הש"י שיהיה זה דרך מלחמה ולזה נמלטו מהם המקומות החזקים מאד כמו שנזכר בזה המקום ובספר יהושע עם שישראל לא היו ראויים כמו זאת ההשגחה הנפלאה כמו שזכרנו בזאת הפרשה ולפי שהתורה הזהירתנו שלא נקרב לארץ עמון ולארץ מואב כי לא יתן לנו מארצם נחלה שום דבר הוצרך להזכיר בכאן שהמקומות שישבו בהם ישראל שהיה מפורסם היותה ממואב מקדם כבר לקחם מסיחון לא ממואב ומזה לא הזהירה התורה את ישר' כי אחר שירש את האמורי הארץ ההיא לא היתה הארץ ההיא ארץ

מואב ולזאת הסבה ג"כ הותרה להן ארץ בני עמון אשר כבש סיחון ולא נמנעו מלקיחתה אלא מפני שהיה עז גבול בני עמון וחזק מאד וכמו זה אמר בספר יהושע כי לא להוריש את יושבי העמק כי רכב ברזל להם ויש לספק בזה מדוע לא לקחו ג"כ ישראל אז מידו ארץ בני עמון והנה יד השם לא תקצר והנה אע"פ שהיה חזק היה יכולת ביד הש"י לסבב שינצחוהו ישראל והנה היתר זה הספק הוא כי הש"י אע"פ שיש בידו לעשות כל אשר חפץ הנה לא יעשה הש"י המופתים רק בעת הצורך ולראויים להם ויחבר אליהם עם זה כל הסבות הנאותות לפי מה שאפשר כמו שזכרנו פעמים רבות ולולי זה לא היו צריכים ישראל למלחמה אבל היה אפשר שישלח השם מלאכו וימיתם כמו הענין בחיל סנחריב ולזה היה רצון הש"י שיהיה זה דרך מלחמה ולזה נמלטו מהם המקומות החזקים מאד כמו שזכר בזה המקום ובספר יהושע עם שישראל לא היו ראויים כמו זאת ההשגחה הנפלאה כמו שזכרנו בזאת הפרשה ולפי שהתורה הזהירתנו שלא נקרב לארץ עמון ולארץ מואב כי לא יתן לנו מארצם נחלה שום דבר הוצרך להזכיר בכאן שהמקומות שישבו בהם ישראל שהיה מפורסם היותר ממואב מקדם כבר לקחום מסיחון לא ממואב ומזה לא הזהירה התורה את ישר' כי אחר שירש את האמורי הארץ ההיא לא היתה הארץ ההיא ארץ מואב ולזאת הסבה ג"כ הותרה להן ארץ בני עמון אשר כבש סיחון ולא נמנעו מלקיחתה אלא מפני שהיה עד גבול בני עמון:

פסוק כו

ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון. ר"ל שלא לקח ארנון אך לקח ארצו עד המקום ההוא כטעם עד בני עמון הנזכר למעלה שמבואר שם שלא לקחוהו כי עז גבול בני עמון וזה יתבאר גם כן ממה שנזכר בפרשת ואלה הדברים על זה הענין שכבר כבשו מערוער אשר על שפת נחל ארנון וזה ראיה שלא כבשו ארנון אך כבשו ערוע שהיא על שפת נחל ארנון כי ארנון היה את הנחלי' ומשם היה מתחיל גבול האמורי:

פסוק כז

על כן יאמרו המושלים. ממשלי המשלים והיו מעם סיחון כמו שיתבאר והם עשו אלו המשלים בימי מלחמת סיחון עם מלך מואב הראשון:

באו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון. ר"ל באו להלחם בחשבון כי משללה תבנה ותכונן עיר סיחון כי אש יצאה מחשבון וגו'. יתכן שקשרו אנשים מחשבון על מלכם כמו שכתב החכם אבן עזרא והם שלחו לסיחון ולעמו באו חשבון כי בתחבולותיהם הכניסום שם והנה הלהבה שיצאת מקרית סיחון הוא סיחון וחילו והם השחיתו ער שהוא למואב והשחיתו האנשים שהיו שרי הבמות הבצורות שבארנון וזה הוראה שלא כבשו ארנון אך המיתו שריה הנלחמים בהם לעזור למלך מואב ואפשר ג"כ שלא לקחו ער ולזה קראו

ער מואב אך המיתו אנשי העיר במלחמה בצאתם להלחם לשמור חשבון שלא יקחוהו סיחון וכן דעת אונקלוס:

פסוק כט

עם כמוש. כמוש היה שם אלהי מואב ר"ל העד שלהם כאמרו אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש ולזה קרא מואב עם כמוש כי הם עובדים זה האליל:

נתן בניו פלטים. הם הבורחים מהחרב והנשארים לא נהרגו והרצון בו פליטי חרב:

בשבית. ר"ל בשבי:

פסוק ל

ונירם אבד חשבון עד דיבון. ר"ל שאף על פי שבניו היו פליטי חרב וברחו למלך אמורי ובנותיו היו בשבי בידו הנה לא החיה אותם אך ידינו אותם והשלכנו לאבדם כדרך שאבד עם חשבון בכללו עד דיבון:

ונשים עד נופח אשר עד מידבא. הנה השמונו אותם ואמרנום רוצה לומ' המואבים עד נופח שהוא סמוך למידבא או יהיה הרצון בזה השימונו גם כן כל המואבים אשר עד מידבא והוא יותר נכון והנה זכרו הגבולים עד אי זה מהמקומות השחיתום מכל הצדדים והנה אלו הדברים לאות כי אלו המושלים היו מחיל סיחון והנה הנמשך לזה עד סוף הפרשה מבואר.

פרק כב

פסוק ג

ויקץ מואב מפני בני ישראל. ר"ל שהיה במצוקה גדולה וביראה פן ישחיתוהו ישראל כמו שהשחיתו את האמורי:

פסוק ד

כלחוך השור את ירק השדה. אמ' זה לפי שהשור הוא רב המזון וכאש' יבא אל עשב השד' יכלנו ויאכלנו בשלמות מזולת שישאיר בו דבר והוצרך להזכיר שבלק בן צפור היה מלך למואב בעת ההיא בעבור מה שרצה להזכיר מדברי בלעם ובלק:

פסוק ה

והנה כסה את עין הארץ. ר"ל כי לרבוים יכסו את מראה הארץ שלא יוכל איש לראות את הארץ כי היא כלה מכוסה בהם:

והוא יושב ממולי. אמר זה לפי שהם היו אז בערבות מואב ושם חנו אצל הירדן מבית הישימות עד אבל השטים כמו שנזכר בפרשת ואלה מסעי:

פסוק ו

לכה נא ארה לי את העם הזה וגו'. אחשוב כי מפני שהיה בלעם קוסם כאמרו זאת בלעם בן בעור הקוסם הרגו לפי חרב ולזאת הסבה גם כן הביאו לו קסמים הנה היה יודע בקסם העתיד לבא על איש ואיש ביותר שלם שאפשר שתגיע זאת הידיעה לקוסם ולזה נתיחד בזה העניין מבין שאר הקוסמים שבדברים רבים מדבריו נתקיימו ומצד תחבולותיו כאשר היה יודע מצד הקסם שיגיע רע לאיש מה היה מקלל אותו וכאשר היה יודע העת הראוי שיגיע בו לאיש מהטוב היה מברך אותו והיה מביא זה האנשים להאמין כי מבורכיו הם מבורכים ומקולליו הם מקוללים ואפשר עוד שהיה עושה מעשים ממין הנחש והכשוף להזיק למי שירצה ולהועיל למי שירצה כמו שנבאר עם זכירתנו תועלות זאת הפרשה:

פסוק ז

וקסמים בידם. הם כלים מה יעורר בהם הקוסם כח הדמיון להגיע אליו הקסם וראוי שתדע כי אלו הדברים הנזכרים מזאת הפרשה מבלעים הם נבואות לא קסמים וזה יתבאר במה שבארנו מסגולות הקסם והנבואה ומה שיוכר בו אחד אחד מהם בב' מספר מ"י ואחשוב כי ה' ית' השיבו נביא בזה הזמן בעבור עוצם השגחתו על ישראל כי היה ראוי שתשמרהו זאת המעלה מנתינת העצה להכשיל ישראל בדברים מגונים כמו הזמה וע"ז ועם כל זה לא נשמר מזה כי הוא נתן עצה למואבים להפקיר בנותיהם לזנות עם ישר' כדי שיפתו אותם לעבוד ע"ז כמו שנתבאר בפרשת ראשי המטות אמר הן הנה היו לבני ישראל למסור מעל ביי' על דבר פעור:

פסוק ט

מי האנשים האלה עמך. אל על פי שהש' ית' יודע הכל הנה יבואו ממנו השאלות לדבר כלשון בני אדם ולהישיר השופטים שנתיישבו בידיעת אמתת הדבר קודם שישפטו בו:

פסוק יג

כי מאן יי' לתתי להלוך עמכם. לפי שהיה רצון בלעם ללכת שם לא רצה להגיד למלאכי בלק מה שאמר השם ית' לו לא תאור את העם כי ברוך הוא כי חשב שאם היה בלק יודע זה לא היה מוסיף לשלוח לו אך אמר להם כי מאן יי' לתתי להלוך עמכם כאלו אמר כי לא היה רצון ה' למנוע ממנו ההליכה שם אבל מנע ממנו ההליכה עמהם והנה היה חושב בלעם כי אולי בעת אחר יאות השם יתע' להניחו ללכת שם לקוב את העם ולפי שהרגיש בלק בזה רוצני שזה המאמר לא היה מחייב שלא יתרצה ללכת לבלק אבל היה מחייב שלא יתרצה ללכת עם אלו ששלח לו ראשונה חשב כי אולי היה זה לבקשת

הכבוד ולזה הוסיף בלק לשלוח שרים רבים במספר ויותר נכבדים מהראשונים ושלח לו בביאור כי כבד יכבדהו מאד כדי שיתרצה עכ"פ לבא ליקוב את העם:

פסוק יח

מלא ביתו. הרצון בו בית מלא כמו שפירש החכם אבן עזרא כי לא יהיה תועלת לבלעם אם יתן לו בלק פעל מלא הבית כסף וזהב:

פסוק יט

שבו נא בזה גם אתם הלילה. אמר זה לבאר להם כי לא אמר מה שאמר לשרים הראשונים לבקשה הכבוד כמו שחשב בלק אך אמר זה לפי שאינו יכול לעשות דבר אם לא ימלך בשכינה ואשר יאמר לו השם ית' יעשה ולזה אמר יצטרך לכם גם כן להתעכב פה הלילה כי אז בעת השינה יותר נכון לקבל כח עליון כמו שבארנו בב' מספר מ"י ואז יודיעני ה' מה אעשה:

פסוק כ

אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם. ר"ל אם הם רוצים לקרא לך שתבא אצל בלק קום לך אתם אך לא תלך שם לקוב את העם כמו ששאל בלק אך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואמנם אמר לו כך כי תחלה אמר השם ית' לא תלך עמהם לא תאור את העם כי ברוך הוא וחשב בלעם מזה המאמר שהשם ית' מנע ממנו ההליכה עמהם אע"פ שלא יאור את העם ולזה אמר אל שרי מואב כי מאן יי' לתי להלוך עמכם ולזה אמ' לו עתה שאינו מונע ממנו ההליכה אל בלק אך מונע ממנו מה ששאל ממנו לקוב את העם:

פסוק כא

ויקם בלעם בבקר ויחבוש את אתונו. יש בזה הספור שאלות קשו' מאד הא' איך יתכן שתראה האתון את מלאך יי' והנה לא יראהו מי שאינו נביא כמו שנתבאר שם בסוף דניאל והאנשים אשר היו עמו לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם ולא תטעה בענין המלאך שנראה למנוח ולאשתו כי הוא היה איש נביא כמו שביארנו שם ואם אמרנו שהש"י עשה זה על דרך המופת הנה ישאל שואל איזה תועלת היה בזה המופת והנה לא היה המכוון מזה אלא שיאמר המלאך לבלעם כי הוא יצא לשטן לו אם תהיה כונתו לקוב את העם ובהיות הענין כן למה לא נראה לו המלאך ראשונה וחרבו שלופה בידו ויגיע מזה התכלית המכוון מהשם ית' בזה ולא נצטרך לחדוש זה המופת הנפלא ר"ל שתראה האתון אל מלאך יי'. ואם אמרנו שזה המלאך היה נביא הנה יפול הספק עדיין לאי זה תועלת הוצרך להתחדש אז על דרך המופת שתדבר האתון עם שלא יוכל לומר מי היה זה הנביא ועוד איך לא ראוהו שרי בלק ולא נערי בלעם כי

לא נזכר פה שראוהו אחר זולתי האתון ובלעם אחריה. והוא מבואר שהשם יתעלה לא יחדש המופתים ללא צורך אמר שלמה האלהים עשה שייראו מלפניו והנה דעת רבותינו ז"ל הוא שזה הענין היה כפשוטו ולזה אמרו שפי האתון היה מהדברים שנבראו בין השמשות והנראה בעינינו לפי השרשים האמתיים הנראים מדברי הנביאים ומהעיון שזה הספור היה עניין שקרה לבלעם במראה הנבואה כמו העניין בספור לקיחת הושע גומר בל דבלים ושאר מה שנמשך בספור ההוא אשר הוא בהכרח דבר נראה לו במראה הנבואה לא דבר שקרה והנה נדמה לבלעם בחלומו של נבואה שכבר יה לילה כשבאהו דבר ה' ית' במה שאמר לו אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם ואחר זה נדמה לו בחלומו שהיה בקר ושהוא קם וחשב את אתונו והלך עם שרי מואב כי כן היה הסכמתו אם היה מקיץ לפי שאן מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו ולזה תמצא כי תכונת האדם בחלומו הם מתיחסות לתכונותיו בהקיץ והנה סבב השם יתעלה שיקרה לו בהליכתו מה שהורה לו שלא הסכימו מן השמים שילך שם לתכלית אשר הוא פונה אליו כי היה דעתו עכ"פ להשתדל להזיק לישראל לפי היכולת ולזה ספר שקרה לו זה המקרה כי האתון נטתה מן הדרך והלכה בשדה וכאשר הכה בלעם אותה להטותה הדרך נלחצה אל הקיר ולחצה רגל בלעם אל הקיר ושב להכותה ואחר זה רבצה תחתיו ושב להכותה ונדמה לו בחלומו כאלו פתח השם יתעלה פי האתון ודברה עמו שתי פעמים והוא השיב לה כדבר איש לאיש אחר ואחד נראה לו המלאך ונתבאר לו מדברי המלאך בחלומו שנטיית האתון מן הדרך היתה מפני ראותה מלאך יי' והנה אמר אם רע בעיניך אשובה לי לפי שהיה דומה לו שכבר החזיק בדרך ובא לו הצווי שנית שילך עם האנשים אך לא ידבר רק מה שידבר אליו השם יתעלה וזה כולו היה מהשגחת השם יתע' על ישראל כמו שזכרנו כי זה היה הראוי שיוסיף אימה לבלעם מעבור את פי השם יתע' בהשתדלותו לגרום נזק לישראל והנה מה שאמר אחר זה וילך בלעם עם שרי בלק הוא ענין שהיה בהקיץ ולזה הוצרך להגיד זה כי הראשון היה במראה הנבואה ולולי זה הפירוש לא היה צריך לומר שנית ולך עם שרי מואב:

פסוק כב

ויחר אף יי' כי הולך. הוא רוצה לומר לפי מה שנתבאר להשם ית' שהוא היה הולך לא לתכלית שיזהר מה שהזהירו השם יתעלה חרה אפו עליו ורצה להראותו דבר מפחד ימנע בעבורו מהשתדל להזיק לישראל:

לשטן לו. הוא מענין שטה מעליו ועבור והרצון בו למנעו ממה שהיה מכוין אליו ולהטותו ממנו:

ושני נעריו עמו. לפי שממנהגו היה כשהיה הולך היה מוליך עמו שני נעריו נדמה לו כך:

פסוק כד
במשעול הכרמים. הוא השביל שבין הכרמי' והיו הכרמים ההם מוקפים גדר:

פסוק כט
כי התעללת בי. ר"ל שעשית כנגדי פעולות קשות כטעם את שר התעללתי במצרים:

פסוק ל
ההסכן הסכנתי. ההרגל הרגלתי:

פסוק לב
כי ירט הדרך לנגדי. ר"ל נטה ונתעות הדרך כי אתה רוצה להחטיא כונתי ולנטות מן הדרך אשר צויתי לך:

פסוק לג
אולי נטתה מפני וגומ'. ר"ל לולא שנטתה מפני כשהייתי מוצא אותך תכף מרוב חרון אפי על הסכמתך זאת הייתי חורג אותך לבדך לא היא כי היא אינה חוטאת בזה והנה בנטותה מפני הצילה אותך מהמות כי שקטה חמתי בין הזמן הזה ואתה הכית אותה על זה שלש פעמים בהצילה אותך הנה בודאי לא היה זה מן הראוי והנה אמר גם אותכה הרגתי כי הוא היה מתרעם על מה שהתעללה בו האתון וכאלו אמר לא הספיק לך מה שהתעללה בך האתון כי יותר קשה ממנו הייתי עושה לך ואמר ואותה החייתי לפי שהיה מפורסם שלא יראה אחד מלאך יי' ויחי'. אמר יעקב אבינו כאשר ראה פנואל כי ראיתי אלהי' פנים אל פנים ותנצל נפשי. ואמ' מנוח מות נמות כי אלהי' ראינו וכאלו אמר שלא די שלא הרגתי אותה אבל הצלתיה מהמות הראוי לה מפני ראותה אותי:

פסוק לו
ויצא בלק לקראתו אל עיר מואב. הנה יצא עד קצה גבול ארצו לקראת בלעם לכבדו כי כן שלח לו כי כבד אכבדך מאד ולכבודו גם כן זבח בלק בקר וצאן ושלח לבלעם ולשרים אשר אתו:

פסוק מא
ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם. יש לשאול בכאן שאלה עמוקה והוא שכבר יראה מזה המקום ומה שאמר אחר זה אפס קצהו תראה וכלו לא תראה ומה שאמר וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו שכבר היה מדקדק בלעם שיראה את ישראל כדי שיהיה זה כלי לקוב את ישראל. והנה יפול בזה ספק חזק אי זה רושם היה בראותו ישראל להגיע להם קללה ועונש ואם אמרנו כי אולי בעין הרע היה מגיע היזק למי שיביט בהם מצד איד ארסיי נתך ממנו הנה ידמה כי ממקום רחוק כל כך לא היה אפשר שיגיע הפעלות למובטים מבני האיד הנתך מעין בלעם כי הוא לא יפעל באי

זה מרחק הזדמן ועוד איך לא היו נזוקים העומדים לפניו ועוד איזה רושם היה בזה אל שיהיו מבורכים אשר יברכם והנה מצאנו שאמר לו בלק גם קוב לא תקבנו גם ברוך לא תברכנו והנראה בעיני שהוא היה רוצה לראותם כדי שתתבודד מחשבתו בהם ויהיה זה סבה אל שיודע לו מה שראוי שיקרה לחלק חלק מהם מרע או מטוב כי זה מתנאי הנבואה והקסם כמו שבארנו בב' מספר מ"י והנה היה במות בעל מקום גבוה אצל גבול מואב היה יכול בלעם לראות משם קצה העם. ואמר החכם אבן עזרא כי הוא בעל במות ארנון ונכון הוא:

פרק כג

פסוק א

בנה לי בזה ז' מזבחות והכל לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים. כבר ביארנו בפרשת נח כי העלאת העולה מישרת להגעת הנבואה וכ"ש כאשר נכפל עניינה זה ההכפל הנפלא והנה ספר שבלעם ובלק העלו עולות אך כשהעלו אותן אמר בלעם לבלק שיתיצב על עולתו לשמרה לכבוד השם יתעלה והוא יראה אם תקרה לו נבואה מצד זאת ההישרה שהישיר עצמו אליה:

פסוק ג

וילך שפי. רוצה לומר שהלך אל מקום גבוה לראות משם ישראל:

פסוק ד

את שבעה המזבחות ערכתי. ידמה שצוהו השם יתעלה לעשות כן קודם זה כדי להמשיך אליו הנבואה ולזה אמר את שבעת המזבחות ערכתי ולא אמר שבעת מזבחות ערכתי:

פסוק ז

מהררי קדם. רוצה לומר מהרים מזרחיים:

לכה ארה לי יעקב. רוצה לומר ששלח לו שיקלל יעקב והרצון בו בני ישראל כי כבר נקראו יעקב כמו שנקראו ישראל:

ולכה זועמה ישראל. רוצה לומר הביא הזעם והקללה על ישראל:

פסוק ח

מה אקוב. הנה השם יתעלה לא קללהו ומה מועיל קללתי אותו:

פסוק ט

כי מראש צורים אראנו וגומ'. אמר זה לפי שהוא היה רואה אותם למקום גבוה מאד כמו שאמר וילך שפי והרצון בו כאשר אראנו מראש צורים ומגבעות רמות הנה מצאתי שזה העם ישכון לבדד להיות נבדל משאר האומות וקדוש מהם ולזה לא יתחשב בגוים שיהיה נמנה עם שאר הגוים והיה זה כן כי ההמנות ישיג הדברים מצד מה שהם מסכימים

והמשל שלא ימנה המונה סוס והשחרות שנים ולא הסוס והחמור מהצד שהם בו בלתי מסכימים אבל ימנה הסוס והסוס וימנה הסוס והחמור מצד מה שהם בעלי חיים שהם מסכימין בו והמשל שאם ישאל אדם כמה בעלי חיים שם והיה שם סוס וחמור יאמר שנים והנה אמר זה על צד ההפלגה להורות שאין יחס בין ישראל ובין שאר האומות:

פסוק י

מי מנה עפר יעקב. ר"ל כי למעלתם והצלחתם ירבו מאד כעפר כאמרו והיה זרעך כעפר הארץ ולזה לא יוכל למנות אותם וגם לא יוכל לספור מספר רובע ישראל. ר"ל הדגל שלכל רוח שהיה בו ג' שבטים:

תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו. אמר מורה על טוב הצלחת ישראל לקנות החיים הנצחיים מצד מה שהישירה אותם התורה אל זה מי יתן שתמות נפשי מות ישרים בישראל ותהי אחריתי כמוהו אחרית ישראל לקנות העולם הבא:

פסוק יז

ויאמר לו בלק מה דבר יי'. אמר לו זה לפי שכבר אמר לו בלעם כי אשר ישים יי' בפי אותו אשמור לדבר:

פסוק יח

קום בלק ושמע. ר"ל קום ממקומך ובא אלי לשמוע דברי וכן הרצון באמרו האזינה עדי שיתקרב אליו להאזין קולו:

פסוק יט

לא איש אל ויכזב. הרצון בו למה תחשוב שיסכים עתה השם יתעלה לקללם וכבר גלה דעתו קודם זה שאין רצונו לקללם כאמרו מה אקוב לא קבה אל הנה השם יתעלה אינו במדרגה שיכזב בדבריו כי אין אצלו כי אם אמת ואינו מתחרט גם כן ממה שגמר בלבו לעשותו כי אינו בן אדם שיתנחם האם הוא יתע' אמר לעשות דבר ולא יעשהו או דבר דבר ולא יקימנו.

פסוק כ

הנה לקחתי מהשם יתעלה לברך אותם והנה ברך אותם השם יתעלה ולא אשוב אחור הברכה ההיא כי לא אוכל:

פסוק כא

לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל. ר"ל כאשר לא הביט השם יתעלה עול ועמל בישראל והוא בלכתם בדרכי התורה אז השם אלהיו עמו להשגיח בו ולהפיל לפניו אויביו בתרועה חזקה ומקרים מרעידים והנה זה האלוה שהו' עמם הוא האל המוציא אותם מארץ מצרים באותות ובמופתים לא באמצעות מערכת הכוכבים אך בגבורה חזקה והמשילה לתוקף הראם לדבר כלשון בני אדם והנה העיר בזה על שהצלחות ישראל הם

למעלה מהצלחות שאר האומות בי בכל עת שילכו בדרכי השם יתעלה בדרך שלא יראה בהם און ועמל הם מושגחים ממנו בצד שלא תועיל לאויביהם ההצלחה שתהיה להם מפאת הכוכבים כי האל המשגיח בם הוא שליט על הכל ועושה כרצונו מהכל וזה גם כן ממה שימנע מהקוסם ידיעת מה שיתכן שיקרה לישראל מטוב או רע וזה כי הקוסם יעמוד על זה מצד שפע הכוכבים כמו שבארנו בספר מלחמות השם וישראל אינם תחת ממשלת הככבים בעת שהם טובים ולזה אמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל רוצה לומר שאין כח בנחש ובקסם לעמוד על אמתת מה שיתחדש להם לסבה שזכרנו ולזאת הסבה הנה כאשר יאמר ליעקב ולישר' מה פעל אל ר"ל מה גזר לפעול במה שעתיד לא יבאו לידיעת זה מצד הנחש והקסם אבל יודע להם זה מצד הנבואה:

פסוק כד

הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא. ר"ל מצד עוצם השגחת השם יתעלה בהם יקומו בגבורה נפלאה לכלו' אויביהם במהירות כמו הלביא והאריה שלגבורתם יטרפו תמיד ובזריזות גדול כן זה העם לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה כי השם יתעלה המשגיח בם לא תקצר ידו מעשות כל אשר חפץ והנה בזה המאמר הישיר בלעם את בלק לדעת מאי זה מקום יבא הטוב לישראל ובסבת אי זה דבר ר"ל שזה יהיה להם כשישמרו מחטא ליי' בדרך שלא יראה בהם און ועמל ומזה המקום נתישר בלק לקחת עצה להחטיא ישראל או אפשר שבלעם נתן לו בביאור העצה ההיא ר"ל להפקיר בנות מואב לישראל כדי שיסיתום לטעות אחר ע"ז:

פסוק כז

אולי יישר בעיני האלהים וקבותו לי משם. ראוי לספק בזה איך אמר זה בלק לבלעם וכבר אמר לו בלעם לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם ואיך השיב לו בלעם בנה לי בזה שבעה מזבחו' והנה היה ראוי שישיב לו כי לשוא הוא טור בזה כי אין השם יתע' בן אדם ויתנחם. אלא שהיתר זה הספק אינו ממה שיקשה כי אולי חטאו ישראל אחר זה ויישר בעיני השם יתעלה עם שהוא אפשר ששער בלק על צד הקסם כי מהמקום ההוא נכון לבא רע על ישראל והסכים לו בלעם בזה ואם לא נזכר.

פרק כד

פסוק א

ולפי שכבר ראה בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל לפי שהשגחתו דבקה בהם הנה הלך כפעם בפעם לקראת נחשים ר"ל להשתדל לדעת על צד הנחש מה שיתכן שיקרה לישראל כי אין כח בנחש להודיע זה כמו שהקדים ואמר כי לא נחש ביעקב אך יהיה כח בנחש ובקסם להודיע זה בעת סור ההשגחה מהם ולפי שראה בלעם שהשגחת השם

יתעלה דבקה בהם עזב עניין הנחשים ושת אל המדבר פניו לראות ישראל כדי שיעמוד בנבואה על מה שיתכן שיקרה להם מטוב או רע:

פסוק ג
שתום העין. ר"ל פתוח העין:

פסוק ד
נופל גלוי עינים. זאת ראיה שאף על פי שהיתה הנבואה מגעת לו בהקיץ היה נופל מרוב ההתבודדות ולא היה בו כח לעמוד על רגליו:

פסוק ו
כנחלים נטיו. ר"ל נמשכו ממקורותיהם המשך רב עד שנטו במקומות רבים שכל מה שירוצו מימיהם יעמדו אחריהם תחתיהם והוא מעניין נוטה שמים כיריעה:
כאהלים נטע יי'. מצאנו נטיעה באהלים כאמרו ויטע אהלי אפדנו והנה רמז בזה אל השמים כאמרו וימתחם כאהל לשב:

פסוק ז
יזל מים מדליו. אמר זה על צד הפלא וההפלגה לפי שהדולה ממים נובעים הנה המים שבדלי אינם נובעים ולזה יכלו מהדלי ולזה אמר שגם מדליו יזלו מים והרצון בו שבכל אחד מהם תמצא הברכה עד שזרעו יהיה תמיד במים רבים להפרות ולהרבות או יהיה הרצון באמרו מדליו מדליותיו. ר"ל מסעפים וזה יהיה מרוב המים אשר הוא גדל בהם ועצמותיהם יגרם יפרק וישבר העצמות והנה הגרם הוא עצם כאמרו גרמיו במטיל ברזל:

פסוק ח
חציו ימחץ. ר"ל שכל אחד מחצי השם יתעלה ימחץ אויבי ישראל:

פסוק יא
ברח לך אל מקומך. לך לך במהירות אל מקומך:

פסוק יד
לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים. הנה קרא הודעת העתידות עצה לפי שהתועלת בזאת ההודעה הוא הישרה ללקיחת עצה כדברים טרם בואם וכן הכונה במה שאמר עצות מרחוק. ונדיב נדיבות יעץ. פלא יועץ. כמו שפירשנו בספר ישעיה או יהיה חסר ותהיה הכונה בו איעצך מה תעשה ואודיעך את אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים והנה הביאור הראשון הוא היותר נכון לפי מה שאחשוב:

פסוק יז
אראנו ולא עתה. ר"ל שאחר זמן רב יהיה זה לפי מה שזכר תחלה ממואב לא היה כי אם אחר זה כמו ארבע מאות שנה כי כשנבנה הבית היו ארבע מאות ושמונים שנה מעת צאת בני ישראל מארץ מצרים:

אשורנו ולא קרוב. כפל הענין במלות שונות או הוא שב למה שזכר מלך המשיח שיהיה אחר כן זמן ארוך אורך נפלא והוא היותר נכון ולזה שנה לשונו ממה שאמר תחלה ולא עתה כי כבר יצדק על מה שיהיה אחר זמן קרוב שהוא לא עתה ולא יצדק עליו שהוא לא קרוב ולזה הורה אמרו ולא קרוב על מרחק יותר עצום:

דרך כוכב. רמז למלך המשיח שיגלו ויראו פעולותיו בקצות הארץ ולזה המשילו לכוכב שהוא נגלה ונראה לכל להורות גם כן על עליונותיו ורוממותו ועוד שכמו שמהכוכב יושפעו פעולות רבות בזה העולם מזולת שיפגש במתפעלים ממנו כן יושפעו מהמשיח פעולות רבות בזולת פגישה כאמרו והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע. ולזה אמר דרך להתפשט פעולותיו בקצה הארץ:

וקם שבט מישראל. רמז לדוד והנה קראו שבט שיכה בפגישה וכן העניין במלחמת דוד ואמר עליו וקם להורות שפעלותיו במלחמותיו לא יתפשטו בקצות הארץ אבל יעמוד במקומו וילחם בסביבותיו ולפי שאמר לו שיודיעהו מה יעשה העם הזה לעמו באחרית הימים הקדים לזכור תחלה מלחמת דוד על מואב שמדרם בחבל שני חבלים להמית וחבל אחד לחיות וידמה שהחבל שהיה להחיות היה באמצע ולזה אמר שהוא הכה פאות מואב ואחר זה זכר במלחמת המשיח על כל הגוים כי הם בני שת כי לו לבדו נתקיים המציאות ונח היה מזרעו.

וטעם **וקרקר כל בני שת** שיהרוס אותם וירמסם כטעם מקרקר קיר:

פסוק יח

והיה אדום ירשה. ר"ל ע"י דוד כי הוא הכרית כל זכר באדום:

והיה ירשה שעיר אויביו. ר"ל אויביו. ר"ל אויבי ישראל והוא אדום שזכר תחלה כי הר שעיר היה לבני אדום כמו שנזכר בפרשת ואלה הדברים:

וישראל עושה חיל. רוצה לומר כי בימי דוד ינצחו ישראל כל מי שילחם עמו כמו שנתבאר זה בספר שמואל:

פסוק יט

וירד מיעקב והאביד שריד מעיר. רוצה לומר מכל עיר מארץ אדום וכן היה בימי דוד שנאמר כי ששה חדשים ישב שם יואב עד הכרית כל זכר באדום והיה אמרו וירד מיעקב רמז לדוד ואפשר עוד שיהיה הרצון באמרו ישראל עושה חיל כי קודם המשח דוד היה ישראל עושה חיל על ידי שאול כאומרו ויעש חיל ויצל את ישראל מיד סוסיהו אך כאשר ימשול דוד הוא יכלה זאת האומ' באופן שיאביד שריד מכל עיר ממנה:

פסוק כ

וירא את עמלק ראשית גוים עמלק. ר"ל שהוא הראשון שנלחם בישראל:

ואחריתו עדי אובד. ע"י שאול:

פסוק כא

וירא את הקני. הוא היה ממשפחת יתרו והנה היה מושבו סמוך לישראל כמו שנתבאר בספר שופטים ובין ישראל היה יושב והגלהו מלך אשור ונהג אותו בשבי ולאורך ימי שביו אמר זה המאמר הנה מושביך הזק וקנך שמת בסלע שהוא מקום תקיף וכל זה לא יצילך כי יהיה לכליון קין ועד מה אשור תשבך מחנה אשור הנה מאורך השבי ידמה שיהיה התכלית היות קין לכליון או ירצה בזה אם יהיה קין לכליון יותר טוב להם מהיות בזה השבי כל זה הזמן הארוך:

פסוק כג

וישא משלו ויאמר איו מי יחיה משומו. אלה הדברים על לבו ממלך אשור כי הוא יעשה רעות רבות לגוים רבים:

פסוק כד

וצים מיד כתים. ידוע כי כתים היו מבני יון כי כן כתוב ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים ואמר שממקום כתים יצאו אנשים דומים לחיות מדבריות מצד רוב אכזריותם והם יענו אשור. ויענו העברים אשר שבה מלך אשור:

וגם הוא עדי אובד. כמו עמלק ר"ל אשור כי בו היו דבריו:

פרק כה

פסוק א

וישב ישראל בשטים. שם היה מושבם כי הוא היה בערבות מואב כמו שזכרנו והתחילו תחלה להתפרץ בעריות ומשם נתפתו לאכל בזבח ע"ז והשתחוו לאלהי מואב:

פסוק ג

ויצמד ישראל לבעל פעור. רוצה לומר נתחבר לעובדי בעל פעור כטעם אמרו ובעל בת אל נכר:

פסוק ד

והוקע אותם ליי' נגד השמש. הוא בענין אמרו והוקענום ליי' והרצון בזה קח את כל ראשי העם והם השופטים שהיו שרי אלפים ושרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות שיעשו אלו המשפטים מהעובדים והוקע את החוטאים ליי' לעיני הקהל כדי שיוסרו השאר וזכר ההוקעה הוא ההריגה והמתה אם בתלייה אם בזולת זה:

פסוק ה

הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור. ר"ל העוברים אשר תחת הנהגתו:

פסוק ו

הנה איש מבני ישראל בא. הוא היה נשיא שבט שמעון כמו שזכר:

ויקרב אל אחיו המדינית. ר"ל שהביאה במחנה ישראל בפרהסיא שהיו רואים זה משה וכל העדה והביאה לאהלו לשכב עמה והיה עושה זה בעת שהיו ישר' מתים במגפת והיו מומתים על ידי השופטים ולזה היו בוכים פתח אהל מועד ונכון הוא מה שאמרו ז"ל שזמרי היה מריב עם משה בעובר שלקח בת יתרו והוא מצוה עתה להרוג הנזקק לבת אל נכר ולזה הביא אותה לעיני משה במחנה ישראל:

פסוק ז

וירא פינחס בן אלעזר. למדנו מזה שהבועל ארמית קנאין פוגעים בו אך בתנאי שיעשה זה בשעת מעשה כמו שמצינו בפנחס שדיקר את שניהם בשעת מעשה באופן שהיה עדות שהוא היה שוכב עמה אז ולזה ספר שבדקרו את איש ישראל דקר עמו האשה בדרך שנכנס הרומח במעיה והנה בזה הפועל נעצרה המגפה מעל בני ישראל וידמה שהמתים בזאת המגפה היו כלם משבט שמעון כי תמצא במספרם בפרשת פינחס שהוא יותר חסר מאד ממה שהיה בפרשת במדב' סיני מאי זה שיהיה משאר השבטים ולזה הסכימו רבותינו ז"ל כי אלו היו כלם משבטו של שמעון. ובכאן נשלם הביאור בזאת הפרשה.

פסוק יב

את בריתי שלום. ר"ל שכמו ששם שלום בין ישראל ובין השם יתעלה כן יהיה לו בריצת שלום והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. ר"ל שלא תפסק הכהונה ממנו ומזרעו לעולם וזאת הברכה היא להשאיר זרעו תמיד שבזולת זה לא תהיה בכאן ברכה כי כל הבאים מזרע אהרן הם כהנים ואפשר שרמז זה לכהונה גדולה הוא היותר נכון ואמר שתהיה לו להבטיחו שלא ימות קודם אלעזר אביו ויהיה הוא כהן גדול אחרי אביו וזרעו אחריו יהיו כהנים גדולים לא תפסק זאת הכהונה מהם והנה ידענו כי פינחס היה כהן גדול ומזרעו היו כהנים גדולים רבים כמו שנתבאר בספר דברי הימים ואין לספק על זה ממה שמצאנו שהיו כהנים גדולים מבני איתמר וזה כי אלו היעודים הכוללים ומקיפים בכל הזמן יש בהם תנאי בהכרח ולזה אפשר שסר זה היעוד עת מה בסור התנאי כמו שסרה קצת המלכו' מזרע שלמה בן דוד בסור התנאי:

פסוק יג

תחת אשר קנא לאלהיו. ושמר ישראל מהכליון יהיה לו ברית שלום ותחת אשר כפר על בני ישראל נתן לו ולזרעו שיהיה מכפר על בני ישראל ולזה נתן לו כהנה גדולה כי הכהן הגדול יכפר על בני ישראל פעם אחת בשנה כמו שהתבאר בפרשת אחרי מות.

פסוק יד
והנה זכר שהאיש המוכה היה נשיא שבט שמעון והאשה המוכה היתה בת מלך ממלכי מדין כי צור היה שם אחד מהמלכים באמרו את אוי ואת רקם ואת צור להורות על חזק קנאת פנחס לשם יתעלה עד ששם נפשו בכפו להרוג נשיא שבט אחד ובת מלך:

פסוק יז
צרור את המדינים וגו' כי צוררים הם לכם. צוה השם יתעלה שישנאו ישראל את המדיינים ויכו אותם לפי שהם היו שונאים את ישראל במחשבתם הרעה שהשתדלו להכשיל את ישראל בבנותיהן ובע"ז כדי שיכלם השם יתעלה וזה היה בעצת בלעם עד שכבר נמשכו לזה כלם וגם המלכים אשר שם הפקירו בנותיהם לישראל להכשילם כמו שנתבאר בדברי כזבי ועתה נוספה שנאתם בעבור כזבי שנהרגה שהיתה בת מלך א' ממלכי מדין. ולזה הוא מבואר שאם לא תמהרו להכותם ישתדלו בצדדים אחרים להזיק לישראל ועוד שזאת המלחמה תשלם ע"י משה באופן יותר שלם לכלות את המדינים ממה שיעשה ע"י יהושע לחזק ההבדל שבין משה ליהושע ולזה תמצא בזאת המלחמה מהפלא מה שלא ימצא כמוהו במלחמה אחת ממלחמו' יהושע כי בעם ממעט נצחו תכף עם גדול ורב לא החיו כל נשמה מהזכרים והיו באופן מהרבוי שהיה מספר הנקבות מהטף אשר לא ידעו משכב זכר ל"ב אלף ועם כל זה לא נפקד איש מאנשי המלחמה אשר באו שם ולזה רצה הש' יתע' שתעשה זאת המלחמה קודם שיאסף משה אל עמיו וזה ממה שיורה על עוצם העונש שנענשו ישראל כשלא היתה להם הארץ ירושה ע"י משה רבינו כמו שזכרנו במה שקדם:

פרק כו

פסוק א
ויהי אחרי המגפה וגומ'. רצה השם יתעלה שימנו ישראל אחר המגפה מבן עשרים שנה ומעלה לפי שרצה לצוות ע"י משה רבינו איך תחלק הארץ באופן שלא יתחדש אחריו מחלוקת בזה ולזה מנאם והגביל שלאלה הנמנים תחלק הארץ והם הראויים לצאת לצבא והנה נבאר איך יהיה זה במה שיבא בג"ה:
ויאמר ה' אל משה ואל אלעזר וגו'. אמר השם יתעלה זה למשה שיאמר אותו לאלעזר והנה היה אלעזר לפה משה במקום אהרן אביו:

פסוק ג
וידבר משה ואלעזר הכהן אותם. הוא כמו עמם וכמוהו דברו לשלום כמו שזכר החכם א"ע:

פסוק ד

מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה ה' את משה. ר"ל שאמרו להם למנותם מבן עשרים שנה ומעלה וכן עשו כאשר צוה יי' את משה והכתוב אחז דרך קצרה להיות זה העניין מובן בעצמו:

ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים. לפי שלא נגזרה מיתה במדבר על יוצאי מצרים כי אם על אשר היו מבן עשרים שנה ומעלה בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים וכבר היו אז שם רבים למט' מעשרי' שנה בא להגיד בזה המקו' של מתו אלה במדבר ולזה היו בספורם בזה המקום רבים שהיו מיוצאי מצרים ולזה אמר שימנום עתה ואין לאומ' שיאמר שלא ימנו עתה כי אם הנשארים מיוצאי מצרים שלא היו בני עשרים שנה במספר האחד כי כבר אמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו'. ולזה יחוייב שימנום כלם רוצה לומר מה שהיה מהם מבן עשרים שנה ומעלה ואין צורך עוד להאריך בזה:

פסוק ה

והנה הגיע מהתועלת בזה המכפ' להודיע שיותר חסר שבטו של שמעון מכל שאר השבטים שחסר מספרן וזה כי שבט שמעון חסר ל"ז אלף ומאה ושלשים על שאר השבטים שחסר מספרן והם ראובן וגד ואפרים ונפתלי לא חסר ממנו כי אם כ"ג אלף ותשע מאות ועשרים וזה הורה שרוב התלונות אשר היו במדבר היו מהאנשים אשר משבטו של שמעון ולזה נפקדה ברכתו בפרש' וזאת הברכה ולזה גם כן אמר יעקב בסודם אל תבא נפשי ובקהלם אל תחד כבודי להתבאר לו שהם היו קנטרנים והגיע עוד מהתועלת בזה המספר השני להודיע שכבר נתקיימה הברכה שבירך יעקב את יוסף לתת לו שכם אחת על אחיו כי ראובן היה בכור ויוסף בכו' וכבר היה נחלת יוסף יותר מנחלת ראובן כמו נחלת שמעון ויותר מזה כמו שאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיה לי וזה כי אלו שנחלקה להם הארץ תמצא במספרם שכבר היה מספר מנשה ואפרים יותר ממספר ראובן ושמעון וזה כי מספר ראובן ושמעון לא היה כי אם שישים וחמשה אל ותשע מאות ושלשים ומספר מנשה ואפרים היו חמשה ושמונים אלף ומאתים ולא היה כן העניין במספר הראשון שנזכר בפרשת מדבר סיני וזה שמספר ראובן ושמעון היה אז מאה אלף וחמשים אלף ושמונה מאות ומספר מנשה ואפרים לא היה אז כי אם ע"ב אלף ות"ש והנה זכר שם בנות צלפחד בעבור מה שספר מענינם אחר זה בענין דיני הנחלות והנה הסכים בקרוב זה המספר השני למספר הראשון לא חסר כי אם אלף ושמונה מאות ועשרים:

פסוק ט

הוא דתן ואבירם קרואי העדה אשר הצו על משה ועל אהרן וגו'. למדנו בזה שהם היו בזאת המריבה והמחלקת כמו התחלה ושרש יותר מקרח ולזה אמ' ותבלע אותם ואת קרח להעיר שהם היו הסבה הראשונה והם סבבו השחתת החמשים ומאתים איש ואולם הקדים קרח בפרש' קרח למעלתו ולזה תמצא שדתן ואבירם מתו הם וכל אשר להן ואין העניין כן בקרח כי בניו לא מתו כמו שספר בזאת הפרש' והער שמהם היו משוררי' רבים בימי דוד וידמה שהם היו במקום בעינו שהיה קרח כשפתחה הארץ את פיה ונתבצר ונתחזק המקום אשר תחת כפות רגליהם בדרך שלא בלעה אותם הארץ לזה הוצרך לומר ובני קרח לא מתו כי היו במקום שהיו ראויים מות ולזה אמרו רז"ל מקום נתבצר להם בגיהנם כי המקומות הנפתחי' בזה האופן שנפתחה הארץ בעת היותה פתוחה יקראו גיהנם או גיא בן הנום:

פסוק י

ויהיו לנס. רוצה לומר שהיו לאות ולזכרון לבני ישראל להזהירם שלא יקרב איש אשר לא מזרע אהרן הוא לעבודת המקדש.

פסוק נג

לאלה תחלק הארץ. ר"ל לאלו הנמנים והנה לא זכר פקודי לוי כי אם אחר המאמר הזה כי כבר ביאר במה שקדם כי שבט לוי לא ינחל נחלה בתוך בני ישראל ולזה אמר לאלה להוציא שבט לוי ולהוציא הגרים והעבדים כי אלו לא נמנים כי לא היו מתיחסים לאחד מהשבטים והנמנים היו מיחסים בכללם לשבטים כמו שנתבאר מהדברים אשר בזה המספר:

במספר שמות. לא רצתה התורה שימנו הם בעצם אבל ימנו שמותיהם כמו שנזכר בפרשת במדבר סיני וכבר נתבארה הסבה בפרשת כי תשא ובזה האופן גם כן מנאום בזה המקום ואם לא נזכר:

פסוק נד

לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו וגו'. ירצה לפי מה שאחשוב שכאשר יחלקו בני השבט ביניהם נחלת שבט יותן ממנו לאיש ולאיש לפי פקודיו ואין הרצון שלא ינחלו עמהם הקטנים מכ' שנה שלא נמנו עמהם כי זה דבר בלתי ראוי אך תהיה הנחלה מגעת לאיש מחלק השבט לפי יחס פקודי ביתו לפקודי כל השבט ואחר זה תהיה זאת הנחלה מתחלקת בין כל בני הבית הקטנים מכ' שנה ואש מעשרי' שנה ומעלה כאלו היתה להם זאת הנחלה מאביהם ולזה אמרו רז"ל שהמתי' היו יורשים החיים בזאת הנחלה ולפי

שאמר איש לפי פקודיו למדנו שהנקבות אינם נוחלות אבל ינחל האיש ולזה באו בנות צלפחד להתרעם על זה העניין לפני משה:

פסוק נה

אך בגורל יחלק הארץ. להורות שהחלוקה ההיא גם כן תהיה ע"פ הגורל ואין טענת מנחלת כלב ויהושע שלא היו בגורל לפי שהם היו ע"פ יי' כמו שנזכר שם וענין הגורל אינו כי אם לבאר שזה המוגבל מהשם יתעלה כמו שאמר בחוק יוטל את הגורל ומיי' כל משפטו:

אך בגורל יחלק הארץ וגו'. למדנו מזה כי החלוקה שנתחלקה הארץ תחלה לשבטים היתה ע"פ הגורל וכן מצאנו בספר יהושע ויש לשאול איך יתכן שתהיה זאת החלוקה ע"פ הגורל והנה אין החלקים שוים ואם אמרנו שחלקוה תחלה לחלקים שוים ע"פ הגורל לדעת באי זה מקום שתהי' נחלת השבט וכאר ידעו באיזה מקום תהיה נחלת השבט הוסיפו עליהם אם היה רב מספרו או מעט ממנ' אם היה מעט הנה יתחייב מזה שיהיה אפשר שתסור מהשבט כל הנחלה לו בגורל והמשל שאם היה בא הגורל מיששכר ויהודה ודן וזבולון זה אצל זה הנה יכנס כל הגורל החמישי בנחלתן לפי שמספרן היה יותר משליש מספר כל ישראל יותר מחצית ששית שהוא חלק שבט אחד ולזה ידמה שהיה זה כשחקרו על פי הגורל בחלק מה מהארץ לאי זה שבט יהיה והמשיכו לו שם מהארץ לפי הראוי לו לפי פקודי השבט לצדדים אשר ידעום ע"פ הגורל ואחר זה הפילו גורל השני במה שנמשך לנחלת אותו המטה לדעת אי זה שבט ינחילנו והמשיכו לו ג"כ שם ע"פ הגורל הראוי לו לפי פקודי השבט ההוא ולזה אמר בספר יהושע ויהי הגורל הראשון ומה שאמר שם שיחלקו הארץ לשבע' חלקים לא היה שיפילו הגורל בין השבטים הנשארים בחלקי' ההם כי זה יהיה בלתי אפשר אם לא ידעו בתחלה למי יהיה כל חלק וחלק מהם בדרך שיחלקו זה לפי פקודי כל שבט אבל היה העניין להודיע כל חלקי הארץ ההיא כדי שיוכלו להשות החלוקה לפי פקודיהם על פי הגורל ולזה הביאו עמם זכרון הערים אשר בכל חלק וחלק ועמדו על יחסם ויחס קצתם אל קצת ואחר כך חלקוה בגורלות זה אחר זה באופן שזכרנו ולזה כתוב גם כן ויהי הגורל כך:

פסוק נו

על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט. ר"ל שנחלת המטה גם כן חלק בין בני המטה בגורל ולזה גם כן אמר אחר אמרו איש לפי פקודיו יותן נחלתו:

פסוק נט

אשר ילדה אותה ללוי במצרים. זה אינו מחויי' שלא תהיה הורתה גם כן במצרים כמו שלא יחייב אמרו ויולד ליוסף בארץ מצרים:

פסוק סב

ויהיו פקודיהם שלשה ועשרים אלף כל זכר מבן חדש ומעלה. מזה המקום יש קצת ראיה כי המתים במדבר לא מתו בזולת עתם ולזה הגביל השם יתע' זמן כלותם עד מ' שנה ולו היה רוצה להמיתם בלא עתם היה ממית אותם במעט זמן אלא שלא היה ענשם דבר דמות כי סופם היה למות גם כן אבל היה ענשם מיתם במדבר שנתעכבו שם ישראל בעבור זה עד מ' שנה ולזאת הסבה תמצא שפקודי בני לוי לא הוסיפו על פקודיהם במספר הראשון כי אם שבע מאות ואף על פי שלא נגזר עליהם שימותו פקודיהם במדבר ובני ישראל עם מות פקודיהם במדבר היה המספר השני מסכים בקרוב למספר הראשון ואין טענה על זה מיהושע וכלב שהיו מן האנשים ההם אשר אפשר שיורה שהשאר מתו על צד העונש וזה כי הם היו מהמרגלים אשר נגזר עליהם שימותו תכף במגפה לפני יי' וכמו שנגזר על אלו שימותו בלא עתם על צד העונש מצד הדבה שהוציאו על הארץ כן נתן השם יתעלה ליהושע וכלב ארך חיים בעבור שלא הסכימו עם המרגלים ונפרדו מעצתם ואפשר שנאמר שקצת מתי מדבר מתו כלא עתם אלא שמעטי המספר היו ולזה האריך השם יתעלה זמן עמידתם במדבר מ' שנה כדי שיהיו על המעט ארש מתו בסוף זה הזמן כמו בני ס' בקרוב:

פרק כז

פסוק ג

אבינו מת במדבר והוא לא היה וגו'. חשבו שאם היה שם היה ראוי שיענש שלא יהיה מזרעו חלק ונחלה בארץ:

כי בחטאו מת ובנים לא היו לו. ר"ל שחטאו היה סבה שמת בלא בנים כי כל עונש ראוי שייוחס אל החטא:

פסוק ד

למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן וגו'. לפי שהמתים היו יורשים החיים בזאת הירושה כמו שזכרנו אמרו כן כי לא היו בזרע צלפחד פקודים וזה יהיה סבה אל שיגרע שמו מתוך משפחתו בזאת הנחלה אם לא תשוב הירושה לאבי אביהן ולזה שאלו להם שתשוב הירושה לאבי אביהן כדרך שתהיינה יורשות ירושת אביהן:

פסוק ז

כן בנות צלפחד דוברות. דבר ראוי וצודק הן אומרות:

נתון תתן להם אחוזת נחלה בתוך אחי אביהן. כאלו אחי אביהן ואביהן יורשים אבי אביהן והוא חפר אלא שזאת הירושה תהיה לאחי אביהן ואביהם לפי הפקודים אשר

בהם בזה המספר אשר נמנו בערבו' מואב ואח"כ יחלקו הנחלה ביניהן כראוי לפי מה שזכרנו:

פסוק ח

ואל בני ישראל תדבר לאמר איש כי ימות ובן אין לו וגו'. לפי שהתחיל על דבר בנות צלפחד לבאר קצת דיני הנחלה רצה להשלים ביאורם וביאר בז שאם שם בן קודם לבת ולזה לא תהיה הבת יורשת בין האחים אך אם אין שם בן הנה תהיה הבת יורשת נחלת אביהן ואם אין לו בת חזרה הנחלה לאביו ולזה מחלקין אותה אחיו מאביו ביניהם וכבר יתבאר שלא תבא הירוש' לאחיו מאמו מאמרו אחר זה לאחי אביו מורה שכבר דקדק שיהיה מהאב ואמר גם כן שאם אין אחים לאביו תנתן נחלתו ליותר קרוב אליו מאביו ממשפחתו ולזה לא יאמר כי אם על משפחת האב כי משפחת האב קרויה לבדה משפחה אמר למשפחותם לבית אבותם ולזה תמצא כי בכל המשפחות שזכרה התורה זכר לבד המשפחות המסתעפות מהאב ואל האב ייחס תמיד שם המשפחה:

פסוק י

ואם אין לו אחים ונתת' את נחלתו לאחיו אביו. וזה כי הירושה תשוב לאבי האב וממנו תהיה לבניו הראויים לירשו:

פסוק יא

ואם אין אחים לאביו ונתתם את נחלתו וגו'. הנה הירושה תשוב לאבי אבי האב וירשו זאת הירושה כל הראויים לירשו וכן בזה הדרך יעלה ממדרג' אחר מדרגה בדרך שתהיה הירושה ליותר קרוב לו ממשפחתו ומזה יתבאר שכמו שהבן יורש האב כן האב יורש את הבן ואם אי אפשר שתשוב הירושה לאב כי אין לו יורש וכבר מת הנה תשוב הירושה לאבי האב וירשו זאת הירושה כל הראויים לירשו כן ימשך בזה הדרך עניין הנחלה לשוב לאבי אבי האב או למעלה ממנו עד שתגיע לקרוב אליו ממשפחתו וראוי שיתבאר מזה שאם שבה הירושה דרך משל לבן בן הבנות ומת בלא יורש חזרה הירושה לאביו וממנו תשוב לבנותיו שהם אחיות המת כי אין לו בן אך אם נשאר לו אח הה תהיה הירושה לאח כמו שנזכר בזה המקו' ואולם אם תירש האם את הבן אם לא הנה יתבאר מזה המקום שאין האם יורשת הבן שאם היתה האם יורשת את הבן הנה ראוי שתשוב הנחלה לאחיו מאמו אם אין לו אחים מאביו והתורה דקדקה בהפך זה ר"ל שלא תצא הנחלה ממשפחת אביו ולזה אמר שאם אין לו אחים תשוב הנחלה לאחי אביו ואול' אם ירש הבן את אמו אם לא הנה זה ממה שיתבאר בג"ה בסוף פרשת אלה מסעי והנה לא נתבאר מן התורה אם הבעל יורש את אשתו אם לא אבל חכמי' תקנו שיהיה הבעל יורש את אשתו:

פסוק יד
כאשר מריתם פי וגומ'. הנה המרי היה שלא הקדישו השם יתעלה במים לעיני העדה לפי שהם הבינו ממה שאמר להם השם יתעלה ודברתם אל הסלע בזולת כונה שכיון בו השם יתעלה והיה זה סבה אל שלא יקדישוהו במים ההם באופן שהיה רצון השם יתעלה בו:

פסוק טז
יפקוד יי' אלהי הרוחות לכל בשר וגו'. לפי שהיה שואל ממנו דבר הוא מיוחס אל ההשגחה הפרטית והיא תהיה מצד השכל קראו אלהי הרוחות לכל בשר ר"ל מנהיג הנפשות אשר לכל אחד מהאנשים והנה שאל ממנו שיתן לישראל מנהיג ורועה יצא לפניהם במלחמה ויבא לפניהם ויוציאם כשירצה ויביאם בדרך שתהיה הנהגתם שלמה ויהיו כלם בהסכמה אחת ולא תהיה עדת השם יתעלה כצאן אשר אין להן רועה והנה צוה לו השם יתעלה שיקח את יהושע בן נון וישימהו רועה אל העם:

פסוק יח
איש אשר רוח בו. ר"ל רוח אלהים כי הוא היה ראוי לנבואה:
וסמכת את ידך עליו. להעיר שאליו תתן הגדולה והשררה שיש לך כמו שיסמוך האדם על קרבן להעיר שעליו נתן את חטאיו:

פסוק יט
והעמדת אותו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה. כדי שיתפרסם להם שאתה מקים אותו להיות במקומך ולזה גם כן צוהו השם יתעלה שיצוה את יהושע לעיניהם איך יתנהג בהנהגה הזאת:

פסוק כ
ונתת מהדך וגומר. ר"ל מיופי תכונותיך ועניניך בהנהגה והודם להגיע בה הטוב למונהגים ביותר שלם שאפשר:
למען ישמעו כל עדת בני ישראל. ר"ל הנה תצוה אותו לעיניהם ותתן מהודך עליו גם כן לעיני העדה למען ישמעו כל עדת בני ישראל אל דבריו מפני ידיעתם שאתה הקמות אותו תחתך והנה לפני אלעזר יעמד ר"ל על דבר הגדת העתידות:

פסוק כא
ושאל לו במשפט האורי' לפני יי'. הנה הוצרך לזה יהושע לפי שלא היה כחו בנבואה ככח משה רבינו ע"ה שתגיע לו הנבואה בהקיץ בכל מה שירצה ולזה היה צריך אל שיעזר בשאלותיו באורים ותומים על ידי אלעזר שהיה כהן גדול והיה נושא החשן והאפוד לפני יי' ר"ל אצל בית קדשי הקדשים:

על פיו יצאו ועל פיו יבאו. ר"ל על פי יהושע יצאו ויבאו אע"פ שהוא שואל העתידות לאלעזר במשפט האורים והוא מה ששאל משה אשר יוציאם ואשר יביאם:
הוא וכל בני ישראל אתו. הוא מה ששאל משה אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם כי הוא יצא או יבא וכל בני ישראל יהיו אתו בדרך שיצא לפניהם ויבא לפניהם ובצאתו ובבאו יהיו כל בני ישראל אתו וכל העדה יצאו ויבאו על פיו אף על פי שלא יצא ויבא לפניה' או יהיה הרצון באמרו וכל העדה סנהדרי גדולה כי הם נקראו עדה כמו שביארנו באמרו ואם כל עדת ישראל ישגו או יהיה הרצון באמרו הוא וכל בני ישראל אתו שאלעזר הכהן יצא גם כן על פי יהושע ויבא וכל בני ישראל אתו וכל העדה שהם הסנהדרין כולם יצאו ויבאו ע"פ יהושע כי לו נתנה ההנהגה בזה ואף על פי שהוא שואל במשפט האורים לאלעזר או יהיה אמרו וכל העדה שב לעדה מיוחדת שבישראל שאם יצוה לה לצאת ולבא יחויב לה לשמוע בקולו ואף על פי שלא יצוה זה לכל ישראל והמשל שאם רצ לשלח במלחמה אלף או אלפים או כמה שירצה יחוייבו בם לשמוע בקולו והנה עשה משה כאשר צוהו השם יתע'. ולא היתה עינו צרה בתת שררתו ליהושע בן נון. זה ביאור דברי זאת הפרשה הצריכים אל ביאור.

פרק כח

פסוק ב

צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי וגומר. לפי שלא הקריבו במדבר עולות כמו שאמר עולת תמיד העשויה בהר סיני הוצרך להזכיר עתה שנית דבר או הקרבנות ועוד כי מפני שהיו הקרבנות מוכנים ומכוונים להגיע הנבואה בצד שיהיה הכהן יותר ראוי אל שיגיד העתידות כשישאלוהו במשפט האורים כמו שביארנו במה שקדם והיו עתה ישראל מאד צריכים אל זה לפי שנבואת משה עומדת לפסק ונבואת יהושע לא תספיק לפי שנבואת יהושע לא תספיק אם לא יעזר לשאלות במשפט האורים לאלעזר הכהן הנה הוצרך להזכיר את דבר הקרבנות ואמר צו את בני ישראל ואמרת אליהם וגו'. להעיר שעליהם המצוה הזאת אעפ"י שהיתה נעשית על יד הכהנים וזה עדות שאלו הקרבנות אשר זכר בזה המקום הם באים משל צבור ואמר את קרבני לחמי כי הלחם הוא הבשר היה כלו קרב לשם יתעלה כי היתה העולה כלה כליל ואמר לאשי ר"ל לקרבני ואמר זה בלשון רבים לפי ששני התמידין אשר היו קרבים ביום אחד הם יחד מעירים בדבר נפלא לא יעיד בה אחד מהן ביחוד כמן ושביארנו בפרשת אתה תצוה ולזה יצטרך בכל יום לפי שהיו זריזים על זה בשניהם ואמרו במועדו הוא להזהיר שיקרבום בכל יום בזמנו הקצוב לכל אחד מהן והוא גם כן ראיה שאפילו בשב יקריבוהו אלא

שכבר נתבאר זה בביאור במה שאמר וביום השב שני כבשים וגו'. על עולת התמיד ונסכה והנה ביארנו זאת המצוה בפרשת ואתה תצוה:

פסוק ו

עולת תמיד העשויה בהר סיני. אמר זה לפי שלא הקריבו עולה במדבר זולתי בהר סיני כמו שכתב החכ' א"ע:

פסוק ז

בקדש הסך נסך שכר לה'. למדנו מזה המקום שנסוך היין לא יהיה מן היין החדש ולזה אמר שכר שהוא יין ישן ושיערו חכמים כי עד ארבעים יום הוא פסול לעניין זה. ואמנ' אחר זה נקרא שכר כי כבר נתבררו שמריו וזה הביאור הוא מצד הוראת הגדר והנה אמר שיהיה זה הנסוך בקדש להורות שלא יהיה הנסוך הזה במזבח על המערכ' אשר יערכו עליה אברי התמיד עם שהוא מבואר גם כן בצד אחר כי התורה הזהירה שלא לכבות אש המערכה ולזה היה הנסוך בזה המקום כמו שביארנו בפרשת תצוה ובפרשת שלח לך כי התורה ידמה שכונה בה להסיר העפוש והלכלוך מהבית הקדוש ההוא:

פסוק ט

וביום השבת שני כבשי בני שנה תמימים. הנה דין הקרבתם כדין התמידין בשוה אין הבדל ביניהם אלא שלא יבאו עמהם שני גזירי עצים כי זה לא חייבה התורה אלא בתמיד של שחר ושל בין הערבים כמו שנתב' בפרשת וירא ובפרשת צו ולא חייבה זה בהקרבנות שביניהם כמו שביארנו והנה המוספין היו קרבים בין תמיד של שחר ושל בין הערבי' כי לא היה שם קרבן קרב קודם תמיד של שחר ולא אחר תמיד של בין הערבים כמו שביארנו שם עול' שבת בשבתו למדנו מזה שאם שכחו או נאנסו ולא הקריב עולת שבת זו אי אפשר להם שיקריבו ביום אחר או בשב אחר אך בשבתו לבד:

פסוק י

על עולת התמיד ונסכה. זה מרה שעולת התמיד קרבה ראשונה קודם המוספין והנה דבר הנסכין התבאר בפרשת שלח לך:

פסוק יא

ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה' פרים בני בקר שנים וגומ'. אלו העשר עולות היה מוסיף בראש חדש עם נסכיהם הראוי להם לפי מה שנתבאר בפרשת שלח לך ומעשיהם במעשה התמידי אלא שהם קרבים בין שני התמידין כמו שזכרנו מוסף של שבת:

פסוק יד

זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה. מגיד שבכל ר"ח יקריבו כך מן העולות יותר על התמידין ומגיד גם כן שאם לא הקריבם ביום ההוא אין להם תשלומין לא בר"ח ולא יום אחר:

פסוק טו

ושעיר עזים אחת לחטאת לה' על עולת התמיד יעשה ונסכו. מגיד שאחר עולת התמיד היה מקריב החטאת לפי שהחטאת קודם לעולת כמו שביארנו במה שקדם ואחר כך היה מקריב עולות המוסף והנה מצאנו כי ההשעיר היה בא בצבור לכפר על טומאת מקדש וקדשיו כשעיר הנשחט של יום הכפורים שהיה חטאת. ומצאנו גם כן בשעירי הרגלים שנאמר בהם ושעיר עזים אחד חטאת לכפר עליהם ולזה למדנו שכלם באים לכפר על הטמאה ומהם נלמד ששעיר של ר"ח בא גם כן לכפר על הטמאה והו' מבואר שיחוייב מזה ששעירי הרגלי' מכפרים מהטומאה מה שלא יוכל שעיר ר"ל לכפר ולזה יצטרך ג"כ להקריב שניהם בר"ח ושעיר של יום הכפורי' מכפר מהטומאה מה שלא יוכלו שעירי הרגלים לכפר. והנה הוצרכה התורה אל זה לפי שכבר סדרה התורה לסוג מה משגגת טומאת מקדש וקדשיו קרבן עולה ויורד כמו שביארנו בפרשת ויקרא ולפי שנשארו שם סוגים אחרים לא יכפר עליהם זה הקרבן הנה סדרה התורה אלו החטאות של צבור לכפר על הטומאות ההם בהדרגה והנה אחשוב שאמר בשעיר של ר"ח לחטאת ליי' ובשעירי הרגלים נאמר ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם לפי שהוא בא לכפר על הטמאה שלא היתה בה ידיעה כלל לבעלים והוא ידועה לשם לבדו ולזה אמרו שהוא בא לכפר על קבר התהום שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסף ובשעירי הרגלים אמר לכפר עליכם כי הוא מכפר על שגגת מקדש וקדשיו שהיתה בה ידיעה מה ושעיר של יום הכיפורים מכפר אפיו על הזדון:

פסוק טז

ובחדש הראשון. כבר התבאר אופן מעש הפסח בארבעה עשר לחדש ניסן במה שקדם והתבארו גם כן דיני החגיגה ודין אכילת המצות בז ההרגל והמלאכות האסורות בראשון ושביעי של פסח והמותרות והם המלאכות שהם לצורך אוכל נפש ואולם המוסף הנעשה בכל יום מימי הרגל הזה לא נתבאר במה שקדם אך אמר בכללות בפרשת אמור אל הכהנים על דבר המוסף הזה והקרבתם אשה ליי' שבעת ימים ובמקום הזה ביאר עניין זה האשה והוא שוה למוסף ר"ח וזה ממה שיחזק שיהיו אלו השעירים באים על דברי מתיחסים כמו שזכרנו והנה יתבאר ממה שאמר בזה המקום שבעת ימים מצות יאכל שאכילת המצה שבעת ימים רשות אך הרצון בו שמה שיאכל מלחם יהיה מצה ואין שם חיוב באכילת מצה כי אם בלילה הראשונה כמו שביארנו בפרשת בא אל פרעה. וראוי שתדע שמה שהקפידה התורה במניין אלו העולות במוספי' אינו לעכב אך על צד היותר טוב כמו שנבאר בג"ה בזכרון תועלת אלו המוספין. ולזה אם לא מצאו אלא פרים יקריבו פרים לא מצאו אלא איל יקריבו איל לא מצאו אלא בשים יקריבו שבעה כבשים לא

מצאו שבעה יקריבו מה שמצאו שנאמר בפרשת אמור אל הכהנים והקרבתם אשה לייי שבעת ימים לא הקפידה התורה אלא שיקרבו אשה ואמר בזה המקום שבעת ימים לחם אשה ואמר על עולת התמיד יעשה ונסכו מגיד שא לא מצאו אלא אחד מאלו העשרה יקריבוהו וכן אמר במוסף ר"ח ובמסוף השבת נאמר על עולת התמיד ונסכה מגיד אם לא מצאו אלא כבש אחד מקריבים אותו:

פסוק כו

ובים הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה לייי'. למדנו שהיא הראשונה לכל המנחות הבאות מן החדש ואף עלפי שהעומד מתיר את החרש להדיוט לא הותר לגבוה לכתחלה עד הקרבת זאת המנחה אלא שאם הביא לא פסל כיון שקרב העומר שהרי קרא הכתוב מנחת העומר מנחת בכורים בפרשת ויקרא אלא שהוא ראוי שימתינו למנחות הבאות מהחטים עם שתי לחם של עצרת ולזה קראה הכתוב מנחה חדשה:

פסוק לא

תמימים יהיו לכם ונסכיהם. למדנו מזה שהנסכים צריך שיהיו תמימים. ורואי שתדע שזה המוסף הנזכר בזה המקו' הוא זולת הנזכר בפרשת אמור אל הכהנים כי הוא היה קרב על הלחם כמו שנזכר שם והעד כי שם צוה להקריב פר אחד ואלים שנים ושבעה כבשים בני שנה לעולה ושעיר עזים אחד לחטאת. ובזה המקום צוה שני פרים ואיל אחד ושבע כבשים לעולה ולזה יהיו קרבים ביום הזה לעולה ארבעה עשר כבשים ושלשה פרים ושלשה אלים ושני שעירי עזים לחטאת ולפי שהיו בכאן שני מוספין אמר ונסכיהם וכן העניין במוסף ראש השנה:

פרק כט

פסוק א

ובחדש השביעי באחד לחדש וגומ'. כבר התבארו דיני היום הזה במה שקדם לו נתחדש בו בזה המקום אלא המוספין וכבר נתבאר עניין מוסף ראש חדש וכמוהו הוא זה המוסף אלא שבזה המוסף לא יהיה כי אם פר אחד ובמוסף ראש חדש יהיו שני פרים:

פסוק ו

מלבד עולת החדש. למדנו זה שמוסף ראש חדש קרב קודם מוסף ראש השנה ומזה המקום יש ללמוד כי תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם והנה אמר בו בפרשת אמור אל הכהנים והקרבתם אשה לייי וכן ביום הכפורים ובחג הסכות אמר שם שבעת ימים תקריבו אשה לייי להגיד שאין זה המספר הנזכר בזה המקום לעכב אלא למצוה ולזה גם כן כתב אלו המוספין בזה המקום ולא זכר אותו במקום אשר זכר הדברים העצמיים

באלו הימים להורות שאין זה לעכב אלא למצוה ואולם המעכב הוא מה שנזכר במקומו והוא שיקריבו אשה להשם:

פסוק ז

ובעשורי לחדש השביעי הזה. כבר נתבארו דיני הנעשה בזה במה שקדם לא נתחדש בו בזה המקום אלא המוסף והוא שוה למוסף ר"ה הנזכר בזה המקום:

פסוק יא

מלבד חטאת הכפורים. למדנו שחטאת הכפורים קודם לזה ולפי שאמר מלבד חטאת הכפורי' ונזכר בפרשת אחרי מות כבר היה בא עם חטאת הכפורים שיה בא מן הצבור איל אחד לעולה והוא הנקרא שם איל העם למדנו שהאיל ההוא הוא איל הנזכר בזה המקום ולזה לא יקריבו בזה המקום כי אם איל אחד לעולה והוא הנקרא שם איל העם למדנו שהאיל ההוא הוא איל הנזכר בזה המקום ולזה לא יקריבו בזה המקום כי אם איל אחד לעולה לא שני אילים:

פסוק יב

ובחמשה עשר יום לחדש השביעי וגו'. מצאנו בו בזה חדוש במספר העולות בפרים ובאילים לא בכבשים כי בר"ה ובחג השבועות יעלו גם כן י"ד כבשים אלא ששם היו ג' אילים ובזה המקום ב' אילים ושם היו מהפרים ג' בחג השבועות ובר"ה ב' ובזה המקום מצאנו מהפרים ביום הראשון י"ג ואחר כך מתמעטים והולכים באופן שהיו הפרים ביום שביעי שבע פרים ואולם בשמיני עצרת היה המוסף בשוה כמוספי ר"ה ויום הכפורים הנזכרים בזה המקום והנה נתחדש בכל מוספי חג הסכות שתמצא בהם כמשפטם או כמשפט קודם זכירת החטאת ולזה למדנו מזה שמעשה העולות קודם למעשה החטא כי לא הקפידה התורה בזה בכל אלו הימים לבד ללא ענין ועוד למדנו מזה שמעשה הפרים קודם למעשה האילים ומעשה האילים קודם למעשה הכבשים אף על פי שאינם מעכבים זה את זה כמו שביארנו הנה כשיעשו יעשו בסדר הנזכר בזה המקום:

פסוק לט

לבד מנדריכם. זה ביאור מה שצריך בזאת הפרשה.

פרק ל

פסוק ב

אל ראשי המטות לבני ישראל. אמר משה זה הדבור לנשיאי' בעבור בני ישראל או שיגידו זה המשפט לבני ישראל כי פעמים היה קורא משה הנשיאי' לבדם כאמרו בפרשת בהעלותך ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים וזה בחיי היה ראוי בהרבה מהדברים שהיה מדבר משה לבני ישראל כי לא היה ראוי שידבר דבריו לכל העדה

גם לא יוכלו כלם לשמוע דבריו ואולם זכר זה בזה המקום לפי שמעצם משפט הנדרי והשבועות היה שיהיה מסור לראשי המטות שהיו אנשים חכמים וידועים לפי מה שזכר בפרשת יתרו:

פסוק ג

איש כי ידור נדר ליי'. הנה עניין הנדר הוא שידור הרי בהמה זו עולה או חרס או מה שאפשר שידור אותו או יהיה זה כשידור אם יהיה כך אעשה כך כמו שמצאנו ביעקב שנדר נדר שאם יהיה מה ששאל מהש"י תהיה האבן ההיא בית אלהים ויתן לש"י מעשר מכל מה שיתן לו או שידור אם יהיה כך יהיה דבר כך אסור לו כמו שנדר ישראל אם נתון תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם והנה החרם הוא דבר הנדור כמו שנתבאר בפרשת בחקותי וכן אמר יפתח והעליתיו עולה ליי' כי העולה היא דבר הנדור והוא מה שאפשר שידוע אותו האדם והנה כבר נת ואשה כי תדור נדר ליי' ואסרה בארו דיני אלו הנדרים במה שקדם ויש עוד מין מהנדרים הם לאסור אסר על נפש הנודר כמו שאמר בזה המקום לאסור אסר על נפשו. ואשה כי תדור נדר ליי' ואסרה אסר. וזה הנדר אינו נדר שיהיה עצם הדבר נדור מצד עצמותו אבל הו נדור לאסרו על נפש הנודר לבד ויורה על זה שהבעל או האב מפירין נדרי האשה בעת שהוא ראוי שיהיו נדריה קיימים לפי שאין זה הנדר בעצם הדבר ולזה אמר לאסור אסר על נפשו והוא מבואר שזה הנדר לא יהיה אלא בדבר שיהיה בו נדר בעצמו' הדבר כי זה הוא מגדר הנדרים והמשל שכמו שאפשר לו לידור שתהיה בהמה זו עולה ותהיה אסורה לו ולכל אדם כן אפשר לו לומ' שהוא עליו כעולה ולזה תהיה אסורה לו לבד וזה ג"כ יהיה בשני פנים כמו העניין בנדרים האמתיים אם שלא יתלה נדרו בדבר אבל יאמר שהדבר ההוא יהיה עליו כעולה או כחרם ומה שידמה לזה אם שיאמר אם אעשה כך או יהיה כך הרי הדבר הפלו' אסור עלי כעולה או כחרם ומה שידמה לזה אם שיאמר אם אעשה או יהיה כך הרי הדבר הפלונית אסורה עלי ומה שידמה לה שיהיה נאסר בנדר וכמו שאי אפשר לאדם שידור שיהיה בהמה זו חזיר כי זה בלתי אפשר כן אי אפשר שיאסרה על נפשו כשיאמר הרי הוא עלי כחזיר וזה מבואר מאד כי זה הנדר הוא מאוחר מהנדר אשר יהיה בעצם הדבר והנה אמר ליי' כי הנדרים אשר יאסר בהם הדבר הם ליי' כמו העניין בקרבנות ובחרמות ובהקדשות:

או השבע שבועה. הנה תהיה השבועה גם כן לאסור על נפשו הדבר בשבועה באחד משני מינים הנזכרים האחד הוא שיאמר הנני נשבע ביי' שלא אעשה כך או אעשה כך כי השבועה תחייבהו לקיים זה המאמר והשני הו' שיתלה השבועה בדבר אם אשה כך או יהיה כך אם עשיתי כך או היה כך הרי אני נשבע ביי' שלא אעשה כך או שאעשה כך:

לאסור אסר על נפשו. ר"ל שלא יאסור הדבר כי אם על נפשו וזה יהיה בצד שספרנו. ולפי שאמ' לאסור אסר למדנו שאין הנדר הזה והשבועה הזאת להתיר לעצמו האסור אבל הוא לאסור המותר ולזה הוא מבואר שאם נשבע שלא לקיים את המצוה אין השבועה חלה כי אין זה אסר ונדר אבל הוא פרצת הגדר כאלו נשבע שלא ישב בסכה כי כמו זה אינו לאסור על אסר נפשו אבל הוא לסלק מנפשו חיובה ואולם בנדרים יקרה שיחולו על דבר מצוה והמשל שכבר יתכן שיאסור אדם על עצמו הנאת מצות סוכה עליו כקרבן והנה יחול זה הנדר לפי שאין מתנאי המצוה שיהנה האדם בהם כי כבר ידומה שיקיים המצוה ולא יהיה לו הנאה גופיית ממנה וזה יחולו הנדרים על דבר מצוה מה שאין כן בשבועות והנה זה ג"כ בנדרים כשהיו על דבר מצוה לא יהיה מקיומם עקירת המצוה כי אם במקרה ואמנם השבועות יהיה מקיומם עקירת המצוה בעצם וכמו שהו' מבואר שאם נשבע אדם שיעשה כך אחר נשבע שלא יעשהו 'שאין השבועה השנית חלה עליו כן אי אפשר שתחול השבועה שתהיה לעבור על שבועת סיני:

לא יחל דברו. ר"ל שלא ישיב דבר חולין והרצון בזה שאף על פי שאנחנו רואים בהרבה מהדברים שהאדם עושה אותן קדש בעצמותן שהוא בעצמו יכול להשיבם חולין בפדותו אותם כמו שהתבאר בסוף פרשת בחקותי מעניין מעשר שני וההקדשות והיה זה ממה שיביא לחשוב שכל שכן שיוכל להשיב חולין דבריו בנדרים שאין הדבר בעצמותם קדש אבל הם אסורים לו לבד ולזה הצטרך לבאר שהוא מוזהר מלהשיב דברו חולין אבל יקיים ככל היוצא מפיו ועוד הצטרך לזה מצד אח' והוא שכבר ביאר שיש לבעל להפר נדרי אשו שהם לענות נפש מצד שענוי נפשה נוגע לו ויביא זה לחשוב שכל שכן שיוכל להפר נדרי עצמו ולזה אמרה ורה לא יחל דברו ונתחייב מזה שדברו אינו מחלל אבל דברים אחרים יוכל להשיב חולין כמו שראינו באב שמפר נדרי בתו והבעל נדרי אשתו ובכלל הנה ידמה שלזאת הסבה מסר משה זה המשפט לראשי המטות להורות שהראשים והם החכמי' מחללים דברי זולתם ר"ל שהם יוכלו להשיבם חולין כשרצה זה הנודר כי התורה מנעה ממנו שכאשר רצה לא יוכל להשיב דברו חולין כמו שהיה לו לעשות זה בקצת ההקדשות ומזה יתחייב שכאשר ירצה יוכלו אחרים להשיב דברו חולין אך האב והבעל לא יצטרך להם בחללם דברו שיהיה זה ברצונו ר"ל שיתחרט מהנדר ההוא או השבועה ההיא ולזה אמרו רז"ל שהחכם מתיר את הנדר כי הוא משיב את הדבר חולין ולזה יתבאר שהוא עוקר הנדר מעיקרו ולזה נכלל באמרו לא יחל את דברו שהוא מוזהר שלא יעבור על דבריו ויחללנו אבל יעשה ככל היוצר מפיו ויקיים אותו והוא אמו ככל היוצא מפיו יעשה והנה אמ' איש כי ידור נדר ליי' להוציא את הקטן שאינו איש ואינו

בא להוציי' את האשה שהרי ביאר שנדריה קיימי' מה שלא הפרו אותם אביה או בעלה או נדר אלמנה או גרושה הוא קיים אע"פ שיש לה אב ולזה הוא מבואר שמי שהגיע לכלל איש ימי שהגיע לכלל אשה נדריהם קיימים:

ככל היוצא מפיו יעשה. למדנו מזה שאע"פ שגמר בלבו צריך הוציא בשפתיו אבל דברים שבלב אינם דברים ומזה יתבאר עוד שאם הוציא בפיו מה שאינו בלבו אינו כלום כי ממגדר הדבור אשר הנדר אחד ממיניו שיוציא בו בפה מה שמכוין בלב ולפי שהדבור הוא מורה לפי ההסכמה הוא מבואר שאם היתה ההסכמה אצל המון מלות שיורו מהדבר אינם מורות עליו לפי טבע הלשון והוא הנודר אלו המלות בפיו להורות על מה שיורו עליו אצל ההמון הנה יהיה הנדר קיים כאלו אמר זה בלשון מורה בעצמותו לפי טבע הלשון על זה העניין כאלו תאמר שמצד פלגות ההמון יאמרו תמורת מלת שבועה שבואה או שבותה איך שהניחוהו כדומה לזה ואמ' הנשבע אלו המלות להורות בהם עניין שבועה הנה הוא נקשר בזה כאלו יאמ שבועה כי זה יקרא יוצא מפיו מצד הסכמת ההמון על זה ומצד כונת הנשבע שחשב להוציא בפיו מה שכוין בלבו בכמו אלו המלות:

פסוק ד

ואשה כי תדור נדר ליי'. להוציא את הקטנה וכבר ביארנו עניין זה הנדר והאסר בפסוק הקודם:

בבית אביה בנעוריה. הנה הרצון באמרו בבית אביה שהוא ברשות אביה שאם היתה ברשו' בעל אין לאביה רשות בה כמו שאמר אחר זה ואם בית אישה נדר והוא מבואר מהעניין בעצמו שאין הכוונה באמרו בבית אביה כשתהיה תוך בית אביה כי אין רושם לבית בזה הענין אבל מה שיש לו רושם בו הוא השולטנות והממשלה שיש לאביה עליה כי זה ראוי שימנעה מלעשו' כל מה שתרצה וכן העניין בשולטנו' הבעל עליה בהיותה תחתיו והנה התנה שתהיה בנעוריה לפי שאח' עבור נעוריה יצאת מרשות אב והוא הזמן הנקרא בגרות והנה למדנו זה מזה המקום והנה ימי נעוריה הם לפי הוראת הגדר מהיותה בת שתים עשרה שנה ויום אחד עד ששה חדשים אחר זה קודם זה היא קטנה ואח' זה היא בוגרת לפי מה שהתבאר בשרשי' הכוללים ותכף שתהיה נערה תקרא אשה כי אז יצאתה מגדר הקטנות:

פסוק ה

ושמע אביה את נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה. הנה שמיעת האב את נדרה יהיה באחד משני פנים אם שישמע זה מפיה אם שיודיעוהו אחים כמו שאמ' יעקב לבניו הנה שמעתי כי יש שבר במצרים ולמדנו מאמרו את נדרה שצריך לשמוע נדרה או אסרה קודם שיפר:

והחריש לה אביה. למדנו שאם שתק ולא הפר הנדר או האסר הנה הנדר או האסר קיים אך בתנאי שיהיה שתיקתו לה ר"ל שידע שבתו נדרה או אסרה אסר על נפשה והחריש לה ולא הפר נדרה ואסרה אך אם לא היה שתיקתו לה ר"ל ששמע ענין הנדר אבל לא ידע שבתו נדרה זה הנדר אע"פ שהחריש הנה הוא יכול להפר אחר זה כשידע שבתו היא שנדרה זה הנדר כי בתחלה לא החריש לה:

פסוק ו

ואם הניא אביה אותה ביום שמעו. הרצון בהנאה הפרה כמו שיתבא' מאמרו אחר זה יניא אותה והפר את נדרה ועניין ההפרה הוא בטול הנדר והאסר מאז ולהבא מאמרו אח' זה יניא אותה ותופר וידעו כן עניי הצאן השומרי' את דברי. ובכלל הנה הוא מבואר מצד הוראת הנדר מלת ההפרה והנה למדנו מזה שביום שמעו לבד יוכל להפר לא אחר זה ואע"פ שלא שמע הנדר אלא אחר כמה ימים יוכל להפר ביום שמעו והכונה באמרו ביום שמעו מעת לעת כמו שאמר אחר זה מיום אל יום אם הפר אע"פ שאין בתו יודעת הנה אין נדריה ואסריה קיימים:

ויי' יסלח לה כי הניא אביה אותה. לפי שאין הסליחה אלא במקום חטא וידענו שאין חטא לבת אם עברה על דברי נדריה ואסריה אחר שהפר אותה האב לפי שהם מבוטלים וכאלו אינם הנה יחוייב שהרצון יהיה בזה שאם היה שלא תדע הבת בזו ההפרה ועשה כנגד נדרה ואסרה ונתכוונה לעבור על דרה ואסרה הנה יי' יסלח לה על זאת המחשבה אחר שכר הופר נדרה ואסרה וראוי שתדע שההקם יהיה באחד משני פנים אם שיחריש ביום שמעו ואחר זה הוקם מעצמו והנה זה ההקם אין לו היתר כי כבר בא מעצמו והמון השני הוא שיאמר שהוא מקיים את הנדר או את האסר תוך הזמן שהיה לו להפר אותו לפי שזה העניין שהוציא מפיו הוא כמו נדר הנה נשאל עליו לחכם ויתירהו מההקם ואחר זה יוכל להפר נדרי בתו כיון שהוא עדין ביום שמעו ואולם אם הפר אינו נשאל על ההפר כי אין זה נדר ולא מתיחס לנדר אבל הוא בטול נדר והנה ההפרה יתכן שתהיה ע"י שליח כי שלוחו של אדם כמותו בכמו אלו הדברים אשר יסבלו שליחות וזה מבואר מצד הוראת הגדר:

פסוק ז

ואם היו תהיה לאיש ונדריה עליה. הוא מבואר מצד הוראת הגדר שהאשה תהיה לאיש מעת שנתארסה והיא גם כן אז בבית אביה כמו שנתבאר בפרש' כי תצא למלחמה שאביה זוכה בקנס שנותן הבעל בהוציאו שם רע עליה למדנו מזה שלא יצאת מרשות אב עד שנשאת ולזה הוא מבואר שאי זה שיהיה מהם יוכל להפר אז את נדרה בעודה נערה ואולם אחר זה לא יוכל להפר נדרה זולת הבעל והנה הרצון באמרו ונדריה עליה

שלא נתחדש בהם דבר מצד האב ר"ל שלא נתקיימו ולא הופרו כי אז הם נדריה ואסריה אשר אסרה על נפשה לא אחר שהקומו כי אז אסרוהו אחרים על נפשה וכ"ש שלא יהיה זה אחר שהורו כי אז אינם עליה והנה למדנו מזה שאפי' הדברי' שדרה קודם שנתארסה מפר הבעל ביום שמעו כיון שהחריש לה אביה מיום אל יום באופן שיהיו מקויימים כ"ש בנדרים שנדרה אחר שנתארסה:

מבטא שפתיה. ר"ל שבועה כמו שאמר בשבועה לבטא בשפתים בפרשת ויקרא ולזה אמר אחר זה כל נדר וכל שבועת אסר להורות שמה שאמ' ואסרה אשר אסרה על נפשה ומבטא שפיה אשר אסרה על נפשה הנה הרצון בו שבועה והוצרך לבאר זה כי אולי יחשוב חושב כי בנדר לבד נתנה התורה זה הכח לאב ולבעל לא בשבועה כי היא יותר חמורה והנה הנמשך לזה מבואר ממה שקדם עד אמו ונדר אלמנה וגרושה וראוי שתדע שהרצון בזה באלמנה וגרושה שנתאלמנה או שנתגרשה מן הנישואין ועדיי היא נערה ולזה הוצרך לומר כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה כי היה לחושב שיחשב שכיון שהיא נערה עדין תשוב לרשו' האב אע"פ שנתאלמנה או נתגרשה עדיין אני קורא בה בנעוריה בית אביה ולזה הוצרכה התורה לבאר זה ולמדתנו בזה שכיון שיצאת מרשות אב הנה אינה שבה תחת רשותו במיתת הבעל או בגט אבל היא קונה את עצמה באלו הדרכים מהבעל ואולם אם נתאלמנה או נתגרשה מן האירוסין והיא נערה הנה הוא מבואר שעדיין לא יצאתה מרשות האב כי גם בהיותה תחת רשות ארוסה היא עדיין תחת רשות האב להפר נדריה ולקיימם כמו שביארנו אף כי בצאתה מרשות ארוסה וזה ממה שאינו ריך ביאור למעיין בזה הספר וראוי שתדע שהפרת הנדר או השבועה לא יתכן היותו קודם היותם חלים כי אין זה הפר וזה מבואר בעצמו וכן העניין בהיתר החכם הנדר או השבועה כי לא יתכן לחלל הדבר שלא נתקדש:

פסוק יא

ואם בית אישה נדרה. ר"ל אחר שנשאת כי אז היא בבית אישה ושאר מה שנמשך לזה מבוא' ממה שקדם עד אמרו כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש והנה הסבה בזה לפי שהנדרים שיש בהם ענוי נפש הנה הבעל נוגע בדבר מפני היותר קניין מקנייניו והיא פוחתת בזה קניין הבעל וטוב לבעל שתהיה אשתו בזולת ענוי נפש כי בצרתה לו צר ומזה יתבא' שכ"ש שיש לבעל להפר נדרים שבינו לבינה כי היא יותר נוגעת בדבר ההא ממה שהוא נוגע בדברים שיש בהם ענוי נפש כאלו תאמר שנדרה שלא תרחץ מטומאתה או שאסרה על נפשה הנאת משכב בעלה וזה מבואר מאד:

פסוק טז

ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו ונשא את עונה. ר"ל אחר יום שמעו יכריח אותה לבטל נדרה או שיאמר לה שהוא מיפר נדריה ויביא אותה לחשב שנדריה מופרין הנה החטא ההוא הוא עליו:

פסוק יז

אלה החקים אשר צוה יי' את משה. שב עתה לזכור בכללות מה שכללה אותו זאת הפרשה.

פרק לא

פסוק ב

נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים. בעבור שע"י משה תשלם זאת הנקמה באופן יותר שלם רצה הש' ית' שתעשה ע"י עם שכבר היה ראוי למהר זאת הנקמה בעבור הסבה שזכרה בפרש' פנחס והנה רצה הש"י להראו' עוצם השגחתו בישראל שלא ישלחו לצבא כי אם י"ב אלף אלף לכל מטה מהמטות זולת שבט לוי שלא היו יוצאי' לצבא כי לא היה להם חלק בארץ:

פסוק ו

אותם ואת פנחס. ר"ל שכבר שלח אותם משה ואת פינחס:

וכלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו. אחשוב שוי"ו תיבת וחצוצרו' היא כפה רפה בלשון ישמעאל שיקרה בה שתהיה ללא עניין כמו ואיה וענה ורכב וסוס. והנה הרצון בו שכלי הקדש שהם חצוצרות התרועה היו ברשותו כי בהם יתקעו במלחמות כמו שנזכר בפרשת בהעלותך.

פסוק ח

והנה זכר שהם הרגו כל זכר במדי' והרגו' עם זה חמשה **מלכי מדין** ובלעם עמה' להורות שכבר היה שקול עניין הריגתו לדבר הריגת המלכים וזכר שכבר היו כל נקבה והטף כלו ושבו אותם וגזזו להם הבהמה והמקנה וכל חילם:

פסוק י

ואת כל טירותם. הם הערי' הבצורות המוקפות חומה ויקחו כל השלל ואת כל המלקוח וגו' העיד הכתוב שלא כבש אחד מהם דב מהשלל ומהמלקוח לעצמו אבל הביאו הכל למשה ולאלעזר הכהן ואל כל עדת בני ישראל:

פסוק יד

ויקצוף משה על פקודי החיל. לא כעס אלא על הגדולים המנהיגי' כי אין לאחרים אשם לפי שלא יוכלו לעשו' כי אם מה שיצוום מנהיגיהם והנה צוה משה שיהרגו כל זכר בטף כדי שלא ישאר בהם זכרון ושיהרגו הנקבות היודעות משכב זכר והנה ידעו מי

הנקבות שלא ידעו משכב זכר מפי הגבור' או היה להם סימן בזה להושיבם על חבית יין והבעולה היה ריחה נודף כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה והנה אחשוב שהיודעות איש למשכב זכר הן הנבעלות כדרכן כי כן דרך משכב זכר. או יהיה הרצון באמרו כל אשה יודעת איש למשכב זכר כל הראויה ליבעל אף על פי שלא נבעלה כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה בסיפרי:

פסוק יט

ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים וגו'. למד הכתוב על הרוגי מדין שמטמאין כמתי ישראל:

אתם ושביכם. לפי שהשבי נכנס בכלל ישראל עשה דינו להטמא בהרוגי מדין כדין ישראל:

פסוק כ

וכל בגד וכל כלי וגומ'. רוצה לומר במי נדה להזות עליהם שלישי ושביעי מפני התטמאם באהל לא יטמאו באל אלא כלים או אדם לא קש ותבן כמו שביארנו בפרשת פרה והנה מעשה עזים הוא בהכרח דבר אינו בגד ולא כלי עור ולזה הוא מבואר שאינו דבר נעשה מנוצה של עזי' ולא מהשער ואינו גם כן נאד נעשה מהעור כי הוא כלי עור אך הוא כלי נעשה מקרן העזים והוא אם כלי שיש בו בית קבול כמו שיחתכו הציירים חלק מהקרן ובבית קבול שבו ישימו הצבע או יעשו ממנו כלים פשוטים כמו המסרק ולוחות העששית ומזה המקום למדנו שכן הדין בכלים הנעשים מהטלפים ומעצמות העזים ומה שידמה להם:

פסוק כב

אך את הזהב. למד על כל כלי מתכת שמטמאין כמת והוא מבואר שבכלים הכתוב מדבר שהרי זכר אחר כן צד תשמישן ולמה עוד עליהם שצריכין הכשר מפני מה שבלעו מהמזונות האסורים לנו וביאר שכבר יפלוטו מה שבלעו בדמיון שבלעוהו והמשל שהשפוד אשר יבא באש כאשר יצלו בו הנה יעבירוהו באש לפלו' מה שבלע ואם יבא במים כמו הענין ביורות יעביריהו במים רוצה לומר במים הרוחתין כמו שאמר בחטא ואם בכלי נחשת בושלה ומורק ושוטף במים ומה שזכר אך במי נדה יתחטא ר"ל אחר שטבל הכלי:

פסוק כד

וכבסתם בגדיכם ביום השמיני וטהרתם. ילמד בזה שטעונים כבוס בגדים ושהבגדים גם כן טמאים טומאת שבעה מפני שנטמא יחד באהל או מפני היותם מחוברים למחובר למת:

פסוק כו

שא את ראש מלקוח השבי. כמו שבמעשר ראשון יקחו הכהנים כמו עשירית חלק הלויים כן היה זה הענין בכמו זה היחס בקירוב כי עשירית חלק אחד מן החמשים הוא חלק אחד מחמש מאות ולזה לקחו הלויים חלק אחד מן החמשים מחצי המלקוח ואלעזר לקח חלק אחד מחמש מאות בו והנה היה כחלק היורד אל המלחמה כחלק היושב על הכלים במלקוח וכבזה ולא חלקו הכל בין כל ישראל לפי שהוא אפשר שזכות הבאים לצבא שהיו כלם אנשים כשרים כמו שהעיד אמו ויקחו את כל השלל היה סבה אל שיהיו נעזרים יותר בשם יתעל ממה שיהיו נעזרים בו אם היו באים כלם לצבא כי בחטא אחד מהם יכשלו כלם כמו שזכרנו בפרשת קרח שלא היה השלל כלו לאנשי הצבא לפי שמצד ההשגחה הדבקה לכלל ישראל נעזרו גם כן בזה הפעל ולזה רצה הש' יתעלה שיהיה כחלק היורד אל המלחמה כחלק היושב על הכלים ואפשר שמזה המקום נתיישר דוד לשום זה הענין לחק כמו שנזכר בספר שמואל. והנה האריך לספר מספר כל זה המלקוח ושכבר נתנו ממנו החלק הראוי לכהנים וללויים כמשפט התורה להאריך בכמו אלו הדברים כמו שבארנו הסבה בפרשת נשא עם שמזה המספר תועלת רב לדעת עוצם ההצלחה בזאת המלחמה עד שבמתי מעט נצחו עם רב כזה היו בטירותם ובעריהם עד שכבר היה מספר חטף מהנשי' אשר לא ידעו משכב זכר שנים ושלשים אלף ולא נפקד איש מאנשי הצבא. והנה ספר שראשי אנשי הצבא בראותם עוצם השגחת הש' יתעלה בהם הסכימו לתת כבוד לשם יתעלה מהונם אשר הציל את נפשותם מהמות ולזה נתנו מכלי הזהב השלמים לש"י שרי האלפים ושרי המאות זה השיעור שזכרה אותו התורה והורה עליו שהכלי' ההם היו שלמים מה שאמר בהם כל כלי מעשה ר"ל שהיו ראויים לשמש למה שנעשו לו והנה הושמו הכלים ההם באהל מועד לזכרון לפני יי' למען ידעו הדורות הבאים עוצם ההצלחה שהגיע בזאת מלחמה שלא היה כמוה בשום מלחמה שסופרה בכתוב.

פרק לב

פסוק א

ואחר זה ספר כי מפני שהיה מקנה לבני גד לבני ראובן התעוררו לשאול ממשה הארץ אשר הכה הש"י לפני עדת בני ישראל כי היא ארץ מקנה לזה בחרו שתהיה הארץ ההיא לנחלתם ולא יעבירם את הירדן.

פסוק ו

ולפי שידע שכונתם היתה שלא יעברו את הירדן להלחם עם הגוים אשר שם כעס עליהם מאד ואמר להם ששאלתם זאת תניא לב העם מעבור הירדן וכבר היה ראוי להם להשמר

מזה כי מפני תנואת המרגלים נתאחרו במדבר עד תום כל הדור ההוא ואם עתה יניאו לב העם יתאחרו עוד במדבר וישחתו כי כמה מקרים קשים קרו להם במדבר בקש הש' יתעלה לכלותם עליהם עם היות משה קיים ואף כי אחרי מותו עם שלא היה שם נביא זולת משה יהיה ראוי להעשות על ידו כמו זה המופת הנפלא לכלכל כל העם הזה במדבר:

פסוק טז

והנה ענו בני גד ובני ראובן כי הם יקחו עצה שלא יניאו כזה לב העם וזה שהם יבנו במהירות גדרות צאן למקניהם וערים לטפיהם וישב טפם בערו המבצר מפני יושבי הארץ ובעבור שלא יניא לב העם יחלצו במהירות לצבא בלי שום עצלה לבאר שהן בוטחים בהש' יתעלה שינצחו הגוים אשר שם ולא ישובו אל בתיהם עד התנחל בני ישראל איש נחלתו:

פסוק כ

והסכים משה לדבריהם אם יעשו הדבר הזה והודיעם עוצם חטאם אם לא יקיימו היוצא מפיהם עד הורישו את אויביו מפניו ונכבשה הארץ לפני יי' הנה התנה משה אלו ב' התנאים כי אפשר שיוריש הש' יתעלה את אויביו מפניו והם באים לחלחם עם ישראל ועדין לא תהיה הארץ נכבשת לפני השם עד שלכדו בני ישראל הערים ההם כמו שמצאנו במלחמות יהושע שהוצרכו אחר זה ללכת אל הערים שהיו מהמלכים שהמיתו במלחמה ללכדן והנה היתה כונת משה שתהיה הארץ נכבשת לפני יי' קודם שישובו בני גד ובני ראובן לנחלתם כי לא יהיה מהיושר שיקחו בני גד ובני ראובן לנחלה הארץ נכבשת לישראל ויניחו לישראל הארץ הבלתי נכבשת להם:

פסוק כח

ואמר משה לאלעזר הכהן וליהושע בן נון ולראשי המטות שאם יקיימו בני גד ובני ראובן התנאי הנזכר תהיה להם הארץ ששאלו לאחזה ר"ל שבה ינתן להם חלקם הראוי מכלל ארץ ישראל ואם לא יקיימו זה התנאי לא תהיה להם הארץ הזאת לאחוזה אבל יאחזו בתוך בני ישראל בארץ כנען על פי הגורל ומזה המקום למדנו רוב דיני התנאי השלם איך יהיה המאמר בו שיועל התנאי והנה אחר זה מפני שהתבאר למשה מפי הגבורה שאין ראוי שתגיע כל הארץ אשר מעבר הירדן מזרחה לבני גד ולבני ראובן שם בזאת הנחלה ג"כ חצי שבט מנשה וזכר אחר זה שכבר בנו בני גד ובני ראובן ערי מבצר וגדרות צאן כמו שהתנה למשה מסבות שם ידמה ששנו השמות שהיו להן תחלה כטעם ויסב את שמו צדקיה ותהיה על דרך משל העיר שקראוה חשבון אינה העיר שנקראת כך תחלה. ואפשר שהרצון בו שהסבו להם השמות הראשונים שהיו להם:

פסוק לט

וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדוה. רוצ' לומ' שלכדו קצת עיר הגלעד וידמה שזה היה בעת מלחמות עוג כי כבר כתוב שם ויירשו את ארצו וכן היה אז כבישת יאיר את הוותיהם וכבישת נובח קנת ובנותיה ולזה הסכים משה מפי הגבורה שתחיינה אלו לאשר כבשום בחלק נחלתם. והנה זכר זה הכתו' במכיר בן מנשה קצר מפני זה הבאור בנבח כי סמך על באור מה שנזכר מזה למכיר בן מנשה ולולי היות אלו לנחלה ללוכדיהם לא קרא יאיר לאלו המקומות חוות יאיר ולא קרא נבח המקום נבח בשמו והוא אפשר גם כן אחר שהגיעה להן נחלתן בהר הגלעד מעבר לירדן מזרחה כבשו אלו המקומת סביב נחלתם כמו שמצאנו בספור יהושע שאמר יהושע לבני יוסף אם עם רב אתה עלה לך היערה בראת לך שם בארץ הפריזי והרפאים כי אין לך הר אפרים למדנו מזה שמה שיכבשו סביב נחלתם הוא שלהם וכל שכן בזה המקום שכבר הגיע בכללות מה שמעבר הירדן מזרחה לשני השבטים וחצי השבט והנה בכאן נשלם מה שצריך לבאר בזאת הפרשה.

פרק לג

פסוק ד

ומצרים מקברים וגומר. זכר זה שאף על פי שהמצרים היו מקברים את בכוריהם כי אין בית אשר אין שם מת והיו יודעים שכבר קרה להם זה בסבת ישראל הנה עם כל זה היה מעוצם השגחת השם יתעלה עליהן שנתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום והיו יוצאים לעיניהם ביד רמה:

פסוק ט

ובאלים שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים וגו'. הנה לפי מה שאחשוב זכר עניין המצא מים להם בזה האופן לפי שזה הי מהשם יתעלה להראותם כי בהדרגה יגיע להם הטובות לפי השעור שיתקרבו אליו ולזה זכר אל שבתחלה הלכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים ואחר זה מצאו מי במרה והיו מרים והוצרכה שימתקם השם יתעלה ואחר זה הביאם הש"י במקום שנמצאו להם מים לרוב והיו שם גם כן עצי פרי כי בזה מפיוס לב העם וממשיכתו לעבודת הש"י מה שלא יעלם:

פסוק יד

ויחנו ברפידים ולא היה שם מים לעם לשתות. הנה זה ממה שיורה כי בכל המקומות שבאו מעת בואם לאלים מצאו מים וזה היה המקום הראשון שלא מצאו בו מים:

פסוק מ

וישמע הכנעני מלך ערד וגומ'. זכר בזה המקום להעיר על שמיתת אהרן היתה סבה מה לזה המקרה כי הוא היה מדקדק מאד בהישרת העם לעבוד' הש"י וכאלו אמרה התורה שמות אהרן היה כמו סבה לזה המקרה הרע לישראל:

פסוק נב

והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם. צוה לכלותם כלם פן יחטיאו הנשארים את ישראל כמו שאמר אחר זה ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם וגומ' וכן היה כמו שנתבאר בספר שופטים כי זה היה סבה אל שעבדו ישראל אלהי הגוים ההם ולזה היה נופלים בידיהם תמיד כמו שנזכר שם:

ואבדתם את משכיותם. צוה לאבד צלמי תועבות הגוים ההם והמקומות אשר היו עובדים שם עבודה זרה רוצה לומר הבמות והמשכיות כדי שלא יטעו ישראל אחר עובדת זרה ולזה רצה שלא יהנו מאלו הדברים כלל כי אולי יהיה סבה להטעותם אחר עובדה זרה כמו שזכר הרב המורה וזה שאם יתיכו הצלמים ההם ויהנו מהמתכת ההוא דרך משל אולי ינחשו אם תמשך להם אחר זה ברכה מאת הש"י ויאמרו כי העבודה זרה הצליחה אותם כי הרבה מה שינחשו ההמון בכמו אלו הדברים:

פסוק נג

והורשתם את הארץ וישבתם בה וגו'. אמר זה כי אולי ייראו ישראל שיהיה טבע הארץ כן שיאבדו יושביה ואולי יתרחקו מפני זה מהחזיק בה ליראתם פן יקרה להם כמו שקרה לאלו ולזה רצה השם יתעלה ישבו ישראל בה כי להם נתנה לירושה ואלו הגוים שנאבדו שהיו מחזיקים נאבדו לזאת הסבה עם שרוע מנהגיהם ורוב חטאיהם סבבו אל שיפלו ביד ישראל:

פסוק נד

והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחותיכם וגומ'. כבר ביארנו בפרש' פנחס איך היה ענין זה הגורל לשבטי' ומשם יתבאר מה שזכרנו מזה בזה המקום ויהיה הרצון באמ' למשפחותיכם למשפחות הכוללו' והם השבטים או יהיה הרצון באמרו למשפחות הפרטיות כי בני השבט האחד היו חולקים גם כן ביניהם נחלתם על פי הגורל ואחשוב שכבר היה זה כשיחלקו תחלה הנחלה ביניהם למשפחות כוללות על פי הגורל ואחר יחלקו המגיע למשפחה הכוללת למשפחות המיוחדות עד שיגיע בסוף אל היותר מיוחדות:

פסוק נו
והיה כאשר דמיתי לעשות להם כן אעשה לכם. אין הרצון בזה שיכלה ישראל בכללות שידמה לכלות הגוים ההם כי כבר זכר בפרשת אם בחקותי שכבר יזכור להם השם יתעלה ברית האבות ולזה לא יכלם אך הרצון בזה שכבר יגלם מעל אדמתם כמו שדמה לעשות באלו הגוים כי אם היו רוצים לברוח ולהניח להם ארצם לא היו הורגים אותם כמו שיתבאר במה שיבא.

פרק לד

פסוק ב
צו את בני ישראל ואמרת אליהם כי אתם באים וגומר. הה הגביל יי' על יד משה באופן של הארץ אשר השתדלו בכבישתה כדי שלא יניחו דבר ממנה שלא ישתדלו בכבישתו ולא יפנו לכבוש זולתה כי אולי לא יהיו נעזרים מהש"י ולזה הגביל להם הש' יתעלה את הארץ היא מפאת דרום ומפאת מערב ומפאת צפון ומפאת מזרח כדי שיכירו בשלמות הארץ אשר רצה הש' יתעלה שישתדלו בכבישתה:

פסוק ז
תתאו. תגבילו:

פסוק י
והתאויתם. והגבלתם:

פסוק יא
ומחה. ויגיע:

פסוק יג
והנה הגביל לתת זאת הארץ הנגבלת לגבולותיה סביב לשבעת המטות וחצי המטה והגביל האנשים אשר ינחילו לישראל את הארץ ונקבם בשמות והם אלעזר הכהן ויהושע בן נון ונשיאי תשעת המטות וחצי המטה כדי שיהיה הכל מוגבל ומסודר ולא יפול בזה מחלוקת אחר משה עם שכבר הורה זה על אמות הנבואה שלא מת אחד מאלו האנשים הנקובים בשמות קודם הנחלת הארץ הזאת לישראל:

פרק לה

פסוק ב
ואחר זה צוה לישראל לתת ללוים **מנחלת אחוזתם ערים לשבת** לפי שלא נחלו הלויים בארץ אבל על כל פנים אי אפשר להם בזולת ערים ישבו בהם אך לא נצטרכו לשדות וכרמים כי היה להם מעשר ראשון מכל תבואות ישראל ולפי ששם עיר יאמר בסתם על

עיר בינוני כי הכפר יקרא עיר קטנה והכרך היא עיר גדולה למדנו מזה שאלו העירות היו בינוניות לא גדולות ולא קטנות:

פסוק ד

ונתן להם סביב הערים למגרש **אלף אמה סביב** והיה מוגבל להם להיות למרעה לבהמתם ולרכושם ולעשות שם כל צרכיהם ואמר לכל חיתם מורה שלצורך חיותם לבד נתן להם המגרש ולזה יתבאר שאין קוברין שם מתיהם כי אין זה העניין לצורך חיותם והגביל לתת להם סביב העיר לרבועו של עולם אלפי' אמה לרוח והנה היה מהם אלף אמה מגרש והם הסמוכים לעיר והשאר היה להם לשדו' וכרמים והנה הגביל התורה שיהיה זה הריוח סביב העיר להם לנוי ולטחול ואחריו היו שדות וכרמים שעור מעט והנה היה זה כלו כלי להרחקת העפושים מן העיר מהם ומבהמתם כי במקומות מן המגרשים יוכלו לקבץ הזבל ויזבלו ממנו השדות והכרמים והנה לא רצתה התורה שיהיה העניין בהפך רוצה לומר שיהיו השדות והכרמים סביב העיר ואחריהם המגרש כי היה טורח להפנות שם ולהולי שם בהמותם עם שכבר יזוקו בזה השדות והכרמים ויהיה כן שיעור השדות והכרמים מעט מזער ולזה הוא מבואר שאין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה ואין להם לשנות דבר מזה כי התורה דקדקה בהגבלתו בזה האופן וכבר העיר בזה באמרו ושדה מגרש עריהם לא ימכר כמו שביארנו בפרשת בהר סיני:

פסוק ו

והנה זכר ששש ערי המקלט אשר יתנו לנוס שמה הרוצח היו ללוים ואמר שעליהם יתנו ללויים מ"ב עיר מגיד שכל ערי הלוים היו קולטין ולזה גם כן כלל אותם אחר זה עם הששׁ ערי המקלט:

פסוק ז

ואמר **כל הערים אשר תתנו ללויים ארבעים ושמונה עיר** להגיד שהם כלם ללויים בדרך אחד:

פסוק ח

וזכר שהשבטים יתנו הערים האלה בשווי הרב ירבה והממעיט ימעיט ולפי היחס יתנו כל אחד מהם בדרך שיהיו כל ערי הלוים ארבעים ושמונה עיר:

פסוק י

כי אתם עוברים את הירדן ארצה כנען. מזה הענין למדנו שהוא אחר ירושה וישיבה כי קודם זה לא יתכן שיהיה להם למקלט הערים אשר הגביל להבדיל מעבר הירדן ימה. וכן מצאנו ביהושע שכבר הובדלו אחר ירושה וישיבה ועוד שכבר הקישם לשלשה הערים אשר הבדיל מעבר הירדן מזרחה שהובדלו אחר ירושה וישיבה:

פסוק טו
לבני ישראל ולגר בתוככם. למדנו שהגר והתושב גולה אם הרג ישראל בשגגה והנה התושב הוא העומד בארץ ישראל שכבר קבל שלא לעבוד עבודה זרה עי העובד עבודה זרה לא הותר לנו לשבת בארצינו שנאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי:

פסוק טז
ואם בכלי ברזל הכהו. רוצה ללומר שכיון להכותו והכהו בכלי ברזל באופן שמת מהמכה ההוא רוצח הוא מות יומת הרוצח. והנה לא התנה בכלי ברזל שיהיה בו כדי להמית כי דרך כלי ברזל בסתם שיש בו כדי להמית:

פסוק יז
ואם באבן יד. התנה באבן שיהיה בה מלא יד כי בזולת זה אין בה כדי להמית ועם כל זה התנה אשר ימות בה שאם אין בה כדי להמית ומת אינו חייב מיתה וראוי ג"כ שיתבאר מזה כי מתנאי זה העניין הוא שיהיה המקו' אשר נתכוון בו להכותו בו ראוי שימות בו האדם כשיוכה בו בזה האבן כי כל זה נכלל באמרו אשר ימות בה:

פסוק יח
או בכלי עץ יד וגומר. למדנו מזה שאעפ"י שאין מדרך העץ להמית כמו הברזל והאבן הנה אם יש בהם כדי להמית במקום שהכהו בו ומת הנה הרוצח חייב מיתה והנה אין מתנאי התחייב הרוצח מיתה שיהיה כי הברזל או העץ שהכה בו כי הכונה הוא שיהיה בו כדי להמית היה שיהיה כלי או שלא יהיה כלי אך דברה התורה בהוה ויור' על זה עצם זה העניין עם שכבר אמר אחר זה או השליך עליו בצריה וימות ולא התנה שיהיה כלי מה שהשליך עליו אפילו היה חתכת ברזל או חתכת עץ ובכלל הנה הוא מבואר מהענין בעצמו כי התורה לא דקדקה אלא שיהיה בו כדי להמית איזה דבר שיהיה שהמיתו בו הוא חייב מיתה:

פסוק יט
גואל הדם הוא ימית את הרוצח. מגיד שמצוה ביד הגואל הדם להמיתו אחר שנתברר זה ונגמר הדין שהוא חייב מיתה כמו שאמר אחר זה:

פסוק כ
ואם בשנאה יהדפנו. מגיד שאע"פ שלא הכהו אבל דחפו מראש הגג בדרך שיהיה בנפילתו מהמקום ההו' עד המקום שיפול כדי להמית או השליך עליו אי זה דבר בכונה הכותו ולהמיתו ומת והיה בו כדי להמית אעפ"י שאין הרוצח מחזיק בידו מה שהוכה בו הנה הוא חייב מיתה ומצוה ביד גואל הדם להמיתו אחר עמדו לפני העד' למשפטו. וראוי שיתבאר מזה שאם כפתו לפני ארי או סבב מיתתו בזה האופן שאינו חייב מיתה בידי אדם כי כל המשלי' שזכרה התורה כלם מסכימים שההמת' הוא בעצמות מהרוצח:

פסוק כב

ואם בפתע בלא איבה הדפו וגומ'. כיון שלא נתכוון להרע לו אע"פ שהמיתו בשוגג והעיד העניין שלא נתכוון לזה כי הוא לא היה לאויב לו ומבקש רעתו הנה יצילוהו עדת הדיינים מגואל הדם וישיבוהו אל עיר מקלטו אשר נס שמה תחלה להמלט מיד גואל הדם אשר שפטם על פי המשפטים האלה וברר אם הרג שוגג או מזיד.

וראוי שיתבאר מזה המקום שאם היה שונא לו אעפ"י שהרגו בלא צדיה אינו גולה ואינו גם כן נהרג כי מתנאי הנהרג שיהרג בצדיה וראוי גם כן שיתבאר שאם היה השופט שונא אותו אינו כשר לדין זה כי האויב מבקש רעת שכנגדו כמו שאמר והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו ועוד כי הוא אמר ושפטו והצילו. ולזה מחוייב שיהיה הדיין הראוי לשפוט ולהציל והשונא איננו ראוי שיציל כי לבקשו רעת השונא לא יוכל לראות לו זכות. ואפשר שלזה הענין גם כן סמך אמרו והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו אצל אמרו ושפטו העדה והצילו העדה וכבר יתבאר זה ממה שנזכר בגדר הדיינין בפרשת יתרו ולפי שאמר ושפטו העדה והצילו העדה למדנו שהוא מחוייב שיהיה מספר הדיינים באופן שיוכל להיות שם עדה מצלת ועדה שופטת ולפי שאין מכריעים בדיני נפשות אם לא היו המתחייבים יותר על המבכים שנים כאמרו לא תהיה אחרי רבים לרעות הנה יחוייב שיהיה מספר המחייבים י"ב כשהיה מספר המזכין י' ולזה יהיו הדיינים בזה האופן לפחות כ"ב ולפי שהבית דין אינו ראוי שיהיה שקול כי בהרבה ממחלקותיהם דנין על פי הרוב כמו שאמרה התורה אחרי רבים להטות הנה יחוייב שיהיה כל הפחות כ"ג וזו היא הנקראת סנהדרי קטנה. אמנם סנהדרי גדולה היה מספרם שבעים איש המו שמצאנו במשה שאמר לו השם יתעלה אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת וגומ'. והוא יה מופלא שבבית דין והיו שבעים ואחד:

פסוק כד

ושפטו העדה בין המכה ובין גואל הדם על המשפטים האלה. ואמר גם כן קודם זה ולא ימות הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט והוא מבואר שזאת העדה הוא עדת הדיינים:

פסוק כה

והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה. הנה דקדקה התורה להשיבו שם להוציא ממנו שם רע במה שנס שם תחילה כי אולי יחשבו בני העיר ההוא שכבר הרג מזיד ואחרי שובו שם יתברר להם שכבר הרג שוגג:

וישב בה עד מות הכהן הגדול וגו'. אין התנאי שיהיה משוח שהרי אמר אחר זה כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדול:

פסוק כו

ואם יצא יצא הרוצח את גבול עיר מקלטו וגומ'. מגיד שאם יצא חוץ לתחום העיר והוא אלפים אמה שזכר ומצאו שם גואל הדם והרגו אין לו דמי' כי התורה התחכמה להשקיט המיית לב גואל הדם שישב שם עד מות הכהן הגדול כי אז יתנחם גואל הדם על מיתת המת בראותו כי שר וגדול כמו הכהן הגדול מת:

פסוק כח

ישוב הרוצח אל ארץ אחזתו. למדו מזה רז"ל שאל ארץ אחזתו הוא שב ואינו שב לשררה שהיה בה והיה זה כן כי התורה אמרה במקומות אחרים ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשובו אך בזה המקום לא אמר אלא שישוב אל ארץ אחזתו מגיד שאינו שב לשררת משפחתו:

פסוק כט

בכל ארץ מושבותיכם. ר"ל בין בארץ בין בחוצה לארץ ינהגו דיני הרוצח בזה האופן:

פסוק ל

כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרוצח. למדנו מזה שאין הרוצח נהרג אלא ע"פ עדים ולפי שצריך גם כן שיהרוג בצדיה הוא מבואר שצריך התראה כדי שיוכלו העדים להבחין אם הוא שוגג או מזיד וזה כי אע"פ שיראוה פועל פעל הרציחה הנה לא ידעו עדין אם הוא מתכוון להרגו אם לא:

ועד אחד לא יענה בנפש למות. הרצון בו לפי מה שאחשוב הוא שאין הרוצח נהרג ע"פ עד אחד ולפי שהוצרך לומר אחד עם אמרו עד למדנו מזה שכל מקום שאמרה התורה עד סתם רוצה בו עדות שלם והוא שני עדים כי העדות לא יהיה בפחות משנים ואם היה הרצון בזה מה שאמרנו הנה לא יהיה בכאן אזהרה לעד. והנראה יותר שהיה זה המאמר אזהרה לעד שלא יענה בנפש למות וזה אמנם יהיה בלמדו חובה לפני הדיינים על הרוצח כי עדותו כשלא יאמר יותר מהשעור ההוא לא יהיה למות אך הגדת מה שקרה אמנם דבר הדיינין בחתכם הדין כנגד הרוצח הוא למות או בטענם עליו טענת חובת ללמד שהדין נותן שנגמר דינו למיתה ומזה המקום למדנו שיש לעדים ללמד זכות על הרוצח כי התורה לא מנעה להם אלא שלא ילמדו עליו חובה ואל זה הביאור נטו רז"ל בזה הפסוק והנ' היה זה כן כי הדיין צריך שיהיה מצד עצמו שיהי' באופן שיטה לזכות כמו שיטה לחובה ודבר זה בלתי אפשר בעוד שראה פעל הרציחה ולא תקחו כפר לנפש רוצח וגומר. אע"פ שאמר במי שחייב בידי שמים אם כפר יושת עליו ללמד שנותן כפר ומתכפר לו ביאר בזה המקום שמי שהוא רשע למות לא יוקח ממנו והוזהרנו שלא נקחהו ממנו ומזה המקום יש ללמוד שאם אינו חייב מיתה בידי אדם נותן כפר ומתכפר

לו כאלו תאמר אם כפתו לפני ארי או שסה בו את הכלב והוא שלא יהיה חייב גלות בעיר מקלט כי אז ג"כ הוהרנו שלא לקחת כפר לפטרו מהגלות והוא אמרו ולא תקחו כופר לנוס אל עיר מקלטו וגו':

פסוק לג

ולא תחניפו את הארץ וגו'. ר"ל ולא תרשיעו את אנשי הארץ כי בראות' כי בעד כפר יפטרו מהרציחה יקל להם דבר ההריגה:

כי הדם הוא יחניף את הארץ. ר"ל כי שפיכת הדם ירשיע את עם הארץ בראותם שלא תוקח נקמה ממנו והנה אין דרך שיכופר לארץ עון הדם אשר שופך כי אם בדם שופכו ר"ל כשיהרג על רציחתו ולולא זה יהיה החטא על כל אנשי הארץ וכאלו הזהיר בזה שלא יכבשו העדים עדותם במה שראו מהרציחה ובזה המאמר ביאר גם כן שאם נמצא חלל באדמה וערפו שם את העגלה באופן הנזכר בפרשת שופטים ואחר כך נודע מי הכהו הנה לא כופר לארץ את דבר הדם אם לא בדם שופכו כי אולי יחשוב חושב שתשלם הכפרה עם עריפת העגלה כיון שלא נודע מי הכהו בעת עריפתה:

פסוק לד

ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים וגו'. מגיד שהרציחה מטמא' את הארץ לזה היא גורמת שלא ישכון שם הש' יתעלה אשר השרה שכינתו ודבקה השגחתו בעם עליה ודי זה עונש לכלל העם ולזה ראוי שישתדלו בחזקת היד לבער שופכי הדם הנקי לפי משפטי התורה:

פרק לו

פסוק א

והנה אחר זה זכר שכבר קרבו ראשי האבות למשפחת בני גלעד בן מכיר בן מנשה על דבר הנחלה שגזר השם יתעלה שתתן לבנות צלפחד באופן שקדם אשר נגרעה מנחלת החולקים עמהם כמו שביארנו והנה בקשו שלא תהיינה לנשים למטה אחד וידמה שכבר רצו בזה שלא תהיינה למשפחה אחרת כי המטה או השבט יאמר על המשפחה וזה שאם היה רצונם שלא ינשאו לזות בני השבט הנה עדיין ישאר התרעומת שהיו מתרעמים והוא שכבר תהיה נחלתם נוספת על נחלת המשפחה ההיא מה שגרע מנחלתן בירושת הארץ כי הם יירשו יחד עמהם כאלו היתה הירושה לחפר ואולם כאשר תהיינה לנשים לבני דודיהן לא תצא נחלת חפר מבניו וכן היה מוסכם מהש' יתעלה כמו ששאלו כהוגן והנה הוגבל זה העניין אז לכל בת יורשת נחלה שתגרע נחלתה מהנחלה הבא' לקרוביה לפי פקודיהם שתהיה לאשה לאחד ממשפחת מטה אביה ולזה לא נהג זה הדין כי אם בעת ההיא כי אחר זה לא יקרה בבת יורשת נחלה שתגרע נחלתם מנחלת היורשים עמה

וזה מבואר מאד. ואם יהיה היובל לבני ישראל וגו'. אמר זה כי לא יהיה פלא אם נגרע נחלתן ממשפחת אביהן כי זה יקרה גם בנחלת האדם בעצמו שימכרנה לאחר שאינה משפחתו אלא שהנחלה ההיא תשוב לבעליה ביובל אך זאת לא תשוב ביובל ולזה יתבאר אז שזאת הנחלה היא נגרעת מנחלת משפחת אביהן:

פסוק ז

ממטה אל מטה אחר. ר"ל ממשפחה אל משפחה וכן ממטה למטה אחר והעד שהרצון במטה בזה המקום הוא משפחה הוא מה שאמר ותהי נחלתם על מטה משפחת אביהן:

פסוק יג

אלה המשפטים והמצות וגומ'. הנה המצות הם מה שצוה אותם לאבד ע"ז ובניינה ועובדיה אשר בארץ כנען ולשבת בארץ ולהתנחל אותה בגורל לגבולותיה אשר הגביל בכל הרוחות ושינחילום הארץ אלעזר הכהן יהושע בן נון ועשרה נשיאים נקובים בשמו' לתשעה המטות וחצי המטה ושיתנו ללוי ערים לשבת ומגרשיהם לפי השיעור שהגבילה התורה והבדלת ו' ערי מקלט והנשא כל בת יורשת נחלה למשפחת מי שנגרע נחלתם מנחלתו ואמנם המשפטים הם משפטי פרשת רוצח באמרו ושפטו העדה וגו' על המשפטים האלה ובכאן נשלם הביאור שיצטרך אל ביאור בזאת הפרשה:

דברים

פרק א

פסוק א

במדבר בערבה מול סוף. ראוי שלא יעלם ממנו שאי אפשר שתהיה הכוונ' בזה שדבר משה אל כל ישראל אלו הדברים באלו המקומות שזכר בהם הפסוק וזה כי כבר זכר אחר זה שאלה הדברים דבר משה בשנת הארבעי' בעשתי עשר חדש באחד לחדש אחרי הכותו את סיחון ועוג והנה היו אז ישראל בערבות מואב כמו שנזכר במה שקדם ולזה הוא מחוייב שיהיה הרצון שכבר דבר משה אל כל ישראל אלה הדברים והמקרי' שארעו להם באלו המקומו' כדי שיקבלו תוכחת וזה מבואר מהספורים שספר משה בזה הספר ולזה יהיה הרצון בזה אלה הדברים אשר דבר מה אל כל ישראל שקרו להם בעבר הירדן במדבר בערבה והוא מדבר שמרו פי יי' יתע' עצבו את רוח קדשו בכמה מקומות אלא שכפל הענין במלות שונות:

מול סוף. שם מרו ועצבו את רוח קדשו כאמרו וימרו על ים בים סוף:

בין פארן. ידוע כי במדבר פארן היו כשהיה דבר המרגלים אשר בו מרי עצום:

ובין תופל. אחשוב שרמז בזה למה שעשו ישראל בשטים שנו ונצמדו לבעל פעור שהוא דבר בלי טעם רצוני לומר זאת הע"ז כי השכל מעיד בקלות על מומה והנה התפל הוא דבר שאין לו טעם. ואפשר שיהיה תופל שם כלל למשכן היה רחב השטים חלק ממנו:
ולבן. הוא לבנה ואחשוב ששם היה מחלוקת קרח ושאר מה שחטאו ישראל אז אשר בא זכרו בפרשת קרח ולזה המשיך אליו זכרון החטא שחטאו בחצרות אהרן ומרי' מצד דברם במשה ולזה אמרו בזה הספר זכור את אשר עשה יי' למרים בדרך בצאתכם ממצרי':
ודי זהב. גנה אותם על הספקתם הזהב במעשה העגל עם מה שהשתדל אהרן למנוע זה כמו שבארנו בפרשת כי תשא ולזה שאל שיתפרקו הנזמים אשר באזני נשיהם בניהם ובנותיהם אשר היה בו מהקושי העצום ועם כל זה מחרו להתפרק הנזמים אשר באזני נשיהם ובנותיהם ולזה גנה אותם משה על זה כי כבר נתב' ממנו עוצם תשוקתם לע"ז. ואפשר שנאמ' כי באומרו לבן הורה על תלונותיהם על המן שהיה כזרע גד לבן. והביאור הראשון נראה לנו יותר וכן אפשר שנאמ' כי באמרו ודי זהב הורה על שכבר נתרעמו מזולת סבה תביאם אל זה כי היה להם ספקם מזהב לקנות בו כל הקנינים שירצו כי כבר היה יי' יתעלה עמהם והוא ספק צרכם במדבר כל ימי עמדם שם:

פסוק ב

אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע. ר"ל כי במהלך אחד עשר יום שהיה מחורב עד קדש ברנע כשילכו דרך הר שעיר קרו להם כל אלו המקרים הרעים שזכר משה:

פסוק ג

ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש. אין הרצון בזה שיהיה אז דברי משה אלה הדברים אל כל ישראל כי אז מת אהרן כמו שנזכר בפרשת מסעי. ואחר מיתתו היתה מלחמת מדין ואחריה מלחמת סיחון ואחריה מלחמת עוג. ולא יתכן שיהיה זה כלו ביום שמת אהרן ולזה הוא מבואר שהרצון בזה שבארבעים שנה לצאת בני ישרשאל בעשתי עשר חדש באחד לחדש הגיעו לצאת מקדש ובאו אז להר ההר ושם מת אהרן ביום ההוא כמו שנזכר בפרשת מסעי הנה מפני חטאיהם נתארך להם הזמן באלה המסעות עד שלא הלכו כי אם מהלך אחד עשר יום בכל זה הזמן:
דבר משה אל כל ישר' ככל אשר צוה יי' אתו אליהם. אמר זה שלא יחשוב חושב שאלה הדברים אשר דבר משה לישראל הנזכרים באלה הדברים אמרם משה מפי עצמו לפי שלא נאמר בהם וידבר יי' אל משה ויאמר יי' אל משה כי כל אלו הדברים אמרם משה

מפי הגבורה להוכיח ישראל ולהוסיף ביאור על דברי התורה ולהשלים המצוות בה כמו שאמר אחר זה:

פסוק ה

בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת. והנה זכר שאלה הדברים כלם אמרם משה אחרי מלחמת סיחון ועוג להעיר להם כי עונותיהם הטו עד שלא נכנסו לארץ תכף צאתם ממצרי' כי מעת שנבדלו מהחטאי' נצחו אלו המלכים החזקים עם היותם יושבים בערים בצורות וזכר כי יי' יתעלה אמר להם בחורב שלא יתעכבו עוד בהר חורב אך יסעו להם לבא לרשת ארץ ישראל בכללה כאשר נשבע לאבות ולהישיר עוד לזה השתדל משה שיהיו שופטים רבים על העם כמו שיעץ לו יתרו והסכים לו השם יתעלה כדי שינהיגו כלם כלל ישראל בהנהגה הראויה לפי משפטי התורה כי בזה יהיו יותר ראויים לירושת הארץ והנה מנה אותם קצתם בשררה גדולה עד שיהיו שרי אלפים לסבה שזכרנו בפרשת יתרו וקצתם שם שרי מאות וקצתם שרי חמשים וקצתם שרי עשרות והנה צוה אותם משה להתנהג בדרכי התורה בענין המשפט לא יטו ממנה. וצוה גם כן ישראל כל הדברים אשר ראוי להם לעשות כדי שתדבק בהם ההשגחה האלהית ויהיו יותר מוכנים לירושת הארץ. ואחר זה כשרצה הש' יתעלה להנחילם הארץ סבבו ישראל לשלח שם מרגלי' ושלחם שם משה לבקשת ישראל אחר שנמלך בזה בשם יתעלה כי הוא צוהו לשלח שם מרגלים כמו שנזכר בפרשת שלח לך ובחירת ישראל הרעה סבבה שנתאחרו אחר זה במדבר כל זה הזמן הארוך כי לא בטחו בשם יתעלה עם רוב הנפלאות שהראה להם במצרים ועל הים ובמדבר הנה זהו כלל הדברים האלה בקצרה:

פסוק טז

שמוע בן אחיכם. ר"ל שישמעו הריב בין אחיהם והם הטוען והנטען הישראלי' כדי שיעמדו על אמתת הדבר קודם שפטם ומזה המקום יתבאר שאין ראוי שישמעו דברי הריב אלא בין אחיהם אך לא ישמעו אחד מהם קודם בא חבירו כי זה אולי יביאם לשפוט שלא כדין כי צדיק הראשון בריבו ולא יצא הדיין מהאמנת מה שספר אליו הראשון כי אם בקושי עצום:

ושפטתם צדק. בין איש ובין אחיו ובין גרו הוא מבואר שהוא הדין לאשה אך לפי שאין הנשים באות לדין כי אם על המעט לא זכר האשה ואולם הקטן לא ישפטו אותו שאין לו דעת לסדר טענותיו והתורה אמרה שמוע בין אחיכם:

ובין גירו. ביאר שהוא הדין לגר צדק שנתגייר וקבל עליו לקיים כל התורה כי הוא כמו אחינו:

פסוק יז

לא תכירו פנים במשפט. למדנו מזה שאין ראוי לדיין לכבד אחד מהבעלי דינין בעניין שמיעת הדין יותר מחבירו כי זה אולי יביא לעות הדין ולזה אמר כקטן כגדול תשמעון: **לא תגורו מפני איש**. הוזהר הדיין שלא יטה משפטו מפני יראתם מהבעל דין שמא יזיקהו:

והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתיו. הנה יקריבו הדבר הקשה למשה שלא נתבאר דינו בתורה והוא יבאר להם דינו מפי הגבורה לפרוש להם על פי יי':

פסוק יט

ונסע מהר חורב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא. באר בזה מה שהיה להם לבטוח בעבורו בשם יתעלה בירושת הארץ כי הוא הוליכם בכל המדבר הגדול והנורא ההוא ולא חסרו בו דבר כי הוא הוציא להם דבש מסלע ושמן מחלמיש צור ועם כל זה לא היה האמנתם בו ולא שמעו ורצו לשלח שם מרגלים ואולי יספק מספק ויאמר איך אמר משה רבינו עליו השלום שהם אמרו לו נשלחה אנשי' לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וכבר נתבאר בפרשת שלח לך שהשם יתעלה צוה זה למשה אלא שהתר זה הספק הוא ממה שיקל וזה כי מה שהיה סתום שם ביאר בזה המקום והנה התחלתה היתה מישראל והסכים השם יתעלה לעשות בקשתם כי לא היה בשלוח מרגלים מרי ולא היה ראוי גם כן שימשך ממנו מרי כי כבר ראו ישראל עוצם גבורת השם יתעלה לעשות כל אשר יחפוץ והנה המרי שנמשך ממנו היה מפני בחירת ישראל הרעה ולזה אמר משה ויטב הדבר בעיני כי לא היה מעניני שום מרי מצד עצמותו ושאם היה בו מרי לא היה השם יתעלה מסכים בו והנה זכר שהמרגלים השיבו דבר ואמרו כי טובה הארץ אשר יי' נותן להם ולא זכר בזה המקום שאר הדברים שאמרו קצתם להניא לב ישראל מההסכמה לעלות להלחם עמהם כי לא שולחו על אותם הדברים ולא היה לישראל להאמינם בזה כי עיניהם ראו גבורת השם ומופתיו הנפלאים שהתמידו להם ולזה אמר להם משה כי הם מרו את פי יי' כאשר לא אב לעלות כי איך שיהיה חוזק העם ההוא וחוזק המקומות שהיה יושב בהם היה להם לבטוח כי יד יי' יתעלה לא תקצר:

פסוק כז

ותרגנו באהליכם. היו מתקוטטים עם עצמם והיו אומרים אלו הדברים הקשים להניא לב כל בני ביתם ואומר לכם לא תערצון ולא תיראון מהם וגו'. הנה זכר להם משה רבוי הנפלאות שעשה יי' יתע' במצרים ובמדבר שם נשאם וכלכלם כאשר ישא איש את בנו והנהיג אותם שם בעמו' אש לילה ובענן יום לבקש להם מנוחה והיא ירושת הארץ כאומרו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה:

פסוק לד

וישמע יי' את קול דבריכם ויקצוף וגו' זולתי כלב בן יפונה הוא יראנה. הנה לא זכר עמו יהושע אע"פ שהיה דבר השם יתעלה שלא ישאר מה זולתי כלב בן יפונה ויהושע בן נון לפי שהיה לכל אחד מהם דבר ייחדהו והו' כי לכלב אמר יי' יתע' לתת את הארץ אשר דרך בה והוא חברון וליהושע אמר יי' יתעלה שהוא ינחיל הארץ לישראל. ולזה הוא מבואר שגם הוא יחיה מהאנשים ההם התרים את הארץ:

פסוק לז

גם בי התאנף יי' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם. הנה זכר זה בזה המקום ואף עלפי שהיה מפני דבר מי מריבה לפי שהוצרך להזכיר כי יהושע ינחיל הארץ לישראל וכבר ביארנו בפרשת פרה איך היה זה בסיבת ישראל והיה על צד העונש להם כמו שזכרנו שם:

פסוק מא

והנה זכר זה כי בשמעם זאת הגזרה הקשה מיי' יתע' נראו ממנה גם כן קצת קצף במגפה והוא מות מוציאי דבה תכף במגפה לפני יי' כמו שנזכר בפרשת שלח לך אז נתחרטו כאשר לא האמינו בשם יתע' והסכימו לעלות ולהלחם עם האמורי היושב בהר ושלח להם יי' יתעלה שלא ילחמו עמהם כי השגחתו אינה דבוקה בהם מצד עוצם מרים והם מרו שנית את פי יי' ועלו להלחם עם האמוריים אשר שם בהר ורדפו ישראל והכום בשעיר עד חרמה:

פסוק מה

ותשובו ותבכו לפני יי'. הנה מפני שזה הטוב לא היה ראוי לישר' אז אם לא מצד הדבק בהם ההשגחה הפרטית מהשם יתעלה והסירוה במרים לא הועיל להם בכותם לפני יי' להושיבה להם ולבטל הגזר' שגזר עליהם תחת מרים בדבר מהמרגלים עם שהש' יתעלה רצה ליסרם כדי שיקבלו מוסר לעתיד לטוב להם ולזה לא הסכים לבטל הגזרה הזאת בשום פנים:

פרק ב

פסוק ג

רב לכם סוב את ההר הזה וגו'. אמר זה כי אולי יחשוב חושב שעד סוף שנת הארבעים לא יתחילו להשתדל בירושת הארץ ולזה זכר יכ אף על פי שלא נשלמה השנה ההיא כיון שמתו כל האנשים שנגזרה עליהם הגזרה שלא יכנסו לארץ הנה רצה השם יתע' שיתחילו להשתדל בזה.

פסוק ה

והנה זכר כי השם יתעלה צוה לישראל שלא יתגרו למלחמה בבני עשו כי השם יתעלה לא יתן להם מארצם עד מדרך כף רגל ולזה לא יהיו נעזרים במלחמה ההיא מהשם יתעלה והנה אמר כי הם ייראו מאד מישראל להעיר אותם שאם לא יתנו אותם לעבר בגבולם בסב' יראתם מהם הנה עם כל זה ישמרו להלחם עמהם:

כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר. הרצון בזה מפאת ההשגחה הכוללת אשר תמשך מהשם יתעלה מאומה אומה וצוה אותם שאם יעברו בו יקנו מאתם אוכל ומים לשתות ולא יקחו דבר בחזקה וכן מצאנו שעשו ישראל כי שלחו למלך אדום שיניחם לעבור בארצו ואמרו לו שאם ישתו מימיו יתנו מכרם וכאשר לא רצה זה מלך אדום נטו מגבולו כמו שנזכר בפרשת פרה:

פסוק ז

כי יי' אלהיך ברכך וגו'. ולזה אין לך לחוש אם תפזר מכספך מעט לתת לבני עשו באוכל ומים שתקנה מהם:

פסוק ט

אל תצר את מואב. הנה הסבה בזה היא הסבה בעינה שזכרנו בדבר בני עשו והנה צוה להם שלא ישימום במצור ולא יתגרו בם מלחמה וכן מנע זה מבני עמון וזכר שהמואבי' ירשו את ארצם מהאימים כי כן רצה יי' יתעלה מפאת ההשגחה הכוללת:

פסוק יב

כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו. ר"ל ארץ סיחון ועוג ושאר המקומות אשר כבשו או שנתן הארץ ההיא יי' להם מצד השגחה הפרטית ולזה אמר בזה המקום אשר נתן יי' להם מה שלא אמר כן בירושת שעיר ומואב וירושת בני עמון והכפתורים להעיר על ההבדל בין ירושת הארץ לישראל ובין ירושת האומות כי הם היו מסודרו' מהשם יתעלה מפאת ההשגחה הכוללת וירושת ארץ ישראל מפאת ההשגחה הפרטית בזה המאמר אמר משה אחרי הכותו את סיחון ועוד כמו שנזכר בראש זאת הפרשה:

פסוק יד

שלשים ושמנה שנה עד תום כל הדור. ידוע כי שלוח המרגלים היה בשנה השנית לצאת בני ישראל ממצרים וכבר עבר מהשנה השנית קצתה כי היו ימי בכורי ענבים בעבור המרגלים בארץ ולזה לא נשארו עד ארבעים שנה פחות מה שנשאר מעת עבר' נחל זרד עד חש אחד אחר מות משה כי אם ל"ח שנה וקצת חדשי':

פסוק טו

וגם יד יי' היתה בה להומם וגומ'. הנה זכר שאעפ"י שהאריך להם הזמן עד סוף מ' שנה כדי שלא ימותו בלא עתם הנה סביב בא הזמן ההוא מהר יי' יתעלה להמית הנשארים

קודם זה מעט כדי שיתחילו ישראל לרשת את הארץ אשר מעבר לירדן על יד משה לולי חטא העם כמו שזכרנו בפרשת פרה:

פסוק יט

אל תצורם ואל תתגר בם מלחמה. בל זה מבואר ממה שזכרנו בירושת מואב והנה המשיל ירושת בני עמון זאת הארץ אשר היה בה לירושת בני שעיר ולירושת הכפתורים כי כל אלו ההצלות הם מסוג אחד כי כולם היו מפאת ההשגחה הכוללת:

פסוק כד

סעו ועברו את נחל ארנון. הוא היה התחלת גבול בסיחון כמו שנתבאר בפרשת פרה: **ראה נתתי בידך את סיחון וגו'**. אין ראוי לספק איך שלח לו מש דברי שלום והשם יתעלה צוהו שיתגר בם מלחמה וזה כי הוא מבואר באופן כולל ממה שנזכר בפרשת שופטים כי גם ארץ כנען צוה השם יתעלה שכאשר יקרבו אל עיר להלחם עליה יקראו אליה לשלום ולזה הוא מבואר שרצון השם יתעלה היה שיקראו לו לשלום תחלה ולולי זה לא עשה משה ככה והנה זכר כי השם יתעלה הקשה רוחו ואמץ את לבבו לבלתי תתם לעבור בגבולו למען תתו ביד ישראל ולא היה בזה עול בחק השם יתעלה כמו שביאר בהקשת השם יתעלה את לב פרעה בפרת וארא. ורגזו וחלו מפניך הוא מעניין יראה כטעם רגזו ואל תחטאו חדלו רוגז:

פסוק כט

כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר. לפי שידענו שהוא לא אבה לתת ישראל עבור בגבולו למדנו מזה גם כן שהמואבים היושבים בער לא נתנום עבור בגבולם ומזה גם כן יתבא' שאמרו אכלה ער מואב ר"ל העם שיה יושב בה אז כמו שתרגם אנקלוס כי ער נשארה למואב כמו שיתבאר בה המקום ולזה יתבאר כי הדברים הקודמים לזה שלח לסיחון אך לא שלח לא זה המאמר ר"ל אמרו כאשר עשו לי בני עשו וגו'. והנה הרצון בו שכמו שעשו לי בני עשו והמואבים שלא נתנוני לעבור בגבולם עד אשר אעבור את הירדן כי לא שאלתי מהם כי אם דריסת הרגל לא אבה סיחון מלך חשבון העבירנו בו ותהיה וי"ו מולא אבה ללא עניין וכמוהו רבים או הרצון באמרו ולא אבה הנה לא אבה:

פסוק לז

רק אל ארץ בני עמון לא קרבת. כבר בארנו הסיבה בזה בפרשת פרה באמרו כי עז גבול בני עמון והאריך בכאן בעד מלחמות עוג לזכור הפרטים כי היה בענינה פלא עצום כי היו במלכותו ששים עיירות בצורות חומה גבוהה דלתים ובריח לבד מהעיירו' הבלתי מוקפות חומה שהיו הרבה מאוד וכבשום כולם בזמן קצר מאד כי משה לא יה אחרי

אהרן כי אם חדש א' ובחלק קטן ממנו נעשה זה לפי מה שיתבאר מהדברים הרבים שעשה משה בזה הזמן:

פרק ג

פסוק ט

צידוני' יקראו לחרמן שריון. הנה דקדקה התורה בכל זה להוסיף אמות בזה הספור:

פסוק יא

הנה ערשו ערש ברזל. לכבדותו מצד כובד גופו נצטרך לנשאו במשכבו ערש ברזל תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה באמת איש. הנכון לפי הפשט כמו שזכר הרב המורה והוא מבואר כי אמרו באמת איש ירצה בו באמת האנשים והיא האמה הנהוגה שהיא אמת איש בינוני ולזה יהיה גובה עוג כמו שש אמות בינוניות או שבע או יותר מעט לפני הנהוג מאורך המטה יותר מאורך השוכב בה ואולם לרז"ל בזה המאמר על צד ההפלגה והגוזמא ויש לו פנים זולת מה שיובן ממנו להמון כמו שבארנו בביאורנו במסכת ברכות על מה שאמרו רז"ל עקר טורא בת תלתא פרסי:

פסוק טז

ועד נחל ארנון תוך הנחל וגבול. ר"ל שכבר נתן לו תוך הנחל שהוא גבול סיחון כי ארנון הוא גבול מאוב ועד יבוק הנחל גבול בני עמון הנה היה שם הנחל יבוק כאמרו ויעבר את מעבר יבק והיה הנחל ההוא גבול בני עמון:

פסוק יח

ואצוה אתכם בעת ההיא לאמור. לפי שהיו דבריו אל כל ישראל שהיו חלק מהם הראובני והגדי וחצי שבט המנשי הוצרך לדבר בשני השבטים וחצי לנוכח כי להם היה מדבר והנה הנשאר עד סוף הפרשה הוא מבואר:

פסוק כג

ואתחנן אל יי' בעת ההיא עד אז יבדיל משה. ענין התחנה הוא בקשה ותפילה:

פסוק כד

אתה החלות להראות את עבדך וגומ'. אמר החלות להעיר כי מה שהשיג מזה הוא שעור מעטי ביחס אל גודל השם יתעלה ועוצם ידו וכאלו הוא התחלה לבד לראיית אלו הדברים שזכר כי יותר ויותר לאין שעור יוכל השם יתעלה לעשות מהנפלאות:

אשר מי אל בשמים ובארץ. אחשוב כי מלת מי מושכת עצמה ואחרת עמה והרצון בזה אשר מי בשמים ובארץ ומי אל אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך וביאור זה מי הוא זולתך שיהיה מנהיג השמים והארץ בכללות כי אתה לבדך הוא אלוהי השמים ואלהי הארץ כמו שאמ' אברהם וזה כי המלאכים יש להם הנהנה חלקית בשמים ובארץ אך

ההנהגה הכוללת בהם הוא לשם יתעלה לבדו כמו שביארנו בחמישי מספר מ"י ומי אשר יעשה כמעשך וכגבורותיך כי המלאכים המניעים הגלגלים יעשו המסודר בהם לבד ולא ישנו את תפקיד' אך השם ית' עשה כל מה שירצה וישנה לפעמים הסדור המסודר מהמלאכי' ההם והוא גם כן עשאם כולם אחר שלא היו כמו שנזכר בפרש' בראשית ומאתו יסודרו כלל כל המעשים. או ירצה בזה מי באלהים בשמי' ובארץ והם המלאכים שיש להם הנהגה מה בשמי' ובארץ המניעים הגלגלים שיוכל לעשו' כמעשיך ובגבורותך וזה שהם לא יוכלו לעשו' כמעשיך כי מעשיך בהנהגת כלל העולם ומעשיהם הם בחלק מה ממנו ולא יוכלו לעשות בגבורותיך במה שתשתנה הסדורים המתחייבים מהם בעשותך הנפלאות והם לא ישנו את תפקידם. ואם באלו שהם היותר נכבדים לא יהיה שישוה לך בזה כ"ש שלא ימצא זה במי שלמטה מהם:

פסוק כה

אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן. ביאר בזה שארץ ישראל טובה מכל הארצות ועניין הטוב אשר בה הוא יתרון הכנה אל שישפע בה השפע האלהי כמו שזכרנו בפרשת שלח לך. ולזה יהיה חושק משה לראות הארץ להוסיף לו שלמות על שלמותו בנבואה ובחכמה:

ההר הטוב הזה והלבנון. ידוע כי יער הלבנון היה בהר המוריה ושם היה בית המקדש והנה העי' בזה שזה המקום הוא היותר הנכון שבארץ ישראל ולזה אמר יעקב עליו אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים. להורות על יתרון הכנת זה המקום אל שישפע בו השפע האלהי ולזה אמר דוד ולציון יאמר איש ואיש יולד בה והוא יכוננה עליון:

פסוק כו

ויתעבר יי' בי למענכם. כבר ביארנו בפרשת פרה איך היתה הגזרה הזאת על משה בעון ישראל. ויאמר יי' אלי רב לך. ר"ל רב לך חכמה ושפע נבואה במה שהשגת עד שלא יהוה נביא אחר כמך ולזה אין צורך לך לבא בארץ לזאת הסבה כי כבר זכית באלה המעלות למה שלא זכה אחר:

פסוק כז

עלה ראש הפסגה. כי מה שחשקת לראות את הארץ מצד ידיעתך פריה וטובה הנה תוכל לראותה מראש הפסגה כשתעיין שם לפאת מערב ולפאת צפון ולפאת דרום ולפאת מזרח:

פסוק כח

וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו וגו'. הצואות הם איך יתנהג יהושע במה שיעשהו בהנחילו הארץ לישראל והחזוק והאמוץ ההוא הוא שלא ייראו מהמלכיות ההם ושיתחזק ללכת בדרכי התורה:

פסוק כט

ונשב בגאי מול בית פעור. ר"ל שאז ישכנו בגאי מול בית פעור כשהיה זה והנה זכר זה בעבור מי שיספר אחר זה מענין לכת ישראל אחרי בעל פעור:

פרק ד

פסוק א

ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים. הנה החקים מה שאין טעמם מבואר והמשפטים מה שהדין נותן והשכל ישפטהו:

למען תחיון ובאתם וירישתם. מגיד שהתועלת בשמיעת אל החקים ואל המשפטים שצוה השם יתעלה הוא השגת החיים האמתיים ראשונה ובעצמות ואולם בשנית ימשך מהתועלת שירשו הארץ:

פסוק ב

לא תוסיפו מן הדבר אשר אנוכי מצוה אתכם. הזהיר בזה המקום שלא להוסיף דבר על מצות התורה ושלא לגרוע מהם כדי שישמרו מצות התורה בכללם ולזה הוא מבואר שההוספת במצות שיהיה תכלית לשמור מצות התורה לא נמנעה וההוספה במצות שיהיה תכלית לשמור מצות התורה לא נמנעה וההוספת שתכליתה אין לשמור מצות התורה לא נמנעה וכן הענין בגרעון משל ההוספה שאינה לשמור מצות התורה אך להפך כי התורה התירה בעילת אשת יפת תואר אשר ישבנה במלחמה בתנאים שנזכרו בפרשת כי תצא ואם יוסיפו על זאת המצוה ויעשו זה הדין ביפת תואר שלא ישבנה במלחמה הנה זאת ההוספה הוא כנגד כונת התורה וכן אם לוקחו על ארבעה מינים שבלולב מין או מינין אחרים כי אז תפסד כונת התורה. וכן אם חדשו מצוה יש בה קצת הריסת כונת התורה משל ההוספה שהיא לשמור כונת התורה הגדרים שהוסיפו חכמים כמו אמירה לגוי בשבת שהוא שבות ושלא להכין בי"ט להאכיל את הגוי ומה שידמה לזה ויש ג"כ שם קצת מצו' מדרבנן כמו נר חנוכה וקריאת מגלה והכונה בזה ההמשך לכונת התורה שהשתדלה במקומות רבים לפרסם הניסים להוסיף אמונה בשם יתעלה משל הגרעון שאינו לשמור כונת התורה כאלו תאמר שגרעו ממצות יבום וחליצה ויתקנו שאם לא יחפוץ ליבם תהיה אשת המת מותרת לאחר בלא חליצה או שיגרעו כל זאת המצוה בכללה והנה ירבו המשלים על זה משל הגרעון שהוא לשמור כונת התורה שאם יתקנו

שתהיה מצות חליצה קודמת למצות יבום מפני ראותם שכונת היבום אינה לשם שמים במייבמים או אם יתקנו שיהיה אסור לבא על יפת תואר קודם שנתגיירה והוא מבואר שלא יוכלו לגרוע מצוה בכללה לשמור כונת התורה ולפי שהוא אפשר שיחשוב חושב שכבר תשלם כונת התורה בזולת המצוה התלויה בארץ אחר שאין נוהגות בכל מושבו' והתורה ראוי שתהיה השלמת התועלת למקיימים אותה באי זה מקום שיהיה הוסיף להזהיר על דבר המצות ההם כאמרו ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני יי' אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה והם הקרבנות והטמאות והטהרות ומתנות כהונה ולויה:

פסוק ג

עיניכם הרואות את כל אשר עשה יי' בבעל פעור. ירצה לפי מה שאחשוב שראוי לכם להיות זהירים מאד שלא לפרוץ ולצאת מכוונת התורה כי אתם ראיתם כי אשר היו מכם רודפים אחר הזנות עם בנות מואב שהיו עובדות בבעל פעור השמידו השם יתעלה מקרבך עד שכבר מתו כלם ואתם שהייתם דבקים ביי' ולא רדפתם אחר הזנות חיים כלכם היום לא נפקד איש מאשר לא נמשכו לזה הפועל המגונה וזה ממה שיורה שזה הענין לא היה במקרה כי לא יתכן מה שבקרי שיסכים בכמו זה הרבוי כי מה שבקרי הוא מעטי:

פסוק ה

ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים. כבר זכרנו הסבה למה הוצרך לשנות זה המאמר אשר נכללו בו המצו' התלויות בארץ:

פסוק ו

ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם. כבר ביארנו אופן החכמה אשר נשיג בעניין הטמאות והטהרות והקרבנות ומתנות כהונה ולויה מצד היותם בשעור שהוגבלו בו ולזה אמר כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים כי מאלו הדברים נעמוד על חכמת הנמצאות כמו שביארנו:

אשר ישמעון את כל החקים האלה. ר"ל אשר יבינו את דבר כל החקים האלה או ירצה בזה כי מי שישמור כל החקים האלה יכיר תכף אופן החכמה בהם מצד מה שהובדל הדבר בהם בקצת הדברים מקצת וכאלו תאמר שהיתה טמאת השרץ למטה מטומאת נבלת הבהמה וטמאת נבלת הבהמה למטה מטומאת נבלת האדם כי זה ממה שיביא להכיר כי בחכמה נפלאה סודר זה הנימוס התוריי:

פסוק ז

כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו. הרצון בזה כי הגוים מצד היותם תחת ההשגחה הכוללת לבד לא יהיו נעזרים מהשם יתעלה רק בטובות המסודרות מצד השגחה ההיא אבל ישראל שהם תחת ההשגחה הפרטית הם נעזרים בכל מה שיבקשו מהשם יתעלה וזהו אמרו בכל קראנו אליו רוצה לומר בכל מה שנשאל ממנו:

פסוק ח

ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים וגו'. אמנם אמר זה לפי שתורתנו השלמה היא מסודרת על צד היושר והחכמו' ולזה לא תכב' על מקיימ' כי עצם דברי ה' גוזר על ההמשך אחריהם ואין העניין כן בתורות שאר האומות ונימוסיהם שאינם מסודרים מהיושר והחכמה ויעמיסו עם זה על בני הנימוס דברי' יכבדו מאד כאמרו כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם:

פסוק ט

רק השמר לך ושמור נפשך מאד וגו'. הרצון בזה שישמרו נפשם שלא ישכחו מעמד הר סיני הנפלא אשר העיד על היות התורה מסודרת מהשם יתעלה כי כל העם ראו את הקולות ואת הלפידים ושאר המופתים שנעשו שם ולזה צוה אותם שיודיעו זה לבניהם דור אחר דור כי זאת היא פנה גדולה בענין התורה:

פסוק יב

קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול. הנה אמר זה להרחיק התמונה מהשם יתעלה כי אינו בעל גוף שתהיה לו תמונה ואותי צוה יי' בעת ההיא ללמד אתכם וגו'. הנה רמז בזה מה שנאמר שם למשה ואלה המשפטי' אשר תשים לפניהם ויתר המצות שנאמרו שם למשה אשר קצתם אינם נוהגות אלא בארץ:

פסוק טו

ונשמרתם מאד לנפשותיכם. רוצה לומר שתשמרו מזה בעבור נפשותיכם שיאבדו בזה החטא רצוני לומר אם תתנו תמונה לשם יתעלה:

פסוק טז

פן תשחיתון ועשיתם וגו' תמונת כל סמל. הוא כמו צלם תבנית זכר או נקבה ירצה לפי מה שאחשוב תבנית איש או אשה ואחר זה ירד מהדרגה וזכר תחלה הב"ח ההולך ואחר זכר תבנית המעופף ואחריו תבנית הדגה ושם רמש האדמה בין המעופף והדג לפי שהוא יותר פחות במציאותו מהמעופף ולזה תמצא ברבים מהם שהם מולידים ביצה בלתי שלמה כמו הענין בדגים:

פסוק יט

ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש וגומ'. רוצה לומר כי כשתראה ותתבונן בענין הכוכבים אשר ישפיע השם יתעלה באמצעותם הרבה מהנמצאות השפלות וסודרו מה' הרבה מהמקרים והמשיגים אשר יקרו לאומה אומה אולי תטעה ותתן להם אלהות או אחד מהם והשתחוית להם ועבדתם כמו שעשו הרבה מהקודמים והזכיר השמש תחלה כי פעולותיו יותר גלויות בענינים הקודמים והטבעים ואחריו היה הירח בזה הענין ואחריהם כוכבי לכת ושאר הכוכבים אחריהם והנה אמר כי זה עם שהוא טעות לכל האנשים אשר יתנו להם אלהות הוא טעות יותר נפלא לישראל וזה כי שאר האומות חלק להם השם יתעלה אלו הכוכבים ולזה אפשר להם לטעות לעשות אלוה מהכוהב המושל עליהם כאלו תאמר שעם כך תחת ממשלת כוכב פלוני ולפי הוראתו לטוב או לרע יהיה ענין האומה ההיא על הרוב ואין הענין כן בישראל כי הם אינם תחת ממשלת הכוכבים כי השם יתעלה לקחם והוציאם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה במה שמשך אותם לאמונתו ועבודתו בעניין הנפלאות והמופתים שחדש בהוציאו אותם מארץ מצרים ובתורתו השלמה שנתן להם ומפני זה אין ישראל תחת ממשלת הכוכבי' כי השגחת השם יתעלה דבקה בהם מזה הצד:

פסוק כא

ויי' התאנף בי גללכם. כבר בארנו למה הוצרך משה לומ' להם בכל פעם שזה העונש השיגהו מצדם והנה הורך להזכיר זה בזה המקום להודיע להם שהוא משתדל שאחר מותו לא יעשו זה העון הנפלא רוצה לומר לעבוד עבודה זרה ולזה הודיעם בזה המקום שהוא מת בארץ ההיא אך הם יעברו את הירדן והוכיחם והזהירם שלא ישכחו את יי' מרוב הטובה שתהיה להם שם ויעבדו עבודה זרה אשר צוה הש' יתעלה שלא יעבדוה כי השם יתעלה יעניש עובדי עבודה זרה עונש נפל כמו האש שתשחית כל מה שתלקח בו כן ישחיתם:

פסוק כה

כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ וגומר. רה איך ראתה התורה עבוד ישראל עבודה זרה אחר שארכו להם הימים בארץ והתחכם השם יתעלה לפי מה שאפשר להצילם מזה:

פסוק כו

העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ. לפי שהשמים והארץ עומדים לעולם וקיימים נתנם עדים על זה הייעוד הרע להעיד שכבר נתקיים להם זה הייעוד:

פסוק כז

והפיץ יי' אתכם בעמים וגו'. הנה עונותיהם הטו שכבר נתקיים זה הייעוד הרע בגלות עשרת השבטים שלא נשאר מהם כי אם מתי מספ' כמו שנזכר בספר מלכי' ובגלות ראשון שגלו לבבל והוכרחו שם להשתחוות לצלם כמו שנזכר בספר דניאל ואליהם ידמה שרמז בזה המקום וכבר נתקיים קצתו בימי השופטים ומצאנו כי תכף שהיו מבקשים את יי' בכל לבבם ובכל נפשם היה השם יתע' שולח להם מושיע כמו שנזכר בספר שופטים:

פסוק ל

בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים. בז המקום רמז אל הגלות הזה הארוך אשר אנחנו בו היום נפוצים בעמים בחטאינו ובעונות אבותינו ולזה אמר באחרית הימים להעיר על שזה יהיה אחר זמן ארך אורך נפלא:

ושבת עד יי' אלהיך ושמעת בקולו. רוצה לומ' שאז תשוב אל השם יתעלה ותקיים מצותיו והנה השם יתעלה אל רחום לא יסור השגחתו ממך מכל וכל:

פסוק לא

ולא ישחיתך. השחתה כוללת על עונותיך ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם לתת לזרעם אחריהם ארץ כנען ומבריתו את האבות יתחייב שלא יכלה אתכם כי תופר בריתו בזה. העניין והראיה לך על שומרי בריתו את האבות הנפלאות אשר עשה לך בצאתך ממצרים שלא היו מצד זכותך שתדבק בך כמו זאת ההשגחה הנפלאה אבל יהיו מצד ברית השם יתעלה עם האבות כמו שנתבאר בפרשת ואלה שמות:

פסוק לב

כי שאל נא לימים ראשונים. אם קרה כך מעת בריאת העולם באחד ממקומות הארץ שישמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כמו ששמעת אתה במעמד הר סיני כי זה דבר לא נהיה כלל והיה גם כן מן הפלא שהיית אחר דבר אלהיך עמך וכבר היה מפורסם אז כי מי שיראה אלו המראות הנפלאות ימות תכף ולזה אמר יעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי ואם נסה השם יתעל לקחת לו גוי מקרב גוי על ידי נפלאות רבות המספר כמו שעשה לך השם יתעלה בהוציאו אותך ממצרים ועיניך רואות והנה עשה זה השם יתעלה מצד בריתו עם האבות כמו שזכרנו להביא אותך למדרגה שתאמין בשם יתעל אתה הראית אלו הנפלאות לתכלית שתדע כי יי' הוא האלהים והוא שליט בארץ כמו שהוא שליט בשמים וכבר עמדת על זה מצד הפלאות שחדש לך בארץ כי זה מופת כי ליי' הארץ:

פסוק לה

אין עוד מלבדו. שלא יחשוב חושב כי יש אלהים בשמים מנהיג השמים ויש אל אחר בארץ מנהיג הארץ כי זה הוא שקר אך השם יתעלה הוא המנהיג השמים והארץ אין עוד מלבדו וכבר יעיר על זה כי השם יתעלה שנה הסדורים אשר בארץ מפאת הכוחות השופעות שם מהגלגלים וזה דבר לא יכול עליו אם לא היה שליט בשמים ובארץ וזה ממה שצריך אל ביאור יותר רחב אך במה שזכרנו בו די לזאת הכונה בזה הביאור כי לא יכול האריכות הצריך בזה ובמה שידמה לו:

פסוק לו

מן השמים השמיעך את קולו ליסרך. רוצה לומר כי במעמד הר סיני השמיעך השם יתעלה את קולו מן השמים לתת לך הנימוס התוריי בדעות ובמדות אשר נכלל כלו בעשרת הדברים ההם כמו שביארנו בפרשת יתרו:

ועל הארץ הראך את אשו הגדולה. שנראה לך שם ושמעת את דברו מתוך האש וזה לך גם כן לאות כי הוא בשמים ובארץ:

פסוק לז

ותחת כי אהב את אבותיך וגומ'. הנה לאהבת השם יתעלה את אבותיך ובחר בזרע האבות המיוחס להם והוא זרע יעקב הנה הוציאך ממצרים בפניו רוצה לומר בהשגחתו הפרטית שהוא מיוחסת אל פניו כי המביט מביט בפניו וזהו כוחו גדול כי מפאת זאת השגחה יתחדשו הנפלאות:

פסוק לח

להוריש גוים גדולים ועצומים. הנה נעשה זה לתכלית שתירשו תכף את הארץ מיד הגוים הגדולים העצומים ההם כמו שראית בעיניך היום הזה שירשת ארץ שני מלכי האמורי:

פסוק לט

וידעת היום והשבות אל לבבך כי יי' הוא האלהים. רוצה לומר אחר שהשם יתעלה הראך את כל זה להודיעך כי הוא אלהי השמים ואלהי האר אין עוד זולתו באלהות הנה צריך שתדע זה ותשיב אל לבבך כי יי' הוא האלהים בשמי ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד כמו שיחשבו המאמינים בשניות שיהיו שנים אלהי השמים זולת אלהי הארץ וכבר ביאר הפילוסוף מום זאת האמונה וביאר שהענין הוא כן כמו שהגיד בספרו מה שאחר הטבע ואין הנה מקום זאת החקירה ובהיות הענין כן הנה ראוי לך לשמור מצותיו וחוקיו לטוב לך ולזרעך והנה זאת הטובה הוא בעצמות מה שהוא טוב אנושי והוא הצלחת הנפש וימשך לו ג"כ טוב גופיי בעבור דבקות השגחה האלהית והוא ששמירת חקיו ומצותיו יסבב שתאריכו ימים על האדמה בדרך שתהיה לכם ולזרעכם כל הימים והוא

מבואר כי לולי עבור אבותינו על דברי התורה היינו אנחנו מחזיקין בארץ ישראל ולא גלינו ממנה והוא מבואר מספורי דברי הנביאים. הנה זה ביאור זאת הפרשה.

פסוק מא

ספר שכבר הבדיל משה אז השלשה ערים שצוה השם יתעלה להבדיל מעבר הירדן מזרחה לנוס שם כל מכה נפש בשגגה בלא כוונה אשר אינו שונא לו מתמול שלשום שאם היה שונא לו אולי סבב הרוצח השגגה בכוונה שאם יקרה שיעבור שם השונא לו ינזק ובזה התנאי ימלט הרוצח בעיר מקלטו מיד גואל הדם אמנם אם הרג מזיד אף על פי שנס אל עיר מקלטו ישפטוהו הסנהדרין ויתנוהו ביד גואל הדם להמיתו כמו שהתבאר בפרשת מסעי והם בצר ורמות וגולן כמו שצוה השם יתעלה.

פסוק מד

וזאת התורה. שסדר משה לפני בני ישראל והם העדות והחקים והמשפטים אשר דבר משה אל בני ישראל בצאתם ממצרים כי אז נתנה התורה בכללות ואולם סדר משה לפני בני ישראל אותם הדברים שנאמרו אז בעבר הירדן בנאי מול בית פעור והנה תאר המקום ההוא בתארים רבים מודיעים אותו להוסיף אמות בזה הספור ובזה המקום יתבאר כי כל מה שנזכר בזה הספר נתן למשה בהר סיני אך בקצתו הוסיף ביאור בזה המקום במה שאמ' בעבר לירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר וראוי היה להיות כן כי התורה מצד היותר נימוס אחד כולל לתכלית אחר מוגבל הנה יחוייב שיהיה סדורו יחד לא פעמים בפעמים כמו שנזכר בפרשת בראשית:

פרק ה

פסוק א

שמע ישראל את החקים ואת המשפטי' אשר אנכי דובר באזניכם היום ולמדתם אותם. למדנו מזה שחייב אדם ללמד תורה לא ללמוד לבד עם שבמצות הלמוד לאחרים נכללה מצות הלמידה כי מי שלא למד לעצמו לא יוכל ללמוד לאחרים:

פסוק ג

לא את אבותינו כרת את הברית וגומ'. הרצון בזה כי לא נתנה התורה לאבות לבד אך להם ולזרעם אחריהם לאין תכלית ולזה ראוי שיחשוב כל דור ודור כאלו לו נתנה התורה:

פסוק ה

אנכי עומד בין יי' וביניכם בעת ההיא וגומ'. הנה זה היה בעת שאמרו לו ישראל דבר אתה עמנו ונשמעה כי יראתם מפני האש הנה מפני זה נתבאר בפרש' יתרו שיראו העם ועמדו מרחוק אחרי שמעם מפי הגבורה זה הקול הנפלא עשרת הדברים באמרו את הדברים דבר יי' אל כל קהלכם בהר מתוך האש בענן ובערפל:

ולא עליתם בהר. רוצה לומר כי אף על פי שלא עליתם בהר לא יה לכם רשות לעלות בו אף על פי כן יראתם והנה אמר זה להעיר שאם היו מסכימים לשמוע כל דברי הורה מפי השם יתעלה היו שומעים אותם כמו ששמעו עשרת הדברם כי לא עשה זה השם יתעלה ליראם ולבהלם לכוונה שיברחו מלשמוע והראיה כי משה היה בהר וישראל לא עלו בהר ולזה לא היה להם לירוא כל כך ולזה הוא מבואר שכבר היה לישראל להאמין שאר מצות התורה כמו האמנתם עשרת הדברים ששמעו אותם מפי הגבורה:

הנה כבר ביארנו כל זה ותועלותיו בפרשת יתרו ומשם ילקח הביאור בו זולתי מעט שבא בזה המקום והוא שכבר אמר פה שמור תמורת אמרו זכור בפרשת יתרו ולזה יהיה הרצון באמרו לקדשו שתקדשהו בדברים כדי שתשמור את השבת ולזה יחוייב שיהיה זה הקדוש סמוך לכניסתו כדי שיזכיר כי שבת הוא וישמור מעשות מלאכה בו ומזה המקום למדו רבותינו זכרונם לברכה שהנשים מחוייבות בקדוש היום כי הן מחוייבות בתכלית אשר בעבורו צותה התורה לקדשו בדברים והיא השמירה מעשות בו מלאכה: ועוד נתחדש בו גם כן בפרשת יתרו נתן הסבה בענין מצוות השבת להזכיר לנו כי השם יתעלה חדש העולם בשבת ימים וביום השביעי שבת וינפש כי זאת פנה גדולה מפנות התורה רוצה לומר אמונת החדוש ואולם בזה המקום נתן הסבה במצות שבת לזכור המופתים שעשה לנו השם יתעלה בהוציאו אותנו מארץ מצרים כי אז היינו עבדים ולא היה לנו רשות לנוס מהעבודה הקשה אשר היה מעביד אותנו פרעה ועמו והנה אין זה סתירה בחק התורה וזה כי התורה תצוה מה שתצוה לתועלות רבים כאשר היה אפשר לה זה כמו העניין בטבע שישתמש לפעמי' במה שיעשהו לתועלת יותר מאחר כמו שנזכר בספ' בעלי חיי':

פסוק יח

ולא תתאוה. הנה התאוה היא בלב לבד ולפי מה שביאר' בפר' יתרו מההדרגה באלו הדברות ראוי שתתברר שהתאוה מביאה לידי חמוד והנה ההבדל שיש בין החמוד ובין התאוה הוא כי התאוה הוא בלב לבד והחמוד הוא לקיחת דרך שיגיע לו הדבר שהיתה בו התאוה ויוציא זה לפועל כאלו תאמר שישתדל עם האיש ההוא בעל הבית שיוכרח למכור לו ביתו או שדהו או מה שהתאוה וזה יהיה אם בהבאתו לו אנשים יבקשו ממנו זה לא יוכל להשיב פניה' או במה שידמה לזה והראיה בזה שדבר החמוד דבר שיש בו מעשה מה שאמר ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות את פני יי' אלהיך ואמר לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך:

פסוק יט

קול גדול ולא יסף. רוצה לומר שלא יסף להתחדש שם קול אחר קול אך הקול ההוא היה נמשך ומתדבק בזולת הפסקים וגם כן לא פסק הקול ההוא אחר דברו עשרות הדברים אך היה נמשך אל ישראל להתרחקו מעל המקום ההוא שלא ישמעוהו והנה אמר זה להוסיף אמות לישראל שכל התורה היה אפשר להם לשמוע בזה האופן לולי יראתם מפני האש והקולות הנפלאים ההם כמו שקדם או יהיה הרצון באמרו ולא יסף שלא יסף עוד להתחדש כמו זה הקול הנפלא מהשם יתעלה באופן שישמעו דבריו כלל עם אחד והביאור הראשון ידמה שיהיה נאות יותר ואם שניהם כאחד טובים:

פסוק כ

כשמעכם את הקול מתוך החשך. הוא הערפל שזכר תחלה כאמרו מתוך האש הענן והערפל ויכתבם על שני לוחות אבנים ביאר בזה כי המכתב אשר בלוחות לא היה נעשה במלאכה אך השם יתעלה חדש המכתב ההוא בהם על דרך המופת וזה גם כן עוד לאות על שנתנו אלו הדברים מהשם יתעלה ובזה אמר במה שקדם והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות:

פסוק כא

ותאמרו הן הראנו יי' אלהינו את גדלו ואת כבודו וגומ' ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר יי' אלהינו אליך ושמענו ועשינו. הנה התחלה אמרו כל אשר ידבר יי' נעשה להעיר שלא יאמינו רק מה אשר יתברר להם אשר דברו יי' ולזה הוצרכו להתחדש אלו הקולות הנפלאים כדי שישמע העם אלו הדברים מהשם יתע' אך אחר שראו זה הפלא וייראו מלשמוע השאר בזה האופן פן ימותו והאמינו במשה ואמרו לו שישמע הוא הדברים מהשם יתעלה ויביאם אליהם והם ישמעו דברי משה ויעשו אותם:

פסוק כו

והנה ספר שיישר בעיני יי' מה שאמרו למשה **מי יתן והיה לבבם זה ליראה אותי** ולמדנו מזה שהדברים המיוחסים אל הבחירה אין השם יתעלה מבריח אחד מחלקי האפשר על דרך החיוב שאם היה הענין כן לא היה אומר השם יתעלה מי יתן והיה לבבם זה להם שכבר היה זה ביד השם יתעלה לפי זאת ההנחה רוצה לומר לחייב שתהיה בחירתם תמיד אל ההמשך בדרכי התורה ואף על פי שמצאנו שהשם יתעלה יטה הבחירה בעת מה למי שירצה כמו שמצינו בהקשותו לב פרעה וסיחון ומה שידמה לזה הנה זה הוא על דרך המופת ומה שזה דרכו לא יהיה תמיד כמו שביארנו בששי מספר מלחמותיי':

ולשמור את כל מצותי כל הימים. למדנו מזה שאלו המצות בכללם רצה השם יתעלה שיעמדו כל הימים כי עליהם אמר זה המאמר ולזה הוא מבואר שלא ימיר השם יתעלה

את התורה ולא מצוה ממצותיה ולבניהם לעולם רוצה לומר כל הימי' וזה מבואר מהפסוק' בעצמו:

פסוק כז

לך אמור להם שובו לכם לאהליכם. אמר זה שכבר הוזהרו מלגשת אל אשה קודם זה כדי שיהיו נכונים לשמוע דברי השם יתעלה כאמרו היו נכונים לשלשה ימים אל תגשו אל אשה ואחר שנפרדו מאלו הדברים הקדושים הותרו לגשת אל נשותיהם:

פסוק כח

ואתה פה עמוד עמדי. ביאר בזה שהם לבדם הותרו לשוב לאהליהם לא משה כי תמיד היה עם השם יתעלה ומדבר עמו ולזה היה ראוי שיהיה מקודש לנבואה תמיד ולזה פרש משה מן האשה כמו שיראה ממה שדברו אהרן ומרים במשה על אודות האשה הכושית אשר לקח שפרש ממנה כמו שנזכר בסוף פרשת בהעלותך:

ואדברה אליך את המצוה ואת החוקים והמשפטים אשר תלמדם ועשו בארץ. ידוע כי במצוה האחת חקים ומשפטים אשר תלמדם ועשו בארץ. ידוע כי במצוה האחת חקים ומשפטים כמו שמצאנו במצות קרבן שנאמר בה ככל חקותיו וככל משפטיו תעשו אותו כחקת הפסח וכמשפטו כן יעשה והנה אמר אשר תלמדם ולא אמר אשר תדבר אליהם להעיר שמשה היה מלמד לישראל המצוה ופרושיה ודקדוקיה ולזה אמר הואיל משה באר את התורה הזאת וזהו אמרו גם כן וזאת המצוה והחקי' והמשפטים אשר צוה יי' אלהיכם ללמד אתכם ולא אמר להגיד לכם ולזה רמז לפי מה שאחשוב אמרו הואיל משה באר את התורה וגומ' כי אז למדה וביארה וגלה סתומיה ועמוקותיה:

פסוק כט

לא תסורו ימן ושמאל. רמז בימין אל ההוספה ובשמאל אל הגרעון כי המוסיף יחשוב לעשות טוב כי הוא עושה מצות השם יתעלה ויותר מזה והוא יפסיד בזה כוונת התורה כמו שזכרנו במה שקדם:

פסוק ל

למען תחיון וטוב לכם והארכתם ימים בארץ. ידמה כי רמז באמרו למען תחיון בחיי הנפש והם הטוב אמתי באדם במה שהוא אדם ובהארכת הימים בארץ רמז אל הטיוב הגופיי המישיר אל הטוב הנפשיי:

פרק ו

פסוק ב

אתה ובנך ובן בנך וכל ימי חייך. רוצה לומר כל הדורות הנמשכים ממך זה אחר זה ולזה אמר אתה ובנך ובן בנך והנה הוא כאלו אמר כל הימים אשר יתקיים לך זה אחר זה הנה זה באור מה שיצטרך אל ביאור לזאת הפרשה:

פסוק ד

שמע ישראל. הכוונה בו ההאמנה והשמיעה יבינו בו על צד הבנה וההמון יאמינו בו על דרך צד השמיעה והקבלה מהיחידים:

יי' אלהינו. צוה בזה להאמין כי מי שנקר שמו יי' הוא אלהינו רוצה לומר שהוא מנהיג אותנו ומשגיח בנו ואף על פי שאנחנו פחותים ביחס מאד אל מעלתו יתעלה וכבר נתאמתה זאת הפנה והותרו הספקות הנופלות בה ברביעי מספר מלחמות יי' וכבר בארנו בפרשת ואלה שמות שזה השם רוצה לומר יו"ד ה"א וא"ו ה"א הוא היותר מורה על מהות השם יתעלה מכל השמות שיפלו וכן הענין בשם האחד כמו שביארנו שם ובביאורנו למה שאחר הטבע:

יי' אחד. צוה בזה להאמין שהנמצא הקדוש הזה שנקא בזה השם הקדוש הוא אחד וראוי שלא יעלם ממנו שכבר יתבאר מזה שכמו שלא ישתת וזולתו יתעלה בשם יו"ד ה"א וא"ו ה"א כן לא ישתתף זולתו שם האחד כי שני אלו השמות יאמרו בו יתעלה באמתת ובקדימה ויאמרו על זולתם באחור בצד מצדדי שתוף השם יתעלה וזה כי כל הנמצאות קנו האחדות והמציאות ממנו ולזה יהיה הוא יתעלה היותר אמתי באלו השמות ואם אמר אומר כי גם המניעים הנבדלים הם אמתיים בשם האחד כי אין בהם שום הרכבה כמו שאין הרכבה בשם יתעלה אמרנו לו כי אלו מצד מה שהם עלולים ממנו יחוייב להם בהשיגם עצמם שישיגו היותם עלולים ומזה הצד תהיה להם השגה מה בהכרח בעלה הראשונה כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות יי' ולזה יהיו מרכבים משני עניני' עניין בו ישכילו עצמם וענין בו ישכילו זולתם ואולם השם יתעלה לא ישיג כי אם עצמו כי אין לו עלה קודמת לזה הוא יותר ראוי אמתי בשם האחדות עם שהאחדות אשר לאלו הוא חסר מאד ביחס אל האחדות הנכבד אשר לשם יתעלה כמו שביארנו כל זה בראשון ובחמישי מספר מלחמות יי' ואם אמר אומר שבשם יתעלה הרכבה מזה הצד מצד השגתו בעלולים ממנו אמרנו לו שאין לו בהשגת העלה הזאת שהיא שכל העלולים ממנה שום הרכבה כי מצד השיגה עצמה תשיג העלולים ממנה מצד היותר נכבד ממציאותם כמו שביארנו שם ואין הנה מקום זאת החקירה:

פסוק ה

ואהבת את יי' אלהיך. צונו בזה המאמר לאהוב השם יתעלה ולפי שהאהבה מבואר מענינה שלא תהיה לדבר שאין בו שום השגה כל שכן כשלא תהיה בזה האופן השלם אשר זכר פה הנה יחוייב זה הציווי שנעשה בדרך שתהיה לנו השגה מה בזה השם הנכבד והנורא כדי שנתעורר מפני זה לאהבו וכל מה כשנוסף האהבה בו יתעלה נוסיף לאהבה אותו והנה זה יושג לנו מצד שקדנו על מצוות התורה כי הם יישירונו אל השגתו יתעלה כמו שביארנו בזה בזה הספר ומצד החקירה על פעולות השם יתעלה הנפלאות המושגות לנו מענין אלו הנמצאות אשר אצלנו והוא מבואר כי כשיעמוד האדם על זה תהיה אהבתו יתעלה יותר חזקה מכל האהבות אשר אצלו כי סבות האהבה הם השלמות והמעלה והערבות והתועלת כמו שנזכר בספר המדות. ולפי שהשם יתעלה הוא בתכלית השלמות והמעלה עד ששלמות כל נמצא זולתו חסרון ביחס אל שלמותו יתעלה הנה יהיה היותר נאהב לאין שעור מזה הצד ולפי שהערבות אשר תהיה בהשגתו יתעלה למעלה מכל הערביות לאין שיעור כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות השם ובביאורינו למה שאחר הטבע הנה יהיה היותר נאהב לאין שעור מזה הצד ולפי שהתועל' שיושב מהשגתו יתע' למעלה מכל התועלות כי הוא השגת החיים הניצחיים הנה יהיה היותר נאהב לאין שעור מזה הצד עם שהוא המשפיע לאדם כל הערביות והתועלות שיושגו לו והוא הממציא אותו והשומר מציאותו הזמן האפשרי לו:

בכל לבבך. ידוע כי הלב יאמר על הרצון והנה באדם שני מינים מהרצון והחפץ האחד הוא הכח המתעורר שהוא נמשך לציור הדמיון והשני הוא הכח המתעורר שהוא נמשך לציור השכל וכבר יראה האדם לפעמים בעצמו שני אלו הכחות יחד ויחלוק זה עם זה וברעים יגבר היצר הרע ובטובים ינצח היצר הטוב וכאלו הזהיר בזה וצוה שיכניע האדם כל מיני רצונו לאהבת השם יתעלה וימשך מהאהבה הזאת שישמור מצותיו כי האוהב ישתדל לעשו' רצון אוהבו כפי היכולת:

ובכל נפשך ובכל מאודך. לפי שהרצון באמרו ובכל מאודך שלא יחוש אם יפזר כל מאודו או יפסידהו לאהבת השם יתעלה הנה יתבאר מזה שהרצון באמרו בכל נפשך שהוא אפי' יטלו את נפשו וימיתוהו לא יחוש לאהבת השם הנכבד ולשמור מצותיו ויהיה אמרו בכל נפשך מענין אמרו כי בנפשו דבר אדוניהו וכבר ביארנו התנאים אשר בהם יתיר האדם עצמו למיתה לאהבת הש' יתעלה בפרשת אמור אל הכנים והוא מבואר שאין הרצון באמרו בכל נפשך מענין רצון על דרך מה שאמר אם יש את נפשכם שהוא

כמו רצונכם שאם היה זה כן יהיה אמרו בכל נפשך לבטלה כי כבר אמר תחלה בכל לבבך:

פסוק ו

והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך. צוהו שיהיו אלו הדברים אשר צוה בזה המקום תמיד אצל לבבנו ומחשבתנו כדי שלא נשכח אותם כי הם מהגדולות שבפנות התורה ולפי שאמ' אחר זה לדבר בם ולכתבם בתפלין ובמזוזות והתנה בזה המקום ואמר והיו הדברים האלה למדנו מזה שאין ראוי להמיר בהם סדר אלו הדברים ולא להמיר הלשון בלשון אחר כי כל זה הוא נכלל באמרו והיו הדברים האלה:

פסוק ז

ושננתם לבניך. הוא מענין למוד וקראו שנון מצד השנות הדברים הצריכים בלמוד כי אם לא ידע בפעם אחת ישנה לו או ישלש עד שילמוד מה שצריך למדו ומזה המקום יתבאר שצריך גם כן שילמדם וידעם האדם כי מי שלא ידע לעצמו לא יוכל ללמד לאחרים עם שהוא מן השקר שתצוה התורה שיעדו קטנים אלו הפנות הגדולות ולא תצוה שידעו הגדולים לפי שבנים נאמר על התלמידים כמו שמצאנו שנקראו תלמידי הנביאים בני הנביאים ידענו שכבר כלל זה הצווי גם כן שילמדם לתלמידיהם וזה גם כן נכנס בצווי ואהבתו כי האוהב יפרסם לכל מעלת אוהבו ולזה אמרו רבותינו ז"ל ואהבת את יי' אלהיך אהבתו על הבריות:

ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך. למדנו מזה שזאת הפרשה צריך אדם לקרות כפי מה שהיא בזולת שום שנוי בשכבו ובקומו והנה מאמרו ודברת בם למדנו שהוא מחוייב כשיקרא את שמע שיהיה דבורו כאלו הדברים לא בדברים אחרים כי התעסקו בדברים אחרים יבלבלו כונתו באופן שלא יהיה כוונתו בם ומזה המקום למדנו שאין ראוי לו לרמוז בעיניו ולקרות בשפתותיו והדומה לזה בעת קרותו את שמע כי זהו כמו דבור בדברים אחרים עם קריאתו את שמע ולפי שאמ' בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ולא אמר בבית ובדרך למדנו מזה שכאשר היה בשבתו בביתו או לכתו בדרך לצורך עצמו הו' חייב לזאת המצוה ואולם אם לא היה הלכת והשבת לו אבל היה לצורך עשיית מצוה לכבוד השם יתעלה הנה לא תדחה המצוה שהוא עוסק בה בעבור המצוה הזאת אלא אם היה יכול לעשות שתיהם כמו שהתבאר בשרשים הכוללים:

בשכבך ובקומך. ידוע כי האדם יקרא שוכב בכל זמן שהוא שוכב על מטתו ויקרא קם בעת שהוא קם מעל המטה לבד ולפי שאלו הפעולות אין הכוונה בהם המציאות אבל העת שדרכו שיקרא בו זה כמו שזכרנו בשרשים הכוללים יהיה הרצון בשכבך בשעה שבני אדם שוכבי' ובקומך בשעה שבני אדם קמים והוא מבואר שזאת השעה הוא על

הרוב בזמן שכיבה מעת צאת הכוכבים עד עלות השחר וזמן קימה הוא אחר זמן שכיבה והוא על הרוב אחר עליית השחר וכאלו הזמנים ראוי שתהיה קריאת זאת הפרשה אמנם לא יצא מגדר בשכבך אם היה זמן השעה זמן שכיבה על המעט או זמן קימה על המעט כי עדי הוא נכנס תחת גדר אמרו בשכבך ובקומך והנה זמן שכיבה על המעט יכנס מעת שקיעת החמה כי כבר ימצאו אנשים שוכבים אז לפי המנהג וכן ימשך גם כן לזאת הסבה עד הנץ החמה וזמן קימה על המעט ימשך עד עבור שתי שעות מן היום כי כבר ימצאו אנשים מעטים ינהגו לישן עד זה הזמן:

פסוק ח

וקשרתם לאות על ידך. הרצון בזה שיכתבם ואחר כך יקשרם כי הדברים לא יקשרו אך הנכתב ולפי שדקדק בכתיבה שתעשה על ידי מי שנכנס בגדר אלו המצוות באמרו וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך למדנו מזה שלא יתכן שיכתבם כי אם מי שהוא בן תורה ולפי שהכתיבה הנהוגה היא בעור בהמה טהורה כי היא היותר שלמה בזה ראוי שתהיה הכתיבה באופן זה וראוי שיהיה בדיו באמרו ואני כותב על הספר בדיו וזה הנהוג גם כן מענין הכתיבה והנה מצאנו זה הלשון בעינו בפרשת קדש לי כל בכור שנאמר והיה לך לאות על ידך ובפרשת כי יבאך שנאמר והיה לך לאות על ידך ובפרשת והיה אם שמוע שנאמר וקשרתם לאות על ידכם למדנו מזה שבתפליחן של יד יכתוב אלו הארבע פרשיות ולפי שהסדור אשר להם בתורה הוא שתהיה ראשונה בפרשת קדש לי כל בכור ושנית פרשת והיה כי יביאך ושלישית פרשת שמע ורביעית רשת והיה אם שמוע ומצאנו שדקדקה התורה באלו העניינים שלא יומר בהם דבר מסדורם כמו שביארנו באמרו והיו הדברים האלה ידענו שהוא מחוייב שיהיה סדורם כן וכבר נלמד זה גם כן ממה שאמר בפרשה הראשונה והיה בלשון יחיד ובשמע והיה אם שמוע אמר בלשון רבים רוצה לומר שכבר אמר וקשרתם אותם ועוד כי בתפלין של ראש אמר בפרשת קדש לי ולזכרון לשון יחיד ובפרשת והיה כי יביאך אמר ולטוטפות לשון רבים ולפי שהקשירה לאלו הארבעה פרשיות היתה שתהיה לאות על ידו וכבר רצתה התורה שיהיו אלו הדברים על לבו הנה ידענו שהכונה בזה הוא שיהיו נקשרים למעלה מהזרוע שהוא אצל הלב והוא הפרק שעל הזרוע השמאלי וזהו ענין האו' לקושר והתפלין כי הוא לסימן שצריך שיהיו אלו הדברים על לבו תמיד ולפי שאין זה הענין אות כי אם למי שקושר התפלין כי לא יראוהו אחרים במקום ההוא לפי הנהוג מלבוש האדם שיכסה הפרק ההוא והנה יתבאר גם כן שהנחת תפילין של יד הוא בזה הפרק מן היד השמאלי לפי שנאמר וקשרתם לאות על ידיך. והנה הקשירה לפי הנהוג תעשה ביד הימיני ולזה

יחוייב גם כן שיהיו מקום הנחת תפלין של יד אצל היד השמאלי כי לא יתכן שיקשור האדם ביד הימנית התפילין על היד ההיא בעצמה והנה אמר על ידך רוצה לומר אצל ידך והנה יקרא יד הזרוע עם היד ולזה יהיה זה היד במקום שתאנו אצל היד:

והיו לטוטפות בין עיניך. רוצה לומר על המוח כאמרו לא תשימו קרחה בין עיניכם למת שהרצון בו על המוח כי הקרחה לא יתכן שתהיה בין העינים והנה הוא מבואר כי המוח היא בין העינים על המוח במקום השער תהיה הקרחה ושם לבד יתכן שיניח אלו התפילן ולזה אמר בפרשת קדש לי ולזכרון בין עיניך כי שם במוח ימצא כח הזוכר והנה הכוונה באמרו ולטוטפות לדבורים כענין אמרו ולא תטיף על בית ישחק ולפי שאמר בתפלין של יד לאו' שהוא לשון יחיד ואמנם בתפלין של ראש לטוטפות שהוא לשון רבים למדנו שהארבע פרשיות תהיינה יחד כסדרן בכרך אחד בתפלין של יד ואולם בתפלין של ראש תהיינה בד' בתים כי בפרשה השנית בא בה לשון רבים כמו שזכרנו ולזה הוא מבואר כי לא יהיה מהם בכרך אחד זולתי פרש' אחת ולזה יהיו בתפלין של ראש ד' בתים כדי שיהיו אלו הדבורי' נראים הבדלים זה מזה ולזה הקדים בכל הפרשיות האלו זכרון תפלין של יד קודם תפלין של ראש כי הם במקו' יותר נכבד לפי שהלב יותר נכבד מהמוח והנה היו הד' פרשיות בבית אחד בתפלין של יד שהן כנגד הלב והיו בד' בתים בתפלין של ראש כי בזה הישרה מה להשיג ייחוד הש' ית' עם רבוי הפעולות השופעו' מאתו וזה שהלב הוא התחלה לחי ומהחום הטבעי המשתלח ממנו במוח יסודרו מינים רבים מההרגש מצד המקבלים אשר שם וכן הענין בשם ית' כי רבוי פעולותיו לא יורו על רבוי בו ולפי שהלב הוא התחלה למה שישפע מהמוח מהחוש והתנועה הנה היה מהראוי שיהיו תפלין של יד קודמין לתפלין של ראש וזה ממה שיוסי גלוי ושלמות על שהרצון באמרו על ידך הוא כנגד הלב כמו שזכרנו ולפי שאמר בפרשת קדש לי והיה לך לאות על ידכה ובפרשת כי יביאך והיה לאות על ידך הנה למדנו שכל הווייתם המלאכותית צריך שתכוין לשם תפלין וכן העניין בקשירתם ולזה צריך שיהיה עבודם לשם תפלין וכתיבתן ועשייתן וקשירתן ולפי שאמ' במזוזה וכתבתם שהרצון בו הדב' הנהוג בענין הכתיבה למדנו כן הענין בתפלין והוא שתהיה הכתיבה באופן שתהיינה האותיות נכרות ולא ידמו לאות אחרת ותהיה כל אות נבדלת מהאחרת כי זהו מגדר הכתיבה ותהיינה גם כן הד' פרשיות לפי מה שהם בתורה ר"ל שהפתוחות תהיינה שם פתוחות והסתומות סתומות כי זה נהיה בתורה לענין בהכרח לא דבר רק הוא ובכלל הנה הפרשה פתוחה תורה מצד מה על הגמר העניין באופן מה והפרשה סתומה לא תורה על הגמר הענין באופן ההוא אבל הוא מורכב מן ההגמר וההקשר עם מה שאחריו ולזה היתה הפר'

ההיא סתומה והנה להעיר על שאין השלמו' נמצא באלו הפרשיות אשר בתפלין לבדן ולא בפרשיות אשר במזוזה לבדם ואע"פ שיחדו בזה מבין שאר הפרשיות אשר בתורה כי השלמות האמתי לכלל התור' לבד תקנו רז"ל שיהיה ספר תורה נכתב בעור השלם ותפלין בחלק ממנו הנקרא קלף ומזוזה בחלק ממנו הנקרא דוכסוסתום להעיר על שאין אלו הפרשיות כי אם חלק מהתורה:

פסוק ט

וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך. לפי שזה היה להזכיר דבר אלו הפרשיות אשר צונו לכתבם אצל מזוזות הבית והם פרשת שמע והיה אם שמוע למדנו שאין הרצון שיכתוב אצל כל אחד מזוזת הבית אבל הרצון באמרו אצל מזוזת כל בית ובית ולפי שזה דבר מונח מחוץ לבית למדנו שבמזוזה הימנית לו בהכנסו לבית יונה זה המכתב כי התורה בחרה הימין לכל העניינים לפי מה שהתבאר מפרטים דבי' בתורה והנה הבית יקרא סתם מה שהו' בית דירה:

ובשעריך. ר"ל שערי ביתך שיש בהם מזוזה ולפי שאמר ביתך למדנו שאם היה בית מקדש פטור ממזוזה:

פסוק י

והיה כי יביאך יי'. הזהירם שרב השבע והשלוה לא יסבב שישכחו הש' ית' שהוציאם ממצרים והנה זכר אלו הדברים בהדרגה כי הערים קודמי' לבנין הבתים שבהם ובפרט הערי' אשר להם חומה אשר יתאחדו בהם כל יושבי העיר כי בראשונה יהיה מקום העיר ותהיה מוקפת חומה אחר זה יבנה כל אחד מהמתישבים בעיר ההיא בית לעצמו והנה הבנין קודם לחציבת הבור וחיבת הבור קודם לנטיעת כרמים כי המי' יותר הכרחיים מהיין ולזה גם כן הקדים הכרמים לזתים כי היין יותר הכרחיי מהשמן:

פסוק יג

את יי' אלהיך תירא. וצוה בזה ליראה מה' ית' וענין היראה שנירא מלעבור על מצותיו לגודל מעלתו לרוממותו והוא מבואר שהיראה הזאת תשלם אחר שיושג הש' ית' כפי היכולת כי לא ירא האדם ממי שלא ידע מה הוא ולפי שההשגה ההיא תביא אל האהבה כמו שביארנו בפרשת שמע הנה יתחברו בשם יתעלה שתי אלו המדות כי למעלתו ורוממותו ייראו ממנו יראה עצומה ויאהבוהו אהבה נפלאה כמו שקדם:

ואותו תעבוד. ידוע כי העבודה תהיה באחד משלשה פנים האופן האחד הוא שישרת העובד הנעבד במה שהוא לצורך נעבד וזאת העבודה לא תתכן בש' ית' כי הוא ברוך הוא בלתי צריך לדבר מנבראיו והאון השני הוא שיראה העוד שהוא עבד לנעבד במה שיצטרך העבד שישאל צרכיו מאדוניו להורות על שאינו שליט בלקיחת דבר מהם ולא

יהיו לו כי אם מאדוניו שהוא שליט על הקנינים ההם ובזה האון השני יתכן שיעבוד האדם השם יתעלה רוצה לומר שיראה עצמו שהוא עבד לו ולזה ישאל צרכיו ממנו כמו שישאל העבד מאדוניו ולזה היה המאמר הזה צווי שנתפלל לפניו לבקשת צרכינו ובזה עוד תועלת להישיר האנשים שידעו כי כל הטובות באות מהשם יתע' והאופן השלישי הוא שיעשה העבד מה שיצוה האדון מזולת בטה שיהיה מה שיצוהו לצורך האדון או לצורך העבד וזה גם כן יתכן לאדם שיעבוד השם יתעלה ולפי זה העניין יהיה הרצון באמרו ואותו תעבד שכמו שהעבד עושה מצות אדניו כן תקים מצות השם יתעלה:

ובשמו תשבע. צוה בזה להשבע בשם יתע' כאשר יביא ההכרח אל השבועה כי בזולת זה תהיה שוא כמו שהתבאר בפרשת יתרו הנה כמו שיחטא האדם או ישבע בשם יתעלה לשוא או לשקר כן יחטא אם ישבע לזולתו לעת צרכו אל השבועה כי זה יורה שהוא נותן האלמות והנצחות והקיום זולת השם יתעלה:

פסוק יד

לא תלכו אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים וגו'. אמר זה לפי שכבר היה ידוע לשם יתעלה הכשל ישראל באלהי העמים ההם ולזה השתדל להצילם מזה והודיעם העונש הנפלא שימשך להם מהשם יתעלה אם יעשו זה:

פסוק טז

לא תנסו את יי' אלהיכם באשר נסיתם במסה. הזהיר בזה שלא לנסות ושלא לשאול מופתי' רבים מהש' יתעלה אחר שנתבאר להם בנביאו שהוא נביא אמת ולזה אמר כאשר נסיתם במסה כי שם רצו לנסות הש' ית' לראות היש יי' בקרבם אם לא לא לצורך גדול כמו שבארנו בפר' בשלח:

פסוק יז

שמור תשמרון את מצות יי' אלהיכם. ביאר בזה כי בשמירת המצות התורה והעדות והחקים יתישרו אל הצלחת הנפש והוא אמרו למען ייטב לך וימשך להם גם כן מזה ירושת הארץ שהיא מישירה אל הטוב הזה כמו שביארנו בראש זאת הפרשה ולזה אמר ובאת וירשת את הארץ הטובה:

פסוק כ

כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחוקים וגומ'. רמז בזה למצות פסח שהיה נאכל על מצות ומרורים ככל החקים והמשפטים שנתבארו בו שהוא בענינו שנוים רבים שיתעורר בעבורם הקטן לשאול מה הסבה בזה וכן הענין בכל השנויים שחדש לנו השם יתעלה לזכור דבר יציאת מצרים כאלו תאמר שלא נאכל שבעת ימים חמץ ושנשב שבעת ימים בסכות ומה שידמה לה:

פסוק כד
ויצונו יי' לעשות את כל החקים האלה ליראה את יי' אלהינו. ר"ל כי מזה נעמוד על הידיעה בעצם גבורות השם יתעלה ויביא זה אותנו ליראה ממנו:
טוב לנו כל הימים. רמז בזה אל הטוב הנצחי אשר לא יכלה והוא הטוב הנפשי:
ולחיותנו ביום הזה. רמז בזה אל החיים הגופיים הכלים והפוסקין:

פסוק כה
וצדקה תהיה לנו. ידוע כי צדקה הוא עשיית העושה מה שבחוקו לעשות והראוי לו כמו שביארנו באמרו והאמין ביי' ויחשבה לו צדקה והנה הרצון בזה כי זה הדבר הוא חוק עלינו וראוי לנו לפי היותר והצדק ונגמול טוב לנפשנו בשמרנו לעשות את כל זאת:
לפני יי' אלהינו. ר"ל במקום אשר יבחר לשכן שמו שם כי שם יעשו הפסח והמועדים האחרים והמקום ההוא יתואר בזה התואר כמו שנזכר בפרשת ראה אנכי במקומות רבים:

פרק ז

פסוק א
ונשל. והשליך:

פסוק ב
לא תכרות להם ברית ולא תחונם. הזהיר בזה מחמול עליהם והסבה בז פן יחטיאו אותנו ולזה הזהירתנו במה שיבא שלא נחיה כל נשמה באלו השבעה גוים ואף על פי שכבר רצה השם יתעלה שיקראו להם לשלום חלה כמו שנתב' בפרשת שופטי' הנה הקשה את רוחם ואמץ את לבבם למן החרימם להשגח' על ישראל כמו שנזכר בספר שופטים ולזאת הסבה אמר בפרשת ואלה המשפטים שלא ישבו בארצנו פן יחטיאו אותנו לו:

פסוק ג
ולא תתחתן בם בתך לא תתל לבנו ובתו לא תקח לבנך כי יסיר את בנך מאחרי וגו'. ידוע כי החתונות לא יתכן לאלו וזה מבואר ממה שנזכר בשפחה כנענית בפרשת משפטים שבניהם אינם למי שהוליד אותם והוא העבד העברי אבל הם בניה והם עבדים כאמרו האשה וילדיה תהיה לאדוניה ולהורות שלא יהיה עמה חתונות לישראל אמר לא יומתו כי לא חופשה בשפחה חרופה ואם תענין בשפחה כנענית בן שנכנסה בקצת מצות התורה כ"ש באלו שלא נכנסו בגדר מצות התורה כלל ואמנם ר"ל באמרו לא תתחתן בם שלא יעשה עמהם דבר דומה לחתונות והוא שתהיה מיוחדת לו כמנהג האשה עם בעלה והוא מבואר מזה שאם נתן ישראל בתו לאחד מאלו הגוים הנה ולדה כשר כמוה ואולם מנע זה כי הגוי שהוליד אותו יסיר הבן ההוא שילדה בה ישר' מאחרי השם יתעלה וכ"ש

שימנע מנתינת בן ישראל לנכריה כי הוא יוליד בנים לע"ז כי בניהם הם כמוה ולזה אמר ועבדו אלהים אחרים ר"ל זרע הבן וזרע הבת והנה לא הזהירה תורה אלא דרך חתנות אבל אם באו עליה שלא כדרך חתנות אינו לוקה מן התורה אך נתבאר בסוף פרש' בלק שקנאין פוגעים בו אם מצאוהו בשעת מעשה כמו שעשה פנחס בדבר זמרי וכזבי:

פסוק ה

כי אם כה תעשה להם מזבחותיהם תתוצון וגומ'. ר"ל שלא תעשו עמהם מה שיביא אתכם לעבודה זרה כמו שנזכר בענין החתנות אבל השתדלו עכ"פ להסיר הע"ז מארצכם כדי שלא תהיו נמשכים אחריה ולזה צוה לנתוץ מזבחותיהם ולגדע אשריהם ולשרו פסיליהם:

פסוק ו

כי עם קדוש אתה ליי' אלהיך וגו'. ר"ל אין ראוי שתתגאל אתה בכל אלו הפחיתיות ואלו השיקוצים בשאר האומות כי כבר נבדלת משאר האומות בזאת התורה הנפלאה ונתקדשת בה ובה נהיית לשם יתעלה לעם סגלה מכל העמים וביאר להם כי לא מפני שהם עם רב בחר בהם השם יתעלה להשענו שבחזקם ינצחו שאר האומות אך הענין הוא בהפך כי ישראל הם המעט מכל העמים אך מאהבת השם יתע' את ישר' ומצד בריתו עם האבו' הוציאם ממצרי' ביד חזקה לקרבם לעבודתו כדי שיהיו ראויים אל הטוב שייעד הש' יתע' לאבותיהם לתת לזרעם:

פסוק ט

וידעת כי יי' הוא האלהים. ר"ל כי השם יתעלה הוא המשגיח בך ומנהיג אותך הוא האלהים במוחלט ר"ל שהוא מנהיג כל הנמצאות:

האל הנאמן. ר"ל האל נאמן בהבטחתו:

שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור. הנה מה שייעד השם יתע' מהטוב הוא חסד בעת ההוא אך קיומו היעוד הוא כמו חק על השם יעלה והוא יקיים אותו לדורות רבים והנה קרא אהביו הדביקי' בו ומשיגים אותו כפי מה שאפשר ושומרי מצותיו הם מקיימי מצות השם יתע' והנה שמירת מצותיו תביא לאהבה את יי' יתעלה כי יהיו דרך להשגתו יתעלה ואהבתו גם כן סבה לשמיר' מצותי ובאר בזה כי הטוב המסודר לאדם מצד ההשגחה הפרטית ימשך לזרעו אחריו דורות רבים רבים מלמנות וכבר יתבאר כי זה הברית שכרת השם יתעלה עם האבות לא יפר לעולם ולזה אמר שישמרם השם יתעלה תמיד מכליון כמו שקדם או ירצה בזה שהש' יתעלה ממתין הברית והחסד לאוהביו לאלף דור וזה שכבר ייעד זה הטוב לאברהם וקיימו לו אחר זמן ארוך באופן יותר שלם במה שהשלים הש' יתע' זרע ישראל וקרבם לעבודתו ויהיה אמרו

שומר הברית והחסד מענין אמרו ואביו שמר את הדבר והנה הבאור הזה הוא נאות בזה המקום לפי מה שאחשוב:

פסוק י

ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. ר"ל כי הטוב שייעד לשונאיו לא יאחר הגעתו אבל יגיעהו להם תכף להאביד שונאיו במה שיקרה להם מההפסד והכליון אחר הגעת הטוב ההוא להם כמו שקרה לאלו האומות כבר אבדו קודם הגעת הטוב בישראל וגם הטוב ההוא שמור עדין לישראל כי לא הגיע להם כל הטוב שנשבע השם יתע' לאברהם בימי יהושע כי כבר נתן לו השם יתעלה עשר אומות ולא השחית יהושע כי אם קצת השבעה מהם ולזה יתאמת שזה הטוב שמור לישראל לאלף דור וכאשר ישלם הטוב ההוא יסודר הענין בדרך שלא תקרה עוד מלחמה כי אל יהפוך השם יתעלה אל העמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם יי' ולעבדו שכם אחד ובזה יתבאר כי להטיב לישראל היה כשהמתין להם השם יתעלה הברית והחסד לדורות רבים:

פסוק יא

ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים וגו'. ר"ל כי הוא ראוי שישמור את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם. כי זה יהיה סבה להביא הטוב ולהתמידו לך הנה זה מה שצריך לבאר בזאת הפרשה.

פסוק יב

והיה עקב. רוצה לומר בשכר שמיעתכם משפטי התורה וקיימם אותם ימתין לכם הש' יתעלה הברית והחסד אשר נשבע לאבותיכם כדי שיהיה שמו לכם אל העת היותר נאות כמו שקדם בסוף פרשת ואתחנן ואולם עתה יתן לכם ארץ שבעה עממים כמו שזכר אחר זה וכמו שקדם פעמי' רבות:

פסוק יג

ואהבך והרבך וגו'. ר"ל שבשכר זה יאהבך הש' ית' ותדבק השגחתו בך ויברכך. רוצה לומר שיצליחך וירבך כי ירבה זרעך וזה כי השם יתעלה יברך פרי בטנך ויישיר דבר ההוייה שלא יקרה בה הפסד:

וברך פרי אדמתך. בדרך שיהיה לך רב דגן ותירוש ויצהר ויברך הפירו' והצאן בדרך שיפרה וירבה מקנך וזה יהיה על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך והנה ביאר בזה כי בשכר קיומו משפטי השם יתעלה יירש הארץ ויצליח בה ברבוי הבני' וברבוי הקנינים:

פסוק יד

ברוך תהיה מכל העמים וגומ'. הנה מיתרון השגחת השם יתעלה בך תהיה ברוך מכל העמים באופן שלא יהיה בך עקר ועקדה ולא בבהמתך וזה ענין נפלא מאד בעם גדול כזה:

פסוק טו

והסי' יי' ממך כל חולי וכל מדוה מצרים הרעים. אמנם אמר זה לפי שהיו ישראל חושבים בתחלת הענין שיהיה ממנהג השם יתעלה להמציא הרעות ולא הטובות כמו שזכרנו במה שקדם ולזה אמר שלא די שלא יביא השם יתעלה עליהם רעות אבל יסיר מהם כל חולי ולא יחשבו גם כן שיהיה דרך השם יתעלה לחדש בטובות ולא יוכל לחדש רעות כמו שהיו חושבים קצת הקודמים כי שם שני אלוהות הא' עושה הטובות והאחד עושה הרעות כי כבר יחדש רעות נפלאות כמו מכות מצרים בכל שונאי ישראל:

פסוק טז

ואכלת את כל העמי' וגו'. אמר שבשכר זה גם כן תשחית כל העמים אשר יי' אלהיך נותן לך:

ולא תחוס עינך עליהם. הזהיר בזה שלא לרחם עליהם כדי שלא יחטיאו את ישראל:

ולא תעבוד את אלהיהם. ביאר בזה שאם תרחם עליהם לבלתי השחיתם הנה יהיה זה סבה אל שתעבוד אל אלהיהם כי החמלה עליהם הוא מוקש לך עוד הזהירם שלא ייראו שלא יוכלו להוריש הגוים הרבים ההם כי יש להם לבטוח שיד השם יתעלה לא תקצר להורישׁ בעבור מה שראו מנפלאותיו שעשה ביציאת מצרים:

פסוק כ

וגם את הצרעה ישלח יי' אלהיך בם. ידמה שהצרעה היה ממיתה אותם או ירצה בזה שהשם יתעלה ימציא להם מה שימיתם בדרך שלא יהיו הנשארים והנסתרים מפני בני ישראל כאמרו ויי' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים:

פסוק כב

ונשל יי' את הגוים האלה. אמר שמעט מעט ישליכם השם יתעלה מפני בני ישראל. כי לא יוכלו לכלותם מהר פן תרבה עליהם חית השדה. והנה אמר זה על צד המשל לגוים אשר סביבותיהם שהם חוץ מן הארץ הזאת אשר הוגבלת להיות לישראל כי בראותם זה יעזרום לפחדם שיעשו להם ישראל ככה כמו שעושים לאלו אך בלכדם עיר אחר עיר לא ירגישו בזה כל כך גם הגוים אשר צונו להשמידם ולא תהיה במלחמה עם עם רב מאד ואף על פי שיד השם יתע' לא תקצר הנה יבקש על הרוב במה שיעשוהו הסבות הנאותות כשיתכן זה כמו שזכרנו במקומות רבים במה שקדם לנו בזה הספר:

פסוק כד

לא יתיצב איש בפניך עד השמידך אותם. שלא יוכלו איש מהם להתיצב לפניך להלחם עמך ויתמיד להם השפלות והדלות הזה עד שכבר תשמיד אותם לגמרי:

פסוק כה

פסילי אלהיהם שרפון. רוצה לומר שלא תהנו ממנו כי מזה הצד זכר זה בזה המקום כמו שנתבאר במה שאמר אחר זה לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך והנה הזהיר בו מלהנות בצפוי הפסילים כל שכן בפסילים עצמם:

פן תנקש בו. רוצה לומר פן יהיה לך למוקש ויביאך לעבוד עבודה זרה וזה כי לפעמי' יתכן במי שלקח זה שיצליחו נכסיו ויחשוב שמה שבא מן העבודה זרה בידו סבב זה ויביאהו זה לעבוד עבודה זרה:

כי תועבת יי' אלהיך הוא. רוצה לומר שזה הדבר הוא נתעב ומרוחק אצל השם יתעל:

פסוק כו

ולא תביא תועבה אל ביתיך וגומ'. רוצה לומר לא תביא זה הדבר המרוחק בביתך כי זה יסבב שתהיה חרם כמוהו ותשמר:

שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא. בדרך שלא תקרבהו לך ליהנות בו בצד מהצדדים כי חרם הוא ולזה תחוייב להחרימו ולכלותו בדרך שלא ישאר לו שום מציאות:

פרק ח

פסוק ב

למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך. הרצון זה שהשם יתעלה הסכים לעונת אותם זה הזמן הארוך אשר הוליכם במדבר והנה היתה תוחלתם בירושת הארץ תוחלת ממושכה כדי נסותם וליסרם בכל זה הזמן אם הם עדין חזקים בשמירת מצות השם יתעלה אם לא ולזה יסרם שם על מרותם פיו תכף שהיו עושין המרי כדי שיהיו חזקים בשמירת מצות השם יתעלה לטוב להם ולהורישם את הארץ אשר נשבע לאבות וכבר ענה אותם השם יתעלה שם באופן אחר מהענוי והוא שכבר הרעיבם וענה אותם במה שחסר להם שם מים בקצת המקומות ולא היה להם בשר לאכול ולא רקות ומיני קטנית ולא שומים ולא בצלים ושאר מה שידמה לזה גם לא היה להם לאכול זולתי אל המן עיניהם כדי להודיע להם עוצם נפלאות השם יתע' עד שכבר החיה עם רב כזה במדבר בזולת לחם במן שהוריד להם בדרך פלא והיה עוד מהפלא בזה שלא בלתה שמלתם מעליהם באותם ארבעים שנה ולא בלו מנעליהם מעל רגליהם והיה זה כולו להתמיד להם בזה הזמן הארוך ראיית אלו הנפלאות העצומות כדי שיורגלו בהאמנת השם יתעלה:

פסוק ה

וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו. רוצה לומר כי כבר ידעת כי השם יתעלה ייסר אותך על מרותך פיו בהיותך במדבר כאשר ייסר איש את בנו וזה שהאיש שייסר את בנו תכף מרותו כדי שיכיר שמריו היה סבה שהכהו אביו ויקח בזה מוסר. ואולם השם יתעלה לא נסה לענוש הרשעים תכף מרותם כי הוא ארך אפים אך לאהבתו ישראל ייסרם במדבר תכף מרותם כדי שיכירו כי מרים היה סבה אל הרע שקרה להם ויקחו בבזה מוסר ויכנעו לעבודת ה' ית':

פסוק ח

ארץ חטה ושעורה. הנה שבח ארץ ישראל באילו המינים מהפירות והם חטה ושעורה שהם המינים היותר נבחרים שבמיני התבואה והקדי' החטה שהיא היותר נבחרת מהשעורה ושעורה היא כבדת מגפן יכי הוא מזון ואולם היין אינו הכרחי כל כך כי יוכלו לשתות מים והגפן יותר נכבד מהתאנה והתאנה יותר נכבד מהרמון וזה מבואר בנפשו: **ארץ זית שמן ודבש**. הנה כמו שהשמן מתואר לארץ ישראל מצד שהיא ארץ זיתים נכונים לעשות מהם שמן כן הדבש מתואר לארץ ישראל מצד שהיא נכונה להצמיח פירות נכונים יהיה מהם הדבש והם התמרים אך לא כוון בזה בדבש הדבורים כי הדבורים יחדשוהו לא הארץ לפי שהשמן הוא יותר הכרחי מהדבש הקדימו ואין ראוי לבאר מזה שיהיה הרמון יותר נכבד מהזיתים והתמרי' כי כבר התחילו לומר ארץ פעם אחרת ולא המשיך זה אל מה שאמר ארץ חטה ושעורה וזאת הסבה גם כן אין ראוי לבאר מזה שיהיה כל אחד מאלו המינים יותר נכבד מהלחם לפי שהזכירו באחרונה כי כבר אמר בו ארץ פעם שלישית ולא המשיכו אל המינים האחרים:

פסוק ט

ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם. ר"ל שלא תאכל הלחם בדרך עוני וחסרון כי הארץ נותנת פירות הרבה ולזה ימצא בה תמיד רבוי הלחם:

לא תחסר כל בה. ר"ל כי כל הדברים אשר יצטרכו לאדם ימצאו שם:

ארץ אשר אבניה ברזל וגומ'. לפי שהברזל והנחשת והוא הברזל הקשה מאד יצטרכו לאנשים מאד במלאכותיהם זכר שהם נמצאים בארץ ישראל הרבה:

פסוק י

ואכלת ושבעת וגו'. ר"ל בעבור שהאכילה והשביעה לא יהיה לפי הנהוג כי אם מחלתם הנה הרצון בזה שמי שאכל לחם כדי שישבע חייב לברך השם יתעלה והראיה עוד כי מהלחם ידבר כי ממנו דבר קודם בסמוך ובו לבדו זכר אכילה באמרו תאכל בה לחם והנה זאת הברכה היא לשם יתעלה להודות לו על המזון שחנן אותנו כי אם תהיה הכונה

בזה שנודה לו לבד על הארץ הטובה אשר נתן לנו כמו שאיפשר שיחשב זה מזה הפסוק הנה לא תהי' ההודאה שלמה כי מהארץ לא יצא לחם בזולת חנינת השם יתע' ולזה יתן הסדר שיהיה הברה לשם יתעלה תחלה על אשר נתן לנו זאת הלחם ואחר נודה על שנתן לנו הארץ הטובה שהיא מוכנת מאד לצאת ממנה לחם תמיד ולפי שלא תלה זאת המצוה בארץ למדנו מזה שהיא נוהגת בכל מקום עם שעצם הענין מחיי' זה כי בכל מקום שאנחנו בו השם יתעלה נותן לנו לחם אשר נאכל ואולם בעונותינו עתה שאין אנו מחזיקים בארץ ראוי שנתן לשם יתעלה תודה על שנתנה לאבותינו ולנו לפי מה שאנחנו מקוים ולזה ראוי שנבקש ממנו שישיבנו שם ולזה תקנו בזה אנשי כנסת הגדולה אלו שלש ברכות ולפי שאמ' על הארץ הטובה אשר נתן לך והנשים לא היו יורשות הארץ אלא על צד הזרות שקרה להם לבנות צלפחד הנה הענין בספק אם מפני שאינן בכלל נתינת הוראה על הארץ הטובה אשר נתן להם תפטרו מברכ' המזון או נאמ' כי מפני שישנן בכלל נתינ' הודא' על הלחם שחננו השם יתעלה יתחייבו בברכת המזון עם שהנשים גם כן שמחו בכללן באץ הטובה שאם לא ירשו הן בעצמן ירשו בעליהן או אביהן אשר בטובתן טוב להן:

פסוק יא

השמר לך פן תשכח. הוסיף להזהירם שלרוב השומן והלשוה לא ישכחו השם יתעלה ומצותיו לפי שכבר שער השם יתעלה שכן יהיה הענין בסוף והשתדל להצילם מזה כפי היכולת והנה ספר להם שאין ראוי שישכחו השם יתעלה שעשה להם כל הנפלאו' האלו והוא שכבר הוציאם ממצרים שהיו עבדים בזה האופן הנפלא שהתפרסם בתורה והוליכם במדבר הגדול והנורא שהיה משכן הנחשים השרפים הממיתים והיה מקום צמאון שאין בו מים והוציא להם הש' יתע' מים מהצור הקשה והצילם מהיזק הנחשים והעקרבים לולי העת שסבב מרים ונזקו בנחשים מהם על צד הטלת העונש עליהם:

פסוק טז

המאכילך מן במדבר. רוצה לומר שהיה מאכל שלא ידעוהו הקודמים כי השם יתעלה חדשו אז על דרך פלא:

למען ענותך. בחסרון המאכלים הנהוגים כדי שתכיר נפלאות השם יתעלה להיות האנשים בכל מה שירצה וכדי שינסה אותך איך תתנהג במצותיו עם ראותך אלו הנפלאות כדי שכאשר יתבאר לו חיותך ראוי לירושת הארץ יתננה לך ולזה גם כן השם יתעלה מיסרם במדבר על מרים תכף בלי איחור כדי שישמרם בקלות אל שיהיו הזקי ההמשך למצוה השם יתעלה:

פסוק יז

ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי. רוצה לומר אולי כאשר תשכח השם יתעלה שעה לך אלו הנפלאות תאמר בלבבך כי בכוחך ירשת הארץ ולזה צוה שיזכור השם יתע' כי מאתו ינתן הכח לישראל לנצח האומות ההם מצד שמרו בריתו עם האבות והודיעם עם זה שאם ישכחו השם יתע' ויעבדו אלהים אחרים יאבדו כאבוד הגוי אשר יי' מוריש מפניהם:

פרק ט

פסוק א

שמע ישראל אתה עובר היום את וגו'. ביאר להם שהגוים שהם באים לרשת הם גדולים ועצומים מישראל ושם בני ענקי שלולי יד השם יתעלה לא יוכל איש להתיצב לפניהם עם שהם בערים גדולות בשמים לרוב גובה הבירות והמגדלים והמבצרים אשר שם ולזה צריך אתה לדעת שלא יהיה נצוחך אותך מצד עצמך אך השם יתעלה הוא המשמיד אותם מפניך:

פסוק ד

אל תאמר בלבבך בהדוף יי' אלהיך וגו'. ביאר לך כי לא בצדקתך ירשו הארץ אך ברשעת הגוים הם כי לולי רשעתם לא ענשם השם יתעלה בזה העונש כי מעשה ידיו כלם ולזה אמר לאברהם כי לא שלם עון האמורי עד הנה ולפי שלא תספיק זאת הסבה לבד בהורשת הארץ לישראל ביאר שזה הטוב היה לישראל מצד ברית השם יתעלה עם האבות לא בצדקת ישראל לבדה כי אל היתה עדין באופן שתספיק בכמו זאת ההשגחה הנפלאה והנה היה התועלת בזה אולי אם יחשבו ישראל כי צדקתם היתה סב בירושת הארץ עם רשעת הגוים ההם הנה בראותם כי כל הגוים עובדי ע"ז לא ייראו אם יעשו כמעשיהם שיורשו מן הארץ כי אינם צדיקים מהם בדדרך שיתן להם הש' יתע' הארץ בצדקתם אך עתה שידעו כי רשעת הגוים היתה הסבה בזה ולא היתה הארץ לישראל כי אם מצד ההשגחה הפרטית אשר היה דבוקה באבות יש לירוא שברשעתם תאבד הארץ מהם ע"י שאר הגוים כשתהיה להם מצד ההשגחה הכללית:

פסוק ו

וידעת כי לא בצדקתך וגו'. ביאר להם כי לא בצדקתם יתן להם השם יתעלה הארץ לפי שהם עם קשה ההעתק מהפחיתיו' אשר גדלו עליהם במצרים ויורה זה כי מעת צאתם ממצרים עד בואם לערבות מואב היו תמיד ממרים עם השם יתעלה וזה כי בהיות משה בהר חורב לקבל התורה סרו ישראל מהר מאמונת השם יתעלה עם מה ששמעו באזניהם עשרת הדברים מהש' יתעל באמצעות הקול הנפלא ועשו להם עגל מסכה.

פסוק ט

והנה ספר אז לישראל היותו יושב אז בהר מ' יום ומ' לילה בזולת אכילה ושתיה והלוחות שנתן לו השם יתע' היו כתובים באצבע אלהים והיו בהם עשרת הדברים ששמעו כם בזה האופן הנפלא במעמד הר סיני לפרסם לכל ישראל אלו הנפלאות וספר שכבר רצה השם יתעלה להשמידם אז לולי תפלת משה והוא ירד מן ההר וראה חטא ישראל הנפלא והיה זה סבה אל ששבר הלוחות מרוב כעסו כאלו הורה בזה כי לשואת נתן תורה לישראל כי תכף עברו על היותר קשה מנה והוא דבור לא יהיה לך:

פסוק יח

ואתנפל לפני השם בראשונה מ' יום וגו'. ירצה לפי מה שאחשו' כי הראשונ' בסוף המ' יום כשרא' משה כעס השם יתע' על יש' התנפל לפניו ובקש ממנו שלא יכלה עמו באפו ואחר ירד תכף לנקו' העון כפי מה שאפשר כי לא יתכן שיתפלל לשם יתעלה בעדם והם עדין מחזיקים ברשעתם ולזה ירד תכף מההר ושבר הלוחות בראותו מעשה העגל וצוה להרוג כי העובדים ולשרוף העגל להאבידו ואחר זה היה יותר נכון שיבקש מה' ית' שישוב חרון אפו מישראל אחר שביער הרע מקרבם. והתנפל לפי השם יתעלה בראשונה. שהתנפל לפניו שלא יכלם תכף כמו שזר עליהם ועמד בזה ההתנפלות השני מ' יום ומ' ילה בזולת אכילה ושתיה עד שנעתר לו השם יתעלה וכבר ביארנו על דבר קרח כי יתכן שיענש בחטא אחד כל העם מצד היותם מתאחרים ולזה לא הספיק למשה בערו הרע מקרב ישראל להשיב חרון אפו מהם והוא אפשר שנאמר כי זה בראשונה שב אל אמרו מ' יום ומ' ליה לחם לא אכלתי ומים לא שתישי ויהיה הרצון בזה וכבר התנפלתי לפי יי' וכמו שעמדתי בראשונה מלאכול ולשתות מ' יום ומ' לילה כן עמדתי אז מלאכול ולשתות מ' יום ומ' לילה:

פסוק כ

ובאהרן התאנף יי' וגו'. הנה אף השם יתעלה היה על אהרן על שכבר היה סבה באופן מה לחטא ישראל ואף על פי שהיתה כונתו טובה כמו שביארנו בפרש' כי תשא והעד שהיתה כונתו טובה שכבר נמחל לו ונתנה הכהונה לו לזרעו וזה לא היה ראוי אם היה חושב להעשות כומר לע"ז אך היה ראוי שיהיה ענשו יותר חזק מהאנשים שהשתחוו לעגל שלפי יתרון מעלת החוטא ראוי שיהיה העונש יותר גדול ועוד כי משה זכר בזה המקום שהתפלל על ישראל אחר הריגתו לחוטאים ולזה הוא מבואר כי הוא התפלל על אשר לא חטאו בזה מצד עצמם ואמר אחר זה ואתפלל גם בעד אהרן וזה ראיה שלא חטא אהרן בזה כי אם במקרה אך הצילם מהחטא לפי כוחו ומפני מה שנמשך במקרה

מהחטא לישראל בסבתו הוצרך אל שיתפלל משה עליו להצילו מההשמד וכבר הרחבנו המאמר בזה בפרשת כי תשא.

פסוק כד

והנה להשים הספור לבאר להם שהם היו תמיד ממרים עם הש' יתע' זכר להם ענין מה שהקציפו השם יתעלה בתבערה ובמסה ובדבר המרגלים קודם שיבאר הענין מהתפלה שהתפלל לשם יתעלה בהר להשיב חרון אפו על כל החטא שהיה בעשיית העגל כבר ביארנו ענין התפלה הזאת הפרש' כי תשא וממה שבארנו שם התבאר הכונה במה שנזכר התפלה בזה המקום כי הכונה אחת ואם הומר הלשון והסדור בדברים:

פרק י

פסוק א

בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחות אבנים וגו'. כבר התבאר בפרשת כי תשא כי אז עמד גם כן בהר מ' יום ומ' ליה בכל פעם בזולת אכילה ושתייה. רוצה לומר כשנתנו לו הלוחות השניות ולא התבאר בזה המקום ששלש פעמי' עמד שם משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה בכל פעם בזולת אכילה ושתיה והרצון נאמרו לחם לא אכלתי שלא אכל מזון שאם היה הרצון בו לחם ממש לא היה זה פלא כי גם ישראל היו בלתי אוכלים לחם אך היו אוכלים המן ולזה יחוייב שיהיה הרצון באמרו לחם לא אכלתי שלא אכל שום מזון וזה ממה שאין ספק באמתתו עם שכבר מצאנו באליהו שעמד מ' יום מלאכול:

פסוק ו

ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. רוצה לומר. מבארות בני יעקן וממוסרה כמו שנזכר בפרשת מסעי שנאמר ויסעו ממוסרה ויחנו בבני יעקן שם מת אהרן ידוע שלא מת אהרן במוסרה ולא בבני יעקן ואולם מת בהר ההר ונקבר שם וזה היה אחר מסעו' רבות מעת היותם בבני יעקן כמו שנזכר בפרשת מסעי ולזה היה הרצון בזה כי שם באלו המסעות שנמשכו זה לזה מת אהרן ונקבר שם על דבר מי מריבה וכאלו היה זה הספור לספר מרי ישראל ולזה הזכיר בארות בני יעקן כאלו באר כזה כי בכל המקומות שעברו אז עד היותם בקדש היה להם מים לשתות ולזה נתרעמו ישראל על מי מריבה בזולת סבה גדולה תביאם אל זה ולזה כפר כי משם נסעו הגדגוד' יטבתה כמו שנזכר בפרשת מסעי והנה זכר ביטבתה שהוא ארץ נחלי מים להעיר עוד כי בסבת מי מריבה מת אהרן כמו שנזכר בפרשת פרה ולהעיר שבכל המקומות שבאו באלו המסעות היה להם מים עד בואם בקדש כמו שקדם:

פסוק ח

בעת ההיא הבדיל ה' את שבט לוי. רוצה לומר בעת מתן תורה לשאת ארון ברית ה' לא זכ' נשיאת שאר הכים לפי שזה לא יהיה אחר בא ישראל אל המנוחה ואל הנחלה אך נישאת הארון יהיה במלחמה אחר בא ישראל אל המנוחה ולא הנחלה כמו שנתבאר מהמלחמה שהיה בימי עלי:

לעמוד לפני יי' לשרתו. מגיד ששרו' הלוי' הוא מעומד:

ולברך בשמו. הנה מזה התבאר הכונה באמרו ושרת בשם ה' אלהיו וזה כי השרות הוא להודות לשם יתעלה ולברכו בפה בעת עשיית הקרבנות אך הכהנים היו מריעים בחצוצרות והלוים היו משוררים בפה וזה נתבאר ביאור קצת מזה המקום והנה נשלם הביאור בזה בספר עזרא:

פסוק י

ואני עמדתי בהר מ' יום כימים הראשונים וגו'. הרצון בזה כי העלותו בהר על דבר הלוחות השניות עמד שם מ' יום ומ' לילה ואז התחנה לשם יתעל בקרב ישראל ותדבק השגחתו בהם כמו שנזכר בפרשת כי תשא כי כבר אמר השם יתעלה על דבר העגל שילך מלאכו לפניהם אך השגחתו יתע' לא תדבק בהם וזה באמת היה דבר רע לישראל מאד ולזה השתדל מש בעת ההיא אל שירצה השם יתעלה ללכת בקרב' כי בזה יתכן להם שיירשו את הארץ ואף על פי שלא הגיע העת עדין וכאשר נעתר לו השם יתעלה על זה אמר לו שילך למסע לפניהם ויבאו ויירשו את הארץ כי לא היו צריכים להמתין הקץ אחר שהשגחת השם יתע' הדבק בהם והנה אז ערבב הענין מרי ישראל על דבר המרגלים ונתאחרו מפני זה במדבר מ' שנה כמו שקדם והנה זכר בזה המקום להזכיר לישראל כי הם היו ממרים עם השם יתעלה תמיד כמו שקדם:

פסוק יב

ועתה ישראל מה ה' אלהיך וגו'. רוצה לומר שהוא אינו מעמיס עליך דבר שיהיה ראוי שיכבד עליך כי מה שישאל מעמך לקיים מצותיו אינו כי אם לטוב לך ולעבוד את ה' אלהיך וגו' הכונה בו ענין התפלה כמו שביארנו באמרו ואותו תעבדו:

ועבדת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך. בטעם אמרו ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך והרצון בו שתהיה תפלתך לו בכוונה שלמה יתאחדו כחתיך המתעוררים והם הנכללים נאמרו בכל לבבך וכחותיך המשיגים והמציירים שהם הדמיון והשכל והנלוים אליהם והם הנכללים באמרו ובכל נפשך:

פסוק טז

ומלתם את ערלת לבבכם. רוצה לומר שתסירו אוטם לבבכם באופן שתשמעו אל מצות השם יתעלה בכללם. ולא תקשו עוד ערפכם. שלסור מהתכונות הרעות שנשקעתם בהם כי הרבה מרים עד עתה ודעו כי השם יתעלה שהוא מנהיג אתכם הוא אלוה המנהיגים הנבדלים כי הם עלולים ממנו ומהשפע שיושפע ממנו יעשו מה שיעשו והוא המושל על כל מי שיש לו שום ממשלה והוא עושה גדולות וגבורות ונוראות ולזה יעניש אתכ' אם תחטיאו ואף על פי שלא יסודר לכם אז רע מצד ההשגחה הכוללת ולא תוכלו להמלט ממנו שלא יגיע לכם ענשו כי הוא בלתי נושא פנים לגדולים כי לפניו יהיה הגדול כקטון בהשפטו ולא יקבל שוחד שתבטח לפייסו בו כי הוא בלי צריך לדבר מנבראיו ולזה לא יצ' מלפניו רק יושר ומפני זה הוא עושה משפט השפלים החלושים כשיהיו עשוקים והם היתום והאלמנה:

פסוק יח

ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. ר"ל שהוא משגיח על הנרדפים כמו הענין בגר שאין לו עוזר מפני שאין לו קרובים והנה השם יתעלה ישגיח בו לתת לו לחם לאכול ובגד ללבוש וזה אמנם סודר ממנו יתעלה בו לפי מה שאחשוב מצד ההשגחה הכוללת שבה נותן לחם לכל בשר ואף על פי שאינו באופן שיתכן שתדבק בו ההשגחה הפרטי':

פסוק יט

ואהבתם את הגר. צוה לאהוב את הגר כי אין בשער עזרתו ולזה צוה עליו במקומות רבים מהתורה:

פסוק כ

את ה' אלהיך תירא. כבר פרשנו אלו המצות הנכללות בזה הפסוק בפרשת ואתחנן מלבד אמרו ובו תדבק והנה הרצון בו שישתדל שידבק בו כפי כחו וזה יהיה כשילמד התורה והחכמה אשר יתישר מהם להשגתו יתעלה לפי מה שאפשר וזהו הדבקות ולפי שזה לא יתכן לאדם אם לא באמצעות החכמים שילמדוהו זה כמו שביארנו בביאורנו לשיר השירים הנה כללה זאת המצוה שידבק בחכמים כי הם המישירי' אותו לקיים זאת המצוה והם יעמידו איש ואיש על מה שאפשר לו מזה:

פסוק כא

הוא תהלתך. רוצה לומר אין ראוי שתהלל זולתו כי הוא עשה אתך כל הנפלאות עצומות אשר ראו עיניך במצרים ועל הים ובמדבר בשבעים נפש ירדו אבותיך הנה זה אחד מהפלאים העצומים כי בארץ מצרים שדמו לכלות אתכם וענו אתכם תכלית הענוי כדי

למעט אתכם השגיח ה' יתע' בכם באופן ששם שתכם בזה הרבוי הנפלא בזמן לא ארוך מאד כי לא עמדו שם כי אם מאתים ועשר שנה כמו שביארנו בספר ואלה שמות:

פרק יא

פסוק א

ואהבת את השם אלהיך וגו'. למדנו מזה שהתורה הזאת היא נצחית כאמרו כבר שנשמור את משמרתו וחקתיו ומשפטיו כל הימים:

פסוק ב

וידעתם היום כי לא את בניכם. רוצה לומר אתם יודעים כל זה כי אין דברי את בניכם שלא ידעו ולא ראו כל אלו הנפלאות שזכר תכף כי עיניכם הרואות את כל מעשה השם הגדול אשר עשה:

פסוק ח

ושמרתם את המצוה. ר"ל הנה לזאת הסבה ראוי שתשתדלו בשמירת כל מצות השם יתע' כדי שתירשו את הארץ ותאריכו ימים עליה כמו שייעד להם השם יתעלה כי אתם ראיתם שקיים כל מה שהבטיח ועשה אלו הנפלאות העצומות אשר ייעד חדושם קדש התחדשם:

פסוק י

לא כארץ מצרים היא וגו'. ידוע שאין מטר יורד במצרים ולזה יצטרכו להשקו' הארץ הנעבדת והנזרע ברגליהם:

כגן הירק. להוליך מן מי היאור אל התעלו' אשר בהן ישקו השדה ההוא בל ארץ ישראל אינו כן כי למטר השמים תשתה מים ואם תחשבו שהמטר ירד שם וימעטו מפני זה פרות הארץ היא הנה תדעו כי ליושר ירידת המטר שם ידמה שהשגחת השם יתעלה תהיה תמיד בה מראשית השנה ועד אחרית השנה לתת בכל עת מה שיאות לצמחים כאלו תאמר שינשב שם הרוח בעת הצורך אל הרוחות וירד שם מטר בעת הצורך אל המטר:

פסוק יג

והיה אם שמוע תשמעו וגו' לאהבה את ה' אלהיכם. הנה ביארנו זאת המצוה בפרשת שמע:

ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם. רוצה לומר להתפלל לפניו בכוונה שלמה כמו שביארנו בזאת הפרשה והנה הקדים לזכירת זאת המצוה אהבת השם יתעלה כי היא תסבב השגת השם יתעלה כפי מה שאפשר ובזה תהיה התפלה נשמעת ואחר ביאר שאם יעשו זה ימשך להם מהשגה הפרטית שיתן להם השם יתע' מטר ארצם בעתו בעת הזריעה והוא יורה ובעת נתינת התבואה פריה והוא מלקוש באופן שתתן הארץ דגן

ותירוש ויצהר לא תמנע מזה בשנים מהשנים ויתן עשב בשדה שתאכל הבהמה הרועה שם ויאכלו וישבעו כי לא יחסר כל טוב:

פסוק טז

השמרו לכם פן יפתה לבבכם. ביאר להם שאם יעבדו ע"ז יהיה כל זה בהפך כי השמים לא יתנו מטר והארץ לא יתתן את יבולה ולזה יחסר להם המזון ויאבדו מהרה לסבות אחרות זכרם במה שקדם ובמה שיבא כו שחרב והדבר ומה שידמה להם:

פסוק יח

ושמתם את דברי אלה על לבבכם. רוצה לומר שתתבוננו להם תמיד כדי שתקחו מוסר ותשמרו מצות השם יתעלה ולא תפנו לע"ז והנה סמך עליה ענין תפלין של יד להישירנו אל שהכוונה בזה היא שיהיו נגד הלב כמו שביארנו בפרשת ואתחנן:

וקשרתם אותם לאות על ידכם. והיו לטוטפות בין עיניכם. ולמדתם אותם את בניכם. כל זה ביארנו בפרש' ואתחנן ואולם אמר ושננתם לבניך וכאן אמר ולמדתם אותם את בניכם כי לעומק הדברים הכוללים פרשת שמע ולהיות מהשרשים היותר עקריים יצטרך המלמד לשנות הלמוד פעמים רבות מה שאין כן בזאת הפרשה כי איננה רבת העומק:

פסוק יט

לדבר בם בשבתך בביתך וגו'. הנה כבר ביארנו דבר זאת המצוה בפרשת ואתחנן וכאלו ביאר בכאן שצריך לחנך הקטנים בקריאה שמע ובפרשת והיה אם שמוע בעת השכיבה ובעת הקימה:

פסוק כ

וכתבתם על מזוזות ביתיך ובשעריך. כבר בארנו זאת המצוה בפרשת ואתחנן ובכאן התבאר שבמזוזות נכתבו פר' שמע ופר' והיה אם שמוע ובשכבו ובקומו חייב אדם לקרות שתי אלו הפרשיות אך בתפלין של ראש ושל יד יהיו עם אלו השתי פרשיות אחרות והם קדש לי כל בכור והיה כי יביאך:

פסוק כא

למען ירבו ימיכם וגו'. בעבור שייעד בקיום התורה טוב נצחי לכל אחד מהדורות דור אחר דור:

כימי השמים על הארץ. לדמנו מזה שהתורה היא נצחית גם כן כימי השמים על הארץ וזה ממה שלא נצטרך אל ביאור:

פסוק כב

כי אם שמור תשמרון את המצוה הזאת וגו'. ללכת בכל דרכיו. רוצה לומר להדמות אל מנהגי השם יתעלה ופעלותיו כפי היכולת כי הוא צדיק וישר ומשפיע מטובו לכל

הנמצאות ומזה יקנה האדם מנהג להתנהג ביושר ואמת ולהטיב לזולתו כפי מה שאפשר לו הנה זה באור מה שצריך לזאת הפרשה:

פסוק כו

זכר שכבר נתן השם יתעלה לפני ישראל ברכה וקללה והענין הוא בבחירתם וזה שאם ישמעו אל מצות השם אתעלה תבא להם הברכה והקללה אם לא ישמעו אל מצותיו:

פסוק כח

וסרתם מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם ללכת אחרי אלהים אחרים. ידענו שכבר היו שם קללות כשיעברו על אחת משארנין המצו' ואף על פי שלא יעבדו עבודה זרה כמו שנזכר מענין או הקללות בפרשת כי תבא ולזה יהיה הרצון בזה שאם יסורו ממצוה אחת ממצות התורה הנה יהיה זה סבה אל שיעבדו עבודה זרה כי זה יהיה סבה אל שיקלו במצות התורה ויעברו על החמורות אחר עברם על הקלות:

פסוק כט

והיה כי יביאך וגו'. כבר נתבאר בפשרת כי תבא שזאת המצוה נתחייבו בה תכף כניסתם לאר אחר עברם הירדן ולזה תמצא בספר יהושע כי אחר שהכה יהושע את יריחו ואת העי קיים זאת המצוה כמו שנתבאר מעניינה בפרשת כי תבא וזכר שם שכבר עשה יהושע כאשר צוה משה עבד יי' את בני ישראל ולזה הוא מבואר שמה שאמר בזה המקום והיה כי יביאך יי' אלהיך אל האר אין הרצון בו שימתינו שיירשו את הארץ אבל תכף שיוכלו לקיים זאת המצוה שם יקיימוהו ולזה לא אמר בזה וירשתם אותם וישבתם בה כמו שאמר במצות הנזכרות אחר זה וזה כי הכונה היתה בזה כדי שיהיו ישראל יותר זריזים בשמירת התורה מפני שמיעתם אלו הברכות והקללות ולפי שזריזותם בשמירת התורה היה לו מבוא עצום בירושתם את הארץ כמו שנזכר בזה הספר פעמים רבות חוייב שיעשו זה תכף היותם שליטים במקום ההוא אשר בו יקיימו זאת המצוה לפי מה שנתבאר מעניינה בפרשת כי תבא וכבר נתבאר זה גם כן שם באופן שלם כמו שיתבאר במה שיבא בג"ה:

ונתת את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל. למדנו מזה שבאופן שיתן הברכה על הר גריזים יתן הקללה למול הר עיבל וכבר התבאר בפרשת כי תבא שנתינת הקללה למול הר עיבל תהיה תחלה בפרט לעובר על מצוה אחת מהמצות הנזכרות שם ואחר כך תהיה בכלל וכן הענין בנתינת הברכה למול הר גריזים כי כבר תהיה בפרט כשיאמרו ברוך למי שמקיים המצוה על כל ארור שכתב תחילה בפרשת כי תבא למי שיעבור על המצוה ההיא וכבר תהיה הברכה על הפרטי' קודמת על הקללה על הפרטים כמו שמצאנו שם הברכה על הכלל היא קודמת לקללה על הכלל והנה היה הסדר כן

שהלוים אמרו תחלה ברך על מי שמקיים פרט ופרט כנגד הר גריזים ואחר כך אמר ארור על כל מי שיעבור על כל פרט ופרט ואחר זה אמרו כל הברכות הנכתבות בפרשת כי תבא כנגד הר גריזים והם נאמרות בכלל על מי שמקיים וישמור מצות השם יתעלה ואחר זה הפכו פניהם למול הר עיבל ואמרו קללות והנכתבות שם בכלל למי שלא ישמע אל דבר התורה ולזה אמר בספר יהושע כאשר צוה משה עבד ה' לברך ישראל בראשונה ואחר כן קרא את דברי התורה הזאת הברכה והקללה. למדנו מזה שכבר ברכו העם בראשונה בברכות לא תכתבו בתורה ואחר כן קראו כל הכתוב בפרשת והיה כי תבא מהברכות והקללות על הסדר הכתוב שם ועוד למדנו מזה שכמו שנתבאר בקללות שהיו חלוף ביניהם אלא שהברכה היתה למול הר גריזים והקללה למול הר עיבל:

פסוק ל

הלא המה בעבר הירדן אחרי דרך מבא השמש. רוצה לומר שההרים האלו ימצאו כשיעברו את הירדן דרך הולך ממזרח למערב כי לפאת מערב מהירדן היתה ארץ כנען והארץ אשר נתן לשני השבטים וחצי היתה מעבר הירדן מזרחה כמו שזכר במה שקדם ואולם למה נתן הברכה אצל הר גריזים והקללה אצל הע עיבל הנה לא אדע בה טעם אלא שלהראות עוצם ההבדל שיש בין הענינים האלו רצה להבדיל ביניהם עד שלא תהיה הקללה ואנשיה בצד שתהיה הברכה ואנשיה כי ההבדל בין שומרי התורה ובין העוברים על דבריה עצום מאד ולזה הוכרח אל שיתן הברכה לצד אחד והקללה לצד אחר ואם היינו יודעים צדדי אלו ההרים אולי היינו נותנים סבה מיוחדת למה תהיה הברכה אצל הר גריזים והקללה אצל הר עיבל והנה ידענו כי השם יתעלה צוה לבנות מזבח בהר עיבל ולכתוב שם משנה תורה באבנים שישדו בשיד והנה הושמה הקללה אצל הצד ההוא שיהיה בו המזבח והיה בו כתוב משנה תורה כדי שיתבארו להם דברים אשר עליהם היתה הקללה אם לא יקיימום כאלו יאמר שאם יעשו כמו זאת העבודה לא לשם יתעלה אם לא יקיימו משנה התורה הכתוב שם הנה תדבק הקללה בהם והנה זאת המצוה לא היתה אלא לפי שעה:

פסוק לא

כי אתם עוברים את הירדן לבא לרשת את הארץ וגומ'. ירצה לפי מה שאחשוב שכאשר יעברו את הירדן לבא לרשת את הארץ יקיימו זאת המצוה שזכר רוצה לומ' נתינת הברכה על הר גריזים והקללה על הר עיבל אמנם אח' שיירשו את האר' וישבו בה ישמרו לעשו' בה תמיד כל החקי' והמשפטי' אשר זכר אחר זה והוא לעקור ע"ז מארצם ושאר המצות הנמשכות לה אשר נוהגות באר לבד או בארץ ובחוצה לארץ ולא ינהגו בכניסתם לבד כמו הענין בזאת המצוה אך ינהגו תמיד קצתם באר לבד וקצתם בארץ ובחוצה לארץ

או ירצה בזה שכבר הודיע להם שכאשר יעברו את הירדן לבא לרשת את הארץ שלא יתעכבו אחר זה בירושת הארץ כמו שנתעכבו במדבר עד שכבר הודיעם בזה שעברם את הירדן יישירם לבא לרשת את הארץ מצד המופת הנפלא שיעשה להם ה' ית' בעברם את הירדן שנתפרסם זה לכל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ימה והכנעני אשר על הים וימס לבבם ולא היה בהם עוד רוח מפני בני ישר' כמו שנזכר בספר יהושע עם שזה המופת הנפלא נעשה באופן שנתיישרו בו ישראל מאד להאמין בשם יתעלה שהיה מבא גדול לירושתם הארץ:

פסוק לב

ושמרתם לעשות. הנה מפני שלא ישמור לעשות מי שלא ידע מה שצוה הנה יחוייב מזה שילמדו המצות כדי שיעשום והנה השמירה היא בלב כמו הענין זכירה והכונה בזה שישמרו בלבם אלו המצות כדי שיתיישרו לעשותם בעת הצורך. כי הם נוהגות תמיד: **את כל החקים ואת כל המשפטים וגו'**. גם אחר שתירשו את הארץ ותשבו בה כי הם נוהגים תמיד והנה נוהגים קצתם בארץ לבד וקצתם נוהגים בין בארץ בין בחוצה לארץ:

פרק יב

פסוק א

אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ. זכה עתה החקים והמשפטים שנוהגים בארץ כל הימים תמיד שיהיו ישראל חיים על האדמה ההיא רצוני לומר בארץ ישראל:

פסוק ב

אבד תאבדון את כל המקומו' אשר עבדו שם הגוים אשר אתם יורשים אותם וגו'. הנה זאת המצוה היא לעקור עבודה זרה מארץ ישראל והיא נוהגת תמיד בכל עת שתמצא עבודה זרה שם והוא מבואר מענינה שאי אפשר בה שתנהג אלא בארץ ישראל כי כבר ביארה התורה שזאת המצוה היא לעקור ע"ז מארץ ישראל:

את כל המקומות אשר עבדו שם. מגיד שאנחנו חייבים בארץ ישראל להרוס הבתים שעבדו בהם עבודה זרה ולאבדם כשנבנה הבית לעבודה זרה כמו שיתבאר במה שיבא: **את אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן**. למדנו שאנחנו חייבים לאבד העבודה זרה ששמו באי זה מקום שיהיה בארצינו והנה זכר אלו המקומות כי הם היו נוהגים שישימו שם אלהיהם ולמדנו מזה שאם בטלו אותם הגוי' עבודה זרה ההיא שלא נחוייב לאבדה שאינה אלהיהם בעת שמצאנוה והתורה אמרה את אלהיהם על ההרים שיהיו אלהיהם בעת שמצאנום וכן אמר בפרשת ואתחנן פסילי אלהיהם תשרפון ואמר בזה המקום ופסילי אלהיהם תגדעון ולדנו עוד מזה שאם השתחוו להרים

או לגבעות אין אנחנו צריכין לאבדן כי התורה זכרה שאלהיהם על ההרים צונו לאבד ולא ההרים כי לא נקראם המקומות אשר עבדו שם את אלהיהם ולזה גם כן אם עשו מהם עבודה זרה לא נחוייב לאבדם כי אין בהם תפיסת יד אדם כמו שאם השתחוו לשמש או לירח לא תאסר לנו הנאתם ומזה המקום למדנו שהע"ז שהוא תחת עץ רענן לא נחוייב לאבד כי אם הע"ז לא העץ ההוא אחר שאין בו תפיסת יד אדם כמו הענין בהרים ובגבעות אך אם יש בו תפיסת יד אדם כגון שנטעון לע"ז יחוייב לאבדו וזו היא אשרה שחייבה תורה לשרפה:

פסוק ג

ונתצתם את מזבחותם. רוצה לומר המזבחות שעבדו בהם ע"ז והנה לא צוה לאבדו אלא לנתצו. וזה יהיה כשלא היה בו תפיסת יד אדם לע"ז וחוייבו לנתצו כדי שלא ישאר בו שם מזבח וכן הענין באבן אשר יעשו ממנה מצבה להשתחוות עליה לע"ז כיון שאין בה תפיסת יד אדם לעבודה זרה ישברוה והיא מותרת בהנאה והנה ישברוה לאבד את שמה שלא תקרא מצבה:

ואשיריהם תשרפון באש. כבר בארנו שזה יהיה באין שנטעו תחלה לע"ז שיש בה תפיסת יד אדם בכולו:

ופסילי אלהיהם תגדעון. זה יהיה באילן שלא נטעון תחלה לע"ז ועשה בה מעשה ע"ז כאלו תאמר שגדעו ופסלו לע"ז הנה מה שצמח אחר זה או מה שיהיה בו תפיסת יד אדם לעבודה זרה אסור ולזה מגדע אותו והשאר מותר ואולם בפרשת ואתחנן אמר פסילי אלהיהם תשרפון באש וזה אמנם יהיה בפסל שנפסל כולו לע"ז כמו שחצב אבן לע"ז:

ואבדתם את שמם מן המקום ההוא. זה יהיה בבית שעבדו בו ע"ז ולא היה בו תפיסת יד אדם לעבודה זרה שכבר היה בנוי לא לשם ע"ז ולזה חודש בו דבר לעבודה זרה הנה יספיק שיאבד זה השם מהמקום ההוא ר"ל שיסירה משם ויעבדה כמו שנתבאר בעבודה זרה שהושמה תחת עץ רענן שהעץ ההוא לא נאסר אך יאבד ע"ז שהושמה תחתיו או יהיה הרצון שישתדלו עכ"פ לאבד שם ע"ז מן המקום ההוא שהוא בו אם היה כתוב שם כמו שנהגו בהרבה מאלו:

פסוק ד

לא תעשון כן ליי' אלהיכם. הוזהרנו בזה שלא לאבד ולנתץ מה שהוא לשם שמים ולזה יתבאר שהנותץ אבן אחת מהמזבח או מהיכל דרך השחתה עובר בלאו ונכלל בזה גם כן שאם אבד שם מהשמות הקדושים עובר בלאו שנאמר ואבדתם את שמם וגומ' לא תעשו כן ליי' אלהיכם:

פסוק ה

כי אם אל המקום אשר יבחר יי' אלהיכם מכל שבטיכם וגומ'. לא תעשון כן ליי' אלהיכם כמו שהיו עושים הגוים לעבוד אלהיהם במקומות רבים כאמרו אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים כי אתה לא תעבדוהו כ"א במקום מיוחד והוא המקום אשר יבחר יי' אלהיכם מכל השבטים שם לבד תהיה זאת העבודה לה להעיר על ייחוד הנעבד בה ולזה היה במקום מיוחד ועל יד משפחה מיוחדת והנה אמר מכל שבטיכם לפי שמקו' בית המקדש קנוהו כל השבטים כמו שנתבאר במה שנזכר בסוף שמואל שכבר קנה דוד את גורן הארונה ואת הבקר בכסף חמשים ובמקום אחר אמר שקנהו שש מאות שקלים להורות שמכל אחד מהשבטים לקח חמשים שקלים ואמנם ירושלם היה מאחד השבטים כמו שנתבאר בספר יהושע. ולזה אמ' אחר זה במקום אשר יבחר יי' באחד שבטיך לשום שמו שם ר"ל השרות שכינתו שם ויהיה הרצון בזה שישים שמו שם לשכנו או ירצה בזה מענין ברכת כהני' שנא' שם ושמו את שמי על בני ישר' ולזה אמר אחר זה לשכנו ר"ל להשרו' שכינתו שם ואע"פ שברכת כהנים נאמרת בכל מקום שנא' בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך הנה נלמד מזה ששם המפורש לא יהיה נזכר על יד הכהנים כי אם בבית המקדש לזה אמר לשום את שמו שם אך בשאר המקומות יזכרוהו בכינוי ולזה אמ' אשר אזכיר את שמי שהוא מעניין אזכרה כמו שביאר' שם ר"ל שאריח שמי שם אך לא יהיה נזכר שם בכתבו כמו ריח הדבר שאינו הדבר בעל הריח:

ובאת שמה. כבר נתבאר במה שקדם ששלש פעמים בשנה יחוייב להם לבא שמה:

פסוק ו

והבאתם שמה עולותיכם וגומ'. לפי שסמך זה אל אמרו ובאת שמה למדנו מזה שברגל הראשון שיבא שם יחוייב להביא שם קרבנותיו ונדריו שנא' ובאת שמה והבאת' שמה עולותיכ' הם של יחיד או של צבור:

זבחיכם. הם זבחי שלמי צבור או זבחי שלמי יחיד:

מעשרותיכם. הם של יחיד. והם שני מעשרות שהם נאכלים שם לבעלים אחד מעשר שני מדגן תירוש ויצהר ואחד מעשר בהמה הנזכרת בסוף פרש' אם בחוקותי:

ותרומת ידיכם. אלו בכורים שהיו ישר' מחוייבים להביאם שם בידיהם כמו שנזכר בפרש' והיה כי תבא ולקח ההן הטנא מידך:

נדריכם ונדבותיכם. זו עולה הבאה בנדר ונדבה או שלמים כי אלו באים בנדר ונדבה כמו שנזכר בפר' אמור אל כהנים:

ובכורות בקרבם וצאנכם. הוא פטר רחם שהוא לכהנים והם יקריבו לש"י אמוריהם והשאר נאכל לכהנים והנה לא זכר חטאות ואשמות לפי שכבר נתבאר בהם שמקו' שחיטתם הוא מקו' שחיטת העולה עם שהדברים ק"ו שאם לא הותר להקריב קדשים קלים כי אם בזה המקו כל שכן קדשי הקדשים:

פסוק ז

ואכלתם שם לפני יי' אלהיכם. ר"ל במקום אשר יבחר יי' יאכלו הנאכל מכל אלו שזכר ואולי לזאת הסבה שתק חטאות ואשמות לפי שכבר נתבאר בהם שמקום שחיטתן הוא מקום שחיטת העולה עם הדברים ק"ו לקצר המאמר בזה המקום כי אותם אינם נאכלים כי אם לפני' מן הקלעי' ואלו שזכר פה נאכלים לפני' מן העיר:

ושמחתם בכל משלח ידכם וגומ'. ר"ל בכל מה שתוכלו לשלח ידכם לעשות ממנו שלמי שמחה במועדי' כשתבואו בבית הבחירה לראו' פני הש"י תשמחו שם אתם ונשיכם ואחשוב כי לנשי' מצות ראיה רשות:

אשר ברכך יי' אלהיך. הנה אלו השלמים הם לפי הברכה אש ברך אותך ש"י כי העשיר מרבה בשלמים אלו:

פסוק ח

לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום וגו'. אמר זה לפי מה שאחשוב שכבר הותרו הבמות לישראל בזולת עולה ושלמי' כמו שנזכר בפר' אחרי מות ולזה היה יכול להקריבם זר כי לא נמנע מזר אלא מלקריב אל משכן יי' ולא היה אסור הקרבת עולה ושלמי' בבמת יחיד כי אם במדנ' לסבה בעינה שנאסרה שם בשר תאוה כמו שבארנו במה שקדם אמנם אחר זה שהותר בשר תאוה הותרו אלו לעשות בבמה יחיד ולזה מצאנו בשאול שהקריב את העולה בבמת יחיד וכן מצאנו בדוד ואל גנו אותם הנביאים שהיו שם על זה ומזה נלמוד גם כן כי ליחיד הותר במת יחיד לא לצבור שנא' איש כל הישר בעיניו ולזה מצאנו שהמקריבי' בבמת יחיד היו יחידים:

פסוק ט

כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה. מגיד שכיון שבאו אל המנוחה נאסרו הבמות ואחר כך הותרו עד היותם אל הנחלה כי לא נאסרו כי אם כאשר באו אל המנוחה ואל הנחלה. והנה המחונה היה משכן שלה והנחלה היה בית המקדש שהיה בירושלם ואחריו נאסרו הבמות מכל וכל:

פסוק יא

וכל מבחר נדריכם אשר תדרו ליי'. אחשוב שרמז בזה אל הבהמות שאין בהם מום שנדר אותם ליי' והנה כל זה המאמר זולתי מעט שקצר בו כאלו העיר שכבר יהיו שם שני מקומו' אשר יבחר ה' והם המנוחה והנחלה שזכר תחלה:

פסוק יב

ושמחתם לפני יי' אלהיכם וגו'. אלו שלמי שמחה:

והלוי אשר בשעריך כי אין לו חלק ונחלה עמך. מגיד שאם יש בידו מעשר ראשון שהוא חלק לוי נתנו לו. ואם לא נותן לו מן השלמי' או ממעשר עני:

פסוק יג

השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום. ה"ה לשאר הקרבנות אך כתוב קצר ויורה על זה מה שאמר בפסוק אחר זה כי אם במקום אשר יבחר ה' אלהיך באחד שבטך שם תעלה עולותיך וגו' ושם תעשה כל אשר אנכי מצוך. רוצה לומר שאר הקרבנות שחייב קודם זה להביא במקום ולזה יחוייב שיהיו כלם בלא תעשה:

פסוק טו

רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר. ראוי שתדע שאי אפשר שתהיה הכונה בזה להתיר בשר תאוה שנאסר במדבר שהרי זכר אחר זה ענין התר בשר תאוה בפרשת כי ירחיב יי' אלהיך את גבולך ואי אפשר שיתיר זה בקרבנות שהרי ביאר שאין לו רשות להביאם כי אם במקום אשר יבחר ה' ובהיות הענין כן הנה לא ישאר אלא שיהיה זה המאמר בפסולי המוקדשין והם אשר יש בהם מום רע כמו שנזכר בבכור בפר' כל הבכור שאם יש בו מום רע והוא מום קבוע לא יזבחנו ליי' ואם שם בשעריך תאכלנו הטמא והטהור יחדו כצבי וכאיל רק את דמו לא תאכל על הארץ תשפכנו כמים כמו שאמר זה בה המקו' ולזה הוא מבואר שזה מהמאמ' הוא בפסולי המוקדין כי כבר נתבא' למעלה שלא יחוייב הביאם שם כאמרו וכל מבחר נדריכם מגיד שהעי מומין לא יחוייב להביא שם ובהיות הענין כן כבר יתבאר בפר' בחקותי שגם הבהמה הטמאה יחוייב שתפדה בצאתה לחולין למדנו מזה שהוא יחייב באלו שיפדו ואמר תזבח לפי שלא הותר לגדלם אחרי שנפדו כי הם אסורים בגזה ועבודה כמו שהתבאר בפר' כל הבכור:

ואכלת בשר. הבשר הותר לו לאכול אך לא יוכל לגדלם ויאכל החלב ואמר ואכלת שלא יותר לו להאכילו לכלבי' כי עדין יש בו קצת קדוש':

כברכת יי' אלהיך אשר נתן לך. למד בזה דרך ארץ שיאכל האדם מהבשר לפי עשרו לא יותר וכאלו באר בזה שלא יאסר אם עבר זמנו שהיה ראוי שיאכלנו אם לא היה בו מום ואף על פי שזכר דינו דין קדש לקצת הדברים:

בכל שעריך. מגיד שמותר לשחטו ולאכלו בכל המקומות הטמא והטהור יחדו כצבי וכאיל בעבור שלמדנו ממה שאמר תחלה שיש בו עדין קצת קדושה הוצרך לבאר שלא הוזהר הטמא מלאכלו אך טמא וטהור אוכלין בקערה אחת כמו הענין בצבי ואיל שאינן ראויין לקרבן:

פסוק טז

רק הדם לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמי. הוצרך לומ' זה לפי שכב' ביאר שיש בו קצת קדושה. אולי יחשוב חושב שדמו יהיה אסור כדם קדשים. לזה ביאר שהוא כמים שמותרים בהנאה ואמ' על הארץ תשפכנו באר שאינו טעון כסוי כדם צבי ואיל:

פסוק יז

לא תוכל לאכול בשעריך וגומ'. הוזהר בזה שלא לאכל מעשר שני של דגן ותירוש ויצהר חוץ מהמקום אשר יבחר יי' ושלא יאכלו הכהנים הבכורות חוץ מהמקום ההוא ולא השלמים והנה אמר כל נדריך אשר תדור מה שלא אמר כן במה שקדם אך אמר נדריכם וכל מבחר דריכם לכלול העולה עם השלמים כי היא באה בנדר ונדבה כמו השלמים ואי אפשר שנאמר שיכלול בזה פסולי המוקדשין כי כבר הורו לאכול בשערים כמו שקדם ולזה יהיה זאת האזהרה שלא יאכל מבשר העולה באי זה מקום שיהיה כי לא הותר אלא למזבח כאמרו ועשית עולותיך הבשר והדם והנה הדברים קל וחומר אם הדברים שהתר להם במחיצתו נאסר חוץ ממחיצתו לא כל שכן במה שבכל המקומות הם חוץ למחיצתו לאכילת אדם ובכלל הנה נלמד מזה הענין שלא יותר דבר לאכול כי אם בגדרים שהתירה אותם התורה ולפי שלא הותרה העלה כי אם למזבח הנה יהיה מזה אזהרה שלא יאכל אדם מבשרה באי זה מקום שיהיה כי כל מקום יקרא שעריך לזה הענין וכן נלמד מזה שלא יאכל אדם קדשים קודם זריקת הדם כי עדין לא הותרו לאדם ומזה גם כן יתבאר והוא קל וחומר שאסור לאכול קדשים חוץ למחיצתו שהוא לפנים מן הקלעים כי שאר המקומות יקראו שעריך לזה הענין והוא ידוע שהבכורים נאכלין בכל מקם לכהנים ממה שנזכר בפרשת קרח מאכילת הבכורים שלא התנה שם מקום מיוחד לאכילתם ולזה תהיה הכוונה באמרו ותרומת ידך שלא יאכל כהן בכורים בשערים קודם הנחתם בעזרה על האופן שהתבאר בפרשת והיה כי תבא:

פסוק יט

השמר לך פן תעזוב אל הלוי. הנה זאת אזהרה שלא לעזוב את הלוי שיתן לו חלקו הראוי לו מהמעשרות או ממעשר עני או מהשלמים וממעשר שני שנתחייבו לאכלו בירושלם:

פסוק כ

כי ירחיב יי' אלהיך את גבולך וגומ'. לפי שלא הותר בשר תאוה במדבר הוצרך להזכיר בזה המקום שבכניסתם לארץ יהיו מותרים בבשר תאוה:

כי תאוה נפשך לאכול בשר. מגיד שאין ראוי לאכול בשר אלא לתאבון:

פסוק כא

כי ירחק ממך המקום אשר יבחר יי'. לפי שהתורה היא אחת לכל אנשי התורה כמו שנתבאר במקומות רבים מהתורה הוא מבואר שאין ראוי שיובן מזה שאשר ירחק מהם המקום יהיו מותרים בבשר תאוה לא הקרובים אל המקום אבל הכוונה בזה שלא יהיה המקום קרוב לכל ישראל מפני הרחבת גבולך ולפי שמפני הרוחק התיר זה הוא מבואר ששחיטת בשר תאוה תהיה חוץ מהמקום אך אם יזבחהו במקום יחוייב שיהיה השלמים ויאכל ממנו המזבח חלקו:

וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתיך. רוצה לומר שבאופן שצויתיך תהיה זביחת הקדשים והוא בשחיטה כך תהיה זאת השחיטה ואולם אמר זה לפי שהזביחה תאמר גם כן על הנחירה אך גדר השחיטה הוא שתהיה בצואר בחתיכת הסמנים וכבר יתבאר לך שהזביחה תאמר גם כן על הנחירה ממה שאמר ויזבח בלק צאן ובקר וישלח לבלעם ואמר מנקרך להורות שאין ראוי שיאכל אדם בשר אם לא היה לו בקר וצאן רוצה לומ' שיהיה לו די ספוקו לקנותה ואמר מבקרך ולא בקרך שאין ראוי לאדם שיאכל כל אשר לו אך ישער ההוצאה לפי קניינו לפי שימצא לו מזונו תמיד:

ואכלת בשעריך בכל אות נפשך. רוצה לומר שזה הנשחט חוץ לעזרה תוכל לאכול בשעריך לא מה שישחט בעזרה כי הוא קדש ומזה המקום למדנו שהנשחט יתכן שתאכל לא מה שלא נשחט:

פסוק כב

אך כאשר יאכל את הצבי ואל האיל. הזהירנו שלא ינהג בזה מנהג קדש כדי שלא יחשוב שהוא שוחט קדשים בחוץ ולמד בזה שצבי ואיל אינם מורים כי אם בשחיטה וכן הוא אומר כי יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר וזה יהיה הרצון באמרו ושפך את דמו שחיטה ומזה המקום נלמד שמצות שחיטה נוהגת בבהמה חיה ועוף והכונה בה מה שיתכן שימותו בו בעלי חיים כף מחתיכת הסמנין וכבר שערו רז"ל שלא יתכן שישלם זה בבהמה וחיה כי אם בחתיכת שני סמנין או רובם אך בעוף ישלם בחתיכת סימן אחד להיות חסר החיות מהבהמה והחיה והוא כמו ממוצע בין הבהמה והדגי' שאינם צריכין שחיטה:

פסוק כג
רק חזק לבלתי אכול הדם. ביאר בזה שדמה אסור באכילה שלא יחשוב החושב שלא יהיה מוזהר רק על דם הקרבן כדי שיתנו על המזבח:
ולא תאכל הנפש עם הבשר. רוצה לומר לא תאכל מה שהנפש בו עדין עם הבשר והוא אבר מן החי רוצה לומר כי עדין יש בנפש כח לשלח באבר ההוא הצריך לו מהמזון לא היה בב"ח:

פסוק כד
לא תאכלנו. הזהיר עוד על הדם כדי שיהיו יותר נזהרים מאכילתו וכבר זכרנו תועלת זאת האזהרה בפרשת צו:
על הארץ תשפכנו כמים. למדנו מזה שאין טעון כסוי ואמ' כמי שלא יכוין בשפיכתו על הארץ לדבר מהדברים שהיו מכוונים בו המכשפים ומה שידמה להם אך יהיה לבו בשפכו אותו על הארץ כאלו שופך שם מים:

פסוק כה
לא תאכלנו למען יטב לך. הודיע בזה שבהיותם נזהרים מזה יגיע להם ולזרעם תועלת עצום:

פסוק כו
רק קדשיך יהיו לך וגומ'. צונו בזה להביא כל הקרבנות לבית הבחירה ולזה הוא מבואר שהבעלים מטפלים בהבאתם עד שיהיו שם:

פסוק כז
ועשית עולותיך הבשר והדם. למדנו בזה שאם אין דם לזרוק על המזבח לא זכה המזבח בבשר וכן אם אין בשר לא יזרוק הדם כי זריקת הדם הוא לרצו' הקרבת הבשר ולמדנו מזה עוד שאף עלפי שמחוייב להקטיר כל העולה למזבח שנאמר והקטיר כהן את הכל המזבחה הנה אם פרשו מהמערכה ופקעו משם הקרנים או הטלפים או העצמות או הגדים אינו זקוק להחזירם שם כי התורה לא דקדקה אלא בשר:
ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך ובשר תאכל. למד על דם כל הזבחים שטעון מתנה אחת ואף על פי שנתבאר בחטאת ועולה שיש בהם יותר ממתנה אחת הנה למדנו מזה שאם לא נתן כי אם מתנה אחת לא עכב:
והבשר תאכל. למדנו מזה שאינו זוכה באכילת בשר כי אם אחר שזכה המזבח בהם:

פסוק כח
שמור ושמרת את כל הדברים האלה. רוצה לומר שישמרם בלב וישמע לעשותם וזה יהיה בלמדנו אותם כי הלמידה מישרת אל המעשה וזכר שמקיום אלו המצות יגיע טוב

נפשיי וגופיי לו ולבניו עד עולם כדי שיהיו יותר זריזים בענין אלו המצות. הנה זה ביאור מה שיצטרך אל ביאור בזאת הפרשה שהוגבלה ביאורה פה.

פסוק ל

השמר לך פן תנקש אחריהם. ר"ל פן תנקש במוקש אשר נוקשו הם וזה יהיה אם תנהג במנהגיהם בעריות ובזולת זה כמו שאמ בפרשת קדושים תהיו ולא תלכו בחקות הגוים אשר אני משלח מפניכם:

פן תדרוש לאלהיהם. מגיד שאם ילכו במנהגיהם הפחותים סופם לעבוד ע"ז או ירצה בזה שמא תחקור איך היו עובדי' הגוי' עבודה זרה ותחשוב לעבוד הש' יתע' בדרך ההוא והזהיר שלא יעש' כן ליי' כי מה שיחשבוהו עבודה לו יהיה ההפך כי הם היו עושים לאלהיהם כל הדברים המרוחקים והמתועבים לשם יתעלה כי עד שגם בניהם ובנותיהם היו שורפים באש לאלהיהם אולם כונת התורה הוא בהפך זה שלא העמיסה עלינו דבר יכבד עלינו אבל הם דברי ישרים וצדיקים מישרים בעצמותם אל כל הטובות:

פרק יג

פסוק א

את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות. רוצה לומר על האופן אשר צויתי בו:

לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו. כבר ביארנו דיני ההוספה והגרעון שהוזהרנו מהם בראש פרש' ואתחנן:

פסוק ב

כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום. ידמה שקרא הנביא למי אשר יתודע אליו שם יתעלה במראה ואשר ידבר בו בחלום קרא חולם חלום:

ונתן אליך אות או מופת. ר"ל כדי שיאמינו בדבריו ובא האות והמופת כמו שיעד אותו קודם באו ויאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לאי דעתם ונעדם ואל זה נתן לך האות והמופת כדי שתאמין לדבריו:

פסוק ד

לא תשמע אל דברי הנביא ההוא או אל חולם החלום ההוא. הזהיר בכאן שלא לשמוע אל דבריו כשיאמר לעבוד עבודה זרה גם אמר זה לפי שעה ואף על פי שהתבנא בשם השם יתעלה ויאמר שהשם יתעלה צוה לעשות כך כ"ש אם נתנבא בשם עבודה זרה:

כי מנסה ה' אלהיכם אתכם וגו'. הרצון בזה שלזה הסכים שיבא זה המטעה לבם כמו שמצאנו בספר יהושע שהשאיר השם יתעלה קצת הגוים ההם לנסות בם את ישראל והנה האות והמופת שיעד בו הנביא שקר ההוא אינו ראיה בבאו שיהיה אמת מה שאמר

כי היה זה בלתי ספק על דרך להט וכשוף ומה שידמה להם והעניין ידוע שאין דבריו אמת כי אין שם אלוה זולתי השם יתעלה כמו שנתברר לישראל במעמד הר סיני הנפלא מפי הגבורה ונתברר עוד מצד העיון במה שאין ספק באמתתו ולזה אין דרך לנתינת אות או מופת להביא להאמין ההפך בזה והוא מבואר שמי שישתדל לאהוב השם יתע' בכל לבבו ובכל נפשו ינצל מההאמנה דבריו והוא מי שישתדל להשיגו כפי כחו כי הוא ישער במה שהשיג ממנו שאין אלוה זולתו:

פסוק ה

אחרי ה' אלהיכם תלכו. צוה שילכו אחרי השם יתעלה ר"ל שילכו בדרכיו בחקרם איך מנהגו במה שישפע ממנו וזה יהיה סבה שייראו ממנו ויראתם ממנו תסבב שישמרו מצותיו וישמעו בקולו ויעבדוהו לא זולתו וידבקו בעבודתו:

פסוק ו

והנביא ההוא או חולם חלום ההוא יומת. רוצה לומ' על ידי בית די והוא הקלה שבמיתות בית דין כמו שהתבאר מהשרשים הכוללים:

ובערת הרע מקרבך. בער העושה הרעות הגדולות לך פן תכשל ותפול ברע:

פסוק ז

כי יסיתך אחיך בן אמך. רוצה לומר אחיך או בן אמך שאינו אחיך מן האב והנה דבר הכתוב בהוה שלא יסית איש אחר בזאת ההסתה שיש בה מהסכנה העצומה לו אם יודעו דבריו אם לא יהיה קרבו או רעהו אשר כנפשו ולא יאמרו כמו אלו הדברים לזאת הסבה ג"כ כי אם בסתר:

פסוק ח

הקרובים אליך או הרחוקים ממך מקצה השמים ועד קצה השמים. הנה הקדים הקרובים כי הם היותר נכונים שיכשלו בהם ואחר כן זכר הרחוקים באי זה המקום שיהיו ממזרח שמש עד מבואו או מקצה הדרום עד קצה הצפון:

פסוק ט

לא תאבה לו. אפילו שהיה אהובך מצד הקרובה והאהבה כמו שזכר תחלה לא תרצה בו ובאהבתו כי בקש להדיחך ולהאבידך וזאת האזהרה שלא יסכים לדבריו:

ולא תשמע אליו. מגיד שאם אבה ושמע חייב אף על פי שעדין לא עבד עבודה זרה וזה יהיה כשצוה לעבוד אלהים אחרים מהקרובים אליו או מהרחוקים אבל אם הסית המסית שיעבדוהו לא ינהג בו זה הדין וזה מבואר מהשרשים הכוללים ולפי שזה המאמר היה בסתר וידענו שאין האדם נדון במיתה כי אם על פי עדים למדנו מזה שיש לנסות להכמין לו עדים שיראוהו וישמעו דבריו והוא לא יראם כדי שיוכלו להעיד:

לא תחוס עינך עליו. הותיר בזה שלא לחוס על דם המסית ולא תחמול הזהיר בזה שלא ילמדו עליו זכות:

ולא תכסה עליו. הזהיר בזה שלא ישתוק אם ידע לו חובה:

פסוק י

כי הרג תהרגנו. צוה בזה להמיתו ושהמוסת תהיה בו ידו בראשונה להמיתו ויד כל העם אחרונה ולפי שזאת ההמתה היא בסקילה למדנו שהמוסה חייב להשליך בו אבן שיהיה בו כדי להמית שנאמר להמיתו ואם לא מת ישליכו עליו כל העם אבנים באחרונה והנה כונה התורה בזה לפייס המוסת שיקח נקמתו מזה שהשתדל להאבידו עם שהוא במדרגת העם בזה והתורה אמרה יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ולא יוסיפו לעשות כדבר הרע הזה בקרבך זו אזהרה למסית ולפי שאמר כדבר הרע הזה ולא אמר הדבר הרע הזה למדנו שאם הסית שיעבדוהו נהרג כיון שבא לידו מעשה שנאמר ולא יוסיפו לעשות והוא מבואר שאף על פי שלא אמר נלך ועבוד ואמר המסית אלך ואעבוד או אמר אלך ואשתחוה ומה שידמה לזה הרי הוא נסקל שנאמר כדבר הרע הזה וראוי שתדע שאם הסית יותר מאחד דינו גם כן כך אלא אם הסית רוב אנשי העיר שאז נקרא מדיח וכבר נתבאר דינו במה שנמשך לזה והנה אם הסית לשנים או יותר הרי הם עדיו וכדי שיכירו אם הוא שוגג או מזיד יראו אם יוכלו להחזירו לטוב ויאמרו לו היאך אתה אומר זה ואיך יתכן שנניח עבודת השם יתע' שהוא אלהים חיים ומלך עולם והלכנו לנוע על העצים והעל האבנים ואם לא חזר בו מביאים אותו לבית דין וסוקלין אותו:

פסוק יג

כי תשמע באחת שעריך אשר יי' אלהיך נותן לך לשבת שם. יצא ירושלם שלא נתנה לשבת כי לא נהגה לבית דירה אך היו ישראל עולים שם לרגל ולזה הסכימו קצת רבותינו שירושלם לא נתחלקה לשבטים כי היתה כמו משותפת לכל ישראל וכן הענין לערי המקלט כי לא נתנו לדירה אלא למקלט ולפי שאמר באחד שעריך למדנו שאין עושין בעירות רבות זו בצד זו זה הדין:

פסוק יד

יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את כל יושבי עירם. הנה התנאי שיהיו מאותו השבט שנאמר מקרבך ושיהיו מאנשי העיר ההיא שנאמ' את יושבי עירם ושיהיו שנים או יותר שנ' יצאו אנשים ולזה יחוייב שלא יהיו המדיחים נשים או קטנים שנאמר אנשים והתנאי עוד שיאמרו להם נלך ונעבוד באיזו שתהיה ממיני העבודות או נלך ונקבלה באלוה כי זה נכנס תחת גדר העבודה ולפי שנאמר וידיחו את יושבי עירם למדנו שהתנאי

בזה שיודחו כל יושבי העיר או רובם והנה יתבאר מצד הוראת הגדר שמי שעמד בעיר שלשים יום יקרא מיושבי העיר:

פסוק טו

ודרשת ושאלת וחקרת היטב. צוה בזה להרבות בחקירות ובדרישות עם העדים ולשאול היטב כל הדברים אשר יעמידום על הבחינה אם עדותם נכון כדי לעמוד על אמתת הענין: **והנה אמת נכון הדבר**. רוצה לומ' שאחר החקירות והדרישות והבדיקות נתבאר שהענין כן הוא שנעשתה התועבה הזאת בישראל:

פסוק טז

הכה תכה את כל יושבי העיר ההיא לפי חרב. מפני שאמר העיר סתם הנה הוא מואר שאינה קטנה שהקטנה תקרא עיר קטנה ולא עיר גדולה כי היא תקרא עיר גדולה וביארו חכמים שלזה הענין תקרא עיר סתם ממאה ועד רובו של שבט אך רובו של שבט אין ראוי לשפוט בזה דין עיר הנדחת כי הוא כמו שבט אחד ואין ראוי שיסבבו שיפקד שבט אחד מישראל וידמה שפחות ממאה לא יתכן שיקרא עיר סתם אך הוא כפר או תקרא עיר קטנה או בת העיר אשר אצלה ואולם הגדולה יתכן שתקרא עיר סתם והנה נמנע השפטם שם בדין עיר כשיהיו רובו של שבט לסבה שאמרנו כי הוא כמו שבט אחד לפי משפטי התורה ואין ראוי להשמיד שבט אחד ולזה ידונו העובדים בסקילה וישאר הטף והנשים וראוי שתדע שזה המשפט לא יהיה ע"י סנהדרי קטנה כי כבר ביארה התורה כי לא ישפטו כי אם יחידים ע"פ סנהדרי קטנה שנאמר והבאת את האיש הוא או את האשה ההיא אל שעריך. למדנו מזה שיחידים נהרגים ע"פ ב"ד שבכל שער ושער אך המרובים אינם נהרגי' אלא על פי בית דין הגדול ולזה תעשה הדרישה והחקירה על פי בית דין הגדול. ואחד כשידעו האמת שיודחו רב יושבי העיר שולחים שם חכמים להחזירם למוטב ולהזהירם שלא יעשו כן כמו שמצינו בנביאים שהיו מוכיחים ישראל כשהיו עובדים עבודה זרה ואם חזרו בתשובה מוטב כי התורה אמר את יושבי העיר ההיא והם עתה אחרים כי כבר שבו מדרכם הרעה עם שהוא ראוי שתהיה שם התראה בהשפטם למות ואם לא חזרו בתשובה מצוים הבית דין הגדול לישראל לבא עליהם לצבא להחרים העיר בזה האופן וזה שהם מרבים שם בתי דינין לחקור מי שעבר אחר התראה בעדים באופן ראוי ואם נמצאו העובדים רובה של עיר דנין אותם כעיר הנדחת ואם לא הרי הן יחידים ונדונים העובדים בסקלה כדין עובד עבודה זרה והשאר פטורין ואם היה רובה של עיר מעלין אותה לבית דין הגדול כדי שיגמרו הדין בפניהם ואחר זה מכין העובדים וטפם ונשיהם לפי חרב שנא' חכה תכה כל יושבי העיר ההיא. וזה כולל

כל נפש אדם אשר בה ומצילים הצדיקים אשר בה וטפם ונשיהם רוצה לומר אלו שלא עבדו עבודה זרה אחר ההתראה:

החרם אותם וגומ'. למדנו מזה שכל מה שהוא מיושבי העיר ההיא מהנכנסים והמקנה אבד שנא' ואת כל שללה ואת כל בהמתה ואפילו נכסי הצדיקים שבה אבל מה שהיה בה מהאנשים שאינם מיושבי העיר או של הקדש אינו אבד שאין אני קורא בו בהמתה ושללה ומזה המקום נלמד שנכסי הרשעים שבהם שהיו חוצה לה אינו מחוייב שישרף לפי שאינו שלל העיר ההיא ואינו בה והתורה אמרה ואת כל אשר בה אך אם נקבצו שם הרי הם נשרפים שהרי הם שללה ולמדנו מזה גם כן שאין מאבדין מהקנינים בשרפה אלא דבר שיתכן שיקרא שללה והוא דבר המטלטל שאינו חסר אלא קבוץ ושרפה ולזה יתבאר שהפירות המחוברי' לקרקע אינם נשרפי' כי הם חסרין תלישה וקבוץ ושרפה וכן הענין במה שידמה לזה:

פסוק יז

ואת כל שללה. לפי שראוי לבער הרע מקרבנו כשהיה בזה האופן המגונה בתכלית הנה ראוי שלא נשפוט שיהיה אמרו אל תוך רחובה תנאי שאם לא היה לה רחוב לא נשפוט אותה כעיר הנדחת ועוד שהרי אמרה תורה ושרפת באש את העיר ואת כל שללה מכל מקום ולזה הוא מבואר שכונת התורה בקבוץ שללה לתוך רחובה להוסיף פרסום בענין כדי שיוסרו הנשארי' ולזה הוא מבואר שאם לא היה לה רחוב עושין לה רחוב והרי אני קורא בה רחובה ואם יש לה רחוב חוצה לה עושין בדרך שיהיה רחובה רוצה לומר שיבנו בה חומה סביב העיר באופן שיהיה הרחוב תוך החומה ואז יקרא רחובה ויקבצו שם את כל שלל העיר:

ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל ליי' אלהיך. זהו מצות עשה ואמר שזה הפעל ראוי שיעשה ליי'. רוצה לומר שיכון בעשייתו נתינת האלהות לשם יתעלה במה שיחרים ויאבד עובדי עבודה זרה וכל אשר בה והיתה תל לעולם לא תבנה עוד למדנו מזה שאסור לבנות עיר הנדחת לעולם ולפי שלא הזהיר אלא שלא תבנה למדנו מזה שעושה אותה שדות וכרמים גנות ופרדסים:

פסוק יח

ולא ידבק בידך מאומה מן החרם. הזהיר בזה שלא ליהנות מממון עיר הנדחת ולפי שעבודה זרה ומשמשיה ותקרובת עבודה זרה הכל נקרא חרם כמו שאמר בפרשת ואתחנן למדנו מזה שהנהנה מעבודה זרה ומכל מה שיעשה בשבילה עובר משום לא ידבק בידך מאומה מן החרם:

למען ישוב יי' מחרון אפו וגומר. ביאר בזה שהעושה זה הדין בעיר הנדחת משיב חרון אף יי' מישראל ומביא עליהם רחמים זהו דין עיר הנדחת ואולם מדיחיה יתבאר שדם בסקילה ממה שנאמר במסית ולא יוסיפו לעשות כדבר הרע הזה כי זהו דומה לדבר הו' ויש בו מעשה שהרי הודחו יושבי עירם בסבתם ועבדו עבודה זרה לא היו שם מדיחים או שלא היה שם אלא מדיח אחד או שהיו המדיחים מעיר אחרת או משבט אחר או שהיו המדיחים קטנים או נשי' או שהיתה העיר עיר מקלט או עיר שאינה לדירה ולשבת שם או שהיתה כפר קטן או שהיה בה רובה של שבט או שלא הודחה רובה של עיר הרי כל העובדים נדונים כיחידים בסקילה וממונם ליורשיהם וכבר אמרו רבותינו שאין עושין עיר הנדחת סמוכה לספר כי היא היתה משמרת לשאר ערי ישראל שלא יבואו גוים ויחריבו את ארץ ישראל והנה יתבאר זה לפי מה שאחשוב מצד מה שדקדקה התורה שלא יוזקו בה רק יושבי העיר היא ובהמתה ושללה ואולם בעיר הסמוכה לספר יוזקו שאר העיירות:

פרק יד

פסוק א

בנים אתם ליי' אלהיכם. ולזה הוא משגיח בכם כהשגחת האב על הבנים:

לא תתגודדו. הוא מענין חתיכה כטעם גודו אילנה והכונה בזה שכומרי עבודה זרה היו נוהגים לחבול בעצמם שהיו חותכים בשרם עד שפוך דם עליהם והנה ההתגודדות לא יהיה אלא בכלי חותך הבשר ומזה הזהירה התורה בזה המקום וזה מבואר מצד הסמיכות וכאלו אמר שהשם יתעלה אוהב אתכם ולזה לא יעמיס עליכם דבר יקשה עליכם אבל ישתדל לשמור אתכם מזה ולזה הזהיר אתכם מההתגודדות שלא תחבלו בעצמכם וכבר מצאנו יתגודדו מענין אגדות וחבורות אמר ובית זונה יתגודדו. וכבר הבינוהו קצת מרבותינו מזאת הכונה השנית והוציאוהו מזה הזהירה התורה בזה המקום וזה מבואר מצד הסמיכות וכאלו אמר שהשם יתעל אוהב אתכם ולזה לא יעמיס עליכם דבר יקשה עליכם אבל ישתדל לשמור אתכם מזה ולזה הזהיר אתכם מההתגודדות שלא תחבלו בעצמכם וכבר מצאנו יתגודדו מענין אגדות וחבורות אמר ובית זונה יתגודדו. וכבר הבינוהו קצת מרבותינו מזאת הכונה השנית והוציאוהו מזה האזהרה שלא יהו שתי בי דינין יושבים בעיר אחת וינהג זה וחבורתו מנהג אחד והאחר וחבורתו מנהג אחר והנה הנכון לפי הפשט הוא מה שביארנו:

ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת. רוצה לומר על הראש שיסיר השער משם כדרך שתהיה שם קרחה על המוח ולמדנו שחייב על שאר הראש כבין העינים ממה שאמר

לא יקרחה קרחה בראשם והנה שימת הקרחה תהיה אם שימרוט השער בידו או שישים על הראש דבר יסבב שתהיה שם קרחה. והנה ידמה שכן היה דרך עובדי עבודה זרה לעשות זה על מתיהם ולזה הוצרכה התורה להזהיר על זה ואולם שיעור הקרחה יתבאר מדיני הצרעת כי שם נאמר קרחת וכבר נתבאר שעורו שם והוא מבואר שמריטות שתי שערות לא יקרא קרחה:

פסוק ג

לא תאכל כל תועבה. ידמה שאין הכונה בזה בענין עבודה זרה אשר נקרא תועבה שהרי מנע ממנו כל הקנאה בכללות שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך ואין הכונה בו גם כן קדשים בעלי מם שנקראו תועבה בפרשת שופטים אמר לא תזבח ליי' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום וגומר. כי תועבה הוא. וזה שכבר נתבאר במה שקדם שהיו נפדין ונאכלין במומן ולזה אמרו רבותינו שהו מפסולי המוקדשין שהטילו בהם מום וקנס הוא שקנסה אוו התורה מפני שבזה הקדשים כדי שיאכלם שלא יותר לפדותן וימותו במומן ואפשר שיהיה הרצון באמרו כל תועבה לא תאכל כל שקץ כי השקץ והתעוב אחים אמר שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא והנה הזהיר בזה אכילת הבעלי חיים שאמר בהם כי שקץ הם בפרשת ויהי ביום השמיני והם הדגים והעופות שאין להם סימני טהרה. וכל שרץ העוף ההולך על ארבע. וכל השרץ השורץ על הארץ. וזה נאות מאד מצד הלשון ומצד מה שנמשך אליו כאלו יאמר כי מצד אהבת השם יתעלה את ישראל והיותם בנים לו הזהירם מלאכל המאכלים המשוקצים והמתועבים שהם מזיקים לבריאות האדם ולהכנת שכלו כמו שביארנו בפרשת שמיני:

פסוק ד

זאת הבהמה אשר תאכלו. התבאר מזה שחיה היא בכלל אכילת בהמה והקדים לזכור מיני הבהמה להיות יותר נכבדים והנה זכר בסדור כי היותר נכבד הקדים השור שיותר נכבד מהכבש והכבש יותר נכבד מהעז:

פסוק ו

כל בהמה מפרסת פרסה. זכר שסימני טהרה הם בבהמה וחיה שתהיה הבהמה מפרסת פרסה ושוסעת שסע שתי פרסות לא שתהיה לה פרסה עגולה:

ומעלת גרה בבהמה. רוצה לומר כי בבהמה עצמה הנזכרת שהיא מפרסת פרסה ושוסעת שסע יצטרך עוד סימן אחר והוא שתהיה מעלת גרה וכשיתקבצו אלו הסימנין אותה תאכלו לא זולתה ואף על פי שהיא מעלת גרה או היא מפרסת פרסה שסועה כיון שלא נתקבצו בה אלו הסמנין כמו הגמל והארנבת והשפן והחזיר וקל וחומר לשאר בהמה טמאה שאין בה שום סימן טהרה:

פסוק יא

כל צפור טהורה תאכלו. רוצה לומר שכל עוף טהור תאכלו ולא פרט מיניו לרבויים וכבר נתבאר מזה שצפור המצורע אשר שולחה על פני השדה אשר היא טהורה כמו שאמ' שני צפורין חיות טהורות היא מותרת באכילה וכבר ביארנו סימני טהרה בפרשת ויהי ביום השמיני והנה הוסיף בעופות הטמאים בזה המקום הדיה ואמרו רבותינו שכבר נכלל זה גם כן במה שנזכר בפרשת שמיני ושם נתבאר שהוא ההולך על ארבע רגלים:

פסוק כ

כל עוף טהור תאכלו. ידמה שרמז בזה אל המינים משרץ העוף ההולך על ארבע והוא אשר לו כרעים ממעל לרגליו לנתר בהם והם הארבה והסלעם והחרגול והחגב למיניהם והנה בזה הסדור נזכר זה גם כן בפרשת שמיני:

פסוק כא

לא תאכלו כל נבלה. היא הבהמה שמתה:

לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה. הנה גר שער הוא הגר שקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה כי העובד עבודה זרה לא ישב בארצנו כאמרו בפרשת ואלה המשפטים לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי. והתורה צותה במקומות רבים לאהוב את הגר ולזה הקדים היותה לגר בנתינתה למכירתה לנכרי והנה לא רצה השם יתעלה שתתן אותה לנכרי לפי שהוא עובד עבודה זרה ולזה לא רצתה שננה אותו מתנת חנם:

כי עם קדוש אתה לה'. ולזה ראוי שתקדש עצמך בעניני המאכלים ולא תתגאל במאכלים העם והמגונים:

לא תבשל גדי בחלב אמו. כבר ביארנו עניין זאת האזהרה והתועלת המגיע ממנה בפרשת ואל המשפטים ושם ביארנו מה שהגיע מהתועלת מפני ההכפל זאת המצוה בשלשה מקומות מהתורה זהו ביאור מה שנצטרך אל ביאור במה שהגבלנו לבאר פה מזאת הפרשה.

פסוק כב

עשר תעשר אל כל תבואת זרעך. ידענו שאין הכונה במעשר הנזכר בזה המקום מעשר ראשון שהיה נתן ללוים כי הוא נאכל בכל מקום כמו שנזכר בפרשת קרח וזה המעשר הנזכר בזה המקו' לא היה נאכל כי אם במקום אשר יבחר ה' כמו שזכרנו בזה המקום ולזה הוא מבואר שזה המעשר הוא מעשר שני והוא שהיו מפרישים הבעלים לאכלו במקום אשר יבחר ה' והוא המעשר הנזכר בסוף פרשת אם בחקותי והנה אמר פה את כל תבואת זרעך ובפרשת אם בחקותי אמר וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ למדנו מזה שזה המעשר נוהג בזרעים ובפירות האילן והוא מבואר שאינו נוהג אלא בנאכל

מהם שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך ואינו נוהג גם כן מן התורה אלא בדבר המתקיים כי לא יתכן בדבר הבלתי מתקיים כמו הירקות שישאנו שם לאכלו והוא מבואר עוד שאינו מחוייב הפרישו עד שתגמר מלאכתו שנאמר ואכלת שאינו מחסור אלא אכילה ועוד שהרי אמרה בזה המעשר מעשר דגנך תירושך ויצהריך שהם דברים שנגמרה מלאכתם לאכילה ולפי שחייבה התורה לעשות את כל תבואת הזרע למדנו שהגיע לחיוב מעשר אסור לו לאכול מהזרעי' והפירות' עד שיעשר:

כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה. ר"ל כל מה שתכניס מזרעך שיצא מהשדה לזה הוא מבואר שיש לו לזרוע ממנו בשדה קודם שיעשר ואינו מעשר אלא מה שמכניס לביתו ולזה לא ינהג המעשר בלקט שכחה ופאה והדומה להם ולא ראשון שאן אני קורא בו תבואת זרעך אלא אחר שהפריש ממנו חלק הכהנים והלוים וראוי שתדע שאין ראוי שנבין מזה שאם לא היה הזריעה שלו בהיותו בשדה וזה יהיה כשלקחו מאר ונגמרה מלאכתו ביד הלוקח שיהיה פטור מן המעשר וזה שהרי הזרע הוא שלו כיון שקנאו והתורה לא אמר היוצא משדך ועוד שהרי בפרשת בחקותי לא אמר זרעך אבל אמ' מזרע האר מפרי עץ ולא התנה שתהיה הארץ שלו ולא האילן:

היוצא השדה שנה שנה. למדנו שבכל שנה חייב לעשר ואינו מעשר מפירות שנה זו על פירות שנה אחרת ומזה המקום התבאר שכן הענין במעשר ראשון כי המעשר שני בא אחריו כמו שביארנו וכן למדנו מזה שאינו מעשר ממין על שאינו מינו כי לא יאמר עשור כי אם בלקיחת החלק העשירי מהדבר ההוא וכן יתבאר מזה שלא יעשר מן התלוש על המחובר או הפך כי אין זה עשור וכן יתבאר שהעשור לא יהיה באומר כי אם במדידה וזה כולו מבואר ולפי שמעשר בהמה היה דינו כדין המעשר שני ולזה סמכו למעשר שני בפרשת בחקותי ואמר בכל אחת מהם שהוא קדש לה' למדנו מזה גם כן שאין מעשרים בה משנה לחברתה ולא צוו להפריש מעשר בהמה כי אם מבקר וצאן לפי שכונת התורה היתה שיעשו ממנה שלים לה לא יופרש כי אם מהמינים הראוי לשלמים ולזה גם כן תמצא במעשר שני שהוא אפשר שיעשו ממנו שלמים כשהיה אפשר זה כמו שיתבאר אחר זה בג"ה:

פסוק כג

ואכלת לפני ה' אלהיך. מגיד שאין אוכלו שם אלא בשעה שבית הבחירה קיים והעבודה שם כי אז הוא לפני ה' לא בשעה שנחרב הבית ואין העבודה שם:

מעשר דגנך תירושך ויצהרך. מגיד שאין מפרישין מעשר שני אלא מדבר שנגמרה מלאכתו לאכילה:

ובכורות בקרך וצאנך. זה ממה שירה עוד שאין זה הענין אלא בפני הבית כי הבכור אינו נאכל כי אם בפני הבית דמו ואמוריו הם למזבח כמו שנתבאר בפרשת קרח:

למען תלמד ליראה את ה' אלהיך כל הימים. מגיד שתועלת זאת המצוה הוא שילמד האדם בה ליראה את השם יתעלה וזה כי מפני שלא היה נאכל אלא במקום שיבחר השם יתעלה אשר שם ימצאו החכמים שיורו משפטי ה' ליעקב ותורתו לישראל והם הכהנים והלוים המשרתים לפני ה' הנה ימשך להם זה התועלת מפני אם למקום ההוא הנבחר אכול שם זה המעשר עם שענין המעשר בעצמו מישיר אותם ליראת השם יתעלה בהשיגם זה הנמצא העשירי שהוא בעל כל שאר הנמצאות והנה לא יכבד עליהם באם שם ועמדם שם בשלשה רגלים אשר צותה התורה שיבאו שם לפי שיש להם מן המזון מה שלא יותר להם לאכלו אלא במקום בית הבחירה ושם גם כן ירגילו עצמם מפני זה ליראה את השם יתעלה מצד אחד כי כבר ימצא שם מי שיש לו שעור רב מזה המעשר ולא יוכל להתעכב שם עד שיאכלוהו הוא וביתו ולזה ימהר לתת ממנו ללוים ולשאר הצריכים וזה ממה שירגילו לו ויקנה מנהג בעשיית הצדקה ואמר כל הימים להעיר על נצחיות אלו המצות כל זמן שיהיה שם מקום הבחירה ותהיה העבודה שם:

פסוק כד

וכי ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שאתו. מגיד שהוא יכול לפדותו אם מפני רבוי הדרך אם מפני הקושי שיש בנשיאתו אל המקום אשר יבחר ה':

כי ירחק ממך המקום. ביאר שזה הקושי יהיה מפני רוחק המקום הנבחר:

פסוק כה

ונתת בכסף. כבר אמר בפרשת בחקותי שזה הפדיון יהיה אם גאול יגאל איש ממעשרו שיוסיף חמישיתו עליו והנה התבאר שזה הכסף ראוי שיהיה ראוי לקנות בו בקר וצאן ויין ושכר וכל אשר תשאל נפשו וזה לא ישלם כי אם במטבע לא בחתיכת כסף כי לא יוכלו להשתמש בו לקנות מה שירצו כמו הענין במטבע ולפי שאלו הענינים שזכר הם הסבה כשיוכל לחל קדושת המעשר שני על הכסף למדנו מזה שאם נכנס המעשר שני בירושלם אינו יכול לפדותו:

וצרת הכסף בידך. למדה התורה שישתדל שלא יאבד כדי שתשלם כונת התורה בזה המעשר:

פסוק כו

בבקר ובצאן. אמר זה לעשות מהם שלמים שנאמר ושמחת אתה וביתך אך עולות לא יתכן שיעשה מהם כי התורה צותה שיאכלנו במקום בית הבחירה והגיד בזה שאין חשש אף על פי שיאכל מנו המזבח קצת וישארו בידו עורות כי אינם נאכלים ולא יתכן לחללם

על כסף כי התורה לא תקנה הפדיון הזה אלאל במעשר שני בעצמו כשלא הגיע למקום הבחירה והיה זה כן לפי שקניית הבקר והצאן הם לכונת האכילה לא לעורות וזה למדנו מזה באמרו ביין ובשכר לא תקפיד התורה אם יקנה היין עם הקנקים:

ובכל אשר תשאלך נפשך. לפי שמעשר שני היה מזרע הארץ ומפרי עץ והיה הפרט הנזכר בזה המקום דבר שהוא נאכל והוא מגדולי קרקע או ב"ח טהורים למדנו מזה שאין ראוי שיתן הכסף כי אם בדבר שיש בו תועלת לאכילה או לשתייה. והוא עם זה בשר או גדולי קרקע:

ושמחת אתה וביתך. מגיד שכבר יתכן לעשות לו מזה השלמי' והם הנקראים שלמי שמחה:

פסוק כז

והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו. כבר ביארנו זאת המצוה במה שקדם מזאת הפרשה:

פסוק כח

מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך וגו'. מגיד שכאשר הפריש מעשר שני שתי שנים שחוייב לאכלו במקום בית הבחירה כמו שקדם הנה שנה השלישית לא יהיה הענין כן רוצה לומר שלא יחוייב להביאו למקום בית הבחירה לאכלו שם אך יניחהו בשעריו רוצה לומר באוצר במקומו ויעשה בו כמו שזכר בסמוך ואמר את כל מעשר להורות שהוא ממתין אל העת שכלו בו המעשרות והוא חג הפסח כי אז נגיעו בכללם התבואות והפירות:

פסוק כט

ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך. מגיד שאם לא היה לו חלק עמך תן לו מזה המעשר ולמדנו מזה שזה המעשר הוא נתן לעניים וזה יתבאר גם כן מפני שצוה לתת ממנו לגר מפני שסתמו שהוא עני כמו שאמר במתנות עניים לעני ולגר תעזוב אותם ואמר עוד בזה המקום שינתן ליתו' ולאלמנה לפי שסתמן להיות עניים כי אין סומך ידם. וראוי שתדע שהגר הנז' בזה המקום הוא גר צדק ויעיד על זה שכבר סמך אותו ללוי שהוא בן ברית וכן הענין ביתום ואלמנה והענין בעצמו יחייב זה כי כמו אלו המתנות צותה התורה המקומות שינתנו לעניים ולא אמר בנבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה אלא מפני שאיננה ראויה לעניי ישראל:

ואכלו ושבעו. למדנו מזה שראו שתהיה נתיניה לכל אחד מהם כדי שבעו:

למען יברכך ה' אלהיך. ביאר כי בשכר מה שיתן לעניי' מזה יברכהו הש' יתעלה בכל מעשה ידיו כי הוא חנן אותו כדי שיחון העניים כמו שאמר כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך:

פרק טו

פסוק א

מקץ שבע שנים תעשה שמטה. אחר שהזכיר שבשנה השלישית ובשנה השישית משמטה יפריש מעשר עני ביאר בזה המקום מה שיעזוב לעני בשנה השביעית שהוא שנת השמטה והנה הרצון בשמטה שישמט האד' ידיו מפירותיו אשר בנחלתו ויהיו הפקר כמו שביארנו בפר' ואלה המשפטים וכבר ביארנו בזה המקום גם כן שמה שהלוה אדם לחברו מהכסף והפירות ישמט ידו ממנו בזאת השנה שהיה שנת השמטה ולזה אמר שמוט כל בעל משה ידו והוא מבואר שלוה הוא עני ולזה הוצרך ללות:

פסוק ב

לא יגוש את רעהו. למדנו מזה שאם היה נגוש ועומד קודם השמטה אין השמטה משמטת אותו אך אם לא היה כן הוא מוזהר שלא לתבוע בב"ד החוב שעבר' עליו שביעית והוא מבואר שלא הוצרך להזהירו שלא ינגשהו בשנת השמטה:

פסוק ג

את הנכרי תגוש. זו מצות עשה כדי שלא נתן מתנות חנם לעובדי עבודה זרה:

ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך. זו היא מצות עשה רוצה לומר שיפקיר החוב ההוא ויסלק ידו ממנו ולזה הוא מבואר שכבר זכה בו הלוה. אולם החוב שיהיה לו אצל הגר תושב אינו מחוייב לנוגשו ולא לעזבו:

פסוק ד

אפס כי לא יהיה בך אביון. הבטיחם שלא יהיה בך אביון אם ישמרו מצות השם יתעלה ולא יצטרך אחד מכם ללות מחברו או מגוי כמו שאמר והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבוט וראוי שתדע כי כבר יתבאר מאמרו מקץ שבע שני' תעשה שמטה וזה דבר השמטה כי השמטת כספים נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ בין בפני הבית בין שלא בפניו שאם לא היה הדבר כן לא היה צריך לומר תעשה שמטה וזה דבר השמטה אך הי אומר מקץ שבע שנים בשנת השמטה שהיה משמט בה קרקע כמו שנתבאר בפרשת ואלה המשפטים. ואמנם אמר תעשה שמטה שאף על פי שאינה שמטה מדרך אחרת תעשהו שמטה לזה הענין:

פסוק ז

כי יהיה בך אביון מאחד אחיך. ידענו שהתורה צותה בכללות לחון העניים מישראל איך זה שיהיו אך זכר אלו התנאים להודיע אי זה עני הוא וקדם ולזה אמר מאחד אחיך שהם קרובים כי הם קודמים לשאר עניים שאינם ממשפחתו:

באחד שעריך. רוצה לומר שיהיה האביון באחד שעריך אף על פי שלא יהיה קרובך כיון שהוא מעירך והוא קודם לשאר העניים שהם מעיר אחרת או ירצה באמרו באחד שעריך שהוא מאחד מערי שבטיך כי עניי שבטו קודמין לשאר העניים:

בארצך. רוצה לומר שיהיה האביון בארצך והוא קודם לעניי חוצה לארץ ולזה אמר גם כן בסוף הפרשה זאת ההדרגה בעינה והוא באמרו לאחיך לענייך ולאביונך בארצך ביאר שאחיו אם הוא עני קודם לעניי עירו ועניי עירו קודמין לעניי עיר אחר' מארץ ישראל ועניי ארץ ישראל קודמים לעניי חוצה לארץ:

לא תאמץ את לבבך. רוצה לומר להמנע מלרחם עליו:

ולא תקפוץ את ידך. אך תפתחה לקחת בה דבר לתת לו:

פסוק ח

פתוח תפתח את ידך לו. רוצה לומר לתת לו על דרך החמלה והצדקה:

והעבט תעביטנו. מגיד שאם יש לו משכון תלוהו על המשכון ותנהג במשכון לפי מה שחייבה התורה במשכון העני לפי מה שנזכר בפרשת ואלה המשפטים:

די מחסורו אשר יחסר לו. למדנו שמחסורו הוא עליך. אף על פי שאין לו משכון ואמנם זכר המשכון להודיע שההלואה קודמת למתנה עם שלא יושג בה בשת לעני והנה לא זכר בכאן שיתן לעני בקש די מחסרו להודיע שאף על פי שלא ישאל חייב אתה לפרנסו ואין ראוי שנדמה שכל אחד מהאנשים אשר בעיר יחוייב לתת לו די מחסורו או שיהיה החיוב על הראשון שיבוא אליו העני אבל ראוי שבין בני העיר ישלם זה לעני ולזה הוא מבואר כי צריך שיהיה בעיר ממונה על הצדקה או ממונים והנה אמרו די מחסורו אשר יחסר לו כולל כל מה שיחסר לו ממזון וכסות ואפילו עבד לשמשו ואפילו סוס לרכוב עליו ואמר אשר יחסר לו להעיר שלפי מנהגו וענינו יותן לו המצטרך אליו שאם היה רגיל בפת חטים לא נאכילהו שעורים ואם היה לבוש בגדים חדשים לא נלבישהו שחוקות:

פסוק ט

השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל. הזהיר בכאן שלא ימנע מלהלוות לעני מפני ראותו שקרבה שנת השמטה ויזכה אז העני במלוה ההוא:

וקרא עליך אל ה'. ר"ל שהעני יצעק אל השם יתע' והוא ישמע צעקתו כמו שאמר ביתום ואלמנה כי אם צעוק יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני ויהיה הכונה באמרו והיה בך חטא והיה בך עונש כי חטא ועון יאמרו לפעמים על עונש או קצר הכתוב בזה ואמר והיה בך חטא להודיע שאיך שיהיה הנה יהיה בך חטא מפני שלא נתת לאביון ההו' המצטרך לו ואף על פי שלא יקרא עליך אל ה':

פסוק י
נתון תתן לו. זו היא מצו' עשה:

פסוק יא
כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. יאמר זה להודיע שגלגל הוא שחוזר בעולם ואם הוא נותן עתה לעני לזמן אחר יעשיר העני ויתן לו או לאחד מזרעו ואולם מה שאמר למעלה אפס כי לא יהיה בך אביון אינו יעוד שלא יהיה בו אביון אך הודיע שאם ישמרו כלם דרכי השם יתעלה ומצותיו לא יהיה בהם אביון וזה שאף על פי שהו' אמת הנה הוא רחוק שיקרה זה שיהיו העם כלם צדיקי' בזה האופן ולזה אמר על דרך היעוד הנבואיי כי לא יחדל אביה מקרב הארץ:

פסוק יב
כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים. בעבור שזכר עתה דבר השמטת הכספים שהוא בשנת השמטה לכספים ואף על פי שאינה שמטה לקרקע בא לזכור עתה דבר החירות אשר יהיה בשנה השביעית במכירתו לעבד עברי ולפי שזכר דבר עבד עברי זכר עמו דבר אמה העבריה להדמות אשר ביניהם בענין הענקה אשר נתחדש דינם בזה המקום ואמר כי ימכר לך אחיך העברי להעיר על הנמכר בגנבתו שימכרוהו בית דין וכבר נתבאר דינו בשלמות בפרשת ואלה המשפטים היא אשר ימכור אותה אביה לאמה בעודה קטנה כאמרו וכי ימכור איש את בתו לאמה:
ועבדך שש שנים. שב לעבד עברי כי האמה העבריה לא תמכר ליותר מהזמן שהיא ברשות אביה כמו שביארנו שם ולזה יתכן שיהיה זה הזמן פחות משש שנים או יותר:

פסוק יג
לא תשלחנו ריקם. הוא מצות לא תעשה:

פסוק יד
הענק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך. מפני שאמ' לא תשלחנו למדנו שכיון שלא ישלחהו ריקם יצא ואולם הודיע בזה המקום כי לפי עושר בעל הבית יהיה שעור זאת ההענקה:

פסוק טו
וזכרת כי עבד היית במצרי ויפדך ה' אלהיך. הנה כמו שהוציאך אז השם יתעלה חפשי והעניק אותך שם במה שנשאתם ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות כן אנכי מצוך להוציא העבד עברי חפשי אחר שש שנים ולהעניק לו מאשר ברכך ה' אלהיך:

פסוק טז
והיה כי יאמר אליך. כבר ביארנו דין זאת הרציעה ותנאיה בפרשת משפטים:

פסוק יז
ואף לאמתך תעשה כן. רוצה לומר בדבר ההענקה:

פסוק יח
כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים. אמר זה לפי שהוא עובד ביום ובלילה ולזה היה הרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית ואפשר שיהיה הרצון בזה כי ימי השכיר הם ג' שנים כאמר' שלש שני כימי שכיר ולזה יהיה זה שעבד ו' שנים עובד משנה שכר שכיר: **וברכך ה' אלהיך בכל אשר תעשה**. אמר זה שלא יחשוב שום אדם שהש' יתע' יברכהו והוא יושב ובטל ולא ישתדל בהבאת הברכה לו ולזה אמר בכל אשר תעשה כי השם יתעלה יעשה מה שיעשה בסיבות היותר נאותות כשהיה אפשר בה כמו שזכרנו במקומות רבים מזה הספר:

פסוק יט
כל הבכור אשר יולד. לפי שצריך להיות פטר רחם אמר יולד כי הלידה הוא דרך הרחם: **הזכר תקדיש להשם אלהיך**. לפי שכבר נאמר בפרש' בחוקותי אך בכור אשר יבוכר להש' בבהמה לא יקדיש איש ואתו למדנו מזה הענין ההקדשה הזאת אשר חייב בה בזה המקום לבכור הוא זולת ענין ההקדשה אשר הזהיר עליו שם ולזה יהיה ענין ההקדשה הזאת שיאמר בכור זה לה' כדי להוסיף שמירתה שלא ינהגו בו מנהג חולים כי כבר הזהיר עליו שלא לעבוד בו ושלא לגזזו וזאת המצו' תהיה לבעלים בהולדו ברששותם וידמה שהם מטפלים בו זמן מה לגדלו ולהניקו מעט כדי שיהיה ראוי שיתנוהו לכהן כמו שמצאנו בתרומה שלא נתנה לכהן אלא אחר גמר מלאכתה ולזה אחיה אזהרת אמרו ולא תעבוד בבכור שורך לבעלים גם כן כמו שהוא לכהן ולזה אמר שורך צאנך ולזה ביאר בזה המקום שהבכור בין תם ובין בעל מום אסור בגזה ובעבודה שנאמר כל הבכור אשר יולד וגו':
לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז בכור צאנך. ואף על פי שנולד במומו לפי שקדושתו מרחם והנה הודיע הכתוב זה הדין בבכור והוא הדין לשאר קדשם ואמנם ביארה התורה זה בקדשים קלים ושתקה מהשאר כי הדברים קל וחומר ובכלל האזהרה הזאת רחל ועז להלכה הנה ביארה התורה שאסור ליהנות בקדשים בזולת האופן אשר הגבילה התורה לזה אמר עבודה בבכור שור וגזה בבכר צאן אלא שדברה התורה בהוה והנה שעור הגזה הוא החלק הראשון מהצמר שיהיה ראוי לדבר כי הגזה היא מלאכה יכוין בה תכלית מן התכליות ואיננה באופן שיגזזו שער אחר שער שנוכל לומר שאם גזזו שתי שערות יהיה חייב:

פסוק כ

לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה. מגיד שאינו נאכל אלא במקום הבחירה והוא נאכל כל שנתו ואמנם אחר זה לא הסכימה התורה לגדלו עוד שמא יגדלנו הכהן ממנו עדרים ויבא הענין לדבר תקלה מצד הגזה והעבודה ומה שידמ' להם והנה מה שאמ' לפני ה' אלהיך תאכלנו אינו מדבר אלא בתם ולפי שאמר לפני ה' אלהי תאכלנו נמשך למה שאמ כל בכור אשר יולד בבקרך. ובצאנך למדנו שהכהן גם כן יחוייב להפריש בכורות והיה זה כן לפי שקדושתו מרחם ובכלל הה ביארה התורה הפטר מכהנים והלוים מבכור אדם שאינו אלא קדושת דמים ושתקה מהבכור וזה יחוייב שיהיה הכהנים והלוים חייבים בבכור בהמה:

פסוק כא

וכי יהיה בו מום פסח או עור כל מום רע לא תזבחנו לה'. ידענו שאם היה בו מום אי זה שיהיה לא יתכן לזבחו לה' כמו שנתבאר בפרשת אמור אל הכהנים ואולם אמר בזה המקום פסח או עור כל מום רע לפי שבזולת זה לא יתכן שיאכלנו בשעריו. רוצה לומר אם לא היה בו מום קבוע ואמ' לא תשבחנו לה' לבאר שלא הוסרו ממנו מן הקדושה רק שלא יזבחנו ליי' ושהוא אפשר לאכלו בשעריו אך הוא עובד בסוף שנתו שלא הותר לו לזבחו לה' ולא לאכלו בשעריו הנה יוכל להמתין עד העת שהוא ראוי שיהיה עובר בו אם היה עובר והוא שלישי' יום מעת נפילת המום כי שערו חכמים דבר הבחינה הזאת ואולם תוך שנתו אם נפל בו מום עובר יש לו להמתין יותר משלשים יום תוך שנתו כדי להבחין אם נקבע מומו אם לא:

פסוק כב

בשעריך תאכלנו הטמא והטהור יחדו. מגיד כי כשנשחט במומו יוכל לאכלו בשעריו ויותר לטמא ולטהור לאכול ממנו בקערה אחת וכבר ביארנו בפרש' בא אל פרעה שבכור בהמה טהורה אינו נוהג אלא באדם לזה לא תנהג הזביחה לה' בבכור בהמה טהורה כי אם בבכורות הבאים מארץ ישראל לא בבכורות הבאים מחוצה לארץ ולפי שמצאנו בבכור שהוא ממון כהן ולא זכה בו מן המזבח שהרי הוא אוכלו במומו בלא פדיון למדנו מזה שבכורות חוצה לארץ הם לכהן כי אין תלוי ענינם בארץ כי אם לזבוח ולזה יהיו נאכלים במומן ולזאת הסבה יתבאר שהבכורות נוהגין בין באץ בין בחוצה לארץ בין בפני הבית בין שלא בפני הבית וכבר יתבאר שהכהן יזכה בבכור בהמה בכל מקום וכל זמן שהרי מצאנו בפטר חמור ובבכור אדם שנוהג בכל מקו' ובכל זמן ולפי שאין זוכה בבכור בהמה טהורה מן המזבח למדנו שדינו כדין שאר הבכורות אלא שלא יזבחו ממנו להשם כי אם כשהיה בארץ ובפני הבית לזה אמר והיה כי יביאך בבכורות בפרשת בא

אל פרעה והנה אמר בפרשת כל פטר רחם לכל בשר הנה כלל שלשת אלו המינין יחד לענין היותם ממון כהן אלא שביאר שההבדל ביניהם הוא שבכור בהמה טהורה אינו נפדה ושאר הבכורות נפדין וכבר נבאר זה בג"ה ביאור רחב ולפי שאמר בבכור שורך בבכור צאנך למדנו שאם היה של הקדש או של גוי אינו חיי בבכורה. וכן הענין אם היה להם חלק בה שאין אני קורא בה שורך צאנך:

פרק טז

פסוק א

שמור את חדש האביב. מזה המקום למדנו שצריך לעבר קצת שנים כדי שיבא פסח בזמן האביב וכבר זכרנו זה במה שקדם:

הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה. אף על פי שביום יצאו כאמרו היום אתם יוצאים בחדש האביב. הנה התחלת הוצאתם היתה בלילה כי בסבת מכת בכורות מהרו לשלחם:

פסוק ב

וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר. הנה הצאן היה לפסח אמנם הבקר היה לחגיגת הפסח והם שלמי חגיגה הבאה עם הפסח כמו שזכרנו במה שקדם:

במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם. צוה זה המקום לזבוח את הפסח בבית הבחירה:

פסוק ג

לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות. כבר ביארנו במה שקדם שאין אכילת מצה חובה אלא בליל הראשון של פסח. ואולם הכונה היא שמה שיאכל מהלחם כל ז' ימים יהיה מצה לא חמץ ושם ביארנו אלו הדינין הנמשכים לה בשלמות ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר כבר ביארנו במה שקדם האזהרה מלהותיר בשר הפסח. ומלחלין אמורי חגיגת הפסח עד הבקר שנאמר ולא ילין חלב חגי עד בקר ובזה המקום הזהיר מלהותיר מבשר שלמי חגיגת הפסח עד הבקר לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך ביאר בזה המקום שהפסח אינו נשחט כי אם בית הבחירה כשהיה שם מקום הבחירה רוצה לומ' שילה ובית העולמים שנאסרו אחריו הבמות:

פסוק ו

שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש. רוצה לומר ששחטו לאכלו בערב כבא השמש ולפי שזביחתו היא שם הוא מבואר שזכה המזבח בדמיו ובחלבו:

מועד צאתך ממצרים. רוצה לומר כל הלילה שיצאו בו ממצרים שהיה בו מכת בכורות כי הלילה הוא לבד יוכל לאכלו לא יותר ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר ה' אלהיך בו מגיד שבשולו ואכילתו יחוייב שיהיה במקם הבחירה ולפי שזה לא יחוייב להיות

בבית הבחירה שנה המאמר בזה להעיר שיש הבדל בין זה המקום ומקום זביחת הפסח כי מקום זביחת הפסח ינהג מנהג שאר הקדים ולזה יחוייב שיהיה נשחט בעזרה:

פסוק ז

ופנית בבקר והלכת לאהליך. לפי שהזכיר בכאן מה שיעשה מהפסח במקום הבחירה חתם המאמ' איך יהיה הפרדו משם בשובו לביתו ואמר שיפנה לביתו בבקר ללכת ולמדה תורה דרך ארץ שלא יצא אדם לדרך אלא ביום ולמדה ובזה יראה שאין באו שם דומה עליו למשא. ואמר בבקר להעיר על החריצות והזריזו' עם שבזה הערה שאם עמד שם קצת היום אין ראוי שיצא משם ביום ההוא מפני חובת המקום הנכבד ההוא:

פסוק ח

ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת. אמ' זה כדי שלא נחשוב שנמנה היום השביעי ליום שחיטת הפסח שהוא י"ד ויהיה היום השביעי לו היום העשרים ולזה אמר שאחר שיעברו ששה ימי' לאכילת מצה יהיה היום השביעי עצרת והוא אסור בעשית מלאכת עבודה כמו שקדם ואולם קצר בזה המקום מלבאר אי זו מלאכה הוא שהזהיר עליה בזה המקום להשענו על מה שנתבאר מזה במה שקדם:

פסוק ט

שבעה שבועות תספור לך מהחל חרמש בקמה תחל. כבר ביארנו במה שקדם שהתחלת הקצירה ראוי שתהיה קצירת העמר הבא בי"ו בניסן ולזה הוא מבואר שזאת הקצירה דוחה שבת כמו שביארנו בפרשת אמור ועשית חג שבועות לה' אלהיך:

פסוק י

מסת נדבת ידך אשר תתן. חייבתהו התורה להביא שלמי חגיגה בי"ט ההוא לפי שלא תשיג ידו להתנדב בזה לפי שמעשרותיו שהביא שם אינם בנדבה שהרי הם חובה עליו להביאם שם ולאכלם שם למדנו שצרך להביא מן החולין כאשר יברכך ה' אלהיך לפי שזה הלשון בעינו מצאנו בענין המעשרות זאת הפרשה באמרו. ושמחתם בכל משלח ידכם אתם וביתכם אשר ברכך ה' אלהיך והיה זה כן לפי שהם יהיו בהכרח לפי הברכה מה שאין כן בנדבה למדנו מזה שכבר יביאה גם כן ממעשרותיו ולזה אמרו רבותי' זכרונ' לברכה שהאכילה ראשונה יביא מן החולין והשאר יביא ממעשר שני כי הוא הוגבל לאכלו שם שלמי חגיגה כמו שקדם ואחר כך יאכל מעשר בהמה שהוגבל גם כן לאכלו שם כמו שקדם:

פסוק יא

ושמחת לפני ה' אלהיך. חייבו גם כן בשלמי שמחה ואמ' לתת ממנו ללוי כשאין לו לתת מחלקו:

ולגר וליתום ולאלמנה. צוה בזה כשיהיו צריכים לזה והיו עניים והנה זכר אלו לפי שסתמן להיותם עניים כמו שזכרנו במה שקדם:

פסוק יב

וזכרת כי עבד היית במצרים ושמרת ועשית וגו'. בעבור שפסח הוא לזכירה גם כן כי עבד היה ישראל במצרים הנה יתבאר שהחגיגה והשמחה נוהגות בו באון שנתבאר בחג השבועות וכבר נתבאר בחג הסכות זה המקום שחגיגה והשמחה נוהגות בו ויתבאר בזה המקום שהם באות מן החולין והמעשרות באופן שזכרנו בחג השבועות עם שכבר מצאנו בכלם אחר זה שנאמר איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך וזה יורה על שאלו הדברים באין מן החולין ומן המעשרות:

פסוק טו

שבעת ימים תחוג לה' אלהיך. מגיד שחגיגת חג הסכות יש לו תשלומין כל שבעה. וכן הענין בחגיגת יום ראשו של פסח שהרי הוא ראוי בזה הדין כמו חג הסכות. וכבר נתבאר במה שקדם בפרשת אמור אל הכהנים כי ביום ראשון של פסח תהיה שם חגיגה:

פסוק טז

שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלהיך. הכונה בזה שיראה האחד את האחר כטעם נתראה פנים ולפי שראיית ה' הדברי' הוא היותר שלמה שאפשר שצריך שיהיה שם בבא להתראות פניו באופן שתהיה ראייתו שלמה לפי מה שאפשר כי למען ראות פלאות אשר בבית הבחירה הובא שם ללמד מהדברים ההם מה שאפשר לו להשיג מהם מהשלמות. ולזה אמרו שסומא באחד מעיניו פטור מן הראיה כן בראותו חסרון ואולי יביא זה לחשוב שבראית השם ית' הדברים יש חסרון ולהורות על שלמות ראיית השם יתע' הדברים חוייב שיהיה הבא שם רואה בשתי עיניו ולזה גם כן דקדקה התורה שלא יבאו שם כי אם הזכרים להיותם יותר שלמי ראיית הלב:

כל זכורך. העיר בו שאפילו קטנים יחוייב שיביאום שם כשיהיו בצד יאות לחנכם בזה כדי שילמדו ליראה את ה' הנכבד:

בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסכות. הנה דקדקה לפתוח בכל המקומות בחד המצות כי הוא הראשון לכל המועדים ומזה הענין נתישר לעמוד על הכונה שכונה התורה באלו המועדים כמו שהתבאר מדברינו במה שקדם:

ולא יראו פני רקם. בכאן הזהיר שלא ימנעו מלהעלות עולה לשם יתעלה בבואם לראות פניו. והנה אמרנו שהכונה היתה בכאן לצות על העולה כי היא לה' שאם היתה הכונה בכאן לזולת זה מהקרבנות שיאכל המזבח מהם חלקו כמו השלמים הנה לא היה צריך

לצות על זה שהרי היו שם שלמי חגיגה ושלמי שמחה ולזה הוא מבואר שכונת התורה הוא לצות על העולה והיא נקראת עולת ראיה:

פסוק יז

איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך. לפי שהעולה אי אפשר שתהיה באה מהמעשרות הוצרך לומר איש כמתנת ידו כי לפי אשר תשיגידו ירבה בעולות או ימעיט וכן הענין במה שהוצרך משלמי חגיגה להביא מהחולין והשאר משלמי חגיגה ושלמי שמחה יהיה שעורו. כברכת השם אלהיך אשר נתן לך. רוצה לומר שלפי רוב ברכתו ירבה באלו השלמים או ימעיט ולפי שאין הכונה בשלמי שמחה אלא לשמוח באכילת בשר וראינו שהוא יוצא מהם ידי חובתו במה שיביא שם מהמעשר שני למדנו שאם אין לו מעשר שני יביא מעשר בהמה או בנדרים ונדבות כמו השלמים. הנה זה ביאור מה שצריך לבאר בזה המקום מענין המועדות ואלם שאר דיניהם התבארו במה שקדם.

פסוק יח

שופטים. אלו דיינים:

ושוטרים. אלו הרודים בעם שיש לה' מקל ורצועה להביאם לבית דין ולהנהיגם על פי המשפט אשר יאמרו השופטים:

תתן לך בכל שעריך. מגיד שבכל עיר ועיר חייבין למנות שפטים ושוטרים:

אשר יי' אלהיך נותן לך לשבטיך. מגיד שבארץ ישראל לבד תנהג המצוה הזאת ואר לשבטיך להעיר שראוי שימנו אלו השופטים מי שהם על כל השבטים והם ימנו שפטים ושוטרים בכל עיר ועיר וימנו שופטים ושטרים בכל שבט ושבט שיהיו על השופטים שבכל שער ושער אשר תחתיהם ויעיד על אמתת זה כי משה מנה השופטים כלם והשוטרים לשבטים כמו שנתבאר בפרשת ואלה הדברים:

ושפטו את העם משפט צדק. למדנו מזה שראוי שיהיו אלו השופטים באופן מהחכמה שיהיו ראויים לשפוט את העם משפט צדק ואם לא אין ראוי למנותם ולפי שהמשפט הוא בדיני ממונות ובדיני נפשות כבר ביארנו שהמשפט אשר יהיה בדיני נפשות לא ישלם וכי אם בבית דין של כ"ג והתבאר בזה המקום שכל משפט יצטרכו שופטים והם שנים שנאמר שופטים ושוטרים ומעוט רבים הם שנים ואין ראוי שיהיה בית דין שקול ולזה יוסיפו עליהם אחד והם ג' הנה אם יהיו בעיר ראויים למנות מהם כ"ג שיוכלו לשפוט את העם משפט צדק בדיני נפשות ממנים אותם שם ואם לא הנה ימנו שם בית דין של שלשה אם היו שם ראויים לשפוט צדק בדיני ממונות:

פסוק יט

לא תטה משפט. רוצה לומר לא תהיה סבה בזה המנוי להטו' משפט וזה יהיה אם תמנה מי שאינו ראוי לשפוט':

לא תכיר פנים. רוצה לומר לא תכיר פנים בזה המנוי למנות אדם מפני שהוא קרובך או אהובך או לזולת זה מהסיבות כשלא היה המנוי מצד היותו ראוי לשפוט:

לא תקח שוחד. בזה המנוי גם למנו' הראוי לשפוט וזה כי השוחד יעלים ממך זאת הבחינה כי הוא מעור עיני חכמים ומסיר מהם ראות הלב ומעות הדברים הישרים הראוים לצאת מן הצדיקים לפי שלזאת הסבה ימנע מלומר בבלתי ראוי שהוא בלתי ראוי מפני פתוי השוחד:

פסוק כ

צדק צדק תרדוף. רוצה לומר הוי רץ אחר בית דין יפה שיוכל לשפוט צדק ורדוף הצדק והיושר בכל הדברים כי זה ממה שיגיעך אל החיים הנצחיים ויביאך לירושת הארץ. רוצה לומר להתמיד ולהאריך ישיבתך עליו:

פסוק כא

לא תטע לך אשרה כל עץ. הזהיר בזה מליטע אשרה אי זה אילן שיהיה אצל מזבח השם יתעלה אף על פי שלא יכוון בה לעבודה זרה לפי שזה היה דרך עובדי עבודה זרה לנטוע אילן אצל מזבחותיהם להתקבץ שם העם ולפי שהזהיר על נטיעת אשרה אפילו לעבודת השם יתעלה הנה הדברים קל וחומר שהוזהרנו מליטע אשרה לעבודה זרה ואפשר עוד שרמז בכאן אל שתי אלו האזהרות ולזה הוציאו בלשון אשרה ויהיה הרצון בזה לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך והכונה בזה לא תטע לך אשרה בשום מקום ולזה אמר לך כמו שביארנו באמרו אלהי זהב לא תעשו לכם שהכונה בו חוץ מהמקדש. ולא תטע לך אשר כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך והכונה בזה לא תטע לך אשרה בשום מקום ולזה אמר לך כמו שביארנו באמרו אלהי זהב לא תעשו לכם שהכונה בו חוץ מהמקדש. ולא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך אשר תעשה. מגיד שהמזבח אשר תעשה לך לה' והוא במת יחיד יהיה אסור גם כן לטעת אצלו כל עץ:

פסוק כב

ולא תקים לך מצבה אשר שנא ה' אלהיך. הנה ענין המצבה הוא בניין שהכל מתקבצים שם והנה הזהיר מהקמתה אפילו לעבוד השם יתעלה כל שכן לעבודה זרה לפי שכן היה דרך עובדי עבודה זרה לעשות אצל עבודה זרה:

פרק יז

פסוק א

לא תזבח להש' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום. הזהיר בזה שלא לזבוח לשם יתע' בעל מום אף על פי שהוא מום עובר כמו גרב לח ומה שידמה לו:

כל דבר רע כי תועבת ה' אלהיך הוא. הרצון בזה שאף על פי שלא היה בו מום כיון שיש בו דבר רע הוא תועבת הש' יתע' כמו אתנן זונה ומחיר כלב ומוקצה לעבודה זרה ועובד ורובע ונרבע הזוכה אותו לה' עובר בלא תעשה:

פסוק ב

כי ימצא בקרבך באחד שעריך והוגד לך ושמעת ודרשת היטב. מגיד שצריך לדרוש ולחקור בזה מאד אם הענין אמת אם לא:

פסוק ד

והנה אמת נכון הדבר. רוצה לומר שאחר החקירות והבדיקות נמצא שעדות העדים מכוון:

פסוק ה

והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא אל שעריך. רוצה לומר שיביאם להשפט לפני השפטים אשר בערים כי לא יצטרך להביא זה הענין לפני בית דין הגדול שבמקום הבחירה כי איננו דבר גדול וזה שהדבר גדול ראוי שיבא לפני סנהדרי גדולה כמו שמצאנו בשופטים ששם משה על ישראל שלא נתן להם כח בדבר גדול כי היו מביאים אותו אל משה והוא היה סנהדרי גדולה עם שבעים איש שהיו עמו שנ' אספה לי שבעים איש מזקני ישר' ומזה המקום למדנו שהיחידים נדונין בסנהדרי קטנה לא העיר כלה ומזה המקום יתבאר שעיר הנדחת היו דנין אותה סנהדרי גדולה וזה שאיש ואשה אתה מוציא אל שעריך לא כל עיר או רובה:

וסקלתם באבנים ומתו. ראוי שתדע שזאת הסקילה תהיה בעיר שנמצאו כמו שמצאנו בנערה המאורשה ובכלל הנה בזה האופן יגיע התועלת לבני העיר שצמח זה הרע בתוכם ונוסרו הנשארים והנה אמר ומתו כי כבר תקרא סקילה אף על פי שאין שם מיתה כאמרו ויסקל באבנים ועפר בעפר:

פסוק ו

על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת. הזהיר בזה המקום שלא נענש למות על פי עד אחד כי אם על פי שנים עדים או יותר והנה אמר או שלשה עדים להודיע כי כמו שנרבה בדרישות וחקירות ובדיקות אם היו שני עדים כן נרבה בהם אם היו יותר משנים ולא נאמר כיון שהסכימו רבים בזה העדות הנה הוא אמת ואפילו הן מאה או אלף והנה

הקיש שנים לשלשה אם היו שם כתות מכחישות זו את זו הרי השנים כשלשה והשלשה כשנים אפילו הן אלף ובצד אחר גם כן שכמו ששני עדים אם ימצא אחד מהם רשע או חומס או אחד מהדברים שיפסל העד בעבורו עדותן בטלה כן הענין אם היו שלשה או יותר בעדות אחד ובאו להעיד עליו:

פסוק ז

יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו. ביאר בזה שבאבן שישליכו בו כל אחד מהעדים ראוי שיהיה כדי להמית או אם ירה יירה יהיה בהשלכה כדי להמית ואם לא מת בירייה ההיא ישליך עליו העד השני אם יש בה כדי להמית במקום שימות בו בקלות יותר כמו שהתבאר בשרשים הכוללים ואם לא מת בזה תהיה בו יד כל העם באחרונה זה אחר זה עד שימות ואמנם צותה התור' שתהיה בו בראשונה יד העדים כדי שידקדקו יותר בעדותן שיהיה אמתי שאם היה שקר יקשה להם זה יותר מהעדה בשקר כמו שזכרנו במה שקדם:

פסוק ח

כי יפלא ממך דבר למשפט. למדנו שהוא מדבר בחכם שנעלם ממנו דבר מה למשפט ממשפטי התורה. וזה שמי שאינו יודע דבר לא יאמר עליו שכבר נעלם ממנו אחד מדיני התורה אבל יאמר זה בעצמו' במי שיודע השא' וכ"ש בזה המקו' שלא אמר שיעלם ממנו המשפט ההוא אבל דבר מה ממנו והכונה בזה המאמר שיהיה מחלוקת בשעריך מאחד מהשופטים אשר יש שם עם חביריו או מקצתן עם קצת בדרך שיפלא ממך בשעריך דבר למשפט ולא יוכל להתברר שם:

בין דם לדם. הנה המחלוקת היה בין דם לדם הוא שיאמרו קצתם שזה הדם טמא באשה מצד מראהו וקצתם יאמרו שהוא טהור כי אין לו מראה הדם הטמא או שיאמר קצת שהוא דם טהור כאלו תאמר שתהיה שופעת מתוך ארבעים לאחר מ' או מתוך שמונים לאחר שמנים וקצתם יאמרו שהוא דם טמא כי הימים גורמים והתורה טמאהו אחר ימי מלאת או שיאמר קצתם שהוא דם זיבה וקצתם יאמרו שהוא דם נדה או דם לידה כי זמני טומאתה חלוקים:

בין דין לדין. כאלו תאמר שנחלקו בשום' משכון אם יש לו דין שומר חנם או שומר שכר וכן במה שידמה לזה:

בין נגע לנגע. שנחלקו בדבר הנגעים שקצתם יאמרו שזה הנגע הוא טמא מפני שעזרו או מפני מראהו ויאמרו קצתם שהוא טהור כי אין לו שיעור הנגע הטמא או שאין לו המראה הטמא ויהיה המחלוקת ביניהם בשעור הראוי לנגע הטמא או במראהו וכן מה שידמה לזה והיה מפני זה דברי ריבות בשעריך ומחלוקת שזה אומר כך וזה אומר כך:

וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה'. למדנו מזה שבמקום הבחיר' היו יושבי' סנהדרי גדולה הכוללת לכל ישראל שהיא על כל הסנהדרין שיש בכל שער ושער:

פסוק ט

ובאת את הכהנים והלוים. לפי שנאמר בהם יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל אמר תחלה הכהנים הלוים כי מהם ראוי לבחור לסנהדרי גדולה אם יש בהם ראוים לזה:

ואל השופט אשר יהיה בימים ההם. רוצה לומר או אל השופט שיהיה בימים ההם והרצון בזה אף על פי שלא היה כהן ולא לוי ואמר שיהיה בימים ההם שיהיה אז ראוי להיות שופט לפי הדור ההוא ואף על פי שלא היה ראוי לפי דורות אחרים:

ודרשת והגידו לך את דבר המשפט. תדרוש עמהם ותחקור מהם להודיע להם המחלוקת במה שהוא ובאיזה טעם נתלה כל אחד מהם. והם יגידו לך את דבר המשפט לפי הנראה להם אם מהקבלה אם מהסברא:

פסוק י

ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא. צוה כאן לעשות בהוראה הזאת לפי מה שהסכימו ב"ד הגדול שבמקום הבחירה ולפי שלא היה צריך לומר מן המקום ההוא למדנו מזה שאם יצאו מן המקום ההוא והגידו לא חוייב לשמוע לדבריהם ומי שעבר על דבריהם אינו חייב מיתה כי התורה דקדקה שיגידו זה מהמקום ההוא:

ושמרת לעשות ככל אשר יורוך. מגיד שאנחנו מחוייבי' להמשך בדבריהם כדברי התורה ובכל מה שיתבארו ממנה ולזה אמר ככל אשר יורוך:

פסוק יא

לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. הזהיר בכאן מעבור על דבריהם וביאורם לדברי התורה אפילו לאסור מה שהתירו או לטמא מה שטהרו וכל שכן להתיר מה שאסרו או לטהר מה שטמאו ולפי שאמר ועשית על פי הדבר ושמרת לעשות אשר יאמרו לך תעשה למדנו שאינו מחוייב ללמוד לתלמידיו כמו שיאמרו בית דין הגדול אך כשיורה הוראה למעשה יחוייב לו להורות על פי התורה אשר הורו סנהדרי גדולה:

פסוק יב

והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן. על הוראה למעשה הוא חייב לא על למוד והוראה לתלמידיו לא למעשה ולזה אמר אשר יעשה ועל זדון הוא חייב ואינו חייב אם בשוגג הורה למעשה הוראה זו ולזה אמר בזדון ועל מה ששמע מהסנהדרין ההוא הוא חייב לא אם שמע מפי שומע והנה אמר הכהן או השופט כי המופלא שבבית דין והוא מי שהוא ראש עליהם הוא אשר יאמר לו מה שיסכימו בו סנהדרי גדולה כי אין ראוי שיגמ' הדבר כי אם על פיו:

העומד לשרת שם את פני יי' אלהיך. למדנו מזה שמקום סנהדרין היה אצל בית הבחירה אשר ישרתו שם השם יתעלה למדנו מאמרו העומד לשרת שהשירות לא יהיה אלא בעמידה:

ומת האיש ההוא. זאת המית' חנק הוא לפי מה שתתבאר מהשרשים הכוללים אחר שהתבאר שכבר עשה זה בזדון:

ובערת הרע מקרבך. אמר זה לפי שזה המחלוקת יהיה גורם להריסת התורה אם ישפוט בה כל איש לפי דעתו וסברתו ולזה יסדה התורה זה השרש להסיר המחלוקת מענייני התורה בדור ודור ולפי שהאיש ההוא הוא יחיד דנין אותו למיתה בית דין שבעירו אחר החקירה והדרישה ולפי שאמר וכל העם ישמעו ויראו רוצה לומר שכלם ישמעו דבר זה הדין הנפלא ויראו מעשו' כך ולמדנו מזה שמעלין אותו למקום הבחירה ומשהין אותו עד הרגל שיעלו שם הכל ואז יתכן שישמעו זה כל העם וכן הענין במסית שהרי נאמר בו וכל ישראל ישמעו ויראו ולא יזידון עוד רוצה לומר שלא יזידו השופטים להורות לעשות כך כנגד הוראת בית דין הגדול והנה מפני שמצאנו בפרטים שזכרה התורה שהיה בהם המחלוקת שבכלם משתתפים כשיש בהם צד אל שיביאם המחלוקת לדבר שחייבם על זדונם כרת ועל שגגתו חטאת והיה מבואר שאין ראוי שנתן זה הדין החמור למה שהוא קל מהם בזה הענין הנה אם לא היה המחלוקת אשר ביניהם מבוא בשום צד לחטוא בדבר שחייבין על זדונם כרת ועל שגגתו חטאת אין זקן ממרא חייב מיתה עליו אם הורה לעשו' כהוראתו וזה דבר מבואר מהשרשים הכוללים והמשל שאם היה המחלוקת בצציות או בכלאי הכרם או בלולב או בשופר או בסכה ומה שידמה לזה שאין לו מבוא בשום פנים להביא אל חטא שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת לא יהיה חייב מיתה אם הורה לעשות כהוראתו אמנם אם היה המחלוקת בממון או בדבר מביא לידי ממון בדרך שימשך בהוראתו שיהיה הממון לזה בדין או הפך הנה זה יביא לדבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת כאלו תאמר שקדש אשה בזה הממון ולדברי האומר שהוא כדין הרי היא מקודשת ואם קדשה שני אינה מקודשת לשני וזה המחלוקת יביא לחטא במה שחייבים על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת והוא איסור אשת איש ואולם המחלוקת בין דם לדם בין נגע לנגע יביא תכף למה שחייבים על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת כי לדברי האומר טהור יכנס במקדש ואם היה טמא הרי הוא חייב על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת ולפי שמצאנו זה העונש החמור בזקן ממרא לפי שלא נמשך להוראת בין דין הגדול והיה מבואר שזה הדין הוא יותר ראוי בו מבאיש אחר מפני מעלתו ולפי שכבר יתכן שימשך מזה מההפסד יותר ממה שיקרה באחר לפי שהוא

יורה לעשות לרבים ויחטיא בזה רבים אמנם איש אחד לא יחטיא בזה זולתו ולזה הוא מבואר שאיש אחד שעבר על הוראת בית דין הגדול אינו חייב מיתה אך הוא עובר בלא תעשה שנאמר לא תסור וגומ' ובטל מצות עשה שנאמר על פי התור וגו' ולזה רצה שכל ישראל ישמעו וייראו כדי שלא יעברו על הוראת בית דין הגדול:

פסוק יד

כי תבא אל הארץ. הנה הודיעה התורה העתיד להיות לישראל והוא שאחר ירושה וישיבה ישתדלו להשים עליהם מלך ככל הגוים וגו' שמלכם שופט אותם ולזה סמך משה זאת הפרשה לפרשת סנהדרי גדולה וכן היה העניין שהרי אמרו ישראל לשמואל שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים. והיינו גם אנחנו וגו'. והוא מבואר שמזה העניין ימשך הפסד התורה בכללה כי התורה התחכמה אל שיהיו שם תמיד ראוי' להוראה לבאר משפטי התורה וחקיה ומצותיה בכללם והם יעמידו התורה וישמרוה מהפסד אך כשיהיה זה הענין מסור למלך לא ישאר שם מי שיעמיד התורה ולזה השגיחה התורה בזה האופן שהשגיחה בזקן ממרה והשתדלה שעם היות להם מלך ימשכו לדברי התור' לא לזולתם כמו שיתבאר מדברינו בבאור זאת הפרשה:

פסוק טו

שום תשים עליך מלך. היא מצות עשה עם התנאים שזכר אחר זה והוא שיהיה זה המלך אשר יבחר ה' בו ר"ל ע"י נביאו כמו הענין בשאול שבחרו ה' יתע' ע"י שמואל כדי שמה שיבחרהו ראוי להתנהג לפי התורה:

מקרב אחיך תשים עליך מלך. ר"ל כשהיה שלא יהיה שם נביא ותבחר אתה המלך שימלוך עליך הנה תחוייב למנותו מקרב אחיך כדי שיתנהג בדרכי התור' אשר גדל בה ומנוי המלך יהיה על ידי ב"ד הגדול כי להם הדברים הכוללים לכל ישראל והנה אמר מלך ולא מלכה כי הנשים דעתן קלה ואל תאוה להם המלוכה:

לא תוכל לתת עליך איש נכרי וגו'. הזהיר מנתינת איש נכרי על ישר' שלא ידיחם ויביאם לעבור על דברי תורה ואף על פי שהיה גר ממשפחת גרים אלא אם היתה אמו מישראל שאפילו נתעברה מגוי הרי הבן הוא אחינו רוצה לומר שהוא ישראל כמו שבארנו במה שקדם:

פסוק טז

רק לא ירבה לו סוסים. רוצה לומר יותר מהצורך למרכבתו:

ולא ישיב את העם מצרימה וגו'. רוצה לומר שבה יהיה נשמר שלא ישיב העם מצרימה כי אם הותר לו להרבות סוס ישלח לו אנשים לקנותם משם כי שם נמצאים מאד כאמרו ותעל ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה. והנה אם יעברו

האנשים האלה למצרים יעברו על מצות השם יתברך כי הוא צוה לישראל שלא יוסיפו לשוב בדרך הזה עוד רוצה לומר בזה יהיה נשמר שלא ישיב העם מצרימה כדי שלא ילמדו ממנהגיהם המגונים מאד כמו שנזכר בפרשת קדושים תהיו:

פסוק יז

ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו. מגיד שאם ירבה לו נשים יסור לבבו מהשם יתעלה ומתורתו לרוב נטות מחשבתו על הנשים מצד רבויים הלא תראה כי שלמה שלא קם כמהו במלכים ושרתה עליו רוח הקודש הטו נשים לבבו והנה המספר המותר למלך לקחת מהנשים ואינו רבוי ביחס אל המלך י"ח שהרי מצאנו בדוד שהיו לו שש נשים ואמר לו השם יתעלה ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה ולא התיר לעצמו לקחת יותר ממה ששלח לו הש"י עם הפלגשי' ושלקח ולזה כאשר הוצרך אל אבישג השונמית לחממו לא לקחה לאשה ולא ידעה ולזה היה שואל אותה אדוניה בן חגית להיות לו לאשה כי לא לקחה דוד לו לאשה:

וכסף וזהב לא ירבה לו מאוד. רוצה לומר להשימו בבית גנזיו לאצרו לו לעצמו והסבה בזה כי בקשתו רבוי הכסף והזהב יביאהו לקחת אותו שלא כדין ויסור מהתורה ויביאהו אל הגאוה שהיא גם כן סבה לסור מדברי התורה ואולם אם ירבהו לא לו אך לשם יתעל כמו שעשה דוד באוצר הרב ההוא אשר הכין לה' לבנו' בית המקדש או עש זה לצרכי הציבור ומלחמותיהם אין בזה חטא לו:

פסוק יח

והיה בשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה וגומ'. הנה נתחייב בזה המלך יותר על הספר שיחוייב כל איש לכתוב לעצמו כמו שיתבאר בג"ה והנה נצטוה המלך בזה כדי שישקוד על התורה ותהיה כל הנהגתו על פי התורה ואמו על ספר הוא המגלה לפי הוראת הגדר:

מלפני הכהנים הלוי'. אחשוב שאמ' זה להעתיקו מהספר שאצל הכנים הלוים שהוא היותר מדוקדק שאפשר:

פסוק יט

והיתה עמו. ר"ל התורה תהיה עמו תמיד שהוא פנוי שיוכל להתעסק בה וקרא בו כל ימי חייו ר"ל בספר ההוא יקרא תמיד ואף על פי שקרא התורה פעמים רבות לא יפטר מה כי הכונה הוא לדבקו בדברי התורה בתכלית מה שאפשר כדי שילמד ליראה את השם יתעלה וישמור את כל דברי התורה והחקי' אשר בה לעשותם:

פסוק כ

לבלתי רום לבבו מאחיו. מגיד שהגאוה מסירה המלכות ממנו ולזה השתדל הש"י להסיר הגאוה ממנו במה שצוהו לשקוד על דברי התורה ושלא ירבה לו כסף וזהב מאד ובזה גם כן ישמור שלא יסור ממצות התורה ימין ושמאל כדי שיאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל וזה כי בשכר קיומו התורה יתמיד המלכות לו ולזרעו זמן ארוך ואמר הוא ובניו להגיד שהמלך כשזכה במלכות זכה בו לו ולבניו אם לא יגדו' החטא שיסיר הש"י המלכו' מהם וראוי שתדע שמאמרו שום תשים עליך יתבאר הוא ראוי שיהיה באופן שיהיה עליך מלך ר"ל שתשים בלבך שהוא מלך עליך ולזה ראוי שתירא ממנו ולא תעשה דבר שתסור אימתו מעלך ולא יעשה הוא זה גם כן כי ענין המלך לפי מה שיורה עליו הגדר הוא זה וראוי גם כן שיהיה ענינו ותואו בצד שלא יעשוק ממנו האימה על האנשים והוא מכו' שכל האמור בפר' מלך בספר שמואל מלך מותר לו ולזה הסכמנו לזכרו פה כדי שיהיו דיני מלך נכללי' בזה המקום והנה מה שנזכר שם הוא שיש לו רשות לקחת מבני ישר' מעשר מהבהמות והזרעי' והפרות שנא' צאנכם יעשור ויש לו רשות לקחת בעל כרחם עבדיה' ושפחותיהם וחמוריהם לעשות מלאכתו שנאמר ועשה למלאכתו ויקח בני ישראל לחרוש חרישו ולקצור קצירו ולעשו' כלי מלחמתו וכלי רכבו ובנותיה' יקח לרקחות ולטבחו' ולאופות ובניה' לשי' במרכבתו ולהיות פרשיו ולהיות רצים לפני מרכבתו ובחוריהם היפים יש לו לקחת לשמש לפניו ויש לו להטיל על העם מס או מכס שנאמר ואתם תהיו לו לעבדים ועניין העבדו' הוא נתינת המס שנא' יהיו לך למס ועבדוך:

פרק יח

פסוק א

לא יהיה לכהנים הלוי' חלק ונחלה עם ישר'. ר"ל לא יטלו חלק בבזה ונחלה עם ישראל ולא נחלה בארץ והנה יש להם תמורת זה אשי ה' והנה הקרבנות שזכו בהם הכהנים ונחלתו הוא מעשר ראשון הוא ללוים כי הוא להם כמו הנחלה ושאר המתנות שהם לכהנים שהם כמו נחלה כמו שהתבאר בפרשת קרח:

פסוק ב

ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו. רוצה לומר בארץ לפי שהשם יתעלה הוא נחלתו ודי לו נחלתו בזה והרצון בזה כי מפני שאינו כהן שנאמ' חלק כחלק יאכלו ואין שום חלק ללוי בקדשים שיהיו נאכלים בית הבחירה לבד ולזה הוא מבואר שזה הלוי הוא כהן והנה אמר בו ושרת בשם השם אלהיו כמו שאמר קודם זה לעמוד לשרת לפני ה'. למדנו שהוא מדבר בזה המקום משרות הכהנים ולפי שאמר וכי יבא הלוי יעיר על העת אשר

ראוי לבא בו הלוי לפי מה שנתבאר מהשרשים הכוללים וזה אמנם הוא ברגלים למדנו כשיבא שם הכהן ברגל הנה הוא רשאי בכל אות נפשו לבא לבית הבחירה ולשרת שם בשם ה' ככל אחיו הכהנים הלוים העומדים שם לפני ה' ולאכל חלק כחלק עמהם מהקרבנות והמנחה:

פסוק ח

לבד ממכריו על האבות. ידוע שהאבות חלקו הכהנים למשמרות כדי שיהיה איש על עבודתו באופן שלא יהיה שם מחלוקת ולא תתבלבל מפני זאת העבודה הנכבדת וזהו עניין ממכריהם כאלו מכרו זה לזה חלקם בדרך שיטול זה חלקו בשבת זו וזה חלקו בשבת אחרת וזה יעבוד בשבת זו וזה בשבת אחרת ואמר בזה המקום כי מלבד הקרבנות והעבודות שהם מהממכר הזה יכלו לעבוד הכנים בשוה ולחלק ביניהם חלק כחלק והם הקרבנות והמנחות שהם מפני הרגל ואולם הקרבנות שאינם מפני הרגל המיוחסים לשבת ההוא יהיו לאנשי המשמר לבד העבודה והאכילה לא לזולתם מהכהני' ולפי שהוצרכה התורה להתיר זה לכהנים בעלותם לרגל למדנו שכונת התורה הוא שיהיו הכהנים משמרות כי בזולת זה לא תשלם זאת העבודה הנכבדת באופן ראוי והנה אמרו וכי יבא הלוי יכלול גם כן באו שם להביא קרבנותיו או נדריו ונדבותיו כי מן הראוי לבא שם ולזה יוכל לעבוד אז באלו הקרבנות ולאכל עמם חלק כחלק ואחשוב שכבר אמר כי יבא הלוי לכלול בזה העניין הלוי שהוא גם כן נחלק למשמרות והנה לעניין השרות שהוא בשם יתעלה והוא השיר שאומרי' הלוים על הקרבנות יהיה הבא מהלוי' יכול לשרת בכל אות נפשו לא בשאר עבודות הלוים כי הם לאנשי המשמר. והנה למדנו מזה המקום שהלוים גם כן יחוייב שיהיו נחלקים למשמרות בדרך שיהיה איש על עבודתו ועל משאו כמו שזכרה התורה בפרשת במדבר ופרשת נשא הנה זה ביאור מה שיצטרך אל ביאור מזאת הפרשה שהגבלנו ביאורה פה.

פסוק ט

לא תלמד לעשות כתועבות הגוים ההם. ידוע שאין הכונה בזה שלא תהיה האזהרה הזאת רק בארץ וזה שאין בכאן דבר יהיה לו התלות בארץ בצד מהצדדים וכבר הזהיר על קצתם גם כן במקומות אחרים ולא התנה בהם שיהיה זה בארץ ואמנם הכונה בזה הוא כי כבר הוצרך הזהירם על זה יותר מפני באם אל הארץ שימצאו שם הגוים ההם עושים אלו הפעולות המגונות ולזה אמר שלא ילמדו לעשות כתועבות הגוים ההם וזהו מצות לא תעשה ולמדנו מזה שלא הזהיר אלא שלא ילמדו לעשות כתועבות הגוים ההם וזהו מצות לא תעשה ולמדנו מזה שלא הזהיר אלא שלא ילמדו לעשות אבל יוכלו ללמוד

להכין ולהורות והנה יחוייב לסנהדרין שידעו אלו הדברים מה הם ואיך הם כדי שיוכלו לשפוט עליהם כפי הראוי:

פסוק י

לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש. והיא העברה למולך וענינה היה שיעביר האדם קצת זרעו בין האש וידמה אז שכבר כרת ברית עם אלוה ההוא כמו שביארנו באמרו ומזרעך לא תתן להעביר למולך:

קוסם קסמים. הוא העושה קצת פעולות כדי שתתבודד מחשבתו ויגיד העתידות מפאת הקסם ובו מינים רבים קצתם יותר מגונים מקצת שכלם בלא תעשה והנה הזהירה התורה מה מפני מה שימשך מזה מההפסד למה שימצא מהכזב בזה המין מההודעה עם שיש בו מינים יתקרבו מאד לעניין עבודה זרה והוא שיעשו מונות ויקריבו לפניהם קצת קטורים וידמו שהצורה תדבר או להם ולזה אחשוב שסמכו למעביר בנו ובתו באש:

מעונן. אחשוב שמעונן הוא שיאמר שעה פלוני טובה לכך או רעה ויהיה זה המאמר מופשט מכל סבה אחרת מחייבת זה אך אם יאמר שבתשרי או במרחשון ראוי לזרוע זרעים כך כאמרו תן חלק לשבעה וגם לשמנה ובאדר זרעים כך מפני טבע ההויות מהם או שיאמ' שאין ראוי להקיז דם בתקופת תמוז מפני תגבורת תחום אז או שאין ראוי לחתוך אילן אחר חדוש הירח מפני יתרון הלחות בו או שיפסידהו ויעפשהו וכיוצא בו אינו מכלל העוננות:

ומנחש. הנה בענין הנחוש הוא שינחש האדם ויאמר אבא במקום כך ואם יקרה לי כך אעשה כך ואם לא לא כמו שעשה אליעזר ויהונתן או יהיה שילך במקום מה וימצא בדרכו שועל וישוב לו מפני זה להיותו מנחש שכבר ידומה בפעולתיו שיהיה משתדל בעשייתם ואולם בדברים שעברו אינו נחש שיהיה אסור כמו שאמ' נחשתי ויברכני ה' בגללך ולזה רצה שישב עוד אצלו וכן הענין במה שידמה לזה:

ומכשף. הוא העושה מעשה כשוף לא האוחז את העינים ויביא לדמות שהוא עושה ואינו עושה וכבר נתבאר זה במה שקדם:

פסוק יא

וחובר חבר. הוא האומר קצת דברים יחשוב שבאו אז נחשים ועקרבים או אי זה מין שירצה או יאמר לחש על נשיכת עקרב או נחש ויחשוב שיסור חיזקם:

ושואל אוב. הוא השואל דבר מבעל אוב והנה בעל אוב בסקילה והשואל לו הוא בלא תעשה ודבר האוב הוא שיעשה בעל האוב קצת פעולות ויאמר קצת דברים עד שידמה השואל שהמת מדבר עמו מתחת הארץ בקול נמוך מאד בלתי נשמע כי אם לשואל כאמרו ושפל מאוב קולך:

וידעוני. הוא הדורש אל בעל הידעוני הוא שמניח עצם עוף ששמו ידוע בפיו ויפול כמו נכפה ודיבר בפיו לפי מחשבתו דברים שעתידים להיות:
ודורש אל המתים. הוא באי זה צד שיהיה ודורש אליהם אם שילין בבית הקברות ויתבודד דמיונו בעניין המתים וישוב שהמת ידבר עמו ויודיעהו דברים העתידים או יהיה נשאל בגולגלת המת ויעשה פעולות וידבר דברים עד שידמה שיהיה קול נמוך יוצא מתחת שהיו וידבר לו דברים העתידים. והנה אלו הדברים כלם הם רבי ההפסד והגנות והם תועבה השם יתעלה ובגלל התועבות האלה מוריש השם ית' הגוים האלה מפניך:

פסוק יג
תמים תהיה עם ה' אלהיך. צוה שיהיה בשלמות עם השם יתע' שלא יהיה לבו נקפו כלל באלו השגעונות ולא יפותה אליהם:

פסוק יד
כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו. רוצה לומר כי מפני היותם תחת המזל יקרה להם שיגידו קצת עתידות בזה האופן אך אתה אינך כן כי הנביא לבד הוא אשר יגיד לכם המתחדש באמרו כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל בעת יאמר ליעקב כמו שפירשנו בפרשת בלק או ירצה כי אלו הגוים לחסרונם לא השגיח השם יתעלה בהם להודיע להם העתידות ואין להם מפני זה נביא ולזאת הסבה נתפייסו באלו המהתלות שיודיעו המעוננים והקוסמים ואולם אתה הנה נתן לך ה' אלהיך שהגיע לך הודעת עתידות בשלמות על יחדי הנביא:

פסוק טו
נביא מקרבך מאחיך כמני וגומ'. רוצה לומר שאני מקרבך מאחיך אך אין הרצון בזה שיהיה במדרגת משה שהרי זכרה התורה שלא קם נביא עוד בישראל כמשה ולזה אמר אחר זה ונתתי דברי בפיו ולא אמר ואודיעני פנים אל פנים:
יקים לך ה' אלהיך. ולזה לא תצטרך לטרוח ללכת בארץ אחרת לדעת העתידות:
אליו תשמעון. רוצה לומ' בכל מה שיצוה אתכם מעניני הרשות כמו שמואל לשאול שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך ולא קיים מצותו ואמר לו שמואל שכבר עבר על דברי השם יתעלה וכבר רבו המשלים בזה בדברי הנביאים והוא מבואר ממה שבא אחר זה שאפילו במצות התוריות צוה לשמוע אליו וראוי שנחקור מזה ונאמר שאם היתה הכונה בזה שיזהיר לשמוע כל דברי התורה הנה לא יהיה זה הענין שמיעה אליו אבל שמיעה לדברי התורה ואם היתה מצותו לסור ממצות אחרות מהתורה הרי נתבאר במה שעבר שאם צוה לעבוד עבודה זרה לא תשמע לו אפי' לפי שעה ואם היתה מצותו לסור ממצות אחרות מהתורה תמיד הנה זה יהיה גדעון מהתורה והתורה אמרה לא תגרע ממנו וכן

הענין בהוספתה כי על דרך הנבואה לא תתכן התוספת בתורה מצוה לדורות ולזה ידמה שסמך בפרשת ראה אנכי אל אמרו לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו פרש' נביא השקר להורות שלא נקבל על דרך נבואה שום הוספה תמידית ושום גרעון תמידי בדברי התורה ולזה יחוייב שנשמע אליו במה שצוה לסור ממצות אחרות ממצות התורה שלא תתלה בענין האלהות לפי שעה כמו שמצאנו באליהו בהר הכרמל ובגדעון בן יואש לפי מה שפירשנו בספר שופטים:

פסוק טז

ככל אשר שאלת וגומ'. רוצה לומר כמו ששאלת בחורב שלא תשמע התורה מפי השם יתעלה אך מנביאו כי יראת מהאש הגדולה ולזה אמרת אלי שאדבר עמכם ותשמעו ולא ידבר עמכם אלהים ויטב בעיני השם יתעלה ונתן לכם תורתו בשלמות על ידי. רוצה לומ' מה שינהג ממנה תמיד ולפי שבקצת העתים יצטרך לי שעה לעבור על קצת המצות שהוא יותר טוב אז לסבה מה כמו שספרנו מעניין אליהו בהר הכרמל הנה ישמעו זה מפי נביא גם כן שכיון שברחו מלשמוע אלו הדברים מפי וזה שכבר אקים להם נביא מקרב אחיכם כמוך שאתה מקרב אחיהם יהיה אצלם:

פסוק יח

ודבר אליהם את כל אשר אצונו. הן מדברי תורה הן מדברי רשות:

פסוק יט

והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו. רוצה לומר שיהיה חייב מיתה בידי שמים ואמר זה כי אולי יהרהר אחר הנביא ויאמר איך אעבור על דברי התורה. ואולם זאת המחשבה ממנו היא נפסדת כי הוא אינו עובר על דברי התורה אם ישמע אל דבריו לעבור על קצת דברי התורה לפי שעה אך יעבור על דברי התורה אם לא ישמע אל דבריו כשלא היתה מצותו לעבוד עבודה זרה או כנגד אמונת השם יתעלה והיה נכלל בזאת האזהרה נביא שעבר על דברי עצמו:

פסוק כ

אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי. מגיד שאם לא עשה זה בזדון אינו חייב מיתה: **אשר לא צויתיו לדבר**. אבל הוא בודה מלבו אלו הדברים ואומר אותם בשמי ויתחייב זה מיתה מפני שנתנבא בשקר ואמר דברים יביאו להכחיש הנבואה או שיביאו לעבור על קצת דברי התורה אשר אנחנו מחוייבים לשמוע לדברי הנביא כהם והמשל שיאמר בשם השם יתעלה שהמטה אשר בידו יהפך לנחש ביום פלוני או יוציא פרח ויוצץ ציץ ויגמול שקדים ביום פלוני וכשלא יקרה זה יתחדש מזה מההפסד שיאמין קצת המון העם שאין יכולת בהשם יתעלה לעשות אלו הנפלאות או שיאמר שהשם יתעלה צוה

שילחמו עם זה פלוני ביום השבת והוא לא צוה על זה ויהיה סבה אל שיעברו בזה על מצות התורה והנה יכלול אמרו אשר לא צויתיו לדבר שיאמר השם יתעלה שלחו לומר דברים שמה שצוה אותם השם יתעלה לנביא אחר והנה הפסד שיקרה מזה הוא כי אחר זה יאמר דברים אחרים בשם יתעלה ויחשבוהו העם כנביא ויהיה זה העניין מן ההפסד מה שכבר זכרנו ובכלל אשר לא ציותים לדבר הוא שיאמר דבר בש' השם יתעלה אשר יתבאר לך מהעצם מאמרו שיי' לא צוהו על זה כמו שיוסיף לדורות מצוה או יגרע כי כבר הודיעתנו התורה שזה לא יהיה ונתבאר עוד זה מצד העיון כי לא יתכן שיוחס אל השם יתעלה זה העניין משנוי הרצון:

ואשר ידבר בשם אלהים אחרים. רוצה לומר מיתת חנק:

פסוק כא

וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו יי'. לפי שצוהב כאן שהמתנבא בשם יי' מה שלא צוהו לדבר הוא חייב מיתה הנה צריך לבית דין שתהיה להם חינת ידעו בה הדבר אשר לא דברו יי':

פסוק כב

אשר ידבר הנביא בשם השם יתעלה ולא יהיה הדבר ולא יבא. הנה זהו לפי מה שאחשוב אם בעצם הדבור שאמר בשם השם יתעלה. אם באות שישאלו לו אחר זה אמנם בעצם הדבר כמו שיאמ' שכבר מת איש ככה ויחקרו עליו אחר כן ומצאנו שאין הענין כן או שהשם יתעלה אמר אליו שביום ככה יהפכו מי הבור פלוני לדם ובא הזמן ההוא ולא בא מה שייעד ואפשר עוד שיהיה בעצם הדבור באות שיתן עמו באמרו להם המאמר כמו שיאמר שצוהו השם יתעלה שיאמר להם שילכו בעת מה במקום פלוני ואמר עם זה וזה לכם האות שבמקו' ככה תמצאו עתה דבר כך ולא היה כן או שיאמר להם כי ביום פלוני יתחדש אות מה ולא נתחדש וכבר יהיה זה בעצם הדבור באופן אחר כשיאמר להם בשם השם דבר ידוע להם שלא יהיה ולא יבא לעולם ממנו זה הדבר לעולם כמו שיאמר להם בשמו להוסיף לדורות מצוה או לגרוע אותה לדורות ואמנם מה שיהיה מפני אות ישאלו ממנו אחר זה ולא יהיה ולא יבא הנה הוא מעיד שהוא אינו נביא ולזה יתבאר שהדבר שדברו הנביא בשם השם לא דברו יי' וראוי שנחקור בכאן מספק עצום יקרה בזה וזה שלא יתאמת אף על פי שלא יהיה הדבר ולא יבוא היות זה המידע בו נביא שקר וזה שאם היה בזה הייעוד רע הנה השם יתעלה חנון ונחם על הרעה כמו שנתבאר מדברי ירמיהו אל חנניה בן עזור ואם היה הייעוד טוב גם שם לא יבחן אם לא יבוא שהוא נביא שקר כי אולי יעד השם יתעלה הטוב ההוא מפני טוב דרכיהם וכאשר סרו מדרכם הטובה ינחם השם יתעלה מהטוב אשר דבר להביא להם כמו שאמר ירמיהו רגע

אדבר על גוי ועל הממלכה והנה התבאר מזה שגם הייעוד הטוב חוזר והיות הענין כן הנה יפול ספק במה מהיעודים יבחן הנביא ונאמר כי לא יבחן הנביא בשם יעוד שיהיה בו תנאי או שיהיה בכחו תנאי רוצה לומר שמעצם היעוד תחייב תנאי כמו הענין ביעוד הטוב שלא יקח זמן מוגבל ומקום מוגבל כמו שביארנו בפרשת וישלח יעקב או כמו הענין ביעוד הרע כי יש תנאי בכחו איך שיהיה כמו שביארנו שם ואולם בייעוד הטוב שיהיה מפני דבר יש תנאי ויסור בסורו וכשלא היה ענינו כן הנה יכהן הנביא שאם יאמר בו שקר הנה הוא נביא שקר והנה יבחן הנביא בכל מה שיאמר מהדברים שהם כך בעת ההוא היה טוב או רע שאם לא נמצאו כן נודע באמת שהוא נביא שקר וזהו אמרו ולא יהיה הדבר ויבחן הנביא עוד במה שיודיע מהדברים העתידים שאין בהם טוב ורע לאיש או לאנשים היה שיאמר שיתחדשו על דרך המופת או שלא יהיה בחדושם דבר זר אצל הטבע כי כשיתבאר שלא יבוא מה שיעד בו הנה נתבאר שהוא נביא שקר:

בזדון דברו הנביא לא תגורו ממנו. רוצה לומר כיון שדברו הנביא בזדון. לא תגורו ממנו רוצה לומר אל תיראו מלהמיתו מפני היותו גדול המעלה אצלך ולזה הוא מבואר שאין ראוי לשתוק מללמד עליו חובה ולפי שזה הענין הוא דבר גדול כי הנביא הוא על כל ישראל אם היה נביא אמת הנה לא ישפטוהו כי אם בית דין הגדול שבמקום הבחירה וראוי שלא יעלם מממנו כי בית דין הגדול יש להם כח לעבור על מצות התורה להוראת שעה ולגדר ולסייג שהרי אנחנו מחוייבים לעשות על פי התורה אשר יורו והוא שיהיה להוראת שעה:

פרק יט

פסוק א

כי יכרית ה' אלהיך את הגויים. מגיד שאחר ירושה וישיבה בערים ובבתים רוצה לומר שתשלם החלוקה לשבטים וכל בני השבט קצתם עם קצת חוייבו להבדיל אלו השלש ערי מקלט לא קודם זה וכן מצאנו שהיה הענין בספר יהושע:

פסוק ב

שלש ערים תבדיל לך בתוך ארצך. אמר זה לפי שלא היה ראוי שתהיינה קצתם בקצות הארץ אבל היה ראוי בזה שישלשו גבול הארץ בדרך שיחלקוהו לשלשה חלקים ובאמצע כל חלק מאלו החלקים תהיה עיר מקלט והנה העדים צריך שיהיו בינוניות לא גדולות ולא קטנות:

פסוק ג

תכין לך הדרך. הנה הכנת הדרך היתה כדי שיוכל לכוין הרוצח עיר מלקט לנוס אליו וזה היה כתוב מקלט בדרך אשר תביאהו אליו והיתה עוד הכנת הדרך שלא יהיה שם

אבן נגף וצור מכשול ולא תל ולא נהר ואם היה שם היו עושים גשר עליו כדי שלא יכשל שם הרוצח ולא יצטרך להתעכב לעבור הנהר והיה עוד מהכנת הדרך שיהיה רחב כדי שלא יכשל שם:

והיה לנוס שמה כל רוצח. רוצה לומר היה שהרג שוגג או מזיד הנה ינוס שם עד שיתברר דינו ואם היה למות ישלחו זקני עירו ולקחוהו משם ויתנוהו ביד גואל הדם להמיתו כמו שאמר אחר זה בסוף זאת הפרשה:

פסוק ד

וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחי. רוצה לומר שבאלו התנאים תהיה העיר קולטת אותם באופן שלא ימות ביד גואל הדם:

אשר יכה את רעהו בבלי דעת והוא לא שונא לו מתמול שלשום. מאמרו אשר יכה את רעהו למדנו שישראל גולה אם הרג ישראל בשגגה וגר תושב אם הרג ישראל בשגגה וגר תושב אם הרג גר תושב בשגגה גולה שהרי אמר בפרשת אלה מסעי שערי מקלט הם לישראל ולגר תושב בתוכם. והנה השננא אף על פי שיעשה בבלי דעת לא יחשב כשוגג כמו שביארנו בפרשת אלה מסעי ואינו גולה:

פסוק ה

ואשר יבא את רעהו ביער לחטוב עצים וגומ'. למדנו מזה שאם היה העניין ביותר מהשגגה הזאת או פחות אינו גולה משל מה שהוא ביותר שהיה סותר את כותלו ברשות הרבים ונפלה אבן על אדם ומת בבלי דעת והנה זה הוא כמו פושע ואינו גולה משל מה שהיא בפחות שסתר את כותלו בלילה במקום שאין דרך אדם לבוא שם כי זה כמו אנוס או שיהיה כמו בוקע עצים במקום שאין אדם רגיל לבוא שם:

ונשל הברזל מן העץ והכה את רעהו ומת. ולא ידע שישנו שם או שיהיה בוקע עצים ונשבר קצת הברזל מן הגרזל והמית כי אין זה מצוי כמו הסרת הברזל מן העץ וכן אם נשל הברזל מן העץ והכה באבן והפילה על ראש אדם ומת אינו גולה כי הוא כח כחו והתורה לא חייבה גלות אלא כשהיה כחו ולמדנו מאמרו ביער שאם היה הרוצח בוקע עצים ברשותו ונשל הברזל מן העץ ומת ברשות המזיק שאין הרוצח גולה כי אינו ביער שיש רשות לנרצח לבא שם. ולמדנו מאמרו ומצא את רעהו ומת שאם המציא רעהו עצמו כשנשל הברזל מן העץ בדרך שהכהו או כשהשליך האבן הרוצח באבן בלא ראות אינו גולה שנאמר ומצא את רעהו לא שימציא הוא את עצמו ואמר בפרשת ואלה מסעי ויפול עליו ולא שיפילה הנרצח על עצמו ולמדנו מזה גם כן שראוי שיהיה זה בדרך מציאה או בדרך נפילה ולזה אם נפלה האבן בעת ההוא מכון להעלותה כאלו תאמר שהיה מושך אותה בחבל להעלותה ונפסק החבל ונפלה הנה אין זאת נפילה או שנשל הברזל מן העץ

בעת שהוא מגביה אותו לאחוריו כמנהג הכורת העץ אין זו דרך מציאה ועוד שהתורה אמרה ונדחה ידו בגרזן לכרות העץ בעת שהוא מניע הגזרן לכרות לא כעת שהוא מניעה להגביה ולזה יהיה כאלו פטור מלגלות וכן אם בא הרוצח ברשות להכות הנרצח והרגו בשגגה בעת עשותו המצוה אינו גולה כמו האב המיסר את בנו והרב תלמידו והנה למדנו זה מאמרו לחטוב עצים שהוא דבר הרשות וראוי שתדע שאם לא מת הנרצח תכף באופן שיהיה שם דרך לומר שלא מת מחמת המכה אינו גולה שם שנאמר ומצא את רעהו ומת שימות מהמכה לא מפני דבר אחר:

פסוק ו

פן ירדוף גואל הדם אחרי הרוצח. מגיד שקודם שהתבאר שהוא גולה ראוי לשמור שלא ירדוף גואל הדם את הרוצח וישיגנו ולזה צותה התורה שנבדיל עוד שלש עדים כדי שלא ירבה הדרך ויהיה זה סבה שישיגנו ואמנם אח' שהתבאר שהוא גולה ישתדלו יותר בשמירתו שהרי אמר בפרשת אלה מסעי והשיבו אותו העדה אל גבול מקלטו ולזה צריך שיתנו לו חבורה שישמרוהו בדרך מגואל הדם בדרך שיושיבוהו אל מקלטו אשר נס שמה. וראוי שתדע שמי שאינו גולה מפני שלא הגיע עניינו לשגגת הגולה. הנה אם הרגו גואל הדם נהרג עליו אולם מי שאינו גלוי מי שחטאו יותר גדול מחטא הגולה הנה אם הרגו גואל הדם פטור כמו הענין במחוייב גלות שאם הרגו גואל הדם חוץ לעיר מקלטו פטור והנה נבאר בכאן מה שנתחדש מביאור זה הדין בספר יהושע וזה שכבר נאמר שם שהרוצח יעמוד פתח שער עיר המקלט וידבר את דבריו באזני זקני העיר ההיא רוצה לומר שיאמר להם שהוא רוצח והם יתנו לו מקום וישב עמם למדנו מזה שבערי המקלט יחוייב להם לתת מקום לרוצח בזולת שכירות לא בשאר ערי הלוים אף על פי שכלם קולטים כמו שזכרנו במה שקדם ולזה אם ירצה לשבת שם יחוייב לתת לו מקום בלא שכירות. ואמר שם וישב בעיר היא עד עמדו לפני העדה למשפט עד מות הכהן הגדול מגיד שבעיר מקלטו שנס שמה ראשונה שמה הוא שב בהתברר הדין שהוא גולה עד מות הכהן הגדול:

פסוק ח

וירחיב ה' אלהיך את גבולך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך. הוא ארץ הקני והקניזי והקדמוני שלא נתנו לישראל עד הנה ויעד השם יתעלה נתינתם לאברהם:

פסוק ט

כי תשמור את כל המצוה הזאת וגומ'. מגיד שאם היו ישראל שומרים כל מצוות התורה היו נגאלין:

ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה. זה לאות שזה דבר עתיד כי לא מצאנו שהוסיפו ישראל על שש ערי מקלט ועוד שהרי אמר השם יתעלה בתתו עשרת השבטים ביד ירבעם אענה את זרע דוד אך לא כל הימים מגיד שעתיד המלכות להיות כלו לזרע דוד וזה דבר לא נהיה עד הנה ולזה הוא דבר עתיד בהכרח אשרי המחכה ויגיע:

פסוק י

ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך. ויהיה עליך חטא עצום אם ישפך דם נקי בקרב ארצך:

פסוק יא

וכי יהיה איש שונא לרעהו. אמר זה לפי שלא יכוין אחד להרוג אחר אם לא היה שונא לו וארב לו. למדנו מזה שהמכוין להרוג את זה והרג זה אינו נהרג שהרי לא ארב לו:

והכהו נפש ומת. לא מי שאפשר לומר שמת מחמת דבר אחר:

ונס אל אחת הערים האל. להמלט מיד גואל הדם עד שיתברר דינו למות ואחר שנתברר דינו מות ישלחו זקני עירו ויקחו אותו מעיר מקלטו לגמור הדין בפניו ואחר יתנוהו ביד גואל הדם בדרך שימות בידו:

פסוק יג

לא תחוס עינך עליו. רוצה לומר על הרוצח. אבל השתדל שימות לפי המשפט:

ובערת הדם הנקי מישראל. רוצה לומר שופכי הדם הנקי:

פסוק יד

לא תשיג גבול רעך אשר גבלו ראשוני'. הזהיר בזה מלשנות הגבול בנחלות לפחות קרקע הכירו ואמר אשר גבלו ראשונים להודיע שאם נשתנה הגבול שגבלו ראשונים לאי זו סבה שתהיה והשיגו זה להשיבו למקומו אינו עובר על זה הלאו:

בנחלתך אשר תנחל. מגיד שבארץ עובר זה על שני לאוין על לא תגזול ועל לא תשיג אם עשה זה בחזקה ובאונס או על לא תגנוב ולא תשיג אם עשה זה בסתר ובגנבה אמנם אינו עובר כי אם על לאו אחד:

פסוק טו

לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת. למדנו בזה שעד אחד אינו נאמן שישפטו על פיו לכל עון ולכל חטאת איזה חטא שיחטא האדם בו והנה יתבאר מזה שאף על פי שאינו קם לחתוך על פיו המשפט בשלמות הנה הוא קם לחייב שבועת האיש ההוא כמו שמצאנו בסוטה שאף על פי שאין שם עדים שנטמאה לגמור דינה על פיהם הנה יקום בה העדות החלוש ההוא לשבועה:

על פי שנים עדים או שלשה עדים יקום דבר. הקיש בזה עדות שלשה לעדות שנים כמו שביארנו במה שקדם על דבר דיני נפשות:

פסוק טז

כי יקום עד אחד באיש לענות בו סרה. ראוי שתדע שזה העד הוא שנים כי בזולת זה לא יהיה עדות ולא יתכן בו לומר בו כאשר זמם כי עד אחד לא יאמן להביא עליו עונש והנה אלו העדים העידו דבר שהוא סר מדרך האמת:

פסוק יז

ועמדו שני אנשים אשר להם הריב לפני יי'. מגיד שאלו העדים המעידים שקר יחוייב שיבואו במקום הבחירה לבחון אם הם עדי שקר לפני סנהדרי גדולה ההם הכהנים או השופטים אשר יהיו בימים ההם ודרשו השופטים היטב והנה עד שקר ראוי שישאל שואל איך יבחן שהם עדי שקר כי אף על פי שיעידו מאה כנגד עדותן לא נתברר שעדותן שקר כי השנים נאמנים כמאה כמו שקדם מאמרו על פי שנים או שלשה עדים ואם מפני הדרישה והחקירה איך יתברר שהם עדי שקר מפני שאינם מסכימים זה לזה במקום או בזמן ועוד אם היה שלא יסכימו זה לזה אולי האחד הוא מעיד אמת ומי יודע אי זהו מהם המעיד שקר ואיך יתכן לומר באחד כאשר זמם והנה הדין לא יגמר מפני עדות אחד ולזה יחוייב שנאמר שמצד הדרישה יתבאר ששניהם מעידים שקר והמשל שעם הדרישה החקירה יאמרו שזה היה בירושלם ביום פלוני ויבאו עדים אחרים שיעידו שביום ההוא היו אלו העדים עמהם במקום רחוק מירושלם למרחק עצום שלא יתכן שיהיו ביום ההוא בירושלם כי זה ממה שיחוייב יהיו אלו העדים הראשונים עדי שקר ואפילו היו הראשונים מאה או יותר והשנים שנים לבד ואם יאמר אומר למה יאמינו יותר דברי השני' מדברי הראשוני' שמעידים שכבר היו ביום ההוא בירושלם התשובה הנה הוא יודע שהאדם אינו נאמן בדברי עצמו כדי שיאמן עליו אחד ולזה תמצא שאפי' מאה שיאמרו שאינם חייבין לראובן דבר ובאו שנים עדים והעידו שהם חייבים לו מנה הנה השנים עדים יהיו נאמנים כנגד המאה שהם נוגעים בעדות וכן בזה המקום הוא ידוע שמה שהעידו העדים שראובן הרג שמעון ביום פלוני או במקום פלוני הנה אינם מחייבים אותו מיתה מפני הרגו אותו ביום ההוא או במקו' ההוא כי באי זה יום שהרגהו הוא חייב מיתה ולזה הוא מבואר שאמרם במקום פלוני וביום פלוני אינו מעם העדות אבל הוא לבחון עניינם אם יאמרו אמת אם לאו ולזה הוא מבואר שהם נוגעים בעדותן בזה הענין והשני' שמעידים כנגדם אינם נוגעים בזה העדות כי אינם מעידים בעניין אחר יהיה העונש בעבורו זולתי על עדותן במקום ובזמן ולזה יהיו נאמנים השנים כנגד הראשונים:

פסוק יח

העד שקר ענה באחיו. מגיד שלא יעשו דבר כנגדו עדיין זולתי שהעיד בו שקר ולזה גם כן אמר כאשר זמם לעשות לאחיו שזמם לבד ולא עשה ואולי יחשוב חושב כי הדברים ק"ו אם מפני העדות שקר לבד יתחייבו בו אף על פי שלא הגיע ממנו התכלית הרע אשר בעבורו העידו לשקר כל שכן שיתחייבו. אם נתנה פרייה ומחשבתם הרעה אלא שכאשר יעויין בזה לטעון בזה טענה לומ' שאין ראוי שיעשו העדי' זוממין אח' שהגיעה המחשבתם לפועל על יד בית דין וזה כי הש' יתעלה מסכים למה שישפטוהו שופטיו ומאתו משפטיו כאמרו ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא אצדיק רשע הגיד בזה כי מי שהצדיקוהו היה מהשם יתעלה להצדיקו כמו שביארנו בפרשת ואלה המשפטים ולזה אמר שלמה פלגי מים לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו ואמר אלי הוא ממלוך אדם חנף ממוקשי עם כי אל אל האמר נשאתי לא אחבול כמו שביארנו לספר איוב והנה היה זה כמו שליח לעשות רצון השם יתעלה באיש ההוא שחטא בדבר אחר ואם לא חטא בזה עם שזה יהיה בושת לבית דין אם יתפרסם שדנו איש להריגה דרך משל על לא חמס בכפיו ויביא זה להרהר אחר משפטי התורה שלא יהיו ישרים ולאלו הסבות יתבאר שאין ראוי שנעניש העדים בזה האופן כאשר יצאה מחשבתם לפועל:

פסוק יט

ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו. רוצה לומר שאם חשב להפסיד ממון יפסיד ממון להלקותו ילקח להמיתו ימות ואם חשב להזיקו במה שאי אפשר שיוזק בו זה העת כאלו תאמר שהעידו על כהן שהוא בן גרושה או בן חללה או זונה אין העונש להשים אותם חללים כמו שחשבו לעשות לכהן כי זה בלתי אפשר אך היו לוקים בעבור עברם על לא תעשה שהו' לא תענה ברעך עד שקר ולפי שאמ' לאחיו למדנו שזוממי עדות בת כהן שזנתה אינם בשרפה אך בחנק כמו שחשבו לעשות לאחיהם והוא האיש שאמרו ששכב עמה עם שהענין בבת כהן הוא דבר חדוש שהיא בשרפה ובועלה בחנק ולזה לא ימשך זה החדוש כי אם במקום שבארה בו התורה:

ובערת הרע מקרבך. בער העושה הרע מקרבך וימשך מזה שיתבער הרע והנשארים ישמעו ויראו ולא יוסיפו לעשות כדבר הרע הזה בקרבך אמר זה בעדים זוממים לפי שכבר יחשב שהם אינם עושים חטא גדול כמו שיחטא ההורג חבירו או המזיק לו והחובל בו בידו ולזה יקלו האנשים בזה החטא ויהיה זה סבה להפסיד הקבוץ המדיני ולזה היה הענין בתכלית הרע וההפסד ולזאת הסבה רצתה התורה שיתפרסם דינו לכל ישר' וזה יהיה בעלותם שם לרגל כדי שיראו כלם מעשות בדבר הרע הזה:

פסוק כא

ולא תחוס עינך נפש בנפש. הזהיר בזה מלרחם על עד זומם מלעשות לו כאשר זמם נפש בנפש רוצה לומר שאם יחייבו מיתה בעדותן ידונו במיתה ההיא שנאמ' כאשר זמם:

עין בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל. ראוי שתדע שאי אפשר בעדות שיחייבו בו חסרון אבר כי המחסר אבר יענש בממון כמו שביארנו בפרשת ואלה המשפטים ולזה ירצה בו בזה המקום עונש ממון ולפי שצוה שלא לחמול על עד זומם שלא השלים מחשבתו למדנו שכל שכן שאנחנו מוזהרים מלחמול על החובל בחבירו באיזה צד שיהיה מאותם החמשה דברים שזכרנו ביאורם בפרשה ואלה המשפטים וכבר ביארה זה התורה עוד בביאור בבושת אמר וקצותה את כפה לא תחוס עיניך ואמר עין בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל להורות שקנס הממון ישוער לפי האבר שהיה בו הנזק ולמדנו עוד בזה תועלת אחר והוא שכמו שהעין יותר נכבד לאין שיעור יותר מהשן וזה מפורסם מעניינו כן היד היא נכבדת לאין שיעור מהרגל כי היד הוא כלי להשתמש בה בכל המלאכות המעשיות וכמו שהעין יש לו מבוא גדול בעיוניות לראות המוחשים וללמוד ספרים כן הענין ביד כי ביד שיכתוב האדם יתיישר בתכלית מה שאפשר לעמוד על סודות הדברים שתהיה חקירתו בהם והיתה מחכמת המשל הזה כי כמו שהעין הוא למעלה מהשן כן היד למעלה מן הרגל הנה זה ביאור מה שיצטרך אל ביאור במה שהוגבלנו ביאורו מזאת הפרשה.

פרק כ

פסוק א

כי תצא למלחמה. הזהיר לירוא מהאויבים ואף על פי שהם עם רב מישראל ויש להם סוס ורכב כי ראוי להם לבטוח בשם יתעלה אשר אין מעצור לו להושיע ברב או במעט ויעיד על זה שכבר העלנו מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה עם היות ישראל אז בתכלית החולשה ולא בחרב ולא בחנית הושיעם השם יתעלה והנה הזהיר מלירוא מהם כי עם שזה הוא ממעוט הבטחון בשם יתעלה הנה הוא דרך אל שינוצחו ישראל:

פסוק ב

והיה בקרבכם אל המלחמה. הנה יתבאר שזה הדבור יהיה בקרב ישראל אל המלחמה והוא ברצותם לערוך מלחמה כי אז הם בתכלית הקורבה למלחמ' וכבר יתבאר עוד מהדברים הבאים אחר זה:

ונגש הכהן ודבר אל העם ואמר אליהם. מגיד שהכהן המיוחד לזה ידבר אז בכללות אל העם אלו הדברים הנזכרים בכאן תחלה ולפי שהם נאמרים להמון רב הנה יחוייב שיהיה זה המאמר בקול רם באופן שיהיה זה המאמר אליהם וכן אמר בפרשת כי תבוא וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם ואמנם צוה שיהיה זה על ידי אחר כי הכהן

המיוחד לזה ראוי שיהיה גדול המעלה כדרך שישמעו אליו כל ישראל ולפי שלא יהיה ראוי לאיש גדול להגביה קולו מאד חוייב שיהיה שם אחר לאמרם קול רם ולפי שביא אחר זה קצת הדברים ישנו אותם השוטרים להשמיעם אל העם למדנו שזה המאמר שיאמר או הדברים שזכר ראשונה הוא יותר נכבד מהשוטרים ולזה אמרו שהוא כהן אחר ולפי שצוה לדבר אליהם אלו הדברים למדנו שחייב לאמרם בזה הלשון שנאמרו בתורה:

פסוק ג

שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם. אמר זה להודיעם שצריך שישתדלו שינצחום על כל פנים שאם יפלו בידם לא יחמלו עליהם לפי שהם אויביהם: **אל ירך לבבכם**. אמר זה לפי שרכות הלבב והפחד הוא סבה ליראה והיראה הוא סבה אל שלא יתנהג האדם בחכמה ובדרכי הגבורה בענין המלחמה אבל יתנהג בחפזה ובבלי ההתישבות וזה יהיה סבה להשבר לבם רוצה לומר שיערצו ויחתו:

פסוק ד

כי יי' אלהיכם וגו'. כי יי' שהוא מנהיג אתכם ומשגיח הנה הוא הולך עמכם למלחמה רוצה לומר ששכינתו דבקה בכם להלחם בעבורכם עם איביכם או להושיע אתכם מידם כאמרו יי' ילחם לכם והראה בזה המאמר שאם יהיו ישראל ראויים שינצחו אויביהם מפני שקדם בדרכי התורה הנה השם יתעלה הולך עמם להלחם בעבורם אם אויביהם ואם אין ישראל באופן שתדבק בהם כמו ההשגחה הזאת או שלא שלם עון אויביהם עדיין הנה השם יתע' הולך עמם במחנה להושיע אותם מיד אויביהם:

פסוק ה

ודברו השטרים אל העם לאמר. ידוע שאלו הדברים ראויים היות קודם הדבור הראשון שזכרנו הוא מה שאמר אל תיראו וגו' כי הדבור ההוא איננו ראוי כי אם להולכים להלחם לא להולכים ושבים לביתם ולזה הוא מבואר שאלו הדברים יאמר הכהן תחלה בעת היות ישראל סמך ליציאת ארצם. והדבור שזכר תחלה יאמר סמוך ערכם המלחמה שנאמר כקרבכם אל המלחמה:

מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו. לא דקדקה התורה שיבנהו אבל כיון שהוא חדש לו שלא חנכו ינהג בו זה הדין שזכר אך אם יש בחנכו עברה כגון שגזלו הוא מבואר שלא יחזור מפני זה ולזה גם כן אמר אשר בנה כי לפי הנהוג יבנה האדם משלו ולפי שאמר בית למדנו שהוא ראוי שיהיה באופן שידבק בו גדר הבית והנה סתם הבית הוא שיהיה ראוי לדירה:

ילך וישוב לביתו. צוהו שילך וישוב לביתו שמא ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו והנה אמר זה כי אם ילך במלחמה ידאג על שלא זכה לחנך הבית ויחשוב שבעבור זה סבב

השם יתעלה המלחמה לבעבור מנעו שלא יחנכו ויחנכנו אחר ויהיה זה סבה אל שירך לבבו ויירא במלחמה ויבא מפני זה רע לאנשי הצבא והנה ענין לכתו ושובו הוא לספק מים ומזון לבני החיל:

פסוק ו

ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו. הנה לא דקדקה התורה שיהיה הוא הנוטע איך שיהיה שלא חללו עדין רוצה לומר שלא זכה לאכול ממנו כי עד השנה הרביעית לא יזכה לזה כי השלשה שנים הראשונים יהיה כל פריו ערלה ולפי שלא דקדקה התורה כי אם מפני היראה שיש לו שאיש אחר יחללנו למדנו שכן הדין בכל אילני מאכל שיהיה בהם הרבוי כמו הענין בכרם והנה מצאנו באילנות שם כרם אמר מגדיש ועד קמה ועם כרם זית והנה הפחות שיפול עליו זה השם מהאילנות הם חמשה ולזה יתבאר שאם היו לו חמשה אילני מאכל ולא זכה עדיין לחללם ולאכול מהם הוא הולך ושב לביתו לסבה שזכרנו בענין הבית:

פסוק ז

ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה. הנה למדנו מאמרו ואיש אחר יקחנה שאין הקפדה בזה אלא מפני זה הפחד שיהיה לו לסבה אשר זכרנו בענין הבית ולזה הוא מבואר שזה הדין נוהג בכל אשה שתהיה קנויה לו קצת:

ולא לקחה. היתה בתולה או אלמנה או שומרת יבם ואם היה בלקוחיה עבירה אינו חוזר מפני זה וזה מבואר וכן המחזיר גרושתו שהרי לקחה וראוי שתדע שמי שארס אשה ולקחה אינו יוצא כלל לצבא עם עורכי המלחמ' ואינו הולך ושב לספק לאנשי הצבא מזונותיהם שנאמר נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח כמו שיתבאר במה שיבא בג"ה בפרשת כי תצא ושם התבאר שכן הדין במי שבנה בית חדש וחנכו וכאשר נטע כרם וחללו:

פסוק ח

ויספו השטרים לדבר אל העם וגו'. ראוי שתדע שעד זה המקום היו דברי הכהנים ראשונה בצאתם מהארץ והשוטרים היו משמיעים זה לעם אחריו אולם בקרבם למלחמה יאמר הכהן כדברי' הראשונים תחלה והוא אמרו שמע ישראל וכהן אחר יאמר הדברים ההם לישראל בקול רם ואחר זה ישוב הכהן לאמר מי האיש אשר בנה וגו' והשוטר משמיע אחריו אלו הדברים לכל ישראל בקול רם והנה אלו השוטרים הם שוטרי של סנהדרי גדולה שהם משותפים לכל ישראל ולזה לא תהיה זאת המלחמה רוצה לומר מלחמת הרשות כי אם על פי בית דין הגדול שהשוטרים הם תחת השופטים ובמצותם יעשו כל מה שיעשו:

ויספו השטרים לדבר אל העם וגו'. רוצה לומר שזה המאמר יוסיפו השוטרים לדבר אל העם יותר ממה שישמעו מפי הכהן:

מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו. רוצה לומר שהיה רך הלב שאין לו כח לשמוע לדברי הכהן שהזהירם מזה מפני טבעו ומנהגו יפרד מאנשי המלחמה וילך וישוב לביתו לספק מזונותיהם לבני הצבא כדי שלא ימס לבב אחיו כלבבו בראותם פחדו והיותו נחפז לנוס כי כך דרך אנשי המלחמה רוצה לומר שבראותם איש אחד מהם נס ינוסו כלם:

פסוק ט

והיה ככלות השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם. מגיד שכל אלו הדברים הם סמוך לעת רצותם לערוך המלחמה ולזה אמר כי תכף שישלימו אלו הדברים ימנו שרי צבאות בראש העם להנהיגם בסדור הראוי לדבר המלחמה ולפי שהשתדלותם היה שלא יגרום איש מהאנשים אשר שם שימס לבב העם היו ממנים אנשי' אחרים גבורי כח ישמרו שלא ינוסו איש מהם כדי שלא ימס לבב העם כלבבו וראוי שתדע שאלו הדיינים ממה שאמר פה מי האיש אש בנה בית גו' אינו נוהג אלא במלחמת הרשות אבל במלחמת מצוה כלם יוצאים והראיה כי במלחמת הרשות מדבר מה שאמר אחר זה כי תקרב אל עיר להלחם וגו' שהיא מלחמת הרשות כמו שהתבאר שם והראיה עוד שבמלחמת מצוה כלם יוצאים מה שאמר משה לבני גד ולבני ראובן כי נשיהם וטפם ישארו בעריהם והם יעברו חלוצים עם אחיהם מגיד שלא נשאו שם מהם כי אם נשיהם וטפם ואולם מה שאמר תחלה שיאמר הכהן שמע ישראל הוא נוהג גם במלחמת מצוה שהרי מצאנו בתורה שהזהיר השם יתעלה פעמים רבות שלא ייראו מאותם הגוים ואל יערצו מפניהם אך לא היו אומרים מי האיש הירא כי כלנו חייבים להחרים הגוים ההם:

פסוק י

כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום. מגיד שקודם שילחמו עליה יחוייב שיקראו לה לשלום ואם יענו שהם רוצים להיות בשלום עם ישראל ויסכימו כל העיר לפתוח לישראל הנה כל העם הנמצא בה יהיו לישראל למס ויעבדו אותם וזה משותף למלחמת הרשות ולמלחמת המצות כמו שנתבאר בספר יהושע שנאמר לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל וגו' כי מאת יי' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמ' למען החרימם וזה ראיה שאם היו משלימים לא היו חורגים אותם ולפי שאסור לישראל להניח עובד עבודה זרה בארצם שנאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי למדנו שהוא מחוייב כשישלימו שיקבלו שלא לעבוד עבודה זרה ויקבלו עם זה כל המצות שנצטוו בני נח בהם כדי שיכנעו למצת שהם מחוייבים בהם והם שפיכות דמים ואבר מן

החי ויתר המצות שהתבאר מהתורה שנתחייבו בהם כמו העריות והגזל כי עליהם היה המבול. ואמר אברהם ואמרו אשתו זאת והרגו אותי ואותך יחיו מגיד שכלם היו נשמרים מערכיות לפי דיניהם. ואולם ברכת יי' היא בכלל עבודה זרה ואין לך חטאה גדולה מזו וכן מחוייבים להושיב דיינין במקומותיהם ולהעמיד אלו הדינים שנאמר שופך דם האדם באדם דמו ישפך וזה אי אפשר מזולת שופט וכשיקבלו עליהם זה צריך שיקבלו עליהם עם זה להיות לישראל למס ולעבדם שנאמ' והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך והנה ענין המס יכלול מס הגוף והממון כאמרו וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית יי' ואת המלוא ואת חומת ירושלם ואת כל ערי המסכנות אשר היו לשלמה כל העם הנותר מן האמורי ויעלם שלמה למס עובד למדנו מזה שיש להכריחם לעשות עבודת המלך ולבנות חומה והבתים ומה שיצוו עליו או שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לבית יי' כמו שגזר יהושע לגבעונים ואולם מס הממון הוא שיתנו שנה בשנה סך מה והנה ימשך מענין העבודות שלא יהיו מושלים על ישראל וינהגו כמנהג העדים להיות שפלים לפני ישראל:

פסוק יב

ואם לא תשלים עמך וגו'. רוצה לומר אם לא תסכים להשלים עמך אך יצאו לעשות מלחמה לישראל או יעמדו תוך העיר ולא ירצו לפתוח לך ולא יצאו גם כן למלחמה אז תתן העיר במצור כדרך שלא יכנס בה שום מזון מחוץ וכאשר יתנה יי' בידיך באי זה שיהיה מאלו הדברים הנה תכה את כל זכורה לפי חרב רוצה לומר האנשים הגדולים כי הזכרים והטף והנשים והבהמה וכל אשר תהיה בעיר וכל שללה תבוז לך:

פסוק יד

ואכלת את שלל אויבך אשר נתן יי' אלהיך לך. מגיד שגם המאכלות האסורות שימצאו שם יוכלו לאכול כאלו תאמר החזירים המלוחים והנבלות והטרפות אך העבודה זרה והנטפל אליה אסורה כמו שקדם וזה אמנם התירה להם התורה אם ירעבו ולא ימצא להם מה לאכול זולת זה כדי שלא תרפנה ידיהם מן המלחמה:

פסוק טו

כן תעשה לכל הערים הרחוקות. מגיד שזה אינו נוהג רוצה לומר להחיות הנשים והטף אלא בערים הרחוקות שאינם משבעה עממין אך אם הם משבעה עממין ולא השלימו אסור להחיות מהם הנשים והטף ולזה הוזהרו שלא למות מהם כל נשמה במקום שהיו מחיים קצתם בערי שאר הגוים והטעם כדי שלא ילמדו ישראל לחטא באלו התועבות שגדלו עליהם:

פסוק יט

כי תצור אל עיר ימים רבים. רוצה לומר אחר שלא הסכימה העיר להשלים עמך וכונה לעשות עמך מלחמה אם לא תוכל להמלט בדרך אחרת כי קודם זה לא יצורו עליה כמו שקדם:

לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן כי ממנו תאכל. מגיד שאסור להשחית אילן מאכל אע"פ שהוא מהאויבים הנלחמים עם ישראל כ"ש אם היה משל ישראל והנה זה לא יהיה אלא כשהיה בזה השחתה אך אם אין בו השחתה רק תועלת יוכל האד' לקצצו ולזאת הסבה ג"כ אסור למנוע מאילן מאכל אמת המים שהוא שותה ממנו כדי שלא יבש וישחיתהו:

כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור. רוצה לומר האם עץ השדה הוא אדם שיוכל להיות נכנס מפני אימתך תוך העיר בסבת המצור שאתה צר עליה והנה ה"א מלת האדם הוא ה"א התמה:

פסוק כ

רק עץ אשר תדע כי אל עץ מאכל הוא. רוצה לומר כמו שהיה אילן סרק או היה ממין עץ מאכל אך יבש כדרך שלא יעשה פירות אותו תשחית ותכרות לבנות מצור על העיר אשר לא שלימה עמך ומבקשת לעשות עמך מלחמה עד שתכבוש אותה ותנהג אז בה לפי הדינים הנזכרים ולפי שאמר עד רדתה למדנו שאפילו בשבת יוכל לבנות המצור ולעסוק במלחמה כיון שהתחילו זה קודם השבת כי אינם מפסיקים דבר המלחמה הזאת מפני שום סבה ולפי שאמר העושה עמך מלחמה למדנו שאם היו רוצים לברוח אין מוחין בידם אף על פי שלא השלימו ולזה בבנותם המצור לא יקיפו העיר מכל רוחותיה אך יניחו רוח אחד שאם יסכימו לברוח דרך שם יוכלו לברוח ואין אנחנו מצווים להמיתם אף על פי שלא הסכימו לקבל עליהם המצות שזכרנו כיון שלא ישבו בארצנו ומניחי' לנו העיר שלהם:

פרק כא

פסוק א

כי ימצא חלל באדמה אשר יי' אלהיך נותן לך לרשתה. הנה זה כולל ארץ ישראל ועבר הירדן כי שתיהם נתנם השם יתעלה לרשת:

כי ימצא חלל. רוצה לומר שימצא חלל בעת שימצא אבל אם היה מפרכס עדיין או שהיה נחנק אינו נקרא חלל:

באדמה. ר"ל על הארץ לא שיהיה טמון בגל:

נופל בשדה. לא שיהיה תלוי באילן כי אינו נופל ולא צף על פני המים כי אינו בשדה ולא בתוך העיר כי איננו בשדה:

לא נודע מי הכהו. מפני שלא אמר אין עד מי הכהו למדנו שכיון שנודע זה לאחר זולתי המכה לא ינהג בו זה הדין ואפילו היה עבד או אשה שהרי אני קורא בו נודע מי הכהו כיון שנודע לזה:

פסוק ב

ויצאו זקיניך ושופטים. כיון שאמ' אחר זה זקני העיר ההיא למדנו שאלו הזקנים והשופטים הם הכוללים לכל. העירות ולזה יהיו מבית דין הגדול שבירושלם וראוי היה להיות כן כי אין ראוי שימדוד זה רק מי שהוא על העיירות כלם לשפוט מי מהם יתחייב להביא העגלה ולפי שהמעט שיפול בו שם זקניך הוא שנים והמעט שיפול בו שם שופטיך הוא שלשה כדי שיהיה ראוי לבית דין שלא יהיה בית דין שקול בלי מכריע למדנו שחמשה יוצאים מבית דין הגדול:

ומדדו את הערים אשר סביבות החלל. ראוי שתדע שזאת המדידה יחוייב שתהיה מהמקום הנראה בו החיות יותר והוא הראש כי מהמקום ההוא ראוי שיקרא חלל ובחוטם ממנו לפי שבו יוכר תכף אם האדם מת מצד הנשימה והנה אם היו שם חללים רבים מפוזרין מודדין כל אחד בפני עצמו ואם היו זה על זה מודדין מן העליונים כי האחרים ממונים ולפי שכבר נאמר אחר זה ולקחו זקני העיר ההיא למדנו שעיר שאין בה בית דין לא היו מודדין לה ולמדנו מזה עוד שהעיר שהזקנים שבה אינם זקני העיר ההיא אבל זקניך כמו הענין במקום הבחירה לא היו מודדין לה:

פסוק ג

והיה העיר הקרובה אל החלל. ידמה ממה שאמר בזה כי העיר ההיא מביא העגלה מפני שחזקם שמשם הוא הרוצח והוא מבואר שעיר גדולה ועיר קטנה אף על פי שהעיר הקטנה היא יותר קרובה הנה העיר הגדולה היא יותר קרובה אל החלל כי יותר ראוי שימצאו שם רוצחים מהמצאם בעיר הקטנה והנה מצאנו בתורה שהלכה אחר הרוב שנאמר אחרי רבים להטות ומצאנו בזה המקום שהלכה אחר הקרוב. וזהו אמנם בעיירות שוות:

ולקחו זקני העיר ההיא. זהו בית דין שבאותו מקום הקרוב אל החלל:

עגלת בקר אשר לא עובד בה אשר לא משכה בעול. והנה העגלה הוא עד שתי שנים לפי מה שיורה עליו הגדר אמר עגלת בקר שיהיה הוייתה ממנה:

אשר לא עובד בה. להגיד שהעבודה פוסלת בה כמו הענין בפרה ויקרא עובדה כל מה שנעשה בה לצורך הבעלים לא לצורך עצמה:

אשר לא משכה בעול. הנה אם עלה עליה ועל אינה נפסלת ואולם אם משכה בעול שאף על פי שלא חרשה נפסלת ולפי שלא אמר בה תמימה למדנו שאין המומי' פוסלין בה:

פסוק ד

והורידו זקני העיר ההיא את העגלה אל נחל וגו'. רוצה לומר אל נחל שירוצו מימיו בכח חזק:

אשר לא יעבד בו ולא יזרע. לפי שאין הכונה בזה שלא יהיה נזרע המקום ההוא מעולם ולא נעבד כי זה ממה שאי אפשר לדעת אמתתו הנה הוא מבואר שהכונה שלא יזריע בנחל ההוא אחר זה ולא יעבד לעולם וזאת העבודה שנאסרה שם היא בגופה של קרקע כמו הענין בזריעה:

וערפו שם את העגלה בנחל. רוצה לומר שבתוך הנחל יערפוה בקופיץ ממול העורף והנה הטרפה היא כמתה ואינ' עגלה כי אם שתוף השם ולפי שמצאנו שאסרה התורה ההנאה גם בנחל שתערף בה למדנו שהעגלה אסורה בהנאה ולזה כונה התורה אשר לא עובד בה כדי שתהיה בכללות משולל ההנות ממנה ולזה היתה עריפתה בנחל איתן כי המים ההם חיים שלא נעשה בהם מלאכה עם שזה יורה שלא היצתה הנאה בארץ שתחת הנחל מזמן רב ולזה ידמה שלא יהיה ראוי עשות מלאכה אחרת עם העריפה והנה העריפה יחוייב שתהיה ביום כמו שהתבאר בשרשים הכוללים:

פסוק ה

ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יי'. זכר בזה המקום שלא יחשוב חושב שתהיה זאת המצוה דבר רק לפי שאין בה הזאה ולא כי אם מעט מהדברים הנוהגים בקדשים ולזה ספר שה הענין הוא דבר גדול ולזה לא ישלם כי אם על יד הכהנים בני לוי:

לשרתו ולברך בשם יי'. הוא ברכת כהנים והנה אלו לא יהיו אלא מעומד כי כן דרך השרות ואמר גם כן לעמוד ולשרת. והברכה בשם יתעלה היא גם כן מעומד שהרי גם מה שיברכו הלוים את יי' הוא מעומד כמו שקדם:

ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע. אמר כל ריב כי הם ראויים שיהיו בסנהדרי גדולה שיתבאר המחלוקת בדינים ובנגעים על פיהם עם שראיית הנגעים אינה כי אם על פי כהן:

פסוק ו

וכל זקני העיר ההיא הקרובים אל החלל. מגיד שכל הזקנים ששם מתקבצים על זה לאמר ידנו לא שפכו ואמר קרובים אל החלל ולא אמר הקרובה אל החלל להגיד שאף על פי שאין העיר יותר קרובה. הנה יתכן שיהיו הם יותר קרובים מפני רוב האנשים הנמצאי' בעיר היא יותר ממה שימצא מזה בעיר הקרובה ממנה:

ורחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל. מגיד שכלם רוחצים ידיהם שם והם בתוך הנחל במקום העריפה:

פסוק ז

וענו ואמרו ידינו לא שפכו את הדם. ראוי שתדע שזה המאמר לא יאמרו אותו הכהנים כי לא יצטרך לומר להם זה אבל יאמרו זה זקני העיר ההיא אשר ראוי שיהיה הרוצח מעירם ומגיד שאם ראה זה אחד מהם אף על פי שלא ידע מה הכהו אינה נערפת שהרי איננו יכול לומר ועינינו לא ראו וידמה שיאמרו זה להתנצלות וזה כי החטא הוא עליהם אם לא הישירו העם לשמירת דרכי התורה בדרך שלא תהיה ביניהם רציחת נפש ואם לא השגיחו בזה לשמרו לפי מה שראוי אם בא עליהם וזה המאמ' ראוי לאמרו כן בלשון הקדש כמו שהגביל אותו התורה:

פסוק ח

כפר לעמך ישראל. הנה זה המאמר יאמרו אותו המכפרים לעם והם הכהנים וזה מבואר ולזה אמרה התורה שיהיו נגשי' הכהנים בני לוי ואומרים אותו בלשון הקדש כמו שהוגבל פה והוא שכבר יאמרו כפר לעמך ישראל אשר פדית יי' ולא תתן דם נקי בקרב ישראל. מגיד שהחטא הזה הוא חטא לישראל כלו כי כלם נענשים עליו כמו שקדם והרצון באמרו ולא תתן דם נקי ולא תתן חטאת דם נקי והנה השם יתע' מכפר להם החטא אחר זה שנאמר ונכפר להם הדם והו' מבואר שהחטא אשר להם בשביל שקרה זה המקרה הרע בגבולם הוא מתכפר להם בזה אמנם הרוצח לא יכופר בזה ולזה אמר ונכפר להם ולזאת הסבה אמר במה שקדם ולאר לא יכופר הדם אשר שופך בה כי אם בדם שפכו:

פסוק ט

ואתה תבער הדם הנקי מקרבך. מגיד שאם תרצה לעשות הישר בעיני יי' תשתדל לבער דם הנקי בהרבותך החקירות בזה כדי שיתברר לך מי הכהו או ירצה בזה שכאשר תעשה הישר בעיני יי' לא יקרה בקרבך כמו זה החטא כי הזקנים יוכיחו העם ויקבלו כלם מוסרם ללכת בדרכי התורה הנה זה ביאור מה שיצטרך אל ביאור בזאת הפרשה:

פסוק י

כי תצא למלחמה על אויביך. למדנו שבמלחמת הרשות הכתוב מדבר שנאמר ושבית שביו והנה מז' עממין לא הותר להם שבי אך חוייבו להחרים כל נפש אדם כמו שקדם:

פסוק יא

וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה. ידוע שאין תנאי ההתר לבא עליה שתהיה יפת תואר וזה מבואר בעצמו והנה אמרה התרה וחשקת בה מכל מקום כיון שהוא חושק

בה עשתה התורה נחת רוח ליצרו. והנה מן התנאי שיראנה בשביה רוצה לומר בעת השביה אך בזולת זה לא הותר לו אם לא נתגיירה ואמר אשת אי זו שתהיה בתולה או בעולה ואפילו אשת איש כגון שברח בעלה ולמדנו מזה שאין אישות לגוי לאסרה על ישראל ולמדנו מזה שאין לו רשות לקחת יותר מאחת שנאמר אשת וחשקת בה ולא בה ובחברתה:

ולקחת לך לאשה. ידוע שאין זה לנשואין שהרי אמר אחר זה ואם לא חפצת בה ושלחתה לנפשה וגו' לא תתעמר בה תחת אשר עניתה מגיד שהוא בא עליה קודם שישאנה ואין הביאה ההיא מה שאמר ואחר כן תבא אליה ובעלתה שהרי אמר אחריו ואם לא חפצת בה מגיד שאם לא רצה לבא עליה להיות לו לאשה לא יוכל להתעמר בה תחת אשר עניתה ולזה לאות שכבר בא עליה קודם זה בגיותה שאם נתגיירה לא הוצרכה התורה לומר ומכור אל תמכרנה בכסף. ואמנם הכונה באמרו ולקחת לך לאשה שיותר לבא עליה ורמז בזה שאין ראוי לו שיקחנה לזה הפעל המגונה אם לא לתכלית שישאנה אחר זה והנה סמך לזה אמרו והבאת אל תוך ביתך. להעיר שאין ראוי שינהג בה הפקר אך יכניסנה לביתו או לדומה לו שיבא שם בצנעה ושם יבא אליה ואמר ולקחת לך לאשה להעיר שאין ראוי שיקחה כי אם לו לא לאיש אחר:

פסוק יב

והבאת אל תוך ביתך. בארה התורה שאין ראוי לו שיבא עליה ויעזבנה תכף שעשה רצונו ממנה או שיכשל בה עוד אחר זה אבל יחוייב לו שיביאה אל תך ביתו והשתדלה התורה שיעשה בה מה שתשקיט רתיחת התאוה אשר לו בה כדי שלא יקחנה אחר זה לאשה ולזה צותה שתגלח ראשה כדי לנוולה ולהסיר יפיה ולגדל צפרניה כי זה גם כן ממה שינוולה ושתבכה קרוביה עד ירח ימים. כי הבכי גם כן יסיר יופי האשה והנה לזאת הסבה גם כן צותה שתסיר שמלת שביה מעליה כי הבגדי' ההם ישימנה יפה ליפויים ולזה חשק בה בהיותה עם הבגדים הנאים ההם ואמר שתשב בביתו כדי שיראה אותה בנוולה ויסור חשקו ממנה והוא מבואר שאם רצתה להתגייר מיד לא יצטרך לזה כי היא מותרת לו אחר זה ולזה הוא ממתין לה עד שלשים יום לראות אם תרצה להתגייר:

פסוק יג

ואחר כן תבא אליה ובעלתה והיה לך לאשה. מגיד שאינו בועל אותה אלא להיות לו לאשה וזה יהיה בהכרח אחר שנתגיירה:

פסוק יד

והיה אם לא חפצת בה. רוצה לומר שמתוך נוולה שראית סר החשק שהיה לך או ששקטה תאותך אחר שבאת אליה:

ושלחתה לנפשה. לפי מה שאמר לא תעמר בו וידענו שאסור להושיב בארצנו עובדי עבודה זרה למדנו שאינו משלחה עד שתקבל עליה שלא לעבוד עבודה זרה ויתר המצות שנצטוו בני נח ותהיה לנפשה כמו שאר הגרים התושבים:

ומכור לא תמכרנה בכסף וגומ'. הזהיר מזה שלא יוכל למכרה כו שימכרו שאר השבי גם הוא לא יוכל להשתעבד בה במדרגה ההשתעבד בשבי מפני שכבר ענה אותה ולזה יהיה לה זה השכר ממנו וכאלו התחכמה התורה בזה להשקיט תאות החושק בה בשביה מפני ראותו שאחר זה תסור ממנו הממשלה שהיתה לו בה ולפי שאמרה התורה שלא יתעמר בה ולא ימכרנה מפני שענה אותה למדנו שכזה יחוייב שימנע מלתת אותה במתנה שהרי ישעבדה בזה ועוד שהתורה אמרה ושלחתה לנפשה רוצה לומר שבעת שישלחנה תהיה לנפשה:

פסוק טו

כי תהיין לאיש שתי נשים וגו'. לפי שהכונה בזה הוא שלא יעיר מהבכור חלקו הראוי לו מהנחלה ואף על פי שהוא בן השנואה למדנו שאין דקדוק התור' שתחיינה הנשים שתים לבד ושתהיה האחת אהובה והאחת שנואה אבל רצה התורה להודיע זה הדין במקום אשר יתכן יותר שימצא זה הענין והנה סמך זה לענין יפת תואר לפי שהתורה גלתה שהיא שנואה למקום ולזה השתדל לנוול אותה וכאלו באר בזה שאין לו רשות להעביר חק הנחלה מהבכור שנולד לו ממנה אחר שנתגיירה כי אז היא אשתו והנה בארה זה התורה בכללות:

פסוק טז

והיה ביום הנחילו את בניו את אשר יהיה לו. רוצה לומר כאשר ינחיל את בניו כל קניניו:

לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה. הזהיר בזה שלא יתן דין הבכורה לבן האהובה ויסיר מבן השנואה ולפי שלא למדנו מזה עדיין שלא יוכל להסיר מהבכורה בן השנואה ובן האהובה יחד הוצרך לומר אחר זה שיחוייב לו להכיר את הבכור בן השנואה לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו. רוצה לומר שבכל מה שזכה בו האב ביום ההנחלה והוא ברשותו יהיה לבכור כפל מה שיגיע לכל אחד מבניו הנשארים וזה שאם היו ג' בנים עושים מנכסי האב ד' חלקים השנים לבכור וכן על זה הדרך. ומזה המקום למדנו גם כן שלא יוכל מדרך ההנחלה לעשוק מנחלת אחד מבניו ולתת לאחר ומזה המקום למדנו שאין בכורה בבנות וראוי שתדע שה הדין אינו נוהג אלא במה שהאב נותן על דרך ההנחלה שנאמר ביום הנחילו אבל אם רצה לתת בתורת מתנה נותן מה שירצה לאשה שיהיה מבניו ולפי שהתורה לא הזהירה מזה אלא לבניו למדנו ששאר יורשיו יוכל להנחיל את מי שירצה:

פסוק יח

כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. אין הכונה במה שאמר לאיש אבי הבן הזה שאם היה כן היה אומר אינו שומע בקולו ובקול אמו לא איננו שומע בקול אביו. ולזה יהיה הרצון בזה שיגיע הבן הזה למדרגה שיהיה לאיש וזהו תכף שהגדיל ויצא מכלל קטנות ולפי שבעת ההוא שהוא עת לקיחת מוסר הפליג בזה להיות בלתי שומע לקול אביו ולקול אמו. ונטה אל הזוללות והשכרות הפליגה התורה בענשו להתברר העניין שכל מה שיגדל יוסיף ברוע:

סורר ומורה. רוצה לומר שהוא סר ממוסר האב והאם וממרא אותם בדרך שאינו שומע לקולם וזאת ההסרה וההמראה הוא בענין הזוללות והשכרות כמו שאמר אחר זה בננו זה סורר ומורה איננו שומע קולנו זולל וסובא. והנה שם הזולל וסובא לא יפול אלא בזוללי בשר וסובאי יין כאמרו אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו והוא מבואר שלא באי זה שיעור שיאכל אדם מן הבשר וישתה מן היין יקרא זולל וסובא אבל יש לו שיעור לא יפול זה השם על פחו' ממנו ושערו חכמים כי מי שיאכל בשר משקל חמשים דנרין בת אחת וישתה מן היין חצי לוג בבת אחת יתכן שיתואר בזה השם והוא מבואר מצד הוראת הגדר ולא יקרא מפני זה זולל וסובא גם כן אם לא אכל זה השעור ברעבתנות ושתה היין בגרגרנות כמנהג הזוללים והסובאים ובמנהג שהם אוכלים אותו ושותי' אותו וזה שהבשר לא יהיה חי ולא שלם הבשול והיין לא יהיה חי ולא שלם המזינה וזה מבואר ממנהגם לפי שלא יקרא בזה השם מפני פעם אחת שיקרה לו זה כמו שלא יתואר ברופא מי שרפא פעם אחת אם לא יורגל במלאכת הרפואות הנה צריך שיהיה הענין הזה באון שיוכל זה הבן להרגיל עצמו בו וזה אמנם יהיה כשיגנוב משל אביו ואמו מה שיקנה בו הבשר והיין שאם יגנוב משל אחרים הנה לא ימצא לו לגנוב שם אלא בקושי ויצטרך גם כן שיאכלנו בבית אחרים עם חבורה מהאנשי' רעי המנהג באלו הדברים כי אז ימצא לו בקלות להמשך לזה המעשה ואמנם אם יאכל זה וישתה ברשות אביו הנה לא ישלם לו אלא בקושי ההסתר שם מאביו ומאמו והוא מבואר עוד שהבשר שירגילו לאכלו אילו הגרגרנים הוא בשר בהמה ויחוייב גם כן שיהיה קונה בזול מה שיקנה ממבשר והיין שאם יצטרך לקנות זה ביוקר לא ימצא לו לגנוב משל אביו מה שיוכל להרגיל בו עצמו בזה המנהג הרע כדרך שיתכן שיתואר כשהוא זולל וסובא:

ויסרו אותו. הנה מפני שזה המאמר יסבול שיסרו אותו אביו ואמו כאמרו במוציא שם רע ויסרו אותו הנה ראוי שנבין בזה המקום שלקוהו בית דין לפי שהעונש הנפלא שענשוהו התור' אח' זה הוא יותר ראוי בזה האופן ר"ל כאשר נתברר שאינו מקבל מוסר לא מאביו

ומאמו ולא מבית דין. והנה אמרו איננו שומע בקול אביו ובקול אמו ר"ל שלא יקבל מוסרם ואף כי יכוהו ויוכיחוהו כי בזול' זה לא יתברר שאינו שומע בקולם ואמרו ויסרו אותו ר"ל מי שיש לו רשות ליסרו אחר האב והאם והם הדיינים:

ולא ישמע אליהם. ר"ל שעדיין אינו מקבל מוסר אביו ואמו אף כי לקה ע"י ב"ד:

פסוק יט

ותפשו בו אביו ואמו. מגיד שצריך ששניהם יסכימו בזה:

פסוק כ

ואמרו אל זקני עירו בננו זה. ר"ל בננו זה סורר ומורה שהבאנוהו בפניכם ולקח והנה עודנו מחזיק ברשעתו:

איננו שומע בקולינו זולל וסובא. וצריך שיהיו זקני העיר ההיא ראויים דון דיני נפשות ר"ל שיהיו עשרים ושלשה וצריך שיהיו שם הדייני' שלקח בפניהם כי בזולת זה לא ישפטוהו סקילה כי המשפט הראשון לאו הוא אלא למלקות:

פסוק כא

וכל ישראל ישמעו ויראו. לפי שביאר שבשער מקומו יהיה נסקל חוייב מזה שתהיה הודעת זה לכל ישראל כשיכתבו זקני העיר היא כל ישראל סקלנו פלוני בב"ד פלוני מפני שהיה סורר ומורה ואולם התנאים האחרים אשר בזה הענין הם לפי מה שנזכר פה שלא ינהג זה הדין אלא בבן לא בבת שנא' כי יהיה לאיש בן ולא ינהג בבן אלא כשהוא גדול כי לא יהיה בן עונשים קודם זה ואחר זה ימשך לו זה הדין עד שישלם היותו לאיש שנאמר כי יהיה לאיש בעת היותו לאיש לא אחר זה ולפי שהוא יתחיל להיות איש כשיתחילו השערות אצל הערוה כמו שהתבאר בשרשי' הכוללי' הנה נשלמה היותו לאיש אחר שהקיפו השערות כל הגיד ולפי שה ישלם לפי הנהוג בשלשה חדשי' הנה לא יהיה ימי סורר ומורה כי אם ג' חדשים ואם תתאחר בו יותר צמיחת אלו השערות הה נלך בזה לפי הנהוג על דרך הטבע ואם תמהר לו נשפט להקל שכיון שנשלמה היותו לאיש הנה אינו נסקל ולא ינהג זה אלא כשיהיו לאביו ולאמו ידי' לתפוש ורגלים ללכת ולשון לדבר עינים לחזות שנאמר ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אותו ואמרו בנינו זה ולפי שהם מרגישים שהוא אינו שומע בקולם למדנו שאינם חרשים וראוי שתדע עוד שאם היה באכילתו ושתייתו צד מצוה או צד עברה לא היה נסקל שנאמר איננו שומע בקולנו שאין בעניינו אלא השמיעה בקולנו או לא שמיעה יצאו מצוה ועברה שיש בהם שמיעה בקול השם יתעלה או לא שמיעה ולפי שההלקאה והסקילה לא יהיה אחת להם אלא בעדות צריכים אביו ואמו שיביאו עדים תחילה שהוא זולל וסובא בתנאים הנזכרים וילקוהו בית דין על זה ואחר זה יביאו עדים שאינו שומע בקולם ויסקלוהו:

פסוק כב

וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו על עץ. כבר בארה התורה בזה המקום שהנתלה הוא המקלל שאמ' כי קללת אלהים תלוי ולפי שעובד עבודה זרה נקרא מגדף גם כן כאמרו והנפש אשר תעשה ביד רמה את יי' הוא מגדף למדנו שהעובד עבודה זרה נתלה גם כן ושני אלו הם נסקלים כמו שקדם ומגיד שאחר מיתתם יתלום על עץ:

פסוק כג

לא תלין נבלתו על העץ. מגיד שאם הלינה עובר בלא תעשה:

כי קבור תקברנו ביום ההוא. מגיד שמצות עשה לקברו:

כי קללת אלהים תלוי. רוצה לומר מפני שברך השם יתעלה הוא תלוי ויהיה זה גורם לחלול השם כל זמן שיתמיד שם כשיאמרו האנשים על מה נתלה ולפי שכוונת התורה היא זו למדנו שהעץ שיתלוהו עליו ראוי שיהיה נקבר עמו כדי שלא יאמרו זהו העץ שנתלה בו פלוני על שבירך השם יתעלה ויהיה זה גורם לחלול השם והנה מצאנו כי גם לכבוד הבריות חסה התורה שלא יהיה זכר למה שבאה לאדם תקלה על ידו ולזה אמר ואת הבהמה תהרוגו ולזה הוא מבואר שהעץ הוא נקבר עמו ולזה גם כן אמר כי קבור תקברנו ולא אמר תקברנה שיהיה שב אל הנבלה ולזה יחוייב שיהיה העץ תלוש שלא יהיה חסר אלא הקבורה ומזה המקום למדנו שלא ישהו אותו שם אבל יתלוהו ותכף יקברוהו עם העץ כי כל מה שישהו אותו שם נמצא שם שמים מתחלל:

ולא תטמא את אדמתך אשר יי' אלהיך נותן לך. רוצה לומר כי בזה החלול לשם יתעלה שיהיה גורם דבר הלנת נבלתו על העץ. תטמא אדמתך. ולזה ראוי שתהיה נזהר לבלתי הלין נבלתו על העץ או אמר ולא תטמא את אדמתך מפני העפוש שיתחדש אז במקם ההוא אם תשאר שם הנבלה ואולם שאר הדינים אשר בזה הוא שאין האשה נתלית שנאמר אותו ולא אותה ושאין תולין כליו עמו אבל תולין אותו ערום שנאמר אותו ואין בית דין תולין שנים ביום אחד שנאמר אותו ולא אותו וחבירו ולמדנו מזה שמצות עשה לקבור כל הרוגי בית דין ביום המיתה שנאמר קבור תקברנו ביום ההוא וכל שכן שראוי לקבור שאר מתים ביום המיתה אלא אם הלינו אותם לכבודם שעל ההלנה שהוא נוול הזהירה תורה לא על ההלנה שהיא לכבוד:

פרק כב

פסוק א

לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים. כגון שראה חמור וכליו הפוכים פרה ורוצה בין הכרמים שהצורה מוכחת שהם אובדים וכן כל מה שדומה לזה ואמר לא תראה להגיד שכיון שהוא רואה אותם אפילו מרחוק הוא מחויב להטפל בהם להשיבם לאחיו:

והתעלמת מהם. רוצה לומר שאין לך רשות להתעלם מהם אך תחוייב להשיבם והוא מבואר שאינו מתעלם מהם אלא אם היה דרכו שלא להתעלם מהם אם היו שלו והיו נדחים בזה האופן כי אז הוא מתעלם מהם מפני היותם משל אחיו לא שלו ואולם אם היה זה הרואה אותם גדול המעלה עד שיקל בהם אם היו שלו ולא יטרח לחזור אחריהם הוא בעצמו או שהיתה אבידתו שיאבד בעת היותו טורח בזה יותר מערך האבדה ההיא אף על פי שהיתה שלו יעזבינה לזאת הסיבה או שהתורה תכריחהו שלא ילך שם להשיבה ואפילו היתה שלו כמו שהיה כהן והאבדה בבית הקברות הנה לא יחוייב להשיב זאת האבדה:

השב תשיבם לאחיך. כיון שהשיבם לאחיו קיים המצות ואף על פי שלא הודיעו זה:

פסוק ב

ואם לא קרוב אחיך אליך. רוצהלומר כי אף על פי שאתה יודע מי הם הבעלים אינך זקוק לטרוח להשיבה אליהם אם היה רחוק ממך:

ולא ידעתו. מגיד שאיך שהיה משי אלו הסבות הנה תאספהו אל תוך ביתך ולא תוך בית אחר:

והיה עמך עד דרוש אחיך אותו והשבותו לו. מגיד שאם ידרוש ולא ידרוש אותו הדבר. ר"ל שלא יתן סמנים בדרך שיתבאר שהוא אותו לא תחוייב להשיבו שלא יתן סמנים בדרך שיתבאר שהוא אותו לא תחוייב להשיבו לו אך אם יתן סמניו אז תשיבנו לו:

פסוק ג

כן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך וגו'. מגיד שאר נדחים הוצרך להזכיר שכן יהיה זה הדין בשמלה וכל אבידה שיורה צורת הנחתם שזהו היא אבידה ולא הונחה שם לדעת כמו שירה ענין היותם נדחים בשור ושה שהם אובדים:

אשר תאבד ממנו. לא שיאבדה לדעת וכן אם היתה במקום שאבודה ממנו ומכל אדם כמו שהיא נאבדת בזוטו של ים ובשלילותו של נהר שאין אני קורא בזה אשר תאבד ממנו כי לא ממנו לבד היא אובדת:

לא תוכל להתעלם. כבר בארנו מתי לא יחוייב להטפל בה ואינו קרוי התעלם וכבר נתבאר בפרשת ואלה המשפטים שזאת המצוה נוהגת גם באבידת רשעי ישראל ולפי שתזהיר על אביד' אחיו למדנו שאם מצא חמור והביאו בביתו עושה מלאכה ואוכל ואינו עומד בטל מפני השבת אבדה לבעלים וכן העניין במה שידמה לזה:

פסוק ד

לא תראה את חמור אחיך או שורו נופלים בדרך. ראוי שיובן זה שהם נופלים מפני המשא שאם היו נופלים בזולת המשא מפני חולשתם אין שם דרך להקימם ואולם הכונה

הוא בזה שהיו רובצים תחת משאם כמו שנזכר בפרשת ואלה המשפטים וכבר צוה שם לפרוק משאם עם הבעלים ובזה המקום צוה להקים המשא עליהם עם הבעלים ולזה אמר הקם תקים עמו וכבר בארנו קודם שה מתי יקרא זה העניין התעלם ומתי לא והנה אמר בפרשת ואלה המשפטים כי תפגע ובזה המקום אמר לא תראה ולזה לא יחוייב אלא על ראייה שהיא כפניעה וזה לפי מה ששערו חכמים ריס שהוא אחד משבעה ומחצה במיל ואם היה רחוק ממנו יותר משה השיעור אינו חייב בזאת המצוה ואמר הקם תקים עמו שאינו חייב לטעון המשא על הבהמה אם לא יעזרו לו הבעלים ואם היה זקן או חולה טוען הוא לבדו ולפי שאין אדם חייב לעשות מלאכת חבירו ולטרוח בה בחנם הוא מבואר שהטוען יקח שכר על הטעינה אך לא על הפריקה כי אינה מעצם המלאכה:

פסוק ה

לא יהיה כלי גבר על אשה. הזהיר שלא תלבש אשה בגדים מיוחדים לאיש ומה שידמה לזה שיביא לחשוב לאנשים שהיא איש כי זה ממה שיביא לזנות כי היא תלך בין האנשים לזנות עמהם ולא יורגש בזה וכן לא ילבש גבר בגדים ותכשיטין מיוחדים לנשים כי זה יביאהו להתערב עם הנשים ויזנו עמו ולזה אמר כי תועבת יי' אלהיך כל עושה אלה כי זה יביא אל שתמלא הארץ זמה והנה הרחיקה התורה שלא יהיה אפילו כלי אחד מגבר על אשה ואף על פי שהוא לבדו לא יביא לחשוב בה שהוא איש ושלא ילבש איש אפילו לבוש אחד מיוחד לנשים אף על פי שהוא לבדו לא יביא לחשוב בו שהוא אשה ולזה הוא מבואר שאיש שצובע שערו הלבן או שמלקט לבנות מתוך שחורות עובר על זאת האזהרה וכן האשה ששמה כובע האיש בראשה או מה שידמה לזה הנה זה ביאור מה שהוגבלנו באורו בזאת הפרשה:

פסוק ו

כי יקרא קן צפור. רוצה לומר עוף טהור ואמר כי יקרא שאם היה מזומן כמו אווזים ותרנגולים ומה שידמה להם אינו חייב לשלח ולזה אמר גם כן לפניך בדרך:

בכל עץ או על הארץ. הוא מבואר שדבר הכתוב בהווה אך באי זה מקום שימצא הקן נוהג בו זה הדין ואפילו היה על המים:

אפרוחים או בצים. הנה לפי הוראת הגדר יקראו אפרוחים החיים וכן הבצים שתרבץ האם עליהם הם ראוים להיות מהם אפרוח ואם לא לא ידבק בהם גדר הביצה ולא אמר אפרוחים או בצים אלא בהווה שהרי אמר קן צפור וכבר יקרא קן צפור אפילו אין בו כי אפ אפרוח אחד או ביצה אחת:

והאם רובצת על האפרוחים או על הבצים. מגיד שאם אינה רובצת עליהם מותר לקחת אותה ואם היא רובצת על דבר מבדיל בינה וביניהם והדבר ההוא נוגע בהם כמו שהיה

עליהם בגד והיא רובצת על הבגד ההוא ומה שידמה לזה הרי הדבר ספק אם תקרא רובצת עליהם אם לא ומגיד שאם היה הזכר רובץ עליהם לא ינהג בו זה הדין כי אינו אם וכן אם נשחטה האם שם בקן שהרי אינה אם ואינה בת שלוח:

לא תקח האם על הבנים. זאת היא כשהיתה האם לך אם לקחת אותו אבל אם של מוקדשין או שהרגה את הנפש אתה רשאי לקחת אותה:

פסוק ז

שלח תשלח את האם. מגיד שאם לקחה ושלחה פטור ואינו פטור אם לא קיים עשה שבה הוא או שלוחו אבל אם שלחה אחר שלא מדעתו הנה לא קיים עשה שבה והתורה אמרה שלח תשלח ולזה ילקח כשהיה הדבר באון שימש ממנו חיוב מלקו':

למען ייטב לך והארכת ימים. מגיד שאלו המצות יישירו האדם אל הטובות הגופיות והנפשיות והנה התועלת בזאת המצוה היא להרחיק לקיחת הקן בזה האופן כי הרבה יהיה שלא יקח אדם תועלת באפרוחים או בבצים ויהיה זה סבה אל שיניח הקן ההוא ותשלם ההויה בו ולא יבלבל הטוב שמשפיע השם יתעלה בהמצאת אלו המינים אם לא לתועלת אשר כוון בהם ואם אמר אומ' שבלקיחת הקן בכללו עם האם תשלם זאת ההויה אמרנו לו כי דרך אלו העופות המדבריים הוא שיבריחו מיד אדם ואם ישימום במאסר יצטערו ותמנע האם מלרבץ על בניה ויאבד הקן עם שאין ראוי שיקח מהם האדם כי אם על דרך הצידה לא שישתמש לצודם ולהשחיתם בכלי בעינו אשר שם השם יתעלה בהם להתמיד הויתם והוא הדמיון ששם באם לרבץ על הבנים כדי שיצאו ממנו אפרוחים והאהבה הדמיונית ששם בה לרבץ על האפרוחים לגדלם ולהשגיח במחייתם ובזה האופן דומה זאת המצוה במה שהזכיר מלבשל גדי בחלב אמו:

פסוק ח

כי תבנה בית חדש. אחד הבונה או שנתן לו במתנה או קנאו או יורשו כי כונת התורה היא שלא ישים דמים בביתו והנה אם לא ידבק במקום ההו' שם בית כמו שלא היה בו שיעור בית אינו חייב במעקה שנאמר בית וזה אינו בית:

ועשית מעקה לגגיך. אפילו היה של שותפין כיון שהוא בית שהוא ראוי לדירה כי התורה דקדקה בזה כדי שלא יפול הנופל ממנו והנה שיעור המעקה הוא בדרך שישמור מהנפילה ושערו חכמים עשרה טפחים ולזה יחוייב גם כן שיהיה חזק שיוכל האדם להסמך בו בבואו שם ולא יפול והנה אמר לגגך למעט הבתים שאינם ראויים לדירה כמו בתי כנסיות ובתי מדרשות והנה ההיקש אחד בכל מה שיהיה בבית שיוכל ליפול הנופל ממנו כמו הבור ומה שידמה לו אמנם אם היה הבית נמוך והיה אפשר שיפול מרשות הרבים אינו חייב לעשות שם מעקה ברשות הרבים שהרי אין הסכנה ברשותו וכבר

אמרה התורה כי יפול הנופל ממנו לא בתוכו והנה נמשכה זאת המצוה לקודמת לה שלא ישתמש האדם בבנין הבית שהוא מסודר מהשכל המעשי לשמירת האדם ולהיות לו למחסה ולמסתור אל הפסדתו במה שיהיה בביתו סבה לו הפך מה שכוון בו:

פסוק ט

לא תזרע כרמך כלאים. רוצה לומר שלא יזרע עם כרמו כלאים ויהיה זה כשיזרע זרעים משני מינים עם חרצן יחד שהוא אז זורע הכרם וזורע עמו כלאים ואז הוא עובר גם כן עם זה משום זורע כלאים זהרי אמרה תורה שדך לא תזרע כלאים והוא מבואר שכבר יקרא זורע הזורע בידו או מהחפה הזרעים שם בעפר:

פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם. ידוע שאין הרצון באמרו פן תקדש שיהיה קדש כי לא יהיו הדברים קדש בכמו אלו הסבות ואולם הקדושה הזאת היא שתהיה נבדל מהנאתם כי הקדש יאמר על ההבדל ולזה גם כן יאמר על הטומאה באמרו אל תגע בי כי קדשתיך ולפי שאמר כי זה יהיה סבה שהמלאה רוצה לומר מלאת הכרם תאסור הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם למדנו שלא יתחייב על זריעת הכלאים בכרם בזה האופן אם לא היתה שלמות הוית הזרעים באה עם התבואות הכרם וזה לא יהיה אלא בזרעי' שאינם עושים אלא לשלם שנים כמו החרצן וכן הקנבוס ולוף כמו שזכרו רז"ל. ומזה המקם למדנו שאף על פי שלא יזרע כרמו כלאים אך היו נזרעים בו קצת זרעים והשריש זרעם בעת בא תבואת הכרם שהם נאסרים שנאמר הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם שבעת שיזריעו זה יעשה זה תבואה ולפי שאמר לא תזרע כרמך וגו' פן תקדש למדנו כי שלו הוא אוסר ולא של חבירו ולפי שאמר כרמך להעיר על היותו כלם אחד למדנו שאם היה הענין בדרך שיהיה נבדל מכרמו כמו שהיתה שם מחיצה או הפסק יביא מהכלל בכרם ההוא אינו מקודש וראוי שתדע שלא תכלול זאת האזהרה מזריעת מיני אילנות בכרם וזה כי האילנות דרכם שינטעו לא שיזרעו שנאמר ונטעתם כל עץ מאכל ולזה לא נכללו אלא במה שאמר ולא תזרע. ולזאת הסבה היה ראוי ג"כ שיתחייב על זריעת מיני זרעי' בכרם ואף על פי שלא יזרע עמהם חרצן כי בכרם ראוי לומר נטיעה אמר מי האיש אשר נטע כרם. כרמים וזתי' אשר לא נטעת. ועוד כי לא יקרא כרם אלא כשיהיו בו גפנים ואין העניין בזה כמו הענין באמרו שדך לא תזרע כלאים וזה כי השדה יקרא שדה ואם אין בו זרעים ואין העניין כן בכרם כי הארץ לא תקרא כרם אם לא בו גפנים אלא כי מפני שאפשר שיפול קצת ספק על זה כי כבר יאמר האומר אני נוטע כרם או אני זורע כרם היה שלא יתחייב מלקות בזולת זה האופן כי לא ילקו על הספק ולפי שאמר לא תזרע אשר תזרע למדנו שאם זרעהו הרוח או אחר שלא מדעתו אינו אוסר

שהרי אינו זורע. והנה לא יקרא כרם אלא מה שהיה נטוע מהגפנים בצורת כרם והמעט שיפול בו זה השם לפי הוראת הנדר הם ה' גפני' ולפי שאמר שיאסר זרע אשר תזרע:

פסוק י

לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו. הנה מפני שלא אמר לא תחרוש בסוס ובחמור אבל לקח שני מיני' מן החי ההולך אחר טמא ואחר טהור למדנו שזה הדין נוהג בכל שני מיני בהמה או היה שיהיה הא' טהור והשני טמא כמו הענין בשור ובחמור ואין ראוי שנבין שלא יהיה זה נוהג אלא בשור וחמור לפי שכבר מצאנו שדקדקה התורה בכלאי' בכל שני מיני בהמה שנאמר בהמתך לא תרביע כלאים וכל ב' מיני זרעים שנאמר שדך לא תזרע כלאים הנה מפני זה ראוי שנבין מזה המקום שדקדקה התורה נשתוף שי מינים במלאכה שאחד מהם מהטהורה והשני מהטמאה ולפי שאמר יחדיו למדנו שאיך שיהיו במלאכה אחת עובר המשתף אותם במלאכה ההיא על זה הלאו והנה לקח החרישה תמורת כל מלאכה שישתתפו בה כי אין בכאן סבה תחוייב שדקדקה התורה בשור וחמור ולא בשאר המינים ושכבר דקדקה התורה בחרישה ולא בשאר המלאכות ולפי שאמר בשור ובחמור למדנו בשור ואדם או בחמור ואדם לא יאסר זה ועוד כי האדם מצד הנהגתו הב"ח במלאכתם הוא משתתף עמהם. ואם היה האדם מוזהר מלחרוש עם השור אם עם החמור היה ראוי שתצוה לא תחרוש בשור או לא תחרוש בחמור:

פסוק יא

לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו. לפי שאמר בפרשת קדושים תהיו ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך למדנו שהעליה שהיא דרך לבישה נאסרה לבד אבל מציע הוא תחתיו בגדים של כלאים ולפי שאין דרך לבישה בגדי צמר ואניצי פשתן שאינו בגד למדנו שאין אסור ללבוש אותם יחד והנה בגד כלאים שעטנז הוא לפי מה שיורה עליו הגדר שיעשה בגד צמר ופשתים יחדיו ולפי שהבגד יהיה נעשה מאלו בזולת טויה כמו הלבדים שנקראים בגד הנה אם עשה לבדין מצמר ופשתן הרי הם כלאי בגדים וכן אם ערבם בטויה שהיה קצת נימי הטיווי צמר וקצתם פשתים וכן אם ערב אותם באריגה באופן שישותפו בה עשות הבגד מהם באחד מאלו השלשה אופנים הנה הוא נקרא בגד כלאי' שעטנז ולפי שאמר צמר ופשתי' יחדיו למדנו שאיך שיהיו יחדיו בבגד בדרך שיתכן בהם שיהיו חלק בגד הנה הבגד ההו' כלאי' ולזה אם חבר חוט אחד של צמר בבגד של פשתן באופן שיהיה חבור עמו רוצה לומ' שיתאחד עם הבגד הנה הבגד ההוא כלאים ראיה לדבר שהרי סמך לזה אמרו גדילים תעשה לך שכבר נתבאר שיושם בו פתיל תכלת שהוא של צמר כאלו באר שמפני המצוה הותר זה אך הוא כלאי' לולי המצוה ומזה יתבאר שאין כלאי בגדים נוהגים אלא בצמר ופשתים והנה לא יקרא צמר אלא

הבא מן הצאן וידמה שכבר היו נוהגים לעשות זה כומרי עבודה זרה וזה יתבאר במעט עיון ממה שנזכר בזה בפרשת קדושים תהיו. ולפי שאמר צמר ופשתים יחדיו והנה הם יחדיו כשיתחברו להיות בגד אחד למדנו שאף על פי שלא יתחברו זה לזה הנה מפני שהבגד ההוא נכלל בו צמר ופשתים יחדיו הנה הוא אסור ללובשו מכאן שהלובש חלוק של צמר גמלין והיה בו חוט אחד של צמר רחלים בצד זה וחוט אחד פשתן בצד השני הנה הוא עובר משום כלאי' ואפילו השק והקופה מצטרפים את הכלאים רוצה לומר אם חבר קצת בגד צמר לצד אחד מבגד שק ובגד פשתן לצד השני הנה השק יצרפם להיות כלאים וכן הענין בחתיכת קופה כמו שאמרו בספרי ובתשיעי מכלאים אמרו מצטרפין לכלאים והכל עלה לענין אחד:

פסוק יב

גדילים תעשה לך. למדנו שבמקום מצוה לבד הותר זה ולזה יתבאר שהכהנים שלבשו בגדי כהונה שלא בשעת עבודה חייבים משום כלאים וכן הנושא שני בגדים שיש בהם ציצית בכל אחד מהם בדרך שיהיה כלאים לולי המצוה ההיא לא הותר ללבוש כי אם אחד מהם כי המצוה כבר קיימה בבגד האחד מהם ולפי שסמך זאת המצוה למה שזכר מצמר ומפשתים למדנו שאין מצות ציצית נוהגת אלא בבגדים של צמר או של פשתים ולפי שאמר תעשה לך גו' למדנו שצריך לעשות הגדילים על ארבע כנפות הכסות לא שישימם שם מן העשוי ולא שישימם באמצע הבגד אבל אצל ארבעה כנפות אין עושים לה גדילים והוא ציצית הנזכר במה שקדם ולפי שאמר כסותך אשר תכסה בה למדנו שאם אינו מתכסה בה אינה חייבת בציצית רוצה לומר אם מונחת בכלי ולמדנו עוד שאם אין בכסות שיעור לכסות בה הקטן שאפשר שתנהג בו זאת המצוה אינו חייב בציצית שנאמר אשר תכסה בה רוצה לומר שתוכל לכסות בה ואחשוב שאין ראוי לאדם שילבש יחד שני בגדים שיש בהם ציצית שהרי נאמר אשר תכסה בה ולא בה ובחברתה וראיתם אות ולא אותו וחבירו עם שזה יביא להאמנת השניות בש' יתעלה ובתורה כי זאת המצוה מעידה על הפך זה כמו שביארנו במה שקדם בסוף פרשת שלח לך. ובכלל הנה כמו שיעברו על נשיאת שני תפילין בראש משום בל תוסיף מפני שיש מקום בראש ראוי להניח בו שני תפילין. כן יעברו על נישאת יותר מבגד ציצית אחד משום בל תוסיף שהרי האדם ראוי לעשות כמה בגדי ציצית כי לא הונח לו המקום מוגבל אם יהיה כבגד העליון או התחתון או האמצעי ואולם שאר הדינין אשר בציצית כבר בארנום בסוף פרשת שלח לך הנה זה ביאור מה שהגבלנו בביאור בה מזאת הפרשה:

פסוק יג

כי יקח איש אשה. רוצה לומר שקנה אותה לו לאשה באחד ממיני הקניה ואחר כך בא אלה ושנא אותה ומפני שנאתו אותה העליל אותה שלא מצאה בתולה והוציא עליה שם רע לפי שידענו שאין האשה נסקלת על פי הבעל שנאמר על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת ועוד שאף על פי שנודה שיאמן הנה לא תתחייב מפני זה מיתה כי אולי נבעלה קודם שתארס הנה מזה המקום יתבאר לנו שהוצאת שם רע הזה הוא שהביא עדים שזנתה בבית אביה אחר שנתארסה לו ועל זה אמר והוציא עליה שם רע רוצה לומר על ידי עדים שהעידו שזנתה אחר שנתארסה. או יהיה הרצון באמרו ושם לה עלילות דברים על יד עדים כי מאמרם יאמן ולזה יושמו לה הדברים ההם והם אמרם שנבעלה אחר שנתארסה והוצאתו עליה שם רע הוא מה שיאמר מעצמו שלא מצא לה בתולים כי זה אינו כי אם הוצאת דבה ושם רע כי דבריו אינם נאמנים ולזה ישפטו על פיהם הדיינים ויעיד על אמתת זה הפי' מה שאמר אחר זה והנה הוא שם עלילות דברים לאמר לא מצאתי לבך בתולים רוצה לומר כי לאמת שלא מצא לבתו בתולים שם עלילות דברים בפי העדים להעיד שקר ולא אמ' שם לה כי לא הושמו לה עלילות ההן אחר שיש לה עדים שיזימו עדי הבעל ולזה הוצרך לומ' והוציא עליה שם רע:

פסוק יד

ואמר את האשה הזאת לקחתי. מגיד שאומר כל דבריו לביתו דין בפני אשתו שנאמר הזאת:

ואקרב אליה ולא מצאתי לה בתולים. מגיד שהביאה שבא עליה הוא במקום בתולים לא שלח כדרכה:

פסוק טו

ולקח אבי הנערה ואמה והוציאו בתולי הנערה וגומ'. לפי שהוא מבואר שהוא אפשר להם להביא עדים שכאשר בא עליה בעלה היתה בתולה ואף על פי שיביאו השמלה מגוללה בדמים אין זה עדות שהיתה בתולה כי כבר יתכן שהיו הדמים ההם מן הדמים הבאים מן המקור או מזולתם הוא מבואר שהוצאת הבתולים הוא שיביאו עדים להזים העדים הראשונים והנה מה שאמר אל זקני העיר ידוע שצריך שיהיו ראויים לדון דיני נפשות כי על זה הדבר בא הבעל:

פסוק טז

ואמר אבי הנערה. למדנו מה שאין ראוי לאשה שתדבר בפני בית דין אך ידברו קרוביה או אוהביה בעבורה כדי שלא תתבייש:

פסוק יז
ופרשו השמלה. רוצה לומר שכבר חוקרין באלו העדיות עד שיעמדו על אמתת הדבר:

פסוק יח
ולקחו זקני העיר ההיא את האיש ויסרו אותו. רוצה לומר שילקוהו ולזה אמר שיקחו אותו כדי להלקותו:

פסוק יט
וענשו אותו מאה כסף. הם מאה שקלים של כסף צרוף:
ונתנו לאבי הנערה. מגיד שאם היתה נערה זוכה אביה בזה הקנס ואם לא היה לה אב הרי הוא לעצמה כי לא זכתה התורה בו אלא לאב לא ליורשיו והנה האשה בנעוריה ברשות אביה כמו שביארנו בפרשת ראשי המטות ונתבאר גם כן בזאת הפרשה במוציא שם רע ובאונס ומפתה ולפי שכבר דקדק בכל המקומות לזכור בה שם נערה שנאמר ולקח אבי הנערה ואמר אבי הנערה ונתנו לאבי הנעה למדנו שאם היתה נערה בעת הוצאתו שם רע לא ילקה מוציא שם רע ולא יענש בזה הכסף:
כי הוציא שם רע על בתולת ישראל. למדנו שאם לא היתה בתולת ישראל הוא שתהיה הורתה ולדתה בקדושה אין זה הדין נוהג במוציא שם רע רוצה לומר ללקות ולשלם קנס וראוי שתדע שצריך שיאמר שמעת שקדש אותה באלו הקדושין אשר עליה בא עליה זנתה שנאמר את האשה הזאת לקחתי ואקרב אליה ולא מצאתי לה בתולים רוצה לומר את האשה הזאת קדשתי ושבעת קרבתי אליה ולא מצאתי לה בתולים כאלו יאמר שבעת שקדשה היו לה בתולים אך אחר זה כשקרב אליה לא היו לה בתולים לפי שכבר נבעלה בנתים ובזה האופן יהיה זה המאמר בעצם ומדרך מה שהוא כמו שהתבאר בשרשים הכוללים ולזה הוא מבואר שאם הביא עדים שבעת שהיתה מאורשת בקדושים אחרים נבעלה לא ינהג במוציא שם רע זה הדין כאלו תאמר שקדשה לו וגרשה וחזר וקדשה והביא עדים שבהיותה מקודשת לו בקדושין הראשונים נבעלה וכן אם קדשה אחיו והיתה זקוקה לו לא ינהג בה מוציא שם רע זה הדין שאינו יכול לומר את האשה הזאת לקחתי וכן אם לא אמר הבעל אלא שלא מצא לה בתולים ולא הביא עדים שזנתה תחתיו אינו נוהג בו זה הדין ממוציא שם רע שנא' ושם לה עלילות דברים מגיד שצריך שיביא הוא העדים וכן אם לא אמר שזנתה תחתיו שנאמר והוציא עליה שם רע אף על פי שבאו עדים מעצמ' והעידו שמשנתארסה זנתה והוא מבואר שכאשר יאמר שזנתה תחתיו צריך שיוציא שם רע עליה שזנתה כדרכה כי לולי זה לא יהיה רושם בדבריו לאמת שלא מצאה בתולה ומזה יתבאר שאם לא היתה בחזקת בתולה כשנתקדשה לו לא ינהג בו זה הדין כי לא יתבאר מדברי העדים שהלכו בתליה בביאה ההיא והוא המכוון בדברי הבעל

ולזה היה ענשה בסקילה כמשפט נערה בתולה מאורסה והנה נדקדק בכל זה במוציא שם רע מפני שעניינו הוא חדוש ואין ראוי שנקח ממנו זולת מה שזכרה אותו התורה:
ולא תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל ימיו. עשתה התורה לו כמשפט הראוי לו כי אולי מפני שהית' בעודה שם לה עלילות דברים לתכלית שלא תשאר עמו כלל ורצתה התורה שתהיה לו לאשה כל ימיו והזהירה אותו שלא ישלחנה בגט לפיכך אם שלחה צריך להחזירה ואם היה כהן שאינו יכול להחזירה הנה כבר עבר על לא תעשה בשלחו אותה וראוי שתדע שאם לא היתה ראויה לו אלא בעברה כמו שזנתה תחתיו או שכבר נתברר שהיא אסורה לו לא יחוייב לו לקיימה כי התורה לא התחכמה בזה אלא כנגד רוע תכונתו שמפני שנאתו אותה היה רוצה שלא תשאר עמו ורצתה התורה להכניע רוע רצונו:

פסוק כ
אם אמת היה הדבר הזה וגומ'. רוצה לומר שכבר נמצאו דברי הבעל אמתיים ולא נמצאו עדים שיזימו עדי הבעל או שהביא הבעל עדים להזים את זוממי עדיו:

פסוק כא
והוציאו הנערה אל פתח אביה וסקלוה. עשתה התורה זה לבייש הוריה על שלא תקנוה מן המוכר מה שראוי. והוא מבואר שאם אין לה פתח בית אביה הנה היא נסקלת אל שער העיר ההיא כמו שביאר אחר זה במשפט הנערה בתולה מאורסה שאם ישכב איש אותה בעיר יהיו נסקלין על שער העיר למדנו מזה שאם לא היו בעיר אך בבית אביה סוקלין אותה על פתח בית אביה וראוי שתדע שאף על פי שלא היתה נערה בעת הוצאת זה השם הרע כיון שהיתה נערה בתולה מאורסה בעת שזנתה הרי היא נסקלת וכבר החמירה התורה על הנערה בתולה מאורסה יותר ממה שהחמירה בשאר המאורסות או בנשואות הבעולות בעל לפי שזה הענין הורה על הפלגת רוע תכונתה שתכף שגדלה והחלה להולד המותר הזרעי בה נטתה אל הזנות עם היותה בלתי יודעת עדיין טעם משכב האנשים ולא חששה לרוב תאותה אל הצער הקורה לה בהשחתת בתוליה ואל הבשת שיתכן שיקרה לה מזה כי העדר בתוליה יעידו על זנותה הנה זה ממה שיורה כי אחר שישלם להיות גובר המותר הזרעי בה תגדל תאותה יותר ותמלא הארץ זמה עם מה שהרגישה בהנאת משכב האנשים והיותה בטוחה אז מהצער והיות נקייה אז מהבשת שהיה ראוי שישיגנה על זה בהיותה בתולה:

פסוק כב
כי ימצא איש. רוצה לומר בעדים:

שוכב עם אשה בעולת בעל. ידענו כי שוכב יקרא אפילו שלא כדרכה שנאמ' ואת זכר לא תשכב משכבי אשה והנה אמרו בעולת בעל יכלול אפילו בא עליה ארוסה בבית אביה:
ומתו גם שניהם. מגיש שכאשר היה הענין כן ימותו שניהם. אך אם היה הוא איש והיא קטנה או היא אשה והוא קטן לא ימות כי אם הגדול מהם שהוא בן עונשים:

פסוק כג
כי יהיה נערה בתולה מאורשה לאיש. למדנו מזה שאין קדושי קטן כלום ולזה אמר מאורשה לאיש והנה לא ינהג בה זה הדין אלא בעת היותה נערה ושתהיה בחזקת בתולה כי לא חייבה התורה שיעידו העדי שהיא בתולה אז כשנבעלה כי זה לא יתכן:
ומצאה איש בעיר ושכב עמה. אפילו שלא כדרכה כי הוא יקרא גם כן משכב כמו שביארנו והנה יעידו עדים על זה המשכב כי בזולת זה לא ימותו כמו שקדם:

פסוק כד
והוציאו את שניהם אל שער העיר ההיא. הנה דקדקה התורה בכל המקומות שתהיה ההמתה בשער שנמצאו בו כדי שיוסרו כל העם אשר נמצאת בהם זאת הרעה כי בודאי היה זה לרוע מנהג בני העיר המוכיחים והנוכחים:
את הנערה על דבר אשר לא צעקה בעיר. אמר זה כי זה מעיד שלא היתה אנוסה כ"א לא נתרצת בזה היתה יכולה לצעוק וימלטוה האנשים ממנו והוא מבואר שהתורה דברה בזה בהוה כי בעיר יהיה על צד הפתוי ובשדה יהיה על צד האונס אך ראוי שתדע שבכל מקום שהתבאר שצעקה ואין מושיע לה הרי היא פטורה כי לא חטאה בזה ובכל מקום שתעשה זה ברצון הלא היא נסקלת:

פסוק כה
והחזיק בה האיש. ר"ל שלקחה בחזקה ובאונס:

פסוק כו
ולנערה לא תעשה דבר. למדנו מזה שהאנוס פטור מכלום:
כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה. המשיל זה הענין לרוצח לפי שנתבאר היותה אנוסה על זה ראוי שנשפוט כי הדבר קשה לה כאלו בא להרגה מרוב הזנות שיש בזה הענין אצל הנערה הבתולה המאורשה לסבות שזכרנו במה שקדם עם שכל הנשים הטובות והראויות זר בעיניהם ענין הזנות עד שיבחרו המות על הזנות:

פסוק כז
צעקה נערה המאורשה ואן מושיע לה. למדנו מזה שראוי לרואים שיושיעוה מיד מאנסה וההושעה תהיה בשימלטוה מזה הפועל בצד שיוכלו עליו ולזה אם לא יוכל הרואה לאסרו בדרך שלא יוכל על זה הנה יש לו רשות להכותו או לחבול בו בדרך שתשלם

לה ההצלה ממנו ואפילו בנפשו של רודף אחריה אם לא יוכל להצילה בצד אחר ולפי שכבר הקיש לזה הקם על רעהו ורצחו נפש למדנו שהרודף אחר חבירו להרגו יש רשות לרואים להושיעו ואפילו בנפשו של רודף ולזה אמרה התורה לא תעמוד על דם רעך ואינו דוקא דבר שיש מן הסכנה המגיע מנרדף ליד דם כי אפילו ממה שיגיע לו מן הפגם והבושת ואפילו אין בו היזק מן הממון כמו זה הענין המגיע בנאנסת זאת כי כלנו חייבים בכבוד האחד על חבירו:

פסוק כח

כי ימצא איש נערה בתלה אשר לא אורשה וגו'. רוצה לומר שאנס אותה והיא נערה בחזקת בתולה:

ושכב עמה ונמצאו. רוצה לומר שיהיו שם עדים וכבר יתבאר במה שקדם שהנבעלת בעיר סתמה שהיא מפותה עד שיתברר האונס והנבעלת שדה סתמה שהיא אנוסה ולא יצטרך התראה באונס ומפתה כמו שהאוכל משל חבירו משלם ואינו צריך התראה ולפי שדקדקה התורה שתהיה התולה ולזה הסכימ' שיתן לאביה כסף במוהר הבתולות כמו שנזכר בפרשת ואלה המשפטים וזכר בזה המקום שזה הכסף הוא חמשים סלעים של כסף למדנו שלא ינהג זה הדין אלא כשבא עליה כדרכה מהמקום שהיא בתולה כי אין בכאן עונש לה שנוכל לומר שבעבורו דקדקה התורה שתהיה בתולה ולזה גם כן הסכימה התורה שיתן זה הכסף מפני מוהר הבתולות הראוי להם מצד בתוליהן:

פסוק כט

ולו תהיה לאשה. זו היא מצות עשה ולפי שרצה זה האונס לקחת אותה שלא לשם אישות כי אולי לא יתרצה בזה מצד מעלתו או מצד פחיתותה עמדה התורה כנגד מחשבתו והכריחה אותו שתהיה לו לאשה תחת אשר ענה אותה ונהנה משכיבתה וחשב לקחת זה ממנה בזולת חק שיהיה לו עליה רצתה התורה שיהיה מה שאכל מבשרו ולזה הוא מבואר שאם לא היתה מותרת לו לא יחוייב לו ללקחה ולפי שזה הכסף יתן מפני הנאת בתוליה ונתבאר בחובל בחבירו שהוא משלם ה' דברים כמו שביארנו בפרש' ואלה המשפטים הנה הוא מבואר שהוא ישלם עוד בושת ונזק וצער והוא מבואר גם כן שישלם גם כן שבת ורפוי אם קרה שיצטרך לה זה מפני צער השכיבה ואולם במפותה אינו צער שהרי נתרצתה והוא מבואר שאם אין לנערה האנוסה אב שהקנס הוא לעצמה לא ליורשי האב כי לא זכתה התורה בו אלא לאב:

לא יוכל לשלחה כל ימיו. רוצה לומר מפני בחירתו אמנם התורה תכריחהו על זה הנה לא יחוייב לשלח כי התורה לא עמדה בה אלא כנגד בחירתו כמו שנתבאר מדברינו ואם

שלחה יחוייב שיחזירנה או עבר על לא תעשה ולזה אם יכול לקיים העשה אחר זה הנה כבר עבר על לא תעשה והוא מבואר שאם לא רצתה להנשא:

פרק כג

פסוק א

לא יקח איש את אשת אביו. הנה סמך זה לענין האנוסה להודיע שאשת אביו הוא שאסורה לו לא אנוסת אביו ואף על פי שנתבאר בכאן שזה האונס קושר אותו אל שיקחה לו לאשה הנה מפני שאינה אשתו היא מותרת להנשא לבנו וכאלו העיר בזה שאם לא רצתה בו מפני היותו זקן והיתה מתרצה בבנו היה ראוי לאב להשתדל לפייסה בזה הענין כי בזה תשקוט קצת תלונתה וזהו אמרו לא יקח איש את אשת אביו כאלו יאמר אשת אביו הוא שלא יוכל לקד' אבל מקדש הוא אנוסת אביו והנה לא תמצא באלו העריות שאמר לא יקח כי אם בזה המקום:

ולא יגלה כנף אביו. רוצה לומר סתר אביו והוא כאלו אמר ולא יגלה ערות אביו:

פסוק ב

לא יבא פצוע וגו'. רוצה לומר פצוע ודכא ואמר אחר זה וכרות שפכה למדנו שאלו הפצעים והכריתה והדיבות הוא בכלי ההולדה ולפי ששפיעת הזרע תהיה מהגיד אם בשבילי הזרע אם בהבצים למדנו שבאלו הכלי' אם היתה הפציעה או הדיבה או הכריתה באי זה שיהיה מהם היה זה הנה יקרא באלו השמות רוצה לומר פצוע שפה או דכה שפכה או כרות שפכה והוא מבואר שאלו התארים לא יהיו אלא למי שנעשה לו זה לא למי שנברא בזה החסרון כי לא יתכן שיקרא כרות שפכה אלא למי שנכר' השפכה לא למי שלא כרתוהו לו דבר אלא שנברא בזה חסרון והנה הזהיר בזה המקום שלא יבוא אחד מהם בקהל השם רוצה לומר לקחת אשה מישראל:

פסוק ג

לא יבא ממזר בקהל ה'. ידוע עי הולד שיהיה לאיש מאשתו הוא בנו והוא נקרא בן ואמנם מי שיש לו ממי שיאן לו אישות בה בשום פנים הוא הנקרא ממזר ולזה הוא מבואר מצד הוראת הגדר והנה הזהיר מלבא ממזר בקהל השם. רוצה לומר שלא ישא ממזר בת ישראל ולא תנשא ממזרת לישראל וענין הביאה בקהל הוא בעילה באישות ולזה אם קדש ולא בעל אינם עוברים על זאת האזהרה:

גם דור עשירי לא יבא לו בקהל ה'. כבר נתבאר אחר זה שאין הרצון בזה הלשון שמהדור העשירי ואילך יהיה מותר לבא בקהל זהרי אמר כן בעמוני ומואבי וזכר שם שהו אסור לבא בקהל עד עולם ולזה תהיה הכונה בזה המקום שעד עולם לא יבא ממזר בקהל יי' ואם אמר אומר כי מזה המקום יתבאר שאינו אסור מעשירי ואילך כיון שלא אמר עד

עולם אמרנו כי התורה לא תאמר דברים סותרים זה את זה כל שכן שתאמר אותם עם זה ללא ענין ולזה הוא מבואר שאם היתה הכונה באמרה גם דור העשירי שמדור עשירי ואילך יבא בקהל הנה זה יהיה סותר מה שאמר אחריו עד עולם ועוד שלא היה צריך לזכור זה הסותר אבל יספיק כשיאמר לא יבוא עמוני ומואבי בקהל השם עד עולם:

פסוק ד

לא יבא עמוני ומואבי בקהל השם. ר"ל אחר שנתגיירו כי קודם זה לא היה צריך להזהיר בו וידענו שהמואבית מותרת מיד כשנתגיירה שהרי מצאנו בבועז שהיה משופטי ישראל ונשא רות המואביה ומצאנו גם כן בשלמה המלך שנשא נעמה העמונית ולזה הוא מובא' שהרצון בזה להזהיר בזכרים לבד מעמון ומואב שלא יבאו בקהל יי' ויעיד על זה מה שאמר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמי' בדרך בצאתכם ממצרים וזה כי דרך האנשים לעשות הפועל לא הנשים ולזה לא נענשו הנקבות:

פסוק ה

ואשר שכר עלים וגומ'. אמר זה בעבור בלק מלך מואב:

פסוק ז

לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם. מגיד שאף על פי שאנחנו מחוייבים לקרוא לשלום לאשר נלחם עמו הנה לא נעשה כן לעמון ומואב בהיותינו נלחמי' עמהם באי זה עת שיהיה וזה הוא ענין זאת האזהרה:

פסוק ח

לא תתעב אדומי כי אחיך הוא. הזהיר שלא נתעב אדומי ומצרי מלבא בקהל כמו הענין בעמוני ומואבי אבל כשנתגיירו הדור השלישי יהיה מורת לבא בקהל יי' והם בני בניהם:

פסוק י

כי תצא מחנה על אויביך וגו'. אמר כשתצא להלחם על אויביך ושמת העיר במצור בדרך שבני ישראל יעמדו במחנה לצוד על אויביהם צרך שישמרו מכל דבר רע כדי שלא יסור מהם השגחת השם יתעלה:

פסוק יא

כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה. הנה סמך זה למה שאמר ונשמרת מכל דבר להזהיר שלא יהרהר בעברה ביום ויבא לידי טומאה בלילה וצוה שיצא מן המחנה ההוא לפי שהמחנה ההוא הוא קדוש להיות בו שיכנה וידמה שזה יהיה לבד כשיהיה שם אדון אלהים כאמרו כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך ומזה המקום למדנו שבעל קרי יוצא חוץ מהמקדש שהוא מחנה שכינה והוא אך ממחנה ישראל לא יצא כי אם המצורע כמו שקדם מאמרו בדד ישב מחוץ למחנה מושב וצוהו לטבול ולהעריב שמשו כמשפט מי שתצא ממנו שכבת זרע:

פסוק יג

ויד תהיה לך מחוץ למחנה וגומ'. צוה שיתקנו מקום מחוץ למחנה שיפנו שם לכבוד השם יתעלה שהוא מתהלך בקרב המחנה. עם שבזה ישמור המחנה מהעפוש ההוא ולזה גם כן צוהו שתהיה לו יתד אצל כלי מלחמתו שיחפור בו הארץ כשיפנה ויכסה בעפר צואתו ויהיה זה סבה שלא ירגישו בעפוש ההוא במחנה הקדוש ההוא ויהיה כבוד לשם יתעלה ומזה המקום למדנו שאין ראוי להתפלל ולומר דבר קדושה במקום שיש בו צואה אם לא היתה מכוסה:

פסוק טו

להצילך ולתת אויבך לפניך. התכלי הראשון הוא להצילך ואם זכית שתדבק בך מן ההשגחה שיתן אויבך לפניך יעשה זה גם כן:

ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך. מגיד שאם יראה השם יתעלה בהם שום חטא ודבר מוגנה תסור שכינתו מהם ולמדנו מזה לפי דרכנו שהערוה לא יספיק בה הכסוי אם היה שתראה והיה זה כן כי ענינה יותר מגונה כי ראותה מביא להרהר בעברה:

פסוק טז

לא תדגיר עבד אל אדוניו. הנה זאת האזהרה בעבד כנעני שברח מחוצה לארץ לארץ להמלט מאדוניו הישראלי והראיה על זה כי העד האמור סתם בתורה הוא עבד כנעני והוא מה שאמר בהם מהם תקנו עבד ואמה. והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם:

פסוק יז

עמך ישב בקרבך. רוצה לומר בארץ בקרבך לא שיהיה לו עיר לעצמו:

במקום אשר יבחר באחד שעריך. אך לא במקום הבחירה:

בטוב לו לא תוננו. רוצה לומר ביותר נאות לו לצאת ממנו פרנסתו ואף על פי שאיננו יותר טוב מצד עצמו:

לא תוננו. זאת אונאת דברים והנה זה העבד יהיה עתה גר צדק כי העבדים נכנסו ברוב המצות לא יחסר בהם אלא שיצאו משעבוד האדון ואז הם גרי צדק כי לולי שעבוד האדון היו מחוייבים בכל זה מצות אך מפני שעבודו הם פטורים ממצות עשה שהזמן גרמא:

פסוק יח

לא תהיה קדשה בבנות ישראל. רוצה לומר פנוי מוכנת לתשמיש לכל אדם:

ולא יהיה קדש מבני ישראל. רוצה לומ' שלא יתפרץ האיש לבעול הפנויות והנה קרא אותו קדש כי העברה תמשכהו לזה וכו' והוא קדש לזה הפעול מרוב המשכו לזה הגנות אם נסתבך בו מעט כי לאי יחשב בזה לחטא מפני היותו פנוי והיא פנויה:

פסוק יט

לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית יי' אלהיך לכל נדר. מגיד שעושה אותם נדבה והיר הם כמו בהמה טמאה אשר יקריבו ממנה קרבן להש' שיעריכנה ויכי' בדמיה אך אם נדר עולה או שלמים והביא בהמה או עוף שהם אתנן זונה ומחיר כלב הרי הוא עובר על זאת האזהרה מזה המקום למדנו שאין אסור להקריב למזבח אלא הם עצמם לא חליפיהם ולזה אם היה האתנן או המחיר דמי' וקנה מהם בהמה עוף למזבח אינו עובר על זאת האזהרה והנה הזונה תקרא מי שיש אסור בבעילתה כמו גרושה לכהן הדיוט ואלמנה לכהן גדול ומה שידמה לזה ואולם האחרת שאין אסור בבעילתה תקרא קדשה. ולזה תמצא על הרוב שם הזונה באשת איש ובת איש כהן כי תחל לזנות הנה אמרו אל תחלל בתך להזנותה. ידמה שהוא מזאת הכוונה שאם הי' אשת איש אין ביד האב להזנות' גם לא הוצרך לזאת האזהרה ובכלל הנה הזונה יהיה הרצן בה השטה וחנטיה מדרכי התורה מדבר הבעליה ולזה תהיה הזונה נבעלת בעילה אסורה מן התורה ואולם אתנן זונה הוא מה שיתנה האיש לתת לה בזנות ההוא והוא אתנן לה אחר זנותה כאלו תאמר שאמר לה אם תבעלי לי או לפלוני אתן לך טלה אחר ונבעלה לו ונתן לה טלה אחד תכף הרי זה אתנן זונה ואם לא נתנו לה אלא לאחר זמן מה כיון שלא יחד לה הטלה שנתן לה באתננה אין בו דין אתנן זונה כי לא היה זה אלא פרעון חוב שהיה חייב לה תכף אחר הבעילה והרי נשתנה האתנן וכן אם הקדים לתת לה האתנן קודם הבעילה והקדישה אותו למזבח והקריבתו וקודם בעילה אינו אתנן זונה כי עדיין לא נהיה הזנות. וכבר נתבאר בכלאי הכרם שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו ולזה אם נתן לה באתננה מה שאינו שלו אינו נפסל עוף קדשים להיותו מוכן אל העופפות והבעלים מטפלין בהבאתו עד העזרה הרי הוא כמו שלו לפסל והנה מחיר כלב הוא שיחליף כלב בבהמה או עוף אחד או הרבה והנה נפסלו אלו למזבח כי הם תעבת השם יתעלה כמו שזכר והנה אחשוב שאמר זה בכלב לפי שהוא שטוף מאד במשכב זכור ולזה מנע מחירו וחשבו כמו אתנן זונה ומזה המקום נלמד שהאתנן שנתן על המשכב זכור הוא פסול למזבח עם שהוא יותר מתועב מאתנן הזונה וראוי שנלמד מזה שהרובע והנרבע פסולין למזבח כי גם המחיר כלב פסלה התורה מפני היותו רובע ונרבע והנה בזאת האזהרה תועלת אחר כללי אך אינו מיוחד כמו הראשון והוא כי הזונה תהיה על הרוב אשת איש והיא ראויה להיות לבעלה לבד וברית הנשים לבעליהן חזק מאד וגם הכלב להיותו חזק האהבה הדמיונית לבעליו היה ראוי שיהיה לבעליו לבד וברית עם בעליו חזק מאד והנה הדברים אשר

היו כלי להתנכר דבר ממשלה למי שהוא לו אין ראוי שנשימהו כלי להכיר הממשלה לשם יתעלה הנה זהו ביאור מה שצריך לבאר בזאת הפרשה שהגבלנו ביאורה:

פסוק כ

לא תשיך לאחיך נשך כסף אבל כל דבר אשר ישך. ידוע שהנשך יהיה מהמלוה לא אל הלוה וזה מבואר מצד הוראת הגדר אך אם יתן לשליח סך מה בשכר מה שיטרח לבקש לו מי שילונו הנה זה נכנס בגדר השכירות לא בגדר הנשך וכן אם הלוה אדם לחבירו והזמינו לפני בית דין לזמן מה ונתן לו סך מה להרויח זמן ההזמנה ההיא לזמן יותר ארוך אין זה גם כן נכנס בגדר הנשך כי איננו אז מלוה לו ממון ואינם גם כן נותן לו זה בשביל הארכת פרעון הממון אבל מצד שהיום ההוא רחוק לו מללכת שם לפני בית דין ולזה יבקש ממנו יום יהיה בו יותר פנוי. והנה אמר נשך כסף נשך אוכל לפי שכבר אמר במה שקדם אך כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך ולמד בכאן שאם נתן כספו בנשך כסף או בנשך אוכל וכן הענין באכל עובר בלא תעשה:

נשך כל דבר אשר ישך. רוצה לומר אף על פי שלא היה נשך כסף או נשך אכל מכל מקום כיון שהתנה לתת לו בשכר ההלואה אי זה דבר שיהיה שוה כסף בצד מהצדדים עובר בלא תעשה ולפי שהיה אמרו לא תשיך אפשר שיהיה אזהרה ללוה שלא יסבב לאחיו שיהיה נושך וכבר באה האזהרה למלוה כמו שאמר במה שקדם. את כספך לא תתן לו בנשך. הנה ראוי שנבין שבזה המקום באה האזהרה ללוה עם שהוא מבואר שהלוה גם כן יש לו מבוא בזה החטא כי לא יוכל המלוה להלוות ברבית אם לא יסכים הלוה בנתינת הרבית והנה לזה תהיה אזהרה ללוה ולמלוה ולפי שאמר לאחיך למדנו שאינו מצוה להלוות ברבית לגר תושב או שלא ללות ממנו ברבית:

פסוק כא

לנכרי תשיך. היא מצות עשה מפני שהוא עובד עבודה זרה חייבה אותנו התורה להלוות לו ברבית כשירצה ללות ממנו לגרום לו מהנזק מה שאפשר שלא תהיה בו נטיה מהיושר ולזה צוה גם כן במה שקדם לנגוש הנכרי וראוי שיתבאר שאין הכונה בזה לנכרי תוכל להשיך שאם היה הענין כן היה זה המאמר מותר וזה כי כבר התבאר מאמרו לא תשיך לאחיך שאפי' לגר תושב מותר להשיך וכל שכן לנכרי שהרי מצאנו בנבלה שהקדים הכתוב הנתינה לגר תושב על המכירה לנכרי:

למען יברכך ה' אלהיך בכל משלח ידך על הארץ. אין ראוי שיובן מזה שלא תנהג זאת האזהרה כי אם בארץ ישראל כי הוא מבואר כי אין לו התלות בארץ וכבר נזכר במה שקדם בזולת זכירת ארץ ואמנם הכונה בזה הוא שכבר ימשך לה מהטוב בקיום זאת המצוה שיברכך ה' אלהיך בכל משלח ידיך על הארץ ההיא הנבחרת ואולם בזולתה

לא ימשך לה כל זה רוצה לומר שתתברך בכל משלח ידך כי אין שאר הארצות מוכנות לברכה כמו זאת הארץ הנבחרת שהיא מוכנת מאד אל שידבק בה ההשגחה האלהית כמו שקדם:

פסוק כב

כי תדור נדר לה' אלהיך לא תאחר לשלמו. ראוי שתדע שאין הבדל בזה בין נדר לנדבה והדברים קל וחומר אם בנדר שמה שנדר אינו בעין עובר בכל תאחר כל שכן כנדבה שהיא בעין עם שכבר צריך בה למהר להביאה למקום הבחירה כדי לשמרו שלא יהיה מועל בה אם להיותו נהנה ממנה עם שיעבור עם זה בה בגזה ובעבודה ועוד שהרי מצאנו אחר זה במצות עשה שבזה שפרט ביחד הנדר והנדבה וקרא הנדבה נדר כמו שאמר כאשר נדרת לה' אלהיך נדבה אשר דברת בפיך וזה לאות שבה הנדר הנזכר בכאן כלל הנדבה והנה הנדר שהוא להשם הוא עולה או שלמים או נסכים או ערבים או הקדש לבדק הבית או הדמין כי אלו כולם נקראי' נדר לפי מה שנתבאר בפרשת פינחס ובפרש' אם בחקותי וכבר הזהיר במה שקדם הצואה להביא אלו הנדרים למקום הבחירה לרגל שפגע בו תחלה. ובזה המקום הזהיר שלא נאחר לשלמו וראוי שנחקור מתי יעבור הוא על זאת האזהרה ונאמר שכבר ביאר בפרשת פינחס שהנדר אפשר שישלמהו בכל אחד ממועדי השנה שנאמר אלה תעשו להה' במועדיכם לבד מנדריכם ונדבותיכם מגיד שהדברים אחרים יתכן שישלמם באי זה שיהיה משלשה המועדים הנזכרים שם על סדרם ולזה למדנו מזה שלא יעבור בכל תאחר עד שיעברו על הנדר שלשה המועדי' על סדרם והם חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות והנה נכלל במה שאמר לא תאחר לשלמו כל מה שנמשך להשלמת הנדר רוצה לומר כי גם בו יעבור בכל תאחר והמשל אם התנדב בהמה ונפל בה מום קודם שיביאה למקום הבחירה ופראה באחרת הרי הוא מוזהר שלא יעברו על האחרת שהפריש שלשה רגלים ומפני שאמר ובאת שמה והבאתם שמה וגומ' למדנו שכל מה שנדר יחוייב לשלמו כשימצא למי ולזה יתחייב בנדרי העניים תכף אם יש עניים אצלו אמר בספר מלכים על שלמה רק בבמות היא מזבח וגומ' וזה לאות שלא נאסרו הבמות במוחלט עד שנבנה בית המקדש:

כי דרוש ידרשו ה' אלהיך מעמך ודיה בך חטא. וזה שאם לא תשלם נדריך להשם הנה זה יורה על חלשת אמונתך בו ומעוט יראתך ממנו ולזה יגיעך השם יתעלה עונש על זה:

פסוק כג

וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא. הורה בזה שאין חפץ השם יתעלה באלו הנדרים מצד עצמותם ולזה לא יענישך אם תחדל לנדור ואולם יענישך אם נדרת לו ולא תשלם לסבה שזכרנו:

פסוק כד

מוצא שפתיך תשמור ועשית. צוה בזה המקום לשמור דבר הנדרים כלם כדי לעשות מה שנדר ליי' להוציאו מפיו אבל דברים שבלב אינם כלום ולזה אמר מוצא שפתיך והנה מוצא השפתים הוא לפי שמנהג הטבעי מה שכיון בלב ולזה צריך שיסכימו בדבר הנדר פיו ולבו והנה ביאר בכאן שאלו הדברים יכלול בהם הנדבה גם כן אמר נדבה אשר דברת בפיך לפי שכבר שכבר יחשב שהנדבה יספיק בה כונת הלב לבד כי הדבה מייחסת ללב כאמרו אשר ידבנו לבו וכל נדיב לב ולזה ביאר שצריך בזה גם כן הוצאה בפה מה שבלה:

פסוק כה

כי תבוא בכרם רעך. ראוי שתדע שאין הרצון בזה שיבא שם בלא רשות בעלים. כי אין ראוי שיעשה עם שהתורה תדבר במה שדרכו להיות כן כמו שהתבאר בשרשים הכוללים ולזה הוא מבואר שהרצון בזה כשיבא שם לעשות מלאכת הבעלים כמו הענין בשכיר וכבר אמר כמו זה בזאת הפרשה גם בבהמות שנא' לא תחסום שור בדישו ולפי שאמר רעך למדנו שאם היה משל הקדש אין השכיר אוכל:

ואכלת ענבים כנפשך שבעך וגו'. מגיד שבמה שהוא עושה הוא אוכל בכר ענבים בקמה שבולים לא במה שאינו עושה ואכלת ענבים ולא שימוץ אותם ולא שיתנם לאחר ואפילו לבניו ולאשתו שנא' ואכלת ואמר "כ ואל כליך לא תתן להזהירו שלא יתן אל כליו ולא יתן לאחרים כי הכל הולך אל מקום אחד והוא מבואר שאוכל מהם די שבעו אך לא אכילה נסה שנאמ' כנפשך שבעך ולפי ששנה המאמ' בה בכרם ובקמה שהם גדולי קרקע ודברים שלא נגמרה מלאכתן למדנו שאין הפועל אוכל בשעת מלאכה אלא מגדולי קרקע ודברי' שלא נגמר' מלאכתן ואין ראוי שנשפוט שהתורה לא התירה לשכיר זה בתלוש שהרי גם לבהמה הזהירה התורה מלחסום פיה מלאכול כמה שתעשה בתלוש כאמרו לא תחסום שור בדישו ומזה נלמד ג"כ ביאור אלו הדברים הסתומים הנזכרים פה והוא שבשעת מלאכה הוא שהתיר זה ולזה יחוייב שיהיה עושה מלאכת בעלים קודם שיאכל והוא החלק הראשון שתחלקהו המלאכה ההיא בזה כאלו תאמר שיבצור וימלא הסל מהענבים קודם שיאכל מהענבים:

ואל כליך לא תתן. ר"ל אך לכליו של בעל הבית תן וזה עוד ממה שיורה שכראוי לתת לכלי הכתוב מדבר ובאמרו וחרמש לא תניף הורה גם כן שכראוי להניף עליו חרמש הכתוב מדבר וראוי שתדע שלא ינהג זה הדין כי אם במי שהיו מעשיהם גמר מלאכה כמו הענין כחריש וקציר' אבל המנכש אינו אוכל כי אין מעשיו גמר מלאכ' ואמ' וחרמש לא תניף להעיד שלא הותר לו לבטל ממלאכת הבעלים בהיותן על קמתו לצורך אכילתו השבלים וירים מפני זה החרמש כי בעת שהוא קוצר אינו מניף החרמש אבל הוא

משפילו וכורע עצמו לקצור ומניף החרמש לימינו לשמאלו לקצור או לשמאלו לימינו אם היה אטר יד ימינו אבל אינו מניף אותו אלא בשעה שהוא בטל מלאכתו וזה מבואר מענין החרמש וזה ממה שיחייב שיהיה הפועל זה על דרך שלא תבוטל מלאכת הבעלים ואמר וקטפת מלילות בידך לפי שמאלו השבולי' לא יאכל האדם שעור רב והנה לא הותר לו לצלות ולקלותן כדי שיהיו יותר נאותים לאכילה כי לא התירה התורה אכילתם אלא כמו שהם שנאמר ואכלת ענבים ולזה תהיה אכילת המלילות כדמיון אכילת הענבים כמו שהם:

פרק כד

פסוק א

כי יקח איש אשה ובעלה. לפי שידענו שאין מתנאי המוציא אשתו בגט שיהיה בועל אשתו קודם זה שהרי אמר אחר זה והיתה לאיש אחד ושאה האיש האחרון וכתב לה ספר כריתות ואף על פי שלא בעל אותה הנה הרצון בזה כי יקח איש אשה או שבעלה והנה הקיחה הוא קנין ודרכו שיהיה בכסף או בשטר ולמד בזה המקום שכבר תהיה גם כן אשו בבעילה לבד כמו שמצאנו ביבמה ואמר שאיך שיהיה קניינו אותה מאלו הקנינים יוכל לגרשה:

והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר. אמר זה לפי הנהוג לא יגרש אדם אשתו אלא לסבה גדולה ולזה אמר כי ימצא בה ערות דבר אמנם על דרך האמת כבר ביארה התורה שאפילו לא מצא בה ערות דבר יש לו רשות לגרשה אם שנאה כאמרו ושנאה האיש האחרון וכתב לה ספר כריתות ולזה מבואר שאיך שיהיה שלא מצאה חן בעיניו יש לו רשות לגרשה ולפי שזה הוא התנאי בגט למדנו שאין האיש מגרש אשתו אלא לרצונו כי התורה יחסה כל זה הפועל לרצון האיש:

וכתב לה. שצריך שיכתוב הוא או שלוחו והנה לא יפול שם כתב כי אם בכתיבה שתהיה בדברים שרשומם עומד וצרך שיהיה נכתב לשמה לתכלית שתתגרש בו ולזה אמ' לה ספר כריתת ולפי שלא אמר בספר כמו שמצאנו בשאר המקומות כמו כתוב זאת זכרון בספר וכתב את האלות והאלה הכהן בספר למדנו מזה שבאי זה דבר שיכתוב זה הענין תגרש איך שיהיה בדרך שיוכל לתתו ברשותה שנאמ' ונתן בידה ולא יהיה מחוסר מעשה אחר הכתיבה אלא נתינה שנאמר וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה והנה ספר כריתות הוא שיהיו נכתבים בו דברים יורו על כריתות האישות שביניהם וסלוקו כי לזה התכלית יתן בידה הספר ההוא ולזה צריך שלא תשאר נקשרת לבעלה בשום דבר מהדברים כל ימי חייב כי יכרות זה הספר בכללות מה שביניהם מהקשר מעת מהעתים ולפי שאמר

ושלחה מביתו למדנו שצריך שתהיה כונת הספר ההוא שהוא משלח אותה ומסלק אותה מקניניו ולא שישלח אל עצמו ממנה כי אינו קנין לה אך היא קנינו:

ונתן בידה ושלחה מבית. למדנו מזה שצריך שיתננו לה או הוא או שלוחו שנאמר ונתן בידה לא שתקחהו מעצמה ולא שיתנהו לה אחר שאינו שלוחו ולמדנו מאמרו בידה שאם לא הגיע הגט ברשותה או ברשות שלוחה אינה מתגרשת ואמ' אחר זה ושלחה מביתו להורו' שצריך שתהיה נתינתו בידה זה הגט לתכלית שישלחנה מביתו ולפי שאלו הדברים הכרחיים בגט כמו ששנה המאמר אחר זה ושנאה האיש האחרון וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו למדנו שצריך שיהיו שם שני עדים כשרים שכבר נשלמו כל אלו התנאים בזה הגט שהרי אמרה תרה על פי שנים עדים או שלשה עדים יקום דבר. ורואי שיתבאר מזה שבשטר מתגרשת לא בכסף:

פסוק ד

לא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה עוד אחרי אשר הוטמאה. ידוע כי אין התנאי בה אסרה על בעלה הראשן שתהיה נבעלת לבעל השני כי לא התנה בזה תחלה אלא שתהיה לאיש אחר והיא לו תכף שנתקדשה ועוד שהרי נתבאר מדברי ירמיהו שאין התנאי בזה שתהיה נבעלתה לשני שנאמר לאמור הן ישלח איש את אשתו ויצאה מאתו והלכה והיתה לאיש אח' הישוב אליה עוד הלא חנוף תחנף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים וגו'. ולזה תהיה הכונה בזה שלא יוכל לשוב לקחתה אחר שיהיה אפשר לה שתבעל לבעלה השני והסבה בזה שאם היה מותר להחזירה אחר כן היה זה סבה אל שתמלא הארץ זמה כי מי שיחשוק אשת רעהו ישתדל עמו שיגרשהו ויקחה הוא ואת' עשותו חפצו ממנה יגרשנה וישיבנה לבעלה הראשון כדי שיתרצה בה כי אשו לא עשתה זמה בזה הפועל ולזה לא ירחיקה מפני זה ולזה התבאר שאם הפקירה עצמה אחר שגרשה מזולת קדושין לא נאסרה עלו כי אם ליראה שיגרשה לתכלית שתנשא עם האיש ההוא אוחר ישוב לקחתה בעלה הראשון כי זה מרוחק מאד אצל האנשים רוצה לומר לקיחת אשה מפקרת עצמה ומזה המקו' למדנו שהאשה שנטמאה בהיותה עם בעלה היא אסורה לו שהרי הוטמאה וכבר ביארנו זה עוד בפרש' נשא ממה שאמר ונקתה ונזרעה זרע:

פסוק ה

כי יקח איש אשה חדשה. למדנו שאם היתה אשתו וגרשה וחזר ונשאה לא ינהג בו זה הדין והרצון באמרו כי יקח נשואין שהרי אמר מי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ועתה מבואר מה יהיה דינו אם לקחה:

לא יצא בצבא. רוצה לומר למלחמת הרשות כמו שביארנו באמרו מי האיש אשר ארש אשה:

ולא יעבור עליו לכל דבר. רוצה לומר לא לצרכי הגדוד ולא לצרכי העיר אין מעמיסי' עליו שום מעמס:

נקי יחיה לביתו שנה אחת. רוצה לומר שנה אחת מיום שנשאה והנה מפני שהתורה השותה דין לבונה הבית ולא חנכו ונוטע כרם ולא חללו ומארש אשה ולא לקחה ושנה גם כן בהשואת השלשה דברים האלו בדברי הקללות הנזכרות בפרשת והיה כי תבא למדנו שהכונה בית וחנכו והנוטע כרם ולא חללו יהיה גם כן נקי לביתו שנה אחת כי התור' ביארה כי לא ישלם הפיוס בזה הפועל לבעליו כי אם לשנה אחת ואמנם זכר זה בענין האשה בזה המקו' לפי שראוי לאדם שיהיה עם אשו בהתחלה באופן שיתפייס לבה בו ותאהבהו ויהיה זה סבה אל שלא תשנא עליו אח' כך ולא יצטרך לו לגרשה ולזאת הסבה צותה התור' שישמח עם אשתו אשר לקח בתתו לה חקה מעונתה:

פסוק ו

לא יחבול ריחים ורכב וגו'. הנה הריחים הוא אבן התחתון מכלי הטחינה ורכב הוא הכלי העליון והזהירה התורה שלא יקחם לאדם משכון על הלואתו ולא בשעה הלואה ולא אחר הלואה איך שיהיה שיהיו לו למשכון וביארה התורה טעם זאת האזהרה לפי שהעושה זה הוא חושב לקחת למשכון זה הכלי והוא לוקח למשכון נפש בעליו כי הוא משמש בעצמות להכין המזון להם אשר הוא שב להיו' חלק מבעל נפש ולפי הסבה בזה היא היותר משמשין להכנת מזון למדנו כי כל מה שישמש להכין המזון שאנחנו מוזהרים מלקיחתו למשכון ואפילו אם היו שם שני כלים משמשי' יחד לשמוש אחד חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו ולזה הוצרכה התורה להזכיר בפרט זאת האזהרה רחיים ורכב ללמדנו שהוא חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו כיון שיש בהם שמוש מה להכנת אכל נפש:

פסוק ז

כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל. למדנו מאמרו גונב נפש שאפילו גונב קטן יתחייב עליו ובאמרו מאחיו מבני ישראל למדנו שאם לא היה מאחיו מבני ישראל כמו הענין בעבד כנעני ובגר תושב לא ינהג בו זה הדין ואף על פי שהיה העבד חציו בן חורין כמו העניין בשפחה חרופה כי אינו עדין מאחינו ולמדנו מאמרו גונב נפש מאחיו שאינו חייב עד שיגנבנו ויוציאנו מרשות אחיו פרט למי שלא יצא מרשות אחיו וחביריו שהוא עומד עמהם כמו האב שגנב את בנו והרב את תלמידו:

והתעמר בו ומכרו ומת הגנב ההוא. ראוי שתדע שאין הכונה בזה שישתעבד בו או שימכרנו שהרי דקדק בפרשת ואלה המשפטים בשני אלו הדברים גם כן ואמר וגונב איש ומכרו ונמצא בידו קדם מכירתו אתו ועניין היותו בידו הוא שישתעבד בו אי זה

שעבוד שיהיה שיורה שהו' תחת ידו כאלו הוא עבדו ובהיות הענין כן הנה לא יתחייב אם לא מכרו ונשתעבד בו קודם זה:

ומת הגנב ההוא. רוצה לומר כישלמו בו כל אלו התנאים לא בזולת זה:

פסוק ח

השמר בנגע צרעת. הזהיר להשמר בענין נגע הצרעת לנהוג בו לפי מה שיתן הדין באופן שישב מחוץ למחנ' המצורע המוחלט ולא יעלי' איש את נגעיו מהראותם אל הכהן. ולא יחתוך סמני הצרעת כדי שיטהרנו הכהן כי זה ממה שיביא הפסד רב לאנשים ובעל הנגע לא ירגיש בענין הזיקו להם עד שיסורו מפני זה תועלו' רבות ימשכו ממה שסדרה התורה בנגע הצרעת כמו שביארנו בפרשת מצורע:

פסוק ט

זכור את אשר עשה יי' אלהיך למרים. אמר זה להעיר שאין ראוי לנטות ימין ושמאל ממה שצותה התורה מענין המצורע הלא תראה כי גם מרים עם גודל מעלתה ומעלת אחיה לא הסכים השם יתעלה להעביר לה מדיני צרעת דבר אבל הוכרחה להיותה נסגרת שבעת ימים עד שנתרפאה ואף על פי שנמשך מהסגרה עכוב ישראל כמו שאמר והעם לא נסע עד האסף מרים וסמך דבר מרים לענין הנגעים לבאר שהנגעים על לשון הרע וזולתו מן החטאים ולזה סמך דבר הנגעים לענין גונב נפש:

פסוק י

כי תשה ברעך משאת מאומה לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו. הזהיר בזה המקום מי שיש לו מלוה על חבירו שלא יכנס לביתו למשכנו ולפי שזה לא יתכן אם לא על ידי שליח בית דין כי אין כח באדם למשכן חבירו על חובו אלא אם היה זה ברצונו ואולם לא יוכל לקחת משכון ממנו בעל כרחו אבל ראוי שיקראהו לפני בית דין והם יצוו לפרעו או למשכן הלוה הנה תכלול האזהרה הזאת גם כן שליח בית דין שאף על פי שיש לו כח להכריח הלוה לפרוע המלוה או ליתן לו המשכון הנה לא רצתה התורה שיכנס בביתו של לוה לבחור אי זה משכון יקח אבל יכריח הלוה להביא לו משכון מבחוץ לפי החוב ויקחהו שליח בית דין מידו אף על פי שלא מרצונו שאם היה הענין כן הנה לא יהיה כח לבית דין להכריח הלוה לפרוע המלוה והנה הדברים קל וחומר אם כשיתן הלוה ברצונו המשכון למלוה לא רצתה התורה שיכנס המלוה ברשותו לקחת משכונו כדי שלא יבוש המלוה אם לא יתן לו היותר טוב והיותר ראוי להפרע ממנו בקלות כל שכן כשימשכן אותו שליח בית דין בעל כרחו שראוי להשמר מלהכנס בבית הלוה למשכנו כי אין לאל יד הלוה לברוח ממה שירצה אותו שליח בית דין לקחת משכון:

פסוק יב

ואם איש עני הוא לא תשכב בעבוטו. הנה זה יהיה כשיהיה כסות לילה ואין הכונה בזה שלא ישתמש בעבוטו כי זה ממה שאין צריך להזהיר בו ואפילו אם היה עשיר ואמנם הרצון בזה שלא ישכב ועבוטו אצלו אבל יחוייב לו להביאו לו וביאר שבבא השמש משיבו לו את המשכון כדי שישכב בשמלתו והנה למדנו מזה שהוא הדין לכסות יום להחזירו לו ביום כדי שישתמש בו ביום ואולם דברה התורה בהווה לפי שהממשכן את חבירו ימשכנהו ביום על הרוב ואז לא יוכן לעני לתת לו כי אם כסות לילה והנה למדנו מזה שאם היה לעני במה ישכב זה המשכון לא יחוייב המלוה להשיבו לו ולפי שזה הדין הוא בזה המקום במי שלקחו משכון ממנו שלא בשעת הלואה למדנו שאם לוה על המשכון בתחילת ההלוואה אינו חייב להחזיר:

פסוק יג

ולך תהיה צדקה. רוצה לומר שהשם יחשבה לך לצדקה אם תשיב לעני כסות יום ביום וכסות לילה בלילה:

פסוק יד

לא תעשוק שכיר עני ואביון. ידוע כי התורה דברה בזה בהווה וזה כי אף על פי שהיה עשיר אין ראוי לעשוק שכירותו ואולם זכר עני ואביון כי החטא בו יותר עצום כאמרו וקרא עליך אל יי' והיה בך חטא:

מאחיך או מגרך. זה גר צדק אשר בארצך בשעריך. רוצה לומר אשר הוא בארצך ובשעריך לבקש שכירותו ממך ולמדנו מזה שאם לא בקש לו שכירותו אינו עובר על איחור שכירותו:

פסוק טו

ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש. הנה במקום אחר אמ' לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר למדנו ששכיר יום גובה כל הילה שנאמ' עד הבקר ואחר זה עובר עליו ושכיר לילה גובה כל היום שנאמר ביומו תתן שכרו ולא הבא עליו השמש ולמדנו מזה שאם היה שכיר לזמן רב ונשלמה פעולת שכירתו ביום גובה כל הלילה שנאמר ולא תלין פעולת שכיר עד השלימו כל פעולתו ששכרו עליה אינו עובר ואז יש לו כל הלילה אם השלים ביום ואם השלים בלילה יש לו כל היום עד בא השמש:

כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו. רוצה לומר כי אל השכירות ההוא נושא נפשו כי ממנו הוא מתפרנס ומחיה עצמו ואם לא תפרעהו בזמנו יקרא עליך אל יי' ויביא עליך עונש חזק על אחורך לעני מזונותיך כי משכירותו הוא מתפרנס וזה שזכר בסוף אינו כי אם בעני כי העשיר אינו מחיר כל לגבות שכירותו ולא תחסר פרנסתו מפני האחור הזה:

פסוק טז

לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות. בארו רבותינו זה המאמר בעדות הקרובים כדי להשמר מההכפל. שהרי אמר אחר זה איש בחטאו יומתו והנראה מפשט הכתוב שהוא בא להזהיר הדיינים שלא ישפטו למות האבות בעבור חטא הבנים ולא הבנים בעבור חטא אביהם אבל איש בחטאו לבד ואולם דבר עדות הקרובים יתבאר ממה שנזכר ברוצח מענין גואל הדם שמצד רתיחתו ירצה עכ"פ להמית הרוצח אף על פי שאין לו חטא מות ולזה הוא כמו בעל דבר וכמו שבעבור אהבת קרוביו והיותו עצמו ובשר שלו יפותה להמית מי שאין לו חטא כן יפותה להעיד לו עדות אף על פי שאינו אמת ולפי שהגואל לא יעבור שני בשני כמו שבארה התורה בפרשת בהר סיני. או דודו או בן דודו יגאלנו. והנה בן דודו שני בשני הנה אינו נפסל מהקרובים לעדות כי אם שני בשני ועוד שכמו שפסלה התורה הרשע והחמסן לעדות לפי שאנחנו רואים אותם נוטים מדרכי התורה ולזה נחשוד אותם שאולי לסבת ממון או אהבה לא יחוש להעיר שקר כל שכן שנחשוד הקרובים כי כמעט שטבע הקורבה ימשכם לעזור לקרובים להשים מבקשו כי טבע האד' הוא להיות בלתי מתעלם מבשרו והנה תעמוד על זה בחוש מהריב המתחדש בין אנשים אפילו בממון שתמצא הקרובים נקשרים לאגודה אחת לעזור לקרובים אם במשפט אם בכח והנה כמו שהדיינין ראוי שיהיו בלתי נוטים בטבעם לאהבת החלק האחד יותר מהאחר כמו שביארנו בפרשת יתרו כן ראוי שימשך ענין בעדים כי על פיהם יצא מה שיצא מהמשפט כי אם אין עדים אין דיינין והנה הוצרכה התורה לצוות שלא יומתו אבות על בנים לפי שכבר זכרה כי השם יתעלה פוקד עון אבות על בנים ואולי יחשבו הדיינין לעשות דבר ראוי אם ילכו בדרכי השם יתעלה וכן שכן שבארה התורה בעיר הנידחת שימותו בה בנים על אבות ולזה הזהירה התורה מזה בזה המקום וכאלו אמר שאף על פי שזכר בכאן שאם יקרא העני אל יי' יהיה בשוכר עונש מהשם יתעלה הנה אין ראוי לשפטים שילמדו מזה ויענשו הכובש שכר שכיר שלא לפרוע בזמנו כמו שהשם יתעלה עונש אותו:

פסוק יז

לא תטה משפט גר יתום. רוצה לומר גר צדק ויתום והזהיר עליה מלהנות משפטם כי לשפלותם אולי לא יזהר הדיין מלהטות משפטם כי אין בשער עזרתם ולזה הוסיף זאת האזהרה לדין עליהם:

ולא תחבול בגד אלמנה. בין עניה בין עשירה ואפילו ברצונה ואפילו בשעת הלואה אם לקח המשכון ממנה חייב להחזירו לה והנה חמלה עליה לשפלותה ולדאבונה עם

שזה יביא לפעמי' לידי זמה במה שימשך מזה מחייוב השבת משכונה של יו ביום ושל לילה בלילה:

פסוק יח

וזכרת כי עבד היית במצרים ויפרך ה' אלהיך משם. ולזה אתה עובד הש"י ותחוייב לעשות מקניניך מה שירצה כי אתה וקניניך לו:

פסוק יט

כי תקצו' קצירך בשדה. כי תקצו' כולל אם קצרה הוא או שלוחו אבל אם קצרוה לסטים או קרסמוה נמלים ומה שידמה לזה לא ינהג בקציר הדין הנזכר. קצירך לא קציר הקדש ולא קציר גוים ולא קציר הפקר:

בשדך. פרט לשפזרה הרוח את עמריו בשדה אחר כי אע"פ ששכחם שם אינו שכחה:

ושכחת עומר בשדה. ושכחת עומר ולא גדיש והנה דרך העומר להיות עושה פחות מסאתים לפי הוראת הגדר ולזה אם יהיו בו סאתים אינו שכחה:

ושכחת עומר בשדה. ושכחת עומר ולא גדיש והנה דרך העומר להיות עושה פחות מסאתים לפי הוראת הגדר ולזה אם יהיו בו סאתים אינו שכחה:

ושכחת עומר בשדה. ראוי שיהיה נשכח בשדה אבל אם נשכח בעיר כיון שאינו נשכח בשדה אינו שכחה וענין השכחה הזאת הוא במה שדרכו לשכח כמו שאין שם בשדה מי שרואה אותו בעת שאתה שוכחו. אבל אם יש שם רואה אין ראוי לשכחו כי מדרך האנשים שיזכירו קצתם לקצת מה שהם רואים. ורואי שתדע ששכחת הפועלים שם כמו שכחת בעל הבית כי הם שם במקומו וגם על ידיה' נעשה הלקט שהוא לעניים כמו שקדם ולפי שאמר עומר ידענו שאם לא היו האגודות באופן שיקראו עומר לקטנותם הנה אין השכחה נוהגת בהם ולפי שאמר כי תקצור קצירך בשדה אצל זכירתו שכחת העומר למדנו מזה שני דברים האחד שיש שכחה ג"כ בקצירת הקמה וכבר נתבאר זה עוד ממה שאמרה התורה אחר זה לא תפאר אחריך לא תעולל אחריך והנה מה שעזב אחרי הואר שכחה למדנו שהשכחה נוהגת במחובר ולזה תהיה נוהגת בקמה ויוגבל שעורה מהשיעור המוגבל לעומר והשני שהוא שיהיה בעת הקצירה קצירך ואז יהיה נוהג בו דין השכחה אמנם אם בשעת קצירה אינו קצירך בדרך שאינו אז מחוייב בפיאה הנה לא ינהג בו אחר זה דין השכחה והוא מבואר שהשכוח בשדה אע"פ שזכר אותו אחר זה הוא לעניים שהרי הזהירה התורה ואמרה לא תשוב לקחתו והנה ענין השכחה הוא שישכח העומר או הקמה במקום שלא תכריחהו מלאכתו לשוב אצלו להיותו כמו גמר מלאכה אצל המקום ההוא ואפילו היה טמון שם או שקצר בלילה או אסף העמרים

בלילה ולפי שאמר כי תקצור למדנו שבמה שראוי לקצור לפי הנהוג ינהג דין השכחה לא במה שאינו ראוי לקצור כמו התבואה שקצרה קודם שנגמרה להאכילה לבהמה:
לא תשוב לקחתו. הזהיר מלקיחתו אחר זה אע"פ שזכרו:
לגר וליתום ולאלמנה יהיה. מגיד שאם לקחו יחויב לתתו לענייי' והנה זה הגר הנזכר פה הוא גר צדק והיתום והאלמנה וכן ראוי לשאר עניים אך דברה תורה בהווה והראייה על זה שהרי אמר בפרש' בהר סיני תמורת זה המאמר לעני ולגר תעזוב אותם למדנו עוד מאמרו לגר וליתום ולאלמנה יהיה שראוי לעשו' בדרך שתהיה יד העניים שוה בזה ולזה לא ימנע קצת העניים מלהכנס שמה ויניח קצתם להכנס שם ומה שדומה לזה ממה שיסבב אם לא יכנסו העניי' שם או שיכנסו קצתם זולת קצת ולמדנו מאמרו לגר ליתום ולאלמנה יהיה בזמן ההוא מוכן לחיו' לגר ליתום ולאלמנה ר"ל עניי' אז הוא מוזהר שלא לשוב לקחתו לא בזמן שאינו מוכן להיות להם והוא בשעת סור העניים מלחזר אחר אלו העניים הדברים בשדות כי התורה אמרה לגר ליתום לאלמנה יהיה שאע"פ שעבר ולקחו בעל הבית חייב להחזירה לעניים בגורן או בקמה או בפת:
למען יברכך יי' אלהיך בכל משלח ידיך. מגיד שבשכר זה יברכך השם יתע' להוסיף על תבואתך כי כמו שתחנן העניים יחנך השם יתעלה. למען תתן להם. כי הוא נותן לחם לכל בשר וישימך כלי לנתינת המזון לעניים אשר ישפיעהו הש' ית' עליהם מצד ההשגחה הכולל:

פסוק כ

כי תחבוט זיתיך לא תפאר אחריך. ר"ל שמה שישכח מפארות הזית לחבוט ויתיחס אינו חוזר אחר זה כשזכר אותו לעיין בפארות לחבטם והנה אם היה קצת הזית שכוח נשער אם יש בו סאתים אינו שכחה כי כמו זה השעור אין מדרכו שישכח ואם היה שדה לאילן שיהיו בו אילנות רבות ושכח אילן מהם שלא חבט פירותיו הרי זו שכחה כיון שעבר ממנו אם לא היה אצלו מה שראוי שיביאהו לזכרו מצד עוצם המלאכה ואם שכח ג' אילנות במקום אחד אין זו שכחה כי כמו זה לא יורגל לשכחו בעת לקיטת הפירות מהאילנות וכן אם היה שם אילן אחד חשוב אשר לחשיבותו נקרא בשם מיוחד ושכחו כלו אינו שכחה כי חשיבותו יביאהו לזכרו ולזה אינו ראוי שישכח:
לגר ליתום ולאלמנה יהיה. כבר פירשנוהו במה שקדם ואולם מה שראוי להוסיף בו ביאור בזה המקום הוא שאם היה האילן גבוה שלא יוכלו העניים לעלות עליו אם לא בסכנה או יעלו שם קצתם זולת קצת ראוי לבעל הבית לעשות באופן שתהיה השכחה לגר ליתום ולאלמנה:

פסוק כא

כי תבצור כרמך לא תעולל אחריך. הזהיר בזה המקום שמה ששכח מבצירת הכרם אחריו לא ישוב לקחתו ולזה אמר אחריך ואמר ולא תעולל דבר בהוה כי יונקות הגפנים הם היותר ראויות להשכח כמו שאמר באילן לא תפאר לפי שהפארה היא יותר ראויה שתשכח מהאילן כלו וכבר זכרנו דין השכחה באילנות וכן דינה בכרם:

פסוק כב

וזכרת כי עבד היית בארץ מצרי'. ר"ל ולזה אתה וקנייניך לשם יתעלה ותחוייב לעשות מקנייניך מה שירצה כי הוא הוציאך מהעבדות ההוא:

פרק כה

פסוק א

כי יהיה ריב בין אנשים וגומ'. חייבה התורה טוען ונטען לבא לפני בית דין והם ישפטו אותם בעל כרחם:

והצדיקו או הצדיק והרשיעו את הרשע. מגיד שהוא מחוייב שיהיו השופטים בתכונת שיצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע בדרך שלא יטו המשפט ואמר אחר זה והיה אם כן הכות הרשע להגיד שכמו שהם מוזהרים להרשיע הרשע בממון שלא יטו הדין כן הוזהרו להרשיע הרשע למכות כי אולי יחשבו שאינם עושי' בזה עול לשום אדם ויעלימו מפני זה עיניהם מלענשו במלקות והנה הרשע יקרא מי שעבר על מצו' לא תעשה שאין בהם מיתת בית דין ולא עונש ממון כי לא מצאנו במצות עשה לבלי מקיים עונש בידי אדם ולזה סמך לזה אמרו לא תחסום שור בדישו שהוא מצות עשה שלא הוזכר עונש וכמו שזאת העבירה יש בו מעשה כן כל לא תעשה שיש בו מעשה וכן מצאנו שדקדקה התורה שיהיה מעשה במה שחייבה על שגגתו חטאת וכן יתבאר שמה שנתקו התורה לעשה לא יהיה בו מלקות כי לא עבר על לא תעשה עדין עד שיבטל העשה שבו ולזה אינו רשע עדין:

פסוק ב

והפילו השופט והכהו לפניו כדי רשעתו במספר. מגיד שאינו מוכה אלא כשהוא נופל ולפי שאמר והכהו למדנו שההכאה צריך שיהיה בו בעצמו לא בבגדיו ולזה צריך שיגלה המקום שהכהו בו ולפי שאין ראוי שיתבייש לפני בית דין לגלות עדותו הנה ראוי שיגלו לבו וסביבו יכו עם שההכאה ההיא היא בכלו כי הלב הוא השורש וההתחלה לכללות הגוף וצריך שיכו אותו לפני השופט שיהיו עיניו בהכאות ההם כדי שלא יעבור המלקה אותו החק שהגביל עם שהוא יראה אם לא יוכל לסבול המוכה כל ההכאות ההם ויצוה למנוע מלהכותו כל המספר שהגביל וראוי שתדע שראוי שיהיה אומר מספר מהמכות

שיוסר בו ולא יתכן שימות בו כי התורה לא חייבה באלה העבירות ואן ראוי לדיין להוסיף עונש על מה שחייבה התורה כל שכן בכמו זה האופן ואמר כדי רשעתו לבאר שאינו מכה אותו יחד על רשעיות אבל על רשע אחד ולמדנו מזה שמרבים מספר המכות או ממעטין כדי שיהיה במספר ההוא מהמכות כדי ליסרו לפי חולשתו או לפי חוזקו אך שלא יוסיף המספר המוגבל אחר זה וכבר ביארנו כדי רשעתו בזה האופן לפי שאין ראוי שיובן כי לפי גודל החטא ירבה מספר המכות כי כמו שכל חייבי מיתה מה יהיה עונשן שוה אף על פי שבקצתם החטא יותר עצום מקצת כן ראוי שנבין הענין בזה המקום עם שזה האומר לא יתכן שישלם לאחד מהשופטים כי זה דבר בתכלית מההעלם ר"ל היחס שבין קצת החטאים לקצת והיא ראוי אם כן שתבאר התורה מספר המכות באזהרה ואזהרה כמו שביארה מיני המיתות ואמר במספר לבאר שהוא מחוייב שיהיה שם מי שימנה מספר המכות כדי שלא יוסיפו עליהם וזה ג"כ דבר ראוי שימנ' על ידי שופט כמו שדקדקה התורה שיהיה רואה צורת ההכאות וזה לא ישלם בשלמות כי אם על ידי ב' שופטים אחד מעיין בהכאות ואח' מונה ולפי שאין ב"ד שקול הנה יהיו שם ג' שופטים:

פסוק ג

ארבעים יכנו לא יוסיף. ידוע שאין כונת התורה לצוות שיכנו ארבעים לא פחות שהרי אמרה קודם זה והכהו לפניו כדי רשעתו מגיד שזאת ההכאה תהיה מתחלפת המספר באנשים ואם היה החיוב להכות ארבעים לא פחות וכבר חייב ג"כ שלא יוסיף על זה המספר הנה לא יהיה מספר ההכאות מתחלף לפי די מוסר הרשע וזה הפך מה שזכרה התורה מזה ולזה ראוי שנבין שאמרו מ' יכנו הרצון בו עד מ' יכנו וכמוהו רבי' בתורה ובדברי נביאים כמו שזכר במה שקדם ולפי שאמרו עד מ' יכנו יסבול שיהיה עד בכלל או לא יהיה עד בכלל הנה יחוייב מפני הספק שלא נכהו יותר מל"ט הכאות ואם אמר אומר כי הכונה אפשר שתהיה בזה שהוא מחוייב שיכנו מ' לכל הפחות אך יוסיפו הדיינים להכותו כדי רשעתו ויהיה אמרו לא יוסיף שב אל המספר שאמדוהו והדיינים. התשובה הנה לפי זה הדעת לא היה ראוי שיאמר פן יוסיף להכותו על אלה כי לא זכר המספר ההוא ישתכן שיאמ' אלה ועוד שאם הודינו שהדבר ספק הנה מפני הספק ראוי שנשפט בו להקל למוכה כדי שנשאר מלהטיל עליו מהעונש יותר למה שהגבילה אותו התורה. לא יוסיף ר"ל שלא יוסי' המכה להכותו על האומד שאמדוהו ב"ד:

פן יוסיף להכותו על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך.ר"ל אם היה אפשר למכה להוסיף על האומד ההוא הנה לפעמים יקרה שיוסיף להכות על אלה הל"ט שהגבלנו בתורה שהם מכה ורבה ויקרה מזה למוכה מצד החולשה שיתקלקל ברעי או בשתן לפני

הדיין ויקבל בזה קלון חזק וכדי שלא יבא זה לקלון השגיחה התורה אל שלא יהיה מספ' ההכאות כי אם עד מ' ויהיה כח לדיינים לגרוע מזה המספר מצד חולשתו כדי שלא יקרה לו כמו זה הבשת ומזה המקום למדנו שאחר שאמדוהו ב"ד למספר מה מהמכות אין ראוי להוסיף עליהם ולמדנו עוד שצריך שיזהרו הדיינים שלא יהיה נקלה ולזה אם אמדוהו למספר מה והתחילו להכותו וראו שאם ישלימו להכותו המספר ההוא ימות או יבא לידי קלון הרי הם מחוייבים לאמדו שנית לפי מה שראוי מצד מה שנתבאר להם מחלשתו ולמדנו מזה עוד שאם התחילו להכותו ונקלה בזה האופן אין מכין אותו יותר ואפילו נקלה מהפחד פטור ואין מכין אותו כי התורה ברחה מהקלותו כי הוא יותר קשה אצל התורה מהמכות ולפי שאמר כדי רשעתו למדנו שאחר שלקה הוסרה רשעתו ואינו רשע אחר שקבל המוסר ולזה ג"כ קראו אחיך אחר לקותו שנאמר ונקלה אחיך והנה מפני שזכרה התורה שכבר יתכן שיוכה עד המ' מכות מזולת שיהיה נקלה למדנו שאין ראוי שתהיינה המכות האלה מכות רב או אבן או אגרוף ולא מכת שבט כי כן יתכן המות כמו שזכרה התורה בפרשת ואלה המשפטים בעבד כנעני ולזה יחוייב שתהיה ההכאה שיהיה ראוי בה לקיחת המוסר. ולזה יהיה בה סכנה בכמו המספר הזה כמו שימצא העניין בזה ברצועת עור ולפי שההכאות יחוייב שתהיינה בגופו אצל לבו שתהיה ההכאה כוללת כל גופו הנה יחולק זה המספר השלוש מלפניו על לבו בין שדיו ושני השלישים אצל שתי כתפיו מאחוריו כי הם אצל הלב כי הלב מוטה מהשמאל אל הימין וזה כלו להקל הלוקה כי אם תהיינה כל הכאות לפניו אצל לבו אולי ימות ולזה ידמה ג"כ שזכרה התורה מספר מכות ראויות להשתלש. ומזה המקום למדנו שהמכה את חבירו עובר בלא תעשה שהרי אף במי שיש רשות להכותו הזהירה התורה מלהכותו יותר ממה שהוגבל כ"ש בשאר האנשים:

פסוק ד

לא תחסום שור בדישו. הזהיר בכאן מחסימת פה הבהמה מלאכול בשעת מלאכתה ממה היא עושה מגדולי קרקע בין בתלוש בין במחובר. והנה לא זכרה התורה שור ולא דישה אלא שדברה התורה בהווה והנה הכונה להרחיק מדות האכזריות ולזה צותה התורה שלא למנוע עושה המלאכה מאכילת מה שהוא עושה בו ולזה אם חסמה קודם שתהיה חסומה בעת הדישה או חסמה בעת הדישה עובר על זאת האזהרה ואיך שמנעה מלאכל ממה שהיא עושה אם בהכאה או בפחד הכאה אם בקול הרי זה עובר על זאת האזהרה:

פסוק ה

כי ישבו אחים יחדיו ומת אחד מהם ובן אין לו. ראוי שתדע שאלו האחים יחוייב שיהיו אחים מן האב כי לא ישאיר שם האח מי שהוא אחיו מן האם כי המשפח' מיוחסת אל האב לבד כמו שנתבאר במקומות רבים מהתורה ועוד כי דרך האחים מן האב להיות יושבים יחדיו לא האחים מן האם כי כל אחד יושב עם משפחת בית אביו ולמדנו מאמרו כי ישבו אחים יחדיו שאם לא היתה להם ישיבה יחדיו כמו שמת הראשון קודם שנולד השני הנה לא ינהג בהם זה הדין:

ובן אין לו. ר"ל בשום מקום ולזה צריך לחקור אף על פי שאין לו בן מזאת אם יש לו בן מאשה אחרת שהוא הדין ראוי שיקרא בנו להוציא את שנא משפחה ונכרי שאינו בן אלא בנה ולזה הוא מבואר שאם היה לו בן בשום מקום לא ינהג בו זה הדין ואחד בן ואחת בת כי התורה לא השגיחה אלא שלא ימחה שמו מישראל ומי שיש לו בת לא ימחה שמו בישראל והנה נאמן האב לומר זה בני לפטור את אשו מן היבום ומן החליצה והנה ראוי שתמתין היבמה שלש חדשים כדי שיודע אם בן אין לו ממנה שאז יוכר אם היא מעוברתם:

לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר. הזהיר שלא יקח אשת המת איש אחר זולתי יבמה שהוא אחי בעלה מן האב כמו שקדם ופי שאמ' אשת המת והיא תקרא אשתו מן הארוסין כאמרו בנער' המאורסה על דבר אשר ענה את אשת רעהו ולפי שאמר אחר זה יבמה יבא עליה ויבמה למדנו שאין הזר עובר בלא תעשה עד שיבא עליה כי הרצון בזה יבמה יבא עליה לאיש זר ולזה יהיה הרצון באמרו לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר לא תהיה לו לאשה באופן שיבעלוה אך יבמה לבד יבא עליה יבמה יבא עליה ולקחת לו לאשה ויבמה. לפי שאמר יבא עליה ולקחה לו לאשה למדנו שכיון שבא עליה איך שיהיה קנאה לו לאשה. אך לפי שאין הביאה נעשית אלא כשיכוין לביאה הנה ראוי שתהיה כונתו לביאה ואף על פי שלא תהיה כונתו לבא עליה והנה זה הפועל נקרא ייבום:

פסוק ו

והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת. רוצה לומר הראשון שתלד יוקם בו זרע למת כי כבר יחסוהו לו כמו שאמר על רות המואביה שילדה לבועז בן יולד בן לנעמי כאלו היתה מבנה שהוא הבעל הראשון לרות אך יקרא בשמו להתיחס לו למשפחה הלא תראה שיהודה שביאתו על תמר היה כמו היבום ולא נתיחסו הבנים לער ואונן ול נקראו בשמם ולפי שאמר אשר תלד למדנו שאם אינה ראויה לילד לא ינהג בה זה הדין וכן אם הוא אינו ראוי להוליד כי לא יתכן שיאמ' בו כשייבם אותה והיה הבכור אשר תלד:

ולא ימחה שמו מישראל. וזה גם כן מורה שאם היה סריס אינו נוהג בו זה הדין שהרי אין יבומו כלי אל שלא ימחה שמו מישראל שהרי אי אפשר לו להוליד. ולפי שאין הכונה בזה אלא כדי שלא ימחה שם אחיו מישראל למדנו שאינו מייבם אלא לאחת ואע"פ שהיו למת נשים רבות:

פסוק ז

ואם לא יחפוץ האיש לקחת את יבמתו. למדנו מזה שאם היתה יבמתו באופן שהתורה תמנעהו ממנה כאלו תאמר שהיתה ערוה עליו לא ינהג בה זה הדין כי הא במה שאין בו מונע אלא רצונו יצתה זו שהתור' מונעת אותה ולפי שאינו מייבם אלא לאחת והיתה האחרת בלי ראויה לחליצה וליבום הנה השאר פטורות מזה ג"כ לפי שראוי שאיזו מהם שירצה ליבם יהיה הרשות בידו כי התורה אמרה אשת המת וזה המאמר שב לכל אחת מנשיו כי כל אחת מהם היא אשת המת ולזה ראוי שתהיה כל אחת מהם ראויה לבא עליה יבמה או לא ינהג בה זה הדין והוא מבואר במה שאין ספק בו כי כשלא היה לו בה לקוחין כמו הערוה לא ינהג בה חליצה ויבום שנ' יבא עליה וגו' מי שיש לו בה לוקחים ואולם מי שהוא מוזהר מלקיחתה כמו אלמנה לכהן גדול וגרושה לכהן הדיוט היא בת ייבום וחליצה כי התורה צותה שיקחה לו לאשה ולזה סר ממנו אסור הלאו כי עשה דוחה את לא תעשה:

ועלתה יבמתו אל השערה את הזקנים. מגיד שהיבמה באה אצל היבם להתירה כי אלו הזקנים הם זקני עיו ואמרה מאן יבמי וגו' אלו הדברים צריך שתאמרם בלשון הקדש:

פסוק ח

וקראו לו זקני עירו ודברו אליו. מגיד שהם צריכים לדבר לו לתת לו עצה ההוגנת לו:

ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה. צריך שיאמר זה בלשון הקדש:

פסוק ט

ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו. מגיד שצריך שיראו זה הפועל הזקנים והנה התבאר מהשרשים הוללים שה יהיה ברגלו הימני וצריך שיהיה נעל של עור כי זה הוא הנהוג בו ושיהיה לו עקב וצריך שתחלוץ היא לא שיעזור לה בה ושתהיה חולצת מעל רגלו שהוא המקום אשר הוא קשור בו לפי הנהוג לא מעל ארכובתו כי אין זה מעל רגלו הקדי' תחלה שיאמר' אלו הדברים שמורים שהם רוצים להפרד בו זה מזה להורות שצריך שתעשה החליצה לשמה ויתכונו הוא והיא בה שתהיה להסיר הזיקה שיש ביניהם:

וירקה בפניו. מזה המקום למדנו שצריך שלא יהיה היבם סומא כי הוא אינו רואה הרוק והתורה כונה שיראה הרוק לביישו וכאלו היא רוקקת מצד מיאוסה אותו ואין הרצון בו

שתרוק בו בעצמו כי אין זה מן הראוי אך כמנהג המאוס שרוקקין בראותם אותו כאמרו מפני לא חשבו רוק וצריך שתהיה הרקיק' לפי הנהוג ממנה לא שתרוק דם ולא שתרוק בסבת מאכלים מרבים הורק אבל מעצמה שנ' וירקה:

וענתה ואמרה ככה יעשה לאיש וגו' ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל. הנה תאמר זה בלשון הקדש ותאמ' זה להעיר שכבר עשתה זה הפועל מהחליצ' לתכלית שתסור זיקתה ממנו ולפי שאמ' בית חלוץ הנעל למדנו שהחליצה לבד היא המעכבת ולזה הוא מבואר שאם חלצה אע"פ שלא קראה ולא רקתה חליצתה כשרה כיון שהיתה לשמה כי אלו הדברים נראה מעניינם שלא חייבה התורה בקריאתם כי אם לתכלית מה שיתבאר שהחליצה היא לשמה:

פסוק יא

כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו. ולא עבד או גר ותושב ר"ל שאם החזיקה אשת הישראלי במבושיו אין קוצצין כפה להצילו מידה:

להציל את אישה מיד מכהו. ולא מיד מכהו נפש כי אז ההותר לה להצל בעלה אפי' בנפשו של מכה אותו כמו שקדם:

והחזיקה במבושיו. הוא מקום שיש סכנת נפשות והוא הדין לשאר המקומות שיש בהם סכנת נפשות ולזה יצילהו מידה בעת החזקתה במבושיו בקציצת כפה אם לא יוכלו להצילו בזולת ה:

פסוק יב

לא תחוס עיניך. הזהיר מלחוס על הרודף ואפי' היה בה התואר שיש לו קצת התנצלות לפי מה שיחשוב ואולם אין זה התנצלות לפי שלא היו מכין זה את זה מכת נפש ולזה לא הותר לה להרוג המכה את אישה:

פסוק יג

לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה. ר"ל שהמשקל דאחד בעצמו לא יהיה לו אחד גדול ואחד קטן כאלו תאמר שיהיה המשקל שהוא ליטרא לו אחד גדול ואחד קטן לקנות באחד ולמכור באחר ואמר לא יהיה לך להעיר שאפילו לא שקל בו אלא קיימו עובד בזאת האזהרה:

פסוק יד

לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה. ר"ל שהסאה דרך משל לא יהיה לו ממנה שנים אחת גדולה ואחת קטנה כי מאלו הדברים ימצא עול לקנות בזו ולמכור בזו:

פסוק טו

אבן שלמה וצדק יהיה לך. ר"ל משקל שלם וצדק שלא יהיה נוסף על השיעור הראוי וכאלו אמר שלא יהיה חסר ולא יהיה נוסף וזה יכלול ג"כ שיהיה הצדק והיושר בדבר המשקל שנכריע המשקל כפי מה שנהוג ושלא יהיה עול במאזנים אשר ישקול בהם:

איפה שלמה וצדק. ר"ל מדה שלמה שלא תהיה חסרה ולא יתירה ושיהיה הצדק במחיקת' או בגדישתה ובכלי המחיקה:

למען יאריכון ימיך. מגיד שההתנהג בצדק וביושר מביא ישראל להאריך ימיהם על הארץ:

פסוק טז

כי תועבת יי' אלהיך כל עושה עול. מגיד שבאי זה דרך שיהיה אין ראוי שיעשו עול ולזה יתבאר מזה שאסור לעשות שום עול במסחר ולזה יהיה אסור לערב פירות בפירות כי בזה האופן יעשו עול הסוחרים כשיערבו מעט מן הרעות ביפות כי לא ירגישו בהם הקונים וכן הענין בשאר מה שימשך ממנו אי זה עול שיהיה קטן או גדול:

פסוק יז

זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרי'. צוה לזכור תמיד הרע שדמה לעשו' לנו עמלק ברפידים בצאתינו ממצרים והנה מן הדומה שהוא עורר אז המלחמה לראותו ישראל בתכלית החולשה עם שידמה ממה שנזכר בזה המקום שהגידו חכמיו שהוא ינצח ישראל אז מצד המערכת ושאין ישראל ראויין עדיין אל הברכה אשר ברך יצחק את יעקב אשר היא מפאת ההשגחה הפרטית ולזה נמצא להם אז לכלות ישראל ותסור מהם הקללה שנתקללו להיות עובדים ליעקב כי עמלק היה מבני עשו כמו שנזכר בסוף פרשת וישלח יעקב והנה על עומק מחשבתם זאת לכלות ישראל קודם שיהיו ראויים לזאת ההשגחה צוה השם לכלותם כמו שצוה להכות את המדיני' על עומק מחשבת' להסיר מישר' ההשגחה האלהית הפרטית כדי לכלותם באמרו כי צוררי' הם לכם בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור ועל דבר כזבי:

פסוק יח

אשר קרך ברך. ר"ל שהוא הזמין עצמו להלחם עמך בדרך לחשבו שאתה שם בזולת מלחמה עם היותך גם כן עיף ויגע ולא היית גם כן אז ירא אלהים בדרך שתדבק בך ההשגחה הפרטית והנה לולי תפילת משה כבר היו עמלק מנצחים כמו שביארנו שם וזה לאות שלפי המערכת היה שינצח עמלק:

ויזנב בך כל הנחשלים אחריך. ר"ל שהרג הזנב שבהם והם כל החלושים שיהיו הולכים בזנב המחנה לחולשתם ולזה הוא מבואר שעמלק קבץ כאן כל הסבות שישלם בהם

כלוי ישראל האחת עוררו מלחמה לישראל בדרך שלא נשמרו מזה קודם להחלץ בכלי המלחמה ובזה האופן הרג כל החלושים שיהיו בסוף המחנה כי לא נשארו מהם. והשנית שמצאם יגיעים ועיפים מטורח הדרך והשלישית שעדיין לא דבקה בישראל ההשגחה הפרטית כי אז לא היה ישראל ירא אלהים כמו שנראה מהריב שהריבו ישראל שם ונסו השם ית' כמו שנזכר שם והרביעית מצד הדבק ההשגחה הכללית בעמלק לנצח ישראל ולהתחבר כל אלו הסיבות במה שלא ימלטו מידו שלא יכלם ויסורו מעליו ומעל שני בני עשו הקללות שנתקלל עשו בעבור ברכת יעקב ולזה צוה השם יתעלה שאחר שישלימו מלחמות שבעת גוים יניח יי' לישראל מכל אויביהם מסביב ימחו את זכר עמלק לשערו מה שישתדל זה העם להרע לישראל בכל דור כי כשיהיה לאל ידם וכבר תעמוד על זה ממה שתמצא בימי השופטים מצקלג עיר דוד כי זה יורה היותם פונים תמיד להרע לישראל כשיהיה לאל ידם ומה שדמה לעשות המן בן המדתא האגגי לישראל בימי מרדכי ואסתר לולי יי' שהיה להם היה מכלה אותם:

פסוק יט

לא תשכח. הזהיר אותם מלשכח בלב מה שעשה להם עמלק. הנה זה ביאור מה שנראה לנו שהוא צריך בזאת הפרשה.

פרק כו

פסוק א

והיה כי תבא. מגיד שמצות בכורים אינה נוהגת אלא בארץ ישראל והנה הוא מבואר שהתנאי בה שתשלם הירושה והישיבה בארץ ישראל קודם זה זהרי אמר ראשית בכורי אדמתך תביא בית השם אלהיך ר"ל שיהיו מאדמתך ולזה לא ישלם כי אם אחר ירושה וישיבה שידע כל אחד נחלתו כי כבר אמר בזה המקום גם כן ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי:

פסוק ב

ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך. ר"ל מהפירות שדרכם להביא מארצו והם הפירו' המיוחסים אל הארץ כמו שקדם ר"ל חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון והזתים והתמרים כי עליהם ראוי לתת הודאה לפני השם יתע' על מה שחנן אותנו מירושת הארץ כמו שנזכר בזה המקום. והנה הבכורים האלה שינה בהם הדין הנזכר פה צריך שיהיו ראשית ר"ל הפירות הנלקטים ראשונה כי בזולת זה לא יוכל לומ' מראשית פרי האדמה והנה יש לו להפריש מהם קצתם שנאמר מראשית ואמר כל פרי להגיד שצריך להפריש מכל פרי ופרי לעצמו ולפי שאמר אשר תביא מארצך למדנו שמארצו

אפשר שיופרשו ר"ל ממחובר לקרקע ויהיו בכורי' וזה יהיה כשיאמר דרך משל אלו התאנים יהיו בכורים ויסמן אותם כדי שיכירם:

ושמת בטנא והלכת אל המקום אשר יבחר יי'. מגיד שהם טעונין כלי ולפי שאמר על אמרו כל פרי האדמה ושמת בטנא מגיד שוא מביא כל המינים בכלי אחד אם ירצה אך יעשה זה בדרך שיהיה שם כל פרי ופרי בפני עצמו ומגיד שהו' מיטפל בהבאתם עד באם למקם הבחירה ולזה אמר גם כן ראשית בכורי אדמתך תביא בית יי' אלהיך ולזה אם נגנבו או נאבדו קודם שהגיעו שם הבעלי' חייבים באחריותם ולפי שאמר ושמת בטנא והלכת למדנו שלא יחוייב שיהיו הבעלי' נושאי' הטנא מביתם עד בית הבחירה כי לא אמר ושמת בטנא ולקחת בידיך והלכת ולפי שאמר מראשי' וכבר יאמר ראשית על הנבחר ראוי שיהיו הבכורים מהפירות הנבחרים שיש לו לא מהגרועים עם שהם אינם מיוחסים לשבח ארץ ישראל אם לא היו על שלמותם ולפי שאמר כל פרי האדמה. למדנו שאין מביא בכורי' משקה כי אין זה פריה לפי הנהוג ר"ל מן החטה והשעורה ושאר המינים זולת הגפנים והזיתי' שיביא אותם משקה כי זה גם כן פרים לפי הנהוג מהם ולפי שאמר כל פרי האדמה למדנו שהוא מביא בפעם אחת כל בכוריו לא בפעמי' רבות וכבר למדנו זה גם כן ממה שאמר הגדתי היום להשם למדנו שאינו חוזר ומגיד בשנה אחת ולפי שעצרת נקרא יום הבכורים למדנו שמחוייב להביא בכוריו מפירות השנה ההיא לא שיביא בכורים מן הישן על החדש וזה מבואר כי התורה מאד דקדקה שיהיה מפריש הפירות ההם כל שכן שדקדקה שיפריש מהפירות ההם:

פסוק ג

ואמרת אליו הגדתי היום. הנה יאמר זה בלשון קדש בזה האופן שהגבילה אותו התורה:

פסוק ד

ולפי שאמר **ולקח הכהן הטנא מידיך** למדנו שהבעלים מביאים הבכורים בידיהם בבאם אל הכהן והוא לוקח מיד הבעלים ולמדנו מזה שאם הביא בטנא שערכו מועט ישאשר לכהן אך לא נלמד מזה שאם היה כלי שיהיה ערכו רב שיהיה לכהן הכלי ולפי שדקדקה בו התורה שמה שיקח הכהן מיד הבעלי' טעון תנופה כמו שהתבאר בפרשת צו ובמקומו' אחרים ממה שקדם הנה למדנו שהבכורים טעונים תנופה:

והניחו לפני יי' אלהיך. לפי שכבר נתבאר בפרשת ויקרא שמה שיונח לפני המזבח צרך שיהיה עם זה לפני יי' הנה יונח זה על קר דרומית מערבית על חודה של קרן לצד הרוח הדרומית וכבר נתבאר זה עוד בזה המקום ממה שאמר אחר זה והנחתו לפני יי' אלהיך וזה ממה שיורה שזאת ההנחה אינה כי אם אחר שיאמר אלו הדברם הנזכרים תכף והנה בעת שיאמר זה המביא יניף הכהן הבכורים כמשפט התנופה:

פסוק ה

וענית ואמרת לפני יי' אלהיך. הנה יאמר המביא שם מה שזכרה התורה פה בלשון הקדש:

ארמי אובד אבי. ר"ל אבי היה אובד בארם לולי עזר השם יתע' שהיה לו או יהיה אובד יוצא והוא שהרצון בזה שהארמי והוא לבן היה מאבד אבי לולא יי' שהיה לו:

פסוק י

ועתה הנה הבאתי את ראשי' פרי האדמה אשר נתת לי השם. זה ממה שיורה שאם לא היה בכורים ראשית אינו קורא כי אינו יכול לומר הבאתי את ראשית וכן אם לא היו שלו האילן והקרקע והפירות בעת הקריאה אינו קורא כי אינו יכול לומ' את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי והאשה אינה קראה כי אין לה נחלה בארץ ולזה אינה יכולה לומר אשר נתת לי וכן אם לא היה קיים האילן והקרקע כי אין ראוי שיאמר פרי האדמה אשר נתתה לי לפי שעתה אין מדרכו שיהיה ממנו פרי והנה השותפין מביאים בכורים שנאמר בכורי כל אשר בארצם. והנה אם היה הקרקע מאשתו קורא זאת הפרשה שנאמר אשר נתן לך יי' אלהיך ולביתך:

והשתחוית לפני השם אלהיך. מגיד שכל הנכנס בבית הבחירה משתחוה לפני השם והוא לצד קדש הקדשים:

פסוק יא

ושמחת בכל הטוב אתה והלוי והגר אשר בקרבך. אין ראוי שנבין שיאכל הבכורים וישמחו בהם אלו העניים שזכר כי כבר ביארה התורה בפרשת קרח כי הבכורים הם לכהן ולזה הוא מבואר כי הכונה בזה שיזבח שם שלמי שמחה ויאכלו העניי' מהם עמו ולפי שהבכורים טעונין שמחה למדנו מזה שאינן נאכלין באונן כמו הענין במעשר שני:

פסוק יב

כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך. כבר קדם כי בשנה שלישית יפרישו הבעלים אחר מעשר ראשון מעשר עני ר"ל שהוא לעניים בשנה ההיא אך בשי שנים הקודמות יפרשו הבעלים מעשר שני והוא לבעלים ועולין ואוכלים אותו במקום הבחירה ולפי שאמר כי תכלה לעשר למדנו שזה יהיה ברגל שכל המעשרות כלות בו בין מפירות הארץ בין מפירות האילן והוא חג הפסח ואמנם הסכמנו שיהיה ברגל לפי שלא אמר והלכת אל מקום אשר יבחר יי' מגיד שאז הם כלם שם:

ונתת ללוי לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני שנתן ללויים לעניים לאכלו בשערים כמו שקדם:

פסוק יג

ואמרת לפני יי' אלהיך. לפי שאין אלו הדברים כי אם לשם יתע' להזכיר כל אחד שיעשה המחוייב לו מענין המעשרות והקדשים למדנו שאפשר לומר זה בכל לשון:

בערתי הקדש מן הבית. זה מעשר שני כי הוא נקרא קרש וכן נטע רבעי ועני' ביעורו מן הבית הוא אכילתו במקום הבחירה או כסף פדיונם:

וגם נתתיו ללוי לגר ליתום ולאלמנה. זה המאמר שב אל מעשר עני ואמר וגם נתתיו ללוי להורות שכבר נתן גם כן מהמתנות הקודמות לו לראוי להם לקט שכחה ופאה לעניים והמעשר ראשון ללוי ותרומה ובכורים לכהן:

ככל מצותך אשר צויתני. רוצה לומר בכלל המתנות האלו נהגתי לפי מצות התורה עליהם ולא אחרתי הקודם ולא הקדמתי המאוחר:

לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי. רוצה לומ' שלא שנה החק שזכרה התורה ברבוי' אלו כאו תאמר שלא הפריש מן החדש על הישן או ממון על שאינו מינו:

פסוק יד

לא אכלתי באוני ממנו. זה שב אל מעשר שני שאוכלים בשמחה כמו שקדם וזה לאות שהתורה הזהירה מלאכול אותה באנינות הוא אנינות של תורה והוא יום מיתה וקבורה או אינו תופס לילו הבאה אחריו כמו שהתבאר מאמרו בפרשת שמיני ואכלי חטאת היום וראוי שיתבאר כי אינו מדבר כי אם במקום שאין בו אשם אחר זולת אכילתו באונן כי הוא אומר שעשה במצות השם יתע' ולא יחסר לבאר אלא אלו הדברים שלא נתבארו במה שקדם:

ולא בערתי ממנו בטמא. שלא אכלתיו בטומאה ולא האכלתיו כי האכילה היא בעודו מגיד שאם אכלו בטמאה במקום הבחירה לוקה:

ולא נתתי ממנו למת. ר"ל לצרכי המת כאלו תאמר לקנות לו ארון ותכריכין למת וזה כי התורה יחדה אותו לאכילה ושתיה במקום הבחירה:

שמעתי בקול ה' אלהי. ר"ל שנהגתי בכל אלו הדברים לפי משפטי התורה כאלו אמר שבדבר הבכורים שמעתי להביאם בית השם באופן הנזכר ומזה המקום התבאר שצריך שיהיה הכל מבוער קודם זה ולפי שהביעור ממעשר שני כבר יהיה ברגל ללמדנו שבי"ט אחרון של פסח יאמר ודוי מעשר וקודם זה יהיה הכל מבוער והתועלת בה הוא שלא יאחר נתינת המתנות לכהנים וללוים ועניים ואכילת מעשר שני והנה יחוייב לו מפני זה למהר להוציאו לאכילה וישמחו בו העניים והלויים לפי שסמך ודוי מעשר לדבר הבכורים למדנו שעליו גם כן יהיה זה הודוי והוא מבואר שאם אין בידו אלא מעשר שני שהוא מתודה כי עקר הודוי בדבר מעשר שני:

פסוק טו
השקיפה ממעון קדשך מן השמי' וגו'. ר"ל עשיתי מה שמוטל עלי עשה אתה מה שמוטל עליך. וברך את עמך ונחלתיך:

פסוק טז
היום הזה יי' אלהיך מצוך לעשות את החקים וגומ'. מבואר ונגלה כי קצת המצות הנזכרות במה שעבר הם חקים וקצתם הם משפטים:
ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך. ר"ל שתשמור אותם בלב לעשות אותם בתכלית התשוקה והציור בעניניהם לפי מה שיושג מהם לאיש ואיש:

פסוק יז
את ה' האמרת היום. לפי שהאמיר הוא הסעיף העליון יחס הרוממות אל ההאמרה כאלו תאמר שמת אותו עליון עליך להיות לך לאלהים ולמנהיג ולהתנהג במצותיו שגזר עליך:

פסוק יח
וה' האמירך היום. ר"ל רומם אותך על הגוים ויחדך משאר האומות:

פרק כז

פסוק א
שמור את כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם היו'. צוה שישמרו כולם זאת המצוה בכללות שזכר בזה המקום כדי שיעשו אותה בבא עתה:

פסוק ב
והקמות לך אבנים גדולות. רוצה לומר שיהיו עם זה אבנים שלמות שיבנו מהם מזבח בהר עיבל כמו שיזכור אחר זה וצוה לשדותם בסיד כד לכתוב עליהם כל דברי התורה הזאת באר היטב כמו שאמר אחר זה והנה הרצון באמרו באר היטיב הוא שיהיה הכתב מבואר וניכר ולזה גם כן שד אנני' בשיד וכבר נתבאר בספר יהושע כי שם כתבו את משנה תורת משה כמו שנאמר בפרשת מלך וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר ולזה יעתיקו שם כל התורה כלה ויכתבוה באבנים ההם ולזה הוצרכו להיות גדולות מאד כדי שלא יהיה הכתב דקה מאד שנאמר באר היטב:

פסוק ד
והיה בעברכם את הירדן. רוצה לומר אחר עברכם את הירדן כי הר עיבל היה בעבר הירדן ימה כמו שקדם בפרשת ראה אנכי והנה צוה שם לבנות מהאבנים ההם מזבח ה' ולהעלות עליו עולות ולזבוח שם שלמים ואחר זה יכתבו עליהם את כל דברי התורה כמו שקדם והנה זה היה לתכלית שיכרתו ישראל ברית עם השם יתעלה בקבלם עליהם כל הברכות והקללות הכתובות אחר זה למקיים דברי התורה ולעובר עליהם:

פסוק י

ועשית את מצותיו ואת חקיו אשר אנכי מצוך היום. רוצה לומר שעם דברי הברית האלה נהית לעם ותשמור לעשו' תמיד מצותיו וחקיו אשר אנכי מצוך היום והם כל מצות התורה:

פסוק יב

אלה יעמדו לברך את העם על הר גריזים. הנה השבטים היותר נבחרים שם אותם על הברכה ועל הקללה שם שני בני השפחות והם גד ואשר דם וראובן גם כן לחסרונו וידמה שהיה גם כן זבולון הפחות שבבני הגבירות אחר ראובן כי כבר מצאנו בפרשת ראה אנכי כי הברכה היתה תחילה על הפרטי' ואחר כך הקללה על הפרטים ואחר כך הברכה על הכלל ואחר כן הקללה על הכלל ואמנם קצרה התורה מלזכור פה הברכה על הפרטים כי הוא בפרטים בעצמם שהיתה בהם הקללה כאלו תאמר שהיו אומרים תחת אמרו ארור משיג גבול ברוך אשר לא ישיג גבול וכן על זה הדרך:

פסוק טז

והנה סמך מבזה אביו ואמו לעובד ע"ז להעיר שעובד ע"ז מורד במי שילדהו והמציאהו וגדל אותו ושמר אות מציאותו וסמך גם כן להם משיג גבל רעהו להעיר שהעובד אלוה זולת השם יתעלה גם מהעליונים שנתן להם השם יתעלה חלק בהנהגה הנה הוא משיג גבול כי אין מגבול אלו האלוהות אבל הם מנהיגי הנהגות חלקיות לפי מה ששם הש' יתעלה עליהם ביום הבראם:

פסוק יח

ארור משגה עור בדרך. רוצה לומר להטעותו בדרך כשישאל זה וסמך אותו למשיג גבל רעהו לפי שהוא מזיק חברו מבלי ידיעתו וכן העניין במשנה עור בדרך:

פסוק יט

ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה. רוצה לומר אפילו עשירים הזהיר בזה כי מפני שפלותם יקל לדיין להטות משפטם והנה סמך אלו כלם לעושה ע"ז להורות אע"פ שלא יעבדה יהיה ארור כי הוא משגה העורים הרואים הפסל ההוא שם ויחשבוהו לאלוה עם שהעובד ע"ז אין לו דרך יביאהו להתנהג במדות החשובות וזה כי העובד השם יתעלה יתכוין בדרכיו ובמה שיש מהם מהפלגת היושר והחנינה ויביאהו זה להדמות בדרכי השם יתעלה וללכת בדרכיו ואולם עובד ע"ז לא יעד בה דבר ילמד ממנה להתנהג במדות המשובחות אבל הענין הוא בהפך ולזה גם כן סמך לזה דבר חטאת משפט גר יתום ואלמנה:

פסוק כ

ואחר שזכר הנלוה לדבר ע"ז שב להזכיר דבר העריות ושפיכות דמים וזכר תחלה ערות האב כי יש בה מהזרות והעזות יותר ולזה סמך אליה דבר ערות הבהמה והנה אחר ערות האב תהיה היותר זרה ערות אחותו ואחריה תהיה היותר זרה ערות אם אשתו כי יש בה מהעזות יותר ממה שיש מהעזות בגלוי ערות בת אשתו וזה מבואר מאד ואחר שהשלים זה זכר הרציחה שירצח האדם בידיו וזכר אחריה חטאת המשפט במיתת בית דין בעבור שוחד ולמדנו בזה כי העובד עבודה זרה היא היותר קשה שבכל העברות ואחריה גלוי עריות כי היא עם רוב גנותה תמשיך האדם מאד לזה הפועל המגונה מצד ההנאה שישיג בה והנה סמך גם כן גלי עריות לע"ז כי כבר תמצא רוב נימוסי ע"ז מתיישרי' לדבר גלוי הערוה וזה נמצא בעניין עבודת פעור כי פעירתם עצמם לפעור אנשים ונשים מביאים ארותם לידי תאוה ומתך כך ישתתפו בזמה וזה מבואר שהיו עובדיה רבי המספר במעט המקום להם והנה גילוי הערוה יתישר מאד להביא לשפיכות דמים כאשר יראה מזה בעניין גילוי ערות אשת איש וזולתה מהעריות כי אם ימצא ימצאנו בעל האשה או קרובה לנואף עם היותו מקנא בו ימהר יחישה מעשהו להמית ולא יחמול עליו ולא יוכל לסבול עליו להתנקם ממנו ע"י ב"ד וזה ממה שאינו צריך אל הבאור והנה אחר זה כלל קיום כל דברי התורה בקללה אחת:

פרק כח

פסוק א

והיה אם שמוע תשמע בקול השם אלהיך. אלו הם הברכות בכלל למקיים את כל דברי התורה הזאת:

ונתנך השם אלהיך עליון על כל גויי הארץ. ידוע שה לא יתכן להיות מתמיד על זה האופן אם לא מצד ההשגחה הפרטית וכן מה שזכר מהמשך הברכה בכל הדברים בעיר ובשדה לא יתכן שישלם מפני ההשגחה הכוללת אפילו בעת פרטי אבל תהיה הברכה בקצת זולת קצת כל שכן שלא ימשך ממנו זה בכל הדברים שמיד והיותר נפלא הוא המצא הברכה בסלי פירות ובעסת המשארת ובפירות האוצר וכן מה שזכר מנצוח האויבים תמיד:

פסוק ח

וברכך בארץ אשר השם אלהיך נותן לך. ר"ל שאלו הברכות ימשכו לך באופן יותר שלם בארץ הנבחרת מצד היותה מוכנת אל שידבק בה השפע האלהי ומצד היותה מוכנת לברכה בעצמה כמו שקדם מענינה:

פסוק ט
ישימך השם לעם קדוש. ר"ל שישגיח בך השגחת נוספת מצד קדושתך עם שכבר תהיה מיוחד לו בשמרך מצות השם יתעלה ולכתך בדרכיו:

פסוק י
וראו כל עמי הארץ כי שם יי' נקרא עליך. רוצה לומר שהם יראו שאין שם עם זולתך יהיה שם השם נקרא עליו להשגיח בו ביחוד:

פסוק יא
והותירך ה' לטובה וגו'. שלא תאמר הברכה תהיה בדברים האלו בהמצאתם אבל אחר זה ימותו ויפסדו לזה אמר שהשם ישגיח בהשארותם וזכר שהשם יתע' ישגיח בהם בנתינת המטר בעתו ולשלח ברכה בכל מעשה ידיהם:

פסוק יב
והלויה גוים רבים ואתה לא תלוה. אמר זה להורות על עשרם ושלא יסרו ויהיו לראש לשאר הגוים ולא לזנב ולמעלה לא למטה כי ישמע אל מצות ה' ללמד אותם ולהתנהג בהם על פי התורה:

פסוק יד
לא תסור מכל הדברים. ביאר כי הנטייה הקטנה ממצות התורה תביא בסוף לעבוד עבודה זרה:

פסוק טו
והיה אם לא תשמע בקול ה' אלהיך. מגיד שאם לא קיימו כל מצות התורה סופם ליפול באלו הקללות שזכר כי בזה יבא להחיש בשם יתע' ולעבוד ע"ז כמו שקדם או ירמוז בזה אל ע"ז כי היא שקולה כנגד כל המצות וכזה אמור על עבודה זרה בפרשת בהעלותך. וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה. ויורה על אמתת זה מה שאמר אחר זה מפני רוע מעלליך אשר עזבתני וביאר שכמו שהברכ' היתה על צד ההשגחה הפרטית כן תהיה הקללה על צד ההשגחה הפרטית ליסרם והוא מבואר מהקללות האלה וכבר נתבאר זה ביאור שלם במה שנזכר בפרשת אם בחקותי ובכלל:
הנה הקללה הנמשכת בכל הדברי' בעיר ובשדה לא יתכן שתהי' מצד ההשגחה הכוללת וכן היות הרע וחסרון וההשחתה נמשך מכל הפעולות שימשך האדם תמיד לא יתכן שתהיה מצד ההשגחה הכוללת וכן לא יהיה הדבר מתמיד אם לא מזה הצד כי מצד ההשגחה הכוללת תקרא המגפה בזה האופן על המעט ועל דרך חזרות:

פסוק כב
בשחפת. אחשוב שהוא קדחת יום שאינה בגדר הקדחת ואחריה זכר הקדחת שאינה חדה ואחריה זכר הדלקת שהיא קדחת חדה ואחרי' חרחור שהיא קדחת חדה שזופת:

בשדפון. הוא חולי שנתך בו הגוף וירקון הוא חלי מתחדש מרוע מזג הכבד ישוב אדם בו נוטה לצבע הירוקת הנה אלו הם מינים מן החלאים הקשים אמר שיביאם השם יתעלה עליהם ליסרם.

פסוק כג
וזכר גם כן שימנע מהם המטר בדרך שלא יתנו הצמחים פרים.

פסוק כד
וזכר עוד על צד הקללה יהיה מה שירד בארצם מהמטר הויה התהוה מהאיד הקיטורי הוא עשן עב והוא כמו אבק ועפר ניבי"ה בלעז והיא רבת ההפסד לבעל חי ולצמחים.

פסוק כה
עוד זכר שהקללות האלה יהיה שינצחוך אויביך תמיד באופן שתצא אליהם בדרך אחד ומרוב פחדך מהם תנוס לפניהם בשעה דרכים כי ממקומות רבים ירדפוך להכות אותך:
והיית לזעוה לכל ממלכות הארץ. הנה תירא וינוס לבבך מרוב הפחד בעבור כל ממלכות הארץ עם שגם מהמלכות השפלה תירא וזה דבר לא יתכן שיקרה מצד ההשגחה' הכוללת:

פסוק כו
והיתה נבלתך למאכל. מגיד שמרב הפחד ימותו רבים ולאיקברו ותעזב נבלתם למאכל לכל עוף השמים ולבהמת הארץ. ואף על פי שאינו איש שיקום עליהם ויחריד אותם:

פסוק כז
בשחין מצרים. הוא היה פורח אבעבועות:
בטחורים. הוא הויתו מתחדשות בשת אצל פי הטבעת מחו או מבפנים והוא חלי קשה רפואה:
ובגרב ובכרס. רוצה לומר בחכוך ובגרב יבש והם גם כן קשה הרפואה ולזה אמר לא תוכל להרפא:

פסוק כח
שגעון. הוא חלי יחסר בו דעת האדם:
ועורון. הוא סנורי' בעין הלב:
תמהון לבב. הוא שיתמה על כל הדברים ולא יברור אי זה ראוי להיות ואי זה בלתי ראוי להיות ולזה לא יכונו מחשבותיו ויהיה כל אחד ממשש בדבר שהוא ברור בצהרים כמו שימשש העור באפילה ולזה לא יצליחו דרכיהם:

פסוק כט
והיית אך עשוק וגזול כל הימים ואין מושיע. ביאר שלרוב שפלותו יעשיקוהו ויגזלוהו אויביו ואין מושיע אותו מהם ויהיה מהפלגת העשק עד שכאשר יארס אשה יקחנה תחלה האויב למשגל ויגזלנה ממנו וכאשר יטע כרם לא יזכה לאכל מפריו ואחר שזכר

שיגזלו ממנו אשה וביתו וכרמו וצאנו ושורו וחמורו וזכר אחר זה שכבר יגזלו ממנו פרי בטנו ופרי אדמתו וכל יגיעו והנה היו הרבה מאלו הקללות בימי השופטים ובימי מלכי ישראל לפי מה שנזכר שם:

פסוק לד

והיית משוגע ממראה עיניך וגו'. רוצה לומר שמרוב העשק אשר תראה שיעשקוך יאבד שכלך:

פסוק לה

בשחין רע על הברכים ועל השוקיים. הוא השחין המתחדש מלבנה מלוחה ותקשה מאד רפואתו ואמר אחר זה מכף רגליך ועד קדקדך כאלו יאמר שבהתחלה לא יבא אלא בקצות הגוף כי לחולשם ידחם הטבע שם ואחר יתפשטו בכל גוף אותם השחינים הרעים מכף רגל ועד ראש:

פסוק לו

יוליך השם אותך ואת מלכך אשר תקים עליך. זה היה בחרבן בית ראשון כשהוגלה יכוניה ואחריו צדקיה ע"י נבוכדנצר לך בבל:

ועבדת שם אלהים אחרים. והנה הוכרחו שם לעבוד ע"ז כמו שנתבאר בספר דניאל עד שכלם השתחוו לצלם שעשה נבוכדנצר זולי חנניה מישאל ועזריה או יהיה הרצון באמרו ועבדת שם אלהים ועבדת שם עובדי אלהי' אחרי' הפך מה שכוונה התורה שכלם יהיו לך למס ועבדוך:

פסוק לז

והיית לשמה ולמשל ולשנינה. ר"ל שכל הגוים ישמו ויתמהו על הפלגת רוע ענייניך ותהיה למשל ולמלה כפיהם כאלו לא ידברו כי אם בך ימשילו דבר כל רע בדבריהם אליך כמו שיאמרו כמו שקרה לפלוני יקרה לי אם אעשה כך או יהיה הרצון באמרו לשמה ענין שממה והשמד:

פסוק לח

זרע רב תוציא השדה. זה נתקיים בימי יואל בן פתואל:

פסוק מ

זתים יהיו לך בכל גבולך. ר"ל האילנות אך לא יבשלו פרי' אבל ישל מהם והנה זאת הקללה יותר קשה מהעושק וגזל כי בו אולי תלקח עצה כמו שמצאנו שעשו ישראל מפני מדין דברי' הרבה לשמירה שלא יעשקום אך בזה לא תתכן עיצה:

פסוק מא

בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך. אמר זה כי מרוב הרעב וחסרון יצטרכו לשוטט אנה ואנה לבקש טרפם וימצאום האויבים וישבו אותם:

פסוק מב
הצלצל. הוא ממיני התולעת אוכלי עלי הצמחים ומשחית פרים:

פסוק מג
הגר אשר בקרבך. הוא גר תושב ואחשוב שאילו הקללות היו בזמן בית שני שהכותיים היו לפעמים מתגברים על ישראל ומשפילים אותם:

פסוק מח
ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא וגו'. ידמה שזה היה במשל מלכות יון על ישראל בבית שני:
ונתן עול ברזל על צוארך. וכבר ידוע שהמלכות העמיס כמה עולים כבדים על ישראל עד שמנעום מלקיים מצות התורה:

פסוק מט
ישא ה' עליך גוי מרחוק. אלו הם הרומיים ואספסיינוס וטיטוס שהחריבו ארצנו ובאו מרחוק מאד והם היו מלשון אחר ולא נשאו פנים לזקן ונער לא חוננו. וכלו פרי בהמתם ופרי אדמתם ולא השאירו להם שום מזון עד שכבר היו מתים ברעב רבים וזה נתקיים גם כן כשבא מלך אשור על עשרת השבטים וכשבא על ערי יהודה הבצורות וכבשם בידוע שהם כמו במצור על ערי ישראל ר"ל מלכות רומי עד שכאשר היו במצור נתחזק הרעב עד שכאלו בשר בניהם כמו שנזכר בספר יוסף בן גוריון וכאשר הפליג בספור אלו הרעות אמר שזה הרע הנפלא יגיע לישראל אם לא ישמור לעשות את כל דברי התורה הזאת להעיד שא ישמרו דרכי התורה לא היו נופלים במה שנפלו בו מהרע:

פסוק נט
מכות גדולות ונאמנות. ר"ל מכות גדולות ומתמידות וקיימות:

פסוק ס
והשיב ה' בך את כל מדוה מצרים אשר יגורת מפניהם. רוצה לומר שיהיה מדרך השם יתעלה לעשות כמו אלו הרעות אך לא טובות כמו שביארנו במה שקד ולזה אמר כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כמו שביארנו שם. אמנם עתה כשנטית מדרכי השם יתעלה בזה יביא עליך אותם המכות וגם חלאים ומכות אחרות אינם כתובים בספר התורה הזאת:

פסוק סא
יעלם ה' עלך עד השמדך. שלא ישארו ממך כי אם מתי מעט והנה כמו שהיה ערב לשם יתעלה להטיב אתכם כאשר שמרתם מצותיו כן יערב לו להשמיד אתכם ולהגלות אתכם עד שתהיו גולים מעל האדמה ההיא ונפוצים בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ

וזה היה מקצתינו אחר גלות שומרון ומקצתינו אחר חורבן בית שני ועוד היום אנחנו נפוצי' בכל הגוים השי מחר לקבצנו מכל הארצות אשר הדיחנו שמה:

פסוק סד

ועבדתם שם אלהים. ר"ל עובדי אלהים אחרים ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה לך מנוחה מרוב הרדיפות אשר ירדפוך והמעמס הכבד אשר יעמיסו עליך:

פסוק סה

ונתן ה' לך שם לב רגז. שתירא מאד ויירא לבבך מרוב הצרות הבאות עליך ויחשכו עיניך בעבורם ותכאב נפשך תמיד:

פסוק סו

והיו חייך תלואים לך מנגד. רוצה לומר שתעמוד בסכנה עצומה עד שלא תאמין בחייך:

פסוק סז

בבקר תאמר מי יתן ערב. כל כך תהיינה הצרות הולכות וחזק עד שבבקר תתאוה הערב שעבר כי יותר מעט היה לך מהרע בו וכן ההקש מהערב אל הבקר שעבר מצד הפחד שתפחד ומצד מה שתראה שיגיע לה מהרע. והנה יגיע ענין פזורכם בארצותם עד שכבר ישיבך השם יתעלה מצרים באניות להגלותך שם ושם תתחזקנה הצרו' לכם עד שתמכרו שם לעבדים ולשפחות ואין קונה וכבר יעד בפרשת אתם נצבים שאחר שיבאו על ישראל הקללות ויהיו נפוצים בגוים ישובו אל ה' ושב וקבצם מכל הארצות אשר הדיחם שמה:

פסוק סט

אלה דברי הברית אשר כרת ה' את משה. רוצה לומר שאלו הדברים מהברכות והקללות הנזכרים פה צוה ה' את משה בהר חורב שיכרות זה הברית אל ישראל בארץ מואב מלבד הברית הנזכר בפרשת אם בחקותי אשר כרת השם יתעלה אתם בחורב. וזה כי כל אלו הדברים אמר הש' יתע' למשה בהר חורב כמו שביארנו בפרשת ואתחנן באמרו אלו העדות והחקים והמשפטים אשר דבר משה אל כל ישראל בצאתם ממצרים:

פרק כט

פסוק א

ויקרא משה אל כל ישראל. אמר שעם ראותם אלו הנפלאו' העצומות הנה לא האמנתם ביי' אמונה שלמה כי תמיד הייתם ממרים את יי' כמו שקדם ואמר ולא נתן יי' לכם לב לדעת להודות כי עם רוב מה שהביא אתכם אליו באלו הנפלאות העצומות שהראה אתכם לא נשלם לו מצד רוע תכונתכם שיהיה לכם לב לדעת ולהשיג עוצם גבורת השם יתעלה באופן שתיראו ממנו ולזה הוצרכתם לעכב במדבר מ' שנה שכלכלתי אתכם במזון ולבוש בזולת לחם ויין גם לא הוצרכתם ללבוש ונעלים בכל זה הזמן כי על צד

המופת עשיתי הענין באופן שלא בלו שמלותיכם ולא נעלכם כדי שתכירו אותי ותדעו כי אני ה' מנהיג אתכם ומשגיח בכם:

פסוק ח

ושמרתם את דברי הברית הזאת. רוצה לומר שתשמרו בלב דברי התורה אשר עליהם נכרת הברית ותעשו אותם:

למען תדעון את כל אשר תעשון. כי מי שלא למד הדבר לא יתישר לעשות אותו עם שזה יהיה סבה שתעמדו על כונת התורה ויגיע להם בעבורה התכלית המכוון בה הנה זה ביאור מה שיצטרך אל ביאור זאת הפרשה.

פסוק ט

ראשיכם שבטיכם. רוצה לומר ראשיכם ראשי שבטיכם:

זקניכם. הם השופטים וקראם זקנים מצד חכמתם ולזה אמר זקני העיר ההיא כמו שקדם על השופטים. והנה זכרם לפי מדרגתם וזה שכבר זכר תחלה ראשי השבטי ואחר כך השופטים ואחר כך השוטרים. ואחר כך זכר כל איש ישראל ואחר כך זכר הטף כי הם כשיגדלו יגיעו לגדר המצות ואחר כך זכר הנשים ואחר כך זכר הגרים אשר בקרב המחנה והם הגרים והתושבים אמר מחוטב עציך על שואב מימיך והם שכיריהם שהיו עושים מלאכתם והנה אמר זה כי כלם היו שם לשמוע דבריו כי דבריו היו לכל ישר כמו שנזכר בראש זה הספר האחרון:

פסוק יא

לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו וגו'. הנה היה דרך כורתי הברית שיכרתו דבר לחציין ויעברו אחר כך בין הבתרים כמו שראינו בברית בין הבתרים ולזאת הסבה התחכמה התורה בכריתת הברית שתהיה הברכה כנגד הר גריזים והקללה כנגד הר עיבל והיתה התורה כתובה שם בהר עיבל באבני המזבח והקריבו שם קרבנות להעיר שבעבדם השם יתעלה ובשמרם דרכי התורה ימלטו מהקללות ההם והנה היו עוברים ישראל אחר זה עם כל הנטפלין להם בין שני ההרים ההם כדי שיעברו בין ברית השם יתעלה לישראל ובין אלתו להורות שהם כרתו ברית עם השם יתעלה לקיים תורתו בזה האופן שאם יקיימום יחולו עליהם הברכות שיעד השם יתע' ואם לא יקימום יחולו עליהם הקללות אשר קבלום עליהם ויעדם להם השם יתעלה גם כן ואמר כי בזה הברית שהש' יתעלה כורת לישראל היום יקים לו לעם מיוחד מבין שאר העמים לא יובדל עם לעבודתו זולתו והוא יהיה לו לאלהי' לבדו ולמנהיגו למשגיח וכאלו אמר שאם לא יהיה לו לעם בשיתיחד לעבודתו גם השם יתעלה לא יהיה לו לאלהים כי זה תלוי בזה:

פסוק יג

ולא אתכם לבדכם אנכי כורת. אמ' זה בעבור הדורות הבאים ובעבור הגרי' שיתגיירו משאר האומות כי הם כלם נכנסים בזה הברית והנה האבות כרתו הברית הזה עליהם ועל זרעם והנכרי המתגייר יקבלהו עליו בעת היותו מתגייר:

פסוק טו

כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים. רוצה לומר הנה אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עברנו בקרב הגוים אשר עברתם והם סיחון ועוג וחמשת מלכי מדין והכנעני מלך ערד וראיתם את שקוציה' ואת גלוליהם שעשו הם לאלהים מעץ ואבן אשר אין רוח בקרבם וכסף וזהב אשר שמו עם הצלמים ההם לנוי לפתות האנשים אליהם מצד הקשוט והיופי אשר בהם:

פסוק יז

פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט. לפי שזה הדבר מגונה התחיל בפחות ואמר והוא היחיד או היחידה ואחר זה זכר המשפחה שהיא כוללת אנשים רבים ואחר זה זכר השבט שהוא כולל משפחות רבות ואמר פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פונה היום מעם הש' יתעלה ללכת אחרי אלהי הגוים שזכרנו שעברנו בהם שמא יש בכם שרש פורה ממנו דבר מר מאד כמו ראש ולענה.

פסוק יח

והיה בשמעו את דברי הקללות האלה אשר עליהם וכרת הברית מהש"י את בני ישראל יחשוב בלבו הנה אני יהיה נקי מהקללות האלה ויהיה לי שלום ואתברך באשר אמשך למה שתביאני אליו בחירתי ושלא אשתדל לעיין בדברי התורה אי זה דבר ראוי לי לעשות ואי זה דבר ראוי שאמנע ממנו כדי שתהיה נוספת הרוה עם הצמאה והנה קרא התורה צמאה כי בעלי התאו הישארו צמאי' מאד ממה וקרא בזה ההולך בדרכי לבו כי בו תרוה נפשו ממה שהוא מתאוה אליו ולא תצמא או ירצה מאמרו שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך שיוסיף על דברי התורה במחשבתו ההולך בדרי לבו ויאמר בברכות שאם ילך בדרכי לבו יהיה ברוך כשלא יכון לעבור על דברי התורה:

פסוק יט

כי אז יעשן אף יי' וקנאתו באיש ההוא. אמר זה כי בזה התנאי שחשב בלבו לא ימלט משיגיעו לו אלו הקללות ואם היה חוטא בזה האופן יחיד או יחידים ימחה הש"י את שמם מתחת השמי' ולא ישאר להם שום זכר ואם היה חוטא בזה האופן שבט או שבטים הנה יבדילו הש"י לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הכתוב בספר התורה הזה ולהורות על הפלגת תחלואי השבט ההיא ומכותיה ובא הקללה בארצם וגלותם מעל

אדמתם אמר שהדור אחרון שיהיה מהם וגם הנכרי שיבא מארץ רחוקה בראותם את מכות הארץ ההיא ותחלואיה יצדיקו הדין ויאמרו שכל זה הרע בא עליהם על עברם בברית הש"י ובאלתו ועבדו אלהים אחרים אשר לא ידעום אבותיהם ולא חלק להם הש"י שררה והנהג' על ישר' ואם חלק הש"י אותם לכל העמים שהם תחת ממשלתם ר"ל השמים והירח והכוכבים וצבא השמים ועל זה נתשם הש"י מעל אדמתם והשליכם אל ארץ אחרת כמו שהם היום הזה חוץ לארצם בארץ אחרת וזה ממה שיורה שהאיש שיסכים הש' יתעלה לכלותו לא השבט או השבטים ונדמה שזה כלו הוא על ירבעם ועשרת השבטים. והנה ירבעם היה האיש אשר היתה עצתו כך לפרוק מעליו עול תורה ולזה עשה לו שני עגלי זהב והנה בא ענשו שנמחה שמו מתחת השמים עד שלא נשאר לירבעם משתין בקיר וכן היה בשאר מלכי ישראל שאחזו דרכו ואמנם עשרת השבטים הגלה אותם ממלך אשור מעל אדמתם וקודם זה נהרגו מהם רבים מאד ומתו ברעב עד שלא נשארו מהם כי אם מתי מעט וגלה אותם מלך אשור לחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי:

פסוק כח

הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו וגו'. אמר זה כי אולי יחשוב חושב כי האדם יחטא אם לא יושגו לו כונות התורה ואם היה שהישירה אליו מקניין השלמות האנושי ואם היה כן היה בלתי אפשר שיהיה אדם צדיק בארץ שלא יחטא כי לא יוכל לעמוד על כונות התורה בשלמות ואם היה זה כן איך יתכן שיצוה השם יתעלה לשמור כל מצותיו ואם לא ישמרו כלם יגיע להם אלו העונשים הנפלאים והנה להסיר זה הספק אמרה תורה כי הנסתרות שבמצות התורה והם הפעולות אשר תכוין אליהם בהם מפני היותם על מה שהם עליו הם דברים לא יושגו על תכליתם כי אם לשם יתעלה לבדו ולזה לא ייוחס חטא לבלתי עומד על כונותיה ואולם הנגלות ממותיה והם הפעולות והדברים שצותה התורה לעשות או להמנע מהם הם חוב' לנו ולבנינו תמיד לדורותינו לעשו' כפי מה שגזרה התורה מהם. ומזה יתבאר שאין ראוי לאדם שיאמר הנה מפני שכונת התורה במצות כך להישיר אל דבר כך או להרחיק מדבר כך הנה אני שאני מתיישר באופן שלם אל הכונה ההיא אין חשש אם אעבור על זאת המצוה ולזה אמר הנסתרות להשם אלהינו להורות כי אין יכולת באדם לעמוד על כונות התורה בשלמות הלא הראה כי גם במצות שביארה התורה תועלותם חטא שלמה המלך בחשבו שהוא ישמר ממה שכונה התורה במצוה ההיא להרחיקו כי הוא הרבה לו נשים לחושבו שלא יטו לבבו רוב חכמתו וגודל מעלתו ונכשל בזה ובכלל הנה גם כן מה שזכרה התורה תועלת מצוה הוא אפשר שיהיה בה אצל הש' יתעלה תועלת אחר הלא תראה כי התורה זכרה במקום

אחד במצות שבת תועלת אחת והוא שזכר לחדוש הש' יתעלה העלם ובמקום אחר זכרה בו תועלת אחר והוא שהוא זכר יציאת מצרים ולזה הוא מבואר שאין ראיה ממה שנזכר מהתועלת במצוה שלא יהיה שם תועלת אחר זולתו אצל השם יתעלה כ"ש במה שנזכר בתורה התועלת אבל עמדנו עליו על דרך החקירה והעיון והבן זה השרש כי הוא מגדולי השרשים התוריים לשמור חכמת התורה שלא יבאו שועלים ויפרצוה:

פרק ל

פסוק א

והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה. הגיד בזה שאחר שיבאו כל אלה הדברים הברכה תחלה ואחר כך הקללה כי כן היתה שהברכה היתה בימי יהושע ובימי הזקנים האריכו ימים אחריו שלא נפל דבר מכל הטוב כמו שנזכר בספר יהושע וכן היתה להם הברכה בימי קצת השופטים ובימי שמואל ושאול ודוד ושלמה שבימי קצת שאר מלכי' אחרים ובית שני בימי החשמונים הנה כל אלו הקללות הדברים מהקללות שזכרנו ותשוב אחר זה אל לבבך בכל המקומות שאתה גולה בהם לשוב עד יי' אלהיך ולשמוע בקולו בכל המצוה אשר אנכי מצוך היום בכל לבבך ובכל נפשך שכל תוקתך וציוריך יהיו לעבוד הש' יתע' ותישיר לזה גם כן בניך כדי לחנכם בעבוד' השם יתעלה לידה ומבטן הנה ישיב את שבותך וירחם אותך. וזה ידמה שיהיה בבנין בית שני ולזה אמר אחר זה ושב וקבצך מכל העמים. רוצה לומר שישוב שנית לקבצך מכל העמים וזה הוא אחר חרבן בית שני כי בבית שני נתקבצו בזה האופן וגם אמר הנביא יוסיף השם שנית ידו לקנות את שאר עמו והפליג בזה ואמר שגם אם יהיה הנדח לגלות בגוים בקצה הישוב משם יקבצהו השם יתעלה ויקחהו משם ויביאהו אל הארץ אשר ירשו אבותינו וזה הוא אמרו אחד מעיר ושנים ממשפחה רוצה לומר כי אע"פ שלא יהיה כי אם אחד בעיר משם יקחהו השם יתעלה וישמרהו שלא ימיתוהו הגוים אשר הוא בקרבם:

פסוק ה

והטיבך והרבך מאבותיך. רוצה לומר שאחר ייטיב להם השם יתעלה וירבה אותם רבוי נוסף על רבוי אבותיהם:

פסוק ו

ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך. זה יורה שהשם יתעלה יעזרם אז וימול את ערלת לבבם שתכסה ממנו השגת השם יתעלה וזה יהיה מצד המופתים הנפלאים שיראה אותם אז כאמרו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות וכבר רמזו הנביאים במקומו' אל המופתים שיחודשו בעת ההיא ומכללם הוא תחיית המתים ואז יהפוך הש' יתע' אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יי' ולעבדו שכם אחד והנה בזה יתיישרו כלם

לאהבה את השם יתע' בכל לבבם ובכל נפשם למען חייהם רוצה לומר למען החיים האמתיים ישיגום באהבתם אותו בכל תשוקותיהם ובכל ציוריהם ואז יתן הש' יתע' את כל הקללות האלה על האויבים ועל השונאים שרדפו ישראל בגלות ובכלל הנה אתה כשתשוב אל השם יתעלה ושמעת בקולו לעשות כל מצותיו מבלי גרעון אז תבא הברכה לך בבני' ובקניני' כאשר באה לאבותיך והנה ביאר בכל זה תכלית הביאור כי כשיתקיימו המצות שהוא נותן היום והם הכתובות בספר התורה הזאת יהיה להם כן וזאת ראיה זאתה התורה לא תומר ולא תשתנה לעולם וזו פנה גדולה מפנות התורה:

פסוק יא

כי המצוה אשר אנכי מצוך היום. אמר שהמצוה הזאת אינה בשמים שיצטרכו לביאור בה על יד הנביא כי מה שראוי להיות בה נכלל מזאת התורה ואינו גם כן מאופן מהעומק שיצטרכו לשופט:

פסוק יג

מעבר הים. להבין דבריה כי המצוה מעניינה והיא עשית המצוה הוא דבר קל מאד להגיד אותו בפה ולצייר אותו בלבבו וזה כי לא צותה התור' להעמיק העיון בה עד שיעמדו על כונותיה לפי מה שאפשר אך בטחה כי זה יתכן שישלם עם מה שהישירה אליו בזה הענין הבדל הכהנים והלוים לעבודת השם יתעלה כמו שביארנו במה שקדם:

פסוק טו

ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע. הנה החיים הם חיים הנפש כי הם החיי' האמתיים והטוב הם ההצלחות הגופייות כי הם גם כן ימשכו מקיום התורה כמו שקדם אבל התכלית העצמי לזה הוא החיים ואלו הטובות ג"כ הנמשכות מקיום מצות התורה הם מישירות אל השגת החיים ההם כי מי שהוא חסר להם ושלמה לא יתכן לו התבודדות בעיון באופן שלם והם המות והרע הם הפך שני אלו והם ימשכו מעזיבת התורה כי הוא יביא לעבוד עבודה זרה כמו שזכר:

פסוק יט

העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ. נתן אותם לעדים כי הם קיימים להעיד שתמיד יתקיימו אלו הדברים עם שהם כמו עוזרים להמשיך זה כאלו יאמר שהשמים והארץ כלם יעזרו להגיע כל אלו הדברים מהברכות והקללות על דרך הכוכבים ממסילות' נלחמו עם סיסרא:

החיים והמות נתתי לפניך. הזכיר לזכור תחילה החיים והמות האמתיים כי הם הגמול והעונש אנושיים ואחר זכר הברכה והקללה שהם הטוב והרע להיותם בלתי מכוונים בעצמות ואע"פ שכבר ימשכו מקיים מצוו' התור' והנטייה מהם. ולזה אמר ובחרת

בחיים ולא אמר ובחרת בברכה כי אין ראוי לעבוד השם יתעלה כדי שיגיעו אלו הטובות הגופיות אך יעבדהו כדי שישיג החיים הערבים ההם כמו שאמר דוד תודיעיני אורח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח ולזה אמר דוד במצוותיו חפץ מאד ולא בשכר מצותיו הנמשך באלו הטובות והקנינים הגופיים:

פסוק כ

לאהבה את יי' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו כי היא חייך. אמ' כי זה הוא בעצמותו חיי האד' והוא מבואר במה שאין ספק בו כי השגת השי"ת אשר בה תשלם אהבת האדם אותו לשמוע בקולו ובה ישלם לו הדבקות בו הוא החיים הנצחיים אשר לא יבלו ואמר אחר זה ואורך ימים לשבת על האדמה כי זה הטוב ימשך ממנה גם כן עם שהו' מישיר אל שיושגו החיים ההם באופן יותר שלם מפני היות הארץ מוכנת אל שידבק בה לאדם השפע האלהי כמו שזכרנו פעמים רבות:

פרק לא

פסוק א

ויילך משה וידבר את כל הדברים האלה. רוצה לומר הדברים הנזכרים עתה בסמוך עד אמרו לא ירפך ולא יעזבך:

פסוק ה

ועשיתם להם ככל המצות אשר צויתי אתכם. ר"ל מה שצוה בסוף פרשת שפטים לקרא להם לשלום תחלה באופן הנזכר שם ואם לא יסכימו להשלי' ויכונו להלחם כנגד ישר' יחרימום באופן הנזכר שם ויתנהגו בדבר לפי המצוה הנזכרת שם אך אם לא ישלימו וגם לא ירצו להלח' עם ישר' אך ירצו לברוח לא נצטוו להרגם. וזה מבואר ממה שנזכר שם ולזה גם כן חוייב במצור שיניחו להם מקום יוכלו לברוח ממנו כמו שזכרנו בפרשת שופטים:

פסוק ז

ויקרא מהשה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל. אמר זה לעיני כל ישראל כדי שיבטחו בו יותר ויכנסו לעשות מצותו:

פסוק ט

ויכתוב משה את התור' הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי. ידמה שזאת התורה שזר שכתבה משה ונתנה אל הכהנים ואל זקני ישראל היא זולת אשר כתבה לפי מה שנזכר אחר זה שנתנה ללוי' לתת אותה מצד ארון ברית יי' כי זאת היו קוראים בה הכהנים והזקנים והאחרת היה מונחת אצל ארון ברית יי' וידמ' שכתב משה מהם יותר מאחד כי לא יתכן בספר אחד שיספיק לכהנים ולכל זקני ישראל ולזה הסכימו רז"ל שכתב ספר

אחד לכל שבט ושבט או יהיה הרצון באמרו כל זקני ישר' השבעים זקני' שהיו סנהדרי גדולה כי היו עומדים אצל הכהנים כמו שקדם:

פסוק י

ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות. צוה לקרא את התורה הזאת באזני העם האנשים והנשים והטף וגרי הצדק אשר עמהם כדי שיתחנכו כלם לעבודת הש"י ולא תשכח התורה מישראל ואמר כל הימים אשר אתם חיים על האדמה להורות על נצחיות התורה:

פסוק יד

ויאמר יי' אל משה הן קרבו ימיך למות. צוה לקר' יהושע בזאת הנבואה לצותו שיחזק ויאמץ להתנהג במצות התורה כי הוא יביא בני ישראל אל הארץ ולזה אמר לו ואנכי אהיה עמך להעזר שאלו הדברים הגיעו למשה אז בנבואה ובשליחו' הש"י אמרם אמנם הוצרך לזה לפי ששאר הדברים שזכר פה אמרם הש"י בהר חורב ולזה היה אפשר שיכנס בזה הענין ספק ליהושע שמא אינו במדרגה שיהיה ראוי שתשלם על ידו ירושת הארץ לישראל כי אולי לא השלים נפשו למה שהיה אפשר לו או נתחדש אחד משאר הדברים המונעים ממנו זה ולזה הוצרך שיאמר לו זה הש"י עתה להורות שהוא עתה ראוי לזה:

פסוק טז

אחרי אלהי נכר הארץ. ר"ל אחרי אלהי נכר עם הארץ:

פסוק יז

והסתרתי פני מהם והיה לאכול. ר"ל שאסלק השגחתי מהם ויהיה מוכן לכליון ומצאוהו מפני זה רעות רבות וצרות שלא היו דבקו' בו בהיות השגחתי בהם והנה זה הייעוד הוא היותר קשה מכל הייעודים הקודמים כי שאר הייעודים הרעים הם ע"ד ההשגחה לתוכחת ואולם זה הוא ע"ד העזיבה וסור ההשגחה הפרטית בכללות ואמר שאף על פי שישוב ישראל ויכירו כי מפני סור השגחת הש"י מהם קרה להם זה וישובו אל יי' הנה יסתיר הש"י פניו מהם בעבור הרע שעשו לעבוד ע"ז וזה דבר ידמה שהיה תכף מות יהושע והזקנים שהאריכו ימים אחריו שעבדו ישר' ע"ז ונתנם ביד שוטיה' ותמצ' בקצתם שכאשר צעקו אל יי' קצרה רצונו משמוע צעקת' בעבור עמל ישראל שפנו אליו והוא מה שהלכו אחרי אלהים אחרים שעניינם הוא עמל ואון:

פסוק יט

ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם. כבר נתבאר אחר זה שהשירה היא דבר התורה בכללם עד תומם שנ' ויכתוב משה את השירה ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תומם וזה מעיר שהשירה הזאת

רצה בו כל דברי התורה בכללם וגם השירה עמהם והנה ירה שזה הוא ענין התורה בכללה שנא' לקוח את ספר התורה הזאת ושמתם אותו מצד ארון ברית יי' וכן תמצא אחר זה שאמר הקהילו אלי את ראשי שבטיכם ושטריכם ואדברה באזניהם את כל הדברים האלה וזה דבר אינו שיאמר על דברי השירה לבדם והנה אמר ג"כ וידבר משה באזני כל קהל ישראל את כל דברי השירה הזאת עד תומם ואמר בסוף ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל ויאמ' אליהם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצוום את בניכם לשמור ולעשות את כל דברי התורה הזאת וזה כולו ממה שיורה בלי ספק שהכונה במה שאמר כתבו לכם את השירה הזאת היא כוללת כל דברי התורה והשירה עמהם עם שהוא מן השקר שתדקדק התורה בלמוד השירה הזאת לכל ישראל ובכתיבתה יותר מדקדוקה בזה בשאר הדברים היותר הכרחיים אשר בתורה ולזה היתה הצואה הזאת שיכתוב כל אחד ספר תורה לעצמו והשיר' עמו בדרך שלא יחסר ממנו דבר מהדברי' בספר התורה והנה צוה משה שילמדה לבני ישראל ר"ל לבאר את מצוותיה ועניניה בדרך שתהיה שומה וסגורה בפיה. ואם אמר אומר שהצואה היתה בזה בשירה לבד הנה יתבאר מזה בק"ו שכל שכן שיחוייב זה בשאר דברי התורה:

פסוק כא

כי לא תשכח מפי זרעו. למדנו מזה שלא תשתכח תורה מישראל בעת מהעתים:

פסוק כב

ויכתוב משה את השירה הזאת ביום ההוא. יתכן שהשאר היה נכתב קודם ולמדו לישראל באמרו והודעתי להם את חקי האלהים ואת תורותיו. ולזה לא הוצרך כי אם לכתוב השירה וללמדה לישראל ולזה אמר ויהי ככלות משה או היה זה ע"ד שאר המופתים שנשלם לו כתיבת כל התורה ביום ההוא והנה צוה לקחת את ספר התורה הזאת ולשים אותו מצד ארון ברית יי' להורות שכולו היה מפי הגבורה כמו שהיו עשרת הדברים אשר בארון מפי הגבורה והנה צוה להקהיל אליו כל הזקנים והשוטרים להגיד להם את כל דברי התורה ולהבין אותה להם והם ילמדו לישראל הנה זה ביאור מה שצריך לבאר מזאת הפרשה:

פרק לב

פסוק ב

לקחי. ר"ל תורתי כאמרו כי לקח טוב נתתי וגו' ונקראת לקח מפני לקיחת הנפשות לעשות מצותיה ובזה נתייחדה התורה הזאת מהנימוסים האחרים שסכי הם לא יקובלו כי אם מצד ההכרח ויראת העונש אך דברי התורה הם ישרים ומשפטיה צדיקים עד שהם בעצמם ימשכו האדם אל ההמשך אחריהם:

אמרתי. הם ספורי התורה כי הם רבי התועלת כמו שזכרנו:
שעירים ורביבים. הם מינים מהמטר הדק שיפרו וירבו העשבים:

פסוק ג
הבו גודל לאלהינו. ר"ל תנו גודל לאלהינו. והנה אמר זה אל השמים והארץ כי הם מפעולות השם יתע' ויוכר בהם מקצת גודל השם יתעלה מצד השלמות הנמצא בהם ובמה שיפעל בהם בכללות:

פסוק ד
הצור תמים פעלו. רוצה לומר השם יתע' שהוא בורא הכל הנה פעלו הוא שלם בתכלית השלמות האפשרי לו:
אל אמונה ואין עול. לפי שכבר אמר שכל דרכיו מפשט לא היה צריך לומר אל אמונה ואין עול אם היה הרצון שאינו עושה עול כי מי שכל דרכיו משפט הוא מבואר שאינו עושה עול ועוד כי הוא אמר אחר זה שהוא צדיק וישר ולזה ידמה שתהיה בזה שב אל פעלו רוצה לומר שהוא בפעולותיו מנהיג ומסבב ההגעה אל היושר והאמת ואינו מנהיג ומסבב מה שיהיה בו עול. והמשל כי אע"פ שברא האדם אשר בו כלי' יובילוהו לחטא במקרה הנה השם יתע' לא פעל העול בזה כי הכלים אשר שם בו הם כלים מישירים בעצמות אל קנין השלמות והיושר והאמת ולזה היה לקוח בגדרם ואולם יסבבו לחטא במקרה מפני רוע בחירת האדם:

פסוק ה
שחת לו לא בניו מומם. לא בניו ר"ל שאינם נולדים ומתחדשים מהשם יתע' והרצון בזה כי הדור עקש ופתלתול לנטות אחר החטאים והפעולות המגונות הוא בעצמו:
שחת לו. רוצה לומר כי מידו היתה זאת לו ואין מומם וגנות פעולותיהם נולדים ומתחדשים מהשם יתע' ולזה אין להם התנצלות באלו החטאים:

פסוק ו
עם נבל ולא חכם. רוצה לומר עם שהשתמש בהכנתו ששם בו השם יתע' להגיע אל החכמה והשלמות בעשיית הנבלות והחטאים המגונים מאד ולא השתמש בה במה שהיא נבראת בעבורו והוא השגת החכמה:
אביך קנך. רוצה לומר אביך שהוליד אותך ובראך וקנה אותך להיות לו לעם במה שהוציאך מבית עבדים:
הוא עשך ויכוננך. רוצה לומר שהוא עשה אותך במה שלמדך תורתו כאמרו ואת הנפש אש' עשו בחרן וכונן אותך בה והשלימך לתכלית שתהיה לו לנחלה:

פסוק ז

שאל אביך ויגדך. מפני שמה שזכר זאת ההגדה הם ענינים נעלמים והמושג בהם בחוש לא הצטרכו לשאול לאחרים כי הם בעצמם ראו זה כמו שיתבאר מהנמשך הנה יהיה הרצון באביך בזה המקו' המנהיג והוא הנביא כאמרו והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל פרשיו ולזה אמר אחריו זקניך ויאמרו לך שהם החכמים והזקנים והנה המנהיג יקרא אב כאמרו וישימני לאב לפרעה:

פסוק ח

יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. רוצה לומר שהוא הקים גבולות עמים למספר בני ישראל שהיו י"ב והרצון בזה שגבולותיהם בארצותם שנחלו הם לפי ממשקל המזלות המיוחדים לאומה ואומה והם י"ב ולזה לא היו אלו הגוים תחת ממשלת הככבים:

פסוק י

ימצאהו בארץ מדבר. ר"ל שישראל מצא השם יתע' בארץ מדבר כי שם נראה לו עוצם אהבתו אותו והשגחתו בו עד שהאכילו מן במדבר ארבעים שנה ולא בלתה שמלתו מעליו ולא נעלו מעל רגליו:

ובתוהו יליל ישימון יסובבנהו יחוננהו. רוצה לומר שהשם יתע' היה לו לחומה סביב לשמרו מכל דבר או יהיה יסובבנהו שב אל המדבר והוא יוצא לשלישי והרצון בו שהשם סבב שיהיה ישראל סובב במדבר ההוא זה הזמן הארוך כאמרו רב לכם סוב את ההר הזה להועיל לישראל כמו שזכר במה שקדם:

יצרנהו כאישון עינו. רוצה לומר כמו שישמור השם יתע' עינו של אדם שהקיף אותו הלחויות והכתנות ההם השומרות אותו והעפעפיים להיות לו למחסה או ירצה בזה שכבר שמר אות' כמו שישמור האדם אישו עינו והביאור הראשון הוא יותר נכון לפי מה שאשחוב והעיר על זה כי כמו שהעין להיות החוש היותר נכבד הכי לו השם יתע' שמירה יותר חזקה ויותר נפלאה מפני היותו קל לקבל הריעועים כן השתדל השם יתע' לשמור בכל עוז ישראל בהיותם במדבר להישירם אל הטוב מפני היותם מוכנים מאד לנפול ברוע התכונות והאמונות:

פסוק יא

על גוזליו ירחף. רוצה לומר ינוח וכן אמרו ורוח אלהים מרחפת על פני המים רוצה לומר נחה כמו שביארנו שם או יהיה הרצון באמרו ירחף יעופף והרצון בו שהוא יעופף אצל גוזליו למדם העופפות ולהרגיל בו:

יקחהו. רוצה לומר הקן:

פסוק יג

ירכיבהו על במתי ארץ. רוצה לומר שינחילהו ארץ כנען שהיא גבוהה:

ויניקהו דבש מסלע. רוצה לומר מהמקום שהוא בלתי ראוי לצאת ממנו דבש וזה רמז לארץ סיחון שזכו ישראל על ידו להיות להם קצת ארץ מואב ובני עמון ולולי היותם מסיחון לא היו זוכים בו כי כבר הזהירם השם יתע' שלא יגעו בנחלת מואב ובני עמון ואפשר שאמר זה על כל ארץ ישראל כי לא היתה ראויה להם עדיין לולי דבקות ההשגחה האלהית בהם ולזה אמר שהאכילם דבש מסלע:

ושמן מחלמיש צור. והוא הסלע החזק:

פסוק יד

חמאת בקר וחלב צאן. קרא חמאת בקר שלל ענקים וחלב צאן שלל יתר הגוים אשר בארץ כנען החלושים מהם וקרא חלב כרים הממוצעים שאינם מהחלושים ולא מהיותר חזקים כמו שהכרים הם יותר חזקים מהצאן וקרא אילים בני בשן ועתודים והם זכרי העזם עוג מלך הבשן וסיחון מפני יתרון חזקם:

חלב כליות חטה. הוא בטעם חלב דגן שהרצון בו הנבחר שבו וזכר החטה ודם ענב להיותם המשובחים שבשבעת המינים המיוחסים לארץ ישראל ואמר כליות חטה להורות על שבח החטה שבארץ ישראל והוא ידוע שהחטה היא בצורה כוליא:

ודם ענב. להורות על אודם היין אשר שם והוא שבח ליין כאמרו אל תרא יין כי יתאדם וכאלו אמר שמדם הענב האחד יהיה בו די לשתות יין ואמר כליות חטה ודם ענב להעיר על שלל החלושים מאד מצד היותם מעטים עד שהיו כמו מים כמו שאין בחטה ובענב חיות הנה עם כל זה היה לישר' מהם שלל רב כאמרו ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת והיה זה כן לפי שכלם היו עשירים מצד שבח ארץ ישראל ונתינת פריה' לרוב ברוב השנים כמו שנתבאר במה שאמר ארץ אשר יי' אלהיך דורש אותה:

פסוק טו

שמנת עבית כשית. ידוע כי השמן ימשך לו מרוב השומן שהיו אבריו יותר עבים ויהיה כוסה בחלבו בשרו ואיבריו הפנימיים כטעם כי כסה פניו בחלו:

ויטוש. ויעזוב:

וינבל צור ישועתו. עשאו נובל ולואה מעשות כל אשר יחפוץ כטעם נבול תבול כמו שאמר הנביא המעט מכם חלאות אנשים כי תלו אכם את אלהי:

פסוק טז

יקניאוהו בזרים. ר"ל יכעיסוהו באלהי' זרים שיעבדו אותם:

פסוק יז

יזבחו לשדים לא אלוה. ר"ל לדמיונים שחשבו בהם שהם אלוהות כאמרו ויחפאו בני ישר' דברם אשר לא כן על יי' אלהיהם כאלו תאמר שהם כמו שיהיה אלוה מה שאינו נמצא כן אבל הוא דמוי לבד והנה שדים ושעירים הם אחים ולזה אמר ולא יזבחו בני ישר' עוד את זבחיהם לשעירי' אשר הם זונים אחריהם והנה הכונה בשניהם הדמות הדמוים הכוזבי' כי ענין מציאו' השד הוא דמיון לבד ולזה אמרו רז"ל לאחד נראה ומזיק לשני' נראה ואינו מזיק לשלש' אינו נראה ואינו מזיק ואלו היה ענין שהיה לו מציאות בעצמו היה נראה לשלשה כמו שהו נראה לאחד או לשני' ולזה יהיה אמרו לא שערום אבותיכם שלא דמ אותם הדמיוני' אבות שלהם או יהיה פירושו שלא אחזו שער אחד מהם הקודמים ולא ייראו אותם מעשות מהם אלהות:

פסוק יח

צור ילדך תשי. הבורא שברא אותך והשלימך תשכח ואמ' ילדך כי הבריאה תהיה תחילה ברחם וכאש תשלם ההוייה האפשרית שם תהיה הלידה והנה זה השלמות שהשלימם השם יתע' אשר בו יתכן שיאמר שילדם הוא נתינת תורתו השלימה מהם מצורף על זה מה שתראה אותם מאותותיו ונפלאותיו בהודיעם כי הוא יי':

ותשכח אל מחולליך. ר"ל שכבר שכחת אל שיצרך והתחיל ההוייה בך להובילך לגבול השלמות והוא מה שעשה מהאותות והנפלאות במצרים ועל הים כדי שיהיו ראויים לקבל התורה:

פסוק יט

וירא יי' וינאץ מכעס בניו ובנותיו. הנה וינאץ הוא יוצא כטעם וינאץ בזעם אפו מלך וכהן והרצון בו שהשם יתעלה נאץ בניו ובנותיו ומאסם מרוב כעסו על חטאיהם:

פסוק כ

לא אמון בם. אין אמונה בהם ר"ל שאין בם דבר אמת אבל בוחרים התהפוכות והם הכזבים שהם הפך הנמצא:

פסוק כא

קנאוני בלא אל. ר"ל הכעיסו אותי בעבדם מה שאין לו שום חלק באלהות והוא הע"ז:

אקניאם בלא עם. אכעיס אותם באומה שאינה עם כי היא כל כך פחותה בתכונות ובמדות ובאמונה שאין ראוי שישלם בה הקבוץ המדיני באופן שתהיה לעם וזהו אמרו בגוי נבל אכעיסם:

פסוק כב

קרחה. נתחממה ובערה:

ותיקד עד שאול תחתית. ר"ל שחרון אפי תוקד בהם עד בואם אל הקבר לא יסור מהם:

ותאכל ארץ ויבולה. ר"ל שחרון אפי ישחית הארץ ויבולה בדרך שימותו ברעב כמו שקדם בדברי הקללו':

ותלהט מוסדי הרים. ר"ל ותשרוף מוסדות הרים הבצורות כמו שאמר עד רדת חומותיך הבצורות הם נקראו הרות כאמרו על בקעם הרות הגלעד. ההרותיה בקע החרותיהם תבקע ולזה קראם הרים בכל המקו' והנה קראה הרי' והרות כי החזקות שבהם תכנינה בהרים הגבורים:

פסוק כג

אספה. אכלה:

חצי. רמז אל הצרות והמכות והעיר בזה שהם יתיישרו להכותם כמו שיתיישר החץ אל המקום אשר יורוהו וזה לאות כי המכות האלה לא יבואו עליהם בקרי:

פסוק כד

מזי רעב. אחשוב שיהיה ענינו כמו מסי בחלוף סמ"ך בזי"ן להיות קרבי' במבטא והם ממוצא אחד וענינו התכות רעב כי בסבת הרעב יתך הגוף וימס ובזה הורה על מיני הרעב וחזקו והנה יעשה מן מסה מסי כמו שיעשה שם הקבוץ מן פנה פני ומן בנה בני ומן שנה שני:

ולחומי רשף. הנה לחומי רשף הוא מעניין אמרו ולחמם כגללים והוא הבשר ואמר שהרשף והוא האש ימשול בבשרם והרצון בו החום הנכרי השורף אשר ממנו היו מיני הקדחות שזכר בעניין הקללות וכאלו אמר שישלח בהם התכות הרעב שימס בהם בשרם וזה מן אחד מן הצרות הרעות והוא קשה מאד כאמרו טובים היו חללי חרב מחללי רעב ואחר זכר המין השני מהם והוא הדבר והנה זכר הקדחת השורפת תחילה כי היא מביאה אליו:

וקטב מרירי. קטב הוא מעניין כריתה. ומרירי הוא האויר העולה מן הארץ בקצת העיתים עם חזק החום והוא ממית כשהיה טבע הדבר נתך ממנו וזהו עניין אמרו מקטב ישור צהרים והרצון בו הכריתה שתתחדש בסבת עפושי האויר וקראו מרירי לפי שמגבוה תהיה סבת אלו העפושים הכוללים והוא מפאת חום השמש והככבים שיהוו אלו ההויות בבטן הארץ ויעלו משם בקצת העיתים אלו האידים המפסידים:

ושן בהמות. הנה יכלול שם הבהמה החיות כמו שנזכר בפר' ראה אנכי זאת הבהמה אשר תאכלו וזכר אחר זה מיני החיות:

חמת זוחלי עפר. הוא ארס השרצים ההולכים על גחונם כמו הנחשים והדומים להם:

פסוק כה
מחוץ תשכל חרב. ר"ל כי בהיותם בחוץ ימותו בחרב ובהיותם בחדרים גם משם תפול עליהם אימת מות ליראתם בא האויבים עליהם:
גם בחור גם בתולה. ר"ל שהחרב תשכלם כלם בחור ובתולה יונק עם איש שיבה ולא יחמול האויב על אחד מהם:

פסוק כו
אפאיהם. ר"ל אפאה אותם לפאות העולם ויהיו מפוזרים בתכלית הפזור ובה יהיה הקלו':
אשבית מאנוש זכרם. מזולתי הבאתי עליהם מיני הרעות הנזכרים אך בחר השם יתע' בהבאתם כדי שיוכר כי מיי' היתה זאת הסבה:

פסוק כז
אגור. אירא כטעם לא תגורו מפני איש והנה אמ' זה לדבר כלשון בני אדם:

פסוק כח
כי גוי אובד עצות המה. שב אל ישר' והרצון בו שאי' בהם עצה וחקירה ישפטו בה בדברי' ולפי מה שבהם:

פסוק לא
ואויבינו פלילים. ר"ל שאויבינו עצמם שופטים:
כי לא כצורינו צורם. ואמר צורם לפי הנחשב בהם אצלם שיהיו אלוהות ולזה תמצא שאמרו פלשתי' או לנו מי יצילינו מיד האלהי' האדירים:

פסוק לב
כי מגפן סדום גפנם. ר"ל כי הגפן המגדלת הפירות שלהם היא יותר רעה מגפן סדום וקרא האומה גפן וכן עשה בישראל כאמרו גפן בוקק ישר' ואמר כרם היה לידיד לפי שהכרם יעבדוהו עבודות רבות ובאמצעותם יתנו הגפנים פרים וכן האומה ישתדלו בתקון עניניה ונתינת פרים במוסרים והאמונות אשר יביאום להתנהג בהם וכאלו אמ' שאמונותיהם ונימוסיה' הם בתכלי' הרוע עד שקבוצם יותר רע מקבוצי סדום ועמורה אשר שפטם הש"י כמו שנתפרסם ענינו בתורה והפרי המתחדש בהגפן הזאת הוא בתכלי' הרוע והמרירו' והם הענבים והיין ההווה מהענבים הוא כמו ארם התנינים שהוא ממית בקלו':

פסוק לג
וראש פתנים אכזר. ענייננו וחמת ראש התנינים והוא האכזרי שבהם שהוא משחית וממית בתוקף:

פסוק לד
כמוס. גנוז:

פסוק לה
לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם. אמ' שהנקם אשר לשם יתע' להנקם מכל עושי הרעו' ישלם לאויבי' ברוע מעלליהם לעת תמוט רגלם שיהיה ראוי לבא עליהם הרע מצד ההשגחה הכוללת כי אז יענשם השם יתע' ולא ינצלו מהרע ההוא:
כי קרוב יום אידם. ר"ל שזה יהיה כאשר יקרב יום אידם והנקם אשר לי יחיש העתידות למו מהרעות וימהר בואם:

פסוק לו
כי ידין יי' עמו ועל עבדיו יתנחם. ר"ל כי ישפוט הש"י עמו ויסרם להדיחם עליהם הרעה הזאת על רוע מעלליה' כטעם כי בם ידין עמי' הנה בעבור עבדיו והם האבות יתנחם וימשוך ידו וישיבה מהשחית אותם בכללו' כאמרו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים:
כי אזלת יד. ר"ל שהלך כח ישראל:
ואפס עצור ועזוב. ר"ל שכרו כל קניניהם העצורים בבית והם האוצרות והעזוב בשדה והוא המקנה ופירות הצמחים ואפשר עם זה שיקרא עצור מה שאין דרכו להיות עזוב והם הערים הנצורות ועזוב יהיה ערי דפרזי עד שלא ישאר מן הארץ שיחזיקו בו והנה זה הביאור השני היותר נכון לפי מה שאפשר:

פסוק לז
ואמר אי אלהימו צור חסיו בו. ר"ל שהש"י יאמר אז לישראל איה התועבות אשר עשו מהם אלהות ומה שהוא צור לפי מחשבתם אשר חסו בו כאלו יאמר שלא היה כח באלה העבודות זרות לשמרם אך הם היו סבה לנפילתם ברע:

פסוק לח
אשר חלב זבחיהו יאכלו. כבר מצאנו ג"כ זה העניין נזכר בהצמד ישר' לבעל פעור שנאמר ותקראנה העם לזבחי אלהיהן ויאכל העם למדנו משם שאין ראוי לאכל מזבחי תקרובת ע"ז ולזה גנה אותם בזה המקום ואמר שהם אוכלים חלב הזבחים שנזבחו לע"ז:
ישו יין נסיכם. מפני שגנה אותם בזה העניין למדנו משם שאין ראוי לאכל מזבחי תקרובת ע"ז ממה שאנחנו מוזהרים משתיית יין נסך שנתנסך לע"ז:
יקומו ויעזרוכם. ר"ל האלהי' ההם והם הע"ז שאל ידם רמז באמרו אי אלהימו:
יהי עליכם סתרה. ר"ל שהצור שחסיו בו. והיא ע"ז שהיא צור לפי מחשבתם יהי עליהם למסתור ולמחסה מאלו הרעות אמר זה להורות שאין בם כח להטיב אך באמת הם הסבה בנפילתם ברע:

פסוק לט

ראו עתה כי אני אני הוא. ר"ל כי אני הוא בעניין אחד תמיד בזולת שנוי. ואני מי שהוא תמיד ואין לי סבה קודמת:

אני אמית ואחיה. אמר זה להעיר שהוא הביא עונש המות לישראל על חטאיהם והוא יהיה אותם אחר זה ימחץ וידיו תרפינה ולזה אין לחשוב שיהיו שם שני אלהות האחד פועל הטובות והאח' פועל הרעות כמו שחשבו המצריים וטעו בו קצת ישר' כמו שזכרנו במה שקדם ולזה אמר ואין אלהים עמדי:

פסוק מ

כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם. הוא שבועה. לדבר בלשון בני אדם כי השמים חוקי הקיום מצחד מה שנתן להם הש"י מהכח ביום הבראם וכן אמרתי חי אנכי לעולם הוא על דרך אמרו ואולם חי אנכי וימלא כבוד יי' את כל הארי:

פסוק מא

אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי. ברק החרב הוא הברזל אשר בו שיברק כשלוטש ושנונו הוא השחזת חודו כדי שיהיה נאות לחתוך בקלו' והרצון בזה אם יהיה שנון ברק החרב שלי להביא רעה על האויבים וזה היה לעת תמוט רגלם כמו שקדם:

ותאחז במשפט ידי. ר"ל או תאחז במשפט ידי וזה יהיה אם היו באופן שתדבק בהם השגחתי:

פסוק מב

מדם חלל ושביה מראש פרעות. אויב הוא שב אל מה שאמ' אשיב נקם לצרי והרצון בזה שישיב נקם לו ממה שהרע בישראל מדם חלל שהרג בהם ומחמס השביה השבה מהם ומה שהרע להם במה הפריעם והשביתם מעשות מצות התורה או יהיה שב אל אמרו אשכיר חיצי מדם אמרו מדם חלל ושביה ואמרו מראש פרעות אויב יהיה שב לאמרו וחרבי תאכל בשר וירצה בזה שחרבו תאכל בשר מהנבחר שבפרעו' האויב שנשבית העברת התער עליה' על רוע מעלליהם כי לא תמוט רגלם עדין:

פסוק מג

הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום. ר"ל שבחו הגוים עמו כאשר יקום דם עבדיו כאמרו אז יאמרו בגוים הגדיל יי' לעשות עם אלה:

וכפר אדמתו עמו. ר"ל וטהר אדמו אדמת עמו כטעם וכלה מכפ' את הקדש שהו' מענין טהרה כאמרו וטהרו וקדשו מטמאות בני ישראל או יהיה הרצון בזה וכפר אדמתו עמו רוצה לומר שיטהר טומאת אדמתו וטומאת עמו:

פרק לג

פסוק א

משה איש האלהים. ר"ל נביא השם ומצד שהוא נביא ברכם בזאת הברכה והיא היתה להוסיף עליהם טוב מה מתייחס אל הטוב הראוי לבא אליהם או למעט הרע הראוי לבא עליהם כי בכמו זה תועיל ברכת הנביא כמו שביארנו בפרשת תולדות יצחק:

פסוק ב

ה' מסיני בא. ר"ל ממעמד הר סיני בא הש' לישראל לתת להם תורת והתמימה:

וזרח משעיר למו. ידוע כי ישראל סבבו את הר שעיר כל אותם הימים שנתאחרו במדבר אחר דבר המרגלים או רובם כאמרו בפרשת ואלה הדברים ונסב את הר שעיר ימים רבים והנה שם זרח לישראל אור השם יתעלה מפני ראותם עוצם המופתים והנפלאות שעשה להם השם יתעלה במדבר להאכילם מן מ' שנה ושלא בלו שמלותם מעליהם ולא נעליהם מעל רגליהם בכל הזמן הארוך ההוא עד שמשם התחילה הישועה לצמוח לישראל כאמרו רב לכם סוב את ההר הזה פנו לכם צפונה ומן אז התחילו להשתדל במלחמת הגוים אשר נצחום מעבר הירדן מזרחה:

הופיע מהר פארן. ידמה שהר פארן הוא הר שעיר והנה כונת אמרו הופיע הוא כמו אמרו וזרח משעיר למו כי הרצון באמור הופיע הראה יפעתו וזיהרו:

ואתה מרבבות קדש. הוא ביאור מה שאמר תחילה ה' מסיני בא רוצה לומר שבאו שם והגלותו על ישראל כדי שישמעו כלם דברי התורה מפיו היה מתחדש מרבבות קדש והנה קרא כלל ישראל רבבות קדש להיותם עם קדוש ולפי שכלם הסכימו בזה ואמרו את כל אשר ידבר השם נעשה ונשמע כמו שביארנו בפרשת וישמע יתרו והוה מספרם רבבות רבות כי הם היו ששים רבוא אמר שמרבבות קדש סבב הדבר הזה ותהיה מ"ם מרבבות קדש כמו מ"מ מחטאת נביאיה שהרצון בו בסבת חטא נביאיה:

מימינו אש דת למו. רוצה לומר שמימין השם יתעלה והוא היד שייוחס לה עשיית הנפלאות על דרך ההשגחה חדש אש נפלא שהשמיע ממנו דת למו בקול הנפלא שחדש בו על דרך המופת:

פסוק ג

אף חובב עמים. אחשוב שהוא מענין ההסתר וההתחבאות וכמוהו לטמון בחבי עוני ויהיה חובב וחבב שני שרשים בענין אחד וכן תוכו מענין תוך ויהיה תכה תכך שני שרשים בעניין אחד והנה ידוע כי ישראל בשמעם הדברים מפי הגבורה יראה ממנו ועמדו מרחוק ואמרו למשה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות ואז אמר הש' יתע' למש' לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי

והנה הרצון באמרו מדברותיך דבריך והוא כמו מדברותיך כי הדבר יקרא מדבר כאמרו ומדברך נאוה והרצון בזה הפסוק הוא כן שהיה חובב ימינו הרבבות והעמים ההם מפני פחד האש הגדולה כי אז נתחבאו כלם ולא רצו לראות המראה הגדול כמו שנזכר בפרשת וישמע יתרו הנה נשאר עם זה כל קדושיו בידיך לשמוע ולקבל כל דבריך ואע"פ שלא ישמעו אותם מפיך והם אחר שנכנסו תוך אהליהם הסכימו כי הוא אשר לרגליך והו' משה שעלה על ראש ההר ישא אליהם מדברותיך ויגידם להם ויאמינו בהם כאלו שמעום מפיך:

פסוק ד

תורה צוה לנו משה וגו'. רוצה לומר התור' שצוה לנו משה קבלנוה עלינו שתהיה ירושה לנצח לקהלת ישראל כאלו שמענו דברים מפי הגבורה ואמנם היה זה כן כי ישראל ראו שאם ירצו ישמעו הכל בזה האופן כמו שנזכר בפרשת ואתחנן ולזה האמינו במשה כאילו השלימו לשמוע כל הדברים מפי הגבורה:

פסוק ה

ויהי בישורון מלך. ידמה שזה המלך הוא שאול כי אז נתקבצו ראשי עם יחד שבטי ישראל ושאו שמואל שיתן להם מלך ואפשר שזה המאמר שב אל ירבעם כי אז נתאספו ראשי עם אל רחבעם ולפי שבסבת המלך נפלו ישראל ברע שנפלו בו בסוף הענין ידמה שאמר זה בזה המקום לבקש מהש' יתעלה למעט הרע לפי מה שאפשר:

פסוק ו

יחי ראובן ואל ימות. לפי שמלכות מלכי ישר' היה סבה אל שגלו עשרת השבטים ובתחלה גלה מהם ראובן וגד וחצי שבט המנשי כמו שנזכר בספר דברי הימים וזה הגלו' הגלה פול מלך אשור ותגלת פלאסר מלך אשור והגלות השני ליתר השבטים הנשארים מעשרת השבטים האלה הגלה אותם שלמנאסר מלך אשור ולפי שראובן היה ראוי שיהיה הראשון שזכר בו כי הוא היה הראשון והבכור ייחס זה הגלות לראובן והתפלה עליו היא תפלה ליתר השבטים שגלו עמו כי כלם גלו לחלה וחבור נהר גוזן ועדי מדי כמו שנזכר בספר דברי הימים ובספר מלכי' ולזה אמר זה דרך תפלה יהי ראובן ואל ימות עם אלו הצרות לו ואל ימות לגמרי ביד צריו ואע"פ שיהיו מתיו מספר שיהיו למתי מעטו על רוב חטאיהם להשם כמו שבא זכרו בספר מלכים שבסוף הענין היו עשרת השבטים מספר מעט הנה עם כל זה התפלל לשם יתעלה שלא יכלם לגמרי:

פסוק ז

וזאת ליהודה ויאמר וגו'. ר"ל וזאת התפלה גם כן אתפלל לה' בעד יהודה כי יהודה גם כן היה עתיד לגלות מעל אדמתו ולשוב מספרם מעט והה נכלל בנימן עמו בזאת התפילה

כי יהודה ובנימן היו לעבר אחד והם גלו יחד אך יהודה היה לראש ולזה זכר אותו ואמר שמע ה' קול יהודה ואל עמו תיבאנו ואע"פ שכל אחד מידיו רב לו ריב ומדון במה שחטא בעבדו ע"ז הנה עם כל זה היה לו עזר מצריו שלא יכלוהו בהיותו גולה תחת ידיהם ולזה גם כן אמר על רוב פזור גלות יהודה והיותו נכון אל הכליון מזה הצד שירצה השם יתעלה קול תפלתו להביאו אל עמו באחרית הימים כשיתקבצו כל השבטים וישובו בארצם:

פסוק ח

וללוי אמר תומיך ואוריך וגומ'. ר"ל שהאורים והתומים של ישראל נתנו למיוחד בחסידים שבכם שהם שבט לוי והוא אהרן וזרעו. והנה זכר האורים והתומים כי עניינם הולך מהלך השלמות מהעבודה שהיתה במקדש כמו שהתבאר מדברינו במה שקדם ולזה לא היה כי אם לכהן גדול:

אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה. זה שב אל השם יתעלה פעם שלא לנוכח ופעם לנוכח והרצון בו אשר נסית השם יתעלה במסה ושם הריבות עמו על מי מריבה רוצה לומר ברפידים שרבו בני ישראל עם ה' ונסו אותו כאשר לא היה מים לעדה כמו שנזכר בפרשת בשלח והם עשו זה לנסות את השם לראות היש ה' בקרבנו אם אין ומזה המקום נתבאר ששבט לוי היה נקי מזה החטא ואם יקשה בעיניך מה שביארנו מי מריבה על מי רפידים וכבר מצאנו בכתוב מי מריבת קדש ראוי שתדע שזה ממה שיישיר אל ביאורנו זה וזה שמה שהיה מזה בקדש נקרא מי מריבת קדש להבדיל אותו ממי מריבה הנזכר בזה המקום היה מסה ומריבה כמו שנזכר שם בפרשת בשלח:

פסוק ט

האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. זה היה במעשה העגל כי אז שאל משה מי להשם אלי ויאספו אליו כל בני לוי ואמר להם משה שימלאו ידיהם היום כי איש בבנו ובאחיו ורצה בה כי בזה הענין המגונה שעשו ישראל נמצא גם כן השבט ההוא נבחר ונקי ולא עוד אלא שלשפוט העובדים בעניין העגל אמר כל אחד מהם לאביו ולאמו לא ראיתיו וכן העניין לשאר קרוביו עד שאם היה מוצא זה החטא באחד מקרוביו היה הורג אותו והיה זה כן כי שמרו אמרת השם ובריתו ינצורו והוא התורה בכללה והנה למדנו מזה המקום שאין ראוי לקרוב שיהיה שופט קרובו כי אין טבע האדם סובל לפי הנהוג אל שלא יראה האדם אביו ואמו באופן שלא יוכל לשפוט כראוי כנגדם וכן הענין בשא' הקרובים ולזה שובחו שבט לוי בזה הענין שאין מחק האנשים להתנהג בו:

פסוק י

יורו משפטיך ליעקב ותורתך וגו'. הנה הקדים תחילה היותר נכבד מה שילך מדרגת השלמות וזה שהוראת זה השבט משפטי השם יתעלה ותורתו לישראל הוא התכלית

המבוקש בעבודה הנכבדת שהיותה נעשית במקדש כמו שנתבאר מדברינו במה שקדם כי זאת העבודה בכללה כונה להעמיד המתעסקים בה על סודו' המציאות ועל סודות התורה גם כן מזה הצד כמו שביארנו בפרשת ויקרא ומצד היותם ראויים גם כן לעיין בתורה ולחקור בסודותיה מפני זאת העבודה כי מצרה הוכנה להם מתנות יחיד בהם בזולת עמל ולפי שהקטורת מעיר על עניין יותר נכבד ממה שתעיר עליו העולה שהיא כליל הקדים הזכרת הקטרת להעל את העולה על המזבח החיצון והנה זכר שתי אלו העבודות לבד לפי שהם היותר נכבדות והנה אמר שאלו הדברים הנכבדים זכה בהם השבט הנבחר מפני היותו להשם מלידה ומבטן ומהריון:

פסוק יא

ברך השם חילו. התפלל משה בעד זה השבט שיצליח השם יתעלה קנייניו כי יצטרך לזה עזר אלהי שלא יכבשו בידם ישראל מתנות כהנה ולויה והוא גם כן יהיה סבה להתמיד להם השלמות והתפלל ג"כ שיהיו לרצון להשם יתעלה פעל ידיו והם העבודות שיעשה במקדש וענין היותם לרצון הוא שיכוין בהם הכונה הראויה כי זה ממה שיישירם לעמוד על כונת התורה באלו עבודות הנכבדות:

מחץ מתנים קמיו. ידמה שזאת התפלה היתה על דבר עלי ושמואל והחשמונים כי הם נלחמו מלחמות הש' והצליחו בהם מאד וזה מבואר מענין שמואל שהיה משבט לוי ומהחשמוני' שהיו מהכהנים הלוים שהגיע מהצלחתם במלחמתם שלא עמד איש בפניהם:

פסוק יב

לבנימן אמר ידיד ה'. רצה בזה שבנימן הוא ידיד השם יתעלה וישכון לבטח אצלו כי בגבולו היה בית המקדש הנה השם לו לסתרה ולמהסה כל היום ובנהלתו תהיה שכינתו. והנה אמר זה כי מפני היות בנימן בזה המקום נשמר מההמשך לשבטים האחרים כשהמליכו ירבעם והיה זה סבה אל שדבק במלכי יהודה ובזה האופן היה חופף עליו השם יתעלה כל מה שהתמיד היום בשבט אשר נתארך זמן ההצלחה בו יותר ולא העריב יומו קודם זה בגלות שאר השבטים על יד מלך אשור ואפשר שרמז בזה לענין שאול שהיה משבט בנימן שיהיה השם עמו לעזרו במלחמותיו כל היום רוצה לומר כל זמן מלכותו עד שבא יומו ואז נפל ביד פלשתים וכל כך היתה השגחת השם יתעלה במלחמותיו עד שידמה שהשם יתעלה שוכן בין כתפיו:

פסוק יג

וליוסף אמר מבורכת יי' ארצו וגו'. ידמה שנחלת יוסף היתה במקום הרענן והשמן יותר שבארץ ישראל ולזה אמר שארצו היא מבורכת מהשם יתעלה כי השם יתעלה יתן שם

לגדל הצמחים ממתיקות מה שישפיע מן השמים והוא הטל אשר חדושו הוא מקרירות האויר בלילה וגם מתחת תהיה התהום רובצת לבא דרך ספוגיות הארץ אל הצמחים והזרעים לגדלם וגם תהיה מבורכת ארצו שימצאו בו מיני הפירות המשובחים שהויתם הוא פעם אחת בשנה והם התבואות ופירות אילן ומה שידמה להם והם נקראים תבואת שמש וגם תהיה מבורכת ארצו שימצאו בה הצמחים אשר יוציאו בה הצמחים אשר יוציאו פירותיהם מחדש לחדש כמו הרבה ממיני הירקות והם נקראים גרש ירחים ר"ל שתגרש הארץ ותוציא מהם פריה בכל חדש וחדש:

פסוק טו

ומראש הררי קדם. רוצה לומר שכבר נתן לו מהנבחר שבהרים הקודמים ומהנבחר שבגבעות אשר מעולם והנה כלל מנשה עם אפרים בזה כי נחלתם היתה סמוכה זו לזו כמו שנזכר בספר יהושע:

פסוק טז

וממגד ארץ ומלואה ורצון שוכני סנה וגו'. מפני שהיו תוצאות גבול מנשה ואפרים הים כמו שנזכר בספר יהושע הנה נתנבא להם משה ממגד ארץ בכללה ומטוב מלואה והם הסחורות הבאות שם דרך הים הנושאות שם מרחוק כל הדברים החשובים הן מפירות הארץ הן מזולתם וזה רצון השוכן בסנה שהוא גדול בארץ הזה כי למעוט תבואתיו יחשוק שיוכן לו בקלות לבא בגבולו מרחוק על הדברים ההכרחיים לו ובזה האופן תמצא עירות גדולות מאד אין להם בעצמם פירות ותבואות אך יסמכו על הסחורות הבאות להם מן הנהר שהוא אצלם או מן הים אשר יובילו אליהם דרך שם בקלות:

תבואתה לראש יוסף. ר"ל תבא הברכה לראש יוסף ולקדקד מי שהיה הפרוש שבאחיו והוא יוסף והוא מבואר מענין אשת אדוניו כשבקשה ממנו לשכב אצלה להיות עמה ושם נפשו בכפו לברוח מעשות זה המעשה המגונה ולא עשה כן יהודה בדבר תמר כ"ש שהיה יותר רחוק מזה מה שעשה ראובן בדבר פלגש אביו:

פסוק יז

בכור שורו הדר לו. אפשר שרמז בזה אל יהושע שהיה משבט אפרים והנה הי לו זיו והדר והיה קרני ראם קרניו לנגח בהם הנה והנה בבוי' אשר כבש ארצם עד קצותיה ואמר משה כי אלו הן רבבות אפרים כי מאפרים יצא יהושע והם אלפי מנשה כי ממנשה יצא גם כן מי שיצליח במלחמה והוא גדעון שהמית זבח וצלמונע ומחניהם שהיה קל"ה אלף והנה ההבדל אשר בין שני המושלים שיצאו מיוסף מבואר ולזה יחס הרבבות לאפרים והאלפים למנשה וכאלו ביארה התורה שמהי שאמר יעקב ואולם אחיו הקטון יגדל ממנו לא ירצה בו רבו המספר אך גודל בממשלה ומלכות וידמה לכי מפני שאמר יחדי

אפסי ארץ ולא נתקיים זה ביהושע כי לא כבש כל הארץ ומיוחסת לישר' עד קצותה כי כבר נשארה הארץ הרבה לרשתה כמו שנזכר בספר יהושע הנה יהיה יותר נאות שישוב זה המאמר לדבר משיח בן יוסף אשר יצליח הצלחות רבות במלחמותיו כמו שיתבאר מדברי זכריהו וכבר יהיה לו הדר עד שכבר נאמר עליו שהוא יהיה כדוד וכמו בית דוד לאלהים כמלאך ה' לפני ה' לפני ישראל וזה גם כן ראוי כי לא יצטרך להתנבא על יהושע וכבר נתבאר בתורה ביאור שלם שהוא ינחיל לישראל את הארץ וידמה מזה המקום שזה יצא מאפרים וכאלו ביאר שמפני זה ייחסו הרבבות לאפרים והאלפים למנשה וזה כי אם היה זה מפני יהושע הלא יצא גם כן מאפרים ירבעם בן נבט שהשחית את ישראל והחטיא אותם והיה סבה בסוף הענין אל שגלו יהודה וישראל מעל אדמתם כי מלכי ישראל כלם חטאו בחטא ירבעם ובסוף הענין נכשלו בזה גם כן מלכי יהודה ולמדו ממלכי ישראל כמו שנזכר בספר מלכים:

פסוק יח

ולזבולון אמר שמח זבולון בצאתך וגו'. בצאתך למלחמה כי כבר היו בני זבולון אנשי מלחמה כמו שאמר זבולון עם חרף נפשו למות או ירצה באמרו בצאתך בצאתך לסחורה ופרקמטיא כי זבולון היה שוכן לחוף ימים כמו שאמר יעקב ואתה ישששכר שמח באהליך כי בני ישששכר בחרו במנוחה מצד ערבות ארצם ורעננותה ולזה לא היו יוצאי' למלחמה ומפני זה גם כן היו יושבי אהלי' להתעסק בתורה ובחכמה כאמ' ומבני ישששכר יודעי בינה לעתים וגומ' והיו שמחים באהליהם מזה הצד כי אין שמחה לאדם תשוה בה כי בה תתענג הנפש תענוג נפלא:

פסוק יט

עמים הר יקראו שם. ר"ל שהגוים יקראו המקום ההוא כאלו הוא ההר שיהיה בו בית הבחירה וזה היה בעת שהשיבו ארון האלהים משדה פלשתים וראיתם את דרך גבול יעלה בית שמש וגומ' וכאשר הגיעו שם זבחו שם זבחי צדק כמו שנזכר בראש ספר שמואל והוא היה בחלק ישששכר כמו שנזכר בספר יהושע והנה חשבו שיהיה המקום ההוא מקו בית המקדש מצד רוב העושר אשר בחלק ישששכר שהם יונקים שפע ימים מפני רוב הסחורות הבאות שם דרך הים והנה הם יונקים שפוני טמוני חול ר"ל כי מפני רוב חכמתם כל רז וכל כתוב לא עממום או ירצה בזה כי רבים יקראו נחלת ישששכר הם אשר שם יזבחו זבחי צדק והוא בית המקדש והנה קראוהו כן כי הם עשירי' מאד ושם רבוי ההחכמה כמו שראוי להיות זה בבית המקדש או ירצה בזה רבים שיבקשו לעלות במקום הבחירה יזבחו בחלק ישששכר זבחי צדק ויעזבו העולים בהר השם והם יתפייסו במקום ההוא להמצא שם רוב העושר והחכמה כמו שראוי זה בבית המקדש וזה אמנם

היה אפשר בשעת היתר הבמות והנה קרא עמוקות התורה והחכמה שפוני טמיני חול כי כמו שהטמון בחול נשמר ימים ושנים בזולת עפוש והפסד כן הענין בסודות החכמה והתורה או ירצה בזה שקבוצים מהם יעלו יחד להר השם לזבוח שם זבחי צדק מרוב העושר שנתן להם וזה כי הם יונקים שפע ימים וטובם וגם הארצות הטמונים בחול הים יבואו להם כמו שפירש החכם אבן עזרא:

פסוק כ

ולגד אמר ברוך מרחיב גד וגו'. אחשוב שרמז בזה אל מלחמת הגריים ויטור ונפיש שנזכרה בדברי הימים ונצחום שבט גד עם הראובני וחצי שבט המנשה וכב' זכר זה עם זכרון שבט גד להעיר כי שבט גד היה העקר בזא' המלחמה וכבר יורה על גבורת בני גד מה שנזכר שם מהאנשי' משבט בני גד שנבדלו אל דוד למצד גבורי החיל אנשי צבה למלחמה עורכי צנה ורומח ופני אריה פניהם וגומר כי זה כלו ממה שיורה על גבורת בני גד ואחשוב שעל זאת המלחמה אמר יעקב גד גדוד יגודנו והו' יגוד עקב כי בסוף הענין שבו מהם נפש אדם מאת אלף ועל זאת המלחמה יתכן שאמר וטרף זרוע אף קדקד ר"ל כי הם נצחו הראש שהוא הקדקד וזרועותיו שהם פרשיו ועוזריו כי כלם נפלו בידם כאמרו יתנו בידם ההגריים וכל שעמהם:

פסוק כא

וירא ראשית לו וגו'. אף על פי שבני ראובן היו גם כן עם בני גד כששאל שיותן להם נחלתם מעבר הירדן מזרחה הנה יחס זה הענין לגר כי הם היו ההתחלה ולזה הקדימם בספור ההוא ואמר ומקנה רב היה לבני גד ובני ראובן ואמר כי גד ראה שהיה לו ראשי הארץ אשר נחלו ישראל והוא הארץ אשר הנחילם משה מעבר לירדן לפי ששם הארץ ההיא החלקה אשר בה מחוקק ספון והוא משה שיסד לנו החקים מפי הגבורה כי שם בארץ אשר מעבר הירדן היתה קבורתו והנה בחר בה לזאת הסבה לפי שזה הענין הוא ממה שיש לו רושם בהשאיר אמתות התורה אצל ההמון ר"ל כשיתבאר להם שאשר נתנה הוא נקבר שם והנה גד בא אל ראשי עם ישראל כמו שהתנה עמהם משה להלחם עם הגוים ההם עד אשר ירשו גם הם את הארץ והוא עשה שם צדקת השם ומשפטיו עם ישראל רוצה לומר שנשמרו מהחטא בדברי מהדברים כדי שיתישרו יותר לירושת הארץ הלא תראה כי מפני חטא מהם היו נזוקים כולם בדבר עכן בחרם:

פסוק כב

ולדן אמר דן גור אריה וגו'. המשילו לגור אריה לרוב גבורתו שידלג מן הר בשן כשיראה הטרף וכן היה דבר שמשון שהיה משבט דן שהוא לבדו היה גם על הפלשתים להרגם או אמר זה על שבט דן בהלחמם על לשם ולכדוה כמו שנזכר בספר יהושע:

פסוק כג

ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון. כי כל מה שבא בחלקו היה טוב ודשן ולזה היה שמח בחלקו כאמרו ונפתלי על מרומי שדה והנה ארצו היה מלאה ברכת ה' ובאה נחלתו במערב ארץ ישראל ודרומה והנה ראה זה כלו משה במראה הנבואה ואפשר שיהיה הרצון בזה שכל שכניו היו גם כן מלאים ברכת השם והם אשר היו לירושתו לפאת ים ולפאת נגב והנה נזכר בספר יהושע שגורל נפתלי פגע בזבולון מנגב ובאשר פגע מים וכבר נתבאר ענין הלח' זבולון כאמרו שמח זבולון בצאתך ועליו גם כן ידמה שאמר כי שפע ימי' ינקו ואע"פ שנכלל בזה ישששכר וענין הצלחת אשר יתבאר אחר זה באמרו וטובל בשמן רגלו והרצון בזה שההצלחה אינה לבד בנחלתו אך מלא ברכת השם הים והדרום אשר לירושתו וזה ממה שיהיה לו רושם על התמדת ההצלחה לו:

פסוק כד

ולאשר אמר ברוך מבנים אשר. בעניין ירושת הארץ הנה הוא יותר רצוי לאחיו שלא יקנאו בו וארצו תהיה שמנה בתכלית עד שהוא כאו יהיה טובל בשמן רגלו וזהו אמרו מאשר שמנה לחמו וידמה גם כן שהיתה נחלתו ארץ זיתים ותמרים ומרוב המצא השמן שם אמר על צד ההפלגה וטובל בשמן רגלו:

פסוק כה

ברזל ונחשת מנעליך. רוצה לומר שמדרך כף רגליך בנחלה החזק בברזל ונחשת ולזה תהיה ארצך נוחה לכבוש לאויביך:

וכימיך דבאך. רוצה לומר במספר ימיך על הארץ יהיה חזקך שם ואף על פי שקצת השבטים גלו בימי השופטים הנה ידמה מזה ששבט אשר היה חזק על ארצו על יום גלות הארץ על יד מלך אשור. ובכאן השלים מה שאמר ביחוד לאחר אחד מהשבטים ובא עתה להגיד דרך כלל ברכת כל ישראל ואמר:

פסוק כו

אין כאל ישרון. כי הוא רוכב שמים ומניעם לאשר יחפוץ ולזה לא יוכלו אותות השמים להזיק לך והנה הוא בתכלית מהכח והגבורה עד שברממותו נהיו שחק' ונבראו ועוד השלימם ושמם כמו מעון לאלהי קדם מפני המלאכים שברא בהם להניע אותם שהם קרובים להש' יתעלה מכל הנמצאו' ולזה תדבק בהם השגחתו והשגתו תמיד ולזאת הסבה נקראו אלו הנמצאת פניו כאמרו ופני לא יראו והנה השלים השחקים אז ושמם מתחת זרועות עולם וקיימו במה שסדר שישפע מן השמים להשגיח בהויות אלו הנמצאות השפלות ובשמירת מציאותם וזה מהיותר נפלא שבדברים כי הככבים מושפעים מהאיכויות אשר יולידום באלו הנמצאות השפלות וישמרו מציאותם וכבר

חקרנו בזה במקומותיו והנה זה הנמצא הנפלא אשר המציא אלו הנמצאו' אמר לגרש מפניך אויב ולהשמיד אותו וזה ממה שאינו אצלו דבר נפלא ואף על פי שלא יהיה זה הרע להם מסודר מהכוכבים כי הוא חדש והמציא הככבים ושם בהם מהכח אל שישפעו מהם אלו העניינים ולזה הוא מבואר בלא ספק שהשם יתע' ימשול עליהם ויעשה כל אשר חפץ אין מעצור לו והוא יעד שישכון ישראל בטח מכל אויביו מסביב וישכון בדד בארץ דגן ותירוש כל המעיין נובע מיעקב והוא זרע ישראל ועם שהארץ נכונה לעשות דגן ותירוש הבטיחם עוד שישגיח בהם בנתינת השמי' טלם להצמיח מוצא על דשא בדרך שתשלם שם הויות פירות הארץ:

פסוק כט

אשריך ישאל מי כמוך עם שהיה נושע ביי' כמך. וזה ששאר האומות הם תחת ממשלת הכוכבים ולא ישפע להם טוב כי אם מקצת העתים ובעת רעתם לא יעזרו בהם אך יסודר להם מהם ההפסד והרע ואולם ישראל הוא הנושע בהשם אשר לא יכזבו מימי ישועתו והוא גם כן נושע תשועת נפש ואל זה גם כן אפשר שרמז בזה המקום והוא גם כן מגן עזרך. לשמרך מהרעות הראויות לפול עליך:

ואשר חרב גאותך. הנה ב' מלת בה' מושכת עצמה ואחרת עמה והרצון ובאשר חרב גאותך וביאור זה שרוממותך גם כן יהיה במקום שיש חרב כנגדך כי לא תירא מזה אחר שהשם יתעלה הוא מגן עזרך עד שמיראתם ממך יכחשו אויבך לך ואתה תדרוך על היותר גבוהים מהם והם המלכים כמו שמצאנו בספר יהושע שהיו ישראל משימים רגליהם על צואריי המלכים ההם ומצאנו רוממות ישראל בזולת הרב כנגד חיל רב כלם אחוזי חרב בדבר בגדעון וכן העניין בדבר יונתן שהשם יתעלה שם הרב איש באחיו:

פרק לד

פסוק א

ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו וגו'. זכר שהראהו השם יתעלה את כל הארץ את הגלעד עד דן וידמה מזה שידע משה בנבואה אי זה חלק יגיע לכל השבטים ולזה אמר עד דן:

פסוק ב

ואת כל נפתלי ואת ארץ אפרים ומנשה. רוצה לומר שבעת שראה אותו ידע כי זה יהיה מדן וזה יהיה מנפתלי וכן העניין בשאר ואם תאמר אם ידע משה למה לא הגביל הענין בתורה להגביל גורל כל אחד מהשבטים כמו שהגביל כל הארץ אמרנו לך שכבר רצה השם יתעלה שיהיה זה בגורל להסיר התרעומת והמחלוקת מישראל וכבר התבאר מזה המקום כי מהשם משפט הגורל ולזה בא הגורל אל המקום שיהיה מוגבל תחלה מהשם

יתעלה מעניין ירושת הארץ כמו שנתבאר במה שיעד יעקב בענין ירושת הארץ לקצת השבטים ומה יעד משה ממנה לקצתם וכבר יורה עוד על אמתות הגורל על עכן ועל יהונתן ועל שאול:

פסוק ה

וימת שם משה עבד ה'. קראו עבד השם כי כל ימיו השתדל לעבודת השם יתעלה:

פסוק ו

ויקבור אותו בנאי בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה. זה עניין נפלא מצד כי התורה ביארה מקום הקבר לפי מה שאפשר ועם זה סבב השם יתעלה שלא יהיה מקום קבורתו נודע לאחד מהאנשים והנה עשה זה השם יתעלה כי אולי אם נודע מקום טעו יטעו הדורות הבאים ויעשו ממנו אלוה מצד מה שנתפרסם מהנפלאות שעשה הלא תראה כי גם בנחש הנחשת שעשה משה טעו בו קצת ישראל מצד מעלת מי שעשאו ולזה עשה השם יתעלה שקבר אותו על דרך מופת לא נגע בקבורתו אחד מהאנשים והנה העניין קבורתו שלא יתכן שיודע לאחד מהאנשים והנה בזה עוד מהתועלת להישיר אל שכבר הגיע משה למדרגה מהחיים הנצחיים אחר הפרדו מהגו שלא יתכן שתושג לאחד מהאנשים ולזה עשה השם יתע' שגם מקום גוו לא נודע להעיר על זה הענין:

פסוק ז

ובכלל הנה היה ענינו נפלא בחייו ובמותו על שאר האנשים כמו שזכר בזה המקום וזה שבמותו לא נשתנה גופו כלל במזגו ובריאותו כי לא כהתה עינו ולא נס לחותו הטבעי כמנהג הזקנים והיה רגע מותו כמו רגל הולדו כמו שאמר בן מאה ועשרים שנה אנכי היום וביום ההוא מת כשנשלמו לו ק"כ כאלו העיר בזה שמותו הוא כמו הולדו מפני הגיעו אז לערבות החיים הנצחיים ונעימים בתכלית מה שאפשר וכאלו נולד אז להכנס בגבול אלו החיים הנפלאים שהגיע אליהם מצד עוצם מדרגתו בחכמה אשר לא יתכן שיגיעו אליהם אחד משאר האנשים אם לא על דרך זרות:

פסוק ח

וזכר שכבר בכו ישראל את משה שלשים יום בערבות מואב במקום שהיתה שם ישיבתו ואמר שאחר שלשים יום תמו בכי אבל משה להעיר שאין ראוי להתאבל יותר מדי גם על שלם כמשה אבל בכוהו החק הנהוג כמו שבכו אהרון שלשים יום:

פסוק ט

והנה כשמת משה צמח לישראל תכף מיישיר ומנהיג ראוי כמו שבקש משה וזה כי יהושע בן נון היה מלא רוח חכמה באופן שיהיה ראוי להיות נביא כי משה סמך את

ידיו עליו ולהחכימו ומסר לו סודות עמוקות מחכמת הנמצאות אשר היא כלי להגעת הנבואה והנה שמעו אליו בני ישראל כמו ששמעו אל משה וכל מה שעשה יהושע עשה אותו כאשר צוה יי' את משה כי הוא צוהו והישירו במצות התורה אל כל מה שיעשהו בירושת הארץ וכבר נתבאר שהעניין הוא כן בספר יהושע הנה אעפ"י שלא זכה משה להנחיל לישראל את הארץ הנה נעשה כל מה שעשה שם על פיו:

פסוק י

ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. ידוע כי מדברי התורה שלא קם נביא תורה ולא יקום זולת משה כי שום נביא לא יאמן לחדש בה או לגרוע באופן שישימהו תורה נוהגת לדורות כ"ש שלא יאמן לשנותה ולהמירה באחרת וזה כלו מבואר ממה שקדם ולזה לא זכר כאן זה ההבדל נפלא שיש בין נבוא' משה ובין נבואת זולתו אבל זכר מה שהובדל בו משה מכל נביא שיקום להתנבא בישראל ומזה יתבאר שהוא אפשר שיקום נביא כמהו להתנבא בישראל ובשאר האומות לאלו העניינים שזכר אחר זה ואם לא היה הענין כן היה אמרו בישראל תנאי לבטלה והנה זה הנביא שיתנבא בישראל ובשאר האומות הוא מלך המשיח כמו שזכרנו בפרשת בלעם והוא מי שאמר עליו הנביא והריחו ביראת ה' לא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח ועל ידי מופתיו ונפלאותיו יהפוך השם יתע' אל העמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד כמו שלקח השם יתעלה את ישראל לעבודתו במופתים ונפלאות העצומות שהראה להם במצרים ועל הים ובמדבר והנה אחשוב שהמופת היותר נפלא שיעשה הוא תחיית המתים והוא יגלה ויראה בקצות הארץ ולזה יאמינו בו כל הגוים כי השם הוא האלהים ויאמרו ששקר נחלו אבותינו ואין בה מועיל והנה ההבדלים שזכה בזה המקום בין נבואת משה ובין נבואת זולתו ממי שהם נביאים בישראל לבד הם שלש. הראשון שהשם ידעו פנים אל נפים ולזה היתה נבואתו בהקיץ כי הוא משפע השכל לשכל לבד ולזה לא הוצרך בה התבודדות לדמיון כמו שיצטרך זה לשאר הנביאים שתבא להם הנבואה במראה או בחלום וזהו אמרו אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום ואדבר בו. והשני שלא נתפשטו אותותיהם ומופתיהם בכלל אומה גדולה במקום רחב מאד מהארץ כמו העניין באותות והמופתים שיעשו מהשם יתעלה על יד משה שנעשו לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו כמו שנבתאר בספר ואלה שמות. ואולם שאר הנביאים כשנתחדש מהם מופת אחד לכלל גדל מהאומה לא היה במקום רחב מהארץ כי ענין מות סנחריב דרך משל באופן הנפלא ההוא הנזכר בספר מלכי' ובספר ישעיה היה בחלק קטן מהארץ ואולם משה הרבה אותות ומופתים אשר נתפשטו לכל העם ההוא בכל ארץ מצרים למדנו כי מצד הנביא

יהיה מנא מה בגודל המופתים. והשלישי הוא שלא התמידו אותותיהם ומופתיהם לעיני כל ישראל כמו העניין במשה שהתמיד ירידת המן מ' שנה ועניין עמוד הענן ועמוד האש ודבור השם יתעלה עמו שהיה תמיד בעמוד ענן לעיני כל ישראל ובכלל רבו מלספור המופתים הנפלאי' שעשה משה לעיני כל ישראל הנה משה נבדל מאלו העניינים משאר הנביאים באיכות ובכמות ולזה אמר לכל האותות והמופתים ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה והנה אחשוב שיהיה הרצון באותות מה שהמכוון בהמצאתו הוא להאמין בדברי הנביא כמו הפכת המטה לנחש וההפך מי היאור לדם וכאשר היו עם זה חוץ מהטבע כמו העניין באלו נקראים אותות ומופתים כי מצד מה שהם לסימן הם אותות ומצד מה שהם חוץ מהטבע הם מופתים וזה כי האותות יהיו אותות אף על פי שלא יהיה בהם דבר חוץ מהטבע כמו שנתבאר מהאותות שנתן שמואל לשאול לאמת שהוא יהיה מלך על ישראל. והיד החזקה הוא מה שהראה השם יתעלה חוזק ידו לעשות אשר יחפוץ כמו העניין בקריעת ים סוף שהיתה כלי לעבור ישראל בים ואל טביעת פרעה וחילו בים ובירידת המן מ' שנה ובשאר מה שדומה לזה מהנפלאות העצומות. והמורא הגדול. הם הנפלאות שעשה הש' יתע' כדי שייראו מלפניו. ובכאן נשלם הביאור במה שצריך בזאת הפרשה